FLAVI VEGETI

RENATI, VIRI INL.

DE RE MILITARI

LIBRI QVATVOR;

Poſt omnes omnium editiones, ope veterum librorum correcti,

A

GODESCALCO STEWECHIO *Heuſdano.*

Acceſſerunt SEX. IVLI FRONTINI Strategematôn libri quatuor: ÆLIANVS De inſtruendis aciebus: MODESTVS De vocabulis rei militaris: Caſtrametatio Romanorum ex hiſtoriis POLYBII.

Acceßit ſeorſum eiuſdem G. STEWECHI in Fl. Vegetium COMMENTARIVS.

Adiuncta eiuſdem G. STEWECHI & FRANCISCI MODI, in IVL. FRONTINVM Coniectanea, & Notæ.

LVGDVNI BATAVORVM,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Franciſcum Raphelengium.
cIↃ. IↃ. xcii.

IOAN. MATALIVS METELLVS SEQVANVS I. C.

ADVERSAS equitum turmas, peditúmq. cohortes,
Infracto quiſquis ſternere Marte paras;
Claſſica qui medias geſtis audire per vndas,
Et miſcere truci prœlia ſæua mari;
Oppida, ſic arces ſubuertere; cædere caſtra,
Dum fas, dumque vocat ſanus ad arma furor:
Hos, age, ne pigeat miles voluiſſe libellos,
Queis ducibus victor; queis ſine victus eris.
FLAVIVS has docuit quondam VEGETIVS artes,
FLAVIVS armiſona doctor in arte potens.
Has GODESCALCVS ſolerte STEWECHIVS auſu
Illuſtrat priſca clarus in hiſtoria.
Res magna eſt, ſummi terris moderator Olympi
Quòd ſcelerum vindex bella cruenta ciet.
Res magna eſt. iuſtis reſpublica creſcit ab armis,
Quæritur imperium, paxque ſerena ſubit.
Munere mox pacis fauſtiſſima quæque tuemur,
Viuimus; & Pietas, Relligióque viget.
Hinc tibi poſt ſuperos quæ ſurgit gloria FLAVI,
Hæc quoque STEWECHI proxima te ſequitur.
Vt quaquà properet feſto Victoria plauſu,
Hoc meritò ſemper fama loquatur opus.
Sic tua STEWECHI populis modò prodit imago,
Laudibus ingenij ſuſpicienda tui.

SERENISSIMO,
ILLVSTRISSIMO,
POTENTISSIMO PRINCIPI
CAROLO, CALABRIÆ, LOTHARINGIÆ, BARRI, AC GELDRIÆ DVCI, &c.

BELLVM *quidam à belluis ideò dictum volunt, Sereniſſime Princeps, quòd belluarum propria ſit, & ab omni humanitate aliena tam perniciosa diſſenſio. Cùm enim cæteris animantibus, quaſi arma quædam, ad ſui defenſionem, Natura tribuerit; illa ipſa ſolum hominem produxerit nudum, inermem, imbecillum. Nihilominus tamen, ſimul humanum genus ius naturale negligere, vinculum cognationis, quo vniuerſi coniuncti erant, reuellere, ſibi mutuo inſidiari; bonorum denique poſſeſſionem vi eripere cœpit; ſtatim, ipſo vſu hoc introducente, mos quidam inualuit, vt rebus repetitis, neque reſtitutis, non modò ad arma confugere; verùm ſi quos caperent, pœnæ nomine, in iuſtam ſeruitutem redigere liceret. Imò ea ipſa, quæ iure gentium contra ingenuitatem ſeruitus introducta*

eſt, iure quoque diuino confirmata. Hoc amplius, ipſo iure Canonum id denique conſtitutum ſcimus, bellum videlicet licitum eſſe, & non ſine merito geri: modò arma ſumantur ex legum præſcripto, hoc eſt auctoritate Principis aut reip.; tum iuſta de cauſa, & legibus approbata, tum bona intentione, hoc eſt, vt bello nil niſi pax quæſita videatur. Hæc quòd obſeruaret populus Iſraëliticus, neque latronum inſtar arma capeſſeret, eò factum, vt rerum omnium creator D. O. M. *Deum ſe exercituum ab iis vocari permiſerit, quàm plurimas ſuo nomine expeditiones ſuſcipi, regna extingui, transferri imperia paſſus ſit. Si quis autem à Moyſe, Ioſue, Gedeone, Sampſone, aliis ſuperatos recognouerit populos: ſi quis perpenderit ab Abrahamo, Dauide, Juda Machabæo, & reliquis eius æui ducibus ad internecionem cæſos exercitus; illi res bellica non tantùm licita, verùm etiam honeſta, ac grata Deo videatur neceſſe eſt. Ad vtilitatem belli, ne dicam neceſſitatem, varia quoque argumenta in medium proferri poſſunt. quale imprimis iſtud, quòd belli tempore vaſalli à vitiis auocari queunt, mercatorum arrogantia, ruſticorum inſolentia corrigi. abducuntur ſæpè ad vitam caſtrenſem,*

qui

qui domi otio ſolent torpeſcere, qui vias obſidere, maria infeſtare, vel denique latrocinia exercere ſolent. multi, inquam, bello vtiles reipublicæ, qui tempore pacis ſe ciues præbent nimis quàm pernicioſos. C. Marius Cimbrorum domitor, foris dux arduus, miles fortitudine & labori ferendo impar nemini, domi temeritate & ambitione ſua patribus ac reipub. non ſemel moleſtus fuit. Præterea (quod maximè hîc conſiderandum venit) belligerandi ſcientiam non ſine maximo reipub. damno amitti, nemini dubium eſt. vtpote quæ ſola non tantùm quærendis, ſed & augendis conſeruandisque rebus conueniens ac neceſſaria ſit. Hæc ſubditos, ne quid aduerſus te moliantur, continet: hoſtes, ne quâ parte tua occupent aut inuadant, abſterret, defendit. Macedones armorum virtute Aſiam ſubegerunt, Græcorum exercitus deleuerunt: at Romanorum viribus, induſtriâ, toti Aphricæ atque Europæ iugum impoſitum. Qui ipſi Romani, non tam felicitate fortunæ, quàm ſuâ ſibi diligentiâ & labore victoriam parare ſoliti. Vſi quippe milite enucleatim & diligenter lecto; omni armorum arte, atque tentamine frequenter ac ſtrenuè imbuto; per doctores idoneos ad gradum militarem, curſum, ſaltum,

natatum, omnem denique castrensem prolusionem exercitato atque edocto. Mitto munera cetera, quæ subeunda istîc fuerint, mitto lignorum adgestionem, castrorum munitionem, & mille alia. Atqui militem eiusmodi, quanquam satis iam superque exercitum, nihilominus tamen arctè contenteque habere consueuerant. neque enim sinebant aut luxuriâ diffluere animum, aut vires illius mollitie frangi. Continebant ergo etiam veteranum iã & plurima stipendia meritũ vigiliis multis, obedientia inuiolabili, ambulationibus, discursionibus, aliis laboribus atque occupationibus infinitis. Quàm graue, quàm periculosum sit militare otiũ, res Romana documento est. vix enim Carthagine deletâ, statim plebs in partes diuidi, Senatus in factiones abire cœpit: imò pro metu hostili, qui ciuitatem in bonis artibus retinuerat, ad iuuentutem acuendam pro cote fuerat; intrauere lasciuia atq. superbia, gloriæ, ac dominationis certamen: nobilibus dignitatem in superbiam, plebeis libertatem in lubidinem vertentibus. Neque Romæ solummodò, verùm foris quoque & in expeditionibus, quòd laxiùs remißiusque habiti essent milites, neque pro eo, vt par erat, exercitati, multæ seditiones ortæ, prœlia multa infaustis

ſtis auibus commiſſa, vt plenæ ſint ea de re veterum hiſtoriæ. Dicendum porrò & illud eſt, duces ipſos præterquam quòd militum, præterea animi quoque ſui imperio gnauiter intentos eſſe debere: ne videlicet in aduerſis deſpondeant, in proſperis ne nimium efferantur. Multi partã ſudore gloriam neſcio quâ laſciuiæ aut crudelitatis macula infecerunt: alij, re nõ malè geſta, cum laude regredi poterãt, ſi vnquam temeritas felix inueniſſet modum: nonnulli, cùm in ipſo limine ſtarent victoriæ, pedem retulerunt, voluptatibus ſe totumq. exercitum immergentes. An non Magni Alexandri gloriæ denſiſſimam nebulam luxus offudit? vbi Dario extincto, nationibus innumeris debellatis, Perſarum veſtitui ornatuique adſueuit? greges ſpadonũ in caſtris & tentoriis ſuis admiſit? arbitrio ſcorti aliis regna dedit, aliis vitam ademit? Hannibalem ducem ſtrenuum, ſi quem Carthago, ſi quem Italia vidit, Romam euntem vna voluptas reprehendit ac remorata eſt: & totius Italiæ imperium quaſi è manibus illi extorſit; magisque Campaniæ delitiæ, quàm iuga Alpium Pæno militi obfuerunt. Rurſum alij amœnitate Aſiæ degeneres, atque emolliti, quam ipſi nacti erant victoriam, aduerſario tradidêre. Neque tamen re-

rum ſucceſſui hæc, ſed immoderationi animi eorum, qui fortunam minùs ſuſtinuêre; aut qui vti victoriâ neſciuêre, imputanda veniunt. Multi enim è contrario, voluptatibus atque inlecebris fortunæ non aliter, quàm Circeis poculis, & Sirenum vocibus poſthabitis, in curſu cœpto perſeuerârunt; quod ſemel decretum erat, prudenter vigilanterque perſecuti ſunt: imò, ſui ſuorumque obliti, pro patriâ ſe deuouere, quàm inglorij redire maluerunt. Vt Græcos ſilentio prætream, vnde Marcellus, Decij, Scipiones, ſexcenti alij, nominis immortalitatem adepti, quàm rebus bello geſtis? Nobilitatis prima initia vnde quæſo, quàm ab armis? Vnde ipſa Ducum, Comitum, Marchionum, Baronum, aliaque inferiorum dignitatum nomina originem traxêre? non aliunde quàm à re militari. Taceo familiarum inſignia bellico honore parta, titulos inde reportatos, agros, & alia cõmoda ibi quæſita. Taceo ſtatuas, & tropæa in memoriam rerũ geſtarum Ducibus, & militibus erecta. Taceo ſummum illud, & ſeorſum bonis ſeruatum præmium, ius triumphi. Ex quibus omnibus liquidò cõſtare arbitror, illuſtri familiâ editos, nullâ re magis debere inclareſcere, quàm

laude

laude bellicâ. imò conandum iis esse, vt actis saltem, si non auctis bello rebus, domesticam laudem propagent, patrum auorumque gloriam altiùs extollant atq. euehant. In eam rem quàm strenuè maiores tui, quàm gnauiter tu, Serenissime Princeps, incubueris, & nostri, & superioris æui historiæ loquuntur. in quibus Lotharingorum ac Barroducæorum Principum expeditiones, prœlia, victoriæ, egregia Martiæ virtutis exempla adeò longè lateque recitantur ac produntur posteris; vt eadem illa à nobis recenseri minimè opus sit. Ex Galliæ, & aliorum Annalibus Caroli Lotharingiæ quondam Cardinalis industria, religio, pietas populis omnibus innotuit: Guisiæ & Aumaliæ Ducum fortitudinem, prudentiam, constantiam totus celebrat atque decantat orbis. Supersunt etiamnum, præter Guisianos successores, & alij, ex Illustrissima Lotharingiæ Ducum stirpe, tanquam ex equo Troiano progeniti, Heroës magnæ famæ, spei maximæ. inter quos Carolus, in præsens Vaudemontij Cardinalis, Episcopus ac Comes Tullensis, cuius diligentiam, eruditionem, pietatem nemo non prædicat & admiratur. Accedunt Illustrissimus Dux Mercurianus, D. Marchio de Chaucy,

prædicto fratri ſuo magnanimitate, virtute non impares. Non minùs celebre nomen, non minor gloria eorum Principum, quos Sereniſſima atque Illuſtriſſima D. Claudia, Chriſtianiſſimi Francorum regis filia, chariſſima ac deſideratiſſima coniunx, C. T. peperit. inter quos principem locum tenet Illuſtriſſimus ac Generoſiſſimus D. Henricus Marchio Muſſopuntanus. quem ſequitur cùm humanioribus, tum ſacris litteris probè imbutus, ac ſingulari pietate inter ceteros conſpicuus D. Carolus Epiſcopus Metenſis. Hi piè ac Chriſtianè ſemper ab ipſis incunabulis uſque inſtituti, omnem adhibent operam, vt maioribus ſuis pares aut ſuperiores euadant. Multas quidem domi imagines habent, quas imitentur: at nulla imitatione dignior, quàm tua, hoc eſt genitoris. te vident, ac coram intuentur, dum res geris, dum principatum adminiſtras. adſunt, dum tuos vel exteros admittis, audis: dum ſupplicantibus aut ope aut re ſubuenis. Audiunt domi, audiunt foris, patrem fortitudine non inter Principes modò, ſed inter illos quoque, quorum hæc ſola eſt virtus, excellere. corporis tui ſtaturam eximiam; membrorum compoſitionem, agilitatem, tum quod in te eſt ſupra quàm virile robur, ab

omni-

omnibus audiunt commendari. Imò ſingula hæc & digniſſima eſſe Principe, & proſapiæ Diui Caroli Magni congruentiſſima. Vident liberi tui, ſimulatque inſtantibus curis parumper animus tuus laxatus eſt, non iam voluptates, non intempeſtiua conuiuia, ſed eas occupationes te excipere, quæ ſimul cum recreatione animi, corporis exercitionem non minorem coniunctam habent: quales ſunt venatio, aucupium, equitatio, ac quorumlibet meditatio armorum. Quæ vna res ſufficere mihi poterat, vt tibi, Sereniſſime Princeps, FL. VEGETIVM RENATVM, *bellicæ diſciplinæ ſcriptorem, multis à me laboribus emendatum & integritati reſtitutum, offerre auderem. Etſi reliqua ſint multa, quibus ad hoc faciendum impelli poteram, æquè in te atque in aulâ tuâ ſuſpicienda. In quibus ſunt magnanimitas tua, moderatio animi temperatiſſima, felicitas, potentia, benignitas, &, quæ ſingulæ ſingulos Principes ornare ſolent, in vno te congruentes & coniunctæ virtutes; vt meritò inter optimos illuſtriſſimus, inter illuſtriſſimos optimus, & inter vtroſque clementiſſimus nominari debeas. Ne quid interim*

terim dicam de venerandiſſimo conſeſſu tuorum Conſiliariorum, qui ſinguli ætate prudentes, eruditione ac ſcientia ſapientes, pro Neſtore eſſe poſſint. Taceo tam frequentem numerum illuſtrium, ac nobiliſſimorum aulicorum, qui, ſi res poſtulet, conſilium pariter & auxilium adferre poſſint, mentem & manum, animum & gladium. Sed redeo ad Vegetium: quem vt ego poſt varias aliorum editiones recognoſcendum atque emaculandum ſumerem, ſolus in causâ fuit meus & in remp. & in litteras amor. Quidquid inibi laboris aut ſumptus impendi, alteri quàm Celſitudini Tuæ conſecrare nec volui, nec debui. Neque tamen id eò à me factum eſt, quaſi te lectione iſtiuſmodi librorum indigere arbitrer; ſed tantummodò vt intelligant poſteri, me hoc quale quale eſt munuſculi, Sereniſſimæ atque illuſtriſſimæ familiæ veſtræ (quod bonum, fauſtum mihi ſit) dare dedicare voluiſſe, meque vnà cum hoc opere tibi tuisque defendendum, promouendum tradidiſſe. Accipies ſpero, Sereniſſime Princeps, vtrumque æquo animo, & illa benignitate, qua ab ineunte ætate erga omnes bonos ſem-

per

per & vbique vſus es. Faxit Deus O. M. *qui te tuis, ac toti reipub. Chriſtianæ diu ſeruet incolumem, & qua adhuc fructus es felicitate ac pace, in ſummis totius orbis Chriſtiani tumultibus, eandem ille velit prouinciis tuis concedere perpetuam, ſalutarem. Vale. ex Academia veſtra Muſſipontana. Anno redempti Orbis* M. D. LXXXIV.

I. S. T.

humillimus cliens

Godeſcalcus Stewechius.

AD LE-

AD LECTOREM.

VETERES de veterum disciplina militari libros, si aliàs vmquam, hodie certè manibus omnium terendos arbitror. Vtinam supereſſent quotquot ſcripti à Græcis, quotquot ſcripti à Romanis! haberent affatim eius rei ſtudioſi, vbi deſiderium leuarent, vnde ſitim reſtinguerent. At longè aliter (neſcio quo fato) & his ſcriptoribus pariter cum aliis quoque accidit. nempe pro multis puris & Romanis vix aliud nobis reliquum fecit antiquitas præter vnam FL. VEGETII RENATI epitomen. Eam ad nos tranſmiſſam vidimus mutilam, corruptam, vt ipſum auctorem Renatum illam pro ſua non autumem agniturum fuiſſe. Laborârunt in eâ perpurgandâ magni aliquot viri ante me; nihilominus tamen mendarum ſpicilegium tantum mihi relictum, vt illud meſſem illorum exiſtumem ſuperaturum. Damus hîc VEGETIVM ope multorum codicum impreſſorum, manuſcriptorum multo quàm antehac emendatiorem. Tum de nouo vocibus multis caſtrenſibus per me ditatum, quales palæ, rutra, armaturæ, ſamiatores, ſagmarij, drungi, aliæ multæ. Taceo, quæ hoc ſigno [ ] incluſa, abiicienda indicium feci. nimirum ab adulterina manu huc accita. Varias lectiones, ſeu mauis emendationes in marginem reiicere viſum fuit: in textu ipſo nihil mutare, niſi quod libris omnibus approbaretur, improbaret ſententia, aut mens ipſius ſcriptoris. Quiſquis de his iudicaturus es, quæſo ne graue ſit ad Commentarium noſtrum recurrere; quibusque rationibus vel auctoribus ſingula à me ſtabiliantur, corroborentur, cum iudicio expendere. SEXTI IVLII FRONTINI Strategemata,

mata,& NOTIS FRANCISCI MODII amici noſtri & noſtris CONIECTANEIS iuuare tantum conamur. MODESTO autem DE VOCABVLIS REI MILITARIS non aliundè,quàm ex comparatione cum ſcriptis Vegetij noſtri medicinam facere quiuimus. Intereà,quæ de nomine Modeſti, quæ de opuſculo ipſo controuerſia aut dubitatio eſt, eam tibi, beniuole Lector, excutiendam relinquere, quàm diiudicare malui. Scio eſſe, qui ſcriptori huic plagij notam inurere, & quaſi Vegetij labores ſibi ſuppoſitum iuerit, inſimulare voluerint: verùm illi non animaduerterunt, puto, Vegetium ſub Valentiniano; Modeſtum ſub Tacito Imperatore floruiſſe. qui Tacitus tres Valentinianos,& vnde genus illi duxêre, Gratianum ipſum ſpatio x c. & quod excurrit annorum præceſſit. Hoc amplius, Epitomen tantùm rei militaris ex diuerſis ſcriptoribus illum conflaſſe nemini incognitum eſt. Hic verò quis fuerit, abhuc facilius eſt ſuſpicari,quàm adfirmare. Vale,bone Lector,& fruere.

FRAGMENTA

FRAGMENTA FLAVI VEGETI.

Priſcianus Grammat. lib. III.

VEGETIVS *Renatus, rei militaris lib. primo:* Sed latera eorum ſubducantur ab hoſtibus, ne poſſint vulnus accipere; & proximior dextra ſit, quæ poſſit plagam inferre.

Raphaël Volaterranus Commentar. vrbanorum libro XX.

FL. VEGETIVS *Renatus Comes Conſtantinopolitanus ſcripſit ad Valentinianum principem libros* V. *Epitomen videlicet Inſtitutorum rei militaris, de Commentariis Catonis, Auguſti, Traiani, & Hadriani principum, ac Frontini.*

ELENCHVS LIBRORVM FLAVI VEGETI RENATI.

PRIMVS *liber, lectionem edocet minorum; ex quibus locis, vel quales milites probandi ſint, aut quibus armorum exercitiis imbuendi.*

SECVNDVS *liber, veteris militiæ continet morem; aut quemadmodum pedeſtris inſtitui poſſit exercitus.*

TERTIVS *liber, omnium artium genera, quæ terreſtri prælio neceſſaria videntur, exponit.*

QVARTVS *liber, vniuerſas machinas, quibus vel oppugnantur ciuitates, vel defenduntur, enumerat; naualíſque belli præcepta ſubnectit.*

FLAVI VEGETI
RENATI
VIRI INLVSTRIS
AD
Valentinianum Auguſtum
INSTITVTORVM
REI MILITARIS,
Ex Commentariis Catonis, Celſi, Traiani, Hadriani, & Frontini,
LIBRI PRIMI

Prologus.

ANTIQVIS *temporibus mos fuit, bonarum artium ſtudia mandare literis, atque in libros redacta offerre principibus. Quia neque rectè aliquid inchoatur, niſi poſt Deum fauerit Imperator: neque quenquam magis decet, vel meliora ſcire, vel plura, quàm principem, cuius doctrina omnibus poteſt prodeſſe ſubiectis. Quod Octauianum Auguſtum, ac bonos dehinc principes libenter habuiſſe, frequentibus declaratur exemplis. Sic regnantium teſtimoniis * creuit eloquentia, dum non culpatur audacia.*

* Malo, creuit

dacia. Hac ego imitatione compulſus, dum conſidero clementiam veſtram, auſibus literarum magis ignoſcere poſſe, quàm cæteros, tanto inferiorem me antiquis ſcriptoribus eſſe vix ſenſi. licet in hoc opuſculo, nec verborum concinnitas ſit neceſſaria, nec acumen ingenij, ſed labor diligens ac fidelis: vt, quæ apud diuerſos hiſtoricos, vel armorum diſciplinam docentes, diſperſa & inuoluta celantur; pro vtilitate Romana proferantur in medium. De delectu igitur atque exercitatione tyronum, per quoſdam gradus, & titulos antiquam conſuetudinem conamur oſtendere. Non quò tibi, Imperator inuicte, iſta videantur incognita, ſed vt quæ ſponte pro reipub. ſalute diſponis, agnoſcas olim cuſtodiſſe Romani imperij conditores: & in hoc paruo libello, quicquid de maximis rebus, ſempérque neceſſariis requirendum credis, inuenias.

* Scribo, dilectu, & hîc, & infrà.

CAP.

CAP. I.

*Romanos, omnes gentes sola armorum *exercitatione vicisse.*

*Liber V. exercitione

IN omni autem prælio non tam multitudo & virtus indocta, quàm ars & exercitium solent præstare victoriam. Nulla enim alia re videmus populum Romanum orbem subegisse terrarum, nisi armorum exercitio, disciplina castrorum, vsúque militiæ. Quid enim aduersus Gallorum multitudinem paucitas Romana valuisset? Quid aduersus Germanorum proceritatem breuitas potuisset audere? Hispanos quidem non tantùm numero, sed etiam viribus corporum nostris * præstitisse, manifestum est. Aphrorum dolis, atque diuitiis semper impares fuimus. Græcorum artibus, prudentiaque nos vinci, nemo [vnquam] dubitauit. Sed aduersus *omnia profuit tyronem * solertem eligere, ius (vt ita dixerim) armorum docere, quotidiano exercitio roborare, quæcunque euenire in acie, atque [in] præliis possint, omnia in campestri meditatione præuoscere, seuerè in desides vindicare. Scientia enim rei bellicæ, dimicandi nutrit audaciam. Nemo facere metuit, quod se benè didicisse confidit. Etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam promptior est: rudis & indocta multitudo, exposita semper ad cædem.

* *Liber* V. præstasse,

* *Liber* V. hæc omnia

* *In aliquibus est* solerter, *quod probo.*

CAP. II.

Ex quibus regionibus tyrones legendi sint.

RERVM ordo deposcit, vt ex quibus prouinciis vel *regionibus tyrones legendi sint prima parte tractetur. Constat enim, in omnibus locis & ignauos & strenuos

**Lego*, nationibus

ſtrenuos naſci. Sed tamen, & gens gentem præcedit in bello, & plaga cæli ad robur non tantùm corporum, ſed etiam animorum plurimùm valet, quo loco ea quæ à doctiſſimis hominibus comprobata ſunt, non omittam. Omnes nationes, quæ vicinæ ſunt ſoli, nimio calore ſiccatas, amplius quidem ſapere, ſed minus habere ſanguinis dicunt: ac propterea conſtantiam ac fiduciam cominus non habere pugnandi, quia metuunt vulnera, qui ſe exiguum ſanguinem habere nouerunt. Contrà, Septentrionales populi, remoti à ſolis ardoribus, inconſultiores quidem, ſed tamen largo ſanguine redundantes, ſunt ad bella promptiſſimi. Tyrones igitur de temperatioribus legendi ſunt plagis, quibus & copia ſanguinis ſuppetat ad vulnerum mortisque contemtum, & non poſſit deeſſe prudentia, quæ & modeſtiam ſeruat in caſtris, & non parum prodeſt in dimicatione, & conſiliis.

CAP. III.

Vtrum ex agris an ex vrbibus vtiliores ſint tyrones.

SEQVITVR, vtrum de agris, an de vrbibus vtilior tyro ſit, requiramus. De qua parte nunquam credo potuiſſe dubitari, aptiorem armis ruſticam plebem, quæ ſub diuo, & in *labore nutritur; ſolis patiens; vmbræ negligens; balnearum neſcia; deliciarum ignara; ſimplicis animi; paruo contenta; duratis ad omnem laborum tolerantiam membris: cui geſtare ferrum, foſſam ducere, onus ferre, conſuetudo de rure eſt. Interdum tamen neceſſitas exigit, etiam vrbanos ad arma compelli: qui vbi nomen dedêre militiæ, primùm laborare, decurrere, portare pondus, & ſolem puluerem que ferre condiſcant. * parco victu vtantur & ruſtico, interdum ſub diuo, interdum ſub papilionibus, commorentur.

* *Quid ſi cum VV. laboribus enutritur;*

* *Omnes optimi libri*, paruo

Tunc

Tunc demum ad vſum erudiantur armorum: & ſi longior expeditio emergit, in angariis plurimùm detinendi ſunt, proculque habendi à *ciuitatis illecebris: vt eo modo,& corporibus eorum *robur accedat,& animis. Nec inficiandum eſt, poſt vrbem conditam,Romanos ex ciuitate profectos ſemper ad bellum: ſed tunc nullis voluptatibus, nullis deliciis frangebantur. Sudorem curſu & campeſtri exercitio collectum nando iuuentus abluebat in Tyberi. Idem bellator,idem agricola,genera tantùm mutabat armorum. Quod vſque adeò verum eſt,vt aranti Quintio Cincinnato *[viro optimo] dictaturam conſtet oblatam. Ex agris ergo ſupplendum robur præcipuè videtur exercitus. Neſcio enim quomodo minùs mortem timet, qui minus deliciarū nouit in vita.

*Mſſ. ciuilib. inlecebris: *V V. Libri, robor

* *Boni libri non agnoſcũt.*

CAP. IIII.

*Cuius ætatis tyrones *probandi ſint.*

*alij, *legendi*

NVNC, qua ætate milites legi conueniat, exploremus. Et quidem,ſi antiqua conſuetudo ſeruanda eſt, incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat. Non enim tantùm celeriùs,ſed etiam perfectiùs imbibuntur,quæ diſcuntur à pueris. Deinde militaris *alacritatis ſaltus & curſus antè tentandus eſt, quàm corpus ætate pigreſcat. Velocitas enim eſt, quæ percepto exercitio ſtrenuum efficit bellatorem. Adoleſcentes legendi ſunt,ſicut ait Saluſtius: *Nam primùm iuuentus, ſimul ac belli patiens erat, in caſtris *per laboris vſum militiam diſcebat. Melius enim eſt, vt exercitatus iuuenis cauſetur ætatem nondum aduenisſe pugnandi, quàm doleat præteriiſſe. Habeat etiam ſpacium vniuerſa diſcendi. Neque enim parua, aut leuis ars videtur armorum, ſiue equitem, ſiue peditem ſagittarium velis imbuere,ſiue ſcutatum armaturæ numeros

* *Malo*, alacritas,ſaltus

* *Emendo*, Iam primũ iuuentus ſimul belli patiens erat, * *Malunt alij Codices*, per laborẽ vſu

omnes, omnesque gestus docere; ne locum deserat; ne ordines turbet: vt missile & destinato ictu & magnis viribus iaciat; vt fossam ducere, sudes scienter figere norit, tractare scutum, & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre. Huic taliter instituto tyroni, pugnare aduersum quoslibet hostes in acie formido non erit, sed voluptas.

CAP. V.

Qua statura sint probandi tyrones.

† *In membranis est*, Proceryt. quōdam ſgio ſemper exactā, puta, vt ſenos

PROCERITATEM tyronum, à consule Mario scio semper exactam, ita vt senos pedes, vel certè quinos, & denas vncias habentes inter alares equites, vel in primis legionum cohortibus probarentur. Sed tunc erat amplior multitudo; & plures militiam sequebantur armatam. Necdum enim ciuilis pars florentiorem *adduxerat iuuentutem. Si etgo necessitas exegerit, non tam staturæ rationem conuenit habere, quàm virium. Et ipso Homero teste non fallimur, qui Tydeum minorem quidem corpore, sed fortiorem animis fuisse significat.

* *Membrana*, abduxerat

CAP. VI.

Ex vultu & positione corporis agnosci in eligendo, qui meliores possint esse tyrones.

SED qui delectum acturus est, vehementer intendat, vt ex vultu, ex oculis, ex omni conformatione membrorum eos eligat, qui implere valeant * officium bellatoris. Namq. non tantùm in hominibus, sed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indiciis, sicut doctissimorum hominum disciplina comprehenditur: quod etiam in apibus * Mantuanus auctor dicit esse seruandum:

* *Ms.* officia bellatorum.

* *Virg.* IV. *Georg.*

Nam

Nam duo ſunt genera: hic melior, inſignis & ore.
Et rutilis clarus ſquamis: ille horridus alter
Deſidia, latamq́; trahens inglorius aluum.

Sit ergo adoleſcens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta ceruice, lato pectore, humeris muſculoſis,* valentibus digitis, longioribus brachiis, ventre modicus, exilior *cruribus, ſuris, & pedibus non ſuperflua carne diſtentis; ſed neruorum duritia collectis. Cùm hæc in tyrone ſigna deprehenderis, proceritatem non magnoperè deſideres. Vtilius eſt enim fortes milites eſſe, quàm grandes.

* *Reſtituo, valentibus brachiis, digiti longioribus*
* *Libri vv. & membranæ, clunibus,*

CAP. VII.

Cuius artis tyrones, vel eligendi ſint, vel reſpuendi.

SEQVITVR, vt cuius artis, vel eligendi, vel penitus reſpuendi ſint milites, indagemus. Piſcatores, aucupes, dulciarios, linteones, omnesque qui aliquid tractaſſe videbuntur ad gynæcea pertinens, longè arbitror pellendos à caſtris. Fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & ceruorum aprorumq́. venatores, conuenit ſociare militiæ. Et hoc eſt in quo totius reipublicæ ſalus vertitur, vt tyrones non tantũ corporibus, ſed etiam animis præſtantiſſimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamentum in prima *delectorum examinatione conſiſtunt. Nec leue hoc officium putetur, aut paſſim quibuſcunque mandandum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum, in Sertorio præcipuè conſtat eſſe laudatum. Iuuentus enim, cui defenſio prouinciarum, cui bellorum committenda fortuna eſt, & genere, ſi copia ſupperat, & moribus debet excellere. Honeſtas enim idoneum militem reddit: Verecundia dum prohibet fugere, facit eſſe victorem: Quid enim prodeſt, ſi exerceatur ignauus? ſi pluribus

* *Liber ſcriptus dilectuum*

ſtipendiis moretur in caſtris? Nunquam exercitus profecit tempore *[belli,] cuius in probandis tyronibus claudicârit electio. Et quantum vſu experimentisque cognouimus, hinc tot vbique ab hoſtibus illatæ ſunt clades, dum longa pax militem negligentius incurioſiusque legit: dum honeſtiores quique ciuilia ſectantur officia, dum *poſſeſſoribus indicti tyrones, per gratiam, aut diſſimulationem *probantur, talesque ſociantur armis, quales domini habere faſtidiunt. A magnis ergo viris magna diligentia idoneos eligi conuenit iuniores.

* *Abeſt in aliquibus, & merito.*

* *Rectè Ia. Cuiacius emendabat,* poſſeſſionibus

*Melius, probantium tales ſociâtur

CAP. VIII.

Quando tyrones ſignandi ſint.

SED non ſtatim punctis ſignorum *inſcribendus eſt tyro dilectus: verùm antè exercitio prætentandus, vt vtrum verè tanto operi aptus ſit, poſſit cognoſci. Et velocitas in illo requirenda videtur & robur: & vtrum armorum diſciplinam ediſcere valeat, vtrum habeat confidentiam militarem. Plerique enim quamuis non improbabiles videantur in ſpecie, tamen experimentis comprobantur indigni. Repudiandi ergo minus vtiles, & in locum eorum ſtrenuiſſimi ſubrogandi ſunt. In omni enim conflictu non tam prodeſt multitudo quàm virtus. Signatis itaque tyronibus per quotidiana exercitia, armorum eſt demonſtranda doctrina. Sed huius rei vſum diſſimulatio longæ ſecuritatis aboleuit. Quem inuenias qui docere poſſit, quod ipſe non didicit? De hiſtoriis ergo vel libris nobis antiqua conſuetudo repetenda eſt. Sed illi res geſtas & euentus tantùm ſcripſere bellorum, iſta, quæ nunc quærimus, tanquam nota linquentes. Lacedæmonij quidem, & Athenienſes, aliique Græcorum in libros retulere complura, quæ τακτικὰ vocantur. Sed nos diſciplinam militarem populi Romani debemus

* *Codices optimi,* ſcribendus

debemus inquirere, qui ex paruiſſimis finibus imperium ſuum penè ſolis regionibus, & mundi ipſius fine diſtendit. Hæc neceſſitas compulit euolutis auctoribus, ea me in hoc opuſculo fideliſſimè dicere, quæ Cato ille Cenſorius de diſciplina militari ſcripſit: quæ Cornelius Celſus, quæ Frontinus perſtringenda duxerunt; quæ Paternus diligentiſſimus iuris militaris aſſertor in libros redegit; quæ Auguſti, & Traiani, Adrianique conſtitutionibus cauta ſunt. Nihil enim mihi auctoritatis aſſumo, ſed horum, quos ſuprà retuli, quæ diſperſa ſunt, velut [in ordinem] epitomata conſcribo.

CAP. IX.

Ad gradum militarem, & curſum & ſaltum exercendos tyrones.

PRIMIS ergo meditationum auſpiciis, tyrones militarem edocendi ſunt gradum. Nihil enim magis in itinere vel in acie cuſtodiendum eſt, quàm vt omnes milites incedendi ordinem ſeruent. Quod aliter non poteſt fieri, niſi * [vt] aſſiduo exercitio ambulare celeriter, & æqualiter diſcant. Periculum enim ab hoſtibus ſemper grauiſſimum ſuſtinet diuiſus, & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu, viginti millia paſſuum, horis quinque duntaxat æſtiuis conficienda ſunt. Pleno autem gradu, qui citatior eſt, totidem horis viginti quatuor [millia] peragenda ſunt. Quicquid addideris, iam curſus eſt, cuius ſpacium non poteſt diffiniri. *Sed ad curſum præcipuè aſſuefaciendi ſunt iuniores, vt maiore impetu in hoſtem procurrant: vt loca opportuna celeriter, cùm vſus aduenerit, occupent; vel aduerſariis idem facere volentibus, præoccupent: vt ad explorandum alacriter pergant, alacriùs redeant: vt fugientium terga faciliùs comprehendant. Ad ſaltum etiam

* *Vox iſta nihil eſt.*

* *Quid ſi ex VV. recipiamus,* Sed & curſu

quo vel fossæ transiliuntur, vel impediens aliqua altitudo superatur, exercendus est miles: vt cùm eiusmodi difficultates euenerint, possit sine labore transire. Præterea in ipso conflictu ac dimicatione telorum bellator cum cursu saltuque veniens, aduersarij perstringit oculos, mentemque deterret, priusq. plagam infligit, quàm ille ad cauendum vel ad resistendum certè se præparet. De exercitio Cn. Pompei Magni Sallustius hoc memorat: Cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi sese, & suos milites, frequentibus exercitiis præparasset ad prœlia.

CAP. X.

Ad vsum natandi exercendos tyrones.

NATANDI vsum æstiuis mensibus omnis æqualiter debet tyro condiscere, non enim pontibus semper flumina transeuntur, sed & cedens & insequens natare cogitur frequenter exercitus. Sæpè repentinis imbribus vel niuibus solent exundare torrentes. Et ignorantia non solùm ab hoste, sed etiam ab ipsis aquis discrimen incurrit: ideoque Romani veteres, quos tot bella, & continuata pericula, ad omnem rei militaris eruditerant artem, campum Martium vicinum Tyberi delegerunt: in quo iuuentus post exercitium armorum, sudorem pulueremque diluerent, ac lassitudinem cursus, natandi labore deponeret. Non solùm autem pedites, sed & equites ipsosque equos vel lixas (quos *galerios vocant) ad natandum exercere percommodum est, ne quid imperitis, cùm necessitas incumbit, eueniat.

** Infrà Vegetio dicuntur galearij.*

CAP.

CAP. XI.

Quemadmodum ad ſcuta viminea, vel ad palos antiqui exercebant tyrones.

ANTIQVI (ſicut inuenitur in libris) hoc genere exercuere tyrones. Scuta de vimine in modum cratium corrotundata texebant: ita vt duplum pondus cratis haberet, quàm ſcutum publicum habere conſueuit. Idemque clauas ligneas, * duplicis æquè ponderis, pro gladiis tyronibus dabant. Eoque modo non tantùm manè, ſed etiam poſt meridiem exercebantur ad palos. Palorum enim vſus nõ ſolùm militibus, ſed etiam gladiatoribus plurimùm prodeſt. Nec vnquam aut arena, aut campus inuictum armis virum probauit, niſi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum. A ſingulis autem tyronibus ſinguli pali defigebantur in terram, ita vt nutare non poſſent, & ſex pedibus eminerent. Contra illum palum, tanquam contra aduerſarium, tyro cum crate illa, & claua; velut cum gladio ſe exercebat, & ſcuto: vt nunc quaſi caput, aut faciem peteret, nunc [à] lateribus minaretur, interdum contenderet poplites & crura ſuccidere,* recederet, aſſultaret, inſiliret, & quaſi præſentem aduerſarium, ſic palum omni impetu, omni bellandi arte tentaret. In qua meditatione ſeruabatur illa cautela, vt ita tyro ad inferendum vulnus inſurgeret, * ne qua ex parte ipſe pateret ad plagam.

* *Quidſi*, dupli

* *Suppleo ex duobus VV.* accederet, recederet,

* *Lege*, ne qua parte

CAP. XII.

Non cæſim, ſed punctim ferire docendos tyrones.

PRÆTEREA non cæſim, ſed punctim ferire diſcebant. Nam cæſim pugnantes nõ ſolùm facilè vicere, ſed etiam deriſere Romani. Cæſa enim quouis impetu

petu veniat, non frequenter interficit: cùm & armis vitalia defendantur, & ossibus. At contrà puncta, duas vncias adacta, mortalis est. Necesse est enim, vt vitalia penetret, quicquid immergitur. Deinde dum cæsa infertur, brachium dextrum latusque nudatur. Puncta autem recto corpore infertur, & aduersarium sauciat antè quàm * videatur. Ideoque ad dimicandum hoc præcipuè genere vsos esse constat Romanos: * duplicis autem ponderis illa cratis & claua ideò dabantur, vt cùm vera & leuiora tyro arma sumsisset, velut grauiore pondere liberatus, securior alacriorque pugnaret.

* *In plerisque est*, videat.
* *Rectius*, duplì

CAP. XIII.
Armaturam docendos tyrones.

PRÆTEREA illo exercitij genere, quod armaturam vocant, & à campi * doctoribus traditur, imbuendus est tyro. Qui vsus vel ex parte seruatur. Constat enim etiam nunc in omnibus prœliis * armaturis melius pugnari, quàm ceteris. Ex quo intelligi debet, quantum exercitatus miles inexercitato sit melior. cùm armatura vtcunque eruditi, reliquos contubernales suos bellandi arte præcedant. Ita autem seuerè apud maiores exercitij disciplina seruata est, vt & doctores armorum *duplicibus remunerarentur annonis: & milites, qui parum in illa * prolusione profecerant, pro frumento hordeũ cogerentur accipere: nec antè eis in tritico redderetur annona, quàm sub præsentia præfecti legionis, tribunorum vel principum, experimentis datis, ostendissent se omnia, quæ erant in militari arte, compleſſe. Nihil enim neque firmius, neque felicius, neque laudabilius est repub. in qua abundant milites eruditi. Non enim vestium nitor, vel auri, argenti, gemmarumque copiæ, hostes, aut ad reuerentiam nostram, aut ad gratiam

* *Restituo*, doctoribus
* *Vulgò erat*, armaturam melius pugnare, quàm ceteros.
* *Libri optimi iterum*, duplis
* *Alias* prælusione, *utrumque bonus auctoritus vsurpatum.*

tiam inclinant, ſed ſolo terrore ſubiguntur armorum. Deinde in aliis rebus (ſicut ait Cato) ſi quid erratum eſt, poteſt [poſtmodum] corrigi, præliorum delicta emendationem non recipiunt: cùm pœna ſtatim ſequatur errorem. Aut enim confeſtim pereunt, qui ignauè imperitéque pugnauerint: aut in fugam verſi, victoribus vltrà pares eſſe non audent.

CAP. XIIII.
Ad miſſilia iacienda exercendos tyrones.

SED ad incœptum reuertor, tyro, qui cum claua exercetur ad palum, haſtilia quoque ponderis grauioris, quàm vera futura ſunt iacula, aduerſus illum palum, tanquam aduerſus hominem iactare compellitur. In qua re armorum doctor attendit, vt magnis viribus haſtile contorqueat, vt deſtinato ictu vel in palum, vel iuxta dirigat miſſile. Eo enim exercitio & lacertis robur accreſcit, & iaculandi peritia atque vſus acquiritur.

CAP. XV.
Sagittis tyrones exercendos diligenter.

SED propè tertia, vel quarta pars iuniorum, quæ aptior potuerit reperiri, arcubus ligneis, ſagittiſque luſoriis, ad illos ipſos ſemper exercenda eſt palos. Ac doctores ad hanc rem artifices eligendi: & maior adhibenda ſolertia, vt arcum ſcienter teneant, vt fortiter impleant; vt ſiniſtra fixa ſit, & dextera cum ratione ducatur; vt ad illud, quod feriendum eſt, oculus pariter animuſque conſentiant; vt ſiue in equo, ſiue in terra, rectum ſagittare *doceant. Quam artem, & diſci opus eſt diligenter, & quotidiano vſu exercitioque ſeruari. Quantum autem vtilitatis boni ſagittarij in prœliis habeant, & Cato in libris De diſciplina militari euidenter oſten-

* *Ms.* docea-tur.

* Redundare libri clamant, si forte & sententia.

oſtendit,& Claudius pluribus iaculatoribus* [antè] inſtitutis atque perdoctis, hoſtem, cui prius impar fuerat, ſuperauit. Aphricanus quidem Scipio, cùm aduerſum Numantinos, qui exercitum populi Romani ſub iugum miſerant, eſſet acie certaturus, aliter ſe ſuperiorem futurum [eſſe] non credidit, niſi in omnibus centuriis lectos ſagittarios miſcuiſſet.

CAP. XVI.

Ad iactandos lapides exercendos tyrones.

AD lapides verò, vel manibus, vel fundis iaciendos, exerceri diligenter conuenit iuniores. Fundarum [autem] vſum primi Balearium inſularum habitatores & inueniſſe, & ita peritè exercuiſſe dicuntur, vt matres paruos filios nullum cibum contingere ſinerent, niſi quem ex funda deſtinato lapide percuſſiſſent. Sæpè enim aduerſum bellatores caſſidibus, cataphractis, loricisque munitos, teretes lapides de funda, vel fuſtibalo deſtinati, ſagittis ſunt omnibus grauiores: cum membris integris, letale tamen vulnus importent: & ſine inuidia ſanguinis, hoſtis lapidis ictu intereat. In omnibus autem veterum prœliis funditores militaſſe nullus ignorat. Quæ res ideo ab vniuerſis tyronibus frequenti exercitio diſcenda eſt, quia fundam portare, nullus eſt labor. Et interdum euenit, vt in lapidoſis locis conflictus habeatur, vt aut mons ſit aliquis defendendus aut collis, aut ab oppugnatione caſtellorum ſiue ciuitatum, lapidibus barbari fundisque pellendi ſint.

CAP. XVII.

De exercitio plumbatarum.

* In m.l. exercitio.

PLVMBATARVM quoque * exercitatio (quos Martiobarbulos vocant) tradenda eſt iunioribus. Nam

Nam in Illyrico dudum duæ legiones fuerunt, quæ ſena millia militum habuerunt: quæ quòd his telis ſcienter vtebantur & fortiter, Martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tempore ſtrenuiſſimè conſtat omnia bella confecta: vſque eò, vt Diocletianus & Maximianus, cùm ad imperium peruenirent, pro merito virtutis hos Martiobarbulos, Iouianos, atque Herculianos cenſuerint appellandos, eosque cunctis legionibus prætuliſſe doceantur. Quinos autem Martiobarbulos inſertos ſcutis portare conſueuerunt: quod ſi opportunè milites *iaciunt, propè ſagittariorum ſcutati *mutuari videntur officium. Nam hoſtes, equosque conſauciant, priuſquàm non modò ad manum, ſed ad ictum miſſilium potuerit perueniri.

*VV. iactant.
*In optimis Mſſ. & VV. imitari

CAP. XVIII.

Quemadmodum ad aſcendendos equos tyrones exercendi ſint.

NON tantùm autem à tyronibus, ſed etiam à *ſtipendiariis militibus ſalitio equorum diſtrictè eſt ſemper *exacta. Quem vſum vſque ad hanc ætatem, licet iam cum diſſimulatione, peruenisſe manifeſtum eſt. Equi lignei hyeme ſub tecto, æſtate ponebantur in campo: ſuper hos iuniores primò inermes, dum conſuetudine proficerent, *demum armati cogebantur aſcendere. Tantaque cura erat, vt non ſolùm à dextris, ſed etiam à ſiniſtris [partibus] & inſilire & deſilire condiſcerent, euaginatos etiam gladios, vel contos tenentes. Hoc enim aſſidua meditatione faciebant, ſcilicet vt in tumultu prœlij ſine mora aſcenderent, qui tam ſtudiosè exercebantur in pace.

*Ex Mſſ. & aliis lego, ab ſtipendioſis
*Ex iiſdem. exercenda
*Scribo, deinde

CAP.

CAP. XIX.

Ad portandum pondus exercendos tyrones.

PONDVS quoque baiulare vſque ad 60. libras, & iter facere gradu militari, frequentiſſimè cogendi ſunt iuniores, quibus in arduis expeditionibus neceſſitas imminet annonam pariter & arma portandi. Nec hoc credatur eſſe difficile, ſi vſus acceſſerit: nihil enim eſt, quod non aſſidua meditatio facillimum reddat. Quam rem antiquos milites factitauiſſe, Vergilio ipſo teſte, cognoſcitur; qui ait:*

*Virgil. III. Georg.

Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis
Iniuſto ſub faſce viam cùm carpit, & hoſti
Ante expectatum poſitus ſtat in agmine caſtris.

CAP. XX.

Quo armorum genere vſi ſint antiqui.

LOCVS exigit, vt quo armorum genere, vel inſtruendi, vel muniendi ſint tyrones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus conſuetudo deleta eſt: nam licet exemplo Gothorum & Alanorum Hunnorumque equitum arma profecerint, pedites *[tamen] conſtat eſſe nudatos. Ab vrbe enim condita vſque ad tempus D. Gratiani, & cataphractis & galeis muniebatur pedeſtris exercitus. Sed cùm campeſtris exercitatio interueniente negligentia, deſidiaque ceſſaret, grauia videri arma cœperunt, quæ rarò vtique milites induebant. Itaque ab imperatore poſtulant, primò cataphractas, deinde * caſſides deponere: ſic detectis pectoribus & capitibus, congreſſi contra Gothos milites noſtri, multitudine ſagittariorum ſæpe deleti ſunt: nec poſt tot clades, quæ vſque ad tantarum vrbium excidia peruenerunt, cuiquam curæ fuit, vel cataphractas vel

*Damnant libri, locutione non inſolenti.

*Alij, caſſides eſſe debere refundere: de quo vide Notas meas.

vel galeas pedeſtribus reddere. Ita fit, vt non de pugna, ſed de fuga cogitent, qui in acie nudi exponuntur ad vulnera. Quid enim pedes ſagittarius ſine cataphracta, ſine galea, qui cum arcu ſcutum tenere non poteſt, faciat? Quid ipſi draconarij, atque ſigniferi, qui ſiniſtra manu haſtas gubernant, in prœlio facient, quorum & capita nuda eſſe conſtat, & pectora? Sed grauis pediti lorica videtur, & galea fortaſſe, * rarò meditanti arma, rarò tractanti. Cæterùm quotidianus vſus non laborat, etiam ſi oneroſa geſtauerit. Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorum, ferre non poſſunt, detectis corporibus & vulnera ſuſtinere coguntur & mortes: &, quod eſt grauius [& turpius] aut capi, aut certè fuga rempublicam prodere. Sic dum exercitium laboremque declinant, cum maximo dedecore trucidantur, vt pecudes. Vnde enim apud antiquos Murus dicebatur pedeſtris exercitus: niſi quòd pilatæ legiones præter ſcuta etiam cataphractis galeisque fulgebant? vſque eò, vt ſagittarij ſiniſtra brachia manicis munirentur. Pedites autem ſcutati, præter cataphractas & galeas, etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cogerentur accipere. Sic erant muniti illi, qui in prima acie pugnantes Principes, in ſecunda Haſtati, in tertia Triarij vocabantur. Sed Triarij genibus poſitis ſolebant intra ſcuta ſubſidere, ne ſtantes vulnerarentur, venientibus telis: & cùm neceſſitas poſtulaſſet, tanquam requieti vehementiùs inuaderent hoſtes, à quibus conſtat ſæpe factam eſſe victoriam, cùm haſtati illi, & qui priores ſteterant, interiiſſent. Erant autem apud veteres inter pedites, qui dicebantur leuis armaturæ funditores, & ferentarij: qui præcipuè in cornibus locabantur, & à quibus pugnandi ſumebatur exordium: ſed hi & velociſſimi & exercitatiſſimi legebantur. Nec erant admodum multi, qui cedentes (ſi prœlij neceſſitas compuliſſet) in-

* *Legendum coniicio*, rarò meditanti, rarò arma tractanti.

ter principia legionum recipi ſolebant, ita vt acies immota conſiſteret. Vſque ad præſentem propè ætatem conſuetudo permanſit, vt omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant, ex pellibus vterentur: quod propterea ſeruabatur, ne grauis galea videretur in prœlio homini, qui geſtabat aliquid ſemper in capite. Miſſilia autem, quibus vtebatur pedeſtris exercitus, pila vocabantur, ferro ſubtili trigono præfixa, vnciarum nouem ſiue pedali, quod in ſcutum fixum non poſſet abſcindi, & loricam, ſcienter ac fortiter directum, facilè perrumpit. cuius generis apud nos iam rara ſunt tela. Barbari autem ſcutati pedites, his præcipuè vtuntur, quas bebras vocant, & binas etiam ac ternas in prœliis portant. Sciendum præterea, cùm miſſilibus agitur, ſiniſtros pedes in antè milites habere debere: ita enim vibrandis ſpiculis vehementior ictus eſt. Sed cùm ad pila (vt appellant) venitur, & manu ad manum gladiis pugnatur, tunc dextros pedes in antè milites habere debent: vt & latera eorum ſubducantur ab hoſtibus, ne poſſint vulnus accipere, & proximior dextra ſit, quæ plagam poſſit inferre. Inſtruendos igitur ac protegendos omni arte pugnandi, quocunque genere armorum conſtat eſſe tyrones. Neceſſe eſt enim, vt dimicandi acriorem ſumat audaciam, qui munito capite vel pectore non timet vulnus.

CAP. XXI.

De munitione caſtrorum.

CASTRORVM quoque munitionem debet tyro condiſcere: nihil enim, neque tam ſalutare, neque tam neceſſarium inuenitur in bello: quippe ſi rectè conſtituta ſunt caſtra, ita intra vallum ſecuri milites dies noctesque peragunt, etiam ſi hoſtis quaſi obſideat, muratam ciuitatem videantur ſecum vbique portare. Sed huius

huius rei ſcientia protſus intercidit: nemo enim iam diu ductis foſſis, præfixisque ſudibus caſtra conſtituit. Sic diurno vel nocturno ſuperuentu equitum barbarorum, multos exercitus ſcimus frequenter afflictos. Non ſolùm autem * confidentes ſine caſtris iſta patiuntur, ſed cùm in acie caſu aliquo cœperint cedere, munimenta caſtrorum, quò ſe recipiant, non habent, & more animalium * multi cadunt. Nec prius moriendi finis fit, quàm hoſtibus voluntas defuerit perſequendi.

*Corrige, confidentes, etſi non multi libri.

* Lege meo periculo, inulti

CAP. XXII.

In quibus locis conſtituenda ſint caſtra.

CASTRA autem, præſertim hoſte vicino, tuto ſemper facienda ſunt loco: vbi & lignorum & pabuli & aquæ ſuppetat copia. Et ſi diutius commorandum ſit, loci ſalubritas eligetur. Cauendum etiam ne mons ſit * vicinus altior, qui ab aduerſariis captus, poſſit officere. Conſiderandum [etiam] ne torrentibus inundari conſueuerit campus, & hoc caſu vim patiatur exercitus. Pro numero autem militum, vel impedimentorum munienda ſunt caſtra, ne maior multitudo conſtipetur in paruis, néve paucitas in latioribus vltrà quàm oportet cogatur extendi.

* *Malim*, vicinior, aut altior.

CAP. XXIII.

Quali ſpecie delineanda ſint caſtra.

INTERDVM autem quadrata, interdum trigona, interdum ſemirotunda, prout loci qualitas aut neceſſitas poſtulauerit, caſtra facienda ſunt. Porta autem, quæ appellatur prætoria, aut Orientem ſpectare debet, aut illum locum qui [ad] hoſtes reſpicit: aut ſi iter agitur, illàm partem debet attendere, ad quam eſt profecturus exercitus, intra quam primæ centuriæ, hoc eſt,

cohortes, papiliones tendunt, & dracones, & signa constituunt. Decumana autem porta, quæ appellatur, post * prætoriam est, per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.

* Mss prætorium

CAP. XXIIII.

Quo genere munienda sint castra.

CASTRORVM autem diuersa triplexque munitio est. Nam si nimia necessitas non premit, cespites circumciduntur è terra, & ex illis velut murus instruitur, altus tribus pedibus supra terram, ita vt * ante sit fossa de qua leuati sint cespites: deinde tumultuaria fossa fit lata pedes nouem, & alta pedes septem. Sed vbi vis acrior imminet hostium, tunc legitima fossa ambitum conuenit munire castrorum, ita vt 12. pedes lata sit, & alta sub linea (sicut appellant) pedes nouem. Suprà autem sepibus hinc inde factis, quæ de fossa egesta fuerit terra congeritur, & crescit in altum quatuor pedes. Sic fit vt sit alta tredecim pedes, duodecim lata: supra quam sudes de lignis fortissimis, quas milites portare consueuerunt, præfiguntur. Ad quod opus ligones, * rastra, qualos, aliaque vtensilium genera habere conuenit semper in promtu.

* *Vera lectio est*, in ante

* *Audeo legere*, rutra, *quanquam libris omnibus reclamantibus.*

CAP. XXV.

Quemadmodum munienda sint castra, cùm hostis immineat.

SED facile est absentibus aduersariis castra munire, verùm si hostis incumbat, tunc omnes equites, & media pars peditum, ad propulsandum impetum ordinantur in acie, reliqui post ipsos ductis fossis muniunt castra: & per præconem indicatur, quæ centuria prima, quæ secunda, quæ tertia, donec opus omne compleuerit.

Post

Post hoc à centurionibus fossa inspicitur, ac mensuratur, & vindicatur in eos, qui negligentiùs fuerint operati. Ad hunc ergo vsum instituendus est tyro, vt cùm necessitas postulauerit, sine perturbatione, & celeriter, & cautè possit castra munire.

CAP. XXVI.

Quemamodum exerceantur tyrones, vt in acie ordines & interualla custodiant.

NIHIL magis prodesse constat in pugna, quàm vt assiduo exercitio milites in acie dispositos ordines * [indesinenter] seruent, nec * vltra, quàm expedit, aut conglobent agmen, aut laxent. Nam vt constipati perdunt spacia pugnandi, & sibi inuicem impedimento sunt: ita rariores atque interlucentes, aditum perrumpendi hostibus * præstant. Necesse est autem statim metu vniuersa confundi, si intercisa acie ad dimicantium terga hostis accesserit. Producendi ergo tyrones sunt semper ad campum, & secundum matriculæ ordinem in aciem dirigendi, ita vt primò simplex extensa sit acies, ne quos sinus, ne quas habeat curuaturas: vt æquali legitimoque spacio miles distet à milite. Tunc præcipiendum, vt subitò duplicent aciem, ita vt in ipso impetu, is ad quem respondere solent, ordo seruetur. Tertiò præcipiendum, vt quadratam aciem repentè constituant: quo facto in trigonum (quem cuneum vocant) acies ipsa * mutanda est. Quæ ordinatio plurimùm prodesse consueuit in bello. Iubetur etiam vt instruant orbes, quo genere cùm vis hostium interruperit aciem, resisti ab exercitatis militibus consueuit, ne omnis multitudo fundatur in fugam, & graue discrimen immineat. Hæc si iuniores assidua meditatione perceperint, faciliùs in ipsa dimicatione seruabunt.

* *Libri meliores notæ non recipiunt.*

* *Idem præ se ferunt*, necubi contra

* *In iisdem videri*, dabunt.

V V. *aliquot, itè Mod. stus*, vertenda est.

CAP. XXVII.

Quantum ſpacium ire, vel redire debeant, vel quoties in menſe exerceri, cùm educuntur milites ambulatum.

PRÆTEREA & vetus conſuetudo permanſit, & diui Auguſti atque Hadriani conſtitutionibus præcauetur, vt ter in menſe, tam equites quàm pedites, educantur ambulatum: hoc enim verbo, hoc exercitij genus nominant. Decem millia paſſuum armati inſtructique omnibus telis pedites, militari gradu ire, ac redire iubebantur in caſtra, ita vt aliquam itineris partem curſu alacriore conficerent. Equites quoque diuiſi per turmas, armatique, ſimiliter tantum itineris peragebant, ita vt *ad equeſtrem meditationem interdum ſequerentur, interdum cederent, & recurſu quodam *impetus repararent. Non ſolùm autem in campis, ſed etiam in cliuoſis & arduis locis, & aſcendere & deſcendere vtraque acies cogebatur, vt nulla res vel caſus prorſus pugnantibus poſſet accidere, quam non antè boni milites aſſidua exercitatione didiciſſent.

* *Liber Mſs.* ad æqualem. * *Malùt membrane* in prœliis repedarent.

CAP. XXVIII.

De adhortatione rei militaris, Romanæq; virtutis.

HÆC fidei ac deuotionis intuitu, Imperator inuicte, de vniuerſis auctoribus qui rei militaris diſciplinam literis mandauerunt, in hunc libellum enucleata congeſſi, vt in delectu atque exercitatione tyronum, ſi quis diligens velit exiſtere, ad antiquæ virtutis imitationem facilè corroborare poſſit exercitum. Neque enim degenerauit in hominibus Martius calor, nec effœtæ ſunt terræ, quæ Lacedæmonios, quæ Athenienſes, quæ Marſos,

Marſos, quæ Samnites, quæ Pelignos, quæ ipſos progenuêre Romanos. Nonne Epirotæ armis plurimùm aliquando valuerunt? Nonne Macedones ac Theſſali, ſuperatis Perſis vſque ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & * Medos, ac Thraces, in tantum bellicoſos ſemper fuiſſe manifeſtum eſt, vt ipſum Martem fabulæ apud eos natum eſſe confirment. Longum eſt, ſi vniuerſarum prouinciarum vires enumerare contendam, cùm omnes in Romani Imperij ditione conſiſtant. Sed longæ ſecuritas pacis, homines partim ad *delectationem ocij, partim ad ciuilia traduxit officia. Ita cura exercitij militaris primò negligentiùs agi, poſtea diſſimulari, ad poſtremum olim in obliuionem perducta cognoſcitur: nec aliquis hoc ſuperiore ætate accidiſſe miretur, cùm poſt primum Punicum bellum, viginti, & quod excurrit, annorum pax; ita Romanos illos vbique victores ocio & armorum deſuetudine eneruauerit; vt ſecundo Punico bello Hannibali pares eſſe non poſſent. Tot * itaque conſulibus, tot ducibus, tot exercitibus amiſſis, tunc demum ad victoriam peruenerunt, cùm vſum exercitiumque militare condiſcere potuerunt. Semper ergo legendi & exercendi ſunt iuniores. Vilius enim conſtat erudire armis ſuos, quàm alienos mercede conducere.

*Libri optimi conſtanter, Mœſos, & id rectum eſt.

*VV. aliquot habent dilectionem

*Liber meus mauult vbique

FLAVI VEGETI RENATI D. E RE MILITARI, LIBRI SECVNDI

Prologus.

INSTITVTA *maiorum artis armaturæ pleniſſimè clementiam veſtram peritiſſimeq́ retinere, cõtinuis declaratur victoriis ac triumphis. Siquidem indubitata approbatio artis ſit, rerum ſemper effectus. Verùm tranquillitas tua, Imperator inuicte, altiori conſilio, quàm mens terrena poterat concipere, ex libris *antiqua deſiderat, cùm ipſam antiquitatem factis recentibus antecedat. Igitur cùm hæc literis breuiter comprehendere, maieſtati veſtræ nõ tam diſcenda, quàm recognoſcenda præciperer, certauit ſæpius deuotio cum pudore. Quid enim audacius, quàm domino ac principi generis humani, domitori omnium gentium barbararũ, aliquid de vſu ac diſciplina inſinuare bellorum? niſi fortè iuſſiſſet fieri quod ipſe geſſiſſet. rurſum tanti Imperatoris non obedire mandatis, plenum ſacrilegij videbatur atque periculi. Miro itaque *timore in parendo audax factus ſum, dum metuo videri audacior, ſi *negaſſem. Ad quam*

* Aliàs, *antiquorum ea*

* In pleriſque eſt, *modo*

* In iiſdem, *neglexiſſem.*

quam temeritatem, præcedens me indulgentiæ veſtræ perennitas animauit. Nam libellum de delectu atque exercitatione tyronum, dudum tanquam famulus obtuli: nec tamen culpatus abſceſſi. Nec formido iuſſum aggredi opus, quod ſpontaneum ceſſit impunè.

CAP. I.

In quot genera diuidatur res militaris.

RES igitur militaris (ſicut Latinorum egregius auctor, carminis ſui teſtatur exordio) armis conſtat & viris. Hæc in tres diuiditur partes, Equites, Pedites, Claſſes. Equitum alæ dicuntur, ab eo quòd ad ſimilitudinem alarum ab vtraque parte protegant acies: quæ nunc vexillationes vocantur * à velo, quia velis, hoc eſt, * flammulis vtuntur. Eſt & aliud genus equitum, qui legionarij vocantur, propterea quòd connexi ſunt legioni: ad quorum exemplum ocreati equites ſunt inſtituti. Claſſium item duo genera ſunt. Vnum liburnarum, aliud luſoriarum. Equitibus campi; claſſibus maria & flumina; peditibus colles, vrbes, plana, & abrupta ſeruantur. Ex quo intelligitur, magis reipublicæ neceſſarios pedites, qui poſſunt vbique prodeſſe. Et maior numerus *peditum, ſumtu & expenſa minore nutritur. Exercitus ex re ipſa atque opere exercitij, nomen accepit, vt ei nunquam liceret obliuiſci, quod vocabatur. Verùm ipſi pedites, in duas diuiſi ſunt partes, hoc eſt, in auxilia & legiones. Sed auxilia à ſociis, vel fœderatis gentibus mittebantur. * Romana autem virtus, præcipuè in legionum ordinatione præpellet. Legio autem ab elegendo appellata eſt: quod vocabulum eo-

* *Membrana habent*, ab eo quòd velis, * *Forte*, flammeolis

* V V. *conſtanter*, militum, *quid ſi vtroque caucamus?*

* *Lege*, Romana autè res,

rum deſiderat fidem atque diligentiam, qui milites probant. in auxiliis minor, in legionibus longè amplior conſueuit militum numerus aſcribi.

CAP. II.

Quid inter legiones, & auxilia interſit.

DENIQVE Macedones, Græci, Dardani, phalanges habuerunt, & in vna Phalange armatorum octo milia cenſuerunt. Galli atque Celtiberi, pluresque barbaricæ nationes, caeteris vtebantur in prœlio, in quibus erant ſena milia armatorum. Romani legiones habent, in quibus ſinguli ſena milia, interdum amplius, militare conſueuerunt. Quid autem inter legiones, & auxilia intereſſe videatur, expediam. Auxiliares conducuntur ad prœlium, ex diuerſis locis, ex diuerſis *muneribus venientes: nec diſciplina inter ſe, nec notitia, nec affectione conſentiunt. Alia inſtituta, alius inter eos eſt vſus armorum. Neceſſe eſt autem tardiùs ad victoriam peruenire, qui diſcrepant antequam dimicent. Denique cùm in expeditionibus plurimùm proſit, omnes milites vnius præcepti ſignificatione conuerti, non poſſunt æqualiter iuſſa complere, qui antè pariter non fuerunt. Tamen hæc ipſa ſi ſolennibus diuerſiſque exercitiis propè quotidie roborentur, non mediocriter iuuant. Nam legionibus ſemper auxilia, tanquam leuis armatura in acie iungebantur, vt in his prœliandi magis adminiculum eſſet, quàm principale ſubſidium. Legio autem propriis cohortibus plena, cùm grauem armaturam, hoc eſt, principes haſtarios, triarios, anteſignanos: item leuem armaturam, hoc eſt, ferentarios, ſagittarios, funditores, baliſtarios; cùm proprios & ſibi inſitos equites legionarios, iiſdem matriculis teneat: cùm vno animo, pariſque conſenſu caſtra muniat; aciem inſtruat,

* numeris *genuina lectio eſt.*

instruat, prœlium gerat; ex omni parte perfecta; nullo extrinsecus indigens adiumento; quantamlibet hostium multitudinem superare consueuerat. Documentum est magnitudo Romana, quæ semper cum legionibus dimicans, tantum hostium vicit, quantum vel ipsa voluit, vel rerum natura permisit.

CAP. III.

Quæ causæ exhauriri fecerint legiones.

LEGIONVM nomen in exercitu permanet hodieque, sed per negligentiam superiorum temporum, robur infractum est, cùm virtutis præmia occuparet ambitio, & per gratiam promouerentur milites, qui promoueri consueuerant per laborem. Deinde contubernalibus, completis stipendiis, per testimoniales ex more dimissis, non sunt alij substituti. Præterea necesse est, morbo aliquantos debilitari, atque dimitti, aliquantos * [militiam] deserere, vel diuersis casibus interire: vt nisi annis singulis, imò singulis penè mensibus in decedentium locum iuniorum turba succedat, quamuis copiosus exhauriatur exercitus. Est & alia causa, cur attenuatæ sint legiones. Magnus in illis labor est militandi, grauiora arma, * sera munera, seuerior disciplina. Quod vitantes plerique, in auxiliis festinant militiæ sacramenta percipere, vbi & minor sudor, & maturiora sunt præmia. Cato ille maior, cùm & armis inuictus esset, & consul exercitus sæpè duxisset, plus se reipub. credidit profuturum, si disciplinam militarem conferret in literas. Nam vnius ætatis sunt, quæ fortiter fiunt; quæ verò pro vtilitate reipublicæ scribuntur, æterna sunt. Idem fecerunt alij complures, sed præcipuè Frontinus diuo Traiano * ob eiusmodi comprobatur industriam. Horum institutа, horum præcepta, in quantum valeo, strictim fideliterque signabo. Nam cùm easdem

* *Glossema est additum ab iis qui phrasin non intellexerunt.*

* *Exemplaria optimæ notæ constanter,* plura

* *Iterum libri optimi,* ab eiusmodi cõprobatus industria.

expen-

expenſas faciat & diligenter & negligenter exercitus ordinatus, non ſolùm præſentibus, ſed etiam futuris ſeculis proficiet: ſi prouiſione maieſtatis tuæ, Imperator Auguſte, & fortiſſima diſpoſitio reparetur armorum, & emendetur diſſimulatio præcedentium.

CAP. IIII.
Quotenas legiones antiqui ad bellum duxerunt.

IN omnibus auctoribus inuenitur, ſingulos conſules aduerſus hoſtes copioſiſſimos, non amplius quàm binas duxiſſe legiones, additis auxiliis ſociorum. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, vt cuiuis bello duæ legiones crederentur poſſe ſufficere. Quapropter ordinationem legionis antiquæ ſecundum normam militaris iuris exponam. Quæ deſcriptio ſi obſcurior aut impolitior videbitur, non mihi, ſed difficultati ipſius rei conuenit imputari. Attento itaque animo ſæpius relegenda ſunt, vt memoria intellegentiaque valeant comprehendi. Neceſſe eſt enim inuictam eſſe rempublicam, cuius Imperator militari arte percepta, quantos voluerit faciat exercitus bellicoſos.

CAP. V.
Qucmadmodum legio conſtituatur.

DILIGENTER igitur lectis iunioribus, animis corporibusque præſtantibus, additis etiam exercitiis quotidianis, quatuor vel eò amplius menſium, iuſſu auſpiciisque inuictiſſimi principis legio formatur. Nam *puncturis in cute punctis milites ſcripti * & matriculis inſerti iurare ſolent. Et ideo militiæ ſacramenta dicuntur. Iurant autem per Deum, & per Chriſtum, & per Spiritum ſanctum, & per maieſtatem Imperatoris, quæ ſecundum Deum generi humano diligenda eſt &

*Scribo, victuris
*Corrigo, cum matriculis inſeruntur

eſt & colenda. Nam Imperatori, cùm Auguſti nomen accepit, tanquam præſenti & corporali Deo fidelis eſt præſtanda deuotio, & impendendus peruigil famulatus. Deo enim vel priuatus, vel militans ſeruit, cùm fideliter eum diligit, qui Deo regnat auctore. Iurant autem milites, omnia ſe ſtrenuè facturos, quæ præceperit Imperator, nunquam deſerturos [militiam,] nec mortem recuſaturos pro Romana Republica.

*Suſpicor ab aliena manu eſſe.

CAP. VI.

Quot cohortes in vna ſint legione, item quot milites in vna cohorte.

SCIENDVM eſt autem, in vna legione decem cohortes eſſe debere. Sed prima cohors reliquas, & numero militum & dignitate præcedit. Nam genere atque inſtitutione literarum viros electiſſimos quærit. Hæc enim ſuſcipit aquilam, quod præcipuum ſignum in Romano eſt ſemper exercitu, & totius legionis inſigne. Hæc imagines imperatorum, hoc eſt, diuina & præſentia ſigna veneratur. Habet pedites mille centum quinque. Equites loricatos centum triginta duos: & appellatur cohors miliaria. Hæc caput eſt legionis, ab hac, cùm pugnandum eſt, prima acies incipit ordinari. Secunda cohors habet pedites 555. Equites 66. & appellatur cohors quingentaria. Tertia cohors ſimiliter habet pedites 555. Equites 66. ſed in hac cohorte tertia, validiores probari moris eſt, quia in media acie conſiſtit. Cohors quarta habet pedites quingentos quinquaginta quinque. Equites 66. Cohors quinta habet pedites 555. equites 66. Sed & quinta cohors ſtrenuos deſiderat milites: quia ſicut prima in dextro, ita quinta in ſiniſtro ponitur cornu. Hæ quinq. cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites 555. Equites 66.

*VV. *aliquot*, enucleatim

tes 66. In ipſa quoque * enucleati aſſcribendi ſunt iuniores: quia in ſecunda acie poſt Aquilam & Imagines cohors ſexta cõſiſtit. Cohors ſeptima habet pedites 555: Equites 66. Cohors octaua habet pedites 555: Equites 66. Sed & ipſa animoſos deſiderat viros: quia in ſecunda acie conſiſtit in medio. Cohors nona habet pedites 555: Equites 66. Cohors decima habet pedites 555: Equites 66. & ipſa bonos accipere conſueuit bellatores: quia in ſecunda acie ſiniſtrũ poſſidet cornu. His decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites ſex milia centum, equites ſeptingentos viginti ſex. Minor itaque numerus armatorum in *vna legione eſſe non debet. Maior autem interdum eſſe conſueuit, ſi non tantùm vnam cohortem, ſed etiam alias miliarias fuerit iuſſa ſuſcipere.

*In V. & Modeſto, vna quaque

CAP. VII.

Nomina & gradus principum legionis.

* Liber v. *principiorum*

ANTIQVA ordinatione legionis expoſita, principalium militum, & (vt proprio vtar vocabulo) * principum nomina, & dignitates ſecundum præſentes matriculas indicabo. Tribunus maior per epiſtolam ſacram Imperatoris iudicio deſtinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autem vocatur à tribu: quia præeſt militibus, quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarij dicuntur, qui in prœlio primos ordines ducunt. Auguſtales appellantur, qui ab Auguſto ordinariis iuncti ſunt. Flauiales item tanquam ſecundi Auguſtales, à diuo Veſpaſiano ſunt legionibus additi. Aquiliferi, qui aquilam portant. Imaginarij vel imaginiferi, qui Imperatoris imagines ferunt. Optiones ab optando appellati, quòd antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam * adoptati eorum, atque vicarij ſolent vniuerſa curare. Signiferi, qui ſigna portant: quos nunc draconarios

* VV. *tã editi, quàm Mſſ. legunt*, principiorum

* *Membrana aliquot, & Modeſtus*, adoptati, cum eorum vicario.

narios vocant. Teſſerarij, qui teſſeram per contubernia militum nunciant. Teſſera autem dicitur præceptum ducis, quo vel ad [aliquod] opus, vel ad bellum mouetur exercitus. Campigeni, hoc eſt, anteſignani, ideo ſic nominati, quia eorum opera atque virtute exercitij genus creſcit in campo. Metatores, qui præcedentes, locum eligunt caſtris. Beneficiarij, ab eo appellati, quòd promouentur beneficio tribunorum. Librarij, ab eo, quòd in libros referant rationes ad milites pertinentes. Tubicines, Cornicines, & Buccinatores, qui tuba vel ære curuo, vel buccina committere prælium ſolent. Armaturæ duplares, quæ binas conſequuntur annonas. Simplares, quæ ſingulas. Menſores, qui in caſtris ad podiſmum dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant, vel hoſpitia in ciuitatibus præſtant. Torquati duplares; Torquati ſimplares, quibus torques aureus ſolidus virtutis præmium fuit, quem qui meruiſſet, præter laudem interdum duplas conſequebatur annonas: duplares duas, * ſimplares vnam. Erant & ſecundum annonam candidati duplares, candidati ſimplares. Hi ſunt milites principales, qui priuilegiis muniuntur. Reliqui munifices appellantur, quia * munia facere coguntur.

*In membranis eſt, ſeſquiplares vnam ſemis.

*Libri aliquot, munera

CAP. VIII.

Nomina eorum, qui antiquos ordines ducebant.

VETVS autem conſuetudo tenuit, vt ex primo principe legionis, promoueretur Centurio primipili: qui non ſolùm aquilæ præerat, verumetiam quatuor centurias, hoc eſt, quadringentos milites, in prima acie gubernabat. Hic tanquam caput totius legionis merita conſequebatur & commoda. Item primus haſtatus duas centurias, id eſt, ducentos homines ducebat in acie ſecunda, quem nunc ducenarium vocant. Princeps

ceps autem primæ cohortis centuriam ſemis, hoc eſt, centum quinquaginta homines gubernabat. Ad quem propè omnia, quæ in legione * ordinata ſunt, pertinent. Item ſecundus haſtatus centuriam ſemis, id eſt, centum quinquaginta homines regebat. Triarius prior, centum homines gubernabat: ſic decem centuriæ cohortis primæ, à quinque ordinariis regebantur: quibus magnæ vtilitates, & magnus honor eſt à veteribus conſtitutus: vt ceteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione contenderent ad tanta præmia peruenire. Erant * enim centuriones, qui ſingulas centurias curabant: qui nunc centenarij nominantur. Erant decani, denis militibus præpoſiti: qui nunc caput contubernij vocantur. Secunda cohors habebat centuriones quinque. Similiter tertia, & quarta, vſque ad decimam cohortem: in tota autem legione erant centuriones quinquaginta quinque.

* *Rectius legatis ordinanda*

* *Legendum, etiam*

CAP. IX.

De officio præfecti legionis.

SED legati Imperatoris * ex conſularibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones, & auxilia vniuerſa obtemperabant in ordinatione pacis vel neceſſitate bellorum, in quorum locum nunc illuſtres viros conſtat magiſtros militum ſubſtitutos, à quibus non tantùm binæ legiones, ſed etiam plures * numero gubernantur. Proprius autem iudex erat præfectus legionis, habens comitiuam primi ordinis dignitatem, qui abſente legato, tanquam vicarius ipſius poteſtatem maximam retinebat. Tribuni vel centuriones, ceteriſque milites, eius præcepta ſeruabant. Vigiliarum ſiue profectionis teſſera ab eodem petebatur. Si miles crimen aliquod admiſiſſet, auctoritate præfecti legionis deputabatur à tribuno ad pœnam. Arma omnium militum, item equi, veſtes,

* *Reſtitue, ex conſulibus*

* *numeri vera ſcriptura.*

veſtes, & annona, ad curam ipſius pertinebant. Diſciplinæ ius, & ſeueritas: * exercitatio, non ſolùm peditum, ſed etiam equitum legionariorum, præcepto eius quotidie curabatur. Ipſe autem cuſtos diligens & ſobrius, legionem ſibi creditam aſſiduis operibus ad omnem deuotionem, ad omnem formabat induſtriam: ſciens ad præfecti laudem ſubiectorum redundare virtutem.

*Non malè libri Mſ. exercitio.

CAP. X.

De officio præfecti caſtrorum.

ERAT etiam caſtrorum præfectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen non mediocribus cauſis: ad quem caſtrorum poſitio, valli & foſſæ * deſtinatio pertinebat. Tabernacula vel caſæ militum, cum impedimentis omnibus, nutu ipſius curabantur. Præterea ægri contubernales & medici, à quibus curabantur, expenſæ etiam ad eius induſtriam pertinebant. Vehicula, * ſagittarij, necnon etiam ferramenta, quibus materies *ſecatur vel cæditur, quibus aperiuntur foſſæ,* contexitur vallum aquæ ductus. Item ligna vel ſtramina, arietes, onagri, baliſtæ, ceteraque genera tormentorum, ne deeſſent aliquando, procurabat. Is poſt longam probatamque militiam peritiſſimus omnium legebatur: vt rectè doceret alios, quod ipſe cum laude feciſſet.

*Melior lectio æſtimatio

* *Emenda*, ſagmarij.
* *Lege*, ſerratur
* *Quidſi ſcripſerimus*, cõſepitur vallum aqua educitur.

CAP. XI.

De officio præfecti fabrorum.

HABET præterea legio * fabros lignarios, inſtructores, carpentarios, ferrarios, pictores, reliquosq. artifices ad hybernorum ædificia fabricanda; ad machinas, turres ligneas, ceteraque, quibus vel expugnantur aduerſariorum ciuitates, vel defenduntur propriæ, præparatos: qui arma, qui vehicula, ceteraque genera

* *Rectè Modius emendabat* fabros, tignarios, ſtructores,

tormentorum, vel noua facerent, vel quaſſata repararent. Habebant etiam fabricas ſcutarias, loricarias, arcuarias, in quibus ſagittæ, miſſilia, caſſides, omniaque armorum genera formabantur. Hæc enim erat cura præcipua, vt quicquid exercitui neceſſarium videbatur, nunquam deeſſet in caſtris: vſque eò, vt etiam cuniculatios haberent, qui ad morem Beſſorum, ducto ſub terris cuniculo, murisque intra fundamenta perfoſſis, improuiſi emergerent ad vrbes hoſtium capiendas. Horum iudex erat proprius præfectus fabrorum.

CAP. XII.

De officio tribuni militum.

DECEM cohortes habere legionem diximus: ſed prima erat miliaria, in qua cenſu, genere, literis, forma, virtute, pollentes milites mittebantur. Huic tribunus præerat, armorũ ſcientia, virtute corporis, morum honeſtate præcipuus. Reliquæ cohortes, prout principi placuiſſet, à tribunis, vel à præpoſitis regebantur. Tanta autem ſeruabatur exercendi milites cura, vt non ſolùm tribuni, vel præpoſiti contubernales ſibi creditos, ſub oculis ſuis iuberent quotidie meditari, ſed etiam ipſi armorum arte perfecti, ceteros ad imitationem proprio cohortarentur exemplo. Tribuni autem ſolicitudo *per hanc laudatur induſtriam: cùm miles veſte nitidus, armis benè munitus, ac fulgens, exercitij vſu, & diſciplina eruditus * incedit.

*Recipiendum ex VV. Tribuni laudabatur induſtria: *Ex iiſdem legamus* incedebat.

CAP. XIII.

De centuriis atque vexillis peditum.

PRIMVM ſignum totius legionis eſt Aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiam per ſingulas cohortes à draconariis feruntur ad prœlium. Sed antiqui, *quia ſciebant in acie, commiſſo bello, celeriter ordines, aciesque

Liber V. & Mod. ſius, qui

aciesque turbari, atque confundi; ne hoc posset accidere, cohortes in centurias diuiserunt, & singulis centuriis singula vexilla constituerunt: ita vt ex qua cohorte, vel quota esset centuria, in illo vexillo literis esset ascriptum, quod intuentes, vel legentes milites, in quantouis tumultu, à contubernalibus suis aberrare non possent. Centuriones insuper, qui nunc centenarij vocantur, transuersis cassidum * cristis, vt facilius noscerentur, quos singulas iussserunt gubernare centurias: quatenus nullus error existeret, cùm centeni milites sequerentur, non solùm vexillum suum, sed etiam centurionem, qui signum habebat in galea. Rursus ipsæ centuriæ in contubernia diuisæ sunt: vt decem militibus sub vno papilione degentibus, vnus * [quasi] præesset decanus, qui caput contubernij nominatur. Contubernium autem manipulus vocabatur, ab eo quòd coniunctis manibus pariter dimicabant.

* *Membrana inserunt* cristis litteras habebant.

* *Fortean* quoque

CAP. XIIII.

De turmis equitum legionariorum.

QVEMADMODVM inter pedites centuria vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur. Et habet vna turma equites 32. Huic qui præest, Decurio nominatur. * Vt enim centum pedites ab vno centurione, sub vno vexillo gubernantur, similiter 32. equites ab vno decurione, sub vno vexillo reguntur. Præterea sicut centurio eligendus est, qui sit magnis viribus & procera statura; qui hastas vel missilia peritè iaculetur & fortiter; qui dimicare gladio, & scutum rotare doctissimè nouerit; qui omnem artem didicerit armaturæ, vigilans, sobrius, agilis, magis ad facienda, quæ ei imperantur, quàm ad loquendum paratus: [qui] contubernales suos ad disciplinam retineat; ad armorũ exercitium cogat, vt benè vestiti, & calceati sint; vt arma

* *Emendandũ* Vt enim centum, & decem pedites

omnium defricentur ac ſplendeant: ſimiliter elegendus eſt decurio, qui turmæ equitum præponatur, imprimis habili corpore, vt loricatus,& armis circundatus omnibus, cum ſumma admiratione equum poſſit aſcendere; equitare fortiſſimè; conto ſcienter vti; ſagittas doctiſſimè mittere; turmales ſuos, id eſt, ſub cura ſua equites poſitos erudire ad omnia, quæ equeſtris pugna depoſcit: eoſdem cogere loricas, vel cataphractas, contos, & caſſides frequenter tergere, & curare. Plurimum enim terroris hoſtibus armorum ſplendor importat. Quis credat militem bellicoſum; cuius diſſimulatione, ſitu, ac rubigine arma fœdantur? Non ſolùm autem equites, ſed etiam ipſos equos aſſiduo labore conuenit edomari. Itaque ad decurionem & ſanitatis,& exercitationis tam hominum, quàm equorum pertinet cura.

CAP. XV.

Quemadmodum legionum acies inſtruantur.

NVNC qualiter inſtruenda ſit acies, ſi pugna immineat, declaretur vnius legionis exemplo: quod ſi vſus exegerit, transferri poſſit ad plures. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors ſecunda coniungitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta verò [cohors] ſiniſtrum ſuſcipit cornu. Sed ante ſigna, & * citra ſigna, nec non etiam in prima acie dimicantes, principes *vocantur, hoc eſt, ordinarij, ceterique principales. Hæc erat grauis armatura, qui habebant caſſides, cataphractas, ocreas, ſcuta, gladios maiores, quos ſpathas vocant, & alios minores, quos ſemiſpathas nominant, plumbatas quinas poſitas in ſcutis, quas primo imperu iaciunt. Item bina miſſilia, vnum maius, ferro triangulo, vnciarum nouem, * haſtili pedum quinque * [&] ſemis,

* *Libri meliores, & Modeſtus* circa
* *Idem*, vocabantur,
* *Verius* haſtile
* *Abiiciendum eſt.*

ſemis, quod pilum vocabant, nunc ſpiculum dicitur, ad cuius iactum exercebantur præcipuè milites, quod arte, & virtute directum, & ſcutatos pedites, & loricatos equites ſæpè tranſuerberabat: aliud minus, ferro triangulo vnciarum quinque, * haſtili trium pedum [&] ſemis, quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Prima acies principum: Secunda haſtatorum, armis talibus docetur inſtructa. Poſt hos erant ferentarij & leuis armatura; quos nunc * auxiliatores, & armaturas dicimus; ſcutati qui plumbatis, gladiis, & miſſilibus accincti, ſicut nunc propè omnes milites videntur armati. Erant item ſagittarij cum caſſidibus; cataphractis; & gladiis; ſagittis; & arcubus. Erant funditores, qui ad fundas vel fuſtibalos lapides iaciebant. Erant tragularij, qui ad manubaliſtas, vel arcubaliſtas dirigebant ſagittas. Secunda acies ſimiliter armabatur: in qua conſiſtentes milites, haſtati vocabantur. Sed in ſecunda acie, dextro cornu, cohors ſexta ponebatur: cui iungebatur ſeptima. Octaua cohors mediam aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in ſecunda acie ſiniſtrum ſemper obtinebat cornu.

* *Iterum lege* haſtile

* *Libri ſaniores habẽt*, exculcatores,

CAP. XVI.

Quemadmodum triarij, vel centuriones armentur.

POST omnes autem acies, triarij cum ſcutis, cataphractis & galeis ocreati cum gladiis, ſemiſpathis, plumbatis [&] binis miſſilibus locabantur, qui genu poſito ſubſidebant, vt, ſi prima acies vinceretur, ab his quaſi de integro reparata pugna poſſet * ſperari victoria. Omnes autem ſignarij vel ſigniferi, quamuis pedites, loricas minores accipiebant; & galeas ad terrorem hoſtium * vrſinis pellibus tectas. Centuriones verò habebant

* *Membrana*, reparari, *fortean*, reſpitare

* *In vno* V. *eſt* hirſutis

bebant cataphractas, scuta, & galeas ferreas: sed transuersis & argentatis cristis, vt * faciliùs agnoscerentur à suis.

* *Libri scripti malunt celerius*

CAP. XVII.

Commissa pugna grauem armaturam stare pro muro.

ILLVD autem sciendum est, & modis omnibus retinendum: quòd commisso bello, prima ac secunda acies stabat immota. Triarij quoque residebant. Ferentarij autem, * & leuis armatura scutatores, sagittarij, funditores, aduersarios prouocabant ante aciem procedentes: si hostes fugare poterant, sequebantur: si eorum virtute, * ac multitudine premebantur, reuertebantur ad suos, & post eos stabant. Excipiebat autem prœlium grauis armatura, quæ tanquã murus (vt ita dicam) ferreus stabat; & non solùm missilibus, sed etiam gladiis cominus dimicabat. Et si hostes fugasset, non sequebatur grauis armatura, ne aciem suam * ordinemque turbaret, & ad dispersos recurrentes hostes, incompositos opprimerent: sed leuis armatura cum funditoribus, sagittariis, & equitibus, fugientes sequebatur inimicos. Hac dispositione, atque cautela sine periculo legio vincebat, aut superata seruabatur incolumis: quia ius legionis est, facilè nec fugere, nec sequi.

* *Restituo armaturæ, ex culeatores, scutatores, sagittarij, funditores, hoc est leuis armatura.*
* *Malim, aut*
* *Vegetius scripsit ordinationemque*

CAP. XVIII.

Nomina militum, & gradus in scutis eorum aduersis scribenda.

SED ne milites [aliquando] in tumultu prœlij à suis contubernalibus aberrarent, diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant: vt ipsi nominant σήγματα, sicut etiam nunc moris est fieri. Præterea in aduerso

uerſo ſcuto vniuſcuiuſque militis, literis erat nomen adſcriptum, addito, ex qua eſſet cohorte, quáve centuria. Ex his ergo apparet, legionẽ benè inſtitutam, quaſi munitiſſimam eſſe ciuitatem, quæ omnia prœlio neceſſaria ſecum vbique portaret, nec metueret repentinum hoſtium ſuperuentum, quę etiam in mediis campis ſubito *foſſa valloque muniretur, quæ omne genus militum, omne genus contineret *armorum. Si quis igitur pugna publica ſuperare Barbaros cupit, vt, diuinitatis nutu, diſpoſitione Imperatoris inuicti, reparentur ex tyronibus legiones, votis omnibus petat. Intra breue autem temporis ſpacium, iuniores diligenter electi & exercitati quotidie, non ſolùm manè, ſed etiam poſt meridiem, omni armorum diſciplina vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terrarum integrum ſubegerunt, facilè coæquabunt. *Nec moueatur, [Cæſar, tua maieſtas] quòd olim conſuetudo eſt mutata, quæ viguit: *huius felicitatis ac prouiſionis eſt perennitas tua, vt pro ſalute reipublicæ & noua excogitet, & antiqua reſtituat. Omne opus difficile videtur, *antequam tentes; ceterùm ſi exercitati, & prudentes viri dilectui præponantur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari, & diligenter inſtitui. Quiduis enim efficit ſolertia, ſi competentes non denegentur expenſæ.

*Malo cum membranis, foſſa ſe valloque muniret,

*Liber V. armaturarum.

* Nec moueat quod olim, *ita legendum monent fere omnes libri.

* *Reſtituo* Sed huius, Sed, *valet* nam.

* *Mſſ.* ante tentamentũ:

CAP. XIX.

*Præter corporis *robur, notarum, & computandi artem in tyronibus eligendam.*

* Mſs. *robora*

SED quoniam in legionibus plures ſcholæ ſunt, quæ literatos milites quærunt; ab his, qui tyrones probant, in omnibus quidem ſtaturæ magnitudinem, corporis *robur, alacritatem animi, conuenit explorari: ſed in quibuſdam notarũ peritia, calculandi, computandique

* robor,

dique vſus * exigitur. Totius enim legionis ratio, ſiue obſequiorum, ſiue militarium * numerorum, ſiue pecuniæ quotidie aſcribitur actis maiore propè diligentia, quàm res annonaria, vel ciuilis, * polipticis annotatur. Quotidianas etiam in pace vigilias: item excubitum, ſiue * angarias, de omnibus centuriis, & contuberniis, * [quæ] viciſſim milites faciunt; * vt ne quis contra iuſtitiam prægrauetur, aut alicui præſtetur immunitas: nomina eorum, qui vices ſuas fecerunt, breuibus inferuntur. Quando quis commeatum acceperit, vel quot dierum, annotatur in breuibus. Tunc enim difficilè commeatus dabatur, niſi cauſis iuſtiſſimis * approbatis. Nec aliquibus milites inſtituti deputabantur obſequiis, nec priuata iiſdem negocia mandabantur. Siquidem incongruum videbatur, Imperatoris militem, qui veſte & annona publica paſcebatur, vtilitatibus vacare priuatis. Ad obſequia tamen * iudicum vel tribunorum, nec non etiam principalium deputabantur milites, qui vocantur accenſi, hoc eſt, poſtea additi, quàm fuiſſet legio completa, quos nunc Supernumerarios vocant. Faſcicularia tamen, id eſt, lignum, fœnum, aquam, ſtramen, etiam legitimi milites in caſtra portabant. Munifices enim ab eo appellantur, quòd hæc * munia faciant.

* VV. *plerique* eligitur.
* *Forte*, munerum,
* *Adi Commentarium.*
* VV. agrarias,
* *Miror vocem illam hactenus Vegetio adhæreſcere.*
* *Legerim*, & ne
* *Quid ſi ſcribamus*, ac probatis.
* *Membrana* iudicium
* *Aliàs*, munera

CAP. XX.

Donatiui partem dimidiam debent apud ſigna milites ſequeſtrare [ſeruandam.]

ILLVD verò ab antiquis diuinitùs inſtitutum eſt, vt ex donatiuo quod milites cõſequuntur, dimidia pars ſequeſtraretur apud ſigna, & ibidem ipſis militibus ſeruaretur, ne per luxum aut inanium rerum comparationem, à contubernalibus poſſit abſumi. Plerique enim homines, & præcipuè pauperes, tantum erogant, quantum

tum habere potuerint. * Sepoſitio autem iſta pecuniæ, primùm ipſis contubernalibus docetur accommoda. (Nam cùm publica ſuſtententur annona, ex omnibus donatiuis augetur eorum pro medietate caſtrenſe peculium) Miles deinde qui ſumtus ſuos ſcit apud ſigna depoſitos, de deſerendo nihil cogitat, magis diligit ſigna. Pro illis in acie fortiùs dimicat, more humani ingenij, vt pro illis habeat maximam curam, in quibus ſuam videt poſitam eſſe ſubſtantiam. Denique decem folles, hoc eſt, decem ſacci, per cohortes ſingulas ponebantur, in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur etiam ſaccus vndecimus, in quem tota legio particulam aliquam conferebat, ſepulturæ ſcilicet cauſa, vt ſi quis ex contubernalibus defeciſſet, de illo vndecimo ſacco ad ſepulturam ipſius promeretur expenſa. Hæc ratio apud ſigniferos (vt nunc dicunt) in cophino ſeruabatur Et ideo ſigniferi non ſolùm fideles, ſed etiam literati homines diligebantur, qui & ſeruare depoſita, & ſcirent ſingulis reddere rationem.

* *Fortaſſean legendũ, Sed depoſitio iſta*

CAP. XXI.

In legione ita fieri promotiones, vt per omnes cohortes tranſeant qui promouentur.

NON tantùm humano conſilio, ſed etiam diuinitatis inſtinctu, legiones à Romanis arbitror conſtitutas. In quibus decem cohortes ita ſunt ordinatæ, vt omnium vnum corpus, vna videatur eſſe coniunctio. Nam quaſi in orbem quendam per diuerſas cohortes & diuerſas ſcholas milites promouentur, ita vt ex prima cohorte ad gradum quempiam promotus vadat ad decimam cohortem: & rurſus ab eâ, creſcentibus ſtipendiis, cum maiore gradu per alias recurrat ad primam. Ideo primipili centurio, poſtquam in orbem omnes co-

hortes per diuerſas adminiſtrauerit ſcholas, in prima cohorte ad hanc peruenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda * conſequitur. Sicut primicerius in officio præfectorum prætorio ad honeſtum, quæſtuoſumque militiæ peruenit *gradum: ita legionarij equites cohortes ſuas contubernij affectione venerantur, cùm naturaliter equites à peditibus ſoleant diſcrepare. Per hanc ergo contextionem, in legionibus, * & omnium cohortium, equitum, peditumque ſeruabatur vna concordia.

* *Veteres libri legunt, & diſtinguũt* conſequatur: ſicut p.
*Iterum, ſinem. Item legionarij,
* *Rectius ni fallor*, & omnibus cohortibus,

CAP. XXII.

Quid inter tubicines, & cornicines, & claſicum interſit.

HABET præterea legio tubicines, cornicines, & buccinatores. Tubicen ad bellum vocat milites, & rurſum receptui canit. Cornicines *[& buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingreſſu conflictus & eius reditu. Hi] quotiens canunt, non milites, ſed ſigna ad eorũ obtemperant nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus exituri ſunt ſoli milites, tubicines canunt, *[& ſoli milites ad ſigna eorum obtemperant.] [*Quotiens mouenda ſunt ſigna, cornicines canunt.] Quotiens autem pugnatur, & tubicines & cornicines pariter canunt. Claſſicum item appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt. Hoc inſigne videtur imperij, quia claſſicum canitur Imperatore præſente, vel cùm in militem capitaliter animaduertitur: quia hoc ex *imperialibus legibus fieri neceſſe eſt. Siue ergo ad vigilias vel *angarias faciendas, ſiue ad opus aliquod, vel ad decurſionem campi exeunt milites, tubicine vocante operantur, & rurſus tubicine admonente ceſſant. Cùm autem mouentur ſigna, aut iam mota figenda ſunt, cornicines

* *Incluſa, ab alia, quam Vegetij manus eſſe libri clamitat.*
*Etiam illa ab adulterina manu.
* *Etiam illa in meo V. non reperiuntur. vide hoc cap. verſic.* Cùm autem
* *Alij*, Imperatoris
*Libri optimi, agratias

nicines canunt. Quod ideò in omnibus exercitiis, & proceſſionibus cuſtoditur, vt in ipſa pugna faciliùs obtemperent milites, ſiue eos pugnare, ſiue ſtare, ſiue ſequi, vel redire præceperint duces. Siquidem ratio manifeſta ſit, ſemper in ocio debere fieri, quod neceſſariò faciendum videtur in prœlio.

CAP. XXIII.

De exercitatione militum.

LEGIONIS ordinatione digeſta, ad exercitium reuertamur: vnde (ſicut iam dictum eſt) exercitus nomen accepit. Iuniores quidem, & noui milites; manè, & poſt meridiem, ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autem & eruditi ſine intermiſſione ſemel in die exercebantur [in] armis. Neque enim longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradit. * ſed [continua exercitationis meditatio] poſt quanta volueris ſtipendia, inexercitatus miles ſemper eſt tyro. * Idcirco armaturam, quæ feſtis diebus exhibetur, non tantùm, qui ſub campi doctore ſunt, ſed omnes æqualiter contubernales quotidiana meditatione diſcebant. Nam & velocitas vſu ipſo acquiritur corporis, & ſcientia feriendi hoſtem, ſeque protegendi, præſertim ſi gladiis cominus dimicetur. Illud verò maius eſt, * quidam, ordines ſeruare diſcunt, & vexillum ſuum in tantis permixtionibus in ipſa proluſione comitantur, nec inter doctos aliquis error exiſtit, cùm multitudinis ſit tanta confuſio. Ad palum quoque, * vel ſudes iuniores exerceri percommodum eſt, cùm latera, vel pedes, aut caput petere punctim, cæſimque condiſcunt. Saltus quoque, & ictus facere pariter aſſueſcant, inſurgere * tripudiantes in clypeum, rurſuſque ſubſidere, nunc geſtiendo prætolare cum ſaltu, nunc cedentes in terga reſilire. Miſſilibus etiam palos ipſos procul ferire meditentur.

* Sed, *interpretor, nam, reliqua à mala manu.*

* *Sic reſtituo.* Armaturam quæ feſtis diebus exhibetur in Circo: non tantùm armaturæ, quæ ſub campi doctore ſunt, * *Vide notas.*

* *Vegetius ſcribit* ſudibus

* *Mſ.* trepidantes

ditentur, vt & ars dirigendi, & dextræ virtus poſſit adcreſcere. Sagittarij verò, vel funditores, ſcopas, hoc eſt, fruticum vel ſtraminum faſces, pro ſigno ponebant: ita vt ſexcentos pedes remouerentur à ſigno, vt ſagittis, vel certè lapidibus ex fuſtibalo deſtinatis, ſignum ſæpius tangerent. Propterea ſine trepidatione in acie faciebant, quod ludentes in campo ſemper fecerant. Aſſueſcendum eſt etiam, vt ſemel tantùm funda circa caput rotetur, cùm ex ea emittitur ſaxum. Sed & manu ſola omnes milites meditabantur libralia ſaxa iactare: qui vſus paratior creditur, quia non deſiderat fundam. Miſſilia quoque, vel plumbatas * iugiter perpetuoque exercitio dirigere cogebantur, vſque adeò, vt tempore hyemis de tegulis, vel * ſcandulis, quæ ſi deeſſent, certè de cannis, vlua, vel culmo, & porticus tegerentur ad equites, & quædam velut baſilicæ ad pedites: in quibus tempeſtate, vel ventis aëre turbato, ſub tecto armis erudiebatur exercitus. Ceteris autem etiam hybernis diebus, ſi niues tantùm, pluuiæque ceſſarent, exerceri cogebantur in campo: ne intermiſſa conſuetudo, & animos militum debilitaret, & corpora. Siluam cædere, portare onera, tranſilire foſſas, natare in mari, ſiue fluminibus, gradu pleno ambulare, vel currere etiam armatos cum ſarcinis ſuis, frequentiſſimè conuenit: vt quotidiani laboris vſus in pace, difficilis non videatur in bello. Siue ergo legio, ſiue auxilia fuerint, exerceantur aſſiduè. Nam quemadmodum benè exercitatus miles prœlium cupit, ita formidat indoctus. Poſtremò ſciendum eſt, in pugna vſum amplius prodeſſe, quàm vires. Nam ſi doctrina ceſſet armorum, nihil paganus diſtat à milite.

* *Lego*, iugi. perpetuoque

* *Malo*, ſcindulis,

CAP.

CAP. XXIIII.

Exempla adhortationum & exercitij militaris, de aliis artibus tracta.

ATHLETA, venator, auriga, propter exiguam mercedem, vel certè plebis fauorem, quotidiana meditatione * artes ſuas aut ſeruare, aut augere conſueſcunt. Militem (cuius eſt manibus ſeruanda reſpublica) ſtudioſiùs oportet ſcientiam dimicandi, vſumque rei bellicæ iugibus exercitiis cuſtodire: cui contingit non tantùm glorioſa victoria, ſed etiam amplior præda: quemque ad opes, ac dignitates ordo militiæ, & Imperatoris iudicium conſueuit euehere. Artifices ſcænici ab exercitiis non recedunt pro laude vulgi. Miles ſacramento lectus, ab exercitiis armorum, vel nouellus, vel iam vetuſtus ceſſare non debet, cui pugnandum eſt pro ſalute propria, & libertate communi: præſertim cùm antiqua ſit prudensque ſententia, Omnes artes in meditatione conſiſtere.

* *Legendum* conuci, artis ſuæ, aut certare, aut agere cõſueuit.

CAP. XXV.

Enumeratio ferramentorum, vel machinarum legionis.

LEGIO autem non tantùm militum numero, ſed etiam genere ferramentorum vincere conſueuit. Primùm omnium inſtruitur iaculis, quæ nullæ loricæ, nulla poſſunt ſcuta ſufferre. Nam per ſingulas centurias ſingulas carrobaliſtas habere conſueuit, quibus muli ad trahendum, & ſingula contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc eſt, vndecim homines deputantur. Nam hæ quanto maiores fuerint, tanto longiùs ac fortiùs tela iaculantur. Non ſolùm autem caſtra defendunt, verùm etiam in campo poſt aciem grauis armaturæ

turæ ponuntur. Ad quarum impetum, nec equites loricati, nec pedites scutati possunt obstare. In vna autem legione quinquaginta quinque carrobalistæ esse solent. Item decem onagri, hoc est, singuli per singulas cohortes in carpentis *bobus [duobus] portantur armatis: vt si fortè hostes ad oppugnandum venerint vallum, sagittis & saxis possint castra defendi. Scaphas quoque de singulis trabibus excauatas, cum longissimis funibus, & interdum etiam ferreis cathenis, secum legio portat: quatenus contextis eisdem (sicut dicunt) monoxylis, supertectis etiam tabulatis, flumina quæ sine pontibus vadari nequeunt, tam à peditibus, quàm ab equitatu sine periculo transeantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos vocant, & falces ferreas confixas longissimis contis. Item ad fossarum opera *facienda bidentes, ligones, *palos, rastra, alueos, cophinos, quibus portetur terra. Habet quoque dolabras, secures, ascias, serras, quibus materia ac pali dedolantur atque serrantur. Habet præterea artifices cum omnibus ferramentis, qui ad oppugnandas hostium ciuitates, testudines, musculos, arietes, vineas (vt appellant) turres etiam ambulatorias faciant. Verùm ne singula enumerando plura dicantur, vniuersa quæ in quoque belli genere necessaria esse creduntur, secum legio debet vbique portare, vt in quouis loco fixerit castra, armatam faciat ciuitatem.

* *In membranis, & VV. cit.* bobus portantur armati:

* *Aliàs*, faciendum

* *Emendo*, palas, rutra.

FLAVI VEGETI RENATI DE RE MILITARI LIBRI TERTII

Prologus.

ATHENIENSES & *Lacedæmonios ante Macedonas rerum potitos, priſci teſtantur annales. Verùm apud Athenienſes, nõ ſolùm rei bellicæ, ſed etiam diuerſarum artium viguit induſtria: Lacedæmoniis autem præcipua fuit cura bellorum. Primi namque experimenta pugnarum de euentibus colligentes, artem præliorum ſcripſiſſe firmantur vſque eò, vt rem militarem, quæ virtute ſola, vel certè felicitate creditur contineri, ad diſciplinam peritiæq; ſtudia reuocarint: ac magiſtros armorum (quos τακτικὰς appellauerunt) iuuentutem ſuam vſum, varietatémque pugnandi præceperint edoceri. O viros ſumma admiratione laudandos, qui eam præcipuè artem ediſcere voluerunt, ſine qua aliæ artes eſſe non poſſunt! Horum ſequentes inſtituta Romani, Martij operis præcepta, & vſu retinuerunt, & literis prodiderunt. Quæ per diuerſos autores librósque diſperſa, Imperator inuicte, mediocritatem meam adbreuiare iuſſiſti,*

*Próbant libri V V. loquuntur.

iuſſiſti, ne vel faſtidium naſceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deeſſet in paruis. Quantum [autem] in prælijs Lacedæmoniorum diſciplina profuerit (vt omittam ceteros) Xanthippi declaratur exemplo, qui Attilium Regulum, Romanúmque exercitum ſæpe victorem, cùm Carthaginienſibus, non virtute, ſed arte ſolus ferret auxilium; proſtratis exercitibus, cepit, ac domuit; vnóque congreſſu triumphans, bellum omne confecit. Nec minus Hannibal petiturus Italiam Lacedæmonium doctorem quæſiuit armorum: cuius monitis tot conſules, tantáſque legiones, inferior numero ac viribus, interemit. Ergo qui deſiderat pacem, præparet bellum. Qui victoriam capit, milites imbuat diligenter. Qui ſecundos optat euentus, dimicet arte, non caſu. Nemo prouocare, nemo audet offendere, quem intellegit ſuperiorem eſſe pugnaturum.*

* In VV. eſt, cetera

CAP. I.

Qui modus debeat eſſe exercitus.

PRIMVS liber tyronum delectum exercitiumque depromſit, ſequens legionis inſtitutionem diſciplinamque edocuit militarem; hic [autem] tertius claſſicum ſonat. Ideo enim illa præmiſſa ſunt, vt hæc, in quibus peritia certaminum, & victoriæ ſumma conſiſtit, diſciplinæ ordine cuſtodito, & intelligerentur celerius, & amplius adiuuarent. Exercitus dicitur tam legionum, quàm etiam auxiliorum, nec non etiam equitum, ad gerendum bellum multitudo collecta. Huic modus à magiſtris quæritur armorũ. Nam cùm Xerxis, & Darij,

& Darij, & Mithridatis ceterorumque regum, qui innumerabiles armauerant populos, exempla religuntur, euidenter appâret, nimium copiosos exercitus, magis propria multitudine, quàm hostium virtute depressos. Nam pluribus casibus subiacet amplior multitudo. In itineribus pro mole sua semper est tardior, in longiore autem agmine, etiam à paucis superuentum assolet pati. In locis autem asperis vel fluminibus transeundis, propter impedimentorum moras sæpe decipitur. Præterea ingenti labore numerosis animalibus equisque pabula colliguntur. Rei quoque frumentariæ difficultas, quæ in omni expeditione vitanda est, citò maiores fatigat exercitus. Nam quantumlibet studiosè præparetur annona, tantò maturiùs * deficit, quantò pluribus erogatur. Aqua denique ipsa nimiæ multitudini aliquando vix sufficit. Quòd si casu acies verterit tergum, necesse est multos cadere de multis, & illos qui effugerint, vt semel territos, postea formidare conflictum. Veteres autem, qui remedia difficultatum experimentis didicerant, non tam numerosos, quàm eruditos [armis] exercitus habere voluerunt. Itaque in leuioribus bellis vnam legionem, mixtis auxiliis, hoc est, decem millia peditum, & duo millia equitum, crediderunt posse sufficere. quam manum Prætores velut minores duces, ad expeditionem sæpe ducebant. Quòd si magnæ hostium copiæ dicerentur, consularis potestas cum viginti millibus peditum, & quatuor equitum, tanquam comes maior mittebatur. Quod si infinita multitudo ex gentibus ferocissimis rebellasset, tunc nimia necessitate cogente, duo duces, & duo mittebantur exercitus, cum eiusmodi præcepto: Prouideant, ne quid Respublica detrimenti capiat, Coss. alter, vel alter, amboue. Denique cùm in diuersis regionibus, contra diuersos hostes, à populo Romano annis propè omnibus pugnaretur,

* *Malo defit.*

retur, ideo ſufficiebant militum copiæ, quòd vtilius iudicabant non tam grandes exercitus habere,* quàm armis inſtructos. Illa tamen ratio eſt ſeruata, ne vnquam amplior multitudo ſociorum *auxiliarium eſſet in caſtris, [quàm] ciuium Romanorum.

*Libri aliquot præferunt quàm plures. Illa tamen r.

*Alij, auxiliariúmve

CAP. II.

Quemadmodum ſanitas gubernetur exercitus.

NVNC (quod vel maximè prouidendum eſt) quemadmodum ſanitas cuſtodiatur exercitus, admonebo: hoc eſt, locis, aquis, tempore, medicina, exercitio. Locis, ne in peſtilenti regione iuxta *morboſas paludes, ne aridis, & ſine opacitate arborum campis, aut collibus, ne ſine tentoriis æſtate milites commorentur: ne tardiùs egreſſi, & calore ſolis, & fatigatione itineris contrahant morbum, ſed potius in *æſtate luce cœpto itinere ad deſtinata perueniant. Ne ſæua hyeme iter per niues, ac pruinas noctibus faciant, aut lignorum patiantur inopiam, aut minor illis veſtium ſuppetat copia. Nec ſanitati enim, nec expeditioni idoneus miles eſt, qui algere compellitur. Nec perniciosis vel paludoſis aquis vtatur exercitus. Nam malæ aquæ potus, veneno ſimilis, peſtilentiam bibentibus generat. Iam verò vt *hoc caſu ægri contubernales opportunis cibis reficiantur, ac medicorum arte curentur, Principiorum, Tribunorumque & ipſius Comitis, qui maiorem ſuſtinet poteſtatem, iugis quæritur diligentia. Malè enim cum his agitur, quibus neceſſitas & belli incumbit, & morbi. Sed rei militaris periti, plus quotidiana armorum exercitia ad ſanitatem militum putauerunt prodeſſe, quàm medicos. Itaque pedites ſine intermiſſione, imbribus, vel niuibus ſub tecto, reliquis diebus exerceri in campo voluerunt. Similiter equites non ſolùm in planis, ſed etiam in *abruptis, & foſſarum hiatu

* Editio Pariſienſis, borboſas

* Membrana approbant, æſtu

*Quid ſi, occaſu

*Mſ. arbutis,

hiatu difficillimis ſemitis, ſeque & equos ſuos aſſiduè exercere iuſſerunt, vt nihil ijs in neceſſitate prœlij accidere poſſet incognitum. Ex quo intelligitur, quanto ſtudioſius armorum artem docendus ſit ſemper exercitus, cùm ei laboris conſuetudo & in caſtris ſanitatem, & in conflictu poſſit præſtare victoriam. Si autumnali, æſtiuoque tempore diutius in iiſdem locis militum multitudo conſiſtat, ex contagione aquarum, & odoris ipſius fœditate vitiatis hauſtibus, & aëre corrupto, pernicioſiſſimus naſcitur morbus, qui prohiberi non poteſt aliter, niſi frequenti mutatione caſtrorum.

CAP. III.

Quanta cura prouidenda ſint, atque ſeruanda pabula, & frumenta.

ORDO poſtulat, vt de commeatu *pabuli frumentique dicatur. Sæpius enim penuria, quàm pugna conſumit exercitum, & ferro ſæuior fames eſt. Deinde reliquis caſibus poteſt in tempore ſubueniri, pabulatio & annona in neceſſitate, remedium non habent, niſi antè condantur. In omni expeditione vnum eſt, & maximum *conſilium, vt tibi ſufficiat victus, hoſtes frangat inopia. Antè igitur quàm inchoëtur bellum, de copiis, expenſiſq; ſolers debet eſſe tractatus, vt pabula, frumentum, ceteræque annonariæ ſpecies, quas à prouincialibus conſuetudo depoſcit, maturiùs exigantur, & in opportunis ad rem gerendam, ac munitiſſimis locis, amplior ſemper modus, quàm ſufficit, aggregetur. Quod ſi tributa deficiunt *prærogato auro *comprobanda ſunt omnia. Neque enim diuitiarũ ſecura poſſeſſio eſt, niſi armorũ defenſione ſeruetur. Frequenter autẽ neceſſitas geminatur, & obſidio ſæpe fit longior quàm putaris,

*Mſſ. pabulo, frumentoque

*Maluit VV. telum

* *Alij libri*, prorogato *& rectius hoc eſt.*

* *Vera lectio*, comparãda

putaris, cùm aduerſarij etiam ipſi eſurientes circumſidere non deſinant, quos fame ſperant vincendos. Præterea quicquid in pecore, vel quacunque fruge vinoque hoſtis inferens bellum ad victum ſuum poterit occupare, non ſolùm admonitis per edicta peſſeſſoribus, ſed etiam coactis per electos *perſcrutatores ad caſtella idonea, & armatorum firmata præſidiis, vel ad tutiſſimas conferendum eſt ciuitates, vrgendique prouinciales, vt ante irruptionem, ſeque & ſua mœnibus condant. Reparatio etiam murorum, tormentorumque omnium antè curanda eſt. Nam ſi ſemel hoſtis præuenerit occupatos, metu vniuerſa turbantur. Et quæ ex aliis vrbibus petenda ſunt, intercluſis itineribus denegantur. Sed fidelis* horreorum cuſtodia, & erogatio moderata, conſueuit ſufficere pro copia, maximè ſi ab initio procurentur. Ceterùm ſera parſimonia eſt, tum ſeruare cùm deficit. In arduis expeditionibus, per capita magis militum quàm per dignitates ab antiquis præbebantur annonæ, * ita poſt neceſſitatem eiſdem à republica redderentur. Hyeme lignorum & pabuli, æſtate aquarum vitanda eſt difficultas. Frumenti verò, vini, aceti, nec non etiam ſalis omni tempore neceſſitas declinanda: ita vt vrbes, atque caſtella ab iis militibus, qui minus prompti inueniuntur in acie, armis, ſagittis, fuſtibalis, fundis etiam, & ſaxis, onagris, baliſtisque defendantur. Præcipueque cauendum videtur, ne aduerſariorum dolo, atque periuriis decipiatur prouincialium incauta ſimplicitas. Frequentius enim *conuentionum, pacisque ſimulatio credulis, quàm arma nocuerunt. Qua ratione famem collecti patiuntur hoſtes, diſperſi verò crebris ſuperuentibus facilè vincuntur.

Tribus apud me libru dicuntur executores

Malè hactenus edebatur, ſeruatorum

Suppleo, ita vt

**VV. plerique, commerciorum,*

CAP.

CAP. IIII.

Quemadmodum oporteat prouidere, ne milites seditionem faciant.

INTERDVM mouet tumultum ex diuersis locis collectus exercitus: & cùm pugnare nolit, iratsci se simulat, cur non ducatur ad bellum: quod ij præcipuè faciunt, qui in sedibus ociosè delicatéque vixerunt. Nam asperitate insoliti laboris offensi, quem in expeditione necesse est sustinere, præterea metuentes prœlium, qui armorum exercitia declinant, ad eiusmodi præcipitantur audaciam. Cui vulneri multiplex medicina consueuit opponi, vt dum adhuc separati sunt, & in sedibus * suis, tribunorum vel vicariorum, nec non etiam principum ad omnem disciplinam arctissima se- ueritate teneantur, nihilque aliud, nisi deuotionem moderationemque custodiant. Campi cursionem (vt ipsi appellant) inspectionemque armorum assiduè faciant, nullis commeatibus vacent. Ad nomen, ad signa obseruare non desinant. Ad sagittas iaciendas, ad missilia dirigenda, ad iactandos lapides, vel funda, vel manu: ad armaturæ gestum, ad vectes [iactandos,] pro similitudine gladiorum, punctim cæsimque feriendo, multo die, vsque ad sudorem sunt frequentissimè detinendi. Cursu etiam & saltu ad transmittendas fossas nihilominus imbuendi. Seu mare, seu fluuius vicinus est sedibus, æstiuo tempore ad natandum cogendi sunt omnes. Præterea siluam cædere, iter per dumosa & abrupta facere, materiam dedolare, aperire fossam, occupare aliquem locum, & ne à contubernalibus detrudantur, in scutis inuicem obuiantibus niti. Ita exercitati, & eruditi in sedibus milites, siue illi legionarij, siue auxiliares, siue equites fuerint, cùm ad expeditio-

* *Liber* V. sunt,

nem ex diuerſis conuenerint *locis, æmulatione virtutis, prœlium magis* [neceſſe eſt] habeãt optare, quàm ocium. Nemo cogitat de tumultu, qui fiduciam de arte vel viribus gerit. Dux autem debet eſſe attentus, vt in omnibus legionibus, ſiue auxiliis, vel vexillationibus à tribunis, vicariis, *principibuſque, ſi qui turbulenti, vel ſeditioſi ſunt milites, non pro inuidia ſuggerentium, ſed pro rerum veritate cognoſcat, eoſque prudentiori conſilio ſegregatos à caſtris, ad agendum aliquid, quod ipſis propè videatur optabile; aut ad caſtella, vrbeſque deputet muniendas, atque ſeruandas, tanta ſubtilitate, vt cùm abiiciuntur, videantur electi. Nunquam enim ad contumaciam pari conſenſu multitudo prorumpit, ſed incitantur à paucis, qui vitiorum, ſcelerumque impunitatem ſperant peccare cum plurimis. Quòd ſi *fieri medicinam neceſſitas extrema perſuaſerit, rectius eſt, more maiorum, in auctores criminum vindicari: vt ad omnes metus, ad paucos pœna perueniat. Laudabiliores tamen duces ſunt, quorum exercitus ad modeſtiam labor & vſus inſtituit, quàm illi, quorum milites ad obedientiam, ſupplicio-rum formido compellit.

* *Scribo*, numeris,
* *Et illa inculcata ſunt.*
* *Reſtituo ex* VV. *principiisque,*
* *Plerique, ferre*

CAP. V.

Signorum militarium * *quot ſint genera.*

MVLTA quidem ſunt *ediſcenda, atque obſeruanda pugnantibus: ſiquidẽ nulla ſit negligentiæ venia, vbi de ſalute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad victoriam proficit, quàm monitis obtemperare ſignorum. Nam cùm voce ſola inter prœliorum tumultus regi multitudo non poſſit, & cùm pro neceſſitate rerum plura ex tempore iubenda, atque facienda ſint; antiquus omnium gentium vſus inuenit, quomodo quod ſolus dux vtile iudicaſſet, per ſigna totus agnoſceret &

* *Libri emẽdant, quanta*
* *Quid ſi ex* VV. *legamus dicenda,*

ret & sequeretur exercitus. Tria itaque genera constat esse signorum, vocalia, semi-vocalia, muta. Quorum vocalia & semi-vocalia percipiuntur auribus: muta verò referuntur ad oculos. Vocalia dicuntur, quæ voce humana pronunciantur, sicut in vigiliis, vel in prælio pro signo dicitur: vt puta, victoria, palma, virtus, Deus nobiscum, triumphus Imperatoris, & alia quæcunque voluerit dare is, qui in exercitu habet maximam potestatem. Sciendum tamen est, ista * vocabula quotidie debere variari, ne ex vsu hostes signum agnoscant, & exploratores inter nostros versentur impunè. Semivocalia sunt, quæ per tubam, aut cornu, aut buccinam dantur. Tuba, quæ directa est, appellatur. Buccina, quæ in semetipsam æreo circulo flectitur. Cornu, quod ex vris agrestibus, argento nexum, temperato arte spiritu, quem canentis flatus emittit, auditur. Nam indubitatis per hæc sonis agnoscit exercitus, vtrùm stare, vel progredi, an certè regredi oporteat: vtrùm longè persequi fugientes, an receptui canere. Muta signa sunt aquilæ, dracones, vexilla, * flammulæ rufæ, pinnæ. Quocunque enim hæc ferri * iusserit ductor, eò necesse est signum suum comitantes milites pergant. Sunt & alia muta signa, quæ dux belli in equis, aut indumentis, & in ipsis armis, vt dignoscatur hostis, præcipit custodiri. Præterea manu aliquid, vel flagello, more barbarico, vel certè mota qua vtitur veste, significat. Quæ omnia in sedibus, in itineribus, in omni exercitatione castrensi, vniuersi milites & sequi, & intelligere consuescant. Continuus enim vsus necessarius videtur in pace eius rei, quæ in prælij confusione seruanda sit. Item mutum, & commune signum est, quotiens proficiscente turba excitatus puluis ad similitudinem nubium surgit, hostiumq. prodit aduentum: similiter si diuisæ sint copiæ, per noctem flammis, per diem fumo significant sociis, quod aliter

* *Aliàs*, vocalia

* *De coniectura mutorum* flammeolæ

* *Liber meus*, dixerit

non poteſt nunciari. Aliquanti in caſtellorum, aut vrbium turribus appendunt trabes: quibus aliquando erectis, aliquando depoſitis indicant quæ geruntur.

CAP. VI.

Quanta ſit ſeruanda cautela, cùm vicinis hoſtibus mouetur exercitus.

QVI rem militarem ſtudioſiùs didicerunt, aſſerunt plura in itineribus, quàm in ipſa acie pericula ſolere contingere. Nam in conflictu armati ſunt omnes & hoſtem cominus vident, & ad pugnandum animo veniunt præparati. In itinere minus armatus minuſque attentus eſt miles, *& ſuperueniente impetu, vel fraude repentè turbatur. Ideoque omni cura, omnique diligentia prouidere debet dux, ne proficiſcens patiatur incurſum, vel facilè, ac ſine damno repellat illatum. Primùm itineraria omnium regionum, in quibus bellum geritur, pleniſſimè debet habere perſcripta: ita vt locorum interualla, non ſolùm paſſuum numero, ſed etiam viarum qualitates perdiſcat: compendia, diuerticula, montes, flumina, ad fidem deſcripta conſideret: vſque eò, vt ſolertiores duces, itineraria prouinciarum, in quibus neceſſitas * geritur, non tantùm adnotata, ſed etiam picta habuiſſe firmentur, vt non ſolùm conſilio mentis, verùm aſpectu oculorum viam profecturis eligerent. Ad hoc à prudentioribus & honoratis ac locorum gnaris, ſeparatim debet vniuerſa perquirere, & veritatem colligere de pluribus. Præterea ſub periculo eligendarum viarum, duces idoneos, ſcientesque * percipere, eosque cuſtodiæ mancipare, addita pœnæ oſtentatione vel præmij. Erunt enim vtiles, cùm intellegent, nec fugiendi ſibi copiam ſupereſſe, & fidei præmium, perfidiæ parata ſupplicia. Prouidendum quoque, vt ſapien-

* *Placet coniectura*, & ſuperuentus impetu, vel fraude ſubſeſſæ repentur.

* VV. *habent*, gerebatur,

* *Suſpicor legi poſſe*, præcipere,

ſapientes exercitatiq. quærantur, ne duorum aut trium error diſcrimen pariat vniuerſis. Interdum autem imperita ruſticitas plura promittit,& credit ſe ſcire,quæ neſcit. Sed cautelæ caput eſt,vt * per quæ loca,vel quibus itineribus ſit profecturus exercitus, ignoretur. Tutiſſimum namque in expeditionibus creditur,facienda *[ab hoſtibus] neſciri. * Ob hoc veteres Minotauri ſignum in legionibus habuerunt, vt quemadmodum ille in intimo & ſecretiſſimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis conſilium ſemper occultum eſſet. Securum iter agitur, quod agendum hoſtes minimè ſuſpicantur. Verùm, quia exploratores altrinſecus miſſi, profectionem * ſuſpicionibus, vel oculis deprehendunt, & interdum transfugæ proditoresque non deſunt, quemaddum occurri ingruentibus debeat, intimetur. Dux cum agmine exercitus profecturus, fideliſſimos, argutiſſimosque cum equis probatiſſimis mittat, qui loca per quæ iter faciendum eſt, in progreſſu, & à tergo, dextra læuaque, perluſtrent, ne aliquas aduerſarij moliantur inſidias. Tutiùs autem operantur exploratores noctibus quàm diebus. Nam quodammodo ipſe ſui proditor inuenitur,cuius ſpeculator fuerit [ab aduerſariis] comprehenſus. Primi ergo equites iter arripiant,inde pedites: impedimenta, *ſagittarij, calones, vehiculaque in medio collocentur, ita vt expedita pars peditum & equitum ſubſequatur. Nam ambulantibus, interdum quidem à fronte, ſed frequentiùs à tergo ſuperuentus infertur. A lateribus quoque pari armatorum manu impedimenta claudenda ſunt. Nam inſidiatores tranſuerſos frequenter incurſant. Illud quoque præcipuè ſeruandum eſt*, vt ea pars, ad quam hoſtis venturus creditur, oppoſitis lectiſſimis equitibus, & leui armatura, necnon etiam peditibus ſagittariis, muniatur. Quòd ſi vndique circumfunduntur inimici, vndique

* *Sententia & libri volunt,* ad quæ **Abſint iſta.*

* *Liber meus.* Sed ob hoc

* *Reduco ex* VV. ſuſpectionibus,

* *Repono,* ſagmarij,

debent præparata eſſe ſubſidia. Ne verò repentinus tumultus amplius noceat, antè * commonendi ſunt milites, vt parati ſint animo, vt arma in manibus habeant. In neceſſitate ſubita quæ terrent, prouiſa non ſolent eſſe formidini. Antiqui diligentiſſimè præcauebant, ne à calonibus interdum vulneratis, interdum timentibus, & * ſagittariis clamore pauefactis, [pugnantes] milites turbarentur: ne diſperſi longiùs aut conglobati amplius, quàm expedit, impedirent ſuos, hoſtibusque prodeſſent. Et ideo ad expemplum militum, etiam impedimenta ſub quibuſdam ſignis ordinanda duxerunt. Denique ex ipſis calonibus (quos galearios vocant) idoneos ac peritos vſu legebant, quos non amplius quàm ducentis * ſagiſarciariis puerisque præficerent. Hisque vexilla dabant, vt ſcirent ad quæ ſigna deberent impedimenta colligere. Sed * pugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuiduntur, ne conſtipati lædantur * in prœlio, ambulante exercitu. Vt locorum varietas aduenerit, ita defenſionis ratio varietur. Nam in campis patentibus equites magis ſolent impugnare, quàm pedites. At verò in locis ſilueſtribus vel montuoſis, ſiue paluſtribus pedeſtres magis formidandæ ſunt copiæ. Illud quoque vitandum, ne per negligentiam aliis feſtinantibus, aliis tardiùs incedentibus, interrumpatur acies, aut certè tenuetur. Continuo enim hoſtes * inter prolata peruadunt. Interponendi ergo ſunt exercitatiſſimi campi * doctores, vicarij, vel tribuni, qui alacriores tardent, & pigriùs incedentes acceleratę compellant. Nam qui multum præceſſerint, ſuperuentu facto, non tam redire, quàm effugere cupiunt. Qui verò extremi ſunt, deſerti à ſuis, vi hoſtium, & propria deſperatione ſuperantur. Sciendum etiam, quòd aduerſarij in his locis quæ ſibi opportuna intelligunt, ſubſeſſas occultius collocant, vel aperto

* commouendi *in aliquibus eſt.*

**Iterum*, ſagmariis

*ſagmariis

**Verius*, propugnatores

* *Diſtinguo*, in prœlio, Ambulante exercitu vt loc. var.

* *Melior leſtio*, interpolata

*ductores,

Marte

Marte impetum faciunt. Sed ne ſecreta noceant, ducis præſtat induſtria, quem omnia prius conuenit explorare. Deprehenſa verò ſubſeſſa, ſi circumueniatur vtiliter, plus periculi ſuſtinet, quàm parabat inferre. Aperta autem vis ſi præparetur in montibus, altiora loca præmiſſis ſunt præſidiis occupanda, vt cùm hoſtis aduenerit, reperiatur inferior, nec audeat obuiare, cùm tam à fronte, quàm ſupra caput ſuum cernat armatos. Quòd ſi anguſtæ ſint viæ, ſed tamen tutæ, melius eſt præcedere cum ſecuribus, ac dolabris milites, & cum labore vias aperire, quàm in optimo itinere periculum ſuſtinere. Præterea noſſe debemus hoſtium conſuetudinem: * vtrùm nocte, an incipiente die, an hora reficiendi, laſſis ſuperuenire conſueuerint: & deuitare quod illos facturos putamus ex more. Iam verò vtrum peditibus, an equitibus, vtrùm contatis, an ſagittariis amplius valeant, vtrùm numero hominum, an armorum munitione præcellant, ſcire nos conuenit: & ordinare quod nobis vtile, illis doceatur aduerſum. Tractare quoque, per diem, an per noctem iter expediat inchoari: quanta locorum interualla ſint, ad quæ cupimus peruenire: ne æſtate, aquæ penuria obſit euntibus, ne hyeme, difficiles, aut *inuiæ* occurrant paludes, maioresque torrentes: & impedito itinere circumueniatur exercitus, priuſquam ad deſtinata perueniat. Vt enim noſtra commoditas eſt, ſapienter iſta vitare: ita ſi aduerſariorum imperitia vel diſſimulatio occaſionem nobis dederit, non oportet omitti, ſed explorare ſolicitè, proditores, ac transfugas inuitare. vt quid hoſtis moliatur, in præſenti, vel in futurum poſſimus agnoſcere: paratiſque equitibus, ac leui armatura, ambulantes eoſdem *[clàm,] vel pabula, victumque quærentes, improuiſo terrore decipere.

* *In membranis*, vtrum de nocte.

* *Facile eo carebit Vegetius.*

CAP.

CAP. VII.

Quemadmodum flumina, quæ maiora sunt, transeantur.

In tranſitu fluuiorum *grauis moleſtia negligentibus frequenter emergit. Nam ſi aqua violentior fuerit, aut alueus latior, impedimenta, pueros, & ipſos interdum ignauiores ſolet mergere bellatores. Ergo explorato vado, duæ acies equitum, electis animalibus ordinantur, interuallis competentibus ſeparatæ, vt per medium pedites & impedimenta tranſeant. Nam acies ſuperior, aquarum impetum frangit: inferior, qui rapti ſubuerſíque fuerint, colligit atque tranſponit. At cùm altior fluctus nec equitem nec peditem patitur, ſi per plana decurrat, ductis multifariam ſpargitur foſſis, diuiſusque facilè tranſitur. Nauigeri verò amnes,* haſtilibus fixis, ac ſuperpoſitis tabulatis peruij fiunt: vel certè tumultuario opere colligatis inanibus cuppis, additisque trabibus tranſitum præbent. Expediti verò equites faſces de cannis aridis vel vlua facere conſueuerunt, ſuper quos loricas & arma, ne *prodentur, imponunt. ipſi equique natando tranſeunt, colligatosque ſecum faſces pertrahunt *ſociis. Sed commodius repertum eſt, vt monoxylos, hoc eſt, paulò latiores ſcaphulas, ex ſingulis trabibus excauatas, pro genere ligni & ſubtilitate leuiſſima, carpentis ſecum portet exercitus, tabulatis pariter, & clauis ferreis præparatis. Ita abſque mora cõſtructus pons, & funibus (qui propterea habendi ſunt) vinctus, lapidei arcus ſoliditatẽ præſtat in tempore. Sed *inſtantes aduerſarij ad tranſitus fluminum, inſidias, vel ſuperuentus facere cõſueuerunt. Ob quam neceſſitatem in vtraq. ripa collocantur armata præſidia, ne alueo interueniente, diuiſi opprimantur ab hoſtibus.

Cautius

*An'ne conuenientius grandis

*Duo libri geminam ſuggerunt lectionẽ, ſtylis fixis,

*Vera ſcriptura, vdentur,

*Suſpicor mutandum in loris.

*Locum antè depraua tum, ita reſtitui.

Cautius tamen eſt, ſudes ex vtraque parte præfigere, ac ſine detrimento, ſi qua vis illata fuerit, ſuſtinere. Quod ſi pons non tantùm ad tranſitum, ſed etiam ad recurſum & commeatus neceſſarius fuerit; tunc in vtroque capite, percuſſis latioribus foſſis, aggereque conſtructo, defenſores milites debet accipere, à quibus tam diu teneatur, quàm diu locorum neceſſitas poſtulat.

CAP. VIII.

Quemadmodum caſtra debent ordinari.

CONSEQVENS videtur, itineris obſeruatione deſcripta, ad caſtrorum (in quibus manendum eſt) venire rationem. Non enim [belli tempore] ad ſtatiua, vel manſionem ciuitas *murata ſemper occurrit, & incautum eſt plenumque diſcriminis, exercitum paſſim ſine aliqua munitione conſidere: cum militibus ad capiendum cibum occupatis, ad *munera facienda diſperſis, facilè nectantur inſidiæ. Poſtremò noctis obſcuritas, neceſſitas ſomni, paſcentium equorum diſperſio, occaſionem ſuperuentibus præſtat. In metandis caſtris non ſufficit locum bonum legere, niſi talis ſit, vt alter eo non poſſit melior inueniri: ne vtilior prætermiſſus à nobis, & ab aduerſariis occupatus, apportet incommodum. Cauendum quoque, ne per æſtatem, aut morboſa in proximo, aut ſalubris aqua ſit longius: Hyeme, ne pabulatio deſit, aut lignum: ne ſubitis tempeſtatibus campus, in quo manendum eſt, ſoleat inundari: ne ſit in abruptis ac deuiis, ne circumſedentibus aduerſariis difficilis præſtetur egreſſus: ne ex ſuperioribus locis, miſſa ab hoſtibus in eum tela perueniant. Quibus cautè ſtudioſeque prouiſis, pro neceſſitate loci, vel quadrata, vel rotunda, vel trigona, vel oblonga caſtra conſtitues. Nec vtilitati præiudicat forma. Tamen pulchriora creduntur, quibus, vltrà latitudinis ſpacium,

* *Aliàs*, munita.

* *Aliàs*, munimina

ſpacium, tertia pars longitudinis additur. Ita autem ab agri menſoribus podiſmum menſuræ colligi oportet: vt ad quantitatem concludatur exercitus. Nam propugnatores anguſta conſtipant, & vltrà quàm conuenit, latiora diffundunt. Tribus autem modis diffiniunt caſtra muniri poſſe. Primum in vnius noctis tranſitum, & itineris, occupatione leuiore cùm ſublati ceſpites ordinantur, & aggerem faciunt, ſupra quem valli, hoc eſt, ſudes, vel tribuli lignei per ordinem digeruntur. Ceſpes autem circumciditur ferramentis, qui herbarum radicibus continet terram: fit altus * ſemis pedem, latus pedem, longus pedem ſemis. Quòd ſi terra ſolutior fuerit, vt ad ſimilitudinem lateris, ceſpes non poſſit abſcindi, tunc opere tumultuario * foſſa perducitur, lata pedes quinque, alta tres: cuius intrinſecus agger excreſcit, vt ſine metu ſecurus requieſcat exercitus. Statiua autem caſtra æſtate vel hyeme, hoſte vicino, maiore cura ac labore firmantur. Nam ſingulæ centuriæ, diuidentibus campi doctoribus & principiis, accipiunt pedaturas, & ſcutis, ac ſarcinis ſuis in orbem circa propria ſigna diſpoſitis, cincti gladio, foſſam aperiunt, latam aut nouem, aut vndecim, aut tredecim pedibus: vel, ſi maior aduerſariorum vis metuitur, pedibus decem & * ſeptem (imparem enim numerum obſeruari moris eſt) tum ſepibus ductis, vel interpoſitis ſtipitibus, ramiſque arborum, ne terra facilè dilabatur, agger erigitur. Super quem ad ſimilitudinem muri, & pinnæ, & propugnacula componuntur. Opus hoc centuriones decempedis metiuntur, ne minus foderit, aut errauerit alicuius ignauia. Id etiam tribuni circumeunt, nec antè diſcedunt, [qui ſtrenui ſunt,] quàm fuerint vniuerſa perfecta. Ne tamen aliquis ſuperuentus laborantibus fiat, omnes equites & pars peditum, quæ non operatur, priuile-

*Malo, ſemiſſem, latus pedem,

*Legendum de coiectura mea, foſſa percutiatur,

* Supplen. lum ex libru, ſeptem, vel nouem

priuilegio dignitatis ante foſſam in procinctu armata conſiſtit, vt ingruentes repellat inimicos. Prima igitur ſigna locis ſuis intra caſtra ponuntur, quia nihil eſt venerabilius eorum maieſtate militibus. Deinde Duci prætorium, eiuſque comitibus præparatur, * ac tribunis tabernacula collocantur, quibus per contubernales deputatos ad * munia, aqua, lignum, & pabula miniſtrantur. Tunc pro gradu legionibus & auxiliis, equitibus, & peditibus, loca in quibus papiliones tendant, deputantur in caſtris: ac de ſingulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites, excubitum noctibus faciunt. Et quia impoſſibile videbatur in ſpeculis per totã noctem vigilantes ſingulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepſydram ſunt diuiſæ vigiliæ, vt non amplius quàm tribus horis nocturnis neceſſe ſit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur. Et finitis horis à cornicine reuocantur. Idoneos tamen tribuni & probatiſſimos eligunt, qui vigilias circumeant, & renuntient, ſi qua emerſerit culpa, quos circuitores appellabãt. Nunc militiæ factus eſt gradus, & * circitores vocantur. Sciendum tamen eſt, equites extra vallum nocturnas excubias facere debere. Per diem autem caſtris poſitis, * alij mane, alij poſt meridiem propter fatigationem hominum equorumque * angarias faciunt. Inter præcipua conuenit ducem prouidere ſiue in caſtris, ſiue in ciuitate conſiſtat, vt animalium paſcua, ſubuectio frumenti, ceterarumque ſpecierum, aquatio, lignatio, pabulatio ſecura ab hoſtium reddatur incurſu. Quod aliter non poteſt euenire, niſi per loca idonea, qua noſtrorum ambulat commeatus, præſidia * diſponantur, ſiue illæ ciuitates ſint, ſiue caſtella murata. Quòd ſi non reperitur antiqua munitio, oportunis locis circundata maioribus foſſis tumultuaria caſtella firmantur. Nam à caſtris diminuto vocabulo ſunt nuncupata caſtella. Intra

* *Melius eſt* Hinc

* *Aliàs*, munera,

* *Vnus ms. l.* circatores

* *Duo* VV. *paulò plenius*, alij mane, alij meridie, alij p. m.

* *Reſtituendum* agrarias

* *In* VV. *aliquot*, diſparantur, *quod malo.*

quæ in * angariis aliquanti pedites, equitesque degentes, tutum iter commeantibus præstant. Difficile enim hostis ad ea loca audet accedere, in quibus & à fronte & à tergo nouit aduersarios commorari.

* *Libri optimi legunt*, agrariis

CAP. IX.

Quæ & quanta considerandasint, vt intelligatur, vtrùm superuentibus & insidiis, an publico debeat marte confligi.

QVISQVIS hos artis bellicæ commentarios, ex probatissimis autoribus breuiatos legere dignabitur, quamprimùm * legem prælij, depugnandique cupit audire præcepta: sed conflictus publicus duarum vel trium horarum certamine diffinitur: postquam partis eius, quæ superata fuerit, spes omnis intercidit. Ideò omnia antè cogitanda sunt, antè tentanda, antè facienda, quàm ad vltimum veniatur abruptum. Boni enim duces, non aperto Marte [prælium,] in quo est commune periculum, sed ex occulto semper attentant, vt integris suis, * quantos possint hostes interimant certè vel terreant: in qua parte, * quæ necessaria admodum sunt, ab antiquis reperta perscribam. Præcipua * res, & vtilitas ducis est, vt adhibitis ex vniuerso exercitu scientibus belli, & sapientibus viris, de suis & hostium copiis sæpius tractet; omni, quæ plurimum nocet, adulatione summota; vtrùm maiorem numerum pugnatorum ipse, an hostes habeant; vtrùm ipsius, an aduersariorum homines magis armati sint, & muniti. Qui magis exercitati, qui sint in necessitatibus fortiores. Quærendum est etiam, vtra pars equites, vtra pedites habeat meliores. Sciendumque in peditibus, vel maximè consistere robur exercitus: & inter ipsos equites, quis contatis, quis sagittariis antecedat. Quis plures loricas

* *Lege cum* VV. tanonè

* *Alij*, quantum
* *Liber* V. quę necessaria sunt, quemadmodum ab an. r. p.
* *Restituo*, ars,

loricas induat, quis vtiliores equos adduxerit. Poſtremò loca ipſa, in quibus pugnandum eſt; vtrùm inimicis, an nobis videantur accommoda. Nam ſi equitatu gaudemus, campos debemus optare; ſi pedite, loca eligere anguſta, foſſis, paludibus, vel arboribus impedita, & aliquoties montuoſa: cui magis victus abundet, aut deſit: nam fames (vt dicitur) intrinſecus pugnat, & vincit ſæpiùs,* quàm ferrum. Maximè autem tractandum eſt, vtrùm expediat neceſſitatem protrahi, an celeriùs dimicari: interdum enim ſperat aduerſarius expeditionem citò poſſe finiri: & ſi dilata fuerit in longum, aut penuria maceratur, aut deſiderio ſuorum reuocatur ad propria: aut nihil magnum faciens, per deſperationem abire compellitur. Tunc fracti labore & tædio plurimi deſerunt, aliquanti produnt, aliquanti ſe tradunt. Quia aduerſis rebus rarior fides eſt, & nudari incipit, qui copioſus aduenerat. Ad rem pertinet qualis ipſe aduerſarius, vel eius comites [optimatesq.] ſint, noſſe: vtrùm temerarij, an cauti; audaces, an timidi; * ſcientes artem bellicam, an ex vſu temerè pugnantes; quæ gentes cum his fortes, quæ've ignauæ pugnauerint; noſtra auxilia cuius fidei, quarumque ſint virtium; quos animos illius copiæ, quos habeat noſter exercitus, quæ pars ſibi magis victoriam repromittat. Eiuſmodi enim cogitationibus virtus augetur, aut frangitur. Deſperantibus autem creſcit audacia adhortatione ducis, & ſi nihil ipſe timere videatur. creſcit animus, ſi ex inſidiis, vel occaſione aliquid fortiter feceris; ſi hoſtibus aduerſæ res cœperint euenire; ſi vel infirmiores, aut minus armatos ex inimicis potueris ſuperare. Cauendum autem eſt, ne dubitantem, aut formidantem exercitum ad pugnam publicam aliquando producas. Intereſt, tyrones, an veteres milites habeas; vtrùm ante breue tempus in expeditionibus fuerint, an per annos aliquos in pace du-

*Libri accedo, qui habent ſine ferro. Vel maximè autem.

*Recipiamus ex m.l. ſcientes artē bellicam, an non; ex vſu, an temerè pugnantes;

rarint. Nam pro tyronibus accipiendi ſunt, qui pugnare longo tempore deſierunt. Sed cùm legiones, auxilia, vel equites ex diuerſis * aduenerint locis, dux optimus, & ſeparatim ſingulos numeros per tribunos electos, quorum ſcitur induſtria, omni genere exercere debet armorum: & pòſt in vnum collectos, quaſi depugnaturos conflictu publico, * exercebit. Ipſe ſæpius tentabit quid artis poſſint habere, quid virium. quemadmodum ſibi ipſi conſentiant, vtrùm ad tubarum monita, ad ſignorum indicia, ad præcepta, vel nutum ſuum diligenter obtemperent. Si errant in aliquibus, exerceantur, atque doceantur, quàm diu poſſint eſſe perfecti. Si verò in campi curſione, in ſagittando, in iaculando, in ordinanda acie ad plenum fuerint eruditi, ne ſic quidem temerè, ſed occaſione captata, ad publicam * ducendi ſunt pugnam. Sed antè minoribus prœliis imbuendi. Dux itaque vigilans, ſobrius, prudens, tanquam de ciuili cauſſa inter partes iudicaturus, adhibito conſilio, de ſuis & aduerſarij copiis iudicet. Et ſi multis rebus ſuperior inuenitur, oportunum ſibi ne differat inire conflictum. Si verò aduerſarium intellegit potiorem, certamen publicum vitet. Nam pauciores numero, & inferiores viribus, ſuperuentus & inſidias facientes, ſub bonis ducibus reportauerunt ſæpe victoriam.

* *Arno, quod in libro meo eſt*, euenerint

* *Malè hactenus omnes diſtinxo*, exercebit ipſe. Sæpius tentabit,

* *Malim*, educendi

CAP. X.

Quid oporteat fieri, ſi quis deſuetum à pugna exercitum habeat vel tyronem.

OMNES artes, omniaque opera quotidiano vſu & iugi exercitatione proficiunt. Quod ſi in paruis verum eſt, quanto magis decet in maximis cuſtodiri? Quis autem dubitat, artem bellicam rebus omnibus eſſe potiorem, per quam libertas retinetur, & dignitas propagatur,

pagatur, prouinciæ conſeruantur, & imperium? Hanc quondam relictis doctrinis omnibus Lacedæmonij, & pòſt coluere Romani. Hanc ſolam hodieque Barbari putant eſſe ſeruandam: cetera aut in hac arte conſiſtere, aut per hanc aſſequi ſe poſſe confidunt. Hæc dimicaturis eſt neceſſaria, per quam vitam retineant, & victoriam conſequantur. Dux ergo, cui tantæ poteſtatis inſignia tribuuntur; cuius fidei, atque virtuti poſſeſſorum fortunæ, tutelæ vrbium, ſalus militum, reipublicæ creditur gloria, non tantùm pro vniuerſo exercitu, ſed etiam pro ſingulis contubernalibus debet eſſe ſolicitus. Si quid enim illis euenìat in bello, & ipſius culpa, & publica videtur iniuria. Ergo ſi tyronem, vel diu armis deſuetum exercitum ducit, ſingularum legionum ſiue auxiliorum, necnon etiam vexillationum vires, animos, conſuetudinem, diligenter exploret. Sciat etiam (ſi poteſt fieri) nominatim, quis comes, quis tribunus, quis domeſticus, quis contubernalis, quantum poſſit in bello, autoritatemque maximam ſeueritate ſumat, omnes culpas militares legibus vindicet, nulli errantium credatur ignoſcere, in diuerſis locis, in diuerſis occaſionibus omnium experimenta præcipiat. His (vt oportet) curatis, cùm diſperſi ad prædandum ſecuri oberrant hoſtes, tunc probatos equites, ſiue pedites cum tyronibus, aut inferioribus mittat, vt ex occaſione fuſis inimicis, & illis peritia, & reliquis creſcat audacia. Ad tranſitus fluuiorum, ad præcipitia montium, ad ſiluarum angustias, ad paludum, & viarum difficultates, ſuperuentus nullo ſciente diſponat, atque iter ſuum ita temperet, vt aut cibum capientes, aut dormientes, aut * vacantes certè, ſecuros, inermes, diſcalceatos, * diſtractis equis, nihil ſuſpicantes ipſe paratus inuadat, quatenus in huiuſmodi certaminibus ſui fiduciam colligant. Nam qui ante longum tempus, aut omnino nunquam videre

* *Suſpicer, vacantes*
* *Scribendum, diſtractis*

homines vulnerari, vel occîdi, cùm primum aſpexerint, perhorreſcunt: & pauore confuſi, de fuga magis quàm de conflictu incipiunt cogitare. Præterea ſi excurrant aduerſarij, longo itinere fatigatos aggrediatur, & vltimos vel certè inſperatos ſuperueniat. Eos etiam, qui longè à ſuis aut pabuli, aut * prædæ gratia commorantur, ſubitò occupet cum dilectis. Illa enim antè tentanda ſunt, quæ ſi malè ceſſerint, minus noceant; ſi benè, plurimum proſint. Inter hoſtes diſcordiarũ ſerere cauſſas, ſapientis eſt ducis. Nulla enim, quamuis minima natio, poteſt ab aduerſariis perdeleri, niſi propriis ſimultatibus ſe ipſa conſumpſerit. Nam ciuile odium ad inimicorum perniciem præceps eſt, ad vtilitatem ſuæ defenſionis incautum. Vnum illud in hoc opere prædicendum eſt, vt nemo deſperet fieri poſſe, quæ facta ſunt. Dicat aliquis: Multi anni ſunt, quibus nullus foſſa, vel aggere, valloque manſurum circumdat exercitum. Reſpondebitur, Si fuiſſet iſta cautela, nihil nocturni aut diurni ſuperuentus hoſtium nocere potuiſſent. Perſæ imitantes Romanos, ductis foſſis caſtra conſtituunt: & quia arenoſa ſunt propè omnia, ſaccos, quos inanes portant ex puluerulenta (quæ effoditur) terra complent, eorumque cumulo aggerem faciunt. Omnes barbari, carris ſuis in orbem connexis, ad ſimilitudinem caſtrorum, ſecuras à ſuperuentibus exigunt noctes. Veremur ne diſcere nequeamus, quæ à nobis alij didicerunt? Hæc ex libris diſcenda, quibus vſu antea ſeruabantur. ſed omiſſa diu nemo quæſiuit; quia vigentibus pacis officiis, procul aberat neceſſitas belli. Sed ne impoſſibile videatur diſciplinam, cuius vſus intercidit, reparari, * doceamur exemplis. Apud veteres * res militaris in obliuionem ſæpius venit, * ſed à libris repetita eſt, poſteà ducum auctoritate firmata. Scipio Aphricanus ſub aliis Imperatoribus Hiſpanienſes exercitus frequenter victos accepit:

*M.l. potus, & quidem de præda paulò antè dixit.

*M.l. ducemur

*Vera ſcriptura, ars

* Excidit vox, ſed prius

pit: hos disciliplinæ regula custodita, omni opere, fossisq. faciendis ita diligenter exercuit, vt diceret fodientes luto inquinari debere, qui madere hostium sanguine noluissent. Ipsos denique Numantinos, capta ciuitate, sic concremauit, vt nullus euaderet. Metellus in Aphrica, Albino imperante, subiugatum accepit exercitum, quem ita emendauit veteribus institutis, [& disciplina maiorum,] vt postea eos, à quibus sub iugum missi fuerant, superarent. Cimbri quoque Cæpionis, & Manlij, * [& Syllani] legiones inter Gallias * deleuerunt: quarum reliquias cùm C. Marius suscepisset, ita erudiuit scientia & arte pugnandi, vt innumerabilem multitudinem non solùm Cimbrorum, sed etiam Teutonum & * Vmbrorum publico Marte deleret. Facilius autem est ad virtutē nouos * instruere, quàm reuocare perterritos.

* *Repudiant hæc plerique codices, sed minus rectè.*
* *Quos scribamus cum VV. doctis.*
* *Emendo;* Ambronum
* *Alias*, imbuere

CAP. XI.

Quæ ipso die procuranda sint, quo publica committitur pugna.

PRÆMISSIS leuioribus artibus belli, ad publici conflictus incertū, & ad fatalem diē nationibus ac populis, ratio disciplinæ militaris inuitat. Nam in euētu aperti Martis victoriæ plenitudo consistit. Hoc ergo tempus est, quo tantò magis duces debent esse soliciti, quantò maior speratur diligentibus gloria, & maius periculum comitatur ignauos: in quo momento peritiæ vsus, pugnandi doctrina, consilium dominatur. Veteribus seculis mos fuit, parco cibo curatos milites ad certamen educere, *vt citatiores sumpta esca redderet, & longiore conflictu non fatigarentur inedia. Præterea obseruandū est præsentibus hostibus, siue ex castris, siue ex ciuitate producas ad prœliū, ne dum per angusta portarum particulatim procedit exercitus, à collectis & præparatis

Meliorū notæ libri constanter legunt, vt audaciores sumptus escæ redderet,

debilitetur inimicis. Ideoque prouidendum est, vt antè omnes milites egrediantur portas, & aciem construant antè, quàm hostes adueniant. Quòd si intra ciuitatem manentibus,* parati aduenerint, aut differatur egressus, aut certè dissimuletur: vt cùm aduersarij insultare cœperint his, quos non putant exituros; aut cùm ad prædam, vel redeundum conuerterint animum, & ordines soluerint; tunc illis stupentibus *lectissimi prorumpant, & conferti aggrediantur ignaros. Obseruatur autem, ne longo spacio fatigatum militem, ne lassos post cursum equos ad publicum prælium cogas: multum virium labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet, qui ad aciem anhelus aduentat? Hoc & veteres declinarunt, & superiori *nostra ætate, cùm Romani duces per imperitiam non cauissent (ne quid amplius dicam) exercitus perdiderunt. Impar enim conditio est, lassum cum requieto, sudantem cum alacri, currentem cum eo qui steterit, subire conflictum.

*Lege meo periculo, imparatisque

*Reponę, lectissimi quique erumpant,

*Alij, vel nostra

CAP. XII.

Inuestigandum, quid sentiant milites pugnaturi.

IPSA die, qua certaturi sunt milites, quid sentiant, diligenter conuenit explorare. Nam fiducia vel formido ex vultu, verbis, incessu, motibusque cernitur. Nec cõfidas satis, si tyro prœlium cupit: inexperto enim dulcis est pugna. Et noueris te oportere differre, si exercitati bellatores metuunt dimicare. Monitis tamen, & oratione ducis exercitui virtus crescit, & animus: præcipuè si futuri certaminis talem acceperint rationem, quasi sint facilè ad victoriam peruenturi. Tunc inimicorum ignauia, vel error ostendendus est: vel si antè à nobis superati sunt, commemorandum. Dicenda etiam, quibus militum mentes in odium aduersariorum, ira, & indignatione moueantur. Animis penè omnium hominum

minum hoc naturaliter euenit, vt trepident, cùm ad conflictum venerint. Sine dubio autem *formidolosiores sunt, quorum mentes ipse confundit aspectus. Sed hoc remedio formido lenitur, si antequam dimices, frequenter exercitum tuum locis tutioribus ordines, vnde & videre hostem, & agnoscere consuescant. Interdum audeant aliquid ex occasione, aut fugent, aut interimant inimicos. [Inimicorum] mores aduersariorum, arma, equos recognoscant. Nam quæ ex vsu sunt, non timentur.

*infirmiores, *non malè videtur conuenire.*

CAP. XIII.

Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam.

BONVM ducem conuenit nosse magnam partem victoriæ, ipsum locum, in quo dimicandum est, possidere. Elabora ergo, vt cõserturus manum, primum auxilium captes ex loco, qui tantò vtilior iudicatur, quantò superior fuerit occupatus. In subiectos enim vehementiùs tela descendunt, & maiore impetu obnitentes, pars altior pellit. Qui aduersò nititur cliuo, duplex subit & cum loco & cum hoste certamen. Sed illa distantia est, quòd si de pedibus tuis victoriam speras contra equites hostium, loca aspera, inæqualia, montuosa debes eligere. Si verò de equitibus tuis contra aduersarij pedites victoriam quæris, sequi debes paulò quidem editiora loca; sed plana, atque patentia; neque siluis, neque paludibus impedita.

CAP. XIIII.

Quemadmodum acies debeat ordinari, vt in conflictu reddatur inuicta.

ORDINATVRVS aciem tria debet antè prospicere, solem, puluerem, ventum. Nam sol ante faciem eripit visum: ventus contrarius tua inflectit ac deprimit,

hostium adiuuat tela. Puluis à fronte congestus oculos implet & claudit. Hæc momento eo, quo acies ordinantur, etiam imperiti vitare solent: sed duci prouido cauendum est in futurum, ne pòst paululum accedente die noceat solis mutata conuersio; ne ventus aduersus hora solita eo pugnante nascatur. Ita ergo constituantur ordines, vt hæc post occipitium nostrum sint, & (si fieri potest) aduersariorum impetant faciem. Acies dicitur exercitus instructus: frons quæ aduersus hostem spectat. Hæc in pugna publica, si sapiètèr disponitur, plurimum iuuat: si imperitè, quamuis optimi bellatores sint, mala ordinatione franguntur. Instructionis lex est, vt in primo ordine exercitati & veteres milites collocentur, quos antea principes vocabant. In secundo ordine circumdati* cataphractis, nec non optimi milites cum spiculis, vel lanceis ordinentur, quos priùs hastatos vocabant. Singuli autem armati in directum ternos pedes inter se occupare consueuerunt, hoc est, in mille passibus mille sexcenti sexaginta sex pedites ordinantur in longum: vt nec acies interluceat, & spacium sit arma tractandi. Inter ordinem autem & ordinem à tergo in latum sex pedes distare voluerunt, vt haberent pugnantes spacium accedendi atque recedendi: vehementiùs enim cum saltu cursuque tela mittuntur. In his duobus ordinibus, & ætate maturi, & vsu confidentes, & muniti etiam grauioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri, nec cedere, nec sequi * alium cogendi sunt, ne ordines turbent: sed venientes aduersarios excipere, & stando pugnandoq. repellere vel fugare. Tertius ordo disponitur de armaturis velocissimis, de sagittariis iuuenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus item ordo construitur de scutatis expeditissimis, de sagittariis iunioribus, de his qui alacriter * verutis vel martiobarbulis (quas plumbatas nominant)

*Repono quod excíderat, cataphractis sagittarij, ex libris & cap. xv. lib. ii.

*In VV. reperias, aliquando

*Inserit m. l. se agunt verutis

minant)dimicant,qui dicebantur leuis armatura. Sciendum ergo est, stantibus duobus primis ordinibus, tertium, & quartum ordinem ad prouocandum,cum missilibus, & sagittis primo loco semper exire. Qui si hostes in fugam vertere potuerint, ipsi cum equitibus persequuntur. Sin verò ab hostibus pulsi fuerint,redeunt ad primam & secundam aciem,& inter ipsas recipiunt se ad loca sua. Prima autem & secunda acies,cùm ad spathas,& ad pila (vt dicitur) ventum fuerit, totum sustinet bellum. In quinta acie ponebantur interdum carrobalistæ, manubalistarij, * fundibulatores, funditores. *Fundibulatores sunt,qui fustibalis lapides iaciunt. Fustibalus fustis est longus pedibus quatuor, cui per medium ligatur funda de corio: & vtraque manu impulsus, propè ad instar onagri dirigit saxa. Funditores sunt, qui fundis [ex] lino vel setis factis (has enim dicunt esse meliores)contorto circa caput brachio dirigunt saxa. Quibus scuta deerant,siue lapidibus manu iactis, siue missilibus in hoc ordine dimicabant,*[quos accensos, tanquam iuniores & postea additos nominabant.] Sextus ordo post omnes à firmissimis, & scutatis, & omni genere armorum munitis bellatoribus tenebatur; quos antiqui Triarios appellabant. Hi,vt requieti & integri acriùs inuaderent hostes,post vltimas acies sedere consueuerant. Si quid enim primis ordinibus accidisset, de horum viribus reparationis spes tota pendebat.

*Aliàs,fustibulatores, *Fustibulatores

* *Desunt in aliquot libris.*

CAP. XV.

Ratio podismi, quantum spacium in acie inter singulos homines in longum, vel inter singulos ordines in latum debeat custodiri.

EXPLANATO autem qualiter debeant acies instrui,nunc podismum, mensuramq. ipsius ordina-

tionis exponam. In mille paſſibus campi, vna acies mille ſexcentos ſexaginta ſex ſuſcipit pedites: propterea quia ſinguli pugnatores ternos occupant pedes. Quòd ſi ſex acies in mille paſſibus campi volueris ordinare, nouem millia nongenti nonaginta ſex pedites ſunt neceſſarij. Si autem in ternos ordines hunc numerum volueris tendere, duo millia paſſuum comprehendes. Sed melius eſt plures acies facere, quàm militem* ſpargere. Senos autem pedes à tergo inter ſingulas acies in latum diximus interpatere debere; & ipſi bellatores ſtantes ſingulos obtinent pedes. Ideoque ſi ſex acies ordinaueris, quadraginta* duos pedes in latū, & mille paſſus in longum decem millium hominum tenebit exercitus. [Si autem in ternos ordinare volueris 21. pedes in latum, & duo millia paſſuum in lōgum, 10000. tenebit exercitus.] Ad hanc rationem ſiue 20000. ſiue 30000 peditum fuerint iuxta menſuram podiſmi, ſine aliqua dubitatione difficultatis poterūt ordinari, nec dux fallitur cùm ſciat, qui locus quantos capere poſſit armatos. * Denique ſi anguſtior locus ſit, vel multitudo ſufficiat, inde etiā nouem, vel amplius acies ordinari [conuenit.] Magis enim expedit, vt conferti pugnent, quàm longius ſeparati. Nam ſi nimium fuerit acies* attenuata, citò ab aduerſariis facta impreſſione perrumpitur, & nullum poſtea poteſt eſſe remedium. Qui autem numeri in dextro cornu, qui in ſiniſtro, qui in medio debeant ordinari, vel iuxta dignitates eorum ſeruatur ex more, vel certè pro qualitate hoſtium commutatur.

* *Lege*, exſpargere.

* *Membrana*, duo

* *Adulterina hæc eſſe libri clamitant.*

* *Malunt* VV. *Dicunt*

* *Genuinum eſt*, tenuata,

CAP. XVI.

De equitibus ordinandis.

CONSTRVCTA acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita vt loricati omnes, & contati iuncti ſint peditibus. Sagittarij autem, vel qui loricas non habent,

bent, longius euagentur. A fortioribus nanque equitibus, peditum protegenda sunt latera: & à velocioribus atque expeditis, hostium cornua* superfundenda, atque turbanda [sunt.] Scire dux debet, contra quos* grumos, hoc est, globos hostium, quos equites oporteat poni. Nam nescio qua occulta ratione, immò penè diuina, alij contra alios dimicant meliùs: & qui fortiores vicerant, ab inferioribus sæpè vincuntur. Quod si equites impares fuerint, more veterũ velocissimi cum scutis leuibus pedites, ad hoc ipsum exercitati iisdem miscendi sunt, quos expeditos *velites, *[quasi volitantes] nominabant. Quo facto quamuis fortissimi hostiũ *venerint equites, tamen aduersus mixtum agmen pares esse non possunt. Vnum hoc remediũ veteres omnes duces inuenerunt, vt assuefacerent iuuenes currentes egregiè, & inter binos equites, singulos ex his pedites collocarent, cum leuioribus scutis, gladiis, atque missilibus.

* *Magis placet*, perfindẽda, * *Verisimam lectionem reduco*, drungos,

* *Liber meus*, veteres, * *Abſint iſta.* * *Emendo*, euenerint

CAP. XVII.

De subsidiis, quæ post aciem collocantur.

SED optima ratio est, & ad victoriam plurimum confert, vt lectissimos de peditibus, & equitibus cum vicariis, comitibus, tribunisq. vacantibus, habeat dux post aciem *[in subsidiis] præparatos: alios circa cornua, alios circa medium, vt sicubi hostis vehementius insistit, ne rumpatur acies, prouolent subitò, & suppleant loca: additaque virtute, inimicorum audaciam frangant. Hoc primi Lacones inuenerunt: imitati sunt Carthaginienses; Romani postea vbique seruauerunt. Hac dispositione nulla melior inuenitur. Nam directa acies hoc solùm agere debet, si potest, vt hostem repellat, aut fundat. Si cuneus sit agendus, aut forfex, superfluos habere debes post aciem, de quibus cuneum aut forficem facias. Si ducenda sit Serra, item ex abundantibus ducetur:

* *Damnant omnes libri, at contrà Modestus tuetur.*

ducetur: nam si de loco suo ordinatum militem transferre cœperis, vniuersa turbabis. Si globus hostium separatus, aut alam tuam, aut partem aliquam * vrgere cœperit, nisi superfluos habeas, quos cõtra globum possis opponere, siue pedites, siue equites de acie tuleris, dũ alia vis defendere, alia periculosiùs denudabis. Quòd si bellatorum tibi copia nõ abundat, melius est aciem habere breuiorem, dummodo in subsidiis colloces plurimos. Nam circa medias partes campi, ex peditibus bene armatis debes habere lectissimos, de quibus cuneum facias, & statim aciem hostium rumpas. Circa cornua autem, de contatis, loricatisque equitibus ad hoc reseruatis, & leui armatura peditum, alas hostium circumuenire te conuenit.

*Membrane, vrgere, neque solum hoc loco.

CAP. XVIII.

In quo loco primus dux stare debeat, in quo secundus, in quo tertius.

DVX qui præcipuam sustinet potestatẽ inter equites, & pedites, in parte dextra stare consueuit. Hic enim locus est, in quo tota acies gubernatur, ex quo rectus est, liberque procursus. Ideò autem inter vtrosque consistit, vt & consilio regere, & autoritate tam equites quàm pedites ad pugnam possit hortari. Hic de equitibus supernumerariis, mixtis peditibus expeditis, aduersariorum sinistrum cornu, quòd contra ipsum stat, circuire, & à tergo semper vrgere debet. Secundus dux in media acie ponitur peditum, qui eam sustentet & firmet. Hic fortissimos pedites, & bene armatos de illis superfluis secum habere debet, de quibus aut ipse cuneum faciat, & aciem hostium rumpat: aut si aduersarij cuneum fecerint, ipse forficem faciat, vt cuneo illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus, tertius esse dux debet, satis bellicosus & prouidus, quia sinistra pars diffi-

difficilior eſt, & velut manca in acie conſiſtit. Ideò bonos equites ſupernumerarios & velociſſimos pedites habere debet, de quibus ſiniſtrum cornu ſemper extendat, ne circumueniatur ab hoſtibus. Clamor autem (quem barritum vocant) prius non debet attolli, quàm acies vtraque ſe iunxerit. Imperitorum enim, vel ignauorum eſt, vociferari de longè; cùm hoſtes magis terreantur, ſi cum telorum ictu clamoris horror acceſſerit. Semper autem ſtudere debes, vt prior inſtruas aciem, quia ex arbitrio tuo potes facere, quod tibi vtile iudicas, cùm nullus obſiſtit: deinde & tuis auges confidentiam, & aduerſariis fiduciam minuis. quia fortiores videntur, qui prouocare non dubitant. Inimici autem incipiunt formidare, qui vident contra ſe acies ordinari. Huic additur maximum commodum, * quia tu inſtructus paratuſque ordinantem & trepidum aduerſarium præoccupas. Pars enim victoriæ eſt, inimicum turbare antequam dimices.

* *Mſſ. ſi tu*

CAP. XIX.

Quibus remediis virtuti vel dolis hoſtium reſiſtatur in acie.

[EXCEPTIS ſuperuentibus vel incurſionibus repentinis ex occaſione, quam nunquam dux exercitatus amittit.] Nam in itineribus, iam fatigatis, in fluminum tranſgreſſione diuiſis; in paludibus occupatis; in iugis montium laborantibus; in campis * ſparſis atque ſecuris; in manſione dormientibus, oportunum prælium ſemper infertur: cùm aliis negotiis occupatus hoſtis, prius interimatur, quàm præparare ſe poſſit. Quòd ſi cauti ſunt aduerſarij, & inſidiarum nulla ſit copia, tunc aduerſus præſentes, ſcientes, videntes, æqua conditione pugnatur. Tamen ars belli, non minùs in hoc aperto cõflictu, quàm in occultis fraudibus adiuuat eruditos.

* *Deſiderantur iſta in libris tribus.*

* *Emendo, exſparſis.*

eruditos. Cauendum vel maximè, ne ab ala, cornúque ſiniſtro (quod ſæpius euenit) aut certè dextro, (quod rarò contingit) circumueniantur tui à multitudine hoſtium, aut à vagantibus globis, quos vocant *grumos. Quod ſi acciderit, vnum remedium eſt, vt alam, cornuque replices, & rotundes: quatenus conuerſi tui, ſociorum terga defendant. Sed & in angulo ipſius extremitatis fortiſſimi collocentur, quia ibi impetus amplior fieri conſueuit. Item aduerſus cuneum hoſtium, certis reſiſtitur modis. Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ iuncta [cum] acie primò anguſtior, deinde latior procedit, & aduerſariorum ordines rumpit: quia à pluribus in vnum locum tela mittuntur. Quam rem milites nominant caput porcinum. Contra quod ordinatio ponitur: quam forficem vocant. Nam ex lectiſſimis militibus confertis *in V literam, ordo componitur: & illum cuneum excipit, atque ex vtraque parte concludit, quo facto, aciem non poteſt irrumpere. Item ferra dicitur, quæ à ſtrenuis directa, ante frontem opponitur hoſtibus, vt turbata acies reparetur. Globus autem dicitur, qui à ſua acie ſeparatus, vago ſuperuentu incurſat inimicos, contra quem alter populoſior, vel fortior immittitur globus. Obſeruandum quoque, ne ſub tempore, quo iam committitur pugna, velis ordines commutare, aut de locis ſuis aliquos numeros ad alia tranſferre. Statim enim naſcitur tumultus, atque confuſio, & imparatis, conturbatiſque faciliùs hoſtis incumbit.

* *Redd. Vegetio*, drungos.

* *Legendum potius*, in ſimilitudinẽ V, litteræ.

CAP. XX.

Quot generibus pugna publica committatur, & quomodo etiam, qui inferior numero, & viribus eſt, valeat victoriam obtinere.

DEPVGNATIONVM ſeptem ſunt genera vel modi, cùm infeſta ex vtraq. parte ſigna confligunt. Vna depugna-

depugnatio eſt fronte longa * quadrato exercitu, ſicut etiam nunc & propè ſemper ſolet prœlium fieri. Sed hoc genus depugnationis periti armorum nõ optimum iudicant, quia cùm in prolixo ſpacio tenditur acies, non æqualis ſemper campus occurrit, & * cùm in eius parte ſinus, aut curuatura ſit, in eo loco acies frequenter inrumpitur. Præterea ſi multitudine aduerſarius antecedit, à lateribus aut dextram, aut ſiniſtram alam circumuenit. in quo periculum magnum eſt, niſi ſupernumerarios habeas, qui procurrant, hoſtemq́ue ſuſtineant. Hoc genere ſolus debet confligere, qui & plures, & fortes habuerit bellatores, vt ex vtroque cornu hoſtem circumueniat, & quaſi in ſinum ſui concludat exercitus. Secunda depugnatio eſt obliqua, quæ plurimis melior. In qua ſi paucos ſtrenuos loco idoneo ordinaueris, etiam ſi multitudine hoſtium & virtute turberis, tamen poteris reportare victoriam. Huius talis eſt modus: Cùm inſtructæ acies ad congreſſum veniũt, tunc tu ſiniſtram alam tuam à dextra aduerſarij longiùs ſeparabis, ne vel miſſilia ad eam, vel ſagittæ perueniant. Dextram autem alam tuã ſiniſtræ alæ illius iunge, & ibi primum inchoa prœlium: ita vt cum equitibus optimis, & probatiſſimis peditibus ſiniſtram partem illius, ad quam te iunxeris, aggrediaris atque circumeas, & detrudendo atque ſupercurrẽdo ad hoſtiũ terga peruenias. Quòd ſi ſemel aduerſarios exinde pellere cœperis, accedentibus tuis indubitatam victoriã cenſequeris, & pars exercitus tui, quam ab hoſte ſubmoueris, ſecura durabit. Ad ſimilitudinem autem A literæ, vel libellæ fabrilis, acies in hoc dimicandi genere cõſtituitur. Quòd ſi prior aduerſarius hoc fecerit, illos quos poſt aciem ſupernumerarios diximus debere poni, tam equites, quã pedites, ad ſiniſtrum tuum colliges cornu, & ſic aduerſario reſiſtes magnis viribus, ne arte pellaris. Tertia depugnatio eſt ſimilis ſecũdæ: ſed in hoc

* Reſtituunt VV. quadro

* Adi Commentarium.

gittariisque defenditur. Sexta depugnatio optima est, propè similis secundæ: qua vtuntur, qui de numero suorum, & de virtute * desperant. Et si bene ordinauerint, quamuis cum paucioribus, sæpe victoriam consequuntur. Nam cùm instructa acies ad hostes accedit, dextram alam tuam sinistræ alæ hostium iunge, & ibi per equites probatissimos, & velocissimos pedites incipe prœlium. Reliquam autem partem exercitus tui, longissimè * à dextra parte aduersariorum remoue, & in directum porrige, quasi vertu. Nam cùm partem sinistram illius, & à lateribus, & à tergo cœperis cædere, sine dubio vertes in fugam. Aduersarius autem nec de dextra parte sua, nec de media acie potest suis laborantibus subuenire, quia acies tua extenditur, & totam se porrigit ad similitudinem] literæ; longissimeque recedit ab hostibus. Quo genere in itineribus sæpè confligitur. Septima depugnatio est, quæ loci beneficio adiuuat dimicantem. In hac quoque, & cum paucioribus, & cum minus fortibus poteris aduersarium sustinere, hoc est si montem, aut mare, aut flumen, aut lacum, aut ciuitatem, aut paludes, aut abrupta in vna parte habeas, ex qua hostis non possit accedere, & reliquum exercitum tuum directa acie ordines. Sed in illa ala, quæ munitionem non habet, omnes equites & ferentarios ponas. Tunc * securius, pro tuo arbitrio, cum hoste confliges; quia ab vna parte loci natura te munit, ab alia duplex propè ponitur equitatus. Illud tamen obseruandum est, quo nihil melius inuenitur, vt siue solo dextro cornu pugnare volueris, ibi fortissimos ponas: siue sinistro, ibi strenuissimos colloces: siue in medio cuneos facere volueris, per quos acies hostium rumpas, in cuneo exercitatissimos ordines bellatores. Victoria enim per paucos fieri consueuit. Tantum est, vt electi à duce sapientissimo, in his locis, in quibus ratio & vtilitas postulat, ordinentur.

* *Alii in libris*, diffidũt.

* *Rursus libri omnes*, ab acie aduersariorum

* *Lego*, secũrus.

CAP. XXI.

Viam abscedendi hostibus dandam, vt deleantur facilius fugientes.

PLERIQVE rei militaris ignari, pleniorem victoriam credunt, si aduersarios, aut locorum angustiis, aut armatorum multitudine circumdederint, vt aditum non inueniant abscedendi. Sed clausis ex desperatione crescit audacia, & cùm spei nihil est, sumit arma formido. Libenter cupit commori, qui sine dubio scit se moriturum. Ideoque Scipionis laudata sententia est, qui dixit, viam hostibus, qua fugiant, muniendam. Nam cùm abscedendi aditu patefacto, mentes omnium ad præbenda terga consenserint,* multi more pecudum trucidantur. Nec insequentium vllum periculum est, cùm victi (quibus defendi poterant) arma conuerterint * [in fugam.] Hoc genere quantò maior fuerit exercitus, tantò facilius multitudo prosternitur. Neque enim ibi requirendus est numerus, vbi animus semel territus, non tam tela hostium cupit declinare, quàm vultum. Ceterùm clausi, licet exigui numero & infirmi viribus, hoc ipso tamen sunt hostibus pares, quia desperantes sciunt aliud ibi licere non posse. * Nam

* inulti, *Vegetius scripsit.*

* *Reiicimtur illa ab optimis exemplaribus.*

* VV. *plerique habent* Sed

* *Vna salus victis, nullam sperare salutem.*

* *Virgil. 11. Æneid.*

CAP. XXII.

Quemadmodum ab hostibus recedatur, si consilium pugnæ displiceat.

DIGESTIS omnibus, quæ ratio militaris experimentis & arte seruauit, vnum superest * docere, quemadmodum recedatur ab hostibus. Nam disciplinæ bellicæ, & exemplorũ periti nusquam maius periculum imminere testantur. Qui enim ante congressum recedit ex acie, & suis fiduciam minuit, & inimicis addit audaciam.

* *Scribo*, edocere,

ciam. Verùm quia hoc sæpius necesse est euenire, quibus modis tutò possit fieri, declarandum est. Primùm vt tui nesciant, ideo te recedere, quia declinas inire cõflictum, sed credant arte aliqua ideo se reuocari, vt ad oportuniorem locum inuitetur hostis, ac faciliùs superetur: aut certè insequentibus aduersariis secretiores collocentur insidiæ. Nam necesse est, ad fugam parati sint, qui ducem suum sentiunt desperare. Illud quoque vitandum est, ne hostes te recedere sentiant, & statim inruant. Propterea plerique ante pedites, equites posuerunt, vt discurrentes aduersarios videre non sinerent, quando pedites abscedebant. Item * articulatim incipientes à primis, singulas acies subducebant, retroq. reuocabant, in gradu suo manentibus reliquis: quos sensim postea cessimque ad illos iungebant, quos primùm subduxerant. Aliquanti exploratis itineribus, noctu cum exercitu recedebant: vt hostes die orto, cùm intellexissent, non possent comprehendere præcedentes. Prætetea leuis armatura præmittebatur ad colles, sub quos subitò *turò reuocaretur exercitus: & si hostes insequi voluissent, à leui armatura, quæ antè occupauerat locum, additis equitibus, *fundebantur. Nihil enim periculosius existimant, quàm si inconsultè insequentes, ab his qui in subsessa fuerint, vel qui antè se parauerint, obseruentur. Hoc tẽpus est, quo oportunè collocantur insidiæ, quia aduersus fugientes maior audacia & minor cura est. Necessariò autẽ amplior securitas grauius solet habere discrimen. Imparatis, cibũ capientibus, in itinere lassis, equos suos pascẽtibus, ac nihil tale suspicantibus superuentus assolent fieri. Quod & nobis vitandum est, & hosti in eiusmodi occasionibus pernicies inferenda. Hoc enim casu oppressis, nec virtus potest, nec multitudo prodesse: quia qui in acie, publica vincitur pugna, licet & ibi ars plurimum prosit, tamen ad defensionem suam potest accusare fortunam. Qui

* particulãtim, *mihi prò genuino est.*

* *Lege*, totus

* *Lege*, defendebãtur.

verò ſuperuentus,& ſubſeſſas *[inſidias] paſſus eſt,culpam ſuam non poteſt excuſare: quia hæc & vitare potuit,& per ſpeculatores idoneos antè cognoſcere. Cùm receditur, talis fraus ita fieri conſueuit. Recto itinere pauci equites * conſequuntur,valida manus occultè per alia mittitur loca: vbi & agmen inimicorum peruenerunt equites, tentant leuiter atque diſcedunt. Illi credunt quicquid inſidiarum fuerit, præteriiſſe,& ſine cura reſoluuntur *in neglegentiam. Tunc illa manus, quæ ſecreto itinere deſtinata fuerat, ſuperueniens opprimit ignorantes. Multi cùm ab hoſte diſcedunt, ſi per ſiluas ituri ſunt, præmittunt, qui anguſta vel abrupta occupent loca, ne ibidem patiantur inſidias. Et rurſus poſt ſe præciſis arboribus vias claudunt, quas compedes vocant, vt aduerſariis facultatem adimant perſequendi,& penè vtrique parti in itinere ad ſubſeſſas communis occaſio eſt. Nam qui præcedit, opportunis vallibus, vel ſiluoſis montibus, *[quaſi] poſt ſe relinquit inſidias,in quas cùm inciderit inimicus, recurrit ipſe, & adiuuat ſuos. Qui verò ſequitur, *aduerſis ſemitis longè antè deſtinat expeditos,vt præcedentem aduerſarium arceat tranſitu, deceptumque à fronte & à tergo concludat. Dormientibus noctu aduerſariis,& qui præceſſit, poteſt regredi, & qui ſequitur, quantumuis interſit, poteſt ſuperuenire per fraudem. In transfretatione fluuiorum, qui præcedit,illam partem tentat opprimere,quæ prima tranſierit, dum reliqui alueo ſeparantur: qui autem ſequitur itinere feſtinato, illos qui nondum potuerunt tranſire, conturbat.

* *Hoc ego gloſſema ceu ſeo verbi* ſubſeſſas

* VV. inſequuntur,

* *In* VV. ad

* *Abeſt in aliquibus, & facilè eo Vegetius careat.*

* *In m.l.* auerſis

CAP. XXIII.

De camelis & cataphractis equitibus.

CAMELOS aliquantæ nationes apud veteres in aciem produxerunt, vt Vrſiliani in Aphrica, Macetes hodieque

dieque ptoducunt. Sed hoc genus animalium arenis, & tolerandæ siti aptum, confusas etiam, in puluere, vento vias, absq. errore dirigere memoratur. Ceterùm præter nouitatem, inefficax bello est. Cataphracti equites propter munimina quæ gerunt, à vulneribus quidem tuti, sed propter impedimentum, & pondus armorum, capi [eos] facile est, quoniam frequenter * obnixi contra dispersos pedites, quàm contra equites. In certamine meliores tamen, aut ante legiones positi, aut cum legionariis mixti. quando cominus (hoc est manu ad manum) pugnatur, acies hostium sæpe rumpunt.

*Scribe, obnoxij

CAP. XXIIII.

Quomodo quadrigis falcatis, vel elephantis in acie posit obsisti.

QVADRIGAS falcatas in bello rex Antiochus & Mithridates habuerunt. Quæ vt primò magnum intulere terrorem, ita postmodùm fuere derisui. Nam difficilè currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento retinetur: vnoque afflicto aut vulnerato equo decipitur. Sed maximè hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente toto campo Romani tribulos abiecerunt; in quos currentes quadrigæ cùm incidissent, deletæ sunt. Tribulus autem est *quatuor palis confixum propugnaculum, quod quomodo abieceris, tribus radiis stat, & erecto quarto infestum est. Elephanti in prœliis magnitudine corporum, barritus horrore, formæ ipsius nouitate, homines equosque conturbant. Hos contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea Hannibal in Aphrica, Rex Antiochus in Oriente, Iugurtha in Numidia copiosos habuerunt, aduersus quos *diuersa excogitata sunt genera *armorum. Nam & centurio in Lucania gladio manú (quam pro-

*VV. *sequor in quibus*, est ex quatuor

**Antitius libri optimi*, resistendi diuersa

**Alij*, armatorum.

muſcidem vocant) vni abſcidit, & bini cataphracti equi iungebantur ad currum, quibus inſidentes clibanarij, ſariſſas, hoc eſt, longiſſimos contos in elephantos dirigebant. Nam muniti ferro, nec à ſagittariis, quos vehebant beluæ, lædebantur, & earum impetum equorum celeritate vitabant. Alij contra elephantos cataphractos milites immiſerunt: ita vt in brachiis eorum, & in caſſidibus, vel humeris, aculei ingentes ponerentur è ferro, ne *[manu ſua] elephas bellatorem contra ſe venientem poſſet apprehendere. Præcipuè tamen velites antiqui aduerſum * elephantos ordinauerunt. Velites autem erant iuuenes, leui armatura, corpore alacri, qui ex equis miſſilia optimè dirigebant. Hi equis prætercurrentibus ad latiores lanceas, vel maiora ſpicula beluas occidebant: ſed creſcente audacia, poſtea collecti, plures milites pariter pila, hoc eſt, miſſilia, in elephantos congerebant, eosque vulneribus elidebant. Illud additum eſt, vt funditores cum fuſtibalis & fundis, rotundis lapidibus deſtinatis,* illos (per quos regebantur elephanti) cum ipſis turribus affligerent atque mactarent, quo nihil tutius inuenitur. Præterea venientibus beluis, * quà irrupiſſent aciem, ſpacium milites dabant. Quæ cùm in agmen medium peruenirent, circumfuſis vndique armatorum globis, cum magiſtris abſque vulneribus capiebantur illæſæ. Carrobaliſtas aliquanto maiores (hæ enim longiùs & vehementiùs ſpicula dirigunt) ſuperpoſitas curribus, cum binis equis aut mulis poſt aciem ordinari conuenit, vt cùm ſub iactum teli acceſſerint beſtiæ, ſagittis baliſtariorum transfigantur. Latius tamen contra eas & firmius præfigitur ferrum, vt in magnis corporibus maiora ſint vulnera. Aduerſum elephantos plura exempla, & machinamenta retulimus, vt ſi quando neceſſitas poſtulauerit, ſciatur quæ ſint tam immanibus beluis opponenda.

Damnatur ab optimis libris, & ipſo Modeſto.

* VV. elephantes *quos non ſequor.*

* *Exemplaribus optimis placet,* Indos

Veram lectionem erui, quaſi

CAP.

CAP. XXV.

Quid fieri debeat, ſi vel pars, vel totus exercitus fugerit.

SCIENDVM verò eſt, ſi pars exercitus vicerit, & pars fugerit, minimè deſperandum, cùm in eiuſmodi neceſſitate, ducis conſtantia totam ſibi poſſit vendicare victoriam. Innumerabilibus hoc accidit bellis, & pro ſuperioribus ſunt habiti, qui minimè deſperarunt. Nam in ſimili conditione fortior creditur, quem aduerſa non frangunt. Prior ergo de cæſis hoſtibus ſpolia capiat, (quod ipſi dicunt) colligat campum, prior clamore, ac buccinis exultare videatur. Hac fiducia perterrebit inimicos, & ſuis fiduciam geminabit, quaſi victor ex omni parte diſceſſerit. Quod ſi aliquo caſu omnis in acie fundatur exercitus, * pernicioſæ cladis tamen reparationis fortuna multis non defuit, & medicina quærenda eſt. Dux ergo prouidus ſub ea cautela publico debet Marte confligere, vt ſi quid pro varietate bellorum, vel conditionis humanæ ſecus acciderit, abſque graui detrimento liberet victos. Nam ſi vicini colles fuerint; ſi poſt terga munitio; ſi ceteris abſcedentibus fortiſſimi quique reſtiterint, ſe ſuoſque ſeruabunt. Frequenter iam fuſa acies, diſperſos, ac paſſim ſequentes, reparatis viribus interemit. [Nam] nunquam exultantibus maius ſolet * eſſe diſcrimen, quàm cùm ſubitò ferocia in formidinem commutatur. Sed quicunque euentus fuerit, colligendi ſuperſtites, bello erigendi adhortationibus congruis, & armorum inſtauratione refouendi. Tunc noui dilectus, noua quæruntur auxilia: & (quod amplius prodeſt) * captatis occaſionibus in ipſos victores per occultas inſidias impetu faciendus eſt, ac ſic audacia reparanda. Nec oportunitas * deſit, cùm pro felicitate ſuperbiùs, & incautiùs mentes efferantur humanæ.

* *Corrige à ſcriptura, & interpunctione*, pernicioſa clades; tamen

* *Malo cum* V V. euenire

* *Liber meus, & aliquot mſſ.* occupatis

* *Adſentior* V V. *qui ſcribunt*, deſit,

manæ. Si quis hunc casum vltimum putat, cogitet euentus omnium prœliorum, inter initia contra illos magis fuisse, quibus victoria debebatur.

CAP. XXVI.

Regulæ bellorum generales.

IN omnibus prœliis expeditionis conditio talis est, vt quod tibi prodest, aduersario noceat: quod illum iuuat, tibi semper officiat. Nunquam igitur ad illius arbitrium aliquid facere, aut dissimulare debemus, sed id solum agere, quod nobis vtile iudicamus. Contra te enim esse incipis, si imiteris quod fecit ille pro se: & rursus quicquid pro tua parte tentaris, contra illum erit, si voluerit imitari.

In bello, qui plus in *angariis vigilauerit, plus in exercendo milite laborauerit, minus periculum sustinebit.

*VV. agrariis *quod probo.*

Nunquam miles in aciem producendus est, cuius antea experimenta non ceperis.

Aut inopia, aut superuentibus, aut terrore melius est hostem domare, quàm prœlio: in quo amplius solet fortuna potestatis habere, quàm virtus.

Nulla consilia meliora sunt, * quàm illa, quæ ignorauerit aduersarius antequam facias.

*Mſſ. nisi illa.

Occasio in bello amplius solet iuuare, quàm virtus.

In sollicitandis suscipiendisque hostibus, si cum fide veniant, magna fiducia est: quia aduersarium amplius transfugæ frangunt, quàm peremti.

Melius est post aciem plura seruare præsidia, quàm latiùs militem * spargere.

*Mihi perplacet, exspargere.

Difficile vincitur, qui verè potest de suis, & de aduersarij copiis iudicare.

Amplius iuuat virtus, quàm multitudo.

Amplius prodest locus sæpe, quàm virtus.

Paucos

Paucos viros fortes natura procreat, bona inſtitutione plures reddit induſtria.

Exercitus labore proficit, ocio conſeneſcit.

Nunquam ad certamen publicum produxeris militem, niſi [cùm] eum videris ſperare victoriam.

Subita conterrent hoſtes, vſitata vileſcunt.

Qui diſperſis ſuis inconſultè ſequitur, quam ipſe acceperat, aduerſario vult dare victoriam.

Qui frumentum, *neceſſariumque commeatum non præparat, vincitur ſine ferro.

*VV. *malunt*, neceſſariaq. nó præparat.

Qui multitudine, & virtute præcedit, quadrata dimicet fronte, qui primus eſt modus.

Qui imparem ſe iudicat, dextro cornu ſuo ſiniſtrum cornu pellat inimici, qui eſt ſecundus modus.

Qui ſiniſtram alam fortiſſimam habere ſe nouerit, dextram alam hoſtis inuadat; qui eſt tertius modus.

Qui habet exercitatiſſimos milites, in vtroque cornu pariter prœlium debet incipere, qui eſt quartus modus.

Qui leuem armaturam optimam regit, vtramq. alam hoſtis inuadat, ferentariis ante mediam aciem conſtitutis, qui eſt quintus modus.

Qui nec numero militum, nec virtute confidit, ſi depugnaturus eſt, de dextra ſua ſiniſtram alam hoſtium pulſet, reliquis ſuis porrectis in ſimilitudinem veru, qui ſextus eſt modus.

Qui pauciores, infirmioresque habere ſe nouit, ſeptimo modo ex vno latere, aut montem, aut ciuitatem, aut mare, aut fluuium, aut aliquod debet habere ſubſidium.

Qui confidit equitatu, aptiora loca quærat equitibus, & rem magis per equites gerat.

Qui confidit pedeſtribus copiis, aptiora loca peditibus quærat: & rem magis per pedites gerat.

Cùm explorator hoſtium latenter oberrat in caſtris,

omnes ad tentoria ſua per diem redire iubeantur,& ſtatim deprehenditur explorator.

Cùm conſilium tuum cognoueris aduerſariis proditum, diſpoſitionem mutare te conuenit.

Quid fieri debeat, tractato cum multis: quid verò facturus ſis, cum pauciſſimis, ac fideliſſimis; vel potiùs ipſe tecum.

Milites pœna, & timor in ſedibus corrigunt; in expeditionibus, ſpes, & præmia faciunt meliores.

Boni duces publico certamine nunquam niſi ex occaſione, aut nimia neceſſitate confligunt.

Magna diſpoſitio eſt, hoſtem fame magis vrguere, quàm ferro.

De equitatu ſunt multa præcepta: ſed cùm hæc pars militiæ, vſu exercitij, armorum genere, equorùm nobilitate profecerit, ex libris nihil arbitror colligendum, cùm præſens doctrina ſufficiat.

Quo genere depugnaturus ſis, neſciant hoſtes: ne aliquibus remediis reſiſtere moliantur.

DIGESTA ſunt, Imperator inuicte, quæ nobiliſſimi auctores, diuerſis probata temporibus, per experimentorum fidem, memoriæ prodiderunt, vt ad ſagittandi peritiam, quam in ſerenitate tua Perſa miratur: ad equitandi ſcientiam vel decorem, quæ Hunnorum, Alanorumque natio velit imitari, ſi poſſit: ad currendi velocitatem, quam Saracenus Indusque non æquat: ad armaturæ exercitationem, cuius campi * doctores, vel pro parte exempla intellexiſſe gaudent: nunc regula præliandi, imò vincendi artificium iungatur; quatenus virtute pariter ac diſpoſitione mirabili, reipublicæ tuæ & Imperatoris officium exhibeas & militis.

* doctores *malim.*

FLAVI VEGETI RENATI DE RE MILITARI, LIBRI QVARTI

Prologus.

AGRESTEM, *incultámque hominum in initio ſæculi vitam, à communione brutorum animalium, vel ferarum, vrbium conſtitutio prima diſcreuit. In his nomen reipublicæ* peperit *communis vtilitas. Ideo potentiſſimæ nationes, ac principes conſecrati, nullam maiorem gloriam putauerunt, quàm aut fundare nouas ciuitates, aut ab aliis conditas in nomen ſuum, ſub quadam amplificatione, transferre. In quo opere clementia ſerenitatis tuæ obtinet palmam.* Ab aliis enim vel paucæ, vel ſingulæ, *à pietate tua innumerabiles vrbes ita iugi labore perfectæ ſunt, vt non tam humana manu conditæ, quàm diuino nutu videantur* paratæ. *Cunctos Imperatores felicitate, moderatione, caſtimonia, indulgentiæ exemplo, ſtudiorum amore* præcellis. *Regni, animiq; tui bona cernimus: & tenemus, quæ anticipare & ſuperior optauit ætas, & extendi in perpetuum ventura deſiderat. Quibus rebus tantum vniuerſo orbi præſtitum*

* Aliàs, reppe-rit

* VV. *Ab illis*

* Malo cum VV. mſs. *enatæ.*

* Reſtituo, *præcedu.*

ſtitum gratulamur [bonum,] quantum vel humana mens petere, vel gratia potuit diuina conferre. Sed diſpoſitionibus veſtræ clementiæ, quantùm profecerit murorum elaborata conſtructio, Roma documentum eſt, quæ ſalutem ciuium Capitolinæ arcis defenſione ſeruauit, vt glorioſius poſtea totius orbis poſſideret imperium. Ad complementum ergo operis maieſtatis veſtræ præceptione ſuſcepti, rationes quibus vel noſtræ ciuitates defendendæ ſint, vel hoſtium ſubruendæ, ex diuerſis auctoribus in ordinem digeram: nec laboris pigebit, cùm omnibus profutura condantur.

CAP. I.

Ciuitates aut opere, aut natura, aut vtroque debere muniri.

VRBES atque caſtella, aut natura muniuntur; aut manu; aut vtroque; quod firmius ducitur. Natura, aut loco edito vel abrupto, circumfuſo mari ſiue paludibus, vel fluminibus. Manu, foſſis, ac muris. * In illo naturali beneficio, tutiſſimum eligentis conſilium; in plano quæritur fundantis induſtria. Videmus antiquiſſimas ciuitates ita in campis patentibus conſtitutas, vt deficiente auxilio locorum, arte tamen, & opere * redderentur inuictæ.

* *Vide Commentarium.*

* *In VV. quibuſdam, reddantur*

CAP. II.

Non directos, ſed anguloſos muros faciendos.

AMBITVM muri directum veteres duci noluerunt, ne ad ictus arietum eſſet diſpoſitus, ſed, ſinuoſis anfractibus, iactis fundamentis, clauſere vrbes; crebrio-

crebrioresq. turres in ipsis angulis ediderunt propterea: quia si quis ad murum tali ordinatione constructum, vel scalas, vel machinas voluerit admouere, non solùm à fronte, sed etiam à lateribus, & propè à tergo, veluti in sinum circumclusus opprimitur.

CAP. III.

Quemadmodum muris terra iungatur egesta.

MVRVS autem, *vt nunquam possit elidi, hac ratione perficitur. Interuallo vicenûm pedum interposito, duo intrinsecus parietes fabricantur. Deinde terra, quæ de fossis fuerit egesta, inter illos mittitur, vectibusque densatur: ita vt à muro primus paries *parum inferior, secundus longè minor ducatur: vt de plano ciuitatis ad similitudinem graduum *quasi cliuo, molliusque ad propugnacula possit ascendendi. Quia nec murus vllis potest arietibus rumpi, quem terra confirmat, & quouis casus destructis lapidibus, ea quæ inter parietes densata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obsistit.

Fortean ne vnquam

**Aliquot in libris* pro rata

**Scribo*, quasi cliuo molli, vsque ad p. p. adscendi.

CAP. IIII.

De cataractis, & portis, ne exurantur ab ignibus.

CAVETVR præterea, ne portæ subiectis ignibus exurantur. Propter quod sunt coriis, & ferro tegendæ. Sed amplius prodest, quod inuenit antiquitas, vt ante portam addatur propugnaculum, in cuius ingressu ponitur cataracta, quæ annulis ferreis, ac funibus pendet, vt si hostes intrauerint, demissa eadem extinguantur inclusi. Ita tamen supra portam murus est ordinandus, vt accipiat foramina, per quæ de superiore parte effusa aqua, subiectum restinguat incendium.

CAP.

CAP. V.
De fossis faciendis.

FOSSÆ autem ante vrbes latissimæ, altissimæque faciendæ sunt, vt nec facilè possint coæquari, replerique ab obsidentibus, & cùm aquæ cœperint *inundari ab aduersario cuniculum continuari minimè patiantur. Nam duplici modo opus subterraneum peragi, earum altitudine, & inundatione prohibetur.

*VV. redundare

CAP. VI.
Ne sagittis hostium homines lædantur in muro.

FORMIDATVR, ne multitudo sagittariorum, de propugnaculis exterritis defensoribus, appositisque scalis, occupet murum. Aduersum quod cataphractas atque scuta in ciuitatibus debent habere quàm plurimi. Deinde propugnacula duplicia, saga ciliciaque tenduntur, quæ impetum excipiunt sagittarum. Nec enim facilè transeunt spicula, quod cedit ac fluctuat. Inuentum quoque remedium est, vt de ligno crates facerent, quas metellas vocauerunt, lapidibusque complerent: ea autè inter bina propugnacula constituras, vt si per scalas ascendisset hostis, & partem aliquam ipsius contigisset, supra caput suum vergerent saxa.

CAP. VII.
Quibus modis prouidendum sit, ne famem patiantur obsessi.

MVLTA defensionum, oppugnationumque sunt genera, quæ locis cõpetentibus inseremus. Nunc sciendum est, obsidendi duas esse species. Vnam, cùm aduersarius opportunis locis præsidiis ordinatis *[continuis insultibus impugnat obsessos. Alteram, cùm] vel aqua prohibet inclusos, vel deditionem sperat à fame, quando

*Inclusa adulterina esse libri clamant, sententia autem reclamat.

quando omnes prohibuerit commeatus. Hoc enim consilio, ipse ociosus, ac tutus fatigat inimicum. Ad quos casus, possessores, quamuis leui suspicione pulsati, omnem alimoniam victus intra muros debent studiosissimè collocare, vt ipsis exuberet substantia, aduersarios inopia cogat abscedere. Non solùm autem porcinum, sed & omne animalium genus, quod incluſum seruari non potest, deputari oportet ad lardum, vt adminiculo carnis frumenta sufficiant. Aues autem cohortales, & sine impensa, in ciuitatibus nutriuntur, & propter ægrotantes sunt necessariæ. * Pabula equis sunt præcipuè congerenda, & quæ apportari nequiuerint, exurenda. Vini, aceti, ceterarumque frugum, vel pomorum congerendæ sunt copiæ, nihilque, quod vsui proficiat, hostibus relinquendum. Nam vt hortorum cura in viridariis domorum, vel areis exerceatur, vtilitatis, & voluptatis ratio persuadet. Parum autem *proficit plurimum collegisse, nisi ab exordio dimensione salubri per idoneos * [procuratores] erogatio temperetur. Nunquam periclitati sunt fame, qui frugalitatem inter copiam seruare cœperunt. Imbellis quoque ætas, ac sexus, propter necessitatem victus, portis frequenter excluſa est: ne penuria opprimeret armatos, à quibus mœnia seruabantur.

* VV. *aliquot*, Pabulaque sunt præcipuè

* *Aliàs*, prodest

* *Hæc vox nulla est in optimis exemplaribus.*

CAP. VIII.

Quæ species præparandæ sint pro defensione murorum.

BITVMEN, sulphur, picem liquidam, oleum, quod incendiarium vocant, ad exurendas hostiũ machinas, conuenit præparare: ad arma facienda ferrũ vtriusque temperaturæ, & carbones seruantur in conditis: ligna quoque hastilibus, sagittisq. necessaria reponuntur. Saxa rotũda de fluuiis, quia pro soliditate grauiora sunt, & aptio-

& aptiora mittentibus, diligentissimè colliguntur; ex quibus muri replentur, & turres. Minima *fundis, siue fustibalis, vel manibus iacienda. Maiora per onagros diriguntur. Maxima verò pondere, formaque volubili, in propugnaculis digeruntur, vt dimissa per præceps, non solùm obruant subeuntes, sed etiam machinamenta confringant. Rotæ quoque de lignis viridibus ingentissimæ fabricantur, vel interciſi ex validissimis arboribus cylindri (quas taleas vocant) vt sint volubiles læuigantur: quæ per pronum labentia subito impetu bellatores sternunt, equosque solent deterrere. Trabes quoque & tabulata, vel diuersæ magnitudinis clauos ferreos esse oportet in promptu. Nam oppugnantium machinis per alias machinas consueuit obsisti, præcipuè cùm subitis operibus addenda sit muris vel propugnaculis altitudo, ne aduersariorum mobiles turres superemineant, & capiant ciuitatem.

* *Restituendum*, ad fundas, siue fustibalos,

CAP. IX.

Quid faciendum, si neruorum defuerit copia.

NERVORVM quoque copiam summo studio expedit colligi: quia onagri, vel balistæ, ceteraque tormenta, nisi funibus neruinis intenta, nihil prosunt. Equorum tamen setæ de caudis ac iubis ad balistas viles asseruntur. *Indubitatum verò est crines feminarum in eiusmodi tormentis non minorem habere virtutem, Romanæ scilicet necessitatis experimento. Nam in obsidione Capitolij corruptis iugi ac longa fatigatione tormentis, cùm neruorum copia defeciſſet, matronæ abscissos crines viris suis obtulere pugnantibus, reparatisque machinis, aduersariorum impetum repulerunt. Maluerunt enim pudicissimæ feminæ, deformato ad tempus capite, liberè viuere cum maritis; quàm hostibus integro decore seruire. Cornua quoque, vel cruda

* *Addenda.*

coria

coria proficit colligi ad cataphractas tegendas, aliaque machinamenta, siue munimina.

CAP. X.

Quid faciendum, ne aquæ inopiam patiantur obsessi.

MAGNA vrbis vtilitas est, cùm perennes fontes murus includit. Quod si natura non præstat, cuiuslibet altitudinis effodiendi sunt putei, aquarumque haustus funibus extrahendi. Sed interdum *sicciora sunt loca, quæ montibus sunt, saxisque munita, in quibus superposita castella; extra murum inferiores reperiunt fontium venas, ac de propugnaculis, vel turribus destinatis protegunt telis, vt aquatoribus liber præstetur accessus. Quod si vltra iactum teli, in cliuo tamen ciuitatis subiecta sit vena, castellum paruulum (quem Burgum vocant) inter ciuitatem, & fontem conuenit fabricari, ibique balistas, sagittariosque constitui, vt aqua defendatur ab hostibus. Præterea in omnibus publicis ædificiis, multisque priuatis, cisternæ sunt diligentissimè substruendæ, vt receptacula aquis pluuialibus, quæ de tectis effluunt, præstent. Difficilè enim vincit sitis eos, qui quamuis exigua aqua, ad potum tantùm, in obsidione, sunt vsi.

Mss. si altiora sunt

CAP. XI.

Si sal defuerit, quid faciendum.

SI maritima sit ciuitas, & *sal defuerit, liquor ex mari sumtus, per alueos atque patula vasa diffundatur, qui à calore solis duratur in salem. Quod si hostis ab vnda prohibeat (nam hoc sæpè accidit) harenas, quas exagitatum ventis mare *superfuderat, aliquando colligunt, & dulci aqua eluunt, quæ sole siccata nihilominus mutatur in salem.

Aliquot VV. sales defuerint.

Libri optimi superfuderat.

CAP. XII.
Quid faciendum, cùm primo impetu venitur ad muros.

VIOLENTA autem impugnatio, quando caſtellis, vel ciuitatibus præparatur, mutuo vtrinque periculo, ſed maiore oppugnantium ſanguine, exercentur luctuoſa certamina. Illi enim qui muros inuadere cupiunt, terrifico apparatu expoſitis copiis, in ſpem deditionis formidinem geminant, tubarum ſtrepitu, hominumque permixto. Tunc, quia timor magis frangit inſuetos, primo impetu ſtupentibus oppidanis, ſi diſcriminum experimenta non norunt, [dum] admotis ſcalis inuaditur ciuitas [reſiſtere debent omni virtute.] Quòd ſi à fidentibus, ſiue militaribus viris repellatur prima congreſſio, ſtatim clauſis creſcit audacia, & iam non terrore, ſed viribus, & arte confligitur.

* *Incluſa cur remouenda ſint, dicam poſtea in Commentario.*

CAP. XIII.
Enumeratio machinarum, quibus muri oppugnantur.

ADMOVENTVR * etiam teſtudines, arietes, falces, vineæ, plutei, muſculi, turres, de quibus ſingulis qualiter fabricentur, quo etiam pacto prælientur, vel repellantur, ediſſeram.

* *Libri omnes, enim*

CAP. XIIII.
De ariete, falce, teſtudine.

DE materia, ac tabulatis teſtudo contexitur, quæ ne exuratur incendio, coriis, vel ciliciis, centonibuſque veſtitur. Hæc intrinſecus accipit trabem, quæ aut adunco præfigitur ferro, & Falx vocatur, ab eo quòd incuruata eſt, vt de muro extrahat lapides: aut certè ipſius caput veſtitur ferro, & appellatur Aries: vel quòd habet duriſſimam

durissimam frontem, quæ subruat muros: vel quòd more arietum retrocedit, vt cum impetu vehementius feriat. Testudo autem à similitudine veræ testudinis vocabulum sumsit: quia sicut illa modò reducit, modò profert caput; ita machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit. Vt fortius cædat.

CAP. XV.
De vineis, cluteis, & aggere.

VINEAS dixerunt veteres, quas nunc militari, barbaricoque vsu caussias vocant. E lignis leuioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata pedibus septem, longa pedibus * sex. Huius tectum munitione duplici, tabulatis, cratibusq. contexitur. Latera quoque vimine sepiuntur, ne laxorum, telorumque impetu penetrentur. Extrinsecus autem, ne immissò concrementur incendio, crudis, ac recentibus coriis, vel centonibus operitur. Istæ, cùm plures factæ fuerint, * iungun-tur in ordinem, sub quibus * subsidentes turi ad subruenda murorum penetrant fundamenta. Plutei dicuntur, qui ad similitudinem absidis contexuntur è vimine, & ciliciis, vel coriis proteguntur, ternisque rotulis, quarũ vna in medio, duæ in capitibus apponũtur, in quamcunq. partem volueris admouentur more carpenti: quos obsidentes applicant muris, eorumque munitione protecti, sagittis, siue fundis, vel missilibus defensores omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant, vt scalis ascendendi facilior præstetur occasio. Agger autem ex terra, lignisq. extollitur contra murum, de quo tela iactantur.

* *Emendãdum libris omnibus auctoribus,* sexdecim.

* *Aut ne rectè sit,* tabulis,

* *Alter Susij* cogũtur

* VV. *malunt* obsidentes

CAP. XVI.
De Musculis.

MVSCVLOS dicunt minores machinas, quibus protecti bellatores, * si lutum obfuerit, ciuitatis fossatum

* VV. *aliquot,* fudatumau-ferunt

foſſatum etiam apportatis lapidibus, lignis, ac terra, non ſolum complent, ſed etiam ſolidant, vt turres ambulatoriæ ſine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autem à marinis beluis Muſculi. Nam quemadmodum illi, cùm minores ſint, tamen balenis auxilium, adminiculumque iugiter exhibent: ita iſtæ machinæ breuiores, deputatæ turribus magnis, aduentui illarum parant viam, itineraque præmuniunt.

CAP. XVII.

De turribus ambulatoriis.

TVRRES autem dicuntur machinamenta, ad ædificiorum ſpeciem, ex trabibus, tabulatisque compacta: & ne tantum opus hoſtili concremetur incendio, diligentiſſimè [ex] crudis coriis, vel centonibus *communita, quibus pro modo altitudinis, additur latitudo. Nam interdum tricenos pedes per quadrum, interdum quadragenos, vel quinquagenos latæ ſunt. Proceritas autem ipſarum tanta fit, vt non ſolùm muros, ſed etiam turres lapideas altitudine ſuperent. His plures rotæ mechanica arte ſubduntur, quarum lapſu volubili magnitudo tam ampla mouetur. Præſens autem periculum ciuitatis eſt, ſi ad murum fuerit turris admota. Plures enim accipit ſcalas, & diuerſo genere conatur inrumpere. Nam in inferioribus habet arietem, cuius impetu deſtruit muros: circa mediam verò partem accipit pontem, factum de duabus trabibus, ſeptumque de vimine, quem ſubitò prolatum inter turrim murumque conſtituunt, & per eum egredientes de machina bellatores in ciuitatem tranſeunt, & occupant muros. In ſuperioribus autem turris illius partibus contati, & ſagittarij collocantur, qui defenſores vrbis [ex alto] contis, miſſilibus, ſaxisque proſternant. Quo facto ciuitas capitur ſine mora. Quid enim auxilij ſupereſt, cùm hi qui de muro-

* *Scribe*, cõmunitur,

murorum altitudine ſperabant, repentè ſupra ſe aſpiciant altiorem hoſtium murum?

CAP. XVIII.

Quemadmodum ambulatoria turris poßit incendi.

HVIC tam manifeſto diſcrimini multis occurritur modis. Primùm, ſi confidentia, vel virtus eſt militaris, eruptione facta, globus egreditur armatorum, & vi hoſtibus pulſis machinamentum illud ingens, direptis coriis, ignis exurit. Quòd ſi oppidani exire non audeant, * maiores baliſtas, malleolos, vel phalaricas cum incendio deſtinant, vt perruptis coriis, vel centonibus, intrinſecus flamma condatur. Malleoli velut ſagittæ ſunt, & vbi adhæſerint (quia ardentes* ſunt) vniuerſa conflagrant. Phalarica autem, ad modum haſtæ, valido præfigitur ferro: inter tubum, & haſtile ſulphure, reſina, bitumine, ſtupisque conuoluitur infuſo oleo, quod incendiarium vocant, quæ baliſtæ impetu deſtinata, perrupto munimine ardens figitur ligno, turritamque machinam frequenter incendit. Depoſiti quoque homines funibus, cùm hoſtes dormiunt, in laternis portant lucernas, &, incenſis machinis, rurſus leuantur in murum.

* *Reſtitue*, ad maiores baliſtas,

* *Exemplaria optima*, veniunt,

CAP. XIX.

Quemadmodum altitudo muris addatur.

PRÆTEREA partem muri, ad quam machina conatur accedere, cæmento atque lapidibus, vel luto, ſiue lateribus, poſtremò tabulatis exſtruendo faciunt altiorem, ne defenſores mœnium deſuper vrbi ventura poſſit opprimere. Conſtat autem inefficax machinamentum reddi, ſi inueniatur inferius. Verùm obſidentes eiuſmodi dolum adhibere conſueuerunt. Primò

talem exſtruunt turrem, quæ propugnaculis ciuitatis videatur inferior. Deinde ſecretò aliam de * tabulatis intrinſecus turriculam faciunt, & cùm muris fuerit machina ſociata, ſubitò funibus, trochleisque de medio turricula illa producitur, de qua egredientes armati (quia altior inuenitur) ſtatim capiunt ciuitatem.

* Alij libri, tabulis

CAP. XX.

Quo pacto ſuffodiatur terra, vt machina nocere non poſſit.

INTERDVM longiſſimas, ferratasque trabes opponunt machinæ venienti, eamque à muri vicinitate propellunt. Sed cùm Rhodiorum ciuitas oppugnaretur ab hoſtibus, & turris ambulatoria murorum altitudinem, ac turrium omnium ſuperaret, mechanici ingenio inuentum eſt tale remedium. Per noctem ſub fundamento muri cuniculum fodit, & illum locum, ad quem die poſtero turris fuerat promouenda, nullo hoſtium ſentiente, egeſta terra cauauit intrinſecus: & cùm totis ſuis moles fuiſſet impulſa, atque ad locum qui ſubtus cauatus fuerat, peruenisſet, tanto ponderi ſolo cedente, ſubſedit. nec iungi muris, aut moueri vlterius potuit. Ita & ciuitas liberata eſt, & machina derelicta.

CAP. XXI.

De ſcalis, ſambuca, exoſtra, & tollenone.

ADMOTIS turribus, funditores lapidibus, ſagittarij iaculis, manubaliſtarij vel arcubaliſtarij ſagittis, iaculatores plumbatis ac miſſilibus, è muris ſubmouent hoſtes. Hoc facto, ſcalis appoſitis occupant ciuitatẽ. Sed qui ſcalis nituntur, frequenter periculum ſuſtinent, exẽplo Capanei, à quo primũ [hæc] ſcalarũ oppugnatio perhibetur inuenta: qui tanta vi occiſus eſt à Thebanis, vt extinctus fulmine diceretur. Et ideo ſambuca, exoſtra, &

ſtra, & tollenone obſidentes in murum hoſtium penetrant. Sambuca dicitur * à ſimilitudine citharæ. Nam quemadmodum in cithara chordæ ſunt, ita in trabe, quæ iuxta turrim ponitur, funes ſunt, qui pontem de ſuperiore parte trochleis laxant, vt * aſcendat ad murum, ſtatimque de turri exeunt bellatores, & per eum tranſeuntes mœnia vrbis inuadunt. Exoſtra dicitur pons, quem ſuperius expoſuimus, qui de turri in murum repente * protenditur. Tollenon dicitur, quoties vna trabes in terram præaltè defigitur, cui in ſummo vertice alia tranſuerſa trabes longior dimenſa medietate connectitur, eo libramento, vt ſi vnum caput depreſſeris, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus ſiue tabulatis contexitur machina, in qua pauci collocantur armati. Tunc per funes vno attracto depreſſoque, alio capite eleuati imponuntur in murum.

* *Lege*, ad ſimilitudinē

* *Emendandum*, deſcendat

* *Ea lectio ex officina eſt. Veteres libri, & editi pleriq;*, protenditur.

CAP. XXII.

De baliſtis, onagris, ſcorpionibus, arcubaliſtis, fuſtibalis, fundis, per quæ tormenta defenditur murus.

ADVERSVM hæc obſeſſos defendere conſueuerunt baliſtæ, onagri, ſcorpiones, arcubaliſtæ, fuſtibali, ſagittarij, fundæ. Baliſta *funibus, neruis, [chordiſque] tenditur, quæ quantò prolixiora brachiola habuerit, hoc eſt, quantò maior fuerit, tantò ſpicula longius emittit: quæ ſi iuxta artem mechanicam temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui menſuram eius antè collegerint, dirigatur, penetrat quodcunque percuſſerit. Onager autem dirigit lapides, ſed pro neruorum craſſitudine, & magnitudine, ſaxorum pondera iaculatur. Nam quantò amplior fuerit, tantò maiora ſaxa fulminis more contorquet. His duobus generibus nulla

* *Mſſ. aliquot malunt*, funibus neruis.

tormentorum ſpecies vehementior inuenitur. Scorpiones dicebant, quas nunc manubaliſtas vocant: ideo ſic nuncupati, quòd paruis, ſubtilibusque ſpiculis inferant mortem. Fuſtibalos, arcubaliſtas, & fundas deſcribere ſuperfluum puto, quæ præſens vſus agnoſcit: ſaxis tamen grauioribus per onagrum deſtinatis, non ſolùm equi eliduntur, & homines, ſed etiam hoſtium machinamenta franguntur.

CAP. XXIII.

Aduerſum arietes proſunt culcitræ, laquei, lupi, & columnæ grauiores.

* *Scribe*, culcitæ,

ADVERSVM arietes etiam vel falces, ſunt plura remedia. Aliquanti centones & culcitas *fuſtibus calcant, & illis opponunt locis, quà cædit aries, vt impetus machinæ materia molliore fractus, non deſtruat murum. Alij laqueis captos arietes, per multitudinem hominum de muro in obliquum trahunt, & cum ipſis teſtudinibus euertunt. Plures in modum forficis dentatum funibus illigant ferrum, quem lupum vocant, apprehenſumque arietem, aut *auertunt, aut ita ſuſpendunt, vt impetum nō habeat feriendi. Interdum baſes, columnæ marmoreæ, vibrato impetu iaciuntur è muris, arietesque confringunt. Quod ſi tanta vis fuerit, vt murus arietibus perforetur, & (quod ſæpe accidit) decidat, ſalutis vna ſpes ſupereſt, vt deſtructis domibus alius intrinſecus murus addatur, hoſtesque inter binos parietes (ſi penetrare tentauerint) perimantur.

* *Emenda*, funibus chalant,

* *Præferunt alij codices*, euertunt,

CAP. XXIIII.

De Cuniculis, per quos aut murus defoditur, aut ciuitas penetratur.

ALIVD genus oppugnationis eſt ſubterraneum, atque ſecretum, quod cuniculum vocant: à leporibus,

poribus, qui cauernas ſub terris fodiunt, ibiq́ue condun-
tur. Adhibita ergo multitudine ad ſpeciem metallo-
rum, in quibus auri argentiq́ue venas Beſſorum rimatur
induſtria, magno labore terra defoditur, cauatoq́. ſpecu
in exitium ciuitatis inferna quæritur via: quæ fraus du-
plicibus operatur inſidiis. Aut enim penetrant vrbem,
& noctu non ſentientibus oppidanis egrediuntur per
cuniculum, reſeratisq́ue portis ſuorum agmen *ducunt, * *Lege*, indu-
hoſtesq́ue in ipſis domibus perimunt ignorantes: aut cunt,
certè cùm ad murorum fundamenta peruenerint, ſuf-
fodiunt eorum maximam partem, & appoſitis ſicciori-
bus lignis, ruinam muri tumultuario opere ſuſpendunt.
Sarmenta inſuper iungunt, aliaq́ue fomenta flamma-
rum. Tunc præparatis bellatoribus * ſubter ignis im- * *Liber* V. in
mittitur, combuſtisq́ue columnis ligneis, atque tabula- opera ignis
tis, muro ſubitò corruente * inruptione aditus reſeratur. * *Malim* in-
ruptioni

CAP. XXV.

Quid facere debeant oppidani, ſi hoſtis inruperit ciuitatem.

INNVMERABILIBVS declaratur exemplis, ſæpè cæſos
ad internecionem hoſtes, qui peruaſerant ciuitatem.
Quod ſine dubio euenit, ſi oppidani muros, ac turres
retinuerint, vel altiora occupauerint loca. Tunc enim
de feneſtris, ac tectis; omnis ætas, ac ſexus inrumpen-
tes obruunt ſaxis, aliisq́ue generibus telorum: quod ne
ſuſtineant obſidentes, portas * ciuitatis aperire conſue- * *Alij*, ciui-
uerunt, vt reſiſtere deſinant, fugiendi poteſtate conceſſa. bus
Neceſſitas enim quædam virtutis eſt deſperatio. In hoc
caſu vnum oppidanis auxilium eſt, ſiue per diem, ſiue
per noctem hoſtis intrauerit, vt muros, turresq́ue te-
neant, ac loca ſuperiora conſcendant, hoſtesq́ue per vi-
cos, & plateas vndique obruant dimicantes.

CAP. XXVI.

Quæ ſit adhibenda cautela, ne hoſtes furtim occupent murum.

FREQVENTER dolum excogitant obſidentes, ac ſimulata deſperatione longius abeunt. Sed vbi * poſtmodum, murorum vigiliis derelictis, requieuerit incauta ſecuritas, tenebrarum ac noctis occaſione captata, cũ ſcalis * clamculum veniunt, murosq. conſcendunt. Propter quod maior eſt adhibenda cuſtodia, cùm hoſtis abſceſſerit, & in ipſis muris, ac turribus * tuguriola collocanda, in quibus vigiles, hybernis menſibus, ab imbribus, vel frigore; æſtiuis defendantur à ſole. Illud quoq. vſus inuenit, vt acerrimos, ac ſagaciſſimos canes in turribus nutriant, qui aduentum hoſtium odore præſentiant, latratuque teſtentur. Anſeres quoq. non minore ſolertia nocturnos ſuperuentus clamoribus indicant. Nam ingreſſi Capitolinam arcem Galli, Romanum nomen eruerant, niſi clamore * anſeris excitatus Manlius reſtitiſſet. Mira diligentia ſiue fortuna viros, qui vniuerſum orbem erant miſſuri ſub iugum, auis vna ſeruauit.

* *Reſtitue*, poſt metũ,

* VV. clanculò

* *Membrana habent*, tegutiola

* *Libri aliquot*, anſerum

CAP. XXVII.

Quomodo oppidanis inferantur inſidiæ.

NON ſolùm in obſidionibus, ſed in vniuerſo genere bellorũ ſupra omnia ducitur, hoſtium cõſuetudinem explorare diligenter, ac noſſe. Oportunitas enim inſidiarum aliter non poteſt inueniri, niſi ſcias, quibus horis aduerſarius à laboris intentione diſcedat, quibus reddatur incautior: interdum medio die, interdum ad veſperum, ſæpe nocte, aliquando eo tempore, quo ſumitur cibus, cùm vtriuſq. partis milites ad requiem, aut ad curanda corpora diſperguntur. Quod in ciuitate cùm cœperit fieri, obſidentes aſtu ſe à prœlio ſubtrahunt, vt aduerſa-

uersariorum neglegentiæ licentiam tribuant. Quæ ipsa impunitate cùm creuerit, repentè admoris machinis, vel appositis scalis occupant ciuitatẽ. Et ideo in muris saxa, ceteraque tormenta ponuntur in promptu, vt cognitis insidiis accurrentes, ad manum habeant quod supra capita hostium euoluant, atque iaculentur.

CAP. XXVIII.

Quid faciant obsidentes, ne ab oppidanis patiantur insidias.

CVM neglegentia interuenerit, paribus insidiis subiacent obsidentes. Nam siue cibo, siue somno fuerint occupati, siue ocio, aut aliqua necessitate dispersi: tunc oppidani repentè protumpunt; ignorantes perimunt; arietes, machinas, ipsosque aggeres ignibus concremant; omniaque in perniciem suam fabricata opera subuertunt. Propter quod obsidentes vltra iactum teli fossam faciunt, eamque non solùm vallo, & sudibus, sed etiam turriculis instruunt, vt erumpentibus ex ciuitate possint obsistere, quod opus Loriculam vocant, & sæpe cùm obsidio describitur, inuenitur in historiis, * Loricula vrbem esse circumdatam.

* *Membranæ legũt*, Lorica

CAP. XXIX.

Quo genere tormentorum ciuitates defendantur.

SED ex alto destinata missilia, siue plumbatæ, siue lanceæ, veruta, vel spicula in subiectos vehementiùs cadunt. Sagittæ quoq. arcubus missæ, & saxa manibus, fundis, siue fustibalis directa, quantò de excelsiori loco exeunt, tantò longius penetrant. Balistæ verò, & onagri, si à peritis diligentissimè temperentur, vniuersa * præcidunt, à quibus nec virtus vlla, nec munimina possunt defendere bellatores. Nã more fulminis quicquid percusserint, aut dissoluere, aut inrumpere consueuerunt.

* *Recte* VV. præcedunt,

CAP.

CAP. XXX.

Quemadmodum mensura colligatur ad scalas vel machinas faciendas.

AD capiendos muros, scalæ, vel machinæ plurimùm valent, si ea magnitudine compactæ fuerint, vt altitudinem exsuperent ciuitatis. Mensura autem colligitur duplici modo: aut enim linum tenue expeditum vno capite nectitur in sagitta, quæ cùm ad muri fastigia directa peruenerit, ex mensura lini, murorum altitudo deprehenditur: aut certè cùm sol obliquus vmbram turrium, murorumque iaculatur in terram, tunc ignorantibus aduersariis, vmbræ illius spacium mensuratur. itemque decempeda figitur, & vmbra ipsius similiter mensuratur. Quo collecto [numero,] nemo dubitat, ex vmbra decempedæ inueniri altitudinem ciuitatis, cùm sciatur quanta altitudo, quantum vmbræ emittat in longum. Quæ ad oppugnandas, vel defendendas vrbes auctores bellicarum artium prodiderunt, vel quæ recentior necessitatum vsus inuenit, pro publica (vt arbitror) vtilitate digessi, illud * iterumque commonens, vt solertissimè caueatur, ne quando aut potus inopia emergat, aut cibi, quibus malis nulla arte succurritur: ideoque intra muros tantò plura condenda sunt, * quantò scitur clausuræ tempus in obsidentium potestate consistere.

* *Explent alij* iterum, iterumque

* *Liber* V. quando

CAP. XXXI.

Præcepta belli naualis.

PRÆCEPTO maiestatis tuæ, imperator inuicte, terrestris prælij rationibus absolutis, naualis belli residua (vt opinor) est portio: de cuius artibus ideo pauciora dicenda sunt: quia iamdudum pacato mari, cum barbaris nationibus agitur terrestre certamen. * Romanus autem populus pro decore & vtilitate magnitudinis

* *In vno* V. *hucusque præfatio libri quinti.*

suæ

ſuæ, non propter neceſſitatem tumultus alicuius claſſem parabat ex tempore: ſed ne quando neceſſitatem ſuſtineret, ſemper habuit præparatam. Nemo enim bello laceſſere, aut facere audet iniuriam ei regno, vel populo, quem expeditum, & promptum ad reſiſtendum, vindicandumque cognoſcit. Apud Miſenum ergo, & Rauennam ſingulæ legiones cum claſſibus ſtabant, ne longiùs à tutela vrbis abſcederent: & cùm ratio poſtulaſſet, ſine mora, ſine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nam Miſenatium claſſis, Galliam, Hiſpanias, Mauritaniam, Aphricam, Ægyptum, Sardiniam, atque Siciliam habebat in proximo. Claſſis autem Rauennatium, Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere directa nauigatione conſueuerat: quia in rebus bellicis celeritas amplius ſolet prodeſſe, quàm virtus.

CAP. XXXII.

Nomina iudicum, qui præerant claſſibus.

LIBVRNIS autem, quæ in Campania ſtabant, præfectus claſſis Miſenatium præerat. Eæ verò, quæ Ionio in mari locatæ fuerant, ad præfectũ claſſis Rauennatium pertinebant: ſub quibus erant [deni] tribuni, per cohortes ſingulas conſtituti. Singulæ autem Liburnæ ſingulos nauarchos, id eſt, quaſi nauicularios habebant, qui exceptis ceteris nautarum officiis, gubernatoribus, atq. remigibus, & militibus exercendis, quotidianam curam, & iugem exhibebant induſtriam.

CAP. XXXIII.

Vnde appellentur Liburnæ.

DIVERSÆ autem prouinciæ quibuſdam temporibus mari plurimùm potuerunt, & ideo diuerſa eis genera nauium fuerunt. Sed Auguſto dimicante Actiaco

Actiaco prœlio, cùm Liburnorum auxiliis præcipuè victus fuisset Antonius, experimento tanti certaminis patuit, [esse] Liburnorum naues ceteris aptiores. Ergo similitudine, & nomine vsurpato, ad earundem instar classem Romani principes texuerunt. Liburnia namque Dalmatiæ pars est, *Iadertinæ subiacens ciuitati, cuius exemplo nunc naues bellicæ fabricantur, & appellantur Liburnæ.

*Emendo, Iaderinæ, nisi malis, Iaderæ

CAP. XXXIIII.

Qua diligentia fabricentur Liburnæ.

*Membranæ pleræque substruendæ

SED cùm in domibus *struendis arenæ vel lapidum qualitas requiratur, tantò magis in fabricandis nauibus diligenter cuncta quærenda sunt, quantò maius periculum est, nauem vitiosam esse, quàm domum. Ex cypresso ergo, & pinu domestica, siue siluestri larice, & abiete præcipuè Liburna contexitur, vtilius æreis clauis, quàm ferreis *configenda. Quamlibet enim grauior aliquanto videatur expensa; tamen, quia amplius durat, lucrum probatur afferre. Nam ferreos clauos tempore, & humore, celeriter rubigo consumit; ærei autem, etiam in fluctibus, propriam substantiam seruant.

*Quia non recipiat ex membranis compingenda.

CAP. XXXV.

Qua obseruatione sit cædenda materies.

OBSERVANDVM præcipuè, vt à quintadecima luna, vsque ad vigesimam *tertiam, arbores præcidantur, ex quibus Liburnæ contexendæ sunt. His enim tantum *octo diebus cæsa materies immunis seruatur à carie: reliquis autem diebus præcisa, etiam eodem anno interna vermium labe exesa in puluerem vertitur: quod, ars ipsa, & omnium architectorũ quotidianus vsus edocuit, & contemplatione ipsius religionis agnoscimus, quã pro æternitate his tantùm diebus placuit celebrari.

*Meliores libri secundam, *Iterum, septem

CAP.

CAP. XXXVI.

Quo mense cædendæ sint trabes.

CÆDVNTVR autem trabes vtiliter post solstitium æstiuum, id est, per menses, Iulium, Augustum, & per autumnale æquinoctium, id est, vsque ad kalendas Ianuarias. His namque mensibus arescente humore ficciora, & ideo fortiora sunt ligna. Illud etiam cauendum, ne continuò, vt deiectæ fuerint trabes, secentur; vel statim, vt fectæ fuerint, mittantur in nauem: siquidem & adhuc solidæ arbores, & iam diuisæ per tabulas; duplices, ad maiorem siccitatem, mereantur inducias. Nam quæ virides compinguntur, cùm natiuum humorem exsudauerint, contrahuntur, & rimas faciunt latiores, quo nihil est periculosius nauigantibus.

CAP. XXXVII.

De modo Liburnarum.

QVOD ad magnitudinem pertinet, minimæ Liburnæ remorum habent singulos ordines, paulò maiores binos, idoneæ mensuræ, ternos, vel quaternos, interdum quinos fortiuntur remigum gradus. Nec hoc cuiquã enorme videatur, cùm in Actiaco prœlio longè maiora referantur concurrisse nauigia, vt senorũ etiam, vel vltrà ordinũ fuerint. Scaphæ tamen maioribus Liburnis exploratoriæ sociantur, quæ vicenos propè remiges, in singulis partibus, habeant: quas Britanni *pictas vocant. Per has & superuentus fieri, & cõmeatus aduersariorũ nauium aliquando intercipi assolet, & speculandi studio aduentus earũ, vel consilium deprehendi. Ne tamen exploratoriæ naues candore prodãtur, colore Veneto (qui marinis est fluctibus similis) vela tinguntur, & funes: cera etiã, qua vngere solent naues inficitur. Nautæ quoq. vel milites Venetam vestem induunt, vt nõ solùm per noctem, sed etiã per diẽ facilius lateant explorantes.

* *Fortassean, picatas, nisi verius sit* picas.

CAP.

CAP. XXXVIII.

Nomina ventorum & numerus.

QVICVNQVE exercitum armatis classibus vehit, turbinum signa debet antè prænoscere. Procellis namque,& fluctibus liburnæ grauius,quàm vi hostium sæpe perierunt. in qua parte naturalis philosophiæ tota est adhibenda solertia, qua ventorum, tempestatumque cœlesti ratione natura colligitur. Et pro acerbitate pelagi, sicut prouidos cautela tutatur, ita negligentes extinguit incuria. Igitur ventorum numerum atque vocabula ars nauigandi primùm debet inspicere. Veteres autē iuxta positionem cardinum, tantùm quatuor ventos principales à singulis cœli partibus flare credebant,sed experimento posterior ætas duodecim comprehendit. Horum vocabula ad submouendam dubitationem, non solùm Græca, sed etiam Latina protulimus, ita vt ventis principalibus declaratis, eos qui ipsis dextra læuaq; iuncti sunt,indicemus. * A verno itaque solstitio,id est,ab orientali cardine, sumimus exordium, ex quo ventus oritur ἀπηλιώτης, id est, subsolanus. Huic à dextra iungitur * καικίας. A sinistra εὖρος, siue vulturnus. Meridianum autē cardinem possidet νότος, id est, auster. Huic à dextra iungitur λευκονότος, id est, albus notus. A sinistra λίβονότος, id est,corus. Occidentalem verò cardinem tenet * ζέφυρος. Huic à dextra iungitur λίψ, siue Aphricus. A sinistra, ἀπηλιώτης, siue fauonius. Septentrionalem verò cardinem sortitus est ἀπαρκτίας siue septentrio, cui adhæret à dextra τραγκίας, siue Circius. A sinistra βορέας, id est, aquilo, Hi sæpe singuli, interdum duo, magnis autem tempestatibus etiam tres pariter flare consueuerunt. Horum impetu maria, quæ sua sponte tranquilla sunt, & quietà, vndis æstuantibus sæuiunt. Horum flatu pro natura temporum vel locorum

*Hyberno itaque, *in* VV.

* *Supplent ex* VV. καικίας, *seu* crobinus.

* *Iterum supplen* ζέφυρος, id est, subuespertinus.

ex pro-

ex procellis serenitas redditur, & rursus in procellas serena mutantur. Nam secundo spiramine optatos classis inuenit portus, aduerso stare vel regredi, aut discrimen sustinere compellitur. Et ideò difficilè naufragium pertulit, qui ventorum rationem diligenter inspexit.

CAP. XXXIX.

Quibus mensibus tutiùs nauigetur.

SEQVITVR mensium dierumque tractatus. Neque enim integro anno vis atque acerbitas maris patitur nauigantes; sed quidam menses aptissimi, quidam dubij, reliqui classibus intractabiles sunt lege naturæ. *Phænitæ decursu, id est, post ortum Pleiadum à die sexto kalendarum Iuniarum, vsque in Arcturi ortum, id est in diem octauum decimum kalendarum Octobrium, vt secura nauigatio creditur, quia æstatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur: ita post hoc tempus vsque in tertium Idus Nouembris incerta nauigatio est, & discrimini propior: propterea, quia post Idus Septembris oritur Arcturus vehementissimum sidus. Et octauo kalendas Octobris æquinoctialis euenit acerba tempestas. Circa nonas verò Octobris Hœdi pluuiales, quinto Idus eiusdem Taurus. A Nouembri autem mense crebris tempestatibus nauigia conturbat Vergiliarum hyemalis occasus. Ex die igitur tertio Iduum Nouembris vsque in diem sextum Iduum Martiarum maria clauduntur. Nam lux minima, noxque prolixa; nubium densitas; aëris obscuritas; ventorum, imbri, vel niuibus geminata sæuitia; non solùm classes à pelago, sed etiam commeantes à terrestri itinere deturbat. Post natalem verò (vt ita dicam) nauigationis, qui solenni certamine, publicoque spectaculo multarum gentium celebratur, plurimorum siderum, ipsiusque temporis ratione, vsque in Idus Maias periculosè

* *Adrianus Turnebus legit*, Pharmuti

maria tentantur: non quòd negociatorum ceſſet induſtria, ſed quia maior adhibenda eſt cautela, quando exercitus nauigat cum liburnis, quàm cùm priuatorum mercium feſtinat audacia.

CAP. XL.

Quemadmodum tempeſtatum obſeruanda ſint ſigna.

PRÆTEREA * aliquorum ortus occaſusque ſiderum, tempeſtates vehementiſſimas commouent. in quibus licet certi dies auctorum atteſtatione ſignentur, tamen quia diuerſis caſibus * aliquando mutantur, & quod confitendum eſt, cæleſtes cauſſas humana conditio ad plenum noſſe prohibetur; ideò nauticæ obſeruationis curam trifariàm diuidunt. Aut enim circa diem ſtatum, aut antè, vel poſtea tempeſtates fieri compertum eſt. Vnde præcedentes προχείμασιν, naſcentes die ſolenni ἐπιχείμασιν, ſubſequentes μεταχείμασιν, Græco vocabulo nuncupauerunt. Sed omnia enumerare nominatim longum eſt, cùm auctores plurimi, non ſolùm menſium, ſed etiam dierum rationem diligenter expreſſerint, * tranſitusque ſiderum, quos planetas vocant, cùm præſcripto curſu * dierum arbitrio creatoris ſuſcipiunt ſigna, vel deſerunt, frequenter aſſolent ſerena turbare. Interluniorum autem dies tempeſtatibus plenos, & nauigantibus quàm maximè metuendos, non ſolùm peritiæ ratio, ſed etiam vulgi vſus intellegit.

* VV. aliorũ

*Manuſcripti aliquot, aliquanta

* *Fortean* Tranſitus quoque

* *Alij* diei, *liber meus* dei

CAP. XLI.

De prognoſticis, quibus noſcitur ſerenitas & turbatio aëris.

MVLTIS quoque ſignis & de tranquillo procellæ, & de tempeſtatibus ſerena produntur, quæ velut in ſpeculo lunæ orbis oſtendit. Rubicundus enim color

color ventos, cæruleus indicat pluuias. Ex vtroque commixtus, * nimbos, & furentes procellas. Lætus orbis, ac lucidus serenitatem nauigiis repromittit, quam gestat in vultu: præcipuè si quarto ortu, neque obtusis cornibus rutila; neque infuso fuerit humore fuscata. Sol quoque exoriens, vel diem condens, interest vtrùm æqualibus gaudeat radiis, an obiecta nube varietur; vtrùm solido splendore fulgidus, an ventis vrguentibus igneus, néve pallidus, vel pluuia sit impendente maculosus. Aër verò, & mare ipsum, nubiumque magnitudo, vel species solicitos instruit nautas. Aliquanta ab auibus, aliquanta à piscibus significatur. quæ Virgilius in Georgicis diuino penè comprehendit ingenio, & Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores * se scire profitentur, sed eatenus quatenus eos imperitiæ vsus instruit, quàm altior doctrina firmauit.

* *Alias*, libres,

* *In membranis est*, si se scire profitentur, peritiam magis vsus instituit, quàm al. d. f.

CAP. XLII.

De æstuariis, hoc est, de rheumate.

ELEMENTVM pelagi tertia pars mundi est, quod præter ventorũ flatum suo quoque spiramine, motuque vegetatur. Nam certis horis, diebus pariter, ac noctibus, æstu quodam (quod rheuma vocant) vltrò citroque procurrit: & more torrentium fluminũ, nunc exundat in terras, nũc refluit in altitudinem suam. Hæc reciprocãtis meatus ambiguitas, eursum nauium secunda adiuuat, retardat aduersa: quæ dimicaturo magna sunt cautione vitanda. Neque enim auxilio remorum rheumatis impetus vincitur, cui interdum cedit & ventus. Et quoniam in diuersis regionibus, diuerso lunæ crescentis minuentisq. statu, certis horis ista variantur: ideò prælium nauale gesturus, consuetudinem pelagi vel loci, ante congressum debet * agnoscere.

* *In aliquibus erat*, cognoscere.

CAP. XLIII.

De locorum notitia, siue de remigibus.

NAVTICORVM, gubernatorumque solertia est, loca in quibus nauigatur, portusque cognoscere: vt infesta prominentibus, vel latentibus scopulis, vadosa ac sicca vitentur. Tanto enim securitas maior est, quanto mare altius fuerit. In nauarchis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur: propterea, quia naualis pugna tranquillo committitur mari, liburnarumque moles non ventorum flatibus, sed remorum pulsu aduersarios percutit rostris, eorumque rursum impetus vitat. In quo opere lacerti remigum, & ars clauum regentis magistri victoriam præstat.

CAP. XLIIII.

De telis tormentisque naualibus.

MVLTA quidem armorum genera prœlium terrestre desiderat; sed nauale certamen non solùm plures armorum species, verùm etiam machinas & tormenta flagitat, tanquam in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congressione nauali, vbi & aquis homines perimuntur, & flammis? Præcipua ergo esse debet *tegminum cura, vt cataphracti, vel loricati, galeati etiam, & ocreis muniti sint milites. De onere namque armorum nemo potest conqueri, qui stans pugnat in nauibus. Scuta quoque validiora, propter ictus lapidum; & ampliora sumuntur, propter falces & harpagones, aliaque naualia genera telorum. Sagittis, missilibus, fundis, fustibalis, plumbatis, onagris, balistis, scorpionibus, iacula inuicem diriguntur & saxa: & (quod est grauius) qui de virtute præsumunt, admotis liburnis iniectis pontibus in aduersariorum transeunt naues, ibique gladiis manu ad manum (vt dicitur) eminùs dimicant. In maioribus etiam liburnis propugnacula turresque

* VV. tegiminum

resque constituunt, vt tanquam de muro, ita de excelsioribus tabulatis facilius vulnerent, & perimant inimicos. Oleo incendiario, stuppa, sulphure, bitumine obuolutæ, & ardentes sagittæ, per balistas in hosticarum nauium alueos infiguntur, inunctasque cera, & pice, & resina tabulas tot fomentis ignium repentè succendunt. Alij ferro interimuntur, & saxo, alij ardere coguntur in fluctibus, inter tanta tamen mortiũ genera (qui acerbissimus casus est) absumẽda piscibus insepulta sunt corpora.

CAP. XLV.

Quemadmodum nauali bello collocentur insidiæ.

ADINSTAR autẽ terrestris prœlij superuentus fiunt ignorantibus nauticis, vel circa opportunas insularum angustias collocantur insidiæ. Idque agitur, vt imparati facilius deleantur, si longo remigio fatigati sunt hostium nautæ, si vento vrguentur aduerso, si pro rostris est rheuma, si nihil suspicantes dormiunt inimici, si statio quam tenent exitum non habet, si dimicandi *optata venit occasio, fortunæ beneficiis iungendæ sunt manus, & ex opportunitate prœlium conserendũ. Quòd si cautela hostium, cuitatis insidiis, publico Marte confligat, tunc liburnarum instruendæ sunt acies, non directæ vt in *campo, sed incuruæ ad similitudinẽ lunæ, ita vt productis cornibus acies media sinuetur: vt si aduersarij pertumpere tentauerint, ipsa ordinatione circumdati deprimantur. In cornibus autem præcipuum *robur, & liburnarum collocetur, & militum.

*VV. plerique optatæ

*Libri meliores, campis,

*Membrana, robor,

CAP. XLVI.

Quid fiat cùm aperto Marte bellum nauale committitur.

PRÆTEREA vtile est, vt alto, & libero mari tua semper classis vtatur, inimicorum verò pellatur ad

littus: quia pugnandi impetum perdunt, qui detruduntur in terras. In huiuſmodi certamine tria armorum genera ſolent plurimùm ad victoriam prodeſſe, aſſeres, falces, bipennes. Aſſer dicitur, cùm trabes ſubtilis ac longa, ad ſimilitudinem antennæ pendet in mâlo, vtroque capite ferrato. Hunc ſiue à dextra ſiue à ſiniſtra parte aduerſariorum ſe iunxerint naues, pro vice arietis vi impellunt; qui bellatores hoſtium ſiue nautas ſine dubio proſternit ac perimit, ipſamque nauem ſæpiùs perforat. Falx autem dicitur acutiſſimum ferrum, curuatum ad ſimilitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatorios funes, quibus antenna ſuſpenditur, repentè præcîdit, collapſisque velis liburnam pigriorem & inutilem reddit. Bipennis, eſt ſecuris, habens ex vtraque parte latiſſimum & acutiſſimum ferrum. Per has in medio ardore pugnandi peritiſſimi nautæ vel milites *[cum minoribus ſcaphulis] ſecretò incîdũt funes, quibus aduerſariorum ligata ſunt gubernacula. Quo facto, ſtatim capitur tanquam inermis & debilis nauis. Quid enim ſalutis ſupereſt ei, qui amiſerit clauum? De luſoriis, queis in Danubio quotidianis vtuntur excubiis, reticendum puto, quia artis amplius in his frequentior vſus inuenit, quàm vetus doctrina monſtrauerit.

* *Addita hæc ab iis, qui non intellexerunt per Vrinatores rem confici.*

FINIS.

SEXTI

SEXTI
IVLII FRONTINI
VIRI CONSVLARIS,
STRATEGEMATICΩN
LIBRI QVATVOR.

CAPITVM ELENCHVS.

LIB. I.

De occultandis consiliis.
De explorandis consiliis hostium.
De custodiendo statu belli.
De transducendo exercitu per loca hostium infesta.
De euadēdo ex locis difficillimis.
De insidiis in itinere factis.
Quemadmodum ea quibus deficimur videantur non deesse, aut vsus eorum expleatur.
De distringendis hostibus.
De seditione militū compescēda.
Quemadmodū intempestiua postulatio pugnæ inhibeatur.
Quemadmodum sit incitandus exercitus ad prælium.
De dissoluendo metu, quo milites ex aduersis omnibus cōciderūt.

LIB. II.

De tempore ad pugnam eligēdo.
De loco ad pugnam eligendo.
De acie ordinanda.
De acie hostium turbanda.
De insidiis.
De emittendo hoste, ne clausus prælium ex desperatione redintegret.
De dissimulandis aduersis.
De constituenda per constantiam acie.
De his quæ post prælium fiunt si res prosperè cesserint: & de cōfirmandis reliquiis belli.
Si res durius cesserit, de aduersis emendandis.
De dubiorum animis in fide retinendis.
Quæ facienda sint pro castris, si satis fiducia in præsentibus copiis non habeamus.
De effugiendo.

LIB. III.

De repentino impetu.
De fallendis iis, qui obsidentur.
De eliciendis ad proditionem.
Per quæ hostes ad inopiam redigantur.
Quemadmodū persuadeatur obsidionem esse permansuram.
De destructione præsidiorum hostium.
De fluminum deriuatione & vitiatione aquarum.
De iniciendo obsessis pauore.
De irruptione ex diuersa parte quàm expectamus.
De insidiis per quas eliciantur obsessi.
De simulatione regressus.
Ex contrario circa tutelā obsessorū, de exercitanda cura suorū.
De emittēdo & recipiēdo nuntio.
De introducendis auxiliis, & cōmeatibus suggerendis.
Quemadmodū efficiatur, vt abundare videantur quæ deerūt.
Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur.
De eruptionibus.
De constantia obsessorum.

LIB. IIII.

De disciplina.
De effectu disciplinæ.
De continentia.
De iustitia.
De constantia.
De affectu, & moderatione.
De variis consiliis.

SEXTI

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS, STRATEGEMATICΩN

Præfatio.

CVM *ad aſtruendã rei militaris ſcientiam, vnus ex numero ſtudioſorũ eius acceſſerim, eiq́ deſtinationi, quantum cura noſtra valuit, ſatisfeciſſe viſus ſim, deberi adhuc inſtitutæ arbitror operæ, vt ſolertia ducum facta, quæ à Græcis vnâ στρατηγημάτων appellatione comprehenſa ſunt, expeditis amplectar commentariis. Ita enim conſilij quoque & prouidentiæ exemplis ſuccincti duces erunt, vnde illis excogitandi gerendíque ſimilia facultas nutriatur. Præterea continget, ne de euentu trepidet inuentionis ſuæ, qui probatis eam experimentis comparabit. Illud neque ignoro, neque inficior, etiam rerum geſtarum ſcriptores indagine operis ſui, hanc quoque partem eſſe complexos: & ab auctoribus exemplorum, quicquid inſigne aliquo modo fuit traditum: ſed (vt opinor) occupatis velocitate conſuli debet: longum eſt enim, ſingula & ſparſa per immenſum corpus hiſtoriarum proſequi: & hi, qui notabilia excerpſerunt, ipſo velut acerno rerum, confuderunt legentem. Noſtra ſedulitas impendet operam, vt quemadmodum res poſcet, ipſum quod exigitur, quaſi ad interrogatũ exhibeatur:*

circumſpectis enim generibus, præparaui oportuna exemplorum veluti conſilia. Quò magis autem diſcreta, ad rerum varietatem aptè collocarentur, in tres libros ea diducimus. In primo erunt exempla, quæ competant prælio nondum commiſſo. In ſecundo, quæ ad prælium, & confectam pacationẽ pertineant. Tertius, inferendæ ſoluendæq; obſidionis habebit στρατηγήματα, quibus deinceps generibus ſuas ſpecies attribui. Huic labori non iniuſtè veniã paciſcar, ne me pro incurioſo reprehẽdat, qui præteritum aliquod à nobis repererit exemplum. Quis enim ad percenſenda omnia monumenta, quæ vtrâq; linguâ tradita ſunt, ſufficiat? vnde multa tranſire mihi ipſe permiſi, quod me non ſine cauſſa feciſſe ſcient, qui aliorum libros éadem promittentium legerint. Verùm facile erit, ſub vnaquaque ſpecie ſuggerere. Nam cùm hoc opus, ſicut cetera, vſus potiùs aliorum, quàm meæ commendationis cauſſa aggreſſus ſim, adiuuari me ab his, qui aliquid illi aſtruent, non argui, credam. Si qui erunt, quibus volumina hæc cordi ſint, meminerint, vt parent gratiã στρατηγημάτων & στρατηγμάτων, per quã poſſimus ſimilem naturam diſcernere. Nam tum omnia, quæ à duce prouidè, vtiliter, conſtanter, magnificè fiunt, στρατηγηματικὰ habebuntur, ſi in ſpecie eorum ſunt στρατηγήματα. Eorum propriè vis in arte ſolertiaq; poſita proficit, tam vbi cauendus, quàm vbi opprimendus hoſtis ſit. Qua in re cùm verborum quoque illuſtris exſtiterit effectus, vt factorum ita dictorum exempla poſuimus.

SPECIES

SPECIES EORVM, QVÆ INSTRVENT DVCEM IN HIS, quæ ante prœlium gerenda ſunt.

CAP. I.

De occultandis conſiliis.

MARCVS Porcius Cato, deuictas à ſe Hiſpaniæ ciuitates exiſtimabat in tempore rebellaturas, fiducia murorum: ſcripſit itaque ſingulis, vt diruerent munimenta, minatus bellum, niſi confeſtim obtemperaſſent: epiſtolasque vniuerſis ciuitatibus eodem die reddi iuſſit: vnaquæque vrbium ſibi ſoli credidit imperatum. Contumaces conſpiratio potuit facere, ſi omnibus idem denuntiari notum fuiſſet.

Hamilcar dux Pœnorum, vt in Siciliam inopinatus appelleret claſſem, non pronuntiauit quò proficiſceretur, ſed tabellas, in quibus ſcriptum erat, quam partem peti vellet, vniuerſis gubernatoribus dedit ſignatas, præcepitque, ne quis legeret, niſi vi tempeſtatis à curſu prætoriæ nauis abductus eſſet.

C. Lælius ad Syphacem profectus legatus, quoſdam ex tribunis & centurionibus, per ſpeciem ſeruitutis ac miniſterij exploratores ſecum duxit, ex quibus, L. Statorium, quia ſæpius in eiſdem caſtris fuerat, quidam ex hoſtibus videbantur agnoſcere, occultandæ conditionis eius cauſſa, baculo vt ſeruum caſtigauit.

Tarquinius Superbus pater principes Gabiorum interficiendos arbitratus, quia hoc nemini volebat commiſſum, nihil nuntio reſpondit, qui ad eum à filio erat miſſus: tamen virga, eminentia papauerum capita, cùm fortè in horto ambularet, decuſſit. Nuntius ſine reſponſione reuerſus, renuntiauit adoleſcenti Tarquinio, quid agen-

agentem patrem vidiſſet: ille intellexit idem eſſe eminentibus faciendum.

C. Cæſar qui ſuſpectam habebat Ægyptiorum fidem, per ſpeciem ſecuritatis, inſpectione vrbis, atq. operum, ac ſimul licentioribus conuiuiis deditus, videri voluit captum ſeſe gratia locorum, & ad mores Alexandrinos vitamque deficere: atque inter eam diſſimulationem præparatis ſubſidiis, occupauit Ægyptum.

Ventidius Parthico bello aduerſus Pacorum regem, non ignarus Pharneum quendam, natione Cyreſten, ex his, qui ſocij videbantur, omnia quæ apud ipſos agebantur, nuntiare Parthis; perfidiam Barbari ad vtilitates ſuas conuertit. Nam quæ maximè fieri cupiebat, ea vereri ſe ne acciderent: quæ timebat, ea vt euenirent optare ſe ſimulabat. Solicitus itaque, ne Parthi antè tranſirent Euphraten, quàm ſibi ſuperuenirent legiones, quas in Cappadocia trans Taurum habebat, ſtudiosè cum proditore egit, vt ſolenni perfidia Parthis ſuaderet, per Zeugma traiicerent exercitum, quà & breuiſſimum iter eſt, & omiſſo alueo Euphrates decurrit. Namque ſi illac venirent, aſſeuerabat ſe oportunitate collium vſurum, ad eludendos ſagittarios. Omnia autem vereri, ſi ſe in patentes campos proiecciſſent. Inducti hac affirmatione Barbari, inferiore itinere, per circuitum adduxerunt exercitum: dumque fuſiores ripas, & ob hoc operoſiores pontes iungunt, inſtrumentaque moliuntur, 40. amplius dies impenderunt: quo ſpacio Ventidius ad contrahendas vſus eſt copias: eisque triduo antequam Parthus aduenire receptis, acie commiſſa, vicit Parthos, & interfecit.

Mithridates circumuallante Pompeio, fugam in proximam diem moliens, huius conſilij obſcurandi cauſſa, latiùs & vſque ad applicitas hoſti valles, pabulatus, colloquia quoque cum pluribus, auertendæ ſuſpicionis cauſſa,

cauſſa, in poſterum conſtituit. Ignes etiam frequentiores per tota caſtra fieri iuſſit. Secunda deinde vigilia præter ipſa caſtra hoſtium, agmen eduxit.

Imperator Cæſar Domitianus Auguſtus Germanicus, cùm Germanos, qui in armis erant, vellet opprimere, nec ignoraret maiore bellum molitione inituros, ſi aduentum tanti ducis præſenſiſſent, profectionem ſuam cenſu obtexuit Galliarum. Sub quibus inopinato bello affuſus, contuſa immanium ferocia nationum, prouinciis conſuluit.

Cl. Nero, cùm cuperet Haſdrubalem, copiasque eius antequam Hannibali fratri iungerentur occidere, idcircoque feſtinaret, ſe Liuio Salinatori collegæ ſuo, cui bellum mandatum fuerat, (parùm fidens viribus, quæ ſub ipſo erant) adiungere, neque tamen diſceſſum ſuum ab Hannibale, cui oppoſitus erat, ſentiri vellet, decem millia fortiſſimorum militum delegit, præcepitque legatis, quos relinquebat, vt eædem ſtationes & vigiliæ æquè agerentur, totidem ignes arderent, eademque facies caſtrorum ſeruaretur, ne quid Hannibal ſuſpicatus, auderet aduerſus paucitatem relictorum. Cùm deinde in Vmbria, occultatis itineribus, collegæ ſe iunxiſſet, vetuit caſtra ampliari, ne quod ſignum aduentus ſui daret Pœno, detracturo pugnam, ſi Conſulum iunctas vires intellexiſſet. Igitur inſcium duplicatis aggreſſus copiis ſuperauit, & velociùs omni nuntio, rediit ad Hannibalem. Ita ex duobus callidiſſimis ducibus Pœnorum, eodem conſilio alterum celauit, alterum oppreſſit.

Themiſtocles Athenarum dux exhortans ſuos ad ſuſcitandos feſtinanter muros, quos iuſſu Lacedæmoniorum deiecerant, legatis Lacedæmone miſſis, qui interpellarent, reſpondit venturum ſe ad diluendam hanc exiſtimationem, & peruenit Lacedæmonem: ibi ſimulato morbo aliquantum temporis extraxit, & poſtquam intellexit

tellexit ſuſpectam eſſe tergiuerſationem ſuam, contendit, falſum ad eos rumorem perlatum; & rogauit, vt mitterent aliquos ex principibus, quibus crederent de munitione Athenarum. Suis deinde clàm ſcripſit, vt eos, qui veniſſent, retinerent, donec refectis operibus, confiterentur Lacedæmoniis, munitas eſſe Athenas, nec aliter principes eorum redire poſſe, quàm ſi ipſe remiſſus foret: quod facilè præſtiterunt Lacedæmonij, ne vnius interitum multorum morte penſarent.

L. Furius exercitu producto in locum iniquum, cùm conſtituiſſet occultare ſolicitudinem ſuam, ne reliqui trepidarent, paulatim ſe inflectens, tanquam circuitu maiore hoſtem aggreſſurus, conuerſo agmine, ignarum rei quæ agebatur exercitum, incolumem reduxit.

Metellus Pius, in Hiſpania interrogatus, quid poſtera die facturus eſſet, Tunicam meam, ſi id eloqui poſſet (inquit) comburerem.

M. Licinius Craſſus, percontanti, quo tempore caſtra moturus eſſet, reſpondit, Vereris, ne tubam nõ exaudias?

CAP. II.

De explorandis conſiliis hoſtium.

SCIPIO Aphricanus, capta occaſione mittendæ ad Syphacem legationis, cum Lælio ſeruorum habitu tribunos & centuriones lectiſſimos ire iuſſit, quibus curæ eſſet perſpicere regias vires: hi vt liberiùs caſtrorum poſitionem ſctutarentur, equum de induſtria dimiſſum, tanquam fugientem perſectati, maximam partem munimentorum circuierunt: quæ cùm nuntiaſſent, incendio confectum eſt bellum.

Q. Fabius Maximus bello Hetruſco, cùm adhuc incognitæ forent Romanis ducibus ſagaciores explorandi viæ, fratrem Fabium Cæſonem, peritum linguæ Hetruſcæ, iuſſit Hetruſco habitu penetrare Ciminiam ſil-

uam, antè militi noſtro intentatam : quod is adeò prudenter atque induſtriè fecit, vt tranſgreſſus ſiluam, Vmbros Camertes, cùm animaduertiſſet non alienos nomini Romano, ad ſocietatem compulerit.

Carthaginenſes cùm animaduertiſſent Alexandri ita magnas opes, vt Aphricæ quoque immineret, vnum ex ciuibus virum acrem, nomine Hamilcarem Rhodinum, iuſſerunt ſimulato exilio ire ad regem, omniq́ue ſtudio in amicitiam eius peruenire: qua is potitus, conſilia eius nota ciuibus ſuis faciebat.

Iidem Carthaginenſes miſerunt, qui per ſpeciem legatorum longo tempore Romæ morarentur, exciperentq́ue conſilia noſtrorum.

M. Cato in Hiſpania, quia ad hoſtium conſilia alia via peruenire non poterat, iuſſit trecentos milites ſimul impetum facere in ſtationem hoſtium, raptumq́. vnum ex his in caſtra perferre incolumem : tortus ille, omnia ſuorum arcana confeſſus eſt.

C. Marius coſ. bello Cymbrico & Teutonico, ad excutiendam Gallorum & Ligurum fidem, literas eis miſit, quarum pars prior præcipiebat, ne interiores, quæ præſignatæ erant, ante tempus certum aperirentur, eaſdem poſteà ante præſtiturum diem repetiit, & quia reſignatas repererat, intellexit hoſtilia agitari.

Eſt etiã aliud explorandi genus, quo ipſi duces nullo extrinſecus adiutorio, per ſe prouident. Sicut Æmilius Paulus coſ. bello Hetruſco apud oppidum Coloniam demiſſurus exercitum in planiciem, contemplatus procul auium multitudiné citatiore volatu è ſilua cõſurrexiſſe, intellexit illîc aliquid inſidiarum latêre, quòd & turbatæ aues, & ſimul plures euolauerant. Præmiſſis igitur exploratoribus, comperit decem millia Boiorum, excipiendo ibi Romanorum agmini imminere : eaq́. alio, quàm expectabatur, lãtere miſſis legionibus, circumfudit.

Similiter

Similiter Thyamenus Horeſtis filius, cùm audiſſet iugum ab hoſtibus natura munitum teneri, præmiſit ſciſcitaturos, quid rei foret: ac referentibus eis, non eſſe verum, quod opinaretur, ingreſſus iter, vt vidit ex ſuſpecto iugo magnam vim auium ſimul euolaſſe, neque omninò reſidere, arbitratus eſt latêre illic agmen hoſtium: itaque circumducto exercitu eluſit inſidiatores.

Haſdrubal frater Annibalis, tunc Liuij & Neronis exercitum (quanquam hoc illi non duplicatis caſtris diſſimularent) intellexit, quòd ab itinere ſtrigoſiores notabat equos, & coloratiora hominum, vt ex via, corpora.

CAP. III.

De cuſtodiendo ſtatu belli.

ALEXANDER Macedo, cùm haberet vehementem exercitum, ſemper eum ſtatum belli elegit, vt acie confligeret.

C. Cæſar bello ciuili cùm exercitum veteranum haberet, hoſtium autem tyronem eſſe ſciret, acie ſemper decertare ſtuduit.

Fab. Maximus aduerſus Annibalem, ſucceſſibus prœliorum inſolentem, recedere ab ancipiti diſcrimine, & tueri tantummodo Italiam conſtituit, Cunctatorisque nomen, & per hoc ſummi ducis meruit.

Byzantij aduerſus Philippum omne prœliandi diſcrimen vitantes, omiſſa etiam finium tutela, intra munitiones oppidi ſe receperunt: aſſecutique ſunt, vt Philippus obſidionalis moræ impatiens recederet.

Haſdrubal Giſgonis filius, ſecundo Punico bello in Hiſpaniam ductum exercitum (cùm P. Scipio inſtaret) per vrbes diuiſit: itaque factum eſt, vt Scipio, ne oppugnatione plurium oppidorum diſtringeretur, in hyberna ſuos reduceret.

Themiſtocles aduentante Xerxe (quia neque prœlio pedeſtri,

pedestri, neque finium tutelæ, neque obsidioni credebat sufficere Athenienses) auctor fuit eis liberos & coniuges Trœzena, & in alias vrbes emittendi, relictoq. oppido, statum belli ad nauale prœliũ transferendi. Idem fecit in eadem ciuitate Pericles aduersum Lacedæmonios.

Scipio manente in Italia Hannibale, transmisso in Aphricam exercitu, necessitate Carthaginensibus imposuit reuocandi Hannibalem; sicque à domesticis finibus hostile transtulit bellum.

Athenienses cùm Deceleam castellum ipsorum Lacedæmonij communissent, & frequentiùs vexarentur; classem, quæ Peloponesum infestaret, miserunt: consecutique sunt, vt exercitus Lacedæmoniorum, qui Decelæ erat, reuocaretur.

Imperator Cæsar Domitianus Augustus, cùm Germani more suo è saltibus & obscuris latebris subinde impugnarent nostros, tutumque regressum in profunda siluarum haberent, militibus per centum viginti millia passuum actis, non mutauit tantũ statum belli, sed subiecit ditioni suæ hostes, quorum refugia nudauerat.

CAP. IIII.

De transducendo exercitu per loca hosti infesta.

AEMILIVS Paulus Cos. cùm in Lucanos iuxta litus angusto itinere exercitum ducere, & Tarentini ei classe insidiati, agmen eius scorpionibus aggressi essent, captiuis latera euntium prætexuit, quorum respectu hostes inhibuere tela.

Ageſilaus Lacedæmonius, cùm præda onustus ex Phrygia rediret, insequerenturque hostes, & ad locorum opportunitatem lacesserent agmen eius, ordinem captiuorum ab vtroque latere exercitus sui applicuit: quibus dum parcitur ab hoste, spacium transeundi habuerunt Lacedæmonij. Idem tenentibus angustias Thebanis,

per quas tranſire habebat, flexit iter, quaſi Thebas contenderet: exterritis Thebanis digreſſisque ad tutanda mœnia, repetitum iter, quod deſtinauerat, emenſus eſt, nullo obſiſtente.

Nicoſtratus dux Ætolorum aduerſus Epirotas, cùm ei aditus in fines eorum anguſti fierent, per alterum locum irrupturum ſe oſtendens, omni illa ad prohibendum occurrente Epirotarum multitudine, reliquit ſuos paucos, qui ſpeciem remanentis exercitus præberent, & ipſe cum ceteta manu, quà non expectabatur aditus, intrauit.

Autophraudates Perſes, cùm in Piſidiam exercitum duceret, & anguſtias quaſdam Piſidæ occuparent, ſimulata vexatione traiiciendi, inſtituit redúcere: quod cùm Piſidæ credidiſſent, ille noctu validiſſimam manum ad eundem locum occupandum præmiſit, ac poſtero die totum traiecit exercitum.

Philippus Macedonum rex, Græciam petens, cùm Thermopylas occupatas audiret, & ad eum legati Ætolorum veniſſent acturi de pace, retentis eis, ipſe magnis itineribus ad anguſtias pertendit, ſecuriſque cuſtodibus, & legatorum reditus expectantibus, inopinatus Thermopylas traiecit.

Iphicrates dux Athenienſium, aduerſus Anaxibium Lacedæmonium in Helleſponto circa Abydon, cũ tranſducendum exercitum haberet per loca, quæ ſtationibus hoſtium tenebantur, alterum autem latus eius tranſitus abſciſſi montes premerent, alterum mare ablueret, aliquandiu moratus, cùm incidiſſet frigidior ſolito dies, & ob hoc nemini ſuſpectus, delegit firmiſſimos quoſque: quibus oleo ac mero calefactis, præcepit vt ipſam oram maris legerent, abruptiora tranarent: atque ita cuſtodes anguſtiarum inopinatus oppreſſit à tergo.

Cn. Pompeius cùm fluuiũ tranſire propter oppoſitum exerci-

exercitum hostium non posset, assiduè producere & reducere in castra instituit: deinde in eandem persuasionem hoste perducto, ne vllam viam ad progressum Romanorũ teneret, repentè impetu facto transitum rapuit.

Alexander Macedo, prohibente rege Indorum Poro traiici exercitũ per flumen Hydaspem, aduersus aquam assiduè procurrere iussit suos: & vbi eo more exercitationis assecutus est, vt Poro aduersa ripa caueretur, per superiorem partem subitò transmisit exercitum. Idemque Indi fluminis traiectu prohibitus ab hoste, diuersis locis in flumine equites instituit immittere, & transitum minari: cumque expectatione barbaros teneret intentos, insulam paulò remotiorem, primùm exiguo, deinde maiore præsidio occupauit, atque inde in vlteriorem ripam transmisit. Ad quam manum opprimendam, cùm vniuersi se hostes effudissent, ipse libero vado transgressus, omnes copias coniunxit.

Xenophon, vlteriorem ripam Armeniis tenentibus, duos iussit quæri aditus: & cùm à citeriore repulsus esset, transiit ad superiorem. Inde quoque prohibitus hostium occursu, repetiit vadum inferius, iussa ibidem militum parte subsistere; ex qua cùm Armenij ad inferioris vadi tutelam rediissent, per superius transgrederetur. Armenij credentes decursuros omnes, decepti sunt à remanentibus. Hi cùm resistente nullo vadum superassent, transeuntium suorum fuere propugnatores.

P. Claudius Cos. primo bello Punico, cùm à Rhegio Messanam traiicere militem nequiret, custodientibus fretum Pœnis, sparsit rumorem, quasi bellum iniussu populi incœptum gerere non posset, classemque Italiam versus se agere simulauit: digressis deinde Pœnis, qui profectioni eius habuerant fidem, circumactas naues appulit Siciliæ.

Lacedæmoniorum duces, cùm Syracusas nauigare

deſtinaſſent, & Pœnorum diſpoſitam penitus claſſem timerent, decem Punicas naues, quas captiuas habebant, veluti victrices, primas iuſſerunt agi, à latere iunctis ac puppe religatis aliis, qua ſpecie deceptis Pœnis, tranſierunt.

Philippus cùm anguſtias maris, quæ Cyaneæ appellantur, tranſnauigare propter Athenienſium claſſem, quæ opportunitatem loci cuſtodiebat, non poſſet, ſcripſit Antipatro Thraciam rebellare, præſidiis quæ ibi reliquerat, interceptis, vt ſequeretur omiſſis omnibus: quæ epiſtolæ vt interciperentur ab hoſte, curauit. Athenienſes arcana Macedonum excepiſſe viſi, claſſem abduxerunt. Philippus nullo prohibente anguſtias freti liberauit. Idem quia Cherroneſum, quæ iuris Athenienſium erat, occupare prohiberetur, tenentibus tranſitum non Byzantiorum tantùm, ſed Rhodiorũ quoque, & Chiorum nauibus, conciliauit animos eorum reddendo naues, quas ceperat, quaſi ſequeſtres futuros ordinandæ pacis inter ſe atque Byzantios, qui cauſſa belli erant: tractaque per magnum tempus poſtulatione, cùm de induſtria ſubinde aliquid in conditionibus retexeret, claſſem per id tempus præparauit: eaque in anguſtias freti imparato hoſte ſubitò euaſit.

Chabrias Athenienſis, cùm adire portum Samiorum, obſtante nauali hoſtium præſidio, non poſſet, paucas è ſuis nauibus præter portum miſſas, iuſſit tranſire, arbitratus, qui in ſtatione erant, perſecuturos: hisque per hoc conſilium euocatis, nullo obſtante portum cum reliqua adeptus eſt claſſe.

CAP. V.

De euadendo ex locis difficillimis.

QVINTVS SERTORIVS in Hiſpania, cùm à tergo inſtante hoſte flumen traiicere haberet, vallum in ripa

ripa eius in modum cauæ lunæ duxit, & oneratum materiis incendit, atque ita exclusis hostibus fluuium liberè transgressus est.

Similiter Pelopidas Thebanus, bello Thessalico transitum quæsiuit: namque castris ampliorem locum supra ripam complexus, vallum ceruolis, & alio materiæ genere constructum incendit: dumque ignibus submouerentur hostes, ipse fluuium superauit.

Q. Luctatius Catulus, cùm à Cimbris pulsus vnam spem salutis haberet, si flumen liberasset, cuius ripam hostes tenebant: in proximo monte copias ostendit, tanquam ibi castra positurus: ac præcepit suis, ne sarcinas soluerent, aut onera deponerent, ne quis ab ordinibus, aut signis discederet: & quo magis persuasionem hostium confirmaret, pauca tabernacula in conspectu erigi iussit igneque fieri, & quosdam vallum struere, quosdam in lignationem, vt conspicerentur exire: quod Cimbri verè agi existimantes, & ipsi castris delegerunt locum: dispersique in proximos agros ad comparanda ea, quæ necessaria sunt manipuris, occasionem dederunt Catulo non solùm flumen traiiciendi, sed etiam castra eorum infestandi.

Crœsus, cùm Halim vado transire non posset, neque nauium aut pontis faciendi copiam haberet, fossa superiori parte post castra deducta, alueum fluminis à tergo exercitus sui reddidit.

Cn. Pompeius, Brundisij, cùm excedere Italia & transferre bellum proposuisset, instante à tergo Cæsare, conscensurus classem, quasdam obstruxit vias, alias parietibus interscpsit, alias intercidit fossis, easque sudibus erectis præclusas operuit cratibus, humo aggesta, quosdam aditus, qui ad portum ferebant trabibus transmissis, & in densum ordinem structis, ingenti mole tutatus. Quibus perpetratis, ad speciem retinendæ vrbis paros

pro mœnibus ſagittarios reliquit, ceteras copias ſine tumultu ad naues reduxit: nauigantem eum mox ſagittarij quoque per itinera nota digreſſi, paruis nauigiis conſecuti ſunt.

Cn. Duillius Coſ. in portu Syracuſano, quem temerè intrauerat, obiecta ad ingreſſum catena clauſus, vniuerſos in puppim retulit milites, atque ita reſupina nauigia magna remigantium vi concitauit, leuatæ proræ ſuper catenam proceſſerunt, qua parte ſuperata, tranſgreſſi rurſus milites proras preſſerunt, in quas verſum pondus decurſum ſuper catenam dedit nauibus.

Lyſander Lacedæmonius, cùm in portu Athenienſium cum tota claſſe obſideretur, obrutus hoſtium nauibus, ab ea parte qua faucibus anguſtiſſimis influit mare, milites ſuos clàm in littus egredi iuſſit, & ſubiectis rotis ad proximum naues portum Monœcium traiecit.

Herculeius legatus Sertorij, cùm in Hiſpania inter duos montes abruptos longum & anguſtum iter ingreſſus, paucas duceret cohortes, comperiſſetque ingentem manum hoſtium aduenire, foſſam tranſuerſam inter montes preſſit, vallumque materia exſtructum incendit, atque ita intercluſo hoſte euaſit.

C. Cæſar bello ciuili cùm aduerſus Afranium copias educeret, & recipiendi ſe ſine periculo facultatem non haberet, ſicut conſtiterat, prima & ſecunda acie furtim à tergo ad opus applicata, quindecim pedum foſſam fecit, intra quam ſub occaſum Solis armati ſe milites eius receperunt.

Pericles Athenienſis, à Peloponenſibus in eum locum compulſus, qui vndique abruptis cinctus, duos tantùm exitus habebat, ab altera parte foſſam ingentis latitudinis duxit, velut hoſtis excludendi cauſſa: ab altera militem agere cœpit, tanquam per eum erupturus. Ij qui obſidebant, cùm per foſſam, quam ipſe fecerat, exercitum

tum Periclis non crederent euaſurum, vniuerſi à milite obſtiterunt. Pericles pontibus, quos præparauerat, foſſæ iniectis, ſuos, qua non reſiſtebatur, emiſit.

Lyſimachus ex his vnus, in quos opes Alexandri tranſierunt, cùm editum collem caſtris deſtinaſſet, imprudentia autem ſuorum in inferiorem deductus, vereretur ex ſuperiore hoſtium incurſum, triplices foſſas intra vallum obiecit: deinde ſimilibus foſſis circa omnia tentoria ductis, tota caſtra confodit: & intercepto hoſtium aditu, ſimul humo quoque, & frondibus, quas foſſis ſuperiecerat, facto impetu in ſuperiora euaſit.

Cn. Fonteius Craſſus, in Hiſpania cum tribus millibus hominum prædatum profectus, locoque iniquo circumuentus ab Haſdrubale, ad primos tantùm ordines relato conſilio, incipiente nocte, quo tempore minimè expectabatur, per ſtationes hoſtium prorupit.

L. Furius, exercitu perducto in locum iniquum, cùm conſtituiſſet occultare ſolicitudinem ſuam: ne reliqui trepidarent, paulatim inflexit iter, tanquam circuitu maiore hoſtem aggreſſurus, conuerſoque agmine ignarum rei, quæ agebatur, exercitum incolumem reduxit.

P. Decius Tr. bello Samnitico, Cornelio Coſſo coſ. iniquis locis deprehenſo ab hoſtibus, ſuaſit vt ad occupandum collem, qui erat in propinquo, modicam manum mitteret, ſeque ducem iis, qui mittebantur, obtulit: auocatus in diuerſa hoſtis dimiſit cõſulem. Decium autem cinxit, obſeditque. Illas quoque anguſtias, noctu eruptione facta, cùm eluctatus eſſet, Decius incolumis cum militibus conſuli acceſſit.

Idem fecit ſub Attilio Calatino coſ. is cuius variè traditur nomen. Alij, Laberium; nonnulli, Q. Cæditium; plurimi Calpurnium Flammam vocitatum ſcripſerunt. Hic cùm dimiſſum exercitum in eam vallem videret, cuius latera omnia ſuperiora hoſtis inſederat, depopo-

ſcit, & accepit trecentos milites; quos adhortatus, vt virtute ſua exercitum ſeruarent, in mediam vallem decurrit, & ad opprimendos eos vndique deſcendit hoſtis, longoque & aſpero prœlio retentus, occaſionem conſuli ad extrahendum exercitum dedit.

L. Minutius coſ. in Liguria dimiſſo in anguſtias exercitu, cùm iam omnibus obuerſaretur Caudinæ cladis exemplum, Numidas auxiliares, tam propter ipſorum quàm propter equorum deformitatem deſpiciendos, iuſſit adequitare faucibus quæ tenebantur. Primò intenti hoſtes ne laceſſerentur, ſtationem obiecerunt: de induſtria Numidæ ad augendum ſui contemtum, labi equis, & per ludibrium ſpectaculo eſſe affectauerunt, ad nouitatem rei laxatis ordinibus, barbari in ſpectaculum vſque reſoluti ſunt. Quod vbi animaduerterunt Numidæ, paulatim ſuccedentes, additis calcaribus per interminſas hoſtium ſtationes eruperunt; qui deinde cùm proximos irruerent agros, neceſſe Ligúribus fuit auocari ad defendenda ſua, incluſoſque Romanos emittere.

L. Sylla bello ſociali apud Eſerniam inter anguſtias deprehenſus, ad exercitum hoſtium, cui Duillius præerat, colloquio petito, de conditionibus pacis agitabat ſine effectu: hoſtem tamen propter inducias negligentia reſolutũ animaduertens, nocte profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidẽ remanentiũ diuideret, & quarta vigilia commiſſa, eum ſequeretur, incolumes ſuos cum omnibus impedimentis tormentisque in tuta perduxit.

Idem aduerſus Archelaum præfectum Mithridatis in Cappadocia, iniquitate locorum & multitudine hoſtium preſſus, fecit pacis mentionem: interpoſitoque tempore etiam induciarum; & per hæc auocata intentione, aduerſarium euaſit.

Haſdrubal frater Hannibalis, cùm ſaltũ euadere non poſſet, faucibus eius obſeſſis, egit cum C. Nerone, recepitque

pitque dimissum se Hispania excessurum; cauillatus deinde conditionibus dies aliquot extraxit, quibus omnibus, non omisit per angustos tramites, & ob id neglectos dimittere per partes exercitum: ipse deinde cum reliquis expeditis facilè effugit.

Spartacus fossam, qua erat à M. Crasso circundatus, cæsis captiuorum pecorumque corporibus noctu repleuit, & supergressus est. Idem cùm in Vesuuio obsessus, ea parte qua mons asperrimus erat, ideoque incustoditus, ex vimine siluestri cathenas conseruit, quibus demissus non solùm euasit, verùm etiam ex alio latere Clodium ita terruit, vt aliquot cohortes, gladiatoribus quatuor & septuaginta cesserint. Idem cùm à L. Varino Procos. præclusus esset, palis per modica interualla fixis ante portam, erecta cadauera, adornata veste atque armis, alligauit, vt procul intuentibus stationis species esset, ignibus per tota castra factis, imagine vana deluso hoste, copias silentio noctis eduxit.

Brasidas dux Lacedæmoniorum, circa Amphipolim ab Athenienſium multitudine numero impar deprehensus, claudendum se præstitit, vt per longum coronæ ambitum extenuaret hostilem frequentiam, quaque rarissimi obstabant, erupit.

Iphicrates in Thracia cùm depresso loco castra posuisset, explorasset autem ab hoste, proximũ teneri collem, ex quo vnus ad opprimendum ipsos descensus erat, nocte paucis intra castra relictis, imperauit, vt multos ignes facerent, eductoque exercitu & dispositio circa latera prædictæ viæ, passus est transire Barbaros: locorumque iniquitate in qua ipse fuerat, in illos conuersa, parte exercitus terga eorum cecidit, parte castra fecit.

Darius, vt falleret Scythas discessu, canes atque asinos in castris reliquit: quos cùm latrantes rudentesque hostis audiret, remanere Darium credidit.

Eundem errorem obiecturi noſtris Ligures, per diuerſa loca bubalos laqueis ad arbores alligauerunt, qui deducti frequentiori mugitu ſpeciem remanentium præbebant hoſtium.

Hanno ab hoſtibus clauſus, locum irruptioni maximè aptum, aggeſtis leuibus materiis incendit, tum hoſte ad ceteros exitus cuſtodiendos auocato, milites per ipſam flammam eduxit: admonito ora ſcutis, crura veſte contegere.

Hannibal, vt iniquitatem locorũ, & inopiam inſtante Fabio Maximo effugeret, noctu boues, quibus ad cornua faſciculos alligauerat ſarmentorum, ſubiecto igne, dimiſit; cumque ipſo motu adoleſcente flamma turbaretur pecus, magna diſcurſatione montes, in quos actum erat, colluſtrauit: Romani qui ad ſpeculandum concurrerant, primò prodigium opinati ſunt; deinde cùm certa Fabio renuntiaſſent, ille de inſidiarum metu ſuos caſtris continuit, Barbari obſiſtente nullo profecti ſunt.

CAP. VI.

De inſidiis in itinere factis.

FVLVIVS Nobilior, cùm ex Samnio in Lucanos exercitum duceret, & cognouiſſet à perfugis, hoſtes nouiſſimum agmen eius aggreſſuros, fortiſſimam legionem primò ire, vltimò ſequi iuſſit impedimenta, ita factum pro occaſione amplexi hoſtes, diripere ſarcinas cœperunt. Fuluius legionis, de qua ſuprà dictum eſt, quinq. cohortes in dextram partem viæ direxit, quinque ad ſiniſtram, atque ita prædationi intentos hoſtes, explicato per vtraque latera milite, clauſit, cecidítque.

Idem hoſtibus tergum eius in itinere prementibus, dum flumine interueniente, non ita magno vt tranſitum prohiberet, moraretur tamen rapiditate, alteram legionem in occulto citra flumen collocauit, vt hoſtes pauci-

paucitate contemta audaciùs ſequerentur: quod vbi factum eſt, legio, quæ ad hoc diſpoſita erat, ex inſidiis hoſtem aggreſſa vaſtauit.

Iphicrates in Thraciam cùm propter conditionem locorum, longum agmen deduceret, & nuntiatum ei eſſet, hoſtes ſummum id aggreſſuros, cohortes in vtraque latera ſecedere, & conſiſtere iuſſit, ceteros ſuffugere & iter maturare. Tranſeunte autem toto agmine, lectiſſimos quoſque retinuit, & ita paſſim circa prædam occupatos hoſtes, iam etiam fatigatos, ipſe requietis & ordinatis ſuis aggreſſus fudit, exuitque præda.

Boij in ſilua Litana, qua tranſiturus erat noſter exercitus, ſuccideranr arbores, ita vt ex parte exigua ſuſtentatæ ſtarent, donec impellerentur: deliuerant deinde ad extremas ipſi, vbi, ingreſſo ſiluam hoſte, proximas vlteriores impulerunt, eo modo propagata pariter ſupra Romanos ruina, magnam manum eliſerunt.

CAP. VII.

Quemadmodum ea, quibus deficimur, videantur non deeſſe, aut vſus eorum expleatur.

L. CÆCILIVS Metellus, quia vſu nauium, quibus elephantes tranſportaret, deficiebatur, iunxit dolia, conſtrauitque tabulamentis, ac ſuper ea poſitos, per Siculum fretum tranſmiſit.

Hannibal, cùm ad præalti fluminis tranſitũ elephantes non poſſet pellere, neque nauium aut materiarũ, quibus rates conſternerentur, copiam haberet, iuſſit ferociſſimum elephantum ſub aure vulnerari, & eum qui vulneraſſet, tranſnato ſtatim flumine procurrere: elephantus exaſperatus ad perſequendum doloris ſui auctorem, tranauit amnẽ, & reliquis idẽ audendi fecit exemplum.

Carthaginenſium duces inſtructuri claſſem, quia ſparto deficiebantur, crinibus tonſarum mulierum ad funes

funes efficiendos vſi ſunt. Idem Maſſilienſes & Rhodij fecerunt.

M. Antonius à Mutina profugus, cortices pro ſcutis militibus ſuis dedit. Sparraco copiisque eius, ſcuta ex vimine fuerunt, quæ coriis tegebantur. Non alienus (vt arbitror) hic locus eſt, referendi factum Alexandri Macedonis illud nobile, qui per deſerta Aphricæ itinera, grauiſſima ſiti cum exercitu affectus, oblatam ſibi à milite in galea aquã, ſpectantibus vniuerſis, effudit, vtilior exemplo temperantiæ, quàm ſi communicare potuiſſet.

CAP. VIII.

De diſtringendis hoſtibus.

CORIOLANVS, cùm ignominiam damnationis ſuæ bello vlciſceretur, populationem patriciorum agrorũ inhibuit, deuſtis vaſtatisq. plebeiorum: vt diſcordiã moueret, qua conſenſus Romanorũ diſtringeretur.

Hannibal Fabium, cui neque virtute, neque artibus bellandi par erat, vt infamia diſtringeret, agris eius abſtinuit, cæteros populatus. Contrà ille, ne ſuſpecta ciuibus fides eſſet, magnitudine animi effecit, publicatis poſſeſſionibus ſuis.

Fabius Maximus quintò Coſ. cùm Gallorum, Vmbrorum, Etruſcorũ, Samnitiumque, aduerſus P.R. exercitus coiſſent, contra quos & ipſe trans Appenninum montem caſtra communiebat, ſcripſit Fuluio & Poſthumio, qui in præſidio vrbi erant, copias ad Sitium mouerent: quibus aſſecutis, ad ſua defendenda Etruſci Vmbriique deſcenderunt: relictos Samnites Gallosque Fabius & collega Decius aggreſſi, vicerunt.

Marcus Curius aduerſus Sabinos, qui ingenti exercitu conſcripto, relictis finibus ſuis, noſtros occupauerant, occultis itineribus, manum miſit, quæ deſolatos agros eorum vicosque, per diuerſa incendit. Sabini ad arcendam

arcendam domeſticam vaſtitatem, receſſerunt. Curio contigit & vacuos infeſtare hoſtium fines, & exercitum ſine prœlio auertere, ſparſumque cædere.

T. Didius paucitati ſuorum defidens, cùm in aduentum earum legionum, quas expectabat, traheret bellum, & occurrere eis hoſtem comperiſſet, concione aduocata aptari iuſſit milites ad pugnam, ac de induſtria negligentiùs cuſtodiri captiuos: ex quibus pauci, qui profugere nunciauerunt ſuis pugnam imminere. At illi, ne ſuſpicione prœlij deducerent vires, omiſerunt occurrere eis, quibus inſidiabantur: legiones tutiſſimè, nullo excipiente, ad Didium peruenerunt.

Bello Punico quædam ciuitates, quæ à Romanis deficere ad Pœnos deſtinauerant, cùm obſides dediſſent, quos recipere antequam deſciſcerent ſtudebant, ſimulauerunt ſeditionem inter finitimos ortam, quam Romanorum legati dirimere deberent, miſſosque eos velut contraria pignora retinuerunt, nec antè reddiderunt quàm ipſi recuperarent ſuos.

Legati Romanorum cùm miſiſſent ad Antiochum regem, qui ſecum Hannibalem victis iam Carthaginenſibus habebat, conſiliumque eius aduerſus Romanos inſtruebat, crebris cum Hannibale colloquiis effecerunt, vt is regi fieret ſuſpectus, cui gratiſſimus alioqui erat, & vtilis propter calliditatem & peritiam bellandi.

Quintus Metellus aduerſus Iugurtham bellum gerens, miſſos ad ſe legatos eius, corrupit, vt ſibi proderent regem. Cùm etiam alij veniſſent, idem fecit. Eodem conſilio vſus eſt & aduerſus tertios. Sed de captiuitate Iugurthæ res parum proceſſit; viuum enim tradi ſibi volebat, plurimum tamen conſecutus eſt: nam cùm interceptæ fuiſſent epiſtolæ eius ad regios amicos ſcriptæ, in omnes eos rex animaduertit, ſpoliatusque conſiliis, amicos poſtea parare non potuit.

C. Cæſar

C. Cæſar per exceptum quendam aquatorem, cùm comperiſſet Afranium Petreiumque caſtra noctu moturos, vt citra vexationem ſuorum, hoſtilia impediret conſilia, in initio ſtatim noctis vaſa conclamare milites, & præter aduerſariorum caſtra agi mulos cum fremitu, & ſonum iuſſit continuare, quos retentos volebat arbitrati caſtra Cæſarem mouere.

Scipio Aphricanus ad excipienda auxilia cum commeatibus, Hannibali Venticium Termum dimiſit, ipſe ſubuenturus.

Dionyſius Syracuſanorum tyrannus, cùm Aphri ingenti multitudine traiecturi eſſent in Siciliam, ad eum oppugnandum, caſtella pluribus locis communiit, cuſtodibusque præcepit, vt ea aduenienti hoſti dederent, dimiſſique Syracuſas occultè redirent. Aphris neceſſe fuit, capta caſtella præſidio ibi tenere, quos Dionyſius redactos ad quam voluerat paucitatem, penè iam par numero aggreſſus vicit, cùm ſuos contraxiſſet, & aduerſarios ſparſiſſet.

Ageſilaus Lacedæmonius, cùm inferret bellum Tyſapherni, Cariam ſe petere ſimulauit: quaſi aptiùs locis montuoſis, aduerſus hoſtem equitatu prævalentem pugnaturus. Per hanc conſilij oſtentationem aduocato in Cariam Tyſapherne, ipſe Lydiam, vbi caput hoſtium regni erat, irrupit; oppreſſisque qui illic agebant, pecunia regia potitus eſt.

CAP. IX.

De ſeditione militum compeſcenda.

A MANLIVS Coſ. cùm cõperiſſet coniuraſſe milites in hybernis Campaniæ, vt iugulatis hoſpitibus, ipſi res eorũ inuaderent, rumorem ſparſit eodẽ loco hybernaturos: atq. ita coniuratorũ cõſilio turbato, Campaniã periculo liberauit, & ex occaſione nocentes puniuit.

Lucius

Lucius Sylla, cùm legiones ciuium Romanorum pernicioſa ſeditione furerent, conſilio reſtituit ſanitatem efferatis. Properè enim annuntiari iuſſit, hoſtem adeſſe, & ad arma vocantiũ clamorẽ tolli, ſigna canere: diſcuſſa ſeditio eſt, vniuerſis aduerſus hoſtem conſentientibus.

Cn. Pompeius, trucidato ab exercitu Mediolani ſenatu, ne tumultum moueret, ſi ſolos euocaſſet nocentes, mixtos eis, qui extra delictum erant, venire iuſſit: ita & noxij minore cum metu, quia non ſegregati, ideoq. non ex cauſſa culpæ videbantur accerſiti, comparuerunt, & illi quibus integra erat conſcientia, cuſtodiendis quoque nocentibus, attenderunt, ne illorũ fuga inquinarentur.

C. Cæſar, cùm quædam legiones eius, ſeditionem mouiſſent, adeò vt in perniciem quoque ducis viderentur conſurrecturæ, diſſimulato metu, proceſſit ad milites, poſtulantibusq. miſſionem, vltrò minaci vultu dedit: exauctoratos pœnitentia coëgit ſatisfacere Imperatori, obſequentioresque in reliquum operas edere.

CAP. X.

Quemadmodum intempeſtiua poſtulatio pugnæ inhibeatur.

QSERTORIVS, quod experimento didicerat, imparem ſe vniuerſo Romanorum exercitui, vt barbaros quoque inconſultè pugnam expoſcentes doceret, adductis in conſpectum duobus equis, altero prævalido, altero admodum exili, duos admouit iuuenes ſimiliter affectos, robuſtum & gracilem: ac robuſtiori imperauit, equo exili vniuerſam caudã abrumpere: gracili autem, valentiorem per ſingulos pilos vellere: cumque gracilis feciſſet quod imperatum erat, validiſſimus cùm infirmi equi cauda ſine effectu luctaretur: Iam, inquit Sertorius, naturam Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum oſtendi milites, inſuperabiles ſunt vniuer-

vniuersas aggredientibus: easdem lacerabit & carpet, qui per partes attentauerit.

Idem cùm videret suos pugnæ signũ incopsultè flagitantes, crederetque rupturos imperium nisi congrederentur, permisit turmæ equitum ad lacessendos hostes ire, laborantique submisit alias, & sic recepit omnes: tutisque & sine noxa ostendit, quis exitus flagitatam pugnam manssisset: obsequentissimisque inde eis vsus est.

Agesilaus Lacedæmonius, cùm aduersus Thebanos castra super ripam posuisset, multoq. maiorem hostium manum esse intelligeret, & ideò suos arcere à cupiditate decernendi vellet, dixit, responso Deûm se ex collibus pugnare iussum: & ita exiguo præsidio ad ripam posito, accessit in colles. Quod Thebani pro metu interpretati transierunt flumen, & cùm facilè depulissent præsidium, cæteros insecuti auidiùs, iniquitate locorum à paucioribus victi sunt.

Scorylo dux Dacorum, cùm sciret dissociatum armis ciuilibus populum Romanum, neque tamẽ tentandum arbitraretur, quia externo bello posset concordia in ciues coalescere, duos canes in conspectu populariũ commisit. hisque acerrimè inter ipsos pugnantibus, lupum ostendit, quem protinus canes, omissa inter se ira, aggressi sunt. quo exemplo prohibuit barbaros ab impetu Romanis profuturo.

CAP. XI.

Quemadmodum sit incitandus exercitus ad prœlium.

M. FABIVS & Cn. Manlius Coss. aduersus Hetruscos propter seditiones detrectante prœlium exercitu, vltrò simularunt cunctationem, donec milites probris hostium coacti, pugnam deposcerent, iurarentque se ex ea victores redituros.

Fuluius

Fuluius Nobilior, cùm aduerſus Samnitium numeroſum exercitum,& ſucceſſibus tumidum, paruis copiis neceſſe haberet decertare,ſimulauit vnam legionem hoſtium à ſe corruptam ad proditionem:imperauitque(ad eius rei fidem) tribunis, & primis ordinibus & centurionibus quantum quiſque numeratæ pecuniæ, aut auri argentique haberet, conferret, vt repræſentari merces proditoribus poſſet: ſe autem his qui contuliſſent pollicitus eſt, conſummata victoria, ampla inſuper præmia daturum. Quæ ſua perſuaſio Romanis alacritatem attulit & fiduciam: vnde etiam præclara victoria, commiſſo ſtatim bello, peracta eſt.

C. Cæſar aduerſus Germanos & Arioviſtum pugnaturus, confuſis ſuorum animis, pro concione dixit, nullius ſe eo die opera, niſi decimæ legionis vſurum: quo conſecutus eſt, vt decimam tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cogeret, & ceteros puderet; ne penes alios gloria virtutis eſſet.

Q. Fabius, qui egregiè ſciebat, & Romanos eius eſſe libertatis, quæ contumelia exaſperaretur,& à Pœnis nihil iuſtum aut moderatum expectabat, miſit legatos Carthaginem,de conditionibus pacis:quas cùm illi iniquitatis & inſolentiæ plenas retuliſſent, exercitus Romanorum ad pugnandum concitatus eſt.

Ageſilaus Lacedæmoniorum dux,cùm propè ab Orchomeno ſocia ciuitate caſtra haberet, comperiſſetque pleroſque ex militibus pretioſiſſima rerum deponere intra munimenta, præcepit oppidanis, ne quid ad exercitum ſuum pertinens reciperetur,quo ardentiùs dimicaret miles,qui ſciret ſibi pro omnibus ſuis pugnandum.

Epaminundas dux Thebanorum, aduerſus Lacedæmonios dimicaturus, vt non ſolùm viribus milites ſui, verùm etiam affectibus adiuuarentur, pronuntiauit in concione, deſtinatum Lacedæmoniis, ſi victoria poti-

rentur, omnes virilis ſexus interficere, vxoribus autem eorum & liberis in ſeruitutem adductis, Thebas diruere; qua denuntiatione concitati, primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnauerunt.

Eutidas dux Lacedæmoniorum, pugnaturus eodem die, quo claſſe vicerant ſocij, quamuis ignarus actæ rei, vulgauit nunciatam ſibi victoriam partium, quò conſtantiores ad pugnam milites haberet.

Aulus Poſthumius prælio, quo cum Latinis conflixit, oblata ſpecie duorum in equis iuuenum, animos ſuorum erexit, Pollucem & Caſtorem adeſſe dicens, ac ſic prælium reſtituit.

Archidamus Lacedæmonius aduerſus Arcadas bellum gerens, arma in caſtris ſtatuit, & circa ea duci equos noctu clàm imperauit: quorum veſtigia manè (tāquam Caſtor & Pollux perequitaſſent) oſtendens, adfuturos eoſdem ipſis prœliantibus perſuaſit.

Pericles dux Athenienſium initurus prœlium, cùm animaduertiſſet lucum, ex quo vtraque acies conſpici poterat, denſiſſimæ opacitatis, vaſtum alioqui & Diti patri ſacrum, ingentis illic ſtaturæ hominem, altiſſimis cothurnis, & veſte purpurea, coma venerabilem in curru candidorū equorum ſublimem cōſtituit, qui dato ſigno pugnæ, proueheretur; & voce Periclem nomine appellans, cohortaretur eum, diceretq. Deos Athenienſibus adeſſe: quo penè ante coniectū teli hoſtes terga verterunt.

L. Sylla, quo paratiorem militem ad pugnandum haberet, prædici ſibi à diis futura ſimulauit. Poſtremò etiam in conſpectu exercitus, priuſquam in aciem deſcenderet, ſignum modicæ amplitudinis, quod Delphis ſuſtulerat orabat, petebatque, vt promiſſam victoriam maturaret.

C. Marius ſagam quandam ex Scythia habuit, à qua ſe dimicationum euentus prædiſcere ſimulabat.

Quintus

Quintus Sertorius, cùm barbaro, & rationis indocili milite veteretur, ceruam candidam insignis formæ per Lusitaniam ducebat, & ab ea, quæ agenda aut vitanda essent, prænoscere se asseuerabat, vt Barbari ad omnia tanquam diuinitus imperata obedirent.

Hoc genere Strategematicon non ea tantùm parte vtendum est, qua imperitos existimabimus esse, apud quos his vtemur, sed multò magis ea, quæ talia erunt, excogitabuntur, vt ab his monstrata credantur.

Alexander Macedo sacrificaturus, inscripsit medicamento aruspicis manum, quam ille extis erat suppositurus: literæ significabant victoriam Alexandro dari, quas cũ iecur calidũ rapuisset, & à rege militi esset ostensum, auxit animũ, tanquam Deo spondente victoriam.

Idem fecit Innides aruspex, prœlium Eumene cum Gallis commissuro.

Epaminundas Thebanus, aduersus Lacedæmonios fiduciam suorum religione adiuuandam ratus, arma quæ ornamentis affixa in templis erant, nocte subtraxit, persuasitque militibus, Deos iter suum sequi, vt prœliantibus ipsis adessent.

Agesilaus Lacedæmonius, cùm quosdam Persarum cepisset, quorum habitus multum terroris præfert, quoties veste tegitur, nudatos militibus suis (vt alba corpora & vmbratica contemnerent) ostendit.

Gelo Syracusarum tyrannus, bello aduersus Pœnos suscepto, cùm multos cepisset, infirmissimum quemque præcipuè ex auxiliaribus, qui nigerrimi erant, nudatũ in conspectu suorũ produxit, vt persuadetet cõtemnendos.

Cyrus rex Persarum, vt concitaret animos populariũ, tota die in excidenda quadam silua eos fatigauit, deinde postridie præstitit eis liberalissimas epulas, & interrogauit, vtro magis gauderent: cumque ei præsentia probassent: Atqui per hæc (inquit) ad illa perueniendum

eſt: Nam liberi beatiq. eſſe, niſi Medos viceritis, non poteſtis. atque ita eos ad cupiditatem prœlij concitauit.

L. Sylla quia aduerſus Archelaum præfectum Mithridatis, apud Pyrea pigrioribus ad prœlium militibus vtebatur, opere eos fatigando, compulit ad poſcendum vltrò pugnæ ſignum.

Fabius Maximus veritus, ne qua fiducia nauium, ad quas refugium erat, minùs conſtanter pugnaret exercitus, incendi eas, priuſquam iniret prœlium, iuſſit.

CAP. XII.

De diſſoluendo metu, quo milites ex aduerſis omiſsibus conciderunt.

SCIPIO ex Italia in Aphricam tranſportando exercitum, cùm egrediens nauem prolapſus eſſet, & ob hoc attonitos milites cerneret, id quod trepidationem afferebat, conſtantia & magnitudine animi, in hortationẽ conuertit: Et luditę (inquit) milites, Aphricã oppreſſi.

C. Cæſar cùm fortè conſcendens nauem lapſus eſſet, Teneo te terra mater, (inquit.) qua interpretatione effecit, vt repetiturus illas, à quibus proficiſcebatur, terras videretur.

T. Sempronius Gracchus, Coſ. acie aduerſus Picentes directa, cùm ſubitus terræmotus vtraſque confudiſſet, exhortatione confirmauit ſuos, & impulit, vt conſternatum ſuperſtitione hoſtem inuaderent, adhortatuſque deuicit.

Sertorius, cùm equitum ſcuta extrinſecus, equorumque pectora cruenta ſubito prodigio apparuiſſent, victoriam portendi interpretatus eſt, quoniam illæ partes ſolerent hoſtili cruore reſpergi.

Epaminundas Thebanus, contriſtatis militibus, quòd ex haſta eius ornamentũ infulæ more dependens, ventus ablatũ in ſepulchrũ Lacedæmonij cuiuſdam depulerat:

Nolite

Nolite (inquit) milites trepidare, Lacedæmoniis ſignificatur interitus. Sepulchra enim funeribus ornantur.

Idem cùm fax de cœlo nocte delapſa, eos qui aduerterũt, terruiſſet: Lumen (inquit) hoc numinũ oſtendunt.

Idem inſtante aduerſus Lacedæmonios pugna, cùm ſedile, in quo reſederat, ſuccubuiſſet, & id vulgò pro triſti ſignificatione confuſi milites interpretarentur; Immo (inquit) vetamur ſedere.

Lucius Sulpitius Gallus defectum Lunæ imminentem, ne pro oſtento exciperent milites, prædixit futurum, additis rationibus cauſſisque defectionis.

Agathocles Syracuſanus aduerſus Pœnos ſimili eiuſdem ſideris diminutione, qua ſub diem pugnæ, vt prodigio milites ſui conſternati erant, ratione qua id accideret expoſita, docuit quicquid illud foret, ad rerum naturam, non ad ipſorum propoſitum pertinere.

Pericles, cùm in caſtra eius fulmen decidiſſet, terruiſſetq. milites, aduocata concione, lapidibus in conſpectu omnium colliſis, ignem excuſſit, ſedauitq. turbationem, cùm docuiſſet ſimiliter nubium attritu excuti fulmen.

Timotheus Athenienſis, claſſe dimicaturus aduerſus Corcyreos, gubernatori ſuo, qui proficiſcenti iam claſſi ſignum receptui cœperat dare, quia ex remigibus quendam ſternutantem audierat; Miraris (inquit) ex tot millibus vnum perfrixiſſe?

Chabrias Athenienſis claſſe dimicaturus, excuſſo ante nauem ipſius fulmine, exterritis per tale prodigium militibus: Nunc (inquit) potiſſimùm ineunda pugna eſt, cùm Deorum maximus Iupiter adeſſe numẽ ſuum claſſi noſtræ oſtendit.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS, STRATEGEMATΩN LIBRI SECVNDI

Præfatio.

DISPOSITIS *primo libro exemplis, inſtructuris (vt mea fuit opinio) ducem in his, quæ ante commiſſum prælium agenda ſunt, deinceps reddemus pertinentia ad ea, quæ in ipſo prælio agi ſolent, & deinde ea, quæ poſt prælium. Et eorum, quæ ad prælium pertinent, ſpecies ſunt:*

CAP. I.

De tempore ad pugnam eligendo.

PVBLIVS Scipio in Hiſpania, cùm comperiſſet Haſdrubalem Pœnorum ducem ieiuno exercitu manè proceſſiſſe in aciem, continuit in horam ſeptimam ſuos: quibus præceperat, vt quieſcerent, & cibum caperent: cumque hoſtes, inedia, ſiti, mora ſub armis fatigati, repetere caſtra cœpiſſent, ſubitò copias eduxit, & commiſſo prælio, vicit.

Metellus Pius in Hiſpania aduerſus Herculeiũ, cùm ille oriente protinus die inſtructam aciem vallo eius admouiſſet, feruidiſſimo tunc tempore anni, intra caſtra ſuos continuit, in horam diei ſextam, atque ita fatigatos æſtu, facilè integris & recentibus vicit ſuorum viribus.

Idem

Idem iunctis cum Pompeio caſtris aduerſus Sertorium in Hiſpania, cùm ſæpe inſtruxiſſet aciem, hoſte, qui imparem ſe duobus credebat, pugnam detrectante: quodã deinde tempore, cùm Sertorianos milites animaduertiſſet magno impetu inſtinctos, depoſcentes pugnam, humeroſque exercentes, & lanceas vibrantes, exiſtimauit ardori cedendum in tempore, recepitque exercitum, & Pompeio idem faciendi autor fuit.

Poſthumius Coſ. in Sicilia, cùm caſtra eius à Punicis trium millium paſſuum ſpacio diſtarent, & dictatores Carthaginenſium quotidie ante ipſa munimenta Romanorum, dirigerent aciem, exigua manu leuibus aſſiduè prœliis pro vallo reſiſtebat: quam conſuetudinem contemnente iam Pœno, reliquis omnibus per quietem intra vallum præparatis, ex more priſtino, cum paucis ſuſtinuit incurſum aduerſariorum, ac ſolito diutius detinuit, quibus fatigatis, poſt ſextam horam, & iam ſe recipientibus, cùm & inedia quoque laborarent, per recentes ſuos, hoſtem, quem prædicta profligauerant incommoda, fugauit.

Iphicrates Athenienſis, quia explorauerat, eodem aſſiduè tempore hoſtes cibum capere, maturius veſci ſuos iuſſit, & eduxit in aciem, aggreſſuſque hoſtem ita detinuit, vt ei nec confligendi; nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde iam die reduxit ſuos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hoſtes non ſtatione magis, quàm inedia, ſtatim ad corporis curam & cibum capiendum feſtinauerunt: Iphicrates rurſus eduxit, & incompoſiti hoſtis aggreſſus eſt caſtra.

Idem cùm aduerſus Lacedæmonios pluribus diebus caſtra cominus haberet, & vtraque pars certis temporibus aſſiduè pabulatum lignatumque procederet; quodam die militum habitu, ſeruos lixaſq. dimiſit ad munera, milites retinuit; & cùm hoſtes diſperſi iſſent ad

ſimilia munera, expugnauit caſtra eorum, intermesque cum faſciculis paſſim ad tumultum recurrentes, facilè aut cecîdit, aut cepit.

Verginius Coſ. in Volſcis, cùm procurrere hoſtes effuſos ex longinquo vidiſſet, quieſcere ſuos ac defixa tenere pila iuſſit. Tunc anhelatos, integris viribus exercitus ſui aggreſſus auertit.

Fabius Maximus, non ignarus Gallos & Samnites primo impetu præualere, ſuorum autem infatigabiles ſpiritus, inter moras decertandi etiam incaleſcere, impetauit militibus, vt contenti eſſent primo congreſſu ſuſtinere, vt hoſtem mora fatigarent: quod vbi ſucceſſit, admoto etiam ſubſidio ſuis, in prima acie vniuerſis viribus oppreſſum fudit hoſtem.

Philippus ad Cheronæam, memor ſibi eſſe militem longo vſu duratum, Athenienſibus acrem quidem, ſed inexercitatum & impetu tantùm violentum, ex induſtria prœlium traxit: moxque languentibus iam Athenienſibus, concitatius intulit ſigna, & ipſos cecîdit.

Lacedæmonij certiores ab exploratoribus facti, Meſſenios in eam exarſiſſe rabiem, vt in prœlium cum coniugibus ac liberis deſcenderent, pugnam diſtulerunt.

C. Cæſar bello ciuili cùm exercitum Afranij & Petreij circumuallatum, ſiti angeret, isque ob hoc exaſperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnam deſcendiſſet, continuit ſuos, arbitratus alienum dimicationi tempus, quòd aduerſarios & ira & deſperatio incẽderat.

Cn. Pompeius fugientem Mithridatem, cupiens ad prœlium compellere, elegit tempus dimicationi noctu-num, vt abeunti ſe opponeret: atque ita præparatus, ſubitam hoſtibus neceſſitatem decernendi iniecit. Præterea ſic conſtituit aciem, vt Ponticorum quidem oculos aduerſa luna perſtringeret, ſuis autem illuſtrem & conſpicuum præberet hoſtem.

Iugurtham

Iugurtham autem constat memorem virtutis Romanorum, semper inclinato die committere prœlia solitum, vt si fugarentur sui, opportunam noctem haberent ad delitescendum.

Lucullus aduersus Mithridatem & Tigranem, in Armenia maiore apud Tigranocertam, cùm ipse non amplius quindecim millia armatorum haberet, hostis autem innumerabilem multitudinem, eoque ipso inhabilem, vsus hoc eius incommodo nondum ordinatam hostium aciem inuasit, atque ita protinus dissipauit, vt ipsi quoque reges abiectis insignibus fugerent.

Cl. Tiberius Nero aduersus Pannonios, cùm barbari feroces in aciem oriente statim die processissent, continuit suos, passusque est hostem nebula & imbribus, qui fortè illo die crebri erant, verberari, ac demum vt fessum stando & pluuia non solùm animo, sed & lassitudine deficere animaduertit, signo dato, adortus, superauit.

C. Cæsar in Gallia, quia compererat Ariouisto Germanorum regi institutum, & quasi legem militibus non pugnandi decrescente Luna, tum potissimùm acie commissa impeditos religione hostes vicit.

D. Augustus Vespasianus, Iudæos Saturni die, quo eis nefas est quicquam seriæ rei agere, adortus superauit.

Lysander Lacedæmonius aduersus Athenienses apud Ægospotamum, instituit, certo tempore infestari naues Athenienſium, deinde reuocare classem, qua re in consuetudinem perducta, cùm Athenienses post digressum eius ad contrahendas copias dispergerentur, extendit ex consuetudine classem, & recepit. Tum hostium maxima parte ex more dilapsa, reliquos adortus, occidit, & vniuersas naues cepit.

CAP. II.

De loco ad pugnam eligendo.

MARCVS Curius, quia phalangi regis Pyrrhi explicatæ resisti non posse animaduertebat, dedit operam, vt in anguſtiis confligeret, vbi conferta ſibi ipſa eſſet impedimento.

Cn. Pompeius in Cappadocia elegit locũ caſtris editum: vnde adiuuante procliuio impetum militum, facilè ipſo decurſu Mithridatem ſuperauit.

C. Cæſar aduerſus Pharnacem Mithridatis filium dimicaturus, in colle inſtruxit aciem, quæ res expeditam ei fecit victoriam. Nam pila ex edito in ſubeuntes Barbaros emiſſa, protinus eos auerterunt.

Lucullus aduerſus Mithridatem & Tygranem, in Armenia maiore, apud Tygranocertam dimicaturus, collis proximi planum verticem raptim cum copiarum parte adeptus, in ſubiectos hoſtes decurrit, & equitatum eorum à latere inuaſit, auerſumque, & eorundem partem peditum perturbantem inſequutus, clariſſimam victoriam retulit.

Ventidius aduerſus Parthos non antè militem eduxit, quàm illi quingentis non amplius paſſibus abeſſent; atque ita procurſione ſubita adeò ſe admouit, vt ſagittas, quibus ex longinquo vſus eſt, cominus applicitus eluderet: quo conſilio, quia quandam fiduciæ etiam ſpeciem oſtentauerat, celeriter Barbaros debellauit.

Hannibal apud Numiſtronẽ, contra Marcellum pugnaturus, cauas & præruptas vias obiecit à latere, ipſaq. loci natura pro munimentis vſus, clariſſimũ ducẽ vicit.

Idem apud Cannas, cùm comperiſſet Volturnum amnem, vltra reliquorũ naturã fluminũ ingentes auras manè perflare, quæ arenarũ & pulueris vertices agerent, ſic direxit aciem, vt tota vis à tergo ſuis, Romanis in ora

& ocu-

& oculos incideret: quibus incommodis mirè hosti aduersantibus, illam memorabilem adeptus est victoriam.

Marius aduersus Cimbros ac Theutonos constituta die pugnaturus, firmatum cibo militem ante castra collocauit, vt per aliquantum spacij, quo aduersarij dirimebantur, exercitus hostium potius labore itineris profligaretur: fatigationi eorũ deinde incommodum aliud obiecit, ita ordinata suorum acie, vt aduerso sole, & vento & puluere Barbarorum occuparetur exercitus.

Cleomenes Lacedæmonius aduersus Hippiam Atheniensem, qui equitatu præualebat, planiciem in qua dimicaturus erat, arboribus proστratis impediuit, & inuiam equiti fecit.

Iberi in Aphrica ingenti hostium multitudine excepti, timentesque, ne circumirentur, applicuerunt se flumini, quod altis in ea regione ripis profluebat: qui ita à tergo amne defensi & subinde cùm virtute præstarẽt, incursando in proximos, omnẽ hostiũ exercitũ strauerunt.

Xanthippus Lacedæmonius sola loci commutatione, fortunã Punici belli conuertit: nam cùm desperantibus iam Carthaginensibus mercede solicitatus, animaduertisset Aphros quidem, qui equitatu & elephantis præstabant, colles sectari: à Romanis autem, quorum robur in peditibus erat, cãpestria teneri, Pœnos in plana deduxit: vbi per elephantos, dissipatis ordinibus Romanorum, sparsos milites per Numidas persecutus, eorum exercitum fudit: in illam diem terra mariq́ victorem.

Epaminundas dux Thebanorum, aduersus Lacedæmonios directurus aciem, pro fronte eius decurrere equitibus iussis, cùm ingentem puluerem oculis hostium obiecisset, expectationemq́ equestris certaminis prætendisset, circumducto pedite ab ea parte, ex qua decursus in aduersam hostium aciem ferebat, inopinantium terga adortus cecîdit.

Lacedæ-

Lacedæmonij trecenti contra innumerabilem multitudinem Perſarum, Thermopylas occupauerũt, quarum anguſtiæ nõ amplius, quàm parem numerum cominus pugnaturum, poterant admittere: eáque ratione quantum ad congreſſus facultatem, æquati numero barbarorum, virtute autem præſtantes, magnam eorum partem occiderunt: nec ſuperati forent, niſi per proditorem Ephyaltem Trachiniam circumductus hoſtis, à tergo eos oppreſſiſſet.

Themiſtocles dux Athenienſium, cùm videret vtiliſſimum Græciæ, aduerſus multitudinẽ Xerxis nauiũm, in anguſtiis Salaminiis decernere, idque perſuadere ciuibus non poſſet, ſolertia effecit, vt à Barbaris, ad vtilitates ſuas Græci compellerentur: ſimulata namque proditione, miſit ad Xerxem, qui indicaret populares ſuos de fuga cogitare, difficilioremque rem ei futuram, ſi ſingulas ciuitates obſidione aggrederetur. Qua ratione effecit, vt exercitus Barbarorum primùm inquietaretur, dum tota nocte in ſtatione cuſtodia eſt: deinde, vt ſui manè integris viribus, cum dictis Barbaris vigilia marcentibus confligerent, loco vt voluerat arcto, in quo Xerxes multitudine qua præſtabat, vti non poſſet.

CAP. III.

De acie ordinanda.

CNEVS Scipio in Hiſpania aduerſus Hannonem ad opidum Indibile cùm animaduertiſſet Punicam aciem ita directam, vt in dextro cornu Hiſpani conſtituerentur, robuſtus quidem miles, ſed qui alienum negotium ageret: in ſiniſtro autem Afri minùs viribus firmi, ſed animi conſtantioris, reducto ſiniſtro latere, ſuorum dextro cornu, quod validiſſimis militibus extruxerat, obliqua acie cum hoſte conflixit. Deinde, fuſis fugatisque Afris, Hiſpanos, qui in receſſu ſpectantium

tium more ſteterant, facilè in deditionem compulit.

Philippus Macedonum rex, aduerſus Illyrios gerens bellum, vt animaduertit frontem hoſtium ſtipatam, electis de toto exercitu viris, latera infirmiora, fortiſſimis ſuorum in dextro cornu collocatis, ſiniſtrum latus hoſtium inuaſit, turbataq. acie tota, victoriam profligauit.

Permenes Thebanus, conſpecta Perſarum acie, quæ robuſtiſſimas copias in dextro cornu collocatas habebat, ſimili ratione & ipſe ſuos ordinauit, omnemque equitatum & fortiſſimum quemque peditum in dextro cornu, infirmiſſimos autem contra fortiſſimos hoſtium poſuit, præcepitque vt ad primum impetum eorum ſibi fuga conſulerent, & in ſilueſtria confragoſaque loca ſe reciperent: ita fruſtrato robore exercitus, ipſe optima parte virium ſuarum, dextro cornu, totam circuit aciem hoſtium, & euertit.

Publius Cornelius Scipio, cui poſtea Africano cognomen fuit, aduerſus Aſdrubalem ducem Pœnorum in Hiſpania bellum gerens, ita per continuos dies ordinatum produxit exercitum, vt media acies fortiſſimis fundaretur: ſed cùm hoſtes quoque eadem ratione aſſiduè ordinati procederent, Scipio eo die, quo ſtatuerat decernere, commutauit inſtructionis ordinem, & firmiſſimos, id eſt, legionarios in cornibus collocauit, ac leuem armaturam in media acie, ſed retractatam: ita cornibus, quibus ipſe præualebat, infirmiſſimas hoſtium partes lunata acie aggreſſus facilè fudit.

Metellus in Hiſpania eo prœlio, quo Herculeium deuicit, cùm comperiſſet cohortes eius, quæ validiſſimæ vocabantur, in media acie locatas, ipſe mediam ſuorum aciem reduxit, ne ea parte antè cũ hoſte cõfligeret, quàm cornibus conſſigatis, medios vndique circumueniſſent.

Artaxerxes aduerſus Græcos, qui Perſidem intrauerant, cùm multitudine ſuperaret, latiùs quàm hoſtes

acie

acie inſtructa, in fronte equitem, leuem q. armaturam in cornibus collocauit, atque ita ex induſtria lentiùs procedente media acie, copias hoſtium cinxit, cecidítque.

Contrà Hannibal ad Cannas reductis cornibus, productaque media acie, noſtros primo impetu protruſit. Idem conſerto prœlio, paulatim inuicem ſinuantibus, procedentibusque ad præceptum cornibus, auidè inſequentem hoſtem in mediam aciem ſuam recepit, & ex vtraque parte compreſſum cecîdit, veterano & diu edocto vſus exercitu: hoc enim genus ordinationis exſequi, niſi peritus, & ad omne momentum reſpondens miles, vix poteſt.

Liuius Salinator & Cl. Nero, cùm Aſdrubal bello Punico ſecundo decertandi neceſſitatẽ euitans, in colle confragoſo poſt vineas aciem direxiſſet, ipſi reductis in latera viribus, vacua fronte ex vtraque parte circumuenerunt eum, atque ita aggreſſi ſuperauerunt.

Hannibal, cùm frequentibus prœliis à Cl. Marcello ſuperaretur, nouiſſimè ſic caſtra metabatur, vt aut montibus, aut paludibus, aut ſimili locorum aliqua oppoſtunitate adiutus, aciem eo modo collocaret, vt vincentibus quidem Romanis, penè indemnem recipere poſſet intra munimenta exercitum; cedentibus autem, inſtandi liberum haberet arbitrium.

Xanthippus Lacedæmonius in Aphrica aduerſus M. Attilium Regulum leuem armaturam in prima acie collocauit, in ſubſidio autem robur exercitus, præcepitque auxiliaribus, vt emiſſis telis cederent hoſti: & cùm ſe intra ſuorum ordines recepiſſent, confeſtim in latera diſcurrerent, & à cornibus rurſus erumperẽt, exceptumque iam hoſtem à robuſtioribus, & ipſi circumirent.

Sertorius, idem in Hiſpania aduerſus Pompeiũ fecit.

Cleandridas Lacedæmonius aduerſus Lycaonas denſam inſtruxit aciem, vt longè minoris exercitus ſpeciem præbe-

præberet: ſecurioribus inde hoſtibus, in ipſo certamine diduxit ordines, & à lateribus circumuentos eos fudit.

Caſtronius Lacedæmonius, cùm in auxilium Ægyptiis aduerſus Perſas veniſſet, & ſciret firmiorem eſſe Græcum militem, magisque à Perſis timeri, commutatis armis Græcos in prima poſuit acie, & cùm illi æquo Marte pugnarent, ſubmiſit Ægyptiorum manum: Perſæ cùm Græcis, quos Ægyptios opinabantur, reſtitiſſent, ſuperueniente multitudine, quam vt Græcorum expauerant, ceſſerunt.

Cn. Pompeius in Albania, quia hoſtes & numero & equitatu præualebāt, iuxta collem in anguſtiis protegere galeas, ne fulgore earum conſpicui fierent, iuſſit: equites deinde in æquum procedere, ac velut prætendere peditibus, præcepitque eis, vt ad primum impetum hoſtium refugerent, & ſimul ac ad pedites ventum eſſet, in latera diſcederent: quod vbi explicitum eſt, patefacto loco ſubita peditum ſurrexit acies, inuectosq. temerè hoſtes, inopinato, interfuſa prælio cecidit.

M. Antonius aduerſus Parthos, qui infinita multitudine ſagittarum exercitū eius obruebant, ſubſidere ſuos, & teſtudinem facere iuſſit, ſupra quam tranſmiſſis ſagittis, ſine militum noxa exhauſtus eſt hoſtis.

Hannibal aduerſus Scipionem in Aphrica, cùm haberet exercitum ex Pœnis & auxiliaribus, quorum pars non ſolùm ex diuerſis partibus, ſed etiam ex Italicis conſtabat, poſt elephantos 80. qui in prima fronte poſiti hoſtium turbarent aciem, auxiliares Gallos & Lygures & Baleares Maurosque poſuit, vt non fugere poſſent, Pœnis à tergo ſtantibus, & hoſtem oppoſiti ſi non infeſtarent, at certè fatigarent, tum ſuis & Macedonibus, qui iam feſſos Romanos integri exciperent, in ſumma acie collocatis, nouiſſimos Italicos conſtituit, quorum & timebat fidem, & ſegnitiem verebatur, quoniam pleroſque

roſque eorum ab Italia inuitos extraxerat. Scipio aduerſus hanc formam, robur legionis, triplici acie in fronte ordinatum per haſtatos & principes & triarios oppoſuit, nec continuas cõſtruxit cohortes, ſed manipulis inter ſe diſtantibus ſpacium dedit, per quod elephanti ab hoſtibus acti facilè tranſmitti ſine perturbatione ordinum poſſent: ea ipſa interualla expeditis velitibus impleuit, ne interluceret acies, dato eis præcepto, vt ad impetum elephantorum, vel retrò, vel in latera concederent. Equitatum deinde in cornua diuiſit, & dextro Romanis equitibus Lælium, ſiniſtro Numidis Maſiniſſam præpoſuit: quæ tam prudens ordinatio, non dubiè cauſſa victoriæ fuit.

Archelaus aduerſus L. Syllam, in fronte ad perturbandum hoſtem falcatas quadrigas locauit, in ſecunda acie phalangem Macedonicam, in tertia, Romanorum more, armatos auxiliares, mixtis fugitiuis Italicæ gentis, quorum pernicitati plurimum fidebat, leuem armaturam in vltimo ſtatuit. In vtroque deinde latere equitatum, cuius amplum numerum habebat, circumeundi hoſtis cauſſa poſuit. Contra hæc Sylla foſſas amplæ latitudinis in vtroque latere duxit, & capitibus earum caſtella communiuit: qua ratione, ne circumiretur ab hoſte, & peditum numero, & maximè equitatu ſuperante, conſecutus eſt. Triplicem deinde peditum aciem ordinauit, relictis interuallis, per leuem armaturam, & equitem, quem in nouiſſimo collocauerat, vt cùm res exegiſſet emitteret eum: tum proſignanis, qui in ſecunda acie erant, imperauit, vt denſos numeroſoſque palos firmè in terram defigerent: intraque eos, appropinquantibus quadrigis ante ſigna noſtrã aciem recepit, tum demum ſublato vniuerſorum clamore velites & leuem armaturam ingerere tela iuſſit, quibus factis quadrigæ hoſtium aut implicitæ palis, aut exterritæ clamore telisque in

ſuos

ſuos conuerſæ ſunt, turbauerunt̃que Macedonum inſtructuram: qua cedente cùm Sylla ſtaret,& Archelaus equitẽ oppoſuiſſet,Romani equites ſubitò emiſſi, auerterunt eos, conſummarunt̃que victoriam.

C.Cæſar,Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit inhibuit̃que.

Alexander ad Arbela, cùm hoſtium multitudinem vereretur, virtuti autem ſuorum fideret, aciem in omnem partem ſpectantem ordinauit, vt circumuenti, vndique pugnare poſſent.

Paulus aduerſus Perſen Macedonum regem, cùm phalangem ſuorum duplicem, mediam in partem direxiſſet, eam̃q. leui armatura cinxiſſet, & equitem in vtroque cornu collocaſſet, triplicem aciem cuneis inſtruxit: inter quos ſubiade velites emiſit. Quo genere cùm profligari nihil videret, cedere inſtituit, vt hac ſimulatione perduceret hoſtes in confragoſa loca; quæ ex induſtria captauerat. Cùm ſic quoque ſuſpecta calliditate recedentiũ, ſequeretur ordinata phalanx, equites à ſiniſtro cornu præter ora phalangis iuſſit tranſcurrere, citatis equis tectos, vt obiectis armis ipſo impetu perfringerent hoſtium ſpicula: quo genere telorum exarmati Macedones ſoluerunt aciem,& terga verterunt.

Pyrrhus pro Tarentinis apud Aſculum, ſecundum Homericum verſum, quo peſſimi in medium recipiuntur, dextro cornu Samnitas Epirotas̃que, ſiniſtro Brutios atque Lucanos cum Salentinis, in media acie Tarentinos collocauit, equitatũ & elephantos in ſubſidiis eſſe iuſſit. Contrà Coſſ. aptiſſimè diuiſis in cornua equitibus, legiones in prima acie & in ſubſidiis collocârunt, & his immiſcuerunt auxilia. Vtrinq. quadraginta millia conſtat fuiſſe, Pyrrhi dimidia pars exercitus amiſſa; apud Romanos quinque millia deſiderata ſunt.

Cn. Pompeius aduerſus C.Cæſarem paluſtri prœlio

Pharſaliæ triplicem inſtruxit aciem, quarum ſingulæ denos ordines haberent in latitudinem. Legiones ſecundum virtutem cuiuſque firmiſſimas in cornibus, & in medio collocauit, ſpacia his interpoſita tyronibus ſupplenit, dextro latere DC. equites, propter flumen Enipeum, quod & alueo ſuo & alluuie regionem impedierat, reliquum equitatum in ſiniſtro cornu cum auxiliis omnibus collocauit, vt inde Iulianum exercitum circuiret. Aduerſus hanc ordinationem Iulius Cæſar & ipſe triplice acie, diſpoſitis in fronte legionibus, ſiniſtrum latus, ne circuiri poſſet, admouit paludibus. In dextro cornu poſuit equitē, cui velociſſimos miſcuit peditum, & ad morem equeſtris pugnæ exercitatos, ſed deinde cohortes in ſubſidio retinuit, ad res ſubitas: ſed dextro latere conuerſas in obliquum, vnde equitatum hoſtium expectabat, collocauit: nec vlla res ad victoriam plus eo die Cæſari contulit: effuſum namque Pompeij equitatum inopinato ſubinde lati excurſu auerterunt, cædendumque tradiderunt.

Imperator Cæſar Germanicus, cū ſubinde Catij equiſtre prœlium, in ſiluas refugiendo diducerēt, iuſſit ſuos equites, ſimul atq. ad impedimenta ventum eſſet, equis deſilire, pedeſtriq. pugna confligere: quo genere conſequutus eſt, ne quis non locus eius victoriam miraretur.

C. Duillius, cùm videret graues ſuas naues mobilitate Punicæ claſſis eludi, irritamque virtutem militum fieri, excogitauit manus ferreas, quæ vbi hoſtilē apprehenderent nauem, ſuperiecto ponte, tranſgrediebatur Romanus, & in ipſorū ratibus cominus eos trucidabat.

CAP. IIII.

De acie hoſtium turbanda.

PAPYRIVS Curſor, filius conſulis, cùm æquo Marte aduerſus obſtinatos Samnites concurreret, ignorantibus

tibus ſuis præcepit Spurio Naucio, vt pauci calones, & agaſones mulis inſidentes, ramoſque per terram trahentes, à colle tranſuerſo magno tumultu decurrerent: quibus proſpectis proclamauit victorem adeſſe collegam, vt occuparent ipſi præſentis prœlij gloriam: quo facto, & Romani fiducia concitati propulêre, propulſi terga vertêre.

F. Rutilius Maximus, quarto conſulatu in Samnio, omni modo fruſtra conatus aciem hoſtium perrumpere, nouiſſimè haſtatos ſubduxit ordinibus, & cum Scipione legato ſuo circummiſit, iuſſitque collem capere, ex quo decurri poterat in hoſtium terga: quod vbi factum eſt, Romanis creuit animus, & Samnites perterriti fugam molientes cæſi ſunt.

Minutius Ruffus Imperator, cùm à Scordiſcis Daciſque premeretur, quibus impar erat numero, præmiſit fratrem & paucos equites vnà cum æneatoribus: præcepitque, vt cùm vidiſſet contractum prœlium, ſubitus ex diuerſo ſe oſtenderet, iuberetque æneatores cõcinere: ſonantibus montium iugis, ſpecies ingentis multitudinis offuſa eſt hoſtibus, qua perterriti dedêre terga.

Attilius Glabrio Coſ. aduerſus Antiochi regis aciem, quam is in Achaiam per anguſtias Thermopylarum direxerat, iniquitatibus loci non irritus tantùm, ſed cum iactura quoque repulſus eſſet, niſi circummiſſus ab eo Porcius Cato, qui tum tribunus militum à populo factus in exercitu erat, delectis, iugis Callidromi montis, Ætolis, qui præſidio tenebantur, ſuper eminentem caſtris regiis collem, à tergo ſubitus apparuiſſet: quo facto perturbatis Antiochi copiis, vtrinque irrupêre Romani, & fuſis fugatisque caſtra ceperunt.

C. Sulpitius Petreius Coſ. contra Gallos dimicaturus, iuſſit muliones clàm in montes proximos cum mulis abire, & inde conſerto iam prœlio, velut equis inſi-

dentes oſtentare ſe pugnantibus: quare Galli exiſtimantes aduentare auxilia Romanis, ceſſere iã penè victores.

Marius circa aquas Sextias, cùm in animo haberet poſtera die depugnare aduerſus Theutonos, Marcellum cum parua manu equitum peditumq. noctu poſt terga hoſtium miſit, & ad implendam multitudinis ſpeciem, agaſones lixaſque armatos ſimul ire iuſſit, iumentorumque magnam partem inſtratorum cum centunculis, vt per hoc facies equitatus obiiceretur, præcepitque vt cùm animaduertiſſent committi prœlium, ipſi in terga hoſtium deſcenderent: qui apparatus tantum terroris intulit, vt aſperrimi hoſtes in fugam verſi ſint.

Licinius Craſſus, fugitiuorum bello apud Calamarcum educturus militem, aduerſus Caſtum & Canimocum duces Gallorum, duodecim cohortes cũ C. Promptino, & cum Quinto Marcio Ruffo legatis poſt montem circummiſit: quæ cùm commiſſo iam prœlio, à tergo clamore iam ſublato, decurriſſent, ita fuderunt hoſtes, vt vbique fugam pro pugna capeſſerent.

Marcellus, cùm vereretur, ne paucitatem eius, militum clamor detegeret, ſimul lixas calonesque, & omnis generis ſequelas conclamare iuſſit; atque ita hoſtem magni exercitus ſpecie exterruit.

Valerius Leuinus aduerſus Pyrrhum, occiſo quodam gregali, tenens gladium cruentum, exercitui vtrique perſuaſit Pyrrhum interemtum. Quamobrem hoſtes deſtitutos ſe ducis morte credentes, conſternati à mendacio, ſe pauidi in caſtra receperunt.

Iugurtha in Numidia, aduerſus C. Marium, cùm Latinæ quoque linguæ vſum ei conuerſatio priſtina caſtrorum dediſſet, in primam aciem procurrit, & occiſum à ſe C. Marium tum Latinè clarè prædicauit, atque ita multos noſtrorum auertit.

Myronides Athenienſis dubio prœlio aduerſus Thebanos

banos rem gerens, repentè in dextrum ſuorum cornu proſiliit, & exclamauit, ſe iam ſiniſtra viciſſe: qua re & ſuis alacritate & hoſtibus metu iniecto, vicit.

Crœſus prævalido hoſtium equitatui camelorũ gregem oppoſuit: quorum nouitate & horrore conſternati equi, non ſolùm inſidentes præcipitauerunt, ſed peditum quoq. ſuorum ordines protriuerunt, vincendosque hoſti præbuerunt.

Pyrrhus Epirotarum rex, pro Tarentinis aduerſus Romanos, eodem modo elephantis ad perturbandam aciem vſus eſt.

Pœni quoque aduerſus Romanos idem fecerunt frequenter.

Volſcorum caſtra, cùm prope virgulta ſiluasque poſita eſſent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem vſque in vallum proferre poterant, incendit; & ſic aduerſarios exuit caſtris.

M. Craſſus, bello ſociali eodem modo propè cum copiis omnibus interceptus eſt.

Hiſpani contra Hamilcarẽ boues vehiculis adiunctos in prima fronte conſtituerunt, vehiculaque tædæ & ſepi & ſulphuris plena, ſigno pugnæ dato, incenderunt: actis deinde in hoſtẽ bobus conſternatã aciem perruperunt.

Phaliſci & Tarquinienſes, compluribus ſuorum in habitu ſacerdotum ſubornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciem Romanorum turbauerunt. Idem Veientes & Fidenates facibus arreptis fecerunt.

Atheas rex Scytharum, cùm aduerſus ampliorem Triballorum exercitum confligeret, iuſſit à fœminis & pueris omniq. imbelli turba, greges aſinorum, ac boum ad poſtremam hoſtium aciem admoueri, & erectas haſtas præferre: famam deinde diffudit, tanquam auxilia ſibi ab vlterioribus Scythis aduentarent: qua aſſeueratione auertit hoſtem.

CAP. V.
De insidijs.

ROMVLVS per latebras copiarum parte disposita, cùm ad Fidenas accessisset, simulata fuga temerè hostes insecutos eò perduxit, vbi occultos habebat milites, qui vndique adorti effusos & incautos cecíderunt.

Quintus Fabius Maximus Cos. auxilio Sutrinis missus aduersus Hetruscos, omnes hostium copias in se conuertit: deindè simulato timore, in superiora loca velut fugiens recessit, effuseq. subeuntes aggressus, non aciem tantùm superauit, sed etiam castris exuit.

Sempronius Gracchus aduersus Celtiberos, metu simulato, continuit exercitum: emissa deinde armatura leui, quæ hostem lacessèret, ac statim pedem referente, euocauit hostem: deinde inordinatos aggressus, vsque eò cecîdit, vt etiam castra caperet.

Quintus Metellus Cos. in Sicilia bellũ gerẽs aduersus Hasdrubalem, ob eius ingentem exercitũ 130. elephantos intentior, diffidentia simulata, intra Panormũ copias tenuit, fossamq. ingentis magnitudinis ante se duxit, cõspecto deinde exercitu Hasdrubalis, qui in prima acie elephãtos habebat, præcepit hastatis, tela in belluas iacerent, protinusq. se intra munimenta reciperent: ea ludificatione rectores elephantorum concitati, in ipsam fossam elephantos egerunt: quo vt primùm illaqueati sunt, partim magnitudine telorum confecti, partim retro in suos acti, totã aciem turbauerunt. Tunc Metellus, hanc opperiens occasionẽ, cũ toto exercitu erupit, & aggressus à latere Pœnos cecîdit, ipsisque, vt elephantis potitus est.

Tamiris Scytharum regina, Cyrum Persarum ducem, æquo Marte certantem, simulato metu elicuit ad notas militi suo angustias, atque ibi repente conuerso agmine, natura loci adiuta, deuicit.

Ægyptij

Ægyptij conflicturi acie in eis campis, quibus iunctæ paludes erant, alga eas contexerunt, commissoq. prœlio fugam simulantes in insidias seuocauerunt, qui rapidiùs vecti per ignota loca, limo inhæserũt, circumuẽtiq. sunt.

Viriatus ex latrone dux Celtiberorum, cedere se Romanis equitibus simulans, vsque ad locum voraginosum & præaltum eos perduxit: & cùm ipse per solidos ac notos sibi transitus euaderet, Romanos ignaros locorum immersosque limo cecidit.

Fuluius Imperator, Cimbrico bello collatis cum hoste castris, equites suos iussit succedere ad munitiones eorum, lacessitisque Barbaris, simulata fuga regredi: hoc cùm per aliquot dies feciſſet, auidè insequentibus Cimbris, animaduertit castra eorum solita nudari: itaque per partem exercitus custodita consuetudine, ipse cum expeditis post castra hostium consedit occultus, effusisque eis ex more repentè adortus, & desertum prorupit vallum, & castra cepit.

Cneus Fuluius, cũ in finibus nostris exercitus Falisco-rum, longè nostro maior castra posuisset, per suos milites quædam procul à castris ædificia succendit, vt Falisci suos id feciſſe credentes, spe prædæ diffunderentur.

Alexander ex Epirotis aduersus Illyrios collocata in insidiis manu, quosdam ex suis habitu Illyriorum instruxit, & iussit vastare suam, id est, Epiroticam regionem: quod cùm Illyrij viderent fieri, ipsi passim prædari cœperunt, eò securiùs, quòd præcedentes veluti pro exploratoribus habebant, à quibus ex industriâ in loca iniqua deducti, cæsi fugatique sunt.

Leptenes quoque Syracusanus aduersus Carthaginenses vastari suos agros, & incendi villas castellaque quædam imperauit. Carthaginenses à suis id fieri rati, & ipsi tanquam in adiutorium exierunt, exceptique ab insidiatoribus fusi sunt.

Maharbal missus à Carthaginẽsibus aduersus Aphros rebellantes, cùm sciret gentem auidam esse vini, magnum eius modum mandragora permiscuit, cuius inter venenum ac soporem media vis est, tunc prælio leui commisso, ex industria cessit: nocte deinde intempesta, relictis intra castra quibusdam sarcinis, & omni vino infecto, fugam simulauit: cumque Barbari occupatis castris, in gaudium effusi, medicatum auidè merum hausissent, & in modum defunctorum strati iacerent, reuersus cepit eos, ac trucidauit.

Hannibal, cùm sciret sua & Romanorum castra, in eis locis esse, quæ lignis deficiebantur, ex industria, in regione deserta plurimos armentorum greges intra vallum reliquit: qua velut præda Romani potiti in summis lignationis angustiis, insalubribus se cibis onerarũt: Hannibal reducto nocte exercitu, securos eos & semicruda graues carne, maiorem in modum vexauit.

Tiberius Gracchus in Hispania certior factus, hostem inopem commercio laborare, instructissima castra omnibus esculentis deseruit, quæ adeptum hostem, & repertis intemperanter repletum, grauemque, reducto exercitu, subitò oppressit.

Hi qui aduersus Erythræos bellum gerebant, speculatorem eorum in loco edito deprehensum occiderunt, & vestem eius militi suo dederunt, qui ex eodem iugo Erythræos signo dato in insidias euocauit.

Arabes, cùm esset nota consuetudo eorum, qua de aduentu hostium interdiu fumo, nocte igne significare instituerant, vt sine intermissione ea fierent præceperunt, aduentantibus autem aduersariis intermitterent: qui cùm cessantibus luminibus existimarẽt ignorari aduentum suum, auidiùs ingressi oppressique sunt.

Alexander Macedo, cùm hostis in saltu editiore castra communisset, seducta parte copiarum, præcepit his, quos

quos relinquebat, vt ex more ignes excitarẽt, ſpeciemq. præberent totius exercitus: ipſe per auias regiones circumducta manu, hoſtẽ ſuperiore aggreſſus loco depulit.

Memnon Rhodius rex, cùm equitatu præualeret, & hoſtem in collibus ſe continentem, in campos vellet deducere, quoſdam ex militibus ſuis, ſub ſpecie perfugæ miſit in hoſtium caſtra, qui affirmarent exercitũ Memnonis iam pernicioſa ſeditione furere, vt & ſubinde aliqua pars eius dilaberetur. Huic affirmationi vt fidẽ faceret, paſſim in conſpectu hoſtium iuſſit parua caſtella muniri, velut in ea ſe recepturi eſſent, qui diffidebant: hac perſuaſione ſolicitati qui in montibus ſe continuerant, in plana deſcenderunt, & dum caſtella tentant, ab equitatu circumuenti ſunt.

Harridas rex Moloſſorum, bello petitus ab Ardie Illyrio, maiorem aliquanto exercitum habente, molitus imbelles ſuorum, in vicinam regionem Ætoliæ famam ſparſit, tanquam vrbes ac res ſuas Ætolis concederet. Ipſe cùm his qui arma ferre poterant, inſidias in montibus, & locis confragoſis diſtribuit. Illyrij timentes, ne quæ Moloſſorum erant, ab Ætolis occuparentur, velut ad prædam feſtinantes, neglectis ordinibus accelerare cœperunt, quos diſſipatos, nihil tale expectantes, Harridas ex inſidiis fudit, fugauitque.

T. Labienus C. Cæſaris legatus, aduerſus Gallos, ante aduentum Germanorum, quos auxilio his venturos ſciebat, confligere cupiens, diffidentiam ſimulauit, poſitiſque in diuerſa ripa caſtris, profectionem edixit in poſterum diem. Galli credentes eum fugere, flumen quod medium erat, inſtituerunt tranſmittere. Labienus circumacto exercitu, inter ipſas ſuperandi amnis difficultates eos cecîdit.

Hannibal, cùm exploraſſet, negligenter caſtra Fuluij Romani ducis munita, ipſum præterea multa temerè

audere, prima luce cùm denſiores nebulæ præſtarent obſcuritatem, paucos milites munitionum noſtrarum vigilibus oſtendit, quo Fuluius repentè mouit exercitum, Hannibal per diuerſam partem caſtra eius occupauit: & ita in tergum Romanorum effuſus, octo millia fortiſſimorum militum cum ipſo duce trucidauit.

Idem Hannibal, cùm inter Fabium dictatorẽ & Minutium magiſtrum equitum diuiſus eſſet exercitus, & Fabius occaſionibus immineret, Minutius pugnandi cupiditate flagraret, caſtra in campo, qui medius inter hoſtes erat, poſuit: & cùm partem peditum in confragoſis rupibus celaſſet, ipſe ad euocandum hoſtem miſit, qui proximũ tumulum occuparent: ad quos opprimendos cũ eduxiſſet copias Minutius, inſidiatores ab Hannibale diſpoſiti, ſubitò conſurrexerunt, & deleſſent Minutij exercitum, niſi Fabius periclitantibus ſubueniſſet.

Idem Hannibal, cùm ad Trebiam in conſpectu haberet Sempronij Longi Coſ. caſtra, medio amne interfluente ſæuiſſima hieme Magonem & electos in inſidiis poſuit. Deinde Numidas equites, ad eliciendam Sempronij credulitatem, adequitare vallo eius iuſſit: quibus præceperat, vt ad primum noſtrum incurſum per nota refugerent vada. Hos conſul & adortus temerè, & ſecutus, ieiunum exercitum in maximo frigore tranſitu fluminis rigere fecit. Mox torpore, & inedia affectis Hannibal ſuum militem oppoſuit, quem ad id ignibus, oleoque & cibo foouerat: nec defuit partibus Mago, quin terga hoſtium in hoc ordinatus cæderet.

Idem ad Thraſymenũ, cùm arcta quædam via in radices montis & campos patentes duceret, ſimulata fuga per anguſtias ad patentia euaſit, ibique caſtra poſuit, ac nocte diſpoſitis militibus, & per collem qui imminebat, & in lateribus anguſtiarum prima luce, nebula quoque adiutus, aciem direxit. Flaminius velut fugientem inſequens,

quens, cùm anguſtias eſſet ingreſſus, non antè prouidit inſidias, quàm ſimul à fronte, lateribus, tergo circumfuſus, ad internecionem cum exercitu cæderetur.

Idem Hannibal, aduerſus Iunium dictatorem, nocte intempeſta ſexcentis equitibus imperauit, vt in plures turmas ſegregati per vices, ſine intermiſſione circa caſtra hoſtium ſe oſtentarent. Ita tota nocte Romanis in vallo ſtatione ac pluuia, quæ fortè continua fuerat, inquietatis confectisque, cùm receptui ſignum iam Iunius dediſſet, Hannibal ſuos requietos reduxit, & caſtra eius inuaſit.

Epaminundas Thebanus, in eundem modum, cùm Lacedæmonij Athmon vallo ducto Peloponeſon tuerentur, paucorum opera leuis armaturæ, tota nocte inquietauit hoſtem: ac deinde prima luce vocatis ſuis, cùm Lacedæmonij ſe recepiſſent, ſubitò vniuerſum exercitum, quem quietum habuerat, admouit, & per ipſa munimenta deſtituta propugnatoribus irrupit.

Hannibal directa acie ad Cannas D C. equites Numidas iuſſit transfugere, qui ad fidem faciendam, gladios & ſcuta noſtris tradidere: & in vltimum agmen recepti, vbi primum concurri cœpit, ſtrictis minoribus (quos occultauerant) gladiis, ſcutis iacentium aſſumtis, Romanorum aciem ceciderunt.

Iapyges P. Licinio proconſuli pagos quoque ſub ſpecie deditionis obtulerunt, qui recepti, & in poſtrema acie collocati, terga Romanorum ceciderunt.

Scipio Aphricanus, cùm aduerſa haberet bina hoſtium caſtra, Syphacis & Carthaginenſium, ſtatuit Syphacis, vbi multa incendiis alimenta erant, aggredi nocte, ignemque iniicere, vt ex ea re Numidas quidem ex ſuis caſtris trepidantes cæderet: Pœnos autem, quos certum erat ad ſuccurtendum ſociis procurſuros, inſidiis diſpoſitis exciperet: vtrumque ex ſententia ceſſit.

Mithridates à Lucullo virtute frequenter ſuperatus, inſidiis

insidiis eum appetiit, Adathante quodam eminente viribus subornato, vt transfugeret: & fide pacta hosti, facinus perpetraret: quod is strenuè quidem, sed sine euentu conatus est; receptus enim à Lucullo in gregem equitum, non sine tacita custodia habitus est: quia nec credi subitò transfugæ, nec inhiberi reliquos oportebat. Cùm deinde frequentibus excursionibus, promtam & enixam operam exhiberet, fide acquisita tempus elegit, quo missa principia quietem omnibus castrensibus dabant, prætoriumque secretius præstabant: casus adiuuit Lucullum. Nam qui ad vigilantem vsque admitteretur, fatigatum nocturnis cogitationibus illo tempore quiescentem inuenit. Cùm deinde, tanquam nuntiaturus aliquid subitum ac necessarium, intrare vellet, & pertinaciter à seruis valetudini domini consulentibus excluderetur, veritus, ne suspectus esset, equis quos ante portã paratos habebat, ad Mithridatem refugit irritus.

Sertorius in Hispania, cùm apud Lauronem oppidum, vicina castra Pompeij castris haberet, & duæ tantummodò regiones essent, ex quibus pabulum peti posset, vna in propinquo, altera longiùs sita, ea quæ in propinquo erat, subinde à leui armatura infestari, vlteriorem autem vetuit ab vllo armato adiri, donec persuasit aduersariis, tutiorem esse, quæ erat remotior: quam cùm petiissent Pompeiani, Octauium Græcimum cum decem cohortibus, in morem Romanorum armatis, & decem Hispanorũ leuis armaturæ, & Tarquiniũ Priscum cum duobus millibus equitum ire iubet ad insidias tendendas pabulatoribus: illi strenuè imperata faciunt. Explorata enim locorum natura, in vicina silua nocte prædictas copias abscondunt, ita vt in prima parte leues Hispanos, aptissimos ad furta bellorum ponerent: paulò interiùs scutatos, in remotissimo equites, ne fremitu equorum cogitata proderentur, quiescere omnes silentio

tio ſeruato in horam tertiam diei iubet: cùm deinde Pompeiani ſecuri ſeruatiq. pabulo de reditu cogitarent, & hi quoque, qui in ſtatione fuerant, quietè inuitati ad pabulum colligendum dilaberẽtur, emiſſi primùm Hiſpani, velocitate gentili in palantes effunduntur, & conuulnerant confunduntque, nihil tale expectantes: priùs deinde quàm reſiſti his inciperet, ſcutati erumpunt è ſaltu, & redeuntes in ordinem conſternunt, vertuntque: fugientibus equites immiſſi toto eo ſpacio, quo redibatur in caſtra perſecuti cæduntur: curatum quoque, ne quis effugeret, nam reliqui 250. equites præmiſſi facilè per compendia itinerum effuſis habenis, antequam ad caſtra Pompeij peruenirentur conuerſi, occurrerunt eis qui primi fugerant. Ad cuius rei ſenſum Pompeio immittente legionem cum Lælio in præſidium ſuorũ, ſubducti in dextrum latus velut ceſſerunt equites, deinde & cùm ita legionem hanc tergo infeſtarent, cùm iam etiam à fronte qui pabulatores perſecuti erant incurſarent, ſic legio quoque inter duas acies hoſtium cum legato ſuo eliſa eſt: ad cuius præſidium Pompeio totum educente exercitum, Sertorius quoque è collibus ſuos inſtructos oſtendit, effecitque, ne Pompeio expediret: ita præter duplex damnum, eadem ſolertia illatum, ſpectatorem quoque eum cladis ſuorum continuit: hoc primum prœlium inter Sertorium & Pompeium fuit, decem millia hominum de Pompeij exercitu amiſſa, & omnia impedimenta: Liuius auctor eſt.

Pompeius in Hiſpania, diſpoſitis antè, qui ex occulto aggrederentur, ſimulato metu, deduxit inſtante hoſtem in loca infeſta: deinde vbi res popoſcerunt, conuerſos & in fronte & vtriuſque lateribus ad internecionem cecidit, capto etiam duce eorum Perpenna.

Idem aduerſus Mithridatem in Armenia, numero & genere equitum prœualentem, tria millia leuis armaturæ, &

ræ, & 500 equites nocte in valle ſub virgultis, quæ inter bina caſtra erant, diſpoſuit: prima deinde luce in ſtationem hoſtium emiſit equites ita firmatos, vt cùm vniuerſus cum exercitu hoſtium equitatus prœlium iniſſet, ſeruatis ordinibus paulatim cederent, donec ſpatium darent conſurgendi à tergo, ob hoc diſpoſitis. quod poſtquam ex ſententia contigit, conuerſis qui terga dediſſe videbantur, medium hoſtem trepidantem cecîdit: ipſos etiam equos pedite cominus accedente confodit, eoque prœlio fiduciam regi, quam in equeſtribus copiis habebat, detraxit.

Craſſus bello fugitiuorum apud Cathenam bina caſtra cominus cum hoſtium caſtris vallauit: nocte deinde commutatis copiis manente prætorio in maioribus caſtris, vt fallerentur hoſtes, ipſe omnes copias eduxit, & in radicibus prædicti montis conſtituit: diuiſoque equitatu præcepit L. Quintio partem Spartaco obiiceret, pugnaq. eum fruſtraretur: parte alia Gallos Germanosque ex factione Caſti & Gannici eliceret ad pugnam, & pugna ſimulata deduceret, vbi ipſe aciē inſtruxerit. Quos cùm Barbari inſequuti eſſent, equite recedente in cornua, ſubitò acies Romana adaperta cum clamore cucurrit: triginta quinque millia armatorum eo prœlio interfecta cum ipſis ducibus Liuius tradidit, receptas quinque Romanas aquilas, ſigna ſex & viginti: multa ſpolia, inter quæ quinque faſces cum ſecuribus.

C. Caſſius in Syria, aduerſus Parthos ducens aciem, equitem oſtendit à fronte, cùm à tergo peditem in confragoſo loco occultaſſet; dein cedente equitatu & per nota ſe recipiente, in præparatas inſidias perduxit exercitum Parthorum, & cecîdit.

Ventidius Parthos & Labienum alacres ſucceſſibus victoriarum, dum ſuos ipſe per ſimulationem metus, continet, euocauit: & in loca iniqua deductos, aggreſſus

per

per obreptionem, adeò debellauit, vt deſtituti Labieno prouincia excederent Parthi.

Idem aduerſus Pharnaſtanis Parthos, cùm ipſe exiguum numerum militum haberet, illis autem fiduciam ex multitudine videret increſcere, ad latus caſtrorũ, octodecim cohortes in obſcura valle poſuit, equitatu poſt terga militũ collocato. Tum paucos admodum milites in hoſtem miſit, qui vbi ſimulata fuga hoſtem effusè ſequentem, vltra locũ inſidiarũ perduxere, coorta à latere acie, præcipitatis in fugam his, Pharnaſtanem interfecit.

C. Cæſar ſuis & Afranianis caſtris contrarias tenentibus planicies, cùm vtriuſque partis plurimum intereſſet, colles proximos occupare, idque propter ſaxorum aſperitatem eſſet difficile, tanquam Ilerdam repetiturum, retrò agmen ordinauit, faciente inopia fidem deſtinationi. Intra breuiſſimum deinde ſpatium, exiguo circuitu flexit repentè ad montes occupandos. Quo viſu perturbati Afraniani, velut captis caſtris, & ipſi effuſo curſu eoſdem montes petiere: quod futurum cùm prædiuinaſſet Cæſar, partim peditatu, quẽ præmiſerat, partim à tergo ſubmiſſis equitibus inordinatos eſt adortus.

Antonius apud forum Gallorum cùm Panſam Coſ. aduentare comperiſſet, inſidiis per ſilueſtria Æmiliæ viæ diſpoſitis, agmen eius excepit, fuditque: & ipſum eo vulnere affecit, quo intra paucos dies exanimaretur.

Iuba rex, in Aphrica bello ciuili Curionis animum ſimulato regreſſu impulit in vanam alacritatem: cuius ſpei vanitate deceptus Curio, dum tanquam fugientem Saboram regium præfectum perſequitur, deuenit in patentes campos, vbi Numidarum circumuentus equitatu, perdito exercitu, cecidit.

Melanthus dux Athenienſium, cùm prouocatus à rege hoſtium Xantho Bœotio, deſcendiſſet ad pugnam, vt primùm cominus ſtetit, Iniquè (inquit) Xanthe, &

contra,

contra pactum facis, aduersus solum enim cum altero processisti: cumque admiratus ille quisnam se comitaretur, respexisset, auersum vno ictu confecit.

Iphicrates Athenienſis ad Cherronesum, cùm sciret Lacedæmoniorum ducem Anaxibium, exercitum pedestri itinere ducere, firmissimam manum militum eduxit è nauibus, & in insidiis collocauit: naues autem omnium, tanquam onustas milite, palàm transnauigare iussit: ita securos & nihil expectantes Lacedæmonios, à tergo ingressus itinere oppressit, fudítque.

Liburni, cùm vadosa loca obsedissent, capitibus tantùm eminentibus, fidem fecerunt hosti alti maris; ac triremem, quæ eos persequebatur, implicatam vado ceperunt.

Alcibiades dux Athenienſium, in Hellespontò aduersus Numidarum & Lacedæmoniorum ducem, cùm amplum exercitum & plures naues haberet, nocte expositis in terram quibusdam militum suorũ, parte quoque nauium post quædam promontoria occultata, ipse cùm paucis profectus, ita vt contemtu sui hostem inuitaret, eundem insequentem fugit, donec in præparatas insidias induceret: auersum deinde, & egredientem in terram, per eos, quos ad hoc ipsum exposuerat, cecîdit.

Idem nauali prœlio decertaturus, constituit malos quosdam in promontorio, præcepitque his, quos ibi relinquebat, vt cùm prœlium commissum sensissent, panderent vela. Quo facto consequutus est, vt hostes aliam classem in auxilium superuenire ei arbitrati, verterentur.

Memnon Rhodius, nauali prœlio cùm haberet 100. nauium classem, & hostium naues elicere ad prœlium vellet, ita ordinauit suos, vt paucarum nauium malos erigerent, easque primas agi iuberent: hostes autem procul conspicati numerum arborum, & ex eo nauium

quoque

quoque coniectantes, obtulerunt se certamini, & à pluribus occupati superatique sunt.

Timotheus dux Athenienſium, aduersus Lacedæmonios nauali acie decertaturus, cùm instructa classis eorum ad pugnandū processisset, ex velocissimis nauibus viginti præmisit, quæ omni arte varioq. flexu eluderent hostem, vt primum sensit, deinde minus agiliter moueri aduersam partē progressos prælassatos facilè superauit.

CAP. VI.

De emittendo hoste, ne clausus prælium ex desperatione redintegret.

GALLOS, eo prœlio quod Camilli ductu gestum est, desiderantes nauigia, quibus Tiberim transirent, Senatus censuit transuehendos, & commeatibus quoque persequendos. Eiusdem generis hominibus postea per Pomptinum agrum fugientibus via data est, quæ Gallica appellatur.

L. Martius eques Romanus, cui duobus Scipionibus occisis, exercitus imperium detulit, cùm circumuenti ab eo Pœni, ne inulti morerentur, acriùs pugnarent, laxatis manipulis, & concesso fugæ spacio, dissipatos sine periculo suorum trucidauit.

C. Cæsar Germanos inclusos, ex desperatione fortiùs pugnantes, emitti iussit: fugientesque aggressus est.

Hannibal, cū ad Thrasymenū inclusi Germani acerrimè pugnarent; deductis ordinibus fecit eis abeundi potestatem, euntesque sine suorum sanguine strauit.

Antigonus rex Macedonum Ætolis, qui in obsidionem ab eo compulsi, fame vrgebantur, statuerantque eruptione facta commoti, viam fugæ dedit, atque ita infracto impetu eorum, insecutos, auersos cecidit.

Agesilaus Lacedæmonius, aduersus Thebanos cùm acie confligeret, intellexissetque, hostes locorum condi-

tione clauſos, ob deſperationem fortiùs dimicare: laxatis ſuorum ordinibus, apertaque Thebanis ad euadendum via, rurſus in abeuntes contraxit aciem, & ſine iactura ſuorum cecidit auerſos.

Cneus Manlius Coſ. cùm ex acie reuerſus capta ab Hetruſcis Romana caſtra inueniſſet, omnibus portis ſtatione circundatis, incluſos hoſtes in eam rabiem efferauit, vt ipſe in prœlio caderet. Quod vt animaduerterunt legati eius, ab vna parte remota ſtatione, exitum Hetruſcis dederunt, & effuſos perſecuti, occurrente altero conſule Fabio, cecîderunt.

Themiſtocles victo Xerxe, volentes ſuos pontẽ rumpere prohibuit, cùm docuiſſet potius eſſe, eum expelli ex Europa, quàm cogi ex deſperatione pugnare.

Idem miſit ad eum, qui indicaret, in quo periculo eſſet, niſi fugam maturaret.

Pyrrhus Epirotarum rex, cùm quandam ciuitatem cepiſſet, clauſisque portis ex vltima neceſſitate fortiter dimicantes eos, qui incluſi erant, animaduertiſſet; locum illis ad fugam dedit. Idem inter cætera præcepta imperatoria memoriæ tradidit, non eſſe pertinaciter inſtandum hoſti fugienti: non ſolùm, ne fortiùs ex neceſſitate reſiſteret, ſed vt poſtea quoque faciliùs acie cederet, ratus non vſq. ad perniciem fugientibus inſtaturos victores.

CAP. VII.

De diſſimulandis aduerſis.

TVLLVS Hoſtilius rex Romanorum, commiſſo aduerſus Veientes prœlio, cùm Albani deſerto exercitu Romanorum, proximos peterent tumulos, eaque res turbaſſet noſtrorũ animos, clarè pronuntiauit, iuſſu ſuo Albanos id feciſſe, vt hoſtem circumueniret. Quæ res & terrorem Veientibus, & Romanis fiduciam attulit; remque inclinatam conſilio reſtituit.

Lucius

Lucius Sylla, cùm præfectus eius comitante non exigua equitum manu, commisso iam prœlio ad hostes transfugisset, pronuntiauit iussu suo id factum, eaque ratione militum animos non tantùm à confusione retraxit, sed quadam etiam spe vtilitatis, quæ id consilium secutura esset, confirmauit.

Idem, cùm auxiliares eius missi ab ipso, circumuenti ab hostibus, & interfecti essent, vereturque, ne propter hoc damnum, vniuersus trepidaret exercitus, pronuntiauit, auxiliares, qui ad defectionem conspirassent, consilio à se in loca iniqua deductos: ita manifestissimam cladem, vltionis simulatione velauit, & militum animos hac persuasione confirmauit.

Scipio, cùm Syphacis legati nuntiarent ei regis sui nomine, ne fiducia societatis eius, ex Sicilia in Aphricam transiret, veritus ne confunderentur animi suorum abscissa peregrina societate, dimisit ire legatos, & famam diffudit, tanquam vltrò à Syphace accerseretur.

Qu. Sertorius, cùm acie decertaret, Barbarum qui ei nuntiauerat Herculeium periisse, pugione traiecit, ne & in aliorum id notitiam perferret, & ob hoc animi suorum infirmarentur.

Alcibiades Athenienſis, cùm ab Abydenis prœlio vrgeretur, subitoque magno cursu tristem aduertisset aduentare tabellarium, prohibuit palàm dicere quid afferret. Deinde secretò scisscitatus à Pharnabazo regio præfecto, classem suam oppugnari, celatis & hostibus & militibus prœlium finiit, ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu opem tulit suis.

Hannibalem venientem in Italiam tria millia carpentariorum reliquerunt, quo ille exemplo, ne & cæteri mouerentur, edixit à se esse dimissos, & insuper in fidem eius rei, paucos leuissimæ operæ domum remisit.

L. Lucullus, cùm animaduertisset Macedonas equi-

tes, quos in auxilio habebat, ſubito conſenſu ad hoſtem transfugere, ſigna canere iuſſit, & turmas, quæ eos ſequerentur, immiſit, hoſtis committi prœlium ratus, transfugientes telis excepit. Macedones, qui cùm viderent, neque recipi ſe ab aduerſariis, & premi ab his, quos deſerebant, neceſſariò ad iuſtum prœlium conuerſi hoſtem inuaſerunt.

Datames dux Perſarum, aduerſus Authofradatem in Cappadocia, cùm partem equitum ſuorum transfugere comperiſſet, ceteros omnes venire ſecum iuſſit, aſſecutusque transfugas collaudauit, quòd eum alacriter præceſſiſſent, hortatusque eſt eos etiam, vt fortiter hoſtem adorirentur: pudor transfugis attulit pœnitentiam, & conſilium ſuum (quia non putabant deprehenſum) mutauerunt.

T. Quintius Capitolinus Coſ. cedentibus Romanis ementitus eſt in altero cornu hoſtes fugatos, & ita confirmatis ſuis victoriam retulit.

Cneus Manlius, aduerſus Hetruſcos, vulnerato collega Fabio, qui ſiniſtrum cornu ducebat, & ob id parte cedente, quòd etiam occiſum crederent conſulem, cùm turmis equitum occurrit, clamitans & collegam viuere, & ſe dextro cornu viciſſe. Qua conſtantia redintegratis animis ſuorum vicit. Marius aduerſus Cimbros & Theutonos, cùm metatores eius per imprudentiam ita caſtris locum cepiſſent, vt ſub poteſtate Barbarorũ eſſet aqua, flagitantibus eam ſuis, digito hoſtem oſtendens, Illinc (inquit) petenda eſt. Quo inſtinctu aſſecutus eſt, vt protinus Barbari tollerentur.

T. Labienus poſt Pharſalicam pugnam, cùm victis partibus Dyrrhachium refugiſſet, miſcuit vera falſis, & non celato exitu pugnæ, æquatam partium fortunam, graui vulnere Cæſaris finxit, & hac aſſimulatione reliquis Pompeianarum partium fiduciam fecit.

M. Cato,

M. Cato, cùm Ambraciam, eo tempore, quo ſociæ naues ab Ætolis oppugnabantur, imprudens vno lembo appuliſſet, quanquam nihil ſecum præſidij haberet, cœpit ſignum voce geſtuque dare, quo videretur ſubſequentes ſuorum naues vocare: eaque aſſeueratione hoſtem terruit, tanquam planè appropinquarent, qui quaſi è proximo citabantur. Ætoli, ne aduentu Romanæ claſſis opprimerentur, reliquerunt oppugnationem.

CAP. VIII.

De conſtituenda per couſtantiam acie.

SERVIVS Tullius adoleſcens, prœlio quo Tarquinius rex, aduerſus Sabinos conflixit, ſigniferis ſegniùs dimicantibus, raptum ſignum in hoſtem miſit, cuius recipiendi gratia Romani ita ardenter pugnauerunt, vt & ſignum & victoriam retulerint.

Furius Agrippa Coſ. cedente cornu, ſignum militare ereptum ſignifero, in hoſtes Hernicos & Equos miſit: quo facto eius prœlium reſtitutum eſt. Summa enim alacritate Romani ad recipiendum ſignum incubuerunt.

T. Quintius Capitolinus Coſ. ſignum in hoſtes Phaliſcos eiecit, militesque id repetere iuſſit.

M. Furius Camillus Tr. Mil. conſulari poteſtate, cunctante exercitu, arreptum manu ſigniferum in hoſtes Volſcos & Latinos traxit, cæteros puduit non ſequi.

Saluius Pelignus, bello Perſico idem fecit.

Qu. Furius, auerſo exercitu, cùm occurriſſet, affirmauit nō recepturum ſe in caſtra quenquam niſi victorem, reductisque in aciem, victoria potitus eſt.

Scipio apud Numantiam, cùm auerſum ſuum videret exercitum, pronuntiauit ſibi pro hoſte futurum, quiſquis in caſtra rediſſet.

Sinilius Priſcus dictator, cùm ſigna legionum ferri in

hostes Phaliscos iussisset, signiferum cunctantem occidi imperauit, quo exemplo perterriti hostem inuaserunt.

Cossus Cornelius, magister equitum aduersus Fidenates idem fecit.

Tarquinius, aduersus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis, concitatisque equis procurrere & perrumpere aciem iussit.

Marcus Attilius Consul bello Samnitico, ex acie refugientibus in castra militibus aciem suorum opposuit, affirmans secum & cum bonis ciuibus dimicaturos eos, nisi cum hostibus maluissent, ea ratione vniuersos in aciem reduxit.

L. Sylla, cedentibus iam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, stricto gladio in primam aciem procurrit, appellansque milites dixit: Si quis quæsisset, vbi Imperatorem reliquissent, responderent pugnantem in Bœotia, cuius rei pudore vniuersi eum secuti sunt.

Diuus Iulius ad Mundam suis referentibus pedem, equum suum abduci à conspectu suo iussit, & in primam aciem pedes prosiliit: milites dum destituere Imperatorem erubescunt, redintegrarunt prœlium.

Philippus veritus, ne impetum Scytharum sui nō sustinerent, fideliſſimos equitum à tergo posuit, præcepitque, ne quem commilitonum ex acie fugere paterentur, persequerantius abeuntes trucidarent. Qua denuntiatione cùm effecisset, vt etiam timidissimi mallent ab hostibus quàm à suis interfici, victoriam acquisiuit.

CAP. IX.

De his, quæ post prœlium fiunt, si res prosperè cesserint, & de confirmandis reliquiis belli.

C. MARIVS, victis prœlio Teutonis, reliquias eorum (quia nox circumuenerat) circumsedens, sublatis subinde clamoribus, per paucos suorum territauit,

tauit, insomnemque hostem detinuit, ex eo consecutus, vt postero die irrequietum faciliùs debellaret.

Claudius Nero, victis Pœnis, quos Hasdrubale duce in Italiam ex Hispania trahicientes exceperat, caput Hasdrubalis in castra Hannibalis eiecit: quo factum est, vt & Hannibal luctu (nam frater occisus erat) & exercitus desperatione aduentantis præsidij affligeretur.

Lucius Sylla his, qui Præneste obsidebantur, occisorum in prœlio ducum capita hastis præfixa ostendit, atque ita obstinatorum peruicaciam fregit.

Arminius dux Germanorum, capita eorum, quos occiderat, similiter præfixa, ad vallum hostium admoueri iussit.

Domitius Corbulo, cùm Tygranocertam obsideret, & Armenij pertinaciter viderentur toleraturi obsidionem, in quendam ex Megistanis, quos ceperat, animaduertit, caputque eius balista excussum, intra munimenta hostium misit: id fortè decidit in medium concilium, quod tum cùm maximè habebant Barbari, ad cuius conspectum velut ostento consternati ad deditionem festinauerunt.

Hermocrates Syracusanus, superatis acie Carthaginensibus, veritus, ne captiui, quorum ingentem manum in potestatem redegerat, parum diligenter custodirentur, quia euentus dimicationis in epulas, & securitatem compellere victores poterat, finxit proxima nocte equitatum hostilem venturum: qua expectatione assecutus est, vt solito attentiùs vigiliæ agerentur.

Idem rebus prosperè gestis, & ob id resolutis suis in nimiam securitatem, somnoque & mero pressis, in castra transfugam misit, qui præmoneret se fuga elapsum: dispositas enim vbique à Syracusanis insidias, quarum metu recepit aciem. Illi cùm aduentarent, persecuti, in fossas deciderunt, & eo modo victi sunt.

CAP. X.

Si res durius ceſſerit, de aduerſis emendandis.

TITVS Didius in Hiſpania, cùm acerrimo prœlio conflixiſſet, quod nox diremerat, magno numero vtrinque cæſo, complura ſuorum corpora atra nocte ſepelienda curauit. Hiſpani poſtero die ad ſimile officium progreſſi, quia plures ex ipſorum numero, quàm ex Romanis cæſos repererant, victos ſe eſſe ſecundum eam dinumerationem argumentati, ad conditiones Imperatoris deſcenderunt.

T. Martius eques Romanus, qui reliquiis exercitus duorum Scipionum præfuit, cùm in propinquo bina caſtra Pœnorum paucis millibus paſſuum diſtarent, cohortatus milites, proxima caſtra intempeſta nocte adortus eſt: & cùm hoſtem victoriæ fiducia incompoſitum aggreſſus, ne nuntios quidem cladis reliquiſſet, breuiſſimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei geſtæ prægreſſus, altera eorundem caſtra inuaſit. Ita bis ſimili vſus euentu deletis vbiq. Pœnis, amiſſas populo Rom. Hiſpanias reſtituit.

CAP. XI.

De dubiorum animis in fide retinendis.

PVALERIVS Epidauri, timens oppidanorum perfidiam, quia parum præſidij habebat, gymnicos ludos procul ab vrbe apparauit. Quò cùm omnis ferè multitudo ſpectandi cauſſa exiſſet, clauſit portas, nec in eas antea admiſit Epidaurios, quàm obſides à principibus acciperet.

Cn. Pompeius, cùm ſuſpectos haberet Catinenſes, & vereretur, ne præſidium non recipercnt, petiit ab eis, vt ægros interim apud ſe refici paterentur; fortiſſimis deinde,

inde, habitu languentium missis, ciuitatem occupauit continuitque.

Alexander, deuicta perdomitaque Thracia petens Asiam, veritus ne post ipsius discessum sumerent arma, reges eorum, præfectosque, & omnes, quibus videbatur inesse cura detractæ libertatis; secum velut honoris caussa traxit: ignobilibus autem relictis, plebeios præfecit: consecutus vti principes beneficiis eius obstricti, nihil nouare vellent: plebs verò ne posset quidem spoliata principibus.

Antipater conspecto priore Neciorum exercitu (qui audita morte Alexandri ad infestandum imperium eius confluxerant) dissimulans se scire qua mente venissent, gratias his egit, quòd ad auxilium ferendum Alexandro aduersus Lacedæmonios conuenissent: adiecitque id se regi scripturum. Cæterùm ipsos, quia sibi opera eorum in præsentia non esset necessaria, abirent domos, hortatus est: & hac asseueratione periculum, quod ex nouitate rerum imminebat, discussit.

Scipio Aphricanus in Hispania, cùm inter captiuas eximiæ formæ virgo aliàs, & nobilis, ad eum perducta esset, omniumque oculos in se conuerteret, summa custodia habitam, sponso nomine Luceio reddidit: insuperq. aurum, quod parentes eius redempturi captiuam domum Scipionis attulerant, eidem sponso pro nuptiali munere dedit: qua multiplici magnificentia vniuersa gens victa imperio populi Romani accessit.

Alexandrum quoque Macedonem traditum est, eximiæ pulchritudinis virgini captiuæ, cùm finitimæ gentis principi fuisset desponsata, summa abstinentia ita peperciſſe, vt illam ne aspexerit quidem. Qua mox ad sponsum remissa, vniuersæ gentis, per hoc beneficium, animos conciliauit sibi.

Imperator Cæsar Augustus Germanicus, eo bello,

quo victis hostibus cognomen Germanici meruit, cùm in finibus Vbiorum castella poneret, pro fructibus eorum locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium solui iussit, atque ea iustitiæ fama omnium fidem astrinxit.

CAP. XII.

Quæ facienda sint pro castris, si satis fiduciæ in præsentibus copiis non habeamus.

TITVS Quintius Cos. cùm Volsci castra eius aggressuri forent, cohortem tantummodò in statione detinuit, reliquum exercitum ad quiescendum dimisit, æneatoribus præcepit, vt vallum insidentes equis circumirent, concinerentque. Qua facie & simulatione cùm & propulsasset, & detinuisset per totam noctem hostes, ad lucis exortum fessos vigilia, repentè facta eruptione, facilè superauit.

Quintus Sertorius in Hispania hostium equitatui maximè impar, qui vsque ad ipsas munitiones nimia fiducia succedebat, nocte scrobes aperuit, & ante eas aciem direxit: cùm demum turmales secundum consuetudinem redire vellent, pronuntiauit comperisse insidias se ab hostibus dispositas: idcirco ne discederent à signis néve laxarent agmen. Quod cùm soluere ex disciplina fecisset, exceptus fortè veris insidiis, quia prædixerat, interritos milites habuit.

Chares dux Athenienſium, cùm expectaret auxilia, & vereretur, ne interea contemptu præsentis paucitatis hostes castra eius oppugnarent, complures ex iis, quos habebat, per aduersam partem nocte missos, iussit quà præcipuè cõspicui forent hostibus, redire in castra, & accedentium nouarũ virium speciem præberent: atque ita simulatis auxiliis tutatus est, donec instrueretur expectatis.

Iphicrates Athenienſis, cùm campestribus locis castra haberet, exploraſſetque Thraces ex collibus, per quos

vnus

vnus erat descensus, nocte ad diripienda castra venturos, clàm duxit exercitum; & in vtroque viæ latere, per quam transituri erant Thraces, distributum collocauit: hostemq. decurrentem in castra, in quibus multi ignes per paucorũ curam instituti, speciem manentis ibi multitudinis seruabant, à lateribus adortus oppressit.

CAP. XIII.
De effugiendo.

GALLI pugnaturi cùm Attalo, aurum omne & argentum certis custodibus tradiderunt, quibus si acie fusi essent parceretur, quò faciliùs colligenda præda hostem impeditum effugerent.

Triphon Syriæ rex victus, per totum iter fugiens, pecuniam sparsit: eaque sectantes Antiochi equites moratus, effugit.

Quintus Sertorius pulsus acie à Quinto Metello Pio, ne fugam quidem sibi tutam arbitratus, milites dispersos abire iussit, admonitos in quem locum vellet conuenire.

Viriatus dux Lusitanorum copias nostras, locorumque iniquitatem euasit eadem, qua Sertorius ratione, sparso exercitu, deinde recollecto.

Horatius Cocles vrgente Porsennæ exercitu iussit suos per pontem redire in vrbem, eumque (ne casu sequeretur hostis) intercidere. Quod dum efficitur, in capite eius propugnator ipse insequentes detinuit. Audito deniq. fragore pontis abrupti, deiecit se in alueum: eumque in armis, & vulneribus oneratus tranauit.

Afranius in Hispania ad Ilerdam, cùm Cæsarem fugeret, instante eo castra posuit: cùm idem Cæsar fecisset, & pabulatum suos dimisisset, ille signum repentè itineri dedit.

Antonius, cùm ex Parthis sibi instantibus reciperet exerci-

exercitum, & quoties prima luce moueret, toties vrgentibus Barbarorũ ſagittis infeſtaretur, abeuntium agmen in quintam horam continuit: ſuisque fidem conſtantiorem fecit: qua perſuaſione digreſſis inde Parthis, iuſtum iter reliquo die ſine interpellatione confecit.

Philippus in Epiro victus, ne fugientẽ eum Romani premerent, inducias ad ſepeliendum eos, qui cæſi erant, impetrauit: & ob id remiſſioribus cuſtodibus euaſit.

Publius Cl. nauali prœlio ſuperatus à Pœnis, cùm per hoſtium præſidia neceſſe haberet erumpere, reliquas viginti naues tanquam victrices iuſſit ornari, atque ita Pœnis exiſtimantibus ſuperiores fuiſſe acie noſtros, terribilis exceſſit.

Pœni claſſe ſuperati, quia inſtantem auertere Romanum ſtudebant, ſimulauerunt, in vada naues ſuas incidiſſe, hærentesque imitati, effecerunt vt victor eorum timens caſum, ſpatium ad euadendum daret.

Comminius Atrebas, cùm victus à D. Iulio ex Gallia in Britanniam fugeret, & fortè ad Oceanum ſecundo vento quidem, ſed æſtu recedente veniſſet, quamuis naues in ſiccis littoribus hærerent, pandi nihilominus vela iuſſit. Quæ cùm perſequens eum Cæſar ex longinquo tumentia, & flatu plena vidiſſet, ratus proſpero ſibi eripi curſu, receſſit.

SEXTI

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS, STRATEGEMATΩN LIBRI TERTII.

Præfatio.

SI PRIORES *libri reſponderunt titulis ſuis, & lectorem hucuſque cum attentione perduxerunt, edam nunc circa oppugnationes vrbium defenſiones q̃ ſtrategemata: nec morabor vlla prælocutione, prius traditurus, quæ oppugnandis vrbibus vſui ſunt, tum quæ obſeſſos inſtruere poſſint: depoſitis autem operibus & machinamentis, quorum expleta iam pridem inuentione, nullam video vltra artium materiam; has circa expugnationem ſpecies ſtrategematũ fecimus.*

CAP. I.

De repentino impetu.

T. QVINTIVS Coſ. victis acie Equis & Volſcis, cùm Antium oppidum expugnare ſtatuiſſet, ad concionem vocato exercitu, expoſuit quàm id neceſſarium & facile eſſet, ſi non differretur: eoque impetu, quem exhortatio concitauerat, aggreſſus eſt vrbem.

M. Cato animaduertit, in Hiſpania potiri ſe quodam oppido

oppido posse, si inopinantes inuaderet: quatridui itaque iter, biduo per confragosa & deserta emensus, nihil tale metuentes, oppressit hostes: victoribus deinde suis caussam tam facilis euentus requirentibus, dixit: tum illos victoriã adeptos, cùm quatridui iter biduo arripuerunt.

CAP. II.

De fallendis iis, qui obsidentur.

DOMITIVS Caluinus, cùm obsideret Lucam oppidum Ligurum, situ non tantùm & operibus, verùm etiam propugnatorum præstantia tutum, circuiri muros frequenter omnibus copiis instituit, easdemque reducere in castra. Qua consuetudine inductis ita oppidanis, vt crederent exercitationis id gratia facere Romanum, & ob hoc nil ab eo conatu cauentibus, morem illum obambulandi in subitum direxit impetum: occupatisque mœnibus expressit, vt seipsos dederent & oppidum.

C. Duillius Cos. subinde exercendo milites remigesque, consecutus est, vt securis Carthaginensibus vsque in id tempus innoxiæ consuetudinis, subitò admota classe, murum occuparet.

Hannibal in Italia multas vrbes cepit, cùm Romanorum habitu quosdam suorum ex longo belli vsu Latinè quoque loquentes præmitteret.

Arcades Messeniorum castellum obsidentes, factis quibusdam armis ad similitudinem hostilium, eo tempore quo succeßura alia præsidia his explorauerant, instructi eorum, qui expectabantur ornatu, admissique per hunc errorem, vt socij possessionem loci, strage hostium adepti sunt.

Cymon dux Athenienſium, in Caria insidiatus cuidam ciuitati, religiosum incolis templum Dianæ, lucumque qui extra muros erat, noctu improuisus incendit:

dit: effusisq. oppidanis ad opem aduersus ignes ferendam, vacuam defensoribus cepit vrbem.

Alcibiades dux Athenienſium, cùm ciuitatem Agrigentinorum egregiè munitam obſideret, petito ab eis conſilio, diu tanquam de rebus ad commune pertinentibus diſſeruit in theatro, vbi ex more Græcorum locus conſultationi præbebatur; dumque conſilij ſpecie tenet multitudinem, Athenienſes, quos ad id præparauerat, incuſtoditam vrbem ceperunt.

Epaminundas Thebanus, in Arcadia die feſto effusè extra mœnia vagantibus hoſtium fœminis, pleroſque ex militibus ſuis muliebri ornatu immiſcuit: qua ſimulatione illi intra portas ſub noctem recepti, ceperunt oppidum, & ſuis aperuerunt.

Ariſtippus Lacedæmonius, feſto die Tegeatarũ, quo omnis multitudo ad celebrandum Mineruæ ſacrum, vrbe egreſſa erat, iumenta ſaccis frumentariis palea refertis onuſta, Tegeam miſit, agentibus ea militibus, qui negotiatorum ſpecie inobſeruati portas aperuerunt ſuis.

Antiochus in Cappadocia ex caſtello Suenda, quod obſidebat, iumenta frumentatum egreſſa intercepit: occiſisque calonibus, eorundem veſtitu milites ſuos, tanquam frumentum reportantes, ſubmiſit. Quo errore illi cuſtodibus deceptis, caſtellum intrauerunt, admiſeruntque milites Antiochi.

Thebani, cùm portum Sycioniorum nulla vi redigere in poteſtatem ſuam poſſent, nauem ingentem armatis compleuerunt, expoſita ſuper merce, vt negotiatorum ſpecie fallerent: ab ea deinde parte murorum, quæ longiſſimè remota erat, apparere paucos diſpoſuerunt, cum quibus è naue quidam egreſſi inermes ſimulata rixa, occurrerunt: Sycioniis ad dirimendum id iurgium aduocatis, Thebanæ naues & portum vacantem & vrbem occupauerunt.

Timarchus

Thymarcus Ætolus occiſo Charmade Ptolomæi regis præfecto, chlamyde interemti & galero ad Macedonicum ornatus eſt habitum: per hũc errorem pro Charmade in Samniorum portum receptus, occupauit.

CAP. III.

De eliciendis ad proditionem.

PAPYRIVS Curſor Coſ. apud Tarentum, Miloni, qui tum præſidio Epirotarum vrbem obtinebat, ſalutem ipſi & popularibus, ſi per illum oppido potiretur, pollicitus eſt. Quibus præmiis ille corruptus, perſuaſit Tarentinis, vt ſe legatum ad conſulem mitterent, à quo plena promiſſa ex pacto referens, in ſecuritatem oppidanos reſoluit, atq. ita incuſtoditã vrbem Curſori tradidit.

Marcellus, cùm Syracuſanum quendam Soſiſtratum ad proditionem ſolicitaſſet, ex eo cognouit remiſſiores cuſtodias fore die feſto, quo Epicides præbiturus eſſet vini epularumque copiam: inſidiatus igitur hilaritati, & quæ eam ſequebatur ſocordiæ, munimenta conſcendit, vigilibusq. cæſis, aperuit exercitui Romano vrbem nobilibus victoriis claram.

Tarquinius Superbus, cùm Gabios in deditionem accipere nõ poſſet, filium ſuum Sextum Tarquinium cæſum virgis ad hoſtem miſit: is incuſata patris ſæuitia perſuaſit Gabinis, vt odio ſuo aduerſus regem vterentur, & dux ad bellum electus tradidit patri Gabios.

Cyrus Perſarum rex, ſuum comitem Zopyrum, explorata eius fide, truncata de induſtria facie, ad hoſtes dimiſit: ille aſſentante iniuriarum fide, creditus inimiciſſimus Cyro, cùm hanc perſuaſionem adiuuaret, procurrendo propiùs quotiens acie decertaretur, & in eum tela dirigendo, commiſſam ſibi Babyloniorum vrbem tradidit Cyro.

Philippus oppido Samiorum excluſus, Apollonio præfecto

præfecto eorum, ad proditionem corrupto, persuasit, vt plaustrum lapide quadrato oneratũ, in ipso aditu portæ poneret, cõfestim deinde signo dato insequutus oppidanos, circa impedita portæ claustra, oppressit trepidantes.

Hannibal apud Tarentum, quæ à præsidio Romano, duce Liuio tenebatur, Eoneum quendam Tarentinum, quem ad proditionem solicitauerat, eiusmodi fallacia instruxit, vt ille per causſam venandi noctu procederet, quasi id per hostem interdiu non liceret: egresso ipsi apros subministrabant, quos ille tanquam ex captura Liuio offerret; idque cùm sæpius factum esset, & ideò minus obseruaretur, quadam nocte Hannibal venatorum habitu, Pœnos comitibus eius immiscuit: qui cùm onusti venatione, quam ferebant, recepti essent à custodibus, protinus eos adorti occiderunt. Tunc fracta porta admissus cum exercitu Hannibal omnes Romanos interfecit, exceptis his, qui in arcem profugerant.

Lysimachus rex Macedonum, cùm Ephesios oppugnaret, & illi in auxilio haberent Mandronem Archipiratam, qui plerumque oneratas præda naues Ephesum appellebat, corrupto ei ad proditionem, iunxit fortissimos Macedonum, quos ille restrictis manibus pro captiuis Ephesum introduceret; qui postea raptis ex arce armis vrbem Lysimacho tradiderunt.

CAP. IIII.

Per quæ hostes ad inopiam redigantur.

FABIVS Maximus vastatis Campanorum agris, ne quid eis ad fiduciam obsidionis superesset, recessit sementis tempore, vt frumentum quod reliquum habebant, in sationes conferrent: reuersus deinde renata protriuit, & ad famem redactis potitus est.

Antigonus aduersus Athenienses idem fecit.

Dionysius multis vrbibus captis, cùm Rheginos ag-

gredi vellet, qui copiis abundabant, ſimulauit pacem, petiitque ab eis, vt commeatus exercitui ipſius ſubminiſtrarent: quod cùm impetraſſet, exhauſto oppidanorum frumento, aggreſſus vrbem alimentis deſtitutam ſuperauit.

Idem & aduerſus Himeræos feciſſe dicitur.

Alexander oppugnaturus Leucadiam commeatibus abundantem, prius caſtella, quæ in confinio erant, cepit: omnesque ex his Leucadiam paſſus eſt confugere, vt alimenta inter multos celeriùs abſumerentur.

Phalaris Agrigentinus, cùm quædam loca munitione tuta in Sicilia oppugnaret, ſimulato fœdere frumenta, quæ reſidua ſe habere dicebat, apud eos depoſuit: deinde data opera, vt rectorum cameræ, in quibus id conferebatur, reſciſſæ pluuiam reciperent, fiducia conditi commeatus, proprio tritico abuſos initio æſtatis aggreſſus inopia compulit ad deditionem.

CAP. V.

Quemadmodum perſuadeatur obſidionem eſſe permanſuram.

CLEARCHVS Lacedæmonius exploratum habens Thracas omnia victui neceſſaria in montes comportaſſe, vna quoq. ope ſuſtentari, quòd crederent eum commeatus inopia receſſurum, per id tempus quo legatos eorum venturos opinabatur, aliquem ex captiuis in conſpectu iuſſit occidi, & membratim, tanquam alimenti cauſſa in contubernia diſtribuit. Thraces nihil non facturum perſeuerantiæ cauſſa eum credentes, qui tam deteſtabiles epulas ſuſtinuiſſet experiri, in deditionem venerunt.

Tiberius Gracchus, Luſitanis dicentibus, in decem annos cibaria ſe habere, & ideo obſidionem non expaueſcerere, Vndecimo, inquit, anno vos capiam. Qua

voce

voce præterriri Lusitani, quanquam instructi commeatibus, statim se tradiderunt.

Aul. Torquato Græcam vrbem oppugnanti, cùm diceretur, iuuentutem ibi studiosè iaculis & sagittis exerceri, Plutis eam, inquit, propediem vendam.

CAP. VI.

De destructione præsidiorum hostium.

SCIPIO Hannibale in Africam reuerso, cùm plura oppida, quæ ratio illi in potestatem redigenda dictabat, firmis præsidiis diuersæ partis obtinerentur, subinde aliquam manum submittebat ad infestanda ea, nouissimè etiam, tanquam direpturus ciuitates aderat, deinde simulato metu, refugiebat. Hannibal ratus veram esse eius trepidationem, deductis vndiq; præsidiis, tanquam de summa rerum dimicaturus, insequi cœpit: ita consecutus Scipio, quod petierat, nudatas propugnatoribus vrbes, per Masiniſſam & Numidas cepit.

P. Cornelius Scipio intellecta difficultate expugnandi Delminium, quia omnium concursu defendebatur, aggredi alia oppida cœpit, & euocatis ad sua defendenda singulis, vacuatum auxiliis Delminium cepit.

Pyrrhus Epirotarum rex, aduersus Illyrios, cùm ciuitatem, quæ caput gentis erat, redigere in potestatem suam vellet, eius desperatione cæteras vrbes petere cœpit: consecutusque est, vt hostes fiducia velut satis munitæ vrbis eius ad tutelam aliarum dilaberentur. Quo facto ipse rursus reuocatis omnibus suis, vacuam eam defensoribus cepit.

Cornelius Rufinus Cos. cùm aliquanto tempore Crotonam oppidum frustra obsedisset, quod inexpugnabile faciebat assumpta in præsidia Lucanorum manus, simulauit se cœpto desistere: captiuum deinde magno præmio solicitatum, misit Crotonam, qui (tanquam

ex custodia effugisset) persuasit discessisse Romanos: id verum Crotonenses arbitrati, dimisere auxilia, destitutique propugnatoribus, inopinati, & inualidi capti sunt.

Mago dux Carthaginensium, victo Cn. Pisone, & in quadam turre circumsepto, suspicatus ventura ei subsidia, perfugam misit, qui persuaderet appropinquantibus, captum iam Pisonem: qua ratione deterritis eis, reliqua victoriæ consummauit.

Alcibiades in Sicilia, cùm Syracusanos capere vellet, ex Catanensibus, apud quos tum exercitum continebat, quendam exploratæ solertiæ submisit Syracusanis: is in publicum consilium introductus, persuasit, infestissimos esse Catanenses Athenienſibus, & si adiuuarentur à Syracusanis, futurum vt opprimerent eos, & Alcibiadem: qua re adducti Syracusani vniuersis viribus Catanam petituri processerunt, relicta ipsorum vrbe: quam à tergo adortus Alcibiades desolatã, vt sperauerat, afflixit.

Cleonymus Athenienſis Trœzenios, qui præsidio Craterum tenebant, aggressus, tela quædam (in quibus scriptum erat, venisse se ad liberandum eorum rempublicam) intra muros iecit: & eodem tempore captiuos quosdam conciliatos sibi remisit, qui Craterum detrectarent. Per hoc consilium seditione intestina apud obsessos conciliata, admoto exercitu potitus est ciuitate.

CAP. VII.

De fluminum deriuatione & vitatione aquarum.

PVBLIVS Seruilius Isauram oppidum flumine (ex quo hostes aquabantur) auerso, ad deditionem siti compulit.

C. Cæsar in Gallia Caduceorum ciuitatem amne cinctam, & fontibus abundantem, ad inopiam aquæ redegit, cùm fontes cuniculis auertisset, & fluminis vsum per sagittarios arcuisset.

L. Metel-

L. Metellus in Hiſpania citeriore, caſtra hoſtium in humili loco poſita, fluuium ex ſuperiore parte immiſit: & ſubita inundatione turbatos, per diſpoſitos in hoc ipſum inſidiatores cecîdit.

Alexander apud Babylonem, quæ media flumine Euphrate diuidebatur, foſſam pariter & aggerem inſtituit, vt in vſum eius exiſtimarent hoſtes egeri terram, atque ita ſubitò flumine auerſo, per alueum veterem (qui ſiccatus ingreſſum præbebat) vrbem intrauit.

Semiramis, aduerſus eoſdem Babylonios eodem Euphrate auerſo, idem feciſſe dicitur.

Cliſthenes Sycionius ductum aquarum in oppidum Criſeorum ferentem rupit: mox affectus ſiti reſtituit aquam elleboro corruptam, qua vſos profluuio ventris decipiens, cepit.

CAP. VIII.

De iniiciendo obſeſſis pauore.

PHILIPPVS, cùm Trinaſſum caſtellum nuda vi capere poſſet, terram ante ipſos muros aggeſſit, ſimulauitque agi cuniculum: caſtellanique, quia ſubrutos ſe exiſtimarant, dediderunt.

Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida ſimul oppugnaturus, non ita longo ſpatio diſtantia, quo tempore ad alterum eorum exercitum admouebat, præcepit, vt ex compoſito ab aliis caſtris quatuor equites coronati, notabili alacritate velut victoriam annuntiantes, venirent: ad cuius ſimulationem curauit, vt ſilua, quæ in medio erat, incenderetur, præbitura ſpeciem vrbis ardentis: præterea quoſdam captiuorum habitu eodem iuſſit perduci. Qua aſſeueratione perterriti, qui obſidebantur, dum in parte iam ſe ſuperatos exiſtimarent, defecerunt.

Cyrus rex Perſarum, incluſo Sardibus Crœſo, quà

præruptus mons nullum aditum præstabat, ad mœnia malos exæquantes altitudinem iugi subrexit: quibus simulachra hominum armata Persici habitus imposuerat, noctuq. eos monti admouit. Tum prima luce ex altera parte muros aggressus est, vbi orto sole simulachra illa, armatorum referentia habitum, refulserunt, oppidani captam vrbem à tergo credentes, & hoc in fugam dilapsi victoriam hostibus concesserunt.

CAP. IX.

De irruptione ex diuersa parte quàm expectamus.

SCIPIO apud Carthaginem sub discessum æstus maritimi secutus Deum (vt dicebat) ducem, ad muros vrbis accessit: & cedente stagno, quà non expectabatur, irrupit.

Fabius Maximus Cunctatoris filius, apud Arpos præsidio Hannibalis occupatos, considerato situ vrbis, sexcentos milites obscura nocte misit: qui per munitam eoq. minus frequentatam oppidi partem scalis euecti in murum, portas reuellerent: hi adiuti decidentium aquarum sono, qui operis strepitu obscurabat, iussa peragunt: ipse dato signo ab alia parte aggressus, cepit Arpos.

C. Marius, bello Iugurthino apud flumē Mulucham, cùm oppugnaret castellum in monte saxeo situm, quod vna & angusta semita adibatur, cetera parte velut consulto præcipiti, nuntiato sibi per Ligurem quendam ex auxiliis gregalem militem, qui fortè aquatum progressus, dum per saxa montis cochleas legit, ad summum peruenerat, eripi posse castellum, paucos centuriones, quibus perfectissimos cum velocissimis militibus æneatores immiscuerat, misit: capite pedibusque nudis, vt prospectus visusque per saxa facilior foret, scutis gladiisque à tergo aptatis, hi Ligure duce & telis & clauis, quibus in ascensu nitebantur adiuti, cùm ad posteriora & ob id

ob id vacua defensoribus castelli peruenissent, concinere & tumultuari, vt præceptum erat, cœperunt: ad quod constitutum Marius constantiùs adhortatus suos, acriùs instare castellanis cœpit: quos ab imbelli multitudine suorum reuocatos, tanquam capti à tergo essent, insecutus castellum cepit.

Lucius Cornelius Cos. complura Sardiniæ cepit oppida, dum firmissimas partes copiarum noctu exponit, quibus præcipiebat, vt delitescerent, opperirenturq. tempus, quo ipse noctu appelleret: occurrentibus deinde aduentanti hostibus, & ab ipso per simulationem fugæ longius ad persequendum auocatis, illi in relictas ab eis vrbes impetum facerent.

Pericles Athenienſium dux, cùm oppugnaret quandam ciuitatem magno consensu defendentium tutam, nocte ab ea parte murorum, quæ mari adiacebat, classicum cani, clamoremque attolli iussit: hostes penetrari illac in oppidum rati, reliquerunt portas, per quas Pericles destitutas præsidio irrupit.

Alcibiades dux Athenienſium, Cyzicum oppugnandi eius causſa nocte improuisus accessit: & diuersa parte mœnium cornicines canere iussit: sufficere propugnationi murorum poterant ad id latus, à quo solo se tentari putabant, cùm confluerent, quà non obsistebatur, muros transcendit.

Thrasybulus dux Milesiorũ, vt portum Scyciniorum occuparet, à terra subinde oppidanos tentauit: & illò quò lacessebantur conuersis hostibus, classe inexpectata portum cepit.

Philippus in obsidione cuiusdam maritimæ vrbis, binas naues procul à conspectu contabulauit, superstruxitque eis turres: aliis deinde turribus adortus à terra, domibus propugnatores distrinxit, turritas naues à mari applicuit, & quà non resistebatur, subiit muros.

Pericles Peloponeſorum caſtellum oppugnaturus, in quod duo omnino erant acceſſus, alterum foſſa interclusit, alterum munire inſtituit: caſtellani ſecuriores ab altera parte facti, eam ſolam, quam muniri videbant, cuſtodire cœperunt. Pericles, præparatis pontibus, iniectisq. ſuper foſſam, quà nõ cauebatur, ſubiit caſtellum.

Antiochus aduerſus Epheſios, Rhodius quos in auxilio habebat præcepit, vt nocte portum cum magno ſtrepitu inuaderent: ad quam partem omni multitudine cum tumultu decurrente, nudatis defenſore reliquis munitionibus ipſe aggreſſus, ex aduerſo ciuitatem cepit.

CAP. X.

De inſidiis, per quas eliciantur obſeſſi.

CATO in conſpectu Lacetanorum, quos obſidebat, reliquis ſuorum ſubmotis, Sueſſanos quoſdam ex auxiliaribus, maximè imbelles, aggredi mœnia iuſſit: hos cùm facta irruptione Lacetani facilè auertiſſent, & fugientes auidè inſecuti eſſent, illis quas occultauerat cohortibus, oppidum cepit.

Lucius Scipio in Sardinia, cuiuſdam ciuitatis per tumultum relicta oppugnatione quã inſtruxerat, ſpeciem fugientis præſtitit: inſecutisq. temerè oppidanis, per eos, quos in proximo occultauerat, oppidum inuaſit.

Hannibal, cùm obſideret ciuitatem Hymeram, caſtra ſua capi de induſtria paſſus eſt, iuſſis recedere Pœnis, tanquam præualeret hoſtis. Quo euentu Hymeræis ita deceptis, vt gaudio impulſi relicta vrbe procurrerent ad Punicum vallum, Hannibal vacuam vrbem, per eos, quos in inſidiis ad hanc ipſam occaſionem poſuerat, cepit. Idem, vt Saguntinos eliceret, rara acie ad muros accedens, ad primam eruptionem oppidanorum ſimulata fuga ceſſit, interpoſitoque exercitu ab oppido intercluſos hoſtes à ſuis, in medio trucidauit.

Himilco

Himilco Carthaginenſis, apud Agrigentum, iuxta oppidum partem copiarum in inſidiis poſuit: præcepitque his, vt cùm proceſſiſſent oppidani, ligna humida incenderent, deinde cum reliqua parte exercitus luce ad eliciendos hoſtes progreſſus, ſimulata fuga perſequentes oppidanos longiùs cedendo protraxit: inſidiatores prope mœnia imperatum ignem aceruis ſubiecerunt, vnde obortum contemplati fumum Agrigentini, incenſam ciuitatem ſuam exiſtimauerunt: defendendæque eius gratia, dum trepidè recurrunt, obuiis eis qui inſidiati iuxta muros erant, & à tergo inſtantibus, quos perſecuti fuerant, in medio trucidati ſunt.

Viriatus diſpoſito per occulta milite, paucos miſit, qui abigerent pecora Segobrigenſiũ, ad quæ illi vindicanda, cùm frequentes procurriſſent, ſimulantesq. fugam prædatores perſequerentur, deducti in inſidias, cæſiq. ſunt.

Scordiſci equites, cum Heracleæ duarum partium præſidio præpoſitus eſſet Lucullus, pecora abigere ſimulantes, prouocarunt eruptionem: fugam deinde mentiti, ſequentem Lucullum in inſidias deduxerunt, & octingentos cum eo milites occiderunt.

Chares dux Athenienſium, ciuitatem aggreſſurus littori appoſitam, poſt quædam promontoria occultè habita claſſe, è nauibus velociſſimam præter hoſtilia præſidia ire iuſſit: qua viſa, cùm omnia nauigia, quæ pro cuſtodia portus agebantur, ad perſequendam euolaſſent, Chares in indefenſum portum cum reliqua claſſe inuectus, etiam ciuitatem occupauit.

Barca dux Pœnorum, in Sicilia Lilybæum noſtris terra mariq́ue obſidentibus, partem claſſis ſuæ procul armatam iuſſit oſtendi: ad eius conſpectum cùm euolaſſent noſtri, ipſe reliquis, quas in occulto tenuerat, nauibus, Lilybæi portum occupauit.

CAP. XI.

De ſimulatione regreſſus.

PHORMION dux Athenienſium, cùm depopulatus eſſet agros Chalcidenſium, legatis eorum de ea re querentibus benignè reſpondit: & nocte qua dimiſſurus illos erat, finxit literas ſibi ſuperueniſſe ciuium ſuorum, propter quas redeundum haberet, ac paulum regreſſus dimiſit legatos. his omnia tuta & abiſſe Phormionem renuntiantibus, Chalcidenſes ſpe & oblatæ humanitatis, & abducti exercitus, remiſſa vrbis cuſtodia, cùm confeſtim Phormion reuertiſſet, prohibere inexpectatam vim non potuerunt.

Ageſilaus dux Lacedæmoniorũ, cùm Phocenſes obſideret, & intellexiſſet eos, qui tunc præſidio illis erãt, iam grauari belli incommodo, paululum regreſſus tanquam ad alios actus, liberã occaſionẽ recedendi his dedit: non multò pòſt milite reducto, deſtitutos Phocẽſes ſuperauit.

Alcibiades aduerſus Byzantios, qui ſe mœnibus continebant, inſidias diſpoſuit, & ſimulato regreſſu, incautos eos oppreſſit.

Viriatus, cùm tridui iter diſcedens confeciſſet, idem illud vno die remenſus, ſecuros Segobrigenſes & ſacrificio tum cùm maximè occupatos oppreſſit.

Epaminũdas apud Mantinæam, cũ Lacedæmonios in ſubſidiũ hoſti veniſſe animaduerteret, ratus poſſe Lacedæmonẽ occupari, ſi clàm illò profectus eſſet, nocte crebros ignes fieri iuſſit, vt ſpecie remanẽdi occultaret profectionẽ: ſed à transfuga proditus, aſſecuto exercitu Lacedæmoniorum, itinere quidem, quo Spartam petebat, deſtitit: idem tamẽ conſiliũ conuertit ad Mantinienſes, æquè enim ignibus factis Lacedæmonios, quaſi maneret fruſtratus, per quadraginta millia paſſuũ Mantinæam reuertitur, eamque auxilio deſtitutam occupauit.

CAP.

CAP. XII.

Ex contrario circa tutelam obſeſſorum, de exercitanda cura ſuorum.

ALCIBIADES Athenienſis, ciuitate ſua à Lacedæmoniis obſeſſa, veritus negligentiam vigilum, denuntiauit his, qui in ſtationibus erant, vt obſeruarent lumen, quod nocte oſtenſurus eſſet ex arce, & ad conſpectum eius ipſi quoque lumina attollerent. In quo munere qui ceſſaſſet, pœnam paſſurum: dum ſolicitè expectatur ſignum ducis, peruigilatum ab omnibus, & ſuſpectæ noctis periculum euitatum eſt.

Iphicrates dux Athenienſium, cùm præſidio Corinthum teneret, & ſub aduentum hoſtium ipſe vigilias circumiret, vigilem quem dormientem viderat, transfixit cuſpide: quod factum quibuſdam, tanquam ſæuum increpantibus, Qualem inueni, inquit, talem reliqui.

Epaminundas Thebanus idem feciſſe dicitur.

CAP. XIII.

De emittendo & recipiendo nuntio.

ROMANI obſeſſi in Capitolio ad Camillum ab exilio implorandum miſerunt Pontium Cominum, qui vt ſtationes Gallorum falleret, per ſaxa Tarpeia dimiſſus, tranſnato Tyberi Veios peruenit, & perpetrata legatione ſimiliter ad ſuos rediit.

Campani diligenter Romanis, à quibus obſeſſi erant, cuſtodias agentibus, quendam pro transfuga ſubornatum miſerunt, qui occultatam balteo epiſtolam inuenta effugiendi occaſione ad Pœnos pertulit.

Venatione quoque & pecoribus quidam inſuerunt literas, membranis mandatas.

Aliqui & iumentum in aduerſam partem infulſerunt, dum ſtationes tranſeunt. Nonnulli interiora vaginarum inſcripſerunt.

L. Lu-

L. Lucullus Cyzicenos obſeſſos à Mithridate, vt certiores aduentus ſui faceret, cùm præſidiis hoſtium teneretur introitus vrbis, qui vnus & anguſtus ponte modico inſulam continenti iungit, militem è ſuis ſciolum nandi, & nauticæ artis peritum, iuſſit inſidentem duobus inflatis vtribus, literas inſutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter ſe diſtantibus commiſerat, ire ſeptem millium paſſuum traiectum. Quod ita peritè gregalis fecit, vt cruribus velut gubernaculis dimiſſis curſum dirigeret, & procul viſentes, qui in ſtatione erant, marinæ ſpecie beluæ deciperet.

Hircius Coſ. ad Decimum Brutum, qui Mutinæ ab Antonio obſidebatur, literas ſubinde miſit plumbo ſcriptas, quibus ad brachium religatis, milites Scultellam amnem tranſnabant.

Idem columbis (quas incluſas antè tenebris & fame affecerat) epiſtolas ſeta ad collum religabat, easque à propinquo inquantum poterat mœnibus loco emittebat: illæ lucis cibiſque auidæ, altiſſima ædificiorum petentes excipiebantur à Bruto, qui eo modo de omnibus rebus certior fiebat: vtique poſtquam diſpoſito quibuſdam locis cibo columbas illuc deuolare inſtituerat.

CAP. XIIII.

De introducendis auxiliis & commeatibus ſuggerendis.

BELLO ciuili, cùm Ategua vrbs in Hiſpania Pompeianarum partium obſideretur, Maurus interrex, tanquã Cæſarianus Tribuni cornicularius vigiles quoſdam excitauit, è quibus aliquos euitans, cõſtantia fallaciæ ſuæ per medias Cæſaris copias præſidiũ Pompeij traduxit.

Hannibale obſidente Caſilinam, Romani farinam doliis ſecunda aqua Vulturni fluminis demittebant, vt ab obſeſſis exciperetur, quibus cùm obiecta per medium amnem

amnem cathena Hannibal obſtitiſſet, nuces ſparſere; quæ cùm aqua ferente ad oppidum defluerent; eo commeatu ſociorum neceſſitatem ſuſtentauerunt.

Hircius Mutinenſibus obſeſſis ab Antonio, ſalem, quo maximè indigebant, cuppis conditum, per amnem Saniturnum intromiſit.

Idem pecora ſecunda aqua dimiſit, quæ excepta ſuſtentauerunt neceſſariorum inopiam.

CAP. XV.

Quemadmodum efficiatur, vt abundare videantur quæ deerunt.

ROMANI, cùm à Gallis Capitolium obſideretur, in extrema iam fame panem in hoſtē iactauerunt: conſecutique, vt abundare commeatibus viderentur, obſidionem, donec Camillus ſubueniret, tolerauerunt.

Athenienſes, aduerſus Lacedæmonios idem feciſſe dicuntur.

Hi qui ab Hannibale Caſilini obſidebantur, ad extremam famem peruenisſe crediti, cùm etiam herbas alimentis eorum Hannibal ſæpe arato loco, qui erat inter caſtra ipſius & mœnia, præriperet, ſemina in præparatum locum iecerunt: conſecuti, vt habere viderentur, quo victum ſuſtentarent vſque ad ſatorum prouentum.

Reliqui ex Variana clade, cùm obſiderentur, quia deſici frumento videbantur, horrea tota nocte circumduxerunt: captiuos deinde præciſis manibus dimiſerunt: hi circumſidentibus ſuis perſuaſerunt, ne ſpem maturæ expugnationis reponerent in fame Romanorum, quibus alimentorum ingens copia ſupereſſet.

Thraces in arduo monte obſeſſi, in quem hoſtibus acceſſus non erat, collato viritim exiguo tritico, aut caſeo pauerunt pecora, & in hoſtium præſidia dimiſerunt: quibus exceptis occiſisque, cùm frumenti veſtigia in viſceri-

viſceribus eorum apparuiſſent, opinatus hoſtis magnam vim tritici ſupereſſe eis, qui inde etiam pecora paſcerent, receſſit ab obſidione.

Thraſybulus dux Mileſiorum, cùm longa obſidione milites ſui angerentur ab Aliatte, qui ſperabat eos ad deditionem fame poſſe compelli, ſub aduentum legatorum Aliattis frumentum omne in forũ compellere iuſſit: & conuiuiis ſub id tempus inſtructis per totam vrbem epulas præſtitit: atque ita perſuaſit hoſti ſupereſſe ipſis copias, quibus diuturnam ſuſtinerent obſidionem.

CAP. XVI.

Qua ratione proditoribus & tranſfugis occurratur.

CL. Marcellus cognito conſilio Battei Nolani, qui corrumpere ad defectionem populares ſtudebat, & Hannibali gratificabatur, quòd illius beneficio curatus inter Cannenſes ſaucius, & ex captiuitate remiſſus ad ſuos erat, quia interficere eum (ne ſupplicio eius reliquos concitaret Nolanos) non audebat, accerſitum ad ſe allocutus eſt, dicens; fortiſſimum eum militem eſſe, quod antea ignoraſſet: hortatusque eſt, vt ſecum moraretur: & ſuper verborum honorem, equo quoque donauit. Qua benignitate non illius tantùm fidẽ, ſed etiam popularium, qui ex illo pendebant, ſibi obligauit.

Hamilcar dux Pœnorum, cùm frequenter auxiliares Galli ad Romanos tranſirent, etiam ex conſuetudine, vt ſocij exciperentur, ſibi fideliſſimos ſubornauit, ad ſimulandam tranſitionem, qui Romanos excipiendorum cauſſa eorum progreſſos ceciderunt. Quæ ſolertia Hamilcari non tantùm ad præſentem profuit ſucceſſum, ſed in poſterum præſtitit, vt Romanis veri quoque tranſfugæ forent ſuſpecti.

Hanno Carthaginenſium Imperator in Sicilia, cùm com-

comperiſſet Gallorum mercenariorum circiter quatuor millia cõſpiraſſe ad transfugiendum ad Romanos, quòd aliquot menſium mercedes non receperant, animaduertere autem in eos non auderet, metu ſeditionis, promiſit prolationis iniuriam liberalitate penſaturum: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum datis pollicitis, fideliſſimum diſpenſatorem ad Otacilium Coſ. miſit: qui tanquam rationibus interuerſis transfugiſſet, nuntiauit, nocte proxima Gallorum quatuor millia, quæ prædatum forent miſſa, poſſe excipi. Otacilius nec ſtatim credidit transfugæ, nec tamen rem ſpernendam ratus, diſpoſuit in inſidiis lectiſſimam manum ſuorum: ab ea Galli excepti, dupliciter Hannonis conſilio ſatisfecerunt, & Romanos ceciderunt, & ipſi omnes interfecti ſunt.

Hannibal ſimili cõſilio ſe à transfugis vltus eſt. Nam cùm aliquos ex militibus ſuis ſciret transfugiſſe proxima nocte, nec ignoraret exploratores hoſtium in caſtris ſuis eſſe, palàm pronuntiauit, non debere transfugas vocari ſolertiſſimos milites, qui ipſius iuſſu exierint ad excipienda hoſtium conſilia: auditis quæ pronuntiauit, retulerunt exploratores ad ſuos. Tum comprehenſi à Romanis transfugæ, & amputatis manibus remiſſi ſunt.

Diodorus, cùm præſidio Amphipolim tueretur, & duo millia Thracum ſuſpecta haberet, quæ videbantur vrbem direptura, mentitus eſt paucas hoſtiũ naues proximo litori applicuiſſe, easq. diripi poſſe. Qua ſpe ſimulatos Thracas emiſit, ac deinde clauſis portis nõ recepit.

CAP. XVII.

De eruptionibus.

ROMANI, qui in præſidio Panormitanorum erant, veniente ad obſidionem Haſdrubale, raros ex induſtria in muris poſuerunt defenſores: quorum paucitate

tate contemta, cùm incautus muris ſuccederet Haſdrubal, eruptione facta, ceciderunt eum.

Æmilius Paulus, vniuerſis Liguribus improuisò adortis caſtra eius, ſimulato timore militem diu continuit; deinde fatigato iam hoſte, à quatuor portis eruptione facta, ſtrauit cepitque Ligures.

Velius præfectus Romanorum, arcem Tarentinorum tenens, miſit ad Haſdrubalem legatos, vti abire ſibi incolumi liceret: ea ſimulatione ad ſecuritatem perductum hoſtem, eruptione facta cecidit.

Cn. Pompeius circumſeſſos ad Dyrrhachiũ, non tantùm obſidione liberauit ſuos, verùm etiam poſt eruptionem, quam opportuno & loco & tempore fecerat, Cæſarem ad caſtellum, quod duplici munitione inſtructum erat, auidè irrumpentem, exterior ipſe circumfuſus corona obligauit, vt ille inter eos, quos obſidebat, & eos qui extrà circumuenerant, medius, non leue periculum & detrimentum ſenſerit.

Flauius Fimbria in Aſia apud Hildinacum aduerſum filium Mithridatis brachiis à latere ductis, deinde foſſa in fronte percuſſa, quietum in vallo militem tenuit, donec hoſtilis equitatus intraret anguſtias munimentorum, tunc eruptione facta ſex millia eorum cecidit.

C. Cæſar in Gallia deletis ab Ambiorige Titurij Sabini & Cottæ legatorum copiis, cùm à Q. Cicerone, qui & ipſe oppugnabatur, certior factus, cum duabus legionibus aduentaret, conuerſis hoſtibus metum ſimulauit, militesque in caſtris, quæ ampliora ſolito induſtria fecerat, tenuit: Galli præſumta iam victoria, velut ad prædam caſtrorum tendentes, foſſas implere, & vallum detrahere cœperunt: qua re prœlio aptatos, Cæſar emiſſo repentè vndique milite trucidauit.

Titurius Sabinus, aduerſus Gallorum amplum exercitum continendo militem iuxta munimenta præſtitit

eis

eis ſuſpicionem metuentis: cuius augendæ cauſa perfugam miſit, qui affirmaret exercitum Romanum in deſperatione eſſe, ac fugam cogitare: Barbari oblata victoriæ ſpe concitati, lignis ſarmentisque ſe onerauerunt, quibus foſſas complerent: ingentique curſu caſtra noſtra in colle poſita petiuerunt, vnde in eos Titurius vniuerſas immiſit copias, multisque Gallorum cæſis plurimos in deditionem accepit.

Aſculani oppugnaturo oppidum Pompeio, cùm paucos ſenes ægros in muris oſtendiſſent, ob id ſecuros Romanos eruptione facta fugauerunt.

Numantini obſeſſi, ne pro vallo quidem inſtruxerunt aciem, adeoque ſe continuerunt, vt Popilio Lænati fiducia fieret, ſcalis oppidum aggrediendi. Quo deinde ſuſpicante inſidias (quia ne tunc quidem obſiſtebatur) ac ſuos reuocante, eruptione facta auerſos, & deſcendentes adorti ſunt.

CAP. XVIII.

De conſtantia obſeſſorum.

ROMANI aſſidente mœnibus Hannibale oſtentandæ fiduciæ gratia, ſupplementum exercitibus, quos in Hiſpania habebant, diuerſa porta miſerunt.

Idem agrum, in quo caſtra Hannibal habebat, defuncto fortè domino, venalem ad id pretium licendo perduxerunt, quò is ager ante bellum venierat.

Hi dum ab Hannibale obſiderentur, & ipſi obſiderent Capuam, decreuerunt, ne niſi capta ea, reuocaretur inde exercitus.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS, STRATEGEMATΩN LIBRI QVARTI

Præfatio.

MVLTA *lectione conquisitis Strategematibus, & non exiguo scrupulo digestis, vt promissum trium librorum implerem, si modò impleui; in hoc exhibebo ea, quæ parum aptè descriptioni priorum ad speciem alligata subiici videbantur, & erant exempla potius strategicῶn quàm strategemata. Quæ idcirco separaui, quia quamuis clara, diuersæ tamen erant substantiæ: ne si qui fortè in aliqua ex his incidissent, similitudine indoctè prætermissa opinarentur: & sanè velut residua expedienda sunt, in quo sicut antea, & ipse ordinem per species seruare conabor.*

CAP. I.

De disciplina.

PVBLIVS Scipio ad Numantiam, corruptum superiorum ducum socordia exercitum correxit, dimisso ingenti lixarum numero, redactis ad munus quotidiana exercitatione militibus; quibus cùm frequens iniungeret iter, portare complurium dierum cibaria imperauit, ita vt frigora & imbres pati, vada fluminum

fluminum pedibus traiicere assuesceret miles: exprobrante subinde Imperatore timiditatem & ignauiam, frangente delicatioris vsus ac parum necessaria expeditioni vasa. Quod maximè nobiliter accidit C. Meuio tribuno, cui dixisse traditur Scipio, Mihi paulisper, tibi & Reipublicæ semper nequam eris.

Q. Metellus bello Iugurthino, similiter lapsam militum disciplinam pari seueritate restituit, cùm insuper prohibuisset alia carne quàm assa elixáve milites vti.

Pyrrhus delectori suo fertur dixisse, Tu grandes elige, ego eos fortes reddam.

Lucio Flacco & C. Varrone Coss. milites primo iure iurando facti sunt, antè enim sacramento tantùm modò à tribunis rogabantur: ceterùm ipsi inter se coniurabant se fugæ atque formidinis causa non abituros: neque ex ordine recessuros, nisi teli petendi ferendiue hostis aut ciuis seruandi causa.

Scipio Aphricanus, cùm ornatum scutum elegantius cuiusdam vidisset, dixit non se mirari, quòd tanta cura ornasset, in quo plus præsidij, quàm in gladio haberet.

Philippus, cùm primum exercitum constitueret, vehiculorum vsum omnibus interdixit, equitibus non amplius quàm singulos calones habere permisit: peditibus autem denis singulos, qui molas & funes ferrent in æstiua exeuntibus, triginta dierum farinam collo portare imperauit.

Caius Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maximè exercitus agmen onerátur, vasa & cibaria militum in fasciculos aptata furcis imposuit, sub quibus & habile onus & facilis requies esset: vnde & in prouerbium tractum est, Muli Mariani.

Theagenes Atheniensis, cùm exercitum Megaram duceret, petentibus ordines respondit, ibi se daturum, dein clàm equites præmisit, eosque hostium specie im-

petum in ſocios retorquere iuſſit: quo facto quos tum habebat, tanquam ad hoſtium occurſum præpararentur, permiſit ita ordinare aciem, vt quo quis voluiſſet loco conſiſteret, & cùm inertiſſimus quiſque retrò ſe dediſſet, ſtrenui autem in fronte proſiluiſſent, vt quemque inuenerat ſtantem, ita ad ordines militiæ prouexit.

Lyſander Lacedæmonius, egreſſum via quendam caſtigabat: cui dicenti ad nullius rei rapinam ſe ab agmine receſſiſſe, reſpondit, ne ſpeciem quidem rapturi præbeas volo.

Antigonus, cùm ſuum filium diuertiſſe audiſſet in eius domum, cui tres filiæ inſignes ſpecie eſſent, Audio, inquit, fili, anguſtè habitare te, pluribus dominis domum poſſidentibus, hoſpitium laxius accipe: iuſſóque commigrare edixit, ne quis minor quinquaginta annos natus, hoſpitio matrisfamilias vteretur.

Q. Metellus Coſ. quamuis nulla lege impediretur, quin filium contubernalem perpetuum haberet, maluit tamen eum in ordine merere.

Publius Rutilius Coſ. cùm ſecundum leges in contubernio ſuo filium poſſet habere, in legione militē fecit.

T. Scaurus filium, quòd in ſaltu Tridentino loco hoſtibus ceſſerat, in conſpectum ſuum venire vetuit: adoleſcens verecundia ignominiæ preſſus, mortem ſibi conſciuit.

Caſtra antiquitus Romani, ceteræque gentes paſſim per corpora cohortium velut mapalia conſtituere ſoliti erant, cùm ſolos vrbium muros noſſet antiquitas.

Pyrrhus Epirotarum rex, primus totum exercitum ſub eodem vallo continere inſtituit. Romani deinde victo eo in campis Aruſinis, circa vrbem Statuentum caſtris eius potiti, & ordinatione notata paulatim ad hanc vſque metationem quæ nunc effecta eſt, peruenerunt.

P. Naſica in hybernis, quamuis claſſis vſus non eſſet neceſſa-

neceſſarius, ne tamen deſidia miles corrumperetur, aut per otij licentiam ſociis iniuriam inferret, naues ædificare inſtituit.

M. Cato memoriæ tradidit, in furto cõprehenſis inter cõmilitones dextras eſſe præciſas: aut ſi lentius animaduertere voluiſſent in ptincipes, ſanguinem miſſum.

Clearchus dux Lacedæmoniorum exercitui dicebat, Imperatorem potius quàm hoſtem metui debere, ſignificans eos, qui in prœlio dubiam mortem timuiſſent, certum, ſi deſeruiſſent, manere ſupplicium.

Appij Claudij ſententia, ſenatus eos, qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & poſtea remiſſi erant, equites ad peditem redegit, pedites ad leuem armaturam, omnibus extra vallum iuſſis tendere, donec bina hoſtium ſpolia ſinguli referrent.

Otacilius Craſſus Coſ. eos, qui ab Hannibale ſub iugum miſſi redierant, tendere extra vallum iuſſit, vt immuniti aſſueſcerent periculis, & aduerſus hoſtem audentiores fierent.

P. Cornelio Naſica, Decimo Iunio Coſ. qui exercitum deſeruerant damnati, virgis cæſi publicè venierunt.

Domitius Corbulo in Armenia, duas alas & tres cohortes, quæ ad caſtellum initio hoſtibus ceſſerant, extra vallum iuſſit tendere, donec aſſiduo labore & proſperis excurſionibus redimerent ignominiam.

Aurelius Cotta Coſ. cùm ad opus equites neceſſitate cogente iuſſiſſet accedere, eorumque pars detrectáſſet imperium, queſtus apud cenſores, effecit, vt notarentur. A patribus deinde obtinuit, ne eis prætérita æra procederent.

Tribuni quoq. plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumque conſenſu ſtabilita diſciplina eſt.

Q. Metellus Macedonicus, in Hiſpania quinque cohortes, quæ hoſtibus ceſſerant, teſtamentum facere iuſ-

ſas, ad locum recuperandum remiſit: minatus non niſi poſt victoriam receptum iri.

P. Valerio conſuli ſenatus præcepit exercitum ad Sirim victum ducere Serinum, ibique caſtra munire, & hiemem ſub tentoriis exigere.

Senatus, cùm turpiter fugati eius milites eſſent, decreuit, ne auxilia ei ſubmitterentur, niſi captis eius legionibus, quæ Punico bello militiam detrectauerant. at in Siciliam velut relegatis per ſeptem annos ordeum ex ſenatuſconſulto datum eſt.

L. Piſo Titium præfectum cohortis, quòd loco fugitiuis ceſſerat, cincto togæ præciſo, ſoluta tunica, nudis pedibus in principiis quotidie ſtare, dum vigiles venirent, iuſſit, conuiuiisque & balneo abſtinere.

Sylla cohortem & centuriones, quorum ſtationem hoſtis perruperat, galeatos & diſcinctos perſtare in principiis iuſſit.

Domitius Corbulo in Armenia, Æmilio Rufo præfecto equitum, quia hoſtibus ceſſerat, & parum inſtructam armis alam habebat, veſtimenta per lictorem ſcidit: eidemque, vt erat fœdato habitu, perſtare in principiis, donec mitterentur, imperauit.

Attilius Regulus, cùm ex Samnio in Lucernam tranſgrederetur, exercitusque eius obuiis hoſtibus auerſus eſſet, oppoſita cohorte, iuſſit fugientes pro defectoribus cædi.

Cotta Coſ. in Sicilia, in Valerium Nobilem tribunum militum ex gente Valeria virgis animaduertit.

Idem P. Aurelium ſanguine ſibi iunctum, quem obſidioni Liparatum ipſe ad auſpicia repetenda Meſſanam tranſiturus præfecerat, cùm agger incenſus, & capta caſtra eſſent, virgis cæſum in numerum gregalium peditum referri, & muneribus fungi iuſſit.

Fuluius Flaccus Cenſor Fuluium fratrem ſuum, quia legio-

legionem, in qua tribunus militum erat, iniuſſu conſulis dimiſerat, à ſenatu mouit.

M. Cato ab hoſtili littore, in quo per aliquot dies manſerat, cùm tradito profectionis ſigno claſſem ſoluiſſet, & relictus è militibus quidã alta voce & geſtu expoſtularet, vti tolleretur, circũacta ad litus vniuerſa claſſe comprehenſum ſupplicio affici iuſſit; & quẽ occiſuri per ignominiam hoſtes fuerant, exemplo potius impendit.

Appius Claudius ex his, qui loco ceſſerant, decimum quemque militem, ſorte ductum, fuſte percuſſit.

Fabius Rullus Coſ. ex duabus legionibus, quæ loco ceſſerant, ſorte ductos in conſpectu militum ſecuri percuſſit.

Aquirius ternos ex centuriis, quorum ſtatio ab hoſte perrupta erat, ſecuri percuſſit.

M. Antonius, cùm agger ab hoſtibus incenſus eſſet, ex his qui in opere fuerant, duarum cohortium militem decimauit, & in ſingulos ex his centuriones animaduertit, legatum cum ignominia dimiſit, reliquis ex legione ordeum dari iuſſit.

In legionem, quæ Regium oppidum iniuſſu ducis diruerat, animaduerſum eſt, ita vt quatuor millia tradita cuſtodiæ necarentur. Præterea ſenatuſconſulto cautum eſt, ne quem ex iis ſepelire vel lugere fas eſſet.

L. Papyrius Curſor dictator Fabium Rutilium, magiſtrum equitum, quòd aduerſus edictum eius, quamuis proſperè pugnauerat, virgis popoſcit cæſum, ſecuri percuſſurus: nec contentioni aut precibus militum conceſſit animaduerſionem, eumque profugientem Romam perſecutus eſt: nec ibi quidem remiſſo prius ſupplicij metu, quàm ad genua eius, & Fabius cum patre prouolueretur, ac pariter ſenatus ac populus rogarent.

Manlius, cui Imperioſo poſtea cognomẽ fuit, filium, quòd is contra edictum patris cum hoſte pugnauerat,

quamuis victorem, in conſpectu exercitus virgis cæſum ſecuri percuſſit.

Manlius filius, exercitu pro ſe aduerſus patrem ſeditionem parante, negauit tanti eſſe quenquam, vt propter illum diſciplina corrumperetur, & obtinuit, vt ipſum puniri paterentur.

Q. Fabius Maximus transfugarum dexteras præcîdit.

M. Curio Coſ. bello Dardanico, circa Dirrhachium, cùm ex quinque legionibus vna, ſeditione facta, militiam detrectaſſet, ſecuturamque ſe temeritatem ducis in expeditionem aſperam & inſidioſam negaſſet, quatuor legiones eduxit armatas, & conſiſtere omnibus, detectis armis velut in acie, iuſſit: poſt hæc ſeditioſam legionem inermem procedere, diſcinctamque in conſpectu armati exercitus, ſtramenta coëgit ſecare: poſtero autem die ſimiliter foſſam diſcinctos milites facere, nullisque precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne ſigna eius ſubmitteret, nomenque aboleret, milites autem in ſupplementum ceterarum legionum diſtribueret.

Q. Fuluio, Appio Claudio Coſ. milites ex pugna Cannenſi in Siciliam à Senatu relegati poſtulauerunt à Coſ. M. Marcello, vt in prœlium ducerentur, ille Senatum conſuluit: ſenatus negauit ſibi placere cõmitti his Rempublicam, quam deſeruiſſent: Marcello tamen permiſit facere quod videretur, dum ne quis eorum munere vacaret, néve donaretur, néve quod præmium ferret, aut in Italiam reportaretur, dum Pœni in ea fuiſſent.

M. Salinator conſularis damnatus eſt à populo, quòd prædam non æqualiter diuiſerat militibus.

Cùm ab Liguribus in prœlio Q. Petilius Coſ. interfectus eſſet, decreuit ſenatus, vti ea legio, in cuius acie Coſ. erat occiſus, tota infrequens referretur, ſtipendium ei annuum non daretur, æraque reſcinderentur.

CAP.

CAP. II.
De effectu disciplinæ.

BRVTI & Cassij exercitus, memoriæ proditum est, bello ciuili cùm vnà per Macedoniam iter facerent, priorque Brutus ad fluuium, in quo pontem iungi oportebat, peruenisset, Cassij tamen exercitum & in efficiendo ponte, & in transitu maturando præcessisse: qui vigor disciplinæ effecit, ne non solùm in operibus, verùm etiam in summa belli præstarent Cassiani Brutianis.

C. Marius, cùm facultatem eligendi exercitus haberet, ex duobus, qui sub Rutilio, & qui sub Metello, ac postea sub seipso meruerant, Rutilianum quendam minorem, qui certioris disciplinæ arbitrabatur, præoptauit.

Domitius Corbulo, duabus legionibus & pauciſſimis auxiliis disciplina correcta Parthos sustinuit.

Alexander Macedo quadraginta millibus hominum, iam inde à Philippo patre disciplinæ assuefactis, orbem terrarum aggressus, innumeras hostium copias vicit.

Cyrus bello aduersus Persas, quatuordecim millibus armatorum immensas difficultates superauit.

Epaminundas dux Thebanorum, quatuor millibus hominum, ex quibus quadringenti tantùm equites erāt, Lacedæmoniorum exercitum vigintiquatuor millium peditum, equitum mille sexcentorum vicit.

A quatuordecim millibus Græcorum, qui numerus in auxiliis Cyri aduersus Artaxerxem fuit, centum millia Barbarorum, prœlio superata sunt.

Eadem Græcorum 14. millia, prœlio amissis ducibus, reditus sui cura vni ex corpore suo Xenophonti Athenienſi demandata, per iniqua & incognita loca, incolumia reuersa sunt.

Xerxes à trecentis Lacedæmoniorum ad Thermopylas vexatus, cùm vix eos confeciſſet, hoc se deceptum

aiebat, quòd multos quidem homines haberet, viros autem disciplinæ tenaces nullos.

CAP. III.
De continentia.

MARCVM Catonem vino eodem, quo remiges, contentum esse traditur.

Fabricius, cùm Cyneas legatus Epirotarum grande pondus auri dono ei daret, non accepto eo, dixit, Malle se habentibus id imperare, quàm habere.

Attilius Regulus, cùm summis rebus præfuisset, adeò pauper fuit, vt se, coniugem, liberosque toleraret agello, qui colebatur per vnum villicum, cuius audita morte, scripsit senatui de successore, destitutis rebus obitu serui necessariam esse præsentiam suam.

Cn. Scipio, post res prosperè gestas in Hispania, in summa paupertate decessit, nec ea quidem relicta pecunia, quæ sufficeret in dotem filiarum, quas ob inopiam publicè dotauit senatus.

Idem præstiterunt Athenienses filiis Aristidis, post amplissimarum rerum administrationem, in maxima paupertate defuncti.

Epaminundas dux Thebanorum tantæ abstinentiæ fuit, vt in supellectili eius, præter ahenum & veru vnicum nihil inueniretur.

Hannibal surgere de nocte solitus, ante noctem non requiescebat, crepusculo demum ad cœnam vacabat: neque amplius, quàm duobus lectis discumbebatur apud eum.

Idem, cùm sub Hasdrubale Imperatore militare plerumque super nudam humum sagulo tectus, somnos capiebat.

Æmilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantem, accepto pane vesci solitum.

Idem

Idem & de Alexandro Macedone dicitur.

Maſiniſſam, nonageſimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculum ſtantem, vel ambulantem capere ſolitum cibos legimus.

C. Curius, cùm victis ab eo Sabinis, ex Senatuſconſulto ampliaretur ei modus agri, quem conſummati milites accipiebant, gregaliũ portione contentus fuit: malum ciuem dicens, cui non eſſet id, quod ceteris ſatis.

Vniuerſi quoque exercitus notabilis ſæpè fuit continentia, ſicuti eius, qui ſub M. Scauro meruit: namque memoriæ tradidit Scaurus, pomiferam arborem, quam in pede caſtrorum fuerat complexa metatio, poſtero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

Auſpiciis Imperatoris Cæſaris Domitiani Auguſti, Germanico bello, quod Iulius Ciuilis in Gallia mouerat, Lingonum opulentiſſima ciuitas, quæ ad Ciuilem deſciuerat, cùm aduenientẽ exercitu Cæſaris populationem timeret, quod contra expectationem inuiolata, nihil ex rebus ſuis amiſerat, ad obſequium redacta ſeptuaginta millia armatorum tradidit ei.

L. Mummius, qui Corintho capta non Italiam ſolùm, ſed etiam prouinciam tabulis ſtatuiſque exornauit, adeò nihil ex tantis manubiis in ſuum conuertit, vt filiam eius inopem ſenatus ex publico dotauerit.

CAP. IIII.
De iuſtitia.

CAMILLO Phaliſcos obſidenti, ludimagiſter liberos Phaliſcorum, tanquã ambulandi cauſſa extra murum eductos, tradidit, dicens repetendis eis obſidibus neceſſariò ciuitatem imperata facturam. Camillus non ſolùm ſpreuit perfidiam, ſed & reſtrictis poſt terga manibus magiſtrum virgis agendũ ad parentes tradidit pueris, adeptus beneficio victoriam, quã fraude nõ concupierat.

cupierat. Nam Phaliſci ob hanc iuſtitiam ſponte ei ſe dediderunt.

Ad Fabricium ducem Romanorum medicus Pyrrhi Epirotarum regis peruenit, pollicitusque eſt daturum ſe Pyrrho venenum, ſi merces ſibi, in qua operæ pretium foret, conſtitueretur. Quo facinore Fabricius egere victoriam ſuam non arbitratus, regi medicum detexit: atque ea fide meruit, vt ad appetendam amicitiam Romanorum compelleret Pyrrhum.

CAP. V.

De conſtantia.

CN. Pompeius minantibus direpturos pecuniam militibus, quæ in triumpho ferretur, Seruilio & Glaucia cohortantibus, vt diuideret eam, ne ſeditio fieret, affirmauit non triumphaturum ſe, ſed potius moriturum, quàm licentiæ militū ſuccumberet: caſtigatiſq. oratione graui laureatos faſces obiecit, vt ab illorū inciperēt direptione, eaq. inuidia redegit eos ad modeſtiam.

C. Cæſar ſeditione in tumultu ciuilium armorum, actum maximè tumentibus animis legionem totam exauctorauit, ducibus ſeditionis ſecuri percuſſis: mox eos, quos exauctorauerat, ignominiam deprecantes reſtituit, & optimos milites habuit.

Poſthumius conſularis cohortatus ſuos, cùm interrogatus eſſet à militibus, quid imperaret, dixit, vt ſe imitarentur: & arrepto ſigno hoſtes primus inuaſit, quem ſecuti, victoriam adepti ſunt.

L. Marcellus, cū in manus Gallorū imprudens incidiſſet, circumſpiciēdæ regionis, qua euaderet, cauſa, equum in orbem flexit: deinde cùm omnia eſſe infeſta vidiſſet, precatus Deos in medios hoſtes irrupit; quibus inopinata audacia perculſis, ducem quoq; eorū trucidauit, atque vbi ſpes ſalutis vix ſuperfuerat, inde opima retulit ſpolia.

L. Paulus

L. Paulus amisso ad Cannas exercitu, offerente equum Lentulo, quo fugeret, superesse cladi, (quanquam non per ipsum contractæ) noluit, sed in eo saxo, cui se vulneratus acclinauerat, persedit, donec ab hostibus oppressus confoderetur.

Varro collega eius vel maiore constantia post eandem cladem vixit, gratiæque ei à senatu & populo actæ sunt, quòd non desperasset de repub. Non autem vitæ cupiditate, sed Reipublicæ amore se superfuisse reliquo ætatis suæ tempore, approbauit. Nam & barbam capillumque submisit, & postea nunquam recubans cibum cepit, honoribusq. cùm ei deferrentur à populo, renuntiauit, dicens felicioribus magistratibus Reipublicæ opus esse.

Sempronius Tuditanus, & C. Octauius Tribunus militum omnibus fusis ad Cannas, cùm in minoribus castris circumsederentur, suaserunt commilitonibus, vt stringerent gladios, vt per hostium præsidia erumperent secum, id sibi esse animi, etiam si nemini ad erumpendum audacia fuisset. de cūctantibus duodecim omnino equitibus vel peditibus, qui comitari sustinuerant repertis, incolumes Canusium peruenerunt.

C. Fonteius Crassus in Hispania, cum tribus millibus hominum prædatum profectus, locoq. iniquo circumuentus ab Hasdrubale ad primos tantùm ordines relato consilio, incipiente nocte, (quo tempore minimè expectabatur) per stationes hostium erupit.

P. Decius Tribunus militum, bello Samnitico, Cornelio consuli iniquis locis deprehenso ab hostibus, suasit, vt ad occupandum collem, qui in propinquo erat, modicam manum mitteret, seque ducem his, qui mittebantur obtulit: auocatus in diuersa hostis emisit consulem: Decium autem cinxit obsiditque: illas quoque angustias, nocte eruptione facta, cùm eluctatus esset Decius, incolumis cum militibus consuli accessit.

Idem

Idem fecit ſub Attilio Calatino conſule, is, cuius variè traditur nomen. Alij Laberium, nonnulli Q. Cædicium, plurimi Calpurnium Flammam vocitatum ſcripſerunt. Hi cùm demiſſum in eam vallem videret exercitum, cuius latera omnia ſuperiora hoſtis inſederat, depopoſcit, & accepit à cõſule trecentos milites, quos hortatus, vt virtute ſua exercitum ſeruarent, in mediam vallem decurrit: ad opprimendos eos vndique deſcendit hoſtis, longoque & aſpero prœlio retentus, occaſionem conſuli ad extrahendum exercitum dedit.

C. Cæſar aduerſus Germanos & regem Arioviſtum pugnaturus, confuſis eorum animis, pro concione dixit, nullius ſe eo die opera, niſi decimæ legionis vſurum: quo aſſecutus eſt, vt & decumani tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio concitarentur, & cæteri pudore, ne penes alios gloria virtutis eſſet.

Lacedæmonius quidã nobilis, Philippo denuntiante multis ſe prohibiturũ, niſi ciuitas ſibi traderetur, Num, inquit, & pro patria mori nos prohibebit?

Leonidas Lacedæmonius, cùm dicerentur Perſæ ſagittarum multitudine nubes eſſe facturi, fertur dixiſſe, Melius in vmbra propugnabimus.

Cælius prætor vrbanus, cùm ei ius dicenti picus in capite inſediſſet, & aruſpices reſpondiſſent, dimiſſa aue, hoſtium victoriam fore: necata, populum Romanum ſuperiorem, ac Cælium cum familia periturum, auem occîdit, qua occiſa, noſtro exercitu vincente, ipſe cum quatuordecim Cæliis ex eadem familia in prœlio eſt occiſus: hunc quidam non Cælium, ſed Lælium fuiſſe, & Lælios, non Cælios periſſe crediderunt.

Publius Decius primò pater, poſtea filius, in magiſtratu ſe pro Republica deuouerunt, admiſſiſque in hoſtem equis, adepti victoriam patriæ contulerunt.

P. Craſſus, cùm bellum aduerſus Ariſtonicum in Aſia gerens,

rens, inter Æliam & Myrinam in hostium copias incidisset, viuusque abduceretur, execratus in consule Romano captiuitatem, virga qua ad equum erat vsus, Thraci (à quo tenebatur) oculum eruit, atque ab eo per dolorem concitato transfueratus, dedecus seruitutis, vt voluerat, effugit.

M. Cato Censorij filius, in acie decidente equo prolapsus, cùm se recollegisset, animaduertisséque gladium excidisse vagina, veritus ignominiam rediit in hostem: ex eoque aliquot vulneribus recuperato gladio, demum reuersus est ad suos.

Petilini à Pœnis obsessi, parentes & liberos propter inopiam ciecerunt: ipsi coriis madefactis, & igne siccatis, foliisque arborum & omni genere animalium vitam trahentes vndecim menses, obsidionem tolerauerunt.

Hispani cùm Fabrescense omnia eadem passi sunt, nec oppidum Herculeio tradiderunt.

Casilini obsidente Hannibale tantam inopiam perpessi sunt, vt centum denariis murem væniisse, proditum memoriæ sit, eiusque venditorem fame periisse, emtorem autem vixisse: fidem tamen seruare Romanis perseuerauerunt.

Cyzicum cùm oppugnaret Mithridates, captiuos eius vrbis produxit, ostenditque obsessis, arbitratus futurum, vt miseratione suorum compelleret ad deditionem oppidanos: at illi cohortati ad patiendum fortiter mortem captiuos, seruare Romanis fidem perseuerauerunt.

Æginenses, cùm à Viatoris liberi & coniuges cæderentur, præoptauerunt spectare supplicia pignorum suorum, quàm à Romanis deficere.

Numantini, ne se dederent, fame mori præfixis foribus domuum suarum maluerunt.

CAP.

CAP. VI.

De affectu & moderatione.

QVINTVS Fabius hortante filio, vt locum idoneum paucorum iactura caperet, Vis ne, inquit, tu ex illis paucis esse?

Xenophon, cùm equo veheretur, & pedites iugum quoddam occupare iussisset, vnum ex eis obmurmurantem, quòd diceret, facilè tam laboriosa sedentem imperare, desiliit, & gregalem equo imposuit, cursuque ipse pedestri ad destinatũ iugum contendens peruenit; cuius facti ruborem cùm perpeti miles non posset, irridentibus commilitonibus sponte descendit. Xenophontem vix vniuersi perpulerunt, vt conscenderet equum, & laborem suum in necessaria duci munera reseruaret.

Alexander, cùm hieme duceret exercitum, residens ad ignem recognoscere prætereuntes copias cœpit, cumque conspexisset quendam propè exanimatum frigore, considere loco suo iussit: dixitque ei, Si in Persis natus esses, in regia sella resedisse tibi capitale foret, in Macedonia nato conceditur.

Diuus Augustus Vespasianus, cùm quendam adolescentem honestè natum militiæ inhabilem, angustiarum rei familiaris causa deductum ad longiorem ordinem rescisset, censu constituto, honesta missione exauctorauit.

CAP. VII.

De variis consiliis.

CÆSAR dicebat, idem esse sibi consilium aduersus hostem, quod plerisque medicis contra vitia corporum, fame potius quàm ferro superandi.

Domitius Corbulo dolabra, id est, operibus hostem vincendum esse dicebat.

L. Paulus

L. Paulus Imperatorem ſenem moribus dicebat eſſe oportere, ſignificans moderatiora ſequenda conſilia.

Scipio Aphricanus fertur dixiſſe, cùm eum parum quidam pugnacem dicerent, Imperatorem me mater, non bellatorem peperit.

C. Marius Theutono prouocanti eum & poſtulanti vt prodiret, reſpondit, Si cupidus mortis eſſet, laqueo eum vitam poſſe finire: cumque demonſtraret ei gladiatorem contemtæ ſtaturæ & propè exactæ ætatis, obiecit ei, dixitque, Si eum ſuperaſſet, cum victore congreſſurum.

Q. Sertorius experimento didicerat, ſe imparem vniuerſo Romanorum exercitui, quod vt Barbaros quoque inconſultè pugnam depoſcentes doceret, adductis in conſpectum duobus equis, eorum præualido alteri, alteri admodum exili, duos admouit iuuenes ſimiliter affectos, robuſtum & gracilem: robuſtiori imperauit equi exilis vniuerſam caudam abrumpere: gracili autem valentioris per ſingulos pilos vellere: cumque gracili ſucceſſiſſet, quod imperatum erat, validiſſimus cùm infirmi equi cauda ſine effectu luctaretur, Iam, inquit Sertorius, naturam Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum oſtendi milites: inſuperabiles ſunt vniuerſas aggredienti, eos lacerabit & carpet qui per partes attentauerit.

Valerius Leuinus Coſ. cùm intra caſtra ſua exploratorem hoſtium deprehendiſſet, magnamque copiarum ſuarum fiduciam haberet, circumduci cum iuſſit, terrendique hoſtis cauſſa exercitus ſuos viſendos ſpeculatoribus eorum, quoties voluiſſent, patere.

Cælius Primipilaris, qui in Germania poſt Varianam cladem obſeſſis noſtris pro duce fuit, veritus, ne Barbari ligna, quæ congeſta erant, vallo admouerent, & caſtra eius incenderent, ſimulata lignorum inopia, miſſis vndique,

dique, qui ea furarentur, effecit, vt Germani vniuersos truncos amolirentur.

Cn. Scipio bello nauali amphoras pice & teda plenas, in hostium classem iaculatus est, quarum iactus & pondere foret noxius, vt diffundendo quæ continuerant, alimentum præstarent incendio.

Hannibal regi Antiocho monstrauit, vt in hostium classem vascula iacularetur viperis plena, quarum metu perterriti milites à dimicatione & nauticis ministeriis impedirentur.

Idem fecit iam cedente classe sua Prusias.

Marcus Porcius, impetu in classem hostium cùm transiluisset, deturbatis ex ea Pœnis, eorumque armis, & insignibus inter suos distributis, multas naues hostium, quos sociali habitu fefellerat, mersit.

Athenienses, cùm subinde à Lacedæmoniis infestarentur, diebus festis, quos sacros Mineruæ extra vrbem celebrabant, omnem quidem colentium imitationem expresserunt, armis tantùm veste celatis: peracto ritu suo, non statim Athenas reuersi, sed protinus inde raptim acto Lacedæmonem versus agmine, eo tempore, quo minimè timebantur, agrum hostium, quibus subinde prædæ fuerant, vltro depopulati sunt.

Cassius onerarias naues, non magni ad alia vsus, accensas, opportuno vento in classem hostium misit, & incendio eam consumsit.

M. Liuius fuso Hasdrubale, hortantibus eum quibusdam, vt hostem ad internecionem persequeretur, respondit: Aliqui & superstint, qui de victoria nostra hostibus nuntient.

Scipio Aphricanus dicere solitus est, hosti non solùm dandam esse viam fugiendi, sed etiam muniendam.

Pericles Athenienſis affirmauit incolumes futuros hostes, si deponerent ferrum; eiusque obsecutos conditionibus

tionibus, vniuersos qui in sagulis ferreas fibulas habuissent, interfici iussit.

Hasdrubal subigendorum Numidarum causa ingressus fines eorum, resistere parantibus affirmauit, ad capiendos se venisse elephantos, quibus ferax est Numidia: vt hoc permitterent, poscentibus securitatem promisit, & ex ea persuasione auocatos adortus sub leges redegit.

Alcetas Lacedæmonius, vt Thebanorum commeatum facilius ex inopinato aggrederetur, in occulto paratis nauibus, tanquam vnam omnino haberet triremem, vicibus in ea remigem exercebat: quodam deinde tempore omnes naues in Thebanos transnauigantes immisit, & commeatibus eorum potitus est.

Ptolomæus aduersus Perdicam exercitu præualentem ipse inualidus, omne pecudum genus, religatis ad tergum quæ traherent carpentis, agendum per paucos curauit equites: ipse prægressus cum copiis, quas habebat, effecit, vt puluis, quem pecora excitauerant, speciem magni sequentis exercitus moueret, cuius expectatione territum vicit hostem.

Myrodines Athenienſis aduersus Thebanos equitatu præualentes pugnaturus, in campis suos edocuit, manentibus esse spem aliquam salutis, cedentibus autem pernitiosissimum: qua ratione confirmatis militibus, victoriam consecutus est.

L. Pinarius in Sicilia præsidio Hennæ præpositus, claues portarum, quas penes se habebat, reposcentibus magistratibus Hennensium, quòd suspectos eos tanquam transitionem ad Pœnum pararent, habebat, petiit vnius noctis ad deliberationem spatium: indicataque militibus fraude Græcorum, cùm præcepisset, vt parati postera die signum expectarent, prima luce assistentibus militibus redditurum se claues dixit, si idem omnes

Hennenſes cenſuiſſent: ob eam cauſam vniuerſa multitudine conuocata in theatrum, & idem flagitante, manifeſta deficiendi voluntate, ſigno militibus dato vniuerſos Hennenſes cecidit.

Iphicrates dux Athenienſium, claſſem ſuam hoſtili habitu inſtruxit, & ad eos, quos ſuſpectos habebat inuectus, cùm effuſo ſtudio exciperetur, deprehenſa eorum perfidia, oppidum diripuit.

Tigracus, cùm edixiſſet futurum, vt ex Volonum numero, fortibus libertatem daret, ignauos crucibus affigeret, & quatuor millia ex his, quia ſegniùs pugnauerant, metu pœnæ in quendam munitum collem coiſſent, miſit qui eis dicerent, totum ſibi exercitum Volonum viciſſe videri, quòd hoſtes fugiſſent: & ſic eos, & ſua fide, & ipſorum metu exolutos recepit.

Hannibal poſt prœlium, quo ingentem cladem ad Thraſymenum Romani acceperunt, cùm ſex millia hoſtium, interpoſita pactione, in poteſtatem ſuam redegiſſet, ſocios Latini nominis, benignè in ciuitates ſuas dimiſit, dictitans ſe Italiæ liberandæ cauſa bellum gerere, eorumq. opera aliquot populos in deditionem accepit.

Mago cùm Locri obſiderentur à Criſpino, claſſis noſtræ præfecto, diffudit ad Romana caſtra rumorem, Hannibalem cæſo Marcello ad liberandos obſidione Locros venire. clàm deinde equites emiſſos, iuſſit à montibus, qui in conſpectu erant, ſe oſtendere: quo facto effecit, vt Criſpinus Hannibalem adeſſe ratus, conſcenderet naues, ac fugeret.

Scipio Æmilianus ad Numantiam, omnibus non cohortibus tantùm, ſed centuriis ſagittarios & funditores interpoſuit.

Pelopidas Thebanus, cùm à Theſſalis in fugam verſus, flumen in quo tumultuarium fecerat pontem liberaſſet, ne ſequentibus hoſtibus idem tranſitus maneret,

ret, nouiſſimo agmini præcepit, incenderent pontem.

Romani, cùm Campanis equitibus nullo modo pares eſſent, Q. Neuius Centurio in exercitu Fuluij Flacci Procoſ. excogitauit, vt delectos ex toto exercitu, qui velociſſimi videbantur, & mediocris ſtaturæ erant parmulis non amplis, & galericulis gladiisque, ac ſeptenis ſingulos haſtis quaternorũ circiter pedum armare, eosque adiunctos equitibus, iuberet vſque ad mœnia prouehi: deinde ibi poſitis noſtris equitibus incipere inter hoſtium equitatum prœliari: quo facto, vehementer & ipſi Campani afflicti ſunt, & maximè equi eorum, quibus turbatis prona noſtris victoria fuit.

P. Scipio in Lydia, cùm die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum Antiochi videret, nec homines tantùm aut equos deficere, verùm arcus quoque madentibus neruis inhabiles factos, exhortatus eſt fratrem, vt poſtero, quamuis religioſo die, committeretur prœlium: quam ſententiam ſecuta victoria eſt.

Catonem vaſtantem Hiſpaniam, legati Ilergetum, qui ſociorum populus erat, adierunt, oraueruntque auxilia: ille ne aut abnegato adiutorio ſocios alienaret, aut diducto exercitu vires minueret, tertiam partem militum cibaria parare, & naues aſcendere iuſſit, dato præcepto, vt cauſati ventos, retro redirent: præcedens interim aduentantis auxilij rumor, vt Ilergetum excitauit animos, ita hoſtium conſilia diſcuſſit.

C. Cæſar, cùm in partibus Pompeianis magna equitum Romanorum eſſet manus, eaque armorum ſcientia milites conficeret, ora oculosque eorum gladiis peti iuſſit, & ſic aduerſam faciem cædere coëgit.

Vaccei, cùm à Sempronio Graccho collatis ſignis vrgerentur, vniuerſas copias cinxere plauſtris, quæ impleuerant fortiſſimis viris, muliebri veſte tectis. Sempronium quoque, tanquam aduerſus fœminas, audentius

ad obſidendos hoſtes conſurgentem, hi qui in plauſtris erant aggreſſi, fugauerunt.

Eumenes Sardianus ex ſucceſſoribus Alexandri, in caſtello quodam clauſus, quo exercere equos non poterat, certis quotidie horis ita ſuſpendebat, vt poſterioribus pedibus innixi, prioribus alleuatis, cùm naturalem aſſiſtendi appetunt conſuetudinem, ad ſudorem vndique crura iactarent.

M. Cato, pollicentibus Barbaris duces itinerum, & inſuper præſidium, ſi magna ſumma eis promitteretur, non dubitauit polliceri: quia aut victoribus ex ſpoliis hoſtilibus poterat dare, aut interfectis exoluebatur promiſſio.

Q. Maximus transfugere ad hoſtes volentem Statilium nobilem claræ operæ equitem, vocari ad ſe iuſſit: eiq́ue excuſauit, quòd inuidia commilitonum, virtutes illius ad id tempus ignoraſſet. Tum donato ei equo, pecuniam inſuper largitus, obtinuit, vt quem ex conſcientia trepidum accerſierat, lætum dimitteret, & ex dubio in reliquum non minus fidentem, quàm fortem haberet equitem.

Philippus, cùm audiſſet Pythiam quendam bonum pugnatorem, alienatum ſibi, quòd tres filias inops vix aleret, nec à rege adiuuaretur, monentibus quibuſdam vti eum caueret: Quid ſi, inquit, partem ægram corporis haberem, abſciderem potius, quàm curarem? deinde familiariter ſecreto elicitum Pythiam, accepta difficultate neceſſitatum domeſticarum, pecunia inſtruxit: ac meliorem fideliorem q́ue habuit, quàm habuerat, antequam offenderet.

T. Quintius Criſpinus, poſt infauſtam aduerſus Pœnos dimicationem, qua collegam Marcellum amiſerat, cùm comperiſſet potitum annulo interfecti Hannibalem, literas circa municipia totius Italiæ dimiſit, ne crederent

derent epistolis, si quæ Marcelli annulo obsignatæ perferrentur: monitione consecutus, vt Salapia, & aliæ vrbes frustrà Hannibalis dolis tentarentur.

Post Cannensem cladem, perculsis ita Romanorum animis, vt pars magna reliquiarum nobilissimis auctoribus deserendæ Italiæ iniret consilium, Publius Scipio adolescens admodum, impetu facto, in eo ipso, in quo talia agitabantur cœtu, pronuntiauit, manu se sua interfecturum, nisi qui iurasset, non esse sibi mentem destituendæ Reipublicæ: cumque ipse se primus religione tali obligasset, stricto gladio mortem vni ex proximis minatus, nisi acciperet sacramentum: illum metu, ceteros etiam exemplo coëgit ad iurandum.

Volscorum castra cùm propè à virgultis siluaque posita essent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem, vsque in vallum perferre poterant, incendit, & sic aduersarios exuit castris.

Publius Crassus bello sociali eodem modo propè cum copiis omnibus interceptus est.

Quintus Metellus in Hispania castra moturus, cùm in agmine milites continerent se intra castra, Hermocrates detentos eos, postero die habilioribus iam suis tradidit, bellumque confecit.

Miltiades, cùm ingentem Persarum multitudinem apud Marathonem fudisset, Athenienses circa gratulationem morantes, compulit, vt festinarent ad opem vrbi ferendam, quam classis Persarum petebat: cumq. præcurrisset implesseteque mœnia armatis, Persæ rati ingentem esse numerum Athenienstum, & alio milite apud Marathonem pugnatum, alium pro muris suis opponi, circumactis extemplò nauibus Asiam repetierunt.

Pisistratus Athenienstis, cùm excepisset Megarensium classem, qua illi ad Eleusin noctu applicuerant, vt operatas Cereris sacro fœminas Athenienstum raperent: ma-

gnaque edita cæde eorum vltus eſſet ſuos, eadem quæ ceperat nauigia Athenienſi milite compleuit, quibuſdam matronis habitu captiuarum in conſpectu locatis: qua facie decepti Megarenſes, tanquam ſuis, & cum ſucceſſu renauigantibus effuſi obuij, inermesque, rurſus oppreſſi ſunt.

Conon dux Athenienſium, victa claſſe Perſarum apud inſulam Cypron, milites ſuos captiuis armis induit, & iiſdem Barbarorum nauibus ad hoſtem nauigauit in Pamphiliam apud flumẽ Eurymedonta. Perſæ, quia & nauigia & habitum ſuperſtantium agnoſcerent, nihil cauerunt: ſubitò itaque oppreſſi, eodem die, & nauali & pedeſtri prœlio victi ſunt.

FINIS.

ÆLIANI

DE

INSTRVENDIS ACIEBVS

OPVS;

AD DIVVM HADRIANVM:

A

THEODORO THESSALONICENSE

Latinum factum & Antonio Panormitæ

Alphonſi regis præceptori dicatum.

ÆLIANI
DE
INSTRVENDIS ACIEBVS
OPVS,
AD DIVVM HADRIANVM:
A
THEODORO THESSALONICENSE
Latinum factum, & Antonio Panormitæ
Alphonsi regis præceptori dicatum.

Præfatio.

SCIENTIAM *Græcis acierum instruendarum solitam, diue Hadriane, quam ab Homeri vsque temporibus sumpsisse initium certum est, literis complures mandauerunt auctores superiores, qui parum eam quam nos habere in rebus mathematicis credimur, disciplinam tenuere. Quamobrem, pace omnium dixerim, ita persuasus, de hac eadem tractare scientia volui, vt posteros nostra potius, quàm illorum antiquorum præcepta lecturos confiderem: tamen quòd Romanam huiusce modi rei facultatem ac peritiam, vt verum fatear, ignorarem, diu dubitaui, an rem repetere in vsumq; reuocare deberem, iam ipsam, desitam, & forsan minimè propterea vtilem, ob eam doctrinam, quam tui Romani inuenere: sed cùm ad diuum Neruam patrem tuum salutandi visendique gratia Formias veniſſem, diesque nonnullos apud Frontinum virum consularem insignem,*

ſignem, & rei militaris peritum, diuerterem, intellexi ſanè non minus ſtudij ab eo ipſo Græcè impendi, quàm Romanæ ſcientiæ militari, atque ita negligendum: præterea quòd de acierum inſtructione more Græcorum docere non cenſui, ratus ſcilicet nunquam apud Frontinum poſſe id ſtudium ſeruari, niſi haud deterius eo genere ordinandi, quod Romani exercent, haberetur. Formam igitur operis, quam notaueram quidem aliquando literis, ſed nunquam edere auſus ſum, propter tuam ſummam peritiam & virtutem, qua facilè omnes, qui copiis vnquam imperauerint antecellis, modò perficiendam expoliendámque repetij ea cum diligentia, vt præ omnibus veterum auctorum Græcorum operibus poſſet meo iudicio comprobari. Nam dilucidè quidem ordinatéque expoſitionis ratione futurum ita affirmauerim, vt qui opus hoc legant, longè & plenius poſſint doceri & facilius, quàm ex iis, quæ antiquiores reliquerunt: ſed quanquam hoc ita eſt, tamen non ſine pudore ſummáque retractione mittere opus militare ad te poteram, tam multorum magnorúmque bellorum magiſtrum atque Imperatorem: haud enim fieri poteſt, quin hæc tenuiora videantur, ſi cum tuis conferri volueris. At ſi, vt peregrinam ſcientiam & rationum elegantiuſculam quandam legeris commentationem, credo nonnihil capies delectationis, præſertim ſi in his vel Alexandri Macedonis ingenium ac ſtudium militare contempleris. Summas autem & veluti capita eorum, quæ explicantur, præpoſui omnium, vt quando per tuas occupationes minus plura legere liceat,

paucis

paucis quæ liber continet, intelligere posses, & quæ placuerit, legere, facilè sine vlla iactura temporis inuenires.

PRIMVS omnium, quos nouerimus, poëta Homerus acierum instruendarum scientiam tenuisse; ac homines ea præditos facultate probasse laudauisseque videtur. Quale illud de Menestheo carmen legimus, *Nulla quidem huic similem mortalem protulit ætas: Ordine qui Martis turmas equitémque locaret.* Et quidem de Homerica disciplina armorum legimus opera Stratoclis, Hermiæ, & Frontini nostræ ætatis viri consularis: sed latiùs Æneas genus id instruendi exposuit, qui de tota quoque re militari satis operum edidit, quæ Cynæam Thessalum redegisse in breuitatem constat. Pyrrhus etiam Epirota quemadmodum copiæ instrui deberent, scripsit: & Alexander eius filius, Clearchus, itemque Pausanias, Euangelus & Polybius Megalopolitanus, vir in vario literarum studio delectatus, & Scipionis familiaris. Ad hæc Eupolemus atque Iphicrates, Posidonius Stoicus etiam artem instruendarum acierum scripsere, pluresque alij, aut prima quædam imbuendi erudimenta edidere, vt Bryon, aut pleniores tractatus, quos Topicos à denotatione locorum inscripserunt. Verùm enumerare omnes, qui aliquid de re militari scriptum reliquerunt, longum & superuacuum est: omnium tamen opera legi, & quid de iis iudicem, dicam: omnes ferè ita mihi vnanimiter scripsisse, quasi docere homines vellent non ignaros, sed satis earum rerum peritos, quas explicare statuerent. Quod igitur nobis incommodum, cùm primum rei huiusmodi disciplinam affectaremus, occurrebat, vt neque præceptores nostræ ætatis idoneos haberemus, neq. satisfacere posse veterum illa præcepta putaremus, id pro viribus enitemur,

mur,ne aliis eueniat,committamus : quamobrem quoties minus ſententiam noſtram verbis ſatis exprimere poſſumus, adiumento vtimur figurarum deſcriptionis: vt ipſe conſpectus viſu intelligentiæ ſubueniat. Nuſquam tamẽ antiquorum auctorum vocabulis vti omittam, vt qui primus his noſtris erudimentis imbuatur, nihil poſtea peregrinum ſibi ſonare arbitretur,cùm illorum opera audiet. Credo autem neminem fore,qui noſtra hac via & ratione inſtitutus, non facilè veterum quoque omnia poſſit opera intelligere. Vtilem omnium maximè diſciplinam hanc eſſe, intelligi ex iis licet, quæ Plato Philoſophus in eo opere, quod edidit De legibus, diſſerit. Cretenſium enim legumlatorem ita leges condidiſſe affirmat, tanquam homines ſemper parati eſſent ad bellum, atque in procinctu dimicandi conſiſterent: omnibus namque inter ſe vrbibus bellum geri, quod non aliquo præcone aut feciali, ſed ab ipſa rerum natura indiceretur. Quod cùm ita ſit, quænam alia eſſe poteſt diſciplina vel potior, vel humanæ vitæ commodior, quàm hæc rei militaris? Initium verò ſumendum ab iis cenſeo, quæ abſolutè ad bellum atque perfectè apparantur, quarum duplices eſſe copias nouimus. Aut terreſtres enim, aut nauales. Terreſtres,quæ terrã prælientur : Nauales,quæ mari, aut fluuiis claſſe decertent. Sed de inſtructione naualis ordinis aliàs, nunc quæ ad terreſtrem pertinent expeditionem exponemus. Hominum igitur, quos ad bellum colligimus, numerus ita conſtat, vt partim bellatores ſint, partim imbelles, tantùm ad vſus neceſſarios bellatorum & miniſteria accommodati. Bellatores ij ſunt, qui ad decertandum inſtruuntur, armisque aduerſarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habentur, vt medici, vt tabernarij, vt ſerui, & ceteri, qui exercitum miniſterij cauſa ſequuntur. Bellatorum alij pedites, alij vectores. Pedites, qui pedibus

Pedites & vectores.

dibus in terra enituntur: Vectores, qui aliquo feruntur vehiculo: quorum duplex eſt genus. Nam alij equis, alij elephantis vehuntur: quinetiam qui equo vtuntur, ſeorſum in duas partes diſtinguuntur: quippe qui aut in curribus conſtent, aut equis ipſis inſideant: hæ ſunt vniuerſi generis differentiæ. Membrum pedeſtre atque equeſtre multiplex eſt: quod verò in elephantis & curribus verſari propoſui, nulla euariat differentia. Pedeſtris itaque ordo in partes digeritur tres, Armatos, Velites, Peltatos. Armati grauiſſimis inter pedites armis vti conſueuerunt more Macedonum, & ob eam rem grauis armaturæ dicuntur, ac nomen illud Armati ſpeciale accipiunt. Nam ſcutum amplius & rotundum gerunt, & haſtam longiorem. Velites leuiſſimè omnium armantur, quocirca vel expeditos nuncupari eoſdem licuit: non loricam induunt, non ocrea muniuntur, non clypeum, aut ſcutum graue gerere ſoliti ſunt: ſed telis tantùm vtuntur, aut ſagittis, iaculis, lapide, aut ex funda, aut ex manu: quo in genere Argili telum ponendum eſt. Peltati ſimilis Macedonicæ illi armatura in vſu eſt, ſed leuior. Nam & pelta ſcutum paruum leueque eſt, & conti eorum longè fariſſis ſunt breuiores: denique genus id armaturæ locum inter velites & armatos tenere apertum eſt, videlicet grauius, quàm velites, leuius quàm armati: quamobrem ſunt complures, qui eos cum velitibus iungant, & vtroſq. vocare velint leuem armaturam. Equeſtres copiæ, quæ à quadrigis ſeiungi, & per turmas locari debent, modo armandi inter ſe diſtant. Pars enim armis tota obſepta eſt, & hinc cataphracti nomen ſortita eſt, pars non tota armis integitur. Cataphractos igitur intelligi eos volo, qui non ſolùm ſua corpora, ſed etiam equos lorica vndique muniunt. Partis autem non cataphractæ, alij haſtati habentur, alij ferentarij. Haſtati, qui manus conſerunt, & cominus haſtâ decertant,

Armati grauis armaturæ.

Velites.

Peltati.

Pelta.

Leuis armatura.

Equeſtres copiæ.

Cataphracti.

Haſtati & ferentarij.

quorum

quorum alij ſcutum gerunt,& inde ſcutati dicuntur. Alij ſine ſcuto haſta impugnant,qui nomine ſpeciali Haſtati vocantur,& contati. Ferentarij equites ij dicuntur, qui eminus ſolent dimicare: quorum alij iaculis, alij arcu vtuntur. Iaculantur quos Tarentinos vocamus. Arcu vtuntur, qui equites ſagittarij, & à nonnullis Scythæ etiam vocantur. Tarentinorum duo ſunt genera, nam alij longius iaculantur, & ob eam rem equites iaculatores dicuntur, & Tarentini ſpeciali vocabulo. Alij cùm ſemel aut bis iaculum miſerint,quo leuiori vtuntur,manus de cetero cum aduerſario conſerunt,& cominus pugnare incipiunt, non ſecus, quàm quos haſtatos appellari retulimus. Leues hos nominari ſolitum eſt. Ergo Tarentinorum alij, Tarentini nomine ſuo vocantur,qui de longè iaculari conſueuerunt: alij leues, qui pugnam cominus ſubeunt. Expoſui genera copiarum numero nouem,armatos, peltatos, velites,equites haſtatos,equites iaculatores, equites ſagittarios,equites cataphractos, currus, elephantos: ſed cùm phalanx quæque, collegia, præfecturas,ordines,numerumque idoneum contineat, atque etiam verba ſortiatur, quæ tum ad præcepta quotidiani exercitij, tum ad prœlium ipſum accommodentur,de his ſingulis doceamus neceſſe eſt. Primum igitur in hac diſciplina & præcipuum eſt, vt ex multitudine hominum, quam fuſam inordinatamque acceperimus, idoneos eligamus, & locis conuenientibus inſtruamus, hoc eſt,decuriemus,& condecuriemus, atque vt numerum ſtatuamus copiarum,qui modicè commodeque ad belli rationem & vſum ſuppeditet,quippe cùm & in itinere, & in caſtris,& in prœliis ipſis inſtructum haberi exercitum ſit perquam vtile. Iam ſæpius magnas copias inordinatas à paucis ordinatis militibus profligatas legimus: quamobrem Æneas ita genus id diſciplinæ definit,vt ſcientia ſit bellicæ motionis. Polybius verò ſcientiam

Haſtati & contati.
Ferentarij.
Scythæ.
Tarentini.

tiam esse inquit, qua homines militari ordine admittantur, decurientur, condecurientur, denique aptentur, & eruditantur ad belli vsum & rationem. Decuriare igitur
Decuria. est, decurias instituere. Est autem decuria numerus hominum, qui à duce vno positione simplici subinde deductus serie, cesset vel in octauum, vel in duodecimum, vel in decimum sextum. Numerus enim decuriæ variè ad hunc modum à diuersis auctoribus datur. Verùm in re nobis proposita sexdecim describantur: cùm hic numerus, tum ad phalangis longitudinem modicè habeat, tum, si vsus aliquando exigat altitudinẽ, vel duplicari in XXXII. vt augeatur, vel dimidiari, vt in VIII. diminuatur, nihil postpositis expeditis militibus esse possit impedimento. Nam siue iaculentur, siue funda, aut arcu vtantur, facilè suo iactu altitudinem phalangis exsuperent. Optimus cuiusque decuriæ præponi, & ductor ceterorum omnium esse debet, qui & decurio, & decanus, & dux, & primus, & præstes nuncupatur. Vltimum decuriæ tergiductorem vocamus. Totam verò ipsam decuriam, ordinẽ, versum, & decaniam, nonnulli etiam enomotiam, quasi auctorationem à sacramento militari appellant. Sed sunt qui enomotiam, quartam esse decuriæ partem asserant, præfectumq. enomotarcham præponant. Duas item enomotias dimœriam, quasi bipartitam vocant, & principem Dimœritam, ita vt semidecuriam dimœriam quoque liceat vocitari, & semidecurionem Dimœritam, qui secundus decuriæ est: nam qui proximè decurionem postponitur, substes dicitur; qui verò hunc sequitur, præstes. Item substes, qui proximus ab hoc præstite est, ac deinceps in hunc modum præstes substesque locatur, vt ordo totus ex præstitibus & substitibus positis alternatim conficiatur. Vnde meritò decuriam ita quoque definiunt, vt versus sit ex primis secundisque pro virtute institutis, atq. vni decurioni obtem-

obtemperantibus. Condecuriare, eſt primæ decuriæ ſecundam ita apponere, vt lateri primi verſus decurionis, decurio ſecundi verſus reſpondeat, & lateri ſubſtitis primi decurionis, ſubſtes primus ſecundæ decuriæ, ac deinceps ad hunc modum. Aſtes verò is dicitur, qui ita appoſitus viget, verbi gratia, decurionis primæ decuriæ aſtes, decurio ſecundæ decuriæ eſt, & ſubſtitis primæ, ſubſtes ſecundæ, itaque deinceps: quoties igitur poſt ſecundam decuriam tertia & quarta, & reliquæ deinceps adiiciuntur, talis conſtructio condecuriatio dicitur, totaque coagmentatio phalanx, ſiue legio. Cuius longitudo prima decurionum ordinatio eſt, quæ & frons, & facies, & acies, & iugum, & os, & duces, & præſtites, & primi decuriarum vocari ſolita eſt. Quantum verò phalangis ponè frontem ad tergi vſque ductores porrigitur, id altitudo nominatur. Stare per directum in longum aſtites, ingare dicitur. Stare per directum in latú præſtites ſubſtitesque, verſare vocabulum accipit. Phalanx ſeorſum in primas ſummasque partes duas à fronte per totam ſui altitudinem ſecatur, quarum altera cornu dextrum & caput vocatur, altera cornu læuum, & pes † dicitur: quà autem longitudo ita ſecatur, oris & vmbilici nomine vtimur.

id eſt, ſectura ipſa dimetiens.

POST armatorum phalangem ponè leuis locatur armatura. Equites verò ab hac loco tertio ſtatuuntur: fieri tamen poteſt, vt vſus vel ſecus diſponi interdum exigat, quod in progreſſu operis explicabimus. Nunc quantus armatorum atque equitum numerus eſſe debeat, & quemadmodum ſingulos oporteat ordinari, & ordines magna cum celeritate transformari neceſſitate incumbente conueniat, & quænam diſciplina mouendi de ſingulis ordinibus habeatur, exponemus. Numerum ſtatuere certum copiarum nulla probabili ratione poſſumus. Prout enim rem ſuam quiſque plus minúſve ap-

paratus desiderare intelligit, ita modũ describet. Sciendum tamen eos numeros deligi oportere, qui ad ordinum transformationẽ possint occurrere habiliores, hoc est, quoties phalangis longitudinem augere, altitudinem diminuere, aut econtrario agere voluerimus: quamobrem genus numeri illud probamus, quod subinde in partes æquas vsque in vnitatem possit diuidi: vnde auctores qui de acierum instructione scripsere, magna ex parte phalangem grauis armaturæ numero sexdecim mill. CCCLXXXIIII. institui, censent oportere. Leues armaturæ subduplo eius numeri, itemque huius subduplo equitum phalangem describunt. Nam XVI. mill. CCCLXXXIIII. numerus dimidiari subinde vsque in vnitatem potest. Formæ igitur descriptionisque gratia hunc ponimus numerum. Vnde fit, vt quoniam decuriam sexdecim hominibus constare proposuerimus, M.XXIIII. decurias confici necesse sit. Decuriæ in ordines digeruntur, quibus singulis vel nomen proprium inditum est: duæ namque decuriæ dilochiam, velut duplarem quandam decuriam siue armaturam cõstituunt, hominum XXXII. cuius ordinis princeps dilochita, duplaris quidam decurio nuncupatur. Quatuor decuriæ tetrarchiam, quadruplarem dixerim decuriam, faciunt, hominum sexagintaquatuor, cui præest tetrarcha, quadruplaris decurio. Duæ quadruplares illæ centuriam constituunt, hominum CXXVIII. decuriarum octo, cuius præfectus Centurio, & à nonnullis Ordinarius dicitur. Duæ centuriæ manipulum reddunt, decuriarum sexdecim, hominum CCLVI. cui manipularius præest. Sunt qui genus hoc ordinis CCLVI. xenagiam à mercenario milite vocent, eiusque principem Xenagum. In hisce singulis CCLVI. hominum manipulis homines superordinarij quinque habentur: Signifer, Tubicen, Minister, Præco, Tergidux. Quadram habere hunc ordinem formam

Phalanx.

mam certum est, longitudine ad XVI. altitudineque ad totidem. Duo manipuli pentacosiarchiam, cohortem quingentariam componunt, hominum DXII. centuriarum XXXII. cuius princeps pentacosiarcha, Tribunus minor. Duæ cohortes quingentariæ mœrarchiam, id est, cohortem milliariam faciunt, hominum MXXIIII. centuriarum LXIIII. cuius præfectus mœrarcha, Tribunus maior. Duæ millenariæ meros, hoc est, partem constituunt, hominum II. mill. XLVIII. cuius præfectum mœrarcham à parte, quasi Partarium dicimus, decuriarum CXXVIII. Genus hoc ordinis nonnulli telos nuncupauerunt, præfectumque eius telarcham. Duæ partes phalangarchiam phalangem simplarem consummant, hominum quatuor mill. XCVI. decuriarū CCLVI. cuius præfectus phalangarcha, princeps phalangis simplaris dicitur: nonnulli strategiam, id est prætoram hunc ordinem vocant: & Strategum, id est prætorem eius principem nominant. Duæ simplares phalanges duplarem phalangem reddunt hominū octo millium CXCII. decuriarum D. duodecim. Sunt qui ordinem hunc meros, id est, partem appellari velint, quod modò cornu & alam diximus nominari. Duæ duplares phalanges quadruplarem phalangem coagmentant, decuriarum MXXIIII. hominum XVI. mill. CCCLXXXIII. Sunt itaque in tota phalange siue legione cornua duo, phalanges simplares quatuor, partes octo, cohortes milliariæ sexdecim; quingentariæ triginta duæ, manipuli sexaginta quatuor. Centuriæ CXXVIII. Centuriæ quadruplares CCLVI. Decuriæ duplares DXII. Decuriæ MXXIIII. Optimus quisque præfectorum phalangum simplariarum in prima simplari, hoc est, in dextro cornu statuitur: secundus virtute, in secunda, hoc est, in læuo cornu locatur: tertius cum secunda in † læuam ponitur mediam versus sectatam: quartus cum prima in dextram, hic

Chiliarchiam.

Chiliarchā.

Læuū cornū

etiam mediam, verſus ſecturam. Quòd cum prima & quarta præfectos habeant, primum virtute & quartum, ſecunda autem & tertia ſecundum virtute & tertium, pares vtique virtute ſuorũ principum conſtant. Nam ſi in quatuor magnitudinibus inſunt proportiones æquales, quod à prima & quarta proueniat, magnitudine id ei eſſe æquale, quod ſit à ſecunda & tertia, apertum in diſciplinis mathematicis eſt.

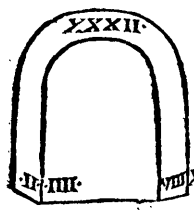

Prima igitur & quarta ſecundam & tertiam æquiparant: partium quoque præfecti ita ordinantur, vt primus virtute in læuo primæ phalangis ſimplaris ſtatuatur. Secundus in dextero ſecundæ. Tertius in læuo tertiæ. Quartus in dextro quartæ. In ſingulis etiam decuriis quadruplaribus decuriones ita locantur, vt primæ decuriæ princeps virtute excellat, quartæ ſecundum virtutis locum obtineat, tertiæ tertium, ſecundæ quartum: ita enim virtute pares intra ſe conſtent, cùm prima primum, & quartum virtute habeat, ſecunda autem ſecundum virtute & tertium. Item cùm in ſingulis manipulis quatuor decimæ duplares cõtineantur, hac eadem ratione vel in his ipſis principes ordinemus, vt primæ quadruplaris præfectus in dextro ponatur, & virtute cæteris ſit præſtantior. Quartæ læuum teneat cornu, & virtute ſecundus habeatur. Tertiæ in dextro conſtituatur, & virtute ſit tertius. Secundæ in læuo locetur, quartus virtutis ratione. Hanc eandem proportionem ſiue comparationem vel in maioribus præfecturis ſeruabimus.

Cornu

Cornu dextrum.
Sectura dextra.
Os & vmbilicus & media sectura.
Sectura læua.
Velites.
Equites.
Cornu læuum.
Phal.j. armati, pra.j.
Pra.ij. armati, ph.ij.
Ph.iij. armati, pra.iij.
Praf.ij. armati, Phal.ij.

NVNC de interuallis, quibus armati inter se distent, tum in longum tum in altum, agemus. Differentia triplex est interualli. Nam homo ordinatus cubita quatuor occupat. Densatus duo. Constipatus vnum. Densatio igitur est, cùm ex laxioribus arctiora reddimus interualla: atque ita per astitem subsitemque corpus phalangis colligimus, & militem vniuersum facimus tum in longum, tum in latum adductiorem; verùm ita, vt recipere possit immutationem. Constipatio est, quoties phalanx per astitem ac subsitem arctiùs sese colligit, quàm modò densari retulimus, adeò vt ob frequentiam militis, nulla vel dextrorsus, vel siniſtrorsus possit fieri declinatio. Densatur, cùm phalangem duci in hostes placet Imperatori. Constipatur, cùm hosti aggredienti resistendum in robore est. Cùm itaque frontem phalangis decuriones M.XXI CI. compleant, si certè ordinati, cubita quatuor millia, XCVI. longitudinis occupabunt, hoc est, stadia decem, & cubita XCVI. Densati stadia quinque, cubita quadraginta octo. Constipati stadia occupabunt duo, & semis, & cubita viginti quatuor. Armabitur phalanx scuto & hasta. Scutum optimum, quod Macedonicum, æneum, mediocriter cauum, ad octo dodrantum magnitudinem. Hasta nulla cubitis octo breuior, longissima, quæ eatenus sumi potest, quatenus tenere miles, & vti facilè valeat. Decuriones vtpote duces decuriarum phalangis, optimos esse omnino conuenit, ita vt & statura & viribus corporis præstantiores cæteris sint, & rei militaris peritiores. Hoc enim iugum phalangem cõtinet vniuersam, & in vsu præcipuum est. Vt enim gladius pondere sui ferri posterioris & mole, aciem efficaciorẽ præstat, idem in phalange existimandum esse, vt pro acie ac oris cuiusdã robore ipse sit ordo decurionum. Pondus autem & molem & magnitudinis additamentum afferat constituta in tergo militum

multi-

multitudo. Curandum quoad fieri poteſt, vt etiam iugum ſecundum milite conſtet idoneo. Nam eius quoque ordinis iſta in frontem prominet, & adiuncta priori vtilis ex propinquo eſt, & vel deſiderato vel ſauciato decurione, ſecundus ſe in parte priore conſtituens, ordinis incolumitatem ſeruabit. Tertium item iugum & quartum, & reliqua deinceps pro virtute inſtituemus, vt qui deterior ſit, iis ſubinde poſterior collocetur. Macedonica phalanx inexpugnabilis, & intoleranda hoſtibus habita eſt genere ſuo inſtructionis & ordinis. Miles enim armatus, vel in duobus cubitis ſtat, quoties denſari imminens prœlium poſtulat. Sariſſæ longitudo ad cubita quatuordecim, quorum duo manus auferunt, reliqua duodecim prominent. Itaque ſit, vt ſecundi ſuas ſariſſas ſuper armatos iugi prioris prominẽtes, ad decem cubita habeant: tertij ad octo, quarti ad ſex, quinti ad quatuor, ſexti ad duo. Ab his nulla item ſariſſa primum ſuperat iugum. Quòd cùm per ſingulos iugi primi ſariſſæ quinque aut ſex promineant, ſpecies formidoloſa exiſtat, conſentaneum eſt. Miles item firmus ac robuſtus conſtat quinque ſexque ſariſſis obſeptus, & tot tantisque fultus innixusque facultatibus commilitonum. Quinetiam qui poſt ſextum poſiti ſint iugum, & ſi minus ſariſſis agunt, tamen pondere ſui corporis prominentes, augent vires totius phalangis & facultatem, nec fugiendam vllam ducibus & præſtitibus relinquunt occaſionem, nonnulli haſtam poſterioris militis longiorem quàm prioris ſumi idcirco voluerunt, vt etiam qui in tertio & quarto iugo locati eſſent, ſpiculis ſuis pari fronte hoſtem poſſent excipere. Tergidux ſuperordinarius ſingulorum ordinum prudens peritusque eſſe debet, qui prouideat & procuret, quemadmodum milites ordinis totius verſent inter ſeſe atque iugent: & recedentes, vel metu, vel aliqua alia cauſſa, prohibeat, & reſtitui cogat

Macedonica phalanx.

Sariſſæ Macedonicæ.

Tergidux ſuperordinarius.

in ordinem : atque etiam cùm conſtipandum ſit, compellat militem, cogatque, ſi vſus exigit, in arctum quàm maximè adduci. Ita enim fit, vt vires & robur phalanx accipiat. Quas ob res nõ modò in fronte, verùm etiam in tergo legionis principem & ducem aliquem ſtatui, neceſſarium ducimus. Hæc de decuriatione armatorum phalangis dixiſſe ſufficiat. Nunc de velite. Inſtruet Imperator ſuum velitem pro paratu ex conſilio hoſtium, modò in fronte, modò in dextera, modò in læua, nonnunquam etiam in tergo, videlicet quemadmodum res vſusque exigit. Nos exempli gratia ſic inſtruimus.

DECVRIAS quoque in ordine velitum ſtatuemus M.XXIIII. videlicet totidem quot phalanx continet armatorum: vt ſub prima armatorum decuria, prima velitum ordinetur, & ſub ſecundam ſecunda, & deinceps ſub ſingulis ſingulæ conſtituantur, non tamen ex ſedecim hominibus has inſtituemus, ſed ex octo: ita vt M. XXIIII. decuriæ compleant hominum octo millia CXCII. Nomina eorum & ordines ita accipe. Quatuor decurias velitum ſyſtaſin, id eſt, conſtitutionem vocamus, hominum triginta duorum. Duas conſtitutiones pentecontarchiam, ſemicenturiam dixerim, hominum ſexaginta quatuor. Duas ſemicenturias, centuriam: hominum centum & triginta octo. Ineſſe ſingulis centuriis debent ſuperordinarij quinque, Signifer, Tergidux, Tubicen, Miniſter, Præco. Duas centurias pſilagiam à ducentis velitibus, quaſi velitariam, vel expeditariam nominamus, hominum CCXLVI. Duas velitarias xenagiam à mercenario milite, velut mercenariam dicimus, hominum DXII. Duas mercenarias ſyſtema, tanquam conſtitutoriam appellamus, hominum MXXIIII. Duas conſtitutorias epixenagiam ceu admercenariam, hominum ducrum mill. & quadraginta octo. Duas admercenarias ſtiphos, hominum quatuor mill. & nonaginta ſex. Duo

Superordinary.

ſtiphœ

ſtiphœ epitagma, velut additam legionem, decuriarum mille & vigintiquatuor, hominum octo mill. centum & nonaginta duorum. In his quoque ſuperordinarios octo ineſſe ſolitum eſt, quorum quatuor Epixenagi, hoc eſt, duces ſiue principes admercenariæ illius habentur, reliqui Syſtematarchæ præficiunt principes ſeu præfecti eius, quam conſtitutoriam interpretamur. Iaculatores ſagittarij, & omnes qui aliquo teli genere vtantur, vtiles ad eam rem eſſe conſtat, vt prœlium exordiantur, hoſtem prouocent, feriant, ſaucient eminus, & proſternant: fundant aciem, repellant equitem, cogant aduerſarium procurſantem loco cedere, explorent, perluſtrent quæ loca ſuſpecta, locent inſidias: hi denique & primum certamen ſubeunt, & vnà cum ceteris pugnant: & quamquam ceteri deſierunt, ipſi perſeuerant in dimicatione: omninò genus hoc militum cùm operâ præſtet celeriorem, agatque eminus, multa efficere poteſt & præclara.

De acie equeſtri.

EQVITVM acies auctores ſuperiores, aut quadratas, aut parte altera longiores, aut Rhombi cuneíve gerentes ſpeciem, tradidere. Sed nemo ſuam ferè ſatis expreſſit ſententiam. Quamobrem nos deſcriptione etiam figurarum, formas explicabimus acierum ipſas, quò poſſint facilius percipi. Aciebus ad Rhombi ſimilitudinem formatis Theſſalos primos vſos comperimus, qui plurimum equitatu valuerunt, Iaſone (vt ferunt) auctore generis huius aciei, vtpote ad omnes vſus accommodatioris: equites enim conſtituti in hac forma vertere ſe in quemuis proſpectum poſſunt, minimeque vel à tergo vel à latere capientur. Quippe cũ præſtantiores, Rhombi latera teneant, & principes, angulos regant. Stat enim in priore angulo turmæ ipſius præfectus, in dextro autem & ſiniſtro, qui cuſtodes vocantur lateris, ſtatuun-

tur. In reliquo verò angulo ducem ſeu ductorem tergi locari ſolitum eſt.

Rhombus.

ἰλαρχης.

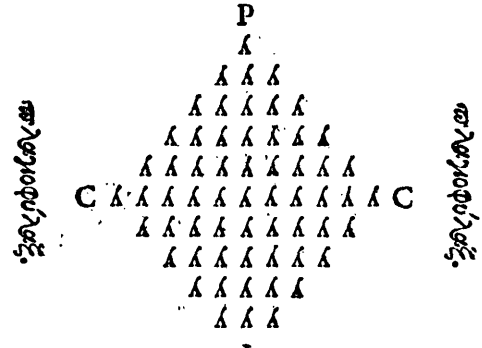

Tergidux. D ἑκατόνταρχος.

CVNEATIS Scythæ vtuntur & Thraces. Quinetiam Macedones vſi ſunt ſuadente rege Philippo. Efficacius enim genus id arbitratum eſt, quàm quadratum: ob eam ſcilicet rem, quòd ſuos principes circumpoſitos habeat, & fronte exigua conſtet, & equitandi vſum per quodlibet interuallum facilem præbeat regreſſum celeriorem: quippe quod minus difficiles illos circuitus habeat, quos quadratæ acies ſortiuntur. Quadratis aciebus Perſæ & Siculi, ac plerique Græcorum vſi ſunt, exiſtimantes & ad compoſitionem & ad equitantium coitionem accommodatius: & omnino hoc diſciplinæ genus ſeruare multis in rebus præſtantius. Nam & inſtructio, quoniam per verſus ac iuga ordinetur, occurrit facilior, & principes in hoc vno formandi genere hoſtem vniuerſi aggrediuntur.

Phalanx

Phalanx curuata.

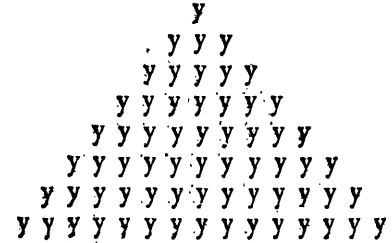

OPTIMÆ inter quadratas habentur quæ duplici, tam in longum quàm in altum, numero conſtent. Exempli gratia, octo in longum, quatuor in altum, aut decem in longum, quinque in altum, quæ numero parte altera longiores conſiſtunt: figura autem ſeu forma quadræ inſtituuntur. Etenim longitudo equi à capite ad caudam reſpectu ſuæ latitudinis plures eos habere debet, qui per iuga ordinentur, quàm eos, qui in verſus ſe porrigant. Nonnulli triplicem eſſe longitudinis numerum ad altitudinis probant, ſcilicet ita arbitrantes fore, vt quadra forma efficiatur. Triplicem enim propemodum longitudinem habere ad ſuorum armorum latitudinem videmus. Quapropter cùm nouē in fronte ſtatuant, treſ in latum componunt. Haud enim fieri poteſt, vt equitum multitudo poſteriorem eandem præſtet vtilitatem, quam in pedeſtribus copiis, vbi ſcilicet ponè renitentes, primorem continent altitudinem. Equitum namque omnium numerus, corpus pondusque vnum conſiſtit. Itaque fit, vt ſi poſteriores prioribus iuncti renitantur, nihil ſuo impulſu proficiant. Immò vnà cum aliis labantur, & perturbatis ordinibus grauſus ſuo errore quàm virtute hoſtiū verſentur neceſſe ſit. Quamobrem ita euenit, vt quoties equeſtris longitudinis numerus æquè & altitudinis conſtet, numerus ipſe quadratus

dratus ſit, Forma autem altitudinis parte altera longior. Aſt quoties turmæ forma quadrata eſt, econtrariò euenit, vt equitum numerus parte altera longior exiſtat.

Phalanx quadrata.

y y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y

RHOMBI formam omnium maximè neceſſariam veniſſe in vſum creditur, eò quòd præ cæteris omnibus conſtituto præfecto turmæ, equites qui in lateribus ordinantur, non equo ſuo illi præfecto iugent, ſed ita ſubiiciantur, vt eorum capita iuxta armos equi præfecti apponantur. Interuallisque inter ſeſe iuſtis equites tum dextri, tum læui, tum etiam poſteriores diſcernantur, ne frequentia turbet ordinem, cùm equi immitiores in proximos ſibi equos conuerſi calcitrent, & militibus vulnera infligant. Auctores autem huius generis aut ita diſponunt, vt equites & verſent & iugent: aut ita, vt verſent quidem, ſed non iugent: aut ita, vt iugent, ſed non verſent. Quæ ſingula, quemadmodum ſe habeant, dicam. Qui Rhombos ſimul & verſare & iugare voluerunt, medium & maximum iugum turmæ, numero impari ſtatuunt: vt vndecim, aut tredecim, aut quindecim, cui ex parte vtraque, priore, inquam, poſterioreque adiungunt binario primis illis pauciores: verbi gratia, ſi maximum illud iugum equitibus conſtet quindecim, addita iuga vtrinque denis aut ternis componunt, & quæ item poſt hæc vtrinq. adiungunt, denis ſingulisque conficiunt, atq. ita binario ſubinde pauciores adiiciunt dum ſinguli relinquantur, totaque turma equitibus conſumetur CXIII.

Rhombus,

Rhombus, qui verſat & iugat.

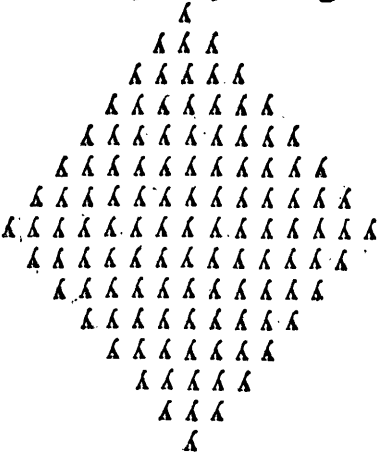

RHOMBVM dimidiatum, & iam transformatum in triquetrum, cuneum ſeu roſtrum vocamus. Quapropter cunei quoque forma perinde explicata iam eſt: quod aciei genus, cùm ſuum medium exiens in acutum habeat, & motum facilè, quorſum velit, ſortiatur, expeditè admodum vel † molem poſteriorem ſua cùm fronte circumagit, & celeriter poteſt immutari. † *Laxitatem.*

Cuneus, qui verſat & iugat, vel roſtrum.

ALII ita inſtruxere, vt equites, qui rhombum conficerent, neque verſarent, neque iugarent. Ita enim & conuer-

conuerſiones & tranſitiones equitum poſſe facilius fieri exiſtimarunt, cùm non antè, non ponè, non à latere quicquam impediret. Statuunt primum præfectum turmæ, mox ad eius vtrumque latus adiungunt ſingulos loco ſubmiſſiore, vt quod dictum iam eſt, capita iunctorum equorum iuxta armos præpoſiti equi ordinentur. Et primus ordo, qui duo latera Rhombi contineat, numero impari vndecim equitibus conſtet, præfecto medio conſtituto, quinis autem in vtramque partem ſuppoſitis. Deinde iugi principem poſt turmæ totius præfectum collocant. Tum in eius partem vtramque ſimili ratione quaternos ſubiiciunt, vt totus ſecundi ordinis numerus nouenarius ſit, binario minor priore: & quaſi duo æquidiſtantia latera duobus illis Rhombi lateribus primis conſtituantur. Mox tertium ſeptenario deſcribunt, atque ita ſubinde binario diminuentes, in vnum vſque deueniunt. Et hæc turma equitibus cõſtat xxxvi. Hoc genere Polybius vtitur, ſed numero hominum ſexaginta quatuor, & forma literæ λ, deorſum inuerſæ v.

Rhombus, qui neque verſat, neque iugat.

Svnt quæ ex verſantibus quidem, ſed nõ prætereà ex iugantibus conſtent, quæ ad hunc modum conſtituuntur. Verſu aliquot equitibus inſtituto, quorum primus præfectus ſit turmæ, vltimus autem tergiductor, in eius latus vtrumque verſus alios numero hominum vnitate minores diſponens, qua eques per interiecta intervalla diſtat ab equite. Quod ſi in primo decem ſint equites,

equites, vterque appoſitus nouenis conſtabit, & tertij octonis, atque ita numerus ſubinde decreſcet, dum in vnum deueniat: ſic enim fieri poteſt, vt equites inter ſe verſent quidem, ſed non iugent. Vtile genus quoque id diſponendi eſt ad declinationes, quas agi in vtrumlibet latus ſolitum eſt.

Vocatur autem, quæ ad dextram fit, in haſtam declinatio: quæ autem ad læuam, in habenam.

Turma ex verſantibus.

Præfectus.

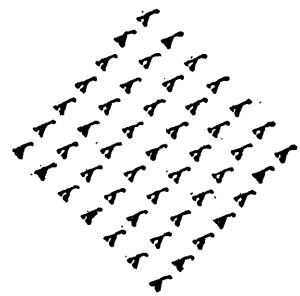

Rhombus verſans, non iugans.

Tergiductor.

AT ſi turma ex iugantibus quidem, ſed non ex verſantibus conſiſtere debeat, in hunc modum diſpones, medium & maximum iugum numero conſtitues impari. Cætera autem ſubinde per media interualla adiunges, quemadmodum in ſuperiore turma propoſui, atque ita efficietur, vt turma ex iugantibus tantùm conſiſtat.

Turma ex iugantibus.

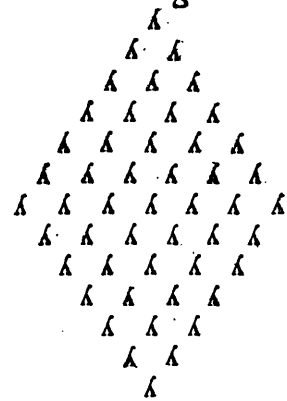

TVRMAS vario modo, vt etiam leuem armaturam ſtatuimus: aut enim ante phalangem, aut in latere, aut poſt leuem armaturam: ſed nos deſcribendi exempli gratia poſt leuẽ locauimus. Et prima equitibns conſtet ſexaginta quatuor, cuius primũ iugum equites compleant quindecim, ſecundũ tredecim, tertiũ vndecim, & reliqua ſubinde binario vſq. in vnũ decreſcant. Signum is feret, qui in ſecundo iugo à læua principi iugi aſtat. Omnes turmæ numero ſexaginta quatuor ſtatuentur, equites quatuor millia *CXVI. Duæ turmæ Epilarchiã, hoc eſt, turmam duplarem cõſtituunt, equitũ CXXVIII. Duæ duplares Tarentinam reddunt, equitum CCLVI. Duæ Tarentinæ magiſterium, equitum DXII. Duo magiſteria Ephipparchiã duplare magiſterium, equitũ MXXIIII. Duplicatum duplare magiſterium telos, equitum 2 mill. 48. Duplicatum telos epitagma, id eſt, ſummam ordinis ſiue agminis facit, equitum quatuor mill. XCVI. Explicatæ iam ſunt variæ ſententiæ veterum, quemadmodum turmæ inſtruantur, ſed quoniam in his magnam differen-

xcvi.

differentiam esse constat, non sine delectu vti debemus, sed quotidianis exercitiis sæpius experiri genera instruēdi singula. Itaque securè in præliis, quod facilius commodiusque probetur, admittere, officium est. Quid enim stultius, quàm cùm minimis de rebus homines diligenter inquirant, ambigant, perscrutentur, de his tam amplis, tam necessariis non antè periculum facere accuratissimè velint, quàm certamina subeant? Quod tamen genus turmæ probaueris, id licet & augere numero hominum, & minuere.

De curruum & elephantorum institutione, quāquam vsus eorum rarus est, tamen doctrinæ gratia plenioris, exponam nomina, quibus auctores superiores vsos comperio. Duos currus zygarchiam, id est, parilem vocāt. Duas pariles, coniugationem. Duas coniugationes, epizygarchiam, duplarem coniugationem. Duas duplares, harmatarchiam currulem. Duplicatam currulem, cornu. Duplicatum cornu, phalangem. Pluribus vti phalangibus curruum licet, vocabulis iisdem, quæ modò expoſui. Curribus autem ipsis, aut expeditis, aut falcatis vsos comperimus. In ordine elephantorum, qui vni præest elephanto, zoarchus, ab animalis præfectura vocatus est: qui duobus imperat, therarchus à fera, quasi ferarius; & constitutio talis therarchia, feraria. Qui quatuor dominatur, epitherarchus, duplaris ferarius: & hæc constitutio epitherarchia, duplaris feraria. Qui octo præfectus est, ilarcha, hoc est, turmæ princeps; & cōstitutio ista ilarchia, turmæ præfectura. Qui sexdecim præest, elephantarcha, id est, elephantorū præfectus: & constitutio elephantarchia, præfectura elephantorū: qui triginta duobus imperat, ceratarcha, id est, cornu præfectus: & cōstitutio, ceratarchia, cornu præfectura. Quod autē ex sexaginta quatuor constat, id phalangē vocamus elephantorū, cuius præfectus Elephātarcha vocatus est. *Phalangarcha.*

GENERA perfectarum copiarum, & nomina conſtitutionum & ordinũ exercitus, omnia in hunc modum notata animaduertimus; vocabula de cetero, quæ in præceptis verſantur, explicaſſe vtile eſt: vt iam pridem milites quid quodque ſignificet certiores, facilè quæ per acié imperantur, intelligere poſſint, & facere. Eſt quod declinatio appelletur, cuius duplex eſt genus: aut enim in haſtam, aut in ſcutum. Immutationem item dicimus, & conuerſionem, & reuerſionem, & inflexionem. Ad hæc verſare, iugare, reddere in arrectum, euoluere, duplicare. Addo inductionem, dextram deductionem, læuam deductionem. Phalangem tranſuerſam, phalangem arrectam, phalangem obliquam. Intercalationem, præpoſitionem, impoſitionem, ſuppoſitionem, poſtpoſitionem, appoſitionem. Quid quodlibet eorum ſignificet, breuiter exponam.

Declinatio.

NEC ignoro, non apud omnes auctores præcepta eiſdem eſſe nominibus tradita. Declinatio eſt motio militum ſingulorum, cùm vel in haſtam, hoc eſt, dextrorſum ſeſe cõuertunt, vel in ſcutum, hoc eſt, ſiniſtrorſum. Quod commodè agitur, quoties hoſtes exiſtunt à latere cornu, vtique ſuperandi, aut aduerſi itineris gratia, aut ob aliquem vſum alium, quemadmodum ſingulis in rebus oſtendam. Duplicata autem declinatio partem verſus eandem, ora militis in hoſtilem à tergo conatum transfert. Quæ res immutatio dicitur, & vel in haſtam, vel in ſcutum fieri ſolita eſt.

Declinatio in ſcutum & in haſtam.

d d *Prima ſtatio ante declinationem.*

ɔ ɔ *Prima declinatio.*

p p *Secunda declinatio, & quæ Immutatio dicitur.*

DISCRIMEN duplex notatur immutationis: aut enim ab hoſtibus, aut in hoſtes immutantur. Quamobrem

obrem immutationem ita definiunt, vt prioris aſpectus tranſlatio ſit in aſpectum poſteriorem, hoc eſt tergi, aut è contrario. Immutatio igitur ab hoſte, bis in haſtam milite declinante efficitur. In hoſtem autem, bis declinante in ſcutum fieri aſſolet. Conuerſio eſt, cùm denſatis copiis per aſtitem ſubſtitemque, totum phalangis corpus, tanquam hominem vnum, vel in haſtam vertimus, vel in ſcutum, ita vt circa primum decurionem, velut centrum omnes circumagantur, atque ita locum priorem immutent, vt aſpectum dextrum accipiant, ſingulis ſubſtitibus & aſtitibus loca ſeruantibus, ſuo hoc modo:

Diſcrimen.

Prima ſtatio aciei.

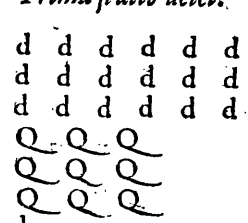

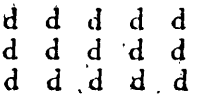

Reversio eſt conuerſionis reſtitutio in eundem locum, quem antè copiæ denſa inſtructione obtinebant, quàm conuerſio fieret. Inflexio eſt militum ex duabus conuerſionibus motio, ita vt locum accipiant poſteriorem. *Reuerſio. Anaſtrophe. Inflexio. ἀναστροφὴ. παρεμβολὴ.*

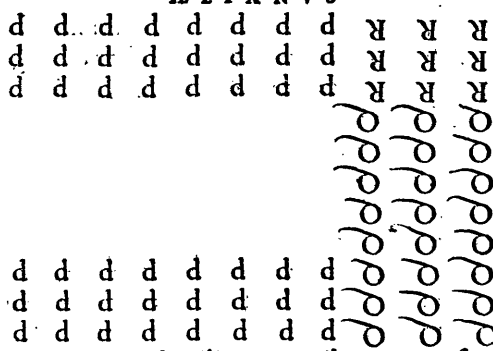

DEFLEXIO eſt militum ex tribus conuerſionibus motio, ita vt ſi ad haſtam agantur, tranſeant in læuum aſpectum: ſi ad ſcutum, in dextrum.

Prima conuerſio in ſcutum.

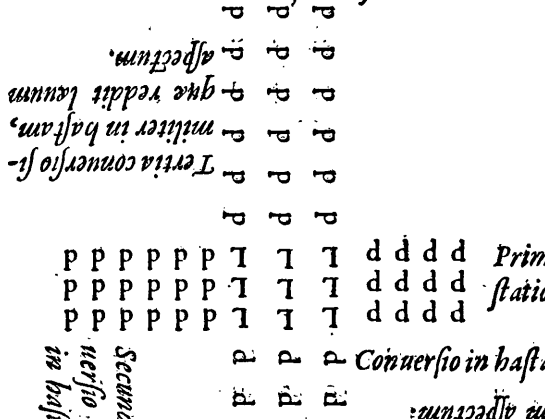

VERSARE, eſt ſingulos ſua in decuria è directo decurioni & tergiductori conſtare æqua inter ſeſe conſeruan-

ſeruantes interualla. Iugare, eſt ſingulos ſua in decuria è directo ſuo aſtiti ſtare, ſeruantes ſimili modo interualla. Iugant ergo præfecto primæ decuriæ omnes decuriarum præfecti. Subſtiti verò primi præfecti ſubſtites ceterorum omnium principum, ac deinceps ad hunc modum. Reddere in arrectum, eſt militis ora ad primum aſpectum reſtituere. Verbi gratia, ſi miles aduerſus hoſtes conſtitutus imperetur declinare in haſtam, deinde præcipiatur in arrectum reſtitui, rurſùs in hoſtem conuerti, aduerſumque ſtare oportebit. *Reddere in arrectum.*

Euolutionum duo ſunt genera, alterum per decurias, alterum per iuga. Vtrumque in tres digeritur ſpecies, Macedonicam, Laconicam, Choreum, quæ & Perſica & Cretenſis nominatur. Macedonica eſt, quæ primorem phalangis locum commutat, & frontem in tergum aſpectumque poſteriorem traducit. Laconica eſt, quæ locum phalangis poſteriorem commutat: & pari ratione relicto primore aſpectu, ſumit poſteriorem, tergumque efficit frontem. Perſica illa, quam & Cretenſem & Choreum diximus nuncupari, locum eundem ſeruare phalangis, militibus ſingulis commutantibus ſua loca, ita vt præfectus decuriæ locũ tergiductoris accipiat, & tergiductor vicem præſtet decurionis, fronsq. ex tergo aſpectui poſteriori reddatur. Euolutiones per iuga fieri ſolent, quoties cornua transferri ad interciſa ſiue ſecturas, & interciſa ad cornua melius eſt, vt mediæ copiarũ partes corroborentur: & aut dextræ per læuas, aut læuæ per dextras reddantur validiores. Qui ne per maiores exercitus partes faciant euolutiones, cauent hoſte propinquo, per minores ordines eas ſecurius faciunt. Quemadmodum autem euolui oporteat, dicam. Euolutio per verſum, quæ nomen à Macedone accipit, fieri ſolet, cùm decurio locum immutat, & poſtpoſiti omnes conuerſi de haſta ſequuntur, interuallisque iiſdem ſeruatis, & conſiſtunt

per ordinem. Genus Laconicum agitur, cùm decurio immutatus de haſta vniuerſam decuriam transfert, & locum ſibi parem alium accipit,& reliqui omnes ſectantes recto ſe conſtituunt ordine, & aptant, aut cùm tergiductor immutatur. Primus autem ſubſiſtens, conuerſus de haſta ante tergiductorem ſe collocat, ceteriq́ue omnes ſectantes, alter ſeſe præ altero ponit, donec præfectus decuriæ primus conſtituatur. Choreus ita ſit, vt decurio de haſta mutatus decuriam antecedat, & ceteri omnes ſequantur, dum ipſe præfectus locum tergiductoris accipiat,& tergiductor præfecti. Ita per decurias euolui ſolitũ eſt. Quo eodem more per iuga quoq.euoluimus, quoties per ordinem euoluendum ſit, vt quilibet ordo aut locũ ſeruans eundẽ euoluat, ac [ſiniſtrorſum] dextrorsúmve transeat. Nihilo enim ſecus, quàm modò retulimus, agi oportebit. Duplicandi duo ſunt genera: Aut enim per iuga, aut per altum duplicamus. Vtrumque vel numero ſit, vel loco. Numero duplicabitur longitudo, ſi quæ M. XXIIII. militibus conſtat, MM. XLVIII. reddatur, inſertis ex ſubſtitibus altitudinis in militum interualla eodem quem longitudo occupat loco: quod facimus, quoties denſare longitudinem placet. At vbi reſtituere placuit, euoluere ſua in loca iubemus eos, quos inſeruimus longitudini. Sed ſunt, qui genus hoc duplicandi improbent, præſertim hoſte propinquo, expeditasq́ue copias atque etiam equites cornibus iungi, itaq́ue ſpeciem dari duplicationis ſine duplicandi acceſſione cenſeant. Duplicanda eſt longitudo, quoties aut ſuperare cornu hoſtium volumus, aut ne noſtrum ſuperetur, cauemus. Altitudinem duplicare ſolemus, vel addita ſecunda decuria primæ, ita vt ſecundæ præfectus ponè primæ præfectum proximus collocetur, ſecundus ſecundæ, quartus primæ conſtituatur, & tertius ſecundæ, ſextus primæ ordinetur: ac deinceps ad hunc modum, vt

dum, vt tota ſecunda decuria primæ inſeratur, & quarta ſimili ratione in tertiam: & omnes numero pares decuriæ in impares, vel his eiſdem decuriis paribus per euolutionem adiunctis tergo imparium. Aut igitur ita duplanda eſt altitudo, aut numero eodem ſeruato, milites ſeſe longius porrigent, quatenus ſuæ verſum, & ſpacium altitudinis duplicent: cùm autem reſtitui oportuerit, aut interiectos adiunctóſve tergo milites illos, in ſuas decurias reuocabimus, aut ſpacia coarctabimus, quæque interuallo auximus laxiore.

TRANSVERSA eſt phalanx, quæ longitudine multò productiore cõſtat, quàm altitudine. Arrecta eſt, quæ per cornu progreditur, longè productiore altitudine conſtans, quàm longitudine, omninoque plus longitudinis, quàm altitudinis habeat: oblongum id conſueuimus nominare. Arrectum verò è directo, quod plus altitudinis, quàm longitudinis habeat: quocirca phalangem quoque interpretari licet his eiſdem nominibus. Obliqua eſt, quæ alterum cornu, quod libuerit, propinquum obiiciens hoſtibus, eoque decertans, alterum ſemotius teneat, manens aggrediendi opportunitatem. Intercalatio eſt, cùm interuallis præpoſiti militis, inſerimus per directum aliquos ex his, quos poſtponi placuerat. Præpoſitio eſt, cùm vel ex vtraque parte aciei, vel ex altera tantùm fronti proponimus aliquos ratione auxilij. Impoſitio eſt, cùm leuem armaturam interuallis alternatim phalangis totius inſerimus. Poſtpoſitio ſeu ſubiectio eſt; cùm leuem armaturam phalangi incuruæ poſtponimus, ita vt forma omnium copiarum portæ triplicis ſpeciem præferat.

SEQVITVR, vt quemadmodum ordines conuerti ex ſuo loco, ſuæque inſtructioni reſtitui debent, doceamus. Cùm itaque ordines conuerti in haſtam aſſueſcere volumus, præcipitur decuriam dextri extremi quieſcere:

ceteras omnes per ſingulas declinare in haſtam, dextrorſumque procedere, tum reddere in arrectum: deinde iuga poſteriora colligere, atque ita denſato milite conuerti in haſtam. Quo facto, ſi reſtitui ſuum in locum placuerit, iubebimur immutari ad ſcutum, hoc eſt, quéque in locum vergere auerſum, tum ordinem totum reuerti, hoc eſt, quemadmodum milite obdenſato conuerſus ſpectauit dextrorſum, ita totum transferri in locum vnde conuerti inceperat. Mox decuriones quieſcant, reliqui procedant per iuga. Deinde immutentur, vt vergant quorſum principio ſpectabant, tum decuria dextri extremi quieſcat. Hæc enim ſuum iam obtinet locum, reliquæ omnes ad ſcutum declinent, & procedentes reſtituantur. Ad poſtremum ſurſum præcipitur. Itaque ſuum quiſque recipit locum, & ſeruat. At ſi conuertere ordinem ad ſcutum velimus, præcipitur decuriam læui extremi quieſcere. hæc enim ſuam iam habet poſitionem, reliquos omnes declinare in ſcutum, ſiniſtrorſumque procedere, tum reddere in arrectum. Deinde iuga poſteriora colligere, mox ad ſcutum conuerti, vt iam actum ſit quod voluerimus; hinc ſi reſtituere placet, non ſecus quã illos in haſtam conuerſos reſtituemus: quippe qui rurſus quemque in haſtam immutari præcipiamus, deinde ordinem reuerti, mox decuriones quieſcere, & reliquos omnes procedere per iuga, tum immutari, poſtmodum decuriam læui extremi quieſcere, vtpote ſuum iam locum obtinentem: reliquas declinantes in haſtam procedere, dum iuſta recipiant interualla: ad poſtremum reddere in arrectum, atque ita omnes ſuum locum recipient. Si autem inflectere ad haſtam placuerit, duas ſimul conuerſiones ordinis faciemus. Itaque efficietur, vt decuriones à proſpectu aduerſo in auerſum per ordinis immutationem tranſeant. At cùm reſtituere volumus, præcipitur item ad haſtam inflectere, hoc eſt, duas item

conuer-

conuerſiones ibidem ordinibus dare. Ita enim fit, vt eodem ſpectent decuriones, quorſum principio conſtituti ſpectabant, antequam vlla inflexio fieret. Hæc cùm fecerimus, decuriones quieſcere præcipiemus, reliquos immutatos iuga relaxare poſteriora, tum rurſus mutari, & ordinis poſtremam decuriam dextram quieſcere. Iam enim hæc ſuum in locum reſtituta eſt, reliquos declinantes in ſcutum, procedere, & ſuis interuallis reſtitui, mox reddere in arrectum. Itaque ordines primũ ſuumque locum recipient. Sed ſi inflectere ad ſcutum velimus, præceptis vtemur contrariis, hoc eſt, bis inflecti in ſcutum: quo facto, reſtitutionem agemus: quod ex his, quæ modò expoſui, apertum iam eſt. Deflexio agitur, cùm ordinem ter partem verſus eandem conuertimus, hoc eſt, aut in haſtam, aut in ſcutum: facit porrò inflexio in haſtam, vt militum ora transferantur à parte primore ad poſteriorem. Deflexio autem facit, vt à primore vel ad læuam deueniant, vel ad dextram: nam ſi ad haſtam deflectitur, in læuam transfertur: ſi ad ſcutum, in dextram. Si phalangem denſiri cornu verſus dextrum placuerit, præcipiemus decuriam cornu dextri quieſcere, reliquas autem declinari in haſtam, atque in dextram colligere, tum reddere in arrectum, & iuga poſteriora colligere. Cùm autem reſtituere libet, quieſcere decuriones, reliquos immutari, & iuga relaxare poſteriora: deinde rurſus mutari, mox decuriam cornu dextri quieſcere. Iam enim reſtitutum in dextro eſt: reliqui ad ſcutum declinantes ſuos duces ſequantur, & primis interuallis receptis reddant in arrectum. Si autem cornu verſus ſiniſtrum denſari phalangem libuerit, præceptis econtrariò vtemur. Mediam item phalangem, ſi denſari placuerit, præcipiemus dextram duplarem phalangem declinare ad ſcutum, læuam ad haſtam, tum procedere mediam verſus phalangem, mox omnes reddere in ar-

rectum, iugaque posteriora colligere. At si phalangem primis instituere locis velimus, præcipitur immutari, & per iuga procedere, excepto primo: tum omnes rursus mutari, & dextram duplarem phalangem declinare in hastam, læuam autem in scutum: mox sectari suos ductores donec ad prima deueniat interualla. Deinde reddere in arrectum. Sed quoties immutatur, si per densationē agitur, erecta teneri spicula omnia, ne impediant, conuenit. Iis eisdem exercitiis ac præceptis leuis quoque armatura instituenda erudiendaque est. Sunt certè præcepta hæc Immutationum, Conuersionum, Inflexionum, Euolutionum, & Restitutionum vtilia ad subitos hostium superuentus, quos vel à latere vel à fronte intulerint. Macedonicam euolutionem Macedones inuenisse proditum est. Laconicam ad Lacedæmonios referunt auctores, quocirca ita nuncupari meruerunt. Philippum tamen, qui Macedonum imperium auxit, & Græcis apud Cheroneam profligatis, Græciæ imperauit, ac eius filium Alexandrum, qui breui Asiam in suam ditionem redegit, Macedonicam neglexisse euolutionem legimus, vt nisi summa vtendi necessitas cogeret, nunquam vterentur. Laconicæ vsu vtrumque aduersarios deuicisse ferunt. Datur enim Macedonicæ vitio, quòd hoste repentè à tergo superueniente, non sine magna turbatione ageretur. Nam cùm posteriores conuerterent sese in locum priorem, & rem haudquaquam fugæ dissimilem facerent, hostes audaciores reddebantur: & iam milites, qui ita euoluissent, deterrere ac persequi poterant. Laconica certè econtrariò agit. Vbi enim duces vnà cum sequente milite verterunt sese obuios in hostem à tergo superuenientem, terrorem inferre nimirum possunt & turbationem. Sed assuefaciendæ sunt copiæ, tam pedestres, quàm equestres, partim voce, partim signis, quæ visu percipi valeant, vt rem aptè ac opportunè,

portunè, quàm quiſque exigat vſus, poſſit expedire. Nonnulla etiam tuba præcipi conuenit. Ita enim plenius omnia miniſtrabuntur. Certiora ſunt ea, quæ voce indicantur, niſi quid ſit impedimento: ſed tranquilliora, quæ ſignis mandentur, videlicet cùm res nulla eſt, quæ obſtet atque obſcuret. Vox autem percipi interdum non poteſt, aut propter armorũ ſonitum, aut propter equorum tranſitum & hinnitum, aut propter impedimentorum tumultum, & totius multitudinis ſtrepitum. Signa quoque multis rationibus obliterari poſſunt, ac euaneſcere. nam & craſſitudine aëris, & puluere excito, & imbre, & ſolis ſplendore oppoſito: ad hæc locorũ inæqualitate & frequentia arborum. Adde quod interdum fieri non poteſt, vt ſignum ad vnumquemque vſum præparemus, cùm longè plura poſſint occurrere, quàm quibus aſſuefacti ſint milites. Nouis autem rebus quidnam conſueti ſigni afferatur? Non tamen †concidi ita poteſt, vt præceptum ſimul & vocis & ſigni incertum ſit.

† collabi ſimul omnia poſſunt.

De itineribus.

NVNC de itineribus dicam, ſi antè quot modis expediri ſolet iter, diffiniam. Itinerum aliud arrecta inductio eſt: aliud deductio, aut dextra, aut læua, & aut ſimplici, aut duplici latere, aut triplici, aut quadruplici agminis procedetur. Simplici, cùm ex parte vna aduerſarium aggreſſurum ſuſpicamur: duplici, cùm ex duabus: triplici, cùm ex tribus: quadruplici, cùm vndique. Vnde fit, vt aut ter, aut ſimplici phalange agatur, aut duplici, aut triplici, aut quadruplici. Arrecta inductio eſt, cùm ordo ordinem ſequitur. Verbi gratia, cùm vel xenagia præcedente reliquæ ſequuntur xenagiæ, vel quadruplarem decuriam reliquæ ordinatim ſectantur. Item quæ agitur per cornu altitudine lõgè productiore, quàm longitudine: nec pluribus, quàm duabus decuriis, hominibus

minibus denis compoſiris conſtet ordo. Huic opponitur genus aciei, quod Cœlembolum, quaſi roſtrum cauum nominamus: quod ita inſtruitur, vt duplicatæ phalangis præcedentia cornua inter ſe diſtent, ſequentia iungantur, ad formam literæ V, ſicut deſcriptio oſtendit. Quæ vt primos diſiectos, ita iunctos inter ſe habet vltimos. Cùm enim arrecta illa inductio medium aduerſariorum petat, habet id cauum roſtrum in promptu, vt ſoluta coniunctione extremorum, impetum copiarum primarum fruſtretur, lateraque inuadat arrectæ inductionis inimici. Quin etiam triplex phalanx obiici huic eidem generi ita poteſt, vt vna alterius cornu impugnet, ſecunda reliquum cornu aggrediatur, media & tertia impetum maneat & conflictum.

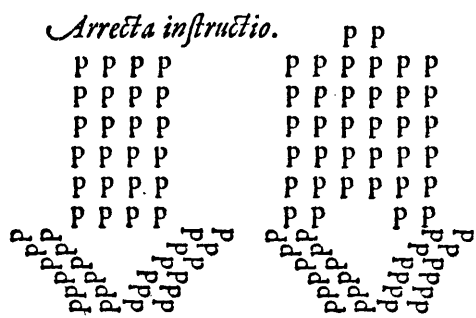

DEDVCTIO eſt, cùm phalanx ſuos duces, hoc eſt, decuriones aut parte dextra habet deducentes, quæ dextra deductio dicitur: aut læua, quæ deductio læua nuncupatur: non item per decuriam, ſed per iuga ambulans, cornu præpoſito, & latere inſtructa, aut duplici, aut triplici, aut etiam quadruplici, prout hoſtem exiſtimet aggreſſurum. Sed quaſi vtraque phalangis pars ſuo latere conflictum ineat primum, ita deſcribatur, vt longitudinem triplicem, quàm altitudinē habeat. Frons enim x,

altitudo

altitudo tribus conſtat hominibus. Quamobrem miles non tantùm ex directo, verùm etiam ex latere aggreſſus, conflictum tum excipere, tum inferre, nimirum per exercitationem debet condiſcere.

Arrecta deductio læua.

d d d
d d d
F d d d
r d d d
o d d d
n d d d
s d d d
d d d
d d d
d d d

Arrecta deductio dextra.

d d d
d d d
d d d F
d d d r
d d d o
d d d n
d d d s
d d d
d d d
d d d

PHALANX, quæ antiſtomus à duplici frontis, ſeu oris obiectu, quaſi occeps vocata eſt, ita inſtruitur, vt medij tergis inter ſeſe oppoſitis conſtent, extremi autem confligant cum aduerſariis. Perutilis hæc pedeſtribus copiis eſt, cùm aduerſus largam hoſtium equeſtrem copiam dimicant: melius enim reſiſtunt circumuentioni, & multiplici equitum inuaſioni. Valet hoc inſtruendi genus potiſſimum contra barbaros, qui loca Iſtro amni vicina incolunt: quos Amphippos cognominant, à mutatione equorum. ex aliis enim equis in alios tranſilire conſueuerunt. Equeſtres, quæ opponuntur copiæ, forma conſtantes quadrata, in ordines duos parte altera longiores, pro vſus neceſſitate diuiſæ ſunt, vt totidem membris phalangis peditum bipartitæ obiiciantur. *Amphippi.*

Eque-

Equestris instructio.

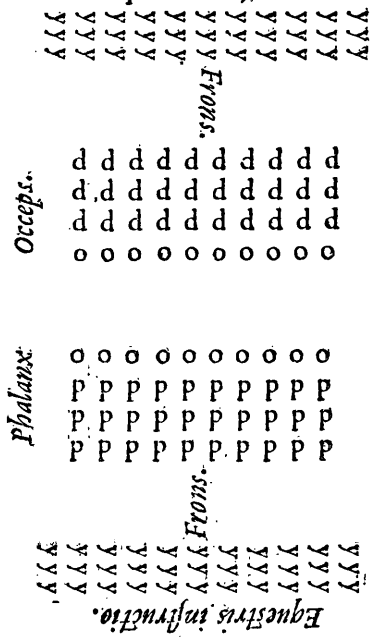

PHALANX amphistomus, nomen à duplici fronte, siue ore in lateribus instituto acceperat, ita vt latericeps quædam & anceps posset nominari. Similis superiori occipiti est, præterquam quòd illa suis extremis decertat, hæc suis lateribus dimicat. Cætera verò, quæ de superiore exposui, huic quoque conueniunt: omnia hastis longioribus, tam hæc quàm superior illa, pugnat, more Alanorum & Sauromatarum. Spectat decuriarum dimidium in partem priorem, reliqui conuersi sunt in posteriorem, ita vt dimidiati milites oppositis inter se tergis prœlientur fronte duplici, altera priore, quam decurio-

nes

nes conficiant: altera posteriore, quam tergiductores: cùm etiam in duplarem phalangem copiæ diuidi possunt, vt frons prior altera constituatur phalange, posterior altera constet.

Phalanx anceps.

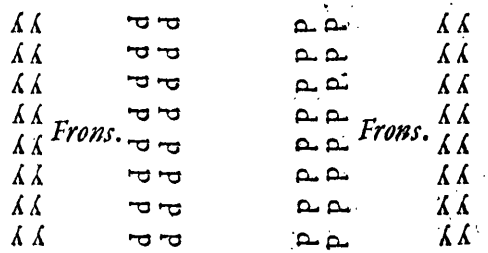

PHALANX duplaris antistomus, hoc est, occeps nuncupatur, quæ suos duces non extra per deductiones, sed intus aduersos inter se positos habeat: tergi autem ductores extrà, videlicet in dextram læuamque deductionem distinctos. Forma hæc instrui solet, quoties aduersarij equites forma rostri aggrediuntur. Cùm enim rostrum exeat in mucronem, ducesque sequentes de latere habeat, tentatesque frontem copiarum pedestrium rumpere, ne id eueniat, duces peditum in medio stant, vt impetum aduersariorum vel impediant, vel re infecta faciant præterire. Qui enim rostro instructi aggrediuntur, ea spe sunt, vt medios aciei profligent, omnesque turbent copias. Quod cùm principes copiarum pedestrium intelligant, vtraque parte sese veluti murum constituunt, & paulò inter se distantes, vergentesque ad locum penitiorem, impetum irritum reddunt aduersariorum. Genus id instruendi equestre, quod rostrum dicimus, Philippum regem Macedonum inuenisse, scribitur. Præponere ille strenuos omnes solebat, vt eorum virtute

virtute miles quoque deterior contineretur, opusque vnà cum præstantioribus prosequeretur, more spiculi aut cuneis, cuius acie pro sua soliditate, suoque acumine facilè transadigente, reliquum etiam ferrum, quanquam hebes esset, non sine efficacia penetraret.

Phalanx duplaris occeps.

Frons.

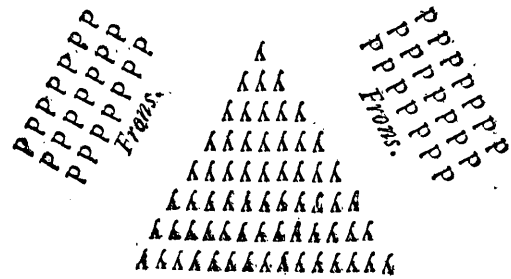

Rostrum equestre.

PHALANX duplaris Peristomus seu Amphistomus, id est latericeps siue anceps illa est, cuius partes per deductionem cornu præpositio obliquè procedant, & dextra habeat præfectos, & læua tergiductores intus. Cùm enim aduersa acies quadra diuidat se in duo obliqua cornua, dextrum & sinistrum, cupiens aciem hostium similem circumuenire, hac de causa, qui circumuentum sibi vident imminentem, in duplicem mobilem phalangem sese afformant, & partem sui alteram in læuum dirigunt cornu, alteram vertunt in dextrum. Vnde nomen Peristomi, hoc est, latericipitis, genus id accipit. Quippe quod latere suo vtroque spectantem in hostem habeat.

Phalanx

Phalanx duplaris latericeps.

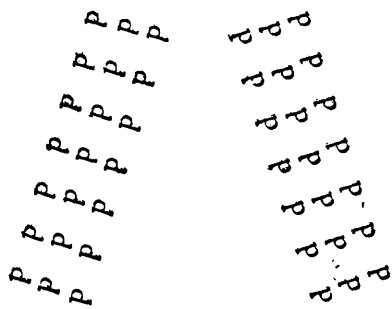

Amphiſtomus.

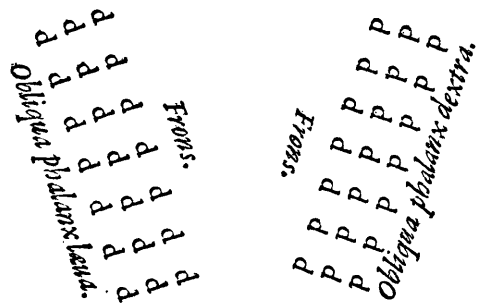

Similiceps.

PHALANX homœoſtomus, à ſimilitudine oris ſeu frontis nominata, quam ſimilicipitem appellarim, ita ſit, vt decuriam perfectam, hoc eſt, hominum ſexdecim, mouentem in hoſtem ſequatur alia ſimilis: vnde homœoſtomus dicta eſt. Nam & qui ſequuntur, ſimili

fronte & forma comitantur. Opponitur hæc generi aciei, quod plinthum à latere vocant : quem ſi placet, Laterculum dices. Ordinatur id genus tam forma, quàm numero æquilaterum. Forma, inquam, cùm vndique æqualibus conſtet ſpaciis. Numero autem cum quot hominibus longitudo componatur, totidem etiam altitudo. In hoc eodem ordinis genere omni ex latere armatos apponi ſolitum eſt, nullo vel ſagittario, vel funditore adiuncto. Conficitur hic laterculus ex duabus dimœriis: decuriæ namque dimidium dimœriam dicimus. Cùm enim decuria ſexdecim conſtare hominibus debeat, dimœria octo conſtat. Bipartita id interpretetur, ſi placet, quoad melius vocabulum inuenerimus.

Phalanx ſimiliceps.

P P P P P P P P P P
P P P P P P P P P P

Frons.

P P P P P P P P P P
P P P P P P P P P P

Frons.

d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d d d

Latereculus.

PHALANX duplaris Homœoſtomus, cùm partes æquali progredientes itinere, aut in dextra deductione ambæ continent ſuos duces, aut in læua.

Duplaris

Duplaris ſimiliceps.

d d d d d d
d d d d d d
d d d d d d
d d d d d d
d d d d d d
d d d d d d
d d d d d d

PHALANX Heteroſtomus à frontis diuerſitate appellata, quam Verſicipitem dixerim, ita inſtruitur, vt ambulans per inductionem duces ordinis præcedentis habeat (vt fit) in dextra deductione; ſequentis autem in læua, ita vt ordines alternata principum locatione procedant. Nullus enim eodem latere ſuos continet principes, quo antecedens.

Phalanx verſiceps.

d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d

TVRMAM, quæ ad ſpeciem oui inſtruitur, Ilion Theſſalus excogitarat, vnde Ile vocata eſt, ſuosque Theſſalos eo ipſe genere inſtruendi exercuit. Vtile hoc eſt, cùm ſingulis ſuis angulis habeat principes. Primum

Ilarcham, hoc eſt, turmæ præfectum: vltimum tergiductorem, vtrinque autem lateris cuſtodes. Opponitur huic acies, quæ forma lunæ cornibus in partem ductis priorem formetur, ducesque ſuis in cornibus habeat, & ſuis brachiis circumuenire aduerſas equitum copias tentet. Quamobrem ille more Tarentinorum à longè iaculantur, circularem retorquentes acceſſum & turbantes. Tarentinos iaculatores appello, ſicut inter initia operis dictum eſt, à Tarento Calabriæ oppido, cuius equites paruo quodam iaculo vti conſueuerunt.

Turma ad oui ſpeciem.

Acies Lunaris.

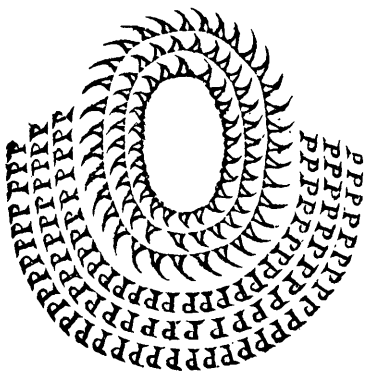

TVRMA parte altera longior duplici altitudine conſtat, quàm longitudine. Vtilis hæc multifariàm eſt, quippe quę poſſit decipere aduerſarios, quaſi paucos contineat milites (quoniam non multum latitudinis occupet) & rumpere facilè pro ſua denſitate & impetu aciem aduerſam. Apta etiam eſt, vt ſenſim per locorum anguſtias tranſeat. Opponitur ei pedeſtris acies, quæ tranſuerſa phalanx vocata eſt: porrigit enim ſe longiùs, vt etiam, ſi interrumpatur, exigua ſit quæ rumpitur altitudo, & equitum impetus non in multitudine hæreat, ſed in vacuum breui efferatur. Hæc enim cauſſa eſt, cur multiplicem ad ſuam altitudinem habeat longitudinem.

Turma

Turma parte altera longior.

y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y

Frons.

d d d d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d d d d

Phalanx tranſuerſa.

EST & altera turma omi ſimilitudinem gerens, de qua nihil amplius dici poteſt, quàm ita eſſe compoſitam, vt verſet quidem, ſed non fuget. Nam eius vſum commoditatemque ſuperiùs expoſuimus. Ergo genus id inuentum ab Ilione Theſſalo, mandatum pòſt exercitationi ab Iaſone Medeæ marito. Tutum etiam & percommodum eſſe, cùm vndique cuſtodiatur decurione, tergiductore, cuſtodibus lateris, apertum iam eſt. Conſtat hæc turma ex equitibus ſagittariis more Armeniorum & Parthorum. Opponitur ei acies pedeſtris, quæ Epicampius emproſthia dicitur, id eſt, inflexa antica, ob eam rem, quia ductis cornibus in partem priorem in ſinum ſe circumagit, flexumque imitatur. Fraudem hæc in ſagittarios equites ita emolitur, vt vel egreſſos & cominus dimicantes, ſuo complectatur ſinu, & circumueniat: vel cornibus ſuis perturbet illorum robur, & frangat, atque ita medio milite alacriore poſſit euincere.

Turma ad oui ſpeciem.

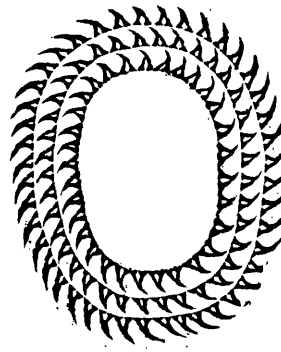

d d d d d d d
d d d d *Frons.* d d d
d d d d d d d
d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d

Phalanx inflexa antica.

QVIN etiam genus habetur phalangis, quæ Epicampius opiſthia dicitur, contrario modo quàm ſuperior informata. Cùm enim illa ante ſe flectat, hæc ſua cornua in partem ducit poſteriorem, itaque vt illa antica, ſic hæc poſtica nominetur. Vtilis ea quoque ad fraudem eſt: quippe quæ parte media patens, paucos qui præcedant, oſtendat: multos autem, qui ponè ſubſequantur habeat: vt ſi conflictum tolerarint ſuperarintque, ſatis ſit: ſin minus, facilè ad vtramque ſuorum partem recurrere, iungique maiori ordini valeant. Quæ autem contra id genus opponitur, incurua ob id appellata

lata eſt. quoniam in portionem flectitur orbis. Studet hæc ſuas copias paruas eſſe oſtendere frontis incuruæ ratione. Quippe cùm omnia quæ in orbem globúmve formantur, parua ſuo quidem ambitu eſſe videantur: quanquam ſi explicentur, in duplum ſe porrigunt: quod liquidum in columnis eſt, quæ cùm in orbem ſe colligant, vndecunque aſpiciantur, dimidium ſui tantùm patêre patiuntur, reliquum penitus occultant. Eſt autem optimum inſtruendi artificium, vt plus inferas aduerſariis copiarum, quàm primo aſpectu oſtendas.

Inflexa poſtica.

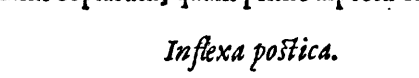

Frons.

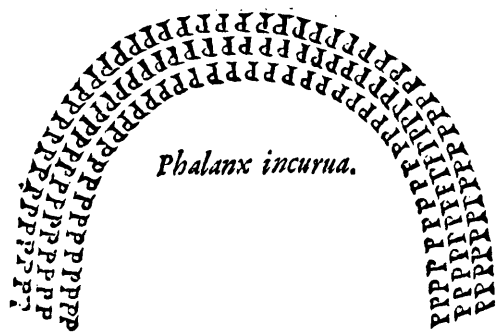

EQVESTRIS phalanx quadrata, etſi forma ſeu figura quadra inſtruitur, tamen non numero quoque aptatur quadro. Haud enim in quadratis numerum certo modo deſcribimus. Sed licet etiam duplicem ad altitu-

dinem reddere longitudinem, videlicet pro vſu imperatoris. Perſæ potiſſimum forma hac vſi ſunt, & Siculi & Græcorum complures, cùm & facilem eſſe inſtructum animaduerterent, & vſum commodiorem. Opponitur ei phalanx pedeſtris, quod roſtrum vocamus, ita inſtructa, vt latera omnia armatis compoſita habeat. Tranſlata hæc forma ab equeſtribus roſtris eſt. Verùm in ordine equeſtri vnus in fronte primore ſatis ſit. At in pedeſtri non vnus occurſioni hoſtium ſufficit, ſed tres propugnent neceſſe eſt. Sic Epaminondas Thebanus Imperator, cùm apud Leuctra aduerſus Lacedæmonios decertaret, conſtipatis in roſtrum copiis, ingentem exercitum profligauit. Effici genus inſtruendi hoc ſolet, quoties duplaris antiſtomus, hoc eſt, anceps illa ſua cornua priora coniungit, poſteriora ſeiungit, ad formam litteræ V, deorſum inuerſæ Λ.

Phalanx quadrata equeſtris.

y y y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y

Frons.

Fro Λ *ns.*

Λ Λ Λ
Λ Λ Λ Λ Λ
Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ
Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ
Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ
Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Roſtrum pedeſtre.

Phalnax

Phalanx implexa.

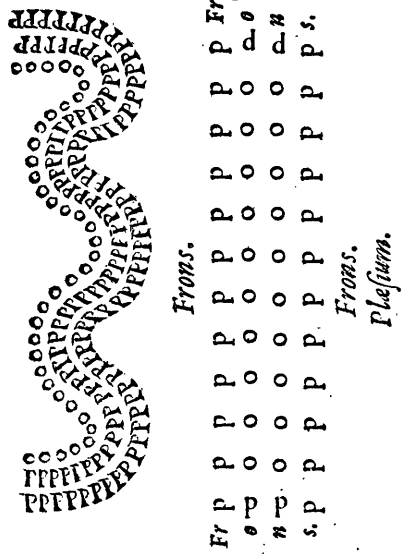

GENVS, quod Plæsium parte altera longius appellamus, multiplici longitudine, quàm altitudine constare, & omni ex latere armatis componi sagittariis ac funditoribus constitutis in medio, solitum est. Qui contra eiusmodi formã prœliantur, genus phalangis, quam implexam vocamus, obiiciunt, vt suæ formæ inæqualitate prouocent Plæsium aduersum impetum facere in eos, qui prominent, atque ita resoluant densam Plæsij instructionem. Et quidem decuriones implexæ phalangis duces aduersos obseruant, vt si densa acie illi agant, ipsi quoque densa excipiant. Sin illi resoluantur, ipsi etiam diuisi occurrant.

PHALANGIS circumuentio est, cùm cornu vtrumque superat aduersarios, hoc est, excedit, & quasi cõplectitur.

Circumuentio phalangis.

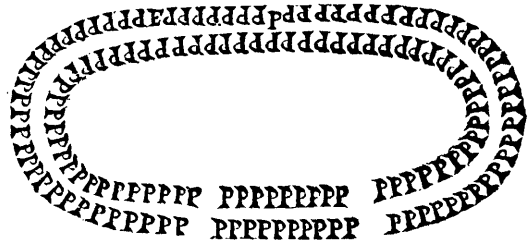

ALTERIVS cornu circumuentio eſt, cùm altero cornu hoſtem ſuperamus. Vnde fit, vt qui ſua phalange ſuperat, idem etiam cornu ſuperet aduerſarium: qui autem cornu ſuperat, non propterea idem phalange ſuperet. Fieri enim poteſt, vt etiam paucioribus copiis hoſtem ſuperes tuo cornu, & complectaris.

Circumuentio alterius cornu.

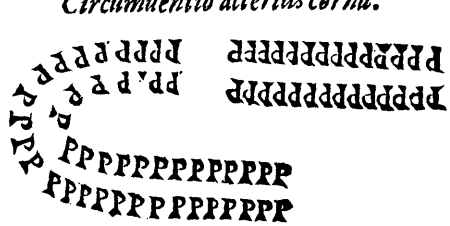

EXTENVATIO eſt, cùm altitudo phalangis contrahitur, vt ex. XVI. quibus conſtat hominibus redigatur in pauciores.

IMPEDIMENTA haberi in primis neceſſarium eſt, & ducem iis conſtituere probum cõuenit. Modis quinque poſſunt duci impedimenta. Aut enim præcedent copias omnes, aut ſequentur, aut in alterutro latere conſtituentur, aut in medio copiarum claudentur. Ponentur ante phalangem, ſi hoſtilem agrum ingredieris. Poſt phalan-

phalangem, ſi latera metuis. Intra phalangem, ſi planum agmen placuerit ducere.

POSTREMO præcepta repetemus, colligemusque omnia acierum inſtruendarum, ſi prius admonuerimus breuiter, quicquid præcipi vſus exigat, id & breue eſſe & omni ambiguitate carere oportere. non enim ſolùm celeritate eſt opus, verùm & claritate vocabuli, ne alij hoc, alij illud, & plerumque contrarium faciant. Verbi gratia, ſi dixeris, declina: verbo hoc audito poſſunt alij declinare in haſtam, alij in ſcutum, quæ res non parum inferet perturbationis. Cùm itaque generis ac totius loco habeatur vocabulum illud, declina, adiungere debemus ad haſtam, aut ad ſcutum, prout res exigit: & quidem antè, vt pars toti anteponatur: hoc modo, Ad haſtam declina: ita enim omnes idem ſine errore facient. Item immuta, aut euolue, generis præfert communitatem: quam ob rem partem ſiue ſpeciem præponemus, vt, in haſtam immutare. Sic itaque præcipiemus, Laconicam euolue, Macedonicam euolue, Choreum euolue. Nam ſi euolue Laconicam dixeris, aut euolue Macedonicam, eueniet, vt diuerſæ euoluendæ agantur ſpecies. Hac igitur ratione cauendum eſt, ne quid ambiguè, ne quid obſcurè incerteque præcipiatur: & vt ſpecies ſuis anteponantur generibus, ſeruandum omninò eſt. Iuuat porrò ad eam rem plurimum ſilentium militum. Quocirca ſilendum in primis attendendumque imperabis: quod Homerus quoque poëta præclarè illis carminibus notat:

Sic Argiua phalanx in prœlia denſa moueri:
Aßiduè paritérque ſuos dux quiſque regebat
Imperitans: alij mox feſtinare ſilentes.
Dixeris haud tantas gentes ſub pectore vocem
Condere, conſpecti metuentes principis ora.

Barbaro-

Barbarorum contrà tumultum & turbam pecori ita comparat:

Ac veluti innumeræ domini locupletis in aula
Ad mulctram coguntur oues, balatibus illæ
Perculſæ charæ ſobolis, voce omnia replent,
Sic Troum audiri per campos vndique clamor.

Et alibi eadem de re ita refert:

Tum Phryges ingenti ſtrepitu & clamore feruntur,
More gruum paſſis liquido ſuper aëre pennis.
Quæ poſtquam gelidas hiemes imbrémque niualem
Fugêre, Oceani repetunt clangoribus vndas.
Aſt animos taciti ſpirantes ire Pelaſgi,
Alter in auxilium alterius properare parati.

AGE ad arma, adſiſte ad arma, impedimenta à phalange ſecedant. Miles attendat præceptis, ſuſcipe, recipe, diſta, erige ſpiculum, verſa, iuga, reſpice præcedentem, ſuam decuriam dirigat tergiductor. Conſtituta interualla conſerua, ad haſtam declina, collige, ita conſiſte, in arrectum redde, ad ſcutum declina, collige, ita conſiſte. Ad haſtam immutare, collige. Ita conſiſte. Altitudinem duplica, reſtitue. Laconicam euolue, reſtitue. Macedonicam euolue, reſtitue. Choreum euolue, reſtitue: ad haſtam conuerte, reſtitue ad haſtam: inflecte, reſtitue. Hæc de aciebus inſtruendis habui, quæ breuiter ad te ſcriberem, Imperator, tibi victoriam, hoſtibus profligationem allatura. Vale.

FINIS.

MODESTI

DE VOCABVLIS REI MILITARIS LIBELLVS,

AD

TACITVM AVGVSTVM.

NOBILISS. AC GENEROSISS. IOAN. GVILIELMO A SPANGEN, D. IN SPANGEN, BOVDRY, &c. ET WALRANDO AB HAEFTEN, D. IN HAEFTEN, HERWIINEN, &c.

GODESCALCVS STEWECHIVS

S. D.

VT *reliqua omnia; itidem prudenter & grauiter inprimis à C. Salluſtio hoc ſcriptum eſt:* Maiorum gloria poſteris quaſi lumẽ eſt, neque bona, neque mala illorum in occulto patitur: *quam quidem ſententiam animis veſtris, Nobiliſſimi ac generoſiſſimi adoleſcentes, impreſſam ſi ſeruabitis; quod equidem facturos non diffido; numquam non meminiſſe potcritis quantum oneris vobis cum honore impoſitum ſit. Parentes vterque in aulis principum educatos laudare, natales longos, ac illuſtrem proſapiam recensêre poteſtis. Taceo quæ in lubrico maximè poſita ſunt, corporis, & fortunæ bona. Omnia hæc ego aliena deputo, propria verò illa, quæ neque hereditaria ſunt, nec caſu pendula: hoc eſt bonas artes, atque animis veſtris inſita virtutum & ſummi boni ſemina. Imagines maiorum circumſpicere lubebit, occurrent vndequaque qui patrum, auorúmque laude non contenti, ipſimet nomen rebus bello ac pace geſtis auxerint. nobilitatis veſtræ antiqua*

antiqua initia, egregia virtutum exempla domi propoſita conſpicitis. quare (vt quidem adhuc pro virili facitis) conandum vobis inſtitutioni meæ, & exſpectationi amicorum reſpondeatis. Ea in re quibus adminiculis opus ſit non ignoro. tum & illud probè ſcio, neque ſcientiam, neque prudentiam vobis defuturam, quibus cum rebus veſtris aliquando ſupereſſe, tùm præeſſe ſubditis queatis. In excolendo ingenio, moribúſque veſtris formandis, dico audacter, ſtrenuam operam nauaui. imò ab ea hora, qua meæ fidei commiſſi eſtis, nihil mihi antiquius fuit, quàm de vobis, & per vos de rep. bene mereri. Dum artibus liberalibus vos imbui, in Hiſtoriarum lectione præiui, iuris elementa edocui, numquam in vobis diſcendi ſtudium, numquam obſequendi officium requiſiui. nunc porrò, ſi lectio iuris moleſtior, ſi faſtidioſa vobis videbitur; at hiſtoriam è manibus numquam deponite. Hæc rerum magiſtra eſt, exempla, quibus vita inſtituenda ſit, tanquam in ampliſſimo orbis theatro ſpectanda proponit. hæc & ſecundam, & aduerſam fortunam ferre docet: res gerere, prouincias, regna adminiſtrare volentibus hiſtoria non minus neceſſaria eſt, quàm in naui gubernator, in puppi clauus. Venio tandem ad libellum Modeſti, quem de Vocabulis rei militaris inſcriptum videtis. eum à me qualiter qualiter emendatum, id eſt collatum cum ſcriptis Vegetij, æquo animo accipite, & quid de nomine auctoris, quid de opuſculo ipſo cenſendum ſit mecum expendite. Scio eſſe qui huic plagij notam inurere, & quaſi Fl. Vegetij labores ſibi ſup-

poſitum

positum ierit, insimulare conati sint: veruntamen illi non animaduerterunt, puto, Vegetium sub Valentiniano Imperatore; Modestum sub Tacito floruisse. qui Tacitus tres Valentinianos, &, vnde genus illi duxere, Gratianum ipsum spacio XC. *& quod excurrit annorum præcessit. hoc amplius, epitomen tantùm ex diuersis bellicæ disciplinæ scriptoribus Vegetium confecisse, nemini potest esse incognitum: Modestus verò quis fuerit, suspicari facilius sit, quàm pro certo affirmare. Valete.* A. D. XIII. *Kal. Februarij.* ∞. D. LXXXIV.

MODESTI

MODESTI LIBELLVS, DE VOCABVLIS REI MILITARIS, AD TACITVM AVGVSTVM.

RES militaris in tres diuiditur partes, equites, pedites, classes. Equitum alas dicunt, eò quòd ad similitudinem alarum ab vtraque parte protegant acies, quæ vexillationes vocantur à velo, quia velis, hoc est, * flammulis vtantur. Est & aliud genus equitum, qui legionarii vocantur, propterea quòd connexi sunt legioni. Verùm ipsi pedites in duas diuisi sunt partes, hoc est, in legiones, & in auxilia. Auxilia à sociis, vel fœderatis gentib. mittebantur. Legio autem ab eligendo appellata est, quod vocabulum, eorum desiderat fidem atque diligentiam, qui milites probant. † Producendi verò tyrones sunt semper ad campum, & secundum matriculæ ordinem in aciem dirigendi, ita vt primò simplex, & extensa sit acies, ne quos sinus, ne quas habeat* curuationes, sed æquali, legitimoque spacio miles distet à milite: * & præcipiendum, vt subitò duplicent aciem, ita vt in ipso impetu is, ad quem respondere solent, ordo seruetur. Tertiò præcipiendum, vt quadratam aciem repentè constituant, quo facto in * Tyronium, quem cuneum vocant, acies ipsa vertenda est: quæ ordinatio plurimum prodesse consueuit in bello. † Auxiliares, * cùm ducuntur ad prœlium, ex diuersis * moribus venientes, nec disciplina inter se, nec affectione consentiunt: & alia instituta, & alius inter eos est vsus armorum. Necesse est autem, * tardè ad victo-

† *Vegetius lib. 2. cap. 1.*

* *legendum* flammeolis

† *Veget. lib. 1. cap 26.*

* curuaturas,

* Tunc

* trigonum,

† *Veg. lib. 2. cap. 2.*

* conducuntur

* numeris

* tardius

riam peruenire, qui diſcrepant antè, quàm dimicent. Legionibus ſemper auxilia, tanquam leuis armatura, in acie iungebantur, vt in iis præliandi magis adminiculum eſſet, quàm principale ſubſidium.* In omnibus auctoribus inuenitur, ſingulos cōſules aduerſum hoſtes copioſiſſimos, non amplius, quàm binas duxiſſe legiones, additis auxiliis ſociorum: tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, * vbi cuiuis bello duæ legiones crederentur poſſe ſufficere. † Sciendum eſt * enim, in vna legione decem cohortes eſſe debere: ſed prima cohors reliquas, & numero militū, & dignitate præcedit: nam genere atque inſtitutione literarū viros electiſſimos quærit. Hæc enim ſuſcipit aquilam, quæ præcipuum ſignū in Romano eſt ſemper exercitu, & totius legionis inſigne. Imagines Imperatorum, * has enim imagines, tanquam diuina, & præſentia ſigna ſinguli venerantur. Habet pedites mille cv. Equites loricatos CXXVII. & appellatur cohors milliaria: hæc caput eſt legionis. Ab hac [enim] cùm pugnandum eſt, prima acies incipit ordinari. Secunda cohors habet pedites * DLX, equites LXVI. & appellatur cohors quingētaria. Tertia cohors ſimiliter habet pedites *DLX. equites LXVI. ſed in hac cohorte tertia validiores * & probati milites, qui in media acie conſiſtant. Cohors quarta habet pedites 555. equites 66. Cohors quinta habet pedites 555. equites 66. Sed quinta cohors ſtrenuos deſiderat milites. quia ſicut prima in dextro, ita quinta in ſiniſtro ponitur cornu. Hæ quinque cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites 555. equites 66. In * prima quoque * enucleati aſſcribendi ſunt iuniores: quia in ſecunda acie poſt aquilam, & imagines cohors ſexta conſiſtit. Cohors ſeptima habet pedites 555. equites 66. Cohors octaua habet pedites 555. equites 66. ſed & ipſa animoſos deſiderat viros: quia in ſecunda acie conſiſtit in medio. Cohors nona habet

Veg. lib. 2. cap. 4.

* vt

Veg. lib. 2. cap. 6.

* autem,

* *Aliter hæc apud Veg.*

* DLV.

* DLV.

* probari moris eſt, quia in m.à. conſiſtit.

* ipſa

* enucleatim

habet pedites 555. equites 66. Cohors decima habet pedites 555. equites 66. & ipſa bonos conſueuit accipere bellatores: quia ſicut in ſecunda acie ſexta dextrum, ita decima ſiniſtrum poſſidet cornu. Iis decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites VI. mill. CV. equites DCCXXVI. Minor itaque numerus armatorum in vnaquaque legione eſſe * debet. Maior autem conſueuit eſſe: * & non tantùm vnam cohortem, ſed etiam alias milliarias, [ſi] fuerit iuſſa, ſuſcipere. † Tribunus maior, per epiſtolam ſacram, Imperatoris iudicio deſtinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autem vocatur ex tribu, quia præeſt militibus; quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarij dicuntur, qui in prælio primos ordines ducunt. Aquiliferi, qui aquilam portant. Imaginarij, qui Imperatoris imagines ferunt. Optiones, ab optando appellati: quòd antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati, cum eorum vicario ſolent vniuerſa curare. Signiferi, qui ſigna portant, quos nunc draconarios vocant. Teſſerarij, qui* teſſeras per contubernia militum nuntiant. Teſſera autem dicitur, præceptum ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellum mouetur exercitus. * Torquarij duplares, torquarij ſimplares: quibus torques aureus * ſolius virtutis præmium fuit: quem qui meruiſſet, præter laudem interdum duplam conſequebatur annonam. † Item primus haſtatus duas centurias, id eſt cc. homines ducebat in acie ſecunda, quem nunc ducentarium vocant. Princeps autem primæ cohortis centuriam ſemis, hoc eſt, CL. homines * gubernat. Sic decem centurionibus regebatur. quibus magnæ vtilitatis [gratia] magnus honor à veteribus eſt conſtitutus: vt ceteri milites, ex tota legione; omni labore, ac deuotione contenderent ad tanta præmia peruenire. Erant etiam centuriones qui ſingulas centurias curabant, qui nunc centenarij nominantur.

* non debet.
* ſi non
† Veg. lib. 2. cap. 7.
* teſſeram
* Torquati
* ſolidæ
† Veg. lib. 2. cap. 8.
* gubernabat. Sic decem centuriæ cohortis primæ, à quinque ordinariis regebantur. q. m. vtilitates, magnus h.

* denis

tur. Erant decani* decem militibus præpoſiti, qui nunc caput contubernij vocantur. Secunda cohors habet centuriones quinque. Similiter tertia & quarta, vſque ad decimam cohortem. In tota autem legione erant centuriones* LXVI. † Sed legati Imperatoris * ex conſularibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones, & auxilia vniuerſa obtemperabant, in ordinatione pacis, vel neceſſitate bellorum, in quorum locum illuſtres viros conſtat, magiſtros militum ſubſtitutos; à quibus non tantùm binæ legiones; ſed etiam plures* numero gubernantur. Proprius autem iudex erat præfectus legionis, habens comitiuam primi ordinis dignitatem, qui abſente legato tanquam vicarius ipſius poteſtatem maximam retinebat: tribuni vel centuriones, cæteriq́ue milites eius præcepta ſeruabant vigiliarum, ſiue * profectionis. Teſſeras ab eodem petebant. Si miles crimen aliquod admiſiſſet, auctoritate præfecti legionis, à tribuno deputabatur ad pœnam. Arma omnium militum, item equi, veſtes, & annona ad curam ipſius pertinebant. Diſciplina, ſeueritas, * exercitus non ſolùm peditum, ſed etiam equitum legionariorum præcepto eius quotidie curabatur. † Primum ſignum totius legionis eſt aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiam per ſingulas cohortes à Draconariis feruntur ad prœlium. Sed antiqui qui ſciebant in acie, commiſſo bello celeriter ordines, acieſq́ue turbari, atque confundi: ne hoc poſſet accidere, cohortes in centurias diuiſerunt, & ſingulis centuriis ſingula vexilla conſtituerunt: ita vt ex qua cohorte, vel quota eſſet centuria, in illo vexillo literis eſſet aſſcriptum: quod intuentes, vel legentes milites, in *quemuis tumultum à contubernalibus ſuis aberrare non poſſent. Centuriones inſuper, qui nunc * centurij vocantur, nimirum bellicoſas loricas tranſuerſis caſſidum ctiſtis, vt à ſuis faciliùs noſcerentur, habebant: * quique ſingulas guber-

* LV. † *Veg. lib. 2. cap. 9.*

* excónſulibus

*numeri

* profectionis teſſeras, ab eo.p.

*exercitio

† *Veg. lib. 2. cap. 13.*

*quantouis tumultu

* centenarij

* *Legerim* cuique *Q. pro C.*

gubernare iusserunt cateruas, vt nullus existeret error: cùm * cuncti milites sequerentur non solùm vexillum suum, sed etiam centurionem, qui signum habebat in galea. Rursus ipsæ centuriæ in contubernia diuisæ sunt, vt decem militibus sub vno papilione degentibus, vnus [quasi] præesset decanus, qui caput contubernij nominatur. Contubernium autem manipulus vocabatur, ab eo, quòd coniunctis manibus pariter dimicabant. † Quemadmodum inter pedites centuria, vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur: & habet vna turma equites triginta duos. Huic qui præest, decurio nominatur. * Pedites qui decem decadibus centuriæ præerant, ab vno centurione sub vno vexillo gubernantur. Similiter trigintaduo equites ab vno decurione sub vno vexillo reguntur. Præterea * centurio eligendus est, [qui sit] magnis viribus, [&] procera statura, qui hastas vel missilia peritè iaculetur, & fortiter: * Similiter eligendus est decurio, qui turmæ equitū præponatur, in primis habili corpore, vt loricatus, & armis circumdatus omnibus, cū summa admiratione equum possit ascendere, equitare fortissimè, conto scienter vti, sagittas doctissimè mittere; turmales suos, id est, sub cura sua equites positos erudire ad omnia, quæ equestris pugna deposcit. † Nunc qualiter instruenda sit acies, si pugna immineat, declaretur vnius legionis exemplo: quod si vsus exegerit, transferri possit ad plures. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro, huic cohors secunda coniungitur. Tertia cohors in media acie collocatur, huic annectitur quarta. Quinta verò cohors sinistrum suscipit cornu, sed ante signa, & circa signa, nec non etiam in prima acie dimicantes, principes vocabantur, hoc est, ordinarij, ceteriq́ue principales. Hæc erat grauis armatura, * quæ habebat cassides, cataphractas, ocreas

* centeni

* aliter hæc apud Vegetiū leguntur.

* sicut centurio

* Multa hic inserit Rogerius.

† Veg. lib. 2. cap. 14.

† Veg. lib. 2. cap. 15.

* qui habebant

ocreas in cruribus, scuta; gladios maiores, quos spathas vocant; & alios minores, quos semispathas nominant, plumbatas quinas positas in scutis, quas primo impetu iaciunt. Item bina missilia, vnum maius, ferro triangulo vnciarum nouem, hastile pedum quinque semis, quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur, ad cuius iactum exercebantur præcipuè milites, quod arte, & virtute directum, & scutatos pedites, & loricatos equites sæpè transuerberat: aliud minus, ferro vnciarum quinque,

*hastile *hastili trium pedum semis, quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Prima acies principum, secunda hastatorum armis talibus * dicetur instructa. † Sed in secunda acie dextro cornu cohors sexta ponebatur, cui iungebatur septima. Octaua cohors mediam aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in secunda acie * semper obtinet cornu. † Institutionis verò lex est, vt in primo ordine exercitati, & veteres milites collocentur; quos anteà principes vocabant. In secundo ordine circumdati * cataphractis, & optimi milites cum spiculis, vel lanceis ordinentur, quos * prohastatos vocabant. Inter * ordinem à tergo vallatum sex pedes distare voluerunt, vt haberent pugnantes spacium accedendi, atque recedendi: vehementius enim cum saltu, cursuque tela mittuntur. In his duobus ordinibus ætate maturi, & vsu confidentes, & muniti grauioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri nec cedere, nec sequi alium debent, ne ordines * turbentur: sed aduersarios * venientes excipere, & stando, pugnandoque * armaturis repellere, vel fugare. Tertius ordo disponitur de * armatis velocissimis, de sagittariis iuuenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus autem ordo * constituitur de scutatis expeditissimis: de sagittariis iunioribus, de his qui alacriter se agunt verutis, vel martiobarbulis, quas plumbatas * nominant, qui

* docetur † *hic multa inseruntur apud Veg.*

* semper institutum ob † *Veg. lib. 3. cap. 14.*

* cataphractis sagittarii * prius hastatos

* ordinem autè, & ordinem à tergo in latum sex

* turbent:

* venientes

* armaturis

* constituitur

* nominant, dimicant,

diceban-

dicebantur leuis * armaturæ. Sciendum est ergo * ſtantibus primis ordinibus, tertium, & quartum ordinem ad prouocandum cum miſſilibus & ſagittis primo loco ſemper exire: qui ſi hoſtes in fugam vertere poterunt, ipſi cum equitibus perſequuntur: ſi verò ab hoſtibus pulſi fuerint, redeunt ad primam, & ſecundam aciem, & inter ipſas recipiunt ſe ad loca ſua. Prima autem & ſecunda acies cùm ad [machæras, id eſt,] ſpathas & pila (vt dicitur) ventum fuerit, totum ſuſtinent bellum. In quinta acie * ponebantur baliſtarij, funditores, [tragularij,] fuſtibulatores, qui fuſtibalis lapides iaciunt. * Fuſtibalus eſt longus pedes quatuor, cui per medium ligatur funda de corio, & vtraq. manu impulſus, propè ad inſtar onagri dirigit ſaxa. * Sextus ordo poſt omnes à firmiſſimis, & ſcutatis, & omni genere armorum munitis * bellatores tenebat, quos antiqui Triarios appellabant. Hi, vt requieti, & integri acrius inuaderent hoſtes, poſt vltimas acies ſedere conſueuerant. Sed ſi quid in primis ordinibus accidiſſet, de eorum viribus reparationis ſpes tota pendebat. † Omnes autem ſignarij, quamuis pedites ſint, loricas minores accipiebant, & galeas, ad terrorem hoſtium, vrſinis pellibus tectas. Centuriones verò habebant cataphractas, & ſcuta, & galeas ferreas, * tranſuerſis, & argentatis criſtis, vt faciliùs agnoſcerentur à ſuis. † Illud autem ſciendum eſt, & modis omnibus retinendum, quòd commiſſo bello, prima, ac ſecunda acies ſtabat immota. Triarij quoque reſidebant. Ferentarij autem * armatura leuis, & ſagittarij, & funditores, aduerſarios prouocabant, ante aciem procedentes, ſi hoſtes fugare poterant, ſequebantur: [ſed] ſi eorum virtute, * ac multitudine premebantur, reuertebantur ad ſuos, & poſt eos ſtabant. Excipiebat autem prœlium grauis armatura, * & tanquam murus (vt ita dicam) ferreus ſtabat, & non ſolùm miſſi-

* armatura.
* ſtantibus duobus p.
* ponebãtur interdũ carrobaliſtæ, manubaliſtarij, f.
* Fuſtibalus fuſtis eſt
* *Multa inſerit Veg.*
* bellatoribus tenebatur,
† *Veg. lib. 2. cap. 16.*
* ſed tranſuerſis,
† *Veg lib. 2. cap. 17.*
* armaturæ, exculcatores, ſagittarij, funditores, hoc eſt leuis armatura aduerſarios p.
* aut
* quæ

libus, ſed etiam gladiis cominus dimicabant. Et ſi hoſtes fugaſſent, nō ſequebatur grauis armatura, ne aciem ſuam, ordinationemque turbaret, * & diſperſos recurrentes hoſtes, incompoſitos * opprimeret, ſed leuis armatura cum funditoribus, ſagittariis, & equitibus fugientes, ſequebatur inimicos. Hac diſpoſitione, * ac cautela, ſine periculo legio vincebat, aut ſuperata ſeruabatur incolumis: quia legionis * vis eſt, facilè nec fugere, nec ſequi. † Sed ne milites aliquando in tumultu prœlij à ſuis contubernalibus aberrarent, diuerſis cohortibus diuerſa in ſcutis ſigna pingebant. † Præterea in * aduerſo vniuſcuiuſq. militis erat nomen literis aſſcriptum, addito * ex qua cohorte, quáve centuria. Ex his autem apparet legionem benè inſtitutam, quaſi * inuictiſſimam eſſe ciuitatem, quæ omnia prœlio neceſſaria ſecum vbique portaret: nec metueret repentinum hoſtium ſuperuentum, quæ etiam in mediis campis ſubitò foſſa valloque muniretur. † Habet præterea legio tubicines, cornicines, buccinatores. Tubicines ad prœlium vocant milites, & rurſus receptui canunt. Cornicines quotiens canunt, non milites, ſed ſigna ad eorum obtemperant nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus exituri ſunt ſoli milites, tubicines canunt: quotiens mouenda ſunt ſigna, cornicines canunt. * Claſſiarij autem appellantur buccinatores, qui cornu ducunt exercitum: hoc inſigne videtur imperij, quia claſſicum canit Imperatore præſente, vel cùm in militem capitaliter animaduertitur. Hoc enim ex imperialibus legibus fieri neceſſe eſt. Siue ergo ad vigilias, vel * angarias faciēdas, ſiue ad opus aliquod, vel ad curſionē campi exeunt milites, tubicine vocante operantur; * rurſus tubicine admonēte ceſſant. Cùm autem mouentur ſigna, aut iam mota figenda ſunt, cornicines canunt. Quod ideò in omnibus exercitiis, & * proceſſibus cuſtoditur, vt in ipſa pugna faciliùs obtemperēt mili-

* & ad diſperſos
* opprimerent,
* atque
* ius eſt
† *Veg. lib. 2. cap. 18.*
† *Apud Veg. quædam inſeruntur.*
* aduerſo ſcuto
* ex qua eſſet
* munitiſſimam
† *Veg. lib. 2. cap. 22.*
* *longè aliter hæc apud Veg.*
* agrarias
* & rurſus
* proceſſionibus

milites;ſiue eos pugnare; ſiue ſtare; ſiue ſequi; vel redire *præcipiunt duces. Siquidē ratio manifeſta eſt,ſemper in *acie debere fieri,quod neceſſariò faciendū videtur in prœlio. † De ſingulis centuriis quaterni equites,& quaterni pedites excubitum *nocte faciunt. Et quia impoſſibile videbatur,in ſpeculis vigilantes ſingulos permanere; ideo in quatuor partes,ad *deſidem ſunt diuiſæ vigiliæ,vt non amplius,quàm tribus horis nocturnis * neceſſarium ſit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ cōmittuntur, & finitis horis à cornicine reuocantur. † Conſtructa acie peditū, equites ponuntur in cornibus, ita vt loricati omnes & *contecti iuncti ſint peditibus: Sagittarij autē,vel qui loricas non habent,longius euagentur: à fortioribus namq. equitibus peditum protegenda ſunt latera,& à velocioribus,atque expeditis hoſtium cornua ſemper *fundenda,atq. turbanda. Scire debet dux contra * cuneos, hoc eſt globos hoſtiū,* quot equites oporteat poni. Nam neſcio qua occulta ratione, imò penè diuina, alij contra alios dimicant meliùs : & qui fortiores vicerant, ab inferioribus ſæpè vincuntur. Quòd ſi equites impares fuerint, more veterum, velociſſimi cum ſcutis leuibus pedites , ad hoc ipſum exercitati, iiſdem miſcendi ſunt,quos expeditos *[quaſi volitantes]velites nominabant. Quo facto,quamuis fortiſſimi equites hoſtium euenerint,tamē aduerſus mixtū agmen pares eſſe non poſſunt. Vnum hoc remediū omnes duces veteres inuenerunt,vt aſſuefacerēt iuuenes currentes egregiè,& inter binos equites, ſingulos ex his pedites collocarent, cum leuioribus ſcutis,gladiis,atq. miſſilibus. †Elephanti in prœliis magnitudine corporū,barritus horrore,formæ ipſius nouitate,homines,equosq. conturbant. Hos contra Romanū exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. poſtea Hannibal in Aphrica , rex Antiochus in Oriente,Iugurtha in Numidia,copioſos habuerunt. ad-

* præcepe-rint
*otio
† *Veg. lib.* 3. *cap.* 8.
*noctibus
*clepſydram
*neceſſe
Veg. lib. 3. *cap.* 16.
*contati
**Malum*, fundenda,
*quos drungos,hoc eſt
*quos
* *Incluſa abſunt in* IX. *exemplaribus Vegetij.*
† *Veg. lib.* 3. *cap.* 24.

uersus quos diuersa excogitarũt genera armorum. Nam Centurio in Lucania gladio manum, quam promuscidem vocant, vni abscidit: & bini cataphracti equi iungebantur ad currum, quibus insidentes clibanarij, sarissas, hoc est, longissimos contos, in elephantos dirigebant.

ALII contra elephantos, cataphractos milites immiserunt, ita vt in brachiis eorum, vel in cassidibus, vel humeris, aculei ingentes ponerentur * ex ferro, ne elephas bellatorem contra se venientẽ posset apprehendere. Præcipuè tamen antiqui velites aduersus * elephantes ordinauerũt. Velites autem erant iuuenes leui armatura, corpore alacri, qui ex equis optimè missilia dirigebant: hi equis * præcurrentibus, ad latiores lanceas, vel maiora spicula beluas occidebant. Sed crescente audacia, postea collecti plures milites, pariter pila, id est, missilia in elephantos congerebant, eosq. vulneribus elidebant. Illud additum est, vt funditores cũ fustibalis, & fundis, rotundis lapidibus destinatis, [in] illos, per quos regebantur * elephantes, cũ ipsis turribus affligerent, atq. mactarent. * præterea quo nihil tutius inuenitur. * postea venientibus beluis, quasi irrupissent aciem, spacium milites dabãt: quæ cùm in agmen medium peruenissent, circumfusis vndiq. armatorũ globis, * à magistris [militum] absque vulneribus, capiebantur * illæsi. † Sed optima ratio est, & ad victoriam plurimùm confert, vt lectissimos de peditibus, equitibusq. cum vicariis, comitibus, tribunisque vacantibus habeat dux post aciẽ, in subsidi s præparatos, alios circa cornua, alios circa medium: vt sicubi hostis vehementer insistit, ne rumpatur acies, prouolent subitò, & suppleant loca, additaque virtute, inimicorũ audaciam frangant. * Huius cautelam primi Lacones inuenerunt, imitati Carthaginienses, * Alteram post hæc vbique seruarunt: hac dispositione nulla melior inuenitur. Nam directa acies hoc solùm agere debet, * petere, vt hostem repellat,

* è ferro
* elephantos
* præterecurrentibus,
* elephanti,
* præterea
* cum
* illæsæ.
† *Veg. lib. 3. cap. 17.*
* Hoc primi La.
* Romani
* si potest,

repellat, aut fundat. Si cuneus sit agendus, aut forfex, superfluos habere *debebit, de quibus cuneũ, *forficemque faciens, ducenda sit. Gnauiter ex abundantibus ducitur. Nam si de loco suo ordinatum militem transferre cœperis, vniuersa turbabis. * Quòd si bellatorum copia tibi non abundat, melius est habere aciem breuiorem, dummodò in subsidiis collocet plurimos. † Cùm explorator hostium latenter oberrat in castris, omnes ad *tentoriũ suum per diem redire iubeantur: statim deprehenditur explorator. Cùm consilium tuum cognoueris aduersariis proditum, dispositionem mutare te conuenit. * [Rarò enim manet absconditum, quod ad notitiam multitudinis iam peruenit.] Fieri quid debeat tractato cum multis: quid verò facturus sis, cum paucissimis, ac fidelissimis, vel potius ipse tecum. † Hæc Martij operis præcepta, per diuersos auctorũ libros dispersa, Imperator inuicte, mediocritatem meam abbreuiare iussisti, ne vel fastidium nasceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deesset in paruis. † Neque enim degenerauit in hominibus Martius calor, nec *defectæ sunt terræ, quæ Lacedæmones, quæ Athenienses, quæ Marsos, quæ Samnites, quæ Pelignos, quæ ipsos progenuere Romanos. Nónne Epiri armis plurimũ aliquando valuerunt? Nónne Macedones, ac Thessali superatis Persis, vsque ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem, & Mysos, & Thraces *inter bellicosos semper fuisse manifestum est, vt ipsum Martem fabulæ apud eos natum esse cõfirment. Longum est, si vniuersarum prouinciarũ vires enumerare contendam, cùm omnes in Romani imperij ditione consistant. Sed *longa securitas pacis, homines partim ad delectationem otij, partim ad ciuilia traduxit officia: ita cura exercitij militaris primò negligentius agi, postea dissimulari, ad postremum olim in obliuionem perducta, cognoscitur. FINIS.

* debes.
*aut forficem facias.
Si ducenda sit Serra, itẽ ex abundantibus ducitur.
* hic Veg. aliquanta prætermittit.
† Veg. lib. 3. cap. vlt.
*tẽtoria sua
* Inclusa ab auctore sunt.
† Veg. lib. 3. Prologo.
† Veg. lib. 1. cap. vlt.
*effœtæ
*in tantũm bellicosos
*longæ

CASTRA-

CASTRAMETATIO ROMANORVM EX POLYBII LIB. VI. HISTORIARVM:

Verſa olim è Græco ab A. Iano Laſcari.

POSTEAQVAM autem declarauere conſules, tribunos militũm cõſtituunt: quatuordecim quidem ex iis, quibus quinque annua ſtipendia facta ſunt: decem autem alios præter hos, ex iis qui decem reliqua fecerunt. equites ſanè, qui decem: pedites verò, ex iis qui ſextum & quadrageſimum ætatis attigerunt annum. quos in neceſſitate reipublicæ duntaxat ſtipendia facere eſt opus. illis exceptis, quorum cenſus quadringentas drachmas non excedit. hos enim omittunt, omnes ad vſum nauticum reſeruantes. Quòd ſi aliquando neceſſitas vrgeat, tenentur pedites viginti annua ſtipendia facere. Vrbanum autem magiſtratum inire licet nemini, prius quàm decem annua ſtipendia perfecerit. Cùm verò militum delectum habituri ſunt, conſulari prædíti magiſtratu, prædicunt publicè diem, quo adeſſe oportebit Romanos omnes, per ætatem ad arma idoneos. atque id ſingulis annis faciunt. Vbi verò aduenit præſtitutus dies, omnibus qui militiæ habiles ſunt, in vrbem coëuntibus, atque in Capitolium aggregatis, diuidunt ſe ipſi iuniores tribuni: ſicut populus, imperatorésve inſtituerint, in quatuor parteis: quoniam in quatuor

tuor ipſi legiones vniuerſam, primamque partitionem copiarum diſtribuunt. atque ij, qui primi quatuor electi ſunt, primæ legioni aſſignantur: tres qui deinceps, ſecundæ legioni tribuuntur: quatuor ſubſequentes tertiæ, tres vltimi, in quartam transferuntur. Ex proiectioribus verò, duos ſanè primos primæ tribuunt legioni: treis ſecundos, ſecundæ: duos ſubſequentes, tertiæ: treis vltimos, quartæ. ex proiectioribus inquam. Cùm in hunc modum tribuni ordinati, conſtitutique fuerint, vt omnes legiones æquales principes habeant: poſt hæc ſeorſum cuiuſque legionis tribuni ſedentes, tribus ſigillatim in legiones ſortiuntur, aduocantque quam ſors aſſiduè prætulit. atque ex ea eligunt quatuor adoleſcentes, ætate, & corporis habitu quàm ſimillimos: productisque iis optionem faciunt primi primæ legionis tribuni. ſecundi ſecundæ. tertij tertiæ. poſtremi quartæ. Rurſus quatuor aliis productis, primi optionem faciunt ſecundæ legionis tribuni, & ſic deinceps: vltimi autem primæ. poſt hos aliis quatuor productis, primi accipiunt tertiæ legionis tribuni. poſtremi ſecundæ. ſemperque in hunc modum ad portionem, atque ambitu quodam facta electione, accidit vt pares in legiones ſingulas viri diſtribuantur; cùm verò elegerint præſentem multitudinem (hoc autem eſt, vt faciant ſingulas legiones modò quaternûm millium & ducentorum peditum, modò quinque millium, ſi quando maius aliquod videatur periculum imminere) iis ita diſtributis, equites antiquitus ſanè poſteriores peditibus legionariis ſolebant recenſere, nunc verò priores. cenſuſque eorum habita ratione, ditiores à cenſore deliguntur, deſcribuntque trecentos in ſingulas legiones. Delectu perfecto, prædictum in modum congregant ex iis tribuni ſuos quiſque per ſingulas legiones. vnumque eligentes maximè idoneum, ſacramento adigunt profiteri, obtemperaturum ſe duci-

ſe ducibus procul dubio atque eorum mandata pro viribus executurum, tum reliqui iurant ſingulatim procedentes: idipſum ſignificantes, omnia videlicet facturos ſeſe, quemadmodum primus ille. Per idem tempus conſulari præditi poteſtate edicunt præfectis ſociarum ciuitatum in Italia, è quibus auxilia putant accerſenda, numerum indicantes, diemque & locum, in quem conuenire oporteat qui dilecti fuerint. At ciuitates delectu habito, ſimili antè dicto mittunt ſacramento adactos, conſtituto præfecto & mercedis exhibitore. Romæ autem tribuni, vbi milites iurare adegerint, denuntiato die ſingulis legionibus, ac loco, ad quem adeſſe oporteat inermes, tum quidem eos dimisêre. congregatis autem in præſtitutum diem, deligunt ex iis minimos ætate, fortunæque perquàm tenuis in pilanos: iis adultiores, in eos quos haſtatos vocant: ætate ac robore præſtantes, in principes: natu maximos in triarios. Tot enim ac tales ſunt apud Romanos differentiæ tam appellationum, quàm ætatum. imò etiam armaturarum in vnaquaque legione: diuiduntque eos talem in modum, vt ſint prouecti ætate, iidem triarij, numero ſexcenti: principes mille ducenti: iis pares haſtati, reliqui ætate minimi, velites pilaníve. quod ſi maiore numero conſtat legio, proportione diuiſionem faciunt, triariis exceptis, quorum idem ſemper eſt numerus. Iubentur natu minimi gladium geſtare, pila, parmamque: Parma tum firmitatem habet ob ſtructuram, tum magnitudinem, quæ tutando ſit corpori ſatis. nam rotunda cùm ſit, tripedalem habet diametron. Adornatur præterea miles & ſimplici caſſide, cui lupi pellem imponunt, aut eiuſmodi aliquid, quod integumentum pariter inſigneque ſit. vt in prœlio ſuos quique principes ſtrenuè aut ignauiter ſe gerentes latere non poſſint. Pili telum lignum habet longitudine plerumque bicubitali, craſſitudine digitali,

ſpiculum

ſpiculum vnius ſpithamæ. palmi, inquam, maioris eò vſque attenuatum & acutum, vt mox primum poſt iactum neceſſariò flectatur, ſitque inhabile ad remittendum: alioqui commune fieret telum. Eos qui deinceps hos ætate excedunt, haſtatique appellantur, armaturam ferre iubent. Eſt autem Romana armatura primùm ſanè clypeus, cuius latitudo curuæ ſuperficiei pedum duorum ſemis, longitudo pedum quatuor: maiori additi amplius quatuor digiti, duplici tabulato, glutino taurino linteolo infuſo compactus: eius exterior ſuperficies vituli corio integitur hinnulíve, aut eiuſmodi animalis. Habet circumferentiæ ferreum munimen à ſummis imisque partibus, quo enſium ictus vehementiores turò excipit, terræque adnitendo non corroditur. impactus eſt eiuſmodi clypeo etiam ferreus vmbo, qui ingentes ſuſtinet ictus, ac lapidum impetum ſariſſarúmue, teliſque quantumlibet violenti. Vnà cum clypeo enſis pendet ad dextrum femur, Hiſpanienſem vocant, anceps eſt, mucrone eximio: defertur violenter, eò quòd obeliſcus eius firmus ſtabiliſque exiſtit. Ad hæc veruta duo, galeaque ænea, & crurum tegmen ocrea. Veruta hæc partim craſſiora ſunt, partim tenuiora, ex firmioribus, quæ teretia ſunt, trientalem habent diametron: quæ quadrata, trientale latus. tenuiora haſtilibus modicis aſſimilantur, quæ gerunt cum ceteris quæ prædicta ſunt. horum omnium longitudo ligni tria cubita non facilè excedit. impactum eſt ſingulis telum ferreum, vtrinque hamatum, eadem qua lignum longitudine: cuius nexum ſtructuramque tam firmiter muniunt ad medium vſque lignum inſerentes, crebriſque fibulis, clauiſque tranſfigentes, vt non prius nexus vtendo relaxetur, quàm ferrum frangatur, licet ſit craſſitudinis in imo, vbi adhæret ligno, digiti vnius ac ſemis. eo vſque ac tantum adhibent diligentiæ in nectendo. Præter hæc omnia adornan-

ornantur corolla plumea. pennisque tribus puniceis, aut nigris erectis, longitudinis fermè cubitalis: quæ cùm in ſummo vertice ceteris armis addiderint, vir quidem apparet duplo maior quàm ſit: eius verò aſpectus pulcher, hoſtibusque terribilis. atque plerique accepto ære vnius ſpithamæ, quoquo verſus quod adhibent pectori, vocantque corditiuum, perfectam habent armaturam. qui verò cenſum excedunt drachmarum decem millium, pro corditio cum ceteris armis, hamis cõſertos induunt thoracas. Idem armandi modus eſt etiam circa principes, triariosque, præterquàm quòd pro verutis triarij haſtas gerunt. Ex ſingulis prædictis generibus præterquàm è natu minimis, eligunt ordinum ductores optimos quoſque decem: prætet quos aliorum decem electionem faciunt. atque hos quidem omnes principes ordinum appellauerunt: quorum qui primus electus eſt, fit etiam conſilij particeps. hi rurſus totidem eligunt tergiductores. Quibus peractis, cum principibus ordinum diuidunt ætates ſingulas in partes decem, exceptis pilanis: præbentque ſingulis partibus ex iis qui iam electi ſunt, duos duces, duosque tergiductores. Velites autem qui ſuperſunt, æqualiter in omnes partes diſtribuêre, parteisque appellauere ordinem, & manipulum, & ſignum: duces verò, centuriones, & principes, ſeu ductores ordinum. Ij in ſingulos manipulos ex iis qui reliqui ſunt, elegerunt ipſi duos, vigore corporis animique in primis præſtantes, qui ſigniferi futuri ſunt. duos autem in ſingulos ordines faciunt duces: probè quidem. Cùm enim incertum ſit quid quiſque dux facere aut pati poſſit, neq; res bellica admittat excuſationem, nunquam manipulum eſſe volunt ſine duce præſidéve. Si igitur vterque adſit, qui primus electus eſt, præeſt dextræ parti ordinis: qui ſecundus, viris præeſt qui ad ſiniſtram ſigni partem ſunt. ſi non adſit vterque, qui præſens eſt, præeſt omni-

omnibus. Volunt autem duces eſſe non tam audaces, ac periculorum contemptores, quàm ducendi peritos, firmosque, conſilioque pollentes: neque re integra in pugnam ruere, aut incipere prœlium: ſed ſi ſuperentur, premanturque, manere ac mori locum non deſerentes. Equites etiam in decem alas ſimiliter diuiſerunt, atque ex ſingulis treis eligunt duces. Ei verò ipſi treis aſſumunt tergiductores, quique primus electus eſt, præeſt alæ: duo verò decurionum obtinent ordinem, vocanturque omnes decuriones. abſente primo, ſecundus primi obtinet locum. Armatus equitum nunc ſanè perquam ſimilis Græcorum armatui eſt. Antiquitus thoraces non habebant, ſed in ſubligaculis periclitabantur. Vnde ad deſcendendum ex equis, celeriterque inſiliendum, habiles erant aptique: ſed in prœlio minus tutò verſabantur, quòd inermes periclitarentur. Haſtæ duplicem in modum irritæ iis erant, quia enim graciles eas faciebant, vibratilesque, neque propoſitum finem collimare poterant, & antequàm cuſpidem alicubi firmaſſent, quòd aſſiduè quaterentur equorum motu, maxima ex parte frangebantur. ad hæc, quòd ſine ima cuſpide fiebant, ad vnum ſolumq. anterioris cuſpidis ictum erant vtiles: ſiquidem fractæ nullum amplius vſum præſtare poterant. Clypeos habebant ex bubulo corio, placentis vmbilicatis perſimiles, ſacrificiis adhiberi ſolitis: quibus neque in congreſſu apprimè vti poterant, quòd firmitate carerent, imbreque madefacti tumeſcebant, efficiebanturque & antea & nunc omninò inutiles. Idcirco cùm non approbaretur eiuſmodi vſus, celeriter mutauerunt, acceperuntque Græcam armorum ſtructuram, in qua haſtarum primam illicò plagam certiorem pariter, nec ſine effectu fieri contingit: haſta non tremula ob ſtructuram, ſed firma exiſtente. ſimiliter tranſumptione poſterioris cuſpidis vſum firmũ violen-

tumque. Eadem ratio eſt etiam clypeorum. namque in cõgreſſu tam defendẽdo, quàm inuadendo, ſtantes tentique vtiles habentur. quæ cùm conſpexiſſent, celeriter imitati ſunt: apti enim ſunt, ſi qui etiã alij, accipere mores, & imitari quod melius ſit, Romani. Talem diuiſionem cùm fecerint tribuni, dederintq. eiuſmodi mandata ad arma pertinẽtia, tum ſanè viros in propria dimiſere. Cùm verò dies aduenerit quo ſe omnes conuenturos iurauerunt in locum à Coſſ. deputatum: deſignat autẽ ferè ſemper vterque ſeparatim ſuis legionibus locum. nam vtrique ſeorſum plerunque datur locus, ſociorum vnus, Romanis legionibus duo. Conueniunt autẽ iurati omnes, nemine ſubterfugiente, quoniam nulla excuſatio admittitur, præter auſpicium, valetudinemque. Aſt vbi ſocij vnà cum Romanis congregati ſunt, curam diſtributionis eorũ tractationisque habent conſtituti à ſociis principes, præfecti appellati numero duodecim: qui primùm ex omnibus qui acceſſerint auxiliaribus, aptiſſimos eligunt equites, peditesque operam ſuam ad miniſtrandum Conſulibus rectè exhibituros, hos vocãt extraordinarios. Multitudo vniuerſa auxiliorũ exiſtit peditum æqualis plerumque Romanis legionibus, equites duplo plures ſunt Romanis. Ex iis accipiunt equitum in extraordinarios tertiam fermè partẽ, peditum quintam. ceteros diuiſerunt in duas partes, vocantque alterũ dextrum, alterum ſiniſtrũ cornu. His omnibus præparatis, accipientes tribuni Romanos pariter, ſociosque, caſtrametantur, vna exiſtente apud eos ſimplici ſpeculatione in locandis caſtris, qua omni loco temporeque vtuntur. Ob hoc etiam mihi videtur cõuenire tempori, vt tentemus quo ad fieri poſſit, ſermone audientes in cogitationem inducere diſpoſitionis copiarũ in itineribus, caſtrametationibus, inſtructionibusque. Quis enim tã parum congruit honeſtis, ſtudioſisque operibus, qui nolit paulò diligen-

diligentiùs mentem adhibere eiuſmodi actionibus? quas cùm ſemel audierit, peritus erit rei vnius, quæ ſit digna memoratu & cognitu. Eſt autem genus caſtrametationis eorum huiuſmodi. Loci qui ſemper maximè idoneus videatur ad caſtrametandum, eius inquã loci aptiſſimam partem ad proſpiciendum, præcipiendumque, Imperatoris tentorium occupat, poſitoq. ſigno, vbi illud fixuri ſunt, metiuntur circa ſignum ſpatium quadratum, ſic vt omnia latera diſtent à ſigno pedes centum, planũ eius ſit quatuor actuũ. Ad huius figuræ ſemper vnũ aſpectum, vnumque latus, quod viſum fuerit aptiſſimum aquationibus pabulationibusque, locantur Romanæ legiones hunc in modum: Cùm ſex tribuni ſint in vnaquaque legione, vt dudũ expoſuimus, duæque Romanæ legiones vtrumque conſulem ſequantur, perſpicuum eſt duodecim tribunos neceſſariò militare ſub vtroq. conſule. ponunt autem horum tentoria ad vnam rectam lineã omnia, quæ ſit æquidiſtãs lateri quadrati præoptato, diſtetque ab eo pedes quinquaginta. equis pater iumentisq. ac reliquis tribunorum ſarcinis locandis idoneus locus. Tentoria auerſa figuntur à prædicti quadrati latere, ſpectantia exteriorem aſpectum, qui omninò ducẽdus, vocandusq. ſemper à nobis eſt, toti figuræ oppoſitus. Diſtant inter ſe tribunorũ tentoria æquali ſpatio, atque eò vſque extenduntur, vt totam Romanarum legionum tendentium latitudinẽ aſſiduè occupent. dimenſo rurſus ſpatio centum pedum in anteriorem partem ab omnibus tentoriis, poſtea à præfiniente hanc latitudinẽ recta linea, quæ ſit æquidiſtans tribunorũ tẽtoriis: ab hac, inquam, facere incipiunt legionum tabernaculã, ſtruẽtes hunc in modum. Cùm ſecuerint bifariã dictam rectam lineã ab eo puncto rectis ad lineã angulis equites vtriuſque legionis oppoſitos inter ſe locãt, pedes quinquaginta inter ſe diſtantes, ſectione in medio interualli habita:

ne pares fieri, earumque ſectiones, poſtremas, inquam, parteis ad latus valli oppoſitum adæquari; ad quos etiam vltima vertentes ſigna caſtrametãtur. Ab haſtatis rurſus quinquaginta relinquentes pedum ſpatium, ſociorum equites iis oppoſitos locant, ſumentes initium ab eadem recta linea, deſinentesque in idem latus. Eſt autẽ ſociorum multitudo peditũ, vt antè dixi, par legionibus Romanis, extraordinariis duntaxat inferior, equitum duplo maior, ablata horũ quoq. in extraordinarios tertia parte, ob id horum etiam altitudinem augẽtes proportione in caſtrametationum figura conantur longitudinẽ quoque Romanis legionibus adæquare. Confectis autem omnibus quinque viis, auerſa rurſum ab equitibus ponũt ſocialium peditum ſigna, augentes altitudinem ad portionem, vallum reſpicientia, tranſuerſumque vtrumq. latus, per ſingula ſigna prima quæ ſunt ab vtraque parte, tabernacula principes ordinum capiunt, ſimulq. prædictum in modũ intercalantes per ſingulas parteis ſextam turmam, à quinta pedes quinquaginta ſubmouent. Itidem & peditum ordines, adeò vt fiat hic quoque alius per medias legiones tranſitus tranſuerſus vtique ad ſtrigas, ſed æquidiſtans tribunorum tentoriis via, quam vocant quintanam, eò quòd poſt quinque ordines traducitur. Locus qui tribunorum tentoriis à parte poſteriori ſubiacet, atque vtrique parti imperatoris tabernaculo adiacet, partim foro, partim quæſtori, eiusque cõmeatibus deputatur. Ab vltimo vtriuſq. partis tribunorum tentorio à parte poſteriori quaſi inflexum tenentes ordinem verſus tentoria extraordinariorum equitum electi, & quidem voluntarij in gratiam conſulum militantes, verſus tranſuerſa valli latera locantur, ſpectantes quidẽ ad quæſtorios commeatus, quidam parte altera forum verſus. Plerunque autẽ contingit, vt iis non ſolùm contubernia habeant propinqua conſulibus, verùm etiã vt

incedente exercitu, atque in cæteris vſibus circa conſulem quæſtoremque diuerſentur, eisque operam curamque impendant. Apponuntur iis vallum ſpectantes, qui eundem præbent vſum, pedites, quem prædicti equites. deinceps verò peruium relinquitur ſpatium latitudinis centum pedum, æquidiſtans tribunorum tentoriis vltrà forum, prætorium, quæſtoriumque, productum per omneis antedictas valli parteis, ad cuius latus ſuperius ſociorum equites extraordinarij caſtrametantur, ſpectantes forum, prætorium, quæſtorium. Ad media horum equitum contubernia & ad ipſum prætorij locum tranſitus relinquitur quinquaginta pedum, ducens ad poſterius caſtrorum latus, ordine ad rectos angulos poſitus prædictæ plateæ. His equitibus rurſus auerſi ponuntur auxiliares extraordinarij pedites, vallum ſpectantes, poſteriusque totius caſtrametationis latus. Vacuus autem locus, qui ex vtraque horum parte ſupereſt, verſus tranſuerſa latera datur externis, iisque qui pro tempore ſocij aduenerint. His ſic ſe habentibus, tota quidē caſtrorum forma efficitur quadrata æquis lateribus. particulares autem figuræ tam ſectionis ſtrigarum, quàm reliquæ diſpoſitionis, vrbi ſimillimam ſpeciem præ ſe ferunt. Vallum à tentoriis per omnia latera ducentos ſubmouēt pedes, quod vacuum multas ipſis commoditates præbet. Eſt enim rebus in caſtra importandis exportandisque valdè opportunum, quando ſinguli, vt quæq. ſtrigarum proxima eſt, in hoc vacuum egrediuntur, neq. in vnum concurſantes ſubuertunt, calcantque ſe inuicem, quæque habent aut abigunt pecora, prædasque ex hoſtibus huc deducentes, tanto per noctem ſeruant; & quod præcipuum eſt, ſi noctu hoſtis aggrediatur, neq. ignis, neque telum peruenit ad ipſos præter admodum rara, atque ea innocua fermè propter magnitudinem diſtantiæ, tentoriis præſertim circumiectis. Data igitur multitudine peditum

ditum equitumque vtrumque in modum, ſiue quatuor ſiue quinque millium ſingulas legiones faciant: ſimiliter & ſignorum altitudine longitudineque ac multitudine conceſſa: & ad hæc diſtantiis itinerum, platearumque, nec non omnibus aliis cõceſſis, facile eſt volentibus conſiderare, quàm ſit locus capax, caſtraque quàm ampla. Quòd ſi aliquando abundet ſociorum multitudo, ſiue hi ab initio caſtra ſecuti ſint, ſiue poſtea per occaſionem acceſſerint: iis quidem qui per occaſionem acceſſerint, ea etiam quæ circa prætorium ſunt, replent ſpatia, forumque & quæſtorium contrahunt in vnum, cogente temporis neceſſitate: iis verò, qui vnà cum exercitu à principio exiuêre, ſi ſit abundans multitudo, addunt ſtrigam vnam ab vtraque parte Romanarũ legionum, verſus tranſuerſa latera. Omnibus autem quatuor legionibus conſulibusque ambobus in vna caſtra cõeuntibus congregatisque, nihil aliud cogitare oportet, quàm duos exercitus prout dudum expoſuimus, pariter caſtrametatos auerſos inuicem iunctos eſſe, contingentes ſemet ad contubernia extraordinariorũ vtriuſq. exercitus. quando ſanè contingit vt figura ſiat oblonga, locus duplo priore maior, circumferentia ſeſquialtera. Cùm igitur ita eueniat, vt conſules vnà caſtrametentur, ſic ſemper vtuntur caſtrametationibus: cùm verò ſeorſum, reliqua ſanè ſimiliter, forum autem, prętorium quæſtoriumque in medio ſtatuunt vtriuſque exercitus. Aſt vbi caſtrametati ſunt, cõuenientes tribuni ab omnibus qui in caſtris ſunt, liberis pariter ſeruiſq. ſingulatim iuſiurandum exigunt. Iurant autem illi, ſe nihil è caſtris furto ablaturos: imò ſi quis etiam inuenerit quippiam, id allaturum ad tribunos. deinceps ordinant ſigna, atque ex vtraque legione principum haſtatorumque duo ad loci curam deputant, qui ante tribunos eſt. In hac enim platea maxima pars Romanorum quotidie verſatur, idcirco ſtudium adhi-

bent,vt ea aſpergatur verraturq. diligenter. Ex reliquis duodeuiginti tria quiſque tribunorum ſortiuntur: nam tot ſunt haſtatorum principumque in ſingulis legionibus ſigna ſecundum antè dictam diuiſionem. Tribuni autem ſex,tria ſigna, viciſſim ſingulatimque miniſtrant, tribuno miniſterium huiuſmodi: Caſtris loco aſſignato, tentorium erigunt ij, locumque circa tentorium pauimentant: & ſi quid circumſepire oporteat ad vaſorum cuſtodiam,id ipſis curæ eſt. Dant etiam excubias duas, excubia quatuor viris conſtat, quorum pars ante tentorium, pars poſt tentorium iuxta equos excubant. Cùm igitur tria quiſque ſigna tribunus habeat,atque in iis ſingulis viri ſint amplius centũ, exceptis triariis velitibuſque, qui huiuſmodi miniſterium haudquaquam exhibent,opus quidem leue fit, eò quòd quarto quoque die ad ſingula ſigna miniſterium peruenit. tribunis autem ex præfatis miniſteriis vſus pariter neceſſarius, honorq. atque obedientia exhibetur. Triariorum ſigna tribunorum miniſteriis eximuntur,ſed turmis equitum ſingulis diebus miniſteria præbent, vt quique proximi ſunt poſt turmas locati: qui cuſtodiunt etiam alia, ſed præſertim equos,ne aut implicati vinculis lædantur, futuri inutiles ad opus: aut ſoluti, atque inuicem irruentes, turbas tumultusq. excitent in caſtris. Ceterùm vnum ex omnibus ſignum excubat quotidie per vices ante Imperatorem,quod ſecuritatem pariter imperatori præbet aduerſus inſidias, ornatq. ſpeciem magiſtratus. Foſſæ ac valli duo latera ſociis curæ ſunt,quibus proximum vtrunque eorum cornu locatum eſt;Romanis vtriq. legioni vnum. Cumque ſingula latera per ſigna diuiſa diſtributaque ſunt,particularis ſanè cura ordinum ductoribus incumbit præſentibus adſtantibusque. Vt autem vniuerſum latus benè ſe habeat,duobus tribunis ſimiliter,reliquam etiam legionis curam hi ſunt qui gerunt,bini enim inter ſe di-

ſe diuiſi bimeſtre ſpatium ſemeſtris temporis viciſſim imperant: vniuerſoque quibus ſors obtigit ſubdiali vſui præſunt. Idem modus principatus eſt etiam præfectorum inter ſocios. equites ordinumque ductores omnes oriente luce accedunt ad tribunorum tentoria, tribuni ad conſulem: ille quod inſtat agendum, tribunis edicit: tribuni equitibus, ordinumque ductoribus: ij multitudini promunt tempore opportuno. Nocturni ſigni traditionem tutam præſtant hunc in modum, ex ſingulis generibus equitum peditumque decimi ſigni, quod vltimum caſtrametatur ad extremitatem ſtrigarum: Ex iis vir vnus eligitur, qui excubiarum miniſteriis non tenetur: verùm accedit ſingulis diebus occidente ſole ad tentorium tribuni, & accepta teſſera (ea eſt tabella inſcripta) recedit. Cumque ſeceſſerit ad ſignum ſuum, tradit tabellam ſignumque, adhibitis teſtibus, proximi ſigni principi: ille ſimiliter proximi: idemque faciunt omnes deinceps, donec ad prima ac prope tribunos locata ſigna peruenerit. Hos autē oportet tabellam nondum obortis tenebris referre ad tribunos: & ſi relatæ ſunt omnes quæ datæ ſunt, cognoſcunt ſignum datum eſſe omnibus, perq. omneis ad ſeſe peruenisſe: at ſi quid defuerit, confeſtim inquirit tribunus, quidnam commiſſum ſit, præcipitq. ex inſcriptione, quānam ex parte tabella venerit: atque vbi repertum fuerit impedimentum, conueniens infertur mulcta. Vigilias diſponunt hunc in modum: Imperatorem, eiusque tentorium, accubans cuſtodit ſignum, tribunorū tentoria & equitum turmas, deputati, vt modò dictum eſt, ex ſingulis ſignis. Itidem per ſingulos ordines omnes ex ſe ipſi cuſtodias diſponunt, cæteras Imperator, fiuntque plerunque tres excubiæ: apud quæſtorem vna, binæ apud legatos, conſiliariosque; exteriorem caſtrorū aſpectum velites complent, totū interdiu vallum circumſidentes, etenim hoc

illis iniungitur miniſterium. Portas ſingulæ ex iis decades accubantes ſeruant. Eos qui ſunt vigiliis deputati ex ſingulis cuſtodiis, qui primam vigiliam acturi ſunt, vnus ex ſignis ſingulis tergiductor veſpere ducit ad tribunum: is dat ſingulis taleolas per ſingulas vigilias, breueis admodum, habentes characterem: illi cùm acceperint, ad aſſignata recedunt loca. Fides circuitionis equitibus committitur. Oportet enim primum alæ ductorem per ſingulas legiones præcipere vni ex ſuis tergiductoribus ſummo mane præceptum huiuſmodi, vt is edicat ante prandium quatuor adoleſcentibus alæ ſuæ, ad eos pertinere circuitionē noctis proximæ acceſſuræ. Poſt hæc oportet idem præcipiat ſequentis alæ ductori ante noctem, quòd illi incumbit cura circuitionis in ſequentem diem: is cùm audiuerit; oportebit vt ſimilia faciat his, quæ prædiximus, in ſequentem diem, atque hunc in modum & ceteri deinceps. Qui verò præoptati ſunt per tergiductores ex prima ala quatuor, vbi ſortiti fuerint vigilias, conferunt ſe ad tribunum, accipiuntque in ſcriptis quotam, quotque vigilias circuire oporteat, poſtea verò accubant ij quatuor iuxta primum ſignum triariorum, cuius princeps curam gerit, vt competens vigiliis ſignum tuba detur. Cùm verò tempus acceſſerit, primam viſit vigiliam, qui eam viſendam ſortitus eſt. Circuit autem prædicta loca non ſolùm circa vallum, aditusque, ſed omnia per ſigna ſingula, turmasque: & ſi inuenerit vigiles primæ vigilātes, accipit ab iis taleolam: ſin autem offenderit quempiam dormientē, aut locum deſeruiſſe, atteſtatus proximos abit. Idem fit etiam ab iis, qui deinceps vigilias circumeunt. Dandi autem ſignum buccina (ſicuti paulò antè dixi) per ſingulas vigilias, quod circuitoribus conueniat cum vigilibus, ductoribus ordinum primi ſigni triariorum vtriuſque legionis quotidie cura incumbit. Circuitorū ſinguli ſub

ipſam

ipſam lucem referunt teſſeras ad tribunum, & ſi omnes redditæ fuerint, ſine delicto abeunt. At ſi quis pauciores attulerit, quàm ſit cuſtodiarum multitudo, inquirunt ex charactere quænam cuſtodia defecerit. qua re cognita vocatur ordinum ductor, is autem ducit eos, quibus eſt commiſſa vigilia; ij diſceptant cum circuitore: & ſi cuſtodum fuerit delictum, confeſtim profert id circuitor, adhibitis teſtibus, qui proximi ſunt, tenetur enim hoc facere, ac ſi nihil huiuſmodi factum ſit, crimen recidit in circuitorem, ſtatimq. aduocato concilio, coram tribuno dicit cauſam: & ſi condemnetur, fuſtibus cæditur. id ſupplicium huiuſmodi eſt: Accepto fuſte tribunus vix tantũ attingit damnatum; quod vbi factum eſt, omnes qui in caſtris ſunt, cædentes fuſtibus lapidibuſque pleroſque in ipſis caſtris conficiunt, ac ſi qui euaſerint, nec ſic quidem ſeruari poſſint. etenim quonam pacto? quibus neque in patriam redire licet, neque aliquis ex neceſſariis domi eum recipere auderet? ob hoc funditus pereunt, qui in talem inciderint calamitatem. Eidem pœnæ obnoxius eſt tam tergiductor, quàm alæ præfectus: præceperint, ille circuitoribus, hic alæ præfecto, quæ proxima ſit, in tempore oportuno. quapropter cùm eouſque vehemens atque inexorabilis pœna ſit, haudquaquam apud eos vigiliæ aberrant. Oportet autem, vt milites pareant tribunis, tribuni ad conſules referant, attamen poteſtatem habet tribunus mulctandi, pignoris capiendi, cædendique. Præfecti quoque in ſocios idem ius habent. Fuſte cæditur etiam, qui furto ſuſtulerit quippiam è caſtris, nec non qui falſum teſtimonium dederit: & ſi quis flore ætatis abutens deprehendatur. ad hæc, qui ter ob idem crimen mulctatus ſit, in hæc tanquam crimina animaduertunt. Probro autem ducunt, ignauiæ adſcribentes militi delicta huiuſmodi: ſiqui ſtrenuè ſe geſſiſſe falsò retulerint ad tribunos honoris

noris cauſa adipiſcendi: itidem, ſi qui in præſidio diſpoſiti, perculſi metu datum ipſis locum deſeruerint: ſimiliter, ſi quis telum aliquod ob metum abiecerit in ipſo conflictu: proinde nonnulli in præſidiis manifeſtè periturí, multiplici manu circumuenti, locum ſemel datum deſerere nolunt, pœnam metuentes delicto competentem. Alij in ipſo periculo, excuſſo clypeo, aut enſe, aut alio quopiam eiuſmodi telo temerè irruũt in hoſtes: aut in poteſtate habituros ſe ſperantesque perdiderunt: aut aliquid perpeſſos manifeſtum opprobrium deuitaturos, conuitiaque ſuorum. Quod ſi aliquando hæc eadem circa plures fieri cõtigerit, & ſigna aliqua cunctim perſuaſione ducta locum deſeruerint, omnes fuſte cædere aut interficere non approbant, ſed rei ſolutionem inueniunt vtilem pariter, terribilemque. quippe conuocato exercitu, tribunus productos in medium deſertores accuſat, inuehiturque acerbè. deniq. quinque aut octo, interdum etiam viginti: atque in totum ratione habita multitudinis, vt decima ad ſummum exiſtat pars delinquentium. hos ex omnibus illis qui timidè ſe geſſerint, ſorte eximit & fuſte cædit, vt ſuprà dictum eſt, nulla deprecatione admiſſa reliquis, ordeo eis pro tritico demenſo, extra vallum munimentaque tendere iubet. Ergo periculo ac ſortis formidine æquè omnibus imminente, quandoquidem caſus in incerto ſit, exemplo autem dati ordei ad omnes pertinente, id quod eſt receptum conſuetudine, facit inſuper ad terrorem, correctionemque delictorum. Quinetiam iuuentutem probè excitant ad periclitandum. Cùm enim vſus expoſtulet, atque eorum quipiam ſtrenuè ſe geſſerunt, vocat imperator ad concionem exercitus, productique qui aliquid præter cæteros egiſſe viſi ſunt, primum de laudibus ſingulorum pro concione orationem habet, exponens quidquid ſtrenuè geſſerint: & ſi cuius boni in eorũ vita ſit conſcius, quod

mentione

mentione dignum videatur, poſtmodum ei qui hoſtem vulnerauerit, geſſum donat: qui equo deiecerit ſpoliaueritque, pediti phialam, equiti phaleras, antiquitus autem geſſum tantùm. & hoc aſſequitur non qui in acie aut expugnatione oppidi vulnerauerit quempiam hoſtium ſpoliauerítve: ſed ſi in leuibus certaminibus, aliquibúſve aliis eiuſmodi temporibus, quibus nulla vrgente neceſſitate, viritim ipſi quippiã ac voluntarij eiuſmodi ſeſe dedêre certaminibus. Iis verò qui in expugnatione vrbis primi murum aſcenderint, auream dat coronam: ſimiliter etiam eos qui propugnauerint, ſeruauerintque aliquem ciuium ſociorúmve, tum imperator indicat, inſignesque reddit muneribus: tum verò tribuni ſeruatos decreto cogunt, niſi id ſponte faciant, ſeruatorem coronare: colitque hunc præterea ſeruatus per omnem vitam tanquam parentem, omniaque ei oportet vt exhibeat ſicuti genitori. His incitamentis non ſolùm audientes, præſentesque prouocant ad concertationem, imitationemque in periculis ſubeundis, ſed etiam domi manentes. nam qui conſecuti ſunt eiuſmodi munera, præter gloriam inter milites, & domi famam illicò peruagantem, etiam poſt reditum in patriam pompas ſollennes cum oſtentatione ac dignitate adeunt: eò quòd ſolis licet circumponere ornatum iis, quos ſui duces ob virtutem honoribus ſunt proſecuti. Domi quoq. in locis celebrioribus, ſpolia diſponunt, indicia propria virtutis, teſtimoniaque. Cùm igitur tantum adhibeant curæ ſtudiique circa honores, ſuppliciaque in caſtris, apprimè conuenit, vt euentus etiam bellicarum actionum proſperi celebréſque ſequantur. Opſonium pedites duos obolos accipiunt ſingulis diebus, ductores ordinum duplum, equites dragmam. Triticum datur peditibus Attici medimni, ex tribus duæ fermè partes: equitibus ordei ſeptem medimni ſingulis menſibus, tritici duo: ſociis,

ciis,pediti,æqua portio,equiti tritici medimnus & tertia pars, ordei quinque medimni : datúrque id ſociis muneri. Romanis tam frumenti,quàm veſtis armorúmque, ſi quis huiuſmodi retum indiguerit, horum omnium quæſtor certum ordinatum pretium eorũ opſoniis ſubtrahit. Caſtra mouent hunc in modum : vbi primum datum fuerit ſignum, detrahunt tentoria, componuntque ſarcinas. ſed neq. deponere, neque erigere licet cuipiam,antequàm tribunorum Imperatoríſque tentorium erigatur,deponatúrve. vbi ſecundũ,imponunt onera iumentis. vbi tertium, procedere oportet primos, moueréque tota caſtra: ac primi plerunque incedunt extraordinarij. hos ſociorum dextrum ſubſequitur cornu,quos deinceps ſua iumenta ſequuntur. poſt eos it Romanorum prima legio, habens ponè ſua impedimenta. tum ſecunda incedit legio,ſequentibus ipſam ſuis vehiculis, ſociorúmq. impedimentis,qui agmen cogunt. vltimum enim dum incedunt, læuum ſociorum cornu tenet locum. Equites interdum ſequuntur à tergo ſuas quique parteis, aliàs iumentorũ latera obequitant, ſtipantes ea, tutumque præbentes inceſſum. Quòd ſi qua ſit à tergo ſuſpicio, cætera quidem apud ipſos eodem ſe habent modo,ipſi verò ſociorum extraordinarij à fronte ad tergum traducuntur, alterníſq. diebus legiones & cornua eadem præcedunt,curſumq. ſequuntur à tergo,vt aquationis frumentationíſque integræ æqualiter omnes participes fiant, mutantes ſemper ordinem, vt alternatim primores incedant. Vtuntur etiam alio genere inceſſus, temporibus parũ tutis,patentibus campis. ducunt enim triplicem phalangem æquidiſtantem haſtatorum, principum, triariorũ : præponentes antecedentium iumenta omnibus. poſt prima verò ſigna, eorum qui ſecundi incedunt : poſt ſecunda, eorum qui tertij : ad proportionemque ſic alternatim ponentes iumenta & ſigna, hunc in mo-

in modum ad iter inſtructi, cùm aliquid grauius inciderit, modò ad ſcutum declinantes, modò ad haſtam, producunt ſigna præter impedimenta, ad hoſtium aſpectum, breuiq. tempore, atque vna motione armatorum ordo recipit inſtructionis diſpoſitionem: præterquàm ſi aliquando haſtatos euolutione vti oportuerit. iumentorum autē ceterorúmque, ea ſequentium multitudo, poſt inſtructos ſeſe ſubducentes, locum obtinent in periculis competentem. Cùm verò incedentes appropinquauerint locandis caſtris, præcedunt tribunus, & ex principibus ordinum quicunque huic muneri aſſiduè fuerint addicti: qui poſteaquam conſpexerint totum locum, qui optandus ſit ponendis caſtris, in hoc ipſo primum deputauerunt, vbi ponendum ſit tentorium Imperatoris, vt eſt antè dictum, & iuxta quem aſpectum latúſque quadrati Imperatori aſſignato locandæ ſunt legiones. his præoptatis dimetiuntur circumferentiam prætorij, deinde rectam lineam iuxta quam ponuntur tentoria tribunorum. deinceps eius æquidiſtante, à qua incipiunt locari legiones. ſimiliter & ab altera parte prætorij dimenſi ſunt loca lineis, de quibus paulò antè ſingulatim expoſuimus. his peractis breui temporis ſpatio, eò quòd facilis eſt dimenſio, ſi quidem omnia ſunt determinata ac ſolita ſpatia. poſt hæc ſignum fixerunt vnum, primúmque, in quo poni oportet loco tentorium Imperatoris, ſecundum ad præoptatum larus, tertium ad mediam lineam, ad quam tribuni tendunt: quartum apponunt legiones. & hæc quidem faciunt punicea: imperatoris album. ad alteram partem modò nudas haſtas ponunt, modò ſigna ex aliis coloribus. His peractis deinceps ſtrigas dimenſi ſunt, haſtáſque fixerunt ad ſingulas ſtrigas, vnde conuenienter cùm appropinquauerit exercitus incedens, conſpexeritque caſtrorum locum, confeſtim omnibus omnia fiunt nota, coniectantibus conſiderantibúſque

tibúſque ex prætoris ſigno. Igitur vnoquoq. manifeſtè agnoſcente, in qua ſtriga, & qua ſtrigæ parte tendit, eò quòd omnes ſemper eundem in caſtris locum tenent, fit ſimile quippiam, quale cũ in vrbem notam ac propriam ingreditur exercitus. illic enim à portis declinantes mox vnuſquiſque procedunt, perueniuntq. ad proprias habitationes abſque vllo errore: propterea quòd vniuerſi ac ſinguli cognoſcunt in qua ciuitatis parte ſit ipſorum diuerſorium. his ſimile quippiam contingit etiã in Romanis caſtrametationibus, quibus videntur Romani ſequentes huiuſmodi facilitatem, contrariam Græcis incedere viam: quod ad partem etenim Græci caſtrametando præcipuum ducunt caſtrorum munitiones, easque ſequuntur in primis, partim fodiendi labore declinantes: partim exiſtimantes non eſſe ſimilia manufacta munimina, iis quæ ab ipſa locorum natura facta ſunt munimenta. ob id etiam in vniuerſo caſtrorum poſitu figuras omnifariam mutare coguntur, ſequentes locorum ſitus. vnde interdum eſſe contingit priuatum quoque & particularem tabernaculi ſingulorum locum. Romani autem laborem fodiendi, aliáq. iis competentia tolerare præoptant commoditatis gratia, atque vt notum vnumque ſemper habeant caſtrorũ ſitum. Vniuerſales itaque partes ſpeculationis exercituum caſtrametationiſque inprimis huiuſmodi ſunt.

FINIS.

GODESCALCI STEWECHII

COMMENTARIVS AD FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI LIBROS.

Acceſſerunt eiuſdem G. STEWECHII *&* FRANCISCI MODII *Brugenſis, in* IVLIVM FRONTINVM *Coniectanea & Notæ.*

LVGDVNI BATAVORVM,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Franciſcum Raphelengium.
CIↃ. IↃ. XCII.

ILLVSTRISSIMO,

GENEROSISSIMO HEROI

IOANNI COMITI SALMENSI,

LOTHARINGIÆ MARESCALCO,

atque ſupremo œconomo, &c.

MILITARIS diſciplina, quam non vni populi hodie amiſſam dolent, qua ratione recuperari potiſſimùm debeat; à diuerſis, Illuſtriſſime ac Generoſiſſime Comes, quæſitum eſt. Mihi ſic videtur; peti debere primùm ex Commentariis; pòſt arte, & ſcientia eorum, qui caſtra ſecuti ſunt, confirmari; ac tandem ipſo vſu & experientiâ perdiſci. Exſtitêre olim præſtantiſſimi ac diuerſi De re militari ſcriptores, non Græci tantùm, ſed & Latini. Græcorum pauciſſimi ſuperſunt; pauciores ferè Latinorum. Vno enim Vegetio Renato excepto, vix eſt, quem lectione digneris. qui tamen Flauius Vegetius niſi Epitomen ſuam nobis compilaſſet, haberemus, puto, Catonis, Cornelij Celſi, Iulij Frontini, Tarruteni Paterni, Macri, Menandri, aliorúmque veterum in diſciplina bellica leges, præcepta & libros. Ceterùm ea ſuperioris ſæculi infelicitas, ne dicam inſania fuit; vt ſi quis ſcriptorem aliquem in Epitomen contraheret, aut ex pluribus κέντρωνας contexeret; ſtatim illi iacebant, ſola Epitome manibus omnium terebatur. Sic Florus, pro T. Liuio eſſe cœpit; pro Trogo Pompeio, Iuſtinus; pro aliis alij. Hac re quantum reip. damni illatum ſit, qui ignoret arbitror eſſe neminem. Peruenisſent enim ad nos ipſimet De militari diſciplina ſcriptores antiqui: non iam in Vegetio

reſtituendo poſt Hermolaum Barbarum, poſt Gulielmum Budæum, & alios; tantum operæ ponendum mihi fuiſſet, quinimò (ni opinio me fallit) non fuiſſet opus in auctore hoc interpretando quantum hîc ſumendū fuit, tantum laboris impendere. Machinæ enim bellicæ, quas ille interdum verbo tantùm nominat, explicandæ mihi fuerunt, figuræ earundē cum tædio ferè & ſumptu conquirendæ ac proponendæ ob oculos. Taceo multos, imò pleroſque ritus militares & caſtrenſes à me explicatos, ab illo præteritos. Taceo omnem ferè militaris diſciplinæ ſcientiam, qua Romani vſi fuêre, à me ex iure ſcripto, & hiſtoriis variis reuocatam, & quantum fieri potuit, illuſtratam. Quæ omnia non tantùm ſtudioſis antiquitatum vſui eſſe, verùm & ducibus noſtris militibusque prodeſſe poſſe, arbitratus ſum. Artem militarem ab Ægyptiis Græcos mutuatos, ab his Romam tranſlatam certiſſimum eſt. labefactatam verò, aut amiſſam ex libris ſæpè Romanos confirmaſſe, reduxiſſe, non modò Flauius noſter, ſed & alij quoque ſcriptores memoriæ prodiderunt. Certum eſt docere neminem poſſe, quod ipſe non didicit. vnde ſequitur artē belli gerendi amiſſam non meliùs aliunde, non tutiùs, quàm à mutis magiſtris, hoc eſt Commentariis peti. Quantum Thraces olim imitatione Romanorum profecerint, quàm diligenter caſtrametationem illorum obſeruarint, armis ſignisque illorum adſueuerint, vel tacente me hiſtoriæ veterum loquentur. Si quis verò noſtros milites ad ſimilem adhortetur imitationem, ſtatim obiicitur aliis longè armis illos vſos, quàm quibus hoc noſtrum ſæculum vtitur. At alia quoque Græcorum atque Romanorum tela fuiſſe; diuerſam longè phalangis, atque legionis aciem, negare quis poſſit? hos viritim pugnaſſe, illorum generalem impreſſionem fuiſſe quis neſcit? neque enim artem militarem, aut diſciplinam caſtrenſem ſolis armis aut machinis

machinis bellicis metiri debemus. Extollant noſtri tormenta ſua bellica quantum lubet; at nihil interim obſtabit, quo minus indies quotis armorũ genere, ſaltu, curſu, ambulationibus, decurſionibus, natatu &c. exerceantur: in tranſitu prouinciarum, in hoſpitiis ciuitatum, & pagorum eandem regulam, eandem modeſtiam ſeruent, quam Romani illi rerum domini ſuos obſeruare coegerunt. Poſſunt hi non ſecus quàm illi, per diuerſos gradus, & ſcholas promoueri: poſſunt ſtipendia & præmia, quemadmodũ illi, accipere. pœnas vicißim, & animadueriones cur ad exemplum illorum ſuſtinere non debeant, cauſam nullam video. At fruſtrà ego hæc, & fortè nimis multis verbis apud te: qui vt veteriſſimo, atque illuſtriſſimo genere prognatus, ita nihil magis, quàm veterum diſciplinam atque ſeueritatem præ oculis habere conſueſti. Namque delicta militum legibus vltricibus vindicas; præmia, ac dignitates non aliis, quàm merentibus largiris; neminem promoueri ſinis niſi poſt longam probatamque militiam. Tu iter facientibus prouinciam tutam reddis; villas habitantibus liberam rerum ſuarum adminiſtrationem, & commercia præſtas. Scis enim duabus maximè rebus ad temp. omnem conſtituendam, conſeruandam opus eſſe; agricultura videlicet, quæ colat & nutriat milites; militiâ, quæ protegat ac tueatur agricolas. Tibi pacem acceptam ferunt Lotharingi, quæ ex reliquis totius orbis plagis quaſi profligata, apud vos ſedes perpetuum fixuta videtur. Tu in aulâ Principis, & conſilio, & operâ emines præ cæteris. totum penè diem audiendis exteris, admittendis ſupplicantibus inſumis: & quàm admittis facilè, quàm excipis humaniter; tam ſubitò expeditos dimittis. In iudicando neque gratiam, neque inimicitias exerceri permittis: adulationi, reliquis corruptelis tribunalibus non maior apud te locus, quàm apud Curios aut Fabricios

Romanos fuit. Tu bellicas expeditiones Principis nomine & libēter ſumis,& feliciter finis.negotia plura,aut grauiora te nemo ſuſcipit; plura, aut grauiora exequitur nemo. Vnde fit, vt quemadmodū Diuo Carolo Quinto Imperatori inuictiſſimo acceptus atq. chariſſimus quondam fuiſti; pari quoq. fauore ac beniuolentia Sereniſſimus atq. Illuſtriſſimus Lotharingiæ Dux hodie te proſequatur. Cui Principi cùm ego ſtatuiſſem Vegetiū offerre,à me ampliùs trecentis locis reſtitutum, emendatum;quem in eundem auctorem ſcripſeram COMMENTARIVM, non alij, quàm tuæ Celſitudini inſcribere aut volui,aut debui. Vt vellē,fecit ſingularis illa humanitas, qua te non modò in eruditos,verùm in omnes noſtrates eſſe audio:vt deberem,in causâ fuit cōſuetudo ac familiaritas,quam tibi eſſe video cum ipſo Principe:cui non alius in hoc noſtro opere coniungi debuit, quàm qui ad illum ipſum animorum coniunctione,ſimilitudine morum quàm proximè accederet. Scriptus quidem ac collectus à me hic Commentarius in ſummâ rerū perturbatione,dū perculſa & proſtrata fœdiſſimo bello iacent omnia.& quanquā à ſuauiſſimis ſtudiis negotia me crebrò reuocarint; nihilominùs tamē noctes plurimùm iuuerunt, vt, quod perficiendū ſemel ſuſceperā opus,tandem aliquando deaſciarem. Illud an Illuſtriſſimo nomini ac vetuſtiſſimæ familiæ veſtræ conueniens ac dignum ſit,tibi iudicandum relinquo. ego certè id lubens meritò tibi tuiſq. totū do dedicoque;quod mihi bonum fauſtū ſit,reipublicæ felix ac ſalutare. Vale. Tullo Leucorum;anno redemptionis noſtræ M. D. LXXXIV.

I. C. T.

addictiſſimus cliens

Godeſcalcus Stervechius.

AD LE-

SVADEBAT *vetus poëta Lucilius, eum laborem ſumendum, laudẽ qui ferret ac ſimul fructum. Ceterùm an ille ipſe ſcriptis ſuis vtrumque ſemper adſecutus ſit, neſcio. Illud quilibet de triuio fateatur, pulchrè diſcedere qui hoc æuo alterũ ex litteris cõſequuntur. Harum tamen ea vis eſt atque ſuauitas; vt optimũ quemq. ipſa honeſtatis ratio in iis perſeuerare; cõmoda priuata vtilitati rei-pub. poſtponere cogat. Nullum melius, nullũ tutius otium quàm litterarum, maximè in turbulentiſſimis reip. tempeſtatibus. eò Ciceronis, eò bonorũ rebus deploratis refugium. Quæ patriæ noſtræ calamitas, quæ facies totius reip. ſit, ſciunt, quotquot ſolem adſpiciunt orientem, quotquot occidentem. Hinc ſi fugimus, & nos abdimus in litteras, vitio vertendum non puto; præſertim cùm otij noſtri ſiue rationem damus, ſeu mauis fœnus. Vix biennium eſt, cùm Fl. Vegetium interpretandum in manus cepi; verùm vt eundẽ ſcriptorem emendatione indigere animaduerti, vetera exempla cõquiſiui; cum iis comparaui. Quid multa? placuit labor eum in modũ, vt publicari aliquando poſſe cenſerem, & quidẽ cum vſu ac fructu reipublicæ. Cui ſi hac parte ſuccurrerem, hoc eſt veterum (Romanorum imprimis) artem militarem, ac diſciplinam caſtrenſem in lucem reuocarẽ; videbar mihi non niſi optimè de illa meriturus: eâ maximè de cauſâ, quòd hanc partẽ antiquitatis nõ multi perſpectam habeant, vt à paucis pertractatam: tum quòd diſciplina militaris neglecta nõ minimos motus dederit in noſtro Belgio, & naufragij totius cauſas (vt ego quidem ſentio) non leues. Quid ſecutus ſim, vides erudite Lector; quid adſecutus, lubens meritò tui facio iudicij. diligentiam puto meam cognoſces & fidem: illam, qualẽ mihi res priuatæ & publicæ permiſerunt; hanc quidem antiquã & verè Romanam. Sicubi verò in tantis antiquitatum tenebris incurriſſe me videbis, cogitabis & te hominem eſſe; me autem illum, qui & moneri & doceri paratus ſim vel à quolibet. Vale.*

NOTÆ LIBRORVM
EX QVIBVS PROFECIMVS IN HOC COMMENTARIO.

C. Editio vetus Colonienſis.
P. Vetus editio Pariſienſis.
M. Liber meus impreſſus vetuſtiſſimus, non deterior manuſcripto.
S. Liber optimæ notæ collegij trium Coronarū Colonienſis.
H. Liber manuſcriptus, quem à D. Melchiore Hittorpio Decano ſancti Cuniberti Colon. vtendum accepi.
N. Fragmentum manuſcriptum, in quo duo libri priores Vegetij, & magna pars tertij, donum adoleſcentis docti, & optimi Gulielmi Maſnuy Namurcenſis.
T. Vegetius in Teutonicam linguam tranſlatus, & multis abhinc annis vulgatus.
Su Significantur quatuor libri manuſcripti, qui apud nobiliſſimum ac doctiſſimum virum Iacobum Suſium.
B. Liber Bonnenſis m. ſ., cuius lectiones petitę ex Notis Franciſci Modij.
R. Editio Romana, qua idem Modius vſus fuit.

IN FL.

IN FL. VEGETII RENATI DE RE MILITARI LIBROS,

A GODESCALCO STEWECHIO EMENDATOS,

GABRIEL ROLANDIVS ANTVERP.

QVIN ego, quod reliqui, possum, qui somnia narrant,
Cælicolas visos dicere, vel Stygiis
Finibus eductos manes: licet inde redire
Quantumcumque hominum est posse negent aliquem.
Vidimus in somnis, fuerat tum vespera nobis
Absque faba, & plus quàm noctis erat medium;
Adstantem quendam: faciemq́ pedesq́ staturamq́
Oblitus, fateor, cætera commemini.
Romanum toga cantabat, mihi protinus ergo
Lætitiâ cor in pectore subsiliit.
Hospes salue inquam: &, te, saluus quando peregrè
Venisti, cana aduentitia excipiam.
Ille grani vultu: Stygium transnauimus amnem.
Mortuus anne igitur? visus ibi adnuere.
FLAVIVS *anne olim, olim, inquam fortè* RENATVS?
(Diuinos somno scis, puto, sic fieri)
Rectè, inquit. me militiæ præcepta vetustæ
Conligere, armatum & scribere iussit opus.
Nomina, dic quæso, tua, quæ persæpe notaui
Bina sat insueta, vnde ortum habuêre suum?
Hic contrà vegetas in prœlia mittere turmas
Quòd mea scripta solent; inde venit medium:
Postremum, quia non aliter mea fama renasci
Incipiet, quàm cùm primitus orta fuit.
Sic ego tum nugas. poteram maiora rogasse, &
Hoc tibi STEWECHI *præripuisse decus,*

Cunctaq́ restituisse RENATO, *quæ ruta cæsa;*
Obuia facta mihi si vmbra foret vigili.
Quòd tibi non dubium dederunt DI; *quippe* RENATVS
Se haud meliùs poterat restituisse sibi.

DE COMMENTARIIS GODESCALCI STEWECHI HEVSDANI AD FLAVIVM VEGETIVM,

Franco Esthius Gorcomius.

PAX nitidas ornata comas cânentis oliuæ
Frondibus, & vario florum dotata colore,
(Quos pulchræ dulces mulcent zephyritidos auræ,)
Si repetat terras, & nostra sede moretur
Æternùm, lætumq́ ferat mortalibus omen
Tempora Saturni vitiis remeare fugatis:
Si pietas, si sana fides, concordia mitis,
Et tranquilla quies, & pleno copia cornu
Nobiscum figant mansuram in sæcula sedem,
Et totus priscum vertatur mundus in aurum;
Exiguus forsan queat esse voluminis huius
Vsus, id haud vno quisquam dignetur vt asse:
At modò cum terris passim dominetur, & vndis
Luctificus Mauors, passim feralis Enyo
Sæuiat, infestet totum furor impius orbem,
Diraq́ multiplici crinita ferociat angue
Eumenis, inferni iussis emissa tyranni;
Classica vbique fremant, tubaq́ intonet horrida vbique,
Miles & effrenis vicos populetur, & vrbes,
Sintq́ iocus cædes, homicidia, stupra, rapinæ;
Nilq́ adeò fœdum, aut adeò execrabile diri
OEdipodæ est commenta domus, quod linquat inausum
Grassantis passim scelerata licentia ferri:
Non opus hoc vnquam digno mercaberis ære,

Non

Non auro, aut gemmis Erythræo in gurgite natis:
Nam poſtquam arma armis, vim viq; repellere fas ſit
Et ſit adunato Prudentia robore murus
Æneus, hîc Ithaci eſt prudentia, robur Achillis.
Inuicti Ducis hîc non munia, non tibi deerit
Militis officium; diſces hîc omnia: diſces
Quâ tellure, feri Martis ſi tempora poſcant,
Naſcatur pubes rigidis aptiſſima bellis,
Vnde legenda phalanx, armiſque inuicta iuuentus.
Æſtiferæ Libyes, terraq; arentis alumni,
Exiguus quibus humor ineſt, vſtiq; calore,
Et feruente plaga, multoq; Hyperione ſicci,
Vulnera formidant, trepidiq; in prœlia tendunt;
Aſt Erymanthæa nati regionibus vrſæ
Sauromatæ atque Getæ, & Scythici gens accola ponti
Prætumidis grauida venis, fatiq; cruore,
Sanguineum gaudent auidi profundere rorem,
Præcipites nimium temerè & ſua vulnera poſcunt.
At ſit militibus primæ lanuginis ætas:
Hæc eſt digna legi, hanc veterum olim cura probauit
Prouida Romulidûm, tales eduxit in armis,
Vt præſtare cati teneris meditentur ab annis
Induperatorem parendo, Ducemq; ſequendo.
Hæc ſi parua putes, agedum, maiora ſuperſunt,
Huc age, cognoſces plenè quibus artibus olim
Æneæ ſoboles magni, Aſſaraciq; nepotes
Sub iuga compulerint totum cum gentibus orbem,
Et famulas præbere manus Araríque, Tigrímque,
Heſperiumq; Tagum, Mareoticaq; oſtia Nili:
Nam neque percipies tantum fas eſſe quotennes
Tyrones fuerint, ſed ſtaturamq; habitumq;
Corporis, haud ſegni ſcrutata examine quondam,
Iámque à conlectis quæ ſalo teſte ſolebant
Iuramenta peti, manibus quæ ſigna notari,

Quo

Quo ritu duci, quo duci ex vrbe paratu,
Quali quadrupedante vehi. quis idoneus acri
Præ reliquis pugnæ ſonipes, & bellipotentis
Ferre tubæ crepitum, & volucres præuertere curſu.
Quid referam varias tyronum exercitiones?
Quid præludia? quid memorem numeroſq́ modoſq́
Ad palum? luſuſq́ genus Paluria dici?
Cur grauiora dari ſoleant ludentibus arma,
Conflictura acies quàm dum fera poſceret. inde
Præmia magnanimis donata, & fortibus anſis:
Et pro triticea Cererē hordea ſegnibus acta.
Iam mihi Pyrrhe veni non infima gloria belli;
Primus honos, & palma tibi eſt deducere foſſam,
Agminaq́ obiectis arcere hoſtilia vallis,
Et loca figendis præſcribere idonea caſtris.
Haud res exigua eſt peracutæ indagine mentis
Sedulò rimari ſignis iuga commoda noſtris,
Fontis vbi irrigui præterfluat vtilis imber,
Summaq́ ſit cæli & ſolidæ clementia terræ.
Mos erat inſpectis olim hæc inquirere fibris,
Extaq́ conſulere, & pecudum per viſcera mentes
Noſſe Deum, & ſedes præueſtigare ſalubres.
Hinc meditanda Duci caſtrorum forma ſagaci,
Quænam fallendis fuerit magis hoſtibus apta:
Aut plures noſtræ videantur vt eſſe cohortes,
Aut numero quàm ſint credantur vt eſſe minores.
Nec quicquam prius eſt, quàm ne vagabundus oberret,
Vt prædo ſtimulante fame ſecet æra miluus;
Aſſiduò aſt intra miles tentoria duret.
Quæ conducibile eſt etiam procul vrbibus eſſe.
Quæris conſortes thalami, ſobolemq́ tenellam an
Affectu duci & comitari in caſtra paterno
Conueniat? non hoc vetuit fortiſſimus heros
Pellæus; quamuis totum ſibi poſceret orbem,

Exiguaq́

Exiguaq́ manu cumulatos fuderit Indos.
Omnia quæ primo hoc tantum complexa libella
Euodat penitus, magnaq́ enucleat arte
Ille vetuſtatis ſcrutator, & ille parentis
Hiſtoriæ ſacer antiſtes, iuriſq́ ſacerdos
Non vulgare decus noſtri STEWECHIVS *æui.*
Cætera ſi tentem, crede, his ceruicibus impar
Illud erit, tantoq́ oneri ſuccumbere cogar;
Qui vix hæc etiam tenui deducere filo,
Et plectro tentare rudi formidine multa
Aggreſſus, portus tandem ægrè attingo petitos.
Namque aliis quæ cedicibus tribus auſpice Clio,
Atque adeò dextrè docet adſpirante Minerua,
Quiſquis pro meritis ſe poſſe æquare canendo
Audax crediderit, tantoq́ ſuperbit hiatu;
Ille etiam vel Phlegræos memorare tumultus
Atque auſum magnum affectare Typhoëa calum
Præſumat tumidus, trepidumq́ armare tonantem.
Tanta hîç verborum maieſtas, tantáque rerum.
Ipſe duelli auctor, clypeo pauliſper & haſta
Depoſitis, belli dum pondera tanta gerendi
Perlegit hoc ipſo comprenſa volumine, gaudet
Attollitq́ animos, & ſe metitur ab illis.

NOMINA

NOMINA EORVM, QVORVM SCRIPTA VEL TESTIMONIA IN COMMENTARIO AD VEGETIVM LAVDANTVR.

ABDIAS
Abrahamus Ortelius
Adrianus Turnebus
Ælianus
Ælius Lampridius
Æmylius Probus
Æneas
Agellius
Aldus Manutius nepos
Alexander
Alexander ab Alexandro
Ambroſius
Ammianus Marcellinus
Andreas Alciatus
Antonius Auguſtinus
Antonini Itinerarium
Antonius Iulianus
Antonius Mizaldus
Anſelmus Stoeckelius
Apollonius Appianus
Ariſtoteles
Arnobius
Arrianus
Athenæus
Auguſtinus
Auſonius.
BAPTISTA Pius
Barnabas Briſſonius
Biblia ſacra
Bryo.
C. Marius Victor
Cæſar
Carolus Langius
Carolus Sigonius
Carolus Stephanus
Caſſiodorus
Cato
Cedrinus
Cenſorinus
Chilo Bongarſius
Cicero
Cincius
Claudianus
Claudius Puteanus
Claudius Quadrigarius
Clearchus
Clemens Alexandrinus
Codex Iuſtiniani
Codex Theodoſij
Columella
Cœlius Rhodiginus
Conſtantinus Imperator
Cornazus
Cornelius Celſus
Cornelius Fronto
Cornelius Nepos
Cornelius Tacitus
Cteſias
Curiatius
Curtius
Cyneas
Cyprianus.
DANIEL Barbarus
Diades
Didymus
Dio Caſſius
Dio Nicæus
Diodorus Siculus
Diogenes Laertius
Dionyſius Halicarnaſſæus
Dionyſius Lambinus
Donatus Grammaticus

EGESIP-

EGESIPPVS
Ennius
Eraſmus Roterodamus
Æthicus Coſmographus
Euagrius
Euangelus
Eupolemus
Eumenes
Euripides
Euſebius
Eutropius
FLORVS
Franciſcus Duarenus
Franciſcus Robortellus
Franciſcus Modius
Franco Eſthius
Frontinus
Fulgentius.
GABRIEL Simeonius
Gabriel Rolandius
Galenus
Georgius Viniennus
Gerardus Mercator
Gloſſarium vetus
Gregorius
Guilielmus Budæus
Guilielmus de Bellay.
Guilielmus de Choul
Guilielmus Philander
Guilielmus Pelliſſerius.
HADRIANVS Iunius.
Helenius Acron
Hermias
Hermolaus Barbarus
Herodianus
Herodotus
Hieronymus
Hieronymus Garimbertus
Hieronymus Mercurialis
Higinus
Hirtius
Homerus
Horarius
Hubertus Goltzius.
IACOBVS Cuiacius
Iacobus Ræuardus
Ianus Douza
Ianus Palmerius
Ianus Guilielmius
Inſtitutiones Iuſtiniani
Ioachimus Abbas
Ioannes Bodinus
Ioan. Bap. Egnatius
Ioan. Lud. Viues
Ioan. Cantacuzenus
Ioannes Buteo
Ioannes Metellus
Ioannes Sambucus
Ioannes Stadius
Ioannes Checus
Ioannes Herold.
Ioſephus
Ioſephus Scaliger
Iſidorus
Iſocrates
Iphicrates
Iulius Firmicus
Iulius Obſequens
Iulius Pollux
Iulius Capitolinus
Iuſtinus
Iuſtus Lipſius
Iuuenalis
LACTANTIVS
Læuinus Torrentinus
Laurentius Valla.
Lazarus Bayfius
Liuius
L. Lucillus Grammaticus
Leo Imperator
Leo Baptiſta
Leonardus Fronsbergus
Ludouicus Guicciardinus
Ludouicus Regius
Ludouicus Ruſſardus.
Lucanus

Lucianus

Lucianus
Lucretius
MAMERTINVS.
M. Antonius Muretus
Martialis
Mauritius
Minutius Felix
Modeſtus
Moſchion
NAZARIVS.
Nicephorus
Nicolaus Macchiauellus
Nigidius
Nonius Marcellus
OLAVS Magnus
Onomaſticon vetus
Oroſius
Ouidius.
PACATVS
Palladius
Pandectæ Iuris
Paulus Diaconus
Paulus Manutius
Pauſanias
Perſius
Petrus Victorius
Petrus Daniel
Petrus Crinitus
Philoſtephanus
Pindarus
Plato Plautus
Plinius
Plinius Nepos
Plutarchus
Polyænus
Polybius
Pomponius Lætus
Pomponius Mela
Pompeius Feſtus
Poſſidonius
Probus Grammaticus
Priſcianus Grammaticus
Prudentius
Ptolemæus
Pyrrhus Imperator
Pyrrhus Angliberm æus
RVFFINVS
Robertus Valturius
SALLVSTIVS
Sebaſtianus Munſterus
Seneca Tragicus
Seneca philoſophus
Seruius Grammaticus
Sex. Aurelius Victor
Silius Italicus
Siſenna
Socrates
Solinus. Sofipater
Sozomenus
Spartianus
Statius
Stephanus
Strabo
Stratocles
Suetonius Tranquillus.
Sudas.
TERENTIVS.
Tertullianus
Theodoritus
Theophraſtus
Trebellius Pollio
VALERIVS Maximus
Valerius Flaccus
Varro
Velleius Paterculus
Vertranius Maurus
Verrius Flaccus
Victor Giſelinus
Virgilius
Vitruuius
Vopiſcus
Vrbicus
Vulcatius.
XENOPHON
Xiphilinus.
ZONARAS.

GODE-

GODESCALCI STEWECHII

COMMENTARIVS AD LIBRVM PRIMVM FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI.

Ad libri inscriptionem.

FLAVI VEGETI RENATI.] Prænomen *Flauij* vnus liber non agnoscit, ceterùm cum id reliquis omnibus videam receptum, censeo retinendum. Quod verò liber collegij trium Coronarum huic auctori *Vedato*, pro *Vegetio* nomen indere velit, nunquam probabo, reclamantibus nempe reliquis exemplaribus, atque adeò ipso Prisciano Grammatico lib. 3. *Prænomen Vegetij.*

Viri inlustris.] De Illustribus, Spectabilibus, Clarissimis, ac Perfectissimis videndus est Alciatus lib. 3. Dispunctionum cap. 4. & meminere constitutiones Codicis Iustiniani passim, & in Variis suis Magnus Aurelius Cassiodorus. Addo etiam *Comitis* titulo Vegetium decoratum in exemplari M. impresso vetustissimo, cui accedit vnus manuscriptus nobilissimi ac doctissimi Iacobi Susij, in quo post finem libri quarti subscribitur, *Explicat liber* IIII. *Vegetij Renati, viri illustris, Comitis, epitoma institutorum rei militaris.* De Comite porro illustris cinguli dignitate præcincto, cui integrum est, adeat Cassiodorum libro 3. Variarum cap. 23. *Illustris.* *Vegetius Comes.* *Inscriptio horum librorum.*

Vegetius Christianus fuit. Ad Valentinianum.] Alter ex Sufianis codicibus malit *ad Iuſtinianum*. Atqui Flauium noſtrum ſub Chriſtiano
Dubitatur quo Imperatore vixerit. Principe vixiſſe, patet ex ſacramenti militaris formula libro 2. cap. 5. Ceterùm vt ſub Iuſtiniano potius, nondum
Valentinianus primus. adduci poſſum, vt credam. ſcio eſſe qui illum ſub Valentiniano primo floruiſſe cenſeant, qui Valentem fratrem imperij conſortem aſſumpſit, ſed erroris eos conuincit ipſe
Eius filius Gratianus. Vegetius, qui diui Gratiani meminit libro 1. cap. 20. Quare
Valentinianus ſecundus. ſub altero Valentiniano prioris Valentiniani filio, vitam egiſſe dicendum videtur, & illi hos libros conſecratos. In eam opinionem inducor, quòd dicto cap. 20. pugnæ cum Gothis infeliciter cõmiſſæ mentionẽ videam fieri, ſciamq.
Valens Valentiniani frater occumbit. anno Vrbis ∞. C. XXIX. vel ſecundùm alios ∞. C. XXXI. ad V. Id. Auguſti, bello Gothico ſecundo, Imperatorem
Valentinianus tertius. Valentem A. in prœlio occiſum. Tertius Imperator Valentinianus nomine fuit, qui natus auctore Pomponio
Pomponius Lætus correctus. Læto, Moma, & Plinta coſs. (emendo ex Caſſiodoro & aliis
Valentiniani tertij pater, mater. Monaxio & Plinta.) patre Conſtantio, matre Placidia progenitus, & à Theodoſio in Oriente ad imperium adſumptus. quo poſtea Romæ in campo Martio interfecto, vxor
Eiusdem vxor. Eudoxia ex Africa Genſericum accerſiuit, qui cum Van-
Roma directa. dalis Romam gentium dominam inuaſit, ac diripuit: teſte eodem Pomponio. & l. 2. C. de præfect. prætor. Africæ. Sub hoc Valentiniano Flauium noſtrum vixiſſe dici quidem poſſet, ſed illi hos libros dedicatos mihi vix fit veroſimile: certè apertè negarem, ſi Orientis imperio hic præ-
Tres Valentiniani, omneſque Occidenti præfuerunt. fuiſſet (quod falsò quidam adſerit) priores illi Occidentis. tum Vegetius noſter vrbis Romę, veteris ſcilicet ſępe meminit, nouæ verò, id eſt Vrbis Conſtantinopolitanæ, nunquam. Tertium hunc Valentinianum ſunt, qui Theodoſij filium putent, ſunt qui cum ſecundo Valentiniano confundant, vtroſque falli docemur à Paullo Diacono, & aliorum faſtis, quod vt liqueat magis, Valentinianorum ſtemma pòſt exhibebimus.

Inſcriptio horum librorum. Inſtitutorum rei militaris.] In libris veteribus tam manu deſcriptis, quàm typis editis partim legas, *Epitoma inſtitutorum rei militaris*, partim, *Epitoma rei militaris*. Certè epi-
Epitomen tantùm Vegetius ſcripſit. tomen tantùm auctorem noſtrum ſcripſiſſe confitebere, quiſquis lib. 1. prologum, & cap. 8. & lib. 3. prologum, & cap. vlt. & lib. 4. cap. 30. inſpexeris.

IN PROLOGVM.

NISI post Deum fauerit Imperator.] Plerique libri, & optimi quibus vsus sum, malunt, *Nisi prænotum fuerit Imperatori.* Sed in vno Susij est, *nisi prius.* inde fortè faciendum, *nisi prius voto fauerit Imperator.*

Quod Octauianum Augustum.] In VV. aliquot *Octauius* dicebatur, nõ *Octauianus*, & id illi nomen in epistolis Bruti, apud Ciceronem, plus millies; & apud alios scriptores. Ammianus tamen Marcellinus lib. XXII. Histor. *Marius*, inquit, *& Octauianus, cui Augusti vocabulum delatum est primo.* Itidem apud Isidorũ lib. 9. etymol. Apud Eusebiũ in Chronico, & in fastis Cassiodori Octauianus vocatur. Auctor De viris illustribus *Cæsar Octauianus ex Octauia familia in Iuliã tralatus*, cap. 79. Hæc varietas inde est, quòd adoptionem illam Octauij cuius ratione Octauianus dici debebat, pleriq. Romani improbarẽt: Dio lib. XLVII. Tamen Octauianum Cicero vocat lib. XII. ad Atticũ, epistola XII. Rursus Cæsarem Octauianum appellat ad Brutum, epistola 7.

Octauius.

Octauianus dictus ex adoptione.

Creuit eloquentia.] In libro M. N. H. reperi *crebruit.* Liuius lib. 33. *cùm increbresceret rumor bellum in Sicilia esse.* Cornelius Tacitus, *Crebrescit viuere Agrippam.* lib. 2. Annalium.

Crebrescendi verbum Vegetio restitutum.

De delectu igitur.] Scribo & hîc, & infrà locis omnibus apud Vegetium, *dilectu*, iuuantibus in eo aliquot membranis. neque placent quæ legebant *electione* vel *dilecto.* Glossarium vetus *dilectus ἀγαθηπὶς, τεκτολογία.* Item Festus *dilectus militum, & is qui significatur amatus, à legendo dicti sunt.* Et hoc modo scribitur in optimis libris aliorum auctorum, & diserte est in Pandectis Florentinis scriptum, atque iteratum, in t. de re militari. & ita Festus scribit, in *Negligens*, & alibi. Itidem Cassiodorus lib. 5. Variarum cap. 21. *Decuriales* (inquit) *habita meritorum æstimatione diligito, quia non decet tantæ vrbis appellare quod vile est.* Error hic inde natus, quòd veteres sæpe addere solent vocalem e, vt pinguius verba sonarent, sic *meille, meillies, meilitia* illi scripserunt, vt ex L. Lucilli lib. 9. de orthographia Scaliger filius, flos eruditorum, ad Catullum notauit. hinc abiecta vocali posteriore, ex *deilectu*, postea librariorum consuetudine, inualuit *delectu.*

Dilectus, non delectus militum.

Meille, pro mille cur veteres scripserint.

Per quosdam gradus, & titulos.] Vegetius titulos vocat, quos vulgo librorũ capita dicunt. in quibus ipsis ma-

Vegetius libros suos in capita distinxit.

gna apud auctorem nostrum varietas, vt exinde libros suos in nulla omnino capita distinxisse suspicari possis, nisi locus hic reclamet.

IN CAPVT PRIMVM.

Galli magnos exercitus ducebant.

ADVERSVS Gallorum multitudinẽ.] Gallos maximos exercitus educere solitos testis Cæsar De bello Gallico lib. 2. principio, & Ammianus Marcellinus lib. 21. & Strabo de Aruernis. Fortitudinem Gallorum vsque à primis Romanorum temporibus repetit Liuius, eosque Prisco Tarquinio Romæ regnante, superatis alpibus Italiam inuasisse auctor est. ipsamque Galliã eo tempore adeò frugum, hominumq. fertilem fuisse, vt abundãs multitudo vix regi potuerit. lib. 5. ab Vrbe condita. Idem legatis Romanorum ad se missis, respondêrunt, se in armis ius ferre, omnia virorum fortium esse. Liuius dicto libro.

Galli Italiam inuadunt. Gallia fertilissima.

Germani sanguine abundãt. Corpore procero sunt. vnde dicti.

Aduersus Germanorum proceritatem.] Germanos præsertim Septemtrionales sanguine admodum abundare, corpore procero esse, ipse Vegetius indicat cap. sequenti. Isidorus ab immani corpore Germanos nomen fortitos putat. Germanicus, apud Tacitum 2. Annalium, corpus Germanis tribuit, visu quidem torum, sed impatiens vulnerum. De Germanorum, Gallorumq. specie, & amplitudine adeundus Cæsar, 4. belli Gallici initio, Hirtius de bello Africano, Plutarchus in Mario, Ammianus lib. 16. Tacitus De moribus Germanorũ, Galenus lib. 2. De temperamentis. Allusit & Manilius lib. 4.

Et stupefacta suos inter Germania partus.

Iterum paulo pòst,

Flaua per ingentes surgit Germania partus.

Romani statura breui. Galli proceri.

Breuitas potuisset audere.] Media ferè, & commoda Romanorum statura, nõ raro breuior. Cæsar lib. 2. De bello Gallico, *Plerumque omnibus Gallis, præ magnitudine corporum suorum, breuitas nostra contemptui est.*

Hispania peditatu,

Hispanos quidem,] Magna de hoc hominum genere olim fama in re militari peditatu præsertim, teste Diodoro Siculo, & aliis. Gallia ab equitatu vicissim celeberrima. Iuuenalis sat. 8.

Gallia olim equitatu valebat.

Forsitan imbelles Rhodios, vnctámque Corinthum
Despicias merito ———

Horrida

Horrida vitanda eſt Hiſpania, Gallicus axis.

Manilius lib. 4.

Gallia prætentis, Hiſpania maxima bellis.

In cuius verſu ne quid offendat tyro, monẽdus eſt, prætentas dici, quas Ammianus, & alij prætenturas vocant, à prætendendo. equites exploratores quidam vocarunt, ſed de his alibi nobis erit commodior dicendi locus. *Prætenta, & prætentura quid ſint.*

Noſtris præſtitiſſe.] Liber impreſſus collegij trium Coronarũ, quo vſus ſum beneficio. Suffridi Petri, viri doctiſſimi, mihiq́ amiciſſimi, legebat *præſtaſſe*. & id rectum cenſui. Sic Ammianus lib. 31. *Id quoq. præſtanit, vt reliqui omnes interirent.* Frontinus, *fugientibus inſtaturos victores.* lib. 2. cap. 6. Eiuſdem phraſis exempla infinita apud Iuriſconſultos noſtros in Pandectis paſſim obuia, & in Codice reſtituenda ex membranis. Nouum nõ eſt in compoſitis, verborum ſimplicium originem repræſentari. vt in *refacere, requærere*; etiam *ſignifacere* apud Iuriſconſultum eſt. *Præſtaſſe, pro præſtitiſſe.* *Refacere.* *Signifacere.*

Aphrorum dolis.] In libro veteri dicuntur *Aſſyrij*. ſed non ego hîc illi aſſentiar. nam ab aſtu, & dolo malo, Aphrica malè ſemper audiuit. teſtante Cicerone, in prima contra Rullum. & inde adagium, *Punica fides*. Horum fraus bello Punico ſecundo quoties emicuerit, videre eſt apud Liuium libro 32. & Florum libro 2. cap. 6. Ceterùm, quod Vegetius Germanos, Gallos, Hiſpanos, Aphros, Græcos denique ipſos militari diſciplina à Romanis ſubactos cenſet: id alia ratione effectum putauit Cicero, cuius verba adſcribam, quod faciunt Vegetio interpretando, confirmando. *Quàm volumus* (inquit) P. C. *ipſi nos amemus: tamen nec numero Hiſpanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipſo huius gentis, ac terræ domeſtico, natiuoq́ ſenſu Italos ipſos, ac Latinos: ſed pietate, ac religione, atque hac una ſapientia, quod deorum immortalium numine omnia regi, gubernariq́ perſpeximus, omnes gentes, nationesq́ ſuperauimus.* *Aphri doloſi.* *Qua ratione Romani alias nationes ſubegerint.* *Id pietate, & religione factum Cicero putauit.*

Tyronem ſolertem eligere.] Placet veterum librorum lectio, quibus *ſolerter* tyronem legendum monetur; contrarium quippe illi, quod cap. 7. huius libri dicitur, *incurioſius militem legere*. Item lib. 2. cap. 18. *Iuniores diligenter eligere.*

Seuerè in deſides vindicare.] In exemplarib. M. N. H. & Suſij legebatur *ſeuire in deſides vindicando*. in vno V. *ſeuerè in deſides vindicando.*

Nemo facere metuit, quod ſe bene didiciſſe confidit.] Eandem ſententiam attigiſſe video Caſſiodorũ lib. 1. Variarum cap. 40. *Animos* (inquit) *ſubito ad arma non erigunt, niſi qui ſe ad ipſa idoneos, præmiſſa exercitatione confidunt.*

Milites exercitati libenter pugnant.

Exercitata paucitas ad victoriam promptior.] Hinc eſt, quare veteres non tam numeroſos, quàm eruditos exercitus habere voluerunt. infra lib. 3. cap. 1.

Indocti milites obnoxij magis periculis.

Indocta multitudo.] Ea non modò expoſita vbique ad cædem, ſed & aliis caſibus magis obnoxia, fami, ſiti, vt teſtatur auctor noſter lib. 3. cap. 1.

AD CAPVT SECVNDVM.

Vegetius emendatus.

Ex quibus prouinciis, vel regionibus.] Auctoritate librorum ſcriptorum recipiendum eſt, *nationibus*, & abſque iis eſſet, non ferret tamen alterum ſententia, cùm pro iiſdem ſint prouinciæ, & regiones.

Sed etiam animorum.] Itidé Vlpianus præſumptum eſſe ait, quoſdam ſeruos bonos eſſe, quia natione ſunt non infamata: quoſdam malos videri, quia ea natione ſunt quæ magis infamis eſt. l. quod ſi. §. qui mancipia. ff. de ædilicio edicto. Similiter Ariſtoteles lib. 3. Politicorum cap. 10. & Cicero in oratione de prouinciis conſularibus, auctores ſunt, nationes alias aliis ſeruituti aptiores eſſe. Quinimo & Vegetius exiſtimauit occulta quadam ratione alios contra alios meliùs dimicare. lib. 3. cap. 16.

Alios aliis ſeruituti aptiores eſſe. Itidem bello. Occulta quadã ratione, alios contra alios melius dimicare.

Nationes quæ vicinæ ſunt ſoli.] Quicunque militibus probandis, aut ſcribendis tyronibus præponentur, eos vult Flauius noſter cæli plagam quam maximè conſiderare. eos quippe, quà corpore, quà animo magis fore idoneos militiæ, qui ex locis temperatis diligentur; qui enim Solis vicinitate ſiccati ſunt ſanguinis indigentes, vulnera nimis metuunt: qui verò ab ardoribus eius remotiores ſunt, ſanguinis abundãtia, ab humoris plenitudine, & craſſitudine cæli perfuſi, nimis ſunt in vulnera & ferrum præcipites. Lucanus illi rei teſtis luculentiſſimus adhibendus:

Ex temperatioribus plagis optimi ſunt milites.

Sanguinis indigentes vulnera metuunt. Sanguine abundantes, præcipites in vulnera.

Quicquid ad Eoos tractus, mundiq; teporem
Labitur, emollit gentes clementia cæli.
Illic & laxas veſtes, & fluxa virorum
Velamenta vides ——— Idem de aliis:
——— *Populi, quos deſpicit arctos,*

Felices

Felices errore ſuo, quos ille timorum
Maximus haud vrget leti metus: inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæq; capaces
Mortis, & ignauum eſt reditura parcere vitæ.

Neque in humanum genus eam vim tantũ omnis fœnditatis auctor ſol exſerit. Nam & ferri primã differentiam à genere terræ, & plaga cæli, ſub qua naſcitur, Plinius eſſe dicit, lib. 34. natur. hiſtor. cap. 14. deniq. calores, fructuum odores, ſaporum varietates, animalium quorumlibet magnitudinem, cuiuſque rei formam, terrarum diuerſas ſpecies, ſolis caliditate fieri certum eſt, adfirmantibus & Philoſophorum ſcholis, & ipſo Diodoro Siculo lib. 3. Rerum antiquarum cap. 12. Imò vt frugum ſemina ſolo mutato degenerant, itidem homines feri, & natura rudes, beneficio locorum genuinos mores exuunt, ac deponunt: ſic Gallo-græci poſtquam Brenno duce Græciam vaſtauerant, mox Orientem ſecuti in media Aſia conſederunt, & Aſiatica amœnitate molliti ſunt. Florus lib. 2. cap. 10.

Ferrum differens, pro terra, & plaga cæli.

Solis quanta vis in corpora terreſtria.

Solo mutato fruges degenerant. Itidem homines.

Gallograeci Græciam vaſtauerunt.

Modeſtiam ſeruat in caſtris.] Illud certum eſt, proteſtatum aliquando Cæſarem, in milite non minus modeſtiam, & continentiam, quàm virtutem, atq. animi magnitudinem ſe deſiderare. lib. 7. de bello Gallico. Quinimo non paruam laudem militum ductores promeriti, qui diſciplina & ſeueritate ſua hoc effecere, vt milites in omnibus dicto audientes haberent. Et hoc eſt, cur ſæpius in eos vindicatum eſt, qui contra imperium in hoſtem pugnauerant, quique reuocati tardius prœlio exceſſerãt; quàm qui ſigna relinquere, aut pulſi loco cedere auſi erant. vt memoriæ prodidit Salluſtius. Milites certè ni arctè habeantur, iuſtitiam ſæpe deſpiciunt, quoniam Martia bella ſemper intendunt, dum neſcio quo pacto aſſiduè dimicantibus difficile eſt morum cuſtodire menſuram; vt ipſe rex Theodericus confitetur apud Caſſiodorum lib. 1. Variarum cap. 11.

Militum modeſtia commendat.

Inobedientes milites ſeuerißimè caſtigandi.

Milites arctißimè habendi ſunt.

Perſe diſciplinæ negligentißimi.

AD CAPVT III.

Aptiorem armis ruſticam plebem.] Eiuſdem cum auctore noſtro ſententiæ Plinius lib. 18. cap. 5. *fortißimi viri, & milites*, inquit, *ſtrennißimi, ex agricolis naſcuntur, miniméque malè cogitantes.*

Ruſtici meliores milites, quam vrbani.

Balnearum neſcia, delitiarũ ignara.] In libris aliquot

Balnea & balnea dicunt. Balneorum neſcieus, diliciarum igna : τὸ balneorũ probat & Chariſius Grammaticus. Præterea Balneæ & Balnea veteres dixiſſe teſtis Nonius Marcellus. Sed iſta Grammaticis relinquamus. nos hoc agamus, id eſt auctorem noſtrum illuſtremus. Balneorum is vult & deliciarum ignaros milites. eas res Hannibalem, eiusque exercitum fregiſſe, teſtes hiſtoriæ, Florus lib. 2. cap. 6. & Liuius lib. 32. Cic. prima oratione contra Rullum extrema. De Britannis idem quoque teſtatur Cornelius Tacitus in vita ſui ſoceri. *Paulatim q; diſceſſum* (inquit) *ad delinimenta vitiorum, porticus, & balnea, & conuiuiorum elegantiã. idq; apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars ſeruitutis eſſet.* hinc non immerito Sillius libro 15,

Delicia milites frangunt.

——— *Aſpice latè*
Florentes quondam luxus quas verterit vrbes,
Quippe nec ira deũm tantum, nec tela, nec hoſtes,
Quantum ſola noces animis illapſa voluptas.

Voluptas vrbes perdit.

Duratis ad omnem laborũ tolerantiam membris.] Non mala quidem lectio, at non minus bona, quam membranæ H. ſuppeditant *du. ad omnem laborem, tolerantiamq; membris.* Ea phraſi Spartianus in Hadriano vſus, dum illum etſi pacis magis, quàm belli cupidum; militem tamen, quaſi bellum immineret, exercuiſſe dicit, eumque tolerantiæ documentis imbuiſſe.

Tolerantia.

Etiam vrbanos ad arma compelli.] VV. *& vrbanos ad arma compellere.* quæ differentia vix nauci eſt. Illud monendum, Rei Romanæ anguſtias, & neceſſitatem, non ciues tantùm, ſed & ſenio, vel alio priuilegio à belli onere immunes, etiam ſeruos ad arma ſumenda exciuiſſe. qua de re nos infrà dicturi.

Parco victu vtantur, & ruſtico.] In aliis exemplaribus M. S. N. H. & Suſij, reperi *parno victu.* Neſcio an paruum victum vocet, quẽ vilem Ammianus appellabat, quaſi parui pretij. Nam labores agri colendi paruũ victum non videntur admittere. & quidem paulo ante, hoc eodem capite, libri aliquot ſcripti, ad illud, *parno contenta* inferciebant *cibo*. ſed non tam facilè mihi perſuaſerint hoc à Vegetio iſtic ſcriptum. Cibum delicatis præberi apud Terentium Donatus obſeruauit: Victum verò in paruis, aridisque alimoniis. Quod ad cibum caſtrenſem, erat in eo laridum, caſeus, & poſca. Spartiano auctore in Hadriano.

Cibus, victus quid differant.

Cibus caſtrenſis.

Poſcam

Poſcam genus potionis interpretantur ex aqua aceto admixto, quo & remiges hodie vtuntur, & olim ſerui, vt ex Plauto Palmerius noſter probauit, reſtituta eidem ea voce, coniectura peracuta.

Interdum ſub papilionibus commorentur.] *Papiliones vocantur à ſimilitudine paruuli animalis volantis, quod maximè abundat florentibus maluis. hæ ſunt aniculæ, quæ lumine accenſo conueniunt, & circumuolantes ab igne proximo interire coguntur.* auctor Iſidorus lib. 15. etymolog. cap. 10. Sunt autem Vegetio, vt & Tertulliano, Plinio, & aliis, papiliones, quæ tentoria alij vocarunt. fiebant autem proprie è velis tenſis. Alia Tentoria fuerunt è tabulis conſertis mutatilia, quæ Cæſar & alij tabernacula vocant, & nomẽ habent à ſimilitudine tabernarum, quæ ipſæ, quòd ex tabulis olim fierent, ſic dictæ; teſtante Feſto in *Tabernacula*. Ouidius 3. Faſtorum:

Papiliones vnde dicantur.

Papiliones quid ſint. Quomodo fiant. Tentoria.

Sub Ioue pars durat, pauci tentoria ponunt,
Sunt quibus è ramis frondea facta caſa eſt.

Iſidorum etiam hoc loco aduocemus: *Tabernacula*, inquit, *tentoria ſunt militum, quibus in itinere ſolis ardores, tempeſtatesq; imbrium, frigorisq; iniurias vitant. dicta autem tabernacula, quòd cortinæ diſtentæ funibus, tabulis interſtantibus, apponderentur, quæ tentoria ſuſtinerent. Tentorium dictum quòd tendatur funibus, & palis.* lib. 15. cap. 10. Fuerunt & alia tentoria ſcortea, quæ Iuriſconſulti noſtri, Cicero, Tacitus & alij *pelles* vocant. & inde apud Hiſtoriographos *ſub pellibus eſſe, ſub pellibus hibernare*. & ſimilia. Tabernacula hęc, etiã caſas vocauit Vegetius, lib. 2. cap. 10. & Ouid. dicto verſu. Illud certè prætereundum minimè puto, quòd Romani primùm ſub tribunis militum conſulari poteſtate creatis, bellum etiam hieme continuare, & ſub pellibus hibernare cœperunt. quod me docuit Liuius lib. 5. ab vrbe cond. principio, dum inquit, *hybernacula etiam res noua militi Romano, ædificari cœpta.* Antea enim hiemi cedentes arma deponere; domos, ac res ſuas inuiſere ſolent. hinc apud Liuium, eodem libro, querela illa Tribunorum plebis: *Militem Romanum in opere, ac labore, nitibus, pruinisq; obrutum ſub pellibus durare: ne hiemis quidem ſpatio, quæ omnium bellorum terra mariq; ſit quies, arma deponentem.* In antiquitatibus & illud ſcriptum, Spartiacum militem coercitũ acriter, quòd procinctus tempore auſus ſit videri ſub tecto. Monet Ammianus lib. 22. Sed ab eo rigore militaris ſeueritatis poſtea diſ-

Tabernacula.

Pelles, pro tentoriis.

Caſæ.

Quãdo primum Romani, hiemẽ in caſtris continuarint. Hibernacula.

Aestiua. Hiberna.

ceſſum eſt, repertis Æſtiuis & Hibernis. Varro libro 4. De lingua Latina *Cenacula dicta. poſteaq; vbi cenabant plura facere cœperunt, vt in caſtris ab hieme hiberna, hibernum domus vocarunt, contra æſtiuum.*

Curſus publicus Rom. Veredi.

In angariis plurimum detinendi.] De angariis & parangariis; Veredis, & parauerédis; quorũ vſus in curſu publico, & re vehicularia, multa Iuriſconſulti lib. 12. Codicis Iuſtiniani, tit. De curſu publico. Multa quoq. ad eam rem Budæus in explicatione l. eos qui, ff. ad legem Corneliam de falſis. Et præclarè de hac re Iuriſconſultorum anteſignanus Iacobus Cuiacius in dictã rubricam Codicis Iuſtiniani. Sed & apud Perſas, vt idem Budęus auctor eſt, *ἀγγαρεῖον δρόμημα* curſus perniciſſimus equitum erat. videndus autem in eam rem Herodotus lib. 8. Imò & ipſi nuntij Regij apud Perſas *ἄγγαροι* erant, teſte Suida. quos etiam *ἀγγάρδαι*, vocatos ſcimus. Hi peracto ſingulorum dierum penſo, manſiones habebant, ſeu diuerſoria, quæ & ipſa *ἀγγαρεῖα* vocarunt. vide ſi integrum eſt, & Cœlium Rodig. lib. 18. cap. 8. Noſtrates hoc genus veredorum *poſtas* vocant, quaſi poſitos, collocatosque certis in locis, & ſemper in procinctu excubantes. Addendum eſt & illud, non expeditis equis, vt hodie; ſed vehiculis ea in re antiquos vſos. probabo in gratiam iuniorũ vno teſtimonio Ammiani Marcellini ex lib. 21. Hiſtoriarum: *Vt caterui antiſtitum, iumentis publicis vltro citroq; diſcurrentibus, per ſynodos quas appellant, dum ritum omnem ad ſuum trahere conantur arbitrium, rei vehicularię incideret nerues.* Equis tamen & ſine vehiculo veredos vſos, probare poſſim, ex Caſſiodori lib. 4. Variarum, epiſtola ad Ghodiſcalcum Saionem, & cap. 5. lib. eodem. Porro ab illo curſu vehiculari, nomen tractoriarum in iure ſcripto pro diplomatis, quæ miſſis, vel euocatis à principe dabantur, quibuſque ſuis locis euectionem impetrabant. meminit & Plinius libro 10. Epiſtolarum. Primum autem curſus vehicularis inſtitutorem apud Romanos reperio Auguſtum, apud Suetonium in ipſius vita cap. 49. vbi videre eſt vehiculorum loco prius iuuenes ab eodẽ per vias militares fuiſſe diſpoſitos. Atqui laborem hunc angariarum tyronibus durandis feciſſe, nemo eſt qui negare auſit, modò paterentur apud Vegetium eam vocem conſiſtere libri VV. & viri eruditi. Nõ patiuntur hoc loco, liber Collegij trium Coronarum, & manuſcriptus N, qui

Et Perſarum.

Poſtas noſtri vocant.

Antiquis in curſu publico currus vſui erãt.

Etiam ſoli equi.

Tractoriæ, ſeu diplomata in curſu publico.

Curſum publicum apud Rom. quis inuenerit. Iuuenes primum in eo curſu, non equi, aut currus.

pro

pro *Angariis*, hîc ſubſtituunt *Agrariis*. Itidē apud Vegetium infra lib. 4. cap. 19. & lib. 2. cap. 22. lib. 3. cap. 8. bis. & libro eodem capite poſtremo. Membranæ H. N. & alij quidam libri tuentur illud *Agrariis*. Tuitus etiã eſt Galliæ flos Adrianus Turnebus libro 4. Aduerſariorum cap. 7. adſtipulantibus ſibi ſuis exemplaribus veteribus Vegetianis. Probauitque Agrarias Vegetio dictas, quas prætenturas, ſtationesque agrarias Ammianus vocauit. *Quia Meſopotamiæ*, inquit, *tractus omnes crebro inquietari ſueti, prætenturis, & ſtationibus agrariis ſeruabantur.* Iterum: *Salubriter, & cautè caſtra metata, prætenturæ ſtationesq; agrariæ totis rationibus ordinatæ.* Itidē & in Notitia vtriuſq. imperij, vbi de caſtellis & limitum munitionibus agitur: *Vigiliis in his, & agrariis exercendis, vt prouinciarum quies circundata quodam præſidij cingulo illæſa requieſcat.* Quas hîc prætenturas vocant, (prætentas apud Manilium vocari ſupra diximus,) à prætendendo dictas, nimis quàm manifeſtum eſt. Elegantem ſanè de eo tralationem D. Ambroſius ſumpſit: *Fortis*, inquit, *viri eſt non diſſimulare, cùm aliquid immineat, ſed prætendere, & tanquam explorare de ſpecula quadam mentis.* Et vt illud, tanquam aliud agens adnotem, vt hoc, itidem alia patres à re militari ad eccleſiæ ritus traxêre vocabula. Nam vnde illis Vigiliæ? ſtationes? teſſeræ? vexilla? proceſſiones? & mille alia.

Vegetius correctus.

Agrariæ quid ſint.

Prætenturæ à prætendendo dictæ.

Eccleſia multis vocabulis vtitur ſumtis à re militari.

Procul habendi à ciuitatis illecebris.] Mihi perplacet quod membranæ legunt, *ciuilibus illecebris*. Auctor eſt Herodianus lib. 4. Imperatorem Seuerum filios ſuos ex vrbe abduxiſſe, non alia cauſſa, quàm vt procul munditiis vrbanis, in caſtris militari vitæ ac ſobriæ iuuenes adſueſcerent. Tacitus lib. 2. Annalium: *Iuuenem vrbano luxu laſciuientem melius in caſtris haberi.* Eôdem referendum quod lib. 9. Etymologiarum, ſeu Originum ſcriptum reliquit Iſidorus: *Caſtra*, inquit, *ſunt, vbi miles ſteterit, dicta autem caſtra quaſi caſta, eò quòd ibi caſtraretur libido.* Magni animi profecto dictum illud Epaminundæ, apud Æmilium Probum, quem ſcriptorem Cornelium Nepotem nuncupandum cenſent. *Si Principes Græciæ eſſe vultis, caſtris eſt vobis vtendum, non palæſtra.* videndus & Horatius lib. 3. Ode 3. Non alienum quoque à diſciplina militari, quod apud Cornelium Tacitum Ælius Seianus etiam caſtra ipſa voluerit ab oppidis remotiora collocari, ne militum animos oppidani inflecterent adeundo, appellando.

Imp. Seuerus cur filios abduxerit ex vrbe.

Caſtra vnde nomen habeant.

Epaminundæ dictum.

Caſtra cur remouenda ab vrbibus.

landò. *Seuerius* (inquit) *acturos ſi vallum ſtatuatur procul vrbis illecebris.* eaque ratio eſt, cur & milites antiquitus ad matrimonia non fuerunt admiſſi. ad quod probandum citarem Tacitum 14. Annalium, & Galgaci verba, ex eiuſdem ſcriptoris Agricola, niſi viderem, ſummum Belgicæ noſtræ decus, Iuſtum Lipſium eam rem elucidaſſe in commentario ad Annales Taciti. etiam Athletas non modò coniugij, ſed & Veneris expertes fuiſſe, Tertullianus ſcripſit ad Martyres. Plato 8. De legibus, & proinde Galenus. Quod ad Venerem, aperto ore reclamat Plinius lib. 28. cap. 6. Eandem & militibus permiſſam fuiſſe loco iam citato idem Lipſius docuit. Primus autem, vt vxorem domi milites Romani haberent, Imperator Seuerus permiſit, vt auctor eſt lib. 3. Herodianus. Quin & Alexandrum Magnum in tantum à patre degenerauiſſe accepimus, vt militibus in caſtris vxores habere permiſerit, pueris alimenta, iuuenibus armorum, equorumque inſtrumenta dederit. patribus pro numero filiorum præmia ſtatuerit. atqui ea res præter vulgi opinionem illi ſucceſſit. Nam veteranis patribus, tyrones filij ſucceſſerunt; & conſtantiſſimi milites effecti, qui non ſolùm tyrocinia, verùm & incunabula in ipſis caſtris poſuerant. quæ conſuetudo etiã in ipſis ſucceſſoribus Alexandri manſit, teſte Iuſtino lib. 12.

Milites ad matrimonia non admiſſi.

Athleta à matrimonio, etiam à Venere prohibiti.

Seuerus domi vxores militibus permiſit.
Alexãder Magnus militibus vxores etiam in caſtris permiſit.
Ibiq; pueri educati.
Id feliciter Alexandro ſucceſſit.
Succeſſores illius eundem morem quoque probarunt.

Corporibus eorum robur accedat, & animus.] Exemplaria VV. *robor* legunt, & hîc, & infra pluribus locis. atque ita ſcribitur in Gloſſis veteribus ſemper. Etiam Soſipatrum Chariſium hoc nomen vidi recenſere inter nomina in Or Inſtitutionum Grammat. lib. 1. De cetero vt animi, & corpora militum exercitio & labore roborantur: perinde intermiſſa laboris conſuetudo vtrumque debilitat, teſte Vegetio lib. 2. cap. 23. Itidem Tertullianus apud Martyres de prælusione cum militum, tum gladiatorum: *Sudore omnia conſtant, ne corpora atque animi expaueſcant.* De *vmbra ad ſolem, & ſole ad cœlum* (malim legeretur *de ſole ad gelum*) *de tunica ad loricam, de ſilentio ad clamorem.* Gelum pro gelu veteres dixiſſe teſtes mihi Grammatici. Nonius Marcellus, Priſcianus, & Soſipater Chariſius.

Robor, pro, robur.

Milites ſine intermiſſione exercendi.

Gelus, pro gelu.

Poſt Vrbem conditam.] Vetus liber M. impreſſus, *ab Vrbe condita.* quomodo Vegetium video locutũ lib. eodem cap. 20. & alios ſcriptores plus millies.

Vt

Vt aranti Quintio.] Qui hiſtoriam ignorat, diſcat è Liuij lib. 3. & ab auctore De viris illuſtribus, qui nudum Quintium à viatoribus repertũ prodidit. Cuius ratio peti quoque poteſt à Dionyſio Halicarnaſſeo.

Quiutius ex agro ad dictaturam vocatus.

Viro optimo dictaturam.] Verba illa *Viro optimo.* C.M. S. N. H. & tres Suſianij libri non agnoſcunt, & meritò. De poteſtate dictatoris & tẽpore imperij, ita Pomponius Iuriſconſultus: *Interdum*, inquit, *re exigente placuit maioris poteſtatis Magiſtratum conſtitui. itaque dictatores proditi ſunt, à quibus nec pronocandi ius fuit, & quibus etiam capitis animadverſio data eſt. hunc Magiſtratum quoniam ſummam poteſtatem habebat, non erat fas vltra ſextum menſem retinere.* l. 2. §. *populo.* ff. *de origine iuris.* Liuius lib. 4. *Senatus extemplo* (quod in rebus trepidis fieri ſolet) *dictatorem dici iuſſit.* Dicebatur autem Dictator ex ſenatuſconſulto ab altero coſs. & ipſe porro Magiſtrum equitum dicebat. Primum autem Dictatorem T. Larcium, Magiſtrum verò equitum Sp. Caſſiũ, inueni anno nono poſt reges exactos. Liuius, lib. 2. ab V.C. & faſti Rom. Creati autem vel rei gerundæ cauſſa, aut ſeditionis ſedandæ, etiam regni opprimendi, etiam Reipublicæ conſtituendæ, etiam claui figendi, etiam comitiorũ habendorũ, etiã ludorũ cauſſa, quemadmodũ probare facile mihi ſit, niſi vererer eſſe longior.

Dictatoris poteſtas.

Dictatura VI. menſes tantum retinebatur.

Dictator à quo dicebatur.

Magiſter equitum à quo dicebatur.

Dictator primus.

Dictator, quas ob cauſas dicebatur.

AD CAPVT IV.

Incipientem pubertatẽ ad dilectum cogendam.] In membranis Suſij & H. *incipiente pubertate ad dilectum cogendum tyronem.* Ad rem veniamus. Qui de militari diſciplina libros poſteris reliquêre, haud ferè quemquam minorem ſeptem & decem annis, aut ſex & quadraginta maiorem, militiæ & tyrocinio aſcribi ſolere docuerunt. idque à Seruio Tullio vetere cenſione primùm cautum fuit. Gellius teſtis libro 10. cap. 28. & æuo ſubſequente à Caio Graccho lege ſacrata ſancitum. Liuius lib. 25. Plutarchus in Gracchis. Seneca De breuitate vitę cap. vlt. Antonius Auguſtinus libro ſingulari ad Modeſtinum in l. paupertas. §. iam verò militi. ff. de excuſationibus. Imo legem fuiſſe probat Iuſtus Lipſius ad Taciti Annales, quæ militem liberaret anno demum ætatis quinquageſimo. videndus Petrus Crinitus lib. 8. De honeſta diſciplina, cap. vltimo. Addam quod hac de re apud Macrobium obſeruaui lib. 1. in ſomnium Scipionis.

Anno XVII. initium militiæ. Anni XLVI. a militia excuſabant.

Ea de re lex Seruij Tullij regis. Item C. Gracchi.

Alij militiam ad L. ætatis annum extendunt. Probis teſtimonium Macrobij.

pionis. In nonnullis rebuſpublicis ſecundum & quadrageſimum: in aliis nonum & quadrageſimum ætatis annum, immunitatem à militia præſtare. *Nonnullarum*, inquit, *rerum publicarum is mos eſt, vt poſt ſextam, ad militiam nemo cogatur; in pluribus detur remiſſio iuſta poſt ſeptimam.* Per ſextam, & ſeptimam auctor ille hebdomades annorum intelligit, in quibus ſingulis ponebant annos ſeptem. Cenſorinus De die natali cap. 14. *In tertio gradu qui erant vſque quinque & XL. annos iuuenes appellatos; eò, quòd Rempublicam in re militari poſſent iuuare.*

Sed etiam perfectius imbibuntur.] Libri P. S. N. H. & duo Suſiani *imbuuntur*. ſed meo quidem iudicio, id non tam rectè conuenit cum eo, quod ſubiicitur, *quæ diſcuntur à pueris*. Quod in iuuentute non diſcitur, in matura ætate neſcitur, vt ſcribit apud Caſſiodorũ Rex Theodericus, dum Gothos adhortatur, iuuenes in Martiam diſciplinã ab ineunte ætate producere. adhibito exemplo accipitrum, qui fœtus ſuos, etſi nouitate marcentes, nidis proturbant.

At teneris perfectius omnia imbibuntur.

Deinde militaris alacritatis, ſaltus, & curſus.] Dixi me malle *militaris alacritas, ſaltus*. quod facio libris optimis auctoribus: aliò videtur abire M. ideoque illius lectionem adſcribendam duxi: *Demum mil. alacritas, ſaltus, & curſus, antè temperare debet, quàm corpus ætate pigreſcat.*

Vegetius emendatus.

Nam primum iuuentus, ſimul ac belli patiens erat.] Vt Vegetij locum hunc, ſic & ipſum adeò Salluſtium, vnde noſter eum deſcripſit, corruptum eſſe conieci, quod librarij neſciuiſſent, *ſimul*, pro *ſimulac*, etiam apud Oratores dici. qua de re in particulis linguæ Latinæ plura à me allata exempla. Atque locum hunc ita conſtitueram, *Nam ſimul iuuentus belli patiens erat.* Multos deinde poſt dies manuſcriptum Salluſtium codicem nactus, rectam ex eo coniecturam meam fuiſſe deprehendi. Idque præſente Iano Gulielmo Lubecenſi familiari meo, quem ob ſingularem eruditionem, &, quod caput eſt, animi candorem, amare nunquam deſinam. Locus ex Salluſtij Iugurtha eſt, eum vt in membranis repperi adſcribam: *Iam primum iuuentus ſimul belli patiens erat, in caſtris per laborem vſu militiam diſcebant*. eamque lectionem olim expreſſerant in Vegetio excudendo Colonienſes, vno excepto, quòd, *ac*, particulam inſeruiſſent. De re ipſa teſtimonium etiam Plinij accipe, ex libro octauo epiſto-

Iterum emendatus. Salluſtius emendatus.

Adoleſcentes Rom. parendo imperare diſcebant.

epiſtolarum. *Inde*, ait, *adoleſcentuli ſtatim caſtrenſibus ſtipendiis imbuebantur, vt imperare parendo, duces agere, cùm ſequuntur, adſueſcerent.* Tertullianus ad Martyres: *Nemo miles ad bellum venit cum deliciis, nec de cubiculo ad aciem procedit; ſed de papilionibus expeditis, & ſubſtrictis, vbi omnis duritia, & imbonitas, & inſuauitas conſiſtit. etiam in pace labore, & incommodis bellum pati iam ediſcunt.* *Etiam in pace belli incommoda ferebant.*

Per laboris vſum.] M. N. & C. *per laborem vſu.* quod & Salluſtianis membranis vidi confirmatum. attamen laboris conſuetudinem Vegetius dixit lib. 3. capite ſecundo.

Sudes ſcienter figere norit.] Eas aggeribus ſuperimponi, & vallos appellari infra videbimus. neque mirabere hanc ſcientiam in tyrone requiri, ſi ſcias caſtra ponere, foſſas ducere, & alia caſtris muniendis facientia, ipſorum militum Romanorum munia fuiſſe. *Ipſi milites opera olim fecerunt.*

AD CAPVT V.

Proceritatem tyronum, à conſule Mario, ſcio ſemper exactam.] Libri M. S. N. *Proceritatem tyron. ad incommoda ſcio ſemper exactam.* Membranæ H. habent *ad incommam.* certè illud *à conſule Mario* gloſſarium eſſe rectè cenſuit acutiſſimus, mihiq́ue amiciſſimus Ianus Mellerus Palmerius. Neque id vlli libri agnoſcunt, vnâ Pariſienſi editione excepta: in qua legitur *Proceritatem tyro à Conſule Mario ad victoriam ſcio ſemper exactam.* nugæ meræ. in membranis Suſij reperi, *proceritatem tyronum ſcio quondam ſemper exactam.* Iterum Palmerio adſentior ex *quondam* facienti *commodam.* Proceritas commoda hic, quam alij mediam militarem vocarunt ſtaturam. hanc qui ſuperabant dicebantur ſtatura proceri, qualis depingitur apud Spartianum Hadrianus. *Statura prolixa*, qualis apud eundem Peſcennius Niger: *Eminentem ſtaturam* Suetonius vocauit. *eximiam* Liuius lib. 7. Qui minores erãt, exiles, breues, & breui ſtatura dicti. De ſtatura media, militari, iuſta, & cõmoda, exempla ponã. Statura iuſta Galbam obſeruaui à Suetonio deſcriptum. Itidem Liuius: *Corpus alteri magnitudine eximium verſicolori veſte, pictiq́; & auro cælatis refulgẽs armis: media in altero militaris ſtatura*, lib. 7. ab Vrbe condita. Itidẽ media ætate mulierẽ Plautus Aululария appellauit. Imo & Imperatorem Alexandrũ Scuerũ, ſtatura militari, apud Lampridium video deſcribi: & longitudine Romana

Sublatum à Vegetio mendum.

Statura media, militaris, & cõmoda.

Statura procera, eminens, prolixa.

Ætate media mulier.

Statura Romana.

Romana Imperatorē Gordianum à Iulio Capitolino. De ſtatura commoda Plautus Aſinaria exemplū ſuppeditauit.

Qua facie noſter Saurea eſt, ſi is eſt, iam ſcire potero.
II. Macilentis malis, rufulus, aliquantum ventrioſus;
Truculentis oculis, commoda ſtaturâ, triſti fronte.

Commodus communis. Idem Milite, commodum cōuiuam appellat, qui loqui, & tacere ratione poſſit. quiq. iuſtā tantū orationis ſuæ partem perſequi, & ſuā itidē tacere, cùm aliena oratio eſt, norit.

Pedes quinque & dodrans ſtatura breuis. Vt ſenos pedes, vel quinos, & denas vncias habentes.] Suetonius breuem ſtaturam dicit, quæ erat pedum quinque & dodrantis, in Auguſto, cap. 79.

Denas vncias habentes.] Sunt libri in quibus vox *vncias*, vtauit in *turmas*. Itidem hoc lib. cap. 12. pro *duas vncias adacta* ſubſtituerunt quidam *duabus viis ad*. vtrumque illorum ineptiæ debetur, qui non intellexerunt Romanos per pedem menſuram ſignificaſſe, diuiſiſſe autem in quatuor palmos, digitos ſexdecim. diuiſiſſe item pedem in vncias duodecim, ita vt duodecima pars pedis vncia appelletur. pollicem dici auctor eſt Frontinus. De diuiſione pedis in palmos quatuor, ſeu digitos ſexdecim, præter Vitruuium teſtes mihi Columella, Frontinus, Feſtus in *Trientem*, Iſidorus & alij. Altera pedis diuiſio nata eſt apud eos, qui pedem pro aſſe habuerunt, eumque (quemadmodum & aliud omne integrum quod aſſem nominarunt) in duodecim æquas partes diſtribuerunt. Vnam portionem vnciam dixerunt, duas ſextantem, tres quadrantem, & ſic deinceps: prout Iuriſconſulti libram, pondo, ſeu aſſem diuiſêre, ſingulisque partibus ſua indidêre nomina. Hinc patet quàm Latinè ceſpes dicatur *altus ſemiſſem* infra apud Vegetium. quod ibi ineptum quidam cenſent, & malunt *altus ſemis pedem*. Itidem Aſtrologi duodecimas diametri ſolis, & lunæ, digitos, ſeu vncias vocant. Etiam anni curricula ad libræ plenitudinem antiquitas collegit, menſibus duodecim vnciarum nomine cōputatis, vt auctor eſt Caſſiodorus lib. 1. Variarum capite 10. Dicta autē Vncia ab vno, Sextans ab eo quòd ſexta pars aſſis eſt, Quadrans quòd quarta, Triens quòd tertia pars, Semis quòd ſemis, id eſt dimidium aſſis. & ſic deinceps reliquæ aſſis partes: vt docet Priſcianus, de ponderibus, & menſuris.

Pedis vna diuiſio in XVI. digitos: Altera pedis diuiſio in duodecim vncias.

Vegetij locus confirmatus. Annus olim in duodecim vncias diſtributus.

Vncia vnde dicta.

Vncias habentes.] Verbum *habentes* nullum eſt in libro S.N.&

S. N. & H. Inde ſuſpicari poſſumus olim hæc numeris perſcripta fuiſſe, hoc modo: *puta vt* VI. *pedum, vel certe* V. *vel* X. *vnciarum inter alares equites, &c. probarentur.*

Ciuilis pars florentiorem adduxerat iuuentutem.] Peccare non videor, qui cum membranis legam *abduxerat.* Nam vt Vegetium intelligo, notat eos, qui domi, quàm militiæ viuere; in foro quàm in caſtris verſari; togati, quàm ſagati incedere malebant. Sic auctor noſter hoc lib cap. 7. *dum honeſtiores ciuilia ſectantur officia.*

Minorem quidem corpore, ſed fortiorem armis.] Octo apud me exemplaribus probatur *armis*, pro *animis.* at non proinde & mihi impedit Vegetius qui non tantùm corporibus, ſed etiam animis præſtantiſſimos deſiderat hoc lib. cap. 7. & lib. 2. cap. 5. Impedit quoque Salluſtius, cuius locus dignus qui adducatur: *Sed diu magnum inter mortales certamen fuit, vine corporis, an virtute animi, res magis militaris procederet. Nam & priuſquam incipias conſulto, & vbi conſulueris maturè facto opus eſt. Ita vtrumque per ſe indigens, alterum alterius auxilio eget.* Coniurationis Catilinariæ principio.

Vine corporis, an magis animi viribus res militaris procedat.

AD CAPVT VI.

SED qui dilectum acturus eſt.] Seruius in Virgil. Æn. lib. 8. auctor eſt apud Romanos tria militiæ genera fuiſſe. Nam aut legitima erat militia, aut coniuratio, aut euocatio. legitima, quæ & ſacramentum dicitur, erat eorum qui ſinguli iurabant, ſe *pro Rep. eſſe facturos*, nec diſcedebant niſi completis ſtipendiis. Aut certè ſi eſſet tumultus, *id eſt bellum Italicum vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus.* Verrius & Feſtus in voce *Tumultus.* tunc quia ſingulos interrogare non vacabat: qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, vnum roſeum, quo pedites euocabat; alterum cæruleum, quod erat equitum, dicebat, *qui Remp. vult ſaluam eſſe me ſequatur.* & qui conueniſſent ſimul iurabant, & dicebatur iſta militia coniuratio. Fiebat etiam euocatio. nam ad diuerſa loca diuerſi propter cogēdos mittebantur exercitus. Conquiſitores hos vocari memini à Liuio lib. 30. & Hirtio lib. de bello Alexandrino. Ritum coniurationis etiam Arnobium; video attigiſſe lib. 2. aduerſus Gentes: *Cùm paratis bella, ſignum*, inquit, *monſtratis ex arce? aut fecialia intra tractatis?*

Tria militia genera.

Legitima militia quæ.

Quid tumultus.

Coiuratio qualis.

Euocatio qualis.

Conquiſitores militum.

per clarigationem repetitis res raptas? Quæ ex Seruio mutuati ſumus, eadem video & Iſidorum ab eo ſumpſiſſe lib. 9. Etymol. pòſt etiam Budæum ad Pandectas, item alios. Adiungendum cenſui & Gallorum morem in conſcribendis militibus. Hi bellum inituri lege communi omnes puberes armatos conuenire cogebant, & qui ex eis nouiſſimus venerat, in conſpectu multitudinis omnibus cruciatibus adfectus necabatur, memoriæ prodidit Cæſar lib. 5. belli Gallici. Qui verò apud Romanos in legitima militia, & publico dilectu, olim non reſpondebant, vt proditores libertatis in ſeruitutem redigebantur. Teſtis mihi Menander Iureconſultus *l. qui cum vno. §. qui poſt. ff. de re militari.* & Franciſcus Duarenus lib. 1. diſputationum cap. 4. ſed mutato poſtea ſtatu militiæ à capitis pœna receſſum eſt *d. §. qui poſt.* Etiam illud admonendum, certos dies conſtitutos fuiſſe intra quos legitimæ militiæ dilecti expeditioni ſe pararent. Feſtus: *Inſti dies dicebantur triginta, cùm exercitus eſſet imperatus, & vexillum in arce poſitum.* Porro etſi militibus ſcriptis iam, iuratisque, dies, quo adeſſe deberent, præfinitus eſſet, quo citati conſuli reſponderent; erant tamen in eo excuſationes, morbus ſonticus, auſpicium, ſacrificium, anniuerſarium, &c. de qua re adeundus Gellius lib. 16. cap. 4. & Polybius lib. 6. fuit quoque cùm aliam dilectus habendi rationem publica neceſſitas requiſiuit, vt etiam illi, qui vacationem à militia habebant, nomina dare cogerentur. Liuius lib. 7. *Et cùm (quod per magnos tumultus fieri ſolitum erat) iuſtitio indicto, dilectus ſine vacationibus habitus eſſet, legiones quantum maturari potuit, in Auruncos ductæ.* Similis quoque & bello Gallico dilectus fuit, in quo opificum vulgus, & ſellularij minimè militiæ idoneum genus hominum exciti: Liuio teſte lib. 8. Imò & ſenes nomina dare vel inuiti coacti non ſemel: Liuius lib. 5. & lib. 27. Alia itē & in educendo exercitu ratio nonnunquam obſeruata. Mira ſanè quam in cogendis militibus feſtinationem prædicat Liuius lib. 3. extremo. Nimirum mane cùm iuuentus in campum Martium dilectus cauſſa cōueniſſet, ſigna militaria eo ipſo die, à Quæſtoribus ex ærario prompta, delataque in campum, & quarta eiuſdem diei hora inde exercitum mouiſſe. Obſeruatione dignus mos de ſignis militaribus ex ærario promptis. vbi tēpore pacis depoſita obſeruabant ea Quæſtores.

Gallorum mos in conuocādo milite.

Romani in dilectu non reſpondentes. puniti, vt proditores.

Mutata illa pœna mutato militiæ ſtatu.

Milites lecti, diebus XXX. ſe parabant.

Data tamen in eoexcuſationes.

Neceſſitas publica dilectus rationem mutauit.

Dilectus ſine vocationibus.

Opifices & ſellularij militiæ adſcripti.

Senes nomina dare coacti.

Exercitus quatuor horis cōſcriptus, & eductus.

Signa militaria tēpore pacis vbi, & à quibus cuſtodita.

flores. Idem Liuius: *Cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iußiſſet, ſignáque eodem ex ærario Quæſtores deferre.* lib. 7. Atqui non minus dignum obſeruatu, quod ex Appiano de bel. Hiſpanienſi didicimus. Nimirum, quòd cùm in prædicto dilectu agendo conſules minus ſincerè dicerentur verſati, poſtea placuit non deligendo, ſed ſortitione milites vocari. Hac ratione congregatum exercitum primus duxit in Hiſpaniam L. Lucullus conſul, qui ſecum legatum habuit Cornelium Scipionem. Sed fortaſſe nimis multa hæc, de dilectu, & exercitu educendo quibuſdam videbuntur, attamẽ in eam partem peccare malo (ſi id peccare eſt,) quàm omittere, quod huc pertinere video. ideoque & alios ritus adſcribam à me obſeruatos. Fuit ſub principibus Rom. & ille mos, vt dies expeditionis publico edicto indicaretur. Sic Imper. Alexander Seuerus in expeditionem bellicam exiturus, dies itinerum publicè proponebat, ita vt edictum penderet ante menſes duos, in quo ſcriptum erat, Illa die, illa hora ab Vrbe ſum exiturus, & (ſi dij voluerint) in prima manſione manſurus. deinde per ordinem manſiones, deinde ſtatiuæ, deinde vbi annona eſſet accipienda; & id quidem eo vſque, donec ad fines Barbaricos veniretur. iam enim inde tacebatur. auctore in illius vita Lampridio. Formulam qua Gothi in expeditionem euocati fuere, ex Caſſiodoro adſcribam. *Atque ideo per Nandinum Saionem noſtrum admonendum curauimus, vt ad expeditionem in dei nomine, more ſolito, armis, equis, rebúſque omnibus neceſſariis ſufficienter inſtructi, octauo die Kal. Iuliarum proximè venienti, modis omnibus deo fauente moueatis.* lib. 1. Variarũ ca. 24. De teſſera expeditionali alibi quoq. dicturi ſumus. Ceterùm priùs quàm Vrbem egrederentur duces, munus gladiatorium, & venatus dediſſe ex Capitolino didicimus. qui alterum factum ſuſpicatur; vt duces inter ſe cohortes videndo; ferrum, & vulnera ne perhorreſcerent. Sacra item fecêre ante egreſſionem, vt videre eſt apud Herodianum lib. 6. Etiam antequam prœlium committerent, ſacra feciſſe docere poſſum. ſic Audaciæ & Pauori ſacra facta à Scipione, conſtat ex Appiano, lib. de bello Punico. Neque à Romanis tantum: Lacedæmonios duces prælium inituros ſacra Muſis perſoluiſſe ſcribit Plutarchus in Lycurgo. Myſios equum immolaſſe Florus teſtatur: *Illi*, inquit, *ſtatim ante*

Dilectus ſortitione inſtitutus.

Quis primus legium ſortitione militẽ eduxerit.

Dies expeditionis edicto indicatus.

Edictum etiam ante duos menſes, quam egrederentur, ſuſpiſum.

Formula illius edicti.

Duces ante egreſſionem venatus dabant.

Etiam ſacra faciebant.

Sacra facta etiã ante prælium.

Idem facitarunt Lacedæmonij. Item Myſij.

Mos vetus belli indicendi.

aciem immolato equo concepêre votum. Nunc qui olim ritus fuerat indicendi belli, in solo hostium, & per feciales, idem post & in educendo exercitu domi obseruatus. Romani antiquitus hunc morem tenuerunt, quòd fecialis testibus puberibus adhibitis, in terram cui bellum illaturi erant, hastam coniiciebat. Eum ritum ab Æquicolis, ab Anco Martio Rege Romam translatum testis mihi Liuius lib. 1. à Rheso primum excogitatum scribit auctor De viris illustribus, cap. 5. Formula istiusmodi indictionis in Liuio est lib. 1. & Gellio lib. 16. Noctium Atticarum cap. 4. Videndus etiam Nonius Marcellus, & Festus in *Feciales*. Verùm vbi propagato imperio bellum remotissimis nationibus indicendum fuit, ne foret necesse, vt dixi, eò feciales mittere, habuerunt Romani ante portam Carmentalem columnam, quam bellicam cognominarunt, quòd belli index esset, ab ea hastam sanguinolentam quæ in templo Martis reposita erat, iaciebant versus eam partem, quò profecturus erat ipse exercitus. Auctor Dio in Marco Antonino. Victor De regionibus Vrbis. Festus in *Bellona*. Gabriel Simeonius in obseruationibus antiquis, & Bartholomæus Marlianus lib. 6. De antiquæ Romæ topographia cap. 4. cum quo sentire tamen non possum. De hasta sanguinolenta per Persas etiam, patrio more, proiici solita, videndus Ammianus Marcellinus lib. 19. Historiarum. Etiam illud sacrorum fuit, vt, qui belli curam suscepissent, Martis templum ingrederetur, & primò ancylia, mox hastam simulacri ipsius commoueret, dicendo *Mars vigila*. eius rei auctor nobis Seruius 8. Æneid. Denique & liberi, & vxores, & reliqui militatum exeuntium propinqui, vota suscipere, atque eadem ante vrbis portas tabella suspendere, illisque reducibus persoluere solent: quem ritum ex Propertij Elegia 3. lib. 4. Turnebus adseruit lib. 23. Aduersar. cap. 6.

Vnde Romam translatus.

A quo excogitatus.

Belli Romæ indici cœpit ad columnã bellicam.

In eo vsui hasta sanguinolenta.

Hastam sanguinolentã & Persæ iecerunt.

Duces ante egressionẽ, Martis templũ quare ingressi.

Vota suscepta pro exeuntibus militatum.

Quando persoluta.

In equis, & canibus virtus multis declaratur indiciis.] *Motus equini de auribus intelliguntur, animos Leonum frons, & cauda indicant*; Solinus cap. 30. De forma equorum etiam Plinius videndus. Virgil. 3. Georg.

Signa generosi equi.

Nec non & pecori eſt idem dilectus equino:
Continuò pecoris generoſi pullus in aruis,
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus & ire viam, & fluuios tentare minaces

Audet,

Audet, & ignoto ſeſe committere ponti.
Nec vanos horret ſtrepitus, illi ardua cernix,
Argutúmque caput, breuis alnus, obeſáque terga:
Luxuriátque toris animoſum pectus, honeſti
Spadices, glaucíque: color deterrimus albis
Et giluo: tum ſi qua ſonum procul arma dedêre,
Stare loco neſcit, &c. libro eodem de boum forma:
—— optima torua
Forma bouis, cui turpe caput, cui plurima cernix, &c:

Signa bonis.

De ſignis generoſi equi adeundus etiam Conſtantinus Cæſar lib. 16. De agricultura, ca. 1. Columella lib. 6. cap. 29. De boum forma Columella lib. 6. cap. 1. & idem Conſtantinus lib. 16. cap. 2. & Varro lib. 1. Rei ruſt. cap. 20. Itidem & Caſſiodori locus elegans, qui lib. 4. Variarum ca. 1. *quorum pectora* (de equis loquitur) *vel crura ſphæris carneis decorè ornantur, coſtæ in quandam latitudinem porriguntur, alnus in breuitate cõſtringitur, caput cerninam reddit effigiem, imitantes velocitatem cuius videntur habere ſimilitudinem.* Adi ſi libet de equis etiam Varronem lib. 2. De re ruſtica cap. 7.

Alia ſigna boni equi.

Et canibus.] Signa quibus canum virtus probatur, aliquammulta petere licet ex Varrone li. 2. De re ruſtica cap. 9. & Columella lib. 7. cap. 12. quæ breuitatis cauſſa hîc prætereo, idem de equorum forma facturus, niſi cẽſuiſſem eam rem militibus neceſſariam, & ad rei militaris ſcientiam pertinere: etſi canes quidam in aciem produxerint. Plinius lib. 8. cap. 40. Et Olaus Magnus de Finlandis.

Canum ſigna.

Canes in aciem educti.

Valentibus digitis, longioribus brachiis.] lib. M. S. N & duo Suſij, *Valentibus brachiis, digitis longioribus.* Obſeruaui quod dignum puto memoria, Romanos digitos ſibi amputaſſe, cùm militiam detrectarent. exemplum de C. Vettieno apud Valerium Maximum, quem ob id, publicatis bonis, æternis vinculis punitum ſcribit, eoque pertinere viſum Iuriſconſulti reſponſum de eo, qui filium dilectus tempore debilitauit. *l. qui cum vno. §. qui filium. ff. de re militari.*

Digitos ſibi amputabant Rom. detrectantes militiam.

Interpretata l. qui cum vno ff. De re militari.

Ventre modicus.] Quemadmodum Vegetius tyronem requirit ventre modicum, ita milites, ſi interea, dum ſtipendia facerent, obeſi & perpingues facti eſſent, ab Imperatoribus multatos accepimus. Ageſilaus nimia ſagina grauem equo priuauit. Cato Cenſorius pinguem militem velut reip. incommodum iure inceſſiuit, cuius inter guttur,

Tyrones pingues non legendi. Milites obeſi multati.

Equites obesi equo primati.

& inguen, cuncta sub ventris dominio forent. de eadem re ipse Cato in Orationibus, *Nimis pingui, & corpulento censores equum adimere soliti, scilicet minus idoneum rati cum tanti ponderis corpore, ad faciendum equitis munus: quæ res cum ignominia facta est.*

Galli milites diligenter cauebãt ne modum zonæ præscriptum excederent.

Gallis equidem id proprium fuisse scio, vt sese exercerent, quóne obesi, ac ventre prominulo forent. si quis enim iuuenis modum zonæ præscriptum excederet, mulctabatur. hoc docuit Strabo.

AD CAPVT VII.

Piscatores, aucupes bello inidonei.

PISCATORES, aucupes.] Istiusmodi genus hominum iis castris potius conueniret, vbi calceatis dentibus milites eunt ad pugnam, quales apud Plautum Captiuis recenseri videmus.

Multis, ac multigeneribus opus est tibi
Militibus, primùm dum opus est pistorienſibus,
Opus paniceis, opus placentariis quoque,
Opus turdetanis, opus est ficedulenſibus.
Iam maritumi omnes milites opus sunt tibi.

Piscator militum tribuno concessus. Trebellius Dulciarius quis.

Attamen piscatorem vnum, vnum dulciarium Valerianus Imperator Claudio, militum tribuno, dandum assignauit, & multa alia. vt apud Trebellium legimus in diuo Claudio. Verùm tamen ea obtinuere corrupta iam magna parte militari disciplina veterum.

Placentarius quis.

Dulciarios.] Glossæ πλακουντάριος, *placentarius, dulciarius.* Meminit quoque dulciariorum Lampridius in Eligabalo, & Iulius Firmicus lib. 8. Mathes. cap. 11.

Linearij, quid dicti a Linteonibus.

Linteones.] In membranis partim *Limiones*, partim *lentiones* dicuntur. Linearij vocati, qui linea venderent: Linteones qui conficerent, texerent. Glossarium vetus *Linearius*, ὑφάντης ὀθόνης. Iterum cap. De artificibus, LEntIarius ὑφαντικός. etiam in veteri inscriptione:

NEGOTIATORES. LENTIARI. ET CASTRASIARI.

Linteonum meminit & Seruius lib. 7. Æneidos: & Iulius Firmicus lib. 2. & lib. 3. Mathes. non semel. ex quibus manifestum est rectè & ordine feciſſe Cuiacium, qui pro *Linteones* in locum reduxit *Linearios* l. 7. c. De excusatione munerum.

Recte à Cuiacio emendata l. 7. C. de excusatio. munne.

Qui aliquid tractasse videbuntur ad gynæcea pertinens.]

nens.] Græci ædificia sua in duas partes distribuêre. In qua viri sine fœminarum interpellationibus versabantur, eam andronitida appellabant: vbi verò cõgruerent mulieres, gynæconitin vocabant. Gynæceum ea fuisse pars videtur, in qua fœminæ lanificio præcipuè, & textrinæ operam dabant: Vitruuio teste lib. 6. De Architec. cap. 10. hinc apud Paulum Diaconum lib. 8. historiarũ,& Petrum Crinitum lib. 10. De honesta disciplina cap. 2. de Narsete legimus: Augustam ei, quòd eunuchus esset,mandasse, vt cum puellis in gynæceo lanarum pensa faceret. Et inde gynæciarij dicti ab Imperatoribus Valentin.& Valente;C. de Murilegulis. & in aliis Imperialibus constitutionibus. Fuit etiam dea Græcis Gynæcia culta: (Romani Bonam deam vocabant)cuius solemnia in domo cos. aut prætoris, dum per vxorem procurarentur; maritum, & mares omnes domo egredi oportebat. Plutarchus in Cæsare, & in Cicerone. Obseruatione dignum quòd Romanorum Matresfamiliæ primum locum ædium tenuerunt, Græcarum fœminarum Gynæconitis, in intima parte ædium fuerit. Cui rei testem habeo luculentissimum Æmilium Probum, in præfatione. Romanorum fœminas in atriis operari solitas docet quoque Arnobius, cùm Romanos à maiorum more multum recessisse exprobrat. lib. 2. aduersus gentes. *Matresfamiliæ*,inquit,*vestræ in atriis operantur domorum? industrias testificantes suas?* Adhibendus etiam Festus in *Andron*.

Græcorum ædificia in duas partes distincta.
Qua pars viris vtilis.
Qua fœminis.
Gynæciarij.
Gynæcia Dea Græcorum.
Bona Dea Romanis erat.
Eius solemnia quomodo celebrata.
Rom. matresfamilia primũ locum ædium tenebant.
Græcorum fœmina intimum.

Venatores conuenit sociare militiæ.] Sertorius ex primis Romanorum ducibus fuit. is cùm in venationibus transire per aspera quæque, & inuia aliis, esset adsuefactus; peritiam consecutus est inuadendi atque euadendi ex locis difficillimis: eóque aduersarios suos velitationibus potius, quàm publica pugna aggressus superauit. teste Plutarcho, in Sertorio. Diuus Adrianus anno ætatis quinto & decimo militiam iniens,studiosus venandi fuit vsque ad reprehensionem, teste Spartiano. Mithridates veritus insidias, venandi studium finxit, quo per annos septem neque vrbis, neque ruris tecto vsus est, & corpus ad omnem virtutis patientiam durauit. Iustinus lib. 37. Exercitationis bellicæ gratia iuuenes olim ad venationem eductos discere possumus ex Xenophonte in Cyri Pædia. Venationem quippe non modò ad corporis exercitationem vtilissimam

Venandi consuetudo quantum in bello Sertorio profuerit.
Iuuenes ad venationem adsuefacti, exercitationis bellicæ gratia.

censuerunt, Galenus De ludo paruæ pilæ, & libro De tuenda sanitate: Xenophon lib. De venatione. Aristoteles 1. Politic. Plin. lib. 5. epist. sed ad bellicam fortitudinem adsequendam omnino necessariam, Xenophon in Cyri Pædia. & Plinius Panegyrico. Plato non vno loco, nominatim lib. 7. De legibus. Vbi post triplicem Aquatilium, Volatilium, ac Terrestrium venationem, postpositis duabus prioribus, eam maximè in iuuenum educatione commendat, in qua homines quadrupedia, equis, canibus, ac propriis corporibus venantur. Quin & ipsas legiones Romanorum ab Imper. Maximino, solis venationibus frequenter exercitatas fuisse, scriptum reliquit Iulius Capitolinus.

Venatio triplex.

Quæ utilissima exercendis tyronibus.

Legiones venationibus exercitatæ.

In prima delectorum examinatione.] Libri veteres partim *dilectus*, partim *dilectum*, quod amplexus sum. Quod autem Vegetius examinationē dicit, id ab aliis video examen appellari, apud Cassiodorum, lib. 5. Variarum cap. 21. *Si te tyronem nostra indicia dilegissent, si ad examinis trutinam venisses incognitus.*

Examen tyronū.

In Sertorio præcipuè constat laudatum.] Liber Collegij trium Coronarum legit, *in sercorio*. liber M. & alter Susij *in prætoris*. inde fortè facere licebit, *in prætoriis*. Prætorij, & consulares dicebantur, qui prætores, & consules fuissent. l. 1. C. De dignit. lib. 12. l. 1. & l. vlt. C. De decurionibus lib. 10.

Prætorij qui.

Et moribus debet excellere.] Iuuentutem legionibus inferendam Flauius noster, & genere vult, & moribus excellentem. & merito. Olim enim dum res Romana moribus antiquis, virisque stetit, certum est tyrones ad militiam adsumptos, non tantùm iuuenes, sed ingenuos: reliquos verò extra ordinem militasse. Imò ne ingenui quidem omnes admissi. si quidem Histriones omnes, præter Atellanos, à stipendiis militaribus repulsos fuisse, tradit Liuius lib. 7. & Valerius Max. lib. 2. cap. 4. num. 4. Ceterùm bello ciuili inter C. Marium & Syllam, Marius milites non more maiorum, neque ex classibus, sed vti cuiusque libido erat (capite censos pleroque) scribere cœpit. testantur Sallustius, Festus, Florus, alij. Antea enim arma tantum tradi solebant hominibus idoneis, id est, qui facultates suas pignori viderentur opponere. Plutarchus in Mario: Serui à militia armata legibus prohibebantur, alioquin capite puniti:

Milites omnes olim ingenui. Nō omnes ingenui admissi.

Bello ciuili Marciano aliter milites scripti.

Serui à militia prohibiti.

niti: ita enim intelligendum Marciani reſponſum *l. ab omni militia. ff. de re militari.* nam ab alias militias ſeruos admiſſos & retractos, diſcimus ex *l. ſuper ſernis.* cum *l. ſeq. C. qui militare poſſunt, vel non.* adhibenda etiam *l. 2. C. De Tyronibus.* Huc reſpexit poëta Virgilius lib. 9. Æneid.

Virgilius illuſtratus.

——— *Quem ſerna Lycimnia furtim*
Sustulerat, vetitíſque ad Troiam miſerat armis.

Quàm olim ſeueri in militum dilectu Romani fuerint, quàm curioſi, patebit ex Vlpiani reſponſo, quod adſcribo ex l. 8. ff. De re militari. *Qui ſtatus controuerſiam patiuntur, licet re vera liberi ſunt, non debent per id tempus nomen militiæ dare, maximè lite ordinata; ſiue ex libertate in ſeruitutem, ſiue contrà petantur. Nec hi quidem qui ingenui bona fide ſeruiunt: ſed nec qui ab hoſtibus redempti ſunt prius, quàm ſe luant.* Item litigioſi, item criminoſi, item adulterij, vel aliquo iudicio publico damnati, inter milites non recipiebantur. *l. qui cum vno. & l. vlt. ff. De re militari. & l. prima C. qui militare poſſunt.* Et Flauius Vopiſcus exemplum proponit ex Aureliano. Sed labante paulatim Reipub. ſtatu ab ſeueritate illa maiorum procul receſſum eſt: admiſſis ad ſtipendia libertinis, ſeruis, paſtoribus, etiam gladiatoribus. Libertini cùm antea ad militiam non admitterentur, bello Italico militare cœperunt. teſtatur Liuij Epitome lib. 73. D. Octauius, libertino milite præterquam Romæ incendiorum cauſſa, etſi tumultus in grauiore annona metueretur, bis vſus eſt. ſub priore vexillo habuit, neque aut commiſtos cum ingenuis, aut eodem modo armatos. teſte Suetonio, in Octauio cap. 25. Seruos in militiam adſumptos paſſim Hiſtoriæ loquuntur. In iis tamen hoc obſeruatum, vt prius libertate donarentur. Florus lib. 2. cap. 6. *Arma non erant, detracta ſunt templis: deerat iuuentus, in ſacramentum militiæ liberata ſeruitia.* Idem lib. 3. cap. 21. Liuius lib. 31. *Aliam,* inquit, *formam noui dilectus inopia liberorum capitum, ac neceſſitas dedit, octo millia iuuenum validorum ex ſeruitiis, prius ſciſcitantes ſingulos vellentne militare, empta publicè, armauerunt.* Appianus De bellis punicis, *Senatus,* inquit, *eadem die bellum decreuit, & ſeruos per præconem pronunciauit liberos.* De paſtoribus vnum teſtimonium Cæſaris adhibeamus, de Pompeio loquitur: *Copias vndique omnes ex nouis dilectibus ad ſe cogi iubet, ſeruos, paſtores armat.* lib. 1. De bello ciuili. ex eodem libro de Gladiatoribus audiamus: *Gladiatores ſq;*

Quàm diligenter olim milites adſcripti.

Litigioſi, vel publico iudicio damnati, nõ admiſſi.

Receſſum paulatim ab illa diligentia.

Libertini quando primum militare cœperint.

Quo loco libertini fuerint in exercitu Octauij.

Serui ad ſtipendia vocati.

Prius tamen libertate donati.

Paſtores quoquè armati.

Etiam Gladiatores.

Scelerati quoque ad ſtipendia admiſſi & captini.

torésque, quos ibi Cæſar in ludo habebat, in forum productos Leutulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, & ſe ſequi iußit. Quinetiam ſceleratos à Dictatore M. Iunio, aduerſus Hannibalem armatos accepimus. Liuius lib. 32. *Ad vltimum propè deſperatæ reip. auxilium, cùm honeſta vtilibus cedunt, deſcendit equo, dixítque, qui capitalem fraudem auſi, quíque pecuniæ iudicati in vinculis eſſent, qui eorum apud ſe milites fierent, eos noxa, pecuniaq; ſe exſolui iuſſurum.* Etiam ſenes qnandoque nomina dare, vel inuiti coacti ſunt; vt alibi docui. Etiam ætate non iuſta tyrones admiſſi, exemplum luculentiſſimum in Rep. Rom. Appio Claudio Pulchro, & Q. Fuluio Flacco coſs. apud Liuium lib. 34. Sed hoc neceſſitas rei Romanæ vſurpare coëgit. quanquã poſtea fuerint ad militiam iuniores quoque admiſſi. D. Hadrianum quinto & decimo ætatis anno militiam iniſſe, Spartianus ſcribit. Etiam inſcriptiones ea de re in monumentis.

Tyrones ad militiam adſcripti nõ iuſta ætate.

D. Hadrianus anno ætatis XV. militiam iniit.

MILITAVIT. AN. X.
VIXIT. ANN. XXV.

Impuberes Tribuni militum. Id Imperatorum libidine introductum.

Vegetio auctore incipientem pubertatem ad dilectum coactam docemur hoc lib. c. 4. Quinimo impuberes olim non milites tantùm, verumetiam tribunos militum fuiſſe ſcribitur. quod non moribus receptum, ſed Imperatorum libidine aduerſum diſciplinam maiorum quandoque vſitatum; cùm aliquos legibus ſoluerent; quanquam id nullo reip. bono. Ceterùm vt ne hoc intẽdiſſe ſolùm videamur, proferamus, vt apud iudicem inſtrumenta, tabulas, & teſtato agamus. *Imperator Iuſtinianus Ioanni præfecto prætorio. Licet antiquis legibus permittebatur pupillis, ſi tribunatum numerorum merebantur, vltimum elogium conficere, attamen indignum noſtris temporibus eſſe videtur.* l. 18. C. De teſta. militis. Videnda quoque l. penult. ff. De legatis tertio, & Antonius Auguſtinus, cuius viri diligentiæ, eruditioniſque omnes iuris ſtudioſi non leuiter debent, libro ſingulari ad Modeſtinum. Flauius Vopiſcus de filiis Veteranorum in vita Probi. Item & alios honores, ac maiores Principum libido proſtituit. conſulares viros fecêre etiam illos, qui conſulatum nunquam geſſerant, ſed honorarij tantum conſules erant. Sic prætores honorarij, qui in eum ordinem adlecti fuerunt, etſi prætu-

Videm Imperatores maiores quoq. dignitates, & magiſtratus profiteruerunt. Conſules honorarij. Prætores honorarij.

ram nunquam geſſiſſent. teſtatur conſtitutio Zenoniana

ad Se-

ad Sebaſtianum præfectum prætorio. C. De conſulibus lib. 12. & Iulius Capitolinus in Pertinace. Lampridius adſcriptos vocat; dum in vita Alexandri Seueri ita ſcribit: *Nec quemquam paſſus eſt eſſe in palatinis niſi neceſſarios homines, iureiurando deinde conſtrinxit, ne quem adſcriptum, id eſt, vagantem haberet, ne annonis remp. grauaret.* quanquam ibi malim *vacantem*: pro, *vagantem*. ſæpè in locum alterius alterum immigraſſe alibi doceo, ex affinitate videlicet litterarum C. & G.

Adſcripti & vacantes.

Lampridius leuiter emendatus.

De dignitatibus honorariis, bellicis, ciuilibus, quæ minoribus pariter & maioribus largiebantur, conſulenda l. Quicumque infantes, Cod. Theod. De re mil. & l. 1. eiuſdem Cod. Qui à præbitione tyronum, &c. l. x l i. eiuſdem Codicis, De Decurionibus. l. quidam, ff. De re iudi. Item Suetonius Octauiano. & luculentiſſimum fragmentum Agathiæ Smyrnei, lib. v. De bello Gothorum: quod diligentiâ doctiſſimi Io. Leuuenclai nuper erutum.

Si pluribus ſtipendiis moretur in caſtris.] Hoc loco per ſtipendia, anni quibus milites merent, intelligendi ſunt. quo modo & Seruius hanc vocem interpretatus eſt lib. 8. Æneidos principio: & ſæpe eadem ita vſi Liuius, Tacitus, Iuriſconſulti, & ipſe Vegetius locis infinitis. Plautus Moſtell. *Vnum vbi emeritum eſt ſtipendium.* Significant etiam ſtipendia ipſum æs, & pecuniam, quam milites accipiebant. Dictum Varroni ſtipendium à ſtipe: quòd æs quoque ſtipem vocarent, lib. 4. De ling. Latina.

Stipendiorũ vox annos ſignificat.

Stipendium pro ipſo ære.

Stipendium vnde dictum.

Nunquam exercitus profecit tempore belli.] Abiicio τὸ *belli*, auctoritate librorum S. & N. & abſque iis eſſet, adulterinum eſſe conuincant verba præcedentia. *quid enim prodeſt ſi exerceatur ignauus? ſi pluribus ſtipendiis moretur in caſtris?* Vbi per ſtipendia annos quoque auctor noſter intelligit. vt iam antè interpretati ſumus.

Sublatum gloſſema ex Vegetio.

Dum indicti tyrones poſſeſſoribus.] In libris VV. erat aut *profeſſoribus* aut *profeßionibus*, rectè emendabatur à Iacobo Cuiacio Iuriſconſultorum noſtri ſæculi abſque controuerſia principe, *poſſeßionibus* ad *l. Senatorum. C. De dignitatibus lib.* 12. quòd nimirum tyronum, vel equorum productio perſonale munus ſit. l. vlt. ff. De muneribus, & honoribus. & quòd tyronum præbitio in patrimoniorum viribus potius, quàm in perſonarum muneribus cõlocetur. l. 7. C. De tyronibus. Non poſſum tamen quin indicem in optimis libris

Tyronum & equorum productio perſonalis.

Tyronum præbitio patrimonialis munus.

libris meis,& membranis perſcriptum eſſe *poſſeſſoribus*.quod ſi quis tueri volet, adeat l. reſcriptio ff. de muneribus, & honoribus. ex ea manifeſtum fiet, & Suetonij Octauio, cap.25. quàm ſit proprium huic loco vocabulum *indicendi*.

Romani poſſeſſionibus ſuorum multa indixerũt.

quod cùm ſuſtulere Pariſienſes, legentes hîc *addicti*, pro *indicti tyrones*, verè pro theſauro carbones ſuppoſuerunt. Ceterùm vt ad Vegetiũ interpretãdum veniamus, ſciendum eſt Romanos ſubditorum ſuorum poſſeſſionibus, ſiue patrimoniis indixiſſe non modò agminales equos, mulas,angarias, atque veredos; de quibus in l. vlt. §. patrimoniorum.ff.de muneribus,& honoribus:& alibi à nobis dicitur; ſed etiam quaſuis annonarias ſpecies, naues etiam, & alias res pro modo ſcilicet capitationis imperaſſe. imò & præbitionem tyronum. probari poteſt ex l. 2.& l. 7. C. de tyronibus. Fuit quoque, cùm aurum pro tyronibus inferretur, qua de re conſtitutio Imperatorum, Honorij, & Theodoſij: *Tyrones quorum pretia exhauſti ærarij neceßitas flagitauit. l. 1. Cod. Theodoſiano*, *Qui à præbitione tyronum.* Qui verò tyrones, vel aurum tyronum exigebant, Temonarij dicti fuere. l. 14. C. Theodoſ. de extraord. muneribus,& l. 2. eodem Cod. de deſertoribus. Ammianus: *Supplementa*, inquit, *legionibus ſcripta ſunt, indictis per prouincias tyrociniis, omnisq; ordo, & profeßio* (fortean *poſſeßio* legendum) *vexabatur, veſtem, armaq; exhibens, & tormenta, aurum quinetiam, & argentum multiplicesq; rei cibariæ copias, & diuerſa genera iumentorum*.lib. 21. Hiſtoriarum. Itidem pro praueredis,& annonis pecuniam collatam, videre eſt apud Caſſiodorum libro 12. Variarum cap. 15.

Equos.

Annonarias ſpecies.

Etiam tyrones.

Aurum illatum pro tyronibus.

Temonarij qui.

Ammiani locus tentatus.

Aurum pro annonis, & angariis tributum.

Per gratiam, aut diſſimulationem probantur, taléſque.] Monui rectius eſſe, *probantium, tales ſociantur armis*.quod in omnibus libris ſcriptis & excuſis reperi, extra vnũ Colonienſem, & Pariſienſem. ſed nihil, aut parum egerim, ſi ſola lectionis varietate paſcere lectorem velim. Nam quod Vegetius porrò ſuadet, à magnis viris, magna diligentia tyrones legendos, id à maioribus ſuis diligenter factum, vel ex eo colligere poſſumus,quòd homines idoneos mittere in prouincias ſolent, qui equos certa forma, ſtatura, ætate,legerent; ſtratores vocabant; quibus,quòd equos probarent, à prouincialibus, nomine probæ non amplius quàm vnum ſolidũ poſcere licebat. Conſulenda Imperatorum, Valentiniani,& Valentis cõſtitutio,quæ eſt C.lib. 12.t. de ſtrato-

Probatores tyronum diligenter requiſiti.

Miſſi in prouincias, qui equos probarent.

Stratores vocabant.

Stratorum præmium pro proba.

De ſtratoribus. ſed ad illam niſi Iacobi Cuiacij notas adhibueris, feceris intelligendo, vt nihil intelligas. Facit quoque huc Ammiani Marcellini locus lib. 29. *Conſtantinus ſtrator paucos militares equos, ex iis auſus mutare, ad quos probandos miſſus eſt in Sardiniam.* Stratorum aliud quoque munus, & proprium fuit, de quo nos ſuo loco.

AD CAPVT VIII.

SED non ſtatim punctis ſignorum inſcribendus.] Liber M. N. H. *ſcribendus* malũt. & ita locutus Vegetius lib. 2. cap. 5. Vbi de re ipſa vide quæ dicturus ſum.

Qui ex paruiſſimis finibus.] Fecerunt hîc ſuo more inepti, & voce Latina ſublata, ſubſtituerunt, *paruis*, ſed inuitis omnibus membranis, & optimis excuſis exemplaribus. Varro: *quam hilaritatem ſignificantes animi, rictus paruiſſimus, vt refrenato riſu roſeo.* apud Nonium in *Rictus*. Lucretius: *Paruiſſimus, Latinum verbũ.*

——*igitur paruiſſima quanto*
Et leuiſſima ſunt, ita mobilitate fruuntur.

Et mundi ipſius fine diſtendit.] Quidam mſs. *oſtendit*, ſed hoc mihi pro Vegetiano non eſt, quem ſuſpicor *extendit* dixiſſe. X. & S. ſæpe locum mutarunt. homines ignarii illius rei, cùm reperiſſent *eſtendit* pro *extendit*, fecerunt ſuo more quod proximum erat, & ad ſuum captum, *oſtendit*. Idem error in §. publica autem iudicia, Inſtit. de publicis iudiciis: vbi fruſtra viri docti verbum *oſtendendi* pro *extendendi* ex membranis adferunt: nam eadem ratio verbi deprauati, quam poſuimus. Eundem puto errorem ineſſe §. vlt. titulo de confirmatione digeſtorum: *& ſuum vigorem in iudiciis oſtendentes in omnibus cauſis.* legerim *extendentes*. Sic l. 2. C. de Apoſtatis: *Quod de inofficioſis actionibus conſtitutũ eſt, proprias exigat actiones.* Vbi membranæ in quibus *eſerat* reperi, verã, & genuinam lectionem eſſe demonſtrant *exerat*. Nam extendere, exerere vires, vigorem & ſimilia, Latinius dici nemo dubitat. Idemque verbum recipiendum cenſeo, §. item Lex Iulia de vi. Inſtit. dicto titulo. Itẽ *Lex Iulia de vi publica, ſeu priuata aduerſus eos exoritur*, malunt membranæ *exeritur*.

Defenſus locus Inſtitutionum Iuſtiniani.

Tentatus locus ex Pandectis.

Emendata l. 2. C. de Apoſta.

Reſtitutus locus Inſtitut.

Quæ Cato ille Cenſorius de diſciplina militari.] Librorum Catonis De re militari fragmenta aliquanta apud Sextum Pompeium Feſtum, aliquanta apud Noniũ Marcellum, & alios Grammaticos reperire eſt. Ex primo illius,

Catonis libri De re militari.

De re

Ex iis fragmentum. De re militari, fragmentum hoc apud Seruium 2. Georg. *pedites quatuor agminibus, equites duobus antibus duces.* Fuit eiusdem liber De tribunis militum, testis mihi Nonius in *protelarij.* Fuit eiusdē quoq. scriptoris Oratio de præda militibus diuidēda, testis Nonius in *Fite*, & Gellius lib. 11. cap. 18.

Catonis libri multi desiderati.

Catonis sententia falsa. Vbi verba Catonis quòd impensè sibi placuissent, adscripsit. placuissent scio magis, si in nostra hæc tēpora deploratissima Gellius incidisset: *Fures*, inquit, *priuatorum furtorū in neruo, atque in compedibus ætatē agunt: fures publici, in auro, atq. in purpura.* Fuit & Catonis Oratio de præda in publicū referenda. testem habeo Priscianum Grammaticum lib. 7. extremo.

Cornelij Celsi scripta. Quæ Cornelius Celsus.] De scriptore hoc ista posteris prodidit Volaterranus lib. 14. *Cornelius Celsus*, inquit, *de arte Rhetorica, de re militari, de re rustica, deq; medicina libros conscripsit, verùm ad nos tantum peruenit eius medicina, oratorio modo conscripta.*

Frontini prænomen. Quæ Frontinus.] Sextus Iulius Frontinus dictus fuit, cuius etiā alij libri De re militari fuēre, prēter ea, quę nunc circumferuntur strategemata. ostendam infra lib. 2. cap. 3.

Paterni Iureconsulti nomen. Quæ Paternus diligentissimus iuris adsertor.] Huic Terrunteni Paterni nomē reddo. Nam & index Iurisconsultorum Pandectis Pisarris præfixus Τερεντιανου Πατερνου appellat, & iisdem libris inscriptiones legum. Alij Tarrutinum nominant. Huius Paterni etiamnum fragmenta reperio l. 7. & secundum libros quosdam, in l. 15. falso Papiniano adscripta. ff. De re militari. Aliud eiusdem quoque fragmentum reperi l. 12. ff. dicto tit. & l. vlt. ff. de iure immunitatis. neque iis libris auſculto, qui, ferè illis omnibus locis, varia huic Paterno nomina fingunt, eumque nunc Macrum, nunc Marcianum appellant. sed à Macro disertim illum videmus distingui prædicta l. 12. à Marciano res ipsa secernit, cuius libri De re militari nulli laudantur. Paternum hunc vixisse obseruo, sub Imp. Cōmodo Antonino, & præfectū prætorio fuisse. in quo testem habeo Lampridium. *Crudelis vita Commodi, Quadratum, & Lucillam compulit ad eius internecionem consilia inire, non sine præfecti prætorio Tarrutini Paterni consilio.* in vita Commodi. vbi videre est, ob cōsilium istud, ipsum Paternum paulo pòst interemptum.

Eius fragmenta in Pandectis.

Paternus quando vixerit.

Præfectura prætorij functus.

Paternus interemptus.

Augusti disciplina. Quæ Augusti, Traiani, Hadrianique constitutionibus cauta sunt.] In disciplina Augusti, vt auctor est Macer Iurisconsultus libro 1. De re militari, ita caueba-

tur.

tur: *Etsi scio fabrilibus operibus exerceri milites non esse alienum: vereor tamen si quicquam admisero, quod in usum meum, aut tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus.* l. officium ff. de re militari.

Hadrianique constitutionibus.] Dionis testimonium hîc duxi proferendum, qui perinde, vt & alij Historiographi, diui Hadriani in re militari, industriam, diligentiam, fortitudinemque mirum in modum commendat, his ferè verbis: *Cœpit milites ad omne genus pugnæ exercere, atque interim alios afficere honore, alios castigare verbis, postremò omnes ea quæ facere oportebat docere, atque vt milites haberent vnde exemplum sumerent, ipse duriter viuere, pedibus iter facere, aut in quæuis loca equo proficisci, nunquam vehicula, aut quadrigas conscendere, nullo calore, nullo frigore, vt capite operto esset, adduci (vt verbo dicam) quamdiu principatum tenuit, ita milites rebus gerendis exercere, præceptis instituere; vt quæ tum ab ipso constituta sunt, ad hæc tempora vim legis, atque disciplinæ militaris obtineant.* Hæc Dio. Quòd autẽ Traianum, atque Hadrianum libros De arte ac disciplina militari scripsisse quidã affirmet, hoc vno Vegetij loco motus, is sciat me sibi nondum adsensurum. Extat opus Æliani De instruendis aciebus, ad eundem hunc D. Hadrianum, quod à Flauio hîc non recenseri mirarer; si vllum ab eodem ex Græcis scriptoribus, de arte, ac disciplina militari citari viderem.

D. Hadrianus cõseruator disciplinæ militaris.

Ipse suis militibus tolerantiæ exemplar erat.

Aelianus de instruendis aciebus.

Horum, quos supra retuli.] Alia sententia mea est, plures videlicet auctorem nostrum, quàm quos paulò antè retulerit, rei bellicę scriptores inspexisse, seu expilasse. Nam qui Paterni libros vidit, eundem suspicor & aliorum Iurisconsultorum de eadem disciplina, opera vidisse. Dicto indice Pandectarũ recensentur Macri militarion βίβλια ἑνὸς. Tarruteni Paterni βίβλια τέσσαρα. Menandri militarion βίβλια τέσσαρα. Pauli liber singularis de pœnis militum. & rectè eo modo inscribitur l. qui commeatus. ff. de re militari. eandem inscriptionem, vulgatis reiectis, recipiendam existimo l. qui excubias, & l. vlt. ff. dicto tit. Insuper & Cincij De re militari sex libros fuisse, testem habeo Gellium lib. 16. cap. 4. Euangeli libros De re militari laudari video apud Plutarchũ in Philopœmene, eundẽ cum aliis huius disciplinæ scriptoribus enumerat quoque Ælianus de instruendis aciebus, in cuius præfatione laudãtur opera Stratoclis, Hermiæ, Frontini, Æneæ, Cyneæ, Thessali, Pyrrhi Epirotæ

Vegetius plures auctores inspexit, quàm quos nominat. Iureconsultorum opera de disciplina militari.

Mutata inscriptiones legum ff. De re militari. Cincij libri de re militari.

Diuersi scriptores de disciplina militari Græci.

Epirotæ, Alexandri eius filij, Clearchi, itē Pausaniæ, Euangeli, Polybij Megalopolitani. Ad hæc Eupolemi, Iphicratis, Posidonij Stoici, Brionis horū opera, simulque eorum omnium, quorum De re militari libri sua ætate exstarent, legisse se Ælianus fatetur. Non ingratum puto, aut molestum fore lectori, si quos in hac disciplina auctores, aut ipse vidi, aut laudari ab aliis memini, hoc loco adnumerem. Sunt autem Polyæni Strategemat. libri septem Græcè conscripti. Leonis Imp. de bellico apparatu opusculum Græcè conscriptū, quod Latinè reddidit Ioannes Checus Cantabrigiensis. Higini opus de castrametatione nondum editum, hodie à doctis citatur. Mauritij nescio cuius de militia Rom. librum, partim Græcum, partim Latinum, Turnebus citat lib. 24. Aduers. cap. 16. Æliani de militaribus ordinibus, more Græcorum instituendis, libros Græcè audio editos à Francisco Robortello, multis picturis, & imaginibus illustratos. eosdem quoque ab eodem Robortello seorsum Latinè datos, sed videre nondum potui. Roberti Valturij De re militari libri 12 Latini, etiam Gallicè translati exstant. Comparatio militiæ Rom. & modernæ, est apud Ludouicum Regiū lib. 11. De vicissitudine rerum. De re militari libros quoque vidi Italicè scriptos à Nicolao Machiauello, quos Teutonicos feciſſe dicitur Ioānes Herold. Hoechsteten. Alios de eadem arte Italicos libros vidi Hieronymi Garimberti: Cornasi quoque De re militari libri septem, metris Italicis scripti, dicuntur excusi Venetiis. Vidi & Gallorum in hac parte labores, inprimis Instructions sur le faict de la guerre. qui liber Guilhelmo de Bellay adscribendus videtur. Item Discours sur la Castrametation des Romains, opus D. Gulielmi de Choul. extat & enchiridion Strategematicon Anselmi Stoeckelij Latinè scriptum. Item Georgij Viuienni Institutio belli gerendi terra mariq́ue, Gallicè conscripta. De arte militari moderna immensum vidi volumen lingua Germanica conscriptum à Leonardo Fronzbergo. qualē librū, & Lazarū Schwendi reliquisse, at nondum editum, scio esse, qui adfirment.

Item Latini.

Item Italicē.

Itidem Gallici.

Itidem Germanici.

Epitomen Vegetius confecit.

Epitomata conscribo.] Vel solus iste locus suffecerit ad probandum epitomen tantùm de re militari Vegetium confeciſſe. Memini Guilielmum Budæum pro *epitomatorum* restituere ex libris VV. *epitomarum.* ad l. qui leuandæ. ff. ad

legem

legem Rhodiam de iactu. quo loco idem asserit, epitomata vsu quodam inualuisse, sed malè. cùm epitome genere fœminino dicendum sit, non epitoma neutro genere, quòd hoc neque analogia, neque auctoritate doctorum defendi possit. *Epitomare* verbum apud Trebellium Pollionem obseruaui in xxx. tyrannis, cap. 29.

Epitome fœminino genere dicendum.

AD CAPVT IX.

SED ad cursum præcipuè adsuefaciendi.] Auctoritate librorum M.S. H. & quatuor Susij, lego: *Sed & cursu præcipuè adsuefaciendi.* Nam & hoc orationis membrum à vetere de militari disciplina scriptore Vegetio suppeditatum censeo, nam *cursu* dictum pro *cursui*. Pari quoque phrasi Varro: *Prætor dictus, qui præiret iure, & exercitu.* lib. 4. De lingua Latina. sic apud eundem Turnebo teste: *In re militari prætor dictus, qui præiret exercitu.* Item à Nonio Marcello id obseruatum reperimus. Antiquos, & inter illos Varronem in primis, datiuum pro ablatiuo, & contra frequenter vsurpasse. quin etiam Virgil. 6. Æneidos:

Ablatiuus pro datiuo Veteribus placuit.

Et contrà.

——— *Teq; aspectu ne subtrahe nostro.*

Ceterùm vt à Musis ad Martem redeamus, varias causas Vegetius hîc subdit, quare ad currendum adsuefieri velit iuniores. Addo etiam armatorũ cursum Olympiade sexagesima quinta probatum fuisse. quod non malè Pausanias, propter rerum militarium exercitationem factum esse iudicat lib. 5. Ælianus. Etiam armatos currere cum sarcinis præcipit Vegetius lib. 2. cap. 23.

Cursus armatorum.

Vt fugientium terga facilius cõprehenderent.] Quò in persequendis hostibus citatiores sint milites, cursu diligenter exercendos monet. Ast aliam Lacedæmoniis in hac parte disciplinã fuisse audies. Hi quoties hostem in fugam verterant, vicerantque; insequebantur, quoad victoria, hostium fuga omnino confirmata esset. inde cõtinuò receptui canebatur. quòd neque generosum, neque Græcanicũ ducerent, illos cædere, & necare; qui declinarent, cederent, atque abirent. quæ res honori ipsis, & vtilitati fuit. quotiens enim acriùs aduersarios inuaderent, fugere illi quàm resistere malebant: quod renitentes interimi, cedentibus parci animaduerterent. refert Plutarchus in Lycurgo.

Lacedæmonij quatenus hostem sequerentur.

De exercitio Gn. Pompeij Magni Sallustius hoc memorat.]

morat.] Recepi in textum τὸ *Gn.* auctoribus quatuor libris meis. Porrò pro *hoc memorat*, vnus *commemorat*: tres alij *memorat* legunt. De cetero nondum satis cõstat ex quo Salluſtij libro Flauius noſter hæc, vel ante eũ alij deſcripſerint.

Sertorius paruo exercitu pluri-mis reſtitit.

Par eſſe Sertorio.] Q. Sertorius cum paruiſſima militum manu octo circiter millium, aduerſus quatuor Romanos duces bellũ geſſit, quanquam ſub iis eſſent peditũ millia centum viginti, equitum ſeptem millia, & præter funditores, & ſagittarios, etiam vrbes infinitæ. Cortam nauali prælio ſuperauit, Phidium prętorem in fugam egit, Domitium Iberiæ Proconſulem contriuit, Toranium (Torium Florus vocat) cum toto exercitu deleuit, Metellum in tantam neceſſitatem compulit, vt L. Lollius ex Narbonenſi prouincia, Cn. Pompeius Magnus (quo de hîc agitur) ex vrbe cum ſumma feſtinatione ad eum mitterentur. videndus Plutarchus in Sertorio, & Florus lib. 3. cap. 22. & alij.

Diuerſi contra eum duces miſſi:

Poſtremo & Pompeius.

AD CAPVT X.

Flumina ſubitò exundantia exercitui incommodare.

ETIAM ab ipſis aquis diſcrimen incurrit.] Hoc ad flumina traho, quæ ſubitò exundantia, exercitui, vel proficiſcenti, vel caſtra metanti magnum ſolent inferre incommodum. quare fidem habere non potui membranis, quæ paulo antè ſuggerebant legendum, *& ignorantia natandi*, cùm verbum *natandi* ab aliis exſulet. Ducem verò antè inueſtigare oportet, num campus, in quo manendum erit, ſubitis tempeſtatibus quandoque inundari ſoleat, quæ res neglecta magnum aliquando malum attulit militibus Cæſarianis, vt oſtendam lib. 3. cap. 8.

Continuare, vnde ſit apte coniungere.

Quos tot bella, & continuata pericula.] Continuandi verbum elegans, & non vulgare in rebus quæ ſtrictim aptæ, & valdè coniunctæ dicuntur. Ea phraſi Varro lib. 2. De re ruſtica cap. 9. Boues clunibus cõtinuatos dicit. idem verbum & Feſto infra reſtituemus. Cic. lib. 2. de Diuinatione: *quæ eſt continuatio, coniunctionis naturæ, quam, vt dixi, vocant συμπάθειαν.* Idem lib. 1. De natura deorum: *Etenim admirabilis quædam continuatio, ſeriéſque rerum, vt alia ex alia nexa, & omnes inter ſe aptæ, colligatæque videantur.* Attamen in libris S. N. exſtat, *& continua pericula*. in Veteri meo impreſſo, *quos tot bella & continuata ſunt pericula*. Quam lectionem ſi reliqua auctoris noſtri verba admitterent, interpretandum eſſet

con-

continuari, comitari. Apuleius: *Inde me commodum egredientem continuatur Pythias condiscipulus:* lib. 1. de Asino aureo. Idem: *incontanter ergo dimotis turbulis continuare pompam meam volentia fretus;* lib. 11. de Asino aureo. *Continuari, comitari.*

Campum Martium vicinum Tyberi.] Cōsulendi de antiquæ Romæ topographia scriptores. Inter eos Barthol. Marlianus lib. 6. cap. 19. cum sequentibus. *Campus Martius Tyberi vicinus.*

Vel lixas.] Lixæ Liuio aliisque Historiographis sunt, qui exercitum sequuntur lauandi & coquendi gratia: de his ita Nonius Marcellus: *Elixum quicquid ex aqua mollitur, vel decoquitur: nam lixam aquam veteres esse dixerunt. Vnde lixæ dicti, qui militibus aquam ad castra, vel ad tentoria solent ferre.* Videndus quoque idem in voce Lixarum. Iterum Fulgentius de prisco sermone, lixam interpretatur mercenarium. Ad opinionem illius accedere video Festum. *Lixæ,* inquit, *qui exercitum sequuntur quæstus gratia, dicti, quòd extra ordinem sint militiæ, eisq; liceat quod libuerit. Alij eos à Licha appellatos dicunt, quòd & ille Herculem sit secutus, quidam à liguriendo quæstum.* Hactenus Festus, qui alibi istiusmodi mercenarios etiam *metellos* appellauit. Sed & calonum quoque proprietas habetur, quòd ligna militibus subministrent, κάλα enim ligna Græci dicunt, Nonius in *Calonum.* Glossæ, *calo,* δοῦλος δημόσιος. Festus *Calones,* inquit, *militum serui dicti, quia ligneas clauas gerebant, quæ Græci κάλα vocant.* Etiam Caculas à Plauto eadem de causa dictos, idem annotauit. Cui astipulatur & Glossarium, *Cacula,* δοῦλος σφαπώτης. Porro Festo & Calatores serui dicuntur, ἀπὸ τοῦ καλεῖν, quod est vocare, quia semper vocari possent ob necessitatem seruitutis. Item Glossæ *Calatores* δοῦλοι δημόσιοι περίπολοι. *Lixæ qui sint.* *Vnde dicti.* *Alia nominis ratio.* *Metelli qui.* *Calones vnde dicti.* *Alia nominis ratio.* *Cacula qui.* *Qui Calatores.*

Quos galerios vocant.] Nomen *galerios* puto ab operarum incuria hoc loco natum, cùm à Vegetio infra semper dicantur *galearij.* Magna inter libros dissensio, in quibus, *galerio, galiarios, galliarios, gallarias, galliarias,* vel *gallerias* dicuntur. Sunt & libri apud me in quibus iidem homines infrà locis aliquot, *Calearij* dicuntur. quod ego suspicabar ad etymologiam Calonum respicere. Sed aliter visum Isidoro, cui Calones dicuntur Galearij militum. item veteri Onomastico eruditissimi ac celeberrimi Petri Danielis, in quo similiter est *Calones, galearij militum.* *Magna librorum pugna de nomine Galeariorum.*

AD CAPVT XI.

Vt duplum pondus cratis haberet, quàm ſcutum.] Simile genus loquendi iſtud Trebellij Pollionis: *habuerunt duplicem numerum nauium, quàm illum, quo vrbes Aſiæ expugnare conati ſunt.* In D. Claudio.

Notandum locutionis rarum genus.

Sed etiam poſt meridiem exercebantur ad palos.] In vno manuſcripto repperi *à meridie.* Verùm videamus rem ipſam. In militia præluſiones Tyronũ, & varias fuiſſe, vno Vegetio teſte manifeſtiſſimum eſt. cui rei campiductores, armorũ magiſtri, deſtinati. De quibus paulò poſt, cap. 13. & 14. agitur. Exercitationi iſti ad palum, *palaria* nomen fuiſſe docet Soſipater Chariſius Inſtitutionum Grammat. lib. 1. *Hæc palaria, cùm milites ad palos exercentur, hæc parentalia νεκύσια.* Ratio præluſionis duplex fuit. nam ad palum ſex pedes è terra eminentem cominus ſudibus, id eſt clauis, ſeu gladiis ligneis exercebantur, vt hoc eodem capite ſatis ſuperque oſtenditur. & apud Iuuenalem Sat. 6.

Palaria qua fuerint.

Ad palum duplex exercitatio.

——— *Aut quis non vidit vulnera pali*
Quem cauat aſſiduis ſudibus, ſcutoq; laceſſit
Atque omnes implet numeros.

Etiã meminere Plato 7. De legibus. Ariſt. politicis, & Hieronymus Mercurialis libro 3. de arte gymnaſtica cap. 4. de altero præluſionis genere ad palum, quod eminus inſtituebatur, conſulendus auctor noſter lib. 2. cap. 23.

Nec vnquam aut arena, aut campus.] Illud ad gladiatores, alterum ad milites referendum. præmiſit quippe: *Palorum enim vſus non ſolùm militibus, ſed etiam gladiatoribus plurimum prodeſt.* Ælius Lampridius in Commodo: *In arena*, inquit, *rudibus inter cubicularios gladiatores pugnauit.* Gladiatorij autem Tyrones, æquè atque militares proludendo exerceri ſolitos facile mihi fuiſſet probatu, niſi elaboratum de Gladiatoribus I. Lipſij noſtri opus conſulendum putaſſem.

Palorum vſus & militibus & gladiatoribus vtilis.

Rudibus gladiatores pugnare diſcebant.

Nunc quaſi caput, & faciem peteret, nunc lateribus minaretur.] Proprium huic loco verbum illud, *peteret*, Virg. 9. Æn.

Petere vox gladiatoria.

At Niſus ruit in medios, ſolúmque per omnes
Volſcentem petit, in ſolo Volſcente moratur.

In quem locum Seruius notat, *Petitiones propriè dicimus impetus Gladiatorum.* Cic. in Verrem: *noui omnes hominis petitiones.*

Petitiones.

Petitio-

Petitiones porrò has, cum aduersas & rectas; tum auersas, & à latere institui solitas, præter Vegetium, Quintilianus indicauit, lib. 9. cap. 1. *In armorum certamine aduersos ictus, & rectas manus, cum videre, tum propulsare facile est: auersa tectaq; minus sunt obseruabiles.* *Petitiones in prælusione ad palum variæ.*

Crura succidere, recederet, adsultaret, insiliret.] Locus suppletus mea opera, & vnius libri auxilio, qui omnibus cæteris auctior vno verbo, quod mea sententia, & orationis, & armaturæ huius numeros supplebit. Itaque legamus: *Crura succidere, accederet, recederet: adsultaret, insiliret.* quam lectionem vno Susiano exemplari, post aliquot inde menses gauisus sum approbari. quanquam hoc mihi iam penitus sedisset, verbum *accederet*, in locum suum, tanquam in iustam possessionem remittere, cùm & in ipsa acie, tam accedendi, quàm recedendi spatium pugnantibus vidissem attribui, lib. 3. cap. 14. Illustrabam quoque locum testimonio Hirtij ex bello Africano: *Cæsar contra huiusmodi hostium genera copias suas non vt Imperator exercitum veterannm, victorem maximis rebus gestis; sed vt Lanista inniores gladiatores condoceface ret, quo pede se reciperent ab hoste; & quemadmodum obuersi aduersariis, & in quanto spatio resisterent. modò procurrerent, modò recederent, comminarenturq; impetum.* *Suppletus Vegetij locus.*

AD CAPVT XII.

Non cæsim, sed punctim ferire discebant.] Liuius lib. 31. *Gallis, Hispaniisq; scuta eiusdē formæ ferè erant; dispares, ac dissimiles gladij. Gallis prælongi, ac sine mucronibus; Hispano (punctim magis, quàm cæsim adsueto petere hostem) brenitate habiles, & cum mucronibus.* Quòd verò punctim doceantur petere tyrones, id causæ fuisse intelligimus, quòd cæsa, quocunque impetu illata, frequenter mortis non det causam: puncta plerumque mortalis sit, & obuia quæque penetret. *Gallorum gladij quales olim. Hispani punctim magis quàm cæsim adsueti petere.*

Contra puncta duas vncias adacta.] Pro *duas vncias* libri quidam *duabus viis*. Hos cur sequi nemo debeat, docui hoc lib. cap. 5.

Duplicis autem ponderis illa cratis & claua.] Exemplar M.S.N. malebant *dupli*. quod non displicet: & ita quoque legendum videtur capite superiori. *clauas ligneas dupli æquè ponderis.* præcesset enim, *vt duplū pondus cratis haberet, quàm scutum publicum.* Grauiora in prælusione tyronica, quàm in *Emendatus Vegetius. Grauiora arma in prælusione, quam in publico prælio.*

publico prœlio arma. Id eò factum Vegetius teſtatur, quò depoſitis armis grauioribus, ſecurior, alacriorque tyro pugnaret. Eò pertinere video & Lycurgi Legiſlatoris inſtitutum, qui iuuentutem arctiùs domi habuit, quàm militiæ: frequentiora, maioraque exercitia militum in ſedibus, quàm in caſtris eſſe voluit: qua via effecit, vt Lacedæmonij expeditionibus inſtantibus lætarentur; tantum abeſt, vt à vita, & diſciplina caſtrenſi abhorrerent.

Lacedæmonij cur lati immineute bello.

AD CAPVT XIII.

Armatura, genus exercitij.

ILLO exercitij genere, quod armaturam vocant.] Id exercitij genus diligentiſſimè obſeruabatur à Romanis, tradebaturque à campiductoribus, vt à Vegetio docemur. qui alibi armaturæ geſtum vocat lib. 3. cap. 4. alibi numeros, geſtusque appellat lib. 1. cap. 4. Geſtus verò illi, & arma ei rei adhibita, peti commodè poſſunt ex ipſo Vegetio lib. 2. cap. 23. & lib. 3. cap. 4. & lib. 1. cap. 11. quibus locis hac de re etiam adnotamus.

Armatura geſtus, & numeri.

Et à campidoctoribus traditur.] Libri aliquot habent *& campi doctoribus traditur.* alij, *& primis doctoribus.* alius, *& à primis doctoribus.* Exemplar S. impreſſum ſequor, in quo erat *& à campiductoribus traditur.* Doctores pro ductores ἀρχαϊκῶς ſcriptum erat. Itidem in Gloſſario veteri Campidoctor ὁπλοδιδάκτης. Armiductor ὁπλοδιδάσκαλος. Lampridius in Alexandro: *Campiductores veſtri hanc vos docuerunt.* Ammianus: *Horum campiductoribus,* inquit de Gallis loquens, *vt fortium factorum anteſignanis, poſt ciuitatis excidium, armatas ſtatuas apud Ædeſſam, in regione celebri locari iuſſerat Imperator.* Iterum Ammianus: *Sed vbi ventum eſt Aquileiam, Marinus de campiductore eo tempore vacans, auctor pernicioſi ſermonis.* lib. 15. A ducendi verbo duces, ductores Varro format. inde & verbum ductandi. Salluſtius *exercitum in Aſiam ductauerat,* & ipſi Ductus eidem Salluſtio, 3. Hiſtoriarum: *Quoties,* inquit, *à prima adoleſcentia ductu meo ſceleſtiſſimi hoſtes fuſi.* Itidem Æmilius Probus, *quorum ductu res malè geſtæ dicerentur.* Pro eodem alij videntur vſurpaſſe nomen *ducatus.* Iulius Capitolinus: *Petenti ſignum prima die Tribuno dedit, Militemus: exprobrans vtique ſegnitiem temporum ſuperiorum, quod quidem etiam antè in omnibus ducatibus dederat.* Sueton. Tiberio: *Conſidēs venicbat, oſtento ſibi, ac maioribus ſuis*

Campiductores.

Armiductores.

Ducer, ductores. Ductus, & Ducatus.

in omni ducatu expertißimo, cap. 19. Eadem voce aliòs rursum dignitatis præfecturam, & militare imperium significasse video. Sueton. Nerone, *Impuberē adhuc, quia ferebatur ducatus, & imperia ludere, mergendum demandauit*, cap. 35. Scripsit itidem Lampridius Imperatorem Eligabalum præposituras & ducatus, & officia palatina vendidisse. Etiam pro regione vel παροικείᾳ, id nomen accipitur. Originem autem ducit, à ducando, vnde & ducatores, de quibus est in Lexico veteri; Ducatores, ἀρχὶ ἡγεμόνες προηγόμενοι. Itidem Alphenus Iurisconsultus nauis ducatorem appellat, apud Vlpianum in l. quemadmodum, §. si nauis ff. ad legem Aquiliam. Similiter & classem ducere Quintilianum dixisse arbitror. Ducum & Cōmitum nomen olim non eius dignitatis, cuius hodie. & à re militari eæ dignitates originem trahunt. opibus verò auctæ, postquam agros, villas, arces, & oppida, ad victum sibi adsignata (parochias illi tanquam præbendas vocarunt) ad heredes cœperunt transmittere. quod primus Constantinus A. permisit.

Ducatus, pro dignitate præfectura.

Ducatus, pro regione.

Ducatores.

Duces & comites nostri, vnde originem ducāt.

Armaturis melius pugnari, quàm cæteris.] Ita restitui ope duūm optimorum codicum. in uno V. scripto est, *armatura melius pugnare Romanos, quàm cæteros.* vulgo edebatur, *armaturam melius pugnare quàm cæteros.* sed vtrumque, meo quidem iudicio, non tam sincerum, vt istud nostrum. Nam armaturæ certum genus militum (iuniorum puto) qui sub campi ductore meditabantur, & armaturam docebantur. patet ex hoc capite, & patebit magis ex emendationibus nostris ad cap. 23. lib. 2. vbi milites isti vitam mihi debent: & cap. 17. eiusdem libri; vbi per me, in ordines militares restituti, & reducti in aciem. Nam locus illis erat inter leuis armaturæ milites, ipso Vegetio teste libro 2. cap. 15. vbi nomen armaturarum integrum, & incorruptum in omnibus exemplaribus, cusis, scriptis. Tribunos armaturarum Ammianus Marcellinus commemorat lib. 14. Historiarum. Idem & rectores armaturarum appellat lib. 15. Etiam scholas armaturarum in Notitia vtriusque imperij obseruabam, alteram armaturarum iuniorum, alteram armaturarum seniorum.

Armaturæ sunt milites iuniores.

Rectores armaturarum: scholæ armaturarum.

Cum armatura vtcunque eruditi.] Solus liber M. *cum armaturæ vtrumque eruditi.* Ammianus, *artiúmque armaturæ pedestris perquàm scientißimus*, libro tricesimo.

Vt & doctores armorum.] Quid à campiductoribus hi differant, iam intelligit ſcio diligens lector, ex iis, quę ſuprà ex gloſſario adduximus. quod ad rem ipſam, Hiſtoriæ adhibendæ ſunt, quibus docemur, anno ab Vrbe condita DCXLVIII. bello Cimbrico, primum P. Rutilium conſulem Cn. Manlij Collegam è ludo C. Aurelij Scauri doctoribus gladiatorum accerſitis, plagas vitandi, & inferendi militibus præcepta dediſſe. Adeundus Valerius Maximus lib. 3. cap. 3. Illi rei C. Cæſar equites Romanos, etiam Senatores præfecit. Suetonius: *Tirones neque in ludo, neque per laniſtas, ſed in domibus, per equites Romanos, ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat*, cap. 26. Videndus etiam Vegetius lib. 2. cap. 9. & cap. 12.

Quando primũ capti inſtituí tyrones à magiſtris.

Tirones ab equitibus etiam à ſenatoribus eruditi.

Pro frumento hordeũ cogerentur accipere.] Quod in præluſione tyronum ſeruari ſolitum prodit Vegetius; idem quoque in legionariis militibus, veteranisq. puniendis vſurpatum obſeruaui ex Liuij lib. 37. *Cohortibus quæ ſignum amiſerant, hordeum dari iuſſit.* teſtes quoque Suetonius Auguſto, Plutarchus in Marcello, & Dio lib. 49. & Polybius. Itidem Appianus de Cæſare libro De bellis Illyricis: *Reliquos ea æſtate hordeo, frumenti vice, cibari iuſſit.* Plinius lib. 18. cap. 7. gladiatores Hordearios vocatos vult, quòd antiquitus hordeo victitarent. Galenus lib. De alimentis 1. Faba eos & ptiſana vſos tradit. Tertullianus quoque ad Martyres de Athletis loquens: *Continentur*, inquit, *à luxuria, à cibis lætioribus, à potu incundiore.* Cæterùm punitis negligentioribus, rudioribus, conueniens erat diligentiores præmia accipere: cùm pœna & præmio (vt legiſlator ille cenſebat) optimè omnia regantur. Ageſilaus certè, in exercitatione ſuorum militum, præmia proponere conſueuerat; vt hi quorum egregia in hac re opera extitiſſet atque induſtria, ſtudioſiùs armarentur, atque ornarentur inſigniùs. Auctor Xenophon lib. 3. De rebus Græcorum, & Æmilius Probus in ipſius vita. Quod amplius eſt, etiam victis in ſolatiũ datum aliquid, ex Virgilio docebo: cuius libro 5. Æn. hi verſus:

Hordeum pro frumento tyronibus quando datum. Datum etiam hordeum militibus pro pœna.

Gladiatores Hordearij dicti.

Athletarum cibus, potus.

Ageſilaus in exercitatione militum etiam præmia propoſuit.

In præluſionibus præmia quoque victis propoſita.

Sic ait, & geminam pugnæ proponit honorem,
Victori velatum auro vittisq; iuuencum;
Enſem, atque inſignem galeam, ſolatia victo.

Ad reuerentiã noſtram.] In V. Suſij erat *ad reuerentiam Romanam.* Appius Claudius in oratione ſua ad populum,

Hæc,

Hæc, inquit, *Romano nomine ſunt digna?* Ibidem, *An hic ſit terror nominis noſtri?* apud Liuium lib. 5. ab Vrbe condita. Pertinet eôdem ſententia quæ apud Caſſiodorum lib. 10. Variarum cap. 18. *Abſit enim vt vrbs illa muris videatur protegi, quam conſtat hominibus vel ſola opinione fuiſſe terrori.* Ibi ora libri pro *hominibus* adiectum habet *gentibus*. mihi veroſimile planè, legendum *omnibus*. *Correctus Caſſiodorus.*

Præliorum delicta emendationem non recipiunt.] Verè Imperatorium illud apophthegma Lamachi apud Plutarchum. Is præfectum quendam manipuli peccantem reprehendebat: & cùm ille diceret, ſe nunquam poſthac ſimiliter peccaturum; Non licet, inquit, in bello plus delinquere. Vegetij alium locum ſubiungam ex libro 3. cap. 5. *Siquidem nulla ſit negligentiæ venia, vbi de ſalute certatur.* *In bello non licet bis delinquere.*

AD CAPVT XV.

ET diſci opus eſt diligenter, & quotidiano vſu, exercitioque ſeruari.] Fruſtra quid diſcitur, niſi quotidiana meditatione, & iugi exercitio perdiſcatur. Hinc eſt, cur exercitationem non ſolùm tyronum, ſed & militum, tam legionariorum, quàm auxiliariorum; atque adeò ipſorum veteranorum, totiens Flauius noſter commendet atque imperet. Intermiſſa enim conſuetudo, & animos militum debilitat, & corpora; lib. 2. cap. 23. & ſequentibus. Neque id ætate tantummodò ſeruandum, verumetiam hieme, dicto cap. 23. Idem & Claudianum præcepiſſe audies lib. 4. De Honorij conſulatu: *Quidquid diſcimus, vſu atque exercitio ſeruandum.* *Exercitatio intermiſſa debilitat corpora & animos.* *Milites tũ hieme, quàm ætate exercendi.*

——— Si bella tonant, prius agmina duris
Exerce ſtudiis, & ſæuo præſtrue Marti.
Non brumæ requies, non hybernacula ſegnes,
Eneruent torpore manus.

Exercendi milites, & quidem perpetuò, non modò cùm expeditionibus occupati ſunt, verùm etiã in ſedibus. quod præter auctorem noſtrum iuſſiſſe vidi Imperatores Theodoſium & Valentinianum in l. duces C. De offic. mil. iud. Si quis enim adſuetum olim caſtrenſibus laboribus militem, otio ſinet torpeſcere, habebit laſciuientem, & promptum ad ſeditiones. Vegetius lib. 3. cap. 4. & Cornelius Tacitus in vita Agricolæ; ſcriptor non vulgaris, & ad diſciplinam eius æui indicandam ſupra vulgi opinionem vtilis. *Exercendi quandiu in ſedibus ſunt.* *Miles otioſus promptus ad ſeditiones.*

Milites etiam in pace exercendi.

Iphicrates nunquam otiari milites paſſus eſt. Nam & ſi bellum non eſſet, fodere, foſſas ducere, arbores cædere, &c. voluit: vt de illo commemorat Polyænus lib. 3. Strateg. Imperator Probus multa opera militari manu perfecit; dicens annonam gratuitam militem comedere non debere. Gallos noſtros in bellis quoque floruiſſe accepimus: vt verò cum otio ſegnitia intrauit, pariter cum virtute libertatem amisêre. quod alibi ſcriptum reliquit (ſi memoria non fallit) Tacitus. Exercitatio ad diſciplinam militarem addiſcendam facit; facit ad propagandam; &, quod caput eſt, ad conſeruandam facit. *Nihil in vita quod perfici abſque exercitatione poſſit: quæ ipſa omnia exſuperat*; ex ſententia Cynici, quam in illius vita refert Diogenes Laërtius.

Sine exercitatione nihil perficitur.

Scipio ſingulis ex hortibus ſagittarios miſcuit:

Aphricanus quidem Scipio.] Adſcribendum puto, quod Iulius Frontinus eadem de re memoriæ prodidit: *Scipio Æmilianus*, inquit, *ad Numantiam omnibus non cohortibus tantùm, ſed centuriis, ſagittarios, & funditores interpoſuit*: lib. 4. Strateg. cap. vlt. Eò reſpexiſſe videntur qui hoc loco apud Flauium noſtrum olim ediderunt, *Niſi in omnibus centuriis lectos ſagittarios miſciſſet fundis.* Sed ego illis fidem non habeo, qui τὸ *fundis*, hîc aſſuëruntur. Neque magis membranis auſculto, quæ pro *centuriis* legebant *tentoriis.* Sed de diſciplina militari à Scipione diligentiſſimè reſtaurata, dicemus infrà lib. 3. cap. 10. in fine.

Idem diſciplinam caſtrenſem emendauit.

Iugum quid ſit & qui fierent.

Sub iugum miſerant.] *Iugum eſt* (teſte Liuio lib. 3. & Feſto) *ſub quo victi tranſibant, fiebátque hoc modo: fixis duabus haſtis, ſuper eas ligabatur tertia*; *ſub iis victos diſcinctos tranſire cogebant.*

Rom. à diuerſis ſubiugati.

Eam ignominiam non modò à Numantinis, ſed à Samnitibus Romani paſſi ſunt ad furculas Caudinas. Conſulendus Liuius lib. 9. qui rem totam, atque adeò morem ipſum non ita cognitum, paucis verbis in lucem reuocat: *Primi*, inquit, *Conſules propè ſeminudi ſub iugum miſſi, tum vt quiſque gradu proximus erat, ita ignominiæ obiectus: tum deinde ſingulæ legiones. circumſtabant armati hoſtes exprobrantes, eludentéſque.* Idem lib. 3. de Equis Romanorum ope per Tuſculanos ſubactis: *Inermes*, inquit, *nudíque omnes ſub iugum ab Tuſculanis miſſi.*

Ritus ſubigandi.

AD CAPVT XVI.

FVNDARVM autem vſum.] A funda funditores dicti tradit Vegetius lib. 3. cap. 14. Vbi idem oſtendit ex lino vel ſetis fieri ſolere. Eam ſic quidam deſcribunt: Funda funiculus eſt, qui duobus capitibus manu capitur, altero cum anſula, ne exeat; altero ſine, vt dimitti poſſit: atque in medio latior eſt, vt ibi lapis contineatur. hunc, circumacto validè funiculo, & ab vno capite dimiſſo, vehementer proiiciebant funditores. Teſtis Hieronymus Mercurialis lib. 2. De arte Gymnaſtica, cap. 12. Quod ad inuentionem fundæ; Plinius lib. 7. naturalis Hiſtoriæ, cap. 56. Phœnices eius inuentores facit. Idemque lib. 3. cap. 5. Baleares funda bellicoſas, Græcis gymnaſias teſtatur dictas. Contrà Vegetius noſter Balearibus præter vſum, etiam inuentionem fundæ tribuit, ſecutus Lucium Florum & alios. Florus equidem lib. 3. cap. 8. tribus quemque fundis prœliari ſolitum teſtis eſt, & cibũ pueros à matre non accepiſſe, niſi quẽ ipſa monſtrante percuſſiſſent: certos etiam eorum ictus fuiſſe; cùm hæc ſola genti arma fuerint, id vnũ ab infantia ſtudiũ. pro Vegetio etiam ſtare video Virg. 1. Georg.

Funditores à funda.

Funda deſcriptio.

Funda inuentores.

Vegetius, Florus, alij à Plinio diſſentiunt.

Baleares tribus fundis ad prœlium exiſſe.

Stupea torquentur Balearis verbera funda.

Item illud Statij libro primo:

Roboráque & grauidas funda Balearis habenas.

Denique & illud Ouidij:

Non ſecus exarſit, quàm cùm Balearica plumbum
Funda iacit; volat illud, & incandeſcit eundo.

Funditores Baleares etiam Liuium celebrare memini, lib. 30. Et vide quæ de iiſdem dicta à nobis, libro 3. cap. 14.

Vt matres paruos filios nullum cibum contingere ſinerent.] Operæ pretium mihi facturus videbar, ſi rei confirmandæ, illuſtrandæ, Diodori Siculi teſtimonium huc accerſerem: *Arma*, inquit, *eis ſunt fundæ tres: Vnâ caput cingunt, alterâ ventrem; tertia in manibus geſtatur. In prœlio lapides multo maiores, quàm reliqui iactant robuſtè, vt aliquo tormento lapis miſſus videatur. In vrbium expugnatione, lapidum iactu eos, qui deſuper ex propugnaculis tuentur mœnia, vulnerant. In pugna verò ſcuta, galeas, omnéque armorum genus confringunt. Ita autem rectè lapides propellunt, vt rarò effugiat ictum appetitus locus. Quod eis continuo à pueritia vſus præbet, à matribus ad id certamen coactis.*

Balearibus tres fundæ; & quæ in parte corporis illa gestarent.

Imponunt

Imponunt enim ſupra erectum lignum panem, ſignum quod iactu petant, neque ante cibum capiunt, quàm panem lapide eiectum, pro cibo ſumant, permiſſu matris. lib. 6. Vnde figura facta: quam hoc loco ob oculos ponendam curauimus.

Funditor Balearis.

Sæpe enim aduerſum bellatores caſſidibus, cataphractis.] In duobus exemplaribus reperi *cataſtinciis* pro *cataphractis*, qua voce nondum video quid voluerint librarij.

AD CAPVT XVII.

PLVMBATARVM quoque exercitatio.] Vnus manuſcriptus codex H. diſertè hîc,& integrè perſcriptum habet,*exercitio*. Itidem lib. 2. cap. 9. *Exercitatio non ſolùm peditum, ſed etiam equitum legionariorum*. Ibidem manuſcriptus N. & alter Suſij,*exercitio*.& eandem fortè lectionem iſtic quoque olim habuit H. qui eo loco nimis interpolatus. Offendit fortè aures ea vox ſciolorum, qui eam Latini iuris non eſſe putârũt, ipſi nihil minùs quàm Latini. Quis enim non videat ab exercito exercitatu, exercitationem: ab exerceo exercitu exercitionem declinari ? qua phraſi, progreſſiones & inſtitutiones in Tuſculanis ſuis parens Latinæ linguæ & Pater Patriæ M. Tullius Cicero; & Gallinas ad partitiones aptas doctiſſimus Romanorũ Varro, & alij alia dixerunt. Sed quin Iuriſconſultorum noſtrorũ auctoritate me tueor? Papiniani inprimis, qui exercitionem effert l. 1. ff. De officio eius cui mandata eſt Iuriſdictio: & Iuliani, in l. hæc ſtipulatio 200. ff. de verborum ſignificationibus: & l. 15. ff. Vt legati, ſeu fideicommiſſi nomine caueatur. Nec eſt quod contra Florentinas Pandectas iis locis exercitationis nomen recipiamus.

Emaculatus aliquot locis Vegetius.

Exercitio verbale, ab exerceo, exercitu.

Quos Martiobarbulos vocant.] Apponenda exiſtimaui verba Leonis, vt ea conſiderent docti: *Ad coniicienda*, inquit, *eminm iaculo, & Matzarbulum, quod nunc dicitur Saliba, & tzicurim*: cap. 7. de apparatu militari, numero quarto. Sed & Turnebum audiamus, qui lib. 24. Aduerſariorum cap. 12. laſciuia quadam militari Martiobarbulos appellatos cenſet milites, qui plumbatas, id eſt glandes plumbeas gerebant. quæ & ipſo nomine Martiobarbuli vocatæ, per ludum, & iocum videntur: quòd cùm piſces in deliciis eſſent, in quibus numerantur Barbi, & Barbuli; plumbatæ, quaſi non conuiuij, ſed Martis Barbi eſſent & cibi, ioculariter Martiobarbuli dici potuerint. Et vetus quidam Grammaticus Barbulum interpretatus eſt φάγρον ἰχθυῶ. In manu ſcripto H. toto hoc capite *mattiobarbuli* ter ſcriptum eſt: ſed in M. & S. *marciobarbuli*. Attamen poſtremus ille codex tertio loco legebat: *quos autem barbulos*, abiecta voce *Martio*. In aliis omnibus erat, *quinos autem martiobarbulos*.

Martiobarbuli unde dicti.

Barbi, & Barbuli piſces.

Iouinianos atque Herculianos cenſuerint appellandos.]

Defensa vulgatis Veg. lectio.

dos.] Aliquantis in libris *Iouinianos* aut *Iouiarios* vocatos vidi, sed malè. nam eam denominationem non ferunt doctæ aures, non fert ipsa ratio denominationis; cùm his militibus nomina ab Ioue & Hercule deriuata sint. Priscianus lib. 2. de formatione nominum agens: *A propriis deriuata plerumque I ante A habent, Ionis Ionianus, Cæsar Cæsarianus.* Prior ad

Iouis Ionianus format. Diocletianus Maximianum imperij consortem adsumsit.

imperiū Diocletianus peruenerat: is consorte imperij opus esse cernens, Maximianum adlegit, cumque Maximiano ad omnia obsequentissimo vteretur tanquam filio, felicissima sibi cognomenta hi Principes indidêre, vt quemadmodum Ioue patre natus Hercules, ita Diocletianus Iouius,

Diocletianus Iouius, Maximianus Herculius vocitatus. Ab his milites Iouiani, & Herculiani.

Maximianus verò Herculius diceretur. Testes Historiæ; & inter illas Pomp. Læti epitome. Ab iisdem verò, Iouianos & Herculianos milites porrò cognominatos, luculētissimo testimonio Zosimi in hunc locum notauit amicus meus Franciscus Modius Brugēsis. Iouianorum & Herculianorum mentio perfrequens in Panegyrico Mamertini, prædictis Imperatoribus dicto: item in Notitiā vtriusque imperij, & Sozomeni lib. 6. cap. 6. tum apud posteriores historiographos, Ammianum, Capitolinum, & alios. Vnum ex

Ammiani locus mihi suspectus.

Ammiano testimonium laudo, quòd videatur in mendo esse, *post minacem*, inquit, *tonitruum crebritatem, & fulgurum, Iouianus nomine miles cœlo tactus*; lib. 23. Sed ibi τὸ *nomine* mihi pro glossemate est. Ad eundem modum & Caracalla, quòd

Alexandrini milites à Caracalla instituti.

magnus esset in Alexandrum Magnum eius amor, Alexandri nomine adsumpto, phalangem sexdecim millium hominum instituit, quos Alexandrinos appellauit; iisdemq. armis pugnare præcepit, quibus ipso Alexandro viuo fuerant vsi. Testem habeo Dionem, & Herodianum. Alexander Magnus certos sibi milites tanquam socios, ac sodales legerat, ἑταίρους, καὶ πεζεταίρους, teste Diodoro Siculo lib. 18. & Arriano non vno in loco. Sed ab armis, id est argēteo clypeo,

Alexandri Magni Argyraspides. Alexandri Cæsaris, argyraspides, chrysaspides. Iphicratenses milites.

Argyraspides iidem nominati. testem habeo Iustinum lib. 14. Historiarum. Ad imitationem illorum, Romanorum Imperator Alexander, non modò Argyraspides, sed & Chrysaspides fecit, teste Lampridio. Etiam apud Atheniēnses ab Iphicrate duce milites Iphicratenses clari fuerunt, vt auctor est Æmilius Probus. Ab eadem origine esse puto, Honorianos, Theodosianos, Constantianos, Gratianenses, Valentinianenses, &c. in Notitia vtriusque imperij.

Neque

Neque inibi subſtitit κενοδοξία, illa Principum. Romæ enim, & Viennæ etiam portas à prædictis Diocletiano, & Maximiano Iouias & Herculias, etiam populos Galliæ Iouios, atque Herculios nominatos, ſcribit idem Pomponius Lætus. Commodus Antoninus eò temeritatis, ſeu potiùs ineptiæ, peruenit; vt populum Romanum, Cõmodianum; Vrbem, Commodianam iuſſerit appellari, teſte Dione, & Lampridio. Sed de hac re alibi loco commodiore.

Portæ ciuitatum à Cæſaribus cognominatæ.

Etiam populi.

AD CAPVT XVIII.

SED etiam à ſtipendiariis militibus.] Cõſenſu Veterum codicum M. S. N. H. R. B. emendo *ſtipendioſis militibus.* Stipendiarij dicebantur, qui ſtipendia pendebant, non qui merebant. Liuius lib. 3. *Miſſis circa ſtipendiarias ciuitates exactoribus, ſtipendij ſpem propinquam facere.* Varro: *Milites ſtipendiarij ideò, quòd eam ſtipem pendebant. ab eo Ennius ſcribit: Pœni ſtipendia pendunt.* eo loco, pro *milites*, Turnebus *multi* reponendum, vel *militis* ſentiebat. Mihi neutrum ſatis placuit, & ab eo tempore quo Varronem legi, proximè ductum litterarum, ſuſpicatus fui *limitεis* ſcribendum. de quibus limitibus multa in l. 2. C. de præfec. Prætorio Africæ. Redeo vnde abieram. Stipendioſos accipio, pro veteranis, quaſi qui multa ſtipendia fecerint, meruerint: Veteres & eruditos milites vocat hic ſcriptor, lib. 2. cap. 23. ibique in re ſimili iunioribus opponit. Tum etiam ex Grammaticorum ſententia obtinuit in *oſus* finita copiam, abundantiam ſignificare. Sic Varro à pecunia, pecunioſus format, 7. de Ling. Latin. & Nigidius Figulus lib. 11. Cõmentariorum Grammaticorum *vinoſus, mulieroſus, religioſus, nummoſus* formari ſenſit. Videndus Gellius lib. 4. cap. 9.

Emendatus Vegetij locus.

Varronis lectio vulgaris, ſuſpecta de mendo.

Stipendioſi qui.

Nomina in oſus abundantiam deſignant.

Salitio equorum diſtrictè eſt ſemper exacta.] Monui in optimis libris ſcribi *exercenda.* in libro M. τὸ *diſtrictè* deſidero. id an rectè, alij iudicent. Cicero Q. fratri, *Sic enim habeto, me nunquam à cauſis & indiciis diſtrictiorem fuiſſe, atque id anni tempore*: lib. 2. epiſtola 15.

Super quos iuniores primò inermes, dum conſuetudine proficerent.] In duobus mſs. *quos ſupra.* Inde in M. deſidero totum hoc membrum, *dum conſuetudine proficerent.* pro quo in quatuor exemplaribus ſcriptis erat *dum conſuetudo proficeret.*

De gloſſemate mihi ſuſpectus Vegetius.

Demum

Denum armati cogebantur aſcendere.] Optimi codices malebant, *deinde armati.* Quod in ſalitione equorum præcipitur, primò inermes, inde armatos, etiam gladios, vel contos manibus tenentes, ad inſiliendum deſiliendumque adſuefaciendos; item pedites in ambulatione, decurſionibus, primò ſine pondere, poſtea armis, etiam ſarcinis fuere grauati; lib. 2. cap. 23. Similiter equites non ſolùm in planis, ſed etiam in abruptis, & foſſarum hiatu difficillimis ſemitis, ſe & equos ſuos exercere iuſſi: lib. 3. c. 2.

Correctus Vegetius.

Equites primò inermes, poſt armati exercebātur.

Itidem pedites.

Deſultores qui fuerint.

Et inſilire, & deſilire.] Deſultores Liuio & aliis dicti, qui alterum equum attrahunt, in quem celeriter tranſilire, vbi res poſtulat, poſſint. Videndus eſt Feſtus in *paribus*; & Alexander Neapolitanus lib. 6. Genialium cap. 22.

Eſcendere, pro aſcendere.

Vt in tumultu prœlij ſine mora aſcenderent.] Erat in vno V. *condeſcenderent ſine mora.* fortean id ab illorum ingenio, qui in membranis repererant *eſcenderent*: nec ſciebant quid eo facerent, quod valet *aſcenderent*, teſte vetuſtiſſimo Grammatico Cornelio Frontone, cui etiam adſentit Palmerius noſter in ſuis Spicilegiis; adductis, imò perſanatis, aliquot locis Salluſtianis.

AD CAPVT XIX.

Baiuli qui.

Baiulare qui dicuntur.

PONDVS quoque baiulare.] Qui vecturas onerum ſuo corpore faciunt lucri cauſſa, baiuli appellati. Græci βαστάζοντες appellabant, teſte Gellio lib. 5. cap. 3. Baiulare dicuntur, qui corpore proprio ferunt. eam enim propriam illi verbo ſignificationem tribuere voluit Nonius Marcellus, cùm ex Plauti Aſinaria hunc verſum laudauit:

Ego baiulabo; tu, vt decet dominum, ante me ito inanis.

Ferri quæ dicuntur: Quæ portari.

Et diſertè Caius lib. 3. ad legem XII. tabularum, *Ferri propriè dicimus, quæ quis ſuo corpore baiulat; portari ea, quæ quis inmento ſecum ducit; agi, ea quæ animalia ſunt*; l. ferri ff. de verborum ſignificationibus. Hinc patet impropriè Flauium noſtrum dixiſſe ſuprà ca. 3. *portare pondus*: & lib. 2. cap. 23. *portare onera.* quibus locis idem exercitium militare attingit. Diligenter autem iuuenes in Gymnaſiis, ferro, plumbo laminisque ferendis exercitatos, etiam dum ſaltu certarent, multis teſtimoniis confirmauit diligentiſſimus huiuſmodi exercitationum inueſtigator, illuſtrator, Hieronymus Mercurialis, lib. 2. De arte Gymnaſtica cap. 11. propoſitâ ibidem in

Tyrones in gymnaſiis laminis ferendis exercebantur.

gratiam

gratiam eorum, qui his ſtudiis capiuntur, vetuſtæ tabulæ picturâ. Fuit etiam in vſu, & gymnaſticas inter exercitationes, Pyrrhicha ſeu armata ſaltatio (Enopliam ſunt qui vocârint) à qua Pyrrhichiarij, ſeu Pyrrhicharij in l. aut damnũ, ff. de pœnis. De militari armata ſaltatione, quam à Pyrrho inuẽtore nominatam putant, adeundi Plato 3. De legib. Lucian. in Dialogo de gymnaſiis, Strabo, Spartianus in Hadriano, Plin. lib. 7. cap. 56. Hieronymus Mercurialis, Guliel. Budæus ad l. athletas, ff. de iis, qui notantur infamia.

Saltatio armata. *Pyrrhichiarij.* *Armata ſaltatio a Pyrrho nomen accepit.*

Neceſſitas imminet annonam pariter & arma portandi.] Vtrumque onus ſubeundum militibus fuit in expeditionibus arduis. ſed Ciceronem audi: *Noſtri exercitus unde nomen habeant, vides. deinde qui labor, quantus agminis, ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſi quid ad vſum velint, ferre vallum. nam ſcutum, gladium, galeam in onere noſtri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus; arma, etiam membra milites eſſe ducunt. quæ quidem ita geruntur aptè, vt ſi vſus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, vt membris pugnare poſſint*; Tuſcul. 2. Si quis verò Ciceroni, quaſi in ſcholis Philoſophicis hac de re diſputanti, fidem derogare auſit; aliud teſtimonium ex ipſa Hiſtoria accipiat. Ammianus libro Hiſtoriarum 17. *Tutum*, inquit, *ex annona decem & ſeptem dierũ; quam in expeditionem pergens vehebat cernicibus miles.* Quàm velim hæc perpendere ductores & præfectos noſtrorum militum; dum patiuntur ſuos non ſolùm ſarcinas grauiores, quàm pro vſu militaris hominis, verùm mũdum neſcio quem, etiam meretrices, quocunque locorũ circumuehere! Cui rei ſimul vt portas egreſſi ſunt, videas eos agricolis plauſtra, currus, ſcaphas, aliaque imperare, non quaſi in patria hæc, ſed in media Turcia facerent.

Milites ſæpè arma, & annonam portare coacti: *Idem & vallum tulerunt.* *Annonam dierũ XVII. milites ferunt.* *Mollities noſtrorum militum.*

Vergilio ipſo teſte cognoſcimus.] In S. N. & Suſs. erat *cognouimus:* in M. *cognoſci poteſt*. qui idem codex totum illud orationis membrum, *ſi vſus acceſſerit*, quod paulo antè alij præmittunt, non agnoſcit.

Gloſſema puto Vegetium oc-cupaſſe.

AD CAPVT XX.

PEDITES tamen conſtat eſſe nudatos.] Obſeruaui particulam *tamen*, in optimis pleriſque codicibus abeſſe, neque inſolentem eſſe locutionem. Præceſſit quidem coniunctio *licet*; ſed illa (vt & alia eiuſdem ſynonyma, *ſi, etſi, etiamſi, quanquam, quamuis*) abſolutè, & ſine ſequela frequenter

Tentata aliquot leges C. de vſuris

vſurpata confirmare poſſim. ſed quia res non tanti videtur, vno aut altero contentus ero: l. 1. C. de vſuris, ita hodie vulgatur: *Si interrogatione præcedente promiſſio vſurarum rectè facta probetur: licet inſtrumẽto conſcripta non ſit, tamen optimo iure debentur.* Sed in hoc capite τὸ *tamen* à liberalitate ineptorũ profectũ eſſe, quiq. benigni voluerunt eſſe de ſuo, ſolæ mẽbranæ Colonienſes cõuincunt: eandemq. particulam eiiciunt eædem membranæ in l. quamuis; & l. quamuis Baſſa C. eodem tit. ſed aliorum membranis ibidem adſtipulantibus.

Gratiani tempore arma Rom. mutarunt.

Vſque ad tempus D. Gratiani.] Notat Vegetius ab Vrbe condita ad Gratianum vſque Principem, cataphractis & galeis munitos fuiſſe Romanorum pedites. verùm exinde negligentia interueniente, ac ceſſante campeſtri exercitatione, grauia hæc arma viſa, atque depoſita, nullo rei Romanæ bono. Hiſtoriam illorum temporum conſului, ibique Gratianum hunc intellexi exercitu Romano prorſus neglecto, paucos Alanos, quos ingenti auro ad ſe tranſtulerat, veteri ac Romano militi antetuliſſe, adeoque Barbarorum comitatu, & propè amicitia, captum, vt ſæpe habitu illorum iter fecerit. inde in tantum ab eo auerſos ſuorum animos, vt paulò pòſt interfecerint. Paulus Diaconus libro Hiſtoriarum 12. & Epitomæ Victoris. Similis etiam negligentia in Valente Gratiani patruo, qui eodem tempore Orienti præerat. Hic Gothos Danubium tranſeuntes, ſine vlla fœderis pactione, non ſuſcepit modò, ſed paratum ſibi exiſtimans firmiſſimum contra quoſuis hoſtes præſidium, ſic amplexus eſt; vt milites ſuos neglexerit ac deſpexerit. ceterùm Gothi ſe iis finibus non tenuêre: contra quos Valens infeliciter aliquoties pugnauit, & ad extremum ex prœlio fugiens, ab iiſdem concrematus eſt: teſtis Ammianus, Diaconus, Victor, Sozomenus lib. 6. capite vlt. Socrates lib. 4. cap. vlt.

Gratianus Romanos milites neglexit. Alanos ſuſcepit:

A ſuis interficitur.

Valens ſuis neglectis, Gothos amplectitur:

A Gothis aliquoties ſuperatus

Ab iiſdem combuſtus eſt.

Et cataphractis, & galeis muniebatur.] Cataphracta, ſiue κατάφρακτη, lorica; eſt thorax militaris, ſeu pectorale munimen: & inde cataphracti equites. nomina apud Græcos nata à φράττω, quod ipſis ſonat, *munio*. Etiam cataphracti pedites, pro loricatis Liuio dicti lib. 37. ſed his pectus ſolum cataphracta fuiſſe munitum volunt: equitibus verò corpus totum, & præterea ipſos equos; quod infra oſtendemus.

Quid cataphracta.

Cataphracti vnde dicti.

Cataphracti pedites, & equites.

Quæ

Quæ rarò vtique milites induebant.] Abeſt particula *vtique* in M.C.H. Suſianus codex vnus legebat: *Quæ rarò vtique milites induebantur.* fortean *vtrique milites induebantur* legi poſſit: cùm enim grauia arma exiſtimata dicat, propter exercitationem campeſtrem omiſſam; cur non & equites hic vnà cum peditibus complectamur, cauſſam nullam video; nihil tamen muto.

Itaque ab imperatore poſtulant primò cataphractas, deinde caſſides deponere.] Conuenit, fateor, illud *caſſides deponere*, cum verbo *poſtulant*: pro quo in aliis erat *poſtulatum*; in aliis *poſtulabatur*: & per libros VV. liceret, nullum hîc verbum facerem, nullam controuerſiam verbo *deponendi* Latiniſſimo mouerem. In membranis H. *caſſides ſede ponere*: in M. *ſedem refundere*: in S. & N. *ſe debere fundere*: in duobus Suſij *ſe debere refundere*. quæ varietas haud dubiè, non de nihilo eſt. Arma Romanorum erant ex ære pleraque, quæ ob id fuſa dicere quis poſſit. Liuius de prima claſſe: *Arma*, inquit, *his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica; omnia ex ære.* Multa quoque in eam ſententiam ex Vergilio & Seruio adferre non ſit difficile. clauos item æreos in conſtructione nauium auctor noſter commendauit. Roſtra item in nauibus ærea fuiſſe; & priùs æris, quàm ferri cognitum vſum, doceo apud eundem hunc auctorem lib. 4. Videant tamen doctiores ánne *refundendi* verbo, pro, *reſtituendi*, *reddendi* Flauius vſus ſit. quo modo *refundere nummos*, *refundere ſumptus*, boni ſcriptores ſæpe dixerunt. Obſeruaui autem Principes Romanos, cùm pro dignitate, & gradu annonarias ſpecies militibus adſignarent, arma quoque inter alia adſcripſiſſe, quorum aliqua ſibi ſeruarent, aliqua reſtituerent ac refunderent. Sic apud Trebellium Pollionem in D. Claudio notitia eſt, in epiſtola ſacra Imperatoris Valentiniani, qua ipſi Claudio tanquam tribuno Martiæ legionis quintæ, poſt annonarias ſpecies, hæc iubet dari. Verba ipſius Trebellij adſcribo: *Torquem libralem vnum, caſſidem inauratam vnam, ſcuta chryſographata duo, loricam vnam, quam refundat.* Ibidem paulò poſt: *Cocum, quem refundat, vnum; mulionem, quem refundat, vnum; ſubarmale vnum cum purpura; notarium, quem refundat, vnũ; ſtructorem, quem refundat, vnum.* fortè melius legatur *ſtratorem*, pro *ſtructorem*. Arma autem diſtribui ſolent ex armamentariis: id quod ante me video obſeruatum ab

Arma Rom. pleraque ex ære.

Claui, & roſtra nauium ærea.

Refundere, eſt reddere, reſtituere.

Principes arma diſtribuenda curaſſe:

Et alia multa adſcripſiſſe militibus, proſuo cuique gradu.

Tentatus Trebellij locus.

Arma ex armamentariis diſtributa.

Adriano Turnebo lib. 12. Aduersariorum cap. 6. ad quem beniuolum Lectorem remitto.

Multitudine sagittariorum sæpe deleti sunt.] Fortean *sagittarum* scripserit Vegetius. Quod autem vsui veniſſe Romanis hic traditur, vt nudati pedites; cataphractis, galeisque depositis; infeliciter sæpe cum Gothis pugnârint; id inprimis euenisse scio illo prœlio, quo Valens A. superatus, & flamma hostili exustus est. Paulus Diaconus: *Ad primum Gothorum impetum perturbatæ sunt Romanorum equitum turmæ, nudatóque pedites deseruére, qui mox equitatu hostium septi, ac sagittarum nubibus obruti*: lib. 12. Historiarum. Itidem Orosius, *Nubibus* (inquit) *sagittarum obrutæ.*

Dubitatum de Vegetij lectione.

Vel cataphractas, vel galeas pedestribus reddere.] Sed quærat nunc aliquis quid pro cataphractis, quid pro galeis milites Vegetij ætate, & deinceps gestârint? Respondeo; pro lorica & cataphracta fuisse tunicam, quam Thoracomachum appellârunt. cuius vsum ad descriptionem mea mihi diligentia suppeditauit. Nam dum in eo sum, vt quæ ad bellica tormenta intelligenda, explicanda faciunt, conquiram; commodùm incido in librum, cui titulus Notitia vtriusque imperij, eique coniunctum libellum de rebus bellicis. ex quo quæ de thorachomacho ibidem tradebantur, cum beniuolo Lectore, & studioso huiusmodi antiquitatum lubens communicabo: *Inter omnia*, inquit, *quæ aduersum bellicum prouida posteritatis cogitauit antiquitas, Thoracomachum quoque mira vtilitate ad leuamen corporis, armorum ponderi, & asperitati subiecit. hoc enim vestimenti genus, quod de coactili ad mensuram, & tutelam humani pectoris conficitur, de mollibus lanis timoris sollicitudo, solertia magistra, composuit: vt hoc inducto primùm, lorica vel cliVanus, aut his similia fragilitatem corporis, ponderis asperitate non læderent; membra quoque vestientis, inter armorum hiemisque discrimen tali solatio adiuta labori sufficiant. Sanè ne idem Thoracomachus pluuiis verberatus ingraueſcente pondere adficiat vestientem, de Libycis bene confectis pellibus ad instar eiusdem Thoracomachi faciem conueniet superinducere. Hoc igitur vt diximus Thoracomacho induto, cui Græca appellatio, ex tuitione corporis nomen adsumpsit. soccis etiam, hoc est calciamentis, & ferratis ocreis indutis, superposita galea, & scuto, vel gladio lateri aptato, arreptis lanceis in plenum, pedestrem subiturus pugnam, miles armabitur.* Quæ primùm inuenta vestis sustinendo aut leuando armorum ponderi, eadem postillà armaturæ

Romani pro lorica thoracomachũ induerunt.

Thoracomachus qualis fuerit.

Thoracomachus vnde dictus.

tutæ loco fuit. Itidem puto pro galeis poſtea pileos iſtos Pannonicos fuiſſe, de quibus Vegetius eodem hoc capite. Quod ad Thoracomachum, non verba præmiſſa, verùm etiam figura, quæ in eodem libello propoſita eſt, ita euenisſe indicat; & eſt talis, qualem hîc propoſitam vides. quam bona fide, vt depictam iſtic videram, exprimendam curaui.

Thoracomachi abuſus.

Pilei Pannonici.

Legionarius thoracomacho indutus.

Eandem hanc figuram eſſe comperi, quam à Germano quodam ſuppeditatam ſibi, in ſua caſtrametatione indicauit D. Gulielmus de Choul, vir nobilis, & Chriſtianiſſimi Francorum regis Conſiliarius. Sed quia in eiuſdem caſtrametatione etiam effigies ſunt legionariorum militum, eâ armaturâ, quâ florente adhuc imperio, id eſt ſub Traiano, Hadriano, Antonino Pio, & M. Aurelio Romani induti fuerunt; placuit eaſdẽ hîc figuras proponere inſpiciẽdas.

Legionarius miles depictus ex tabula marmorea Mogontinenſi.

Legio-

Legionarius antiquus, qui eſt in Prouincia Narbonenſi.

Ex quibus figuris etiam illud obſeruabã, libera republica, ac floréte imperio, minores Romanis gladios fuiſſe, geſtatoſque à dexrra, qui declinante imperio maiores fuerunt, pendẽtes à ſiniſtra. qui etiam hodie gladij geſtãdi mos permanet. Illi rei etſi plura teſtimonia ſupperant; dicis cauſſa vnum tantùm recitabo ex Polybij fragmentis lib. 6. vbi ille

Libera republica, & ſub primis principibus gladium miles à dextra gerebat. Poſtea gladij maiores facti, geſtatique a ſiniſtra.

Verterem Romanorum armaturam proponens, post descriptionem scuti (ita enim apud Polyb. interpretandum θυρεὸν, non *clypeum*; vt verterat Ianus Lascaris; multis iam antè probauit Aldus Manutius Pauli filius in libro De quæsitis per epistolam) ad gladium transit in hæc verba: *Quàm cum scuto ensis pendet; ad dextrum femur, Hispanienſem vocant, anceps est, mucrone eximio, defertur violenter, eo quòd obeliſcus eius firmus, ſtabiliſque exiſtit.* Vide Horat. Epod. Ode 7. Dignum obseruatu, quod apud Dionem legebam, Imperatorem Macrinũ, qui multis annis ante Vegetij æuum rei Romanæ dominus fuit, armaturam prætorianorũ militũ immutasse, ablatis squamatis Thoracibus, & scutis iis, quæ instar canalis facta fuerãt, quò eosdẽ ad pugnã redderet expeditiores.

Qualis olim Romanorum enſis.

Imp. Macrinus armã prætorianorum mutauit.

Thoraces ſquamatos, & magna ſcuta abſtulit.

Qui cum arcu scutum tenere non potest, faciat?] Differt hoc loco interpunctio nostra, à vulgatis editionibus. Sed non mea hoc opinione, sed librorum veterum M. S. H. N. & duorum Susianorum auctoritate effectum est: quorum magna pars etiam suasit, vt paulò post scriberem, *quorum & capita nuda conſtant, & pectora.* vulgata lectio habebat, *quorum & capita nuda eſſe conſtat, & pectora.*

Raro meditanti arma, raro tractanti.] Nihil certius est, quàm à verbo *meditanti*, auellendum esse *arma*, annectendumque sequentibus; scribendo *Rarò meditanti, rarò arma tractanti.* Plus centies enim *meditari* pro *exercere* auctor noster eo loquendi modo posuit. Neque ipsi soli ea phrasis vsitata. Paulus Diaconus, *Spiculis meditari, ſummæque voluptatis credere deſtinata ferire*; lib. 12. Histor. extremo. Sed alios testes ex Latio medio, & ipso foro Romano potiùs citemus. Cicero: *Multi naturæ vitium meditatione, & exercitatione ſuſtulerunt*; lib. 2. De diuinatione. Plautus Mostel. *exercent ſeſe ad curſuram.* Idem Sticho, sc. Mercurius: *Simulque ad curſuram meditabor me.* Virgil. *Agreſtem tenui meditabor arundine muſam.*

Meditari pro exercere.

Meditatio cadit notione.

Et (quod est grauius, & turpius) aut capi, aut certè fuga rempublicam prodere.] Libris plerisque incognitum est illud comma, *& turpius.* De cætero in Susiano legitur, *aut capi, aut certè fugere, & rempub. prodere.* Clariùs in M. *aut certè capi, aut fugere, aut rempublicam prodere.* quanquam tolerabilis sit atque vsitata bonis scriptoribus, Liuio inprimis prior illa lectio; tamen ab hac membro vno, & reipsa (vt mea opinio est) superatur. quòd nimirum milites non satis muniti;

muniti; vi,& virtute hoſtium,aut capiuntur,aut in fugam aguntur;aut vltro,& ſua ſponte ad hoſtes tranſeunt.illa ad militum ignominiam pertinent. Tertium hoc, omnium maximè periculoſum Reipub. vt quæ poſtillà vim paſſura eſt,ab iis manibus,quas ipſamet armauit. Qui iudicaturus eſt de hac noſtra opinione,quam in medio poſitã relinquimus; videat hæc Vegetij verba lib.3. cap.9. *Tunc fracti labore & tædio,plurimi deſerunt,aliquanti produnt,aliquanti ſe tradunt.*

Milites ad hoſtē tranſeuntes, plus nocent, quàm qui fugiunt.

Apud antiquos Murus dicebatur pedeſtris exercitus.] *Murus,qui muniendi cauſſa manu parabatur, & quo ſepiebant oppidum*: Varro lib.4. De lingua Latina. Tractum autem id nomen,per metaphoram, ad exercitus inſtructionem, non vno loco. Ammianus lib. 16. *Steterunt veſtigiis fixis, antepilanis, haſtatiſq;, & ordinum primis veluti inſolubili muro fundatis.* Item Lucanus:

Murus vnde dictus.

Grauis armatura in acie pro muro.

——— *Parthoq; ſequenti*
Murus erit quodcunque poteſt obſtare ſagittæ.

Vegetius lib.2. cap.17. *excipiebat autem prælium grauis armatura,quæ tanquam murus (vt ita dicam) ferreus ſtabat.* Iterum lib.3. cap.14. *Hi enim ad vicem muri, nec cedere, nec ſequi.* Tractum etiam id vocabuli ab aliis auctoribus aliò. Horatius: ——*hic murus aheneus eſto.* Cic. in Verrē: *Ad omnes enim eos impetus,quaſi murus quidam,boni Imperatoris nomen opponitur.*

Niſi quòd pilatæ legiones.] Dictæ legiones pilatæ, vt alibi pilati milites,à pilis:ſic cetrati apud Cæſarem, & alios, à cetris; Peltati à peltis;ſcutati à ſcutis; funditores à fundis; tragularij à tragulis:ſagittarij à ſagittis; cataphracti à cataphractis,&c. Neque ab armis & telis ſolùm, verùm etiam à legionibus (quæ ipſæ à numero nomen adeptæ) nomina milites ſortiti ſunt. hinc Primani, Secundani, Quintani, Decimani, Vndeuigeſimani, Vigeſimani, &c. frequentes apud Tacitũ,Suetoniũ,& alios Hiſtoricos. De quibus Crinitus lib.vndecimo De honeſta diſciplina,cap 10. Aliud quoque in legionibus denominandis placuit,cùm ex habitu vel ob varios cuentus, aut inſignem virtutem nomen iiſdem inditum. Eo exemplo Alauda, quam Cæſar dictator in Gallia,ab aue Alauda (galeritam olim nominabant, à pluma eminente in capite) inſtituit. Huius legionis mentio eſt apud Cic. ad Atticum, & Plinium in Naturali hiſtoria. Item in veteri lapide: C. SALLIO. MATERN.

Pilatis militibus vnde nomē. Vnde Peltatis, cetratis, ſcutatis, ſagittariis, &c.

Legionibus nomen à numero.

Legionibus nomina ex variis cauſis datum.

BVCINATORI. LEG. V. ALAVDÆ, &c. Ab euentu legio Fulminatrix vocari cœpit, M. Aurelij tempore, Diaconus lib. 10. Virtute ſua aliæ nomen paraſſe videntur, legio Rapax: Fidelis: Pia: Adiutrix: I. Flauia pacis: II. Flauia virtutis: III. Flauia ſalutis, &c. De quibus paſſim in Hiſtoriis, lapidibus, & conſtitutionibus quoque Principum. Etiam à Diis cognominatæ videntur. Legionis quintæ Martiæ meminit Cic. in Philipp. & Trebellius in Claudio: Legionis primæ Mineruiæ Spartianus in Hadriano. Sed videamus potiùs legionum cognomina ex lapide veteri, qui Romæ in Capitolij area conſpicitur.

Legiones nomen Deorum quoque habuerunt.

NOMINA. LEG.

II. AVGVSTA.	II. ADIVTRIX.	IIII. SCYTHICA.
VI. VICTRIX.	IIII. FLAVIA.	XVI. FLAVIA.
XX. VICTRIX.	VII. CLAVDIA.	VI. FERRATENSIS.
VIII. AVGVSTA.	I. ITALICA.	X. FRETENSIS.
XXII. PRIMIGENIA.	V. MACEDONICA.	III. CYRENENSIS.
I. MINERVIA.	XI. CLAVDIA.	II. TRAIANA.
XXX. VLPIA.	XIII. GEMINA.	III. AVGVSTA.
I. ADIVTRIX.	XII. FVLMINATRIX.	VII. GEMINA.
X. GEMINA.	XV. APOLLINEA.	II. ITALICA.
XIIII. GEMINA.	III. GALLICANA.	XIII. PARTHICA.
I. PARTHICA.	II. PARTHICA.	

Pilani, triarij dicti.

Ad pilanos vt tandem ſermo redeat, vnde cœperamus; memini etiam ſolis triariis id nomen peculiare fuiſſe: Ouid. 3. Faſtorum:

——— *haſtatos inſtitutítque decem*
Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat.

Diſertè & manifeſtiùs Varro: *Pilani Triarij quoque dicti*, lib. 4. De lingua Latina. Et inde Principes, ſimulque haſtati omnes vno ſæpe nomine antepilani vocati, quòd ante triarios eſſent. etſi illorum ordo non ſemper idem fuerit, vt mox audies. Liuius lib. 8. *Rorarij percurrebant inter antepilanos, addebantq; vires haſtatis, atque principibus.*

Antepilani qui.

Haſtatis, & principibus diuerſis temporibus, diuerſus locus in acie.

In prima acie pugnantes principes.] Vegetius, & hîc, & lib. 2. cap. 2. octauo, & cap. decimoquinto; rurſum lib. 3. cap. 12. & cap. 13. Principes in prima acie conſtituit, haſtatos in ſecunda: quod aliter libera republica obſeruatum:

quod

quod ex Ouidij loco, quem præmiſimus, & Appiano de bellis Punicis conſtat. ſed vt clarum fiat lectori, Liuiũ adhibeo: *Romani*, inquit, *mediam aciem, Latini cornua tenuerunt. haſtatorum prima ſigna, deinde principum erant, Triarij poſtremos claudebant.* lib. 47. Itidem apud eundem ſcriptorem ordines hi conlocati lib. 8. & eodem modo apud Polybium in caſtrametatione; quem vide. Neq. ego hîc primus controuerſiam moueo. Nam olim inter ſcriptores non ſatis hac de re conueniſſe oſtendit Donatus in Eunuchum Terentij: *Poſt principia*, inquit, *militare dictum eſt, & ambigunt an in extremo agmine hic locus ſit, an in medio.* In cauſſa eſt res militaris commutata, ſub Principibus Romanis. Neque ſolâ hac parte, ea variauit. ſed nos Vegetium ſequimur, quem interpretandum ſuſcepimus. Scio pluribus locis, in armatura militum præſertim, diſſentire huius præcepta à Liuianis, & aliorum Hiſtoriis. ſed illa omnia ita exactè perſequi, non eſt mei inſtituti, neque huius loci.

Triariis locus poſtremus attribuitur.

Poſt principia.

Sed triarij genibus poſitis ſolent intra ſcuta ſubſidere.] Aliis libris, *inter ſcuta ſubſiſtere*, probabatur. abſit, vt hoc homini ſano perſuadeãt. ſcutorũ longitudo pedũ quatuor, latitudo curuæ ſuperficiei pedũ duorũ ſemis, ſcriptore Polybio tradita eſt. intra hæc ſcuta quàm commodum fuerit militi, genibus poſitis, aut altero tantum flexo ſubſidere; & inde cõſurgendi, ineundæq. pugnæ ſignũ expectare, nemini dubiũ eſt. Vide quæ dicturi ſumus hac de re, lib. 2. cap. 16.

Scutorum longitudo, latitudo.

A quibus conſtat ſæpe factam eſſe victoriam.] Libri optimi præpoſitionem non admittebant. de re ipſa Liuius lib. 8. *Vbi Triarij*, inquit, *conſurrexerant integri, refulgentibus armis, noua ex improuiſo exorta acies, receptis in intervalla ordinum antepilanis, clamore ſublato, principia Latinorum perturbant.*

Triarij conſurgentes ad pugnã, antepilanos omnes intra ſuos ordines recipiebant.

Erant autem apud veteres, inter pedites, qui dicebantur leuis armaturæ.] In exemplaribus ſcriptis, legas, *erant tamen.* Quos autem ferentarios, funditores, hîc appellat Vegetius, eoſdem rorarios alij vocârunt. Varro lib. 3. De vita populi Romani: *Rorarij appellati, quòd imbribus, ferè primum rorare incipiat.* Iterum idem lib. ſexto De lingua Latina: *Rorarij dicti à rore, qui bellum committebant antè, ideo, quòd antè rorat, quàm pluit.* Feſtus: *Rorarios milites vocabant, qui leui armatura primi prælium committebant, quòd vt ante imbrem ſerè rorare ſolet, ſic illi ante grauem armaturam, quàd prodibant, rorarij dicti.* Inter hos Vegetius

Rorarij qui: Quomodo pugnarent.

Leuis armatura tota quomodo pugnaret.

getius alibi recenſet, *ferentarios, armaturas, exculcatores, ſagittarios, funditores, & tragularios*: qui ante aciem procedentes aduerſarios prouocabant; quos, ſi fugare poterant, ſequebantur; ſi eorum virtute reprimebantur, recipiebant ſe ad ſuos, id eſt poſt principes, & haſtatos. vide Vegetium lib. 2. cap. 15. & 17.

Principia, pro principibus. Principia, pro ordine principum.

Inter principia legionum recipi ſolebant.] Principia interdum ipſos principes, ſeu principales milites ſignificabant, vt alibi probabo: interdum ipſum ordinem principalium, vt hîc apud Vegetium noſtrũ, apud Liuiũ, Tacitum, & Salluſtium, innumeris locis: & ita Terentianus ille:

—— *hic ego ero poſt principia, inde omnibus ſignum dabo.*

Principia locus in caſtris.

Principia etiam dicebantur in caſtris vbi ius reddebatur. Probus in Eumene, l. officium ff. de re militari; l. prima C. de veteranis. Florus lib. 3. cap. 3. Tacitus primo Hiſtoriarum: Liuius, *Fugatis*, inquit, *ex principiis ac paulò poſt è caſtris tribunis*. lib. 38. Iterum ibidem, *& iura reddere in principiis ſolebant.*

Omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant.] Ex pellibus hi pilei, & æquè omnibus gregariis vſui; vt ex auctore noſtro hîc diſcere licet: eo fine, quò ne grauis galea videretur his, qui iſtiuſmodi pileos in capite geſtare conſueti eſſent. Illud etiam Romanæ militiæ fuit, vt milites galea ſimplici vterentur, cui lupi pellẽ aut aliud huiuſmodi imponerent, quod integumentum pariter inſigneque eſſet, vt in prælio ignauiter, aut ſtrenuè ſe gerẽtes faciliùs agnoſcerentur, teſte Polybio. Ad ſolos ſigniferos hoc trahit Vegetius libro ſecundo, cap. 16. vbi hac de re etiam dicturus ſum. Alij aliis rebus in galeâ vſi, vel ad horrorem, vel ad ornatum. De quibus multa apud Alexandrũ ab Alexandro, lib. 1. Genialium, cap. vigeſimo. Etiam pinnæ adhibitæ; quod alibi doceo. Etiam hiantium animalium formæ ſuperpoſitæ galeis. Virgil. 7. Æn. extremo:

Galea pellibus induta.

Alia quoque galeis adhibita horroris cauſſa.

Vt animalia hiantia.

Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice ſuprà eſt.
Cui triplici crinita iuba, galea alta Chimæram
Suſtinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes.

Pluma in galeis.

In quem Virgilij locũ videdus Adrianus Turnebus lib. 28. Aduerſ. cap. 16. Plutarchus in Mario galeas equitum Cimbrorum, & plumis, & horrendis hiantium animalium formis inſignes deſcribit. E re militari haud dubiè mos, quo etiamnum

etiamnum hodie insignia familiarũ exornata atq. distincta videmus, cùm galeis insidẽt leones, lupi, cerui, canes, aquilæ, vultures, dracones, & aliarum bestiarum siue capita, siue cornua, siue pedes, quæ (quasi minùs Christiana sint) improbasse scio virũ multæ lectionis, & magni iudicij Ioannem Ludouicum Viuem in suis Symbolis. Originem moris tam antiqui (cognitus enim antè, quàm sciretur, qui Christiani essent) spero me nunc primùm inuenisse. Ab Ægyptiis enim descendisse obseruaui, apud Diodorum Siculum, lib. 2; vbi ille Reges eorum, caput leonis, tauri, aut draconis principatus insigne, capite gestasse scribit. Ab Ægyptiis porrò mutuatos hoc Græcos, & ab his Romanos, vt multa alia quæ ad disciplinam militarem pertinebant, magnam mihi verisimilitudinẽ habere videtur. Præsertim quòd Lacedæmoniis galeæ inuentionem videam tribui à Plinio, lib. 7. cap. 56. Reliquum est, vt de cristarum in galeis prima inuentione dicatur. Primi Cares galeis cristas illigasse, itemque in scutis simulacra finxisse, iisdemque lora adiunxisse scribit Herodotus lib. primo. Ocreas, & cristas quoque Cares inuenisse Plinius testatur lib. 7. cap. 56.

Insignia familiarum etiam galeæ ornatus hodie distinguit. A disciplina militari ille vitus.

Mos ornandi galeas derivatus ab Ægyptiis.

Romani multa à Græcis, in disciplina belli sumserunt; illa ab Ægyptiis. Lacedæmonij galeam inuenerunt.

Cares galeæ cristas primi adhibuerunt. Item simulacra in scutis.

Pila vocabantur.] Liuio libro nono: *Pilum haud paulò quàm hasta vehementius ictu, missúq; telum.* Appianus De bellis Gallicis, pilum describit telũ iaculo dissimile, videlicet hastile quadrangulum, præfixo ferro quadrangulo, paris longitudinis, cætera molli, præter cuspidem. Cuius definitio conuenire potiùs videtur veruto: cui Polybius trium cubitorum longitudinem tribuit. Vegetius ferrum pili nouem vnciarum tantùm, siue pedale, ac trigonum fuisse docet. ipsum hastile quantum fuerit, non indicat quidem hoc loco, sed tradit lib. 2. cap. 15. & disci ex Polybio potest. is in suo fragmento lib. 6. De castrametatione: *Pili*, inquit, *telum lignum habet longitudine plerumque bicubitale, crassitudine digitali, spiculum vnius spithamæ, palmi inquam maioris, eò vsque attennatum, & acutum, vt mox primum post iactum necessariò flectatur, sitq; inhabile ad remittendum. alioqui commune fieret telum.*

Pili elegans descriptio.

Quæ in scuto fixa non possent abscindi.] Leguntur hæc aliter in M. S. N. H. & tribus Susij scriptis codicibus; hoc modo: *quod in scutum fixum non posit abscindi; & loricam scienter, ac fortiter directam facilè perrumpit.* quæ lectio conuenit ipsi ferro quod pilo præfixum est, non hastili, aut toti pilo.

Quas

Bebra ignota tela.

Quas Bebras vocāt.] In lib. N. *bebyas*, in H. *brebras*, in Suſ. *brebas*, appellari video. Neq. ſcio quid ſequendū; nam id teli genus, ſi fatear me ignorare, nō puto mihi vitio verſum iri.

Minora ſpicula dextro pede in antè poſito eiiciebantur: maiora, præpoſito ſiniſtro. Pila eadem quæ ſpicula.

Ita enim vibrandis ſpiculis vehementior ictus eſt.] Spicula hæc maiora procul dubio, qùàm pila. hæc dextro pede in antè collocato, illa præpoſito ſiniſtro ad maiorem impetum eiicienda præcipit. Mireris tamen & meritò, quæ pila hîc vocet Vegetius, ſuo æuo peculiari nomine ſpicula dicta; lib. 2. cap. 15.

Superlatiuus, pro comparatiuo. Priſcianus ad confirmationem ſuæ opinionis Vegetij teſtimonium produxit.

Vt & latera eorum ſubducantur ab hoſtibus.] Codex M. & N. *Vt latera eorum.* Ceterùm Priſcianus Grammaticus, monſtraturus ſuperlatiuum, pro comparatiuo à bonis ſcriptoribus prolatum, poſt iuriſconſultorum teſtimonia, etiam auctoris noſtri hunc laudat locum libro 3. ad hunc modum: *Vegetius Renatus rei militaris libro primo: Sed latera eorum ſubducantur ab hoſtibus, ne poſſint vulnus accipere, & proximior dextra ſit, quæ poſſit plagam inferre.*

Inſtruendos, ac protegendos omni arte pugnandi; quocunque genere armorum.] Membranæ Suſij malebant, *quocunque armorum antiquorum genere.* quò etiam accedere video M. & H. in quibus reperiebam *inſtruendos ac protegendos omni antiquorum genere*. etſi minimè illis credam, tam concisè illa ab auctore noſtro ſcripta fuiſſe. nam magni apud me aliorum librorum conſenſus, tum ipſa ratio, quæ ad *inſtruendi* verbum, *pugnandi artem*, ad *protegendum antiqua arma* & veterum armaturam referenda indicat. Vegetius hoc eodem cap. *Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorum ferre non poſſunt, &c.*

AD CAPVT XXI.

Vegetius de cōiectura leuiter correctus.

Non ſolùm autē confidentes ſine caſtris iſta patiuntur.] Admiratus ſum pertinacem librorum omnium conſenſum in verbum *confidentes*. magnum tamen pignus dederim *confidentes* à Vegetio fuiſſe ſcriptum. Frequens locutio iſta Hiſtoriographis, & in promptu apud eundē hunc ſcriptorem, lib. 3. cap. 8. *Incautum eſt*, inquit, *plenumq; diſcriminis, exercitum paſſim ſine aliqua munitione conſidere.*

Iterum correctus.

Et more animalium multi cadunt.] Magis quadrabit ſententiæ Vegetij, quod & hoc loco de coniectura reponimus, *inulti*. Liuius de L. Succio, qui Decem-virorū fraude, à mili-

à militibus in itinere occiſus fuit: *haud inultum interfecêre. nam circa repugnantem aliquot inſidiatores cecidêre: cùm ipſe ſe prænalidus, pari viribus animo, circumuentus, intaretur.* Florus: *ne inulti perirent, ſanguine Senatus ſibi parentabant*, lib. 3. cap. 22. Itidem & ipſe Poëta 2. Æn.

—— *Nunquam omnes hodie moriemur inulti.*

AD CAPVT XXII.

ETSI diutius commorandum ſit.] Caſtra quidam triplicia faciunt: Temporanea, id eſt momentis mutabilia: aut ſtataria, quibus hoſtem, dum ſe in munito loco continuerit, occupare inſtituas: aut ſuſtentoria, quibus vrgentem, & laceſſentem hoſtem ſuſtineas. de quibus multa lib. 5. cap. decimo & ſequenti, Leo Baptiſta. *Caſtra triplicia faciunt.*

Loci ſalubritas elegatur.] Quæ fuerit ratio antiquorum in exploranda loci ſalubritate antè, quàm ſtatiua conſtituerent, doceo ad caput ſecundum libri tertij. *Loci ſalubritas qui exploretur.*

Cauendum etiam, ne mons ſit vicinus altior.] In S. & N. *ne mons vicinus ſit, aut altior.* in membranis Suſij, *vicinior, aut altior*; quod amplector. Eam lectionem atque interpunctionem non improbabit ſcio, qui verba Vegetij adhibuerit ex cap. 8. libri tertij; vbi inquit: *In metandis caſtris non ſufficit locum bonum legere, niſi talis ſit, vt alter eo non poſſit melior inueniri: ne vtilior prætermiſſus à nobis, & ab aduerſariis occupatus adportet incommodum.* Idē dicto lib. cap. 13. *Primum auxilium captes ex loco, qui tanto vtilior indicatur, quanto ſuperior fuerit occupatus.* De tumulo à Samnitibus neglecto, & à P. Decio, tribuno Romanorum militum, occupato, memorabile ſtratagema eſt apud Liuium lib. 7. & apud Frontinum; quem vide lib. 1. Strateg. cap. 5. num. 14. & lib. 4. cap. 5. numero nono. *Iterum emendatus Vegetius.* *Altiſſimus locus caſtris ponendis tutiſſimus.*

AD CAPVT XXIII.

INTERDVM autem quadrata, interdum trigona, interdum ſemirotunda.] Triplicem formam muniendorum caſtrorum propoſitam vides. ſemirotundam illam oblongam appellat lib. 3. cap. 8. vbi & alterum formæ genus, rotundum, quarto loco recenſet. Figura quæque vt perfectior, ita capacior creditur. ob id circulari opus eſt, ſi exiguas copias tuas videri velis: quadrata, ſi magnas: triangulari, *Triplex caſtrorum forma.* *Quarto loco rotunda accedit.* *Pro oſtentatione copiarum forma caſtrorum accommodanda.*

gulari, ſi maiores. Pulchriora iudicat Vegetius illa caſtra, quibus vltra latitudinis ſpacium tertia pars longitudinis additur. De quadrata videndus Polybius. Semirotunda, ſeu oblonga caſtra Galbæ fuerunt, quorum figuram ex ex Gabrielis Simeonij Florentini Obſeruationibus antiquis mutuati ſumus.

Caſtrametatio Galbæ.

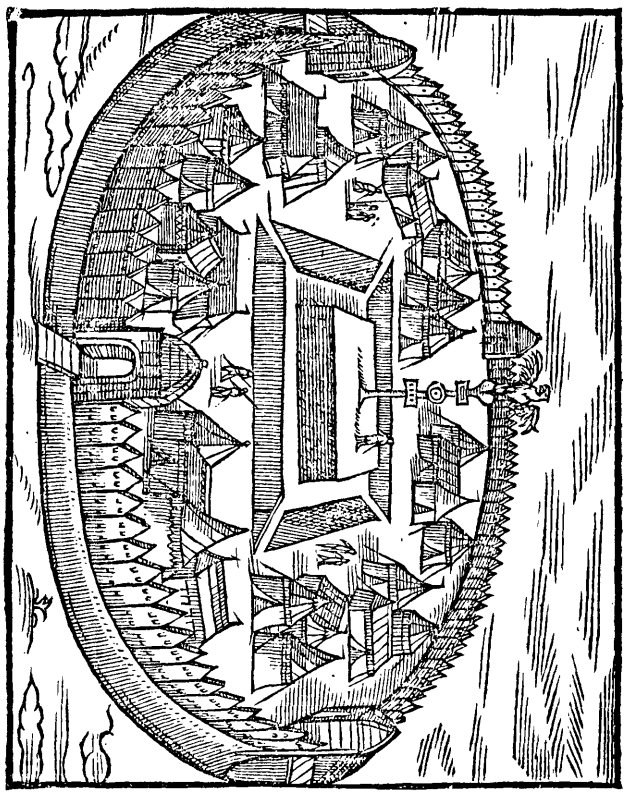

Prout loci qualitas, aut neceſſitas poſtulauerit.] In mem-

membranis quibuſdam *loci quantitas*, ſed amplioris ſignificationis alterum vocabulum. Neceſſitas autem, quæ mouere nonnũquam caſtra, etiã formã mutare coëgit; aut omnino, aut pro parte; videlicet cùm accedentibus auxiliis pluribus, forum, & quæſtoriũ, quibus diuerſa loca in caſtris ordinariè ſeruata, in vnum contrahebantur, repletis etiam iis ſpaciis, quæ circa prætorium vacua eſſe ſolent, teſte Polybio. Ceterùm origo rei tam neceſſariæ, tamque ſalutaris, id eſt muniendorum caſtrorum, paucis vt arbitror cognita. Primus ſub eodem vallo totum exercitum continere inſtituit Rex Epirotarum Pyrrhus. quo victo, caſtris eius potiti Romani: qui notatâ ordinatione ad hanc vſque metationem paulatim peruenerunt; teſte Frontino lib. 4. cap. primo.

Neceſſitas caſtrorum formam ſæpe mutauit.

Forę, & quæſtorio loca, in caſtris diuerſa ſtatuta.

Papiliones tendunt.] Quid Papiliones eſſent, iam antè docuimus. nomen illud & Gallis hodie notum, quibus dicuntur *pauillons*: Hiſpani *Panellones* vocant. Deputantur in caſtris loca tendendis papilionibus, ſed pro gradu dignitatis legionum, & auxiliorum: equitũ, & peditum, lib. 3. cap. 8.

Caſtra munire quis primus excogitarit.

Dracones, & ſigna conſtituunt.] Draconis ſignum à morte Pithonis ſerpentis initium ſumpſiſſe, autumant: Alexander ab Alexandro omnes milites, qui hoc ſignum ſequerentur, Draconarios appellatos fuiſſe adfirmabat. Sed aliud nos docet Vegetius lib. 2. cap. 7. De hoc apud Ammianum locus eſt, qui horum ſignorum tanquam viuam imaginem ob oculos ponit. Is in deſcriptione pompæ, qua Romam ingreſſus eſt Conſtantius, de ſignis militaribus loquens: *Alios*, inquit, *purpureis ſubtegminibus texti circumdedêre Dracones, haſtarum aureis gemmatiſq; ſummitatibus illigati. Hiatu vaſto perflatiles, & ideò velut ira perciti ſibilantes, caudarumq; volumina relinquentes in ventum.* lib. 16. Idem lib. eodem: *quo agnito per purpureum ſignum Draconis, ſummitati haſtæ longioris aptatum.*

Draconis origo in ſignis.

Draconarij qui.

Draconis deſcriptio.

Draconis ſignũ purpureum.

Et ſigna conſtituunt.] Omnium primò ſigna ſuis locis in caſtra ponuntur, quia nihil venerabilius eſt eorum maieſtate militibus: Vegetius dicto cap. 8. Cœlius lib. 3. Annalium: *Omnes ſimul terram cum claſſi accedunt: nanibus atque ſcaphis egrediuntur, caſtrametati ſigna cõſtituunt.* vide Nonium Marcell. in *Metari*. Nunc vt intelligatur qui modus fuerit ſignorum conſtituendorum, ſciendum eſt tam aquilam, quàm ſigna alia haſtis fuiſſe impoſita. Vix riſum tenui, vbi minotauri,

Caſtris poſitis primo loco ſigna ſtatuuntur.

Signorum quæ fuerit figura:

lupi, aliaque ſigna (ab ipſo Mario olim abolita) in vexillis depicta vidi, ita edita à viro magno, quem non nomino. Haſtæ illæ inferiori parte acutæ erant, ità vt in terram facilè figerentur. Quæ res vt manifeſtior ſit inſpicientibus, nummos aliquot exprimendos duxi, in quibus ſemper ea forma.

Figebantur in terram.

Signa legionum ex nummis M. Antonij.

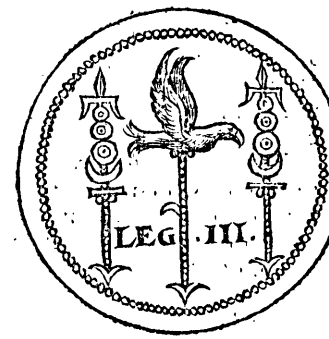

Reliquarum legionum ad triginta vſque ſi videre ſigna quis volet, adeat Huberti Goltzij Cæſarem in nummis M. Antonij. vbi is homo, maioréne felicitate corraſerit, an ad viuum ea expreſſerit, diiudicare vix poſſis. Signa verò ita

ita fixa, cùm castra mouenda erant; quandoq. à signiferis conuelli non potuerunt, aut admodum ægrè. quæ res pessimi ominis semper habita: vt exempla apud Liuium, Florum, Suetonium, Orosium, & alios infinita declarauerunt.

Decumana autem porta, quæ appellatur, post prætoriam est.] In solis membranis H. sincera & integra scriptura exstat, *post prætorium*. Inde discimus non modò quis portæ prætoriæ locus fuerit, verùm quasi per satyram, vbi ipsum prætorium in castris. Ora prædicti manuscripti codicis de Decumanis fluctibus, & ouis decumanis quasi maximis, locum Festi adscriptum habet; sed nesciebant illi homines Festũ. aiunt enim, *Paulus inquit, decumani*, &c. adeò eo sæculo Paulus Diaconus compilator, seu expilator potiùs Pompeij Festi in scholis celebrabatur. De porta decumana Liuius lib. 10: *Ab tergo castrorum Decumana porta impetus factus*. Tacitus primo Annalium: *Vt cuncti ruerent ad portas, quarum Decumana maximè petebatur, auersa hosti, & fugientibus tutior*. Nomen huic portæ à limitatione agrorum, ni fallor: Decumanus enim limes, Plinio, Festo, & ipsi Frontino De limitibus; qui agrũ secat ab ortu Solis ad occasum. De ordine harum portarum, de situ, & numero earundem, egerunt Turnebus lib. 30. Aduersariorum; & Alexander ab Alexandro, libro primo Genialium, cap. 12. Sed nõ potuerunt pertingere illi viri, quò Iustus Lipsius vir doctissimus, mihique amicissimus. Is ad primum Annalium Taciti, quatuor numero portas constituit: Prætoriam, & Decumanam, ex Diametro illi semper oppositã: Principalem dextram, & Principalem sinistram. Cui adstipulari gaudeo ipsum quoque Imperatorem Leonem (quanquam nouum ille scrupulum iniiciat) libro De bellico apparatu cap. vndecimo, numero 15. *Ambitus*, inquit, *fossati, siue castrorum, quatuor portas maiores, & publicas habeat, portulas autem paruas præterea complures. iuxta vnamquamque portam id est egressum, præfectus aliquis castra ponat ad eius custodiam.*

Prætorij locus in castris.

Porta Decumana locus.

Vnde ea dicta.

Quatuor in castris portæ. Prætoria. Decumana. Principalis dextra. Principalis sinistra.

Lex præterea paruas portulas agnoscit complures.

Per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.] Ea vtique porta educebantur, Decumana scilicet, in quos capitaliter animadvertendum erat. Hirtius de bello Africano: *Extra vallum deducti sunt, & cruciabiliter interfecti*. Festus: *Vallescit, perierit, à vallo militari, quod sit circa castra. quòd qui eo eiiciuntur, pro perditis habentur*. Seneca libro primo De

Sontes porta Decumana ad supplicium educti.

ira, cap. 16. *Damnatus extra vallum deductus est, & iam cernicem porrigebat, cùm subitò apparuit ille commilito.* Nunc à quo damnati, à quo ad pœnam deputati milites fuerint, ex Vegetio discendum est lib. 2. cap. 9. *Si miles*, ait, *crimen aliquod admisisset, auctoritate Præfecti legionis à tribuno deputabatur ad pœnam.* An igitur ipse tribunus capitalem pœnam infligebat? audies. Si fustuaria pœna exercenda erat, ipse quidem militem prior leuiter attingebat, quod alibi doceo: in grauiori supplicio tantùm præpositus erat, vt & centurio. Didici ex Seneca qui prædicto cap. 16. statim subdit: *Tunc centurio supplicio præpositus condere gladium speculatorem iubet.* Erant quippe hi speculatores suppliciis sumendis destinati, vt iam audisti: & probat Tacitus primo Historiarum, nominatim, in cæde Pisonis. Quidam, Spiculatores non rectè nominarunt: vt Abdias libro quarto, in supplicio Iacobi & Iosiæ item alij. Ceterùm Speculatores appellandi sunt: vt apud Iulium Firmicum lib. 8. ca. 26. & in l. diuus, ff. de bonis damnatorum. In Euangelio ἀποστέιλας ὁ βασιλεὺς σπεκλάτορα. Accidit nihilo minus quandoq. vt ipsi tribuni supplicium sumerent: cuius opinionis testem do Corneliũ Tacitum, apud quem decimoquinto Annalium Flauio caput amputatur à Vesanio Nigro tribuno. & libro eodem, manu Statij adæquè tribuni militaris Lateranus trucidatur. Suspicor autem id ipsum tunc ita obseruatum, cùm, qui puniendus erat, aliqua dignitate reliquis antestaret. Certè Lateranum illum consulem designatum fuisse obseruabam: ipsum Flauium etiam militum tribunũ. Si leuiori pœna coërcendus erat miles gregarius, poterat etiã à principalibus, seu principiis castigari; non à solo tribuno aut centurione. Macer: *Inuenerens miles non tantùm à tribuno, vel centurione, sed etiam à principali coërcendus*; l. milites, ff. de re militari. Quin & ipsis militum gladiis concisos sæpe milites ex historiis discimus. Tacitus: *Stabant pro concione legiones districtis gladiis, reus in suggestu per Tribunum ostendebatur; si nocentem acclamauerant, præceps datus trucidatur, & gaudebat cædibus miles, tanquam semet absolueret*: lib. primo Annal. Ælius Lampridius in Commodo Antonino: *Hostis appellatus, lacerandusq; militibus est deductus.* Imò & priscum hunc morem fuisse testatur Ammianus; dum lib. 29. ita scribit: *Quid de istis nefariis proditoribus fieri oportere contubernales deuoti censetis? Senatusq; adclamationem rogantium, sanguine*

Auctoritate præfecti castrorum damnabantur.

A tribuno deputabantur ad pœnam.

Tribunus fustuarium infligebat:

Alias præpositus tantùm, vt & centurio.

Speculatores suppliciis sumẽdis deputati.

Speculatores, non Spiculatores hi vocandi.

Ipsi Tribuni quandoque animaduerterunt.

Quando id videatur obseruatum.

Etiam principes leniores pœnas inferebant.

Legionarij ipsi animaduertebant: Gladiis suis fontes concidebant.

Priscus etiam ille mos.

ſanguine vindicari; eos qui inter Conſtantianos merebant, priſco more militibus dedit occidendos. Ipſis quoque auxiliaribus duos tribunos lapidandos datos legimus, quòd ſtellaturas acceperint, Spartiano teſte in Peſcennio. Etiam in noſtra militia ſimilis mos etiamnum hodie in vſu eſt, vt declarabo infrà, de pœnis militum. Sed de caſtigationibus militum iſta ſatis ſint. Vnus ſupereſt ritus, quem tacitè non poſſum præterire. Antequam capitaliter animaduerteretur, claſſicum cecinit. quod Vegetius teſtatur lib. 2. cap. 22. Idemque ab vrbano etiam Magiſtratu vſurpatum: Varro 4. De ling Latina mihi teſtis eſt, & Tacitus 2. Annal. *In P. Martium conſules extra portam Exquilinam cùm claſsicum canere iuſſiſſent, more priſco aduertêre.* Adnotatione dignum, quod ex Æmylio Partheniano in vita Auidij Caſſij retulit Vulcatius: ab eo videlicet milites in foro virgis cæſos, & in mediis caſtris ſecuri percuſſos. quod præter diſciplinam maiorum ab eo factum, prædictis ſatis clarum eſt.

Auxiliares quoque puniebant.

Stellaturarum acceptarum pœna.

Ante animadmerſionem claſſicum cecinit in caſtris.

Etiam in Vrbe idem mos.

Securi percuſſi in mediis caſtris.

AD CAPVT XXIV.

CESPITES circumciduntur.] Horum vſus in aggeribus extruendis, tãquam in muro lapidum. Ceterum certa eiſdem erat menſura. Vegetius ceſpitem vult altum ſemiſſem, pedem latum, longum pedem ſemis, lib. 3. cap. 8.

Ceſpitis in caſtris muniendis menſura.

Ita vt ante ſit foſſa.] Veram lectionem eſſe pronuntiaui, *in ante ſit foſſa*. eamque Vegetio hîc reſtituunt libri ad vnum omnes, quos videre mihi contigit. Neq. ſolùm hoc capite ita locutus: nam ſuprà cap. 20. *ſiniſtros pedes in ante habere: in ante habere dextros* dixit. item alibi non vno loco. Perfamiliaris autem bonis auctoribus hæc præpoſitionum geminatio, qui hac forma dixerunt: *in ſuper, in ante, in palam, in coram, in vſque, ex ante, ex vſque, ad ex, ab vltra, ab ante, ab vſque, in circum*, pro circumquaque. De quibus loquendi modis annotârunt Rœuardus lib. 3. Variorum cap. 3. Iacobus Cuiacius lib. 3. Obſeruationum cap. 22. & Ianus Guilielmius in ſuis Veroſimilibus.

Correctus Vegetius.

Præpoſitiones geminatæ à Veteribus.

Tunc legitima foſſa.] Confirmatur ea lectio omnibus libris excepto vno Colonienſi olim edito, in quo illi boni viri expreſſerant, *latiſſima*. ſed nugas illi tum agebant, & quidem ſeriò. Foſſam legitimam tumultuariæ opponit: itidem alibi opera legitima & tumultuaria. Ipſique adeò

Legitima foſſa tumultuariæ oppoſita.

milites à Vegetio discriminantur legitimi, à ceteris.

Et alta sub linea, sicut appellant.] Libri S. N. legebant, *alta sublimitas*: alter ex Susianis, *alta sublimius*. Nesciuerunt operæ typographicæ, aut ipsi potiùs librarij, architectonicam. quod condonaremus facilè, modò ne supra crepidam sutores, id est suo iudicio auctorem nostrũ interpolassent.

Longitudo rei exacta ad lineã: Altitudo ad perpendiculum: Anguli ad normam. Quid linea.

Vitruuius, *longitudines ad regulam, ad lineam; altitudines ad perpendiculum; anguli ad normam respondentes exigantur*: lib. 7. De architect. cap. 3. Lineam hanc Græci γνώμην vocârunt. Adeundus Gellius lib. vltimo cap. vlt., Plinius lib. 7. cap. 20. Adrianus Turnebus in Aduersariis: & diligentissimus Vitruuij interpres Guilielmus Philander, dicto cap. 3.

Fit vt sit alta tredecim pedes.] Quibusdam mss. sextus casus hîc placet, leguntque *pedibus*. rursum alij paulò antè, tribus locis malunt genitiuum: *alta pedum septem: duodecim pedum lata sit; pedum nouem*. Vt vt hæc se habeant, certum est imparem numerum in fossa percutienda obseruatum; testante ipso Vegetio lib. 3. cap. 8. Quæ regula si in castris olim seruata semper fuit, fatendum erit aliquot locis mendosos Cæsaris Commentarios, & libros iis adiunctos.

Impar semper numerus in fodienda fossa.

Impar numerus magis faustus:

Magis faustus impar numerus habebatur. Apuleius de Asino aureo, lib. vndecimo. *Méque protinus purificandi studio, marino lauacro trado: septies submerso fluctibus capite, quod eum numerum præcipuè religioni aptissimum diuinus ille Pythagoras prodidit*: Vergil.

Idem aptissimus religioni.

Terna tibi hæc primùm triplici diuersa colore
Licia circumdo: terq; hæc altaria circum
Effigiem duco. numero deus impare gaudet.

De numero hoc etiam Aristoteles scribit libro De cœlo. & tradimus nos quædam ad libri tertij caput octauum. Eadem de causa annum ætatis septimum decimum militiæ initiũ dedisse suspicor, & Cæsaré positis castris viginti tria castella propè extruxisse, de quibus nos suo loco. Itidé annus XLIX. eandem fortè ob causam militiæ finem dedit.

Munifices valdè grauati aggerũdis lignis.

De lignis fortissimis, quas milites portare cõsueuerunt.] Munifices milites in tantum grauati fuêre portandis oneribus, & adgestione lignorum, vt nonnunquam in seditionibus, ea de re nominatim questi sint. exemplum apud Tacitum non leue: *Nudant omnes corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant. mox indiscretis vocibus pretia vacationum, angustias stipendij, duritiam operum, ac propriis nominibus incusant*

incusant vallum, fossas : pabuli, materiæ lignorum adgestus : & si qua alia ex necessitate, aut aduersus otium castrorum quæruntur. primo Annal.

Ad quod opus ligones, rastra.] Etsi nullis planè libris auctoritas mihi hoc loco detur, audeo nihilominus pro *rastris*, substituere *rutra*. horum in castris vsus fuit, illorum (meo quidem iudicio) nullus. Miror homines rastris agricolæ manibus extortis, & perlatis in castra, vxorem illius ad ducendum exercitum, eadem opera non adduxisse. Vide simile mendum à me sublatum, lib. 2. cap. vlt.

Magnum mendum de coniectura sublatum.

Qualos, aliaque vtensilium genera.] Vnæ membranæ Sulij auctiùs *qualos, tribulationes, aliaq; utensil. ge.* Pro eo licebit in textũ recipere *tribulos*, modò vt sententia patiatur. Vegetius: *Aggerem faciunt, supra quem valli, hoc est sudes, vel tribuli lignei, per ordinem digeruntur*, lib. 3. cap. 8.

AD CAPVT XXV.

Omnes equites, & media pars peditum.] Qui in acie stare, qui post eos fossis ductis castra munire consueuerint, dico lib. 3. cap. 8.; quanquam varient, & discrepent in eo opere instituto Historiæ. Hirtius partem aciei dum opera fierent, sub hoste instructam stetisse narrat, lib. De bello Africano. Aliter Cæsar: *Prima*, inquit, *& secunda acies in armis, vt ab initio constituta erat, permanebat : post hos opus in occulto acies tertia faciebat. sic omne prius est perfectum, quàm intelligeretur ab Afranio castra muniri* : primo bellorũ ciuilium. Iterum: *Cæsar receptui suorum timens, crates ad extremum tumulum contra hostem proferri, & aduersas locari, intra has mediocri latitudine fossas lectis militibus obduci iussit* : libro tertio De bello ciuili. De velis, aliisque rebus, quibus milites opera facientes tegi solent, alibi nobis sermo erit.

Dum opera fierent, qui steterint in procinctu.

Quæ secũda, quæ tertia, donec opus omne compleuerit.] Addunt membranæ Sulij *quæ quarta*. Particulam *donec* M.C.S.N.H. non agnoscebant. quos si sequamur, non video quę sit futura horum verborum sententia. exemplar H. *compleuerint*. Ego tamen de lectione edita nihil muto. Nam *compleuerit*, mihi valet *completum erit*; genere loquendi cognito omnibus iis, qui humaniores litteras primis labris attigerunt.

Verba actiua sæpe passiuam significationem habebant.

AD CAPVT XXVI.

ORDINES indefinenter ſeruent.] Vox *indefinenter* nulla eſt in libris M.S.N.H & Sùſianis. eamque inutilem eſſe clamat quod præmittitur *aſſiduo exercitio*. Erat autem Romanæ militiæ vetus inſtitutum, ne miles, ſine comeatu, ab ſignis abiret; néue præſidio decederet, néue locum in acie relinqueret; ſed ordines diligentiſſimè, continuatéque ſeruaret. Ordinum enim nõ ſeruatorum pœnam capitalem fuiſſe, declarat Liuius lib. 2, & Diodorus Siculus lib. 12. Liuij quoque Epitoma lib. 58. teſtis eſt Scipionem ad Numantiam diſciplinam militarem corrigentem, quem militem extra ordinem reprehendiſſet, ſi Romanus erat, vitibus; ſi extraneus, fuſtibus cecidiſſe. Item Liuius lib. 5. *Fuſtuarium meretur, qui ſigna relinquit, aut præſidio decedit.* Cicero tertia in Antonium: *Si conſul ille, fuſtuarium mernerunt legiones, quæ conſulem reliquerunt.* Cædebantur autem fuſte, Polybio auctore, hoc modo: *Accepto fuſte tribunus vix tantùm attingebat damnatum. quod vbi factum erat, omnes qui in caſtris erant cædentes fuſtibus lapidibuſq́ꝫ, pleroſque in ipſis caſtris conficiebant. ac ſi qui enaſiſſent, nec ſic quidem ſeruari poterant: quippe, quibus neque in patriam redire liceret, neque à propinquis domum recipi poſſent.* Hactenus Polybius. Sed vnde, inquies, genus hoc caſtigationis? Tarquinium Superbum primum apud Romanos introduxiſſe ſcribit Eutropius lib. 2. & illi adſtipulatur Suidas in voce Σάτρꝫ. Sed nos ad ordines redeamus. Neceſſitas illa ſeruandorum ordinum magnum quandoque incommodum Romanis attulit: vt ex Cæſaris Cõmentariis liquet. is lib. primo Bellorum ciuilium, de militibus Afranianis loquens, *Genus*, inquit, *erat pugnæ militum illorum, vt magno impetu primò procurrerent, audacter locum caperent, ordines ſuos non magnopere ſeruarent; rari, diſperſiq́ꝫ pugnarent. ſi premerentur, pedem referre, & loco excedere non turpe exiſtimarent.* Ibidem paulo poſt: *Hæc tamen ratio noſtros perturbat inſuetos huius generis pugnæ: circumiri enim ſeſe ab aperto latere, procurrentibus ſingulis arbitrabantur: ipſi autem ſuos ordines ſeruare, neque ab ſignis diſcedere, neque ſine graui cauſſa eum locum, quem ceperant, dimitti cenſuerant oportere. itaque perturbatis antecignanis, legio, quæ in eo cornu conſtiterat, locum non tenuit.*

Sine comeatu ab ſignis diſcedere non licuit.

Ordines non ſeruare in acie, capitale.

Romanus vitè punitus: Miles extraneus fuſte.

Fuſte quomodo cæſi.

Illud genus puniendi Tarquinius Superbus introduxit.

Neceſſitas ordinum ſeruandorum quandoque damnoſa Romanis.

Nec vltra, quàm expedit, aut conglobẽtagmen.] In editione

editione Parisiensi, *nec vltra magis, quàm expedit*, liber M. & duo Susiani codices, *nec contrà quàm expedit*. liber S. *Nec tibi contrà quàm expedit*. Inde genuinam lectionem facile fuisset odorari: *necubi contra, quàm expedit, aut conglobent agmen aut laxent*; nisi eam diserte prodidissent H. N. libri mss. Multum sanè ad rem ipsam momenti habet particula *necubi*: neque minùs ad mentem Vegetij indicandam; qui voluit agmen continuum esse, nullo planè loco interlucere, vel interpolatum esse; sinus aut curuaturas nullas habere. cui rei ne verbum vllum feciſſem, nisi animaduertissem valdè id cere emendationem hanc, ad confirmandum locum similem, quem lib. 3. cap. 20. initio restitui. *Vegetius emendatus.*

Et secundum matriculæ ordinem.] A matrice deductum diminutiuum Matricula, id est catalogus, seu index militum. pro *Matricula* Latinissimi dixerunt ferè *Album*. posteriores pro eodem *Pittacium* posuerunt. quod reperias in Codice Iustiniani non vno in loco. Glossarium vetus πιττάκιον, *pittacium, brevis*. Græci etiam *lencoma* vocarunt, vt testis Pollux. *Matricula quid, & vnde dicta. Album. Pittacium.*

Iubetur etiam vt instruant orbes.] Eo genere defensionis resistere aduersariis milites exercitati queunt, etsi numero multo inferiores: sed cõmodissimum putatur, si qui orbem composituri sunt, locum paulò editiorẽ, vel montem occupare possint. Sic equites Romani, cùm auctore Sexto Temponio decurione, totam Volscorum aciem perrupissent, atq. eadem ratione, id est cuneo ad suos reuenire non possent; tumulo occupato, & orbe instructo, magnam diei partem, & totam noctẽ ibidem se tutati sunt, & maxima cum gloria ad suos tandem redière. testis Liuius, lib. 4. *Orbe facto pauci multos sustinebant. Orbibus instruendis editiora loca quærenda.*

Equites quoque diuisi per turmas.] Coniunctiuam particulam ex libris vulgaribus & mss. in contextum recepi. aliquot eorum per modum imperatiuum multa hoc capite legebant, vt *Inbeantur, peragant, cedant*: pro *inbebantur, peragebant, cederent, &c.*

Recursu quodam impetus reparent.] Luculentissimum de hoc militaris artis præcepto exemplar apud Appianum occurrit. id facere non potui, quin cum Vegetio, & beniuolis lectoribus communicarem. Is in Historia bellorum Punicorum auctor est trecentos equites Scipionem quos circa se habebat, & alios quotquot dabatur colligere, *Accedendo, recedendo, optime pugnatur: si modo id vicissim faciant eiusdē exercitus milites.*

in duas turmas diuisos immisisse in hostem magno impetu; admonitos, vt per vices adsultarent iaculando, moxque cederent, iterumque inuaderent, ac mox retrocurrerent. sic enim fore aiebat, vt semper dimidia pars suis viribus hostes inuaderet, iaculisque abigeret, tanquam in orbem pugnare coactos.

Impetus reparent.] Edidi *reparent*, ex libris optimis; quanquam olim *reparārent* vulgati libri circumferrent: pro quo repereram in M. *repedarent*. Hoc ego aliquando existimabam factum esse ex *reperarent*: videas enim in membranis optimis, *repero*, *æquipero*, *rederguo*, pro *reparo*, *æquiparo*, *redarguo*, &c. Et ita veteres locutos, probat Festus in *rederguisse*. Ceterùm vt codicum Susianorum variantes lectiones inspexi, quas vir nobilissimus, quo est in literas & in omnes literarum amantes animo, perhumaniter mecum communicauit; offendi istîc in duobus mss. *& recursu quodam in præliis repedarent*. quod mirum ni ab ipso Vegetio quoque scriptum sit; saltim quod ad *repedandi* verbū attinet: quod probum & vetus esse testem habemus Nonium: sed & posterioribus, video vsitatum: Ammiano Marcellino imprimis, qui coæuus huic nostro scriptori. Ammianus: *Nullo tergā vertente, euadere festinabant, & velut repedantes sub modulis sensim extra vallum protrusi*; lib. 19. Iterum: *repedauit ad sua castra*; lib. 16. Iterum: *repedauit ad signa ocyùs miles*, lib. 24.

Repero, Æquipero olim efferebant.

Repedandi verbum Vegetio vsitatum.

Quam non antè boni milites assidua exercitatione didicissent.] Iuniorū assidua exercitatio, non modò cùm iam nomen militiæ dederunt, requisita; sed etiam pacis tempore necessaria est: vt ad caput primū huius libri ostendi. & hoc illud est quod Theodericus Rex Gothicus apud Cassiodorum præcepit: *Discat miles in otio, quod proficere possit in bello. gestiunt vituli certamina, quæ impleant ætate robusta, catuli in nonellis venationibus ludunt, &c.* lib. 1. Variarum, cap. 40.

Pacis tempore exercitatio ignauiæ non negligenda.

Gothici regis hac de re sententia.

AD CAPVT VLTIMVM.

Nonne Epirotæ Pyrrhi armis plurimum aliquando valuerunt?] Optimæ notæ libri M. S. H. N. legunt, *Nónne Epiri Pyrrhi armis*. Ex eo amicus meus I. Gulielmius putabat fieri posse *Epirotæ Pyrrhi*, quasi ex compendiosa scripturæ distractione. Illud nemini ignotum puto, vt cum Epaminunda Thebanorum; similiter Epirotarum gloriam

Thebani sub Epaminundâ floruerunt.

gloriam vnà cum Pyrrho exortam, atque occidisse. Sed quid si plurali numero vtramq. prouinciam intelligamus, vt *Epiri* significent *Epirum veterem*, & *Epirum nouam*? quas aliquoties coniunctas videmus in Notitia imperij.

Epirota sub Pyrrho.

Epirus prouincia duplex.

Dacos autem, & Medos, ac Thraces.] Constanter in libris M. S. N. H. & duobus Susij scribitur *Mœsos*. quod miror ab aliis, priori illi postpositum; cùm hoc genuinum, & absque libris pro genuino recipiendum, vel ex sola locorum serie probari possit: ex Ptolemæi lib. 3. Plinij lib. 3. cap. 26. Ammiani Marcellini libro Historiarum 27. Flori lib. 4. cap. 12. & infinitis aliis scriptoribus. Medorum fortitudinem, & in regno tuendo (quod ad trecentesimum quinquagesimum annum, auctore Iustino, propagârunt) strenuitatem, non sum ignarus veterum monumentis celebratam. sed de iis nihil minùs, quàm somniauit hoc loco Vegetius. quapropter, si me audis, scribe *Mœsos*.

Magnum mendum è Vegetio ablatum.

Medi sunum imperium annis CCCL. tuti sunt.

Vt ipsum Martem fabulæ apud eos natum existiment.] Apud Thraces scilicet. Ammianus lib. 27. in Mysia Martianopolim constituit, eam Martis patriam si facias, erres. nam à sorore Traiani Principis id nomen ciuitati inditum. Martem verò apud Thracas natum vult Vegetius; adductus Poëtarum fabulis. inter eos Euripidem esse scio, quem memini Thraciam Martis domicilium vocare. Itidem Homerum, qui in Odyss. 6. cecinit, Martem vinculis Vulcani solutum, à quo in adulterio deprehensus fuerat, in Thraciam statim abiisse. Deus certè Thracũ Mars fuit, vt testis est Lycophronis enarrator. cultus maximè in ea ciuitate, cui nomen Crestone: Stephanus De vrbibus: & de eodem Lycophron, ὀρκοδομήσω τόντι Κρησώνης θεὸν, *iurabo item Crestones deum*. Arnobius: *vel Mars Thracius, vel Iuppiter Cretieus*. Idem lib. 4. aduersus gentes: *Quis Spartanum fuisse Martem? nónne Epicharmus? Quis in Thraciæ finibus procreatum? non Sophocles Atticus cunctis consentientibus Theatris?* Solere porrò Thraces Marti & Bellonæ captiuorum hostiis litare, testis dicto libro idem Marcellinus. De ferocia, magnanimitare eorundem, & vitæ ipsius contemptu, consulendi Mela, Solinus, Herodotus, Florus, alij. Imo bellicosos vsque eò homines illos fuisse Florus commemorat, vt signis militaribus, armis, disciplinæ quoque Romanorum adsueuerint.

Martianopolis Mœsiæ ciuitas vnde nomen habeat.

Martis patria.

Mars deus Thracum.

Vbi maximè cultus.

Marti captiuorũ hostiis Thraces litarunt.

Thraces bellicæ disciplinæ Romanæ magni imitatores.

GODESC.

GODESCALCI STEWECHII

COMMENTARIVS AD LIBRVM SECVNDVM FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI.

In Prologum.

INSTITVTA maiorum artis armaturæ.] Sex, ſeptem libris aliter hæc leguntur: hoc modo, *Inſtituta maiorum partis armatæ.* Iterum paulò poſt ex libris, *antiqua deſiderat.* vbi libri aliquot ſcripti, *ex libris antiquorum ea deſiderat.*

Græcum loquitiæ genus.

Non tam diſcenda, quàm recognoſcēda.] In veteri M. reperiebam, *non tam diſcendi, quàm recognoſcendi.* Sæpe eo modo boni ſcriptores locuti: & inter alios ipſe Cicero, *ſolum belli gerendi mutare, huc illuc delectandi ſe conferre.* Vbi de ſuo benigni illi correctores addunt ferè hæc emblemata, *cauſſa, gratia, nomine, &c.* Videant doctiores, an idem loquendi genus Vegetio dandum ſit. quorum cenſuræ vt hæc itidem alia, quæ ſcribo, libens meritò ſubmitto. Dé prædicto loquendi genere, quod ex Græciâ in Latium adductum eſt, videat tyro, quæ Priſcianus, quæ ſummum Galliæ ornamentum, & Græcæ linguæ ſcientiſſimus, Guil. Budæus notârunt.

Domitori omnium gentium barbararum.] Errare non patior libros S. H. quorum operâ ego, & ipſe adeo Vegetius alibi non parùm adiuti ſumus: ij legebant, *Dominatori:*

natori: ſed deprauatè: conuincit quod præmiſſum eſt, *domino, ac Principi generis humani.* Non ingrata illa adulandi formula; ſub principibus poſterioribus præſertim. Tacitus tertio Hiſtoriarum: *Romanum Principem, & generis humani paulò antè dominum.* Item Ammianus libro decimonono: *Noſtris virtutes Conſtantij Cæſaris extollentibus, vt domini rerum, & mundi.* Quanquam fuerint qui illud cane peius & angue vitârint. quod oſtendam. Tertullianus in apologetico: *Maledictum eſt,* inquit, *ante κύριον, deum Cæſarem appellare,* cap. 34. Vbi idem ille ſcriptor demonſtrat, *domini nomen dei cognomen eſſe, atque inde Auguſtũ formãtorem imperij ne dominum quidem ſe dici voluiſſe, atque adeò vetuiſſe edicto, ne quis eum ita appellaret.* Teſtãtur idem Suetonius, Paulus Diaconus lib. 7. Oroſius lib. 6. alij. Itidem Tiberius domini appellationem exhorruit, teſte Suetonio cap. 27. In apotheoſi Principum qui ritus, quæ ceremoniæ ſeruatæ, petere licebit ex Herodiani Hiſtoriis. Adde Onomaſticon vetus: *Diuus Imperator qui poſt mortem deus habetur.* Item Tacitus: *Deũm honor Principi non antè habetur, quàm agere inter homines deſierit.* Ceterùm, vt in viuis nunquam diui facti; item poſt mortem is honos nemini habitus, qui priuatus diẽ obiiſſet, vno Diocletiano excepto. huic, quia ſolus omnium, poſt conditum Romanum imperium, ex tanto faſtigio ſpontè ad priuatæ vitæ ſtatũ remeauit; contigit (quod nulli poſt natos homines) vt cùm priuatus obiiſſet, inter Diuos tamen referretur. teſtante Diacono.

Principes poſterioves ambitioſiſſimos titulos adamarunt:
Domini generis humani libenter audiebant.
Mundi domini.
Cæſarum nomen deus appellatus ante obitum.
Domini nomen Dei cognomen eſt.
Auguſtus Dominum ſe appellari non eũ paſſus:
Neque Tiberius.
Ritus referendi Principes in Deos.
Qui Imperatores Diui dicantur.
Diuus nemo factus, qui priuatus obiiſſet:
Excepto vno Diocletiano.

Miro itaque timore in parendo audax factus ſum.] Membranæ partim *more*, partim *modo*, pro *timore* amplectebantur. Cicero pro M. Marcello: *Quòd ſi in alteutro peccandum eſt, malo timidus, quàm parum prudens videri.* Accommodatius ad ſcriptoris noſtri opinionem hoc Plinij arbitror ex libro quinto Epiſtolarum: *Etenim neſcio quo pacto magis in ſtudiis homines timor, quàm fiducia decet.*

Timidum videri præſtat quàm parum prudentem.
In ſtudiis timidũ eſſe præſtat, quàm audacem.

Præcedens me indulgentiæ veſtræ perennitas animauit.] Codex Suſianus legebat *paternitas.* quod dicere poſſis non malè cohærſurum *indulgentiæ* vocabulo. Item infrà capite tertio huius libri præ ſe ferebat liber collegij Coronarum, *mi pater Auguſte*, pro, *Imperator Auguſte.* Sed hoc Muſæ ne ſiuerint, vt in eam opinionem eruditi inducãtur, à Flauio noſtro illa fuiſſe ſcripta. nam ipſius æuo eiuſmodi epitheta principibus Romanis tribuere alij non ſolent: vt

videre

videre est in Constitutionibus principalibus. Ibi reperias aliam nomenclaturam dignitatis Imperatoriæ; vt *perennitatis:* in l. iubemus, §. ſanè fin. C. de ſacroſanctis eccleſiis: & ſuprà libro ſecundo Vegetius, cap. 18: *Sed huius felicitatis, ac proniſionis eſt perennitas tua.* Item *Manſuetudinis*; l. decernimus, C. eodem: *Pietatis*; ibidem. *Sacræ pietatis*; l. quoties, C. vbi Senatores. *Serenitatis*; l. nemo C. de paganis. *Clementiæ*; l. humanum, C. de legibus. *Lenitatis*; l. prima, C. quando Imperator inter pupillos. *Diuinæ ſerenitatis*, l. 2. C. de officio præfecti prætorio Africæ. *Maieſtatis*, *Auguſtæ Maieſtatis*, & multa ſimilia; etiam maiora, quæ ſenſim in palatium irrepſerunt, cùm alij diui appellari, alij pro diis coli ſe voluerunt. *Magnificentiæ*, *Celſitudinis*, & his ſimiles titulos, officiis tribui, Iuris ſtudioſi non poſſunt ignorare.

Imperatoriæ dignitatis varia nomenclatura.

AD CAPVT PRIMVM.

Equites alares. Equites legionarij.

EQVITVM alæ dicuntur.] Libri ſcripti, & M. *equitum alas dicunt.* ſed perplacet, quod in aliis reperiſſe ſe oſtendit Modius noſter, *equitum alij alares dicuntur*, vt quaſi opponantur iis, qui peculiari nomine *equites legionarij* paulo pòſt appellantur.

Vexillationes vnde nomen habeant.

Vexillationes vocantur à velo, quia velis, hoc eſt flammulis vtuntur.] *Vexillum diminutiuum eſt à velo*; Feſtus. Inde etiam *vexillatio*. Sed in VV. aliquot legimus, *vexillationes vocantur ab eo, quòd velis.* videndum, factum ne id ſit ex eo, quod *Belo* pro *Velo* antiquo more librarij ſcripſerant.

Vexillationes diuerſæ a legionibus.

Quod ad ipſas vexillationes; eas à legionibus ſeparari videas l. vlt. C. de iis qui non impletis ſtipendiis, & l. veteranis, C. quando prouocare non eſt neceſſe. Vexillationum quoque mentio in l. 2. C. de hæreditate decu: & l. vnica, C. Theod. de bonis militum. Vexillationes, numeros interpretatus Cuiacius in d. l. vlt. C. de iis qui non impletis ſtipendiis. Sed generale fuit numerorum nomen, quod indicare videtur l. contrà, C. de re militari. Auctor noſter & à legionibus, & ab auxiliis vexillationes ſeiungit, lib. 3. cap. 4. & cap. 10. Idem equites tantùm in vexillationibus fuiſſe non hoc ſolùm loco indicaſſe viſus: ſed & ſequenti cap. cùm *in matriculis legionum, proprios & ſibi inſitos equites* fuiſſe ſcribit. Certè auxiliares vexillationes fuiſſe ex Liuio ſuſpicor: *Alarij equites, poſtquam tam memorabile facinus Romanorum*

Numerorū militarium nomen generale.

Alares equites auxiliariorum fuerunt:

equitum

equitum vidère, & ipſi virtute eorum accenſi : lib. 49. qui locus dignus, vt videatur. Idem mihi innuere videtur Vegetius cap. 1. lib. 3. Certè ſiue Scotus, ſiue alius quicunque auctor Notitiæ Imperij (quam magno rei literariæ bono ex vltimis Britannis antiquariorum ſtudiis repetitam, primus in lucem protulit vir Clariſſimus Sigiſmundus Gelenius annis abhinc triginta,) is, inquam, vexillationes Palatinas, & Comitatenſes, ſub diuerſis Magiſtris quà in Oriente, quà in Occidente recenſet, ſed omnibus ferè locis diſertim indicat equites fuiſſe. De iiſdem vetus quoque inſcriptio:

Idem fortè cum Vexillationibus.

Vexillationes equites.

ITEM. MISSO. AB. IMP.
ANTONIO. AVG. PIO. AD. DEDVCEN
DAS. VEXILLATIONES. IN. SYRIAM. OB
BELLVM. . . . . THICVM.

Vexillationum nomen Turnebus ad emeritos veteranos (Subſignani Ammiano dicebãtur, vexillarij Tacito) traxit, id eſt eos milites, qui exauctorati, ſub ſigno tamen ſeorſum tenebantur, donec præmia, & agros acciperẽt. eum vide lib. 3. Aduerſariorum cap. 3. & lib. 5. cap. 2. vbi ex Suetonij Galbâ, c. 20. hæc verba; *Excepta Germanicierũ vexillatione*, eo, quo dixi, modo interpretatus eſt: rectè an ſecus, iudicare alios mauelim; accepto tamẽ à me, ſeu potiùs Notitia imperij hoc teſtimonio, vbi ſub diſpoſitione viri illuſtris Magiſtri militum per Illyricũ duæ vexillationes Comitatẽſes ponuntur, *equites Sagittarij ſeniores. Equites Germaniciani ſeniores.*

Subſignani. Vexillarij.

Quia velis, hoc eſt flammulis vtuntur.] Veteres aliquot libri magis ineptiunt, *famulis vtuntur*. Legendum puto (etſi inuitis omnibus libris) *flameolis vtuntur*. flammeola, à flammeis diminuto vocabulo dicta ſunt. Onomaſticon vetus, *flammeum manorte, virginale*. Erat flammeum, ſeu vt alij ſcribunt flameum, genus veli coloris lutei, vel crocei, quod nouæ nuptæ geſtabant. Lucanus:

Lutea demiſſos velârunt flamea vultus.

Item Iuuenalis ſatyra decima —— *ſedet illa parato*
Flameolo.

Vegetij locus audaciter tentatus, ſeu potiùs emendatus. Flammeola, à flammeis. Flammeum duplex. Quid flammẽ:

Conſulendus Feſtus libro ſexto; Plinius lib. 21. cap. 8. Apud Plautum Aulularia, *ab his flameis, flameariis* dictos obſeruaui.

Flamearij, qui ea conficerent.

Ad quorum exemplũ ocreati equites ſunt inſtituti.]

Duobus

Duobus mſs. Suſianis placebat, *ocreati milites ſunt conſtituti.* In iiſdem, & aliis nonnullis libris, quæ ſequuntur etiam paulò aliter, *Claſſis item duo genera ſunt; unum liburnarium; alterum luſtarium.* Pro *nauibus luſoriis* (de quibus ipſe Vegetius lib. 4. capite poſtremo) neſcio quæ monſtra nobis apud librarios nata. Mirum enim quam ineptum id genus hominum eſſe ſolet, ſicubi aut rem ipſam, aut ſcriptorum verba non ſatis caperent.

Naues luſorie.

Et maior numerus peditum expenſa minore.] In veteribus, *& maior numerus militum.* Ego puto Vegetium abſque vllo detrimento, & peditum, & militum nomine carere poſſe.

Exercitus vnde dictus.

Exercitus ex re ipſa, atque opere exercitij nomen accepit.] In duobus mſs. *Vnde ex re ipſa, atque opere exercitus nomen accepit.* ſed alterum magis cohærens. Vlpianus: *Exercitus ab exercitatione nomen traxit*, l. 1. ff. de teſtam. mil. Varro: *Exercitus, quòd exercitando fit melior*: lib. 4. De linguâ Latina, & Priſcianus libro ſexto.

Romana phraſis Vegetio reddita.

Romana autem virtus præcipuè in legionum ordinatione præpollet.] Duriuſculè hoc *præcipuè præpollet.* quod apud ſcriptorẽ hunc non conſiderandum fortaſſis inquies: ego quoque (vt ingenuè fatear,) iſtiuſmodi perpendere hîc non ſoleo. Neq. tam temerarius eſſem, vt huius loci cauſſa in ius librarios vocarem, nî ſpes magna eſſet litem mihi addicendam. quãm vt conteſtarer, auctores fuerunt membranæ Suſij; in quibus legebatur, *Romana autem præcipuè in legionum ordinatione res pollet.* quod genus phraſeos medium Latium quondam poſſedit: eoque reſtitutum apud diuerſos ſcriptores. Caſſiodori locum adduco; ſed ita, vt ſimul illum in dubium vocem. Is lib. 9. Variarum cap. 21. *Arma enim & reliquæ gentes habent: ſola reperitur eloquentia, quæ Romanorum dominis obſecundat.* vbi legerim, *Rei Romanæ dominis.* Salluſtius primo Hiſtoriarum: *Res Romana plurimùm imperio valuit, Ser. Sulpitio & M. Marcello coſ.* atque ita locutum Liuium, Tacitum, & alios hiſtoriæ ſcriptores ignorare non poſſunt, qui eos auctores nôrunt. Vlpianus: *Publicum ius eſt, quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat*; l. prima ff. de Iuſtitia & iure. quem locum velim nunquam Ia. Ræuardus tentaſſet. Ammianus: *Olim ab Auguſto in clientelam rei Romanæ ſuſceptus*: lib. 18. & alibi plus centies. Capitolinus in Pertinace: *Senatorem nobilem in caſtra*

Locus Caſſiodori in dubium vocatus, forte emendatus

Res Romana, pro republica.

Deſcripta l. 1. ff. de iuſtitia, & iure.

ducere

ducere voluerunt, vt eum rebus Romanis imponerent.

Legio ab eligendo appellata est.] Varro: *Legio, quòd leguntur milites in dilectu*; lib. 4. De lingua Latina, & lib. 3. De vita populi Romani. *Legioni vnde nomen.*

AD CAPVT II.

MACEDONES, Græci, Dardani, Phalanges habuerunt.] Quod ad Phalanges Macedonum attinet, experimentum de se re ipsa præstitisse constat; dum Asiaticos & Græcorũ exercitus deuicêre. Sed maiora præstitit Romana acies, subactis tam Africæ, quàm Europæ gentibus. & quanquam Hannibalis fraudibus, ac dexteritate detrimentum passi Romani; mox tamen superiores euasêre, vbi ducem Hannibali parem nacti sunt, vt auctor est Polybius, lib. 17. Vbi ille caussam quoque, cur apud Romanos ferè victoria fuerit, nõ fortunæ (vt ferè alij solent, qui felices sine ratione duces vocant) sed ducum industriæ, & aciei instruendæ peritiæ tribui. Præ phalange autem Romanorum aciem prolixè commendat: quòd hæc facilè moueri & verti possit, illa difficillimè; hîc viritim pugnetur, ibi generalis tantùm impressio sit; hæc in prœlio infinita habeat loca, & tempora ad pugnandum accõmoda, illa verò vnum dumtaxat locũ & tempus habeat, cùm vsui esse possit; hac in salebris, conuallibus, tumulis, alueisque fluuiorum, illa non nisi loco plano & aperto pugnari queat. Aciei instructionem ab ipso Vegetio discere non est difficile: At phalangis, quòd non facilè obuia fiat, in gratiam studiosorum ex dicto libro Polybij subiiciam: *Vir armatus in ipsa concertationis densitate tribus pedibus firmus perstat. magnitudo autem hastarum secundum primam basim sedecim, secundum conuenientiam autem veri ac recti quatuordecim cubitos habet. & ex illis quatuor per spatium intermanuarium, & æquilibrium posterioris partis, dum in procinctu stat, adimuntur: manifestum est, quòd decem cubitis hasta necessariò ante cuiusque armati corpus præemineat, quando ambabus manibus in hostem libratur. Hinc autem accidit, vt aliæ hastæ ante secundam, & tertiam ac quartam; aliæ quintam seriem eorum, qui præcedunt in acie, duobus cubitis præemineant: siquidem Phalanx proprietatem & densitatem suam secundum ordinem, & retrò & à latere stantium habuerit, &c.* Videndus quoque de eiusdem phalangis instructione, armatura, & impetu Ælianus.

Græcorum phalanges multum potuerunt: Amplius tamen Romana acies.

Hannibalem, sola virtute ducis, Romani superárunt.

Victoriæ magna pars instructioni aciei tributa.

Quàm multis vicibus Rom. acies, phalangi Græcorum præstiterit.

Phalangis qualis fuerit instructio.

Et in vna phalange armatorum octo millia cenſuerunt.] Auctores mihi fuerunt ita emendanti S. N. & duo mſs. Suſij. anteà vulgatum erat, *vt in vna phalange armatorum octo millia cenſerentur*: non tam aptè, vt illud alterum.

Galli atque Celtiberi, pluresq. barbaricæ nationes.] Optimi codices, *Barbaræ nationes*. eodem modo & Cicero *Afros, Gallos, Hiſpanos, Barbaros* appellat, in epiſtolis ad Q. Fratrem. Itidem alij Latini ſcriptores ſolent omnes illos vocare, qui alia lingua, quàm eorum vterentur. Eodem modo & ipſi Romani Græcis barbari fuerunt, teſtis mihi Feſtus in Barbari; & Plautus Potitium ſacerdotem Romanum Barbarum appellans. Itidem Aſinariæ prologo, *Barbarè*, pro, *Latinè*. Itidem Captiuis *Barbaricum ius*: & apud eundem *Barbarus poëta*; in Milite.

Galli, Hiſpani & alij cur Barbari dicti Romanis. Romani ipſi Barbari quoque à Græcis nuncupati.

Romani legiones habent in quibus ſingulis ſena millia.] Legio non ſemper eodem ex numero fiebat, ſed pro robore militum, aut neceſſitate rei Romanæ, modò exilior, modò maior eſſe conſueuit. Romulus primus legionem ex tribus millibus peditum, equitibus verò trecentis cõfecit. Varro, Plutarchus, alij. Quòd verò Plutarchus, aduentu Sabinorum in vrbem, aucta ciuitate, numerum legionis à Romulo duplicatum ſcribit; quanquam magna illius auctoritas, mihi tamẽ nunquam perſuadebit. Si enim Liuio credimus, variata fuit, vt dixi, legio, pro vſu Reip. & Senatus arbitrio. Is libro ſexto ab V. C. quatuor legiones *quaternùm millium* ſcriptas prodit. Itidem lib. 38. *Propter quod facinus*, inquit, *tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ ſecuri percuſſi ſunt*. Idem libro ſeptimo decem legiones ſcriptas tradit, *quaternùm millium, & ducentorum peditum, equitumq; trecentorum*. Rurſus auctior apud eundem numerus lib. 8. Iterum auctior lib. 31. *Numero*, inquit, *peditum, equitumq; legiones auctæ: millibus peditum & equitibus centenis in ſingulas adiectis, vt quina millia peditum, treceni equites eſſent*. Si mendo vacat prædictus Liuij locus; iam conſequens erit, hunc, quem ſubiiciam, diligenter expendendum. Liuius lib. 52. *Id præcipuè prouinciæ Macedoniæ datum, quòd cùm alterius conſulis legionibus quina millia, & duceni equites, ex vetere inſtituto, darentur in ſingulas legiones; in Macedoniam ſena millia peditum ſcribi inſſa, equites treceni æqualiter in ſingulas legiones*. Nunc quantum ille numerus ſubſequenti æuo auxerit, è Vegetio diſce lib. 2. cap. 6. qui peditum

Legionis numerus ſæpe mutatus eſt. Romuli legio quanta. Diſſentimus à Plutarcho.

Legio variata pro reip. neceſſitate, & Senatus arbitrio

In legione quatuor millia:

Quatuor millia quingenti:

Quinque millia CCC.

Liuij duo loca expendenda.

In legione ſex millia CCC.

tum ſex millia centum, equites ſeptingentos in legione ponit. Idem lib. 3. cap. 1. in legione mixtis auxiliis, decem millia peditum, & quatuor equitum numerat, à qua ſumma ſi præcedentem arithmetica ſubtractione auferas, videbis quanti auxiliares fuerint.

In legione Vegetij auo, peditum ſex millia, cētum: equites ↄ cc. iidē omnes Romani.

Additis auxiliis, in legione hominum quatuordecim millia.

In quibus ſingulis ſena millia.] Præter Liuium, Feſtus in *ſex millium*: Salluſtius Iugurtha: Gellius lib. 16. cap. 10. Valerius Maximus lib. 3. cap. 3. & alij auctores ſunt, Marium legionem ſex millium peditum primùm cõſcripſiſſe; idque non Senatus decreto, ſed ex ſuo conſilio: tum capite cenſos primùm ſacramẽto adegiſſe. Eundem etiam ſeruos ampliùs quatuor millia in belli vſum adſumpſiſſe: eosque tandem à Sertorio caſtris exutos, & cæſos eſſe, ſcripſit Plutarchus in Sertorio. Idem in bello Syllaniano ſeruos in vſum belli prouocauit: ſed tres tantùm comparuerunt; teſte eodem Plutarcho.

Legionē ſex millium Marius primus conſcripſit.

Marius ſeruis in bello vſus.

Marium ſerui ſecundo ſequi noluere.

Quid autẽ inter legiones, & auxilia intereſſe videatur.] Alias quoq. ſequente capite differentias inter Legionarios, & Auxiliares Vegetius cõſtituit. His addo, in legionibus ſolos ciues, in auxiliis Latinos ſocios meruiſſe: etiam Barbaros; quod alibi oſtẽdam. De ciuibus ſolis in legiones receptis, teſtis Dio; qui non vno in loco πολιτικὰ στρατόπεδα, appellat. & apertiſſimè Plinius, qui lib. 33. cap. 2. ciues auxiliaribus opponit. Idem videtur innuere Vegetius, hoc eodem cap. his verbis: *Legio autem propriis cohortibus plena.* nam eoſdem diſtinguit lib. 3. cap. 1. Quæ omnia ſi cui minùs ſufficere videbuntur, alium à me teſtem audiat, nec ampliùs audeat hiſcere. Tacitus in vitâ Iulij Agricolæ: *Inſtructos, ruenteſq; ita diſpoſuit, vt peditum auxilia, quæ octo millia erant, mediam aciem firmarent, equitum tria millia cornibus adfunderentur: legiones pro vallo ſtetẽre. Ingens victoriæ decus citra Romanum ſanguinem bellanti: & auxilium, ſi pellerentur.* Illud prætereà obſeruatum, ſigna eorundem diuerſa vt eſſent, alio legionarios, alio auxiliares, alio quoque prætorianos vſos: monet Alexan. Neapolitanus lib. 4. cap. 2. Probabit idem Tacitus libro quinto Annal. *Tres eum in Iudæa legiones excepẽre; tradidit Syria duodecimam: comitabantur viginti ſociæ cohortes.* Atqui cohortes in centurias diſtributas, ſinguliſque centuriis ſua vexilla conſtituta fuiſſe, auctor Vegetius libro ſecundo capite 13. De prætorianis vnum Pompeium Feſtum teſtem

Legionarij omnes ciues Romani. Auxilia à ſociis, & Barbaris.

Apertiſſimum ad id teſtimonium Taciti.

Signa legionariorum, Auxiliariorum, & Prætorianorum diuerſa.

Prætoria cohors qua.

Prætorianorum munus: Eorum ſtipendiũ ſeſquiplex.

Prætor olim quicunque exercitui præerat.

Prætorianis ſua ſigna priuata.

Prætoriam cohortem apud Thebanos Gorgydas primum conſtituit:

Ea ſacra dicta: Publico ſumtu alta: Conſtabat ex conſanguineis:

Itidem Germanorum olim turma.

Idẽmos & Macedonibus quondam.

Prætoriani & pedites, & equites fuerunt. id ὄνομεν cohors indicat.

Numerorum nomen Vegetio reſtitutum.

Numeri quid ſint.

Diſtincti à limitaneis.

laudaſſe ſuffecerit: *Prætoria*, inquit, *cohors eſt dicta, quòd à Prætore non diſcedebat. Scipio enim Africanus primus fortiſſimum quemque delegit, qui ab eo non diſcederent, & cetero munere militiæ vacarent, & ſeſquiplex ſtipendium acciperent.* In cuius verbis ne quid hæreas tyro, ſuppetias fero ex Varrone: qui auctor eſt, *Prætorem olim dictum quicunque præiret exercitui.* Item ex Aſconio Pædiano: *Veteres*, inquit, *omnem magiſtratum, cui pareret exercitus, prætorem appellauerunt.* Cohortis prætoriæ ſigna priuata fuiſſe liquet ex nummis M. Antonij, & Cæſaris, apud Goltzium. Sed prætorianæ cohortis originem quia eius hîc mentio incidit, paulò altiùs repetamus. Gorgydam autem apud Thebanos cohortem, quam prætoriam vocârunt, conſtituiſſe, ex Plutarchi Pelopidâ didici. Cohors iſta, ἱερὸς λόχος, id eſt, ſacra cohors vocata. Conſtabat autem ex electis viris quadringentis, quibus ciuitas exercitationem victumque præbuit. quem ordinem conſtitiſſe quidam voluit ex iis, qui ſe inter ſe amarent, aut ſanguine coniuncti eſſent. Quæ ratio & Germanis placuit: vt videre eſt apud Tacitum De moribus Germanorum: *Quódque præcipuum fortitudinis incitamentum eſt, non caſus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit: ſed familiæ, & propinquitates; & in proximo pignora: vnde fœminarum vlulatus audiri, vnde vagitus infantium.* Idem quoque Macedonibus olim mos, vt equites in ſuam quiſque gentem ſcriberentur, teſte Q. Curtio libro quinto. Illud etiam monendus tyro, quod pænè imprudens præterieram; Prætorianos non ſolùm pedites, ſed etiam equites fuiſſe. teſtem habemus Suetonium in Caligula cap. 45. & in Claudio, cap. 21.

Ex diuerſis locis, ex diuerſis muneribus venientes.] Nihil dicam aliud, quàm genuinam lectionem eſſe, quam libri M. H. N. B. & Suſij alter ſuggerunt, *ex diuerſis numeris venientes.* neque ſolùm hoc loco ea vox emigrauit, vt videbis poſteà, lib. 3. cap. 4. Dicti autem numeri interdum ipſæ cohortes. Sozomenus lib. 1. Hiſtoriæ tripartitæ: *Ex illo*, inquit, *Romanorum cohortes, quæ nunc numeri nuncupantur, ſingulæ fecerunt tabernaculum proprium.* Vlpianus: *exercitum non vnam cohortem, neque vnam alam dicimus, ſed numeros multos militum*; l. 2. ff. de his, qui notantur infamia. Numeros interdum à vexillationibus diſtingui ſuprà oſtendi. etiam à limitaneis militibus ſeparati: l. 17. C. De re militari. & apud Flauium Vopiſcum,

Vopiſcum, in Probo. Frequens hæc vox eſt in ff. & C. titulo De re militari. & C. De officio Magiſtri militum. & ab ea interpretationem accipere debet l. filiusfamilias. ff. De procurat. Sed quorſum tam multa extranea accerſimus, cùm etiam domi loca ſint, vbi ea vox adhuc integra eſt? apud Vegetium ſcilicet, lib. 3. cap. 9. & cap. 15.

Interpretatal. filiusfamilias, ff. de procuratoribus.

Auxiliares conducuntur ad prœlium.] Auxilia non tantùm à Romanis pecunia comparari ſolita. Tacitus ſexto Annal. *Quæ poſtquam Artabano cognita, filium Orodem vltorem parat; dátque Parthorum copias: mittit, qui auxilia mercede facerent.* Auctor tamen Herodianus lib. 3. initio, Parthos nec mercenarios milites, nec ordinarios exercitus habere. Idem quoque libro ſexto Perſas, nec mercenario milite vſos, neque ſtatiuis caſtris exercitus habuiſſe: ſed omni multitudine virorum, nonnunquam etiam mulierum, Regis imperio coactos, ad bella exiſſe tradit. Illud ſilentio prætereundum non eſt, Gallorum auxilia Aſiam ſæpe impleſſe, ipſoſque orientales Reges ſine mercenario Gallorum exercitu bella nulla geſſiſſe, neque pulſos regno, aliò, quàm ad Gallos confugiſſe. Adeundus Iuſtinus lib. 25. Similiter Cares quondam per totam Græciam militantes errauerunt; vt auctor Strabo lib. 14.

Non ſoli Romani auxilia comparárunt pretio.

Perſæ mercenario milite non vſi.

Aſia Gallorum auxiliis ſæpe vſa. Gallorum magnum olim nomen à virtute bellica. Cares in Græcia ſæpe militárunt.

Nec notitia nec affectione conſentiunt.] Alij, *nec notione, nec affectione conſiſtunt.*

Nam legionibus ſemper auxilia, tanquam leuis armatura in acie iungebantur.] Quòd legionibus auxilia ſemper adiuncta fuiſſe dicis Vegeti; id non vtique obſeruatum fuiſſe, non ſit difficile ex Liuio probare. In Hiſpania enim multa præclarè iam geſſerant Scipiones, ſæpe prœlio decertârant; nullius tamen mercenarij militis iſtîc opera vſi, vſq. ad annum illum quo Q. Fabius Maximus conſulis filius, & T. Sempronius Gracchus cõſules fuerunt; hoc eſt, annum V. C. quingẽteſimum quadrageſimum. Sed ipſum Liuium audito: *Id modò eius anni in Hiſpania ad memoriam inſigne eſt, quòd mercenarium militem in caſtris neminem antè, quàm tum Celtiberos Romani habuerunt.* Diuerſus autem erat locus auxiliis in acie. Gallos Germanoſque auxiliares in fronte locatos videmus apud Tacitum 2. Annal. Craſſus autẽ apud Cæſarem, eos in media acie poſuit; & in caſtris oppugnandis vſus eſt telis, lapidibuſque ſubminiſtrandis, ac cõportandis

Romani in Hiſpania multa geſſerunt ſine auxiliis.

Quo anno & iſtîc auxiliis vtî cœperint.

Auxiliariorum locus in acie non ſemper idem.

ceſpitibus, vt ſpeciem tantùm pugnantium præberent. id ea cauſa, quòd his minùs fideret: teſte Cæſare 3. belli Gallici.

Auxilia, tanquam leuis armatura, in acie iungebantur.] In vno codice mſ. erat *iunabantur*. ſuſpicari cœpi ſcribendum *ingabantur*. Cicero 2. Tuſcul: *hoc quidem eſt commune virtutum; omnes enim inter ſe nexæ & ingatæ ſunt*. Auxiliorum etymon à Varrone petendum: *Auxilium appellatur ab auctu; cùm acceſſerant, qui adiumento eſſent alienigenæ*: lib. 4. De lingua Latina. Inſuper eodem hoc cap. pro, *Documentum eſt magnitudo Romana*, libri S. N. ſcribebant, *documenti eſt mag. Romana*.

Iugare verbum puto Vegetio dandum.

Auxilia vnde ſic appellata.

AD CAPVT III.

DEINDE contubernalibus, completis ſtipendiis.] Quot olim emeritæ militiæ ſtipendia & anni fuerint, diuerſimodè inter auctores diſceptatur. Alexãder Neapolitanus lib. 6. Genial. cap. 22. adnotatum reliquit, modò 11. modò 16. annos militiæ finem feciſſe. Apud Tacitum quadragena quidam, alius tricena ſtipendia numerat. Sæpe ea res variauit; ſub Principibus præſertim. diſcimus ex Annalibus Taciti: *Edixit*, inquit, *Tiberius militare ærarium eo ſubſidio niti: ſimul imparem oneri remp. niſi viceſimo militiæ anno veterani dimitterentur. ita proximæ ſeditionis malè conſulta, quibus ſexdecim ſtipendiorum finem expreſſerant, abolita in poſterum*. Sed idem quoque ab Auguſto antè fuiſſe conſtitutum, teſtatur Sudas. Imò & libera rep. viginti ſtipendia pedites feciſſe docemur à Polybio, lib. 6. Viginti item ſtipendia appellari video l. 9. C. de veteranis. videnda quoque l. veteranis, C. quando prouocare non eſt neceſſe; & l. vlt. C. de his qui non imple. Atqui diſſentire videtur Modeſtinus; dum inquit: *Nam qui viginti annos militauerit, ſimilis illi eſt qui expleuerit militiam*. Iuſtus porrò Lipſius apud Tacitum auctor eſt, prima ſtipendia annis viginti quinque fuiſſe definita. Ad cuius opinionem inſcriptionem hanc ex tabula veteri adhibendam putaui:

Anni emeritæ militiæ modo plures, modo pauciores.

Quot anni emeritæ militiæ Tiberij auo.

Prima ſtipendia annorum XXV.

IMP. CAES. DIVI. TRAIANI. PARTHICI. F. DIVI. NERVAE. NEPOS. TRAIANVS. HADRIANVS. AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XII. COS. III. P. P. IIS. QVI. MILITAVERVNT. IN. CLASSE. PR. MISENENSI. QVAE. EST. SVB. IVLIO. FRONTONE. SEX. ET VIGINTI

In claſſe Miſenenſi ſtipendia XXVI. annorum erant.

VIGINTI. STIPEND. EMERIT. DIMISSIS HON. MISS. QVOR. NOM. SVB. &c.

Qui militant, *ſtipendia mereri* dicuntur, l. miles, & l. item miles, ff. de re iudicata. Hinc *emerita ſtipendia*, quæ Iuſtinianus impleta vocauit, C. de his qui non impletis ſtipendiis. inde & *emeriti milites*, quos etiam *veteranos* vocârunt. Martianus in l. deferri, ff. de iure fiſci: *Veterani*, inquit, *ſacris conſtitutionibus delatores eſſe prohibentur, propter honorem vtique & merita militiæ.* item: *milites propter honorem ſtipendiorum, quæ merent, deferre prohibentur.* Si quid ego video, legendum iſtic proximè ductum vulgatæ ſcripturæ, *propter honorem vtique emeritæ militiæ.* Sed cõſiderent hoc eruditiores. Cæterùm qui emeritis ſtipendiis militare rurſum cogebantur, vocabantur *Enocati*: teſte Dione libro 48. Iſidorus *Enocationem fuiſſe dicit, cùm ad ſubitum bellum, non ſolùm milites, ſed etiam cæteri vocabantur.* Sed hac de re iam antè à nobis dictum eſt.

Mereri ſtipẽdia.

Emeriti ſtipẽdia.

Emeriti milites.

Emendata. l. deferri ff. de iure fiſci.

Enocati militẽ qui.

Per teſtimoniales ex more dimiſſis.] Quicunque honeſtè mittebantur teſtimoniales accipiebant, vt earum ſuffragio muniti, nõ eſſent obnoxij aliorum calumniis: quod ſtudiosè olim obſeruatum fuiſſe probant mihi monumenta veterum:

Honeſtè miſſi teſtimoniales accipiebant.

LECTVS. IN. PRAETORIO. DD. NN.
EX. LEG. VI. FE. R. F. C.
MISSVS. HONESTA. MISSIONE
VII. IDVS. IANVAR. DD. NN.
IMP. ANTONINO. PIO. AVG. III. ET
GETA. NOBILISSIMO. CAES. II. COS.

Alia de eâdem re inſcriptio ex lapide Neapolitano:

L. ATILIO. L. F. CRESSENTI. VEL
AVG. MISSO. HONESTA. MISSION
EX. COH. VI. PRAETO.

Etiam in palatina militia mos ille diligẽter ſeruatus, vt honeſtè miſſis teſtimoniales darentur. præſtò eſt conſtitutio Imperatorum Valentiniani, Theodoſij & Arcadij. *Dimiſſi è palatio teſtimonialiũ ſuffragio munientur*; l. archiatrorũ, C. Theod. de medicis. Item l. omnes, eod. Cod. de Decurionibus. Hæ *literæ teſtimoniales*, vocantur *epiſtolæ* in l. parui, C. Theo. d. tit.

Vt in armata militia, itidem in palatina.

Ex more dimiſſis.] Tria miſſionum genera erant: prima miſſio honeſta, quæ emeritis ſtipendiis dabatur,

Miſſionum tria genera: Honeſta quæ fuerit:

Cauſſaria: Secunda cauſſaria, cùm ſenecta, inualetudine, aliáve legitima cauſſa miles mittebatur. Tertia ignominioſa, quâ ob delictum, & crimen militiâ quis ſoluebatur ab ipſo Imperatore, eóve, cui ea de re ſtatuendi poteſtas eſt; l. 1. ff. De his, qui notantur infamia. De prædictis miſſionibus meminerunt quoque Ic^ti^ in l. milites, §. miſſionum, ff. De re militari. In l. teſtamenta, ff. De teſtamento militis. In l. 2. ff. De his qui notantur infamia. In l. paupertas, ff. de excuſationibus. In l. ignominiæ C. de his qui non impletis ſtipẽdiis. Miſſionis cauſſariæ formula eſt apud Caſſiodorum lib. 5. Variar. cap. 36. Oportunè in memoriam venit locus corruptus apud Apuleium lib. 4. Mileſiarum, ſiue De aſino aureo: *Rebar enim me iam prorſus exanimatũ ac debilem, mereri cauſæ remißionem.* Vidi, qui emendaret, *pauſam, ac remißionem*: Ego legerim, *cauſſariam miſſionem.* Miſſionis ignominioſæ exemplum elegans apud Hirtiũ De bello Africano, hac formula: *Cæſar poſtero die de ſuggeſtu conuocatis omnium legionum tribunis centurionibuſq; &c.* C. *Auiene, quòd in Italia milites populi Romani contra remp. inſtigaſti, rapinaſq; per municipia feciſti, &c. ob eas res ignominiæ cauſſa ab exercitu meo te remoueo;* Hodieq; *ab Africa abeſſe, & quantum poteſt, proficiſci iubeo.* Eandẽ formulam indicat fragmentum hoc Salluſtij: *Vbi eum tota concione ab exercitu cogit diſcedere, dicit ſe eius opera non vſurum, eumq; ab armis dimittit.* Mitti autem ignominiosè ſolent non ſolùm caligati, ſeu gregarij milites: ſed ſi qui alij; vſque ad centurionem: item præfecti cohortis, vel alæ, vel legionis; vel tribuni, ſiue cohortis, ſiue legionis. hoc amplius: & is, qui exercitui præpoſitus eſt, licet cõſularibus inſignibus vtatur, l. 2. ff. de his qui notantur infamia. & legatum exercitus ab Imperatore ignominiosè miſſum, apud Suetoniũ notabam, in Caligulâ cap. 44. Nihilominus nõ erat neceſſe eum qui mitteret, ſemper ignominiæ notam inurere. ſcribit enim Vlpianus: *ſed etſi eum exauctorauerit, id eſt, inſignia militaria detraxerit; inter infames efficit: licet non addidiſſet, ignominiæ cauſſa ſe eum exauctoraſſe;* l. quod ait, ff. de his qui notantur infamia. Puto ex geſtu exauctorantis facilè cõſtitiſſe quo animo exauctoraret. Cingulo autem, & balteo donari, honori dabatur apud Romanos. & inde, qui militarent, vocati *cincti*: & cõtrà, qui miſſi erant, dicebantur *diſcincti, militia exuti, cingulo priuati, &c.* quod ipſum cingulo priuari vt apud Romanos, ſic & apud Gallos olim valdè ignomi-

Ignominioſa. Quis ignominioſè mitteret.

Emendatus Apulſius.

Quis ritus in ignominioſa miſſione?

Formula eius:

Alia eius formula.

Qui poſſint ignominioſe mitti:

Etiam legatus eum ignominia miſſus.

Exauctoratio detractis inſignibus.

Cingulo donari honorificum erat:

Diſcingi, & cingulo priuari ignominioſum.

ignominioſum. vt videre eſt in Stilo antiquæ curiæ Pariſ. cap. *de Duello*. De cingulo hoc accipiendum eſt, quod dicitur in l. 23. 38. 43. ff. de teſtamento militari, & infinitis locis Codicis Iuſtiniani. Videndus quoque de eodem Iſidorus lib. 19. cap. De cingulis. Varro *Balteum, quòd cingulum è corio habebant bullatum, balteum dictum.* Iſidorus: *Balteus dicitur non ſolùm quo cingitur, ſed etiam à quo arma dependent.* Iterum Iſidorus: *Dictæ autem torques, quòd ſint tortæ. & Bullæ, quòd ſint ſimiles rotunditate bullis, quæ in aqua vento inflantur.* Iſtiuſmodi bullis ipſa cingula militaria exornata fuiſſe ſuſpicor pro dignitate eius qui geſtaret: perinde vt & caligæ militum exornatæ ac diſtinctæ fuerunt. Virgil. 12. Æneid.

Cingulum hoc è corio; Balteum alij vocarunt.

Baltei bullis ornati, diſtincti:

Item caligæ militum.

Et iam iámque magis cunctantem flectere ſermo
Cœperat, infelix humero cùm apparuit ingens
Balteus, & notis fulſerunt cingula bullis.

Fuit tamen, (vt ad miſſiones redeamus) cùm ſine ignominia exauctorarentur. teſtatur Tacitus, *Miſſionẽ dari vicena ſtipendia meritis: exauctorari, qui ſena dena feciſſent.* Ea verba Turnebus lib. 3. Aduerſar. cap. 3. interpretatur, quòd miſſio data fuerit iis, qui penitus dimittebãtur: exauctorati fuerint, qui ſoluebantur ſtipendio; nec tamen dimittebantur, ſed habebantur ſub vexillo, vſque dum agros, & præmia acciperent. Si pedites erant, ſubſignanos; ſi equites erant, vexillationes vocatos cenſet idem Turnebus lib. 5. Aduerſar. cap. 2. nam & illos ſtipendio ſolutos, apud vexillum retentos, alio nomine militiæ labores pertuliſſe. qua de re paulò antè memini de vexillationibus agens. Quartũ genus miſſionis, ſi quis euitandorum munerũ cauſſa militiam ſubiiſſet: ſed illa exiſtimationem nõ lædebat, l. ſecunda ff. de his qui notantur infamia. hi enim mittebantur, vt domi potiùs, quàm foris reip. vſui eſſent. Addo & aliud genus miſſionis, quod gratioſum Liuius vocauit: inde, ni fallor, quòd per gratiam ab Imperatoribus impetraretur: *Et quorum ſtipendia*, inquit, *ante emerita, gratioſa miſſio ſibi viſa eſſet.* Sed nunc tempus eſt, ad alium quoque morem explicandum tranſeamus, non minùs vtilem, & ſcitu neceſſarium his, qui de veteri diſciplina militari cognoſcenda laborant. Si multi milites in aliquod flagitium conſpirauerant, vel ſi legio deficiebat, auocari militia ſolet. quod oſtendit Modeſtinus IC^us^ in l. deſertorem, ff. de re militari. Item Suetonius: *Decimam legionem*

Exauctoratio quid diſtaret à miſſione.

Subſignani apud ſigna detenti poſt exauctorationem.

Miſſionis quartum genus.

Miſſio gratioſa etiam quinto loco numerata.

Legio tota auocari militia ſolet:

Etiam cum ignominia mitti.

contumaciùs parentem, cum ignominia totam dimiſit; in Octauio cap.24. Res tota ex Lampridij Alexandro aperta erit: *Cùm nihilominus poſt illa fremerent, exclamauit, Quirites diſcedite, atque arma deponite. mirando exemplo, depoſitis armis, depoſitis etiam ſagulis militaribus*; *non ad caſtra, ſed ad diuerſoria varia diſceſſerunt.*

Quirites appellabant, quibus militiæ ius ademptum volebant.

Quirites vides appellari, quaſi ciues & pagani eſſent, iure militiæ adempto. Sic Cęſar exercitum ſeditioſum vno verbo compeſcuit, *Quirites* appellando, qui ſacramentum eius detrectabant. auctor Tacitus primo Annalium, Suetonius, Plutarchus, Lucanus, alij. Non diſplicet mihi conſiliũ Muciani, qui magnam manum militum ſeditioſorũ, qui iuſta ſtipendia habebãt, cum honore: cæteros, qui in culpa erant, ignominiosè miſit; ſed carptim, & ſingulos; quò tutiſſimo remedio cõſenſus multitudinis extenuaretur. qua de re videndus Tacitus 4. Hiſtoriarũ. Similiter cùm de Capua occupanda milites Romani conſilia clàm iniiſſent, non abſimili prudentia vſus, qui rem omnem reſciuerat, C. Martius Rutilius, vt videre eſt apud Liuium libro ſeptimo. Illud præterea obſeruatu non indignum putaui, Legionem ignominiosè miſſam, quandoque reſtitutam. teſtis Lampridius in Alexandro. Suet.: *Nonam quidem legionem, apud Placentiam, quanquam adhuc in armis Pompeius eſſet, totam cum ignominia miſſam fecit, ægreq́, poſt multas & ſupplices preces, & niſi exacta de ſontibus pœna, reſtituit.* In Iulio cap.69.

Seditioſi potiùs carptim mittendi.

Ignominiosè miſſa legio nonnunquam reſtituta.

Vegetius correctus, ſeu liberatus gloſſomate.

Aliquantos militiam deſerere, vel diuerſis caſibus interire.] Qui *militiæ* nomen hîc inculcarunt, illi nihil minùs, quàm militares fuerunt; in Muſarum comitatu certè non valdè frequentes. In codice M.S. N. & H. erat, *aliquantos deſerere, vel diuerſis caſibus interire.* atque ita abſolutè ſine caſu id verbi videas vſurpari in legibus IC^orum^ noſtrorum, & conſtitutionibus Principũ plus millies. Ammianus lib.31. *Pars pleraque deſeruerat, Merobaudis ſuaſu.* Sed ne longiùs abeamus, ipſe ſibi Vegetius teſtis luculentiſſimus, lib.3.cap.9. *Tunc fracti*, inquit, *labore & tædio plurimi deſerunt, aliquanti produnt, aliquanti ſe tradunt.* Iterum libro ſecundo capite quinto, *nunquam deſerturos militiam, nec mortẽ recuſaturos pro Romana republ.* Vbi τὸ *militiam*, ab aliis quoque intruſum ſuſpicor. Idem quoque mendum conſtitutionẽ Imperialem infedit, quæ eſt in l.4. C quibus ex cauſſis ſerui pro præmio libertatem accipiunt. eam ex optimis membranis ſic reſtituo: *Si deſertorem*

torem ſerrus prodiderit, libertate donetur. vulgatæ editiones: Si deſertorem militiæ &c. Similes haberem locos quos per me reſtitutos huic adnecterem; niſi mihi nuper in Belgio periiſſent Notæ, quas paratas habebam ad Vegetium. magnos ille mihi, quiſquis neſciente, inuito inſpexit, legit, & in præſens vſq. detinet, labores impoſuit; qui ſecundum ſubeundi nunc plurimi faſtidioſiſſimi: dum ad membranas, & veteres libros momentis pænè ſingulis recurrendũ eſt. ſciunt illi, qui in eadem palæſtra exerciti ſunt. Sed Muſis hoc libenter do, atque adeò ipſi reipub. quibus tamen dum nimium nuper tribuere volui, pęnè in magnum incidi infortunium, obſidentibus omnes vias ſicariis. vt non immeritò de me ſolicitus fuerit meus Franco Eſthius Gorcomius: cuius verſus non alia cauſſa, quàm vt de ipſius in me amore, & de ingenio pariter adoleſcentis conſtet, adſcribo.

Emendata l. 4. c. quibus ex cauſſis ſerui pro præmio.

Qualis Pirithous ſalutum cùm Theſea vidit,
Poſt Labyrinthæa ſæua duella fera;
Qualis, vbi Æneam vinum conſpexit Acestes,
Thura dedit Superis, thura mariſque Deis:
Talis ego ſtatuam Dîs ſeruatoribus aras
Lætáque florenti tempora fronde tegam.
Nam meus en rediit Belgarum ſanus ab oris
STEVVECHIVS, Phœbi Pieridúmque decus:
O quæ pro veſtra ſuſcepi vota ſalute!
Quámque metu noſtro ſpes fuit vſque minor!
Quàm veritus GODESCALCE fui, nè tam mihi fidum
Tela cruentarent ſanguinolenta caput!
Dum tu per terras audax prorumpis & vndas,
Nilque timor mortis, tótque pericla mouent.
Cunctáque contemnis doctos vſurus amicos,
Quos fouet alma ſuo Belgica terra ſinu.
Ah tua, crede mihi, nimium temeraria virtus,
Fœcundum furiis dum meditaris iter.
Vidi ibi clade noua latices ſtuitare cruentos,
Et putre ſanguinea tabe rubere ſolum.
Vidi ego, & extimui, quæ cæde recente tepebant,
Hærerent iugulo ne ſubitò arma meo.
Nam quid iam tutum eſt? quæ iam prædonibus ora,
Veſana aut rabie, barbariéque vacat?
Cuncta ferox Gradiuus habet, rabidóque furore

Graſſatur

Graſſatur terris æquoribúſque ſimul.
Inſidiæ paſſim, ſpoliorúmque improbus ardor:
Hoſtis is eſt quiſquis, quod dare poſſit, habet.
Nec parcit truculenta ſacris Bellona Camœnis,
Non quenquam immunem Cyrra diſerta facit.
Bella vbicunque vigent, prædæq; immenſa libido,
Nullus Hyantæis fontibus extat honor.
Et quicquam Muſáſue tuas, artéſue putaſti,
Spes vbi dira lucri eſt, profore poſſe tibi?
Te poterat ſaltem terrere canorus Arion,
In mare quem nummi præcipitauit amor.
At bene ſeruârint quòd te pia numina, quòd te
STEVVECHI *incolumem reſtituêre mihi;*
Grator ouans, tota dulces & mente triumphos
Lætus ago, teſtor ſidera ſumma poli.
Teſtor Parnaſſi iuga, Pegaſidéſque puellas,
Thyrſigerúmque patrem, lauriferúmque Deum.
Per te namque mihi iam famæ gloria creſcit,
Nec mea ſub denſâ nube Thalia latet.
Quanquam ego non venor ventoſæ murmura laudis:
Si teror à paucis, laus opulenta mea eſt.
Si probat exculti mea carmina SVSIVS *oris,*
Síque mea VTENHOVI, *túque* METELLE *legis:*
Hoc ſatis; Aoniæ nihil amplius opto ſorores,
Hæc Dinæ nobis munera ſola date.
Nil vulgi ſtrepitum, populárem nil moror auram,
Principibus gratum vatibus eſſe iuuat.
Quos inter non vilis ades, mea cura, STEVVECHI,
Larga cui ſacræ Phocidos vnda fluit.
Qui tetricam Aſtræa Phœbo alternare bilancem
Conſueſti; & clarum reddit vterque labor.
Hæc nos fecerunt ſtudiíſque animíſque coire,
Pérque hæc Theſeus me tibi iunxit amor.
His auibus iam nomen habes, laudémque perennem,
Et tua doctorum fama per ora volat.
Saluero GODESCALCE *redux, mihi ſidus amicum:*
Saluero, & longùm ſanus, amice, vale.

Magnus in illis labor eſt militandi.] In H. ſcriptum eſt, *labor eſt & militandi*. M. legebat, *magnus in illis labor eſt, grauiora in eis arma*, abiecto verbo *militandi*. & certè non valdè ille

dè illo hîc opus; cùm conſtet in legionibus non aliud, quàm militandum fuiſſe. quanquam fuerit Imperator, qui deſidiam negligentiamque ſuorum caſtigaturus, teſſeram vigiliarum dedit, *Militemus*. *Teſſera, Militemus.*

Grauiora arma.] Legionariis diuerſa ab auxiliariorum armis apud Tacitum video tribui, duodecimo Annalium, vbi hæc verba: *Si auxiliaribus reſiſterent, gladiis ac pilis legionariorum: ſi huc verterent, ſpatis, & haſtis auxiliariorum ſternebantur.* *Legionariorum & auxiliariorũ arma diuerſa.*

Sera munera, ſeuerior diſciplina.] In libris aliquot non *munera*, ſed *munia* legas, vel *vulnera*. ſed valeant illi cum ſuis vulneribus, eaque hoſtibus inferant, non bonis ſcriptoribus. Rurſum pro *Sera munera* optimi quique codices, M.S. N.H. & duo Suſiani, ſubſtituunt *plura munera*. quod de oneribus, quibus legionarij adſtricti erant, intelligendum erit. quanquam conſiderandum, quod præceſſit, *magnus in illis labor eſt*. Illud certũ eſt, milites, magnos olim labores ſubiiſſe in aggerendis lignis, vallis ferendis, cæteriſque operibus ad caſtrorum munitionem pertinentibus. de qua re nos lib. 1. cap. 23. At dixerit aliquis, an hæc ſolis legionariis, hoc eſt, ciuibus Romanis imponis? Marcellinum audies: *Sed auxiliarij, inquit, milites ſemper ſpernentes munia huiuſmodi, ad obſequendi ſedulitatem Iuliani blanditiis deflexi, quinquagenarias longioreſque materias vexêre cernicibus ingrauatè.* lib. 18. *Auxiliares opera facere detrectabant.*

Seuerior diſciplina.] Tres mſſ., H. ſcilicet, & duo Suſiani, malebant *ſænior diſciplina*. Atqui auctor erit ipſi duci, lib. 3. cap. 10. ipſe Vegetius, vt auctoritatem maximam ſeueritate ſumat, omnes culpas militares legibus vindicet. *Seueritate auctoritas parandа in exercitu.*

In auxiliis feſtinant militiæ ſacramenta percipere.] Conſule Vegetium hoc lib. cap. quinto.

Vbi & minor ſudor, & maturiora ſunt præmia.] Non auſculto libris, qui *maciora*, vel *maiora* præmia nominabant. Illud ex Plinio diſcimus, ſolere ſuo ævo Auxiliares torquibus aureis donari. At ciues non niſi argenteis: ſed contra armillas ciuibus dabant, quas non habebant externi. &, quod miremur, coronas ex auro ciuibus dedêre: lib. 33. Naturalis hiſtoriæ cap. 2. Sed cur maturiora præmia auxiliaribus, quàm legionariis? & hoc certè egomet ipſe interdum quæſiui. Suſpicor tamen ea cauſſa maturiora dici, quòd hi præmia & agros non niſi completis iuſtis ſtipendiis conſequerentur; illi, vt pretio conducti, ſtipendia ſua *Auxiliares torquibus donati aureis: ciues non niſi argenteis. Ciuibus armille date; at nulle auxiliaribus. Corona ciuibus data ex auro.* *Cur maturiora videantur dici Auxiliorum præmia.*

sua maturiùs emererent; & per consequens præmia citiùs multo acciperent.

Et scribendo, & res gerendo clari simus.

Si disciplinam militarem conferret in litteras.] Rectè equidem Crispus Romana primus in historia: *vel pace, inquit, vel bello clarum fieri licet. & qui fecêre, & qui facta aliorum scripsêre, multi laudantur.* At maior Catonis gloria, vt qui rebus multis præclarissimè gestis non contentus; non ea, quæ ab aliis gesta sunt, sed præcepta de arte militari, quæ omnis posteritas sequeretur, conscripsit.

Honorificum de arte militari scribere.

Frontinus Diuo Traiano ob eiusmodi comprobatur industriam.] Sequor libros optimæ notæ M. S. N. H. & Susij, in quibus: D. *Traiano ab eiusmodi comprobatus industria.* Notandum Sexti Iulij Frontini æuum: quem tempore Neruæ floruisse testantur ipsius libri De aquæ ductibus, & Æliani præfatio in librum De instruendis aciebus. Cererùm quòd D. Traiano eum comprobatũ dicat noster Flauius ob editos De militari disciplina libros, verosimile mihi fit, eos ipsos huic Imperatori dedicatos fuisse. Sed ne quid erres, non iam illius στρατηγηματικῶν opus, cui ne nunc quidem Imperatorium, aut alterius nomen præfixum est, respicio, * sed alios eiusdẽ Frontini libros De rei militaris scientia quæro, ac desidero. quos ab eo scriptos fuisse mecum fatebere, quisquis ipsius præfationem in Strategem. legeris, & legeris vigilans. Suspicatus aliquando sum hunc eundem Iulium Frontinum esse, quem Tacitus lib. 4. historiarum prætorem facit vrbanum, Vespasiano, ac Tito consulibus, anno V. C. DCCCXXIII. quemque idẽ scriptor in vita Agricolæ, à rebus bello gestis celebrat. quam sententiam neque etiam nunc depono. Eundem hunc auctorem esse De limitibus agrorum, illiusmet libri præfatio indicat.

Vegetius emendatus.

Sextus Iulius Frontinus sub Nerua vixit.

Scripsit de aquæ ductibus.

Quid si hic ille liber sit qui vulgo quartus in opusculo Frontini? nam tres στρατηγηματικῶν ipsemet Frontinus tantùm agnoscit.

Idem auctor De limitibus agrorum.

AD CAPVT IIII.

SINGVLOS consules, non ampliùs, quàm binas duxisse legiones.] Hac de re dicturi sumus ad caput primum libri tertij.

Vt cuiuis bello duæ legiones crederentur sufficere.] In exemplari M: *vt cuiusuis.* in solo manuscripto H: *Vt cui bello duæ legiones fierent, crederentur posse sufficere.* Fortean *cuicui* geminatione vocis legendum librarij non intelligentes, adsuërunt postea de suo, & more sibi consueto, verbum *fierent.*

Cuicui. pro cuicunque.

Idonea

Idonea ſententia ſit, & vſitatum loquendi genus: *Vt cuicui bello duæ legiones crederentur poſſe ſufficere.* Sic *cuicuimodi, qualis qualis, quantæ quantus, qualiter qualiter*, pro *cuiuſcunque modi, qualiſcunque, quantuſcunque, qualitercunque*, Latinis auctoribus vſitata fuiſſe, vel pueri ſciunt. & ſi teſtibus agendum eſſet, poſſem ex ſolis ff^or^. libris citare perquam multos. Vno tamen loco id non animaduerſum, cauſſam, puto, dedit erroris in l. quæret 135. ff. de verborum ſignificat. quæ hodie ſic vulgatur ex pandectis Florentinis: *Quæret aliquis, ſi portentoſum, vel monſtroſum, vel debile Mulier ediderit, vel qualem viſu, vel vagitu nonum, non humanæ figuræ, ſed alterius magis animalis, quàm hominis partum.* Imperfectam eius legis ſententiam eſſe vidit Alciatus, emendauitque vel *inæqualem viſu, vel vagitu nonum*, & in ea ſententia habuit qui illi applauderet magnum virum; ſed aliter ego ſentio, ſcriboque *vel* QVALEM *viſu, vel vagitu nonum &c.* Vox *qualem* maioribus typis ſcripta, valet *qualemqualem*, id eſt *qualemcunque*. & ſimile veſtigium paulò ante in *debile Mulier*, pro, *debilem mulier*, quia conſonantes librarij non geminarent. quod quidem hic obſeruatum eſt, in altero nõ animaduerſum: nam quotquot hodie litteræ, ſyllabæ, verba, ita maioribus typis in textu Florentino expreſſa videmus, nõ ipſi autographo, ſed Lælij Taurelli, hominis doctiſſimi diligentiæ, induſtriæq. accepta ferenda ſunt. æqualibus enim & paribus vbiq. litteris toti illi Pandectarũ libri conſcripti ſunt; vt ex Ioanne Metello Sequano IC^to^ amico meo didici, qui iiſdem vnà cum Antonio Auguſtino, nunc archiepiſcopo Tarraconenſi, magno reip. bono vſus eſt. Poſt *portentoſum, vel debilem, ac monſtroſum partum*, non video qui locus ſit *inæquali*. dicendum potiùs clauſulam, *vel qualemcunque viſu, vel vagitu nonum*, vt generalem, poſt multa ſpecialia, rectè ſubiici. quemadmodum in l. ſi ſeruus ſeruum, §. cum eo, ff. ad legem Aquil. Opinionem meam eo confirmari video, quòd Vlpianus auctor proditæ legis, particulas illas ſæpe geminârit: nominatim in l. 3. ff. de proxen. l. 15. §. 31. ff. de iniuriis l. 2. ff. de bonor. poſſeſſio. ſecundum tabulas. & alibi.

Qualis qualis, qualiter qualiter, pro qualiſcunque, qualitercunque.

Explicata & emẽdata, l. quæret. ff. de verb. ſignif.

Alciati emendatio reiecta.

Pandectæ Florentinæ quomodo & quibus characteribus ſcriptæ.

AD CAPVT V.

NAM puncturis in cute punctis milites ſcripti.] Hæc quid ſibi velint (fatebor ingenuè) non capio: & puto

puto eos ipſos, qui ita edidêre, pariter mecum non intellexiſſe. Valdè etiam libri mei hîc variant, vt & aliis locis, vbi res remotior à vulgo tractabatur. ibi enim illi muli, qui libris deſcribendis deſtinati erant, omnia ſecundum ſuum captum agere, addere, demere, quadrata rotundis mutare. in veteri editione Col. *Nam pictis in cute punctis.* in Pariſ. *nam puniceis.* in S. *picturis.* quod ipſum etiã in H. membranis, ſed ab adulterina manu factum; vt apparet ex *victuris*: quæ mihi genuina lectio eſt, confirmata codice M & duobus Suſij, in quibus ſcribebatur, *Nam victuris in cute punctis.* *Punctis victuris* dixit, quaſi permanſuris. eâ phraſi, qua viuere leges, actiones, lites, & eædem vitam accipere dicuntur ab Imperatoribus in Cod. Iuſtin. qua de re aliâs nobis dicendi locus erit. Sed vt ad explicationem Flauij noſtri veniamus; certum eſt milites punctis, ſeu ſtigmatis ſignari ſolere. quod etiam Accurſium video non ignoraſſe Inſtit. de teſtam. militis. Idemque in fabricenſibus fieri ſolitum, oſtendit Imppum Arcadij & Honorij conſtitutio, C. de fabricenſibus, lib. vndecimo: *Stigmata, hoc eſt, notæ publicæ fabricenſium brachiis ad imitationem tironum infligantur, vt hoc ſaltem modo poſſint latitantes agnoſci.* Notati autem milites punctis, ſeu notis, in manu, vt docet Iacobus Cuiacius ad dictam conſtitutionẽ; & Turnebus lib. 24. Aduerſar. cap. 12. Idem probant epiſtolæ D. Gregorij, ex quibus diſcimus conſtitutum fuiſſe, *Ne quis manu ſignatus ante expletam militiam, in monaſteriis reciperetur.* Iulianus omnes Cæſarienſes clericos in numeros militũ adſcripſit, teſte Zozomeno lib. 5. cap. 8. Valens, vt omnes monachi militarent, legem dedit, teſte Diacono lib. Hiſtoriarum duodecimo, & Euſebij Chronico. Sed redeamus ad notas. Aquarios etiam, ſeu hydrophylacas, cuſtodiæ aquæductuum deputatos, nomine ſuo, manibus ſingulorum impreſſo, ſignari præcepit Imperator Zeno; l. decernimus, C. de aquęductibus lib. vndecimo. Notas Thracias ſeu Threcias, Cicero & alij nominârunt; quòd Threces punctis ſcriberentur, quemadmodũ Britanni glaſto ſe inficiebant; vt eſſent horridiores in prœlio. Nonius, *Stigmatias veteres punctos in notis dici voluerũt*: ſed locus ille hiulcus eſt; ſupplendus, ni fallor, *in fronte notis.* De ſeruis enim indicare velle videtur, quos litteratos hac de cauſſa appellârunt. Plautus Caſina: *Si hic litteratus me ſinat. quod bonum, atque fortunatum*

Magna macula Vegetio ablata.

Stigmatis militeꝫ, ſeu punctis ſignati.

Itidem fabricenſes.

Militibus ea puncta in manu.

Clerici omnes militiæ adſcripti.

Monachi militare coacti.

Aquarij in manibus nomẽ Imperatoris impreſſum geſtabant.

Nota Thracia, ſeu Threcia vnde.

Britanni glaſto ſe inficiebant.

Tentatus locus Non.

Litterati ſerui quare vocati.

fortunatum mihi sit. Idem Rudente: *Nam hæc litterata est, absce cantat cuia sit.* Sed vbi illæ litteræ, aut notæ seruis? in ipsa fronte. Apuleius libro nono De asino aureo: *Frontes litterati, & capillum semiraſi, & pedes annulati.* Eodem pertinet Neuij veteris Poëtæ versus in Lignaria: *Signare oportet frontem calida forcipe.* Valerius Maximus: *Seruus ab eo vinculorum pœna coërcitus, inexpugnabili litterarum nota per ſummam oris contumeliam inſignitus.* Videndus de eadem re Plinius lib. 18. cap. 3. Prohibitum verò ne quis cicatricibus seruum deformaret, l. locum autem, ff. de vsufructu, & quemadmodum. Quæ res omnino improbatur ab Imp. Constātino, l. XVII. C. de pœnis. Rarum, & inauditum multis exemplū Iacobitarum, qui Orientem occupant, & magnam Armeniæ partem, qui circumciduntur & simul baptizantur, ferroque candenti characterem crucis frontibus imprimunt, vel alicubi corpori, maximè in pectoribus. quod scripsit Ioachimus Abbas, in appendice Nationum Christianarum.

Serui notati in fronte.

Posita id interdictum.

Iacobitæ qui in Oriente; fronti characterem crucis imprimunt candenti ferro.

Et matriculis inserti iurare solent.] Rectè correxisse videor, *cùm matriculis inseruntur, iurare solent.* neq; id meo iudicio; sed libris optimis M. S. N. H. & altero Susij, iubentibus. Tum Vegetius ipse hoc capite, & lib. 1. cap. 8. indicare videtur non eodem tempore punctis scriptos tyrones, & in legiones, seu numeros militum fuisse relatos. Isidorus lib. 9. Etymol. cap. 3. *Tyrones dicuntur fortes pueri, quòd ad militiam delegantur* (legerim *diliguntur*) *atque armis gerendis habiles existunt. hi enim non ex ſola profeſſione natiuitatis; ſed ex aſpectu, & valetudine corporis exiſtimantur* (malo *æſtimantur*:) *vnde & Tyrones dicti; quiq; antequam ſacramento probati fuerint, milites non ſunt.* Dum in commentandis his occupor, recurro fortè ad mea Aduersaria, in quibus notare soleo, si quid obseruatu dignum occurrerit legenti. commodùm se offert Vlpiani locus, qui est in l. ex eo tempore, ff. de testamento militari; qui vnus ad sententiam meam, id est emendationem precedentem, corroborandam poterit sufficere: *Ex eo,* inquit, *tempore quis iure militari incipit poſſe teſtari, ex quo in numeros relatus eſt, antè non: proinde qui nondū in numeris ſunt, licet etiam lecti tyrones ſint, & publicis expenſis iter faciunt, nondum milites ſunt. Debent enim in numeros referri.* Res clara. & nugas agam, si verbum addam amplius.

Iterum magno mendo liberatus Vegetius.

Tyrones non simul vt scripti sunt, in legionū numerum quaquerelati.

Tyrones qui dicantur.

Quomodo æstimantur.

Isidorus correctus.

Tyronibus iure militari nō permissum testari.

Iurare solēt.] Illud ex legibus & disciplina militari obtinuit, sine cōsensu ducis, & sine sacramento militari, cum

Militi iniurato non permissum pugnare cum hoste.

Sine permiſſu ducis idem quoque illicitum.

hoſte non licuiſſe pugnare. Qua de re memorabilia exempla Poſthumi dictatoris, & T. Manlij Torquati, qui ob hoc filios etiam ſecuri percuſſerunt. Liuius lib. 4. & lib. 8. Diodorus Siculus lib. 12. Agellius lib. 17. Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. Etiã re Romana declinante hæc obſeruata: vt videre eſt apud Vulcatiũ in Caſſio. De ſacramento præſtando audi quæſo prudentiſſimi viri Catonis ſollicitudinem. Is enim ad Publium Æmiliũ ſcripſit, vt ſi filiũ, quem in legione, ab Æmilio Paulo antè dimiſſa, militaſſe intellexerat, pateretur in exercitu remanere; ſecundò eum obligaret militiæ ſacramẽto. narrat Cicero primo Officiorum.

Qui iniuratus hoſtem interfeciſſet, cædis reus erat.

Neque fruſtrà hac de re ſollicitus Cato. qui enim iniuratus miles hoſtem interfeciſſet, cædis reus habebatur: Plutarcho auctore in Problemat. Iuramentum apud antiquos

Sacramentum militare quomodo antiquitus præſtitum.

præſtabatur hoc modo: Scriptis militibus, tribuni ſuos quiſque in ſuas legiones vocantes, vnum ex omnibus maximè idoneum lectum iureiurando obſtringebant, ſe, quoad poſſet, mandata ducum exſecuturũ. inde reliqui omnes procedentes ſinguli, ſe omnia facturos, in verba primi iurabant. Quo facto, indicto militibus ad conueniendum loco, eos dimittebant: adeundus Polybius in Caſtrametatione.

Formula iuramenti.

Formulam huius iuramenti adſcribere viſum eſt ex Cincij libro quinto, De re militari: quam inde mutuatus eſt Gellius lib. 16. Noctium Atticarum, cap. 4. ſcribitque adactos milites in hæc verba: *In Magiſtratu C. Lælij C.F. cos. L. Cornelij P. F. cos. in exercitu decémque millia paſſuum prope, furtum non facies, dolo malo ſolus, neque cum plurib⁹, pluris nummi argentei in dies ſingulos. Extrà haſtam, haſtile, ligna, pabulum, vtrem, follem, faculam, ſi quid ibi inueneris, ſuſtuleriſve, quod tuum non erit, quod pluris nummi argentei erit, vti tu ad C. Lælium C. F. cos. Luciúmve Cornelium P. F. cos. ſiue ad quem eorum ius erit, proferas: aut profitebere in triduo proximo, quicquid inueneris, ſuſtuleriſve dolo malo: aut domino ſuo, cuium id cenſebis eſſe, reddes. vti quod rectè factum eſſe velis.* Liuius in hiſtoria belli Punici ſecundi, Paulo & Varrone

Quando ea cœperit initium.

coss: *Milites tunc, inquit, quod nunquam antea factum erat, iureiurando à tribuno militum adacti, iuſſu conſulum conuenturos, neque iniuſſu abituros. nam ad eam diem nihil præter ſacramentũ fuerat: & vbi ad decuriatum, aut centuriatum conueniſſent, ſua voluntate ipſi inter ſe equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, ſeſe fugæ, atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine receſſuros; niſi teli ſumendi, aut petendi,*

petendi, aut feriendi hoſtis, aut ciuis ſeruandi cauſſa. Id ex voluntario, inter ipſos, fœdere, à tribunis ad legitimam iuriſiurandi adactionem tranſlatum. De ſacramento militari dixi lib.1.cap.6. Gloſſæ veteres, *Sacramentum ὅρκος στρατιωτικός.* Iterùm στρατεία, *militia, ſacramentum.* Formulam illam, de qua Liuius, in rep. Romana fuiſſe concedo: alia tamen poſtea ſub Principibus fuit; cùm nomen Principis iuramento inſerere, & per maieſtatem Imperatoris iurare cœperunt. Tacitus de veteranis in iuramenti præſtatione cunctantibus, lib.4. Hiſtoriarum: *Et cùm cætera iuriſiurandi verba conciperent, Veſpaſiani nomen hæſitantes, aut leni murmure, & plerumque ſilentio tranſmittebant.* Alia iterùm formula ſub principibus Chriſtianis fuit, cùm *per deum, & per Chriſtum, & per Spiritum ſanctum* iurare cœperunt: Vegetius hoc eodem cap. Præſtabatur autem iuramentum in principiis apud ſigna. vt apud Tacitum I. Lipſius oſtendit. Imò in ipſo, ni fallor, prætorio. quod vt ſuſpicer ſolus inducit Tacitus 4. Hiſtoriarũ: *Spernunt* (inquit) *oblatos ſibi agros, & ſtipendia orant. preces erant, ſed quibus contradici non poſſet: igitur in prætorium recipiuntur.* Quandoq. & in prœlium iam ituros ſe mutuò certo iuriſiurandi genere obſtrinxiſſe obſeruaui: nempe, *niſi parta victoria, ex acie nõ reuerſuros.* apud Liuiũ lib. 2. apud Cæſarem tertio belli ciuilis. Tum *hoc, aut illud facturos.* exemplũ ſuppetit ex eodẽ Cæſare: *Conclamant equites ſanctiſſimo iureiurando confirmari oportere, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad vxorem aditum habeant, qui non bis per hoſtium agmen perequitaſſet. quæ res probata, atq. ad iuſiurandũ omnes adacti ſunt.* lib.7. belli Gallici. Rurſum apud eundẽ, lib. primo belli ciuilis: *Poſtulant, vt iurent omnes ſe exercitũ, ducesq; non deſerturos, neque prodituros, neq. ſibi ſeparatim à reliquis conſilium capturos. Princeps in hæc verba iurat, ſubſequuntur Tribuni militum, Centurionéſque, centuriatim producti milites idem iurant.* Iterùm lib. 3. belli ciuilis: *Princeps Labienus procedit, iurátque ſe eum non deſerturum, eundémque caſum ſubiturum, quemcunque ei fortuna tribuiſſet. hoc idem reliqui iurant legati, hoc tribuni militum, centurionéſque ſequuntur: atque idem omnis exercitus iurat.* Quod amplius eſt, ad iuramenta iſtiuſmodi præſtanda etiam vi ſubinde milites adacti. exemplum memorabile de P. Cornelio Scipione apud Liuium: Is vbi à clade Cannenſi nobiles quoſdã iuuenes, mare, ac naues ſpectare intellexit, & de Italia deſerenda cogitare, ingreſſus in hoſpitium L. Cæcilij Metelli, inuentoq. ibidem iuuenum

Alia formulæ ſub Principibus:

Alia iterum ſub Principibus Chriſtianis.

Iuramentum in caſtris vbi præſtaxit.

Iuramento alio ſe mutuo obſtrinxiſſe inter-dum, in prœlium euntes.

Iuſiurandum ſanctiſſimum.

Ad iuramenta iſtiuſmodi etiam inuitos coëgerunt.

concilio, de quibus illa nuntiata erant, ſtricto ſuper capita conſultantium gladio, hunc in modum iurauit: *Ex mei animi ſententia* (inquit) *iuro, vt ego remp. non deſeram, neque alium ciuem Romanum deſerere patiar. ſi ſciens fallo, tum mè Iuppiter* OPT. MAX. *domum, familiam, rémque meam peſſimo letho afficias.* In hæc verba, & L. Cæcilium, & reliquos omnes, qui aderant, iurare coëgit; teſte Liuio lib. 31. Exemplũ ſuperſtitioſum quoque in ſacramenti ritu, quod de Samnitibus Liuius refert lib. 10. Quiſquis eiuſmodi antiquitatum ſtudioſus es, alium inſuper ritum ab Ammiano diſce, à quo ego didici non paucos. Is lib. vigeſimoprimo Hiſtoriarum: *Inſuper* (inquit) *vniuerſi in eius nomen iurare, ſolenniter gladiis cernicibus ſuis admotis, ſub execrationibus diris, verbis iuratæ conceptis.*

Formula iſtius iuriſiurandi.

Solemne in eo gladios cernicibus admouere.

Sacramenti nomen à diſciplina bellica ad eccleſiam tractum.

Militiæ ſacramenta dicuntur.] Vegetius hoc libro cap. 3. *In auxilia feſtinant militiæ ſacramenta percipere.* Vt alia de re militari vocabula, ſic & hoc quoque ad eccleſiam Patres traxerunt. Tertullianus ad Martyres: *Vocati ſumus ad militiam Dei viui, iam tunc cùm in ſacramenti verba ſpondimus.* Idem De pudicitia: *Vt ſacramento benedictionis exanctoretur, nunquam in caſtra eccleſiæ reuerſurus.*

Imperatores olim acclamatione exercitus fiebant: Id nomen Cæſar in ſummam potentiam vertit: Eum ſequuti in eo & reliqui Principes.

Nam Imperatori, cùm Auguſti nomen accepit.] Imperatoris nomen antè omnibus datum quibus exercitus acclamatio deferret; ſed Cæſar, vt ſummam potentiam, id primus in prænomen vertit. & pòſt reliqui Principes ſecuti ſunt. teſtis Dio, Suetonius, Iſidorus, alij. Quanquam in exercitu mos ſolitus omnino non ceſsârit. de qua re nos alio loco. De Auguſti nomine, quod à Senatu delatũ, iam antè à me dictum lib. 1.

Imperator quomodo colendus.

Tanquam præſenti & corporali Deo, fidélis eſt præſtanda deuotio.] Tertullianus ad Scapulam: *Colimus ergo,* inquit, *Imperatorẽ ſic, quomodo & nobis licet, & ipſi expedit, vt homini ẽ à Deo ſecundũ, & quicquid eſt, à Deo conſecutum, ſolo Deo minorem.*

Qui Deo regnat auctore.] Regis Gothici non Gothica ſententia, digna, quæ huic Vegetianæ ſubſcribatur: *Quam maximè cauſa regiæ dignitatis ſupernis eſt applicanda iudiciis: quia ipſe nihilominus ordinauit, cui ſuos populos parère cognoſcit.* ex Caſſiodoro lib. 10, Variarum cap. 31.

Quis ſit deſertor.

Emanſor quis.

Non deſerturos militiam.] *Deſertor* à Modeſtino vocatur, *qui per prolixũ tempus vagatus, reducitur. Emanſor qui diu vagatus ad caſtra regreditur.* l. deſertorẽ, ff. de re militari. *Lenius autem*

delictum

delictum emansoris habetur; vt erronis in fernis: desertionis grauius, vt in fugitiuis, l. qui eum vno §. edicta. ff. eodem tit. *Desertor etiam habetur, quisquis belli tempore abest à signis*, l. 1. C. de desertoribus. Testis quoque Appianus lib. De bellis Punicis, pro desertoribus lege castrensi habitos, quotquot vlteriùs secederent, quàm vnde signorum cantus audiri posset: & quicquid tales committerent, exercitui imputatum. Attamen inter ipsos desertores distinctio seruatur. qui in pace deserunt, si equites sunt, gradu pelluntur: si pedites, militiâ mutant; in bello idem admissum, capite punitur, l. non omnes, ff. de re militari. In puniendis autem desertoribus ratio etiam habita ordinis, stipendiorum, gradus militiæ, loci, vel muneris deserti, & anteactæ vitæ. tum & illud in quæstionem venit, si cum altero, vel cum pluribus quis deseruerit; tum quo in loco apprehensus sit, eadem l. non omnes. Desertori quoque dum abest stipendia non currunt, l. cùm allegaris, C. de re militari. Nec donatiua, l. prima, C. eod. & l. ex caussa, ff. de re militari. Vtrumque autem accipere, hoc est, & stipendia & donatiua medij temporis, possunt, cùm in eorum restitutione principalis liberalitas specialiter hoc indulget; l. qui excubias, ff. de re militari. Si in desertione vita fungantur, cedunt illa fisco, l. 4. C. de re militari. Seuerius nescio, an contumelioſius puniendi genus, quo Spartani in desertores vtebãtur: Imprimis omni magistratu repellebant, ad matrimonia non admittebant; obuius quisque, cùm volebat, cædere poterat; ipsique squalidi abiectique circumibant, ista sustinentes, barbam partim radebant, partim nutriebant, pallia consutis diuerso colore pannis ferebant; vt in Agesilao prodidit Plutarchus.

Grauius alterius crimen.

Qui habiti pro desertoribus.

Desertores distincti.

Qua ratio eos puniendi.

Desertoribus dum absunt, stipendia non currunt: Etiam donatiua perdunt: Recipiit, si Princeps in restitutione specialiter hoc indulsit. Desertorũ commoda, si moriantur, fisco cedunt. Spartani contumelioſissimè puniebant desertores.

AD CAPVT VI.

IN vna legione decem cohortes esse debere.] Et hinc est, cur in vna legione decem onagri fuerint, qui singuli, per singulas cohortes, in carpentis bobus portabantur, hoc lib. cap. 25. Cohors peditum erat, vt & centuria, seu manipulus; turma equitũ. Vegetius hoc eodem lib. cap. 14. Cincius sexto De re militari. In vna legione centurias cõstituit sexaginta, manipulos triginta, cohortes decem. cuius fragmentum apud Agellium lib. 16. cap. 4. Nomen cohortis explanat Varro lib. 4. De ling. Latina: *Cohors, quòd vt in villa,*

Cohors peditum. Turma equitũ.

Cohortes in legione decem.

Cohors vnde nominatur.

ex pluribus tecteis coniungitur, & quiddam fit vnum : sic hæc ex manipulis copulatur cohors. De Rom. & aliorum cohortibus, vide Plutarchum in Pelopida: & adiunge, si lubet, Alexandrum Neapolitanum lib. primo Genialium cap. quinto.

Aquila præcipuum signum.

Hæc enim suscipit Aquilam: quod præcipuũ signum in Romano est semper exercitu.] Aquilam præcipuum in legione signum fuisse, historiæ mille locis indicant: ex quibus etiam illud discimus, Aquilifero hoc signum in hostes ferente, aut Imperatore id in hostes confertos, aut castra hostium proiiciente, partam sæpe Romanis victoriam. Primum eius rei exemplum apud Florum lib. 1. cap. 11. apud Ammianum lib. 16. Aliud apud Cæsarem lib. 4. belli Gallici: apud Liuium lib. 3. extremo, & lib. 34. Apud eundem lib. 4. consul signum in castra hostium iniicit, quò acriùs subeant milites. Quin imò non veritus Q. Seruilius Priscus dictator, vnum ex signiferis suis occidere, quòd in ipso dimicandi ardore lentiùs procederet in hostem; Liuio teste lib. 4. Caussa proiiciendorum in hostes signorũ, quòd summum dedecus esset militibus, signa amittere, aut deserere. indicat Ouidius 3. Fastorum:

Aquila, & signa in hostes proiecta vt pugna magis accenderetur.

Signiferi tardiores a ducibus interfecti.

Non illi cælo labentia signa tenebant;
Sed sua, quæ magnum perdere crimen erat.

Signa amittere valde dedecorosum erat.

Id porrò tyrones ex me discere cupio, in quaque legione vnã tantùm aquilam fuisse; signa plura. imò tot, quot erant cohortes: Vegetio teste lib. 2. cap. 13. & Lucano poëtâ lib. 1.

Vna aquila tantùm in singulis legionibus; Signa tot, quot cohortes.

per signa decem felicia castris,
Pérque tuos iuro quocunque ex hoste triumphos.

Accedit & Tacitus primo Annalium: *Eò furoris venêre, vt tres legiones miscere in vnam agitauerint; depulsi æmulatione, quia suæ quisque legioni eum honorem quærebant, aliò vertunt, atque vna tres aquilas, & signa cohortium locant.* De cetero, qualis & quanta, & ex qua materia ea aquila fuerit, tradit Iustus Lipsius in Commentario suo ad Annales Corn. Taciti. De eadem Dio in Pompeio: *Aquila aurea, sic enim appellatur, quæ sacellum habet perexiguum, in quo collocata est, quæ longissimæ hastæ adfixa, gestatur in omnibus exercitibus, ex delectu comparatis. cuius quidem hastæ pars inferior peracuta est; ita vt possit in terram defigi. ea inquam aquila cum Crasso Euphratem transire noluit, sed terra vix potuit anelli.* Istiusmodi aquilæ cum sacellis in nummis, ni fallor, visuntur. vnus apud me (quem dono accepi ab adolescente nobili

Aquila quanta, & ex qua materia.

Aquila sacella.

Bartho-

Bartholomæo de Treſlong) Imperatoris Conſtantini cum hac inſcriptione CONSTANTI. ·.·.·.·.·.·. In cuius altera parte ea ſigna, hac forma, quæ mihi illa facella aquilarum videntur.

Nummus Conſtantini.

Aquila ſignum Iuppiter inuenit.

Aquilæ primam inuentionem Ioui ferè tribuunt, quem illa, pro inſigni, vſum ferunt; alij in naue, alij in legione. qua de re videndus Lactantius, & Iſidorus lib. 18. cap. 3. Sunt qui ad Romanos à Troianis tranſlatam putent; inter quos Mapheus Vegius: *Atqui legionibus Romanis aquilam C. Marius in ſecundo conſulatu ſuo propriè dicauit. Erat & antea prima cum quatuor aliis, lupis, minotauris, equis, apris, quæ ſingulos ordines anteibant. Pancis antè annis ſola in acie portari cœperat, reliqua in caſtris relinquebantur. Marius in totum ea abdicauit. ex eo notatum, non ferè apud legiones vnquam hybernatum eſſe, in caſtris, vbi aquilarum non ſit ingum.* quæ verba Plin. ex lib. decimo Naturalis hiſtoriæ, cap. 4. & notauit Batauiæ noſtræ alterum decus Hadrianus Iunius, libro 3. Animadueꝛſionum cap. 2. De Minotauro, de manipulis, de imaginibus Imperatorum, & pilis, de labaro, alibi dicturus ſum. de apris Feſtum audiamus: *Porci eſſigies inter militaria ſigna quintum locum obtinebat; quia confecto bello, inter quos pax fieret, cæſa porca fœdus firmari ſolebat.* De ritu iſto fœderis ineundi, conſulendus Liuius lib. primo, Varro De re ruſtica lib. 2. cap. 4. Virg. Æn. 8. Quintil. lib. 8. cap. 3. Feſtus in *fœdus* & *feciales*. Ceterùm ad ſigna nos redire oportet, quorũ primam in bello originem ſolicitè quãdoq. quæſiui, & Ægyptiis nunc video tribuendam, apud quos magna religione cultum Taurum, Apim, cæteraque animalium genera, hiſtoriæ ac Poëtæ loquuntur. Cauſſam eius latriæ ſolus Diodorus Siculus edocere poteſt, qui libro ſecundo auctor eſt, veteribus illis Ægyptiis nullam omnino militarem diſciplinã fuiſſe; & cùm à vicinis bello ſæpiùs ſuperarentur, excogitaſſe ferre aliquod inſigne, quod milites ſequerentur. Figuras igitur animalium, quæ pòſt coluerunt, in tabulis

A Troianis ad Romanos manauit.

Lupi, minotauri, equi, apri inter ſigna militaria.

Porcus quinto loco inter ſigna.

Ægyptij primi inuentores ſignorum bellicorum.

pictas ductores eorum in bello tuliſſe. inde cognitum, ſeruatumque, ſub quo militaret quiſq. ordine, victoriamque conſequutos. Porrò vt litteras, & ſigna in vexillis Rom. fuiſſe Vegetius ſcribit lib. eod. cap. 13. vt eas litteras milites legentes, vel inſpicientes, aberrare in quantouis tumultu à ſuis non poſſent: itidem veroſimile eſt figuras illas beſtiarum non pro nudo & muto ſigno ab Ægyptiis prælatas, ſed vt pro litteris, & ſcriptura eſſent. ſolet enim is populus, ſingulis figuris, ſeu litteris, ſingula nomina exprimere, & verbis nonnunquam ſignificare ſententias totas. ſic *vultur, naturam ſignificabat: auis, regem,* Ammiano teſte lib. 17. De cæteris Ægyptiorum Hieroglyphicis notis adnotârunt Diodorus lib. 4. Strabo, Plinius, Plutarchus, Sozomenus, & ſacræ hiſtoriæ non indiligens auctor Ruffinus. Cæterùm ne quis hunc diſciplinæ militaris ritum temerè ab Ægyptiis à me deriuari contendat; doceo optima quæq. militaria præcepta ab Ægyptiis ad Spartiatas ſeu Lacedæmonios per Lycurgum tralata: teſtantibus ſcriptoribus aliis; & diſertim ipſo Plutarcho in vita Lycurgi. Deinde ab his, vt etiam à cæteris Græcis multa ad Romanos manaſſe, teſtis mihi, qui inſtar omnium eſt, M. Tullius Cicero, in prima Tuſculana, in epiſtola prima ad Q. frattem; & ipſe adeò Vegetius lib. 3. prologo, & cap. 10. & 17.

In vexillis Rom. ſigna, & litteræ.

Ægyptiorum notæ Hieroglyphicæ.

Lacedæmonij omnem fere diſciplinam militarem ab Ægyptiis acceperunt: Romani a Græcis.

Hæc imagines Imperatorum, & præſentia ſigna venerantur. In codice M. *hic imagines Imp. & præſentia ſigna venerantur.* Magna olim militaribus ſignis deuotio religioque delata eſt. *Numina legionum* appellat Tacitus 2. Annalium: alibi *bellorum Deos*. adorari quoque ſolita oſtendam infra de Labaro. Imperatorias autem imagines in ſignis militaribus fuiſſe, teſtatur Iſidorus lib. 17. cap. de ſignis, Suetonius, Tacitus non vno loco. Vnius Herodiani teſtimonium audi ex lib. 8. in vita Maximini: *Poſtquam de ſignis militaribus illius imagines detraxerunt, prodeuntem mox tentorio cum filio, vt ad eos loqueretur, continuò obtruncant.* Quo ex loco & illud didiciſti; cùm ad defectionem res tenderet, imagines illas à ſignis fuiſſe reuulſas. quod & Tacitus primo, & quarto Hiſtoriarum teſtatum reliquit. Neque eius ſolummodò, qui exercitus in præſentiarum regebat, imago in ſignis colebatur, ſed & aliorum, quibus Imperator hoc permittebat. Suetonius Tiberio: *Quædam munera Syriacis legionibus dedit, quòd ſolæ nullam*

Signis militaribus multum religionis defere bant.

Imagines imperatorũ in ſignis.

Imagines iſta auulſæ in defectionibus.

Quorum imagines in ſignis poſita.

nullam Seiani imaginem inter ſigna coluiſſent. Imperator Macrinus in honorem filij ſui, in caſtris ſigna & vexilla Antoniniana fieri præcepit: vt auctor eſt in Anton. Diadumeno Ælius Lampridius. Etiam eorum quibus id populus deferebat. Tacitus 4. Annal. *Simul populus effigies Agrippinæ ac Neronis gerens, circumſiſtit curiam.* Ibidem paulò pòſt: *quid reliquum, niſi, vt caperent ferrum, & quorum imagines pro vexillis ſecuti forent, duces, imperatoreſq́ diligerent?* Etiam eorum qui antè vita functi erant. quod mihi indicare videntur Germanici verba, apud Tacitum, in concione ita exclamantis: *Tua, diue Auguſte, cœlo receptamens, tua, pater Druſe, imago, tui memoria, iiſdem cum militibus, quos iam pudor, & gloria intrat, eluant hanc maculam.* Imperatores Rom. poſt mortem tantùm in Deos referri ſolitos alibi doceo: horum quoque ſigna in caſtris ab obitu, Deorum ſimulacra appellare videtur Tacitus Annalium quintodecimo: *Magna vtrimque ſpecie, inde eques compoſitus per turmas, & inſignibus patriis: hinc agmina legionum ſtetère fulgentibus aquilis ſigniſque, ac ſimulacris Deûm in modum templi.* Atq. illa opinio mea de hoc loco Taciti: quanquam iſtic vir doctiſſimus vocem Deûm tanquam additiciam inducendam cenſuerit. Sueton. Calig. *Aquilas & ſigna Romana, Cæſarumq́ imagines adorauit:* cap. 14. Neque ſolis in imaginibus, is honos mortuis habitus. Nam apud Macedones & Tabernaculum Alexandri in caſtris ſemper erectum, etiam poſt mortem: Plutarcho, & Diodoro auctoribus. Imaginum ille vſus, cùm ob alias, tùm etiam ea de cauſſa, vt opinor, inuentus; vt milites in expeditionibus eas intuentes, tam defunctorum, quàm viuorum memores, ſtudio imitationis in hoſtem audaciùs irent, & ob venerationem, militarem diſciplinam diligentiùs ſeruarent. Non abſimilis ritus apud antiquos in gymnaſiis, vbi non modò ſimulacra Deorum, ſed & philoſophorum imagines propoſuêre. De priori teſtis Apuleius in lib. de Dogmate Platonis, vbi de ara, Cupidini in Academia conſecrata. teſtis quoque Lactantius libro 1. cap. 20. De altero multa Sidonius Apollinaris ad Fauſtum ſcripſerat, quæ ab eo pòſt mutuatus Petrus Crinitus lib. 1. De honeſta diſciplina, cap. 11. eoque pertinet inſcriptio vetus, quæ Romæ in Auentino ad D. Alexij:

Etiam imagines defunctorum in ſignis.

Imagines illas defunctorum, ſimulacra Deûm videtur appellaſſe Tacitus. Taciti lectio confirmata.

Alexandri tabernaculum in caſtris etiam poſt mortem erectum.

Imagines, quare videantur geſtatæ.

Imagines Deorũ in gymnaſiis: Ibidem & Philoſophorum.

TI. CLAVIVS. SECVNDVS. COACTOR. CVM. TI. CLAVDIO TI. QVIR. SECVNDO. F. VIATORIBVS. III. VIR. ET IIII. VIR.

SCHOLAM. CVM. IMAGINIBVS ORNAMENTISQ.
OMNIBVS. SVA. IMPENSA. FECIT

Athenæus lib. 5. in deſcriptione nauis quadraginta ordinum varia animalia expreſſa agnoſcit; etiam duodecim cubitorum. id an ad hoſtium terrorem, iudicent alij. Inter nummos M. Antonij, eſſe ſcio vbi in nauis prora Antonij caput expreſſum eſt.

Imagines imperatorum in nauibus.

Nummus M. Antonij.

Imagines bonis ducibus etiam in vrbe erectæ.

Neque ſolùm in caſtris, & bello, honorem illum viris magnis, boniſque ducibus Romani deferebant. Romæ enim viuorum quoque Imperatorũ imagines erectæ, cultæ: Suetonius Caligula. Etiam in prouinciis imagines & titulos honoris cauſſa, tribuni militum viui, & alij meruêre; Suetonius Tito. Etiam in Pompis publicis ducum defunctorum imagines Romæ circumuectæ: teſtes mihi Appianus De bello Hiſpan. de Scipionis ſola imagine ex Capitolio tracta; cùm aliorum ex foro traherentur: & Valerius Maximus lib. 6. cap. 15. Fuit & alibi magna antiquorum ſuperſtitio circa maiorum imagines. Nam in atriis domorum cereæ imagines ſingulis diſponebantur armariis. has ita colebant, ac ſi illi, quorum vultus exprimebant, vixiſſent. Diebus feſtis & in lætitia, ſertis floribuſque ornare, præſertim die natali, ſolebant. In luctu, tanquam conſcios, deformabãt. In exſequiali pompa extra ædes proferebant, & longa ſerie, velut familiæ décora repræſentabant. docet Tacitus 4. Annalium, Iuuenalis ſatyra 6. & 8. & obſeruauit Alexander Neapol. lib. 5. cap. 24. & lib. 3. cap. 7. Præterea, vt imagines illæ atrienſes, item ſigna legionum in lætitia, obuiam itionibus ornabantur. Claudianus:

Etiam tribuni imagines & titulos in prouinciis meruerant.

Imagines ducum in pompa publica circumuectæ.

Imagines in atriis domorum:

Eadem quomodo cultæ.

In funere elatæ hæ imagines.

Signa militaria quando ornata.

Lætatur q̃s

Lætaturq; tamen, Manortia ſigna rubeſcunt
Floribus, & ſubitis armantur frondibus haſtæ.

De quo ritu præclarè amicus noſter Iuſtus Lipſius apud Tacitũ. Etiam vncta ſigna in lætitia legimus apud Plinium lib. 13. Naturalis hiſtoriæ cap. 4. Eodem modo & ſimulacra quondam præter coronarum ornatum, & vnguentis vncta, primus obſeruo ex Minutio Felice: *Non boni viri eſt*, inquit, *Marce frater, hominem domi foriſq; lateri tuo inhærentem, ſic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deſerere, vt tam luculento die, in lapides eum ſinas impingere, effigiatos ſanè, & vnctos, & coronatos.* Sed ad formam ſignorum tranſeamus. Aquilæ quales fuerint, manifeſtum ex nummis, quos huic cõmentario plures inſerui. Signa reliqua non aliud olim, quàm oblongæ haſtæ, quibus in ſummo breue tranſuerſum appoſitum lignũ tantùm non ad formam crucis. In medio titulus COH. VI. COH. VII. &c. pro numero. quod apud Tacitum docet I. Lipſius. Cæterùm quòd pilæ ſignum ad ſolas Imperatorum imagines quidam trahere velint, quæ tanquam clypei, & velut in ſuggeſtu altera ſuper alteram ponuntur, nondum mihi perſuadere potuerunt. Iſidorus lib. 18. cap. 3. *Pilam*, inquit, *in ſigna cõſtitniſſe fertur Auguſtus, propter nationes ſibi in cuncto orbe ſubiectas; vt magis figuram orbis oſtenderet.* Imperatorum imagines ſigna diuerſa fuiſſe, ab aquilis, & reliquis ſignis, dubiũ eſſe cuiquam non poteſt. Vegetius hoc lib. c. 7. *Aquiliferi, qui aquilam portant: Imaginarij, vel imaginiferi, qui Imperatoris imagines ferunt.* Tum & illud nemini ignotũ, pilas illas, circulos, ſiue clypeos, in omnibus ferè ſignis cõſpici. quod ſciunt qui veterum monumẽta, & nũmos tractant. videbis infrà in nummis Galbæ. Ex quibus oſtendo ritũ & morem veterum, qui fuit in alloquendo exercitu. & ibi pilas illas conſpicies ſupra ſe mutuò poſitas: etiã in iis haſtis in quarum ſummitate inſidet aquila. Hoc ampliùs: ſimiles clypei ſeu globuli reperiuntur in nũmis C. Valerij Flacci coſ. anno Vrbis DCLX. In nũmis C. Flauij Fimbriæ coſ. anno DCXLIX. In nummis M. Cornelij Cethegi coſ. anno DXCIII. Neque tamen libera rep. in iis ſignis cuiuſquam imagines poni potuerunt. Vides quàm obſcura hæc res ſit.

Simulacra etiam vncta.

Signa cohortium qualia.

Pila inter ſigna militaria.

Imagines diuerſa ſigna ab aquilis.

Pila ſeu globuli ſiue circuli in ſignis, etiam libera rep.

Habet pedites mille centum quinque.] Si numerus hic rectè ſe habet, vt eum tuentur omnes libri, erant in millenaria cohorte gregarij pedites mille, quinque item

Millenaria cohortis explicatio.

Ordinarij

In ea centum decani.

Ordinarij, à quibus illi regebantur: teſte Vegetio hoc libro cap. 8. Sed quid illis centum qui ſuperant faciamus? eos dico eſſe decanos, & capita contuberniorum. tot enim arithmetica demonſtrabit, ſi ſecundum diſciplinam militarem, atque ipſum Vegetium hoc libro, cap. 13. & cap. 25. ſingulis contuberniis, id eſt, decem militibus ſingulos præfeceris decanos. Eo poſito recta etiam erit numeratio totius legionis, quam Vegetius fuiſſe indicat peditum ſex millium centum, equitum ſeptingentorũ viginti ſex. Tantum enim videbis hominum ſi cohortis primæ peditibus 1105. addideris nouies 555. Et primæ Cohortis equitibus, qui ſunt 132, addideris nouies 66. Cæterùm vt primæ cohortis pedites interpretati ſumus, itidem de aliis faciẽdum eſt cohortibus: in quibus ſingulis pedites ſunt 555. In his prior ille numerus, quinq. centurias indicat; ſecũdus quinquaginta decanos, qui in ſingulis centuriis decem eſſe debent: tertius verò numerus, ipſos quinque centuriones. Sed nunc ad turmas: in quibus ſingulis equites 32. numerantur. Tales in prima cohorte quatuor, efficiunt ſimul equites 128. Sed qui deſideratur hic numerus, vt computus cum Vegetio conueniat; eos dico eſſe quatuor decuriones: qui ſinguli ſingulis turmis præpoſiti, ſecundũ Vegetium hoc lib. cap. 14. In reliquis cohortibus equites 66. qui numerus complectitur duas turmas cum duobus decurionibus.

Decanus vndecimus erat, & caput contubernij.

Legio, pedites habet ſex millia centum; equites DCCXXVI.

Cohors prima ſeu millenaria habebat equites CXXXII.

Reliquarum cohortium explicatio.

In quibus ſingulis quinque centuriones, & Decani L.

Decani in ſingulis centuriis decem.

Turma erat equitum XXXII.

Prima cohortis equites explicati.

Equites loricatos centum triginta duos.] Membranæ H. *duo.* & ita veteres, quarto caſu, *duo*, declinaſſe alibi doceo. Abeunt neſcio quò S. N. & duo Suſij, in quibus legitur *triginta ſex*; augent enim hanc milliariam cohortem, quatuor equitibus. Itidem faciunt in numero legionis infrà, hoc eodem capite; vbi duo Suſij C. S. N. & ipſe H. (cõſentiente etiam vtrobiq. Accurſio noſtro in l. 2. ff. de his qui notantur infamia,) equites recenſent *ſeptingentos triginta*, cùm in aliis ponãtur ſolùm *ſeptingenti viginti ſex*: vt iam antè inita ratione declarauimus. Sed de hac pugna pòſt agemus.

Duo, pro duos.

Diſſenſio librorũ in numero milleniaria cohortis.

Et legionis.

Hæc caput eſt legionis.] In H. & altero Suſij, *Hæc prima eſt apud legiones.*

Et appellatur cohors quingentaria.] Exemplar M. *Quinquagenariam* cohortẽ vocat: H. *quinquagintariam.* ſed operarum illa menda ſunt: nam vt prima cohors millenaria vocata fuit, à numero gregariorum militum; itidem hæc, & ſequen-

Quingentaria cohors, vnde dicta.

& ſequentes omnes, à quingentis gregariis, quingentariæ rectè appellatæ. Spartianus in Hadriano cohortis quinquagenariæ meminit. ea autem quingentaria vocanda eſt; aut ego, quænam illa ſit, planè ignoro. *Spartiani locus ſuſpectus mihi.*

AD CAPVT VII.

PRINCIPALIVM militum, & (vt proprio vtar vocabulo) principum nomina.] Legendum, *principiorum nomina*; iubentibus omnibus libris. & errant, qui principia in ordinibus tantùm fuiſſe exiſtimant. Nam *principia*, milites ipſi dicebantur, & quidem caſtrenſi vocabulo; etſi etiam principes vocati. ſed iis moribus hodie viuitur, non credunt, niſi teſtes demus. Frontinus, qui ad manus eſt, lib. 2. Strateg. cap De inſidiis, numero 30. *quo miſſa principia quietem omnibus caſtrenſibus dabant*. Ammianus lib. 15. *Et ſenſim cum principiorum verticibus ſecretius colloquutus, iiſdem magnitudine promiſſæ mercedis adnixis, cultu purpureo draconum, & vexillorum inſignibus ad tempus abſtracto, ad culmen imperiale ſurrexit.* Idem lib. 22. *Præſentibus Ionianorum Herculianorumq; principiis & tribunis.* Idem lib. 25. *Collecti*, inquit, *duces exercitus, aduocatiſq; legionum principiis.* Itidem *& numerorum principia*, idem Ammianus vocauit lib. 28. extremo. Hæc cui non facient ſatis, is adeat l. 1. C. de veteranis; & l. iubemus, C. de erogatione militaris annonæ. ibi enim confirmatam hanc meam opinionem videbit ſatis ſuperque. nec dubito, quin ſtatim pedibus in meam ſententiam iturus ſit. *Principia ipſi principes vocati, more caſtrenſi.* *Explicata l. 1. C. de veteranis: & l. iubemus, C. de erogat. militaris annona.*

Tribunus maior per epiſtolam ſacram Imperatoris iudicio deſtinatur.] Scrinia Imperatorũ diuerſa fuerunt: inter ea ſcrinium ſacrarum epiſtolarum. ibi hæc epiſtola ſcripta, tradita; & ibidem conſeruatum fuit eiuſdem exemplum, vt infra docebo. *Scrinia Principũ diuerſa fuerunt.*

Quos ex tribu primus Romulus legit.] Tribunos à Tribu vocatos certum eſt, tres autem ex numero tribuum à Romulo primùm lectos, teſtatur Liuius, Auctor de viris illuſtribus, Plutarch. in Romulo. Poſteà, exactis regibus, & libera Repub., dũ magna cõtentio fuit de plebeis ad conſulatũ admittendis; eò dilapſi ſunt, vt tribuni militum conſulari poteſtate, partim ex patribus, partim ex plebe crearentur. & creati indictis comitiis tres, anno Vrbis conditæ CCCX. teſte Liuio lib. 4. & Dionyſio Halicar. lib 2. Inde etiam *Tribuni à tribu.* *Tribuni militum conſulari poteſtate: Partim ex plebe, partim ex patribus:* *Tres numero:*

Sex numero.

etiam ab interrege L. Valerio Potito, & ſequentibus comitiis, ſæpe ſex creati, eadem poteſtate: Liuius lib. 5. Etiam decem numero creati fuerunt, & ampliùs. Pōponius IC^tus in l. 2. ff. de origine iuris, *Hiq; conſtituti ſunt vario numero; interdum etiam viginti fuerunt; interdum plures, nonnunquam pauciores.* Locus ille maximis in Gallia viris, G. Budæo, & Lud. Ruſſardo, ſuſpectus, quòd non meminerint viginti lectos eſſe: ideoq. legunt, *interdum etiam ſeni fuerunt.* Viginti lectos fuiſſe, ex ipſo Liuio docebo: at plures lectos, non memini. Liuius lib. 3. *Ibi*, inquit, *coniuncti alteri exercitui, viginti tribunis militū negotium dederunt, vt ex ſuo numero duos crearent, qui ſummæ rerū præeſſent.* M. *Oppium Sextum Manilium creant.* factum autē id cùm à patribus plebs ſeceſſiſſet, decem tribunis in Vrbe, decem itidem in caſtris electis; vt ab eodē Liuio docemur. Deinde placuit, nō comitiis, ſed ſuffragiis ad legiones Tribunos militum fieri, Q. Seruilio Ahala, L. Genutio ſecundùm coſſ. anno Vrbis CCCXC I. vt auctor eſt Liuius lib. 7. A conſulibus, dictatoribus lectos, *Rufulos*, mox *Rutulos* appellarunt, à Rutilio Rufo COS. qui de imperio illorum primus tulerat. teſtes Aſconius Pædianus, & Feſtus. Qui populi ſuffragio, & Tribuni plebis rogatione fiebāt, dicti Comitiati. qui militum ſuffragio in caſtris fiebant, dicti Suffecti. Tandem ad Imperatores, cum tota re Romana, hæc poteſtas quoq. deuoluta. ij tribunos delegerunt homines inſigni teſtimonio, in quibus eſſet ſpecimen magnæ & expertæ virtutis. quorum munus quale fuerit, diſce ex Vegetio hoc lib. cap. 12. Hadrianus Cæſar poſt Octauiū primus diſciplinæ militaris reſtaurator, non alios, quàm proiectæ ætatis viros, prudentiæ ſummæ, doctos ætate, & vſu, ad tribunatum euexit. neminem ad eum gradū prouexit, niſi plena barba, aut eius ætatis, quæ prudentiâ & annis tribunatus robor impleret; quemq. non honor militum, ſed iuſtitia commendaret: teſtāte in eius vita Spartiano. Fuit autē priſci moris, vt cùm Princeps ad tribunatū quempiam eueheret, gladium ei in manū daret, inſigne imperij, dicens: *En accipe gladiū. quòd ſi hic quidē Princeps dignus eſt, vtere pro me.* Notauit hoc Crinitus lib. 5. c. 6. Eadem vſus formula Traianus, cùm Suram prætorianis cohortibus præfecit: *Accipe*, inquit, *gladiū, quem pro me, ſi benè atq. rationē imperauero, diſtringes: ſin minùs, eo ad interitū meum vtēre*: Dio in Traiano. Sudæ verba adiicio, quòd ipſa Græca, neſcio

Defenſa partim lectio in l. ff. de orig. iuris.

Tribuni cōſulari poteſtate viginti.

Tribuni militum comitiis fieri deſierunt. Lecti ſuffragiis ad lectiones. Rufuli alij.

Alij Comitiati:

Alij ſuffecti.

Tribuni creati à Principibus;

Et quales.

Hadrianus Cæſar militaris rei reſtaurator.

Quales ipſe Tribunos legerit.

Tribunorum creandorum ritus Gladius tribunorum inſigne.

ca, nescio quo pacto, cultius, atq. grauius rē ipsam exprimere videantur. sunt autē hæc: Δίξαι τὸ ξίφος τῶτο, ἢ εἰ μὲ καλὸς ἀπάξω, ἀπὸ ἐμοῦ: εἰ δ' μὴ, κατ' ἐμοῦ χρήσαι. Hunc morem, vt & alios multos veteres, subobscure attingit Martialis lib. 14. epigram. 32. *Militiæ decus hoc, & grati nomen honoris,*
Arma tribunitium cingere digna latus.

Longior interdum sum, quàm volo. sed quia hæc prouincia suscepta est, satisfaciendum iis est, quibus hoc meo labore gratum facere volui; id est humaniorum litterarū, & ipsius etiam antiquitatis studiosis. Quare facere nō possum quin subiiciam & alterum insigne Tribunorum, de annulis, quibus ab aliis distincti erant caligatis, ad imitationē ferè consuetudinis vrbanæ. Vt enim ciues Romani annulos aureos gestare non poterant, nisi qui senatorij ordinis essent, & equestris, auctore Dione in Augusto; & quemadmodū annuli equestrem ordinem, à plebe; & rursum tunica senatum ab annulis distinguebat, teste Plinio lib. 33. cap. 1. eodem modo etiam belli, Tribunos militares annuli aurei, à cetero militum vulgo secernebant; cùm hi ferreis tantùm, illi solis aureis vterentur: vt me docuit Appianus de bello Punico. At postea Imperator Seuerus militarem disciplinam omnem, ducumque reuerentiam subuertens, primus frumenti summā militibus adauxit, annulisq. aureis vti passim permisit. auctorem habeo Herodianum lib. 3. De Carthaginensibus quoque illud memoriæ proditum est, pro expeditionum numero, in quo meruissent, annulorū ornatum retinuisse: Aristoteles in Polit. Crinitus lib. 4. De honesta disciplina, cap. 12. Sed & ea insignia quibus Centurio decorabatur, huc pertinere arbitratus sum. Is vitem accipiebat, eaque milites, puta ob leuiora delicta, puniebat. qua de re alibi nobis sermo erit. Interim ne hoc adfirmasse tantùm videamur, confirmandum auctoritate veterum scriptorum. Lucanus libro sexto, de Scæua Centurione:

Tribunorum alterum insigne.
Senatorij ordinis annulos aureos gestabant:
Item equestres.
Hi annulis à plebe distincti.
Senatores ab equitibus tunica discrevit.
Tribuni militum annulis aureis vsi:
Ferreis ceteri milites.
Seuerus disciplinam maiorum corrupit:
Annulos passim aureos permisit.
Annulos pro expeditionum numero Carthaginenses adsciuerunt.
Centurionis insigne, vitis.

Scæua viro nomen, castrorum in plebe merebat,
Ante feras Rhodani gentes; ibi sanguine multo
Promotus, Latiam longo gerit ordine vitem.

Item Silius Italicus de Ennio poëtâ:

Ennius antiqua Messapi ab origine Regis,
Miscebat primas acies, Latiæq; superbus
Vitis adornabat dextram decus. ———

Ordinarij

Ordinarij dicuntur, qui in prœlio primos ordines ducunt.] Certandum denuo cum illa veteri hydra variorum capitum, quod velim liceret rariùs facere. In C. & P. *qui prœlio præsunt, & primos*, &c. M. *qui primi sunt, & quia ord. du.* S. *quia primi sunt, ordines dicunt.* N. *qui in prœlio, quia primi sunt, ordines ducunt.* Nec video quid ex iis melius edita lectione erui possit; cùm in prima, id est millenaria cohorte, quinque ordinarij ponantur, hoc lib. cap. 8. & cap. 15. omnes in prima acie pugnâtes principes, Ordinarios appellat. Subdubitare cœpi, an sub illo, *ordines dicunt*, aliquid lateat. quasi ipsos ordinarios milites, ordines vocârit; vt paulò antè principales, principia. qua phrasi, illa in Codice Iustiniano, *apparitio, procuratio, officia*, &c. pro *apparitore, procuratore, officialibus*, seu *ministris*, &c.

Procuratio, apparitio, pro procuratore, apparitore.

Flauiales item tanquam secundi Augustales à D. Vespasiano sunt legionibus additi.] Amissa libertate reip. quemadmodum ab Imperatoribus Rom. penes quos ius, arbitriumque rerum omnium fuit, multa immutata in re forensi, Sueton. Octauio: Idem factum ab iisdem & in re castrensi: nouæ militares leges, noua in castris instituta, noua arma, noua etiam militum nomina interim introducta. de Augustanis, quos Neronem; de Dacisianis, quos diuum Claudium milites legisse ferunt; de Ostensionalibus, scribit Alexander Neapol. lib. 6. cap. 22. De Iouianis & Herculianis suprà à me dictum est; item de Primanis, secundanis, decimanis, vigesimanis, &c.

Principes Romani in re forensi multa immutârunt:

Item in disciplina castrorum.

Augustani milites.

Imaginarij, vel imaginiferi, qui imperatoris imagines ferunt.] Codex H. comma illud, *vel imaginiferi*, non recipit: alij mss. & excusi loco *ferunt*, legunt *portant*. & sic aquiliferi, & signiferi dicuntur portare, hoc eodem capite.

Optiones ab optando appellati, quòd antecedêtibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati eorum, atque vicarij solent vniuersa curare.] *Procurare*, scribunt alter Susij, & H. sed hic totum illud, *antecedentibus ægritudine præpeditis*, resputt. iterum ille Susij, & H. *hi tanquam adoptati, cum eorum vicario solent vni. procurare.* eam lectionem vt minùs ausim recipere, facit, quòd optiones tribunis, centurionibus decurionibusque fuisse videam; vicarios autem eosdem habuisse nondum didicerim. De optionibus decurionum disertè Varro lib. 4. De lingua Latina, *Decuriones dicti,*

Vicarios an Tribuni habuerint.

Decuriones qui.

qui

qui ab eo in ſingulis numeris ſunt etiam nunc terni, quos hi primò adminiſtros ipſi ſibi adoptabant, Optiones vocari cœpti, quos nunc propter ambitionem tribuni faciunt. De Optionibus ita Nonius Marcellus: *Optiones in cohortibus, qui ſunt honeſti gradus, vt optatos, quod eſt electos, & adoptatos, quod adſciros.* Varro lib. 3. De vita pop. Rom. *Referentibus centurionibus adoptati in cohortes ſubibant, vt ſemper plenæ eſſent legiones, à quo optiones in turmis decurionum, & in cohortibus centurionum appellati.* declarat quoque inſcriptio vetus:

Tribunis non ſemper datum fuit optiones facere.

Op dis

C. LVCILIVS. C. F. VEL. VINDEX
MIL. COH. VI. PRAET. VIX. ANN. XXX.
MILITAVIT. ANN. XII. PRINCIPALIS.
BENEFICIARIVS. TRIBVNI
DEINDE. OPTIO. IN. CENTVRIA

Optio, teſte Feſto, anteà dicebatur Accenſus, qui dabatur centurioni adiutor à tribuno. Si Catoni credimus, & decurionatus, & optionatus quondam fuerant bonis tantùm, ac ſtrenuis parata. quod ille ſcriptum reliquit, in ea, quam apud equites habuit. Inclinante verò imperio alia huius verbi notio fuit. Iunius in ſuo Nomẽclatore ex Suetonio Optionem interpretatur, qui excubiarum negotium obiret per oculatos inſpectores, ipſe excubiis præfectus. Certè apud multos, & idoneos ſcriptores optio, pro eo eſt, qui alteri vicariam operam præſtat, neq. id ſolùm in caſtris. Sic Speculator optionem habet apud Vlpianum, ff. de bonis damnatorum. & optio fabricæ eſt l. vlt. ff. de iure immu. quẽ tamen cuſtodẽ fabricæ ibidẽ interpretatus Turnebus.

Optio dicebatur antea Accenſus.

Optio ſignif

Signiferi, qui ſigna portãt, quos nunc Draconarios vocant.] Cur ipſis ſigniferis id nomen Vegetij æuo, docet hoc libro cap. decimotertio: *Dracones etiam per ſingulas cohortes à Draconariis feruntur ad prælium.*

Draconis ſignum in ſingulis cohortibus.

Teſſerarij, qui teſſeram per contubernia militũ nunciant.] Nuntiabantur teſſeræ ſcriptoris noſtri ætate, & antea. ſigna vocalia alibi appellauit, quòd voce humana pronuntiarentur, vel in vigiliis, vel in prœlio, lib. 3. cap. 5. At ſtante republica alius modus dãdæ teſſeræ fuit: taleola enim illi vſi, ſeu tabella lata inſcripta: πλατεῖον Polybius appellauit, & ξυλήφιον, vt notat Turnebus lib. 19. Aduerſ. cap. 26. Gloſſarium vetus, Teſſerarij γραμματεῖς. Iſtiuſmodi quoque teſſeræ olearię, cœnariæ, ærariæ, frumẽtariæ illæ, de quibus

Teſſerarij.

Teſſera, vocale ſignum.

Teſſera per taleolam data.

Teſſeræ frumentariæ.

passim in historiis. quibus oleum, cœna, æs, frumentum Romæ præberetur. expressas videre est in nummis duobus congiar., quos eruditissimus,& omnis antiquitatis inuestigator diligẽtissimus Io. Sambucus Pannonius edidit. Tesseras autem frumentarias ex ligno & plumbo fuisse, docuit I. Lipsius in suis Electis. addo ego etiam ex ære fuisse: testis Constitutio Valentiniani,& Valentis l. 5. Cod. Theodo. de annonis ciuicis. Redeo ad tesserarios. Probat etiam Iacobus Cuiacius lib. 7. Obseruationum, cap. 33. idque ex Plutarchi Galba Tesserarij,& optionis nomine significari eos, qui nuntiorum & ὑπηρέων, id est speculatorum ministerio funguntur: ex quo loco appâret non mutatione litterarum dici Spiculatores, quasi ab spiculis potiùs ea appellatio sit; sed quòd ij sint in speculis. Posterior ætas Scultatores nuncupauit, quasi auscultatores. hinc nocturnarum excubiarum tesseras, ex eo ordine, qui tractant, Tesserarij dicti sunt. hactenus Cuiacius. vide, si vacat,& Turnebum lib. 4. Aduers. cap. 7. & I. Lipsium in primum Histor. Taciti. Fuerant nihilo minùs etiam alibi vsurpatæ in re militari tesseræ, ac tesserarij. nam & profectionis tesseræ datæ; Veget. hoc lib. cap. 9. Data etiam tessera ituris in prœlium, Veget. lib. 3. cap. 5. Appianus Bellorum ciuilium lib. 2. in pugna Pharsalica, Pompeianis *inuictum Herculem*: Cæsarianis *Venerem victricem*, pro tesserâ fuisse, scribit. idemque memorat Ammianus lib. 2. Iterum Ammianus: *Tessera*, inquit, *solemni armatos omnes celeri eduxere procursu.* lib. 14. & lib. 31. Data itidem militibus pransuris. Liuius: *Consul extemplò tesseram dari iubet, vt prandeat miles*: lib. 9. Tesserâ quoque ex hibernis milites euocati: Ammianus, *Nondum adulto vere, missa per militares numeros expeditionali tessera, cunctos transire iussit Euphratem*: lib. 23. Nunc eò veniendum est; vt discamus à quo tessera illa vigiliarum dari solita, & per quem peti, & distribui seu nuntiari. Vegetius à præfecto legionis petendam dicit, lib. 2. cap. 9. *Vigiliarum*, inquit, *sine profectionis tessera ab eodem petebatur*: Polybius verò à Tribuno datam vigiliarum tesseram auctor est. Hæc ita obseruata, si in exercitu non erant, qui maiorem potestatem haberent: si enim Imperatores & duces exercitus præsentes erant, ipsi tesseram dabant. Vegetius ipse indicat lib. 3. cap. 5. *Pro signo dicitur: vtputa, victoria, palma, virtus, Deus nobiscum, triumphus Imperatoris: & alia, quacunque voluerit*

Ille ex ligno, & plumbo: Etiam ex ære.

Speculatores cur sic vocati.

Tesserarij.

Tessera profectionis.

Tessera prælij.

Tessera Pharsalica pugna.

Tessera prandij.

Tessera euocationis.

Tessera vigiliarum a præfecto legionis data:

Data ab Imperatoribus, & ducibus.

luerit dare is, qui in exercitu habet maximam potestatem. Idemque pro me testatur Plutarchus in Sertorio. Ab hoc ipsi Tribuni petere debebant, & inde ipsi militibus distribuebant, vt videre est apud Appianum lib. 5. Bellorum ciuilium: *Tum Lucius*, inquit, *Tribunos misit, vt tesseram à Cæsare acciperent. illi attulerunt ei matriculam, sicut hodieq; mos est, cùm Tribunus petit tesseram, Regi offerre præsentem numerum in libello Diario.* Reliquum etiamnunc & illud est docere, quis primùm distribuendæ tesseræ inuentor fuerit. indicat Plinius: *Ordinem exercitus, signi datione, tesseras, vigilias inuenit Palamedes bello Troiano*: lib. 7. Naturalis historiæ cap. 56.

Tesseram Tribuni distribuebant.

Tesseram quis primus in bello dederit.

Vigilias quis primus inuenerit.

Campigeni, hoc est antesignani ideo sic nominati, quia eorum opera, atque virtute exercitij genus crescit in campo.] M. *Campigeni, hoc est antesignarij, ideò sic vocati.* Illos antesignanos H. appellat, *antesigna.* Neque minùs dissentiunt veteres libri in sequentibus. In M. legitur, *quia eorum op. atque virtute gens crescit in campo. H. exercitij ingens vis creuit campo*: etsi olim in eodem scriptum fuerit, *exercitus genus crescit*, &c. In codice trium coronarum, & mſ. N. *exercitui ingens vis crescit in campo.* In altero Susianorum, *quia eorum ope, atque virtute vigens vis crescit in campo.*

Campigeni.

Metatores qui præcedentes locum eligunt castris.] Mensores porrò Vegetius postea vocatos dicit, qui in castris ad podismũ dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant. Atqui Metatores istos alij antecessores vocabant. Mauritius in lib. De militia Romana: *Antecessores*, inquit, *qui ante agmen eunt, & loca castris metandis idonea deligunt, & vias, quà dux exercitus commodè possit, vident. Mensores, qui loca castris metandis metiuntur.* Quæ fragmenta Mauritij, cum aliquot aliis, apud Turnebum reperias lib. vigesimo quarto Aduersariorum cap. 16.

Metatores.

Mensores.

Antecessores.

Eorum munus.

Beneficiarij ab eo appellati.] Dictos censet Vegetius ab eo, quòd beneficio tribunorum promouerentur. Militum beneficiariorum meminit Cæsar tertio Bellorum ciuilium. Atqui Suetonius Tiberio: *Venit*, inquit, *etiam in suspicionem per quosdam beneficij sui centuriones à commeatu castra repetentes.* De iisdem inscriptio in lapide Romano:

Beneficiarij, tribuni beneficio promoti.

D. M.
CORNELIO MARCIANO
MILIT. COHORT

XII. VRB. BENEF
TRIBVN. QVI
VIXIT ANNO.

XXV.

Aliter Festus libro secundo De significatione verborum:

Beneficiarij vacantes. *Beneficiarij milites dicebantur, qui vacabant muneris beneficio. è contra munifices vocabantur, qui non vacabant, sed munus reip. faciebant.*

Librarij. Librarij ab eo, quod in libros referant rationes.] De his accipienda illa inscriptio vetus Tarraconensis nunquam ante hac euulgata:

C. TADIO. C. F. IANVARIO. PISAVRENSI.
VIXIT. ANN. XXXIIII. C. TADIVS
LVCANVS. LEG. VII. G. F. LIBR.
OPTIME. DE. SE. MERITO

Librarores. Interpretor *Legionis septimæ Geminæ Felicis librarius.* De libratoribus paulò pòst agemus & de illis, mea opinione, hæc inscriptio accipienda non est.

Tuba directa. Buccinatores, qui tuba, vel ære curuo.] Tubam directam ipse Vegetius infrà describit lib. 3. cap. 5. Ouid. 3. Met.

Non tuba directi, non æris cornua flexi,
Non galeæ, non ensis erat. ———

Cornua in se reflexa. Cornicines, cum cornibus in se reflexis, exprimendos curauit in suâ castrametatione D. Guilielmus de Choul. Tubas directas videas passim in nummis veteribus, præsertim in quibus tropæa sunt.

Committere prælium. Vel buccina committere prœlium solent.] Verbum *committendi* hîc amo. nam de exercitibus, & aciebus, quæ inter se componuntur, id est, in certamen, & pugnam exponuntur, dictum est. neque aliud quàm poëtæ istud:

Ære ciere viros, Martemq; accendere cantu.

Committere legiones. Sic *prœlium committere, legiones committere*, Cicero dicebat: Sic *aciem committere* Florus lib. 1. cap. 5. & lib. 2. cap. 6. Itidem *bellum committere, profligare, conficere*, apud eundem lib. 2. cap. 15. Eâdem phrasi Suetonius dicebat, *Naumachiam committere* in Claudio. Sic athletæ, gladiatores, etiam poëtæ ipsi, & oratores committi tralatè dicuntur. Inde etiam *commissiones* declinatæ apud Plinium in epistolis, Macrobium, Suetonium Aug. & alibi. Pro eodem etiam *componere* Latini dixerunt. Ausonius in monosyllabis:

Quis

Quis Mirmilloni componitur æquimanus? Threx.

Etiam *comparandi* verbum eadem significatione vsurpatum. Suetonius Calig. *E spectaculis detractum repentè Threci, mox Hoplomacho comparauit.* *Comparãdi verbum eãdem significatione.*

Armaturæ duplares, qui binas consequuntur annonas.] Armaturæ *duplares* vel *duplices* Vegetio; *duplicarij* Liuio lib. 2. & Varroni, & in lapidibus *duplarij* dicuntur. his ob virtutem duplicia cibaria dabantur: διμοιρίται Arriano & veteri Grammatico: διδραχμοφάγοι, Polluci vocati, quòd duos denarios mererent, cùm vnus esset stipendium militi diurnum. Cæsar 3 Belli ciuilis: *Quem Cæsar, vt erat de se meritus, & de rep. donauit militibus ducentis asris, atque ab octauis ordinibus ad primipilum se transducere pronuntiauit; cohortemq; postea duplici stipendio, frumento, veste, diariis, militaribus donis amplissimè donauit.* quem locum, ne quis miretur, ita lego cum doctissimo Petro Victorio. Turnebus tamen, & alij aliter eundē laudant. *Duplares & duplicarij.* *Duplarij.*

Ad podismum dimetiuntur loca.] In vno ms. *demetiuntur*, aliis *metiuntur.* Podismum dimensionem pedibus factam interpretatur Guil. Budæus, ad l. vltimam, ff. de iure immunitatis. *Quid podismus.*

Vel hospitia in ciuitatibus præstant.] Solent mensores in adsignandis hospitiis, manu sua domus deputatas militibus singulis enotare, & postibus hospitaturi nomen adscribere. quod si quis deleuisset, falsi reus habebatur, ex constitutione Imperatoria, l. prima. C. de metatis lib. 12. Vbi autem iam ingrederetur miles, domo in tres partes diuisa, primam eligendi facultatem dominus habebat, secundā miles, seu hospes, tertia iterùm ipsi domino relicta. quod quatenus obseruatum fuerit, patet ex constitutione Arcadij & Honorij, l. 2. C. de metatis. & nouella 129. De transitu militum. Cōcedebatur tamē sola hospitalitas sub hac conditione, vt nihil ab hospite, quod vel hominum, vel animaliū pastui necessariū foret, postularetur, l. 5. C. dicto titulo. Immò neq. culcitas, non lignū, non oleū extorquere poterant; l. vnica, C. de salgamo hospitibus non præbendo. Imò nec lignū prouinciali, nec operam vllam à milite extorqueri Imperator Pescennius Niger passus est, teste Spartiano. Excogitârant milites cœnatica tēpore Valentiniani Imperatoris, nomen nouum. quo tanquam pro cœna prouinciales expilabant. sed ea præberi vetuit Cōstitutio Im- *Quomodo mensores hospitia adsignabant.* *Falsi reus, qui nomen militis postibus inscriptum delebat.* *Miles tertiam domus partem habebat.* *Mil. ab hospite nihil poterat petere.* *Non oleum, culcitas, aut lignum.* *Cœnatica quoque sublata.*

peratorum Valentiniani, & Valentis, ad Victorem Magistrum militum: *Cœnaticorum*, inquit, *nomine milites, & super his stantes, nihil penitus à prouincialibus accipere audeant. Sciant enim milites, quòd oportet eos commoda sua (quæ in annonarum perceptione adipiscuntur) accipientes, extrinsecus detrimentis prouinciales non afficere.* Ceterùm dũ iter faceret exercitus, curare debebant singularum prouinciarum præsides, per quas trãsitus fiebat, in parato haberent vnde expensæ fierent, alendo exercitui necessariæ. vt ea ratione, quaquà proficisceretur, sine querimoniâ aleretur exercitus. In quo illa tamen seruata ratio est, vt ex eo, quod prouinciarum præsides coaceruatum haberent, species, singulis singulorum ordinum optionibus, id est, annonæ militaris erogatoribus traderent. illi porrò in præfectos legionum, & milites erogarent. De his autem, quæ ita expendebantur, debebant Optiones solita recauta collatoribus facere, quò postea rerum traditarum pretia, in collationem fisco inferendam reputarentur. Neque enim vel subito militum aduentu, ac minùs paratis præsidibus grauari possessores poterant; cùm & eo casu, quod militibus impendebant, in contributionem publico proximè inferendam reputaretur. In tantum, vt si quis multo milite præ ceteris fuisset grauatus, ex vniuerso publicorum eius prouinciæ tributorum corpore, illi satisfiebat; vt docemur Nouella Iustiniani, de transitu militum 129. Immò & damna ab exercitu transeunte data, pecunia, & largitate Principis sarcita obseruaui, apud Cassiodorũ lib. 2. Variarum cap. 8. Eadem de causa etiam Tributũ remissum lib. 12. Variarum cap. 5. Atqui innocuos & modestos militum transitus esse debere, ostendit Rex Gothorũ Theodericus, *qui ideo se exercituales fasces esse gratãter subire expensas, vt ab armatis custodiretur intacta ciuilitas*, apud Cassiod. lib. 5. Variarũ cap. 26. Sed aliis (proh dolor!) moribus hodie viuitur. nam cùm sumptus grãdes sint, maior grauiorq; militum petulantia, malitia; trasitum, qui possunt, pecunia redimunt. quẽ morem etiam apud Romanos duces fuisse testis mihi Tacitus lib. 1. Historiarũ: *Lento deinde agmine per fines Allobrogũ, & Vocontiorum ductus exercitus. ipsa itinerũ spatia, & stationum mutationes venditante duce fœdis pactionibus, aduersus possessores agrorum, & magistratus ciuitatum.* Cõstitutum tamen à Iustiniano, vt quodcunque à ciuitatibus aut prædiis, eo nomine per concussionem

Milites suo stipendio contenti esse debent.

Qui modus fuerit alendi exercitum proficiscentem per prouincias.

Alij iterum optiones.

Quicquid exercitus transeunti impendebatur, reputatum in collationes publicas.

Si prouincialis præ cæteris grauatus fuerat, id illi resp. fatis fiebat:

Damnum illud etiam Principes farcierunt. Eadem de causa remissum tributum.

Transitus militum pecunia hodie redimitur. Idem quoque apud Rom. fiebatum.

Quicquid inde pecuniæ accipitur, restituendum in duplum.

nem acceptum fuerit, restituatur in duplum; dicta Nouella. Sed ad hospitia tempus est redire. Superuenientibus militibus, quibus hospitia in ciuitate præberi oportebat: omnes quos id munus contingebat, suscipere cogebantur: attamen per vices, ne alius magis alio prægrauaretur. testis luculentissimus, Ic^us noster Vlpianus l. & qui originem, §. eos milites, ff. de muneribus & honoribus. At dixerit aliquis, An erant, quos id munus non contingeret? Erant, inquam, & sunt etiamnum hodie, qui demonstrare pluribus legibus possint, se ab hoc onere immunes esse. sed demonstrare tantùm, postquam leges bello siluêre coactæ. Arcadius libro singulari De muneribus ciuilibus: *Magistris qui ciuilium munerum vacationem habent; item grammaticis, & oratoribus, & medicis, & philosophis, ne hospites reciperent, à principibus fuisse immunitatem concessam*, & D. *Vespasianus*, & D. *Hadrianus rescripserunt*; l. munerum, ff. de muneribus, & honoribus; & l. medicos; & l. Grammaticos, C. de professoribus; & l. habente, Cod. Theodosiano De medicis. Ceterùm ij magistri, qui pueros primas litteras docent, siue in ciuitatibus, siue in vicis (quos Lampridius in Seuero, litteratores vocat, & doctissimus Ic^us Frãciscus Duarenus primo Disputationum, cap. 5.) hi, inquam, immunitatem illam non habent, l. 16. §. vlt. ff. de vacat. & excusatione munerum. Medicis immunitatis priuilegium primus contulit Augustus, liberatus graui periculoso{que} morbo, ab Antonio Musa. testis Dio. Non prætercundum intèrim, quod de Sertorio memoriæ proditur: eum, cùm in Hispaniam veniisset, à receptione militum ciues liberasse. in suburbanis enim milites hibernare iussit, tabernaculis ibi pro tempore instructis; ipse{que} ante omnes ei rei exemplum præbuit. quod quàm fuerit prouincialibus gratum, testatur in ipsius vitâ Plutarchus.

In magnis ciuitatibus hospitia militibus tributa vitiosissim.

Ab hospitio militibus præstando quidã immunes.

Magistri, qui primas litteras docent:

Litteratores vocati.

Medici à quo primùm immunitatem impetrârint.

Milites in suburbanis hibernarunt.

Torquati simplares, quibus torques aureus solidus virtutis præmium fuit.] Abest ab exemplari M. H. & quatuor Mss. Susij illud, *quibus*. De cetero non omnes, qui strenuè in bello se gesserant, etsi torquem meruissent, statim solidum ex auro accepisse verosimile est. quare legendum fortè cum altero Susij, & H. *Torques solidæ virtutis præmium fuit*. quomodo *solidum gaudium, solidũ beneficium*, Terẽtius: *solidã lætitiam, felicitatẽ*, alij boni auctores dixerunt.

Solida virtus.

Sed videant hoc illi, quibus in eam rem plus ſupperit otij.

T Manlius Torquati nomen meruit:

Notâ multis hiſtoria eſt T. Manlium Tribunum, militem Gallum prouocatorem occidiſſe, & inde ſibi poſteriſque Torquati nomen peperiſſe: Liuius lib. 7. Auctor De viris illuſtribus cap. 28. Cicero tertio Officiorum, alij. De C. Nonio Aſprenate, qui & ipſe Torquati nomen meruit, vide Suetonium Octauio cap. 43. Alia, ſcio, à me hoc loco exſpectas, beniuole lector, de donis militaribus, quibus illi ab Imperatoribus donari ſolebant: & certè digna res quæ illuſtretur, cùm ad veterum diſciplinam militarem illa pertineat, ſi qua alia. Putaui equidem non alio apud auctorem hunc noſtrum magis idoneo loco agi de ea poſſe. quare quod in eo quoque ritu à me obſeruatum, lubens merito referam: Solent Imperatores parta victoria ſuggeſtum, aut tribunal conſcendere, & conuocato exercitu, pro concione milites laudare ac gratias agere; Salluſtius Iugur. Tacitus ſecundo Annalium, Liuius lib. 7. Etiam nominatim, ſi quorum ſingularem in prœlio virtutem animaduerterant, prædicare, teſtem habeo Plutarchum in Coriolano, Liuium lib. 10. extremo, Ammianum lib. 24. *Laudibus enim non minùs, quàm præmiis animi militum gaudent*, vt ſcribit Liuius lib. ſecundo. Sæpe tamen ſatis non fuit laudaſſe; prædicationi enim adiungebant varia dona. Diſtribuebant autem imprimis coronas: quas varias fuiſſe ſcimus ex Ciceronis Verrinis, Tertulliano De corona militis, Liuij libro ſeptimo, Polybij libro ſexto, Zonaræ libro ſecundo; Suetonij Caligula cap. 45. Plutarchi Mario, Plinij lib. 7. cap. 28. & lib. 22. cap. 3. cum aliquot ſequentibus. De iis Agellius (ita enim A. Gellium nunc vocant) *Militares*, inquit, *coronæ multifariæ ſunt, quarum quæ nobiliſſimæ ſunt, has fermè eſſe accepimus: triumphalem, obſidionalem, ciuicam, muralem, caſtrenſem, naualem*; lib. 5. noctium Atticarum, cap. 6. Vbi etiam cauſæ eorum nominum accuratè explicantur, vt & apud alios in ſymbolis. vnde ſequentes figuræ:

Idem tributus honor C. Nonio Aſprenati.

Dona militibus quo ritu diſtributa.

Laudati milites ſtrenui pro concione.

Milites non minus laudibus quàm præmiis mouentur.

Qualia militibus diſtributa dona.

Corona data.

Corona varia.

Coronæ

Coronæ militares.

Corona graminea, ſive obſidionalis.

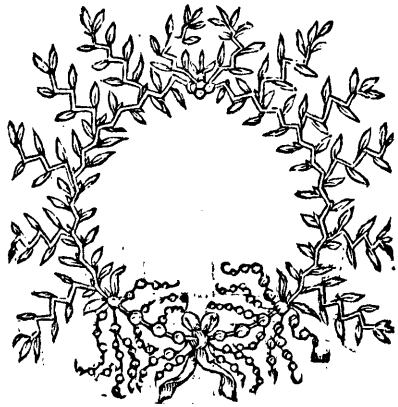

Corona querneâ, ſervati gratia civis.

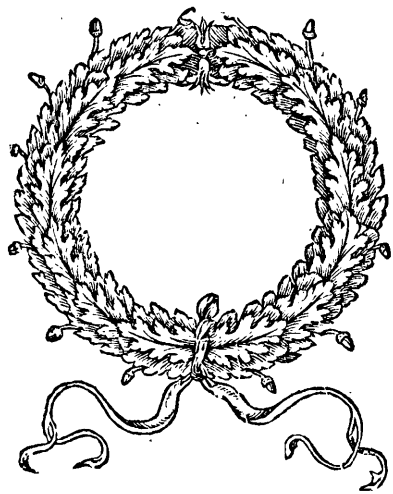

Corona muralis.

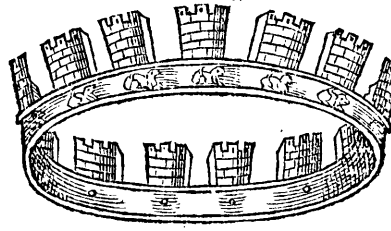

Corona castrensis, valli insigne recepti.

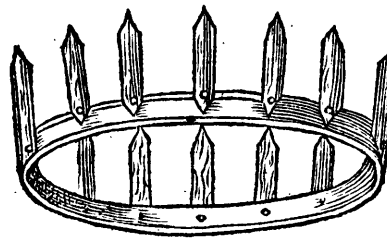

Corona nauali, classis monumenta subactæ.

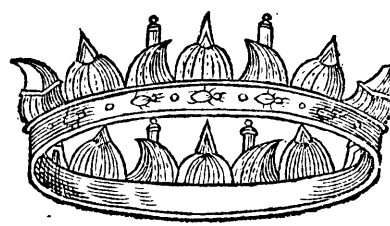

Corona exploratoria.

Torques inter dona.

Coronam quis primus militibus dederit.

Nouum genus coronarum à Caligula inuentum obseruaui, quas ipse Solis, Lunæ, siderumque specie distinxit, & *exploratorias* appellauit: Suetonius in eius vita cap. 42. Etiam torques distribuerunt. probat Vegetius hoc capite, & Tacitus secundo Annalium. Adde auxiliares milites à Romanis, aureis torquibus donatos; at ciues non nisi argenteis. Coronas tamen aureas (quod magis miremur) ciues acceperunt. Eam quis primum acceperit non constat: at A. Post-

A. Posthumium Dictatorem primum eam contulisse certum est. videndus Plinius lib. 33. cap. 2. Item armillas, testis Liuius libro decimo extremo, Iuuenalis satyra vltima, Festus in *Armillas*. Item Phaleras, testis Suetonius in Augusto: Iuuenalis eadem satyra, Solinus cap. 6. Etiam in monumentis suis Romani milites hanc gloriam non spreuerunt; vbi dona militiæ accepta enumerata sæpè videmus. fragmentum vnius inscriptionis proponendũ putaui:

Armillæ militibus datæ.

Item Phaleræ.

Dona militaria in monumentis enumerata.

DONIS. DONATO. AB. DIVO
TRAIANO. AVG
TORQVIBVS. ARMILLIS.
PHALERIS. BELLO. PARTHICO.

De distributione horum donorum memoria quoque in nummis, vnus Imp. Cæs. Ner. Traiani optimi repertus est, cuius proponimus formam:

Nummus Traiani.

Item hastas, testis Pompeius Festus in voce *Hasta*, & in *Optionatus*. Item vexilla. Diuus Octauianus M. Agrippam in Cilicia post nauale victoriam cæruleo vexillo donauit, Suetonio teste. eadem de re etiam lapides veteres meminerunt:

Hastæ datæ.

Item vexilla.

DONATO. HASTIS PVRIS. V
VEXILLIS. VIII. CORONIS
MVRALIBVS. II. VALLARIBVS. II.

Item corniculos. Liuius lib. 10. *Equites*, inquit, *omnes ob insignem multis locis operam, corniculis armillisq; argenteis donat.* Item vestes. Liuius: *data ex præda militibus æris octogeni bini, sagáque, & tunica; præmia illa tempestate militiæ haudquaquam spernenda.* eodem libro 10. Hoc amplius, inter vestimenta militaria, ocreas quoque & braccas, & calciamenta, Imperatorem Alexandrum Seuerum dedisse, docet Flauius Vopiscus in Aureliano. Item adoreum, seu far olim conferri solitum, & dari ei, qui rem feliciter gessisset. Etiam vinum addi, testes historię, quotquot meminêre facti Manliani

Cornicili quoque dati.

Data & vestes.

Etiam ocreæ, & calciamenta:

Item adoreum:

Et vinum:

liani contra Gallos Capitolium adſcendentes: Liuius, Plutarchus, Valerius Maximus, Auctor de viris illuſtribus. videndus Plin. lib. 18. cap. 8. & lib. eod. cap. 3. Itē ſtatuæ viris ſtrenuis decretæ. Sic Horatio Cocliti, Mutio Scæuolæ ſtatuæ poſitæ, & aliis. meminit Liuius, Dionyſius Halicarnaſſæus, Gellius lib. 4. cap 5 Plin. lib. 34. cap. 5 & alij locis infinitis. Neq. id libera tantū republica obtinuit: nec ſolis ducibus is honos delatus eſt. Sueronius in Tito: *Tribunus militū,* inquit, *& in Germania, & in Britannia meruit ſumma induſtria, nec minore modeſtia, & fama: ſicut appāret ex imaginum eius multitudine, & titulis, per vtramque prouinciam.* Quod amplius eſt, etiam auxiliario militi eundem honorem tributum obſeruaui: Armatas quippe ſtatuas Gallorum ductoribus Populo Romano militantibus erectas, ſcripſit Ammianus lib. 19. Item agri militibus diſtribuebātur. meminit IC^us^ in l. 15. ff. de rei vendicatione; & l. in agris, ff. de acquirendo rerum dominio. Sed illi veteranis & emeritis militibus dati. Lucanus lib. 1.

Statua quoque decreta. id Roma.

Item in prouinciis.

Etiam auxiliario militi ſtatua erecta.

Agri militibus dati.

Quibus agri diſtributi.

> *Conferet exſanguis quò ſe poſt bella ſenectus?*
> *Quæ ſedes erit emeritis? quæ rura dabuntur,*
> *Quæ noſter veteranus aret?*

Illud dignum admiratione, & memoria, quòd Imperator Seuerus militibus limitaneis agros, ab hoſtibus captos, conceſſit; eâ lege vt ne ad heredem poſterosq. eorum vnquam peruenirent, niſi eos, qui militarent: auctore Lampridio. At veteranis illis agri ferè diſtributi deductis eōdem coloniis; Salluſtius primo hiſtoriarum: *Adeſt nouus exercitus, & ad hoc colonia veterum militum; nobilitas omnis, duces optimi.* Conſulendus hac de re Carolus Sigonius lib. 2. De antiquo iure Italiæ. Ceterùm cùm in locum Coloniæ deſtinatum iam peruenerant, quæ ratio ſortitionis fuerit, quis modus adſignandorum agrorum per perticam, diſces ex Turnebi Aduerſariis lib. 2. cap. 32. & lib. 26. cap. 35. Illud ſi prēteriſſem, vitio fortè mihi datum foret: Videlicet conceſſos militibus limitaneis agros immunes fuiſſe ab omni collationis ac tributi onere; l. agros C. de fundis limitotrophis. Sed nunc ad priora illa dona redeundum mihi video. Obſeruatum autem, vt iis ornati milites, vnà cum Imperatore in triumphum venirent. quod innuit Liuius: *Conſules ambo de Samnitibus triumphārunt, ſequente Decio inſigni cum laude doniſque; cùm,*

Agri illi ad heredes ſolos transmīßi, qui militarent: Coloniæ deductæ.

Limitaneis agri conceſſi immunes ab onere tributi.

Donis ornati milites in triumphum veniebāt.

incondito

incondito militari ioco, haud minùs Tribuni celebre nomen, quàm Consulum esset. lib. 7. Item Appianus lib. bellorum Punicorum, de militibus iuxta triumphalem currum incedentibus: *Laureati, inquit, omnes, & fortissimus quisque dona gestans militaria.* Item Liuius lib. 10. extremo in Papyrij triumpho: *Triumphauit, inquit, in Magistratu, insigni, vt illorum temporum habitus erat, triumpho. pedites equitésque insignes transiêre, ac transuecti. multæ ciuicæ coronæ, vallaréque, ac murales conspectæ.* Notatus mihi & alius ritus apud Dionem in Seuero. nempe in funere Imperatoris, dona hæc in rogum quoque immitti solita. Nunc & illud (quod pænè per imprudentiam præteriissem) dicendum quoque videtur: hæc dona (donatiua IC^ti vocant, & cũ iis Vegetius hoc libro cap. 20.) vnde, & quibus sumptibus præstari consueuerint. Præstabant ea Imperatores vel ex præda, vel ex manubiis; id est pecuniis ex vendita præda coactis, vt definit Nonius Marcellus in *Manubias.* At illud non immeritò nunc quæsieris, an omnis præda militibus, & quatenus permissa? audies. Primùm perantiquus mos Romanis fuit partem prædæ in honorem Deorum cremare. Marrẽ belli Deum esse, nemini incognitum est. Et testatur id Arnobius lib. 4. aduersus gentes: Tertullianus de spectaculis cap. 1. Item Eumenius in Panegyrico: *Etenim si bello parta Marti dicantur, si mari quæsita Neptuno.* Ouid. 3. Fastorum:

Dona militaria in funere imperatoris in rogum iniecta.

Dona, seu donatiua vnde præstabantur.

Manubiæ quid.

Pars prædæ cremata in honorem Deorum.

Mars deus belli.

Mars Latio venerandus erat, quia præsidet armis;
Arma feræ genti rémque decúsque dabant.

Sed an soli Marti eæ res oblatæ? si quis adfirmet, reclament historiæ. & in primis lex antiqua, quæ apud Liuium lib. 8. *Vulcano arma, siue cui alij dinouere volet, siue hostia, siue quo alio volet, ius esto.* Iterum Liuius: *Magna vi armorum capta, ea omnia Imperator Vulcano sacrata incendit,* lib. 3. Idem lib. 10. *Spolia,* inquit, *hostium coniecta in aceruum, Ioui victori cremauit.* Diodorus Siculus auctor est Alexandrum Tyro expugnata Herculi magnificum sacrificium feciisse. Romanos Castoris & Pollucis opem in prœliis quandoque sensisse antiquitas fabulata est. testatur templum Romæ iisdem exædificatum, sacra, diesque constituta: Plutarchus in Coriolano, Liuius lib 8. Sed & Appianus, de bello Hisp. auctor est, Mummium prædam, quæ ferri poterat, in milites distribuisse, reliquam in honorem Deorum, qui bellis præsunt, cremasse.

Etiam aliis diis prædæ pars consecrata.

Castoris & Pollucis opem senserunt Romani. Templũ iis diis consecratum.

Idem

Idem de bellis Punicis: *Scuta, machinas, & naues inutiles Martis Mineruæq; sacratas, accinctus gladio cremauit, more patrio.* Eundem consecrandæ prædæ apud Gallos quoque morem fuisse notat Cæsar, sexto belli Gallici. Interdum arma victorum non ex more cremata, sed data in profluentes, vt ceteris, qui resistebant, victoria sic nuntiaretur. Aliud insuper belli vsus inuenit, vt in quo loco hostes superati essent, ibi tropæa erigerentur. de quibus Nonius Marcellus: *Fuga hostium Græcè vocatur τροπή: hinc spolia capta, fixa in stipitibus, appellantur tropæa.* Notati mihi primi huius rei vsurpatores ex Ducibus Romanis apud L. Florum: *Domitius*, inquit, *Ahenobarbus, & Fabius Maximus ipsis quibus dimicauerant locis saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus tropæa fixêre, quum hic mos inusitatus fuerit nostris. Nunquam enim populus Romanus hostibus domitis suam victoriam exprobrauit.* lib. 3. cap. 2. & videndus qui idem tradidit Strabo lib. 4. Pompeium deuictis Hispanis tropæa in Pyrenæis iugis constituisse, Sallustius scriptum reliquit. Græcos autem tropæa quoque figere solitos, cùm aliunde, tum ex Plutarchi Pelopida, & Æmilij Probi Datame certissimum est. Tropæorum constituendorum perelegans exemplum vide apud Virgilium Æn. 11. *Ingentem quercum*, &c. Ceterùm eam armorum consecrationem seu concremationem, tropæorumque erectionem à Ducibus factam esse memineris oportet, à quibus etiam tantùm fixa Ioui Feretrio spolia, quæ opima veteres vocabant, quòd ea Dux Duci detraxisset. quanquam Varro opima spolia etiam esse velit, si manipularis miles detraxerit, dummodò Duci hostium. Sed Festus audiendus est: *Spolia quoque*, inquit, *quæ Dux populi Romani Duci hostium detraxit, opima dicuntur. quorum tanta raritas est, vt trina contigerint nomini Romano: Vna, quæ Romulus de Acrone; altera, quæ Cossus Cornelius de Tolumnio; tertia, quæ* M. *Marcellus Ioui Feretrio de Viridomaro fixerunt.* De tribus illis spoliis etiam Liuius meminit lib. 1. & lib. 4. & Valerius Maximus lib. 3. cap. 2. Postea etiã ille inualuit vsus, vt spoliis hostium templa Deorum, forum Romanum quoque exornarentur. Liuius lib. 10. de Æde Quirini per Papyrij Consulis filium dedicata: *Exornauit*, inquit, *hostium spoliis. quorum tanta multitudo fuit, vt non templum tantùm, forúmque his ornaretur; sed sociis etiam, coloniisq; finitimis ad templorum, locorúmque publicorum ornatum diuiderentur.* Etiam templa ex prædæ pecunia Duces

Galli quoque prædæ partem diis consecrarunt.

Tropæa quoque post victoriam fixa.

Tropæa vnde dicta.

Tropæum apud Romanos qui primum constituerint.

Græci itidē tropæa fixerunt.

Tropæa soli duces erexerunt.

Eadem spolia opima Ioui Feretrio fixerunt.

Ea spolia ter solum a Rom. fixa.

Spoliis hostium & templa & forum Rom. ornatum.

Spolia ad ornatum coloniarum quoque dispertita.

ces exſtruere ſolent. Liuius eodem libro: *De reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de mannbiis faciendam locauit.* Aras quoq.,& ſimulacra confieri ſolita, teſtis mihi Tacitus lib. 3. Annalium, & alij. Obſeruatus tamen & iſte ritus, vt ante expugnationem vrbium (ne quid ſuperos offenderent) Deos primùm inde euocarent,& inuitarent Romam. Formula iſtius euocationis mihi hic omittenda fuit, quòd prolixior ſit. eam qui deſiderabit, petet ex Macrobij Saturnalibus, lib. 3. cap. 9. Et meminit iſtius ritus, qui omnia legiſſe, cuncta obſeruaſſe videtur, Plinius lib. 28. Natural. hiſto. cap. 2. & Verrius Flaccus. De Iunone ex Veiorum opido euocata, atque Romam deportata, extat apud Liuium lib. 5. Sed veniamus tandem ad ſpolia manipulariũ,& quantũ ipſis iuris in iis conceſſum ſit, videamus. Duplex ferè iſtius prædæ ratio habita. Nã aut militibus, Ducis Senatusque Rom. permiſſu, omne concedebatur, quod cuique ſors belli dederat: aut, Romana re id non ferente, præda omnis ad quæſtores redacta, ærario inferebatur. Vtriuſque teſtem do Liuium, qui illud Veiis captis; hoc verò caſtris Faliſcorũ expugnatis obſeruatum fuiſſe commemorat lib. 5. Si fortè lautior præda militibus obtigiſſet, vendere illam quandoque coacti ſunt; ne alibi, quàm in armis eorum animus foret: auctor eſt Liuius lib. 10. Imò & tota præda quæſtoribus nõnunquam tradita; ſed pecunia ipſis militibus diſpertita: Liuius lib. 5. initio. Iam ſi ſingularis res, aut ea, quæ diuidi commodè non poſſet, in poteſtatem plurium peruenerat; nomina eorum, qui participes prædæ futuri erant, in vrnã mittebantur,& ſors emergens contentionem dirimebat. Exemplum ea de re elegans apud Flauium Vopiſcũ in Probo. Longior eſſe malo, humane lector, quàm vt reticeam illum ritum, quem Romanis antiquitus fuiſſe teſtimoniis multis probare procliue ſit; ſuſpendendorum ſcilicet, poſt reditum, ſpoliorum in poſtibus ædium. Liuius: *Spolia eius vrbis ante currum laturus, & fixurus in poſtibus ſuis.* Etiam donis militaribus poſtes exornatos fuiſſe innuere viſus Valerius Maximus lib. 2. cap. 8. extremo. Virgil. ſeptimo Æneidos:

Templa exſtructa pecunia ex præda collecta.
Eadem pecunia, & æra, & ſimulacra conſecratæ.
Euocati dij ex ciuitatibus ante expugnationem.
Formula certa illi rei fuit.
Iuno ex Veiorũ opido euocata.
Præda illius, qua militibus concedebatur, duplex ratio fuit.
Præda omnis ſæpe in publicum relata.
Prædam nõnunquam vendere milites coacti.
Præda tota quæſtoribus permiſſa diſtrahenda, pecunia militibus diuiſa.
Si de præda diuidunda plures contendebant, ſorte res decidebatur.
Spolia quoque domum relata.
Ea fixa in poſtibus ædium.

Multáque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captiui pendent currus, curuæq; ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia claſtra,
Spiculaq;, clypeiq;, ereptáque roſtra carinis.

Atqui

Spolia postibus adfixa ne vendi-tis quidem adi-bus de rahi po-tuerunt

Atqui hæc ne quidem alienatis ædibus refigere emptoribus fuit conceſſum; vt adnotauit Plinius lib. 35. cap. 2. & pòſt vidi obſeruaſſe Turnebum huiuſmodi antiquitatum obſeruatorem non negligentem. Maximum haud dubiè ac ſeorſum pretium, bonis & ſtrenuis Ducibus, maiores parauerant triumphum. Ceterùm non ex quibuſcunque victoriis ille conceſſus fuit. quinque enim millia hoſtium vnâ acie cecidiſſent oportebat: tum ne multo ſuorum ſanguine victoriam paraſſent. inde neceſſe erat auctum imperium: non recuperata bello, quæ amiſſa fuerant. Deinde ne contra ſeruos, fugitiuos, piratas, aut ſimile genus hominum debellatum foret. Poſtremò, ciuili bello, etſi re feliciſſimè geſta, neque imperatorium nomen acclamari poterat, neque ſupplicationes decerni: non triumphantes, ne ouantes quidem, Vrbem ingredi poterant: Liuius ſparſim, & Valerius Maximus lib. 2. cap. 8: Carolus Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum cap. de iure triumphandi; & alij.

Triumphus quoque belli pretium maximum

Triumphus quando conceſſus:

Quando negatus.

Ara & ſigna de extraneis hoſtibus tantum conſecrata.

Item nec aras, nec ſigna Diis ſtatuebant, niſi ob externas victorias. Tacitus de Imperatore Tiberio: *Idem*, inquit, *cùm Valerius Meſſallinus ſignum aureum in ade Martis Vltoris, Cæcina Seuerus aram Vltioni ſtatuendam cenſuiſſent, prohibuit: ob externas victorias ſacrari dictitans; domeſtica mala triſtitiâ operienda:* lib. 3. Annalium. Eadem de cauſſa ſpolia ciuili bello capta, in poſtibus nulla fixa veroſimile eſt.

Domeſtica victoria, triſtitia operiebatur.

Duplares duas, ſimplares vnam. Erant & ſecundum annonam.] Iubent optimi manuſcripti codices, legamus *duplares duas, ſeſquiplares vnam ſemis conſequebantur annonam.* In duobus Mſſ. Suſij diſertim *ſeſquiplares* nominantur, & in S. Inde pro iis verbis, *Erant & ſecundum annonam.* In M. S. H. & tribus Suſianis ſubſtituitur *ſemis conſequebantur annonam.* Seſquiplaribus vnde nomẽ fuerit, ipſe Vegetius indicat, quòd ſeſqui-annonam acciperent: quemadmodum ſeſquihoram, ſeſquimenſem, ſeſquilibram alij dixerunt. ſic ſeſquiplaga interfectus apud Tacitum, & *ſeſquiſenem* Papinius dixit, vt eſt apud Varronem De lingua Latina.

Duplares militares.

Item ſeſquiplares.

Seſquiſenex.

Candidati etiã in bello.

Candidati duplares.] Ammianus lib. 15. *Sed Lanio Gaiſo vetante, tunc tribuno, quem dum militaret candidatus, ſolum adfuiſſe Conſtanti morituro ſuprà diximus.* Patrem Aurelij Caſſiodori ſub Valentiniano Principe candidati Tribuni dignitatem geſſiſſe, teſtatur caput 4. lib. 1. Variarum, ipſius Caſſiodori.

Dupla-

Duplares.] Non meminit Vegetius plurium annonarum, quàm duarum, vel vnius & ſemis. ceterùm ad quinque & amplius annonarum emolumenta, militum commoda excreuiſſe, teſtatum reliquit auctor incertus de rebus bellicis, Notitię imperiorum adiunctus: quem ſuſpicari tamen poſſumus ad Theodoſiũ eiusque liberos, Arcadium, & Honorium ſcriptum eſſe. Verba illius ſcriptoris variis de cauſſis adſcribenda putaui: *Ad enormia*, inquit, *militum alimenta ratione non incongrua prohibenda veniamus: quorum cauſſa, totius tributariæ functionis laborat inlatio. Sed ne tantæ confuſionis molem occupatio Auguſta faſtidiat, breuiùs tam diuturni erroris exitum declarabo. Militaris ordo ſtipendiis aliquot peractis, vbi ad quinque, vel eo amplius annonarum emolumenta peruenerit, ne hæc diutius percipiens remp. grauet, honeſta miſſione donatus, vacans ſibi otio gaudeat abſolutus. In cuius locum poſterior ſuccedens, totum numerum, per certa temporum ſpatia, expenſis grauiſſimis releuabit. Quòd ſi numeroſior miles de ſequentibus ſcholis in decedentium locum vocatur, hic quoque pari liberalitate aliò donatus abſcedat, vel ad alium ordinem, cui miles deeſt, locum ſuppleturus accedat. quæ res non ſolùm expenſis grauidam remp. recreabit, ſed etiam curas imperatoriæ prouiſionis imminuet. animabit etiam plures ad militiam, quos ab ea ſtipendiorum tarditas prohibebat. Huiuſmodi igitur prouiſionis vtilitas in augmentum prouincialium habebit Veteranos, regiis donis opulentos; & ad colendos agros adhuc prævalentes agricolas. habitabunt limites Arabum, quæ dudum defenderant loca, & laborum deſiderio potiti, erunt ex milite conlatores.*

Quinque annonæ militibus tandem datæ.

Etiam ampliores.

Ratio leuandi militares ſumptus.

Reliqui munifices appellantur, quia munia facere coguntur.] Vegetius: *Faſcicularia tamen, id eſt lignum, fœnum, aquam, ſtramen, etiam legitimi milites in caſtra portabant. Munifices enim ab eo appellantur, quòd hæc munia faciant*: hoc eodem lib. cap. vndeuigeſimo. Sed vtrobique optimæ notæ libri M. S. H. N. à vulgata lectione recedunt: & pro *munia*, ſcribunt *munera*. à quibus & ego recedere non auſim; quanquam non ſim neſcius, *munia* ferè à Salluſtio, Tacito vocitari. Varro: *Munus, quod mutuo animo qui ſunt, dant, officij cauſſa; alterum munus, quod muniendi cauſa imperatum, à quo etiam municipes, qui vnà munus fungi debent, dicti*: quarto De lingua Latina. Modeſtinus militiæ mutationem, & munerum indictionem, inter pœnas militares recenſet, l. deſertorem, ff. de re militari. Conſulendus quoque Iulius Firmicus ſecundo Matheſ. cap. 55. & IC^us^ in l. munus proprie. ff. de verborum ſignificatione.

Munifices milites.

Municipes vnde vocati.

ficatione. Nonius Marcellus in *Munia*. Pertinet huc etiam veteris inſcriptionis pars:

PRINCIPI. ET PRIMIPILO
LEG. VII. GEM. PIAE
FEL. ADLECTO. AD. MVNERA

Munus tribus modis dicitur. Pertinet huc & Pauli IC^i reſponſum, ex libro nono ad edictum: *Munus tribus modis dicitur; uno donum, & inde munera dici, dari, mittíve: altero onus, quod cùm remittatur, vacationem militiæ muneriſq; præſtat, inde immunitatem appellari: tertio officium, unde munera militaria, & quoſdam milites munificos vocari. Igitur municipes dici, quòd munera ciuilia capiant*: l. munus tribus, ff. de verborum ſignificatione. vbi omnino legendum *milites munifices*: id cum Vegetio noſtro & Feſto: non *munificos*; etſi repugnet editio Florentina. Nam vox illa mihi à *munifex*, non à *munificus* deriuatur, neque ſoli mihi. Cariſius lib. 1. Grammat. *Munificus munera largitur; munifex, munere fungitur*. Sic ſignifex, qui ſigna & ſimulachra facit. Emendandus Apuleius ſecundo De aſino aureo: *In quo ſummum ſpecimen operæ fabrilis egregius ille ſignifer prodidit*. lege meo periculo *ſignifex*. Arnobius aduerſus Gentes: *Inter ſignifices ille memoratus Phidias*. Gloſſarium vetus, *σοδιοπιὸς*, ſignarius.

Emẽdata l. munus, ff. de verborum ſignificat.

Munifex & munificus diuerſa ſunt.

Emendatus Apuleius.

Signifex.

Signarius.

AD CAPVT VIII.

Triarij ceteris vſu, & ætate præſtabant. CENTVRIO primipili, qui non ſolùm aquilæ præerat.] Docui alibi triarios milites ceteris ætate, vſu, & fortitudine præſtantes, Pilanos; reliquos, quòd iis anteſtarent, haſtatos ſcilicet, & Principes, Antepilanos nuncupatos. Ab eadem origine, niſi fallor, nomen etiam ordinibus triariorum. Nam primus pilus, ipſe centurionatus, & primus ordo eſt triariorum, ad quem gubernandum aſcendebant centuriones. Videlicet ex ordine decimo haſtatorum, ſeu decimo haſtato, ad nonũ haſtatum; à nono ad octauum (vel ſecundum Vegetij inſtructionem, qui principes haſtatis præponit) à primo principe, ad ſecundum principem. & ſic deinceps per reliquos omnes ordines ad primipili centurionatum, qui primus & ſupremus erat in tota legione. Id innuere voluit Vegetius his verbis: *Vetus autem conſuetudo tenuit, vt ex primo principe legionis, promoueretur centurio primipili, qui non ſolùm aquilæ præerat*, &c. Prædictam promouendi rationem

Quid ſit primus pilus.

Quomodo ad primum pilum centuriones aſcenderint.

tionem ipſe auctor noſter indicat, quamuis ſubobſcurè, hoc libro cap. 21. *Nam quaſi in orbem quendam per diuerſas cohortes, & diuerſas ſcholas milites promouentur. ita vt ex prima cohorte, ad gradum quempiam promotus, vadat ad decimam cohortem. & rurſus ab ea creſcentibus ſtipendiis, cum maiore gradu, per alias recurrat ad primum. Ideò primi pili centurio poſtquam in orbem omnes cohortes per diuerſas adminiſtrauerit ſcholas, in prima cohorte ad hanc pernenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda conſequitur.* Primus ille ordo, primus pilus dictus fuit, vt iam diximus, vel, primipili centurio dicebatur. De commodis aliis ſingularibus primipilatus, potes videre Cuiacium, & alios interpretes, C. de primipilo, libro 12. Ceterùm vt primipilus, ordo primus triariorum; ita haſtatorum primus ordo, primus haſtatus; ſecundus ordo, ſecundus haſtatus dictus: & ſic deinceps. Itidem primus princeps, ſecundus princeps, &c. pro ordinibus dictos fuiſſe, oſtendit vir doctiſſimus, patris & aui quoque nomine nobiliſſimus, Aldus Manutius, in ſuis Quæſitis per epiſtolam. Quæ nomina etiam ipſis eorumdem ordinum ductoribus tributa, ex auctore noſtro pârer, cùm primum haſtatum, ducentos homines duxiſſe, primum principem CL. homines gubernaſſe, ſecundum haſtatum CL. homines rexiſſe dicit, hoc eodem capite.

Ea de re loquitur Vegetius, aliàs ſubobſcurius.

Quid primus haſtatus.

Quid primus princeps.

Primus haſtatus quot milites duxerit.

Quot ſecundus.

Qui non ſolum aquilæ præerat.] Primipili centurionem aquilæ præfuiſſe, indicabit Plinius: qui tamen plus lucis hîc à nobis accipiet, quàm ipſe huc conferet: *Centurionum in manu vitis, & opimo præmio ad lentas perducit aquilas; atque etiam in delictis pœnam honorat:* lib. 14. naturalis hiſtoriæ cap. 1. Valerius Maximus: *Aquilarum altera vix contenti à primipilo potuit*; lib. 1. cap. 6. Aquila præcipuum totius legionis ſignum, quod nemo neſcit: ideoque huic qui præerat, imperabat omnibus ceteris centurionibus, non modò Triariorum, verùm quoque haſtatorum, & principum; & primum à Tribuno locum obtinebat. innuit Plinius: *Primum pilum capeſſens ſub Catulo, excluſam ab hoc legionem ſuam hortatus, Tribunum ſuum dubitantem per caſtra hoſtium erumpere, interfecit, legionémque eduxit.* Neque ſatis erat his primipilis ad aquilam peruenîſſe. qui enim in ceteris legionibus ad eum militiæ gradum peruenerant, horum magnam quidem dignitatem fuiſſe conſtat: at maximam tamen huius, qui legionis primæ primum centurionatum, ſeu primum pilum adſecutus erat.

Primipili centurio aquilæ præfuit.

Plinius illuſtratus.

Primipili centurio reliquis centurionibus imperabat.

Primum à Tribuno locum tenebat.

Primipili centurio tribunum interfecit.

Maxima dignitas primipili in prima legione.

erat. liquet exemplo Sp. Liguſtini, ad eum ordinem prouecti, apud Liuium lib. 52.

Mutata militaris diſciplina.

Verumetiam quatuor centurias, hoc eſt cccc. milites in prima acie gubernabat.] Hoc præter diſciplinam maiorum introductum; ideoque rem militarem Vegetiano ſeculo, & in hac quoque parte mutatam certum eſt.

Capita ſcholarũ, præfecti aut tribuni.

Hic tanquam caput totius legionis.] Itidem tribunos, ipſoſque præfectos capita ſcholarũ nuncupabat Ammianus Marcellinus. Sic infra eodem capite, decani, contuberniorum capita appellantur.

Capita contuberniorum, decani.

Item primus haſtatus duas centurias.] Haſtatum duplicem fuiſſe arbitratur Turnebus; primum, & ſecundum: primum duas centurias duxiſſe, &, vt priorem nomine digniorem fuiſſe: ſecundum haſtatum centuriam ſemis gubernaſſe; &, vt poſteriorem, dignitate fuiſſe minorem. Ceterùm de reliquis haſtatis, ad decimum vſque, non videtur vir tantus (vt leuiter dicã) cogitaſſe: lib. 30. Aduerſ. cap. 32.

Princeps autem primæ cohortis.] In altero Suſij, & M. legebam, *Primus Princeps autem ſecundæ cohortis.* Vocem *primus*, arbitror in textum recipi poſſe, ſine incommodo. verùm illud, *ſecundæ cohortis*, pro, *primæ cohortis*, mea opinio non fert. Adſignat ei Vegetius centuriam ſemis. Turnebus verò hunc duxiſſe arbitratur homines ducentos. in quo tantum virum alucinatum exiſtimo: neque enim feret numerus milliariæ cohortis, in qua omnes hi milites.

Labore milites promoti, non ambitione.

Vt ceteri milites ex tota legione, omni labore, ac deuotione contenderent ad tanta præmia peruenire.] Conſtitutum ab Imperatoribus Arcadio, & Honorio, vt augmentum honoris non ambitione, ſed labore ad vnumquemque deueniret; l. contra, C. de re militari: & l. tyrones, C. de tyronibus: & l. 1. C. de officio magiſtri officiorum. Laboribus omnia belli præmia adipiſci debuiſſe, teſtis ipſe Vegetius, dum milites per diuerſas ſcholas iuiſſe indicat, hoc lib. cap. 21. Dumque ad dignitates non promotos ſcribit, niſi poſt longam, probatamque militiam; hoc libro cap. 10. Imperator Iuſtinianus de limitaneis militibus ſuis in l. 2. C. de præfecto prætorio Africæ: *Et ſemper*, inquit, *prouidimus vnumquemque ſecundum labores ſuos, ad meliores gradus & ad maiores dignitates producere.* Cæſar ſexto belli Gallici: *Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legio-*

Non niſi poſt longam probatamq; militiam.

legionum, cauſſa virtutis, in ſuperiores erant tranſducti.

Erant enim centuriones.] In codicibus veteribus M. S.& omnibus membranis legitur, *Erant etiam*: & id probat ſequens illud, *Erant decani*,'&c. Errorem puto natum, quòd multæ particulæ,quales ſunt *enim, etiam, tamen, tantùm, autem, verò, cùm, quanquam, etſi*, & multas ſimiles ſiglis veteres ſcripſiſſent; vnde earum vocum maxima in libris confuſio: nam pro omnibus iis indifferenter vidi in aliquot Mſſ. paſſim vſurpari notam,ſeu literam vnicam,quæ ad ſimilitudinem H. litteræ maioris exarata erat: ſed vtrimque tamen eminentiori illa tranſuerſa linea,pro qua noſtri ferè ponunt N liquidam.

Vegetius mendâ liberatus.

Origo mendi.

Siglis veteres multa ſcribebant.

Erant decani denis militibus præpoſiti, qui nunc caput contubernij nominantur.] Qui in contubernio decano ſuberant,ſæpe *contubernales* nuncupati Vegetio. *commanipulares*,& *commanipulones* Spartianum, aliosque ſcio appellaſſe,& ipſum contubernium *commanipulationem*. *Concorporales* Ammianus vocabat non ſemel nominatim, lib. 28. Hinc in Celtica & Belgica quoque lingua, ipſum decanum,corporalis nomine appellari audimus.

Contubernales qui.

Commanipulares.

Concorporales.

In tota autem legione erant centuriones quinquagintaquinque.] Totidem in vna legione centuriones Flauius noſter cenſuit;ſi, vt apud Modeſtum eſt,prima milliaria x. centuriones: reliquæ nouem, quinque habuerunt. Neſcio vbi librariis mens fuerit, cùm apud Modeſtũ centuriones ſexaginta ſex conſtabulârunt. Eadem liberalitate (ne dicam ineptia) Alexander Neapolitanus libro 1. Genialium cap. 5. in millenaria cohorte,mille quingentos pedites poſuit; additis de ſuo penè quadringentis militibus. Alij ſcriptores in vna legione centuriones ſexaginta ponunt:inter eos Dionyſius Halicarnaſſæus lib.9: Cornelius Tacitus Annalium primo; & apud Gellium Cincius lib.16. Noctium Atticarum cap.4. Iſidorus: *Legio autem habet centurias* LX. *manipulos* XXX. *cohortes* XII. emendandum, *cohortes decem*. Verba Vegetij attentè legenda & expendenda ſunt. ait hoc eodem capite: *Secunda cohors habebat centuriones quinque: ſimiliter tertia,& quarta; vſque ad decimam cohortem*. Ergo decem in cohorte millenaria cẽturiones poni neceſſe eſt.tot enim iſtic fuiſſe oportet, vt quinquaginta quinque habeamus; cùm ex reliquis nouẽ cohortibus centuriones tantùm ex-

Mendum in Modeſto.

Centuriones in vna legione LX.

Emendatus Iſidorus.

Secunda cohors & reliquæ ad decimam vſque quinque centuriones habuerunt ſingulæ.

ſurgant quadraginta quinque. Et ea ratione hîc confirmatum habebimus numerum quinquaginta quinque centurionum. quibus ſi adderemus illos quinq. ordinarios milliariæ cohortis, haberemus completum numerum ſexaginta centurionum. Sed reclamet ipſe Vegetius: qui tantùm quinquagintaquinque cẽturias, diſertè in vna legione enumerat, hoc libro cap. 25. Neque hîc, neque iſt hîc vlla ex libris veteribus lectionis varietas ſuppeditatur; quod mirandum eſt. nam alium ecce ſcrupulum: In legione milliaria contubernales numerati mille; decani centum; ordinarij, qui eos ducebant, tantùm quinque. hoc libro, cap. 6. his ſi addas decem centuriones, iam prima illa cohors, quæ anteà erat, 1105. peditum, habitura eſt 1115 Et exinde erit quoque auctior totius legionis numerus: in qua numerati pedites 6100, equites ſeptingenti viginti ſex, hoc eodem libro cap. 6. Sed quod iſtic libri Cod. & collegij trium Coronarum, & cum iis membranæ N. H. & duæ Suſij legendum ſuadent, *equites triginta ſex* pro *viginti ſex*; id mihi nondum perſuaſerunt. pugnat enim cum ratione equitum ſeu turmarum, quas in prima cohorte quatuor, in reliquis binas eenſuit Vegetius, dicto cap. 6. Quare conſultius mihi videtur decem illos milites, quos illi equitatui addiderunt, peditatui adnumerare. Nec video ex hoc labyrintho aliter eueniri poſſe, quàm ea via, quam oſtendi.

Vegetius in legione centuriones tantùm LV. agnoſcit.

Magna librorũ diſſenſio.

Eidem rationem à Vegetio initã videntur reſecare.

Ratio concilian di; neſcio an ſatis certa.

AD CAPVT IX.

Legati in exercitu munus.

SED legati Imperatoris.] Legatus in exercitu tanquam vicarius eſt, qui redeunte Imperatore, aut Conſule, cedere debet. eſt enim locum tenens, fiduciariam operam ſuperioris obtinens. Hirtius de bello Africo: *Neque quiſquam crederet ipſum Cæſarem, ſed aliquem legatum cum copiis in Africam veniſſe.* Afranius, Petreius, & Varro legati Pompeij nominantur apud Cæſarem primo Belli ciuilis. vbi priorem illum tres legiones; ceteros duas ſingulos obtinuiſſe docemur. De legatis conſulendus Budæus in l. poſteriore, ff. de origine iuris. & meminit Vlp. in l. ſoler, ff. de officio proconſulis Cornelius Tacitus: *Nam cenſuit in quinquennium magiſtratuum comitia habenda: vtq; legionum legati, qui ante prætoram ea militia fungebantur, iam tum prætores deſtinarentur*, lib. 2. Annalium. De legatis multa apud Alexandrum ab Alexandro lib. 6.

Vnus legatus pluribus legionibus præpoſitus.

Legati munus abibant ante prætoram.

lib.6.cap.3 vbi ille ostendit,per quos,& quales Cōsuli, vel Imperatori, vel prætori (nam & hunc exercitum duxisse præter historias testis Vegetius lib.3.cap.1.) legati nominari & adsumi solent.Illud indubium est, plures quandoq. legatos senatum decreuisse vni Imperatori. Pompeium maris imperio suscepto, quindecim accepisse, testatur in ipsius vita Dio. Dictatores ipsi, vt magistrum equitum, & legatos sibi dixêre. Liuius lib.4. *Dictator Mamercus Æmilius legatos se sequi iussit Quintium Capitolinum, & M.Fabium Vibulanum.* Dixi redeunte ad exercitum Imperatore,vel Consule cessisse legatos: iis enim præsentibus,legatos eandem potestatem retinere, non fuisset ex vsu reip. cùm plurium imperium bello semper inutile sit. Exemplo sunt tribuni militum plures consulari potestate electi.testatur Liuius lib.4. & lib.5.Imò & consules Romani si vterque in castris esset, alternis diebus imperium obtinebant. qua de re Liuius lib.31. *Id verò indignum visum,ab tumultuario auxilio iam etiam castra Romana terreri,vt ea modò vna caussa, ne extemplò transirent flumen,tenuerit Romanos,quòd summa Imperij eo die penes Paulum fuerit. Itaque Varro postero die, cui sors eius diei imperij erat, nihil consulto collegâ, signum proposuit.* Etiam & illud dignum obseruatu, quod ante me Adr.Turnebus notauit lib.30. Aduers.: Nimirum cùm sex in vna legione Tribuni essent,singulos per duos menses legioni imperasse. quod ille ex Liuij lib.40.& Polybij historiis,prō me probauit.Ille etiam mos in castris obtinuit,vt quotquot istic essent,alius aliorum subesset imperio; hoc ordine: Miles centurionis, centurio tribuni, tribunus legati,legatus consulis, magister equitum dictatoris imperio parebat,teste Liuio lib.8. Polybius in castrametatione: *Equites, ordinúmque ductores omnes, oriente luce accedunt ad tribunorum tentoria,tribuni ad Consulem.* Atque ea de legatis exercituum, hoc loco dicenda putaui, quos prætorios quoque fuisse,alibi doceo.Erant autem & alij legati, qui principis,vel reip.mandata referebant; Oratores hodie dicuntur.Hi iure gentium publica fide ibant,redibant,inuiolati; etiamsi atrocissima quæque perferrent. Horum alij libera mandata accipiebant,de iis rebus, quæ aliter decerni atque constitui,quàm in re præsenti non poterant. de quibus accipienda,mea opinione.l.14 ff.de legationibus.& meminit Cic.3.de legibus.De isdem Liuius: *His legatis, quæ præsentis*

Legatos qui fuerint; & quales dati.

Plures legati vni imperatori dati.

Dictatores, vt magistros militum,item legatos ipsi sibi dicebant.

Bello inutile plurium imperium.

Consules alternis diebus in exercitu imperabant.

Etiam Tribuni militum vicissim imperabant.

Alij aliorum imperio in castris subiecti.

Legati reipublica.

Ibant,redibant inuiolati

Legati cum libertis mandatis.

Interpretata l. 14 ff.de legationibus.

disceptationis essent, libera mandata de summa rerum, senatui constituit.

Legati sine liberis mandatis.

Alij legati cum hac potestate non mittebantur; sed omnia Regum, prouinciarum gentiumque postulata, integra ad Senatum vel principem referebãt; aut postulantes ad eundem reiiciebant: testante Cicerone, duodecimâ in Antonium; & Guil. Budæo in suis adnotationibus ad titulum Pandectarũ *De legationibus.* Si legati ab aliis Romam mitterentur, obseruatus mos fuit, quem puto paucis hactenus cognitum: nimirum, si ab inimicis veniebant, extra muros; si ab amicis, intra muros recipi solent. quod ab Appiano didici lib. De bello Hispanensi. Videndus eâdem de re Victor, De regionibus vrbis Romæ.

Legati ab hostibus Romã missi, non recipiebantur intra muros.

Legati Imperatoris.] Intellige per Imperatorem tam Ducem exercitus, quàm Rom. Principem, & Augustum. ille ab exercitu re bene gesta conclamatione militum fieri solitus. Tacitus: *Id quoque Blæso tribuit, vt Imperator à legionibus salutaretur; prisco erga Duces honore, qui benè gesta repub. gaudio, & impetu victoris exercitus conclamabantur, erantq; plures simul Imperatores:* lib. 3. Annalium extremo. Alius à rep. & populo erat, igne, aliisq. rebus insignis. ille modò rei bellicæ præfectus, hic rei Romanæ dominus. qualis primus appellatus Cæsar, & pòst, ab illo, ceteros imperatores numerârunt, auctore Dione in Iulio. Ille sæpiùs eundem honorem adipisci poterat; vt Titus decimumquintùm Imperator appellatus, teste Dione; & cum pluribus eodem tempore eodem honore frui: hic solus, & semel tantùm. ille nomen imperatorium post prænomen, nomen, & cognomen subiungere: hic nomini, ceterisque titulis præmittere solet. imperatores bellici, armis depositis, imperium, ac nomen dignitatis simul deponebant: Augusti, quòd tempus præfinitum nullum haberent, in perpetuum facti censebantur; quanquam decimo quoque anno diem festum celebrarent, sibique propagarent imperium. Qui mos inde fluxit, quòd D. Octauianus olim promisisset se post annos decem, & regnum & prouincias, quas antea sortitus fuerat, relicturũ, senatuique concessurum. qui tamen id non fecit, sed elapso prædicto tempore, rursum aliud decenniũ sibi decerni curauit. qua de re consulendus Dio in vita Augusti. De decẽniis celebratis scio scripsisse quoque Trebelliũ Pollionẽ in Gallienis, & Sozomenum lib. 1. cap. vlt. Miror quid viro erudito

Imperatores militum conclamatione facti.

Hi numero simul plures. Principes vel Augusti, & Imperatores exercitus, quid differrent.

Titus decimumquintùm Imperator in exercitu.

Augusti in perpetuum facti censebantur.

Decimo quoque anno imperium sibi propagari curabant.

Vnde ille mos.

in

in mentem venerit, cùm ſcriberet, acclamationem illam Imperatorij nominis in exercitu, omnino nullã fuiſſe ſub Principibus, quòd illi omnem rei geſtæ laudem ſibi ſeruari & adſcribi voluerint. Fateor non tam vſitatum id fuiſſe, vt antè; at non ſublatum tamen. En diſertum teſtẽ Tacitum, cuius verba de iſtiuſmodi Imperatoribus, ex quarto Annalium paulò antè poſui: addo quæ ibidem ſubduntur: *Conceſſit quibuſdam & Auguſtus id vocabulum; at tunc Tiberius Blæſo.*

Imperatores exercitus acclamatione facti quoque ſub Auguſto.

Ex conſularibus ad exercitus mittebantur.] Emendo, *ex conſulibus:* & ne quis eam lectionem mihi vitio vertat, indico ex libris eam ſuppeditatam M. S. H. N. & quatuor Suſij. Par phraſis in *exrege, exduce,* (vtrumque apud Ammianum legi) in *exquæſtore, proconſule, propræture, prorege,* & aliis ſimilibus. Nomina in e, Latina quidem nulla, ſed præpoſitione addita, & Latina, & maſculina fieri; auctor D. Auguſtinus. De eo loquendi genere ante me permulti dixerunt; Antonius Auguſtinus lib. 3. Obſeruationum, cap. 3: Adrianus Turnebus in Aduerſariis: & prolixè Paullus Manutius in commentario ſuo ad Ciceronis epiſtolas, quas *Ad familiares* vocant. Conſtructio verò quæ apud Vegetium in his verbis, *Sed legati Imperatoris exconſulibus mittebantur,* ne quid offendat iuniores; proponam ſimilia ex aliis ſcriptoribus. Iuſtinianus: *Et omne ſtudium Triboniano viro excelſo, magiſtro officiorum, & exquæſtore ſacri noſtri palatij, & exconſule credidimus;* ff. de confirmatione Digeſtorum. Iulius Capitolinus: *Maximum,* inquit, *& Clodium Balbinum Auguſtos appellauit, ambo exconſulibus;* in Gordianis.

Correctus Vegetius.

Exduce, exrege.

Proconſule, prorege.

Quibus legiones & auxilia vniuerſa obtemperabant.] Obtemperabat iis totus exercitus, ſi dictatorij, conſulares, vel Imperatorij legati erant: ſi verò prætorij, tantùm legio vna, & auxilia. Vnam enim ſolum modo legionem Prætores, mixtis auxiliis (id eſt decem millia peditum, & duo millia equitum) tanquam minores Duces, eduxiſſe, memoriæ prodidit ipſe Vegetius lib. 3. cap. 1. Legatum prætorium Hadrianum Cæſarem in Pannoniam aliquando miſſum, apud Spartianum legimus. Cenſorinum ter conſularem legatum, bis prætorium laudat Trebellius.

Legati dictatorij, conſulares & Imperatorij. Item prætorij.

In quorum locum illuſtres viros conſtat magiſtros militum ſubituros.] Auctiùs M. S. & N: *In quorum locum nunc illuſtres viros conſtat, &c.* quæ quidem exigua vocis acceſ-

Vegetius verbo auctus.

sio; at non exiguum huic loco inde lumen. Indicat enim eo æuo mutatam hac parte militarem disciplinam, & in locum legatorum magistros militum surrogatos. Notitia imperij, per Orientem magistros militum recensetviginti quinque: Paulus Diaconus de Gratiano Imperatore loquens: *Adsciuit*, inquit, *& ipse nihilominus æquè ab Hispania Theodosium; & eius ducatu credens Barbaros posse superari: repentè siquidem eum magistrum militum esse denuncians; cum exercitu ad Barbaros destinauit*: lib. 12. Historiarum. Quæsiui quonam tempore hi magistri militum cœperint; sed nihil etiamdum certi de iis reperi. De magistris vtriusque militiæ, de magisterio, & dignitate magisteriæ potestatis, aliquam multas notaui Imperatorum constitutiones, quales sunt l. magisteriæ, C. de Iurisdictione; l. quicunque C. de procuratoribus; l. insignis; & l. prata, C. de pascuis publicis; l. eos qui, C. de comitibus rei militaris; l. prima, C. de excoctione; l. 12. 15. & 17, C. de re militari: & toto titulo C. de officio magistri militum. sed nulla earum est, quæ à superioribus imperatoribus quàm à Valentinianis, aut Gratiano lata sit. Atqui in Chronicis sub retrò principibus reperi. Hieronymus sub Constantino, Constantio, & Constante, Hermogenem magistrum militum agnoscit. Eusebius sub Diocletiano Veturium Magistrum militum commemorat. Quin & sub Probo Imperatore, idem Eusebius Magistrum exercitus fuisse scribit Saturninum: qui Probus propemodum toto sæculo diuum Gratianum, & Valentinianos præcessit. In Fastis video magistros vtriusque militiæ recenseri; sed multo post tempore.

Magistri militũ in locum legatorum.

Quæsitum de tempore, quo magistri militũ esse cœperunt.

Reperti sub Constantino.

Sub Diocletiano. Etiam sub Probo reperti.

A quibus non tantùm binæ legiones, sed etiam plures numero gubernantur.] Vera & Vegetiana scriptura, *plures numeri*. Sermo enim est de numeris militaribus; de quibus amè egimus lib. 2. cap. 2. Imperatores Honorius & Theodosius, ad Constantium Magistrum militum, *laborum intuitu regendos numeros dedimus*; l. 14. C. de erogatione militaris annonæ. Plinius de supplicio seruorum qui in tyrociniis repertierant dubitans, Imperatorem Traianum consuluit epistola, quæ exstat lib. 10. vbi inter alia scribit sic: *Ipse enim dubito ob hæc maximè, quòd vt iam dixerant, sacramento militari nondum distributi in numeros erant. Quid ergo debeam sequi, rogo Domine scribas, præsertim cùm pertineat ad exemplum.*

Vegetius correctus.

Serui in tyrociniis inuenti, remissi.

Habens

Habens comitiuam primi ordinis dignitatem.] Rectè hunc locũ ita constituit & confirmauit exemplis Fran. Modius. addo videndum caput 28. libri 2. Variarum Cassiodori. vbi comitiuam primi ordinis dignitatem, pro militiæ laboribus strenuè perlatis, confert Rex Theodericus. *Confirmatus Vegetij locus.*

Auctoritate præfecti legionis, à tribuno deputabatur ad pœnam.] Hunc locum habes à me explicatum lib. 1. cap. 23. Veruntamen quod hic auctoritate præfecti legionis fieri dicitur, subdubito, an tantùm absente legato. Legatum etiam ipsum, præsente in castris Imperatore, video ab hoc munere non liberari apud Tacitum primo Annalium: vbi narratio est de seditiosis militibus, eorumque pœnis: *Discurrunt*, inquit, *mutati, & seditiosissimum quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primæ C. Cetronium, qui iudicium & pœnas de singulis in hunc modum exercuit: Stabant pro concione legiones districtis gladiis: reus in suggestu per Tribunum ostendebatur. si nocentem acclamauerant, præceps datus trucidabatur, & gaudebat cædibus miles, sanguam semet absolueret.* Etiam castrorum præfectus apud Romanos Mennius huc vsque auctoritatem suam extendit, bono magis exẽplo quàm iure; cùm seditionem, militum duorum præsenti supplicio repressit: teste Tacito dicto libro. Videndus & Dio lib. 53. & l. 6. ff. de officio præsidis; & l. 9. ff. de custodia reorum. *Legatus iudicij exercuit & pœnas.* *Præfectus castrorum eandem auctoritatem exercuit prætor morẽ.*

Disciplinæ ius, & seueritas, & exercitatio, non solùm peditum, sed etiam equitum legionariorum.] In M scribebatur *disciplinæ seueritas, exerci*: In membranis H. *disciplinæ seueritatis, exercitus.* In eo saltem optimi libri conueniunt, quòd vtramque copulam abiiciant. Lege, *disciplinæ seueritas, exercitio non solùm, &c.* nisi malis *disciplinæ seueritas.* Exercitio, pro, exercitatio, probè hîc scribitur in N. & S. quod supra monui: vbi idem quoque vocabulum Vegetio restitui, & Pandectis. Pòst comperi à me stare Festum, cuius testimonium pro me audito: *Exercitionem exerciti dicebant antiqui, exercitationem exercitati: Item exercitiorem, exercitissimum: sic vt ab exercitato, exercitatiorem, exercitatissimum.* *Exercitio, & exercitatio Latinè dicimus.* *Item exercitus, & exercitatus.*

Ipse autem custos diligens, & sobrius.] Optimæ notæ exemplar S mauult, *ipse autem iustum diligens, sobrius.* eamque scripturam & H. agnoscit. fortean non inelegans lectio esset, *Ipse autem iustus, diligens, sobrius.* quo modo legisse posteà animaduerti Pomponium Lætum in libello De magistra- *Tentatus Vegetij locus & sanatus.*

magiſtratibus Romanorum capite duodecimo.

Legionem ſibi creditam.] In vnis Suſij membranis legas, *legionẽ ſibi traditam*. quod ipſum, etiam ſynonymũ quandoq. illi priori. nam alterius fidei cõmittentes, etiam *tradere* dicuntur. Sic Virg. 3. ecloga: —— *nuper mihi tradidit Ægon.* Simili modo Cicero, Terentius, Plinius aliiq́ue idonei ſcriptores, & conſeruatores Latini ſermonis dixêre, *regendi poteſtatem alicui tradere, puerum præceptori, prouinciam alicui. ſeſe alteri, aut reipublicæ tradere.*

Verbi, tradere, elegans ſignificatio.

AD CAPVT X.

Iterum emendatus Vegetius.

AD quem caſtrorum poſitio, valli, & foſſæ deſtinatio pertinebat.] Scio amicum meum maluiſſe, hîc legi, *deſignatio.* quod ſignificantius & Latinius eſſe fateor: ſed neutrum eorum (etſi deſtinandi verbum ſæpiùs apud auctorem, hunc obuium eſſe non ſim neſcius) conſiſtere loco hoc patiuntur libri. Nam in M. S. H. N. B. R. & quatuor Suſij, *foſſæ æſtimatio* ſcribitur. Caſtra ponere, & foſſam, vallumq́ue deſtinare, nihil aut parùm, meâ ſententiâ, diſtant. nam poſitis caſtris, ſi milites quique, ſtatim loco viſo, ſciebant ex longo vſu & cõſuetudine metationis, quo quiſque loco ire, & vbi tentoria figere deberet, vt docet Polybius; dubium non eſt, quin etiam foſſarum & valli deſtinatio ſemper certa fuerit, quatenus ad locum. Relinquebatur igitur æſtimatio foſſarum, quæ ſemper eadem menſura non fuerunt, ſed pro hoſtium metu, & propinquitate latiores, vel altiores. Priùs quàm foſſarum ductionem inciperent milites, accipiebant ſingulæ cẽturiæ à campiductoribus & principibus ſuis pedaturas: poſteaq́ue à centurionibus foſſa inſpiciebatur; & animaduertebatur in eos, qui negligentiùs fuiſſent operati: Vegetius lib. 1. cap. 25. & lib. 3. cap. 8. Sed à quo tandem illa foſſarum æſtimatio? ab vno caſtrorum præfecto: non à campiductoribus, principibus, aut centurionibus. Nam è re militum fuit, vnius potiùs hominis mandato hanc rem ſtatui, quàm multorum in ea ſententias aut ſuffragia exquirere, eò quòd periculoſum admodùm ſit exercitum ſine munimẽtis temerè conſidere, aut multis de foſſarum latitudine, altitudine, inter ſe contendentibus, detrimentum ab hoſtibus ſuperuenientibus grauiſſimum pati.

Milites poſitis caſtris ſtatim ſuum quiſque locum agnoſcebãt.

Foſſarum non eadem ſemper menſura.

Quis modus ducendæ foſſæ.

Æſtimationem foſſæ quis decreuit.

Medici

Medici à quibus curabantur.] In ſingulis legionibus medicus vnus. probauit mihi Ic^tus in l. inter eos, §. vlt. ff. ex quibus cauſis maiores. probauit quoque conſtitutio Imperatoris Antonini: *Cùm te medicum legionis ſecundæ Adiutricis eſſe dicas, munera ciuilia, quamdiu reip. cauſa abfueris, ſuſcipere non cogeris*; l. 1. C. de profeſſoribus, & medicis. Indicat & inſcriptio vetus Brixienſis: *Medici in ſingulis legionibus.*

L. CALI. ARRIANI
MEDICO LEGIONIS. II.
ITALIC.
QVI. VIXIT. ANN. XXXXVIIII.
MENSES VII.
SCRIBONIA. FAVSTINA.
CONIVGI CARISSIMO.

Expenſæ etiam ad ipſius induſtriam pertinebant.] Præcepit diuus Aurelianus vicario ſuo, inter alia, operam daret, vt milites ſibi mutuò quaſi ſerui obſequerentur, & à medicis gratis curarentur. Epiſtola ipſius Aureliani exſtat apud Flauium Vopiſcum.

Vehicula ſagittarij, nec nõ etiam ferramenta.] Illud *ſagittarij*, quemadmodum etiam *ſaginarij*, quod pleroſque codices inſedit, factum à non intelligentibus, ex *ſagmarij*. Sagmarij verè huc pertinent, quibus apud ſcriptorẽ hunc primus ego ius poſtliminij impetro; aliàs fortè perpetuùm hinc exſulaturi. Liber M. & S. *ſaginarij* hîc legunt: H. *ſaginarum*; ſed iſtîc poſterius illud M, punctis ſubnotatum, quaſi inducendum. codex verò N. *ſagittarij* hîc retinet: ſed omnibus locis ſequentibus, pro ea voce, reſtituit *ſaginarij*. vnde ſuſpicari poſſis hîc per *ſagitarios*, intelligendos ſagittas edolantes; qui ita dicti à Ic^to in l. vlt. ff. de iure immunitatis: vbi ſagittarij, tubariis, cornuariis, arcuariis connectuntur. eodem modo & quadrigarij, braccarij, carpentarij nuncupantur, l. 1. C. de excuſatione artificum. Sed hæc me non remouent à priore ſententia: nam & hoc loco *ſagmarij* legendum decerno. Amicum noſtrum Modium, ſcio in eo totum eſſe, vt *ſagarios* hos homines appellandos nobis perſuadeat. ſed id ei vt crederet, animum meum inducere nunquam potui. Sagarios mercatores eſſe qui ſagariam facerent, *Emaculatus Vegetius.* *Sagittarij, tubarij, arcuarij.* *Sagmarij.* *Sagarij qui.*

facerent, ex Vlpiano discere licet, ff. de tributoria actione. & de iisdem inscriptio vetus:

I. O. M.
VOLVVIO. TERTVLLO.
NEGOTIATORI. SAGARIO
EX APVLIA

Ceterùm eos mercatores tanto numero in exercitu Romano fuisse, deinde ita vili loco habitos, vt ducentis eiusmodi, admistis pueris, vnus calo, aut lixa, tanquam dux præficeretur, quod tradit Vegetius lib. 3. cap. 6. hoc inquam quis credat? Sagmarios Vegetio restituendos pronuntiaui: neque me eius decreti pœnitet. Iapsus enim librarius valdè prochuis à sagmariis, ad saginarios. Vox ista planè militaris. & vt alios omnes hactenus, proinde & me præterisset, nisi adfuisset Leo Imperator De bellico apparatu: qui & nomen ipsum satis tuebitur, & ipsum eorundē hominum munus pariter explicabit: *Pari modo*, inquit, *pro sagmariis, id est, sarcinariis facere oportet: quorum magnus est vsus.* Iterum: *Ipsa autem sagmaria, id est sarcinas, reliquosq; apparatus.* Iterum alibi: *Ex equis sagmariis, id est sarcinariis, si fieri potest, in vnoquoque contubernio vnum habeat: sin minùs, duobus contuberniis vnum.* Vt hîc equi, itidem serui ferendis armis, annona, & sarcinis quandoque deputati fuerunt. Quod præter alios, testatur Frontinus lib. 4 cap 1. num. 6., Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. vbi Metellus disciplinam militarem, in Africa Iugurthino bello corruptam, corrupturus, neminem militum in agmine, seruorum iumentorumque ministerio, vt arma sua & alimenta ipsi ferrent, vti passus est. In lexico veteri, *Sagma sagmæ, & sagma sagmatis, σάγμα, sella, quam vulgus bastum vocat, super quo componuntur sarcinæ, clitellas alij vocant.* Σάγματα, carpenta quoque Latinè dici posse censuit Iacobus Cuiacius ad l. 1. C. de excusat. munerum: & inibi σαγματοποιοί, emendat in Basilicis, pro σπυμαζοποιοί. Cui vacat, is cõsulat Adriani Turnebi Aduersaria, lib. 24. cap. 8. vbi Ælio Lampridio equum reddit *sagmarium*, pro *saginario*; adducto in confirmationem suæ opinionis Sudâ, & Isidoro. Itidem exemplum illius viri sequens, equum *sagmarium*, pro *saginario* restituo militi, in epistola diui Aureliani apud Flauiũ Vopiscum.

Ferramenta, quibus materies secatur, vel cæditur.] Veteres consonantes non geminasse, sciunt, qui vel primis labris

Sagmarij, id est, sarcinarij.

Sagmatarij equi singuli in contubernijs singulis.

Etiam serui in exercitu armis ferendis.

Quid sagma.

Lampridij lectio restituta.

Emendatus Vopiscus.

Veteres non geminabant consonantes.

labris hæc ſtudia humanitatis deguſtârunt. ideoque ex *ſerantur*, quod fuit in veteribus libris, quod proximum erat *ſecantur*, ineptia hominum effectum eſt. lego *ſerrantur*. Sic infrà cap. extremo huius libri, *quibus materies, ac pali dedolantur atque ſerrantur*. Vbi diſertim quod antea ſuſpicabar, *ſerantur* typis expreſſum eſſe, multo pòſt tempore comperi in optimo codice collegij trium Coronarum; neque audio ceteros, qui iſtic *ſecantur* legendum ſuadent. *Vegetius emendatus.*

Quibus aperiuntur foſſæ, contexitur vallum aquæductus.] Ita eum locum vt ederem optimi libri auctores fuerunt; quanquam in eo aſſentiar amiciſſimo mihi Iano Guilielmio; vt legi quoque mauelim ex veſtigiis membranarum, *quibus aperiuntur foſſæ, conſepitur vallū, aqua educitur*. Nam ad eam lectionem viam facere videtur manuſcriptus H. in quo ſcriptum vidimus, *quibus aperiuntur foſſæ, conteſitur vallum, atque aquæductus*. Accedit & S. in quo *concepitur* ſcriptum, pro *conſepitur*. Aliter anteà, & monſtrosè hic locus vulgabatur: hoc modo, *quibuſq; aperiuntur foſſæ, circa ſitum valli, & aquæductus*. In alia rurſus editione hoc modo, *quibuſq; aperiuntur foſſæ, & aquæductus*. *Mutata lectio.*

Arietes, onagri, baliſtæ, ceteraque genera tormentorum.] De his proprius agendi locus erit inferiùs lib. 4.

Vt rectè doceret alios, quod ipſe cum laude feciſſet.] Rarò contigit vt militarium aliquis ad ciuilia munia vocaretur: proinde non niſi puluere bellico induratos armatis præfici æquum erat. *Militares in bello maxime promouendi.*

AD CAPVT XI.

HABET præterea legio fabros lignarios, inſtructores.] Emendabat Modius *fabros, tignarios, ſtructores*. in quo illi adſtipulatur apud me libri M.S.N.H. & tres Suſij. *Tignarij.* Structores, ædificatores interpretatur Imperatoris Conſtantini Notitia, quæ eſt in l. 1. C. de excuſatione artificum libro 10. eademque ſeorſum *fabros & tignarios* ponit. Carpentarium, à carpentis faciendis; item tignarium definit Iſidorus libro decimo octauo, & inibi lignarios generaliter ligni opifices vult appellari. Item ſeorſum numerantur *fabri, ſtructores, carpentarij*, inter eos, quibus vacatio grauiorum munerum conceſſa erat, in l. quibuſdam ff. De iure immunitatis. Structores non ignorauit & ipſe Cicero, dum *Structores qui.* *Carpentarij qui.*

dum ad Quintum fratrem ita ſcripſit: *Veni in aream tuam, res agebatur multis ſtructoribus*; lib. 2. epiſtola 5. Idem & tignarios agnouit: *Ego me Phidiam eſſe mallem, quàm vel optimum tignarium.* De claris Orat. Fabrûm tignariorum mentio quoque apud Iureconſultum in l. ferriff. de verborum ſignif. & ibi And. Alciatus. meminit eorundem inſcriptio vetus:

SABINAE
AVGVST
MAGISTRI QVINQVENNALES.
COLLEGI. FABRVM TIGNAR. &c.

Iterum in alia inſcriptione quæ Romæ infra Capitolium ad D. Mariæ de conſolatione viſitur.

P. /// CORNELIVS.
THALLVS
P. CORNELI. ARCHITECTI FIL.
MAG. QVINQ. COLL. FABR.
TIGNAR. LVSTRI. XXVII.

Emilius Pomponius Lætus. Reſtituo, *Fabri, tignari*, pro *fabri lignari*, apud * Pompon. Lætum lib. 1. De magiſtratibus cap. 14.

Is aliquot capita à Vegetio mutuatus eſt.

Ferrarios, pictores.] Itidem à Tarrunteno Paterno Iureconſulto, libro primo Militarium, inter eos quibus grauiorum munerum vacationem condicio tribuit, numerantur *plumbarij, ferrarij, lapidarij, & hi qui calcem cocunt, & qui ſiluam incîdunt*, l. quibuſdam, ff. de iure immunitatis. Nunc quos *pictores* Veg. nuncupauit, pro iis M. reponebat *pictores.*

Ferrarij.

Fabrica armorũ. Officinas alij vocant.

Habebant etiam fabricas ſcutarias, loricarias, arcuarias.] Has fabricas Cæſar, Æmilius Probus, alij *officinas* vocârunt: neque ad arma fabricanda ſolummodo in legionibus iſtæ fabricæ; ſed & in oppidis fuêre. Oppidatim certè Mithridatem illas inſtituiſſe, teſtis Appianus De bello Mithridatico. Cæſar primo De bello ciuili: *Frumentum ex finitimis regionibus, atque omnibus caſtellis in vrbem conuexerant, armorum officinas in vrbe inſtituerant.* Magnum fabricarum numerum, ſub principibus, Romanum imperium habuit; idque pro-

Eas oppidatim Mithridates inſtituit.

Fabricenſes.

uinciatim. in quibus ad vſum reip. à fabricẽſibus omne genus armorũ fabricabatur. Recenſebo ex Notitia imperij: vbi fabricæ Orientis quinque, *Scutaria, & armorum Damaſci. Scutaria, & armorum Antiochiæ. Clibanaria Antiochiæ. Scutaria, & armamentaria Ædeſſæ. Haſtaria Ironopolitana Ciliciæ. Pontica verò*

Fabricæ Orientis quinque.

Pontica tres.

tres.

tres. Clibanaria Cæsarea Cappadociæ. Scutaria, & armorum Nicomediæ. Clibanaria Nicomediæ. Asiana vna, scutaria scilicet; & armorũ Sardis Lydiæ. Thraciarum duæ. Scutaria, & armorum Hadrianopoli. Hæmimonti Scutaria; & armorum, Marcianopoli. Illyrici quatuor, Thessalonicensis, Naissatẽsis, Ratiarensis: scutaria, Horreamargensis. At paulo maiore numero fabricæ Occidentis, in eâdem Notitia: ac primùm in Illyrico: *Sirmiensis scutorum, balistarũ, & armorum: Acimensis scutaria: Cornutensis scutaria: Lauriacensis scutaria: Salonitana armorum. In Italiâ autem Concondiensis sagittaria: Veronensis scutorum, & armorum: Mantuana, Loricaria: Cremonensis scutaria: Tecinensis arcuaria: Lucensis spatharia. In Galliis verò Argentoratensis armorum omnium: Matisconensis sagittaria: Augustodunensis loricaria: Sueßionensis scutaria, balistaria & clibanaria: Remensis spathariæ: Triberorum scutaria: Triberorum balistaria: Ambianẽsis spatharia, & scutaria.* Si propagandum Romanum fuerat imperium, vel si limites antiqui tuendi contra inuadentes, habebant in diuersis Castellis suos limites limitaneos, præsidiarios, & diuersis quoq. in sedibus sparsas Rom. legiones. quarum numerus crescente paulatim imperio sensim quoque creuisse videtur. Ceterùm adeò numeroso, & sparso militi, vnde arma omnis generis suppeditata fuerint, iam discere à me potuisti, ex fabricis nempe istis prouinciatim institutis. Et quotiescunque nouis armis opus erat in expeditionibus, petebantur ex illis ipsis fabricis, & ad castra, vel loca deputata, angariis transuehebantur. quod me docuit cõstitutio Imp. Leonis, & Authemij C. de fabricensibus. Nunc ab hominibus priuatis, non alia arma aut fabricari aut vendi poterant, præter cultellos breues, quos nemo in vsum belli adsumeret. Arcus verò, sagittas, spathas, semispathas, loricas, contos, lanceas, scuta, galeas, & cætera id generis arma bellica; non alibi, quàm in publicis fabricis, & à fabris publicis, id est qui annona publica sustẽtabantur, fieri permisit Imperator Iustinianus: cuius hac de re Nouella LXXXV. de armis. Frequens admodùm de corpore fabricensiũ, & fabricensium munere, priuilegiis, &c. mentio in posterioribus libris Codicis: & inibi rubrica quoque De fabricensibus.

Asiana vna.

Thracia dua.

Illyrici quatuor.

Multi in Occidenti fabrica.

Limitanei milites imperij limites tutabantur.

Arma ex fabricis per angarias vecta ad exercitum.

Arma non alibi, quàm in publicis fabricis fieri debebant.

Qualia priuatim fabricari liceret, & vendere.

Fabricenses quibusquumque alebantur.

Ad morem Bessorum.] Isidorus lib. 9. Bessi, barbari fuerunt, qui à multitudine boum sic vocati creduntur. De his Plinius lib. 4. cap. 11. Item Ouidius:

Bessi populi Thraciæ.

Viuere quàm miserum est inter Bessosq; Getásque.

AD CAPVT XII.

SED etiam ipſi armorum arte perfecti, ceteros ad imitationem proprio cohortarentur exemplo.] Tribunos & præfectos militum, non tantùm militibus quotidie ſub oculis ſuis exercendis, diligentes eſſe vult Vegetius; verùm etiam ſuo exemplo eoſdem ad facinora prouocare.

Maximinus ty ronibus præfectus in exercitu Alexandri Cæſaris:

Talis in exercitu Imperatoris Alexandri Maximinus; qui ob corporis proceritatem, ingentes vires, & rei militaris peritiam, cùm per omnes militiæ gradus adſcendiſſet; etiam tyronibus vniuerſis præfectus fuit, vt eoſdem ad militiæ exerceret munera, & ad bellandum redderet idoneos. quo in negotio nihil ſibi ad omnem diligẽtiam reliqui faciens, maximam ab vniuerſo exercitu gratiam iniuit. quippe non modò, quæ gerenda erant, adſiduè edocere; ſed ipſe etiam, quæ vſus poſceret, priùs obire. Vnde illos non diſcipulos tantùm, ſed æmulos etiam, atque imitatores habuit ſuæ virtutis ſtrenuiſſimos: teſte Herodiano, lib. 6.

Quàm egregiè illo munere is functus fuerit.

Mutata ſcriptura in Vegetio.

Tribuni autem ſollicitudo, per hanc laudatur induſtriam.] In codice M. S. & N. tropo iteratiuo, & perfamiliari huic noſtro auctori, legebatur, *Tribuni autem ſolicitudo, tribuni laudabatur induſtria.* & pari phraſi paulò pòſt, *diſciplina eruditus incedebat.*

Cùm miles veſte nitidus, armis bene munitus, ac fulgens.] Militem benè veſtitum eſſe, armis ſplendentibus incedere, ad laudem præpoſitoru pertinere, ſciuit Auidius Caſſius. Hic legionibus Syriacis, luxuriâ diffluentibus, præpoſitus: arma ſingulorum ſeptimo quoque die inſpexit; veſtimenta, etiam calciamenta, & ocreas: teſte in eius vita Vulcatio. Maximinus legioni tyronũ ab Imperatore Alexandro Seuero præpoſitus, iuſſit eam quinta quaque die decurrere, ſimulacra bellorum agere; gladios, loricas, galeas, ſcuta, tunicas & calciamenta inſpexit: teſte Capitolino, in Maximinis.

Militem armis ſplendentibus incedere, præpoſitis honori dabatur.
Arma militum ſeptimo die inſpecta:
Etiam veſtimenta & calcei:
Quinto quoque die decurrere iuſſi.

AD CAPVT XIII.

QVIA ſciebant in acie commiſſo bello, celeriter ordines acieſque turbari atque confundi.] In VV. aliquot legitur, *qui ſciebant.* in vno Sũſiano codice, abiecto commate, reperiebam, *celeriter ordines acieſq; confundi.* Bellum commiſ-

Bellum pro prælio

commissum dixit Vegetius suo aut potiùs veterum more, non seruatâ illâ differentiâ, quam Grammatici ponunt, inter bellum,& prœlium.Itidem hoc lib.cap.17.*Cõmisso bello, prima,& secunda acies stabat immota.* Varro lib. 6. De lingua Latina: *Rorarij dicti à rore, qui bellum committebant antè: ideò,quòd antè rorat, quàm pluit.* *Bellum committere.*

Et singulis centuriis, singula vexilla constituerunt.] Id Vegetius introductum dicit ab antiquis; per quos ille debuit mediam ætatem, non antiquissimam, intellexisse. Aliam quippe rem militarem antiquitus fuisse,id est plures fuisse,quàm cẽtum sub vno vexillo milites,Liuius indicat: qui libro 8. pedites Romanæ legionis, in hastatos, principes,& triarios diuidit; ipsosque triarios tribus vexillis constare docet: *Sub signis*,inquit,*quindecim ordines locabantur, ex quibus ordo vnusquisque tres partes habebat. earum vnamquamque primumpilum vocabant: tribus ex vexillis constabat*; *vexillũ* CLXXXIV. *homines erant. primum vexillum triarios ducebat*; *veteranum militem, spectatæ virtutis*; *secundum rorarios*; *tertium accensos*. Ceterùm vt Vegetij æuo, singula in centuriis singulis vexilla, proinde & Dracones singulos, à Draconariis per singulas cohortes, id est,decem in vnaquaque legione ad prœlium elatos,docemur à Vegetio, hoc eodem capite. *Plures quàm cẽtum milites olim sub vno vexillo.* *Vexillum hominum* CLXXXIV. *Triarij veterani, & spectatæ virtutis.* *Decem in vna legione Dracones.*

Ita vt ex qua cohorte, vel quota esset centuria in illo vexillo literis esset adscriptum.] Ex librorum veterum vestigiis,hæc aut similis lectio videtur erui posse,*Ita vt quæ cohors, quota esset centuria, illi vexillo literis esset adscriptum*.quæ scriptura ad mentem Vegetij propiùs accedere videtur. quòd enim in cohortibus olim prælatam diximus hastam; in ea tabellam ligneam,cum hac inscriptione, COHORS V. COHORS VI. &c. similiter in ipso vexillo posteà expressum fuit,COHORS V. COHORS VI. Itemque pro ratione singularum centuriarum COHORTIS PRIMAE. CENTVRIA PRIMA. vel sic, COHORTIS MILIARIAE CENTVRIA PRIMA SECVNDA: & sic deinceps in reliquarum conturiarum singulis vexillis. *Tentata Vegetij lectio.* *Qualia in vexillis signa.*

Quod intuentes, vel legentes milites.] Abest in vno Sufiano codice illud,*vel legentes*.

Centuriones insuper, qui nunc centenarij vocantur, transuersis cassidum cristis, vt facilius noscerentur à suis.] Primùm moneo illa verba *à suis* in omnibus

Magna inter libros veteres pugna.

libris meis nulla exſtare. Magnum verò de verbis præcedentibus librorum veterum certamen: In M. C. S. & N. reperi *qui nunc centenarij vocantur, nimium bellicoſos loricatos tranſuerſis caſſidum criſtis, vt facilius noſcerentur.* Ineptiùs, ne dicam putidius, apud Modeſtum legitur, *nimirum bellicoſas loricas.* Proximè ad rem accedere videtur duo mſſ. exempla Suſij, in quibus, remotis hinc, & *bellicoſis*, & *loricis*, ſcriptum vidi, *qui nunc centenarij vocantur, tranſuerſis caſſidum criſtis litteras habebant.* Accedunt membranæ B. in quibus erat, *tranſuerſis caſſidum criſtis litteras habentes.* Accedit quoque codex H. ſed ille *bellicoſos* & *loricatos* illos denuò huc reuocare nititur, dum legit, *qui nunc centenarij vocantur: nimium bellicoſos, loricatos, tranſuerſis caſſidum criſtis, litteras habebant.* Vt vt ſit, ſignum centuriones in galea habuiſſe certum eſt. Vegetius hoc eodem capite: *milites ſequerentur non ſolùm vexillum ſuum; ſed etiam centurionem, qui ſignum habebat in galea.* Iterùm hoc libro capite decimo ſexto: *Centuriones verò habebant cataphractas, ſcuta & galeas ferreas, ſed tranſuerſis, & argentatis criſtis.* Samnites olim toti linteatæ legioni galeas criſtatas dedêre, vt inter ceteros eminerent: auctor Liuius lib. 10. Litteræ illæ vbi in galea aut criſtis argentatis eſſe potuerint, vix intelligo. Torulos ſcio fuiſſe qui geſtârint: Ammianus lib. 16. *Chonodomarius*, inquit, *nefarius quidem belli totius incentor, cuius vertici flammeus torulus aptabatur, anteibat ſiniſtrum cornu.* Fortean pro *litteras habebant*, ſcripſerit Vegetius *titulos habebant.* Tituli certè vario in vſu apud antiquos. Sic titulus dicebatur in operibus, qui auctorem, vel artificem indicabat: Sueronius Domit. cap. 5. Item titulum geſtabant ſontes. Tituli etiam in ludis præfixi, quibus notabatur, cui Deo, cui Deæ, cuius Imperatoris ſaluti, indulgentiæ, victoriæ, &c. fierent: Tertullianus cap. 2. de ſpectaculis. Titulus etiam ſeu libellus ædibus vendundis adfigebatur; l. vnica C. de his qui potentiorum nomine; l. ſi quis C. de bonis proſcript., & l. 2. C. de aquæductibus. Titulis fixis etiam vniuerſa alicuius ſubſtantia fiſco applicata: Caſſiodorus libro 5. Variarum, capite ſexto. Tituli quoque in triumphis populos, Reges ciuitateſque deuictas indicabant; Flauio Vopiſco teſte in Aureliani triumpho. Titulis etiam amphoræ à bono patre familiâs notatæ, in quibus vinum cuſtoditum: Iuuenalis ſatyra quinta——*patriam, titulumq; ſenectus Deleuit.*——

Centuriones ſignum habuerunt in galea.

Samnitum tota legio criſtata.

Torulus in galea.

Tituli varij vſus apud antiquos.

Titulum geſtarunt ſontes.

Titulus adfixus in ludis:

Item vendundis ædibus.

Titulum & fiſcus adfigebat.

Tituli quoque in triumphis erant.

Tituli etiam amphoris adhibiti.

Etiam

Etiam victimæ in Capitolium deducendæ, titulum prætulerunt; Suetonius Auguſto cap. 59. Potuit ſimiliter & galeæ centurionis titulus fuiſſe adpoſitus, & inibi ſcriptum, CENTVRIO. I. II. &c. huius aut illius cohortis. Redeo ad id, de quo paulò antè dixeram. in libris aliquantis centuriones hos *bellicoſos*, *loricatos*, dictos. Loricatos, quòd lorica induerentur dici potuiſſe, aliquam verosimilitudinem habet. ſed cur quæſo bellicoſi? cùm certo certius ſit à caliga ad ſuperiores militiæ gradus nullos admiſſos, niſi qui benè bellicoſi eſſent, & virtutis ſuæ egregium ſpecimen dediſſent. Suſpicatus ſum, pro *bellicoſos*, *buccullatos* dici poſſe. Buccula, ſeu Bucca pars Caſſidis eſt, circa os; & ea, per quam reſpirat armatus. alij volunt ſupremam galeæ partem eſſe, in qua criſtæ figuntur, in ſummo cono. Has qui faciebant, buccularij dicebantur à Paterno Ic^o. in l. vlt. ff. de iure immunitatis. vbi vulgò *buccularum ſtructores* ſcribitur, cùm legendum ſit *buccularij ſtructores*: vt rectè cenſuit Adrianus Turnebus lib. 9. Aduerſar. cap. 16. Bucculatos autem eſſe centuriones, pertinere ad celeriùs eoſdem, in tumultu prœlij, agnoſcendos, negare nemo auſit: & hoc eſt, quo de agitur. Nihilominus eam coniecturam in medio poſitam velim, vti de ea iudicent cenſores eruditi.

Titulus quoque victimis alligatus.

Buccula pars caſſidis.

Reſte Turnebus emendauit l. vlt. ff. de iure immu.

Bucculati fortaſſean centuriones.

Quatenus nullus error exiſteret.] Aliquot libri bonæ notæ ſcribebant, *quatinus error non exiſteret*. Cornelius Fronto, Feſtus, & alij Grammatici interpretantur *quatenus*, *qua fini*; *quatinus*, *quoniam*.

Quatinus, quatenus quid differant.

Cùm centeni milites ſequerentur non ſolùm vexillum ſuum, ſed etiam centurionem.] Non auſculto iis libris & editionibus, in quibus legebatur, *cùm cuncti milites*. Nam Virgilij locum præ oculis habuiſſe Flauius videtur, ex nono Æneidos:

Confirmata Vegetij ſcriptura.

——— *Poſt illos centeni quemque ſecuti.*

Contubernium autem manipulus vocabatur, ab eo, quòd iunctis manibus pariter dimicabant.] Manipulum eundem facit Vegetius cum contubernio: & eandem quoque militarem diſciplinam agnoſcit Ammianus; qui poſt centurias manipulos ponit libro 17. his verbis: *Conuocatis cohortibus, & centuriis, & manipulis omnibus, tribunal inſiſtens*. Itidem apud eundem Ammianum legas libro 23. At alia tamen olim manipulorum ratio, & amplior in

Manipulus vnde dictus.

Manipuli maiores antiquitus, quàm Vegetij ætas.

iisdem militum numerus fuit; testantibus passim historiographis. Cincius lib. 6. De re militari, in vna legione centurias sexaginta numerat, manipulos triginta, apud Agellium lib. 16. Noctium Atticarum cap. 4. Idem quoque sentiebat Isidorus, cùm in vno manipulo milites agnoscebat ducentos. Alij sexaginta tantùm in illo homines; rursum alij centum fuisse opinantur; inter quos Vegetius, capite proximo subsequente ita scribens: *Quemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur; ita inter equites turma dicitur.* Certè sub Regibus Romanis, libera republica; denique sub principibus prioribus, diuersum à contubernio manipulum fuisse, inde facilè probauero, quòd cõtubernio signum seorsum nunquam fuerit, manipulo fuerit. Varro libro 4. De lingua Latina, *Manipulos exercitus minimas manus, quæ vnum sequuntur signum.* Signi illius formam versus Ouidiani ex tertio Fastorum indicabunt:

Quot milites in manipulo.

Contubernium signum non habuit. Manipuli qui. Manipulus signum militare.

Non illi cœlo labentia signa tenebant,
Sed sua, quæ magnum perdere crimen erat.
Illa quidem fœno, sed erat reuerentia fœno,
Quantum nunc aquilas cernis habere tuas.
Pertica suspensos portabat longa maniplos:
Vnde maniplaris nomina miles habet.

Vnus, & vnde confectus ille manipulus. Donatus in Eunuch. Terentij: *Cùm Romani*, inquit, *& Latini sub vno centurione bellum aggressuri deputabantur, sibi sertum, vel coronam ex manipulo herbæ, vel huiusmodi conficiebant, quem pro signo sequebantur.* Eiusdem rei testem laudare possim Plutarchum in Romulo, & Isidorum libro 18. capite tertio, & libro nono, capite tertio.

AD CAPVT XIV.

Turma vnde appellata. Tres tribus Rom. INTER equites turma dicitur] Varro, *turma, terma, est*; E. *in V. abiit, quòd terdeni equites ex tribus tribubus Tatiensium, Rauniium, & Lucerum fiebant. itaque primi singularum Decuriarum, Decuriones dicti, qui ab eo in singulis turmis sunt etiam nunc terni:* libro 4. De lingua Latina. Festus *Turmam equitum*, inquit, *dictam esse ait Curiatius, quasi terimam.* qui cetera illa Varronis, ad verbum, posteà subiunxit.

Supplerus magni momenti locus apud Vegetium. Vt enim centum pedites, ab vno centurione, sub vno vexillo gubernantur.] Primus hunc locum persanaui ope librorum veterum. restitui autem sic, *Centum enim, & decem*

& decem pedites ab vno centurione ſub vno vexillo gubernantur. Deſiderabantur enim hîc in vna centuria decem Decani, qui ſinguli ſingulis contuberniis præerant. Vegetius eodem libro capite ſuperiori: *Vt decem militibus ſub vno papilione degentibus vnus præeſſet Decanus, qui caput contubernij nominatur.* Itidem in ſingulis contuberniis vndecim homines cenſentur libro eodem, capite vigeſimoquinto. *Decani qui fuerint.*

Centurio eligendus eſt [qui ſit] magnis viribus, procera ſtatura.] Libris omnibus placebat induci illa duo verba, *qui ſit*, inde etiam correctiſſimi legebant *procera ſtatura*. Sed plura in centurione requiſita, quàm vt viribus & ſtatura præſtaret ceteros: eum enim Vegetius centurionem vult, qui omnem artem armaturæ perdidicerit, vigilans, ſobrius, agilis ſit. Hadrianus Cæſar nulli vitem conceſſit, niſi robuſto, & (quod caput erat) bonæ famæ; vt auctor eſt in eius vita Spartianus. *Qua requiſita in centurione.* *Qualis Hadrianus Cæſar elegerit.*

Scutum rotare doctiſſimè nouerit.] Iſtud inter alios armaturæ numeros, & geſtus fuiſſe, alibi innuit Vegetius: *Vt tyro diſceret, ſcutum tractare, & obliquis ictibus venientia tela deflectere:* libro primo, capite quarto. Scutum quatere, ac rotare in campeſtribus motibus numerat quoque Ammianus Marcellinus initio libri vigeſimi primi. Idem quoque factitatum in genere ludi Græcanici trochi, teſtis mihi Adrianus Turnebus lib. 27. Aduerſar. cap. 33. *Scutum quatere ac rotare pertinuit ad numeros armaturæ.* *Idem vſus in ludo trochi.*

Magis ad facienda, quæ ei imperantur, quàm ad loquendum paratus.] *Plus mehercules audire, quàm loqui militarem hominem decet, actibus coalitum glorioſis*, vt verbis Iuliani vtar. *Plus audire, quam loqui debet homo militaris.*

Qui contubernales ſuos ad diſciplinam retineat, ad armorum exercitium cogat.] In quibuſdam Suſij eſt, *ad doctrinam retineat.* fortè ſincerius erat quod ſuggerebat H. *Contubernales ſuos ad diſciplinam retineat armorum; exercitium cogat, vt benè veſtiti, & calceati ſint.* De armis, veſtibus calceiſque militum, ſingulis ſeptem diebus inſpiciendis, alibi me dicere meminiſſe potes. Quos autem *contubernales* hîc appellatos vides, Ammianus *concorporales* nuncupabat: *Raptorum*, inquit, *pleraque concorporalibus ſuis impertientes*, quam vocem & alibi eundem Ammianum vſurpaſſe obſeruaui. *Locus Vegetij excuſſus.* *Concorporales, iidem qui contubernales.*

Imprimis habili corpore.] In membranis partim legas *habilis corpore*; partim *ſtabili corpore*.

Eosdem cogere loricas, vel cataphractas, contos, & cassides frequenter tergere, & curare.] Liuius: *Secundo*, inquit, *die arma curare, & tergere, ante tentoria iussit.* In vno, & altero exemplo veteri scriptum erat, *contos frequenter tergere, & cassides curare.* In membranis H. disertim scriptum exstabat, *contos & cassides frequenter tergere: curare: samaras.* Sed postremum hoc verbum aliena posteà manus multis punctis subscriptis inducendum indicauerat. verumtamen alia mihi stat sententia. Tergere, curare loricas, cataphractas, & cassides poterant. sed ad contos aliud verbum desiderari visum, id (nisi me animus egregiè fallit) coniectando reperisse videor: nam ex *samaras* fingo verbum *samiare*, quod idem valet, atque acuere: contienim acui potiùs, quàm tergi debebant. Est autem Samiare vocabulum militare. Leo Imperator De apparatu bellico cap. 3. num. 50. *Samiatores, id est qui omnes acies ferreas exacuunt.* Glossarium ἀκονητὴς, *samiarius, acutiator.* Iterum, *samiator*, ἀκονητὴς. quin & apud Flauium Vopiscum D. Aurelianus tribuno militum præcepit, *Arma tersa sint, ferramenta samiata, calciamenta fortia.* De Samiandi verbo consule & Nonium Marcellum, in *Samium*.

Samiare vocabulum militare. Idem Vegetio restitutum.

Samiatores in exercitu qui fuerint.

Quis credat militem bellicosum, cuius dissimulatione, situ, ac rubigine arma fœdantur?] Auctor est Suetonius D. Iulium milites tam cultos habuisse, vt argento & auro politis armis ornaret; simul & ad speciem, & quò tenaciores eorum forent in prœlio. in Iulio cap. 67. Obiurgati autem & castigati milites Romani non tantùm cùm arma gestarent situ, ac rubigine obducta: nam grandem pœnam incurrebant si arma alienauerant, si in prœlio amiserant. quo de etsi nullam Vegetius mentionem iniecerit; dignum tamen putaui de quo aliquid hoc loco adferrem. Graue imprimis crimen est, si miles arma alienauerit; ea quippe culpa desertioni exæquatur, vt testis est Paulus Ictus libro singulari De pœnis militum: *Vtique si tota alienauit. sed etsi partem eorum; nisi quod interest. nam si tibiale vel Vmerale alienauit, castigari verberibus debet: Si verò loricam, scutum, galeam, gladium, desertori similis est*; l. qui cõmeatus, ff. de re militari. Eâdẽ de re & Modestinus meminit lib. 4. de pœnis. *Miles qui in bello arma amisit vel alienauit, capite punitur, humanè militiã mutat. qui aliena arma surripuit, gradu militiæ pellendus est*, l. 3. ff. de re militari. Apul. *Et militaris sacramẽti Geniũ ob amissã spathã verebatur.*

Cæsaris milites arma auro & argento polita gestabant: Quare id Cæsar permiserit. Milites obiurgati, si arma rubigine obducta essent: Puniti, si vendiderant, aut amiserant. Armorum alienatio desertioni exæquatur.

Interest, qua arma miles alienârit.

Armorum amissorum aut alienatorum pœna, capitalis. Armorum surreptorum pœna.

Adden-

Addendum porro & illud est, si miles arma alienasset, eam culpam armorum custodi plerumque imputatam, si militi arma commisisset nō suo tempore, l. qui commeatus, ff. dicto tit. Armorum custodes in exercitu Romano fuisse, testis mihi præmissa l. qui commeatus, & l. vlt. ff. de iure immunitatis. testis quoque Romana inscriptio, quam mihi suppeditauit amicus meus Iustus Lipsius:

Armorum custodes in Rom. exercitu.

M. VLPIO. MATVRO. SIGNIF.
TVR. SERENI. EQ. SING. IMP.
N. NAT. NORICVS. COL.
VIRVNO. VIX. ANN. XXXVIIII
MIL. ANN. XXIII. AVR
MESSOR SIGNIF. HER. ET
AVR. NOVELLVS. ARMORVM
CVSTOS. SECVS. HERES. ET
VLP. AELIVS. LIBERTVS
EIVS. AMICO. ET. MVNICIPI
OPTIMO. BENE
MERENTI. FAC. CVR.

Item marmor in agro Patauino:

C. IVL. PRISCI
V. A. VI. M. X. D. VIII.
IVL. GERMANVS
ARMORVM CVST
ET
VAL. MARCIANE
PARENTES

Præter custodes illos armorum, armamētaria quoque fuerunt, in quibus arma reponerentur. quorum alibi meminit Cicero. De iisdem Isidorus lib. 15. capite de repositoriis: *Armarium locus est, vbi quarumcunque artium instrumenta ponuntur. Armamentarium verò, vbi tantùm tela armorum; vnde Iuuenalis:*

Armamentaria, vbi arma deponebantur.

Armarium, & armamentarium quid differant.

Quicquid habent telorum armamentaria cœli.

De iisdem lapis vetus, qui cum aliis vetustatis monumentis erutus ex rutis cæsis castri Batauici, ad littus Oceani prope Lugdunum Batauorum, quem vidi in ædibus nobilissimorum Dominorum de Wassenaer, in Haga Comitis;

quemque bona fide sic exprimendum curaui: dignus enim videbatur, qui proferretur in publicum.

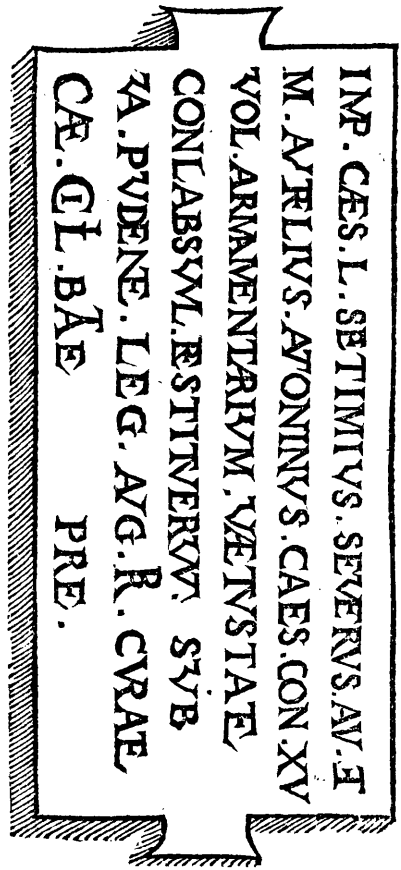

Spoliarium & armamentarium vbi in vrbe fuerint. Etiam in exercitu.

Bartholom. Marlianus Spoliarium, & Armamentarium Romæ fuisse dicit in Cœlio monte. Neque in prouinciis tantùm, sed & in exercitu, & castris armamentaria fuisse arbitror; in quibus arma custodes illi armorum adseruarent;

rent:id innuere videbatur Iuriſc.,cùm diceret, *qui militi arma commiſiſſet non ſuo tempore*, l.qui commeatus, ff. de re militari. Ceterùm quæ iſtîc arma deponerentur, & cuſtodirentur, veroſimile eſt grauiora,maiora fuiſſe: vt lanceas,haſtas, clypeos,ſcuta, parmas, loricas, &c. ac tempore prœlij inde fuiſſe petita. Eò facere videtur, quod Liuius ſcribit libro ſecundo: *Statuiſſe non pugnare conſules, cognitum eſt;quippe impunè ſe inſultaturos,non credi militi arma, rem ad vltimum ſeditionis erupturam.* Idem libro 31. *Se conſtrictum à collega teneri, ferrum atque arma iratis & pugnare cupientibus adimi militibus.* Leuiora arma, vt gladios, pugiones, ne quidem fodientes milites depoſuêre. Vegetius: *Cincti gladio foſſam aperiunt*, libro 3. capite 8. Eum, qui ſine gladio extra vallum proceſſerat, morte punitum, obſeruabam apud Tacitum, libro vndecimo. Redeo ad arma in prœlio amiſſa; de quibus paullò antè cœperam verba facere. Græcorum legibus non qui enſem,aut lanceam, ſed qui clypeum amittebant, mulctabantur. militi quippe magis curæ eſſe volebant,quî ne acciperet,quàm quî daret incommodum. auctorem habemus Plutarchum,in Pelopidâ. Epaminundas moriens quæſiuit, an clypeus ſaluus eſſet. quod præter alios ſcribit Ammianus lib.25. Lacedæmoniæ mulieres filios in militiam dimittentes, mandare ſolent ἢ σὺν τούτῳ, ἢ ἐπὶ τούτῳ, id eſt: *aut cum hoc, aut ſuper hoc.* ſignificantes vt aut ſcutum referrent, aut ſuper ſcutum mortui efferrentur. Itidem Cornelius Tacitus De moribus Germanorum, *Corpora*, inquit, *ſuorum etiam in dubiis prœlijs referunt: ſcutum reliquiſſe præcipuum flagitium.* Illud certè turpiſſimum, & grauiſſimum ſcelus fuit, ſi miles armatum ſeſe hoſti dederet. Eutropius libro ſecundo: *Romani*, inquit, *captiuos omnes, quos Pyrrhus reddiderat, infames haberi iuſſerunt, quòd armati capti fuiſſent.* Quàm ignominioſum porrò fuerit, abiectis armis, ex acie fugere, teſtatur Ariſtoteles libro ſecundo Rhet. & libro quinto De moribus.

Quæ arma inibi aſſernata.

Arma leuiora nunquam depoſita.

Sine gladio è vallo progreſſus capite plexus eſt.

Armorum amiſſorum diuerſa pœna fuit.

Clypei amiſſi, grauior pœna apud Græcos, quam gladij vel haſtæ.

Scutum amiſſæ præcipuum flagitium Lacedæmoniis.

Itidem & Germanis.

Deditio cum armis turpiſſima fuit:

Armorum abiectio ignominioſiſſima.

AD CAPVT XV.

SED ante ſigna,& citra ſigna.] Quid velit *citra*, quiuis facilè intelligit. magis tamen placet libris M. S. H. N. & Modeſto,*circa ſigna*.

Plumbatas quinas poſitas in ſcutis.] Etiam ex hoc loco

Plumbata, lamellæ, non glandes. loco coniicere licet, has plumbatas non glandes, sed iacula fuisse, ad modum sagittarum. vt ostendam infrà lib. quarto. Commodè autem in scutis gestari potuisse, facilè capiet, qui scutorum longitudinem, quam alibi tradimus, non ignorabit. Inter scuta autem, & clypeos hoc interfuit, quòd clypeus rotundus, scutum oblongum erat. Virgilius 3. Æneidos:

Scutorum & clypeorum discrimen.

Argolici clypei, aut Phœbææ lampadis instar.

Idem 8. Æneid. ——— *scutis protecti corpora longis.*

Item bina missilia; vnum maius ferro triangulo, vnciarum nouem, hastili pedum quinque & semis.] Ablego hinc in malam rem illam copulam *&c.* de cetero, *hastilia*, tolerari quidem hîc potest: malunt tamen optima exemplaria, & hîc, & paullo pòst *hastile*.

Ficta è Vegetio vocula.

Post hos erant ferentarij, & leuis armatura, quos nunc auxiliatores, & armaturas dicimus.] Auxiliatoribus haud dubiè non hîc locus est. Iacobus Cuiacius restituebat, *quos nunc scultatores*: Idemque hoc eod. libro cap. 17. pro, *armaturæ, scutatores*, legebat, *armaturæ, sculatores*. Eidem accedit illud Leonis cap. 3. De bellico apparatu, numero 24. *Sculatores*, inquit, *id est speculatores, qui res hostiũ exquirunt & narrant*. Non prætereundũ tamen, quòd sex libri vetustissimi, vtrobique legant *exscultatores*; ex quo si faciam, *& scultatores*, reclamabit Notitia vtriusque imperij, quæ inter auxilia Palatina numerat *exculcatores iuniores, exculcatores seniores, exculcatores Britannicianos*. Præterea apud Flauium nostrum duo manuscripti H. N. & tertius impressus optimæ notæ S. disertè habent perscriptum *exculcatores*, non autem *exultatores*. vtrum verò eligendum nunc sit, videant docti. Turnebus lib. 24 Aduers. cap. 12. *exculcatores* amplexus est: quos dictos censet, *quia glandes exculcarent & eiicerent*. Excursatores & procursatores scio ab Ammiano vocatos non semel, qui præcurrerent, iter faciente exercitu. Imò tres procursatorum turmas idem cõmemorat in exercitu Romano, lib. 24. Eosdem *cursores* nuncupabat Mauritius De militia Romana; *quòd ante agmen & aciem excurrerent, hostesq; versos in fugam persequerentur*. Alios idem equites fuisse tradit *defensores, qui ex acie nec exeunt, nec excurrunt*. hos cataphractarios noster vocauit: hi vim hostium defendebant, id est propulsabant.

Scultatores qui fuerint.

Exculcatores Vegetio fortè restituti.

Exculcatores unde dicti. Excursatores, & procursatores in exercitu qui fuerint:

Idem cursores ab aliis vocati.

Equites defensores.

AD

AD CAPVT XVI.

QVI genu posito subsidebant.] Exemplar M.& H. *genu flexo obsidebant.* At contrà Varro, qui in definitione Triariorum eos subsidentes describit: Item Liuius libro octauo, *Rorarij*, inquit, *percurrebant inter antepilanos, addiderantq; vires hastatis atque principibus. sed Triarij genu dextro innixi, nutum consulis ad consurgendum expectabant.* Itidem capite proximo dicuntur *residere.* Gabrias Athenienſium dux rei bellicæ peritiſſimus, quò phalangis impetũ ſuſtineret, iuſſit ſuos in acie ſubſiſtere, docuitq́ue obnixo genu, ſcuto, porrectaq́ue haſta, phalangẽ expectare & excipere. Eius mentio apud Aemilium Probum in eius vita: Diodorum Siculum lib. 15. Sed ſtrategema illud Triariis Romanis quidam vir doctus accommodare voluit. ſed errare ipſum, ex hoc loco facile intelligere eſt, & ex iis quæ de phalange alibi à nobis explicata ſunt. Alia deniq. ratio ſubſidendi fuit in eo ſtrategemate ſeu potiùs ſchemate bellico, quod teſtudinem Romani vocabant. de qua Iſidorus lib. 18. cap. de fundis: *Teſtudo ſeries armorum, vmbonibus inter ſe connexorum.* Idem lib. eod. cap. de clypeis: *Eſt & teſtudo ſcutorum connexio curuata in teſtudinis morem.* item vetus Onomaſticon: *Teſtudo, connexio ſcutorum.* Hactenus nominis rationem habes. res ipſa ab Hiſtoriis petenda. Liuius originem à ludicro Circenſi deducit lib. 54. *Iuuenes etiam quidam Romani ludicro Circenſi ad vſum belli verſo, partem humillimam muri ceperunt.* Ceterùm ex eodem diſcamus primum id genus exercitij, quod armaturæ, quæ ſub campiductoribus erant, inter varia ſpectaculorũ genera, Romæ exhibere ſolent in Circo. Liuius dicto loco: *Inter cetera,* inquit, *ſexageni fermè iuuenes, interdum plures ab apparitoribus ludi, armati inducebantur. horum inductio, in parte ſimulacrum decurrentis exercitus erat; ex parte elegantioris exercitij, quàm militaris artis, propioráq; gladiatorium armorum vſum. Cùm alios decurſus edidiſſent motus, quadrato agmine facto, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſubmiſſioribus, tertiis magis, & quartis, poſtremis etiam genu nixis; faſtigiatam ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant: hinc quinquaginta fermè pedum ſpatio diſtantes duo armati procurrebant, comminatiq; inter ſe, ab imo in ſummam teſtudinem, per denſata ſcuta cùm euaſiſſent; nunc velut propugnantes, per oras extremæ teſtudinis; nunc in media inter ſe concurrentes, haut ſecus, quàm ſtabili*

Triarij genu dextro innixi, ſignum pugnæ expectabant.

Alia longe ratio ſubſidendi Græcorum fuit, in ſuſtinendo impetu phalangis.

Alia etiam ratio ſubſidendi cum teſtudinem Romani facerent.

Teſtudo quid ſit:

Originem habet a ludicro Circenſi.

Teſtudinem in Circo qualem exhibere ſolent.

Ad imitationem testudinis illius, duplicem Romani in exercitu excogitárunt.

Qualem in campis patentibus exstruxerint.

Inde, vt rediuiui, redintegrabant prælium.

In prædicta testudine construenda vbi equites & impedimenta fleterint.

Equi genua flectere edocti.

Aliud testudinis genus in oppugnationibus.

Etiam Batauí id genus testudinis à Romanis didicerunt.

Etiam Persæ vsi.

Testudo similis in pugna nauali.

stabili solo persultabant. Ad imitationem testudinis iam propositæ, duplicem excogitârunt Romani, alteram in campis patentibus, alteram in oppugnationibus. In campis patentibus; si quando circumfusis vndique hostibus, pares esse non possent; in genua milites procumbebant, & clausis vndique extremis grauis armaturæ scutis, receptis in medio impedimentis, & leui armatura, requiescebant: pòst, cùm visum esset, tanquam rediuiui redintegrabant prœlium. Si fortè mihi nolis, at crede Historiarum scriptoribus: Lucius Florus lib. 4. cap. 10. *Deletæ reliquæ copiæ forent, nisi vrgentibus telis, in modum grandinis, quadam forte, quasi docti procubuissent in genua milites, & elatis supra capita scutis, cæsorum speciem præbuissent. Tum Parthus arcus inhibuit. Deinde Romani, cùm se rursus extulissent, adeò res miraculo fuit, vt vnus ex barbaris emiserit vocem, Ite, & bene valete Romani, meritò vos victores fama gentium loquitur.* Meminit & Plutarchus in Antonio, & Appianus De bello Parthico. Quinimo in testudine hac construenda, præter impedimenta, & leuem armaturam, etiam equites in medium recipi solent. qui ne quid aliis incommodarent, etiam equos genua flectere, seque inclinare docebant. testis luculentissimus Dio Nicæus in Augusto. Itidem vsi testudine Romani in inuasione murorum: Liuius eodem loco quo suprà, vbi de testudine illâ Circensi: *Huic*, inquit, *testudine simillima, parti muri admota, cùm armati superstantes subissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis æquabatur, depulsisq; iis, in vrbem duorum signorum milites transcenderunt. Id tantùm dissimile fuit, quòd & in fronte extremi, & ex lateribus soli non habebant super capita elata scuta; ne nudarent corpora, sed prætecta pugnantium more. Ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes læserunt, & testudini iniecta imbricis in modum lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur.* Idem genus oppugnationis etiam Batauos nostros à Romanis didicisse & vsurpasse, ex Tacito probabo, libro quarto Historiarum. De Batauis loquitur castra Romanorum oppugnantibus: *Appositis plerique scalis, alij per testudinem suorum iam quidem scandebant.* Simili testudine Persæ quoque regem suum à balistarum ictibus, & sagittarum multitudine seruauêre incolumem: apud Ammianum libro vigesimo. Eiusdem quoque modi testudo composita fuit in nauali prœlio. qua de luculentum testimonium apud eundem Ammianum lib. 26. *Coniunctis*, inquit,

quit, *tribus nauigiis, teſtudinem hac ſpecie ſuperſtruxit: denſatis cohærentes ſuper capita ſcutis, primi tranſtris inſtabant armati, alij poſt hos, ſemet curuantes humiliùs; tertiis gradatim inclinatis ſubmiſſè, ita vt nouiſſimi ſuffraginibus inſidentes, formam ædificij fornicati monſtrarent. quod machinæ genus contra murales pugnas ideò figuratur hac ſpecie, vt miſſilium ictus, atque ſaxorum per decurſus cadentes labiles, inſtar imbrium, euaneſcant.* Prætereà ſi exercitu proficiſcente, in locis concauis, anguſtis, & lutoſis hæſura videbantur impedimenta, tali teſtudine facta, milites, equos, & ipſa etiam vehicula tranſmittere ſolent. quod nos vult credere idem Dio, loco quo ſuprà. Figuram iſtius teſtudinis ex lapide Romano depictam, inſpiciendam exhibere, videbatur lectori fore non iniucundum.

Qua ratione illa compoſita.

Teſtudinem illa vſus quoque fuiſſe in tranſmittendis impedimentis.

Figura

Figura teſtudinis ex lapide depicta.

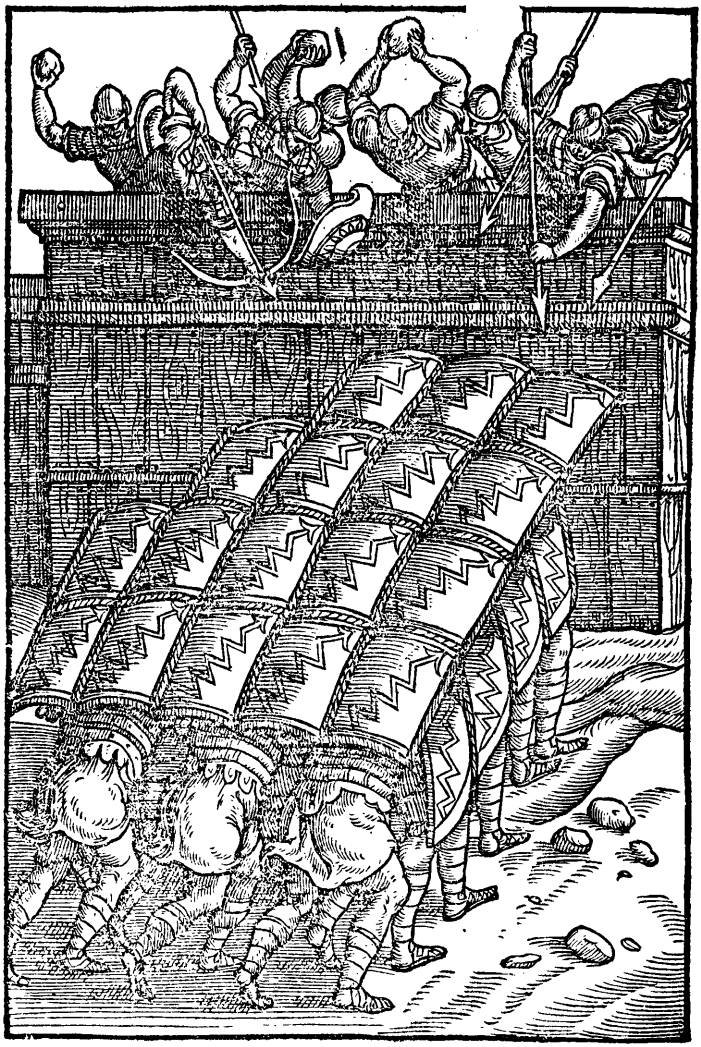

Reparata

Reparata pugna posset sperari victoria.] Quatuor libri scripti consentiunt M., in quo vulgârant, *reparari victoria*: liber collegij Iureconsultorum, *sperare victoriam*: N. *sperari victoria*. fortean legi meliùs possit, *reparata pugna posset respirare victoria*. Similiter veritatem oppressam tandem respirare dixit Ammianus, libro decimo sexto. *Tentatus Vegetij locus.*

Galeas ad terrorem hostium vrsinis pellibus tectas.] Tacitus eum locum præteriissem, ni reprehendissent vnæ membranæ Susij; vbi, pro *vrsinis*, habebatur *hirsutis*. Eam vocem tanquam generalem, huic loco meliùs quadrare, negare non ausim. nam quicquid hirsutum galeæ impositum esset, faciebat ad terrorem hostium. videas passim in numis veteribus, in capitibus exuuias caprarum, arietum, elephantorum, &c. Virg. 7. Æneidos: *Iterum emendatus Vegetius.*

——— *fuluosq; lupi de pelle galeros,*
Tegmen habet capiti.

Galeæ hirsutis pellibus tectæ.

Item Iuuenalis pro noua hac lectione suffragium feret:

Dissit ab hirsuta iaculum torquere capella.

Galeas autem ex diuersorum animalium pellibus fuisse confectas, probat in Coniectaneis suis ad Varronem, ingeniosissimus Iosephus Scaliger. Præter ea, quæ attuli hactenus, testimonium quoque Polybij adhibendum ex castrametatione; vbi ille: *Adornatur præterea miles & simplici casside, cui lupi pellem imponunt, aut eiusmodi aliquid; quod integumentum pariter insigneq; sit, ne in prælio suos quisque præfectos strenuè aut ignauiter se gerentes, latère possint.* *Galeæ ex variis olim pellibus.* *Duplici de causa pelles imgalea.*

AD CAPVT XVII.

FERENTARII autem, armaturæ, scutatores, sagittarij, funditores, hoc est leuis armatura; aduersarios prouocabant ante aciem procedentes.] Ne quid mireris, ita locum restitutum habes à me, auctoritate, & ope librorum C. M. S. H. N. & quatuor Susianorum. Vegetij sententiam adsecuti non fuerant, qui hîc edendum curârant, *Ferentarij autem, & leuis armatura, scutatores, &c.* abiecto toto illo inciso, *hoc est, leuis armatura*. quod sanè non paruum facinus erat. Armaturas inter ipsos leuis armaturæ milites auctor noster censuerat. hi iuniores, puto, erant, qui à campiductore instituebantur. Armaturas illas inter leuem armaturã ponunt omnes libri, suprà, secundo ab hoc capite. *Persanatus Vegetij locus hactenus putridus.* *Armaturæ, inter leuem armaturam.*

Armaturæ illæ pluribus à me locis huic auctori redditæ.

& per me illæ reuocatæ libro primo cap. 13. & libro secundo planè vita donati, cap. vigesimo tertio. Vegetius, *Tertius*, inquit, *ordo disponitur de armaturis velocissimis, de sagittariis inuenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios vocabant*: libro tertio, cap. quartodecimo. Præter armaturas, & armaturam leuem, erat armatura, hoc est exercitij genus. Vegetius:

Armatura genus exercitij.

Præterea illo exercitij genere, quod armaturã vocant, & à campiductoribus traditur, imbuendus est tyro; libro primo, cap. tertiodecimo.

Si eorum virtute ac multitudine premebantur.] Vegetio quidem adsentior scribenti, quòd per paucos victoria consueuit fieri. sed hoc ad ferentarios hos, seu rorarios milites trahendum non est: nam si hostium copias hi videbant sensim crescere, non inconsultum erat, vt illi post alios ordines, in tutum se reciperent. quare videtur hîc legi posse cum membranis H. *si eorum virtute, aut multitudine premebantur.*

Emendatus, ni fallor, Vegetius.

Murus in exercitu, armatura grauis.

Quæ tanquam murus (vt ità dicam) ferreus stabat.] Similis planè locus apud auctorem nostrum libro tertio cap. decimoquarto.

Et si hostes fugasset.] De graui armatura id dictũ est, alij libri ad hostes referunt, in quibus scribitur, *etsi hostes fugissent.*

Correctus Vegetius.

Ne aciem suam ordinemque turbaret.] Decem libris meis placebat, *ordinationémque.*

AD CAPVT XVIII.

DIVERSIS cohortibus, diuersa in scutis signa pingebant.] Partem hanc disciplinæ militaris paucis perspectam, quantum in me erit, illustrare conabor. Diuersa quippe in scutis signa picta fuisse, docuit me Scotus, siue quiscunque auctor est Notitiæ imperij, siue libri De dignitatibus tã ciuilibus, quàm militaribus: Vbi innumera huiusmodi insignia scutorũ, seu clypeocentra, tam peditum, quàm equitum. Horum partem aliquam, vnà adhibito titulo, seu nomine ipsorum militum, & magistrorum quibus suberant, huc accersere, non putaui præter rem fore, quòd is liber paucorum manibus teratur. Primo loco exhibentur insignia aliquot eorum, qui sub magistro peditum per Occidentem militabant.

Scutis Rom. diuersa signa adhibita.

Diuersa diuersis exercitibus scuta data, alia auro, alia argento calata commemorat Liuius lib. 9.

Sub magiſtro militum per Occidentem.

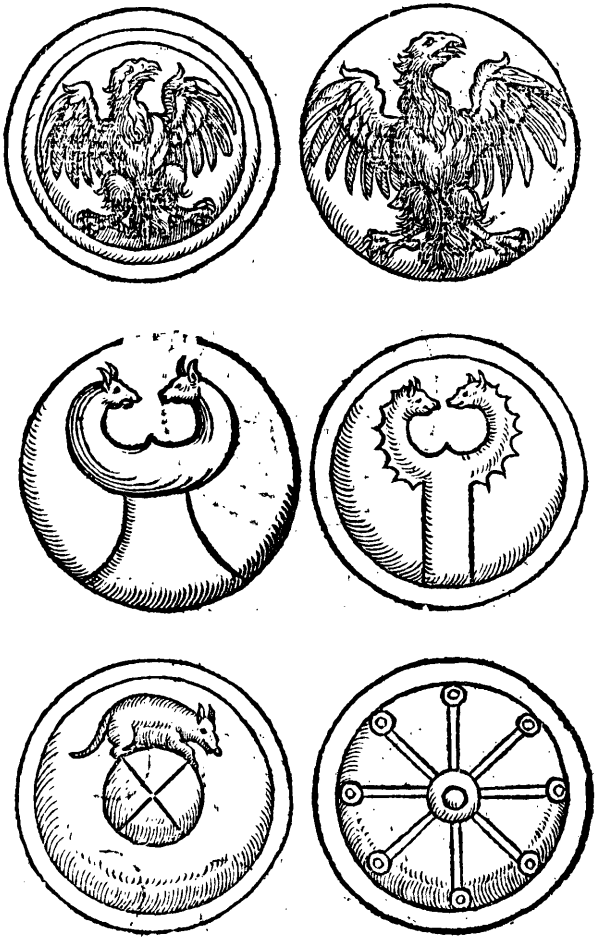

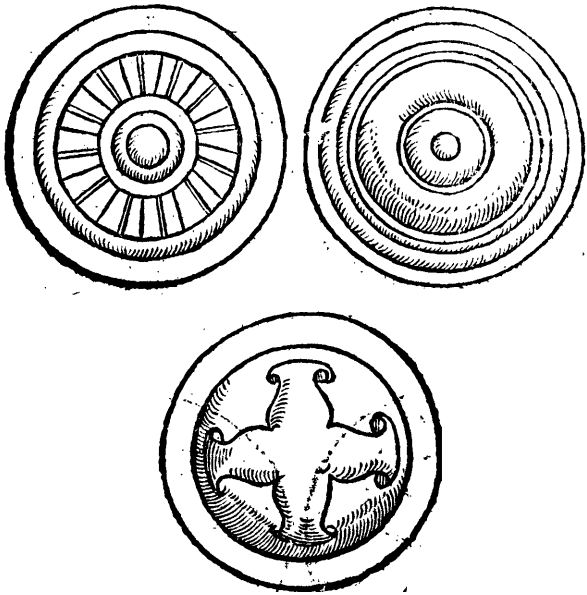

Subſequentur nunc aliquot clypeocentra eorum, qui ſub magiſtro equitum per Occidentem militabant:

Sub magiſtro equitum Occidentis.

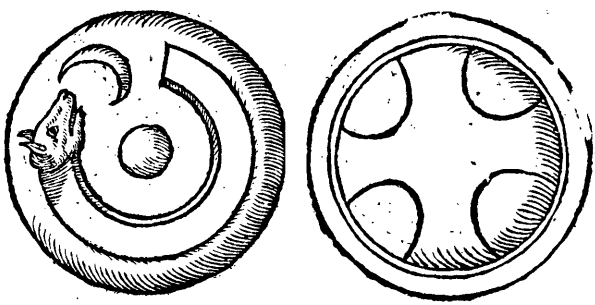

Hunc

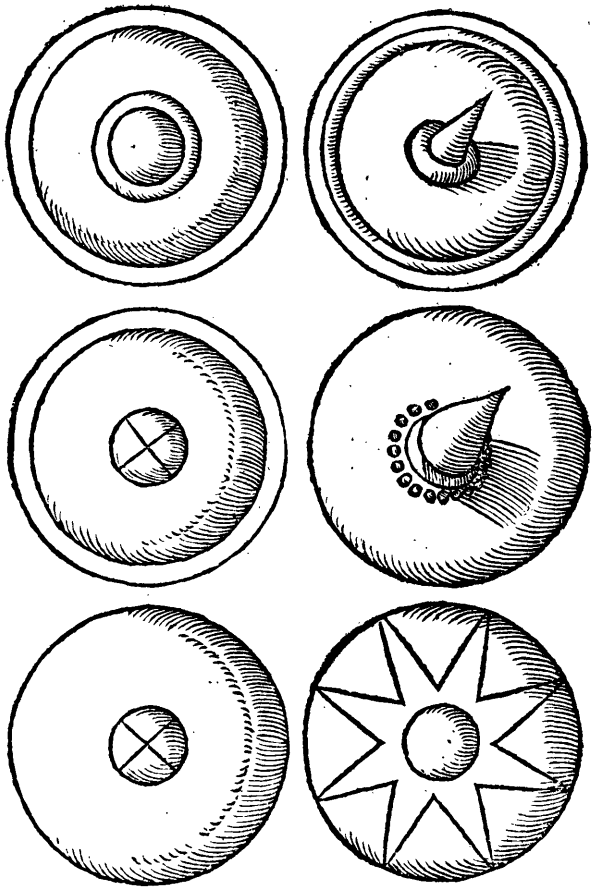

Hunc morem indicare voluit Valerius Flaccus lib. ſexto Argonaut.

Cuncta phalanx inſigne Iouis, cælatáque geſtat
Tegmina, diſparſos triſidis ardoribus igues:
Ne primus radios, miles Romane, coruſci
Fulminis, & rutilas ſcutis diffuderis alas.

Fulmen in ſcutis depictum.

Legio fulminatrix.

Legionem Fulminatricem Romani habuerũt: de qua apud Dionem in M. Antonino, & alibi. hanc fulmine in ſcutis decoratam fuiſſe dubium non eſt. Veruntamen Imperatoris Conſtantini alia ſententia fuit. Is & in ceteris negotiis religionis noſtræ Chriſtianæ deuotiſſimum cultorem ſe exhibuit; idemque in militiæ diſciplina non neglexit. Alij Imperatores imagines ſuas in ſignis præferri curauerant, hic labarum in crucis effigiem mutauit, vt alibi doceo; ipſamque crucis figuram haſtis præferri curauit, vt audies. Etiam tabernaculum in exercitu ſemper habuit, quò ſe recipiebat, deo Opt. Max. preces ſuas oblaturus, vt teſtantur Hiſtoriæ tripartitæ. Signa quoque clypeorum ſui exercitus cruce idem exornari voluit, atque ipſi labaro Chriſti nomen adhiberi curauit, vt auctor eſt Prudentius libro primo contra Symmachum:

Conſtantinus Chriſtianæ religionis deuotiſſimus cultor:

Hic crucem pro ſigno militari præferendam curauit.

Tabernaculum, pro oratorio habuit.

Chriſti nomen in labaro.

Chriſtus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum inſignia Chriſtus
Scripſerat. ——

Chriſti nomen in ſcutis militũ Conſtantini.

Ibidem paullo antè:

Agnoſcas Regina libens mea ſigna neceſſe eſt,
In quibus effigies crucis, aut gemmata refulget,
Aut longis ſolido ex auro præfertur in haſtis.

Quòd autem labarum, clypeorumque inſignia Chriſti nomine inſcripta dicat Prudentius, id arbitror Græcis litteris factum fuiſſe eo ferè modo, quo id repræſentant veteres nummi. inter quos reperiũtur Magnentij, in quibus ipſius effigies, cum inſcriptione tali DN. MAGNENTIVS. P. F. AVG. in cuius parte verſa tale exaratum ſignum, quale vides, cum eadem inſcriptione:

Nummus Magnentij.

Vnde error ille, quo nomẽ Chriſti ſcribatur ſic Xps.

Ignari litterarum Græcarum homines, maiorem illam litteram mediam putârunt eſſe ρ Latinum, cùm ſit ε Græcum. Natus autem ex iſtiuſmodi ſignis (ſi rectè diuino) error, vt in omnibus ferè libris quibus eccleſia Romana vtitur, nomen Chriſti ſcriptum & impreſſum videamus, hoc modo, Xp̃s, Xp̃i, Xp̃m. Præ-

Præterea in aduerſo ſcuto vniuſcuiuſque militis literis erat nomen adſcriptum; addito ex qua eſſet cohorte, quàue centuria.] Supereſſe volunt τὸ *literis*, membranæ Suſij. de quo alij ſtatuant. Illud pænè me fugerat, quòd in optimæ notæ libris H.M.& S. bis hoc capite legatur, *auerſo ſcuto*, pro, *aduerſo*. Si, vt in prælij confuſione ſe mutuò ſtatim internoſcerent; vtque de virtute ſingulorum ductoribus ipſis faciliùs conſtaret, id factum erat; retinendum erit *aduerſis*. Niſi ſi quis malit in *auerſo ſcuto* nomina ſcripta, vt eo amiſſo, vel occiſis militibus, de eorum ignauia, loco, & fortitudine pòſt liqueret; vix mihi hoc perſuadeat. Illud ſcio ſcriptum à Dione in Domitiano, Iulianum à Domitiano curam belli Dacici accepiſſe, eumque ceteris rebus benè conſtitutis, militibus iniunxiſſe, vt & ſua, & centurionum nomina ſcutis inſcriberent, quò faciliùs ij, qui præclarè aliquid, aut turpiter feciſſent, agnoſcerentur. Marij & Catuli milites cum Cimbris prœliaturi, tela quiſque ducis ſui nomine inſcripſerant. Hinc poſteà Catulorum virtus emicuit his, qui de ſtrenuitate, & præſtantia militum erant iudicaturi. Auctorem habeo Plutarchum in Mario. Illud obſeruatum, primo anno milites ſcutum geſtaſſe ſine omni argumento & inſigni, candidum. Virg. 9. Æneid.

Nomen militis in ſcuto ſcriptũ: Qua parte.

Militum nomina, & pariter centurionum in ſcutis ſcripta.

Tela quoque ducum nominibus, & cur, inſcripta.

Primo anno ſcutum tyronis candidum.

——*parmaq; inglorius alba.*

& inde *candidus umbo*, apud Perſium Satyra quinta. teſtis Turnebus lib. 20. cap. primo. Scutis porrò cuſtodiendis tanta cura adhibita, vt tegumentis fuerint induta, ne pluuiâ corrumperentur aut contritione. Cæſar mihi teſtis ſecundo belli Gallici: *Temporis*, ait, *tanta exiguitas fuit, vt non modò ad inſignia adcommodanda, ſed etiam ad galeas induendas, ſcutisq; tegumenta detrahenda tempus defuerit.*

Scuta militum tegumẽtis induta ad cuſtodiam.

Quæ omne genus militum, omne genus contineret armorum.] Tres Suſij ſcribebant, *omne genus militarium contineret armorum.* At liber collegij trium coronarum malit, *omne genus contineret armaturarum.*

Intra breue autem temporis ſpacium diligenter electi & exercitati quotidie.] *Diligenter, diligens & diligentia*, voces ſunt in quibus elegantior ſæpe ſignificatio eſt; nec vulgo ſatis perſpecta. Neque enim diligenter ſolùm facere dicimur, quod facimus ſolerter, curioſè, & ſtudioſè; verùm etiam, quod adhibito dilectu facimus. Ideoque malim hoc

Verbi diligẽter, non vulgaris interpretatio.

loco ſcribi, *iuniores diligenter lecti*. ſic eoſdem *enucleatim adſcribi*, paullo antè diximus; vbi vulgò legebatur *enucleati*. Vegetius libro ſecundo cap. 5: *Diligenter igitur lectis iunioribus*. Itidem lib. 4. cap. 34. *Sed cùm in domibus ſubſtruendis arenæ vel lapidum qualitas requiratur, tanto magis in fabricandis manibus diligenter cuncta quærenda ſunt*. Apertius teſtimonium laudare non poſſim, quàm eſt Varronis libro quinto De lingua Latina: *Sed quòd his magis promiſcuè, quàm diligenter conſuetudo eſt vſa, tranſlatitiis vtimur verbis*. Vegetius libro primo, cap. 7. extremo: *A magnis ergo viris*, inquit, *magna diligentia idoneos elegi conuenit iuniores*. Pari phraſi Scipio apud Ciceronẽ in Lælio, *querebatur homines in amicis legendis negligentiores eſſe, alibi diligentiſſimos*.

Vegetius emendatus.

Diligenter fit, quod fit cum delectu.

Promiſcuè, & diligenter, oppoſita.

Sublatum gloſſema ex Vegetio.

Nec moueatur [Cæſar tua maieſtas] quòd olim conſuetudo eſt mutata, quæ viguit huius felicitatis.] Quæ incluſa vidiſti, nulli libri ſcripti mei agnoſcunt; ne quidem M. & S. quare in officinis illa poſteà adſuta cõſtat. At nondum conſtitutus eſt locus, ex ſententia. Emaculo, & ſuppleo hiatum hoc modo: *Nec moueat, quòd olim conſuetudo eſt mutata, quæ viguit. Sed huius felicitatis, &c.* Qui particulam *ſed*, hinc eiecerunt, id fecerunt inuitis omnibus libris ſcriptis, & pleriſque excuſis. lapſi ſunt, quòd vſum, & ſignificationem hanc perſpectam non haberent. Valet autem *ſed* hoc loco, quod *nam, enim, etenim*. Id ignoratum depranando ſæpiùs Vegetio cauſſam dedit. Reſtituo & lib. 2. cap. 23. & lib. 3. cap. 7. Id rectè, & ordine me feciſſe, docebo exemplis; quia vidi magnos viros in hac vocula offendiſſe. Tacitus quinto Hiſtoriarum: *Ne tum quidem Romana claſſis pugnæ adfuit: ſed obſtitit formido, & remiges per alia militiæ munia diſperſi*. Ammianus Marcellinus lib. vndeuigeſimo: *Confines caloribus, tempore febrium areſcunt. ſed quanto ignis materies ceteris efficacior, tanto ad perimendum celerior ſiccitas*. Itidem in conſtitutione Imperatoris Alexandri in l. 7. C. de donationibus inter virum & vxorem, intelligo hæc verba: *Sed ſi matrimonium inire non valuit*. Cicero ad Q. Fratrem libro 3. epiſtola prima: *O me ſollicitum! quantum ego dolui in Cæſaris ſuauiſſimis litteris: ſed quo erant ſuauiores, eo maiorem dolorẽ illius ille caſus adferebat*. Ibi Dionyſius Lambinus ratus *Sed* particulam aduerſatiuam eſſe, & ob id non quadrare; edendum curauit ſua auctoritate, *ſcilicet quò erant ſuauiores*. ceterùm (quod liberum cuique relictum eſt) ab illo diſſentio. Similem errorem ſcio incidiſſe in Inſtitu-

Emaculatus Vegetij locus.

Sed vſurpatum, pro Nam.

Id magni quidã viri nõ animaduerterunt.

Interpretata l. 7. C. de donationibus.

Ciceronis lectio confirmata.

Diſſentio à Lambino.

tionibus

tionibus noſtris, magnum Iureconſultum: ſed nunc locus non occurrit. Obſeruaui pari phraſi particulam *Nam*, ſignificationem ſuam mutauiſſe, & pro *Sed* vſurpatam aduerſatiuè, Inſtit. de codicillis, §. directò: *Directò autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi poteſt: nam per fideicommiſſum hæreditas codicillis iure relinquitur.* Ibidem tit. De hereditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur, §. emancipati: *At hi*, inquit, *qui emancipati à parente in adoptionem ſe dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris, quaſi liberi: ſi modò cùm is moreretur, in adoptiua familia fuerint. Nam vino eo emancipati, ab adoptiuo patre perinde admittuntur, ac ſi emancipati ab ipſo eſſent, nec vnquam in adoptiua familia fuiſſent.* Plinius lib. 14. capite primo, *Nec non vineæ oppugnationum dedere rationem. nam in medicaminibus adeò magnum obtinent locum, vt per ſeſe vino ipſo remedia ſint.*

Nam, pro Sed vſurpatum. Adhibita lux §. directo, Inſtit. de codicillis.

Item § emancipati, Inſtit. De hereditatibus quæ ab inteſtato.

Omne opus difficile videtur antequam tentes.] Amo membranas N. in quibus diſertim ſcribebatur, *omne opus difficile videtur ante tentamentum.* Ammianus, vt alibi, ita & hîc auxiliares manus Vegetio porrigit. Is libro 24. *Ideóque illos exiſtimaremus erupiſſe ad audaces excurſus & tentamenta.* Scriptor noctium Atticarum: *Exponit igitur tentamenti gratia controuerſiam parùm conſiſtentem; quod genus Græci ἄπορον vocant.* libro nono capite decimo quinto. De tentamento, honeſtamento, regimento, & ſimilibus vocabulis, plura dico libro 3. cap. 7.

Tentamenti vocabulum Vegetio redditum.

AD CAPVT XIX.

SED in quibuſdam notarum peritia, calculādi, computandique vſus exigitur.] Fortean Vegetius ſcripſerit: *Sed in quibuſdam notarum peritia computandique eligitur.* Nullum eſt τὸ *vſus* in codice M. Inſuper alij, videlicet S.H.N. & quatuor Suſij, *eligitur*, referunt; non, *exigitur*. & ita in ſummario huius capitis eſt, *Præter corporis robor notandi, & computandi artem in tyronibus eligendam.* quod ita lego cum optimæ notæ libris. Notarum peritia vſui eſſe potuit in caſtris ad ſcribenda militum teſtamenta, tum ad perſcribenda ſociis, quæ alios volebant celare: Suetonius Octauio. Ab his notis, Notarij dicti ſunt. de quibus Martialis:

Notarum periti milites requiſiti.

Notarum peritia vbi militibus vſui.

Notarij dicti a notis.

Currant verba licet, manus eſt velocior illis;
Nondum lingua ſuum, dextra peregit opus.

Notas iſtiuſmodi ad celeriter ſcribendum primus dici-

Notarum inuentio Mæcenati tributa.

tur inueniſſe Mæcenas: eaſdem complures docuiſſe per Aquilam, tradit Dio in Auguſto. Neq. in teſtamẽtis, & arcanis ſcribendis tantùm vſui militibus hæ notæ; ſed in rationibus quoque vſurpatæ. Sic T. nomini militis appoſitum, ipſum in bello ſuperſtitem eſſe ſignificabat. At contra θ. præpoſitum, obiiſſe indicabat.

Nota, qua militem indicabat ſuperſtitem: Alia quæ iudicabat mortuum.

Totius enim legionis ratio, ſiue obſequiorum, ſiue militarium numerorum, ſiue pecuniæ quotidie adſcribitur actis.] Pro, *numerorum*, libri M. S. H. N. edebant *numerum*. Quod vtrùm de numeris legionum, an verò leuiter immutatum in *munerum*, de officiis, laboribus militaribus accipiendum ſit; aliis excutiendum relinquo. Diſcimus autem ex hoc loco Vegetij, vt domi, itidem belli acta confici ſolita. ea qui ſcriberent, Actuarij dicti. quorũ mentionem factam vidi in Conſtitutionibus Imperatorum, l. quicunque, C. de apochis publicis, libro decimo, l. actuarij, l. excellentia, l. iubemus C. de erogatione militaris annonæ. His Actuariis permiſſum erat paciſci & negotiari cum militibus, ipſiſque ante tempus erogationis pecuniam ſpeciéſve annonarias mutuò dare. ſed pro ſingulis ſolidis tremiſſem tantùm, id eſt tertiam ſolidi partẽ accipiebant: non in annos, ſed pro omni tempore dilatæ ſolutionis. neque poterat actuarij vlla machinatione, pro temporis prolixitate, vnius tremiſſis quantitatem excedere. Quòd ſi nunc quæſtio hac de cauſſa inter militẽ & actuarium oriebatur, debebat pecuniam erogator apud principia deponere; & ibi lis decidebatur. quæ omnia docet nos prædicta l. Iubemus, C. de erogatione militaris annonæ lib. 12. Hos actuarios ſunt qui *Actarios* vocari voluerint: quibus adſentitur lapis vetus.

Acta Romæ conſcribebantur; Etiam in caſtris. Actuarij, qui acta ſcribebant.

Actuariis exercitus pecuniam quaſi mutuam dare militibus permiſſum. Quo fœnore id licitum fuerit.

Lis inter Actuarium, & militem emerſa, vbi deciſa.

Actarios quidã nuncuparunt.

IMP. CAESARI
M. AVREL. ANTO
NINO. PIO. FELICI. AVG
PARTHIC. MAX. BRIT. MAX
GERMAN. MAX. PONTIF. MAX
TRIB. POT. XVIIII. COS. IIII. IMP. III.
P. P. PROC
EQVITES. IN. HIS. ACTARIVS

LEG.

LEG. VII. GEM. ANT. P. FEL
DEVOTI NVMINI MAIESTA
ꝑQ EIVS

Maiore propè diligentia, quàm res annonaria, vel ciuilis polipticis adnotatur.] Anteà vulgabatur, *pollitici libris adnotatur*. Verùm vox, *libris*, exſulat ab omnibus membranis, & duobus vetuſtiſſimis codicibus impreſſis: In M. *politicis adnotatur*. in N. & H. diſertim ſcriptum eſt, *polipticis adnotatur*. quod à Vegetio ſic ſcriptum fuit. eamque lectionem conſeruatam vidi (quod meritò mirere) in libro collegij trium coronatum. imò in poſtremis illis membranis, hoc ad oram interpretamentum: *Polipticus liber eſt, in quo vita vrbana ſcribitur*. Sed diu hîc conſiſtendum non eſt, nam locus itidem emendatus à Iacobo Cuiacio lib. 4. Obſeruat. capite 27. quem vide, & Caſſiodorum libro quinto Variarum, capite 14. *Emendatus Vegetius.*

Quotidianas etiam in pace vigilias, item excubitum, ſiue angarias.] Vox, *excubitum*, confirmare partim videtur emendationem, quam huic loco adhibent libri S. H. N. in quibus impreſſum, & ſcriptum exſtat, *agrarias*; quas nos alibi interpretamur. *Iterum emendatus.*

Quæ viciſſim milites faciunt.] Miratus ſum particulam *quæ* huic ſcriptori hactenus adhæreſcere. nam illam abdicant libri vetuſtiſſimi M.S. & quotquot prætereà vidi membranas: nec video quis illius hîc vſus eſſe poſſit; niſi plauſtrum percellere voluit, quiſquis hoc appoſuit de ſuo. *Iterum emendatus.*

Nomina eorum, qui vices ſuas fecerunt, breuibus inſeruntur.] Breuis, breues, & breuia in iure noſtro reperias paſſim: præſertim in Conſtitutionibus principalibus, & libris Βασιλικῶν. Definiuntur à Zonarâ: Βρέβιον ἡ ἐπιτομὴ λέγε), καὶ σωματικὸν χαρτίον. Lampridius in Alexandro: *Milites*, inquit, *ſuos ſic vbique ſcinit, vt in cubiculo haberet breues, & numerum, & tempora militantium*. Alij breuiarium vocârunt. Suetonius in Octauio: *fecit & breuiarium totius imperij, quantum militum ſub ſignis vbique eſſet*. *Breues quid ſint.* *Breuiarium.*

Quando quis commeatum acceperit, vel quot dierum adnotatur in breuibus.] Nihil hîc aliud ſignificat *commeatus*, quàm litteras dimiſſorias, quibus milites à ſignis ad aliquod tempus dimittebantur. & eo modo intelligenda *Commeatus, littera ſunt dimiſſoria.*

hæc

hæc vox in l. 1. 3. 12. & 14. ff. De re militari, & C. de commeatu, libro duodecimo, tit. 42. Commeatum hunc Arcadius & Honorius *epistolas* vocant, l. 2. C. de desertoribus. Festus: *Remeare*, inquit, *est redire, vt commeare vltrò, citrò ire. vnde commeatus dari dicitur, id est tempus, quo ire, & redire quis possit.* Hirtius: *Qui aut morbo impediti, aut commeatu dato, cum signis non potuerant in Aphricam transire.* Formulam, seu potiùs exemplum, Liuius suppeditat, libro trigesimo: *Si quis vestrum suos inuisere vult, commeatum do. primo vere adsitis edico.* Dabatur autem commeatus à Tribunis cohortium, aut præpositis militum, aut vicariis, & domesticis eorum, vel à Principe, vt in l. 1. C. de commeatu docet Iacobus Cuiacius, per l. vlt. C. de erogatione militaris annonæ: & l. 5. C. de iurisdictione omnium Iudicum.

Epistolas quidã vocárunt.

Cõmeatus vnde dicatur.

Commeatus formula.

A quibus datus commeatus.

Tunc enim difficile commeatus dabatur.] Certè expeditionis tempore, imminentibus hostibus, non dabatur commeatus, nec ampliùs quàm triginta militibus; quos tantùm dimitti datis commeatibus, sacra constitutio censuit, l. iubemus C. de erogatione militaris annonæ. D. Octauius ita seuerè disciplinam militarem rexit, vt ne legatorum quidem cuiquam, nisi grauatè, hiberniſque demum mensibus, permiserit vxorem interuisere. Suetonius testis in Octau. cap. 24. Scripsit quoque Paternus, *debere eum, qui se meminerit armato præesse, parcissimè commeatum dare; equum militarem extra prouinciam duci non permittere*, l. officium, ff. De re militari. Q. Fuluius Flaccus censor, Fuluium fratrem, cohortem legionis, in qua tribunus militum erat, iniussu consulis domum dimittere ausum, senatu mouit. Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. Liuius lib. 41. Velleius lib. 1.

Commeatus, tempore expeditionis quot militibus daretur.

D. Octauius parcissime commeatum dabat.

Tribuni cõmeatum dare multis, sine cõsensu consulis non debebant.

Nisi cautis iustissimis approbatis.] Sequor membranas H. quæ habent, *iustissimis ac probatis.* Id enim innuere videtur Vegetius, non fuisse satis prætendere iustam decedendi ab exercitu causam, nisi probata illa esset ab iis, qui facultatem habebant dandi commeatus. Alluſit fortè ad probatorias, quarum frequens mentio in posterioribus libris Iustinianei codicis. Hæ litteræ, seu instrumenta, tanquam symbola erant, quæ pro gradu & officio petentium dabantur; modò ex scrinio memoriæ, interdum ex scrinio sacrarum litterarum, vel ex scrinio sacrorum libellorum. Neque in palatina tantùm militia vsui hæ probatoriæ; verumetiam

Restituta Vegetio sua scriptura

Probatoriæ, littera seu instrumenta.

Scrinia diuersa. Probatoriæ in palatina militia vsus:

rumetiam in castrensi, vt appâret in constitutione Zenonis, l. neminem, C. De re militari. qua constitutione etiam illud cauebatur, eas probatorias non Magistrorum militum, aut ducum (vt anteà fieri solet) sed ipsius principis manu subsignari debere. Ipsæ quoque probatoriæ codicibus illis, qui in scriniis singulis adseruabantur, inseri solebant, l. 3. C. de agentibus in rebus. Hoc ampliùs obseruatum, vt qui ad officium aliquod admittendi erant, prolata illa probatoria, trium testium iuratorum testimonio probarent, se veræ & catholicæ fidei esse; l. 9. & sequente, C. de diuersis officiis & apparitoribus, lib. 12. Idemque obseruatum fuisse, etiam cùm in armata militia sacris episcopis quis prouehendus esset, ex Imperatoris Constantini Græca constitutione, & Cedrino probauit Iacobus Cuiacius in notis suis ad dictam l. 1x.

Itidem in castrensi.

Probatoriæ militiæ, Principis manu subsignatæ.

Probatoriarum exemplii in scriniis seruatum.

In palatio Cæsarum nemo promotus nisi veræ & Catholicæ fidei esset.

Itidem seruatū in militia armata.

Imperatoris militem, qui veste, & annona publica pascebatur.] Auctor est Festus in *Priuato*, milites Romanos priuato sumptu se aluisse ad id tempus, quo Roma à Gallis capta fuit. Liuius libro quarto extremo memoriæ prodidit Anxure capto, anno ante captam vrbem septimo decimo, decreuisse Senatum, vt stipendium miles de publico acciperet, cùm ante id tempus de suo quisque functus eo munere esset. Eamque rem, etsi reclamantibus resistentibusque tribunis plebis, patres tamen perseueranter tuebantur. conferre ipsi primi, & quia nondum argentum signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes, speciosam etiam collationem fecerunt. eoque exemplo motis primoribus plebis & nobilium amicis, repentè certamen conferendi ortum est: teste eodem Liuio. De ære graui adeundus Plinius lib. 33. cap. 3. Atqui non eodem anno equitibus, quo peditibus stipendium constitutum. Datum enim peditibus anno vrbis CCCXLVII, Anxure Volscorum oppido prædicto capto, ac direpto; Liuius lib. 4. Equitibus verò anno Vrbis CCCL. bello Veienti; vt ex Liuio discimus initio libri quinti. Dictum autem stipendium à stipe. Vlpianus: *Stipendium à stipe appellatum est, quòd per stipes, hoc est, modica æra colligatur*, l. ager 27. ff. de verborum signific. Varro lib. 2. De vita populi Romani: *Stipendium*, inquit, *appellatur, quod æs militi semestre aut annuum dabatur. cui datū non sit propter ignominiam, ære dirutus est.* Sed stipendium hoc,

Milites Romani sumptu priuato militárunt.

Quando stipendium de publico acceperint.

Argentum Romæ nondum signatum.

Equitibus non eodem tempore stipendium de publico datum, quo peditibus.

Equitibus, quando primùm constitutum.

Stipendium vnde nomen acceperit.

AEre dirutus quis.

hoc, nomine pœnæ, per tribunos militibus sæpe ereptum est. testis Festus in voce *resignare*. *Resignatum*, inquit, *æs dicitur militi, cùm ob delictum aliquod, iussu tribuni militum, ne stipendium ei detur, in tabulas refertur. Resignare enim antiqui pro scribere interdū ponebant.* Meminit & Ausonius poëta in præfatione ad Centonem nuptialem. At materiam huius stipendij æream fuisse, ex Liuij lib. 7. & mille aliis locis satis cognitum. Dabatur autem ad libram vel trutinam. Varro: *Stipendium ab stipe dictum, quòd æs quoque stipem dicebant: nam quòd asses librę pondo erant, qui acceperant maiorem numerum, non in arcę ponebant, sed in aliqua cella stipabant, id est, componebant, quò minus loci occuparet: à stipando stipem dicere cœperunt*; quarto libro De lingua Latina. Plinius: *Quin & militum stipendiorum, hoc est stipis ponderandæ pensatores, libripendes dicuntur*, lib. 33. Naturalis historiæ. Neque solùm libera republica iste mos fuit: nam sub principibus, etiam posterioribus, æreos nummos pro stipendio pensos, probo ex auctore De rebus bellicis incerto, quem sub Theodosio & liberis eius vixisse, alibi diximus. inquit autē ille: *Sed potentia regalis, pro licentia speciem suam tantùm in auro, argentoq; signauit; quæ pro reuerētia figuræ nullis vsibus proficiens, ad honorem regium sacrata permansit. Æris autem materia, quæ præ copiā vilior erat, ad dona militaria, & varia populorum commercia signabatur.* Hoc amplius, quod diurnum militibus persoluebatur, id Polybius lib. 2. appellabat semper *obsonium*. pro quo Liuius lib. 38. in seditione ad Sucronem, semper vsurpauit, *stipendium*. accedit Glossarium vetus: *Stipendium ὀψώνιον στρατιωτικὸν, μισθὸς στρατιωτικός.* Quantum porrò militare stipendium fuerit, haud procliue dictu: Polybius diurnum peditis quæstum duos obolos statuit; centurionis duplex, equitis dragmam, quæ eadem Græcis ac denarius apud Romanos. De stipēdiis his variæ opiniones fuerunt inter doctos. scripsit de iis Carolus Sigonius, de antiquo iure ciuium Romanorū, Ioannes Stadius ad Florum, Læuinus Torrentius ad Suetonium, Alexander Neapolitanus; & alij. Sed totam illam antiquitatem, qua est animi sagacitate, Iustus Lipsius solus rectè perueſtigauit atq. illucidauit, primo suorum Electorum, cap. 2. & ad primum Annalium Taciti. Duos enim obolos, quorum antè Polybius meminit, redactos ad nummū Romanum, dicit fuisse tres asses, Polybij scilicet ætate, id est sub bellum Punicum secundum.

Æs militi resignatum.

Æs militibus ad trutinam datum.

Pensatores stipendiorum.

Principum effigies in nummis aureis argenteisq; tantùm ad honorem, non ad vsum publicum.

Opsonium, pro stipendio.

Stipendiū diurnum quantum.

Valde exiguum libera rep.

ſecundum. ſed nimis vile, & perexiguum hoc diurnum ſtipendium. Primam ſub Cæſare, ante bellum ciuile, acceſſionem factam dicit. vt qui legionibus ſtipendium in perpetuum duplicârit, teſte Suetonio, in Iulio cap. 26. Ergò eo æuo ſex aut ampliùs in diem aſſes. Secundam acceſſionem factam docet, ſub Octauio. Sub Tiberio certè denis in diem aſſibus militaſſe liquet ex oratione Percennij militis ſeditioſi, apud Tacitum, primo Annalium: *Enimuerò*, inquit ille, *militiam ipſam grauem, infructuoſam: denis in diem aſſibus animam & corpus æſtimari.* Hi aſſes, menſtruum ſtipendium faciebant vnius aurei, prædicti ſcilicet Tiberij æuo. Aucti tamen vſque ad ternos aureos, quibus & quartum Domitianus Cæſar addidit. ita vt illius tempore miles quatuor acceperit ſtipendia, ſiue aureos quatuor. vide Sueton. in Domitiano.

Auctum tempore Cæſaris:

Iterum auctum ſub Octauio.

Deni aſſes diurni.

Stipendium amplißimum tempore Domitiani.

Qui veſte, & annona publica paſcebatur.] Veſtem, & annonam de publico militem accepiſſe Vegetij æuo, puto falſum eſſe. Illud autẽ Hiſtoriæ loquuntur, cùm etiam minima ſtipendia, id eſt tres aſſes diurnos milites merebant; illud in vſu apud Romanos fuiſſe, vt veſtem, frumentum, à quæſtoribus quidem acciperent, ſed certo, ſtatutoque pretio, quod in perſoluendo ſtipendio detrahebatur. Qua re adductus Caius Gracchus, homo plebis Romanæ ſtudioſiſſimus, legem tulit, vt ſaga militibus darentur ſumptu publico; nihil hac de cauſa ſtipendio militari imminuto: vt prodidit Plutarchus in Graccho. Nihilominus ſublata denuò ea lex, aucto, vt iam diximus, ſtipendio: indicat enim idem ſeditioſus ille (de quo paulo antè) Percennius apud Tacitum: *Denis in diem aßibus animam & corpus æſtimari. hinc veſtem, arma, tentoria; hinc ſæuitiam Centurionum, & vacationes munerum redimi.* De veſte militari, conſulendus codex Iuſtiniani, libro duodecimo, titulo 39. item l. prima & l. ſexta, C. de erogatione militaris annonæ.

Veſtis militi è publico Vegetij æuo non data. Data olim; ſed pretium eius à ſtipendio detrahebatur.

Id abrogatum lege C. Gracchi.

Ea lex denuò ſublata, ſtipendio iam ſatis lauto.

Vtilitatibus vacare priuatis.] Milites non alibi animum habere debent, quàm in tuenda republica. Caſſiodorus: *Publicis debent inſudare, qui nomen dedere militiæ*: lib. 2. Variarum, cap. 31. Scripſit quoque Paternus, *debere eum, qui ſe meminerit armato præeſſe, ad opus priuatum, piſcatum, venatum militem non mittere*; l. officiũ. ff. De re militari. Legionis legatum, notatum ignominiâ à Tiberio apud Suetonium legimus, quòd

Milites de rep. tuenda ſolum oportet eſſe ſollicitos.

Tribuni eos à ſignis ablegare ſua cauſſa non debent.

quòd paucos milites, cum liberto ſuo, trans ripam venatum miſiſſet. Tum & Conſtitutione Imperatoriâ ita cautum eſt: *Milites, qui à Republica armantur ac aluntur, ſolis debent vtilitatibus publicis occupari; nec agrorum cultui, & cuſtodiæ animalium, vel mercimoniorum quæſtui, ſed propriæ muniis inſudare militiæ,* l. milites 15, C. De re militari. Itidem cauet Iuſtiniani conſtitutio l. vnica C. negotiatores ne militent. Poſthumum quoque conſularem damnatum ſcribunt, quòd operâ militum in agro ſuo vſus eſſet: epitome Liuij. Iterum Imperator Iuſtinianus noua Conſtitutione ſua, De militibus, Eos, qui milites priuatis vſibus inſeruientes, detinent, omnibus facultatibus priuat, & ærario addicit; ipſos milites cingulo ſpoliat, & extrema in fert ſupplicia; Nouella CXVI. Eôdem pertinebat, quod Vegetius noſter paulo antè præmiſit: *Nec aliquibus milites inſtituti deputabantur obſequiis, nec priuata iiſdem negotia mandabantur.*

Milites negotiari non debent.

Pœna eorum, qui priuatis vſibus militem deſtinant.

Pœna militum, qui ſe patiuntur detineri.

Ad obſequia tamen iudicum.] Membranæ H. exprimebant, *Iudicium.* neque id inſoléns, aut nouum videri debet. In membranis noſtris l. 2. C. De officio comitis ſacri palatij; & in l. nulli C. De officio Rectoris prouinciæ; diſcertim quoque ſcripsêre, *indicium*, pro *indicum.* & *præfecti vigilium*, ibidem appellantur in l. vnica, C. De officio præfecti vigilum: Itidem *radicium, cernicium, à radice, cernice*, veteres declinaſſe, teſtis mihi Soſipater Chariſius, lib. 1. Itidem *meretricium, ciuitatium, principium, hominium*, & mille alia declinabant.

Iudicium, pro iudicum.

Vigilium, pro vigilum.

Radicium, cernicium, & ſimilia.

Deputabantur milites, qui vocabantur accenſi.] *Accenſos*, hos milites nuncupabat manuſcriptus N. Varro lib. 20. Rhetoricorum: *Vt conſules, ac prætores, qui ſequuntur in caſtra, accenſi dicti, quòd ad res neceſſarias ſæpiùs acciantur, veluti accenſiti.* Hos alij *adſcriptinos* vocârunt, alij *optiones.* diuerſáque iiſdem tribuêre munera; vt audies. Imprimis Feſtus in *Optio*, eos milites, qui ſua ætate Optiones dicebantur, olim Accenſos dictos fuiſſe refert. Eôdem proximè accedit noſter Accurſius: *Accenſi*, inquit, *dicebantur attributi decurionibus, hoc eſt miniſtri eorũ, quaſi ad cenſum additi.* Varro lib. 3. De vita populi Rom. *Accenſos dictos* indicat, *quòd decurionibus & cẽturionibus accẽſebantur, id eſt attribuebantur.* & leuis armaturæ fuiſſe indicat, libratores ſcilicet, funditores: *Quid*, inquit, *de adſcriptiuis? cùm erant adtributi decurionibus, & centurionibus, qui eorum habent numerum, accenſi vocabantur: eoſdem etiam quidam vocabant ferentarios,*

Accenſi ferentarij, id eſt leuis armaturæ.

Accenſi milites vnde nomen adepti.

qui

qui depugnabant pugnis & lapidibus; his armis, quæ ferrentur, non quæ tenerentur. In pugnã productos iam intelleximus: discemus etiam in locum decedentium militum suffectos: Varro, *Adscriptini*, inquit, *dicti, quòd olim adscribebantur inermes, qui succederent armatis militibus. id est, si qui eorum deperissent*; lib. 6. De lingua Latina. Accensionatus certè in ministerio fuit potissimùm, & ad arbitrium eius, cuius accensi ministratores essent. At verò Optionatum, vt & decurionatũ, pretia fuisse bonis tantùm, atque strenuis parata, auctor Cato Censorius in ea, quam apud equites habuit. Fuêre tamen optiones in castris etiam vilissimi. quales fuisse verosimile est, optiones speculatorum. De quibus nos alibi.

Ferentarij vnde nuncupati?

Defunctis militibus succassérit.

Quos nunc supernumerarios vocant.] Supernumerarij, & inter pedites erant, & erant inter equites; teste auctore nostro lib. 3. cap. 18. De supernumerariis, probanda sententia est, quam auctor incertus De rebus bellicis proposuit, cap. De releuando sumptu militari: *Quia nonnunquam*, inquit, *bellorum ruina, aut fastidio castrensium munerum, deserta militia de summa integritatis intercipit; tali remedio huiusmodi damna supplenda sunt. scilicet vt centeni, aut quinquageni iuniores extra hos, qui matriculis continentur, habeantur in promptu, armis exerciti, & minori, vt pote tyrones, stipendio sublenati; in locum amissorum, si res ita tulerit, surrogandi.* Aliud denique genus supernumerariorum, qui absentes, & titulo tenus militia fungerentur; imaginarij, non veri, milites: quos D. Claudius instituit. auctor Suetonius: *dum equestres militias ita ordinauit, vt post cohortem, alam; post alam, tribunatum legionis daret: stipendiaq; instituit, & imaginariæ militiæ genus, quod vocatur supernumerum; quo absentes, & titulo tenus fungerentur*: in Claudio, cap. 25. De supernumerariis mentionem factam vidi in l. 2. C. de castrensiariis, lib. 12.

Supernumerarij, tam inter equites, quàm inter pedites.

Centeni, aut quinquageni supernumerarij, extra eos qui matriculis inscripti erant.

Supernumerarij milites alij, titulo tenus.

AD CAPVT XX.

VT ex donatiuo, quod milites consequuntur.] Donatiua commoda erant, quæ militibus distribuebantur vltra stipendia, mera liberalitate, & quidem diuersas ob causas. quales erant, victoriæ, adoptiones, vel inaugurationes Cæsarum. Cassiodorus lib. 4. Variarum ca. 14. *Qui enim debent ad fiscum celeriùs esse deuoti, nisi qui capiunt commoda donatiui? quando amplius de nostra humanitate recipiunt, quàm stipendij iure præstatur.* Dabantur autem & auctoratis in ipso tyrocinio, vt

Donatiuum quid fuerit.

militantibus. confirmat Turnebus lib. 19. Aduerſ. cap. 21. hoc D. Hieronymi teſtimonio: *Ecce donatiuum, quod miles, aurus acceperas, hoſtilia caſtra ſuſpirant.* Dabantur autem hæc annuè; ideoque certum in locum milites conuocari ſolitos, teſtis epiſtola Regis Theoderici apud Caſſiodorum lib. 5. Variarum: *Conſuetudine*, inquit, *liberalitatis regiæ commonemur, vt Gothis noſtris debeamus ſolemnia noſtra largiri. & idcò deuotio tua millenarios prouinciæ Picenij, & Samnij, ſine aliqua dilatione commoneat, vt eos qui annis ſingulis noſtræ manſuetudinis præmia conſequuntur, pro accipiendo donatiuo ad comitatum faciat incunctanter occurrere.* Statum porrò huic rei diem fuiſſe, diſcimus ex Pauli Diaconi libro vndecimo Hiſtoriarum: *Cùm veniſſet*, inquit, *tempus, quo imperialia milites dona ſolent accipere (hoc enim agitur plerumque die Kalendarum Ianuariarum, & natali principum, & vrbium regiarum) exquiſiuit quatenus eos ſimpliciter ex priſca conſuetudine fallere potuiſſet.* Aliud inſuper donatiuum, quod commodum erat emeritæ militiæ, & dari ſolitũ poſt iuſtam miſſionem. quidam *præmium* appellârunt: Tacitus primo Annalium; *iiſdem in caſtris præmium pecunia ſolueretur.* meminit & Suetonius in Octauio, cap. 24. & 49. *Emeritum* alij vocatũ putant: ſed id diuerſum à præmio fuiſſe, indicare viſus Menander Iuriſconſultus, l. nõ omnes; & Paulus l. qui excubias, ff. De re militari. Emeritum ſuſpicor fuiſſe in agris, præmium in pecunia. nam qui iuſta miſſione mittebantur veterani, præter agros, pecuniam quoq. recipere ſolent. teſtes Hiſtorici; Tacitus imprimis. Aliud præmia, aliud emerita fuiſſe cenſuit quoque doctiſſimus Iuriſ. & omnis antiquitatis amantiſſimus Læuinus Torrentius; qui præmia fuiſſe dicit, quæ vltra emerita dabantur.

Donatiua annuè quoq. data: Ea cauſſa conuocati milites vnum in locum.

Status illi rei dies Kalend. Ianuary.

Commodũ emeritæ militiæ.

Præmium alij vocarunt.

Emeritum aliud à præmio.

Dimidia pars ſequeſtraretur apud ſigna.] Id diuinitus ab antiquis inſtitutum fuiſſe, Vegetius indicat. qui mos quando cœperit, etiam nunc mihi incognitum eſt. meminiſſe ſcio Suetonium, in Domitiano, cap. 7. *Geminari legionum caſtra prohibuit, nec plus, quàm mille nummos à quequam ad ſigna deponi, quòd L. Antonius apud duarum legionum hiberna res nouas moliens fiduciam cepiſſe etiam ex depoſitorum ſumma videretur.*

Quæritur quando cœperit mos deponendi donatiua apud ſigna.

Denique decem folles, hoc eſt decem ſacci.] Gloſſarium vetus, Φόλλις, *mantica, follis.* Iuuenalis, —— *& tenſo folle reuerti*: de eo, qui benè nummatus rediret. Liuius lib. 9. *Eques folliculis in caſtra frumentum veheret.* Auctor ad Herennium,

Follis idem quod ſaccus aut pera.

nium, *Parricidæ os lupino folliculo obuoluebatur.*

Addebatur & ſaccus vndecimus, in quem tota legio particulam aliquam cõferebat; ſepulturæ ſcilicet cauſſa.] Obſeruandum hoc loco, valdè pro humatione cadauerum ſollicitos etiam milites veterum fuiſſe. Sæpe autem Græcos, ſæpè Romanos, pactum cum hoſtibus iniiſſe de corporibus ſuorum ſepeliendis, teſtes ſunt Homerus, Virgilius, Liuius, & Caſſiodorus lib. 2. Variarũ cap. 19. & cap. 22. Etiam inducias ſepeliendis vtrimque cæſis in acie datas, memorat Liuius lib. 32. Appianus De bellis Punicis ſcriptum reliquit Aſdrubalem, victos à ſe Romanorum Tribunos rogatu Scipionis, ſepeliiſſe. In Cornelij Taciti Annalibus inſigne pietatis exemplum, quod dignum perpetua memoria: *Romanus excrcitus ſextum poſt cladis annum trium legionum oſſa, nullo noſcente alienas reliquias, an ſuorum humo tegeret, omnes vt coniunctos, vt ſanguineos, aucta in hoſtem ira, mœſti ſimul, ac offenſi condebant.* Huic pietati erga mortuos etiam x. viri fauerunt, vt videre licet apud Ciceronem 2. De legibus, & ex ipſis XII. tabulis: HOMINI MORTVO NE OSSA LEGITO, QVO POST FVNVS FACIAS; NISI BELLI, PEREGREVE MORTVO. Magna profectò Tiberij crudelitas; quo imperante ſepulturam vltroneâ morte impetratam clamitant Annales Cornelij Taciti: *Damnati*, inquit, *publicatis bonis, ſepultura prohibebantur: eorum, qui de ſe ſtatuebant, humabantur corpora: manebant teſtamenta, pretium feſtinandi.* Sed fruſtà hactenus digredimur. nam apud Vegetium alter locus, qui ſollicitudinem de Romanorum ſepultura apertè loquitur: *Inter tanta mortium genera, qui acerbiſſimus caſus eſt, abſumenda piſcibus inſepulta ſunt corpora*, lib. 4. cap. 44. Apud Græcos, deditionis ſeu traditæ victoriæ ſignum fuit, ſi per præconem corpora interfectorum ad ſepulturam poſcerentur; Iuſtinus lib. 6.

Et ideo ſigniferi non ſolùm fideles, ſed etiam litterati homines eligebantur.] Liber collegij trium coronarum multò mauelit, *diligebantur*. Hos ideò litteratos Vegetius quærit, vt ſciant, depoſita ſeruare, & ſingulis rationes reddere. Recténe id onus ſigniferis impoſuerit Flauius, ipſe viderit. Librarios quoque depoſitores et rei præfectos fuiſſe, veroſimile eſt: de quibus apud Paternum eſt, in l. vlt. ff. De iure immunitatis.

Milites pro humatione ſuorum quam olim ſolliciti.

Sæpe pactum initum de ſepeliendis cæſis.

Eius cauſſa & inducia factæ.

Romani poſt annum ſextum reliquias ſuorum condiderunt.

Id lege XII. tabularum permiſſum.

Tiberij in hac parte nimia crudelitas.

Deditionis ſignũ apud Græcos, ſi corpora ſuorum, ad ſepulturam poſcebant.

Signiferi quamobrem litterati eſſe debuerint.

Librarij in exercitu.

AD CAPVT XXI.

PER diuersas scholas milites promouerentur.] Hac de re egi paulo superius: & indicat Suetonius in Claudio cap. 25. *equestres milites ita ordinauit, vt post cohortem alam, post alam Tribunatum daret.* Operæ pretium est audire quod aduersus Ioan. Hierosolymitanũ de degradatione Tribuni scripsit Hieronymus: *Finge,* inquit, *aliquem tribunitiæ potestatis suo vitio regradatum, per singula equestris militiæ officia, ad tyronis vocabulum deuolutum. nunquid ex tribuno statim fiet tyro? non. sed antè primicerius; deinde senator, ducenarius, biarchus, circitor, eques; deinde tyro. & quanquam tribunus quondam miles gregarius sit, tamen ex tribuno non tyro, sed primicerius factus est.*

Regradatio militis qualis fuerit.

Ex omni legione infinita commoda consequitur.] De his primipili commodis, consulendus Inreconsultus in l. pater, ff. de adimendis legatis: & l. 1. C. de primipil. lib. 12. Neque solus primipilus emolumenta ex legione percipiebat: verùm etiam tribuni sua cõsequebantur commoda: quæ peculiari nomine *stellaturas* vocârunt Imperatores Theodosius, & Anthemius in l. septem, C. de erogatione militaris annonæ. Lampridius in Alexandro: *Annonas militum diligenter inspexit; Tribunos qui per stellaturas militibus aliquid abstuliſſent, capitali pœnâ affecit.* Non optimè in illius loci interpretatione de Lampridio meritus Io. Baptista Egnatius: qui nescio quid istic blaterat de crimine stellionatus. Itidem *Hadrianus Cæsar passus non est tribunos quicquam à militibus accipere.* testis in ipsius vitâ Spartianus. Pescennius Imperator duos tribunos, quòd stellaturas accepissent, lapidibus obrui ab auxiliaribus præcepit; vt auctor est itidem Spartianus. Consistebant autem stellaturæ in annonis dierum septem, vel earum pretio: teste Cuiacio in prædicta l. 7. C. de erogatione militaris annonæ. & videnda constitutio Theodosij & Valentiniani in l. duces. C. de officio militarium Iudicum. Atqui prætactum morem expilandi milites stipendiarios, damnauit Imperator Iustinianus: *Si vsurpauerint,* inquit, *memorati duces, vel officia eorum, seu Tribuni commeatalem de militibus relinquere, aut aliquod lucrum de eorum monumentis sibi acquirere, hoc non solùm in quadruplum inbenius publico dependere*: (ita legunt nostræ membranæ) *sed etiam dignitate eos priuari. magis enim debent duces & Tribuni, supra deputata sibi emo-*

De commodis Primipili.

Commoda Tribunorum. Stellaturæ.

Egnatij error.

Stellaturarum commodis quale fuerit.

Tribunis interdictum ne milites expilarent.

Si quid ab iis acciperent, vestituere cogebantur in quadruplum.

lumenta

lumenta ſecundùm labores, de noſtra largitate remunerationem ſperare; & non de commeatis militum, aut de eorum ſtipendiis lucrum ſibi acquirere. l. ſecunda, §. pro limitaneis, C. de officio præfecti prætorio Aphricæ. Hoc amplius etiam cēturionibus præter ſtipendium ordinarium, ſua commoda, vacationes ſcilicet; quas illi gregariis militibus annuas præſtabant à muneribus militaribus certâ pecuniæ ſummâ. Hinc Percenius apud Tacitum primo Annalium: *Denis in diem aſſibus* (de ſtipendio queritur) *animam, & corpus æſtimari, hinc veſtem, arma, tentoria; hinc ſæuitiam centurionum, & vacationes munerum redimi.* Centuriones porrò munera militibus diſtribuiſſe, & negligentiùs operantes puniiſſe, docet Vegetius lib. 1. cap. 25. & lib. 3. cap. 8. De prædictis vacationibus luculentiſſimè Tacitus, primo Hiſtoriarum: *Flagitatum vt vacationes, præſtari centurionibus ſolitæ, remitterentur. Namque gregarius miles vt tributum annuum pendebat; pars manipulis, pars per commeatus, aut in ipſis caſtris vagæ, dum mercedem centurioni exſolueret, neque modum oneris quiſquam, neque genus quæſtus penſi habebat, per latrocinia, & raptus, aut ſeruilibus miniſteriis militare ocium redimebant. Tum locupletiſſimus quiſque miles laborare, ac ſæuitia fatigari, donec vacationem emeret.* Ad hunc morem pertinere mihi viſa hæc verba Tertulliani: *Neque enim ſtatim & à populo eris tutus, ſi officia militaria redemeris*; libro De fuga. Maximum iſtud, & in diſciplina minimè tolerandum malum eſſe, vidit Otho Cæſar: de quo Tacitus libro eodem, quo ſuprà: *Sed Otho, ne vulgi largitione centurionum animos auerteret, ex fiſco vacationes annuas exſoluturum promiſit: rem haud dubiè vtilem, & à bonis poſtea principibus perpetuitate diſciplinæ firmatam.* Itidem paulo pòſt libro iam dicto de Vitellio principe verba faciens: *Vacationes*, inquit, *centurionibus ex fiſco nimierat.*

Centurionum commoda, præter ſtipendium ſtatum.

Ex vacationibus militum.

Centuriones militibus operâ facientibus præpoſiti.

Vacationes illæ quomodo redimerentur pecuniâ.

Tertulliano huc adhibita.

Vacationes illæ ſublatæ ab Othone Cæſare & perſolutæ centurionibus è fiſco.

Eius exemplum ceteri quoque Principes ſecuti.

Sicut primicerius.] In codice M. corruptum eius hominis nomen, qui *primiſternimus*, legit. liber S. & H. *primiſcrinium*, vocant. quod & Turnebus in antiquis libris ſe inueniſſe teſtatur: & id illi nomen perplacet, lib. 24. Aduerſariorum cap. 12. Ceterùm ipſos primiſcrinios, primicerios quoque dictos, teſtatur Cuiacius ad l. 3. C. de apparitoribus præfecto prætor. Primicerium, vocarunt primum ſeu priorem locum tenentem. deinde τὸ *cerius* tantùm verbi productionem eſſe quidam exiſtimârunt. D. Auguſtinus Sanctum Stephanum primicerium martyrũ nuncupauit,

Primiſcrinij etiã Primicerij nuncupati.

Quis Primicerius.

Primicerij in omnibus fere officiis

quem protomartyrem alij vocant. Erant etiam & aliorum officiorum primicerij; veluti cubiculariorum, menſorum, decanorum, fabricenſium, ſcriniorum, vtriuſque ærarij, palatinorum, aduocatorum: & generaliter quælibet corpora, ſcholæ, & collegia ſuum primicerium habebant, vti decanum. notabat Cuiacius ad rubricam C. de primicerio: & meminit Ammianus libro 18. Obſeruaui & ſecundicerios recenſeri inter dignitates; neque id vno ſolo in loco, apud Scotum, ſeu alium ſcriptorem, qui auctor ſit Notitiæ vtriuſque imperij.

Etiam ſcholis, corporibus, & collegiis fuit primicerij.

Secundicerij.

In officio præfectorum prætorio.] Præfectos prætorio ſub principibus inſtitutos ad ſimilitudinem Magiſtrorum equitum, qui Dictatoribus iungebantur, auctorem habeo Pomponium Iuriſconſultum, in l. 2. ff. de origine iuris, & l. prima, ff. de officio præfecti prætorio; & l. 1. cum ſequenti C. de offic. præf. prætor. Hi plures fuêre, vt diſcere potes ex Notitia imperij.

Præfecti prætorio ſub Principibus, vt Magiſtri militum ſub Dictatoribus.

Illi plures fuêrunt.

Ad honeſtum quæſtuoſumq. militiæ peruenit gradum.] Pro *gradu, finem*, legendum ſuadent M.S.H. & vnus Suſij. De cetero, id te ſcire volo, amice Lector, in omnibus Vegetij exemplis corruptum adhuc iſtum Vegetij locum. nam aliam interpunctionem, quàm qua vulgo vtuntur, adhibendam mihi dubium non eſt. Comparatur enim primipili centurio, cum primiſcrinio, ſeu primicerio præfectorum prætorio. Id ſi tenes, iam intelligis totum hunc locum ita diſtingui debere: *in qua ex omni legione infinita commoda conſequitur: ſicut primicerius in officio præfectorum prætorio ad honeſtum quæſtuoſumq; militiæ peruenit finem. Item legionarij equites, &c.*

Sublata à Vegetio peruerſa interpunctio.

Cohortes ſuas contubernij affectione venerantur.] Auctor Tryphoninus Iuriſcõſultus, præter notitiam & familiaritatem veterem, etiam caritatem inter milites commilitio augeſcere. l. de hæreditate, ff. de caſtrenſi peculio.

Commilitium etiam caritatem gignit inter milites.

AD CAPVT XXII.

TVBICEN ad bellum vocat milites, & rurſum receptui canit.] Ita eum locum edendũ curaui, ne quid mirêre; iubentibus optimæ notæ libris, ſex ſcriptis, & duobus impreſſis, & ipſo adeò Modeſto. Velim tamen numero plurali ſcribi: *Tubicines ad bellum vocant milites, & rurſum receptui*

Emendatus Vegetius.

ceptui canunt. Antè vulgabatur ſic, *Tubicines ad prœlium vocant milites, & rurſum receptui canentes renocant.* Omnino, ne quid grauius dicam, ineptè. verbum *renocant*, olim interpretamentum fuit Latiniſſimæ illius locutionis, *receptui canere*: ἀναχωλεῖν, Græci vocant. Id illi fungi non animaduertentes, poſteà pro Vegetiano receperunt in contextum. Iſidorus libro duodeuiceſimo Etymologiarũ: *Huius ſonitus varius eſt; nam interdum canitur vt bella committantur; interdum vt inſequantur eos, qui fugiunt; interdum receptui. nam receptus dicitur quo ſe exercitus recipit: vnde & ſigna receptui canere dicuntur.* hæc ille. Vegetius lib. 3. cap. 5. *vtrum longè perſequi fugientes, an receptui canere.* Sed prædictus error librariorũ vt maximè veniam mereatur; illud minimè ferendum, in vno hoc capite tot adſuta Vegetio, & tam monſtroſa, ab ineptis hominibus membra. Verba hæc, *& buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingreſſu conflictus, & eius reditu, &c.* hæc inquam verba, vt à Vegetio ſcripta credamus? qui credunt, ſtultiores iudico barbaro Potitio. nam eorum omnium, neu vola, neu planta appâret in vllo codice ſcripto: & abſunt à C. M. S. & veteri quoque T. & ab ipſo Modeſto. Ceterùm Romæ ne in editione auctoris huius, an verò Pariſiis illa monſtra progenita ſint, non meum iudicium eſt. Iiſdem quoq. libris auctoribus deturbanda quæ paulo pòſt eodem hoc capite intruſa ſunt: *Et ſoli milites ad ſigna eorũ obtemperant*: Tum & iſtud membrum, quod ſubiicio, *quoties monenda ſunt ſigna, cornicines canunt*, vt vitioſum, & putridum reſecandum ſuadet codex M. quem in eo ſequor ideò, quòd Vegetius paulò pòſt ſubdat: *Cùm autem monentur ſigna, aut iam mota figenda ſunt, cornicines canunt.* Bis idem vno eodemque, & tam breui capite hic auctor vt dixerit; mihi vero ſimile nequaquam videtur.

Receptui canere.

Quid ſit receptus.

Multa Vegetio adſuta membra ab ineptis, hoc vno capite.

Alterum gloſſema ſublatum.

Claſſicum item appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt.] Claſſicum accipiebatur & pro ipſa tuba, & pro ipſo ſono; vt auctor eſt Seruius, ad illud Virgilij 7. Æn. *Claſſica namque ſonant.* Item Iſidorus: *Claſſica ſunt cornua, quæ conuocandi cauſa erant facta, & à Calando claſſica dicebantur*: lib. 18. Etymolog. cap. De buccinis. Liuius lib. 5. *Vocatis claſſico ad concilium militibus.* Inde etiam ipſi præcones *claſſici* appellati, *qui tuba, vel cornu, iuſſu magiſtratus ex arce, vel circum muros populum ad comitium vocabant*: Varro quinto De lingua Latina

Claſſici hiſtoria ſignificatio.

Claſſicis vnde nomen.

Claſſici tertia ſignificatio.

Varro bis correctus.

extremo. Sed quòd iſtic apud Varronem legitur, *in templo iubeas adeſſe homines*: item paulo pòſt, *ante priuati huiuſce* T. *Quinctij Trogi ſceleroſi hominis hoſticum canat*; vtrobique mendum inſedit, ex nota adſpirationis à librariis adiuncta. pro *homines*, lege meo periculo, *omnes*: & pro *hoſticum*, ſcribe, *hoſtium*; ſeu potiùs, *oſtium*. Nam veterem illum canendi claſſici morem ante ianuam ſceleroſi ciuis, ipſe indicauit eodem loco Varro: *Cornicinem*, inquit, *ad priuati ianuam, & in arcem mittas.* Sed domum nos redeamus, id eſt, ad exercitum. Fuêre in caſtris Romanorum duo præcipua dignitatis Imperatoriæ inſignia; claſſicum ſcilicet, & prætorium. vtriuſque teſtis Cæſar, loquens de Pompeio, tertio De bello ciuili: *Scipionis milites cohortatur, vt parta iam victoria prædæ ac præmiorum velint eſſe participes, receptiſq; omnibus in vna caſtra legionibus, ſuum cum Scipione honorem partitur, claſſicumq; apud eum cani, & alterum illi iubet prætorium tendi.* Vegetius: *hoc inſigne videtur imperij, quia claſſicum canitur Imperatore præſente.* Hoc eodem capite. Hirtius de bello Alexand. *Tollitur à multitudine in tribunali, prætor appellatur.* Liuius de militibus ſeditioſis lib. 38. *In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: claſſicum apud eos cecinit: ſignum ab iis petitum eſt. ſederunt in tribunali proconſulis Scipionis.* Appianus De bellis punicis: *In qua erat*, inquit, *præfecti claſſis prætorium. vnde buccinator ſolebat canere claſſicum*; *& præco edicere, & præfectus proſpicere.* Feſtus, ſeu potiùs compilator eius Diaconus, in voce Prætoria: *Initiò Prætores erant, qui nunc conſules: & ij bella adminiſtrabant. quorum tabernaculum quoque dicebatur Prætorium.* Tertium ad Imperatoris dignitatem pertinens, de faſcibus ſcilicet laureatis; elicere videor ex verbis Cæſaris, quæ ſunt tertio Belli ciuilis: *Pompeius*, inquit, *eo prælio Imperator eſt appellatus. hoc nomen obtinuit, atque ita ſe poſtea ſalutari paſſus eſt: ſed neque in litteris quas ſcribere eſt ſolitus, neque in faſcibus inſignia laureæ protulit.* Attamen laurea faſces tantùm coronabant poſt victoriam; imò poſt triumphum in Capitolio deponebant. Iulius Obſequens in Prodigiis: *Apparuit enim hoſtibus portendiſſe victoriam, cùm ad eos laurũ victricem tulerit, quã in Capitolio debuerat deponere.* Panegyricus Pacatus: *Depoſitis*, inquit, *in gremio Iouis Capitolini laureis, triũphales viri ruſticabantur.*

Claſſicum canebat ante oſtium ſceleroſi ciuis.

Duo præcipua ſigna Imperatoriæ dignitatis in exercitu: Claſſicum,

Et prætorium.

Tabernaculum aucis quare appellatum Prætorium.

Tertium inſigne Imperatoriæ dignitatis.

Faſces poſt victoriam laurea coronabant: Poſt triumphum in Capitolio deponebant.

Claſſicum cecinit in animadnerſionibus militum.

Vel cum in militem capitaliter animaduertitur.] Vide quæ hac de re à me ſcripta ſunt, ſuprà ad caput vigeſimum tertium libri primi. Lucanus libro primo:

Nec

Nec cinis meus est, in quem tua classica Cæsar
Audiero. ———

Classicum etiam ad epulas Imperatorias cecinisse, indicat apud Tacitum Lipsius. & idem ferè hodie mos; præsertim Satrapis Germanis. *Item cecinit ad epulas imperatoris.*

Siue ergo ad vigilias, siue ad angarias faciendas.] Rursum in S.H.& N. sine liturâ perscriptũ inueni, *agrarias.* *Restituta Vegetiana scriptura.*

Siue ad opus aliquod, vel ad decursionem campi exeunt milites.] Aliud processio erat, siue ambulatio exercitus, de qua paulo pòst Vegetius meminit hoc cap. & alibi: aliud hæc militum decursio. quæ cum aliàs, tum fieri quoque honoris ergò solet, ab armatis militibus, in funere heroum & magnorum virorum. Homero teste, Patroclo is habitus honor. item Augusto, teste Dione libro 56. Cæsis quoque Troianis eundem exhibitum honorem, testantur versus Virgiliani: qui rei illustrandæ adscribendi sunt, ex 11. Æneidos: *Processio, ambulatio exercitus.* *Decursio.* *Eadem decursio armata in funere magnorum virorum.*

Iam pater Æneas, iam curno in littore Tarchon
Constituêre pyras: huc corpora quisque suorum
More tulêre patrum, subiectisq; ignibus atris,
Conditur in tenebras alium caligine cœlum.
Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
Decurrêre rogos; ter mœstum funeris ignem *Ter armati rogũ circabant.*
Lustrauêre in equis, ululatusq; ore dedêre.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma.
It cœlo clamórque virum, clangórque tubarum.
Hinc alij spolia occisis direpta Latinis *Etiam spolia in rogum iniecta:*
Coniiciunt igni, galeas ensesq; decoros,
Frænáque, fernentesq; rotas: pars munera nota
Ipsorum clypeos, & non felicia tela. *Etiam dona militaria.*

Elegantissimum huius decursionis exemplũ est apud Herodianum libro quarto. Vnde discimus vniuersos equestris ordinis, certa quadam lege atque recursu, motu denique Pyrrichio in orbem decurrisse: imò & currus circumactos, insidentibus rectoribus purpuratis. Neque in funere modò is ritus obseruatus; sed & in anniuersariis celebrandis statato die iteratus. à Suetonio luculentissimum accipito testimonium: *Exercitum honorificum illi tumulum excitauit; circa quem deinceps statio die quotannis miles decurreret*: in Claudio cap. primo. De campi cursione meminit Vegetius lib. 3. cap. 9. *Adhibiti in hac decursione & motus Pyrrichij:* *Etiam currus circumacti.* *Iteratа illa decursio in anniuersariis.*

& capite ſubſequente, vbi armatos præcipit curſu exerceri, & ſimul ſarcinas ferre.

Quod ideò in omnibus exercitiis & proceſſionibus cuſtoditur.] Modeſtus, *proceßibus*, legit: quod quarta inflexione, pro eodem eſſe poteſt. de quo loquendi modo dictum à me alibi. Nomen *proceßionis*, vt *& ſtationum, vigiliarum*, & complura huiuſmodi, etiam Chriſtiani vſurpare olim cœperunt; teſtantibus Tertulliani, Cypriani, & aliorum ſcriptis.

AD CAPVT XXIII.

Abiectum magnum gloſſema ex Vegetio.

Neque enim longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradit: ſed [continua exercitationis meditatio] poſt quanta volueris ſtipendia inexercitus miles ſemper eſt tyro.] Quæ incluſa vidiſti, adulterina, & à mala manu eſſe, clamant omnes libri, quotquot vidi; extra vnum P. & H. quanquam hic ſanam lectionē ad oram adſcriptam habeat. inculcata autem illa pronuntio ab eo, qui vim, & notionem vnius particulæ, *Sed*, quæ rationi ter hic poſita eſt; non eſt adſecutus. De qua me agere meminiſti libro eodem, cap. 18. Perfectiſſimam autem ſententiam habes in his verbis: *Sed poſt quanta volueris ſtipendia inexercitatus miles ſemper eſt tyro.* Præceperat enim iam Vegetius veterem & eruditum militem ſemel in die, idque ſine intermiſſione, exercendum eſſe: iuniores verò manè, & denuò poſt meridiem. Cicero: *Quid exercitatio legionum? quid ille curſus? clamor quanti laboris eſt? ex hoc ille animus in prœliis paratus ad vulnera. adduc pari animo inexercitatum militem, mulier videbitur. Cur? tantum intereſt inter nouum & veterem exercitum, quantum experti ſumus. ætas tyronum plerumque melior: ſed ferre laborem, contemnere vulnus cōſuetudo docet:* Prima Tuſculana. Pro tyronibus etiam habiti, qui diu in pace durârunt, quique pugnare longo tempore deſierunt: lib. 3. cap. 9. Tum ij quoque tyronum inſtar ſunt, qui homines nunquam viderunt vulnerari aut occîdi: Ibidem cap. 10.

Sed, particula rationaliter poſita.

Veteranus ſemel in die exercendus. Iuniores bis in die exercendus eſt.

Miles inexercitatus, fœmina. Quid poßit conſuetudo.

Pro tyronibus habendi qui diu pugnare deſierunt: Itidem illi, qui nunquam viderunt vulnerari.

Idcirco armaturam, quæ feſtis diebus exhibetur, non tantùm qui ſub campi doctore ſunt.] Locus hic perpurgatus palmam mihi debet, aut nullus alius. maculatiſſimi hîc libri editi, & ſcripti. Vetus editio Colonienſis expreſſam retinebat, Pariſienſis habebat ſic, *cum armatura, quæ feſtis diebus*

Palmaria Stevvechij emendatio.

diebus exhibetur in exercitio, idcirco nō tantùm armaturā, qui ſub, &c. M. legebat, *Armaturam, quæ feſtis diebus exhibetur idcirco non tantum, &c.* Inde ego veram lectionem ſubodoratus ſum; hanc videlicet, *Armaturam, quæ feſtis diebus exhibetur in Circo, non tantum armaturæ, quæ ſub campi ductore ſunt.* Lapſus librariorum facilis fuit, ex adfinitate litterarum. illud porrò, *in Circo*, genuinum eſſe, multis confirmare exemplis non ſit difficile. ibi enim ad imaginem bellicam, vel (vt cum Liuio & Lucretio loquamur) ad ſimulacrum belli, pugnæ terreſtres, & naumachiæ committebantur. Suetonius de ludis per Diuum Iulium in Circo editis: *Noniſſimè pugna diuiſa in duas acies, quingentis peditibus, elephantis vicenis, triceniſ equitibus, hinc & inde commiſſis. nam quò laxiùs dimicarentur, ſublatæ metæ; in ⅔ earum locum bina caſtra, ex aduerſo conſtituta erant.* Idem in Domitiano, cap. 4. *In Circo præter ſolemnes bigarum quadrigarumq́ curſus prælium duplex etiam, equeſtre ac pedeſtre commiſit.* Quin & Dionem appello; à quo didici tempore Titi A. aliquot millium hominum, adſumptis Athenienſium ac Syracuſanorum nominibus, nauale, ac pedeſtrem pugnam Romæ exhibitam. Eaſdem pugnas à Domitiano in Circo editas, ab eodem Dione ſcribitur, in Domitiano. conſule (ſi lubet) Suetonium in Octauio, cap. 43. in Claudio, cap. 21. & Valerium Maximum lib. 2. cap. 4. Adhibe etiam huc, quæ paulo antè ex Liuij lib. 54. retuli de teſtudinis vſu, ac ludicro Circenſi ad belli vſum conuerſo. adhibe quoque Virgilium 5. Æneid. Armaturas ignorârunt, qui ita miris modis hîc ſcriptorem noſtrum adflixerunt. Armaturas autem ipſe Vegetius milites appellauit, qui armatura, id eſt, eo exercitij genere imbuebantur, vegetiores, & iuniores. qui omnes, abſque me fuiſſet, non in illo certamine ludicro, ſed librariorum, & criticorum quorundam ſtilis iacebant confecti, iam pænè humandi. Coniecturam hanc meam aliquot amicis, & familiaribus, Ioanni Metello Sequano, Iano Mellero Palmerio, Iano Gulielmio iam probârâm. ſed pòſt acceſſit vetus liber, licet typis cuſus, collegij trium coronarum; in quo diſertè erat expreſſum, *in Circo*, cum reliquis, quæ de armaturis adiecta ſunt.

In Circo Rom. pugnæ, & naumachiæ populo exhibitæ, diebus feſtis.

Etiam elephantis in Circo pugnatum.

In pugnis illis nomina militibus fingebant, ad imaginē bellicam.

Origo & fons Vegetij hic deprauati. Armaturæ, militum erant.

Illud verò maius eſt, vt ſeruare ordines diſcant.] Non ineleganter hæc in vno veteri. quare lubitū eſt adſcribere: *Illud verò maius eſt quiddam, ordines ſeruare diſcunt, & vexillum ſuum*

in tantis

in tantis permixtionibus, in ipsa prolusione comitantur: ne inter doctos aliquis error existat, cùm multitudinis sit tanta confusio. Et, me iudice, recipienda esset hæc lectio: nam in eo noster est, vt commoda, quæ ex prælusione illâ eueniunt, ostendat; non vt rationem ipsius exercitij præscribat. Ordinum seruandorum maxima cura apud Romanos. hinc Macrinus, *arma capiamus, atque vt mos Romano est, ordines in acie seruemus. quippe in acie Barbarorum incomposita multitudo ac tumultuaria, ipsa se fortasse impediet.* ita ille apud Herodianum libro 4. De necessitate illa ordinum seruandorum quæ Rom. milites tenuit, alibi dixi. qui secus facerent, securi percussos testatur Liuius lib. 2. & Diodorus lib. 12. Pari pœna affectos puto, qui signa deserercnt: quòd capitis pœna irrogetur his, qui in bello rem quamcunque faciunt à duce prohibitam, aut mandata non seruant, l. desertorem, §. in bello, ff. De re militari. & ita accipiendam arbitror l. penultimam, ff. ex quibus causis maiores; adhibita l. x 1. C. De re militari. Apud Græcos, imprimis apud Athenienses, eandem disciplinam fuisse testatur lex Charondæ; qua sancitum fuit, vt qui in prœlio signa ordinésue destituissent, aut arma omninò capere pro patria recusassent, vestibus muliebribus induti, medio in foro sisterentur, idque tertiùm singulis diebus iteraretur. Nam quòd mortis supplicio leges priores coërcebãt, idipsum prudentissimus legislator maluit probri metu corrigere, & sensim suos à fœminea illa timiditate, ac animi mollitie velut absterrere. auctorẽ do Diodorum Siculũ lib. 12.

Ordines quàm arcte Rom. seruandi:

Qui non seruârunt, securi percussi.

Signa deseruisse etiam capitale fuisse credimus.

Interpretata l. penultima ff. ex quibus causis maiores.

De signis ordinibusue destitutis, lex Charondæ apud Athenienses.

Probri metu emendati milites.

Ad palum quoque, vel sudes iuniores exerceri percommodum est.] Exigua vnius vocalæ mutatio ritum antiquum occulit: quem eruo; adiutus libro M. & H. in quibus disertim scriptum, *fudibus.* quibus & alter Susij pòst accessit. Neque enim sudes, vt pali, figebantur in terram; sed pro gladiis ligneis, seu clauis erant. de quibus Vegetius suprà lib. primo, capite vndecimo. Vbi & nos quid Palaria essent, demonstrauimus. Pali figebantur in terram vt nutare non possent: sex pedes eminebant, puta ad iustam viri staturam. hunc palum, cominus sudibus; eminus missilibus procul ferire meditabantur, Vegetio teste hoc cap. & dicto cap. vndecimo. Hac de re testimonium suppeditat Iuuenalis Satyra 6.

Emendatus Vegetius non leuiter.

Palariorum exercitium.

Palos milites cominus fudibus petebant:

Eminùs verò missilibus.

— *aut quis non vidit vulnera pali,*

Quem

Quem cauat aßiduis ſudibus, ſcutóque lacesſit:
Atque omnes implet numeros. ———

Sudibus quoque, & quidem præuſtis in prœlio contra beſtias, vallisque caſtrorum defendendis, Romanos milites vſos, teſtes mihi ſunt Virgilius, Liuius, Florus, Appianus, Cæſar, Ammianus, & alij. Amicus quidam meus putabat *rudibus* Vegetium ſcripſiſſe, pro *ſudibus*: ſed fallebatur. Rudibus milites, ſeu virgis exercitatos fuiſſe, non nego: verùm tunc non ad palum ludebatur, ſed duo milites pluréſue, interdum totus exercitus committebatur. quod me docuit Leo De bellico apparatu, cap. 7. numero 3. & num. 18. & num. 57. Quin etiam exemplum ea de re apud Liuium lib. 26. *Tertio*, inquit, *die rudibus inter ſe, in modum iuſtæ pugnæ concurrunt*: ita enim rectè ex membranis Lipſius noſter emendauit, cùm vulgati, *ſudibus*, præferrent.

Sudibus etiam in prœlio vſi.

Rudibus quoque milites exercitati.

Etiam totæ legiones rudibus inter ſe digladiatæ ſunt.

Liuij lectio confirmata.

Inſurgere tripudiantes in clypeum, rurſusque ſubſidere.] Membranæ H. *trepidanter* legunt: M. verò & quatuor Suſij, *trepidantes*; idque rectum cenſeo, idemque valere, quod *properantes*. Nonio Marcello *trepidare, non ſolùm metuere, ſed & properare ſignificat*. ſic *trepidare negotium, trepidare ad arcem*, Salluſtium eâ phraſi dixiſſe, diuino illo in coniecturis ingenio Iani Palmerij noſtri ſatis oſtenſum eſt. quare ad ipſius Spicilegia lectorem remitto. *Trepidam carinam*, Lucanus dixerat; Seruius interpretatus, *celerem*. Sic Virgil. *Dum trepidant alæ, ſaltuſque indagine cingunt*.

Trepidare, pro, properare veteres vſurpârunt: Id verbi Vegetio redditum.

Virgilij verſus interpretatus.

Nunc geſtiendo prouolare cum ſaltu.] Bellator cum curſu ſaltuque veniens, aduerſarij perſtringit oculos, mentemque deterret: priusque plagam infligit, quàm ille ad cauendum, vel ad reſiſtendum certè ſe præparet. Vegetius libro primo cap. 9. Idem lib. 3. cap. 14. *Vehementiùs*, inquit, *cum ſaltu curſuque tela mittuntur*. Hinc meritò reprehẽſus Pompeius, qui leuiùs caſura pila ſperabat cùm loco retentis militibus, quàm ſi ipſi immiſſis telis occurriſſent. Quod quidem nulla ratione ab eo factum videtur; propterea, quòd eſt quædam animi incitatio, atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ ſtudio pugnæ incenditur. hanc non reprimere, ſed augere imperatores debent, auctore Cæſare lib. 3. De bello ciuili.

Plaga grauior cum ſaltu curſuque inferitur:

Peruerſa hac in re Pompeij opinio.

Alacritatem mîlitum augere potiùs, quam reprimere imperatores debent.

Ita vt ſexcentis pedibus remouerentur à ſigno.] Libri VV. *ſexcentos pedes*, malint. ſed nos hæc Grammaticis relinquimus.

In campo exercitationi deputato si quis lædebatur, cessabat Aquilia:

quimus. Illud hoc loco docere nos oportet, sagittarios illos, itidem funditores, ac reliquos milites, si in eo campo, qui exercitationi militibus deputatus erat, aliquem lædèrent intempestiuè transeuntē, actionē legis Aquiliæ fuisse denegatam: at contrà qui data opera in eum iaculati forent, Aquilia tenebantur; vt auctor fuit Vlpianus lib. octauo decimo ad edictum hodie, in l. 9. ff. ad legem Aquiliam. Idem sanxit Imp. Iustinianus, cuius verba ex §. *Iniuria autem*, Instit. ad legem Aquiliam, ita dictant: *Itaque si quis dum iaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem seruum tuum traiecerit, distinguitur. nam si id à milite in eo campo, vbi solitum est exercitari, admissum est; nulla culpa eius intelligitur: si alius tale quid admiserit, culpæ reus est. Idem iuris est de milite, si in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit.* Hinc appâret simili hodie priuilegio gaudere, corporibus sagittariorum adscriptos, quotiens in locis suo collegio destinatis, fortè aliquem, dum se exercent, vel lædunt vel interficiunt. Similia loca sagittariorum (hortos nostrates vulgo appellant) exercendis oppidanis, cùm in aliis prouinciis, tùm in omnibus pænè Belgij ciuitatibus destinata videmus: sæpè plura in singulis vrbibus, pro multitudine, & diuersitate corporum, seu collegiorum. Ea res instituta olim à Ducibus nostris atque Comitibus, magno reipublicæ bono; neque alio fine, quàm scientiæ militaris retinendæ aut restituendæ. testantur & priuilegia prædictis corporibus, hortisque eorundem concessa; & fundi nonnullis eorum à principibus donati. tametsi multis in locis hoc nostro æuo (quod deplorandum est) iisdem abutuntur, de nulla re minùs, quàm de exercitatione armorum suorum solliciti.

Distinctionem tamen ille casus recipit.

Idem hodie obtinere debet.

Loca seu horti sagittariis nostris destinati in vrbibus:

Quo fine ea loca concessa.

Corporibus, seu collegiis sagittariorum eorum priuilegia & fundi dati.

Libratores in exercitu qui fuerint,

Sed & manu sola omnes milites meditabantur libralia saxa iactare.] In M. & S. editum est *libraria*. Erant etiam in exercitu Romano milites leuis armaturæ, libratores dicti, quòd glandes in prœlio torquebant. Tacitus: *Libratoribus, funditoribúsque attributus locus, vnde eminus lapides & glandes torquerent.* Iterum: *Sensit dux imparem cominùs pugnam, remotisq; paulum legionibus, funditores libratoresq; excutere tela, & proturbare hostem iubet.*

Plumbatæ in castigationibus

Missilia quoque, vel plumbatas.] Non modò in bello, sed & alibi quoque plumbatæ vsui fuêre. quanquam alia earum, quàm missilium figura. Vsui autem in castigationibus:

bus: Conſtantinus A. ad Populum, *Nemo carcerem, plumbata-rumq; verbera, aut pondera, aliaq; ab inſolentia iudicum reperta ſupplicia, in debitorum ſolutionibus, vel à perneſtis, vel ab iratis iudicibus expaueſcat*, lib. 2. C. de exactionibus tributorum. Meminit earundem conſtitutio Imperatorum, quæ eſt in l. omnes, Cod. Theod. de decurionibus. Hoc genus verberum optimè expreſſit Prudentius, περιστεφάνων:

Tundatur tergum crebris ictibus,
Plumbóque cervix verberata extuberet.
Pulſatus ergo martyr illâ grandine,
Poſtquam inter ictus dixit hymnum plumbeos.

olim quoque uſurpata. Lex data l. 2. C. de exactoribus tributorum.

Iugiter, perpetuoque exercitio.] M. S. H. legunt *ingi perpetuoq; exercitio*. atque ita centies hic auctor locutus.

Vegetius leniter correctus.

Vt tempore hyemis de tegulis, vel ſcandulis.] Vitruuius lib. decimo, cap. primo: *Ædificia conſtituuntur ſcandulis robuſteis, aut ſtramentis*. Emendabat iſtîc Turnebus, *ſcindulis*, lib. 22. Aduerſariorum ſuorum cap. 18. ſecutus auctoritatem librorum vererum, & ipſius Iſidori. Idemque *ſcindulis*, pro *ſcandulis* reſtituendũ decernit, apud Cæſarem, Plinium, & Palladium; iubentibus eorum auctorum exemplaribus ſcriptis. Faueo tanti viri mânibus: nam apud Vegetium ſex, ſeptem libris, *ſcindulis* expreſſum reperi; videlicet in M. H. N. & quatuor Suſij. Dictæ ſcindulæ à ſcindendis aſſulatim arboribus. Sunt autem ſcindulæ rabellæ vicem tegubarum præſtantes, quibus contectam fuiſſe Romã annis CCCCLXX., teſtis Cornelius Nepos apud Plinium libro decimo ſexto cap. 10. Hinc qui *ſcandularij* dicuntur in l. vlt. ff. de iure immunitatis; vide ne *ſcindularij* nuncupari debeant.

Emendatus à Turnebo Vitruuius.

Vegetius iterum correctus.

Scindulæ à quo nominatæ ſint.

Scindulis Roma contecta annis CCCCLXX. Tentata l. vltima ff. de iure immunitatis.

Porticus tegerentur ad equites.] Etiam athletæ brumali tempore ſub tectis exercitati. Vitruuius lib. 5. de architectura cap. vndecimo, *Hæc porticus ξυςὸς vocitatur, quòd athletæ, per hiberna tempora, in tectis ſtadiis exercentur.*

Milites, & athleta hyeme ſub tectis exercitati.

Ceteris autem, etiam hybernis, diebus, ſi niues tantum pluuiaque ceſſarent, exerceri cogebãtur in campo.] Quare tàm diligens exercitatio militum requiratur, declaratum à me libro primo, cap. 15 Eandem exercitationem etiam hyeme non intermiſſam, hîc docemur. qua de re & Iuſtinus, de Mithridate loquens, libro 37. *Hyeme deinde imminente, nõ in conuiuio, ſed in campo; non in adnocationibus, nec inter ſodales;*

Mithridates inuictum ſuum exercitum qui fecerit.

ſodales: ſed inter coæquales, aut equo, aut curſu, aut viribus contendebat. exercitum quoque ſuum ad parem laboris patientiam, quotidiana exercitatione durabat. atque ita inuictum ipſe, inexpugnabilem exercitum fecerat.

Natando ſæpè milites exercitati.

Natare in mari ſiue fluminibus.] Certum eſt ex Vegetij libris, militarem gymnaſticam natandi exercitio frequenter vſam: lib. 1. cap. 10. & lib. 3. cap. 4. Natandi peritia, vtilis & in naualibus pugnis, & in tranſeundis vadis, fluminibusque traiiciendis. Auctor Xenophon, Cyri exercitui, ob nandi ignorantiam, magnum illatum incommodum.

Cyri exercitus graue damnum paſſus ex ignoratia natandi.

D. Iulius natandi peritiſſimus fuit: eoque nomine celebratus apud Suetonium cap. 57. & cap. 64. eaque peritia eundem ſeruauit, nauigio multitudine militum depreſſo. quod prodidit Hirtius in eo, quem De bello Alexandrino. Obſeruaui autem non in mari ſolùm, & fluminibus belli tempore natare coactos Romanos; verùm & domi, aliquando in ipſis gymnaſiis, interdum in priuatis balneis natandi arte imbutos. Feſtus: *Piſcinæ publicæ hodieq; nomen manet, ipſa non extat, ad quam, & natatum, & exercitationis alioqui cauſſa veniebat populus.* Balnea autem illi rei idonea, & ſatis magna fuiſſe, indicant Epiſtolæ Plinij, non vno in loco: nominatim libro quinto: *Apodyterion*, inquit, *balnei laxum & hilare, excipit ſella frigidaria, in qua baptiſterium amplum, ſi natare latiùs aut tepidiùs velis.* Illud Ariſtoteles notatum reliquit, faciliùs in mari quàm in fluuio natari; quòd mare corpulentia aquæ ſuæ & craſſitie, corpora humana, vt & alia onera, faciliùs eleuata teneat.

Iulius Cæſar natandi peritiſſimus.

Natando etiam domi milites exercitati in gymnaſiis: Illi rei loca publica deſtinata erant:

Etiam balnea Romani illi exercitioni idonea habuerunt.

Cur faciliùs in mari, quam alibi natetur.

Gradu pleno ambulare vel currere etiam armatos cum ſarcinis.] Itidem Tertullianus contra martyres: *Etiam in pace*, inquit, *laborare, & incommodis bellum pati iam ediſcunt. In armis deambulando, campum decurrendo, foſſam moliendo, teſtudinem deſiccando.* Eum locum in dubium voco: nam quòd interpres ad ſiccationem lignorum, ex quibus teſtudines compingebantur, id trahat; in eo mihi non ſatisfecit. potiùs traiectis verbis legerim, *teſtudinem moliendo*: quaſi nimirum conentur in illa meditatione teſtudinem componere; quam ſcutis coniunctis fieri antè oſtendimus.

Milites armati, etiam cum ſarcinis decurrerunt.

Tertulliani locus in dubium vocatus.

Nam ſi doctrina ceſſet armorum, nihil paganus diſtat à milite.] Iureconſultis noſtris ij dicuntur pagani, qui non militant, ſed in pagis & vicis ſuis munera ſubeunt.

Militibus

Militibus sæpe opponuntur; vt togati sagatis cinctisque. Iuuenalis Satyra 16. *Militibus oppositi pagani.*

——— *citiùs falsum producere testem*
Contra paganum possis; quàm vera loquentem
Contra fortunam armati, contraq; pudorem.

Pagani autem propriè dicti rustici, quòd domi relinquebantur ad ruris culturam. Sunt apud eosdem Iurisconsultos pagani, à fide catholica alieni, vt qui in verba Christi redemptoris nostri non iurârint; Gentiles alij vocârunt. de quibus videndus Isidorus, & vir eruditissimus, præceptor meus, Victor Giselinus, in suis Adagiis. *Pagani qui sint.*

AD CAPVT XXIIII.

ATHLETA, venator, auriga.] Diuersa spectaculorum ac ludorum genera, diuersis temporibus in remp. Romanam inuecta. quorum finis partim in religione, partim in voluptate populi positus erat. Opinabantur enim antiqui rem gratam se illis ludis, tanquam promissam, diis facere. Arnobius: *Vos æris tinnitibus, & tibiarum sonis; vos equorum curriculis, & theatralibus ludis personasum habetis deos delectari & affici, irasq; aliquando conceptas eorum satisfactione molliri.* libro septimo cõtra Gentes. Ludos inter alia cœlestis iræ placamina institutos, testantur Liuius lib. 7. Censorinus De die Natali, cap. 12. Valerius Maximus lib. 2. cap. 4. & alij. Faciebant quoque ludi permultùm ad populi fauorem obtinendum: cui reges, & ipsa respublica, nec non principes ipsi valdè studebant: quo ciues hac voluptate demulsos in officio continerent; quóue faciliùs, quod ab ipsis extorquendum erat, impetrarent. testes mihi Vitruuius lib. 5. De architectura cap. 3. Valerius dicto cap. 4. & Constitutiones Principales Cod. Theod. de spectaculis; & l. 2. de expensis ludorum, eodem Codice Theod. Plinius lib. 36. cap. 15. Veruntamen vt Romanæ rei ampliùs fortuna fauere cœpit, factum est rerum lautitia, vt animi quoque priuatorum lasciuire inciperent, neque fugerent, vel domestico sumptu eiusmodi spectacula ludosque edere. Quòd verò athletas, venatores, aurigas, productos dicat Vegetius propter exiguam mercedem, id aliter apud Græcos constitutum fuisse intelliges: Vitruuius lib. nono De architectura: *Athletis, qui Olympia, Pythia, Isthmia, Nemea vicissent, Græcorum maiores ita ma-*

Spectacula varias ob causas Romæ exhibita.

Spectacula & ludos placamina deorum putabant:

Etiam ob populi voluptatem instituti.

Priuatorũ quoque sumptu ea spectacula edita.

Athletis magnũ præmium apud Græcos propositum.

gnos honores conſtituerunt, vti non modò in conuentu ſtantes cum palma & corona ferant laudes; ſed etiam cùm reuertantur in ſuas ciuitates, cum victoria triumphantes, quadrigis in mœnia & in patrias inuehantur, è req; publica perpetua vita cõſtitutis vectigalibus fruantur. Diſce, ſi lubet, à quo athletarum certamẽ Romæ primùm datum

Gladiatores quis primus Romæ ediderit:

ſit. Valerius Maximus lib. 2. cap. 4. *Gladiatorum, inquit, munus primum Romæ datum eſt, in foro boario, Ap. Claudio, M. Fulnio coſ. Dederunt M. & D. Bruti; funebri memoria patris cineres honorando.*

Quis Athletas.

Athletarum certamen à M. Scauri tractum eſt munificentiâ.

Venatio Circenſis:

Venator.] Hos venatores intellige, qui Romæ in Circo venabantur: introducti ab iis hominibus, qui, vt prodigi, epulis, viſcerationibus, & gladiatorum muneribus, venationumq́ue apparatu, ſuas pecunias profundebant in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut omnino nullam relicturi erant: Cic. 2. Offic. Huiuſmodi venationes à

Sæpè edita à Principibus:

principibus ſæpe editas, hiſtoriæ teſtantur. Dio in Iulio: *multa & varij generis ſpectacula edidit, theatro ad venationem extructo, id poſtea Amphitheatrum appellatum, quòd ſedes abſque ſcæna haberet.* Eundem per dies quinque venationem in Circo Romano dediſſe, ex Suetonio diſcimus, Iulio cap. 39. Magnifica ſanè, & ſumptuoſa Domitiani ſpectacula celebrantur. à quo venationes, gladiatoresq́ue, etiam noctibus, ad lychnuchos datæ: teſte eodem Suetonio in Domitiano, cap. quarto. Sumptuoſiſſimam quoque venationẽ Flauius Vopiſcus deſcribit: *Genus* (inquit) *ſpectaculi eiuſmodi fuit* (in triumpho nimirum Probi Imperatoris) *arbores validæ per milites cum radicibus euulſæ, connexis latè longeq; trabibus affixæ ſunt. terra dein ſuperiecta, totusq; Circus ad ſiluæ ſpeciem conſitus, gratiam nobis viroris obtulit. immiſſi deinde per omnes aditus ſtruthiones mille, mille cerui, mille apri, mille damæ, Libycæ omnes feræ, & cetera herbatica animalia, quanta vel ali potuerunt, vel inueniri. immiſſi deinde populares. Raptuit quiſque quod volebat. Sequenti die adiecit in Amphitheatro, vna miſſione centum inbatos leones, &c.* Totam hanc rem explicaturum non dubito Iuſtum Lipſium noſtrum, cuius altera Saturnalia De venatoribus, ſpero fore propediem vt in lucem prodeant. Interim ſi ea ſpectacula, deſita, & ignota prorſus hoc æuo, te capiunt; adi Suetonium in Octauio, cap. 43. in Claudio, cap. 21. Caſſiodorum in Variis, lib. 3. & libro quinto.

Etiam per aliquot dies continues:

Etiam noctibus exhibita venationes.

Venatio ſumptuoſiſſima ab imperatore Probo edita.

Auriga tio Circenſis.

Auriga.] Etiam Aurigæ inter certatores Circenſes fuerunt:

runt:agitatores alij vocauerunt,l.vlt.C.de maleficis.quippe aurigationem in Circo editam, teſtis Suetonius in Iulio cap.39. in Domitiano cap.4. Liuius, Valerius, alij. Curruum verò certamen in Olympicos ludos inuectum nona & nonageſima Olympiade,hiſtoriæ loquuntur.Id ſtudium paullatim apud Romanos ita excultum atq. auctum fuit, vt pauca,vel nulla ferè ſpectacula ederentur, vbi non honorifica agitatoribus præmia propoſita eſſent. Sed diſce nunc,huius ludi origo vbi primùm cœperit, & à quo Romam tranſlata. Caſſiodorus lib.3. Variarum cap.quinquageſimo primo: *Primus hoc ſpectaculum apud Helidem Aſiæ ciuitatem Oenomaus fertur edidiſſe:quod poſteà Romulus in raptu Sabinarum, necdum fundatis ædificiis,ruraliter oſtentauit Italiæ.* Item Hieronymus in vitâ Hilarionis: *Circenſes equos nutriebat. Hoc ſiquidem in Romanis vrbibus iam inde ſeruatur à Romulo,vt,propter felicem Sabinarum raptum,ab ipſo quaſi conſiliorum deo quadrigæ ſepteno currant circuitu,& equos partis aduerſæ fregiſſe victoria ſit.* At equo vehi omnium primus docuiſſe fertur Bellerophon. teſtes do Horatium,& Plinium,lib.7. cap.56. Bigas autem primùm iunxiſſe dicitur Phrygum natio; quadrigas Erichthonius, teſte eodem Plinio, dicto cap. Tertulliano De ſpectaculis cap.1,& Virgilio,3.Georgic.

Certamen curruum quando in ludos Olympiacos inuectum: Quantùm auctum apud Romanos:

Quis primus inuenerit: In raptu Sabinarum Romulus primum in Italia exhibuit.

Equo vehi quis primus inſtituerit.

Bigas Phryges primùm iunxerunt.

Quadrigas Erichthonius.

Primus Erichthonius currus,& quattuor auſus
Iungere equos,rapidisq; rotis inſiſtere victor.

Aurigarum conatum, & in agitãdo certamen, Virgilij verſus ita proponunt,vt ſpectare,non legere,videamur:

Aurigatio expreſſa verſibus Virgilianis.

Nónne vides,cùm præcipiti certamine campum
Corripuêre,ruuntq; effuſi carcere currus:
Cùm ſpes erecta iuuenum,exultantiaq; haurit
Corda pauor pulſans? illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora,volat vi feruidus axis:
Iamq; humiles, iamq; elati ſublime videntur
Aëra per vacuum ferri,atque adſurgere in auras.
Nec mora,nec requies. vt fulua nimbus arena
Tollitur,humeſcunt ſpumis,flatuq; ſequentum.
Tantus amor laudum,tantæ victoria curæ.

Ceterùm dum ita certarent aurigæ, aderant partes ſeu factiones quatuor; *Praſini, Veneti, Roſei, Albi*, à coloribus agitatorũ nomen ferentes. qui ipſi colores ſuo quoq. myſterio non caruêre, vt obſeruo ex Caſſiodoro: *Praſinus*, inquit, vi-

Factiones in certamine Circenſi quatuor.

Ea coloribus diſtincta.

Colorum interpretatio.

venti verno: Venetus nubilæ hyemi: roſeus æſtati flammeæ: albus pruinoſo Autumno dicatus eſt. lib. 3. Variarum cap. 51. vbi alia hac de re non vulgaria qui volet, reperiet. & apud Iſidorum libro Originum octauodecimo. Fuit itidem equeſtris pugna: cui ludo nomen à Troianis, & inuentore Aſcanio. eius deſcriptionem vide apud Virgilium quinto Æneid. & Dionem in Iulio. Quæ hactenus pluribus verbis à me dicta ſunt, ab iis ego abſtinere nec volui, nec debui. neque enim patiebatur meum officium, vt quæ auctor hic noſter vno verbo tantùm nominârat ſpectacula ludorum & certamina, ego itidem illa non explicata ſilentio præterirem.

Ludus alius equeſtris, cui Troia nomen: A quo inuctus.

Propter exiguam mercedem, vel certè plebis fauorem.] Illo iure Romanos ſcio vſos, vt quicunq. ſacris certaminibus deſeruirent, ignominioſi non eſſent; l. quarta, ff. de his qui notantur infamia. Contrà, ſi qui quæſtus cauſſa in certamen deſcendebant, aut propter præmium in ſcenam prodibant, famoſi erant: l. 2. ff. dicto titulo. Aurigas, id quod dabatur præmij mendicitate conſecutos, demonſtrare eſt ex Caſſiodori libro 2. Variarum, cap. 9. vbi rex Theodericus, aliquot aurigis, vt à mendicitate triſtiſſima liberaret, ſolidos menſtruos adſignat, publicis rationibus imputandos. Dio ipſum Imperatorem Auitum currus quandoque agitaſſe ſcribit, veſtitu praſino: ſpectatores interfuiſſe Senatorij ordinis viros, & Leonem vrbis præfectum. atque ab his illum non aliter, atque plebeium hominem aureos petiiſſe; præfectos certaminum, ipſoſque milites coluiſſe.

Qui ignominioſi in ludis.

Auriga quale acceperint præmium.

Imperator Auitus etiam agitator fuit.

Quotidiana meditatione artes ſuas, aut ſeruare aut augere conſueſcunt.] Itidem, *ſeruari artem*, dixit alibi, libro primo, cap. 15. *quam artem & diſci opus eſt diligenter, & quotidiano vſu, exercitióque ſeruari*: exemplar M. refert hoc loco, *aut ſeruare, aut agere conſuenit.* propiùs ad rem S. dum legit, *artes ſuas aut certare, aut agere conſuenit.* idque ita perſcriptum in membranis ſe reperiſſe Modius notauit. ceterùm H. N. & quatuor Suſij ab edita lectione nihil omnino recedunt. Conieci quandoque ita locum conſtitui poſſe, *quotidiana meditatione artis ſuæ, aut certare, aut agere conſuenit*: vt hoc ad aurigas, alterum illud ad venatorem, & athletam referatur. Neque mihi diſpliceret, verba illa, *artes ſuas*, induci; etſi loco nondum moueam. Hariolatus ne ſim, criticorum iudi-

Tentatus Vegetij locus.

cium

cium esto. Sed ad rem. quotidiana illa meditatione athletæ, venatores, aurigę priuatim exerceri consueuerant: istic probè, quòd suarum partium esset, edocti; ludis aut sacris certaminibus, in publicum producebãtur, quò & populum delectarent, quoque victoriam adepti præmia potirentur. Eorum exemplo, iugi exercitatione militem erudiendum noster arguit: eò magis, quòd illi plebem tantùm oblectare; hic rempublicam manibus suis tueri debeat. illi præter exiguum lucelli, vel aurę popularis, nihil pretij propositum habeant; hunc verò præda lautissima, castrensia commoda, & summæ dignitates maneant militares. Eoque facit istud Auidij Cassij, *qui dicebat miserum esse, cùm exercerentur athletæ, venatores, gladiatores, non exerceri milites; quibus minor esset futurus labor, si esset consuetus*: vt Vulcatius auctor est.

Athletæ, venatores, auriga priùs in gymnasijs exerciti: Postea publicè producti.

Magis interesse reip. vt milites, quàm athletæ exerceantur.

Ordo militiæ, & imperatorum iudicium consueuit euehere.] Optimus ipse sibi futurus interpres Vegetius. respexit enim ad illud quod anteà scripserat: *Tribunus maior per epistolam sacram, Imperatoris iudicio, destinatur: minor tribunus prouenit ex labore.* lib. eodem cap. 7.

Artifices scenici.] In membranis H. disertim perscriptum vidi, *Artifices tethnici*; & ad orã illius libri adscriptum, *tethnici, id est positores*. quod ego tanquam parergon non potui facere, quin monerem. *Ponere*, & *reponere* Romano loquendi genere, de fabulis proponendis, ac denuò redhibendis dici solitum, non ignorant, qui humanioribus litterĳs imbuti sunt. Iuuenalis Satyra prima: *Pone Tigillinum.* —— Itidem Horatius in Arte:

Positæ & repositæ fabulæ apud Romanos.

Néue minor, neu sit quinto productior actu
Fabula, quæ posci vult, & spectata reponi.

Itidem intelligo quod de fabula apud Romanos à Liuio primùm datâ scripsit Cicero 1. Tuscul. item quod de tollendâ fabulâ dicitur apud Plautum, Milite, sc. *Nisi quidem.* Videtur enim istîc dici, fabulã posuisse, qui narrabat, vt vidisset per impluuiũ osculantem Philocomasiũ cum altero.

Artifices scenici ab exercitio, pro laude vulgi, non recedunt.] Atqui scenici videntur præmia non minùs venati. Capitolinus indicat in M. Antonino: *Tẽperauit etiam scenicas donationes, iubens, vt quinos aureos scenici acciperent; ita tamen vt nullus editor decem egrederetur.* Scenicos præterea operas suas locasse, & ideò infames iudicatos, testis mihi erit Papinia-

Scenici non laudem, sed & præmia spectabant. Scenicas donationes M. Antoninus quatenus temperárit. Scenici infames erant.

nus l.10.ff.de adult. & Vlpianus l.2. ff. De his qui notantur infamia:& principalis conſtitutio in l.Imperialis, C.de nuptiis.& rubrica tota cod. Theodoſiano, de ſcenicis. Primam horum ſpectaculorum in rempublicam Romanam inuectionem iamdudum, vt arbitror, à me deſideras. eam habeto ex Liuio. is primùm initio libri ſeptimi, ita ſcribit: *Ludi quoque ſcenici, noua res bellicoſo populo (nam Circi modò ſpectaculum fuerat) inter alia cæleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur.* Iterum lib. 33. *Ludos ſcenicos per quatriduum eo anno primùm factos ab curulibus ædilibus memoriæ proditur.* id quod Liuius poſtremo loco refert, factum Q. Fabio Maximo, T. Sempronio Graccho iterum coſs.

Ludi ſcenici quando Romam primùm inuecti.

AD CAPVT XXV.

PRIMVM omnium inſtruitur iaculis, quæ nullæ loricæ, nulla poſſunt ſcuta ſufferre.] Varias agnouit antiquitas loricas. nam lineas, coriaceas, æneas, ac denique ferreas geſtaſſe comperi. Lorica linea Alexandrũ Magnum indui ſolitum, ſcribit in vita eius Plutarchus. Item & Græcorum heroës vſos, teſtis Homerus Iliad. β. Herodotus Polyhymnia. itidẽ de Hiſpanis memoriæ prodidit Liuius libro 31. Idem ille Samnites totam legionẽ linteatam habuiſſe ſcribit, libro nono extremo: & Feſtus in *legio*. Liuij hæc ſunt verba: *Forma erat ſcuti: ſummum latus, quà pectus atque humeri teguntur, faſtigio æquali; ad imum cuneatior, mobilitatis cauſa: ſpongia pectori tegumentum, & ſiniſtrum crus ocrea tectum. galeæ criſtatæ, quæ ſpeciem magnitudini corporum adderent, tunicæ auratis militibus verſicolores; argentatis linteæ candidæ.* Certum genus militum Imperator Caracalla inſtituit, quos Alexandrinos appellauit: hos thorace ex triplici lino indutos fuiſſe, videbis apud Dionem, in Caracallâ. Suetonius in Galba: *Loricam tamen*, inquit, *induit lineam*. Lineam loricam, pro ænea militibus Athenienſibus dedit Iphicrates. teſtem do Diodorũ lib. 13. & in eius vita Probum. Varro, *Lorica*, ait, *à loris, quòd de corio crudo pectoralia faciebant, poſteà ſuccuderunt Galli è ferro ſub id vocabulum, ex annulis, ferream tunicam.*

Lorica antiquis variæ fuerunt. Linea lorica.

Legio linteata Samnitum.

Scuti perelegans deſcriptio.

Alexandrini milites.

Lorica linea.

Lorica coriacea.

Lorica ferrea.

Quibus muli ad trahendum.] Manuſcriptus H. & quatuor Suſij legunt, *multi*. quod vereor, ne mentiantur.

Nam hæ quanto maiores fuerint, tanto longiùs tela iaculantur.] Augẽt verbo vnoC.S. M. & H. in quibus legitur,

gitur, *longiùs ac fortiùs*. vide, ne de ſuo hoc addiderint librarij.

Item decem onagri, hoc eſt ſinguli per ſingulas cohortes, in carpentis bobus duobus portantur armatis.] Alter Suſianorum referebat, *bobus trahentibus portantur armatis*. Vox *duobus* nulla eſt in codice M. S. H. N. neque illi aliud quid eius loco ſubſtituunt. hoc ampliùs, pro *armatis*, omnes illi referunt, *armati*. quod non ad boues, ſed ad ipſum Onagri machinamentum referendum eſt. Rectè igitur emendamus, *bobus portantur armati*. Vegetius hoc eodem capite de carrobaliſtis loquens: *Singula*, inquit, *contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc eſt undecim homines deputantur*. Itidem in Notitiâ Imperij verba de baliſta ſonant: *Quæ quanto minùs ad armandum ſe virorum miniſterium quærit, tanto eſt ingenij virtute præſtantior*. Iumenta hæc, quæ machinis bellicis, ceteriſque rebus trahendis in exercitu neceſſaria erant; ſiue muli, ſiue equi, ſiue boues erant, prouinciales præſtare tenebantur. Ceterùm præſtitis animalibus, prouinciales neque pabulis, neque pecunia danda grauari poterant: l. comperimus, C. de curſu publico, lib. 12. Porro vt hîc, in expeditione bellica, machinis, armis, ceteriſque huc illuc transferendis boues, mulos vſui fuiſſe videmus: ſimiliter & in curſu publico, bobus, mulis, aſinis quoque antiquitus vſos, teſtatur Imperatorum conſtitutio, l. prima, Cod. Theodoſiano, dicto titulo. Id autem à Iuliano ſublatum, ſcribit Socrates lib. 3. cap. 1. Imò totum illum publicum curſum (cùm priuatorum onus antè fuiſſet) in ſe recepit Imperator Seuerus, teſte Spartiano. Idem ille D. Hadrianum curſum fiſcalem inſtituiſſe, alibi ſcriptum reliquit.

Emaculatus Vegetius.

Verbi Armandi nona ſignificatio.

Iumenta bellico vſui neceſſaria prouinciales ſuppeditaſſe: Iumenta autem qui præſtabant, alere non tenebantur.

Boues, muli, aſini quoque in curſu publico.

Curſum publicum ex priuato fiſcalem fecit D. Hadrianus.

Quatenus contextis eiſdem (ſicut dicunt) monoxylis.] Eum locum explicabo lib. 3. cap. 7.

Item ad foſſarum opera facienda.] Membranæ H. *faciendum* ſcribunt. Id, tanquam inſolens, offendit aures eorum, qui hîc repoſuerunt, *facienda*; exiſtimantes benè mereri ſe de Vegetio, cùm meriti ſint admodũ malè. Gerundia enim veteres magis amaſſe videtur quàm ea, quæ Gerundiua Grammatici vocãt. Inde illi longè alio exẽplo dixerunt: *Pullos ſubducendum, & conſuefaciendum*, Varro. ſic Lucretius,

Vegetius leuiter emendatus. Gerundiorum vſus apud veteres.

Æternas quoniam pœnas in morte timendum.

Sed admonuerunt hæc Gellius: item in Spicilegiis ſuis noſter Palmerius, & alij.

Bidentes, ligones, palos, raſtra, alueos.] Hîc ipſa ſegetum mendorum eſt. nam quid pali inter ferramenta quibus foſſæ ducuntur? Libri plerique, etiam olim editi, ſinceram lectionem ſuggerebant. ea eſt, vt ſcribamus, *palas*: quod amplector. Pala inſtrumentum eſt ruſticum terræ eruendæ factum: Plautus Pœnulo, ſc. *Ain tu:*

Vegetius iterum correctus.

Pala inſtrumentum ruſticum.

Palas vendundas ſibi ait, & mergas datas,
Vt hortum fodiat, atque vt frumentum metat.

Raſtra.] Mirum eſt in tanta librorum copia, præſertim cùm pluribus locis hoc nomẽ apud Vegetium reperiatur, nullum eſſe, qui aliam ſcripturam præ ſe ferat. neque minùs miror in hunc vſque diem veram lectionem non eruiſſe, hoc eſt, *rutra*, pro *raſtra*. in vnis H. membranis eam reperi: & ibi neſcio quis nugo, adhibitis punctis, & S litterâ ſuprà adſcriptâ, locum ſuo more corrigere, id eſt depravare conatus erat. Verumtamen eam vocem mihi, ſeu potiùs Flauio noſtro, ſic eripi non ſum paſſus. Primùm *raſtros* Latinos ſcriptores, non *raſtra* ſcripſiſſe, pueris cognitum eſt. Inde ipſi raſtri, cui quæſo rei in caſtris? an'ne vt iis *glebas quis frangat inertes*? vel iuxta Ennij verſum, aliquis *raſtros dentifabros capſit cauſa poliendi agri*? Dictum rutrum, quòd illo terra vel arena eruitur, à ruendo: vt ab arando, aratrum. Plinius: *Experimentum marmorati eſt in ſubigendo, donec rutro non cohæreat.* Cato quoque De re ruſtica, dum vineatoris inſtrumenta recenſet, vult eum habere *palas ſex, rutra quatuor, raſtros quadridentes duos.* Pompeius Feſtus: *Rutrum tenentis inuenis eſt effigies in Capitolio ephebi, more Græcorum, harenam ruentis, exercitationis gratiâ. quod ſignum Pompeius Bithynicus ex Bithyniâ, ſupellectilis Regiæ, Romam deportauit.*

Iterum emendatus Vegetius.

Rutrum reſtitutum Vegetio.

Rutrum vnde dictum.

GO-

GODESCALCI STEWECHII

COMMENTARIVS AD LIBRVM TERTIVM FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI.

In Prologum.

LACEDÆMONIIS præcipua fuit cura bellorum.] Auctor Plutarchus in Lycugo, Spartanam iuuentutem, ab anno ſeptimo ætatis, in greges fuiſſe diſtributam: ſingulis verò quaſi contuberniis vnum præfectum, qui cæteris prudentia & virtute præſtaret. hunc intuebantur, huic imperanti obediebant, hunc plectẽtem libenter perferebant. Itaque diſciplina erat, quædam obediendi exercitatio. Seniores, ludentes pueros ſæpè obſeruabant; contentiones, non ràrò dimicationes ſuggerebant, quò animaduerterent cuiuſque ingenium atque pugnandi audaciam. Literas eos tantùm pro neceſſitate docebant: reliqua omnis diſciplina ad rectè obtemperandum, labores tolerandos, ad victoriam in quouis certamine obtinẽdam pertinebat. Quare procedente etiã ætate ad exercitia grauiora, maiorem tolerantiam aſſuefaciebant: vt apud eundem Plutarchum videre eſt, dicto loco. Certè muſices, & artis militaris ſcientiam, veterum Poëtarũ, Terpandri, Pindari, aliorumque calculo Lacedæmoniis tributam, ex eodẽ Plutarcho diſcimus. Prætereà Platone auctore, M. Tullius adſerit

Lacedæmoniorũ pueri ab anno ſeptimo ad diſciplinã præparantur militarem:

Litteras tantum ad neceſſitatem docebantur: Creſcente ætate ad maiora & grauiora exercitia deducti. Muſices & ſcientia militaris peritiſſimi Lacedæmonij.

ſerit omnem morem Lacedæmoniorum inflammatum fuiſſe cupiditate vincẽdi; lib. 1. Offic. Idem quoq. teſtis eſt, eundem populum corpora non iuuenum; ſed etiam fœminarum & virginum, labore diligenter firmaſſe, 2. Tuſc. De prædictis adoleſcentium cõmiſſionibus, eiuſdẽ Cicer. teſtimoniũ adſcribamus, ex 5. Tuſ. *Adoleſcentiũ*, inquit *greges Lacedæmone vidimus. ipſi incredibili cõtentione certãtes pugnis, calcibus, unguibus, morſu denique; vt exanimarẽtur priùs, quàm ſe victos faterẽtur.*

Etiam virgines & fœminæ eorũ labore firmabantur.

Xanthippus Lacedæmonius dux Carthaginienſibus datus.

Xantippi declaratur exemplo.] Appianus lib. De bellis Punicis principio de Afris loquens, *Illi*, inquit, *à Lacedæmoniis ducem petierunt, rati per bonorum Imperatorum inopiam afflictas res ſuas: à quibus impetrârunt Xanthippum.* Attamen auctor De viris illuſtribus in M. Atilio Regulo, Xanthippum hunc Lacedæmonium quidem, ſed mercenarium militem facit. cui in eo nondum aſſentior. reclamant enim, Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. num. 14. Polybius lib. 1. Florus lib. 2. cap. 2. Epitome Liuij lib. 18. niſi militem mercenarium interpretemur, non gregarium militem; ſed ducem exercitus mercede ſollicitatum, operamque ſtipendij gratiâ præſtantem: quod de hoc Xanthippo prodidit Frontinus lib. 2. Strategemat. cap. 2. Oroſius lib. 4. c. 9. Xanthippum hunc regem Lacedæmoniorũ cum auxiliis accitũ ſcribit.

Auctor de viris illuſtribus forcan mendoſus.

Xanthippus res Carthaginienſiũ reſtituit iam penè collapſas:

Non virtute, ſed arte ſolus ferret auxilium.] Ars illa, qua Xanthippus res Carthaginienſium propè collapſas reſtituit, fuit in acie inſtruenda, collocatis in prima acie leuis armaturæ militibus, in ſubſidio autem robore exercitus poſito, dato auxiliaribus præcepto, vt emiſſis telis hoſti cederent, & cùm ſe intra ordines ſuorum recepiſſent, confeſtim in latera diſcurrerẽt, & à cornibus rurſus erumperent. videndus Frontinus lib. 2. Strategem. cap. 3. num. 10.

Vnâ aciei inſtructione id effecit.

Cretẽſium legiſlatores de bello ſatis ſolliciti.

Qui deſiderat pacem, præparet bellum.] Plato in eo opere, quod De legibus edidit, Cretenſium legumlatorem ita leges condidiſſe affirmat, tanquam homines ſemper parati eſſent ad bellum, atque in procinctu dimicandi conſiſterent; omnibus namque vrbibus bellum geri; quod non aliquo præcone, aut fœciali, ſed ab ipſa rerum natura indiceretur. Atqui à belluis bellum dici, quia belluarũ ſit pernicioſa diſſenſio, Feſto concedimus. cui accedit & Ciceronis ſententia, dum ait: *Temerè in acie verſari, & manu cum hoſte confligere, immane quoddam, & belluarum ſimile eſt*: libro primo

Bellum à quo dictum.

Bellum temerè non eſt ſuſcipiendum.

Officio-

Officiorum. Sed audiamus quod ibidem Cicero ſubdit: *Cùm tempus eſt, neceſſitasq; poſtulat, decertandum manu eſt, & mors ſeruituti turpitudiniq; anteponenda.* Ergo quod temerè fieri prohibetur, id neceſſitate poſtulante videmus concedi. ſed commodè principes ſe ſuaque tueri non valebunt, hoſtibus incumbentibus, niſi antè omni armorum genere, exercitioque armaturæ ſuos imbuerint. Neque ea Vegetij mens ant Platonis eſt, quòd ad bella temerè ſuſcipienda incitare nos velint; ſed pro rerum viciſſitudine in pace altiſſima de bello cogitare, iubent. Neque enim belluarum inſtar ad id quod adeſt, quodque præſens eſt, hominem accommodare ſe conuenit: homo enim rationis particeps, per quam conſequentia cernit, principia & cauſas rerum videt, earumq. prægreſſus & quaſi anteceſſiones non ignorat; ſimilitudines comparare debet, rebuſque præſentibus adiungere atque annectere futuras: ſicque totius vitæ curſum præ oculis ponere; ad eamque degendam res neceſſarias præparare: auctore Cicerone eodē libro Officiorum. Cuius etiam conſilium de bello ſuſcipiendo omnium animis inſitum velim: *Bellum*, inquit, *ita ſuſcipiatur, vt nihil aliud, niſi pax quæſita videatur*: ibidem.

Idem permiſſum, neceſſitate ita poſtulante.

In pace de bello cogitandum.

Ciceronis de bello ſuſcipiendo conſilium.

AD CAPVT I.

AQVA denique ipſa.] Iuſtinus libro 2. Hiſtoriarum: *Xerxes ſeptuaginta millia de regno armauerat, & trecenta millia de auxiliis; vt non immeritò proditum ſit, flumina ab exercitu eius ſiccata, Græciámque omnem vix capere eius exercitum potuiſſe.* Iuuenalis Satyra x.

Xerxis exercitus fluuiorum copiam auit

———— *credimus altos*
Defeciſſe amnes, epotaq; flumina Medo
Prandente, & madidis cantat quæ Soſtratus alis.

Alij auctores ſunt, qui Xerxi quingentas myriades, id eſt quinquagies centena hominum millia fuiſſe ſcribant: alij aliter ſentiunt. ſed de ingenti huius exercitu, adeundi Herodotus lib. 7. Diodorus Siculus lib. 3. & lib. 11. Plinius lib. 33. cap. 10. & lib. 4. cap. 11. Iſocrates in Panethera, & in Panegyr. Plutar. περὶ παροιμιῶν: & alij. Cteſias vetus ſcriptor tradit, in Nini regis exercitu, pedites militaſſe ad decies ſepties centena millia, equitum millia ducenta: currus ibidem fuiſſe falcatos paulò minùs decē milibus, & ſexcentis.

Exercitus quantus Xerxi fuerit.

Nini copia quanta fuerint.

In ex-

Darij quantus exercitus.

In expeditione Darij aduerſus Scythas octingenta millia militum commemorat Diodorus Siculus lib. 3. Vbi idem auctor eſt, Romanos paulo ante tempora Hannibalis cenſu in Italia, tum ciuium, tum ſociorum qui bello apti eſſent, habito, decies centena ferè hominum millia deſcripſiſſe. Sed non tam magnos exercitus Romanos educere conſueſſe, vt alios Barbaros, ex auctore hoc noſtro, & hiſtoriis paſſim intelligimus. & (vt verbis Salluſtij vtar) memorare poſſem, quibus in locis maximas hoſtium copias populus Romanus parua manu fuderit, quas vrbes natura munitas pugnando ceperit; nî ea res longiùs nos ab incepto traheret.

Romani nõ magnos ducebant exercitus.

Quàm eruditos armis exercitus habere voluerunt.] Qui eruditos exercitus habet, facile intelligere eſt, qua re eruditos habeat. itaque congratulor ſoli exemplari M. in quo τὸ *armis*, nullum eſt: Vegetius lib. 1. cap. 13. *Nihil enim neque firmius, neque felicius, neque laudabilius eſt Rep. in qua abundant milites eruditi.*

Vegetius gloſſemate liberatus.

Prætores, velut minores duces.] Propriè hîc nomen illud Prætoris ſamtum neque accipiendum vt Varro lib. 4. De lingua Latina interpretatur, quòd à præeundo exercitui dicatur; ſed de peculiari magiſtratu. Liuius lib. 42. *Prætor conſulares exercitus Prætores quoque iuſſi ſcribere milites erant.* Idem quoq. teſtis eſt Prætores exercitus duxiſſe lib. xxxi. extremo & alij hiſtoriographi locis infinitis. conſulendus & Feſtus in *Prætor*. Hos & peculiares ſecum legatos habuiſſe militares, docui lib. 2. cap. 9. Addo nunc etiam, ipſos Imperatorios legatos, & præfectos prætorio exercitus quoque duxiſſe. probat in M. Antonino Capitolinus.

Prætores etiam exercitus duxerunt:

Legati exercitus quoq. duxerunt: Etiam præfecti prætorio.

Conſularis poteſtas cum viginti millibus.] Mittebantur ferè ex vrbe cum exercitu proconſules, legati, aut prætores: rariùs vterque conſul egrediebatur. docet Cæſar lib. 1. De bello ciuili: *Conſules, quod ante id tempus acciderat nunquam, ex vrbe proficiſcuntur, lictoreſq; habent ex vrbe & Capitolio: primatim, contra omnia vetuſtatis exempla, tota Italia dilectus habetur.*

Conſules vterq. rare ad bellum vrbe egreſſi.

Inter ſe ſortiebantur vter egrederetur.

Solent enim ipſi coſs. cùm bellum gerendum eſſet, inter ſe ſortiri. conſtat ex Dionis Pompeio. vbi videmus Hortenſio belli cum Cretenſibus gerendi ſortem obuenîſſe; ipſum verò foro delectatum, Metello collegæ ſuo vltrò exercitum ceſſiſſe. Subinde eo loco res Romana erat, vt alter cõſulum

vrbi

vrbi præſidio relinquendus eſſet, in quo Senatus ſumma authoritas erat. Nam bello Catilinario ex Senatuſconſulto Ciceronem vrbi præſidio eſſe, Antonium verò Catilinam cum exercitu perſequi iuſſum, Salluſtius auctor eſt. adſtipulatur & Liuius, lib. 3. *Fabio, vt Antium legiones duceret datum. Cornelius vt Roma præſidio eſſet, ne qua pars hoſtium, (qui Æquis mos erat) ad populandum veniret.* Et hoc locum quidem obtinuit, ſi vno tantùm in finibus imperij opus erat exercitu. cæterùm ſi pluribus hoſtibus obuiam eundum erat, prouincias inter ſe partiri conſules ſolent. itidem Liuius lib. 3. *Alter*, inquit, *conſul poſtquam mœnibus Romanis iam pulſo hoſte periculum eſſe deſierat, & ipſe ab Roma profectus. Ita bifariam coſſ. ingreſſi hoſtium fines, ingenti certamine hinc Volſcos, hinc Æquos populantur.* Itidem Marcello & Leuino conſs. prouincias ſortientibus, Sicilia & claſſis Marcello, Italia cum bello aduerſus Hannibalem Leuino euenit. & cùm caùſſa Siculorum legatorum, qui iſtic aderant, & lachrymabantur (quòd à Marcello alienatos haberent animos) cōſules pronincias mutaturi eſſent, reſpondit Senatus iniquum eſſe extra ſortem collegæ optionem dari prouinciæ; teſte Liuio lib. 35. Prolatis autem imperij Romani terminis, vt plures fuêre hoſtes, proinde & pluribus exercitibus opus fuit. Bello Punico ſecūdo duodeuiginti legionibus bellum geri placuit, binas tamē conſs. ſibi tantùm ſumpsêre ſinguli, reliquæ in prouinciis ſub prætoribus, proprætoribus, proconſulibus & præſidibus militârunt. cuius rei teſtē do Liuium lib. 33, Vegetium lib. 2. cap. 4; iterum Liuium lib. dicto extremo. Anno ab Vrbe condita quingenteſimo quadrageſimoprimo, viginti trium legionum ſumma fuit: conſulibus tamē binæ tantùm decretæ; tradit Liuius initio libro 34. Triginta quandoque legiones Romanis militaſſe, probant diuerſa earundem ſigna, vulgata ab Huberto Goltzio in Iulio Cæſare. Imò quadraginta quatuor legiones ſub imperio Octauiani A. fuerunt ſubiugato Lepido: teſtis Paulus Diaconus libro 7. Hiſtoriarum.

Interdum auctoritate ſenatus alter vrbi præſidio relinquebatur.

Si pluribus hoſtibus reſiſtēdum erat, prouincias inter ſe ſortiebantur.

Aucto imperio plures fere hoſtes fuerunt; ideoq; pluribus opus fuit exercitibus.

Ipſi cōſules duas tantum legiones ſinguli duxerūt. Romani legiones habent XXIII.

Legiones XLIV.

Cum eiuſmodi præcepto, prouideant.] Quod edendum hic curaui, *Prouideant ne quid Reſp. detrimenti capiat coſſ. alter, vel alter, ambóve*; fateor abire à quibuſdam libris: tamen ad amuſſim conuenit cum exemplari collegii trium coronarum, mſs. N. & altero Suſiano. In membranis H erat,

Emendatus Vegetius.

proconſules

proconſules alter, ambóve. illud puto non prætereundum, in omnibus libris quos videre potui, hæc verba *Conſules alter*, &c. ipſi formulæ non inſeri, vt in nupera editione, ſed poſtponi. Quod verò Vegetius vult eo præcepto dimiſſos cum exercitu ſemper conſules; id vltima tantùm neceſſitate obſeruatum aliis auctoribus docemur. Cæſar lib. 1. De bello ciuili: *Dent operam Conſules, Prætores, Tribuni plebis, quiq; proconſules ſunt ad vrbem, ne quid reſp. detrimenti capiat.* ibidem paulo pòſt: *Quotieſcunque decretum fit, darent magiſtratus operam, ne quid reſp. detrimenti caperet. Quæ voce, & quo Senatuſconſulto, populus Romanus ad arma ſit vocatus, factum in perniciosis legibus, in vi tribunitia, in ſeceſſione populi.* Teſtantur idem Cicero Philippicâ quintâ, & pro Milone; & ibidem Aſconius Pædianus: Salluſtius in Catilin. & alij paſſim. Etiam alteri Conſulum hoc præceptum datum, Liuio ſcriptore manifeſtum fiet. is lib. 2. ab V. C. *Tantúmque*, inquit, *terrorem incußêre patribus, vt (quæ forma ſenatuſconſulti vltimæ ſemper neceſſitatis habita eſt) Poſthumio alteri conſulum negotium daretur, Videret ne quid detrimenti Reſpub. caperet.*

Formula Senatuſconſulti in neceſſitate reip.

Formula Senatuſcõſulti illius. Vni quoque conſuli reſp. cõmiſſa.

Non tam grandes exercitus habere, quàm armis inſtructos.] Membranæ Suſij malebant, *quàm infinitos inſtructos*: liber H. *quàm inſtructos.* amplexus ſum, quod in M. N. & S. reperi, *Non tam grandes exercitus habere, quàm plures. Illa tamen, &c.* Cùm enim diuerſis regionibus populo Romano pugnandum fuerit, conſequens eſt, pluribus exercitibus opus fuiſſe, eoſdemque nulli vſui fuiſſe, niſi inſtructos, ſiue paucis, ſiue pluribus vti vellent.

Mutata in Vegetio lectio.

Ne vnquam amplior multitudo ſociorum.] Præcepit Flauius, id imprimis cauendum omnibus qui exercitus ducturi ſunt, ne plures extraneos quàm ſuos in numeros militares recipiant. Eiuſdem cum illo ſententiæ videtur Liuius, dum inquit: *Id primùm cauendum puto Romanis Imperatoribus, vt ne plus alieni quàm ſui roboris in caſtris habeant.* atque adeò Tacitum; cuius ſententia talis: *Nihil rerum mortalium tam inſtabile ac fluxum eſt, quàm fama potentiæ non ſuâ vi nixa.*

Cauendum ne plures in exercitu ſint auxiliares, quàm legionarij.

Aliud nihilominùs Romæ obſeruatum, ſcio, bello Volſcorum, rebus Romanis domeſtica ſeditione in anguſtum coactis. docebo ex Liuij lib. 3. *Hernici & Latini inſi milites dare ex fœdere: duæq; partes ſociorum in exercitu, tertia ciuium fuit.* Aliud itidem vſurpatum bello Carthaginienſi. nam Sempronio

Aliud Romæ neceſſitas facere coëgit bella Volſcorum:

Item bello Carthaginienſi.

pronio conſuli duæ legiones datæ: ea quaterna millia peditum erant, equites trecenti; ſociorum ſexdecim millia peditum, equites mille octingenti. Cornelio verò ipſius collegæ duæ Rom. legiones datæ, cum ſuo iuſto equitatu & quatuordecim millia ſociorum peditum, cum equitibus mille ducentis; vt probat Liuius lib. 30. Non abſimile apud eundem exemplum lib. 32. de L. Poſthumio conſule deſignato. Verùm tamen non ſatis exacta huic rei cura adhibita, magnum poſteà malum dedit Romanis. cùm enim in Hiſpania Cn. Scipio maiora Celtiberorum auxilia duceret, quàm legiones Romanas; auxiliis ab hoſte pecuniâ corruptis, prœlioq. excedentibus, res Romana in ea prouincia labaſcere cœpit: hoſteſque mox oppreſsêre — *geminos duo fulmina belli Sciapidas.* Conſulendus Liuius lib. 34. qui eodem loco ſubdit: *Id poſteà cauendum ſemper Romanis ducibus eſſe, exemplaq; hæc verè pro documentis habenda, ne ita externis crederent auxiliis, vt non plus ſui roboris, ſuarumq; virium in caſtris haberent.* Immò præter periculum, quod ab extraneis in acie timendum eſt, aliæ quàm plurimæ cauſæ recitari poſſunt, quare domeſtico potiùs, quàm extraneo milite vtendum ſit. domeſticus enim, ſeu legionarius, cùm in oppugnandis aduerſariorum militibus, tum ſuis defendendis fortiorem ſe præbet, quàm extraneus. hic enim arma non alia, quàm ſtipendij cauſa ſumit. legionarius non tam præceps in ſeditione, non tam facilè deſerit, quòd bonorum amiſſionem metuat; vxori, liberis, parentibus domi relictis timeat: idem ſtipendio minore militat; in frumentatione, vrbium expugnatione, inuaſione, ac deprædatione, propter amorem patriæ modeſtiorem ſe præbet: mitto, quòd, exercitu dimiſſo, lubêtiùs ad ſuos legionarius, quàm auxiliarius remeet: pecunia, quæ in legionariũ erogetur, in prouinciis maneat. ſed & opera, (quod caput eſt) quæ auxiliario imbuendo, exercitando impenditur, peſſimè collocatur. Nam præterquàm quòd noſtros negligimus, opprimimus; extraneos extollimus ac ſtrenuiores reddimus; tum perluſtratis itineribus noſtris, natura locorũ, vrbium ſitu perſpectis, ac quaſi propoſitis noſtrorum diuitiis, plurimos nobis hoſtes paramus, atq. ad inuaſionẽ noſtrarũ poſſeſſionũ, quaſi inuitare videmur extraneos. De periculo, quod metuendum à maioribus auxiliariorũ copiis, vide exempla in Republica doctiſſimi

Maiora in caſtris auxilia Romani habuerũt, ſed ſuo magno malo.

Ex exemplo Romani edocti.

Domeſtico potiùs, quàm mercenario militi vtendum: Idq; varias ob cauſſas.

doctiſſimi viri Ioannis Bodini, libro 5. capite quinto.

Amplior multitudo ſociorum auxiliarium eſſet in caſtris.] In veteri editione Colonienſi eſt, *ſociorum auxiliariúmve.* in M. *ſocialium auxiliorũ.* in S. & membranis N. *ſocialium auxiliariúmve.* placuit mihi hæc particula diſiunctiua eapropter, quòd alia quoque Romanis auxilia, quàm à ſociis fuiſſe innuat. Alia inquam. nam à Barbaris etiam non à Latinis tantùm hæc auxilia. Ne mihi crede, ſed ipſi Cornelio Tacito: *Decreta triumphi inſignia Poppæo Sabino contuſis Thracum gentibus, qui montium editis inculti, atque eò ferociùs agitabant. Cauſſa motus ſuper hominum ingenium; quòd pati dilectus, & validiſſimum quemque militiæ noſtræ dare aſpernabantur: ne regibus quidem parêre, niſi ex libidine ſoliti: aut ſi mitterent auxilia, ſuos ductores præficere:* lib. 4. Annal. Queruntur eâdem de re apud Tacitum Britanni, in Vita Agricolæ: *Abſtrahi liberos, iniungi dilectus, tanquam mori tantùm pro patria neſcientibus. Quantum enim tranſiſſe militum, ſi Britanni numerentur.* Calumniatur in eadem Vita & Galgacus Romanum exercitum ex diuerſiſſimis gentibus contrahi. Atqui Imperatorem Probum cùm tyrones numeris Romanorum ac limitaneis inſereret, dixiſſe ferunt, *ſentiendum, non videndum, cùm auxiliis Barbaris iuuamur.* Hoc ampliùs; etiam voluntarios milites Barbaros in caſtris Romanis fuiſſe obſeruaui: Ammianus lib. xx. Hiſtoriarum: *Verendum eſſe affirmans, ne voluntarij Barbari militares, ſæpè ſub huiuſmodi legibus adſueti tranſire ad noſtra, hoc cognito, deinceps arcerentur.* idem libro eodem, *Auxilia ſuper his Scytharum poſcebat, mercede, vel gratiâ.*

Vegetius correctus.

Romanis etiam à Barbaris ſuppeditata auxilia

De Barbarorum auxiliis Imperatoris Probi ſententia.

Barbari etiam voluntarij in caſtris Rom.

Quàm ciuium Romanorum.] Particula, *quàm*, nulla eſt in ſolo exemplari M. vbi legebatur, *Illa tamen ratio eſt ſeruata, ne vnquam amplior multitudo ſociorum auxiliariúmve eſſet in caſtris, ciuium Romanorum.* Et ſic per Genitiuum dicetur, *amplior ciuium Romanorum.* Phraſim hanc non inſolentem probabo; etſi paucis peſpectam: in l. neque furti, C. ex quibus cauſis infamia irrogetur, legitur vulgò: *Qui cùm plus debito, nomine debitorum exegiſſet.* inuenerat vir doctiſſimus Ruſſardus in membranis, *qui cum debiti nomine, plus tributorum exegiſſet:* hinc ille faciendum cenſuit, *qui cum plus debito, nomine tributorum exegiſſet.* ſed fruſtrà id cenſuit. emendo ex membranis meis, *qui cùm plus debiti, nomine tributorum exegiſſet.* quo modo ſæpè legum conditores locutos obſeruaui. ſic Scæuola l. tutores,

Tentatus Vegetij locus.

Diſſenſio à Lud. Ruſſardo. Emendata l. neque furti, C. ex quibus cauſis infa. irrogetur.

tutores. 61. ff. De condictione indebiti, *quod amplius ſui debiti ſolutum eſt.* ſic Terentius, l. ſed ſi. 62. ff. de conditionibus & demonſtr. *Quidam non ſolùm capienti amplius legi conceſſæ portionis.* Quo loco, qui phraſim non ſunt adſecuti, donati ſunt emendare, *amplius lege conceſſâ portione.* id contra Pandectas Florentinas. Itidem Papinianus l. in ratione, 11. §. quod vulgo, ff. ad legem Falcidiam, *longæ plus habeat quartæ, paternæ hæreditatis.* Vide, ſi lubet, & Nonium Marcellum, de genitiuo caſu pro ablatiuo.

AD CAPVT II.

IVXTA morboſas paludes.] Probabat doctiſſimus Ioannes Metellus Iuriſconſultus amicus meus, *borboſas*, pro, *morboſas*, legẽdum. quod & editio Pariſienſis hîc expreſſum habet. & quòd à voce Celtica *bourbeux*, tracta ſit hæc phraſis, quæ ipſis ſonat lutoſum: ſimiliter & lutum, illi nuncupant *bourbe*. Ad rem vt veniamus; iuxta paludes caſtra metanda non eſſe, Vegetius præcipit. Quanta verò in exploranda locorum ſanitate ſagacitas veterum fuerit, quæ ratio, antequàm caſtra ponerentur aut vrbes, vno Vitruuij loco facilè demonſtrabo. is libro primo De architectura, cap. 4. *Maiores*, inquit, *è pecoribus immolatis, quæ paſcebantur in iis locis, quibus aut oppida aut caſtra ſtatiua conſtituebantur, inſpiciebant iecinora: & ſi erant liuida & vitioſa prima, alia immolabant, dubitantes vtrum morbo, an pabuli vitio læſa eſſent. Cùm pluribus experti erant & probauerant, integram & ſolidam naturam iecinorum ex aqua & pabulo; ibi conſtituebant munitiones: ſi autem vitioſa inueniebant, iudicio transferebant. Item in humanis corporibus peſtilentem futuram naſcentem in iis locis aquæ cibiq; copiam; & ita tranſmigrabant, & mutabant regiones, quærentes omnibus rebus ſalubritatem.* hactenus ille. Videndus eâdem de re Galenus lib. 1. De ſanitate tuenda, & Ariſtoteles lib. 3. De partibus animaliũ. Veterum autem inſtitutũ illud à Demetrio originẽ habere dicitur.

Mutata in Vegetio ſcriptura.

Caſtra iuxta paludes non ponenda.

Loci ſalubritatem quomodo Romani explorarint antequam vrbes aut caſtra ponerent.

Paludes.] Auctor eſt loco iam dicto idem Vitruuius, vicinitatem paluſtrem hominibus euitandam: *Cùm enim aurora* (inquit) *matutina in ſole oriente ad oppidum pernenient, & iis ortæ nebulæ adiungentur, ſpirituſq; beſtiarum paluſtrium venenatos cum nebula mixtos, in habitatorum corpora flatus ſpargent; efficient locum peſtilentem.* Neque hominibus tantùm: nam & vites, & ſata à paludibus abeſſe Conſtantinus voluit; & ob nebulas, & ob

Cur paludes vitanda in munitionibus.

Etiam vites, & ſata abeſſe debẽt à paludibus.

Castrorum locus quomodo à serpentibus purgatus.

frigidas auras, lib. 5. De Agricultura cap. 5. Quòd si eo loci, vbi castra metanda erant, serpentium aliorúmve reptilium infestatio metueretur, remedium præstò erat: de quo apud Maronem:

Discе & odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbaneoq; agitare graues nidore chelydros.

Eâdem de re Lucanus:

Vltima castrorum meditatus circuit ignis,
Hic ebulum stridet, peregrinaq; galbana sudant,
Et larix non lata comis, eoaq; costus,
Et panacea potens, & Thessala centaurea.
Peucedanum sudat flammis; Ericinaq; taxus,
Et larices, fumoq; grauem serpentibus vrunt
Abrotanum, & longè nascentis cornua cerui.

In æstate luce cœpto itinere.] Duo mss. probant legendum, *In æstu ante lucem.* quæ lectio ideò proba videtur, quòd per æstum, æstatem facilè intelligamus: cæterùm æstate non semper tantus calor sit, vt exercitui iter facienti incommodare possit. Deinde opposuisse videtur *æstum*, & quod paulo pòst sequitur, *sæuam hyemem.*

Correctus Vegetius.

Aut minor illis vestium suppetat copia.] Milites vult vestium non esse indigentes; ea causa, quòd sanitati, neque expeditioni idonei sint, qui algere compelluntur. Atqui aliud malum vide, si calceis, vestibus, annona miles careat; regi non potest: & (quod dicitur) necessitas legem non habet. Verba Imperatoris Alexandri Seueri, quòd impensè placerent, adhibēda putaui, ex Lampridio: *Miles non timet nisi vestitus, armatus, calceatus, & satur, & habēs aliquid in zonula: idcircò, quòd mēdicitas militaris ad omnē desperationē armatū vocet.* Possim ex ætatis nostræ historia exempla proferre insignium calamitatū, quas militū hæc mendicitas dedit. sed ea historiographis nostris relinquo, quòd animus ab iis abhorreat.

Militem bene vestire oportet.

Necessitas legem non habet.

Curandum, vt miles semper habeat aliquid in zonula.

Mendicitas militaris quæ damna det.

Nec perniciosis, vel paludosis aquis vtatur exercitus.] Libri mss. tres præferebant *palustribus.* Ad rem quod attinet, certum est, in expeditione bellica, necessitatē multa offerre, quæ duces, quamuis sagaciſſimi ac prudentiſſimi, deuitare non queant. Quòd si in loco insalubriori exercitus considere cogatur, vbi aqua turbida sit aut palustris, consultum erit in dolia eam infundere, & sub diuum exponere, donec resederit; pòst in alia vasa leuiter diffundere, relicta

Necessitas multa offert quæ duces præuidere nō possunt.

Aqua turbida, aut palustris qua ratione purgetur.

relicta fece subsidente. Itidem salubrem aquam faciet laurus in ipsa madefacta; vt auctor est Constantinus Cæsar lib. 2. De agriculturâ cap. 6. *Lauri vis.*

Iam verò vt hoc casu ægri cõtubernales reficiantur.] Legendum conieceram, *Occasu*, pro, *hoc casu*. Quam coniecturam postillà libri S. N. H. confirmârunt: nam & alterum non tam conueniens tum etiam hoc notabam, *Occasum*, illi opponi, quòd paulo antè dixerat, *luce, vel ante lucem*. Idque Vegetium mutuatum suspicor ab aliquo vetere scriptore; vnde idem multa alia. Sed antiqui tempora per horas non distinguebant, vt quæ Romæ trecentis annis ignoratæ fuerint, vt annotauit Censorinus in libello De die natali, & Plinius lib. 7. cap. 60. Et hoc illud est, cur in XII. tabulis & alibi, nominantur tantùm ortus & occasus. Consulendus Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 3. Vulgatam tamen lectionem si retinere quis volet, non tendam contrà; quòd itidem Vegetium videam locutum lib. 1. cap. 22. *Vegetij locus in dubiũ vocatus.* *Tempora antiqui per horas nõ distinguebant.* *Horæ annis trecẽtis Romæ ignoratæ.*

Principiorũ.] Ita in contextũ ea vox, me auctore, recepta est; sed iubẽtibus libris S. H. Antè vulgatũ erat *principum*. *Principia, pro principibus.*

Et ipsius comitis.] Meminit & alibi comitum Vegetius hoc libro cap. 9. cap. 10. & cap. 17. Extat de comitibus rei militaris rubrica in Codice Iustinianæo libro 1. *Ne comitibus rei militaris, vel trib.* Item alia ibidem est lib. 12, *De comitibus rei militaris*. Meminit quoque eorum l. nemo, C. de adsessoribus, l. 1. C. de officio vicarij. Leo imperator cap. 3. De bellico apparatu, comitem definit vnius cohortis siue bandi præfectum. Accedit Mauritij libellus De re militari, in quo, *Comes est, qui legioni aut numero præfectus est; idemq; tribunus militum*. Obseruo, idem munus, quod comiti hîc tribuit Vegetius, id eundem lib. 2. cap. 10. castrorum præfecto tribuisse. Idemque comitiuam primi ordinis dignitatem legionis præfecto tribuit, suprà lib. 2. cap. 9. Porrò comites, vicarios & tribunos vacantes, apud auctorem nostrum interpretandos, monuit Iacobus Cuiacius; hoc amplius addens, *Vacantes ζωσὶ sunt, honorarij ἄζωστοι*: ad l. 2. C. vt dignitatum ordo seruetur. *Quis comes in exercitu.* *Comites, Tribuni vacantes.*

Quibus necessitas & belli incumbit, & morbi.] Curam ægrotorum certis in exercitu hominibus datam paulò antè intelleximus. Reperti nihilominùs principes, qui & ipsi de militũ valetudine curanda perquam solliciti fuêre,

Imperatores aliquot Romani. de militibus suis aegrotantibus maximopere fuerũt solliciti.

vt qui ægrotantes carpentis vehendos curârint, neceſſariis omnibus iuuârint; imò & ipſi per tentoria viſitârint. quod de Imperatore Alexandro Seuero memoriæ prodit Lampridius, & de Hadriano Cæſare Spartianus.

Phraſis antiqua

Imbribus, vel niuibus, ſub tecto.] *Imbribus, vel niuibus,* interpretor dum *imber eſt, niues ſunt,* id eſt dum pluit, ningit. Phraſis illa antiquitatem ſapit, non mediam Vegetij ætatem. Cato De re ruſtica: *Caueto, cùm ventus ſiet, aut imber, effodias,* cap. 28. idem: *cùm pluuiæ erunt:* capite 112. Pari phraſi eundem dicere obſeruaui: *Cùm puluis erit: Cùm ſol erit.* Itidem Varro De re ruſtica: *Pluuiis diebus cubilia ſubſternenda fronde aut pabulo,* lib. 2. cap. 9.

Equitibus exercendis hieme porticus peditibus basilica extructa.

Sub tecto.] Equitibus porticus, peditibus baſilicas tectas fuiſſe, auctor noſter docuit lib. 2. cap. 23. vbi, dum tempeſtas eſſet, imbres, niues grandineſque ſæuirent, exerceri commodè poſſent.

Aqua vitiatur exſordibus cæſorum.

Et odoris ipſius fœditate vitiatis hauſtibus.] Ammianus: *aliis placet, auras, (vt ſolent aquæ) vitiatas fœtore cadauerum, vel ſimilibus, ſalubritatis violare maximam partem:* lib. Hiſtoriarum 19. vbi etiam de cauſis peſtilentiæ diſputat, ex Philoſophorum medicorumque ſententiis.

Conſul Rom. caſtra mutare coactus propter aquas stagnantes.

Aqua etiam infecta, quibus bestias necesse habeas vtendum.

Pernicioſiſſimus naſcitur morbus.] Dum in obſidio Carthaginienſi caſtra Cenſorini conſulis aquis ſtagnantibus eſſent appoſita, & à mari magnis ædificiis diſcluſa, factum, vt variis morbis laborârint ipſius milites, & conſul alium caſtris locũ capere coactus ſit, Appiano teſte. Quin rationem veteres inuenêre, qua aquam corrumperent, qua neceſſariò hoſti animaduertebant vtendum. teſtis mihi Hirtius De bello Alexandrino.

Caſtrorum frequens mutatio ſalubris: Idem remedium contra otium caſtrenſe.

Niſi frequenti mutatione caſtrorum.] Frequens hîc caſtrorum mutatio ſanitatis ergò, alibi idem factitatum ad exercendos milites, caſtris etiam ac ſi adeſſet hoſtis, foſſa valloque munitis. quod de Metello notatum reliquit Valerius Max. lib. 2. cap. 7.

AD CAPVT III.

Pabulari, frumentari, copiari, verba caſtrenſia.

PABVLATIO, & annona.] *Pabulari, lignari, frumentari, aquari, copiari,* verba caſtrenſia ſunt: nec facilè apud Oratores reperias, teſte Gellio lib. 17. cap. 2. & Nonio Marcello, in *Copiari.* Cæſar & *materiari* dixit lib. 7. De bello Gallico.

lico. Ab iisdem verbis deriuata nomina, *pabulatio, frumentatio, lignatio.*

Vnum est & maximum consilium.] In libro M. *vnum constat maximum telum.* membranæ H. *vnum ext. & maximum telum.* inde feci *vnum est & maximum telum*, adstipulantibus & Susij membranis. Item in Historiis Sallustij Mar. tribunus plebis: *Cetera ex licentia, aut odio, aut anaritia in tempus arsêre; permansit vna res modò, quæ vtriusque quæsita est, & erepta in posterum, vis tribunitia, telum à maioribus libertati paratum.* Emendatus Vegetius.

Tibi sufficiat victus, hostes frangat inopia.] Huc pertinet illud, quod apud Cassiod. in Variis legitur, libro 1. cap. 17. *Quale est, rogo in laboribus propriis esse, cùm durissimas mansiones hostis cogitur sustinere: ille imbribus pateat, vos tecta defendant; illum inedia consumat, vos copia prouisa reficiat.* Curandum illi, qui locum defensuri sunt, vt ipsis omnium rerum copia suppetat, hostes frangat inopia.

De copiis expensisque solers debet esse tractatus.] Et quidem antè, quàm bellum inchoëtur, hoc cogitãdum, imò expediendum est. frustrà enim disciplinam militarem suis proponat; verbera, crucem frustrà minitetur, cui non suppetat, vnde stipendia militibus aut annonam soluat. nam, vt censuit rex Ostrogothorum Theodericus, *Disciplinam non potest seruare ieiunus exercitus, dum quod deest, semper præsumat armatus. necessitas moderamen non diligit: nec potest imperari multis, quod nequeunt custodire paucissimi:* apud Cassiodor. lib. 4. Variarum cap. 13. & consulendus idem lib. 5. Variarum, cap. 13. & dixi capite superiori periculosam, pernicioſam esse militum mendicitatem. Expensa præparãda antequam de bello cogitetur. Miles ieiunus, disciplinam seruare non potest.

Vt pabula, frumentum, cæteræque annonariæ species.] Solent à prouincialibus non modò frumentum, pabula, paleæ, sed & aliæ annonariæ species, iure tributorum exigi: tum etiam ab iisdem ad castra & limites prouinciarum mansionesque conferri. testis constitutio Valentiniani & Valentis, l. 4. C. de erogatione militaris annonæ: & l. 2. & l. 11. Cod. Theodosiano, de annona. Itidem munera præstabantur, angariæ, perangariæ, plaustra, &c. à quibus ministeriorum collationibus tempore expeditionis, neminem liberari, Principali constitutione cautum est, l. 2. C. de quibus muneribus vel præstationibus, libro x. Ceterùm quod ad persolutionem tributorum pertinet, errant, scio, qui vices non viderunt, quibus inferebantur. Nam vnusquisque annonarias species pro modo capitationis seu sor- Prouinciales iure tributorum quasuis annonarias species inferebant. Easdem ad limites, & mansiones conferebant. Itidem munera præstabant angarias, perangarias, plaustra, &c. Tributum quot vicibus inferebatur.

tium præbiturus (per quaternos menſes anni curriculo diſtributo) tribus vicibus ſummam collationis implebat: vel pro arbitrio ſuo vno tempore, omnia ſua debita pendebat, l. vniuſquiſque, Cod. Theod. de annona. ex ea conſtitutione lux adhibenda Caſſiodoro lib. 11. Variarum, cap. 2. *Poſſeſſores præcipimus, admonere vt tributa indictionis tertiæ decimæ, deuota mente perſoluant, quatenus trinæ inlationis moderamine cuſtodito, debitam Reip. inferant functionem.* itidem Caſſiod. lib. 12. Variarum cap. 16. Sed illatæ iam annonariæ ſpecies quæcumque, publicis in locis, id eſt, horreis ſeruabantur, cuſtodiebantur, & condita peculiari nomine appellabant. inde rubrica C. de conditis in publicis horreis; & mentio eorum l. 2. C. Theod. de his quæ ex publica collatione. Ammianus lib. 14. *locum petiuere Paleas nomine, vbi conduntur nunc vſque commeatus, diſtribui militibus omne latus Iſauriæ defendentibus, adſueti.* Quin & Caſſiodorus lib. 9. Variar. *Sine in aliis,* inquit, *locis frumento condita potuerint inuenire.* Vbi condita videtur accipere pro ipſo loco, vbi condebatur annona: & proinde videtur interpretanda hæc vox d. l. 2. Cod. Theodoſ., vbi legimus: *Quod refertur in conditis vel in arca continetur.* Iterum Impp. conſtitutio: *In veteranis caſtris conſtituti milites duas alimoniarum partes ibidem de conditis ſumant,* l. 4. C. de erogat. militaris annonæ. Capitolinus in Gordianis: *Nulla erat ciuitas limitanea, quæ totius anni, in aceto, frumento & lardo, atque hordeo & paleis, condita non haberet.* ex quo Capitolini loco multæ annonariæ ſpecies cognoſcuntur. De buccellato, pane, vino, aceto, lardo, carne veruecina, à militibus expeditionis tempore percipi ſolitis, adeunda l. 1. C. de erogatione militaris annonæ. Hac de re ita ſcribit Leo De re militari: *Tertio die, vt percipiant panem, vno vinum, altero poſcam, vno lardum, biduo carnem veruecinam.* Si qui porrò prouinciales per edicta admoniti tributa non cõferebant, iuſſu rectoris prouinciæ ab exactoribus ſeu executoribus cogebantur, l. 35. Cod. Theod. de annona: idque vel ad præſtationem, vel ad numerationem pecuniæ, tributorum loco, vt auro compararentur omnia; Vegetius hoc cap. & exemplum in l. 2. C. De militari veſte. adhibenda etiam conſtitutio Anaſtaſij, ex l. 1, C. vt nemini liceat in coëmptione ſpecierum. Illud profectò non ſine magna prudentia Impp. conſtituerunt, videlicet, ne quis agricolis vim faceret ad præbendos mulos

Caſſiodoro lux adhibita.

Tributa illationibus tributũ perſoluendum.

Illatæ ſpecies in horreis publicis cuſtodiebantur.

Conditum pro loco, vbi frumẽtum condebatur.

Annonariæ aliquot ſpecies militum:

Ex ſpecies diuerſis diebus percipiebantur.

Tributa non cõferentes admoniti, cogebantur.

Cæterùm perſolutæ ſuæ capitationis eximi non poterat cogi prouincialis

mulos, boues, equos, seruos operásve suas, posteaquàm capitationem suam, & quod debebant, præstitissent, l. 1. & 2. C. ne rusticani ad obsequium. Duæ enim artes maximè vtiles ad constitutionem & conseruationem Reip., Agricultura, quæ colat & nutriat milites; militia, quæ defendat & tueatur agricolas. Eò facit, quod Imppp. Valent. Theod. & Arcadius constituerunt, vt nè quis possessorum ad instruendas mansiones & conferendas species, longiùs delegaretur; sed omnes, itineris & necessitatis habita ratione, delegarentur; l. nemo C. de annonis & tributis.

ad prabenda iumenta, seruos, &c.

Duæ res maximè vtiles ad cõseruationẽ Reip.

Prouinciales longiùs non debebant euocari ad conferendas species.

Quæ à prouincialibus consuetudo depoſcit, maturiùs exigantur.] Significari in tempore solet per singulas prouincias, vt ad indictionem persoluendam quisque se præpararet. qua ratione operã dabant possessores, ne damnum incurrerent ex mora. & sic occasio damni inferendi ipsis executoribus & opinatoribus eripiebatur. extat ea de re constitutio Impp. Theodosij & Valentiniani, in l. vlt. C. de indictionibus: *Particulari delegationum notitia ante indictionis exordium; singulis transmissa prouinciis, collationis modum à possessoribus multo antè prospectum deuotionis solitæ, non subitis calumniis tua sublimitas faciat imputari. Vt & prouincialibus subeundi dispendij necessitas auferatur, & officiis inferendi damni licentia denegetur.*

Prouinciales præmoniti solẽt, vt indictionem præpararent.

Id dumtaxat de causis factũ est.

Maturiùs exigantur.] Illum enim constat, tempore necessitatis, fortissimum virum probari, qui se per multa non distrahit. nam, vt apud Cassiodorum est lib. 1. cap. 17. *Quis enim prouidentiam habuisse putet, qui tunc cœperit fabricis operam dare, aut penum condere, cùm oporteat bella tractare?*

Prudentes, qui penum condunt ante, quàm bello lacessuntur.

Ac munitissimis locis.] In ciuitates atque castella munitissima conferri vult annonas, ac species tributarias; vbi horrea, condita, frumento adseruando, custodiendo. Sed in iis verosimile est, loca quoque subterranea illi rei fuisse. Certè Vitruuius lib. 6. De Architectura, cap. 8. *Cryptas* vocat, fossas testudinatas, subterraneas aut concaua loca, seu scrobes, vbi triticum conditur. idque verbi apud Cassiodorum me obseruare memini lib. 4. Variarum cap. 51. Varro lib. 1. De re rustica: *Quidam habent granaria*, inquit, *sub terris; vti speluncas, quas vocant Syros: alij vtuntur ad id puteis.*

Annonaria species locis munitissimis deponenda.

Quid Crypta.

Quid Syri.

Quòd si tributa deficiunt.] Varro libro 4. De lingua Latina: *Tributum dictum à tribubus, quòd ea pecunia, quæ populo*

Tributũ ex quo appellatum.

Tribuni ararij.

imperata erat, tributim à ſingulis, pro portione cenſus, exigebatur. ab hoc ea quæ adſignata erat, adtributum dictum. ab eo quoque, quibus attributa erat pecunia, vt militi redderent, tribuni ararij dicti. Cicero in Verrem : *Pecunia attributa numerata eſt, profectus eſt Quæſtor in prouinciam.* Ibidem Aſconius Pædianus, *Pecunia*, inquit, *adtributa eſt, quæ in ſtipendium militum, de ærario à Tribunis ararijs adnumerari Quæſtori ſolet.* Sed hoc tributi genus, de quo Varro, primùm inuentum, cenſu à Seruio Tullio Rege introducto: anteà in capita, hoc eſt æquali pauperum atque locupletium onere, conferebatur. Videndus Liuius libro primo, & alij. Sed hoc duplex quandoque ex S.C. imperatum fuit: qualiter anno quarto belli Punici ſecundi, T. Sempronio conſule, Liuio teſte lib. 32. Tertium tributi genus tumultuarium, temerarium Feſtus vocauit; cùm priuatas quiſque opes, propter ſubitum periculum, certatim facerent publicas. exemplum qui deſiderat, videat L. Florum lib. 2. cap. 6. & Dionem in Auguſto. Quin & pecunias pupillares, viduarumque, ob inopiam in ærarium depoſitas, ex Liuio diſcimus, lib. 33. Eâdem de re præclarè diſſerit & L. Valerius Tribunus plebis, apud Liuium lib. 43. in legis Oppiæ diſſuaſione. Depoſitas dixi pecunias: nam quicquid tumultu tali conferebatur, id à ſcribis in tabulas ærarij referri ſolitum. Locum Flori adhibebo lubens: *Egebant ærario: opes ſuas libens Senatus in medium protulit; nec præter quod in bullis, cingulis, atque annulis erat, quicquam ſibi auri reliquêre. Eques ſequutus exemplum; imitataque equitem tribus; denique vix ſuffecêre tabulæ, vix ſcribarum manus, Lænino, Marcelloque conſulibus, cùm priuatæ opes in publicũ deferrentur.* Sed cur in tabulas hæc relata? ideò inquam, vt locupletato denuò ærario, ſuæ cuique pecuniæ reſtituerentur. id quod poſt bellum Punicum tribus æquis portionibus factum accepimus. Quin & Pontifices, Augures, reliquique ſacerdotes ſtipendium dare coacti (quamuis antè non dediſſent) L. Furio & M. Claudio Marcello coſs., vt auctor Liuius. Verumtamẽ hæc ratio tributi, dum Romani nondum rerum potiti erant, neque ſubditos ita multos haberent, in quos maiorem partem oneris iſtius deponerent: ſed ſubiugatis paulatim nationibus, prouinciis non pecuniam modò, ſed milites, equos, frumentũ, pabula, naues, arma, veſtes, & alia mille imperare cœperunt. Cicero in Verrem : *Cæteris aut impoſitum certum vectigal, quod ſtipendiarium dicitur,*

Quid pecunia adtributa.

Tributi inferendi ratio Roma mutata.

Tributũ duplex Roma imperatũ.

Tumultuarium tributum.

Pecunia pupillares in ærarium depoſita.

Tributũ tumultuarium in tabulas ararij referebatur.

Quæ cauſſa id factum.

Sacerdotes quando tributum Roma primùm dederint.

Tributi alia ratio inferendi.

Prouinciis imperatum tributum, milites, equi, naues, &c.

dicitur,

dicitur, vt Hispanis, & plerisque Pœnorum, quasi victoriæ præmium, & pœna belli; aut censoria locatio constituta est, vt Asiæ. Imò quæ in locis quibusque præstantissima nascuntur, ea prouinciales miseri Romanis tandem cedere, & in militum vsum, & principum luxuriam coacti. Sic Lucania sues, Brutij boues, alij alia pecora, alij ad pondus sua pependerunt. Cassiodorus lib. 11. Variarum cap. 39. Sic Frisiis boum coria primùm; pòst vrorum, in vsum militum imperata: testis Tacitus. Aliis vina & quidē varia, aliis pisces imperati, Cassiod. lib. 12. Variarum cap. 39. Quæ omnia diuersis titulis & nominibus appellabantur, imperabantur. Tertullianus lib. de Fuga: *Tanta cotidie ærario augendo prospiciuntur remedia censuum, vectigalium, collationum, stipendiorum.* Tributorum collationem, cum Festo, duplicē facimus, aliam in capite, aliam ex censu. Tributa capitis, rectè stipendia appellabimus cum Tertulliano. is in Apologetico cap. 13. *Agri tributo onusti viliores, hominum capita stipendio censa ignobiliora.* Ad censum ergo referenda erunt reliqua, annonæ, vectigalia, collationes, intributiones seu contributiones, & multa alia. de quibus alibi à me apud auctorem hunc, & aliàs etiam dicetur. Quod ad species annonarias, eas ipsi possessores, id est prouinciales, qui prædia habebant, vel prædiorum conductores conferebant; l. 2. C. de exactoribus tributorum. Tributorum autem susceptioni certi & idonei homines constituti (Susceptores vocabant) qui ex iis, quæ dabantur, certum emolumentum consequebantur: ex frumento nempe quinquagesimas; ex hordeo quadragesimas; vini, & lardi, vicesimas; l. modios, C. de susceptoribus. Erant autem in singulis prouinciis duo constituti susceptores; l. duos, C. eodem titulo. Ne verò eorum fraude damni quid sentirent tributarij, ratione ponderis aut mensuræ; sapienter cauisse video Imperatores Valent., Theodosium, & Arcadium: constitutis videlicet in singulis ciuitatibus & mansionibus, modiis æneis, aut lapideis, cum sextariis atque ponderibus; l. modio, C. eodem. Si qui verò prouinciales soluere differebant, rectoris prouinciæ iussu, ab exactoribus cogebantur, vt iam antè docui. si quiverò nec iis auscultarent, & nimis magni tricones essent, iam fundi, mancipia, aliæque res eorum sub hasta distrahebantur, l. vlt. C. Si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata; & l. 9. ff. on-

Hispanis quale vectigal impositum.

Diuersa, diuersa prouincia tributa coacta.

Multa, eaque diuersis titulis prouinciis imperabant Rom. Tributorum prima diuisio duplex.

Tributa vel possessores, vel conductores prædiorum conferebāt. Susceptores tributorum. Emolumēta susceptorū quanta. Susceptores duo in singulis prouinciis.

Modij & sextarij in ciuitatibus publicè asseruati contra susceptorū fraudem.

Prouinciales tributa non soluentes quo modo res eorum sub hasta distrahebantur.

Etiam suppliciis ad persoluendū cogebantur.

de rescind. venditione. Hoc amplius; si, qui tributa soluere tenebantur, bona non haberent, suppliciis ad soluendum compellebantur. qua de re videndus Papinianus ille Flandricus, Iacobus Ræuardus, lib. 5. Variorum, cap. 6.

Ab Alciato dissensio.

Prærogato auro comparanda sunt omnia.] Prærogare, Alciatus lib. 1. Parergôn cap. 4. interpretatur, gratis, & quasi roganti, non autem ex debito distribuere: vel ante tempus soluere. idque verbi cudit, recipit in l. si tibi 27. C. de locato, conducto: sed contra omnes libros impressos, scriptos. in quibus *prorogasti* legitur, non *prærogasti*. Quin apud Vegetium nostrum libri M. C. S. & N. *prorogato auro* differtim perscriptum habent. quod loquendi genus non è triuio est. Vlpianus: *Vnde quæri poterit, si cùm hoc ab initio esset actum, emptor festinauit, & pretium numerauit, an postea ei satisfacto, seruus constitutione uti possit? & puto posse. proinde & si ei nummos prorogauit emptor, cùm ei pariuerit, poterit ad libertatem peruenire*; l. 16. qui, ff. de manumissionibus. Iterum, *Proinde, siue ex aduentitio lucro, siue etiam amici beneficio, vel liberalitate, vel prorogante eo, vel repromittente, vel se delegante redemptus sit: credendum est suis nummis eum redemptum*; l. is qui suis, ff. dicto tit. Iterum: *Sumptus quidem prorogare litiganti honestum est, paciscì autem, ut non quantitas eo nomine expensa, cum usuris licitis restituatur; sed pars dimidia eius, quod ex ea lite datum erit, non licet*; l. sumptus, ff. de pactis. Vbi prorogare nummos, de suo soluere, proferre, erogare seu repræsentare interpretanti Antonio Augustino lib. 4. Emendationum cap. 12. lubens admodùm adsentior.

Emendatus Vegetius.

Verbi, prorogare, usus apud Latinos.

Obsidium, qua causa instituatur.

Quos fame sperant vincendos.] Cæsar lib. 2. De bello ciuili: *Causa obsidionis hæc ferè esse consueuit, vt frumento hostes prohibeantur.*

Qui admonitores in constitutionibus Principum.

Admonitis per edicta possessoribus.] In exemplari M. erat, *possessionibus*. Ab admonitione hac dicti, nisi fallor, *admonitores, portitores præcepti*, l. 2. C. de executoribus vel exactoribus.

Inspectores possessionum.

Coactis per electos perscrutatores.] Vera ea videri lectio possit, si libris pluribus, quàm membranis H. confirmaretur. Obseruare memini in lectione Codicis Theodos. quod ad rem faceret: grauiter nempe tulisse Illyrios, quòd in exactione tributorum, post professionem, venissent possessionum inspectores. quæ res Imperatori Theod. improbata, *Id*, inquit, *ab vnaquaque prouincia censuimus experiendum, quod*

quod ab iisdem nuper esse promissum tua sublimitas indicauit; vt verò nullus de cetero ad possessiones eorum (quod maximè reformidant) inspector accedat: l. 33. Cod. Theod. de annona. Aliorum quoque inspectorum mentionem scio fieri in Principalibus Cõstitutionibus; sed illis nullus hîc est locus. De professione ista, in qua agebatur, vt quis Magistratui profiteretur rem suam esse, numerum eius modumque ederet, vel æstimationem; videndus Vlpianus titulo primo, Instit. & l. 7. C. De donat. Cicero epistola 22. lib. 16. ad Familiares: & Sueto. Caligula, cap. 38. Liber M. apud Flauium nostrum, *persecutores* legebat. ex quo fieri possit *prosecutores*: & lectio confirmari, ex Cod. Theod., rubrica de auri publici prosecutoribus. Rursum alij S. N, & tertius Susij, & B., quo Fran. Modius vsus est, *executores*, vocant: quibus in constitutionibus Imperatorum varia nomina. Nam *executores*, *exactores*, *compulsores*, *apparitores*, &c. dicuntur. C. de executoribus, & exactoribus lib. 12. & rubrica, C. de exactionibus tributorum, lib. 10. Hi, si quid à prouincialibus plus debiti conuincerentur accepisse, prima vice pœna dupli; si cõsuetudo accedebat, capital erat; l. vnica, C. de superactionibus.

Professio apud magistratũ quæ fieret.

Prosecutores auri publici.

Executores tributorum variis nominibus nuncupati.

Executorum pœna, si amplius à prouincialibus extorsissent.

Et armatorum firmata præsidiis.] Non displicet, quod membranæ H. & Susij legant, *armaturæ firmata præsidiis*. Nam agrariis iuniores (quos & alibi armaturas à Vegetio vocari videmus) exerceri solêre, patet ex iis, quæ diximus de agrariis suprà libro primo. vbi etiam illud manifestum fit, agrarias circa castella & burgos maximè fuisse. Firmare præsidiis & Liuius dixit: *firmatque eum Aphricis maximè præsidiis*. Quòd porrò liber M. paulò pòst *firmissimas ciuitates* vocet, quæ in aliis omnibus exemplaribus *tutissimæ* dicuntur; id suspicari possumus librariorum iniuria, & vicinitate horum verborum effectum.

Tentatus Vegetij locus, & emendatus.

Firmare locum præsidiis.

Reparatio etiam murorum.] Sapienter id, mi Vegeti, admones; tempestiuè, & ante metum hostium muros reparandos, & omne genus tormentorum. in quo, quia adsentiri tibi video regem Gothicum Theodericum, illius hac de re sententiam adiiciam: *Publicæ vtilitatis ratione commoniti (quæ nos cura semper libenter oneranit) castrum iuxta vos positum præcipimus communiri. quia res præliorum benè disponitur, quotiens in pace tractatur. Munitio quippe tunc efficitur prænalida, si diutinâ fuerit excogitatione roborata. Omnia subita probantur incauta: & malè con-*

Muri & machinamenta ante metum hostium reparanda.

Res præliorum optimè disponitur, quando in pace tractatur.

Omnia subita probantur incauta.

structio

ſtructio loci tunc quæritur, quando iam pericula formidantur. apud Caſſiod. lib. 1. Variarum cap. 17. Meminit iterum ea de re, lib. 3. Variarum cap. 48: *Munitio* (inquit) *tractanda eſt ſemper in ocio: quia tunc malè quæritur, quando neceſſaria indicatur.* Nihilominùs & illud nunc in quæſtionem venire debet, an omnibus olim ciuitatibus licuerit, muros quandocumque nouos ducere, aut veteres reficere. Id vt negem, facit me ius de eâdem re ſcriptum: quo docemur; ſine principis aut præſidis conſenſu, in municipiis illud fuiſſe inlicitum, l. ſacra loca, ff. de diuiſione rerum. exemplo confirmat Caſſiod. lib. 4. Variarum, cap. 30.

Municipibus nõ licuit ſuos muros reficere abſque conſenſu Principis, aut præſidis.

Sed fidelis horreorum cuſtodia.] Antè vulgatũ erat, *ſeruatorum cuſtodia.* quod Iacobus Cuiacius adulterinum eſſe oſtendit; emendauitque *horreorum*, in Notis ſuis ad l. præfectianos, C. de apparitoribus præfec. prætorio, lib. 12. Libri apud me partim *aureorum*, partim *ortorum* legunt. in M. & Suſij altero reperi, *ſed fidelis ſors eorum*. ſcripſerant librarij in membranis, ſine adſpiratione, ſine geminatione litterarum, *ſed fidelis oreorum cuſtodia.* vtrumque ignoraſſe vides illos, qui diuulſa, à verbo *fidelis* vltima littera, nobis fabrefecerunt, *ſors eorum.* De aſpirationis nota, pro librariorum arbitrio, cùm non deberet, addita; dempta verò, cùm exprimi deberet; alibi dicam. De conſonantibus non geminatis præter membranas varias, in quibus id obſeruatum vidi; auctorem habeo Feſtum in *Aboloës*, & in *Porigam.* Sed vt redeamus ad horrea, de quibus ſermo hic habendus; Sciendum eſt publica illa fuiſſe, frumento, ac ſpeciebus annonariis deponendis deſtinata. pâret ex rubrica C. de conditis in publicis horreis, & lib. 2. Annalium Taciti, & Caſſiodori, lib. 10. Variarum cap. 27. & l. frumẽta, C. de ſuſceptoribus: & mille aliis locis. Ea autem non Romana tantùm, ſed & vrbs Conſtantinopolitana habuit; l. nulli; Cod. Theodo. de frumento vrbis Conſtantinop. Etiam in prouinciarũ pleriſque ciuitatibus atq. manſionibus fuêre, l. cùm ad quamlibet C. de conditis in publicis horreis. Quin & prætoria iudicum in ciuitatibus, quandoque horreorum vice fuiſſe, proditum eſt; l. nulli iudicum, C. de officio rectoris prouinciæ. Nunc, vt horrea illa in prouinciis manſionibusque ſarta tecta manerent; præſidis officium erat, ea inſpicere: ad cuius damnum referebatur, ſi quæ ſpecies ipſius negligentiâ

Recte à Cuiacio emaculatus Vegetius.

Aſpirationis nota ſæpe à librariis ineptè addita, dempta. Conſonantes ex veteribus ſæpe non geminatæ.

Horrea publica deponendis ſpeciebus.

Horrea iſtius modi & Romana ciuitas, & Conſtantinopolitana habuit. Etiam prouinciarum ciuitates & manſiones, ſimilia habuere.

Ea horrea quis curarit.

tiâ infectæ, periissent, l. si in aliquam, ff. de officio proconsulis: & dicta l. cùm ad quamlibet. Quòd verò ad custodiam; doceo certos fuisse illis horreis præfectos, quos custodes vocabant, testis mihi constitutio Imperatorum Valentiniani & Valen. in l. vnica, Cod. Theodos. ne præfectianus exactoris, horreorũ custodis officio fungatur: & l. prima, C. de cõditis in publicis horreis. Patroni nomen iisdem inditum, & annuum illud munus fuisse, docemur rubrica de patronis horreorum Portuensium, libro 12. Cod. Theodosiani, titulo 23. Alia quoque horrea in vrbe publica, in quibus pretiosissima quæque homines deponebant, testem do Paulum Iurisconsultum in l. 3, ff. de officio præfecti vigilum, & l. 6, ff. de edendo. Addo Lampridium; etsi supernumerarius ille videri possit: *Horrea in omnibus regionibus publica fecit, ad quæ conferrent bona hi, qui priuatas custodias non haberent*: in Alexandro Seuero.

Etiam custodes illis horreis præpositi.

Patronos quidã nuncupârunt.

Alij vsũ & alia horrea publica in vrbe fuerunt.

Erogatio moderata.] Quibus militarium seu quarumlibet aliarum præstationum erogatio committebatur, in primis iurare iubebantur, pro iustitiæ ratione, iniunctam sibi sollicitudinem peracturos. quod constituit Imperator Anastasius l. 16. C. de erogatione militaris annonæ. Præterea erogator, quod præstabatur, manu sua, sine vllo dolo & fraude, singulis militibus enumerabat; dicta l. 16. Discendum præterea & illud est, si miles, quod sibi debebatur, elapso anno non peteret per negligentiam; id postea illi non concedebatur petere, & fisci commodis vindicabatur: l. fortissimi, C. dicto titulo. Moriente autem milite, omnes pecuniæ, quæ mortuo in eum vsque diem debentur, heredi persoluendæ, secundum diualem constitutionem, l. iubemus, C. eodem. Ceterùm in petenda annona, milites indicia (*proba* vocabant) obtulisse, ab Ammiano didici. Eadem ab heredibus ipsis exacta quoque fuisse, omninò verosimile est. eius verba adscribo ex libro 21. extremo: *Annonæ militaris offerebantur indicia, vt ipsi nominant proba, & animalia publica monstrabantur.* Sed quæras vnde, & à quo illa indicia? ab iis, nisi opinio me fallit, qui rationes militum tractabant: quos Vegetius librarios vocat lib. 2. cap. 7. Actuarios appellant Imperatores in dicta l. 16. quã hoc loco consulendã iudico.

Erogationes militaris annonæ, quale inſumendum præſtitutum:

Quomodo annonam distribuerint.

Miles debitum sibi, poscere tenebatur intra annum.

Mortuo illius militis, debitum heredi persoluendum.

Iudicia, & proba oblata, in petitione annonæ: Vnde data illa proba.

Per capita magis militum.] Solent duces prouidi, necessitate ingruente, calones, pueros, & reliquum genus fruges

In necessitate annonæ, calones, pueri, amandandi è castris.

ges consumere natum, à castris amandare; ne ab his militum commeatus diminueretur; vt alibi exemplis confirmo. Hîc alterum remedium illi rei; vt nimirum his, quibus pro dignitate & gradu duplæ debebantur annonæ, species omnes pariter cum ceteris gregariis, id est per capita tãtùm præberentur. Quæ res ne seditioni occasionem daret, moris erat principibus, quod minùs debito in necessitate præstitum erat, postea de Repub. persolui.

Alterum in angustiis annonæ remedium.

Hyeme lignorum.] Prouidendum in ciuitatibus, vt lignorum copia suppetere possit obsidionis tempore. Vitruuij testimonium mirum ni adhiberem: *In conclusionibus*, inquit, *reliqui omnes faciliores sunt apparatus quàm lignorum. Sal enim facilè antè importatur, frumenta publicè priuatimq; expeditiùs conferuntur; &, si desint, oleribus, carne seu leguminibus defenditur. Aquæ, fossuris puteorum, & de cælo repentinis tempestatibus ex tegulis excipiuntur. De lignatione, quæ maximè necessaria est ad cibum excoquendum, difficilis & molesta est apparatio, quòd & tardè comparatur, & plus consumitur*: lib. 5. De architect. cap. 9.

Obsidio lignorum copia maximè necessaria.

Conuentionum pacisque simulatio credulis.] *Conuentio*, verbale, deriuatum à verbo *conueniendi*; quod propriè de iis dicitur, qui ex diuersis locis congregantur. testis erit Vlp. in l. Iurisgentium, §. vlt. ff. de pactis: *Si conuenerint in vnum, & communi consensu declarauerint*. ibidem l. prima, *Conuenire dicuntur qui ex diuersis locis in vnum colliguntur & ueniunt*. *Conuentionẽ* quater eâ significatione posuerat Varro libro 4. De lingua Latina. sed isthîc Vertranius Maurus nimis temerè substituebat, *concionem*. Et, vt hoc addamus, non rarum est, vt verbalia pro nominibus quartæ inflexionis, & contrà vsurpentur. & ita hoc loco conuentio, pro conuentu. qua de re alibi. Eam lectionem, modò per libros optimos liceret, libenter hîc retinerem; interpretarerque conuentionem illam de prouincialibus (quorum paulo antè auctor noster meminit,) quicertis anni temporibus, præsertim dum in hybernis milites erant, à Proconsule aut Præside prouinciæ, ad publica negotia, & iudicia ordinaria vocari in vnam aliquam ciuitatem solebant. qua de re alibi nobis sermo fuit. Videndi Theophilus lib. primo Instit. titulo quibus ex causis manumittere nõ licet: & doctissimus Ræuardus, in Protribunalibus, cap. 9. 12. & 14. Cicero ad Atticum lib. 9. Cæsar lib. 5. & lib. 8. De bello Gallico, Ammianus

Conuentio, vocabulum Latinum est.

Vertranij lapsus.

Conuentiones prouincialium hibernales, ad iudicia ordinaria.

mianus initio lib. 18. Festus in *conuentus*, Codex Theod. de legatis, & Plinius lib. 3. cap. 22. Quæ sententia si minùs placet, dicemus τὸ *conuentionum*, interpretamentum esse verbi *commerciorum*: quod pro genuino est in libris M. S. N.H. B. & altero Susiano. Nam & hæc annis singulis solita celebrari: Id ne ego finxisse videar, auctorem habeto Ammianum Marcellinum: is libro 18. *Nam & casu*, inquit, *illis ipsis diebus in suburbanis peregrina commercia, circumacto anno, solita celebrare, multitudo conuenarum augebat agrestium.*

Commertia annua.

AD CAPVT IIII.

MOVET tumultum ex diuersis locis collectis exercitus.] Coactum ex diuersis nationibus exercitum, ad tumultus & dissensiones ferri, neque satis commodè regi posse, nemini dubiū est. Aliud nihilominus de Alexandri copiis memoriæ prodidit antiquitas. hic enim cùm videret in dies magis magisque glisscere Macedonum militum seditiones; & duces iisdem Persicos præposuit, & numeros extenuatos de Persis suppleuit: eaque nouatione quamuis mixtum, attamen obsequentem sibi fecit exercitum. auctor Diodorus Siculus libro 17. Ceterùm si dissidere talis exercitus cœperit, spes nulla est conciliationis: teste Polybio.

Exercitus ex diuersis nationibus difficulter regitur.

Exercitum mixtum obsequentem habuit Alexander.

Exercitus mixti seditio, non facile sedatur.

Et cùm pugnare nolit, irasci se simulat.] Verè, & ad mentem Vegetij accommodatè Lucanus cecinit lib. 5.

Detegit imbelles animos nil fortiter ausa
Seditio.——

Seditio animos imbelles detegit.

Acutum & salsum sanè in id genus milites Phocionis apophthegma narratur. Huius aliquot milites inter tubas & armorum strepitum exsangues & consternati fleterant. hi pace facta audētes, ac feroces facti, Phocionis ignauiam, formidinem incusabant. ibi ille: *O fortunatos vos milites, quibus imperatorem fors dederit gnarum vestræ virtutis atq. ingenij; alioquin iampridem miserè perieratis.* Plutarchus in Phocione.

Dum adhuc separati sunt, & in sedibus suis.] In lib. M. erat, *sedibus sunt*. Neq. hoc solo loco, vocabulo *sedibus*, absque vlla adiectione nominis, Vegetium vsum animaduertes: infrà hoc eodem cap: *Fluuiæ vicinus est sedibus*. iterum ibidem: *eruditi in sedibus milites*. itidem cap. seq. *quæ omnia in sedibus, in itineribus, in omni exercitatione*. Hinc liquet, §. illis autem,

Emendatus § illis autem, Inſtit. de mil. teſtamento.

tem, Inſtitut. de militari teſtamento, malè legi, *citra expeditionum neceſſitatem in aliis locis, vel ſuis ædibus degunt*; & rectè ex membranis reſtitui, *Vel in ſedibus degunt*. Eandem vocem etiam in poſſeſſionem reduxiſſem l. vlt. C. de mil. teſta.; niſi & iſthîc præueniſſent alij. Statiua, itidem vt ſedes, nomen habent, quòd ibi ſtarent, ſederent milites: in l. 2. C. de præfecto prætorio Aphricæ: *Dux militum Tripolitanæ prouinciæ in Leptimagnenſi ciuitate ſedes interim habeat*. iterum ibidem: *Dux verò Numidiæ prouinciæ in Conſtantinenſi ciuitate, ſedes interim habeat*. iterum: *Dux autem Mauritaniæ prouinciæ in Cæſareenſi ciuitate interim ſedeat*. ibidem, §. quantos: *Duces, ac milites, ſecundum noſtram diſpoſitionem, in locis ſeu ciuitatibus, quibus iuſſimus, ſedeant*. Ammianus: *militares numeri deſtinatas remeârunt ſedes*; lib. 17. itidem lib. 14. Eadem ratione & ſubſidium dictum, à Triariis ſubſidentibus. *Dictum & præſidium, quòd præſidebant aliquo in loco extra caſtra, quò tutior regio eſſet. Obſidium quoque ab obſidendo dictum, quòd minùs hoſtis egredi poſſet inde*: Varro lib. 4. De lingua Latina. cum quo eiuſdem ſententiæ Feſtus; qui, *præſidium*, definit, *quod pro vtilitate & ſalute alicuius, auxilij gratia præponitur. Subſidium, quod poſtpoſitum eſt, ad ſubueniendum laborantibus.*

Sedes militares vnde dicantur, & ſtatiua.

Subſidium vnde dictum: Item præſidium.

Ad armaturæ geſtum, ad vectes iactandos.] Officio non fungerer, niſi monerem in exemplaribus M. S. N. H. verbum *iactandos* nullum eſſe. quod fortè repetitum hîc per incuriam; cùm præcedente linea dictum ſit, *ad lapides iactandos*. Exercitij genus, quod vectibus fiebat, ignorare me fateor; & proinde non video, quâ ſententiâ, *iactandi* verbum hîc receptum ſeu retinendum ſit. Meminit meditationis, quæ vecte fiebat, ipſe Vegetius libro primo, cap. 9. ſed nulla iſthîc iactandi mentio. Nunc, ſi ad clauam ligneam trahimus, & pro ea vectem hîc (vt alibi ſudem) fuiſſe dicamus, omninò ſupererit vox, *iactandos*. & Palariorum exercitionem repetiiſſe Flauius videbitur: quod innuere videntur verba ſequentia, *pro ſimilitudine gladiorum, punctim cæſim q; feriendo*. Ceterùm hanc explicationem non videtur admiſſurus Varro, qui lib. 4. De lingua Latina, vectem, non pro claua, aut ſude, id eſt gladio ligneo; ſed pro palo in quem batuebant, conſtituit. Is dictum è Cornicularia adfert, *Milites ad vectim, quem circumeunt ludentes*. Quem locum ex fide veterum Codicum ibidem ita confirmauit Ioſephus Scaliger; Vertranio Mauro, & aliis reclamantibus. ſed illum ſequor.

Expenſus Vegetij locus.

Qua exercitatio ad vectim.

In

In ſcutis inuicem obuiantibus niti.] Monui, τὸ *in*, nihil eſſe, & abeſt certè à tribus codicibus, quibus vſus ſum. Liuius lib. 8. extremo: *In ſuo quiſque gradu obnixi, vrgentes ſcutis, ſine reſpiratione.* Quadrigarius apud A. Gellium in deſcriptione duelli, quo egregiè Manlius ſuo honore, & Reipublicæ bono defunctus eſt: *Manlius*, inquit, *iterum ſcuto ſcutum percutit, atque de loco certo hominem iterum deiicit*: lib. 9. Noctium Atticarum, cap. 13. Ammianus lib. 16. *Dextra dextris ingebantur, & vmbo trudebat vmbonem.* Statius:

Iam clypeus clypeis, vmbone repellitur vmbo.

Correctus Vegetius.

Ex diuerſis conuenerint locis.] Reſtitui, *conuenerint numeris*; auctoritate codicum M. S. N. H. & de hac voce plura dixi ſuprà lib. ſecundo.

Iterum Vegetius correctus.

Prœlium magis neceſſe eſt habeant optare.] Libri plerique referunt, *prœlium magis neceſſe habeant optare.* libenter adſentior vni M. in quo expreſſum erat, *prœlium magis habeant optare, quàm ocium.* Reliqua illa, *neceſſe eſt*, ab iis ſunt, qui emblemata addere voluerunt operi ſatis per ſe commendato. Eadem phraſis, quâ Cicero lib. 2. ad Atticum dixit, *Nihil habeo ad te ſcribere*: & in Partitionibus, *quid habes dicere?*

Magnum gloſſema ex Vegetio ſublatum.

Prudentiore conſilio ſegregatos à caſtris.] Exſtitit olim Pauli Iuriſconſulti liber ſingularis De pœnis militum, cuius fragmenta, pauca tamen, etiamnum reperias in libris Pandectarum. De multis pœnisque militum, apud diuerſos ſcriptores, Hiſtoricos præſertim: ea quantũ in me erit, coaceruare hîc ſtatui. etſi multa inibi poſteriori æuo, à principibus excogitata; quæ crudelitatis, quàm ſeueritatis, aut militaris diſciplinæ exempla cenſenda ſunt. Vt multa militum præmia (de quibus diximus ſuprà lib. 2. cap. 7.) itidem & variæ in eoſdem animaduerſiones: Aliæ leniores, aliæ acerbiores. quædam enim tantùm ignominioſæ erant; alias, præter ignominiam, etiam detrimentum comitabatur. Leniores erant, & ignominioſæ tantùm; qualis hæc, STIPENDIO PRIVARI. quam pœnam qui patiebantur, dicebantur Ærediruti. de quibus dixi lib. 2. cap. 19. AD HASTAE DATIONEM CONDEMNARI. Feſtus: *Cenſio haſtaria dicebatur, cùm militi multæ nomine, ob delictum militare, indicebatur, quòd haſtas daret.* TENDENDI LOCVM MVTARE. Liuius lib. 25. *Illis arma tantùm, atque ordo militandi, locuſque in quo tenderent, in caſtris eſt*

Pauli Iuriſconſulti fragmenta, De pœnis militum.

Animaduerſiones militum aliæ leniores, aliæ acerbiores.

Leniores, & ignominioſæ:

I.

II.

III.

iiii. *mutatus*. IN ITINERE CVM IMPEDIMENTIS ITER FACERE. Ammianus: *Ademptis ſignis, haſtiſq; diſſractis, omnes eos, qui fugiſſe arguebantur, inter impedimenta & ſarcinas,*
v. *& captiuos agere iter impoſuit*: lib.25. EXTRA OPPIDVM HIBERNARE. Liuius lib.35. *Additum etiã virorumq. ignominiæ eſt, ne in oppidis hiernarent, néue hiberna propius vllam vrbem*
vi. *decem millibus paſſuum ædificarent*. EXTRA CASTRA HIBERNARE. Valerius Maximus: *Decreuerunt, ne quis eorum intra caſtra tenderet, néue locum extrà adſignatum, valloant foſſa cingeret, néue tentorium ex pellibus haberet*: lib.2.cap.7. Exempla alia
vii. ſi lubet, pete à Frontino, lib.4.Strateg.cap.primo. CIBVM STANTEM CAPERE. Liuius lib.34. *Nomina eorum, qui detrectatæ pugnæ memores, ſeceſſionẽ paulò antè fecerunt, referri ad me iubebo: citatosq; ſingulos inreiurando adigam, niſi quibus morbus cauſa erit, non aliter, quàm ſtantes, cibum, potúmque, quò-ad ſtipendia facient,*
viii. *capturos eſſe*. FOSSAM FODERE. Auctor eſt Plutarchus in Lucullo: antiquũ militaris ignominiæ genus fuiſſe, vt tunicis interioribus ſolutis, foſſam fodere, inſpectante
ix. reliquo exercitu, cogerentur. STIPENDIA PROROGARI. Liuius lib.33. *Mitterentur*, inquit, *in Siciliam ad Cannenſis exercitus reliquias, cui militum generi non priùs, quàm pulſus Italia hoſtis eſſet, finitum ſtipendiorum tempus erat*. idem lib.35. *Decretum ſupplementum de exercitu Cn. Fuluij, qui priore anno in Apulia fœdè cæſus fugatusq; erat. Huic generi militum ſenatus eundem,*
x. *quem Cannenſibus, finem ſtatuerat militiæ*. DISCINCTOS DESTITVI. Liuius lib.27. *Centuriones manipulorum, quorum ſigna amiſſa fuerant, diſtrictis gladiis diſcinctos deſtitui*. Suetonius in Auguſto: *Centuriones ſtatione deſerta, itidem & manipulares capitali animaduerſione puniuit. pro cetero delictorum genere, variis ignominiis affecit, vt ſtare per totum diem iuberet ante prætorium; interdum tunicatos diſcinctosq;; nonnunquam cum decempedis, vel etiam ceſpitem portantes*. Similiter Calpurnius Piſo, apud Valer. Maximum, punit C.Titium præfectum equitum, quòd ab hoſtibus circumuentus, arma tradidiſſet: *Inſſit eum*, inquit, *toga laciniis abſciſſis amictum, decinctáque tunica indutum, nudis pedibus à manè, in noctem vſque, ad principia, per omne tempus militiæ adeſſe*:
xi. lib.2.cap.7. HORDEO PASCI. de hoc puniendi ge-
xii. nere dixi lib.1. cap.13. SANGVINEM MITTI, Gellius lib.10. *Fuit hæc quoque antiquitus militaris animaduerſio, inbere ignominiæ cauſa militi venam ſolui, & ſanguinem emitti*. Meminit

eiuſdem

eiusdem animaduersionis Frõtinus lib.4. Strateg. cap.1.& adeundus Marcus Antonius Muretus, vir doctissimus, & de literis humanioribus optimè meritus, in suis Variis. Fuit quoq. inter pœnas leniores, MVLTA PECVNIARIA. XIII. testis Modestinus in l. desertorem, ff. de re militari, hunc in modum scribens: *Pœnæ militum huiusmodi sunt, castigatio, pecuniaria multa, munerum indictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, ignominiosa missio: nam in metallum, aut in opus metalli non dabuntur, nec torquentur.* MILITIÆ MVTATIO, qualis est, equiti XIIII. equum adimi, & in peditum numeros referri. Valerius Maximus, Τυρμας, ait, *equitum quibus præfuerat, ademptis equis in funditorum alas transscripsit, quòd arma hostibus tradidissent*, lib.2. cap.7. ibidem; *Decreuerunt, vt ex iis, qui equo meruerant, peditũ numero militarent.* iterum Ammianus: *Reliquos ex ea cohorte, ad pedestrem compegit militiam, quæ onerosior est.* A CASTRIS SEGREGARI. XV. & hoc illud est, de quo Vegetius noster hoc loco præceptum dedit. nimirũ qui delictum militare commisisse probabuntur, eos prudentiore consilio à castris segregandos, ad castella, ad vrbes muniendas seruandasque, amandandos. Habeo quod huc referam fragmentum Ciceronis ex Diomede Grammatico: *Custodia castrorum non honoris, sed oneris existimatur.* IGNOMINIA MITTI. dixi de XVI. missione ignominiosa alibi, loco magis cõuenienti. Nunc autem supereſt illud, vt de pœnis grauioribus sermonem instituamus, quales sunt, VIRGIS CÆDI. Valer. Maximus lib.2.cap.7. C. *Cotta P. Aurelium Pecuniolam sanguine sibi iunctum virgis cæsum, gregalis militiæ munere inter pedites fungi coëgit. quòd eius culpa agger incensus, & penè castra fuerant capta.* vide quoque Frontinum lib.4. Strateg. cap.1. VITE VERBERARI. Macer in l. milites, ff. de re militari: *Eum qui centurioni castigare se volenti restiterit, veteres notauerũt; si vitem tenuit, militiam mutat; si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur.* Iuuenalis Saty.6.

Nodosam post hæc frangebat vertice vitem,
Si lentius pigrâ muniret castra dolabrâ.

Cornelius Tacitus lib.primo Annalium: *Centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum, Cedo alteram, indiderant; quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rursus aliam poscebat.* Consulendus eadem de re Plinius lib.14. Naturalis historiæ cap. primo extremo. LINGVAE ABSCISSIO. III.

Pœnæ militum graviores: I. II.

id genus pœnæ irrogatum apud Ægyptios militibus, qui hostibus consilia suorum prodidissent. imò & legem hac de re apud eos sancitam fuisse, auctorem habeo Diodorum
IIII. Siculum lib. 2. Antiquitatum cap. 3. MANVVM AMPVTATIO. Frontinus: *M. Cato memoriæ prodidit, in furto comprehensis inter commilitones, dextras esse præcisas, aut si lenius animadvertere voluissent in principes, sanguinem missum.* lib. 4. Strateg. cap. primo: meminit & Valer. Maximus lib. 2. cap. 7. iterum Ammianus: *Sagittariorum verò primoribus manus incidit.* lib. 29. Liuius lib. 35. *Cum transfugis nouis multati virgis, manibusq; præcisis, Capuam rediguntur.* sed eo in loco, (vt hoc quasi per Satyram moneam) legerim, *mulcati*. Onomasticon vetus: *Mulcare, pugnis, vel calcibus cædere.* iterum: *commulcat, id est, collidit, conculcat:* iterum: *Mulcatores, peremptores.*

Liuius corrector. Mulcare quid significet.

V. CRVRVM EXECTIO. Ammianus lib. 23. *Signa propria quisque sequatur, sciens, quòd si remanserit vsquam, exectis cruribus relinquetur.*

VI. IN SERVITVTEM ADACTIO. Imperator Alexander Seuerus, cùm aniculam quandam à milite iniuria affectam audisset, exauctoratum eum militiâ, seruum ei dedit: vt suo
VII. illam labore pasceret. auctor Lampridius. IN EXSILIVM MITTI. iterum Ammiani testimonium præstò est: *Romanus quinetiam, & Vincentius scutariorum schola prima, secundæq; tribuni, agitasse conuicti quædam suis viribus altiora, acti sunt*
VIII. *in exsilium.* lib. 22. itidem lib. 15. principio. VÆNIRE. Liuius lib. 35. *C. Mattienus accusatus est apud tribunos plebis, quòd exercitum in Hispania deseruisset, damnatusq; sub furca, diu virgis cæsus est; & sestertio nummo venit.* iterum lib. 40. *Qui miles ad exercitum*
IX. *non rediisset, eum ipsum, bonáque eius vendere Consul iussit.* FVSTE VERBERARI. hac de re dixi lib. primo, cap. 26. & meminit Iurisconsultus Modestinus in l. 3. ff. de re militari. Imperatoris Valentis impietatem pleræque historiæ loquuntur, eumq; legem dedisse, vt monachi militarent: nolentes autem, per tribunos & milites fustibus interfici iussisse, auctor Paulus Diaconus lib. 12. Histor. & Eusebius in
X. Chronico, & alij. SECVRI PERCVTI. Liuius lib. 2. *Centuriones duplicariosque, qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi*
XI. *percussit.* ITEM DECIMATIO. Sunt qui hoc genus pœnæ ab Appio Claudio editum primùm putent. vide Liuium lib. 2. De modo huius pœnæ videdus Polybius lib. 6. Fiebat autem decimatio adhibitâ sorte: Tacitus 3. Annal.

Decimatio à quo primùm inuenta.

Decimatio sorte fiebat.

Decimum

Decimum quemq. ignominiosæ cohortis sorte ductos fuste necat. Liuius lib.2. *Cætera multitudo decimus quisque ad supplicium lecti.* Idem lib.38.de seditioso exercitu apud Sucronem: *Præconis*, inquit, *audita vox citantis nomina damnatorum in consilio: nudi in medium protrahebantur, & simul omnis apparatus supplicij exprimebatur. deligati ad palum, virgisq; cæsi, & securi percussi.* Sueconius in Caligulâ: *Inhiberi nullo potuit modo, quin decimare velle perseueraret: vocatos itaque ad concionem inermes, atque etiam gladiis dispositis, equitatu armato circumsedit.* videndus quoque Appianus lib. De bel. Hispan. Causam verò decimationis institutæ si quis scire desideret, suppeditabitur ex Ciceronis Cluentiana; cuius verba paulo post eodem hoc cap. à me laudabuntur. Quin & Liuius lib.38. *Vicit*, inquit, *sententia lenior, vt vnde orta culpa esset, ibi pœna consisteret, ad multitudinem castigationem satis esse.* Idemque scriptum reliquit Plutarchus in Scipione. Cæsar negligentiam Senatorum, qui in Senatum rarius venirent, sorte quoque castigauit. cùm enim nimis multi essent, iussit inter eos sortes duci, & quintum quemque puniri; teste Dione in Augusto. Seditiones militares etiam centesimatione Imperator Macrinus punit: teste Iulio Capitolino. isque se clementem dicebat, quòd centesimaret, qui vigesimatione; & decimatione digni essent. INCRVCEM TOLLI. Liuius lib. 30. *Nominis Latini qui erant, securi percussi: Romani in crucem sublati sunt.* itidem apud Valerium Max. lib.2.cap.7. AD BESTIAS DAMNARI. Modestinus Iurisconsultus: *Is qui ad hostem confugit, & rediit, torquebitur, ad bestiasq; vel in furcam damnabitur. quamuis milites nihil eorum patiantur.* l. desertorem; ff. de re militari. Posterior Africanus exterarum gentium transfugas, in edendis spectaculis, feris obiecit: Valer. Maximus eodē cap.7. & Liuius lib.51. Denique & CAPITIS POENA, multas ob causas militibus irrogata est. primùm transfugere volentibus, vallum transscendentibus, aut per murum castra ingredientibus, seditionem atrocem concitantibus; imò & rem qualem qualem à duce prohibitam, facientibus, l. desertorem, ff. de re militari. Capite item plectuntur, qui præposito manum inferunt: qui aduersus ducem vel præsidem contumaces sunt: qui in acie fugam priores faciunt: exploratores, qui secreta hostibus nuntiant. item caligati, qui metu hostium languorem simulant; item qui commilitonem gladio vul-

Decimatio cur instituta.

Etiam Senatores rarius in Senatum venientes sorte puniti.

Centesimatio. Vigesimatio. XII.

XIII.

XIIII.

nerant: nam si lapide tãtùm, militia reiiciuntur: qui præpositos suos, cùm possunt, nõ protegunt, nam hi in pari causa factoribus sunt; l. omne delictũ, ff. de re militari. Itidem qui excubias deserũt, l. qui excubias, ff. eodẽ. Adhibita etiam
xv. post capitalem animaduersionẽ, SEPVLTVRÆ PRIVATIO. Valer. Maximus: *virgis cæsos securi percuti iussit: eorumq; corpora sepulturæ mandari, mortemq; lugeri vetuit.* lib. 2. cap. 7. Fuit etiam
xvi. ex pœnis acerbioribus, LEGIONARIORVM GLADIIS CON-
xvii. CIDI. videnda, quæ ea de re dixi, lib. 1. cap. 23. Item, VIVOS COMBVRI. Ammianus, *desertoribus paucis exustis, aliisq; ad sagittariorum exemplum, quibus manus ademptæ sunt, contruncatis.* lib. 29. Itidem Valentiniani A. iussu, Hortarius Alemannotũ tribunus, quòd hostibus quædam perscripsisse diceretur, veritate tormentis expressa, pœnali flammâ conflagrauit: teste eodem Ammiano, libro quo suprà, & lib. 21. Quinimò & Imperatoris Constantini A. constitutione introductum, vt si qui Barbaris prædandi facultatem dedissent, aut prædam cum iis diuisissent, viui comburerentur, l. si quis, C. de
xviii. re militari. Hocamplius; primus Auidius Cassius Imperator inuenit, vt stipite centum & amplius pedum erecto, damnatos ab imo ad summum alligaret. inde inferioribus ignem admoueret, atq. ita alios incendio, alios fumo, alios denique timore enecaret. cuius rei testimonium apud scri-
xix. ptorem Vulcatium. SVB CRATE NECARI. Liuius lib. 4. ab vrbe condita: *ad vociferationem eorum, quos sub crate necari iusserat, concursu facto.* Id genus puniendi scitè expresserunt versiculi Plautini Pœnulo. Sc. *Ain tu.*

AG. Quid ait, aut orat? expedi.
MI. Sub cratim vti iubeas sese supponi, atque eò
Lapides imponi multos, vt sese neces.

Cornelius Tacitus De moribus Germanorũ: *Distinctio pœnarum ex delicto. proditores, ac profugas arboribus suspendunt; ignauos, & imbelles, & corpore infames, cœno, ac palude, iniecta insuper crate,*
xx. *mergunt.* LAPIDIBVS OBRVI. Posthumium inficiantem quas promiserat prædas, ab exercitu, in castris seditione facta, lapidatum accepimus. Florus lib. 1. cap. 22. Liuius lib. 4. Q. Curtius de animaduersione in milites, qui in mortem Alexandri conspirârant: *Omnes ergo à Nicomacho*
xxi. *nominati, more patrio, dato signo, saxis obruti sunt.* SAGITTIS EMINVS CONFIGI. id genus pœnæ apud Paulum Diaconum

Diaconum obſeruaui lib. 17. Hiſt. extremo: & ſimile fuit illi, quo hodie vtuntur, dum noxium palo affligant, & in eum, tanquam in ſcopum, reliqui omnes milites ſclopetarij ſeu bombardarij globos emittunt. CARPENTO TRAHI. xxii. Imperator Opilius Macrinus tribunũ, qui excubias deſeri paſſus erat, carpento rotali ſuperadnexum, per totum iter viuum atque exanimem trahi præcepit: Iulio Capitolino teſte. Crudele & horrendum genus pœnæ quo in milite adultero puniendo D. Aurelianus vſus, qui deflexis duarum arborum capitibus iiſdẽ pedes militis alligauit. inde arboribus demiſſis ſubitò, ſciſſus ille vtrimque pependit. id Flauius Vopiſcus ſcribit in Aureliano. Aliud, nec minus horrendum, Imperatoris Macrini in adulterio militum puniendo inuentũ. hic ſimul vt certior factus eſt, duos milites ſuos ancillæ hoſpitis pudorem violaſſe, ſtatim geminos boues aperiri iuſſit, atq. his milites ſingulos inſeri, capitibus boũ exectis, quò faciliùs vna colloqui poſſent. ita hominis ſæuitia nouo quodã ſupplicio, in puniendis adulteris delectabatur: quod retulit in vita Macrini Iulius Capitolinus. Sed Tragicis hiſce recenſendis, tandem aliquando ſupersedeamus. Illud nihilominus in genere notandũ eſt, militaria delicta, vt & in ceteris, augeri dignitate, gradu, ſpecieque militiæ l. militũ, ff. de re militari. minui autẽ ratione tyrocinij, l. deſertorem, & l. qui commeatus, ff. dicto titulo. Item ſi per vinum aut laſciuiam milites lapſi ſint, l. omne, ff. eodem titulo. Sed propter nimiam inebriandi frequentiam, ea exceptio Caroli V. Imperatoris edicto ſublata eſt.

xxiii. xxiiii. xxiiii.

Militaria delicta quibus rebus aucta: Quibus rebus minuta.

Ebrij milites delinquentes, hodie non excuſantur.

Rectius eſt, more maiorum, in auctores criminum vindicare.] Non ineleganter aut inſolenter auctores criminum appellat. ſimiliter Iuriſconſulti noſtri auctores ſeditionis nominant, quaſi capita, vt qui ſeditionem primi cient, inducunt, & perſuadent; in l. eiuſdem, §. Item auctor ff. de ſicariis; & l. ſi quis, §. auctores, ff. de pœnis. Sic legis auctorem Cic. & alij vocant eum, cuius oratio tantũ ponderis haberet apud populum, vt legẽ ſuadendo perſuaderet. Solere autem eos, qui legẽ ferre ſtatuerent, homines iſtiuſmodi ſibi diligere, conſtat ex ea oratione, quam poſt reditum habuit Cicero, & inibi nominatim de Lentulo.

Auctores criminum.

Auctores legum.

More maiorum.] Vſitata ea formula, *more maiorum*, optimis & Romanis ſcriptoribus, Ciceroni, Suetonio, Liuio,

Formula, more maiorum. Malo more.

& ipſis Iuriſconſultis l. is qui, ff. de publicis iudiciis; & alibi. Similis formula, *malo more*, id eſt, *improbè*, l. 19. ff. de negot. geſt. & l. 8. ff. quod metus cauſſa. Item, *ſine more*, Virgil.

Sine more.

——— *rapta ſine more Sabinæ.*

Vt ad omnes metus, ad paucos pœna peruenireț.] Locum hunc ex Ciceronis Cluentiana deſcriptum eſſe, dubium non eſt. vbi ille: *Statuerunt*, inquit, *maiores noſtri, vt ſi à multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum; ſortitione in quoſdam animadverteretur: vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret.*

Ciceronis locus à Vegetio deſcriptus.

AD CAPVT V.

SIGNORVM militarium, quot ſint genera.] Libris optimis M.S.H. non poſſum quin adſentiar: in quibus eſt, *quanta ſint genera*. vox, *quanta*, pro *quot* ponitur, & numerum adæquè ſignificat. id qui neſciuerunt, auctores fuêre loci mutandi. Itidem §. ſi verò, l. 2. C. de præfecto prætorio Africæ: *Et quanti limitanei, & in quibus locis & militiis collocati.* ſed ille locus medicinâ eget: reſtituo ſanitati, *Et quanti limitanei, in quibus locis vel limitibus conſtituti ſunt.* Limitanei autem illi milites, qui in clauſuris, burgis, cuſtodiendis limitibus præſidebant. Limitantes vocatos memini ab Ammiano Marcellino non ſemel. iterum in ſupradictâ l. *Milites pro cuſtodia locorum, quantos ibi magnitudo tua prouiderit.* iterum ibidem: *Quantos autem milites, ſiue pedites, ſiue equites.* itidem & Vegetius ipſe lib. eodem cap. 9. *vt integris ſuis quantos poſſint hoſtes interimant.* Dicuntur autem *tantus, quantus*, pro, *tot, quot*, more Græcorum. quibus ὅσος promiſcuè ſignificat *tot*, & *tantus*. Phraſim eandem lib. 2. Obſeruationum cap. 5. obſeruauit etiam Antonius Auguſtinus ex l. ſi ita legatum, ff. De legatis pri. Neque eſt quòd loquendi hoc genus vltrà improbet Laurentius Valla Grammaticus: ſuo enim ille gladio iam iugulatus eſt; vt qui lib. 3. Elegantiarum ſuarum pronuntiauit, ex ſolis Pandectarum libris dignitatem atque amplitudinem linguæ Latinæ poſſe recuperari.

Correctus Vegetius. Quantus, pro quot.

Emendata l. 2. C. de præfecto prato. Africæ.

Limitanei milites. Limitantes.

Tantus, quantus, pro, tot, quot, Græca phraſis dicuntur.

Laurentij Vallæ opinio reiecta.

Ex Pandectis iuris, Latinam linguam recuperari poſſe.

Multa ſunt ediſcenda atque obſeruanda pugnantibus.] Verbum *ediſcendi*, ſuppoſitum hîc pronuntio; melius quidem, *edicendi*, quod ex membranis huc doctiſſimus Franciſcus Modius retraxit; legendo, *edicenda atque obſeruanda*; vt illud de duce ipſo, iſtud de militibus accipiatur. Attamen

Expenſus Vegetij locus.

non

non minùs elegans, ſi fortè & verius, quod in vetuſtiſſimo exemplari M. reperi, *dicenda atque obſeruanda*, quomodo & in membranis H. olim perſcriptum fuit: licet tamen ibidem verbo, *dicenda*, vocalis ſecunda, multo pòſt tempore, & ab alia manu adſuta ſit. Iterum eodem hoc capite, *Quocumque enim hæc ferri inſſerit ductor.* & hîc ſolus prædictus liber M. *Ferri dixerit ductor.* Scio Imperatores multa edicere ſolitos apud ſigna, imò & programma in pariete ſæpe fixiſſe, teſte Vulcatio in vitâ Auidij Caſſij: ſed hoc nihil ad hunc locum: videamus, quid ad lectionem illam noſtram Varro facere poſſit: *Dico*, inquit, *originem habet Græcam, quod Græci δικάζω. hinc Ennius, dico qui hunc dicare cupit. hinc iudicare, quòd tunc ius dicatur.* ibidem paulo pòſt, *hinc in manipulis caſtrenſibus dicta à ducibus, hinc dictata in ludo, hinc dictator*: lib. 5. De lingua Latina. quo loco Ioſephus Scaliger in Coniectaneis ſuis, *Dictum*, inquit, *à ducibus, παράσημον, teſſera.* Furius vetus poëta:

Nomine quemque ciet, dictorum tempus adeſſe.

Certè alterum membrum propoſitæ Vegetianæ ſententiæ ad ipſum ducem referendum, monet quod ſubditur, *Cùm pro neceſſitate rerum plura ex tempore iubenda atque facienda ſint.*

Vegetius emendatus.

Edicebantur multa in exercitu.

Etiam programma in pariete ſigebatur.

Dicere verbum, non vulgarem notionem habet.

Dicta ducum.

Is qui in exercitu habet maximam poteſtatem.] Signa hæc, ſeu teſſeræ à quo darentur, per quem acciperentur ac diſtribuerentur in contubernia, iam antè à me traditum eſt.

Teſſera à quo daretur. a quo diſtribuerentur.

Iſta vocabula quotidie debere variari.] Si vocabulum ſumas ea notione, vt λέξιν & verbum vnum tantùm ſignificet, (vt ferè ab omnibus hodie ſumitur:) iam manifeſtum erit, melius legi cum veteri exemplari M. *vocalia*, pro, *vocabula*. Nam pro ſignis talibus, nomina ſæpe fuerunt, & verba ſingula: vt Septimij Seueri, *Laboremus*, Pertinacis, *Militemus*. non rarò plura verba coniuncta: ſic in caſtris Cæſaris, *Venus genetrix*. in Cn. Pompeij, *Hercules inuictus*: in Antonij, *Lar deus*. Interdum & ſententiæ, & verſus toti. talis Cyri teſſera, *Iuppiter belli ſocius & dux*. Græcanico verſu Claudius Cæſar teſſeram definiuiſſe fertur, in hæc verba, *Virum vlciſci decet quando quiſpiam prior iniuriatur, ſine moleſtus eſt.* videndus Alexander Neapolitanus libro 4. Genialium dierum capite 2.

Tentatus alter Vegetij locus.

Teſſera ſæpe vno verbo data: Non raro pluribus:

Interdum ſententia pro teſſera fuit: Interdùm verſus.

Et exploratores inter noſtros verſentur impunè.] Feſtus lib. 5. De verborum ſignific. *Speculator ab exploratore*

Speculatores qui ſint.

hoc dixtat, quòd speculator hostilia silentio perspicit: exploratos parata clamore cognoscit. Arrius Menander lib. 2. De re militari,

Exploratores, & eorum pœna. *Exploratores, qui secreta nunciauerunt hostibus, proditores sunt, & capitis pœnas luunt*; l. omne, ff. De re militari. illud certè ius, vsu & moribus, sine scripto venerat, vt ab aduersariis venientes exploratores capitis pœnam subirent. Appianus libro bellorum Punicorum de Hannibale loquens: *Ille*, inquit, *castra sua monit, ter missis in Romana exploratoribus. hos comprehensos Scipio, præter Castrensem morem, non interfecit: sed inssos circumire, vt armamentaria, machinásque, & decurrentem exercitum inspicerent, dimisit incolumes, vt Hannibalem edocerent de singulis.*

Exploratores Hannibalis quapropter à Scipione dimissi.

Tuba quæ directa est appellatur.] Tubam directam fuisse suprà etiam docui. Ceterùm Lucani hoc, poëticè de buccina dictum videtur,

Tuba directa erat.

—— Bataniq; truces, quos ære recurno,
Stridentes acuêre tubæ.

Buccina, quæ in semet æreo circulo flectitur.] Ita edendum curaui. nam quod in vulgatis erat, *in semetipsam*, id aliquammulti libri VV. non agnoscebant. Dicti à tuba tubicines, à cornu cornicines, à buccina buccinatores, quos Suetonius & alij; etiam lapides veteres, Æneatores sæpe vocârunt, teste Festo lib. 1. Varro buccinatorem à vocis similitudine & cantu dictum vult, lib. 5. De lingua Latina. Æneatores vocatos arbitror, ab ipsius instrumenti, quo cancrent, materia, id est à buccina ænea. Sæpe autem hæc nomina confusa: nam ipse Vegetius Buccinatori cornu tribuit, quo classicum canat, lib. 2. cap. 22. Neque eadem semper his instrumentis materia. Varro: *Cornua, quòd ea, quæ nunc sunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu*; libro 4. De lingua Latina. Rursum tubam & classicum Æneatoribus tribuit Suetonius: *Interq; eos*, inquit, *& æneatores, rapta ab vno tuba prosiluit ad flumen: & ingenti spiritu classicum exorsus, pertendit ad alteram ripam:* in Iulio, cap. 32. Item Ammianus: *Quum superesset exiguum noctis, æneatorum clangore ductores vrbem, vt mox casuram, terribili coronâ cinxerunt*: lib. 19. Iterum Ammianus: *Æneatorum accentu signo dato progrediendi ad pugnam, ad arma concursum est.* Tubicinem in veteri Onomastico vidi appellari etiam *Salpictam*. nescio vnde id nomen; nisi à Græco σαλπιστὴς, quod est in Glossario. Tubarios, cornuarios, à Tarruteno Paterno vocatos animaduerti, qui tubas, & cornua fa-

Tubicines. Buccinatores.

Æneatores.

Sæpe confusa prodita a nomina.

Cornua vnde dicta.

Salpicta, pro tubicine. Tubarij, & Cornuarij, qui.

nua facerent, l. vlt. ff. De iure immunitatis. Sed qui Valliſtrarij ibidē dicuntur, velim baliſtarios vocatos, quòd baliſtas conficerent. nam ea notione in d. l. ſagittarij, quòd ſagittas; arcuarij, quòd arcus conficerent. *Emēdata l. vlt. ff. de iure immunitatis.*

Ex vris agreſtibus.] In Germania hæ feræ gignuntur. de quibus Cæſar lib. 6. De bello Gallico: *Amplitudo cornuum, inquit, & figura, & ſpecies multùm à noſtrorum boum cornibus differt. hæc ſtudioſè conquiſita, ab labris argento circumcludunt, atque in ampliſſimis epulis, pro poculis vtuntur.* Addendum, quod de iiſdem Iulius Solinus notat, dum Germaniæ & Septemtrionalis plagæ feras deſcribit, cap. 32. *Sunt & Vri, quos imperitum vulgus vocat bubalos, cùm bubali ad ceruinam penè faciem in Africa procreentur. Iſtis porrò, quos Vros dicimus, taurina cornua in tantum modum protenduntur, vt dempta, ob inſignem capacitatem, inter regias menſas potuum gerula fiant.* Cornua iſtiuſmodi apud Batauos noſtros etiamnum hodie reperiuntur: & inſignia me videre memini in ædibus viri nobiliſſimi, cognati mei, D. Gualteri, Domini Outheuſdani, Elshoutij, &c. Videndus porrò de vris Albertus Magnus libro vigeſimotertio De animalibus, Plinius, Tacitus, & alij. Virgilius ſilueſtres vros vocabat. in cuius verſu interpretando Macrobius notauit peregrina verba Poëtam non reſpuiſſe, quòd Vri vox Gallica ſit, qua feri boues ſignificentur. Memini & apud Martialem poſtliminij ius datum his feris; emendante Batauorum nobiliſſimo, ac Poëtarum lepidiſſimo Iano Douza. *Vri vbi gignantur: Cornua eorum. Vri, à bubalis differunt. Vri vox Gallica*

Muta ſigna ſunt aquilæ, dracones.] Vide quæ ad hunc locum faciunt, à me dicta, lib. 2. cap. 5.

Vexilla.] Iſtiuſmodi vexilla in ſingulis cēturiis ſuo æuo fuiſſe Vegetius teſtatum reliquit lib. 2. cap. 13. erat autem in ſingulis vexillis, litteris adſcriptum ex qua cohorte eſſet, vel quota centuria: quod intuentes vel legentes milites aberrare à contubernalibus, etiam in tumultu non poterant. Sed non tam magna iſta vexilla, vt hodie noſtratium ſunt: in quibus interdum inſignia centurionis, aut eorum quibus exercitus militat; interdum ſymbola conſpicimus: ſed diſcreta tamen varietate maximè colorum, omninò ad ingenium militum, quos, etſi literas neſcientes, figura vexillorum non patitur à ſuis aberrare. *Vexilla in ſingulis centuriis, vel manipulis. In iis ſcriptum quota eſſet centuria, & ex qua cohorte. Maiora hodie, noſtratium vexilla.*

Flammulæ rufæ.] Primùm librorum varietatem ponam,

Vegetij locus in mendo:

nam, inde quæ de hoc loco mea opinio eſt, liberè dicam. in S. N. legitur, *flammulæ tuſæ*: in M. *famulæ ruſæ*: in H. *famulæ tubæ*. Sed quis locus hîc *tubis*, inter ſigna muta? aut quid tandem illud, *tuſæ*? quæ vox, aut vbi nata? Lectionibus Suſianis, item Modij notis neque hîc, neque lib. 2. cap. 1. vbi ſimilis locus eſt, quicquam iuuor; quod doleo. nam emendationi qua locus hic indiget, velim patefactam viam à libris. quam etſi nullam adhuc vidi; audeo tamen ſuſpicari,

Idem fortè emendatus.

flameola, ſcripſiſſe Vegetium. de quibus nos ſuprà initio libri ſecundi. Alterum illud ſeu *tubæ*, ſeu *tuſæ*, inde natum, quòd in veteribus libris fuerit gloſſæ ſeu interpretamenti loco *ruſſa*, vel *ruſa*, ſcriptum ad verbum *flameola*. ſuſpicatus ſum aliquando, *flameola triſida*, legi poſſe, quomodo *flamma triſida* Ouidio: & *cuſpis*, ſeu *haſta triſida* pro tridente aliis.

Pinnæ murorum vnde dictæ.

Pinnæ in galeis militum:

Pinnæ.] Varro libro 4. De lingua Latina, *A quo munere munus, eius ſumma pinna, ab his quas inſigniti milites habere in galeis ſolent, & in gladiatoribus Samnites.* Alexãdrum Magnum caſſidis iuba, & candidiſſimis pennis, in exercitu inſignem fuiſſe, Plutarchus ſcribit. Res clara erit, ſi Polybium audi-

Ea cur adhibita.

uerimus: is lib. 6. Hiſtoriarum: *Præter hæc omnia*, inquit, *adornantur corolla plumea, penniſq; tribus puniceis aut nigris erectis, longitudinis fermè cubitalis: quæ cùm in ſummo vertice cæteris armis addiderint, vir quidem appâret duplo maior, quàm ſit: eius verò aſpectus pulcher, hoſtibusq; terribilis.*

Sunt & alia muta ſigna, quæ dux belli in equis, aut indumentis.] Diuerſa diuerſos milites veſte vſos, & inde

Milites alij, aliis veſtibus diſtincti.

ſæpe proditos, certiſſimum eſt. Ceterùm vt facere iam conſueui, etiam hîc editis teſtimoniis rem illuſtrabo. Plutarchus in Artaxerxe: *Qui vbi vix rubra ſagula conſpicati ſunt, quòd regiæ partis omnes albis vterentur, agnouerunt ſtatim hoſtes eſſe.* Eum militiæ morem, vt alios non paucos, attigit in Pſychomachiâ Prudentius; cui hinc lux facienda:

Illuſtratus Prudentius.

——— *Diſcordia latos*
Intrârat cuneos, ſociam mentita figuram.

Inſignia noſtrorum militum ex coloribus veſtimentorum.

Huiuſmodi ſigna in indumentis equites noſtri pertinaciter retinent etiamnunc: qui ſi leuis armaturæ ſint, per turmas ſingulas diuerſitate totarum tunicarũ ferè diſtinguuntur. cataphractarij ea ferè parte tunicæ, quæ à cingulo ad femora deſcendit, quam armati iam, ſigni cauſa ſuperinduunt. Peditibus pro mutis ſignis inſignia ex byſſo, ſeu

vittæ,

vittæ, siue flameola ex collo ferè pendent. quæ omnibus eiusdem coloris imperantur, tunc præsertim, quando subsessa ordinanda, aut superuentus faciendus est, quò ab hostibus celeriùs dinoscantur.

Mota, qua vtitur veste.] Pro *mota*, libri aliquot S. N. & B. *mutata*, substituunt. Varia apud nationes varias prælij ineundi signa. Ex veste ducis tabernaculo propensa, vt notat Alexander Neapol. lib. 4. Genial. cap. 2. Tamburlianus Scytharum imperator triplici tentorio adsidentibus hostibus vsus, prima die colore albo, quo illis conditionem deditionis offerebat: altera die (si eò vsque exspectabant) rubro, quasi ad cædem, & sanguinem: tertia die atro, quo atra omnia, & extremam occidionem prænunciabat, notat Petrus Crinitus lib. 1. De honesta disciplina, capite primo. Apud Romanos peculiare illi rei vexillum, purpureum: quod in tabernaculo ducis custoditum fuisse, prideque propositum, quàm dimicaretur, item tunicæ forma fuisse, iam antè ostendit amicus noster Iustus Lipsius ad Annales Taciti. Addo de mea obseruatione, non Romanis tantùm id in vsu fuisse: Persas enim ante prælium flammeum vexillum expectasse, testis mihi Ammianus lib. 19. & lib. 20. Etiam in nauali pugnâ illud vexillum Romanos extulisse: quod Hirtij testimonio confirmabo: *Quod vbi conspexit* (Vatinium classis præfectum intelligit) *celeriter vela subduci, demitti, & antennas iubet, & milites armari, & vexillo subla to, quo pugnandi dabat signum, quæ primæ naues subsequebantur, idem vt facerent, significabat.* De bello Alexandrino. Quod autem ad vestem mutatam attinet, de qua hîc agitur, luculentum ex Cæsare testimonium, lib. 7. De bello Gallico: *Accelerat Cæsar vt prælio interesit: eius aduentu ex colore vestitus cognito, quo insigni in prælijs vti consueuerat.* Mihi tamen non satis conuenire huic loco τὸ *mutata*, visum est: præsertim quòd præter codices Susianos, M. & H. etiam olim edita exemplaria retineant, *mota qua vtitur veste.* Ammianus lib. 18: *Cùm recubantes nostros securiùs inuenissem; porrecto extensiùs brachio, & summitatibus sagi contortis elatiùs, adesse hostes signo solito demonstrabam.* Philopœmen, vt apud Plutarchum legimus, Illyriis extremum agmen claudentibus edixit, subsisterent, donec ab altero cornu rubicundam à Rege tunicam in sublime sarisâ tolli conspicerent.

Varia signa prælij ineundi pro ponit solita. Tamburlianus tribus diuersis signis per triduũ mentem suã ante prælium indicabat.

Vexillum apud Rom. purpureũ, indicium pugnæ.

Etiam Persæ vexillum flammeũ ante prælii exspectabant. Etiam nauali prælio id vexillũ Romani vsurparunt.

Peculiaris ducũ vestitus tempore prælij.

Confirmata Vegetij vulgata scri ptura.

Quo-

Quotiens proficiſcente turba excitatus puluis.] Liuius lib. 30. *Denſior deinde inceſſu tot hominum equorumq́; oriens puluis, ſignum propinquantium hoſtium fuit.* Exempla hac de re apud Cæſarem lib. 2. & lib. 4. belli Gallici, & alibi paſſim. Verg. 9. Æneid.

Puluis exoſtens ſignum aduentantis hoſtis.

His ſubitam nigro glomerari puluere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab aduerſa conclamat mole Caicus:
Quis globus ô cines caligine voluitur atra?
Hoſtis adeſt. ——

Non vulgare, aut cognitum multis ſignum, quod de auium volatu memoriæ prodidit Frontinus, lib. 1. Strategem. capite 2. *Thiamenus*, inquit, *Horeſtis filius, iter ingreſſus, vt vidit ex ſuſpecto ingo, magnam vim auium ſimul euolaſſe, nec omninò reſidere, arbitratus eſt latere illic agmen hoſtium, itaque circumducto exercitu eluſit inſidiatores.*

Volatus auium, ſignum hoſtis aduentantis vel latitantis.

Per noctem flammis, per diem fumo ſignificant ſociis.] Ita eum locum edendum curaui, ſecutus auctoritatem ſex ſeptem librorum veterum. Cæſar lib. 2. Belli Gallici: *Celeriter, vt antè Cæſar imperauerat, ignibus ſignificatione facta, ex proximis caſtellis eò concurſum eſt, pugnatumque.* Non minùs conſpicua ſigna, atque idonea, quorum meminit Appianus: *Interdiu rubro panno haſta prælongæ infixo; noctu verò igne ſignum datum*: libro De bello Hiſpan. Alexandro Magno etiam in propriis caſtris iſtiuſmodi ſignis opus fuiſſe (quòd tumultuantes tubam non audirent ſui milites,) prodidit Q. Curtius: *Haud ſatis exaudiebatur: ergo perticam quæ vndique conſpici poſſet, ſupra prætorium ſtatuit. ex qua ſignum eminebat pariter omnibus conſpicuum: obſeruabatur ignis noctu, fumus interdiu*: lib. 5.

Signum noctu ignis flamma, diurnum fumus.

Etiam panno rubro de die ſignū datum, & noctu igne.

Signa eiuſmodi etiam vſui in magna militum multitudine, vt iis voluntas ducis oſtendatur.

Dicerem de ſtrategematibus, quibus vſi antiqui in emittendis recipiendisque nuntiis, & inter ea de adminiculo columbarum, quarum opera noſtrates hoc bello ciuili frequenter quoque adiuti ſunt; ſed quia Frontinus in manibus eſt, eum hac de re conſulendum ſuadeo lib. 3. cap. 13. Obſeruabam apud Salluſtium 3. Hiſtoriarum, & Cæſarem, ſcorpionibus epiſtolas in caſtra, aut ciuitates quandoque miſſas. imò quòd ad ignem; quandoque in caſtris prohibitum ſcio ne ſtrueretur, quòd viſi procul ignes ſuperueniendi occaſionem aduerſariis præberent: apud Cæſarem 6. Belli Gallici. Hoc amplius, & caſtrorum latitudinem ex

De emittendo & remittendo nuncio: Etiam per columbas. Etiam ſcorpionibus epiſtolæ miſſa.

Ignis in caſtris quandoque vetitus ſtrui.

fumo

fumo atque ignibus ſæpe collectam ſcio, & exinde de copiis aduerſarij iudicatum: Cæſar lib. 2. Belli Gallici: *Quæ caſtra*, inquit, *vt fumo, atque ignibus ſignificabatur, amplius millibus* IIX. *in latitudinem patebant.* *Ex igne, caſtrorum amplitudo interdū collecta.*

Per diem fumo ſignificant ſociis.] Liuius lib. 4. *Prius penè cepit caſtra, quàm oppugnari hoſtes ſatis ſcirent: inde fumo, vt conuenerat, datum ſignum: vbi conſpectum ab Dictatore eſt, exclamat, capta hoſtium caſtra.*

AD CAPVT VI.

Et ſuperueniente impetu vel fraude.] Ita quidem legi ſententiâ ſaluâ poſſet: ſed tergiuerſantur libri; inprimis S. in quo erat: *& ſuperuentu impeto, vel fraudis ſubeſſe.* in M. & N. *& ſuperuentus impetus fraudis ſubeſſe.* Iouem lapidem iurare auſim, ſcripſiſſe Vegetium, *& ſuperuentus impetu, vel fraude ſubſeſſæ.* Quam coniecturam meam, ipſum auctorem noſtrum, ſcio, ſi viueret, non improbaturum. neque mihi dubium eſt, agnituras ipſum has voces: *ſuperuentus, ſubſeſſa,* vt ex ſe natas, vel abſque Senaſconſulto Plautiano. Superuentus, vis aperta eſt, impetu & aperto Marte infertur: Subſeſſa occultè, fraudulenter collocatur. Vegetius: *Subſeſſas occultiùs collocant, vel aperto Marte impetum facinnt:* hoc eodem cap. Eundem conſulendum ſuadeo lib. 3. cap. 3. & cap. 22. Ammianus: *Subſediſſe manum inſidiatricem latenter*: lib. 24. Ab eo verbo Subſeſſæ, & Subſeſſores: & μεταφορικῶς, Subſeſſores alieni matrimonij, apud Valerium Maximum; qui alienæ coniugis pudicitiæ inſidiantur. Ammianus, *Vt iiſdem tempore præſtituto ſuperuenirent.* idem: *Syluanus graßantibus primùm ſuperuenit.* lib. 15. Iuſtinus: *Securis, & latis ſuperueniendum.* libro ſecundo. *Bene vellitatus Vegetius.* *Superuentus quid ſit.* *Quid Subſeſſa.* *Subſeſſores alieni matrimonij.*

Vel facilè, ac ſine damno repellat illatum.] In M. eſt *deponat illatum.* reliqua edenda curaui, quemadmodum libri quinque, ſex, præiuerant.

Non tantùm adnotata, ſed etiam picta habuiſſe firmentur.] Parùm ad Imperatores iuuandos illa itineraria, in quibus ſola locorum nomina propoſita & adnotata erant, nî pictura acceſſiſſet: in qua præter partem illam hiſtoricam, etiam Geometrica ſeu Geographica opus erat. Felix, præ quàm ſuperius fuit, felix inquam, hoc noſtrum ſeculum: quo nati viri optimè de rep. Geographiæ nomine *Itineraria veterum.* *Perfectiores hodie tabulæ Geographicæ.*

nomine promeriti: inter quos primo loco ponendi Abrahamus Ortelius, Gerardus Mercator, Ludouicus Guicciardinus;& alij innumeri. hic vno opere totam Belgicam noſtram: illi totum terrarum orbem dederunt inſpiciendum; iis vulgatis operibus, quæ non modò præfectorum militarium, ſed omnium quoque eorum manibus teri debent, qui mari vel terra iter facere, qui hiſtorias quaſcunque legere volunt & intelligere.

Tentatus Vegetij locus.

Prætereà ſub periculo eligendarum viarum.] Liber S. *ſuper.* iterum S. N. H. *eligentium:* M. *eligendo* hinc fortaſſe facere quis poſſit, *Præterea ſuper periculo eligendo, viarum duces idoneos ſcientesq; præcipere.* libri omnes, quotquot videre potui, *percipere,* tuentur. alterum nihilominùs mihi verius viſum; an itidem aliis, neſcio. Præcipiuntur, qui antè quæruntur, arripiuntur, quàm viam nobis ſuſpectam ingrediamur. ſic præcipere experimẽta, apud Vegetium lib. 3. cap. 10. Quòd ductores iſtiuſmodi cuſtodiæ mancipari velit Vegetius, id meritò facit; nam ita ex euentu de fide eorundem conſtabit. Sic Mardus Parthus itineris dux futurus, vinciri ſe in caſtris Romanis voluit: nec antè diſſolui, quàm in Armeniam Romanos perduxiſſet;& bonam ille operam Antonio nauauit, teſte Plutarcho in Antonio.

Ductores viarũ cuſtodia mancipandi.

Addita pœnæ oſtentatione.] In libris C. S. *pœnæ conteſtatione.*

Macula aliquot Vegetio abſterſa.

Tutiſſimum namque in expeditionibus [creditur] facienda [ab hoſtibus] neſciri] Pro, *creditur,* codices alij, *crediderunt.* vnde ſuſpicari poſſis gloſſema eſſe, quod exemplar M. apertiſſimè oſtendit: in quo nec vola, nec pes illius verbi. abſunt ab eodem, & S. N. C. P. T. iſta, *ab hoſtibus*; eaque inducenda videas, vel ſine libris. ea enim mens huius ſcriptoris, vt velit ducem non hoſtes modò, verùm etiam ſuos conſilia celare. Parebit ex ipſiuſmet regulis: inter quas talis eſt: *Quid fieri debeat, tractato cum multis; quid verò facturus ſis, cum pauciſſimis; vel potiùs ipſe tecum.* Parebit magis ex Metelli pij reſponſo. Hic in Hiſpania interrogatus, quid poſterâ die facturus eſſet, reſpondit, Tunicam meam, ſi id eloqui poſſet, comburerem. Apophthegma eſt apud Plutarchum, & apud Auctorem De viris illuſtribus, cap. 61. & Frontinum lib. 1. Strategemat. cap. 1.

Duces conſilia ſua celare debẽt, etiam ſuos milites.

Metelli apophthegma hac de re.

Ob hoc veteres minotauri ſignum in legionibus habuerunt.

habuerunt.] In exemplari M. reperiebam, *Sed ob hoc.* vbi *ſed*, valet *nam*. De minotauro locus ex Feſto adhibendus: *Minotauri*, inquit, *effigies inter ſigna militaria eſt: quòd non minùs occulta eſſe debent conſilia ducum, quàm fuit domicilium eius labyrinthus.* quæ verba non ab ipſo Feſto, ſed à Paulo Diacono ſunt, qui magno cum detrimento rei literariæ eum auctorem nobis mutilauit. & abſq. illo eſſet, poſſem quod nunc non poſſum; id eſt indicare à quo vetere ſcriptore Vegetius totum hunc locum de Minotauro mutuatus ſit.

Iterum correctus Vegetius. Minotauri effigies inter ſigna.

Paulus Diaconus Feſtum mutilauit, magno rei litterariæ damno.

Profectionem ſuſpicionibus vel oculis deprehendunt.] Iuuit me, imò ipſum potiùs Vegetium, exemplar collegij trium coronarum; cui & hîc, & alibi non leuiter debemus: acceſſit etiam manuſcriptus N. in quibus legebatur *ſuſpectionibus*. verbum Latinum & non ſemel ea notione vſurpatum.

Suſpectio, pro ſuſpicio, vox è medio Latio: Eadem reddita Vegetio.

Terentius Andriâ:

——*quî iſthæc tibi incidit ſuſpectio?*

Iterum Heautont.

——*quia enim in eum ſuſpectio eſt:* Actu 4. Scen. 4.

Etiam Cornelio Tacito ea vox reſtituta lib. 4. Hiſtoriarum à Iuſto Lipſio. reddita item Æmilio Probo ſeu Nepoti per Dionyſium Lambinum. At fuit nuper, qui poëticam, imò comicam tantùm contendebat. ſed errat ille; neque ſemper elephantina olfacit proboſcide. Cornelius Celſus auctor Latinæ linguæ idoneus & locuples, ſi quis alius: *Si morbi ratio patetur, tum demum, nulla cruditatis ſuſpectione remanente, id fiat:* lib. 2. cap. 9. Itidem Salluſtius Iugurthâ: *Ipſe eum ſuſpiciens*, id eſt, ſuſpectum habens; interprete Nonio Marcello in, *Suſpicere*. Pari formâ Cornel. Tacitus: *Suſpectabat maximè Cornelium Sullam.* Quin & Ammianus Marcellinus, etſi in puritate Latini ſermonis aliàs ferè infelicior: *Per regiones*, inquit, *ignotas de obſcuris erat ſuſpectio, circa adſurgentes, & ludificandi varietas timebatur.*

Cornelius Celſus.

Ammianus Marcellinus.

Qui loca, per quæ iter faciendum eſt.] Antè, quàm exercitus moueat à fronte, & à tergo, dextra læuaque perluſtratores emittendi; ne in inſidias incidamus, aut nobis nec opinantibus ſuperueniant inimici. quod præceptum ſi paulò diligentiùs cuſtodiſſet Sp. Poſthumius conſul, nunquam fuiſſent coacti tam ignominioſam notam ſubire Romani, qualē ex Furcis Caudinis retulerunt. petatur hiſtoria

Loca inſidioſa, cum exercitu nō ingrediendа, niſi ante perluſtrata:

Sp. Poſthumij in ea parte peccatū.

Cæsar ibi cautissimus fuit. ex Liuio, Floro, & Strategematis Frontini. Iulius Cæsar per loca insidiosa exercitus nunquam duxit, nisi perspeculatus locorum situs: teste Suetonio.

Tutiùs autem operantur exploratores noctibus.] Virgil. 8. Æneidos:

Noctu explorare tutissimum.

Defensi tenebris, & dono noctis opacæ.

Idem de Niso & Euryalo:

Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum,
Lumina rara micant, somno vinoq; soluti
Procubuêre; silent latè loca.

Ibidem paulo pòst:

Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.

Cuius speculator fuerit ab aduersariis comprehensus.] Auctoritatem vnius exemplaris M. libenter sequor, qui inducenda monet ista, *ab aduersariis.* & mirum foret, si à suis ille apprehenderetur.

Iterum glossemate liberatus Vegetius.

Impedimenta, sagittarij, calones.] Pro sagittariis liber S. & alter Susij legunt, *signarij.* illi an fuerint, qui signa conficerent, & quos significes alij vocant, non ausim adfirmare. exemplar N. tribus locis hoc capite, *sagittarios* appellat, & duobus locis sequentibus eodem modo scriptum in S. sed membranæ Hittorpij expressum habent, *sagmarij.* & perinde in iisdem paulo pòst, *& sagmariis clamore panefactis.* quod genuinum esse, ostendi ad caput decimum libri secundi. Ductas etiam legiones sine impedimentis, ex Cæsare discemus: *Cùm paucitatem,* inquit, *militum ex castrorum exiguitate cognoscerent: quæ hoc etiam erant angustiora, quòd sine impedimentis legiones transportauerat,* lib. 4. belli Gallici.

Sagmarii, iterum Vegetio restituti.

Legiones etiam sine impedimentis ductæ.

In medio collocentur.] Impedimenta in medio constitui præcipit, id est, exercitus parte præcedente, parte subsequente, medium agmen tenere. Sin autem à lateribus periculum metuitur, etiam isthic armatorum præsidiis armanda erunt: vt Vegetius subdit. & exemplum est apud Ammianum initio lib. 24. Quinque modos ducendorum impedimentorum, qui volet, discat ab Æliano capite antepenultimo De instruendis aciebus.

Impedimentis qui locus esse debet in agmine.

Frequentiùs à tergo superuentus infertur.] Si superuenientes à tergo in fugam agere hostes non possunt, saltim hoc agunt, vt agmen aduersariorum accedendo, recedendo carpant. Cæsar: *Relinquebatur Cæsari nihil, nisi vt agmen aduersa-*

Agmen à tergo quomodo carpatur.

aduersariorum equitatu malè haberet, & carperet: lib. 1. Belli ciuilis. Liuius: *Carpendo nouissimos, premendoq; iniquis ad transitum locis agmen detinuit.*

Quòd si vndique.] Totus ille locus longè aliter in vno Susiano codice legebatur, hoc modo: *Quod si vndique fundunitur, vndique debent præparata esse obsidia.*

Antè commonendi sunt milites.] Quidam libri malebant *commonendi*. quod si probemus, spectasse videbitur auctor eum morem, quo hodieque vtuntur, dum in castris tyrones, in oppidis ciues, cùm noctu, tum interdiu, edito clamore, aut tubæ vel tympani sono, callido ad arma ducis consilio euocantur. Auctor est Suetonius, Cæsarem non vbique ac semper, sed cùm hostis in proximo esset, militem coërcuisse, tum maximè exactorem grauissimum disciplinæ fuisse, vt neque itineris, neque prœlij tempus denuntiaret: sed paratum & intentum momentis omnibus, quò vellet, subitò educeret. De Traiano illud memoriæ prodidit Dio Nicæus: Nonnunquam falsos rumores pro veris, & maximè de iis rebus, quæ exploratores retulissent, sparsisse; vt milites celeriter imperata facere adsuescerent, promptique ad omnia & intrepidi essent.

Modus adsuefaciendi tyrones & oppidanos, ad consuetum morem.

Cæsar exactor grauissimus, cùm in proximo hostes erant.

Rumores falsi sparsi, vt parati esse ad pugnam adsuescant.

In necessitate subita quæ terrent.] Rectè & ordine facere videbar, cùm ita edendum curarem, auctoribus libris veteribus: nam & solens esse huic scriptori, animaduertebam, rei narratæ conclusiones istiusmodi seu epiphonemata subiicere: quod videbunt, scio, qui cum attentione eundem legerint. Antè edebatur: *ne necessitate subita terreantur; prouisa enim non solent esse formidini.* non tam numerosum hoc; ne dicam, fluctuans nimis.

Ratio mutati loci Vegetiani.

Calones, quos galearios vocant.] Exemplar collegij trium coronarum habet *calearios*; reliqui libri ferè *galiarias* præ se ferebant: de quibus nos alibi.

Ducentis sagisarciariis puerisq. præficerẽt.] Tò *sagisarciariis* in sola editione Parisiensi repperi. id vocabuli vtrùm ne apud eos an Romanos, quorum editio longo tempore antecesserat, natum sit, iudicare non possum; quum eam editionem non viderim. In M. C. H. & Susianis erat, *sagittariis*. quo vocabulo significati interdum qui sagittas edolant; vt apud Paternum iurisconsultum armarij, tubarij, sagittarij, aliique plures, in l. vlt. ff. de iure immunitatis. Si-

Sagittarij, qui sagittas edolant.

militer vt quadrigarij, bracharij, carpentarij dicti in l. 1. C. De excusatione munerum. Veruntamen reclamat huic explicationi exemplar S. & N. in quibus iterum, *saginariis*, perscriptum est. qui libri eius apud me auctoritatis; vt & hîc *sagmariis* legendum aliis suadeam, mihi hoc modo legendum persuasissimum sit.

Sagmarij denuò redditi Vegetio.

Pueriſque præficerent.] In vno veteri, *præfacerent*. De quo loquendi modo dixi libro primo.

Præfacere, pro præficere.

Hiſque vexilla dabant.] Data calonibus vexilla, vt scirent quo loco impedimenta essent colligenda. etiam illis opus erat, vt dispersi calones puerique scirent, quò confugere, quòque recipere se deberent: vt in subito superuentu orbes instruerẽt, aut cuneo facto ad suos peruaderent incolumes. Cæsar: *Calones in proximum tumulum procurrunt, hinc celeriter deiecti; se in signa manipulosq; coniiciunt:* lib. 6. belli Gallici. Iterum paulo pòst: *Veteres milites per medios hostes perrumpunt, incolumesq; ad vnum in castra perueniunt omnes. hos subsecuti calones, equitesq; eodem impetu, militum virtute seruantur.*

Calonibus & pueris data vexilla.

Et qua de causa.

Lædantur in prœlio ambulante exercitu.] Miror tam ineptam interpunctionẽ adhuc relictam in hoc scriptore, neque animaduersam ab aliis. verba illa, *Ambulante exercitu*, initium subsequenti periodo præbere, res ipsa clamat: cùm exercitum prœliantem & ambulantem inter se opponat Vegetius. Porrò exercitu ambulante pugnandũ sæpè: non quia tu velis; sed quia ita aduersariis placet. itaque prœlio locus eligi tunc non potest: sed istic acies committendæ, vbi hostes iubent. Vide exemplum apud Liuium lib. 8. extremo de A. Cornelio Dictatore cũ Samnitibus pugnante.

Iterum restituta Vegetiana scriptura.

Pugnandum sæpe, non quia tu velis, sed quia hostes iubent.

Sed pugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuiduntur.] Verius est, *propugnatores*. vt in libris optimis, & ipsius Vegetij testimonio ex capite 8. eiusdem libri: *Nam propugnatores*, inquit, *angusta constipant*. Itidem *arma propugnatoria* apud Suetonium vocantur, in optimis membranis.

Propugnatores in posteriorem redacti.

Hostes inter prolata peruadunt.] Legendum *interpolata*; monentibus libris M. S. N. H. & altero Susij. Interpolata dixit, quod Sallustius lib. 3. Historiarum, *Ire nec aptis armis, & agmine laxiore*. Virgilius lib. 9. Æneidos:

Emendatus Vegetius.

Quærunt pars aditum, & scalis ascendere muros,
Quà rara est acies interlucetq; corona
Non tam spissa viris. ———

Exerci-

Exercitatiſsimi campi doctores.] Rūrſum hoc loco in exemplari M. & vnis membranis *campi ductores* vocantur. de quibus ſuprà dixi, quid ſentirem. *Campiductores.*

Non tam redire quàm effugere cupiunt.] In cauſa eſt, quia ſe abeſſe à periculo vident, qui multùm præceſſerunt. Cæſar: *Cùm ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, conſiſterent, fortiterq; impetum militum noſtrorum ſuſtinerent; priores, quòd abeſſe à periculo viderentur, neque neceſſitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga ſibi ſubſidium poſuerunt*: lib. 2. belli Gallici. *Proficiſcente exercitu, ſi ſupervenit hoſtis, difficulter conſiſtunt, qui abſunt à periculo.*

Si circumueniatur, vtiliter.] Parum abfuit, quin edendum curarim *viriliter*; quod mea quidem opinione magis quadraret: ſuſpicor enim ex compendioſa ſcribendi ratione id mutaſſe. *Tentata Vegetij ſcriptura.*

Cum ſecuribus ac dolabris.] Fateor ignorare me, quid ſibi velit *dolatoriis*, quod in codicibus quibuſdam ſcriptum erat; inſtrumenta ſuſpicor non fabrefacta in fabricis legionum, ſed in officina typographorum, diſſoluta littera *b, in to.*

AD CAPVT VII.

GRAVIS moleſtia neglegentibus frequenter emergit.] In codice M. & altero Suſij *grandis moleſtia euenit.* Certè grandem moleſtiam dici, quæ per ſe ſat grauis eſſe intelligitur, meo quidem iudicio videtur conuenientius. Offendit, puto, mulos, qui libris deſcribendis deputati erant, vox *grandis*, vt inſolentior ſuo æuo: at mihi illorum iudicia, non iudicia. Auctor Donatus in Adelphos Terentij, & rurſum in eiuſdem Phormionem: *Veteres ad ætatem, non ad corpus retuliſſe vocabulum grandis.* eaque phraſi intelligenda hæc, *Grandis puer, grandis ephebus, grandis virgo*; ſcilicet in parte ætatis, & propriè loquendo. Attamen Plautum ego ſcio *grandem hominem* dixiſſe, *& grande gaudium, laborem grandem, pecuniam grandem.* Ab hoc nomine *grandæuitas* formatur, & *granditas*, & *grandire* verbum. de quibus conſulendus Nonius Marcellus. *Emendatus Vegetius, reſtituto illi vocabulo.* Grandis. *De voce Grandis, Donati opinio.* *Grandæuitas, granditas, & grandire verbum.*

Ignauiores ſolet mergere bellatores.] Id ne ſuis euenirent, animo & viribus infirmiores Cæſar cum vna legione caſtris præſidio reliquit: lib. 1. de Bello ciuili.

Rapti ſubuerſique fuerint.] Non potui facere, quin Cæſaris auctoritate locum hunc illuſtrarem, atque confir-

Cõfirmata vulgatis Vegetij lectio.

marem contra eas membranas, in quibus legeram *ſubmerſiſſe fuerint.* is libro primo Belli ciuilis ita ſcribit: *Reliquas legiones expeditas educit, magnoq; numero inmentorum in flumine ſuprà & infra conſtituto, tranſducit exercitum: panci ex his militibus vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur ac ſublenantur: interiit tamen nemo. tranſducto incolumi exercitu, copias inſtruxit.* Annibal per ſuperiora Padi vada exercitum traducens, elephantos in ordinem oppoſuit ad impetum fluminis ſuſtinendum, Liuio teſte. Si vadari flumen non poſſit, trãſitus etiam iniectis arboribus paratur: L. Florus lib. 3. cap. 3. & Diodorus lib. 17.

In tranſeundo flumine, quo pacto efficiatur, ne milites vi aquæ abripiantur.

Ductis multifariam ſpargitur foſſis.] Ea ratione Euphratem Babylonis fluuium primò Semiramis; inde etiam Alexander diuiſit, tranſiuitque: Iuſtinus, Herodotus, & Frontinus lib. 3. Strategem. cap. 7.

Flumen ſi nimis vehemens ſit, quomodo ſpargendum.

Haſtilibus fixis.] Exemplaribus M. & C. in quibus legebatur *haſtis*, non adſentior. placet quod codices S. & N. ſuggerunt, *ſtilis fixis.* Gloſſæ veteres, στύλῳ, *columna.* Inde & ἐπιστύλιον, pro capitello quod ſupra columnam locatur. inde & Periſtylia Vitruuio, loca columnis ſepta, lib. 6. De Architect. cap. 10. Inde idem Proſtylos, Amphiproſtylos dixit lib. 3. cap. 1. Ammianus, *Fixis reſixiſq; aliquotiens propè ingentibus ſtylis, fluctibus erectis confundebantur, anulſaq; vi gurgitis interrumpebantur.* lib. 28.

Iterum correctus Vegetius. Stylus pro columna.

Ac ſuperpoſitis tabulatis peruij fiunt.] In altero Suſianorum codicum, *tabulamenta*, videant eruditi, ánne & hoc Vegetiani æui vocabulum: apud quem alibi *munimenta* dicuntur, quæ *munimina* alij vocârunt. Similiter & alia nomina multa obſeruaui, quæ auctore, ac volente vſu,

Tabulamentum

Quem penes arbitrium eſt, & ius, & norma loquendi,

aut vnâ ſyllabâ interdum duabus in fine excreuerunt; adſumptâ terminatione *tum.* Id genus vocabulis delectatus mihi videtur A. Gellius inprimis: in lectione illius annotabam, *dehoneſtamentum, interpretamentum, hortamentum, tentamentum, temperamentum.* Talia in veteri Gloſſario: *Rogamentum, interrogamentum*; & multa alia. Iterum pro machina, *machinamentum*, apud Capitolinum in M. Antonino: & Veget. lib. 4. cap. 17. Eiuſdem quoque claſſis, *regimentum*: quod apud Arcadium iuriſconſultum obſeruaui, ff. De officio præfecti prætorio: & apud Ammianum initio libri duodetrige ſimi. *Tentamentum* Vegetio reſtitui, lib. 2. cap. 18.

Multa nomina poſteriori ætate terminationem mutarunt. Interpretamentum.

Regimentum.

Tentamentum.

Colligatis

Colligatis inanibus cuppis, additisque trabibus.] Libri alij, *in amnibus*; alij, *immanibus cuppis*: sed ineptè. Herodianus lib. 8. *Sed magna lignorum ac nauigiorum penuria, quibus inter se iunctis pontem fabricaretur: nunciarunt quidam è fabris, esse permultas in agris illis desertis inanes cuppas, forma rotunda, quibus incolæ quondam ad vinum importandum vtebantur. ea cùm essent ad nauium similitudinem concauæ, deiunctæ mox inter sese, scapharum more innatare videbantur. Etenim ire pessum vinculis inter se constrictæ, ac vimibus insuper iniactis, & puluere multo saburatæ, nō poterant. quod vbi factū est, facilè milites in vlteriorē ripam transgressi.* Lucanus lib. 4.

Pons cuppis colligatis quomodo fiat.

Nouа furta per æquor
Exquisita fugæ: neque enim de more carinas
Extendunt, puppesq; leuant; sed firma gerendis
Molibus insolito contexunt robora ductu.
Namque ratem vacuæ sustentant vndique cuppæ:
Quarum porrectis series constricta catenis,
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.

Fasces de cannis aridis, vel vlua facere cōsueuerunt.] Eâ fine nimirum, vt iis equites arma tantùm superimponerent, ipsi natando transirent. Sæpe remedia traiiciendis fluminibus necessitas suggessit; varia etiam ipse rerum vsus edocuit: Ammianus: *Et pars cratibus temerè textis, inuenta retinentes hinc inde natantia, alij superfidentes vtribus; quidam diuersa in necessitatis abrupto versantes, vndarum occursantium fluctus obliquis meatibus penetrabant:* lib. 25. Diodori Siculi locum, propter antiquitatem & industriam hominis, dignum putaui, qui adhiberetur. is lib. 19. ita scribit: Παρασκευασάμενοι δὲ σπυρὶς καλάμων δι' μεγέθεις, ἐμβάλλουσιν εἰς τὸν λίμνον, ἐπὶ δ' ἑκάστων ἐπικάθηται δ' ὁ πλείω τριῶν. δύο μὲ ἔχοντες ἐσκεδευμένους πλάτας κώπηλάτουσιν· εἷς δ' φορῶν τόξα, τοῖς ἐσκοπλέουσι· ἐκ δ' ἐκάτων ἡ βιάζεσθαι πολεμῶσιν ἀμυνέται: id est, *Calamorum fasces admodum ingentes inter se coniungunt, immittuntq; in paludem; in quibus insidentes non plures tribus hominibus, quorum duo habent adalligatos remos latos; iisq; remigant: alius verò ferens arcus, adnauigantium ex aduerso, vel vim inferre volentium impetum propulsat.* Commodus hic locus videtur dicendi de vtribus, quos aliquando singulos singuli habuerunt; aliquando plures coniuncti seruierunt pluribus. L. Florus: *Sed fiduciam, inquit, oppidanis resistendi nuncius fecit. Docens aduentare Lucullum*; qui *(horribile dictu) per medias hostium naues vtre suspensus, & pedibus iter adgubernans, videntibus*

Fascibus confectis quomodo milites arma per fluuios secum traxerint.

Fluminum traiiciendorum rationes alias necessitas; alias diuersorum populorum vsus inuenit.

Fascibus, & remiges insidisse, & sagittarios defendendi causa adsedisse.

Vtribus vt plurimum vsi Rom. in transeundis fluminibus.

Luculli audax & memorabile strategema.

Cæſaris natandi peritia.

procul, quaſi marina piſtrix euaſerat: li. 3. De geſtis Romanorum, cap. 5. De Caio Cæſare etiam Suetonius opulentum teſtimonium ſuppeditat: *Si flumina*, inquit, *morarentur, nando traiiciens, vel innixus inflatis vtribus, perſæpè nuncios de ſe præuênit.* De Luſitaniæ populis illud Cæſar commemorat, procliue iis eſſe tranare flumen, quòd conſuetudo eorum omnium eſt, vt ſine vtribus ad exercitum non eant; lib 1. Belli ciuilis. Sed vtribus bubulis Hiſpanos, Arabes, alios contabulatas crates ſuperimpoſuiſſe; & ita vectitatos, etiam veſtimentis in eos coniectis, ſcribit Valturius libro vndecimo: apud quem hæ figuræ propoſitæ:

Luſitani ad exercitum non ibãt ſine vtribus.

Vtribus veſtimenta quoque iniecta & iis crates ſuper impoſita, ad tranſmittendum flumen.

Vtres.

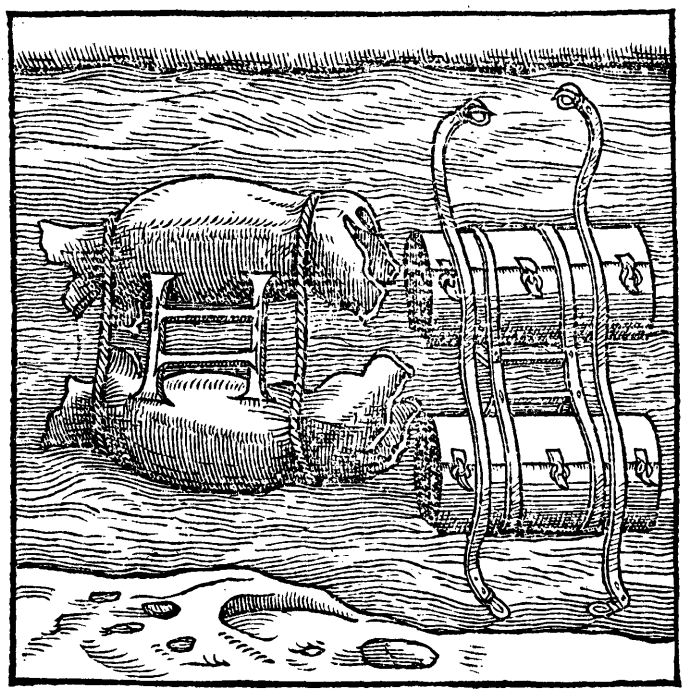

Liuius: *Vt iam Hiſpanos omnes inflati tranſuexerint vtres*, lib. 30. Idem lib. prædicto: *Hiſpani*, inquit, *ſine vllâ mole in vtres veſtimentis conjectis, ipſi eorum ſuppoſitis incubantes, flumen tranſnatauêre.* Etiam ſcutis in modum alueorum ſuppoſitis milites flumen tranaſſe, diſcimus ex Ammiani lib. 16. Hiſtoriarum. Sub Imperatoribus Romanis alius & expeditior factus traiiciendo flumini vſus, adminiculo Vtrium: quem indicauit mihi auctor incertus de Rebus bellicis, adiunctus Notitiæ imperij: præter officium non videbar facturus, ſi illius verba huc accerſerem: *Ne interdum*, inquit, *neceſſario itineri exercitus fluuiorum (quod plerumque euenit) occurſus impediat, remedium ad hanc rem, & compendio facile, & vſu præcipuum reppererit ingenioſa neceſſitas. quod tali ratione componitur: Vitulinis pellibus Arabicâ arte mollitis: eſt enim apud eos præcipua confectionis cura, propter aquam de puteis follibus hauriendam: his igitur (vt dictum eſt) diligenter ſutis, vtres in magnitudinem trium ſemis pedum, ita vt cùm iidem vtres ſpiritu inflati tumuerint, non extollant vterum, ſed æqualitate quadam plenitudo ipſa vtrium ſpatia plana perficiat. ex quorum lateribus, loris ſubter annexis, innicem colligantur. deſuper autem vna parte circulis extantibus, ex altera immittuntur uncini. Et ita in formam pontis adſociata partibus explicatur integritas. Sed hoc idem opus obliquo fluuio, propter impetū meatus, facilius vſque ad alteram explicabitur ripam; quod fixis in vtraque ripa ferreis palis, & funibus validis in medio quidem ſub ipſis vtribus, propter incedentium ſuſtinendum pondus, in marginibus autem firmitatis gratia deſuper extenſis, tranſeundi per fluuium nouo quodam, & peregrino itineris apparatu, intra breue temporis ſpatium, præbebit liberam facultatem. Admonendi præterea ſumus, quòd ſuper vtrium compagination em cilicia ſunt incedentium ſubſternenda veſtigiis, ne lubrica pellium confectio inſiſtendi deneget firmitatem. In vtraque tamen ripa erunt manubaliſtæ diſpoſitæ, ne hoſtilis manus pontem operantibus impedimento conſiſtat.* Figuram illius pontis (Aſcogefrus illi vocatus eſt) ex eodem auctore non potui quin ſubiicerem.

Semis militis innixi tranſmeatuni flumen.

Ex vtribus pons tandem confectus:

Eius pontis deſcriptio.

Asrogefri figura.

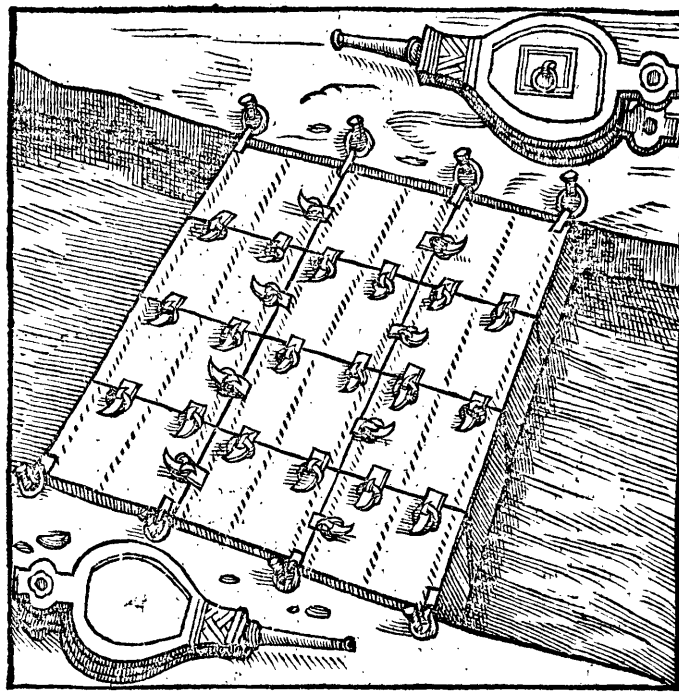

Loricas & arma ne prodentur.] Monui veram lectionem eſſe, *ne videntur*. quod mihi perſuaſerunt membranæ N. idem voluêre reliqui codices, in quibus *vndentur*, *videantur*, *videntur*, *mundentur*.

Correctus Vegetius.

Ipſi, equique natando tranſeunt.] Certant varietate ſcripturæ libri: idque eum in modum, vt vix videas cui potiſſimùm fides adhibenda. in aliis eſt, *ipſi & equi*; in aliis, *ipſis equitibus quos natando tranſeunt*. quòd autem exemplar poſtremò impreſſum ſubſequenter legebat, *colligatiſq; ſecum faſces pertrahunt ſarcinis*; id facit omnibus libris veteribus inuitis. in quibus eſt, *colligatos*, ſeu *colligatóſque*: & paulo pòſt pro *ſarcinis*, alij *adſocios*; alij, *ſocios*; alij, *ſocij*, legunt. Sed in exemplari

Magna librorũ diſſenſio.

exemplari M,& duobus Sufij, diſerrè ſcriptum *ſociis*: quod leuiter immutandum ſuſpicamur, legendumque *ipſi equiq; natando tranſeunt, colligatóſque ſecum faſces pertrahunt loris.* Nam adfinia admodùm in membranis, *ſocis*, vt veteres ſcribebãt, & *loris*. In quo ſi videbimur errare, parati ſumus redire in viam; vbi rationibus ad hoc faciendum erimus inducti. Sed, ne videatur alicui factu impoſſibile, quod equiti hic imponitur munus, Tacitum audiamus qui in Vitâ ſoceri ſui de Britannis loquens, *Quibus nota vada* (inquit) *& patrius nandi vſus: quo ſimul ſeq; & arma, & equos regunt.*

Vegetij locus tentatus, & vt arbitror, bene conſtitutus.

Vt monoxylos, hoc eſt paullo latiores ſcaphulas.] Gloſſarium vetus μονόξυλον, *lintris*. Plinij locum examinent, quibus exemplaria vetera ſunt: Regio (inquit) *ex qua piper monoxylis lintribus Baracen conuehitur, vocatur Cottonora*: lib. 6. Naturalis hiſtoriæ, cap. 23. Iſtiuſmodi nauiculas cõficere vſus Britanniæ Cæſarẽ docuit, iiſque in Hiſpaniâ vſus; lib. primo Belli ciuilis. Virg. 2. Georg. —— *canat arbore lintres*. Eaſdem nauiculas Liuius deſignat, redditurus ex Polybio μονόξυλα: *Nonáſque*, inquit, *alias primùm Galli inchoantes canabant ex ſingulis arboribus. deinde & ipſi milites, ſimul copia materiæ, ſimul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil dummodò innare aquæ, & capere onera poſſent, cauantes, raptim faciebant*: lib. 30. Ammianus lib. 14. *Canalis arborum truncis amnem permeare latenter*. Iterum lib. 24. *Alueis arborum canatarum vecti.*

Monoxylus quid ſit.

Plinij locus ſuſpectus mihi de gloſſemate.

Monoxylis Cæſar vſus in Britannia primùm.

Carpentis ſecum portet exercitus.] Exemplar M. *carpentatis*; alterum Sufij, *carpentatas*. Ammianus: *Subiectis ignibus exuri iunctas iuſſerat naues, præter minores duodecim, quas profuturas pangendis pontibus, diſpoſuit vehi carpentis*: lib. 14. Hiſtoriarum.

Monoxylos Romani carpentis vbiq. circumuehere ſolent.

Tabulatis pariter & clauis.] Tabulatorum vſus is erit, vt connexis monoxylis ſuperimponantur, ad conſtruendum deſubitò pontem, ad eum modum, quem ipſe auctor noſter præſcribit, qualem in numis veterum vidimus, qualemque ex columna Romana Diui Traiani hîc inſpiciendum damus.

Etiam tabulata ad conſtruendum pontem.

Pons

Pons.

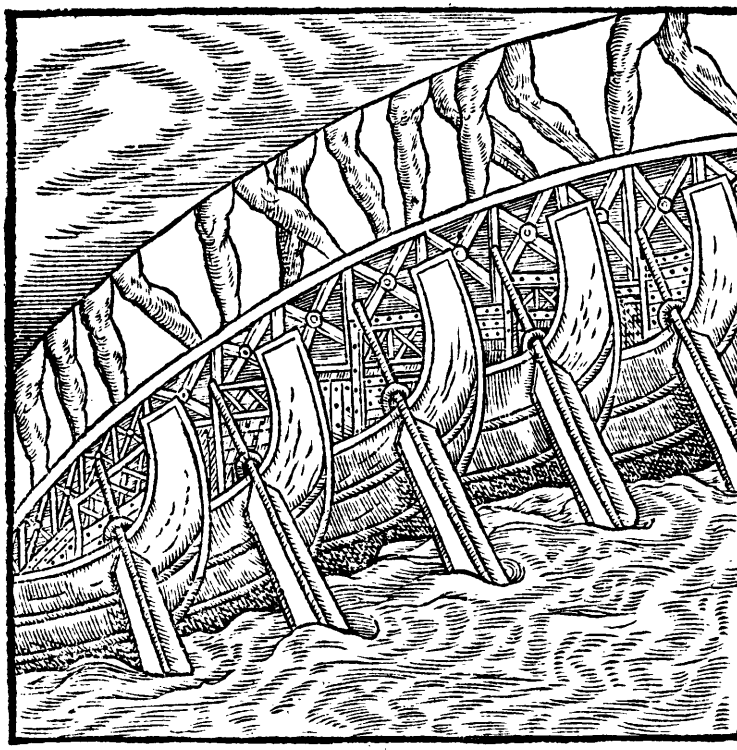

Alius Pons.

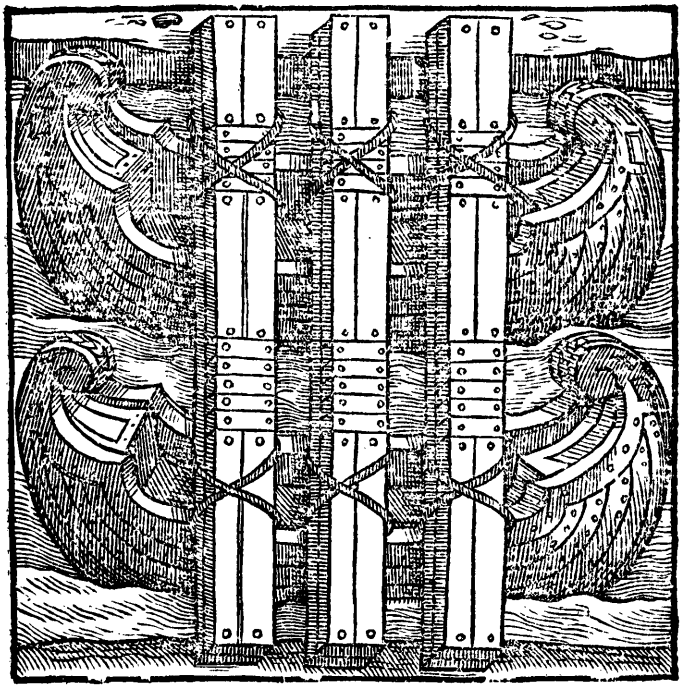

Simili ponte Imperator Alexander, contra Germanos exercitum ducturus, cum omnibus ſuis copiis Rhenum tranſgreſſus eſt: Herodiano teſte lib 6. Deque ſimili ponte à Pœnis facto, Liuius ſcribit lib. trigeſimo. Neque prætereundum inuentum antiquorum eſt, à quibus naues in caſtris circumuectæ, quę diſſolui & rurſum compingi, cùm vſus eſſet, nullo ferè negotio poterant. Diodorus Siculus mihi teſtis erit, qui lib. 20. de Semiramide hæc ſcripta reliquit: *Cuncta cõſtruenda nauigia fluuiatilia* (ille πετάμενα πλοῖα appellabat) *quæ facilè ſoluerentur, vt expeditè magis tranſportari poſſent diſſoluta; iterumq; vbi opus eſſet, compingerentur.* Eandem reginam tales

Antiqui naues in exercitu habuerunt, quæ compingi & rurſum diſſolui poterant: Iis ſæpe vſa Semiramis.

tales ſcaphulas ad bellum Indicum comparaſſe, ac camelis vexiſſe, idem ſcriptor memoriæ prodidit lib. 3. Quarum figuram ſuſpicamur fuiſſe hanc, quam ſubiicimus:

Naues diſſolubiles.

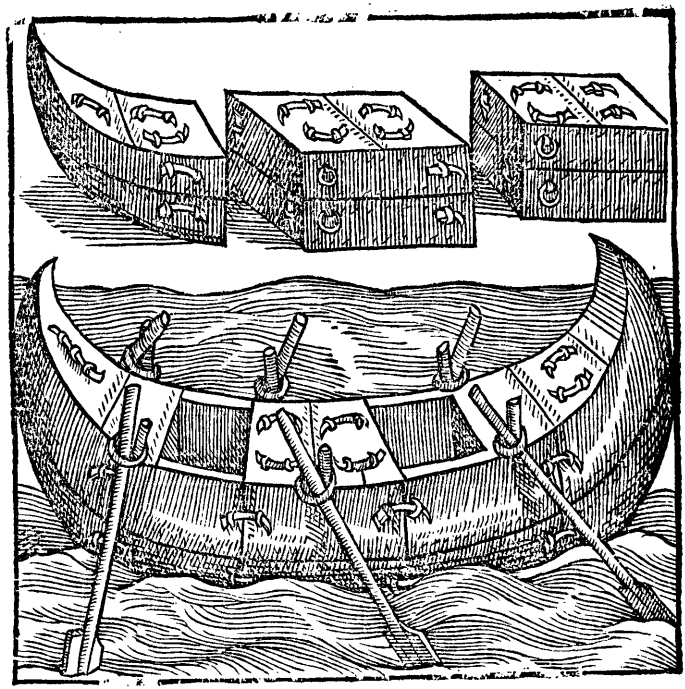

Naues è vimine pellibus contecta primùm excogitata à Cæſare.

Cæſar contra Sextum Pompeium bello nauali depugnaturus, dicitur primùm naues ex pellibus feciſſe, hoc eſt, contextas ex viminibus crudis, boum coriis texiſſe. quæ ad eum modum extendebat, quo in ſcutis fieri ſolitum, vt auctor Dio in Auguſto. Nihilominùs ex arundinibus multo antè tempore ſcaphulas Semiramidem feciſſe, notabam apud Diodorũ Siculum dicto libro tertio. Supereſtetiamnum, vt de Cæſare Lucanum audiamus:

Scaphulas ex arundinibus Semiramis fecit.

Primùm

Primùm cana ſalix madefacto vimine parnam
Texitur in puppim, cæſos induta iuuencos,
Vectoris patiens, tumidum ſuperemicat amnem.

Paucis cognitæ naues fluuiales, quas cõfectas memorat Tacitus 2. Annalium, vt vtrimq. gubernacula haberent; quò repente conuerſo remigio appellerent. Similes biremes Byzantinos habuiſſe, conlocatis etiam ad proram & ad puppim gubernatoribus, diſcimus ex Dionis Seuero.

Naues fluuiales, quæ vtrimque gubernacula habebant.

Sed inſtantes aduerſarij ad tranſitus fluminum, inſidias, vel.] Ita locum conſtitui, qui anteà legebatur, *Sed inſtant aduerſarij*. & paullo pòſt *inſidiasq;*. quam lectionem vulgatam nullo vidi exemplari apud me probari, & neſcio, vbi ea cuſa ſit. arbitror eorum ingenio excogitatam, qui neſcirent *Sed* poſitum pro *nam*; & contrà. quæ phraſis, quia inſolentior viſa eſt, pluribus locis corrumpendi Vegetij & aliorum ſcriptorum cauſam dedit: vt alibi oſtendo.

Ratio reſtitutæ ſcripturæ Vegetianæ.

Ad tranſitus fluminum ſuperuentus vel inſidias facere conſueuerunt.] Cæſar lib. 2. belli Gallici: *Acriter*, inquit, *in eo loco pugnatũ eſt: hoſtes impeditos noſtri in flumine aggreſſi, magnum eorum numerum occiderunt. Per eorum corpora reliquos audaciſſimè tranſire conantes, multitudine telorum repulerunt. primos, qui tranſierant, equitatu circumuentos interfecerunt.*

Hoſtibus in flumine impeditis, ſuperuentus cõmode infertur.

Quòd ſi pons non tantùm ad tranſitum.] Si eâ mente pons cõſtructus, vt ſolummodò tranſducendo exercitui ſeruiat, diligenter cauendũ, ne hoſtibus idem vſui ſit. ideoque à poſtremo agmine diſſolui, etiam incendi, ſi inſtent hoſtes, debet. Frontinus lib. 4. cap. 7. verſiculo *Pelopidas*. Si verò redire volentibus neceſſarius videbitur, præſidiis militaribus, foſſis, aggere muniendus atque cuſtodiendus eſt. Hoc modo Cæſar ad vtramque partem pontis quò Rhenum tranſierat, firmum præſidium reliquit; lib. 4. belli Gallici. Non minor adhibenda cautio, cùm pons ſit in proximo, per quem commeatus ad noſtros comportandus eſt, quod ab eodem Cæſare ſapienter ſeruatum, cùm ad flumen Axonam, quod in extremis Rhemorum finibus eſt, caſtra poſuiſſet: lib. 2. belli Gallici. Imò & caſtellum ponti quidam impoſuêre, quò meliùs eum præſidiarij tuerentur: apud Liuium lib. 30. Subinde & qui in fugã acti ſunt, ponte ſoluto ſeruari poſſunt. niſi ſi eiuſdem cum Dario rege ſententiæ duces fuerint, qui rebus ſuis tali loco collocatis, dixiſſe

Poſt tranſmiſſum exercitum noſtrum, diligenter cauendum ne pons aduerſariis vſui ſit. Si redituri ſumus, præſidiis muniendus eſt.

Idem faciendum in ponte, per quem commeatus inuamur. Id ſapienter à Cæſare factitatum. Etiam caſtella iis pontibus impoſita.

dixisse fertur, *Malle insequentibus iter dare, quàm auferre fugientibus*: teste Curtio lib. 4. Fuit quoque cùm (animi quadam confidentiâ, vel gratiâ excitandi milites) transgresso exercitu, auellendum statim pontem duces curârint. sic Iulianus eum, quo in Persas traiecerat, auelli iussit: vt auctor est Ammianus lib. 23. Itidem & naues post traiectionẽ in Aphricam incendisse ad vnã omnes, dicitur Agathocles. quò fugiendi potestate ablata, per necessitatem ardentiùs sui milites pugnarent. Eâdem de causâ Alexander naues quandoque remisit; interdum, vt flumen à tergo exercitus esset; curauit: teste Diodoro Siculo, lib. 17.

Transmisso exercitu pons sæpè incensus, vt spes omnis fugiendi adimeretur ignauis.

Eâdem caussa & naues incensæ. Interdum etiam remissa.

AD CAPVT VIII.

Glossema sublatum à Vegetio.

NON enim belli tempore ad statiua, vel ad mansionem.] Exemplar M. & alter Susij non admittunt illa, *belli tempore*. De cetero, in tribus manuscriptis, & duobus veteribus typis expressis codicibus habebatur, *ad statiuam, vel mansionem*. In vno Susiano erat, *ad statiuam nostram vel mansionem ciuitas munita semper occurrit*.

Ad munera facienda dispersis.] Libri partim *ad munia*; alij ad *munimina*. neutrum ad meum palatum facit: etsi munimina apud Cassiodorũ pro munitionibus viderim vsurpari, lib. 3. Variarum cap. 48. & 49. Fuit qui in membranis scripserat, *ad munera capienda*: verùm ille bonus vir nunquam in castris Martis stipendium fecit: neque scio, an vnquam ille à Musis munera acceperit.

Nodu oportunã superueniendi occasio.

Postremò noctis obscuritas, necessitas somni.] Occasionem hæc præbent superuentui oportunissimam. Versus Caij Marij Victoris, quem præceptorem Hieronymi fuisse, docuit ad Prudentium suum noster Giselinus, digni qui adscribantur ex illius libro tertio:

> ——— *Curâtque vt prima quietis*
> *Nocte superueniat, cùm iam languentia corda*
> *Irrigat, & fessos dulcis sopor alligat artus.*

Campus subitò inundatus valde incommodat.

Ne subitis tempestatibus campus.] Inundatus subitâ tempestate campus magnum attulit incommodum Cæsari ad Ilerdam lib. 1. Belli ciuilis. Similiter ex vehementiori fluminis Arni excretione adflictus Hannibalis exercitus, teste Plutarcho.

Ne ex superioribus locis missa ab hostibus in eum tela

tela perueniant.] Eiicit hinc τὸ *tela* exemplar M. cui ſoli videant doctiores, an tãtum ſit habendum fidei. Illud mihi pro comperto eſt, ſæpè duces occupandi causâ altiorem locum, manum aliquam militum præmiſiſſe; & magnum inde, etiam publicum quandoque, certamẽ ſenſim exortum. *Loci altioris occupandi causâ ſæpe publicum prælium commiſſum.*

Locus altior & caſtris metandis, & prœlio ineundo commodior eſt. Liuius: *Præter virtutem locus quoque adiuuit, vt pila omnia haſtæq; non tanquam ex æquo miſſa, vana (quod plerumque fit) caderent, ſed omnia librata ponderibus figerentur*: lib. 7. ab V.C. Videndus Frontinus lib. 2. Strateg. cap. 2. de Cn. Pompeio & C. Cæſare: & ipſe Cæſar libri tertij De bello Gallico principio. De eo, qui loco inferiore, dum pugnandum eſt, reperitur, ita Vegetius: *Qui aduerſo nititur clino, duplex ſubit, & cum hoſte, & cum loco certamen*; libro tertio capite 13. Attamen apud Gellium Antonius Iulianus Rhetor diſſerit, tela, lapides & qualecumque miſſile ex alto faciliùs quidem mitti; at certiùs & optimè, ſurſum: libro 9. Noctium Atticarum cap. primo. *Locus altior cõmodior caſtris & pugnæ.* *Qui clino aduerſo in prælia nititur, duplex ſubit onus.* *Tela ex alto faciliùs, ſed certiùs ſurſum mittuntur.*

Podiſmum menſuræ colligi oportet.] Tribus codicibus manuſcriptis probabatur, *potiſſimùm menſuram col. opor.* quod fore non puto, vt vnquam probent mihi. Podiſmus ignoratus loco deprauando fuit, de quo dixi ſuprà. Videndum ne ſcribendum ſit, *podiſmum, menſuram colligi oportet.* quo modo Vegetius loquitur hoc libro cap. 15.

Tribus autem modis diffiniunt caſtra muniri poſſe.] Hanc lectionem confirmant membranæ N. Sed in H, & vno Suſij, *Tribus autem modis efficiunt foſſas.* In M. & altero Suſij, *Tres autem modos definiunt foſſæ.* Eadem quæ hîc, etiã lib. 1. apud Veget. cap. 24. leges.

Supra quem valli, hoc eſt ſudes.] Virgil. 2. Georg.

Quadrifidasq; ſudes, & acuto robore vallos.

In eum locum hæc annotatio Seruij Grammatici: *Bis*, inquit, *idem dixit: nam & valli & ſudes idem ſunt.* Alterum quoq. horum Vegetius noſter pluribus locis ſolum vſurpauit, nominatim capite ſuperiori extremo. *Valli, ſudes ſunt.*

Fit altus ſemiſpedem.] Audeo reſtituere, *altus ſemiſſem*; adſtipulantibus mihi M. C. P. eamque lectionem H. indicat genuinam eſſe, dum legit, *altus pedem ſemiſſem.* Videnda quæ dixi lib. primo de aſſe & vncia. *Correctus Vegetij locus.*

Tunc opere tumultuario foſſa producitur.] Multum

meherculès præstat corrigendis libris diligentia eorum, qui scriptores veteres excutiunt, & cum impressis componunt; si quidè adhibito iudicio. non paruam quoque partem, multitudo & bonitas codicum, quos quis nanciscitur, hac in re sibi vendicat: quod ex collatione huius solius loci reuerâ sic se habere comperi. Nam vt alij, itidem & ego eum sine vllâ suspicione mendi præterissem, absque vno libro M. fuisset, in quo non repereram *fossa producitur*; sed *terra percutiatur*. Itidem dissentiebant solæ membranæ H. in quibus erat *fossa percircuitur*. Ego iis libris tanquam vtrâque manu ductus, conieci legendum, *foßa percutitur*. Plinius eâdem phrasi vsus lib. decimo, epistolâ cui initium Intuenti: Ego (inquit) *per eadem loca inuenio foßam à rege percußam, sed incertum, vtrum ad colligendum humorem circumiacentium agrorum*. Quin & ipsum Vegetium sibi testem citemus. is capite superiori extremo; *Percußis*, inquit, *latioribus foßis, aggere, consſtructo, defensores milites debet accipere*. Frontinus lib. primo Strateg. cap. quinto, numero 8. *Foßam*, inquit, *transuersam inter montes preßit, vallúmque materia extructum incendit*. Etiam eo loco scripserim, *percußit*, non *preßit*.

Emendatus Vegetius de coniectura.

Percutere foßã, id est, facere, vel ducere foßam.

Frontini locus sanatus.

Vt sinè metu securus requiescat exercitus.] Docuit hoc ipsa rerum magistra experientia, neque fossæ latitudinem, vel altitudinem aggeris id exercitui præstasse, vt posset securus quiescere, nisi in stationibus & excubiis essent ij milites, quos castrorum reique militaris disciplina requirit. Nónne L. Martius, quem vnum fata, Scipione vtroque cum exercitu in Hispania deleto, rei Romanæ conseruandæ reliquum fecerant, bina eâdem nocte castra hostium expugnauit? Illo enim ductore, velut in sua castra Romani, nullo vnquam obsistente penetrârunt, quòd nulla pro portis statio, nullæ in vallo custodiæ essent, petita historia ex Liuio lib. 34. extremo. Thrasybulum quoque in tabernaculo suo, ab hostibus interemptum, historiæ loquuntur, quòd negligentiùs vigiliæ in castris actæ essent: Diodorus Siculus lib. decimoquarto, Æmylius Probus in ipsius vita.

Vallum & aggere non est securus exercitus, nisi accedãt vigiliæ.

Bina eadẽ nocte castra expugnata.

Thrasybulusque cauſſa in tabernaculo ſuo interfectus.

Campiductores.

Principia.

Diuidentibus campi doctoribus ac principiis.] Rursum velim *ductoribus* legi: *principiis* edendum curaui, pro *principibus*, ex libris S. & H.

Accipiunt pedaturas.] Certa pedum mensura Pedatura vo-

ra vocatur, militibus distributa per podisimum. Sic apud Cassiodorum libro quinto Variarum cap. nono: *Omnes regionis Tridentinæ habitatores ad extruendam ciuitatem acceptis à Theoderico rege mercibus competentibus, pedaturas murorum subire in commune cogebantur.* *Pedatura quid sit.*

Cincti gladio fossam aperiunt.] Vide quæ notaui ad caput quartumdecimum libri secundi. *Milites gladio cincti fodiebant.*

Pedibus decem & septem.] In libro Collegij trium coronarum scriptum erat, *pedibus* XVIIII. In membranis Susij, *pedibus septem vel nouem*; quod puto recipiendum in contextum. Vereor quoque ne apud Cæsarem libro septimo belli Gallici, pro *fossa xx. pedum*, scriptum olim fuerit xix. Et simile mendum, meâ opinione, insedit libro secundo belli Gallici, his verbis: *Castra in altitudinem pedum* XII. *vallo fossaq; duodeuiginti pedum munire iubet.* *Cæsar de mendo suspectus.*

Imparem enim numerum obseruari moris est.] Censorinus De die natali, cap. De annis Romanis: *Sed vt dies*, inquit, *vnus abundaret, aut per imprudentiam accidit, aut (quod magis credo) eâ superstitione, quâ impar numerus plenus, & magis faustus habebatur.* Ibidem paullo pòst: *atque ita omnes menses pleni, & impari dierum numero esse cœperunt; excepto Februario, qui solus cauus, & ob hoc ceteris infaustior est habitus.* Etiam apud Poëtam est: *Impar pedum numerus in fossis castrorum obseruatus:* *Impar numerus plenus, & magis faustus.* *Februarius mensis cauus, & ceteris infaustior.*

——— *Numero Deus impare gaudet.* vt dixi libro primo capite vigesimo quarto.

Opus hoc centuriones decempedis metiuntur.] Decempeda lignum est, quo latifundia metiuntur & in partes diuidunt; oblongum pedibus decem. δεκάπους Platoni, ἄκαινα Apollonio dicta, quòd sustulerit occasionem τῷ κάμνειν ἀλλήλοις: id est, *se mutuò necandi*. in Ægypto enim confusis exundatione Nili agrorum limitibus, adhibita hac virga, suos quisque agros dimensos accipiebat absque cædibus & pugnis; vt notat Hadrianus Iunius in suo Nomenclatore. Cicero in Philippica decima quarta: *Peritus metator & callidus, decempedâ suâ saxa diuiserat.* Inde decempedator ab eodem Cicerone dictus in Philippica decima tertia: *Qui fuerat æquissimus agri priuati & publici decempedator.* De hoc mensuræ genere, & aliis plerisque veterum, adeundæ clarissimi iurisconsulti Gulielmi Budæi adnotationes ad l. vlti. ff. si mensor falsum modum dixerit. *Decempeda quid sit.* *ἄκαινα, cur vocata.* *Decempedator.*

Tribuni militaris officia.

Id etiam tribuni circumeunt.] Inter officia tribunorum hæc ferè Marcellus recenſuit, milites in caſtris dicto audientes habere, imperio intẽdere, ad exercitationes educere, in ſtationes mittere, claues portarum ſuſcipere, ſtationes, vigilias munitionesque interdum de die, ſæpiùs noctu circumire, milites ſingulis momentis inſtructos paratosque habere; cùm frumentũ militibus admetitur, intereſſe; commeatus, alimenta, arma, viri, equi, aut pecunia, ne deſint, cum Imperatore multo antè præuidere; caſtris locum capere, valetudinarios inſpicere, ſauciorum curam agere. Alex. lib. 6. Genialium cap. 18. & l. officium ff. de re militari. Extat apud Flauium Vopiſcum epiſtola Aureliani Principis: cuius verba ſubiiciam, quia digna quæ ab omnibus militum præfectis legantur, expendantur: *Si vis*, inquit, *tribunus eſſe, imò ſi vis viuere, manus militum contine, nemo pullum alienum rapiat, onem nemo contingat, vuam nullus auferat, ſegetem nemo deterat, olcum, ſal, lignum nemo exigat, annonâ ſuâ contentus ſit. De præda hoſtis, non de lachrymis prouincialium habeat, arma terſa ſint, ferramenta ſamiata, calceamenta fortia, veſtis nona veſtem veterem excludat, ſtipendium in baltheo, non in pompa habeat, torquem brachialem, & annulum apponat, equum ſaginarium ſuum deſpicet, captum animal ne vendat, nullum centuriatum comiter curet, aliter alteri quaſi ſeruus obſequatur, à medicis gratis curentur, aruſpicibus nihil dent, in hoſpitiis caſtè ſe agant; qui litem fecerit, vapulet.* Equum verò *ſagmarium*, non *ſaginarium* hoc loco legendum iam antè oſtendi. addo nunc mendoſum mihi videri illud, *torquem brachialem & annulum*: pro quo libenter ſcripſerim, *torquem, brachiale, & annulum*. brachiale videtur poſitum pro manica ferrea. Ea enim phraſi & Paulum Iuriſconſultũ vidi dicere *tibiale, humerale*, in l. qui commeatus, ff. de re militari.

Quàm arctè Aurelianus Cæſar ſuos milites habuerit.

Flauius Vopiſcus emendatus:

Iterum emendatus

Nec antè diſcedunt, qui ſtrenui ſunt.] Clauſula illa, *qui ſtrenui ſunt*, nulla eſt in exemplari M. Itidem Imperatores ipſimet circumire opera non ſine conſilio ſolebant. Quod inprimis C. Cæſarem facere ſolitum, hiſtoriæ produnt; & inter eas Hirtius ſeu Oppius De bello Africano.

Pars peditum, quæ non operatur priuilegio dignitatis.] Auctor eſt Vegetius lib. primo cap. 25. Incumbentibus aduerſariis omnes equites, & mediam partem peditum ad propulſandum hoſtium impetum in acie ordinari, reliquos poſt ipſos ductis foſſis caſtra munire. Item hoc loco omnes

eo omnes equites,& partem peditum, qui priuilegio dignitatis non operantur, ante foſſam in procinctu armatâ vult conſiſtere. Scio Polybium lib.6.& velites & triarios omnes ab excubiis liberare in caſtrametatione Romanorum:cæterùm an à fodiendo immunes iidem fuerunt? Non puto. Nam apud Liuium notabam, non mediam partem peditum,ſed ſolos triarios foſſis ducendis quandoq. incubuiſſe: *Ab Romanis*,inquit,*nec opus intermiſſum: triarij erant,qui muniebant; & ab haſtatis principibusq́, qui pro munitoribus intenti armatiq́ ſtetérant,prælium initum*:lib.7.Cæterùm hoc fodiendi ſiue ius ſiue morem, veroſimile eſt pro hoſtium vicinitate ac multitudine interdum mutatum. Pertinere autem ad priuilegium illud dignitatis exiſtimo, quod auctor noſter lib.2. cap.7.de principalibus,id eſt, priuilegio munitis,ac de munificibus tradidit. Huc etiam pertinuiſſe puto,qui vacationem à centurionibus redemerãt:de quibus antè dixi. Principes denique & campi-ductores à fodiendi onere liberat ipſe Vegetius paulò ſuperiùs hoc eodem cap., dum ab his pedaturas docet in centurias diſtributas. Quanquam & hoc ſilentio prætereundum non putaui; videlicet in libro M. etiam ad diſtributionem pedaturarum principes iſthîc non vocari:legit enim ibi ſic, *diuidentibus campi ductoribus accipiunt pedaturas*: eiectis duobus verbis, *& principibus*: quæ alij codices inſerunt.Marium Rom.ducem,præterquàm quòd de frugalitate & tolerantiâ cum gregariis militibus certaret, etiam in foſſis aggeribusq́ue ducendis operam communem præſtitiſſe, ſcriptum reliquit in ipſius vitâ Plutarchus. Imperatorem Antoninum,etſi domi percrudelem, belli in fodiendo,aggeribus pontibusq́ue conſtruendis primum ſe ſemper præbuiſſe, ab Herodiano diſcimus lib.4.

Velites & triarij omnes immunes ab excubiis.

Triarij ſoli fodiunt.

Fodiendi morem mutatum pro re nata.

Marius communem cũ gregariis laborem ſubiit.

Item & Imp. Antoninus.

Deinde duci prætorium, eiusq́ue comitibus præparatur.] Feſtus: *Initio prætores erant, qui nunc conſules, & ij bella adminiſtrabant. quorum tabernaculum quoque dicebatur prætorium.* Varro:*Locus ſi nullus relictus erat;ſub diuo qui eſſet, dicebatur teſtudo, à teſtudinis ſimilitudine,vt & in prætorio,in caſtris*: lib.4.de lingua Latina. Fuêre etiam prætoria, id eſt magnificæ & amplæ domus per prouincias iudicibus præſidibusq́ue Rom.conſtitutæ. de quibus principales conſtitutiones non vno loco, l.31.C.de Epiſcopis & clericis;& l.penult. C. de officio rectoris prouinciæ. & alibi prætorium item in vſu Iuriſconſultis

Prætorium vnde dictum.

Prætoria alia oppidatim in prouinciis conſtituta præſidibus.

Prætorium certa pars villæ.

sultis pro parte villæ lautissimè exædificata. de qua Vlp. in l. vrbana prædia: & ibi Andreas Alciatus, ff. de verb. significatione. & meminit l. 2. ff. de seruit. rusticorum prædiorum: & Palladius lib. primo De re rustica cap. 8. Castra

Prætoria castra.

prætoria quæ fuerint, indicabit Ammianus Marcellinus: *Iter sibi aperiendo Alemanni, adusque primanorum legionem perueniunt, locatam in medio, quæ confirmatio castra prætoria dictitatur*: libro sexto decimo Historiarum. Dicendum porrò hîc foret quo loco prætorium, vbi tribunorum tabernacula, principia & legionum signa in castris steterint: sed tabulâ, quam Polybij de Castrametatione libello subiiciendam curauimus, omnia hæc ob oculos ponere maluimus beneuolo & studioso eiusmodi antiquitatum lectori.

De singulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites excubitum noctibus faciunt.] Quicquid ad ordinandas excubias, ad circumitores, de commissione vigiliarum per buccinatores, ad totam denique hanc rem pertinet, peti commodè potest ex prædicto Polybij fragmento: cui si verbum adderem, verè hoc foret, Noctuas Athenas.

Dicta causa, quare mutata in Vegetio lectio vulgaris.

Quaterni equites, & quaterni pedites excubitum noctibus faciunt.] Ita locum hunc edendum censui præeunte Modesto & libris octo. Vulgata lectio aliter se habebat, *pedites, qui excubitum noctibus faciunt, eliguntur*: aliter in-

Vigilias militer agebant ordine suæ matriculæ, non electione.

quam, & contra disciplinam militarem. Neque enim electione, sed decursu & ordine matriculæ omnibus vigilias incubuisse, probabit pro me Vegetius lib. 2. cap. decimo nono. Videndus & Polybius lib. 6.

Specula quid sit.

Impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere.] Specula locus editus & eminentior, siue turris, siue mons, siue aliud quid, vnde longè videre aliquid ac speculari solent. Cic. in Verrem: *Non enim (sicut antea consuetudo erat) prædonum aduentum significabat ignis è specula sublatus, aut tumulo.* Virg. 4. Æneidos:

Regina è speculis vt primùm albescere lucem
Vidit, & æquatis classem procedere velis.

Liuius lib. 31. *Multas & locis altis positas turres habet Hispania, quibus & speculis & propugnaculis aduersus latrones vtuntur.* Idem lib. præcedenti: *Ex speculis conspicerent aduentantem hostium classem.* Iterum: *extemplò datum è speculis signum; & in oppido ad arma conclamatum*

clamatum est. Speculæ illæ in locis mediterraneis maximè vsui; in maritimis phari constituebantur, quorum vsus fuit nocturno nauium cursui ignes ostendere ad prænuntianda vada, teste Plinio, nomenque acceperunt à Pharo Alexandriæ portu, teste eodem Plinio & Solino. At Ægesippus ab ipsa re, tanquam *Pharos*, quod lucidum significat, litterâ vnâ immutatâ, formare maluit lib. 4. Papinius:

Lumina noctinagæ tollit pharus æmula Lunæ.

Specula, in locis mediterraneis vsui: Phari, in maritimis: Phari vnde dicti.

A prædictis speculis, speculatoribus nomen, iis qui speculantur. Liuius l. 31: *Et respondisset*, inquit, *ni speculator (hemerodromos vocant Græci, ingens die vno cursu emetientes spacium) contemplatus regium agmen è specula quadam, progressus nocte media Athenas peruenisset.* Censet Turnebus Græca voce vsum Liuium, quòd Romani istiusmodi speculatores non haberent. eum vide in Aduersariis.

Speculatores vnde dicti.

In quatuor partes per clepsydram sunt diuisæ vigiliæ.] Et horas & horarium Romæ non minùs trecentos annos ignoratum, alibi probo. quare aut noctem, aut diem in horas duodecim diuidere iis temporibus nō potuerunt. Primum solarium in foro; quod M. Valerius ex Sicilia aduectum, ad rostra in columnâ posuit: quod cùm à climate Siciliæ descriptum, ad horas Roman. non conueniret; Philippus censor aliud iuxtà cōstituit. Deinde aliquanto post P. Cornelius Nasica censor ex aquâ fecit horarium. quod & ipsum ex consuetudine noscendi à sole horas, Solarium cœptum vocari: Censorinus De die natali, cap. de diebus. apud quem *à sole Solarium*, legendum; non, vt vulgò, *à sole horarium cœptum vocari*, ipsa Etymologia, & optimæ membranę Colonienses conuincunt. Varro: *MeDidies ab eo quòd medius dies. D. antiqui, non R in hoc loco dicebant. vt Prænestè incisum in solario vidi, quod Cornelius in Basilica Æmylia & Fulnia inumbrauit:* lib. 5. De lingua Latina. Plinius lib. 7. cap. 60. *Tunc*, inquit, *Scipio Nasica collega Lanati, primus aqua diuisit horas, æquè noctium ac dierum.* Horologia eiusmodi, aquis sub modulo fluentibus, Burgundionū legatis miraculo fuerunt, quòd ibi Solis meatus sine Sole cognoscebatur, & aquis guttantibus horarum spatia terminabātur: auctor Cassiodorus lib. 1. Var. cap. 44. & seq. Impropriè autem illa horologia vocauit: clepsydras rectè auctor noster appellat voce Græca, quasi à furando vel subducēdo aquam. Clepsydris istiusmodi, etiam

Hora, & horaria quamdiu Romæ ignorata: Solarium quis primus in foro collocarit.

Horarium primum Romæ ex aqua.

Censorinus emendatus MeDidies, pro meridies, antiqui dicebant.

Horologia seu horaria ex aqua, miraculi loco fuerunt.

Clepsydra vnde dicta.

Cæsar illustrans: Idem emendans.

Cæsaris tempore, in Britannia Romani milites vsi. quod loco ipsius Cæsaris (etsi subobscuro hactenus) confirmabo, ex lib. 5. belli Gallici: *Nos nihil de eo percunctationibus reperiebamus, nisi certis ex aqua mensuris breviores esse noctes, quàm in continenti, videbamus.* Qui locus ita rectè constitutus est: vulgò legas, *percunctantibus reperiebamus, nisi quòd.* omninò ineptè, ne quid dicam grauius. Nam ab eorum genio ista scriptura, qui non viderunt particulam *nisi*, poni pro *sed*, genere loquendi vsitato & Romano. Etiam oratoribus causas agentibus, tempus dicēdi præscribebatur, datis clepsydris; quod epistolæ Plinij testantur. Consimiles sunt clepsydræ, quas posterior ætas inuenit, compositis duobus vitris, parua lamina ærea interposita, in qua minutissimum foramen, quà puluisculus sensim delabitur, & tempus horæ legitimum indicat.

Nisi, pro *sed.*

Oratoribus Romæ tempus dicendi clepsydris præscriptum.

Vigiliæ in quatuor partes distributæ.

Sunt diuisæ vigiliæ.] In quatuor partes diuisas fuisse ostendit; id est singulos, horis non ampliùs tribus vigilasse. hac de re Censorinus cap. prædicto: *Alij diem quadripartitum, sed & noctem similiter diuidebant. Idq; similitudo testatur militaris: vbi dicitur vigilia prima, item secunda, & tertia, & quarta.* Meminit & Alexand. lib. 4. Genialium cap. 20. & lib. 1. cap. 12.

Interdum & totam noctem, & simul omnes vigilárunt.

Non ampliùs quàm tribus horis.] Coëgit tamen necessitas ad maiorem tolerantiam in sustinendo munere vigiliarum. testis Cæsar: *Portas murósque adseruari iubet. ipse iis operibus quæ facere instituerat, milites disponit: non certis spatiis intermissis, vt erat superiorum dierum consuetudo; sed perpetuis vigiliis stationibúsque, vt contingant inter se, atque omnem munitionem expleant:* De bello ciuili.

Vigiliæ singulæ, tubæ vel buccinæ sonitu inchoabantur.

A tubicine omnes vigiliæ committuntur.] Liuius lib. 7. *Vigiliis deinde dispositis, ceteris omnibus tesseram dari iubet. vbi secundæ vigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se venirent.* L. Sylla inducias impetratis animaduertens hostem negligentiâ resolutum, ex castris cum toto exercitu profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentium diuideret, & quarta vigilia commissa eum sequeretur. quo strategemate ex angustiis incolumes suos, cum impedimentis omnibus tormentisque, in tuta perduxit. narrat Frontinus lib. primo Strateg.

Ea re Strategemata commissa.

Equites vigilias circumibant.

Idoneos tamen tribuni, & probatissimos eligunt, qui vigilias circumeant.] Vigilias circumeundi munus

ad

ad equites olim pertinuit. ipſis enim fidem circumeundi commiſſam, probare poſſumus ex Polybij caſtrametatione. Alij centurionibus hoc onus videntur impoſuiſſe: inter eos Tacitus lib. 2. Hiſtoriarum: *Deflagrante paulatim ſeditione, addit conſilium, vetitis obire vigilias centurionibus, omiſſo tubæ ſono, quo miles ad belli munia cietur.* Iterum in Annalibus: *Initia vigiliarum per centurionem nuntiari*; lib. 15. Imperator Titus in obſidione Hieroſolymorum primam noctis vigiliam ipſe per caſtra & caſtellorum ſpatia circumiens explorabat; ſecundam ſecundo à ſe principi Alexandro permiſit; tertiam agminum ducibus. At noſter à tribunis lectos circumitores indicat. Suſpicari poſſumus, veteri illâ diſciplinâ caſtrenſi labaſcente, Vegetij ætate, aut paulo antè, huic rei dilectos homines idoneos ac probatos, in ſubleuamen ſuperiorum equitum centurionúmve: & inde factum militiæ aliquem gradum peculiarem.

Alij centurionibus id impoſuerunt.

Titus Cæſar ipſe vigilias circumiuit.

Circumitores à tribunis militū lecti.

Et circitores vocantur.] In membranis quibuſdam *certatores* appellabantur. eo viſo ſtatim ſuſpicari cœpit acutiſſimus Ianus Palmerius noſter, *circatores* vocandos in quo optimè ipſum conieciſſe confirmant membranæ A. in quibus diſertim perſcriptum *circatores*. circare, pro circuire, περιοδεύειν verbum Latinum, diu Latio prohibitum: & exſularet etiamnunc, niſi poſtliminij ius eruditiſſimi & perſpicaciſſimi hominis Ioſephi Scaligeri decreto accepiſſet; cuius caſtigationes vide in librum primum Tibulli, & Feſtum in *Circanea*. Alij tamen Circitores ferè nominârunt. In equeſtri militia Circitorum gradum alibi recenſuit Hieronymus; & idem nomen in Conſtitutionibus Principum Codicis Iuſtin. perſæpe: vide l. 2. C. De præfecto prætorio Africæ; & l. 3. C. De agentibus in rebus. Vlpianus etiam eos circitores vulgo appellatos dicit, quibus lintearij vel veſtiarij veſtem dant circumferendam ad diſtrahendum, l. cuicumque, ff. de inſtitoria actione. Similes circitores, quorum Tertullianus meminit in Apologetico capite 22. *Circuit cauponas religio mendicans, exigitis mercedem pro ſolo templi, pro aditu ſacri: non licet deos noſſe gratis; venales ſunt.*

Vegetius emendatus.

Circatores.

Circare.

Circitores vrbani.

Equites extra vallum nocturnas excubias facere debere.] Pro *excubias*, libri aliquot ſcripti *vigilias* legunt. ad rei ipſius elucidationem Cæſaris locus peropportunè mihi in mentem venit. is libro ſeptimo belli Gallici ita ſcribit:

Excubabant Romani extra caſtra in caſtellis:

Castra opportunis locis erant posita : ibiq; castella viginti tria facta: in quibus castellis interdiu stationes disponebantur, ne qua subita irruptio fieret. hæc eadem noctu excubitoribus ac firmis præsidiis tenebantur. Et hoc illud esse arbitror quod noster paulo pòst appellat *agrarias facere.* Hirtius: *Postero die castellum, (quod rex in proximo vico non longè à suis castris munierat, brachiisq; cum opere castrorum coniunxerat, vici obtinendi caussa.) Cæsar aggressus omnibus copiis, expugnat:* De bello Alexandrino. Quin & Catoni in libro De re militari, *Procubitores dicuntur ferè velites, qui noctu custodiæ caussa ante castra excubant, cùm castra hostium in propinquo sunt :* teste Festo in *Procubitores.*

Et hoc erat agrarias facere.

Procubitores, quales.

Alij manè, alij post meridiem.] Exemplar M. & alterum Susij inserebant: *alij manè, alij meridie, alij post meridiem.* Sed vix ausim credere Vegetianum istud esse : videant tamen & iudicent alij. Censorinus De die natali: *Nam in* XII. *tabulis nusquam nominatas horas invenies, vt in aliis postea legimus: sed ante meridiem ; eò videlicet quòd partes diei bifariam tum diuisi meridies discernebat.* Sed ibi, *legibus*, pro *legimus*, scribendum, ostendunt membranæ Colonienses. Plinius: *Duodecim tabulis ortus tantùm & occasus nominatur, post aliquot annos adiectus est & meridies ; accenso consulum id prouuntiante :* lib. 7. Naturalis historiæ capite sexagesimo.

Vegetij locus dubius.

Antiquissimi meridiem ignorárunt die bifariam tantùm diuiso.

Censorinus leuiter correctus.

Ortu & occasu dies tantum distinctus.

Angarias faciunt.] Sunt libri qui tuentur hîc *angarias* ; quidam *angarios* scribebant. Gratia habenda iis, qui libro Collegij trium coronarum cudendo præfuerunt ; eò quòd inuiolatum hoc loco & integrum reliquere Vegetium, exprimentes *agrarias.* de quo nomine alibi tractauimus, itémque paulo pòst hoc eodem capite acturi.

Agrariæ restitutæ apud Vegetium

Præsidia disponantur.] Membranæ Susij & M. scriptum habent, *præsidia disponantur.* S, & membranæ H, *dispartiantur* malunt; & ego cum illis. Ammianus libro decimoquarto. *Excitauit hic ardor milites per municipia plurima, quæ iisdem conterminant, dispositos, & castella.* Dispartiri regna, coronas, bona ciuium militibus, apud Æmylium Probum legere est. Cato in oratione De consulatu: *Interea ad socios nostros sedulò dispartieram, aliò frumentum, aliò legatos, aliò litteras, alio præsidium, vsquequaque.* Sisenna tertio Historiarum : *Manuales lapides dispartit propterea, quòd is ager omnis ciusmodi telis indigebat.* Idem quarto Historiarum : *Exercitum dispartiunt, ad confligendum componunt.*

Dispartiendi verbum Vegetio redditum.

Tumul-

Tumultuaria caſtella firmantur.] Caſtella tumultuaria vocat proinde, vt opera tumultuaria, hoc eodem libro cap. 7. & Ammianus lib. 24. quòd per tumultum, non ſecundum diſciplinam militarem, neq. legitimè illa fierent. & inde ſuprà, foſſa legitima tumultuariæ oppoſita. Sic *tumultuaria certamina* dixit Liuius lib. 30. & *tumultuarium prælium* lib. 31. *Succiſiuum* & *tumultuarium ſtudium* Gellius lib. 13. cap. 23. Idem proletarios aſperis reipub. temporibus, cùm iuuentutis inopia eſſet, in militiam tumultuariam lectos, armaque iis ſumptu publico præſtita; capite cenſos verò milites niſi in tumultu maximo ſcriptos, memoriæ prodidit lib. 16. cap. 10. Id pertinere huc arbitrabar, quia de tumulturio milite dicere ſtatueram. Dicti autem *tumultuarij milites*, qui repentino aduentu hoſtium, cùm in diſcrimine extremo eſſet res, per trepidationem & metum militiæ raptim adſcribebantur. Et hos, puto, definire voluit Feſtus: apud quem pro *tumultus* legerim libenter *tumultuarij*. Liuius libro primo: *Tamen quia conſulendi res non dabat ſpatium, ière obuiam Sabini tumultuario milite.* Hirtius: *Legionem adducit, quæ ex tumultuariis militibus in ponto confecta erat:* De bello Alexandrino. Ad eundem modum apud vnum Liuium *tumultuariæ manus, ſubitariæ legiones, ſubitarij milites, dúxque tumultuarius* legitur.

Tumultuariæ caſtella.

Tumultuariæ certamina. Proletarij, quando milites ſcripti.

Capite cenſi, quando militârunt.

Tumultuarij milites qui.

Feſti locus mihi ſuſpectus.

Subitariæ legiones, & ſubitarij milites.

Dux tumultuarius.

Intra quæ in angariis aliquanti pedites equitesque degentes.] Emendarem ſecundum codicem S. & membranas Hittorpij, *agrariis*; niſi præoccupaſſet Turnebus. Exſtat libellus De rebus bellicis incerti adhuc auctoris: exinde caput ſequens mutuari placuit; quia præter confirmationem prædictæ emendationis, indicat quis caſtellorum modus fuerit, & qui eorundem ſtructores in limitibus prouinciarum: Eſt, inquit, *prætereà inter commoda reip. vtilis limitum cura, ambientium vbique latus imperij, quorum tutelæ aſſidua meliùs caſtella proſpicient: ita vt millenis interiecta paſſibus, ſtabili muro, & firmiſſimis turribus erigantur. quas quidem munitiones poſſeſſorum diſtributa ſollicitudo ſine publico ſumptu conſtituat; vigiliis in his & agrariis exercendis: vt prouinciarum quies, circumdata quodam præſidij cingulo, inlæſa requieſcat.*

Agraria iterum vendicta in poſſeſſionem.

Caſtella in limitibus.

Quantum ſpatium caſtella diſtarint inter ſe.

Caſtella limitanei ſuo tenebantur ſumptu exſtruere.

A fronte & à tergo nouit aduerſarios commorari.] Qui limites aliorum perrumpunt, qui cum exercitu in expeditionem proficiſcuntur, ſi prudentes ſunt; id ſemper

Prouido duci id ſemper cauendũ, ne à tergo hoſtẽ relinquat.

ſemper cauent, ne à tergo hoſtem relinquant. Eoque pertinet Varronis illud lib. 3. De vita populi Romani: *Cæſar reuerſionem fecit, ne poſt occipitium, in Hiſpania exercitus qui erant, relinquerent, quo ſe coniiceret Pompeius; & ancipiti bello vrgeretur.*

AD CAPVT IX.

Omnis pro omnes veteres ſcribebant.

POSTQVAM partis eius, quæ ſuperata fuerit, ſpes omnis intercidit.] Exemplar collegij trium coronarum, *ſpes omnes intercidunt.* membranæ H. *ſpes omnis intercidunt:* quod idem valet. nam Priſcianus lib. 7. De accuſatiuo tertiæ declinationis, eo caſu *omnis* non *omnes* ſcribendum probat. quod alij per *e*, ſcribi maluerunt. Hoc ignoratum cauſſam præbuit bonis correctoribus ad corrumpendum Vegetium. eoſdem etiam offendit, *ſpes*, plurali numero poſitum. Horatius:

Spes, numero plurali.

Cum pulchris tunicis ſumit noua conſilia & ſpes.

Item fraudes, lactes: Sales & paces.

Offenderent, ſcio, eoſdem homines *fraudes, lactes*, & alia his ſimilia, Iuriſconſultis & Plauto non incognita. *Sales* itidem dici alibi probo. Vide, ſi lubet, Nonium in *paces*.

Eiectum gloſſema e Vegetio.

Non aperto marte prœlium.] Eiiciunt aliquot libri τὸ *marte*, legentes *non aperto prœlio*: ſed mihi ſecus videtur; hoc nimirum interpretamentum eſſe prioris.

Laus maxima ducum, victoriã reportaſſe exercitu incruento.

Vt integris ſuis quantos poſſint hoſtes interimant.] Hoc nimirum illud eſt, quod Salluſtium probare ſolitum, Seruius & Iſidorus ſcripſerunt: *Duces laudaſſe, qui incruento exercitu victoriam deportarent.*

Expenſa Vegetij ſcriptura.

Quæ neceſſaria admodùm ſunt ab antiquis reperta, perſcribam.] Eorum verborum hanc ſententiam eſſe exiſtimo, quòd Vegetius velit recenſere præcepta in hac parte neceſſaria, quæ antiqui ſcriptores repererãt, tradiderant. Veteris libri M. lectionem duco adſcribendam, *in qua parte, quæ neceſſaria ſunt, quemadmodum ab antiquis reperta, perſcribam.* quam ſi recipiamus, non ad bellicos ſcriptores, ſed ductores ipſos referenda erit: qui eâ viâ, quam Vegetius paulo pòſt demonſtrat, de aduerſariorum copiis, armis, fortitudine conſultant atque cognoſcunt. Cæterùm, vt monere hoc meum fuit; ita adfirmare, neſcio an ſatis tutum.

Adhibitis ex vniuerſo exercitu ſcientibus belli, & ſapientibus viris.] Eos certè conſulere debet, qui publico Marte conflicturus eſt. ſi enim in cæteris rebus antè quàm incipias

incipias consulto opus est; quanto magis rationem, non aleam isthîc sequemur, vbi momento tot mortalium vitæ, opes, liberi, patria, parentes, prouinciæ, regna, tota denique imperia in discrimen adducuntur? Cæsar bellicæ artis peritus, & strenuus imperator, si quem Roma vidit, non minùs præclarum censuit, consilio quàm gladio superare. Fuit quoque cùm magis reipub. prodesset ducere bellum, quàm prœlia committere; hostem fame, quàm ferro subigere. quod ex Romana historiâ notissimum est, vel vnius Q. Fabij Maximi exemplo. nam absque cunctatione illius viri, nunquam respub. eo stetisset statu, quo stetit. Neque solùm de publico certamine ineundo scientes belli & sapientissimi viri in consilium adhibendi sunt; verùm etiam cùm tractanda erunt, quæ non tam grauia, attamen maturam deliberationem requirere videbuntur. Imperatorem Alexandrum Seuerum de iure deliberantem, adhibuisse plurimos prudentes accepimus, vt in consilio non pauciores essent, quàm senatus cõsulto faciendo. Idem si de re militari negotium aliquod incideret, milites veteres, & senes bene meritos, locorum, bellorum & castrorum peritos; litteratos etiam, & maximè eos qui Historiam nôrant, conuocare solebat: requirens à singulis, quid Romani, vel cæterarum gentium principes, in re, qualis tunc in discertationem venerat, sequuti essent, statuissent, fecissent. quod in illius vitâ prodidit Lampridius.

Ratio non alea sequenda in subeundo publico conflictu.

Consilio parta, non minùs clara victoria, quàm quæ gladio patratur.

Vnus Q. Fabius cunctando rem Romanam restituit.

Etiam aliis in rebus, scientes belli consulendi sunt.

Quales in re difficili Alexander Seuerus tempore belli in cõsilium adhibuerit:

Quis contatis, quis sagittariis antecedat.] Vt ita ederem, auctores mihi fuerunt optimæ notæ libri: antè vulgatum erat, *qui contatis, qui sagittariis antecedant.*

Hic non minùs quam milites, vsui litterati, & periti historiarũ.

Vegetij scriptura mutata.

Nam si equitatu gaudemus, campos debemus optare.] Eumenes cùm equitatu ampliùs valeret, occupatione locorum hoc effecit, vt equitatu dimicare hostem cogeret: testem habeo Æmylium Probum. Factum etiam quandoque, vt qui equitatu vtrimque satis instructi euenissent, in prœlio tamen vti nequirent; quòd loca aspera essent, impedita, nimis angusta. qua de re exemplum in Pausaniæ Phoc. in prœlio circa Thermopylas commisso. Veruntamen frenos sæpe equites detrahere coacti, quo fidem facerent peditibus non deserturos. Itidem in pedes eosdem sæpè desiluisse, historiæ testes sunt, & pugnam pedestrem pariter cum cæteris capessiuisse.

Eumenes equitatu valens, aduersarium equitibus pugnare coëgit.

Equitatus subinde neutris vsui esse potuit.

Equites frenos detrahere coacti.

Itidem etiam pedestrẽ pugnam, pariter cum ceteris, subire coacti.

Et vincit

Et vincit sæpiùs quàm ferrum.] Duo libri scripti H. & Susij, vnâ voce Vegetium donant: sed beneficium hoc vereor ne malè isti collocent, & conferant in inuitum: *Nam fames (vt dicitur) intrinsecùs pugnat, & vincit sæpiùs, quàm ferrum extrinsecùs.* Magis ad meum quidem palatum C. M. S. *& vincit sæpiùs sine ferro.* Vide tamen Vegetium lib. 3. cap. 3. & lib. 4. cap. 7. Idem lib. 3. cap. vltimo: *Qui frumentum, necessariumq; commeatum non præparat, vincitur sine ferro.*

Examinandus Vegetij locus; estimata opinione sic reponendum videatur.

Maximè autem tractandum est.] Exemplar M. & Susij: *vel maximè autem tractandum est*, phrasi eleganti & vsitatissimâ. De qua Hadrianus Cardinalis, & alij videndi sunt. Imò ipse Vegetius, *Cauendum vel maximè, ne ab ala cornuq; sinistro circumueniantur tui*: lib. 3. cap. 19.

Vegetius auctus vna vocula, & eleganti genere loquendi.

Scientes artem bellicam, an ex vsu temerè pugnantes.] Viderint librarij, an probandum sit quod membranæ H. suggesserunt: *Scientes artem bellicam, an non; ex vsu, an temerè pugnantes; fortes gentes, an ignauæ sint.* Tum ánne diuersa sint, *ex vsu aliquid facere, & facere temerè.*

Nostra auxilia cuius fidei, quarumque sint virium.] Non iniuria & fidem, & vires explorari præcipit in auxiliaribus. quemadmodum enim duo exoptanda maximè in Imperatore, virtutem vt habeat ducem, fortunam comitem; proinde à fide & viribus milites semper cõmendati.

Duo præcipuè requisita in imperatore: Item in milite duo.

Desperantibus autem crescit audacia adhortatione ducis.] Hîc illud dicendum est, Imperatorem aut ducem, qui exercitum alloquutus erat militibus classico ad concionem coactis, tribunal, suggestum, aut locum eminentiorem conscendere solitum. vbi aquilæ & reliqua signa circumstabant: quod ex Liuio, Tacito, Ammiano, omnibus historiographis, & aliis antiquis monumentis nemini ignotum esse potest. Plinius in Panegyr: *Tribunal viridi cespite extructum, nec fascium tantùm, sed pilorum signorumq; honore circumdatum.* Ibi scripserim, *sed pilarum.* Non sine magna delectatione nummum Imperatoris Galbæ inspexi, quo me donauit studiosissimus antiquitatis, amicus meus Ludouicus Haller ab Hallerstein: quem si exprimendum curarem, putabam Lectori non posse esse nisi gratissimum. In altera autem parte huius nummi conspicitur Galbæ effigies cum inscriptione tali: IMP. SER. SVLP. GALBA. CÆS. AVG. TR. POT. in altera adlocutio cum inscri-

Allocutio exercitus quomodo in castris Rom. instituta.

Plinij Panegyr. leniter emendatus.

inſcriptione, quam ſculpendam curauimus. Addo & alterum nummum quem ante annos aliquot Ioannes Sambucus Pannonius vir clariſſimus in publicum protulit. in huius parte altera hæc inſcriptio, HADRIANVS. AVG. COS. III. P. P. in altera quicquid exprimendum curauimus.

Nummus Galbæ. *Nummus Hadriani.*

Tribunal iſtud ſæpè ex ceſpitibus erectum in caſtris memini: nominatim apud Tacitum primo Annal. *Tribunal ceſpititium* vocauit Flauius Vopiſcus in Probo. De eodem Prudentius Pſychomachiâ: *Tribunal ceſpititium.*

Exſtruitur mediâ caſtrorum ſede tribunal
Editiore loco, tumulus quem vertice acuto
Excitat in ſpeculam, ſubiecta vnde omnia latè
Liber inoffenſo circunſpicit aëre viſus.

Cæterùm imperatore exinde concionante, modò ad ſeditiones componendas, interim ad laudandam militum fortitudinem, & dona diſtribuenda, modò ad incitandos ad prœlium animos, varia ſigna vſitata fuerũt, quibus milites adſentiri, gaudere, diſſentiri, indignari ſeſe oſtẽderent. Qua in re, quod à me obſeruatum eſt, lubens ſtudioſis antiquitatum impartiam. Adſenſus ſigna erant, manus extolliere, clamare, ſcuta genibus illidere. Lucan. lib. 1. De bello ciuili: *In allocutione exercitus qui fuerint geſtus militum. Adſentientium militum ſignum erat manus extollere;*

——— *His cuncta ſimul adſenſere cohortes*
Elataſq; altè, quacunque ad bella vocaret,

Promiſêre

Promisêre manus. it tantus ad æthera clamor.

Valerius Flaccus:

——— *oritur clamor, dextræq; sequentum*

Verba ducis.

Clamorem tollere.

Liuius libro tertio: *Si iam satis animi est, decerniq; placet, agite dum clamorem, qualem in acie sublaturi estis, tollite hîc indicem voluntatis virtutisq; vestræ. Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus. Quod bene vertat, gesturum se illis morem.* Meminit & Cæsar lib. 7. belli Gallici. De indiciis istis Ammianum quoque audiamus. is libro 15. Historiarum: *Nemo*, inquit, *post hæc finita reticuit: sed militares omnes horrendo fragore scuta genibus illidentes, quod est prosperitatis indicium plenum (nam contrà cùm hastis clypei feriuntur, iræ documentum est & doloris) immane quo quantoq; gaudio, præter paucos, Augusti probauêre indicium.* Idem libro sequenti: *Nec finiri perpessi quæ dicebantur, stridore dentium infrendentes, ardoremq; pugnandi hastis illidendo scuta monstrantes, in hostem se duci iam conspicuum exorabant.* Summopere admiratus fui, vt vidi scriptorem hunc à se ipso dissentire, eò quòd libro 20. dicat, milites feriendo clypeos hastis adsensum declarasse. Sed originem ritus tam antiqui, vide beneuole Lector an inuenerim. Auctor est Diodorus Siculus libro secundo, clypeos hastis percutere, iræ signum Ægyptiis vsurpatum fuisse, quis dubitet & hoc, & alia pleraque in disciplina militari ab iis populis ad Romanos manasse? Sed alios etiam ritus in gratiam tyronum subiicere placet. & primò defectionis indicium audiamus. Ammianus lib. 26. *Eum sequuti complures, iam pila quatientes & gladios, ad imperatorem transeunt cum vexillis, scuta peruersa gestantes: quod defectionis signum est apertissimum.* Et alterum: Herodianus libro octauo: *Postquam signis militaribus illius imagines detraxerunt, prodeuntem mox tentorio cum filio, vt eos adloquerentur, continuò obtruncant.* Iterum Ammianus lib. 26. *Hac sermonis placiditate omnes mollitis, qui acriter venerant pugnaturi, signorum apicibus aquilisq; summissis desciuêre libentes ad eum.* Itidem signa supina non erecta præferebantur, quæ adempta aliis fuerant: quod ab Spartiano didici in vita Seueri. Etiam hodie vidi, qui simile obseruarent; hoc est signa aduersariis erepta, per vrbes plateatim traherent. Præterea inuersa arma etiam in funere militum. quod & nostro etiam sæculo seruari videmus. Virgilius libro vndecimo, & ibi Seruius:

Scuta genibus illidere signum prosperitatis. Clypei hastis percussi, iræ indicium.

Etiam illum ritū ab Ægyptiis manasse, ostenditur.

Indicium defitientiū militum quale fuerit.

Signa submissa, & inuersa arma.

Signa etiam supina præferri solita, quæ hostibus erepta erant.

Arma etiam inuersa in funere militum.

Tum

—— Tum mœsta phalanx, Tencriq; sequuntur
Thyrrheniq; duces, & versis Arcades armis.

An per annos aliquos in pace durârint.] Durare verbum variæ significationis fuit apud antiquos, & Latinissimi illius sæculi scriptores. sed nostro hoc æuo istiusmodi sermo desitus, aut saltem pro desito: ea causa, quia paucis cognitus. *Corpus, membra, ad laborẽ durare*, dixit Vegetius lib. 1. Similiter Iurisconsultus, *Durare corpus in tormenta*, l. 18. ff. de quæstionibus. Item senex Plautinus Lysitelem filium admonens, ab adulatoribus, à sycophantis sibi caueret: *ego*, inquit, *ad hoc genus hominum durani*. Vt autem durare in pace Flauius noster; item Iurisconsultus seruum durare in priore conditione, l. 1. ff. De pœnis. Alibi quoque Plautus: *nequeo durare in ædibus*. Cato: *Vinum si voles experiri duraturum sit, nec ne*. De re rustica cap. 108.

Durare in pace.

Durare corpus, membra ad laborem.

Durare in ædibus.

Durabit vinum

Ex diuersis aduenerint locis.] Indicium feci, exemplar M. legere, *euenerint locis*. quod genus loquendi alibi etiam per me auctori nostro redditum.

Euenire, verbum vetus restitutum Vegetio.

Quasi depugnaturos conflictu publico exercebit. Ipse sæpius tentabit.] Peruersa hactenus & inepta illa verborum compositio in libris editis, & mss. Audeo distinguere, *quasi depug. con. pub. exercebit ipse. Sæpius tentabit*. quod rectè & ordine à me factum esse, vel ipsa inuidia non iuerit inficias. Si videatur, poteris etiam *depugnaturus*, pro *depugnaturos*, legere: quod mihi ad mentem auctoris declarandam videtur futurum accõmodatius. Ducem optimũ curare iubet, vt singuli militũ numeri per tribunos primùm omni armorum genere exerceantur: pòst ipsum & ducem in vnum collectos (tanquam publico Marte depugnaturus sit) eosdem exercere. Id fortè exercitium est, quod septimo die omnium militum fuisse, sub Imperatore Cassio, retulit in ipsius vitâ Vulcatius.

Interpunctio. Vegetij mutata.

Milites à tribunis exercitati, post sub oculis ipsius imperatoris exceri debẽt.

In ordinanda acie ad plenum fuerint eruditi.] Pari phrasi in Notitia imperij, *ad plenum armatus procedit*. Item in Institutis: *in plenum causa mederi*. *In plenum omnia reducere* §. media autem, & §. seq. de legitima agnatorum successione.

Ad plenum.

In plenum.

Et antè minoribus prœliis imbuendi.] In exemplaribus C. M. H. *sed ante*. Et hîc *sed*, valebit *nam*. de quo nos alibi. Milites exercitatos non statim ad publicam pugnam educendos monet, sed captata occasione, quæ ipsa occasio

Exercitati milites, ante publicũ certamen, minoribus prœliis imbuendi.

In minoribus hiſce prœliis quæ maxima cautela adhibenda.

in hiſce etiam minoribus prœliis (vt mea opinio eſt) magna cautela quærenda erit; ne cùm præparare ad grauiora tyrones cogitas, ipsâ experientiâ doceas, hactenus bellum (quod dicitur) dulce fuiſſe inexpertis. Cautus admodùm in ea re Cato conſul fuit; quod à Liuio docemur: *Inde*, inquit, *per occaſiones, nunc hac parte, nunc illa, modico præſidio caſtris relicto, prædatum milites in hoſtium agros educebat. nocte fermè proficiſcebantur, vt & quàm longiſſimè à caſtris procederent, & inopinantes opprimerent, & exercebat ea res nouos milites*: lib. 43. Nihil vſque adeò in re militari vitandum, vt temeritas. Vnum enim præceptum hoc in animis omnium eſſe debet, *Nihil in bello oportere contemni*. cùm ſine cauſa dictum non ſit, *Mater timidi flere non ſolet*, teſte Æmylio Probo. nam, vt 2. Rhetor. Ariſt.

Cato in ea re prouidiſſimus.

Temeritas in re militari ante omnia vitanda.

Nihil in bello contemnendum.

Timor promptos facit ad conſultandum.

ὁ φόβος βουλευτικὸς ποιεῖ: id eſt, *timor ad conſultandum promptos facit*. vtque apud Thucydidem eſt, ἀμαθία μὲ θράσος, λογισμὸς δ' ὄκνον φέρει: *incogitantia audaciam, conſideratio verò timorem ſeu cunctationem adfert.*

Velitatio publicæ pugnæ opponitur.

Si verò aduerſarium intelligit potiorem, certamen publicum vitet.] Publicæ pugnæ opponitur ferè velitatio; quâ ſuos exercere primùm ſolent, qui ſe inferiores credunt. Appianus De bello Hiſp. auctor eſt, Scipionem id factitaſſe, cùm iuſtum prœlium non auderet committere. Idem lib. eodem: *Maximus in iuſtam pugnam progredi intutum ratus, exercendis militibus operam dabat, permittebatq; milites velitationibus vti, vt eâdem opera & hoſtium, & ſuorum militum virtutis periculum faceret*. Pericles Athenienſium dux, cùm hoſtibus ſuis impar eſſet, videretque ſuorum animos pugnandi cupiditate vſq. eò erectos, vt etiam ignominioſis verbis cum eo expoſtularent; non alia ratione leniuit, quàm quòd diceret, *Cæſas arbores celeriter renaſci, interemptos homines difficillimè reparari*. Plutarchus auctor in Pericle.

Velitationibus periculum facere oportet de ſuis militibus.

Arbores cæſæ facile renaſci, non homines.

Nam pauciores numero, & inferiores viribus.] Datamen etſi copiis inferiorem, ſuperiorem tamen omnibus prœliis diſceſſiſſe, accepimus. Id eò, quia acies nunquam commiſit. niſi locorum anguſtia aduerſarium clauſiſſet. Hic & in ſe, & in loci natura tantum ſpei poſuit, vt hoſtes aggrederetur & vinceret, qui viceſima parte militū ipſum ſuperarent: teſte Æmylio Probo. Superuentus quoque & ſubſeſſæ, vt auctor noſter ſubdit, tutiores ſunt his, qui numero ab aliis ſuperantur. Sertorius certè exigua manu militum

Datamen paucioribus militibus, qua re victoriam ſemper adſecutus ſit.

Vicit viceſima parte militum ſuperiores.

militum præ quàm Marcelli cæterorumque Romanorum exercitus erant, caſtra mouere ſæpè prohibuit, caſtra metatos ſæpè vexauit, variiſq. artibus inſultauit; non iuſtâ pugnâ, ſed tumultuariis tantùm certaminibus. quæ res quàm feliciter illi ceſſerit, alibi doceo ex Plutarcho, Floro & aliis.

Sertorius quoque exiguo militum numero Rom. ſæpe ſuperauit.

AD CAPVT X.

PER quam libertas retinetur, & dignitas propagatur, prouinciæ conſeruantur, & imperium.] Ita eum locum edi voluerunt membranæ H. & S. antè vulgabatur, *& dignitas prouinciæ propagatur, & conſeruatur imperium.*

Non tantùm pro vniuerſo exercitu.] Boni Imperatoris eſt non modò de vniuerſo exercitu, verùm & de ſingulis contubernalibus è prœlio reducendis, eſſe ſollicitum. Cui Vegetiano conſilio etiam Iphicratis Apophthegma ſeu ſimilitudo accedere viſa. in qua hoc amplius admonetur; duci de ſuo capite conſeruando non minùs eſſe cogitandum. Ipſe autem pedites manibus humani corporis adſimulans, pedibus equites, aciem ipſam pectori ac thoraci, capiti verò Imperatorem; cenſet hunc de ſua ſalute magnopere debere eſſe ſollicitum: quòd eam negligens, non ſibi, ſed omnibus etiam, quibus per illum ſalus conſtare poterat, incõmodet. narrat Plutarchus in Pelopidâ: vbi & ipſe Pelopidas, & Marcellus, viri ceteroqui laudatiſſimi, & à rebus geſtis celeberrimi, malè audiunt, quòd nimia temeritate ſeſe vterque perdiderint.

Dux etiam de ſingulis militibus è prœlio reducendis debet eſſe ſollicitus. Ducem de ſuo capite maximè debere eſſe ſollicitum.

Pelopidas & Marcellus, vt negligentiores in eo reprehenſi.

Dux ergo cui tantæ poteſtatis inſignia tribuuntur.] In exemplari M. *dux ergo cui tantæ artis poteſtates, & inſignia tribuuntur.* doleo in tanta librorum multitudine nullum præterea eſſe, qui eam lectionem iuuet. Si enim *&* pro *id eſt* accipiamus (quam phraſim apud Plautum, Virgilium, Iuriſconſultos & Tertullianum me obſeruare memini;) non ineleganter vel inuſitatè ita vocabulum *poteſtates* vſus erit noſter Vegetius. Ammianus de Imperatore concionante: *Ipſe*, inquit, *aggere glebali adſiſtens, coronaq; celſarum circundatus poteſtatum, talia ore ſereno diſſerit:* libro vigeſimo tertio. Non rarò etiam ij ipſi, qui in poteſtate & dignitate conſtituti erant, vocati Poteſtates. Ammianus: *Adhibitis in conſilium poteſtatibus, quid facto opus eſſet deliberabat.* Eam phraſim non viderunt, qui adeò turpiter maculârũt pulcherrimam Imperatorum

Tentatus locus Vegetij.

Et, pro, id eſt.

Poteſtates dicti, & qui in dignitate conſtituti erant.

Emaculata l. 3. C. De officio præfecti vrbi.

torum constitutionem 3. C. De officio præfecti vrbi. Eam ex membranis sic emaculo ac persano: *Præfectus vrbis cunctis, quæ intra vrbem sunt, antecellat potestatibus, tantum ex omnium parte derivans.* vulgò legas, *Præfectura vrbis cunctis quæ intra vrbem sunt antecellat [dignitatibus & potestatibus] tantum ex omni parte derivatis, quantum sine [omni] iniuria ac detrimento honoris alieni vsurpat.*

Dux, & Tribunus nomina militum sive debant.

Sciat etiam (si potest fieri) nominatim quis comes, quis tribunus.] Alexander libro primo Genialium cap. 18. inter officia tribunorum etiam illud ponit, ex Marcello nescio quo, *nomina militum tenere:* Imperatorem scilicet, & tribunum milites suos ignorare, pudendam inscitiam

Quid Othonem ad imperij culmen euexerit.

esse. Othonem certè non aliud ad imperium euexit, quàm quòd quemque militum in agmine, in stationibus, in itinere nomine compellabat. ex hoc gratiam & studia hominum adsecutus. Hadrianus quoque eâ fuisse diligentiâ legitur, vt non ducum tantùm, sed & singulorum militum

Hadrianus de singulis militibus, de moribus & stationibus diligenter inquisiuit: Alexandro Severo in hac parte nemo vnquã diligentior.

viram, mores, stationem diligenter inquireret: teste in eius vita Dione. Imperator Alexander Seuerus milites suos sic vbique sciuit, vt in cubiculo haberet Breues, & numerum, & tempora militantium; semperque cùm solus esset, & rationes eorum, & numerum, & dignitates, & stipendia recenseret, vt esset ad omnia instructissimus. Denique cùm inter militares aliquid ageretur, multorum dicebat & nomina. De promouendis etiam sibi adnotabat, & perlegebat cuncta pittacia, & sic faciebat diebus pariter adnotatis, & quis, & qualis esset, & à quo promotus. testis in eius vita Lampridius. Rarum exemplum hoc in

Dignum exemplum quod ducès exercitus sequantur.

Imperatorio culmine; & dignum quod sibi imitandum proponant, quotquot regendos exercitus, ac regna tuenda suscipiunt.

Auctoritatemque maximam seueritate sumat.] Non incommoda illorum verborum sententia: veteres tamen libri M. S. H. & Susij malebant, *auctoritatem seueritatémque maximam sumat.*

Omnes culpas militares legibus vindicet; nulli errantium credatur ignoscere.] In M. & Susij altero legebatur, *vindicet, nulli errori credatur ignoscere.* Quanta olim in re

Disciplina militaris strictè olim seruata.

militari legum obseruantia, quàm stricta disciplina fuerit, constare aliquatenus potest ex iis quæ dixi suprà de multis & pœnis militaribus. Et quidem parentibus Romanis

disciplina

disciplina castrorum antiquior fuit, quàm salus liberorum: teste Iurisconsulto in l. postliminium, §. filius, ff. de captiuis. idemque alibi exemplis probo, ac testimoniis Valerij, Frontini, Diodori, & Gellij, quem nunc Agellium vocant. Cassiodorus non aliundè robustiùs, quàm disciplinâ exercitum armari censuit, lib. 12. Var. cap. 5. Imperatori Alexandro admiranda & singularis quædam constantia, qua contra milites suos vsus est, Seueri nomen peperit: vt auctor Lampridius. Cauendũ nihilominus, ne nimium sint acerbi in puniendo duces. Lucullus enim, etsi artis militaris peritissimus, infidis tamen ad omnia militibus vsus, & ab iisdem ad extremum desertus est, quòd multa imperaret, parum esset affabilis, inprimis acer in rerum gestarum rationibus reposcendis, inexorabilis in suppliciis. Cuius rei argumentum, quod eosdē illos milites pòst acceptos Pompeius ne minimum quidem seditiosos habuit. tantum homo homini, dux duci præstitit: vt auctor nobis est Dio in vitâ Pompeij. D. Traianus in hac parte ita temperans, in imperando ratione vsqueadeò vsus est, vt milites insolentes se præbuerint numquam: teste eodem Dione. Rursum cautelæ caput est, ne nimis leues simus: namque remissum & clementiorem ducem disciplina militaris non patitur. certum est enim vires armis constare; quæ vbi à recto tenore desciuerunt, oppressura sunt, nisi opprimantur: vt rectè censor ille censuit. Quare aduertendum erit Tullianum istud; hoc est, vt salutaris rigor vincat inanem speciem clementiæ. quod Imperatorem Theodosium spectare solitum, memoriæ prodidit Ammianus.

Parentibus Rom. disciplina durior fuit, quàm vita liberorum.

Disciplina optimè exercitus munitur.

Imp. Alexander qua causa Seuerus dictus.

Vitanda nimia acerbitas in militibus puniẽdis.

In eam partem Lucullus grauiter peccauit.

Quantum dux duci præstet.

Traianus in puniendis militibus temperantissimus.

Remissum & clementiorẽ ducem res militaris non patitur.

Rigor salutaris vincere debet inanem speciem clementiæ.

Cùm dispersi ad prædandũ securi oberrant hostes.] Veteres quidam libri præferebant *securiores*. Sed hæc non tam anxiè excutienda duximus; rem maximè spectamus: quare hoc monemus, non modò cùm ad prædandum hostes palantur, occasionem superueniendi præberi, cæteris q. temporibus & modis ab auctore nostro hîc propositis. Id enim prudentissimos belli duces cauisse, scio tam diligenter, quàm quod maximè; ne scilicet aduersariorũ auxilia, ne copiæ ex diuersis locis venientes cogerentur: separatis enim adhuc incumbere solent, aut subsessas collocare, eaq. ratione nullo ferè negotio delere, quos sustẽturi numquam erant, si potuissent coïre. Tum & hoc ferè accedit, vt vno

Quando commoda sit superueniendi occasio.

Superuentus maximè ordinandi, dum separatæ sunt hostium copiæ, ne coire possint.

Scipionis callidum consilium.

exercitu cæso, alij animos desponde ant, veriti ne statim victor & in eos arma vertat. Callidum in eâ re Scipionis consilium. expugnatis namque ab eo Asdrubalis castris, alter exercitus Syphacis, qui in propinquo erat, quasi victus, eâdem operâ profligatus est. Non alienũ huic loco strategema, seu potiùs perfidiæ exemplum, quo Lucullus Lusitanos oppressit, & extra vnũ Viriatum omnes penè deleuit. Eos ipse in tria diuersa loca distributos cõsistere iussit, tanquam rediturus, ostensuruſq. locum condendæ vrbis. mox quàm ad primos rediit, arma tanquam amici essent ponere persuasit, inde immissis militibus trucidari curauit. idemque secundis, & tertiis ita celeriter factum, vt cladem priorum non intelligerent: Appianus auctor in historiâ bellorum Hispaniensium. Addo præterea magnam aut superueniendi, aut victoriæ obtinendæ occasionem olim fuisse; cùm certis diebus gentibus aliquot ominosum fuerit pugnare. Proinde Iudæis Sabbato defendere se nolẽtibus, Pompeius Hierosolymam expugnauit, auctore Dione in Pompeio. Macedones reges toto mense Iunio exercitũ non eduxisse, ex Plutarchi Alexandro didici. Etiam Romanos istiusmodi religio tenuit, vt videre est apud Festum: *Præliares*, inquit, *dies appellantur, quibus fas est hostem bello lacessere. erant enim quædam feriæ publicæ, quibus nefas fuit id facere.* Dies illi istos religiosos appellabant. Meminit eorum Cato in commentariis De iure ciuili: *Itaque*, inquit, *per eos dies non cum hoste manus conserebant, non exercitus scribebantur, non comitia habebantur; neque aliud quicquam in republica, nisi quod vltima necessitas admonebat administrabatur.* de quibus diebus consulendum Agellij capite 11. lib. 4. & cap. 17. lib. 5. Germanis auspicatissimum rebus gerendis initiũ Lunâ inchoãte aut impleta; vt scribit Tacitus.

Quæ perfidia Lucullus Lusitanos deleuerit.

Separati exercitus facilius superantur.

Aliæ occasiones superueniendi.

Iudæi Sabbato defendere se nolebant.

Macedones toto mense Iunio non pugnabant: Romani etiam certis diebus non pugnabant.

Dies religiosi Romanis.

Germanis auspicatissimum rebus gerendis initium, Luna noua aut impleta.

Pedites cum tyronibus, siue inferioribus mittat.] Tyrocinium militum vnius anni erat. id Seruius ex Ciceronis fragmento probat. Ad militiam euntibus dari solebant custodes, quibus primo anno regerentur. incipiebat autem tyrocinium anno ætatis XVII. Isidoro teste, Seruio 5. Æn. Videndus Cicero pro Cœlio; & Turnebus lib. 26. cap. 22. Quanquam inferiores etiam & minores in exercitu fuerint, vt ab auctore nostro hîc docemur, & lib. 1. cap. 4.

Ad militiam euntes primum annum sub custodibus agebãt. Tyrocinium anno XVII, cæpit.

Ad paludum & viarum difficultates.] In vnis membranis Susij, *& maris difficultates.*

Cibum

Cibum capientes aut dormientes.] Istri cùm A. Manlij castra cepissent, opimæque prædæ incubarent; epulantes ac ludibundos plerosque, ac vbi essent præ oculis nescientes, C. Claudius Pulcher inuasit, coëgitque cum sanguine & spiritu malè partam simul euomere victoriam. Florus lib. 2. cap. 10. De superuentibus noctu institutis exempla qui desiderabit plura; is inspiciet Sexti Iulij Frontini strategemata, quæ in manu sunt, lib. 2. cap. 10. & alibi. Virg.

C. Claudius Pulcher Istris egregie superuenit.

Inuadunt vrbem somno vinoq; sepultam.

Aut vacantes certè, securos, inermes.] Suspicatus sum legendum, *vagantes*. & meritò, quanquam libris omnibus dissentientibus, nam C. & G. olim promiscuè ferè scribebantur: teste Quintil. lib. 1. cap. 9. Ausonius:

Vegetius emendatus.

C. & G. olim promiscuè scribebantur.

——*Gamma vice functa priùs C.*

Festus: *quæ nunc appellatur C. ab antiquis G. vocabatur.* Sic infrà cap. 19. *vacantibus globis* non rectè membranæ legebant, cùm sit retinendum *vagantibus*. Perexigua harum litterarum differentia in libris optimis scriptis: quod testatur vetustissimus, & optimæ notæ manuscriptus Censorinus S. Petri Colonienſis. testabuntur quotquot eodem vsi: inter quos ingeniosissimus, mihique amicissimus Gabriel Rolandius Antuerp. Quòd autem *vagantes* hîc rectè legatur, probauit mihi ipse Vegetius, qui libro eodem capite vndeuigesimo, *In ingis*, inquit, *montium laborantibus, in campis exsparsis, atque securis, in mansione dormientibus oportunum præliũ semper infertur.*

Confirmata superior emendatio.

Discalciatos, distractis equis, nihil suspicantes.] Vt primùm Vegetij hunc locum legi, arbitratus sum sub verbo *distractis* aliud quid castrense latêre, quòd scirem Sosipatro Charisio, Grammatico non è triuio, Strigam castrense vocabulum esse, interuallum turmarum significans, in quo equi stringuntur: Itidem Higino de castrorum metatione. Inde etiam equos strigare Turnebus dixit, dum in strigam collocantur. Paulus apud Festum: *Striges appellabantur ordines rerum inter se coniunctè collocatarum, à stringendo dictæ.* Sed non sanus ille locus; neque sana mens, puto, Paulo Diacono, dum ita de Festo meritus est. legerim, *Strigæ appellabantur ordines rerum inter se continuatè collocatarum, à strigando dictæ.* Striges enim aues, vt ex Charisio & aliis discimus. Illud *continuatè* etiam fragmenta Festi agnoscere videntur. Varro libro 2. De re rustica capite nono: *Bones diuersos clunibus continuatos*

Locus Vegetij semper mihi suspectus fuit. Striga castrense vocabulum.

Festus emendatus.

Continuare. id est, coniunctim apte quid collocare.

Prædictus Vegetij locus olim a me tentatus: *adſiſtere dixit.* & vſi ita eo verbo Cicero & alij. Hæc à me eò dicuntur, quòd putârim aliquando *diſtrigatos* equos hîc dici poſſe, dum prædandi cauſa alij oberrarent, pars in caſtris non ita continuatè ſtrigarent: Sed nunc in viam redeo, ſcriboque *diſtratis equis*: niſi malis *deſtratis*: tunc enim commoda ſuperueniendi occaſio. & id cauſæ fuit, cur equos non ſtratos ſemper aſcenderint Numidæ. de quo Appianus meminit lib. De bello Punico. *Sternere* autem *equos & inſternere* nemini incognita: oppoſitum eſt *deſternere*. Liuius: *Armatos deinde, & inſtratis equis ſignum exſpectare*. Inde Strata & Stragula dicuntur, quæcumque equis inſternuntur. Liuius: *Strata detrahi iubet*. iterum alibi. Seneca: *Stultus eſt, qui equum emptum, nõ ipſum, ſed ſtratum inſpicit*. Straturas appellare notabam Paulum Diaconum libro 4. Hiſtoriarum extremo. Ab eâdem origine & *ſtratores*, de quibus antè dicturum me receperam. horum munus equum inſternere, tenere, ac domino conſcendenti opem ferre. Ammianus: *Cùm eum oblatus non ſuſciperet equus, dextrã ſtratoris inſſit abſcîdi*. meminit horum Vlpianus ff. De officio proconſulis; & l. 1. C. De officio præfecti præt. Africæ. Spartianus: *Cùm illum in equum ſtrator ſuus leuaret, pugione latus confodit*. Fons & origo ſuperioris mendæ a conſuetudine & ineptia librariorum; qui, vt alibi, ſimiliter & C. litteram, interim demere, interim addere, pro arbitrio ſolent. ſic apud Modeſtum, *Contati milites*, mutârunt in *contecti*. Apuleius 2. Floridorum: *Interim dies ire, neque Philemoni ad conditum venire*: ſcribo, *conditum*. Sic contrà *conditum* pro *conditum in horreis*, apud Ammianum ſcribendum eſt: Sic apud Apuleium *victricus*, pro *vitricus*. & apud eundem ſexto Aſini aurei: *his editis, inuolat in eam*; ſcripſeris me lubente, *editis*: quaſi apertè, propalam narratis, propoſitis. tantum enim iſtic valet *edicere*: de quo ego aliàs.

Nunc emendatus.

Numidæ equis non ſtratis vſi.

Strata equorum

Straturas alij vocárunt. Stratores, & munus eorum.

Origo ſuperioris mendæ.

Apuleius emendatus.

Ità Ammianus.

Apuleius iterum emendatus.

Cùm primùm adſpexerint, perhorreſcunt.] Membranæ H. ſcribebant *horreſcunt*; Suſij autem, *expaueſcunt*.

Et vltimos, vel certè inſperatos ſuperueniat.] In Suſij aliquot libris, *& vltimis aut certè inſperatis ſuperueniat*.

Eos etiam, qui longè à ſuis pabuli aut prædæ gratiâ commorantur.] Paratos eſſe vult Vegetius exercituum ductores, vt eos homines ſtatim occupent, cum delecta manu militum. Incommodum ſuperuentus, dum frumentaretur, Scipio memorabili ſtrategemate euitare ſolet:

Frumentantibus ſuperuentũdum. Scipionis ſtratagema contra ſuperuentus, dum frumentarentur.

Campum,

Campum, quem demessurus erat, circundabat equitibus, & peditibus scutatis. ipse cum turmis aliis obequitans, excedentes circulũ seuerè castigabat: qua sola re Phaniam præfectum Afrorum equitum compescuit: qui iuuenis impiger equos habebat paruos, celeres, herba, si alia deessent, contentos: cũ iis in arbustis, aut vallibus latitans, quotiens vidisset hostem dissolutiùs agere, aduolabat, damnoq. dato rursus in tutum tanquam aquila se recipiebat. narrat Appianus De bello Punico. Maximus quoque, cùm ad commeatum exeundum erat, suos semper leui armaturâ equitatuque (vt patrem Paulum in Macedoniâ viderat) sepiebat; teste eodem Appiano De bello Hispan.

Phania præfecti Afrorum stratagema.

Aut prædæ gratia commorantur.] A membranis H. discedere non ausim; quanquam in iis solis legatur, *aut potus gratia.* quòd videam de præda paulo antè auctorẽ nostrum egisse. Potus gratia exire milites nemo nescit, sed commorandum ea causa interim fuisse, testimonio Catonis ex secundo Originum liquet. vbi insignis militum in hac parte necessitas detegitur: *Qui aquatum*, inquit, *& lignatum inbentur ire, securim atque lorum ferunt, gelum crassum excidunt, eum loro colligatum adferunt.* De Rheni ac Danubij glacie idem commemorat Herodianus lib. 6.

Restituta Vegetio sua scriptura.

Potus gratia milites exire sæpe coacti.

Inter hostes discordiarum serere causas.] Quanti sit momenti, vt contra quos belligeramus, inter se ipsi dissentiant, exemplo vno aut altero clarum fiet. Buculi Ægyptiæ populus post superatos Romanos Alexandriam occupaturi erant; nisi Cassius è Syriâ dux aduersum eos missus, id effeciisset, vt ipsi distraherentur in partes. Qua ratione effectum est, vt quos antè Romani adgredi non audebant, eos Cassius inter se tumultuantes oppresserit. petenda historia à Dione in M. Antonino. Codrus quoque antiquissimus rex Athenienſium, veste pastorali induta, castris se hostium immisit, ibiq. concitata rixa interfici se passus est, quò ciuitati obsessæ opẽ ferret. quod narratur à Velleio Paterculo.

Discordiarum causæ inter hostes serendæ.

Ea ratione Cassius Buculos deleuit, quibus antea resistere Rom. non potuerant.

Eodem stratagemate Codrus rex Athenienſis obsidia ciuitatem liberauit.

Nam ciuile odium ad inimicorum perniciem præceps est.] Interea tẽporis, dũ Romæ domestica illa seditio de lege agrariâ gliscceret, oportunè arma sumenda videbat cum Veientibus Hetruria tota. Liuius: *In ſpem ventum erat discordiâ inteſtinâ diſſolui rem Romanam poſſe, principesq; in omniũ Hetruriæ populorum conciliis fremebãt; æternas opes eſſe Romanas, niſi inter*

Ciuibus diſſidentibus ciuitas, aut regnum facile inuaditur.

Discordia vna labes reperta opulentis ciuitatibus, & magnis imperiis.

semetipsos seditionibus sæuiant: id vnum venenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam, vt magna imperia mortalia essent: lib. secundo ab V.C. Item Varro primo De vitâ populi Romani: *Distractione ciuium elanguescit bonum proprium ciuitatis, atque ægrotare incipit & consenescere.* Neque solis ea labes ciuitatibus, sed regnis & imperiis quoque reperta. Mirum, quantum ad seditiones semper inclinati fuerint Græcorum animi: qui dum

Græci eminentissimâ quemque tollentes, totam perdidêrunt Græciam.

eminentissimum quemque è medio tollere conati, totam perdidêre Græciam: teste Herodiano lib. 3.

Tentatus fortè, & restitutus Vegetius.

Respondebitur, si fuisset ista cautela.] In vno Susiano codice repperi, *respondebis si fuisset ibi cautela.* Inde lubens fecerim, *si fuisset inibi cautela.* Id an meritò, illorum esto iudicium, qui sciunt *inibi*, pro *ibi* Plauto, Apuleio, & Ciceroni quoque vsitatum. Aduerbia autem *ibi, vbi, hic, illic,* vice pronominum relatiuorum poni ab optimis scriptoribus, testantur, quæ ea de re dixi in Particulis meis.

Carri in orbem constituti pro munitione sunt. Sarraca.

Omnes barbari carris suis in orbem connexis.] Meminit strategematis Sisenna quarto Historiarum: *Impedimenta,* inquit, *collocant omnia, construunt carros, & sarraca crebra disponunt:* apud Nonium in *Carra.* De eâdem re Ammianus: *Vnde haud longo spacio separatum vulgus inæstimabile Barbarorum ad orbis rotundi figuram multitudine digesta planitrorum, tanquam intramuranis cohibita spaciis, otio fruebatur & vbertate prædarum:* lib. 31. Iterum paulo infrà: *Octauo tandem die hostium carpenta cernuntur, ad speciem rotunditatis detornata digestáque.*

Veremur, ne discere nequeamus, quæ.] Solum exemplar M. *veremur ne dicere debeamus quid à nobis alij didicerint.*

Quia vigentibus pacis officiis procul aberat bellorum necessitas.] Exemplar C. S. M. H. *necessitas belli:* amplius tamen in M. *procul aberrat necessitas belli.*

Restituta Vegetio sua lectio. Duci exemplis.

Doceamur exemplis.] In Codice M. expressum erat, *docemur exemplis.* Genuinam lectionem (vt mea fert opinio) suggerunt membranæ H. in quibus disertim exstat, *ducemur exemplis.* Nam vt duci victoriæ præmiis, gloriâ; sic & præmia ac gloriam ipsi sequi dicimur. Itidem Cicero, & alij boni scriptores dixerunt, *exemplum alterius sequi.* ecquid causæ sit, cur minùs eâdem tralatione *exemplis ducamur?* cùm ipse Vegetius, Scipionis, Metelli Mariique exempla sequenda hîc proponat.

Sequi exempla.

Scipio Africanus sub aliis imperatoribus Hispanien-

ses

ſes exercitus frequēter victos accepit.] Auctor eſt Strabo Romanos bellum cum Numantinis geſſiſſe per annos viginti. L. Florus, Eutropius, & alij annos tātùm quatuordecim numerant. Si à conſulatu Q. Fuluij Nobilioris & T. Annij Luſci, originem huius belli repetamus (qui fuit anno vrbis conditæ DC.) reperiemus vſque ad conſulatum ſecundum P. Scipionis, & C. Fuluij Flacci, annos vndeuiginti. quibus ſi tempus, quo Numantia à Scipione obſeſſa fuit, id eſt mēſes quindecim (iuxta Paterculū lib. 2.) adiiciamus; apparebit Strabonem rectè cōputaſſe. Nobilior cum exercitu triginta millium in Segedanos miſſus fuit. illi ſtatim ad Araſchos (quidam Areuacces vocant) cum vxoribus, & liberis confugerunt, & Caro duce electo, tertio die ſex ciuium Romanorum millia ceciderunt. ipſo autem victoriæ die belli fortunam conuerſam videntes, & Segedani & Araſchi, Numantiam ſe receperunt. quam triduo poſt ipſe Nobilior expugnare conatus eſt. quæ Hiſtoria ex Appiano repetenda libro De bello Hiſpan. Sed vt primus Nobilior, item poſt illum multi & præſtantiſſimi Romani duces fruſtrà idipſum conati. nam ſex conſules, ſex exercitus conſulares nihil inde, niſi calamitatem & contumeliam retulerunt. quod ſatis ſuperque teſtantur eorum temporum hiſtoriæ: Appianus dicto libro, Florus lib. 2. cap. 18. Eutropius lib. 4. Diaconus & alij.

Strabonis, Flori, & Eutropij pugna, de bello Numantino.

Bellum Numantinum captum anno ab vrbe condita DC. Numantia mensibus quindecim obſeſſa. Strabo non male computū iniit.

Origo & finis iſtius belli.

Sex conſules nihil præter ignominiam à Numantinis retulerunt.

Hos diſciplinæ regula cuſtodita omni opere, foſſisq. faciendis ita diligenter exercuit.] Simul vt in exercitum Hiſpanicum venit Scipio, acriùs ſibi cum Romano, quàm Numantino milite prœliandū animaduertit. qui vt diſciplinam militarem, non dico collapſam, ſed prorſus neglectam nunc reſtauraret; omnes ilicò mercatores, meretrices omnes, cuiuſque modi diuinatores, quos ſæpe milites conſulebant, eiecit: vetuitque ne in caſtra aliquid non neceſſarium importaretur; ſacrificiis quoque, quibus per exta futura inquirebant, interdixit. lixas calonesque paucos eſſe voluit: iumenta omnia clitellaria, paucis neceſſariis exceptis, venderent imperauit: milites coquos habere noluit; inſtrumenta culinaria præter veru, ahenum, & vas potorium ferre vetuit. Culcitas haberi prohibuit, primusq. ipſe culcita fœnea vſus eſt. ignauiam, aliaq. militū vitia exercendo potiùs in caſtris, velut in ſcholis, quàm puniendo ſuſtulit.

Stipio diſciplinam militarem reſtaurauit: Quibus id rationibus efficerit.

Id exercendo potius, quam puniendo effecit.

teſtantur

teſtantur Appianus De bello Hiſpan. Valerius Max. lib. 2. cap. 7. Eutropius, Paulus Diaconus Hiſtoriarum lib. 4. Florus lib. 2. cap. 18. Liuius lib. 57. Frontinus lib. 4. Strateg. cap. 1. Plutarchus in Mario. Simili ratione in obſidione Carthaginienſi, cùm præter ſpem, ſolâ diſciplinæ militaris negligentiâ res hoſtium auctæ eſſent, exercitum repurgatum conſtat hoc Scipionis edicto: *Quotquot non militatis, abite omnes è caſtris hodie, præter eos, qui poteſtatem manendi à me acceperint.* videndus Appianus de Bello Punico.

Ex neglecta militari diſciplina, res aduerſariorum augentur.

Vt diceret fodientes luto inquinari debere.] In vno V. codice legebatur *deberent.* Sed ſcripſerit ne hoc Vegetius, videant eruditi. Ad locum ſaltim Flori digitum intendit; quem ſubſcribo ex lib. 2. cap. 18. *Ferre plenim vallum, qui arma neſcirent: luto inquinari, qui ſanguine nollent inbebantur.*

Flori locum expreſſit Vegetius.

Ipſos denique Numantinos capta ciuitate ſic concremauit.] In eum modum illa cum paucis ſequentibus edendum curaui; præeuntibus tribus, quatuor libris. Ante me ediderant, *Cum ipſis denique Numantinos ſic capta ciuitate concremauit, vt nullus euaſerit.* Id quâ ſententiâ dictum voluerint, equidem non intelligo: niſi ſtolidi putârint eò deueniſſe inſaniæ Scipionem, vt ſimul cum ipſis Numantinis milites ſuos flammis conſumpſerint.

Vegetio ſua lectio repoſita.

Vt nullus euaſerit.] Appianus perſuadere nobis nititur, capta Numantia alios Scipionem vendi iuſſiſſe, alios ad triumphi pompam ſelegiſſe, ac ſeruaſſe. ſed pro Vegetio ſtat inprimis Florus, dicto cap. 18. *Sic oppreſſa,* inquit, *ciuitas nullum de ſe gaudium hoſti reliquit. vnus enim vir Numantinus non fuit, qui in catenis duceretur.* Idemque teſtatur Paulus Diaconus lib. 4. Hiſtoriarum: *Noniſſimâ ſpe deſperationis in mortẽ omnes deſtinati, clauſam vrbem ipſi introrſum ſuccenderunt, cunctiq; pariter ferro, veneno, atque igne conſumpti ſunt. Romani nihil ex his penitus habuêre victis, præter ſecuritatem ſuam: neque euerſâ Numantiâ viciſſe ſe magis Numantinos, quàm euaſiſſe dixêre. Vnum Numantinum victoris catena non tenuit, vnde triumphum viderit Roma.*

Florus ab Appiano diſſentit, ſtat à Vegetio.

Item Paulus Diaconus.

Ipſi Numantini ciuitatem ſuam flamma: ſe ferro ac veneno conſumunt.

Metellus in Aphrica.] Bellum hoc geſtum anno vrbis DCXLIIII. Conſulendus Valerius Maximus lib. 2. cap 7. Frontinus lib. 4. Strateg. cap. primo, Florus libro tertio, cap. primo, Salluſtius Iugurtha, Liuius, Plutarchus, alij.

Cimbri quoque.] De bello Cimbrico, & Marij diligentia induſtriaque, adeundus Florus lib. 3. cap. 3. Plutarchus

Cimbricum bellum.

tarchus in Mario, Diaconus lib. quinto, & alij.

Cæpionis & Manilij & Silani legiones inter Gallias deleuerant.] Neſciunt Silanum libri M.S.& H.iidemque totum quod paulo antè præceſſerat, *& diſciplina maiorum*, delebant,& pro *Cimbri quoque*,legebant ſolummodò *Cimbri*. Vt vt reliqua ſe habeant,de Silano ſcio falli. nam eum hîc ſeries ipſa temporum requirit,hiſtoriæ veritas, & alij item codices Vegetiani. Namque primus contra Cimbros & Teutonos infeliciter M.Iunius Silanus cos.pugnauit:Itemque poſt illum Manilius & Q. Seruilius Cæpio. Florus mihi teſtis erit locuples,& idoneus : *Sed nec primum*, inquit, *impetum Barbarorum Silanus,nec ſecundum Manilius, nec tertium Cæpio ſuſtinere potuerunt. omnes fugati,exuti caſtris. actum erat,niſi Marius illi ſæculo contigiſſet.*

Cõfirmata vulgaris apud Veg. lectio.

Quot Rom. duces cum Cimbris infeliciter congreſſi fuerint.

Sed etiam Teutonum,& Vmbrorum publico Martẽ deleret.] Emendabam *& Ambronum*,adiutus libro M.& H.eamque tam ſcio veram eſſe lectionem, quàm meridie lucere. teſtis mihi Plutarchus in Mario. vbi, tanquam teſſera prœlij fuerit,exclamant:*Ambrones, Ambrones*.teſtes erunt quotquot meminerunt huius belli Hiſtoriographi: inter quos Diaconus lib.5.principio,non vno loco. Vmbri Italię populus,quorum ciuitates apud Ptolemæum lib.3. cap.1. De Ambronibus ita Feſtus: *Ambrones fuerunt gens quædam Gallica, qui ſubitâ inundatione maris,cùm amiſiſſent ſedes ſuas, rapinis & prædationibus ſe ſuosq; alere cœperunt. eos, & Cimbros Teutonóſque C.Marius delenit. ex quo tractum eſt,vt turpis vitæ homines Ambrones dicerentur.* Inde etiam in vetere Onomaſtico: *Ambro,decoctor, conſumptor patrimonij.*

Ambrones populi in ſuum locum reducti apud Vegetium.

Vmbri qui.

Qui Ambrones.

AD CAPVT XI.

VT citatiores ſumpta eſca redderet.] Auctoritate quinque librorum melioris notæ M.H.& trium Suſij locus hic aliter conſtituendus eſt,legendumque, *Vt audaciores ſumptus eſcâ redderet*. Hoc qui mutarunt, præſertim poſt exemplum M.typis expreſſum,eos oportet inſigniter fuiſſe audaces. quod condonarem facilè,ſi non pluribus locis eodem fuiſſent modo graſſati. humanum quid hoc in loco ipſis euenit, id eſt hallucinati, & lapſi, quia non viderunt *ſumptus*,pro *ſumptione* poni. ea enim phraſis incognita occaſionem dedit loco deprauando. Obſeruaui inſolens non fuiſſe

Reſtituta Vegetio bona lectio.

Sumptus,pro ſumptio.

Subſtãtiua quarta inflexionis, pro verbalibus. fuiſſe ætate illâ mediâ, ſubſtãtiua nomina quartæ inflexionis, pro verbalibus poni. Ea phraſi ſæpe vſus, ſi fortè & delectatus Tertullianus: qui in vno libro De carne Chriſti: *Nernorum tenaces connexus, venarum vanoſos diſcurſus*; item *prægnatus, & conceptus*: pro *connexione, diſcurſione, prægnatione, conceptione* dixit. Pari phraſi Apuleius lib. vndecimo: *cautoq; circumſpectu vitam, quæ multis caſibus ſubiacet, eſſe viuendam*. vbi ineptè vulgatur, *veniendam*: ſcripſerant veteres librarij *veiuendam*, de quo more ſuprà indicaui, & inde natum hoc mendum. Prædicta phraſi *figuras & poſitus oſſium*, Cornelius Celſus dixit initio libri octaui. Itidem apud Capitolinum *venatus, ducatus*. Itidem, *indicatus, amiſſus, comperendinatus, conlectus, opinatus*; pro *amiſſione, indicatione, comperendinatione, conlectione, & opinatione*. Etiam Latiniſſimo ſæculo Ciceronẽ, Lucretium, & alios vſos probare poſſim, ni aliò properarem.

Pregnatus, conceptus, pro prægnatione, conceptione. *Emaculatus Apuleius.*

Et aciem conſtruant antè, quàm hoſtes adueniant.] Vulgò legebatur, *& aciem priùs conſtruant, quàm hoſtis adueniat*. Ego libros veteres ſequi malui.

Quod ſi intra ciuitatem manentibus paratus aduenerit.] Lege, meo periculo, iterum numero multitudinis; & emenda, *quod ſi intra ciuitatem manentibus imparatisq; aduenerint*. Nam ea ſcriptura tribus mſs. Suſij & M. confirmata eſt quid enim mirum eſt, ſi paratus aduenerit, qui oppugnaturus venit? τὸ *imparatis*, ipſos oppidanos tangit. præter libros, ipſa res clamitat; & Vegetij verba ſequentia, *aut differatur egreſſus, aut certè diſſimuletur*.

Vegetius mendo liberatus.

Differatur egreſſus, aut certè diſſimuletur.] Sic Furius conſul, cùm primo quietus obſidionem paſſus eſſet, in incautum hoſtem decumana porta erupit. Liuius lib. 3. Item Cæſar libro quinto belli Gallici: *Sic noſtros*, inquit, *contemnêre, vt alij vallum manu ſcindere, alij foſſas complere inciperent. tunc Cæſar omnibus portis eruptione facta, equitatuq; emiſſo, celeriter hoſtes dat in fugam*. Simili ſtrategemate Labienus Inducio mari militibus ſuperuenit, apud eundem Cæſarem, eodem libro. Pari modo & Pompeiani milites excepti, apud Hirtium De bello Africano.

Obſeſſi aliquoties laceſſiti, erumpere debent cùm minimè exſpectantur.

Tunc illis ſtupẽtibus lectiſſimi prorumpant.] Placet VV librorũ lectio M.C.S.H. & Suſij, *lectiſsimi quiq. erumpant*.

Redditum Vegetio, quod ſuum erat.

Multũ virium labore itineris pugnaturus amittit.] In vno mſs. Suſij & H. *ne multum vir. lab. iti. pugnaturus amittat*.

Voſci

Volſci curſu & clamore feſſi contra Romanos pugnam inierunt: ſed in fugam ſtatim acti, etiam caſtris exuti ſunt. Liuius lib. 2. Seruius Galba cum laſſis ex itinere militibus Luſitanos aggreſſus eſt, & in fugam egit: cæterùm cùm per imperitiam cum debili & feſſo milite vehemẽtiùs perſequeretur, verſi Barbari ad ſeptem millia Romanorum ceciderunt: Appianus De bello Hiſpanienſi.

Feſſi labore itineris prælium non debent inire.

Quid faciet, qui ad aciem anhelus aduentat.] In mſs. quibuſdam, *in aciem marcidus aduentat*: in aliis, *incautus aduentat*. ſed de lectione editâ nihil muto.

Et ſuperiori noſtra ætate.] Quis non videat diuerſa eſſe, & diſiunctione indigere, quæ ſuperiorum, & quæ noſtra ætate fiunt? lib. optimi M.S.H. & Suſij, *ſuperiori vel noſtra ætate*, conſtanter & meritò legebant.

Iterum Vegetio reſtitutum, quod ſanum eſt.

Ne quid amplius dicam, exercitus perdiderunt.] In veteri M. H. & duobus Suſij legebatur, *exercitus didicerunt*. verumtamen, quæ mea opinio eſt, ſcripſit Vegetius, *perdiderunt*: ac parùm abfuit, quin diceret, *exercitus prodiderunt*.

AD CAPVT XII.

FORMIDO ex vultu, verbis, inceſſu motibuſque cernitur.] In veteri M. *moribus cernitur*. Idem codex cum H. mihi auctor fuit, vt paulo antè ederem *diligenter explora*; cùm antè vulgaretur, *diligenter conuenit explorare*.

Inexperto enim dulcis eſt pugna.] Malunt *inexpertis* M.H, & tres mſs. Suſiani. Peruulgata admodum Pindari paræmia, *dulce bellum inexpertis*. Præcipites quidem ſunt ad prœlia tyronum animi, ſed quia rariùs, aut nunquam vidêre homines vulnerari, ſummum periculum eſt, ne ad prima ſtatim vulnera expaueſcant; primamq; coïtionem, quæ acerrima eſt, non ſuſtineant. Illa recepta eſt, & omnium calculis probata ſententia: *Conſilio ſeniorum bella ſuſcipienda, gerenda eſſe; at iuniorum manibus defendendas poſſeſſiones, patriam q; tuendam*. Huc & allegoria pertinet de re nautica; qua in ſuo Catone Cicero vſus: dum probat eum, qui clauum tenet, conſilio, auctoritate ac ſapientia plus præſtare, etſi quietus ſedeat; quàm iuuenes ſuis viribus ac velocitate: quanquam illi malos ſcandant, per foros curſitent atque ſentinam exhauriant. Ariſtoteles ſeptimo Polit: *Potentia eſt in iunioribus, at in ſenioribus ſapientia*.

Dulce bellum inexpertis.

Iuuenes bello apti; at conſiliis ſeniorũ regendi.

Senes plus conſilio præſtant quam adoleſcentes manibus.

Potentia in iunioribus; in ſenioribus prudentia.

Monitis

Monitis tamẽ & oratione ducis.] In veteribus codicibus pro *oratione*, legas *admonitione*, vel *hortatione*, vel *adhortatione*. ſed omnia hæc idem valent; & de allocutione exercitus intelligenda, quam nos ſuprà diligẽter explicuimus, quatenus ad ritus ibidẽ ſeruatos attinet. Sed adiicienda iſtis quæ auctor noſter hoc capite propoſuit præcepta & argumenta, quibus ipſi duces in adhortatione prœlij, iacentes militum animos erigere, & erectos ad arma incitare debent.

Qui rem difficilem militibus promittit, viam oſtendere debent, qua ad id perueniendũ putant.

Si futuri certaminis talem acceperint rationem, qua ſperent ſe facilè ad victoriam peruenturos.] Quot libri, tot ferè ſcripturæ: Inprimis S, *qua ſperent ſe ad vic. peruenturos.* H. *quaſi ſe facilem ad victor. peruenturos.* M, & tres Suſij, *quaſi ſint facilè ad victoriam peruenturi.* Ad rem ipſam quod attinet, exemplum apud Cæſarem tertio Belli ciuilis. Ibi Pompeius, dum milites adloquitur: *Scio me*, inquit, *paùè incredibilem rem polliceri: ſed rationem conſilij mei accipite, quò firmiore animo in prœlium prodeatis.*

Sine dubio autem formidoloſiores ſunt.] In exemplari M. S. & duobus ſcriptis Suſij, *infirmiores ſunt.*

C. Marius bello Cimbrico cur in caſtris ſe diutiùs continuerit.

Frequenter exercitum tuum locis tutioribus ordines, vnde videre hoſtem.] C. Marius bello Cimbrico à Teutonis, Ambronibus Cimbriſque ad publicũ certamen ſæpiùs vocari ſe paſſus eſt; non ſtatim euocari: neque, quòd hoſtem ſperneret, ſed quòd ſuis malè metueret, intra vallum ſe continuit. Hos irruere, manusque conſerere volentes acriter increpuit, ac proditores patriæ appellauit; militesque ſupra vallum conſtituens hoſtes intueri iuſſit, vt formam illorum tolerare, & vocem longè ferinam & barbaram perferre adſueſcerent, apparatus inceſſuſque perdiſcerent: Plutarchus auctor in Mario. Arma quoq. & equos aduerſariorum recognoſcere monet ipſe Vegetius, quòd ea, quæ ex vſu ſunt, non timeantur. Magnus quondam ab elephantis metus in acie, & maior ſubinde, quàm erat periculum. Cæterùm, vt aſpectum beſtiarum ſuſtinere, cùm milites, tùm equi conſueſcerent; fuêre, qui boum coria inſtar elephantorum conſui, & fœno repleri curârint; eaque ſimulachra ſubmiſſo camelo, eique inſidente magiſtro moueri atque agitari fecerint: quod notat Diodorus Siculus de Semiramide, & de Perſeo Macedonum rege lib. 3.

Quid remedij repertum contra metum elephantorum.

AD CAPVT XIII.

PRIMVM auxilium captes ex loco.] Veteres libri M. C. & H. *capias*, scriptum habent. quos non sequor. Locus superior, & prœlij tempore, & castris locandis occupandus est: vt suprà docui. Adeundus etiam Frontinus lib. 2. cap. 3, numero 9.

Locus superior quam ob rem occupandus.

AD CAPVT XIIII.

TRIA debet antè prospicere, Solem, puluerẽ, ventum.] Tria præcepit cauenda Vegetius in ordinatione aciei: videlicet Sol, aut puluis, aut ventus; ne aduersa nobis sint, sed hostibus potiùs incommodent. quod ab Annibale callidissimo imperatore apud Cannas obseruatum, magno equidem Romanorum malo, testatum reliquit Liuius, & L. Florus lib. 2. cap. 6. Plutarchus in Annibale: & inter strategemata relatum à Frontino lib. 2. cap. 2. Sol, & æstus Cimbrorum oculis infesti, Romanis alibi præsidio fuerunt; Plutarcho teste in Mario. Annibalis istud strategema pòst imitatus quoque dux Cimbrorum cum Mario congressus in campo Caudio. Is enim nebulosum diem nactus, vt hosti inopinatus occurreret: tum ventosum quoque, vt puluis in oculos, & ora ferretur: tũ acie conuersa in Orientem, vt (quod ex captiuis mox cognitum est) ex splendore galearum ac repercussu quasi ardere cœlum videretur. Florus lib. 3. cap. 3. Itidem fulgura & imbres ex aduerso cadentes ora oculosq. lædunt: teste Dione in Seuero. Si noctu pugnandum est, & Lunæ rationẽ habendam Romanæ industriæ exemplo cognoscitur: qui cum Ponticis congressuri ita direxerunt aciem, vt Luna hostibus aduersa, suis à tergo esset. qua in occasum deuergente, & propiùs ad horizontem prolabente, productiores Romanorum porrectæ sunt vmbræ. hinc decepti inani imagine Pontici, in vmbrarum spectra in irritum sua tela coniecêre: vt ex Plutarchi Pompeio, Orosio, Frontino, & aliis discimus; frustrà iisdem reclamante Floro. quod apud eundem obseruare non neglexit doctissimus Mathematicus Iohannes Stadius.

In acie instruenda, cauẽda sunt, Sol, ventus, & puluis aduersa: Eo strategemate Hannibal apud Cannas vicit:

Hannibalis illud strategema, Cimbrorum dux contra Romanos imitatus.

Itidem fulgura & imbres in prælio aduersa, incommodant. Noctu etiam Lunæ rationem habere cur oportuerit.

Ventus cõtrarius tua inflectit ac deprimit tela.] Quę vento aduerso tela mittuntur, excepta flatu impetum non habent, sed retrorsum coguntur: quę autem vento secundo iaciuntur,

Vento secundo missa tela vltrerius, & maiore impetu feruntur.

iaciuntur, vltra menſuram humani iactus feruntur in hoſtem. liquet ex pugna inter Theodoſium & Eugenium commiſſa, apud Paulum Diaconum lib. 13. Hiſtoriarum, & Rei eccleſiaſticæ ſcriptores; vt apud Theodoricum lib. 5. cap. 24. Socratem, alios.

Ne poſt paullum accedente die noceat Solis mutata conuerſio.] Liber trium Coronarum, *antecedente*. in altero autem Suſianorum, *aſcendente*.

Acies dicitur exercitus inſtructus. frons, quæ aduerſus hoſtem ſpectat.] Conantur loco mouere illam lectionem tres mſs. Suſiani, dum ſcribunt, *exercitus inſtructi frons, quæ aduerſus hoſtem ſpectat*. liber S. *exſpectat*. etſi aliud acies, aliud frons videatur; quaſi hæc illius tantùm pars ſit anterior; ſimilesque in acie partes, tanquam membra corporis, cornua, & quæ alas vocant, &c. Iuuat eas membranas tamen Ælianus De phalange ſeu legione: *Cuius longitudo*, inquit, *prima decurionum ordinatio eſt, quæ & frons & facies & acies & ingum & os & duces & præſtites & primi decuriarum vocari ſolita eſt*. Iterum Ælianus cap. De interuallis: *Vt pro acie, ac oris cuiuſdam robore ipſe ſit ordo decurionum*. Apud eundem cap. De tranſuerſa phalange: *Oblongum id conſueuimus nominare*. Mitum, nî in veteribus, ex Græco textu tranſlatum fuerit, *Os longum id conſueuimus nominare*.

Examinãda veterum librorum ſcriptura.

Suſpectus mihi Actiani locus, forte ſanatus.

Hæc in publica pugna, ſi ſapienter diſponitur, plurimum iuuat.] C. Flaminius cos. aduerſum Gallos pugnaturus, cùm prodigiis, tum litteris ſenatus ex acie reuocatus eſt. Ille litteras acceptas non priùs aperuit, quàm collatis ſignis hoſtes fudiſſet, octo millibus cæſis, ſeptendecim millibus captis. auctor eſt Plutarchus in Marcello. Vicit autem Flaminius Gallos tribunorum maximè in acie inſtruenda prudentia, quâ illorum primum impetum ardoremque fatigauerunt. quod notat Polybius lib. 2. Vide Vegetium hoc lib. cap. 20. Magnum etiam ad victoriam adiumentum acies bene inſtructa Alexandro Magno attulit: teſte Quinto Curtio libro quarto.

C. Flaminius aciei maximè ordinatione deuitit.

Acies bene inſtructa etiam Alexandro victoriam tradidit.

In ſecundo ordine circũdati cataphractis, nec non.] Repoſui, quod exciderat, *circundati cataphractis ſagittarij, nec non optimi milites*; ſecutus in eo auctoritatem librorum veterum M. C. S. H, & vnius Suſij.

Apud Vegetium verbum repoſitum, quod exciderat.

Vehementiùs enim cum ſaltu curſuque tela mittuntur.]

tuntur.] Hac de re memini dicere me libro ſecũdo cap. 23.

De ſagittariis iuuenibus, de bonis iaculatoribus, quos anteà ferentarios nominabant.] *Ferentarij dicti leuis armatura, quòd quicquid opus eſſet auxilia ferrent excurſu leui, armis grauibus non impediti*: ita Nonio Marcello definiuntur. Eoſdem Feſtus definiuit, *vel à ferendo auxilio, vel quia fundis & lapidibus pugnabant; quæ tela feruntur, non tenentur.* *Ferentarij à ferendo auxilio.* *Vel quòd tela ferrent huius.*

Quartus item ordo conſtruitur.] In M. & Suſianorum altero, & ipſo adeò Modeſto legitur, *conſtituitur*. itemque ſuprà hoc eodem capite, *Ita ergo conſtituantur ordines*: omnibus ibidem exemplis cuſis & ſcriptis approbantibus.

De his, qui acriter verutis.] Veteres libri ad vnum omnes, & ipſe Modeſtus, *alacriter*, legunt. Solus H. manuſcriptus (adſtipulante quoque Modeſto) auctior eſt; ſcribitque, *alacriter ſe agunt verutis*. quæ mihi ſcriptura mirum ni placuiſſet; cùm eodem modo agendi verbo Terentium, Virgilium, alios probatiſſimos Latinæ linguæ auctores vſos non ignorarem. De longitudine & figura verutûm itemque pilorum, dictum à me alibi eſt. *Auctus verbo Vegetius.*

Fundibulatores, funditores, fundibulatores ſunt.] Pro *fundibulatoribus* codex M. vtrobique *fuſtibulatores* ſubſtituit; eique conſentit Modeſtus. neq. video cur fuſtibalum paullo pòſt deſcribat noſter Flauius, niſi velit quemadmodum *à funda funditores*, ſic & *à fuſtibalo fuſtibulatoribus* nomen eſſe. Quare admirandus tam pertinax in deteriorem ſententiam reliquorum librorum conſenſus. pro quibus etiam ſtare videtur Iſidorus; qui lib. 18. cap. 10. *Fundibalum dici* ait *quaſi fundentem & emittentem*. *Funditores à funda.* *Fuſtibulatores à fuſtibalis.* *Fundibali vnde dicti.*

Qui fundis ex lino vel ſetis factis.] Appinxerant hîc in veteribus librarij aliquot emblemata; qualia ſunt, *qui fundis vtuntur ex lino vel ſetis*. alij, *qui fundis ex lino vel ſetis factis pugnant*. Ceterùm à quibus iſta ſint artificibus, facilè declarat quod ſubditur, *dirigunt ſaxa*. Dicta autem Iſidoro funda, quòd ex ea fundantur lapides. eius deſcriptionem tradidi libro primo cap. 16. *Funda, vnde dicta.*

Cùm ad ſpathas & ad pila (vt dicitur) ventum fuerit.] De ſpathis, id eſt gladiis maioribus, & ſemiſpathis, hoc eſt minoribus, meminit Iſidorus lib. 18. cap. 6. & Vegetius noſter lib. 2. cap. 15. & Tacitus in Annalibus. Gladios Romanorum longiores factos declinante imperio, & à dextro *Romani longioribus gladiis vſi incipiunt.*

Ad sinistrum latus transferunt. femore ad sinistrum latus translatos, iam antè à me didicisti. Addam inpræsentia sub Iphicrate Athenienſium duce,

Athenienſes armaturam quando mutarint. eorum quoque armaturam mutatã. Cùm enim ante illum Imperatorem pedites maximis scutis, breuibusque hastis, minutis gladiis vterentur: ille è contra peltam pro parma

Peltastis nomen à pelta. fecit, à quo postea peltastæ pedites appellati; vt ad motus concursusque essent leuiores. Hastæ modum duplicauit, gladios longiores fecit: cuius rei auctores do Æmylium Probum, & Diodorum Siculùm lib. 13.

Contorto circa caput brachio dirigunt saxa.] Id quomodo & quotiens faciendum sit, declarat hic scriptor, lib. 3. cap. 24: *Semper*, inquit, *adsuescendum est, vt semel tantùm*

Funda semel à tergum circa caput rotabatur. *funda circa caput rotetur, cùm ex eâ emittitur saxum.* Diuersum tamen apud Virgilium (credo propter vim maiorem) lib. 9. Æneidos seruatum videbis:

Stridentem fundam, positis Mezentius armis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena:
Et media aduersi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.

Quos accensos, tanquam iuniores, & postea additos, nominabant.] Quattuor in libris non pessimæ notæ M. H. & duobus Susij hæc omnia desiderantur: eosdem autem milites alibi auctor noster definiuit lib. 2. cap. 19. Ceterùm cùm eundem, qui principes, qui hastati, qui triarij fuerint, pluribus quoque locis tradidisse videam, tum aliàs quoque in disciplina militari cautelas interdum secundùm, sæpè etiam tertiùm, quãdoque penè ad nauseam vsque repetiisse animaduertam; vix ausim, quæ de accensis hîc repetuntur, loco mouere. Id præsertim ea propter, quòd eodem hoc capite de sagittariis iuuenibus agens adiecerit: *quos antèà ferentarios nominabant.* Hic meus mos est, eamque rationem in emendandis veterum scriptis lubens admodùm seruo, vt non plus exemplaribus vetustis tribuam, quàm scriptor ipse, in quo versor, permittere videatur.

Antiqui triarios appellabant.] Plurimi libri legebant, *quos antiqui triarios appellabant*. Monui lib. 1. cap. 20. Vegetio cum antiquis scriptoribus non conuenire: quòd illi hastatos in prima acie collocant. Similiter & Varro facere videtur lib. 4. De lingua Latina: *Hastati*, inquit, *dicti, qui primi hastis*

Hastatos antiqui scriptores in prima acie ponunt. *pugnabant; pilani, qui pilis; principes, qui à principio gladiis, & pòst commu-*

commutatâ re militari minus illustres sumuntur. Pilani triarij quoque dicti, quòd in acie tertio ordine extremis subsidio deponebantur. quod hi subsidebant, ab eo subsidium dictum; de quo Plautus —— agite nunc subsidite omnes, quasi solent triarij. Horum vltimus in aciei ordinatione locus; nec ad pugnam veniebant, nisi rebus propemodùm desperatis; & inde locum adagio fecerunt: *Res ad triarios rediit.* de quo adeundus eruditiorum Batauiæ nostræ primus & antesignatus Erasmus Roterodamus in suis Chiliadibus.

Triarij qui.

Res ad Triarios rediit.

AD CAPVT XV.

SED melius est plures acies facere, quàm militem spargere.] Liber collegij trium Coronarum pro *spargere*, legebat *expandere*. M. & duo Susiani, *exspargere*: quod amplector. sic eodem hoc lib. cap. 19. *In campis sparsis, atque securis.* Emendant M. H. & Susij *exsparsis*. Iterum hoc lib. cap. vltimo: *Melius est post aciem plura seruare præsidia, quàm latius militem spargere.* liber M. H. & duo Susij *militem exspargere*. Sæpiùs in hoc auctore abiectas de verbis præpositiones restituo: hoc libro cap. 22. *Vnum superest edocere*, ita enim scribitur in M. H. & duobus Susij. itidem ope vnius exemplaris M. hoc lib. cap. 33. lego, *Cataphracti equites propter munimina quæ egerunt*: vulgò, *quæ gerunt*. Sic *euenire milites; euenire hostes*, primus huic auctori restitui. de quibus suo loco. Pari phrasi paullò ante suspicatus sum apud Apuleium *edictum* scribendum, pro eo, *quod palam, apertè libereq; dictum est*: nec eius coniecturæ iam pœnitet. Nam idem scriptor lib. 2. De Asino aureo: *Chaldæus quidam hospes miris totam ciuitatem responsis, turbulenta, & arcana, stipitibus emerendis edicit in vulgum*. quamquã ist hîc emendandum, *totam ciuitatem responsis turbulentat, arcanâ, stipitibus emerendis, edicit in vulgum*. Nam alibi apud eundem scriptorem legas: *me strepitu turbulentauit*. Redeo ad edicendi verbum, de quo mihi altera in præsens emendatio occurrit, in l. prima C. de famosis libellis: *Nomen suum profiteatur, & quæ per famosum libellum persequenda putauerit, ore proprio dicat ita, vt absque vllâ trepidatione accedat.* Scribo ac restituo ex optimis membranis meis, *Nomen suum profiteatur; & ea quæ per famosum putauit persequenda, ore proprio edicat*.

Exspargĕdi verbum reuocatum multis locis apud Vegetium.

Pluribus apud Vegetium locis verba composita pro simplicibus redditâ.

Edicere, pro palam eloqui.

Apuleius correctus.

Emaculata l. prima C. de famosis libellis.

Quadraginta duos pedes in latum, & mille passus in longum.] Disertim perscriptum in membranis H. *quadra-*

Emendatus Vegetius.

Hos duo, quarto casu veteres dixisse.

ginta duo. Itidem in iisdem membranis lib. 2. cap. 6. *equites loricatos centum triginta duo* : in omnibus reliquis *triginta duos.* Dixisse porrò veteres *duo* & *hos duo*, testis Terentius in Adelphis, *Tu illos duo olim pro re tollebas tua.* ibiq. id notauit Helenius Acron. & post eum id obseruauit cõfirmauitq. testimoniis Sosipater Carisius lib. 1. Grammat. Prudentius Apotheos.

Quinque in deserto panes iubet, & duo pisces
Apponi. ——

Iuxta mensuram podismi.] Malebãt M. & H. *iuxta mensuræ podismum.* qui libri (accedentibus quoque in eo duobus Susij) totum hoc membrũ sequens, *si autem internos ordinare voluerit*; 21. *pedes in latum, & duo millia passuum in longum, decem millium tenebit exercitus,* non admittunt pro Vegetiano.

Vegetius iterum correctus.

Nam si nimium fuerit acies attenuata.] Nunquam hoc somniauit Vegetius, vt diceret *aciem attenuatã* esse. quomodo legiones attenuatas dixit lib. 2. cap. 3. *Acies tenuata* legendum est, auctoribus optimis exemplaribus M. S. H. & quatuor Susij. Magnum quippe tenuatæ aciei periculum est, ne prima statim impressione perrumpatur.

AD CAPVT XVI.

Ex magna librorum pugna salua tamen lectio Vegetij erui.

HOSTIVM cornua superfundenda atque turbanda sunt.] Apud Modestum scribitur *semper fundenda* : in duobus mss. Susij, *cornua fundenda* : in duobus aliis eiusdem & M. *superfundenda*: vetus editio Colonienſis, itemque Parisiensis, *cornua perfundenda atque turbanda sunt.* quæ lectio mihi præ omnibus aliis probatur : etsi nescius non sum *superfundi hostibus* vsitatè dici. Nam *perfundere* idem valet, quod capite superiori *perrumpere*; & conueniens admodum vocabulo, seu schemati potiùs militari, quod cuneum vocant. Non absimilis locus in Ciceronis Catone Maiore: *Etiam ipsius terræ vis ac natura delectat, quæ cùm gremio mollito ac subacto sparsum semen excepit, primùm id occæcatum cohibet: ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata est: deinde tepefactum vapore, & complexu suo diffundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem.* Paul. Manutius, Carolus Langius, alij, veteres libros suos sequuti sunt; in quibus repererant, *compressu suo diffundit.* quorum factum Dionysius Lambinus, qui idipsum quoque in VV. inuenit, laudat; sed laudat tantùm, nisi quòd suspicetur, pro *elicit*, legendum *eiicit.* sed quærat qui illi hoc credat. Anni sunt quinque, sex,

Perfundere acit.

cùm

cùm ego in eum locũ incidens de coniecturâ ſtatim emendârim, *compreſſu ſuo diffindit*. & miror hoc criticos illos non potuiſſe eruere. mihi quidem adhuc illa coniectura mea placet vſqueadeò, vt putem ipſum Ciceronem, ſi viueret, illam non improbaturum. quid enim abſurdius eſt, quàm dici ſemen & granum compreſſu terræ diffundi? & cùm diffuſum iam eſt, inde elici herbeſcentem viriditatem?

Ciceronis locus de coniectura feliciter emendatus.

Scire autem dux debet contra quos grumos, hoc eſt globos hoſtium.] Apud Modeſtum ſcribitur, *contra quos cuneos, hoc eſt globos*. ſed hæc inepta ſcriptura; quia diuerſa cuneus & globus. In Pariſien. editione, *contra quos drumos*. liber S. *contra quos druncos*. Vnde facile fuerat veram lectionem eruere, *drungos*. ſed illam abſolutè perſcriptam habet liber Hittorpianus; itidem duo alij Suſiani. Hi drungi nedum ſua voluntate, tantùm abeſt, vt priuato pacto conditionem mutârint. quare Senatuſconſulto Viuiano nihil hîc opus. ipſis potiùs dandum interdictum, Vnde vi; vel potiùs actio de vi publica, cõtra tam atroces & temerarios deiectores; qui, tanquam triumuiri coloniis deducendis creati ſint, verbum quodque non placitum, nõ intellectum, aliò ſtatim migrare iuſſerunt. Nullus hîc locus grumo, qui Feſto, Cæſari, Vitruuio, & rei ruſticæ ſcriptoribus notus eſt, pro minore tumulo: Gloſſarium vetus, *Grumi, τύμβοι*. Groma ad caſtra pertinuit ponenda; ſed nulli illi in acie locus. vide Nonium, Feſtum, & Vrbicum de limitibus agrorum. De drumis audi Gloſſarium vetus: *δρύμος, nemus, ſaltus, condenſum*. Sed ad Drungos noſtros veniamus: Flauius Vopiſcus in Probo: *Omnes gentium drungos, vſque ad quinquagenos homines, in triumphum duxit*. Erant certè *Drungi, drungiſti & drungarij*, vocabula militaria, & apud ſcriptores bellicæ artis olim frequentia. cõſtat ex Leone Imperatore De bellico apparatu capite 3. numero 42. 43. & capite decimo quarto numero 57. 58. & multis aliis locis. Definit autem ipſe Leo ferè ſic: *Μέρος, id eſt pars (quæ etiam Turma dicitur) ex tribus μόιραις, id eſt particulis, ſiue drungis conficitur: μόιρας autem, id eſt, particula, ſiue drungus, eſt ex cohortibus, ſiue ex iis hominibus, qui comites eſſe dicuntur, conflata multitudo*: cap. 3. numero 9. *Qui drungis præfecti erant, appellati tribuni, ſeu chiliarchi, ſiue drungarij*: teſte eodem Leone cap. 3. numero 42. Pro drungo, *moram* dixit in Iphicrate Æmylius Probus. vbi videndus de eâdem vo-

Drungi, apud Vegetium poſtrema poſitionem vecuperárunt.

Quid grumus.

Groma.

Quid drumi.

Drungi, drungiſti & drungarii, vocabula militaria.

Drungus quid ſit.

ce vir celeberrimi nominis Dionyſius Lambinus. Iã menſes aliquot præterierant, cùm Vegetij locum hoc modo reſtituiſſem, confirmaſſem. pòſt vidi eodem modo ab Adriano Turnebo emendatum, lib. 24. Aduerſariorum cap. 15. quem vt vidi mecum ſentire, nõ mediocriter gauiſus ſum.

Mendoſus Vegetij locus:

Quos expeditos velites [quaſi volitantes] nominabant.] Liber S. *quos explicatos velites nominabãt.* in duobus Suſij & H. *quos explicitos velites nominabant.* & quod inſeritur, *quaſi volitantes*, id M. C. P. S. H. & quatuor Suſij adulterinũ eſſe clamitant: nec ſcio in qua officina aut fabrica id cuſum ſit. Diaconus apud Feſtum: *Velites, dicuntur expediti milites, quaſi volites, id eſt volantes.* Apud Ælianum verò hoc modo: *Velites leuiſſimè omnium armantur, quocirca vel expeditos nunc pari eoſdem licuit.* id ad codicem M. accedit: in quo, cæteris vocibus abiectis, legitur, *quos expeditos veteres nominabant.* Ita, ni fallor, à Cæſare vocati id genus milites: *Cum equitatu*, inquit, *expeditiſq́, qui inter equites præliari conſueſcunt, inſidiarum cauſa eo profectum:* libro 7. belli Gallici. Iterum ibidem: *Galli inter equites raros ſagittarios expeditoſq́ leuis armaturæ interiecerant.* Tacitus: *In vniuerſum æſtimanti, plus penes peditem roboris; eoq́ mixti præliantur, apta & congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni iuuentute dilectos ante aciem locant.* Sed, inquies, hi velites ab ipſo Vegetio vt equites deſcribuntur hoc eodem lib. cap. 24. Id mirum non videbitur, vbi Valerium Maximum audieris; qui lib. 2. cap. 3. ita ſcribit: *Velitum vſus eo bello primùm inuentus eſt, quo Capuam Fuluius Flaccus imperator obſedit: nam cùm equitatui Campanorum crebris excurſionibus equites noſtri, quia numero pauciores erant, reſiſtere non poſſent, Q. Nauius centurio è peditibus lectos expediti corporis, breuibus & incuruis ſeptenis armatos haſtis, paruo tegmine munitos, veloci ſaltu iungere ſe equitibus, & rurſus celeri motu dilabi inſtituit: quò facilius equeſtri prœlio ſubiecti pedites, viros pariter atque equos hoſtium telis inceſſerent.* Liuius parmas iis datas ſcribit breuiores, quàm erant equeſtres, & ſeptena iacula quaternos longa pedes, præfixa ferro, quale haſtis velitaribus ineſt: lib. 26. Iterum Liuius: *gladiis*, inquit, *à velitibus trucidabantur. hic miles tripedalem parmam habet, & in dextra haſtas, quibus eminus vtitur; gladio Hiſpanienſi cinctus eſt.* Meminit quoq. velitum Frontinus lib. 4. cap. 7. Oroſius lib. 4. eoſdem deſcribit quoque Iſidorus lib. 9. qui ad verbum ſua deſcripſit ex Pauli Diaconi Hiſtoriis, ſeu potiùs Eutropio.

Vt arbitror, iam emendatus.

Velites vt equites deſcripti.

Velitum vſus quando primùm repertus:

Q. Nauius centurio primus excogitauit velitum arma: Hi equites, & pedites pugnãrunt.

Parma velitum tripedalis:

Gladius eorundem Hiſpanienſis.

Quam-

Quamuis fortiſſimi hoſtium equites venerint.] In altero Suſij & in S. codice, *equites fuerint*: quod nihili eſt. amo veteris libri M. lectionem: qui præ ſe fert, *hoſtium equites euenerint*. cui accedit H. & ipſe Modeſtus. Idem loquendi genus reſtitui hoc eodem libro capite nono. *Sed cùm legiones, auxilia, vel equites ex diuerſis euenerint locis.* vbi vulgò, *aduenerint locis.* Itidem locutus Iuſtinus: *Darius*, inquit, *vix denis armatis ſingulos hoſtes, ſi diuiſio fieret, euenire dicebat.* & Plautus Aſinar. *Cui ſic tot amanti mihi obuiam eueniant mora.*

Emendatus Vegetius.

Eueniendi verbum nunc ſecundùm illi reſtitutum.

AD CAPVT XVII.

HABEAT dux poſt aciem in ſubſidiis præparatos.] Quotquot vidi codices ſcriptos, impreſſos, abiiciebant illa, *in ſubſidiis*. apud Modeſtum exſtant; & inde huc, neſcio à quo, accerſita.

Abieſtum ex Vegetio quod adulterinũ eſt.

Prouolent ſubitò, & ſuppleant loca.] Fuit in exercitu Rom. ſignum militare, quod Labarum vocabant. id ſignum in multo maiore honore, quàm alia, propterea fuit, quòd ſemper Imperatorem antecedere, & à militibus adorari conſueuerat: vt docemur à Sozomeno libro primo capite quarto, & Paulo Diacono libro vndecimo, & Prudentio libro I. contra Symmachum. Quando illud in exercitu vſui eſſe primùm cœperit, nondum potui eruere. figuram illius in nummis aliquot veteribus vidi; ex quibus vnum ideò ob oculos ponendum curaui, vt de formâ conſtet. Præterea vt intelligant ſtudioſi antiquitatum, ſub Imperatoribus etiam non Chriſtianis, in bello iſtud geſtatum fuiſſe; ſciant me illud in nummis Cæſaris ſæpe vidiſſe: etiam in nummis Conſulum videre licet in Faſtis Goltzij, multis annis ante ætatem Cæſaris: nominatim in nummo C. Valerij Flacci: iterum in C. Flauij Fimbriæ. item in nummo M. Cornelij Cethegi, qui COS. anno ab vrbe condita DXCIII. Sed ibi ferè, ſub pilis ſignorum, infimo loco appenſum labarum, & inibi litteræ H. vel II. Elegantiſſimè in eo nummo, quem me propoſiturum recepi, expreſſum videtur.

Labarũ ſignum militare. Id in ſummo honore, & adoratũ à militibus.

Quæritur, quo tempore illud primùm in vſum

De origine nondum conſtat; eſſe in ſignis anno vrbis DXCIII.

Nummus M. Antonij.

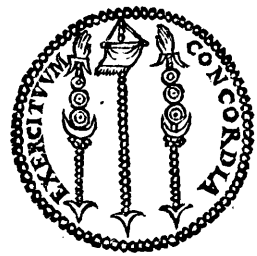

Constantinus id signum in effigiem crucis mutauit.

Signum hoc Romani imperij omnium præſtantiſſimũ, à Conſtantino Imperatore mutatum in effigiem crucis, auro & lapidibus precioſis colluſtratam. id inprimis hanc ob cauſam; vti adſiduo eius adſpectu & cultu, ſubiectos ſuos pedetentim à patriis ritibus *deſuefaceret: eumque ſolum deũ exiſtimarent, quem coleret Imperator; atq. illo duce & adiutore in bello contra hoſtes vterentur. Nam iſtud veluti propugnaculum ante copias ſuas ſemper geſtandum curauit, lectiſſimos ſatellites ad illud negotium obeundum conſtituit, quibus numero minimùm quinquaginta, nihil aliud impoſitum erat negotij, quàm vt vexillum hoc vallarent, vndique præſidiis munirent, ſinguliſque ordine illud ipſum humeris geſtarent. Et ſicubi partem aliquam ſui exercitus languentem cernerent, ibi ſalutare illud vexillum, tanquam ſubſidium præſtantiſſimum ad victoriam obtinendam, ſtatim inferrent. quod ſcribunt Euſebius lib. 2. De vitâ Conſtantini cap. 7. cum ſequentibus. Nicephorus lib. 7. cap. 36. cum ſequent., Sozomenus lib. 1. cap. 4., Paulus Diaconus lib. Hiſtoriarum vndecimo, & alij. Quid verò ad hoc faciendum, Imperatorem Conſtantinum mouerit, ab iiſdem ſcriptoribus diſcere licet. Cùm enim bello ciuili cõtra Maxentium ſuſcepto, animo anxius eſſet imperator, & propter magicas artes, quibus aduerſarium ſuum valere intellexerat, valdè metueret: iter faciens vidit ipſe & omnes ipſius milites, circa meridiem, ad Orientem partem cœli, ſignũ crucis igneo fulgore rutilare; qua re vt perterritus fuit, vidit adſtare angelos dicentes: ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ *Conſtantine*, quod eſt, *in hoc vince*: Sed cùm hæc animo verſaret, neque intelligeret Imperator; ſomno oppreſſum ferunt, dormientiſque Chriſtum

Qua cauſſa id fecerit.

**Iulianus paganicum labarum denuò reposuit, vt ad paganismum ſuos reuocaret: Sozomen. lib. 5. cap. 16.*

Quinquaginta præpoſiti labaro rum

Labarũ ad partem exercitus declinantem ſtatim delatum.

Quid mouerit Conſtantinum ad mutationem huius ſigni.

Chriſtum viſum cum eo ipſo ſigno, quod in cœlo apparuerat; iuſſiſſéque vt aliud ſignum ad eius exemplar conſtrueret, eoque velut præſidio in prœliis vteretur. quæ hiſtoria petenda à prædictis Hiſtoriographis, & aliis Eccleſiaſticis ſcriptoribus. Qui ſigno illi militari deſtinati erant, clariſſimatus honore fulgebant. teſtis conſtitutio Honorij & Theodoſij, in l. vnica, C. De præpoſitis labarorum lib. 12. Vbi doctiſſimus Iacob. Cuiacius *laborum* legendum contendit; quòd ſignum hoc *laborum*, non (vt vulgò) *labarum*, vocandum ſit: quanquam ab eo diſſentire videantur prædicti ſcriptores, & Ludouicus Ruſſardus, qui in collatione Codicis Iuſtiniani viginti & ampliùs manuſcriptis vſus eſt. Item Onomaſticon vetus; in quo *vexillum, laVarum*: Item Prudentius contra Symmachum. Si cui otium eſt, videat Ambroſij libri quinti Epiſtolam 29. ad Theodoſium, Ioſephi Scaligeri notas in Feſtum, Alciatum, & Pyrrhum Anglebermæum ad dictam rubricam; Turnebum lib. 15. Aduerſar., cap. 16., &, ſi poteſt, litem dirimat. Sed caueat, quiſquis erit, decernere antè, quàm ſenatum numerârit: niſi fortè cum Seneca æſtimanda cenſeat iudicia, non numeranda. De Cantabris non minor etiam diſſenſio. Tertullianus in Apologetico: *Suppara illa vexillorum, & candelabrorum ſtolæ crucium ſunt.* Emendandum putauit Scaliger peracutè, *candes labarorum*. quanquam in priſcis exemplaribus *cantabrorum* legatur. quæ etiam vox apud Minutiũ Felicem (quem vulgò aut Irenæum aut Pacatum appellare ſolent, aut falsò octauũ Arnobij libris adſcribere) in Dialogo aduerſus gentes: *Signa*, inquit, *ipſa & cãtabra, & vexilla caſtrorum, quid aliud quàm inaurata ſunt cruces?* Lipſius noſter lib. 5. Epiſtolicarum epiſt. 9. *labara*, pro *cantabra*, legi poſſe exiſtimauit, vel vtrobiq. *contabra* vocanda à contis. Qui de hac re iudicaturus eſt, vnum à me teſtimonium priùs accipiat Imperatorũ Honorij & Theodoſij: *Collegiatos*, inquiũt, *& vitutiarios, & nemeſiacos, ſigniferos, cantabrarios, & ſingularũ vrbium corporatos, ſimili formâ præcipimus enocari*, l. 2. C. Theod. de collegiatis.

Præpoſiti Labarorum clariſſimi.

Diſceptatio de nomine huius ſigni: Laborũ quidam vocari volunt.

De Cãtabrorum nomine non minor diſſenſio.

Inimicorum audaciam frangant.] Vetus editio Col. *innumerorũ aud. fran.* ſed militibus innumeris, id eſt qui præter numeros militares ſunt, & vltra legitimum numerum, nullus hic locus eſt.

Innumeri militi qui.

Si ducenda ſit ſerra, item ex abundantibus ducitur.]

Cato

Cato De re militari: *Sine fortè opus ſit cuneo, aut globo, aut forcipe, aut turribus, aut ſerra, vti adoriare.* quod fragmentum ex Verrio Flacco mutuatus Feſtus, in *Serra.* Quanquam *turres* iſtæ nonnihil mihi ſuſpectæ ſunt, quas ſuſpicor in locum *currium* hîc collocari. nam reliqua belli ſchemata, cuneus, globus, forceps, ſerra, in acie vſurpata; vbi, meo iudicio, magis conueniunt currus falcati, quàm turres ambulatoriæ, quæ in oppugnationibus admouebantur.

Feſti, ſeu Verrij locus tentatus.

Circa cornua autem de contatis loricatisque equitibus.] Sex libris VV. legebatur *contra cornua.* ſed illi omnes id probare mihi non potuerunt; indicandum tamen, vt videam, quid iudicaturi ſint alij.

Circumire debet, & à tergo ſemper vrguere.] Diſtinctio hæc & orthographia ab optimis Vegetij noſtri manuſcriptis libris: in quibus *vrguere, neglegere,* & alia ſimilia reperi; quemadmodum in Pandectis Florentinis, & optimis quibuſque codicibus ea ſcribuntur.

Vrguere, tinguere. & multa alia ſimiliter olim ſcribebantur.

Quia ſiniſtra pars difficilior eſt.] Vide quæ hac de re dicturus ſum libro eodem, ad caput vigeſimum.

Ideò bonos equites ſupernumerarios.] Quinque libri mſs. & tres cuſi, aliam hîc lectionem adferunt: quæ eſt, *Hic circa ſe bonos equites ſupernumerarios, & velociſſimos equites habere debet.* & hæc mihi omnino probata. Nam pronomen *hic* refert ducem illum tertium, quem in ſiniſtra exercitus parte auctor noſter poſuit bellicoſum & prouidum. Iidem de ſecundo duce, quem in mediâ acie conſtituit: Hic, inquit, *fortiſſimos pedites, & bene armatos de illis ſuperfluis ſecum habere debet.*

Repoſita apud Vegetium genuina lectio.

De quibus ſiniſtrum cornu ſemper extendat.] Qui Suſianos codices ſcripſit librarius, addidit in vno *extendat, vel emendet.* Ceterùm an hoc ex emendato exemplo, an ſuo cerebro nobis prompſerit, facilè docti viri iudicabunt.

Clamor autem, quem barritum vocant.] Ammianus lib. 26. *Signorum apicibus, aquiliſq; ſubmiſſis deſcîuêre libentes ad eum, & pro terrifico fremitu, quem Barbari dicunt barritum, nuncupatum Imperatorem, ſtipatúmque, conſentientes in vnum, reduxerunt ad caſtra.* Idem lib. 16. *Excipiunt eos iam geſturientes barritum ciêre vel maximum. qui clamor ipſo feruore certaminum à tenui ſuſurro exoriens, paulatimq; adoleſcens, ritu extollitur fluctuum cantibus illiſorum.* Idem teſtatum reliquit ipſe Ammianus lib. 31.

Barritus clamor militaris in pugna:

Is clamor paulatim vehementior fiebat.

Romani

Romani quidem voce vndique Martiâ concinentes, à minore ſolitâ ad maiorem protolli, quam gentilitate appellant barritum. Hac in re ſignificanda abit neſcio quò Pompeius Feſtus: *Barbaricum*, inquit, *appellatur clamor exercitus, videlicet quòd eo genere Barbari vtantur.* Quem locum expendendum relinquo his, quibus plus otij eſt. ego à nomine huius clamoris, & modo ſuſtollendi, ad cauſam & illius effectus tranſeo. In vtroque, officio interpretis fungetur Cæſar; inprimis libro tertio Belli ciuilis: *Neque fruſtrà*, inquit, *antiquitùs inſtitutum eſt, vt ſigna vndique concinerent, clamorem q; vniuerſi tollerent; quibus rebus & hoſtes terreri, & ſuos incitari exiſtimarunt.* iterum libro 8. belli Gallici: *Magnus vtrimque clamor oriebatur, ita vt quiſque poterat maximè inſignis, quo notior teſtatiorq; eius eſſet virtus.* Solent etiam clamore & à tergo hoſtium, vel in diuerſa parte oppidi vel caſtrorum ſublato, varia & inſignia ſtrategemata edi. Cæſar libro ſeptimo belli Gallici: *Multum ad terrendos noſtros valuit clamor, qui poſt tergum pugnantibus exſtitit, quòd ſuum periculum in aliena virtute vident conſiſtere; omnia enim plerumque, quæ abſunt, vehementiùs hominum mētes perturbant.* Exemplum elegans apud Salluſtium de caſtro à Ligure occupato: item alia apud Frontinum multa, lib. 3. Strateg. cap. 9. Conſulendus quoque Leo Imperator De bellico apparatu cap. 12. numero 70. & capite eodem, numero 106.

Suſpectus mihi Feſtus.

Quæ cauſſa inſtituti iſtius clamoris.

Ex hoc clamore notior virtus militum.

Clamore à tergo ſublato egregiè eduntur ſtrategemata:

Priùs non debet attolli, quàm acies vtraque ſe iunxerit.] In codice H. *quàm acies vtræq; innaſerint.* in M. *quàm acies vtræque ſe iunxerint.* Sed ne paucitas militum clamore detegeretur, fuêre qui lixas, calones, & omnis generis ſequelas conclamare ſimul iuſſerunt. Frontinus lib. 2. cap. 4. numero 8.

Quando clamor ille attollendus. Etiam lixæ & calones clamare iuſſi quo maior videretur exercitus.

Quia tu inſtructus paratuſque ordinantem & trepidum aduerſarium præoccupas.] In duobus mſs. legebam, *ſi tu inſtructus*: quod ſententia adæquè admittet, vt alterum illud vulgatum. Viciſſim pro *ordinantem*, duo mſs. *inordinatum* ſcribebant: quæ differentia quoque non magni facienda. De re ipſa exemplum ſuppeditabo ex Liuio: *Romanæ legiones ab* L. *Æmilio* COS. *adductæ, cominus cum Hetruſcis dimicant acie; quanquam vix dirigendi aciem ſpatium Veientibus fuit. adeò inter primam trepidationem, dum poſt ſigna ordines introëunt, ſubſidiaq; locant, inuecta ſubitò ab latere Romana equitum ala, non pugnæ modò incipiendæ, ſed conſiſtendi ademit locum.* lib. 2.

Conſultiſſimum eſt aduerſarium inuadere dum aciem ordinat.

AD CAPVT XIX.

EXCEPTIS ſuperuentibus, vel incurſionibus repentinis ex occaſione, quam nunquam dux exercitatus amittit.] In membranis H. & M. & veteri Teutonicâ Vegetij editione deſiderantur omnia illa quæ poſui. In duobus mſs. Suſij adnectuntur capiti proximè præcedenti; & incipit hoc caput à verbis: *Nam in itineribus.* atque eo modo *nam* poterit interpretari *ſed.*

In campis ſparſis, atque ſecuris.] Iam antè monui hîc legendum *in campis exſparſis.* quod iubent veteres codices M. H. & alter Suſij.

Exſpargendi vox hinc ſumtum. Manſiones, quid fuerint. hinc Gallica vox maiſons.

In manſione dormientibus.] Manſiones dicuntur diuerſoria, in quæ ſe recipiunt milites expeditionis tempore. De his alibi Lampridius: *Milites expeditionis tẽpore ſic diſpoſuit, vt in manſionibus annonas acciperent, nec portarent cibaria decem & ſeptem, vt ſolent, dierum; niſi in barbarico.* Plinius lib. 6. cap. 23. *A Copto, inquit, camelis itur, aquationum ratione manſionibus diſpoſitis.* De iiſdem Arcadius Iuriſconſultus: *Curatores ad extruenda vel reficienda ædificia publica ſiue palatia, ſiue naualia, vel manſiones deſtinantur.* l. munerum, ff. De muneribus & honoribus. Manſiones autem à prouincialibus inſtrui ſolitas, diſcimus ex l. nemo, C. De annonis. Has manſiones vocauêre poſteriores *manſus*, quarta inflexione, vt ſuprà *præguatus*, pro *præguatio*, & multa alia declinata oſtendimus. Origo nominis à manendo, quòd milites ibi manerent: vnde & Manêtes in hiſtoriis Helmodij milites dicti; vt alibi notat Iacobus Cuiacius. Eâdem ratione & ſedes militum, quòd ibi ſederent; ſtatiua, quòd ibi ſtarent; vt alibi monui.

Manſionibus extruendis, reficiendis certi olim curatores. Manſiones à prouincialibus inſtruebãtur.

Manſiones à manendo.

Quos vocant grumos.] Codex H. & duo Suſij diſertè ſcriptum habent, *drungos*: S *druncos*: quod pro eodem eſt, C in G mutato.

Drungi Vegetio ſuorum reſtituti.

Vnum remedium eſt, vt alam cornuque replices & rotundes.] Duobus libris mſs. & M. probabatur, *replens & rotundes.* quod non puro probaturos acutos lectores. Ælianus: *Duplicata declinatio partem verſus eandem, ora militis in hoſtilem à tergo conatum transfert. quæ res immutatio dicitur, & vel in haſtam, vel in ſcutum fieri ſolita eſt: in haſtam, id eſt, dextrorſum; in ſcutum, hoc eſt, ſiniſtrorſum.*

Declinatio ſeu immutatio in haſtam, dextrorſum fiebat: in ſcutũ, ſiniſtrorſum.

Cuneus dicitur multitudo peditũ, quæ iuncta cum acie

acie primò anguſtior.] In exemplari M. (cui alter Suſij, & hîc, & aliis infinitis locis conſentit, vt ex hoc alterũ expreſſum ſuſpicari poſſis.) legitur, *quæ iuncta acie primùm anguſtior.* Et vera illa ſcriptura videri poſſit; nî obſtaret quod paulo pòſt ſubditur, *Globus autem dicitur multitudo, qui à ſua acie ſeparatus.* Vt cuneus, itidem nodus in acie; teſte Iſidoro lib. 9. cap. 3. *Nodus*, inquit, *propriè eſt denſa peditum multitudo; ſicut turma equitum. Dictus autem nodus pro difficultate, quòd vix poßit reſolui. Cuneus eſt collecta in vnum militum multitudo; vnde propter quòd in vnum coit, & ipſa coitio in vnum, cuneus nominatus eſt, quaſi conuncus, eò quòd in vnum omnes coguntur.*

Defenſa vulgatæ editionis ſcripturæ.

Quid nodus.

Quid cuneus.

Et aduerſariorum ordines rumpit.] Sic apud Cæſarem *A frumentatione redeuntes milites, ab hoſtibus caſtris excluſi, cuneo facto, & duce C. Trebonio equite Romano, cohortati inter ſe, per medios hoſtes perrumpunt, incolumeſq; ad vnum in caſtra perueniunt omnes:* lib. 6. belli Gallici.

Cuneo facto per medios hoſtes perrumpitur.

Quam rem milites nominant caput porcinum.] Iterum præſtò eſt, qui in hoc auctore interpretando ſæpe adfuit, Ammianus Marcellinus. is lib. 17. hoc modo ſcribit: *Cuius furoris amentiam exercitus ita ferre non potuit; eoſq; Imperatori, vt dictum eſt, acriter imminentes, deſinente in anguſtum fronte (quem habitum Caput porcinum ſimplicitas militaris appellat) impetu diſiecit ardenti.*

Cuneus vocabulo caſtrenſi appellatur Caput porcinum.

Nam ex lectiſſimis militibus confertis in V. litteram ordo componitur.] Membranæ H. metuo vt rem explicent, dum legunt, *militibus in vnum confertis ordo componitur.* deeſt τὸ *confertis* in duobus libris Suſij M. & in S. Conſultiſſimum autem videtur, in conſtituendo hoc loco, exemplar M, & alterum Suſij ſequi: in quibus legitur, *nam ex lectiſſimis militibus in ſimilitudinem V. litteræ ordo componitur.* Sed ne occlames meam mihi ſponſam placere; audi ipſum Vegetium: cui maxima fiat iniuria, niſi in emendandis ſcriptis ſuis, ipſe quoque ſuffragium ferre poſſit. Hic capite ſequenti: *ad ſimilitudinem A litteræ aciem componit.* Iterum, *ad ſimilitudinem I, litteræ aciem tanquam veru porrigit*, eodem, capite ſequenti.

Purgatus à mendo Vegetius.

Naſcitur rumultus atq. confuſio, & imparatis conturbatisque facilius hoſtis incumbit.] Lectiones veterum librorum, non quia elegans aliquid inde elici queat, ſed quia admodum variantes ſunt, adſcribendas duxi: M.

naſcitur

naſcitur tumultus atque imparatis: H. naſcitur tum. atque confuſio: & quos imparatos conturbatoſq; inuenerit, facilius hoſtis incumbit. In tribus Suſij iterum longè aliter: *naſcitur tum. atque confuſio, quia in imparatos conturbatoſq; facilius hoſtis inrumpit.*

AD CAPVT XX.

Locus Vegetij ex Catone deſcriptus.

VNA depugnatio eſt fronte longa, quadrato exercitu.] Eam ſcripturam immutant tres Suſij. itidem H. & S. in quibus legi, *fronte longa, quadro exercitu.* Sed hoc, inquies, parui momẽti eſt: ceterùm ſi non aliud, hoc ſaltim monſtrabo, Vegetium ex Catone eum locum deſcripſiſſe. eſt autem apud Nonium Marcellum in *Frontem.* Cato De re militari: *Vna repugnatio eſt fronte longo, quadro exercitu.* Quibus verbis Grammaticus iſte (vt & aliorum ibidem laudatis) probat frontem maſculino genere veteres dixiſſe. Pari phraſi idem Cato in libris Originum de acie loquens, dicebat *æquo fronte.* Animaduertis, credo, humane lector, vt hæc, ſimiliter alia Flauium noſtrum, cùm ex iis, tum ex aliorum libris deſcripta in ſuam epitomen congeſſiſſe.

Feſtus idem tradit in Frontem, & in Corius.

Et cùm in eius parte, vel in medio ſinus aut curuatura fit, in eo loco acies frequẽter inrumpitur.] Membranarum trium H. & Suſij auctoritatem ſecutus, ita eum locum edendum curaui. ineptè antea legebatur, *Et hiat aliquando in medio ſinus, aut curuatura fit.* Id enim ad mentem Vegetij exprimendam non ſufficiens, nec ſatis idoneum. quem ego id voluiſſe arbitror, Cauendum duci, ne non modò in medio, ſed ne in cornibus quidem, aut vlla exercitus parte ſinus relinqueretur aut curuatura. Conſiderandum quoque, eam hîc depugnationem deſcribi, quæ ſit fronte longâ, quadro exercitu. Vegetius libro primo capite 26. *vt primo ſimplex, extenſa ſit acies, ne quos ſinus, ne quas habeat curnaturas.*

Ratio mutati & reſtituti Vegetiani loci.

In acie ordinanda cautè prouidendum, ne ſubi ſinum habeat aut curuaturã.

Detrudendo, atque ſupercurrendo ad hoſtium terga peruenias.] In mſs. aliquot legebatur, *detrahendo.* ſed id mihi non ſatis placuit. Illud ſæpe induſtriâ ducum effectum eſt, vt quos alia ratione turbare aut loco mouere non potuerunt aduerſarios, his iniecto metu, & poſt terga eorũm oſtenſis copiis, ſignoſque etiam calonum inlatis in fugam coëgerint. cuius rei apud Front. num non pauca Strateg. lib. 2. cap. 4. quanquam milites reperti, qui etiam hac

Signis poſt terga illatis ſæpe hoſtes fugati.

arte

arte non potuerint induci, vt remp. destituerent. Cæsar septimo belli Gallici: *Cùm septimæ legionis tribunis esset nunciatum, quæ in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium signa legionum ostenderunt, signaq; intulerunt. ne eo quidem tempore quisquam loco cessit; sed circumuenti omnes interfecti sunt.* *Reperti tamen qui etiam eo casu mori, quàm fugere maluerint*

Quod si semel aduersarios exinde pellere cœperis.] M. *aduersarios inde pellere*: vnde facilè feceris, *aduersarios inde expellere cœperis*. quanquã in editâ lectione ego nihil mutem.

Ad similitudinem autem A litteræ, aut libellæ fabrilis.] T*ò autem* in codice M. nullum est. membranæ H. nonnihil hîc interpolatæ. in vno autem Susiano disertim scribebatur, *ad similitudinem autem anantræ, aut libella fabrilis*. quod in medio positum relinquo in aliud tempus. De libellâ Plinius: *Structuras*, inquit, *ædificiorum ad normam & libellam fieri, & ad perpendiculum respondere oportet*. *Libella fabrilis.*

Nam quasi mancus impetus est eorum.] Vegetius hoc libro cap. 18. *quia sinistra pars difficilior est, & velut manca in acie consistit*. In sinistro cornu pugnantes quasi mancos esse, & ad vulnera infligenda minùs idoneos, physicam rationem habet. Parti enim dextræ habilior semper adscribitur motus, lævæ firmitas maior: vnde altera gesticulationibus promptior est, altera oneri ferendo accommodatior: Solinus Polyhistor, capite quinto. Magna profectò M. Sergij gloria, celebre & immortale nomen, qui dextra in prœlio amissa, ferream sibi manum fecit, & cùm neutra penè idonea ad prœliandum valeret; vna die quater pugnauit, & vicit sinistra, duobus equis eo insidente confossis: testibus Solino capite 6., Plinio libro 7. capite 28. Idem quoque scriptor lib. 7. capite 17. vires quibusdam dextra parte maiores esse indicat; quibusdam æquas vtraque, aliquibus lævâ manu præcipuas: nec id vnquam in feminis. Hippocrates Aphorismis, *Ambidextra*, inquit, *femina non fit*. *Similiter acies pars, quasi manca consistit.* *Dextra parti motus habilior. Læua manus oneri ferendo accõmodatior.* *M. Sergius ferrea manu pugnauit.* *Ambidextra femina non fit.*

Si aduersarius infirmius dextrum cornu habuerit.] In membranis H, & (quod magis mirere) in cuso codice collegij trium Coronarum inueni: *Si aduersarius infirmiorem dextrum cornu habuerit, & tu longè fortiorem sinistrum*. In M. *Si aduersarius dextrũ cornu infirmiorem*. Scribere debebant librarij, *dextrum cornum infirmiorem habuerit*. Sed offendebantur illi boni viri insolentia vocis: tum potuit *m* litera omissa esse in membranis, propter affinitatem syllabæ proximæ se- *Emendatius Vegetius.*

Gelus, *pro* gelu. quentis in voce *infirmiorem*. *Gelus* pro *gelu* antiquos dixiſſe, liquet multis locis apud Lucretium, & notârunt Grammatici, vt ſuprà monui. Itidem *cornus, tonitrus*, pro *cornu, tonitru*: & contrà *artu* pro *artus*, antiqui declinârunt. teſtis Priſcianus libro ſexto. Lucretius lib. 2.

Sic Cornus, tonitrus.

Contrà artu, *pro* artus.

Præterea à lumen per cornum tranſit.

Curtius lib. 4. *Hæc dexteri cornus facies erat; in læuo Craterus equites habebat.*

Cùm ordinaueris aciem ante quadringentos, vel quingentos paſſus.] Membranæ H. malebant *quadraginta, vel quinquaginta paſſus.*

Sperare, pro timere. Non ſperante eo.] Tropus eſt, acyrologiam ſcholæ vocant. quo exemplo *promittere, minari, ſperare*, valet, *timere*.

Quia mediam aciem ſuam, qui ſic dimicat, nudare compellitur.] In aliquibus *denudare compellitur*. Sic alibi ex VV *denitare*, pro *vitare* reſtitui. Sic apud Arnobium *mala dicuntur voluntate alterius enaſci. Minerua ex capite Iouis enata.* Item, *aras exædificare diis* apud eundem Arnobium.

Denitare, Enaſci, Exædificare.

Conſiderandus Vegetij locus. Quòd leuem armaturam, & ſagittarios ante mediam aciem ponit.] Pro *mediam*, codices quotquot videre mihi contigit, ſubſtituunt *primam*. Simile mendum capite vltimo huius libri: *Qui leuem armaturam optimam regit, vtramque alam hoſtis inuadat, ferentarios ante mediam aciem conſtitutis: qui eſt quintus modus.* Nam & iſthic τὸ *mediam* veteres libri mei ad vnum omnes abiiciunt, nec aliud quid in locum reponunt. Aciem verò Iſidorus dictam ait, quòd ferro armata ſit, & acumine gladiorum. hæc alas habet, & cornua, frontem, globos, nodos, cuneos, ſerras, forfices: quæ omnia & formas, & nomina ab ipſis rebus, de quibus tranſlata ſunt, imitantur. De nodo & cuneo paulo antè diximus. *Alas* Cincius apud Agellium definit, *equitum ordines, quòd circum legiones dextra ſiniſtráque, tanquam alæ in auium corporibus, locabantur.* Meminit quoque Vegetius lib. 2. capite 1. *Cornua dicta extremitas exercitus, quòd inſtar cornu ſit.* vt ſcribit Iſidorus libro nono capite tertio.

Acies vnde dicta.

Schemata aciei vnde nomen ſumpſerint.

Quid ala exercitus.

Quid cornua.

Longiſſimè à dextra parte aduerſariorum remoue.] Quatuor codices Suſiani & M. S. & H. ſcribunt, *longiſſimè ab acie aduerſariorum remoue*. quod generalius eſt. indicat enim præterquam à dextra aduerſariorum, etiam à media eorundem acie copias noſtras in ſexta depugnatione remouendas.

Reducta in poſſeſſionem Vegetij lectio.

das. Et quod ſubnectitur: *Nam ſi partem ſiniſtram*, pro eo VV partim, *Nam cùm ſiniſtram*; alij, *quia cùm ſiniſtram.*

Quo genere in itineribus ſæpe confligitur.] Hæc verba pro inſcriptione ſeu titulo ſunt noui capitis in M. H. & omnibus Suſij.

Hoc eſt, ſi montem; aut mare, aut flumen, aut lacum.] Verba duo, *hoc eſt*, in contextum recepi iubentibus libris. Ad rem ipſam quod attinet, ſuadeo adeundũ Frontinum lib. 2. Strateg. cap. 2.

Ratio, quare Vegetium duobus verbis auxerim.

Sed in illa ala, quæ munitionem non habet, omnes equites & ferentarios ponas.] Abiiciebant hinc aliquot exemplaria, VV τὸ *ala*, & ſic videbitur reſpexiſſe Vegetius ad id quod præmiſerat, *aut paludes, aut abrupta in vna parte habeas.* Præcipit auctor noſter ad eam alam, ſeu exercitus partem, quæ mari, flumine, lacu, monte, aut oppido munita non eſt, equitatum omnem & ferentarios adhiberi; quò expeditior ſit prœliandi facultas. Cæſar tertio Belli ciuilis: *Dextrum cornu eius riuus quidam impeditis ripis muniebat. quam ad cauſam cunctum equitatum, ſagittarios funditoréſque omnes in ſiniſtro cornu obiecerat.*

Illi aciei parti, quæ flumine ciuitate munita non eſt, equitatum & ferentarios omnes adhiberi oportet.

AD CAPVT XXI.

Ex deſperatione creſcit audacia.] De emittendis hoſtibus & non nimis arctè concludendis, ne ex deſperatione pugnandi audaciam ferociamque ſumant, inſignia ſtrategemata collegit Frontinus lib. 2. cap. 6. Quintus Curtius: *Antipiti*, inquit, *malo oppreſſi memorabile tamen prœlium edunt; vt opinor, ignauiam quoque neceſſitas acuit, & ſæpe deſperatio ſpei cauſa eſt.* libro quarto.

Deſperatio, militum virtutem ſæpe excitauit.

Multi more pecudum trucidantur.] Etſi deſtituant hîc VV libri, audeo tamen adſerere ſcripſiſſe Vegetium *inulti.* quod verbum & ſuprà apud hunc ſcriptorem in poſſeſſionem miſi. In quo rectè & ordine me facere indicat, quod paulo antè præmittitur, *libenter cupit commori, qui ſine dubio ſcit ſe moriturum.* is me hercules virorum fortium conatus ſemper fuit, vt cùm moriendum ſibi viderent, inulti ne caderent, pecudumque more ſe paterentur trucidari. Videnda oratio T. Sempronij Gracchi, quam ille inductus in inſidias, ad milites ſuos in eum finem habuit, apud Liuium lib. 34.

Coniectura in Vegetium.

Fortes dum moriendum ſibi vident, operã dant ne occumbant inulti.

Nec inſequentium vllum periculum.] Contrarium experientia docuit. ſæpe enim ipſi victores, quòd nimis feruidi eſſent in perſequendis hoſtibus, quam nacti erant, hoſtibus reddidêre victoriam. cuius rei exempla antè à me propoſita fuerunt, inter cetera præcepta Imperatoria. Peritiſſimus artis bellicæ rex Epirotarum Pyrrhus memoriæ prodidit, non eſſe pertinaciter inſtandum hoſti fugienti; non ſolùm ne fortiùs ex neceſſitate reſiſtat, ſed vt poſteà quoque faciliùs acie cedat, ratus non vſque ad perniciem fugientibus inſtaturos victores: Frontinus lib. 2. ca. 6. Item Vegetius cap. 22. hoc libro. Nihil enim periculoſius exiſtimatur, quàm ſi inconſultè inſequentes, ab his, qui in ſubſeſſa fuerint, vel qui ante ſe parauerint, obſeruentur. Videndus quoque Vegetius hoc lib. cap. 25.

Hoſti fugienti non nimis pertinaciter inſtandum.

Inconſultè inſequi periculoſiſſimum eſt.

Arma conuerterint in fugam.] Verba illa, *in fugam*, in octo libris meis non videas. Salluſtius Catil: *in fuga*, inquit, *ſalutem ſperare, cùm arma queis corpus tegitur, ab hoſtibus auerteris, ea verò dementia eſt. Semper in prœlijs iis maximum eſt periculum, qui maximè timent, audacia pro muro habetur.*

Maximè timidis in prœlio, maximum ſemper imminet periculum.

Primùm vt tui neſciant ideò te recedere.] Rectè, quiſquis eſt, monuit: *Exercitus incommoda tanquam vulnera corporis tegenda eſſe.* in quam ſententiam inſignia ſtrategemata apud Frontinum libro ſecundo, cap. 7. Intereſt quoque non parùm, vt etiam tui milites in ipſa prœlij confuſione, certiores fiant de ducis conſilio. vno exemplo Hannibalis id facilè declarabitur, ſumpto ex Appiano De bellis Punicis: *Hannibal viſo in quodam colle Hiſpanorũ Gallorumq; globo, equum illò adegit, vt & hos adduceret.* (factum autem id prœlij reſtaurandi gratiâ:) *reliqui cauſam abitus non intelligentes, & rati eum fugere, vltrò contentionem remiſerunt, turbatiſq; ordinibus fugerunt, non quà Hannibal, ſed quà cuique viſum eſt.*

Incommoda exercitus, vt vulnera tegenda.

Etiam in confuſione prœlij intereſt, vt militibus de ducis voluntate conſtet.

Propterea plerique ante pedites equites poſuerunt.] Non abſimile Cæſaris ſtrategema; qui relictis in opere duabus cohortibus, quæ ſpeciem munitionis præberent, diuerſo itinere, quàm potuit occultiſſimè reliquas cohortes numero XXXIII. aliò abduxit, libro tertio Belli ciuilis.

Sæpè dum in procinctu alij ſunt, alij alio abducuntur.

Vt diſcurrentes aduerſarios videre non ſinerent, quando pedites abſcedebant.] Tres apud me libri M. S. & H. qui malunt, *quemadmodum pedites abſcedebant.*

Item articulatim incipientes à primis.] Malo ex codicibus

dicibus M. S. H. *particulatim:* quod mihi pro genuino eſt. Ammianus libro 23. *Cutes vinis hominibus detrahunt particulatim, vel ſolidas.* item lib. 31. *Vbi particulatim, perq; facta magis multitudo minui deberet.* Fruſtrà extraneos adhibemus, cùm domi ſint, quibus hoc confirmare poſſumus: Vegetius hoc libro cap. 11. *Ne dum per anguſta portarum particulatim procedit exercitus, à collectis & præparatis debiliter inimicis.*

Genuina Vegetii ſcriptura repoſita.

Particulatim.

Et ſi hoſtes inſequi voluiſſent, à leui armatura, quæ antè occupauerat locum, additis equitibus, fundebantur.] Tam facilè, mi homo, non funduntur hoſtes, quàm tu putaſti, quiſquis id verbi auctori noſtro ſuppoſuiſti. Alio hîc verbo opus, quod ex M. exemplari, cui & alter Suſianus accedit, repono, *additis equitibus defendebantur.* Debebit, nì fallor, mihi Vegetius ob verbum tam ſignificans tam proprium ſibi redditum. Non enim hîc funduntur ſtatim hoſtes inſequentes; ſed *defenduntur,* hoc eſt *prohibentur, arcentur,* ne ad collem aſcendant. eâ phraſi Q. Claudius Quadrigarius dixit, *A pinnis hoſtes defendebant facillimè.* Item Cicero: *Si quis non defendit iniuriam, neque propulſat à ſuis, cùm poteſt, iniuſtè facit:* 3. Officiorum. Iterùm Vegetius libro quarto capite 10. *aqua defendatur ab hoſtibus.* Defendere & offendere inter ſeſe aduerſa ſunt; quorum alterum ſignificat ἐμποδὼν ἴχειν: alterum ὀπισθόποδα ποιεῖσθαι: Agellio teſte lib. 9. Noctium Atticarum, cap. 1.

Adempta iterùm magna macula Vegetio.

Defendere, pro arcere, Latiniſſimè dicitur: Vſus ita Cicero, Cæſar, alij. Pari phraſi cataphracti equites, Defenſores ſupra nũcupati.

Nihil enim periculoſius exiſtimant, quàm ſi inconſultè inſequentes, &c.] Ita eum locum primus edendum curaui, exempla VV quinque ſecutus. Vulgaris lectio ita habebat: *Nihil enim periculoſius exiſtimatur, quàm ſi inconſultè inſequentibus, ab his, qui in ſubſeſſa fuerint, vel antè ſe parauerint, obuietur.* Obſeruare poſſunt, & qui ante ſe parârunt, & qui in ſubſeſſa ſunt; ſed vtrique non tam rectè poſſunt dici, obuiare.

Meritò ſcriptura Vegetij vulgaris reiecta.

Ac nihil tale ſuſpicantibus ſuperuentus adſolent fieri.] Hoc illud eſt, quod Spartanorum rex ſuos milites monuit, non exſpectandum donec circumuenirentur ab hoſte, ſed dum nox occaſionem daret, ſecuris & lætis ſuperueniendum. quod ex Hiſtoriis Trogi Iuſtinus propoſuit libro ſecundo.

Superueniendum lætis & ſecuris.

Tamen ad defenſionem ſuam poteſt accuſare fortunam.] Rectè quidem hoc, ſi publica pugna victus eſt. nam,

Fortuna in re militari plurimum poteſt.

teſte Cæſare lib. 6. belli Gallici, *Multum cùm in omnibus rebus, tum in re militari poteſt fortuna.* Id Epheſius quoque Heraclitus adfirmauit; addens, ab inertibus & ignauis, euentus variante fortuna, ſuperatos aliquoties viros fuiſſe præſtantes: quod & Ammianus Marcellinus notauit lib. 21. Iſocrates Archidamo, & Plutarchus in Apophthegmatibus. Flauius noſter, rem militarem ſola virtute, vel certè felicitate putauit contineri, lib. 3. prologo. Idemque libro 3. capite vltimo, *In prœliis*, inquit, *amplius ſolet fortuna poteſtatis habere, quàm virtus.* Eâdem de re Cicero in eâ, quam pro M. Marcello habuit: *Bellicas laudes ſolent quidam extenuare verbis, eaſque detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne propriæ ſint imperatorum. Et certè in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus multùm adiuuant: maximam verò partem, quaſi ſuo iure fortuna ſibi vendicat, & quidquid eſt proſperè geſtum, id pene omne ducit eſſe ſuum.*

Ignaui quandoque præſtantiſſimos ſuperarunt.

Laus bellica partim ducibus detrahitur, & cum militibus communicatur:

Maximam eius partem fortuna ſibi vendicat.

Qui verò ſuperuentus, ſubſeſſas, inſidias paſſus eſt, culpam ſuam non poteſt excuſare.] Cenſui *verò inſidias* gloſſema eſſe alterius verbi *ſubſeſſas*, olim non ita cogniti. vt enim ſuperuentus vi inſertur; ita ſubſeſſæ, fraudulenter, inſidioſè collocabantur.

Abſterſa iterum macula Vegetio.

Agmen quid ſit.

Vbi ad agmen hoſtiũ peruenerunt equites.] Agmen propriè dicitur, cùm exercitus iter facit, ab agendo, id eſt eundo, vocatum: vt auctor eſt Iſidorus lib. 9. cap. 3.

Modus collocandi ſubſeſſas.

Tentant leuiter, atque diſcedunt.] Apud Appianum De bello Hiſpanienſi, Viriatus inſidias in ſaltu quodã poſuerat; qui vbi adeſſe Vectilium ſenſit, ſimulauit fugam: vbi verò ille inſidiarum locum præteriiſſet, in eum conuerſus, impetum fecit: ibi illi, qui in inſidiis erant, prodeuntes, vndique Romanos circumuenire, cædere, aut viuos capere, aut ex præruptis locis deiicere.

Recte Vegetius à Modio correctus: Concædes.

Præciſis arboribus vias claudunt, quas compedes vocant.] Palmaria Franciſci Modij emendatio: *quas concædes vocant.* in M. S. H. & duobus Suſij libris *concides* vocantur; quanquam *cõcædes* in aliis ſcriptoribus appellantur: & ita hunc Vegetij locum olim à Claudio Puteano homine ingenioſiſſimo reſtitutum, teſtatur Dionyſius Lambinus in ſuis Notis ad Æmylium Probum. Mirare quiſquis hæc legis tam graues bonis ſcriptoribus plagas ſuperiori ſæculo inlatas, etſi reclamantibus membranis & libris adeò impreſſis

impreſſis: qui apud me duo ſunt, & *compedes* hîc neſciunt; quas tamen in iis Vegetij editionibus videas, quibus Hermolai Barbari, Guilhelmi Budæi, & neſcio quorum non præfixa nomina. Sed aliorum ſcriptorum tempus eſt teſtimonia audire. Tacitus primo Annalium: *Caſtra in limite locat; frontem ac tergum vallo; latera concædibus munitus.* Ammianus libro 16. *Difficiles vias, & ſuapte natura clinoſas, concædibus clauſêre ſolerter, arboribus immenſi roboris cæſis.* iterum libro eodem: *Sed concæde arborum denſa undique ſemitis clauſis.* Idem ſtrategema Cæſarem video attingere, tertio belli Gallici extremo: *Cæſar*, inquit, *ſilvas cædere inſtituit, & ne quis inermibus imprudentibuſq; militibus ab latere impetus fieri poſſet, omnem eam materiam, quæ erat cæſa, conuerſam ad hoſtes collocabat, & pro vallo ad utrumque latus extruebat.* Idem libro ſecundo de Neruiis loquens: *Teneris arboribus inciſis atque inflexis, crebriſq; in latitudinem ramis enatis, & rubis ſentibuſq; interiectis, efficerant, vt inſtar muri hæ ſepes munimenta præberent; quò non modò non intrari, ſed ne perſpici quidem poſſet.* Itidem Appianus De bellis Illyricis, Iapodes præciſis nemoribus Cæſarem ad ſe venientem prohibuiſſe, narrat.

Iapodes arboribus præciſis Cæſarem ad ſe venientem defendunt.

Qui verò ſequitur aduerſis ſemitis, longè antè deſtinat expeditos.] Scribo ac diſtinguo: *Qui verò ſequitur, aduerſis ſemitis longè antè deſtinat expeditos.* Varij apud ſcriptorem hunc vſus, verbum *deſtinare*. Hîc *deſtinare milites*; iterum lib. 4. cap. 18. *deſtinare phalaricas*; alibi *ad loca deſtinata venire* dixit; & *deſtinare miſſilia*, plus centies. Sic mors alicui deſtinata, apud Apuleium lib. 6. & loco aliquem deſtinare. apud eundem deſtinare, etiam deſignare ſignificat, quem petas: interdum etiam prendere & attingere quod petiiſti: vt notat in ſuis Aduerſariis Turnebus.

Deſtinandi verbum varij vſus apud hunc ſcriptorem.

AD CAPVT XXII.

CAMELOS aliquantæ nationes, apud veteres in aciem produxerunt.] Produxit Mithridates contra Lucullum, Antiochus contra Scipionem, vt auctor eſt Plutarchus in Lucullo: *Cræſus prænalido equitatui camelorum gregem oppoſuit, quorum nouitate conſternati equi inſidentes præcipitauerunt:* teſtis Frontinus libro ſecundo capite quarto. De iiſdem Herodianus libro quarto: *His actis Artabanus aderat, equitatum ingentem & ſagittariorum multitudinem adducens; præterea*

Camelos quæ produxerint in aciem.

Camelis cataphractarij insidebant: Castrabantur fœmina in vsum belli. Camelorũ vsus olim & in cursu publico.

cataphractos camelis insidentes, qui prælongis contis prœliarentur. Camelos autem pro equitatu in prœlia productos, & fœminas in vsum belli castrari solitas, tum de odio aduersus equos naturali, adnotauit Plinius libro septimo capite decimo octauo; Solinus cap. 52. Quin & in angariis & cursu publico camelis antiquos cucurrisse, Plutarchus Eumene, & Plinius libro 6. cap. 23. testantur. Diodorus Siculus ad cursum adsuefactos camelos, plus centum octoginta septem passuum milia confecisse scribit lib. 19.

Vt Vrsiliani in Aphrica, Macetes hodieque producunt.] Mirum quàm hîc inter se dissentiant veteres libri. S. *Et Triciliani intra Aphricam vel ceteri mane ices hodieq; producunt.*

Quæsitum de nomine populi cuiusdam Aphricani.

H, *Vt Trecilliani in Africam vel ceteris Mazetes ho. pro.* imò quot apud me codices, tot diuersæ lectiones. Diu quæsiui qui illi Aphricani populi essent, quos *Tricillianos, Trecillianos, Circillianos* librarij vocârunt. In codice M. *Vrtilani* dicebantur: in altero Susij *Vrtiliani*. *Vsillam* ciuitatẽ in Zeugitana siue Numidia noua, agnoscit Ptolemæus lib. 4. cap. 3. eamq. *Vsulam* video vocari in Itinerario prouinciarum. Aliud in Numidia oppidum *Vthisia*, apud Melam libro primo capite sexto. Videant eruditiores an ab altero horum oppidorum nomen prædictis populis imponendum sit; tum an verba illa *vel ceteri* in contextum hîc recipienda: quod iubent sex optimæ notæ libri; quanquam aliud sub iis latêre addubito.

Macetes hodieque producunt.] Libri *Mahetes*, vel *Mogetes* vocant. in optimis mss. *Mazetes* reperi. Ipsa Macedonia etiam Macetia dicta; & populus nunc Macetæ, nunc Macedones. qua de re videndæ Chilo: Bongarsij Notæ in Iustinum.

Macedones etiã Macetæ dicti.

Sed hoc genus animalium arenis & tolerandæ siti aptum.] In M. *Sed hoc genus animalium toleranda siti est aptum.* quod probarem si pluribus probatum esset libris. Plinius autẽ & Solinus auctores sunt camelos sitim etiam in quatriduum tolerare: verùm, cùm occasio bibendi data est, impleri & in præteritum & in futurum, obturbata priùs conculcatione aqua; aliter potu non gaudere. Videndi eâdem de re Didymi Georgica, & Constantinus De agricultura cap. 22. lib. 16.

Camelus sitim tolerat in quatriduum.

Aqua obturbata gaudet.

Confusas etiam in puluere vento vias absque errore dirigere

dirigere memoratur.] Si liceret à tot exemplaribus diuersum sentire, scriberem lubens *confusas etiam puluere vias.* quasi τὸ *in* geminatione factum sit ex *m* littera præcedenti: & *vento* interpretatoris alicuius glossema sit; nisi magis arrideat coniectura Gab. Rolandij, quæ talis est, *Confusas etiam in puluerulento vias.* *Suspectus mihi hic Vegetij locus: Emendatus de coniectura.*

Ceterùm præter nouitatem inefficax bello est.] Inserunt editi olim codices C. S. & tres mss. *præter nouitatem si ab insolitis videatur, inefficax bello est.* pro quo in M. *si absolis videatur.* in H. *si hoc vti videatur.* quæ magis faciunt vt Fr. Modio adsentiar, qui hæc pro glossemate habenda censuit. Vide Gesnerum libro primo De quadrupedibus. *Modio adsentior.*

Cataphracti equites propter munimina, quæ gerunt.] Hi milites à Lampridio, & aliis eius æui scriptoribus *Cataphractarij* appellati. itidem *velites*; ab his *velitares*; *scutati*, *scutarij*; *hastati*, *hastarij* nominati. De cataphractorum in exercitu munere, Nazarius Panegyricus ita scribit: *Cataphractos equites, in quibus maximum fleterat pugnæ robur. his disciplina pugnandi est, cùm aciem arctauerint, seruent improsionis tenorem; & immunes vulnerum, quidquid oppositum est, sine hæsitatione perrumpunt.* De armaturâ horum militum, & equorum, quibus insidebant, digna putaui memoriâ quæ ex diuersis scriptoribus obseruaui. Primò apud Seruium, qui vndecimo Æn. ita scribit: *Cataphracti sunt equites, qui & ipsi muniti ferro sunt, & equos similiter munitos habent.* quo in loco etiam Sallustij verba hæc ex incerto libro subiicit: *Equis paria operimenta erant, quæ lintea, ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant.* Disertè id explicant versus Virgilij: *Cataphracti, & cataphractarij.* *Cataphractorum munus in acie.* *Cataphracti omni specie ferrei:* *Itidem eorumdem equi.*

Spumantemq; agitabat equum, quem pellis aênis
In plumam squammis auro conserta tegebat.

Vtrorumque armatura lorica linea plumata, seu squamata laminis.

Itidem Iustinus lib. 41. *Munimentum ipsis equisq; loricæ plumatæ sunt, quæ vtrumque toto corpore tegebant.* Ammianus lib. 24. *Hostem vndiq. laminis ferreis in modum tenuis plumæ contectum.* itidem Curtius lib. 4. & aliis infinitis locis. Hos equites etiam *Clibanarios* appellârunt Persico more: quod addo, ne diuersos fuisse in exercitu tyro existimet. Lampridius in Alexandro, de Persis loquens: *Cataphractarios, quos illi Clibanarios vocant, decem millia in bello interemimus.* Addam, ne quid scrupuli hæreat, Ammiani Marcellini testimonium, ex quo non vulgaria de armatura horum militum disci quoque pote- *Clibanarij, iidem qui Cataphractarij.*

Armatura Clibanariorum, quasi inspicienda proponitur.

runt. is libro decimo sexto: *Incedebant*, inquit, *hinc inde orâ, gemini armatorum, clypeatus atque crista tus, coruſco lumine radians, nitidis loricis induti: ſparſiq; cataphracti equites (quos Clibanarios dicitant Perſæ) thoracum muniti tegminibus, & limbis ferreis cincti, vt Praxitelis manu polita crederes ſimulacra, non viros, quos laminarum circuli tennes apti corporis flexibus ambiebant, per omnia membra deducti, vt quocunque artus neceßitas commouiſſet, veſtitus congrueret, iunctura coherenter aptata.* Ab eodem porrò ſcriptore munimen capitis cataphracti diſcendum eſt, quod ipſum apud alios ſcriptores ita ad viuum expreſſum, non puto à quoquam repertum iri. Sed ipſum Ammianum audiamus potiùs. is libro 25. initio: *Humanorumq; vultuum ſimulacra ita capitibus diligenter aptata, vt imbracteatis corporibus ſolidis, ibi tantùm incidentia tela poßint hærere, qua per cauernas minutas, & orbibus oculorum adfixas, parcius viſitur; vel ſupremitates narium anguſti ſpiritus emittuntur.* Neſcio qua auctoritate nixus ſit Alexander Neapolitanus, qui lib. 6. Genial. cap. 22. Clibanarios, & Clupellarios eoſdem facit, diuerſos autem à Cataphractis. in hoc illum errare liquet ex iis, quæ iam antè diximus; & metuo, ne ſimiliter & in altero ſuum nobis commentum, vel ſomniũ potiùs, narret. Clupellariorum Tacitus meminit; ſed equites eos fuiſſe, ex illo ſcriptore doceri nõ poteſt.

Clibanariorum caßis qualis.

Ab Alexandro Neapolitano diſſentio.

Clupellarij.

Propter munimina quæ gerunt.] In libro veteri M. impreſſo legitur: *propter munimina qua egerunt.* de quo aliàs à me dictum eſt. Munimina & munimenta pro munitionibus, locis munitis, vt caſtris, caſtellis, quandoque ſumpta apud Liuium, & alios. vtrumque etiam pro armis vſurpatum. Curtius lib. 4. *Munimento corporis ſumpto proceßit ad milites.* Ouidius: *Vrbibus obſeßis clauſa munimina portæ*

Proſunt. ———

Munimina. Munimenta.

Capi facile eſt.] Addunt alij libri, & inter illos membranæ, *capi facile eſt ab hoſte*: ſed, meo iudicio, id nimis-quàm ineptum ſit.

Quoniam frequenter obnixi contra diſperſos pedites, quàm contra equites.] Diu me locus hic exercuit; & diſcordia librorum penè facit me, vt cum Modio vſurpem illud antiquum N. L. Edendum curauit Modius: *Quoniam frequenter obnixi*, puto ex membranis H. in quibus erat, *qui frequenter obnixij*. ſed *obnoxij* legendum ibidem indicatum eſt. Equidem in omnibus ceteris, quos vidi ſcriptos & impreſſos,

Deſperatus Vegetij locus:

preſſos, *obnoxij* ſcribebatur. Id primum eſt. De certo, codices veteres audiamus: In C. P, *Et laqueis frequenter obnoxij*. eoque accedere videtur S. *aliáque iis frequenter obnoxij*. Vidi tamen tres membranas, in quibus *verbi laqueis* ne veſtigium quidem vllum appareret. Neque id agnoſcit M dum legit: *Et ſunt frequenter obnoxij tam contra diſperſos pedites, quàm contra equites.* Sed iſthîc *tam* particulam inculcatam eſſe, certiſſimum eſt. Habeo nunc quod fugiam; nondum habeo quod ſequar. Neſcio enim an Latini ſermonis ratio patiatur, vt dicamus, obnoxios eſſe cataphractos contra pedites. Id enim ſi mihi detur, habebo quomodo locum totum interpreter. Sequar enim codicem M. & *frequenter* mihi erit pro *magis frequenter*. qua phraſi Ammiani illud dictum eſt: *Et properantes cito, quàm conſiderato curſu*: lib. 16. Idem: *Multis acceptis vulneribus quàm illatis*: lib. 20. Tale & Vegetij illud: *Ita vt duplum pondus cratis haberet, quàm ſcutum publicum habere conſuenit*: libro primo cap. 11. Iterum Ammianus: *Suſpicatus parum, quàm oportuerat miſſum*: libro 28. iterum Ammianus lib. 19. *Aurum quippe gratanter prouinciales corporibus dabunt*, hoc eſt, magis gratanter, lubentiùs prouinciales aurum conferent, qui tyrocinia in vſum Romanorũ cogãtur, quàm ipſi nomina militiæ dare volent. De iſtiuſmodi loquendi genere dixi libro primo De Particulis linguæ Latinæ. Quod autem ad laqueos attinet, ſcio fuiſſe in ludo gladiatorio exercitium laqueatorum, qui laqueo fugientes inſequebantur, & ſi poterant illaqueare, proſternebant. quod docet Iſidorus lib. 18. vbi & ſimile certandi genus de retiariis propoſuit. Tyrij Macedones vrbem cum turribus oppugnatum venientes, retibus illaqueaſſe, & ita in terram deiecíſſe dicuntur. narrat Diodorus lib. 17. Et memini ab Olao Magno in Hiſtoria populorum Septemtrionalium, Finnos, ſeu Finlandos, inter Septentrionales numerari, qui laqueis & retibus in prœlium egrediuntur, quibus captum, vel irretitum ſiue hominis, ſiue equi caput, aut aliud membrum, trahendo in caſum repentinũ torqueant. Sed iſtiuſmodi laqueatores in exercitu Rom. fuiſſe, non auſim ſine auctore primus adfirmare. Tum alios laqueos videtur indicare quod ſequitur, *diſperſos*. Id fieri potuit, ſi venientibus cataphractis, aciem aduerſarij diducerent, dein quos ludificandos receperant, reductis agminibus includerent. quo

Idem tentatus.

Poſtremus, pro comparatiuo tam in nominibus, quam in aduerbiis.

Laqueatores in ludis.

Laqueatores in exercitu.

Alij videntur apud Vegetium laquei.

ſtrate-

ſtrategematę veteres vſos contra hos equites, audies ex Nazarij Panegyrico cap. ſeq. Iam te mitterem, amice Lector; ni haberem quod putarem magni intereſſe te ſcire: ſcilicet Cataphractis equitibus plus periculi à peditibus, quàm ab equitibus fuiſſe. Ammianus libro decimo ſexto: *Norunt licet prudentem ex equo bellatorem cum Clibanario noſtro congreſſum, frænа retinentem & ſcutum, haſtа vnа manu vibrata, tegminibus ferreis abſcondito bellatori nocere non poſſe: peditem verò inter ipſos diſcriminum vertices, cùm nihil caueri ſolet, præter id quod occurrit, humiliter, occultè reptantem, latere forato iumenti incautum rectorem præcipitem agere, leni negotio trucidandum.*

Cataphractis plus immineбat periculi à peditibus.

AD CAPVT XXIV.

Quadrigæ vnde dictæ.

QVADRIGAS falcatas in bello.] Currus hos falcatos quatuor equorum fuiſſe, ex ipſo nomine apertum eſt. Bigas quis primus inuenerit, quis quadrigas, docui libro ſecundo. ceterùm quis primus in aciem, hos currus falcatos produxerit, nondũ ſatis mihi cõſtat. A Parthis frequenter vſurpatos hiſtoriæ loquuntur. Impetũ & figuram eorundem vnus Q. Curtius facilè indicabit: *Ipſe ante ſe falcatos currus habebat, quos ſigno dato vniuerſos in hoſtem effudit. ruebant laxatis habenis aurigæ, quò plures nondum ſatis proniſo impetu proterèrent. Alios ergo haſtæ multùm vltra temonem eminentes, alios ab vtroque latere demiſſæ falces laceraũere;* libro quarto. Iterum libro eodem: *Ducentæ falcatæ quadrigæ, vnicum illarum gentium auxilium, ſecutæ ſunt, ex ſummo temone haſtæ præfixæ ferro eminebant. Vtrimque à iugo ternos direxerant gladios, & inter radios rotarum plura ſpicula eminebant in aduerſum. aliæ deinde falces ſummis rotarum orbibus hærebant, & aliæ in terram demiſſæ, quicquid obuiam concitatis equis fuiſſet, amputaturæ.* Figuram fieri præcepimus, qualem vides ſubiectam. In quâ tamen exprimendâ pictor voluntati meæ non planè ſatisfecit; quòd maiorem hominum numerum adhibuerit, quàm quem quatuor equi permittant: qui ſex aut octo tantùm armatos requirere videbantur.

Quadrigis falcatis Perſæ ferè vſi.

Earum quadrigarũ deſcriptio.

Quadrigæ falcatæ Perſicæ.

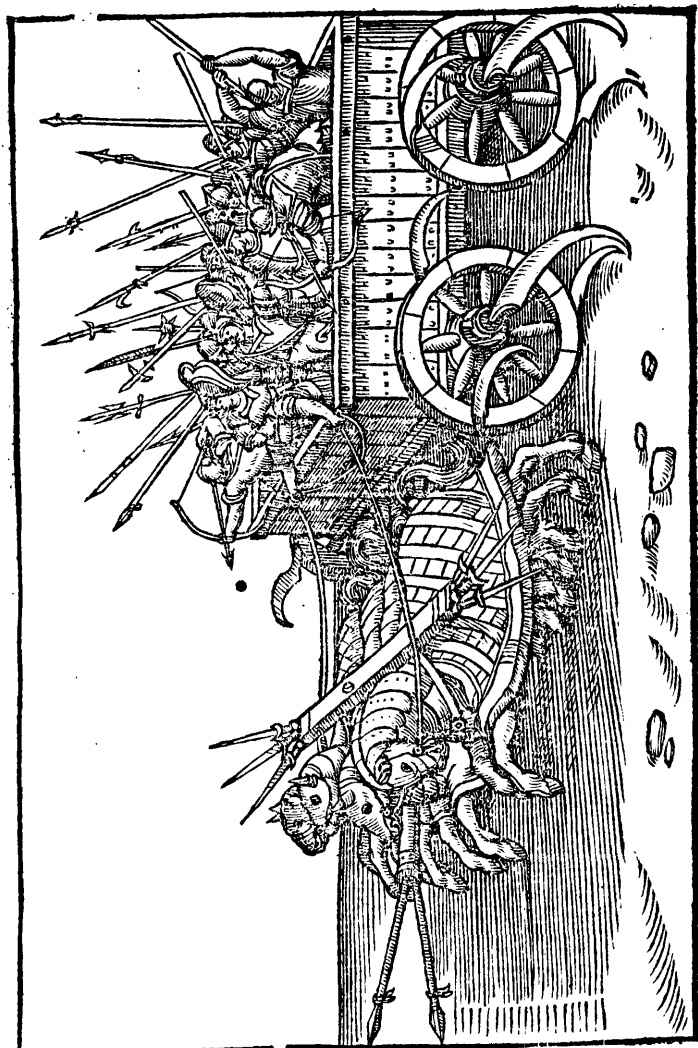

Operæ

Operæ pretium facturi videbimur, si ex quo figuram horum curruum didicimus, ab eodem quoque resistendi rationem hauriamus. Q. Curtius dicto lib. 4. *Currus, inquit, qui circa prima signa turbauerant aciẽ, in phalangẽ erant innecti. Macedones confirmatis animis in medium agmen accipiunt. vallo similis acies erat, innxerant hastas, & ab vtroque latere temerè incurrentium ilia suffodiebant; circuire deinde currus, & propugnatores præcipitare cœperunt.* Aliam quoque rationem prohibendarum quadrigarum L. Sylla inuenit; qui palos in terram defixit, inter quos milites quadrigis venientibus tuti essent: quod tradit Frontinus libro secundo cap. tertio. Aliud contra eosdem remedium Alexander Magnus excogitauit; præcepit enim suis, vt si falcatos currus cum fremitu Barbari emitterent, ipsi laxatis ordinibus impetum incurrentium exciperent: haud dubius sine noxa transcursuros, si nemo se opponeret: sin autem sine fremitu immississent, eos ipsi clamore terrerent, pauidosque equos telis vtrimque suffoderent: Curtius testis libro quarto. Visum est & alios currus falcatos proponere, quos tribus figuris infrà subiectis explicat auctor incertus libelli De rebus bellicis, Notitiæ imperij adiectus.

Ratio excipiendi quadrigas falcatas.

Alia ratio.

Alia ratio.

Currus

Currus Drepanus.

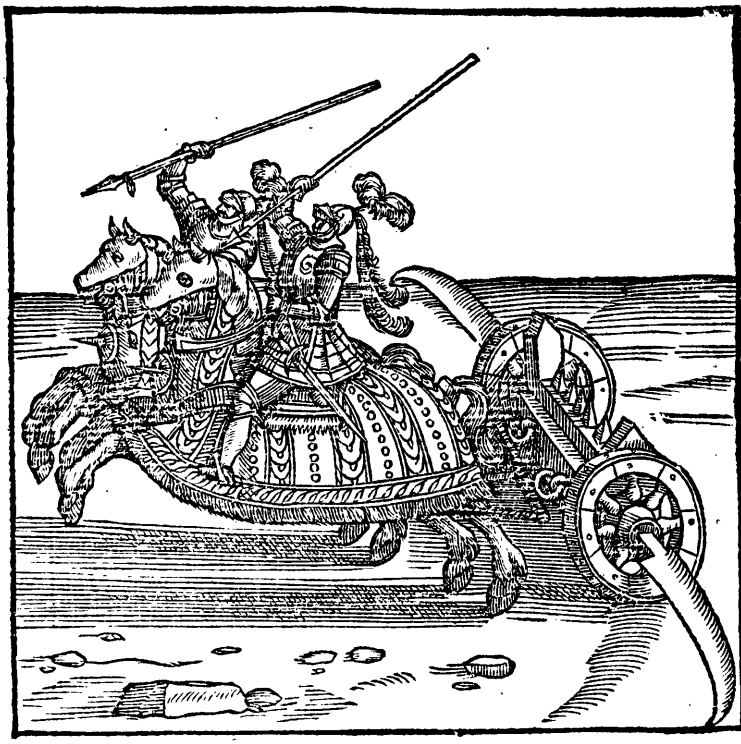

Huiuſmodi, (inquit ille auctor) *pugnacis vehiculi genus, quod armis præter morem videtur inſtructum, reperit Parthicæ pugnæ neceſſitas. Sed hoc ſingulis bene munitis inuecti equis duo viri, veſtitu, & armis, ferro diligenter muniti, citato curſu in pugnam rapiunt. cuius poſterior ſupra currum pars cultris in ordinem extantibus communitur, videlicet ne facilis à tergo cuiquam præbeatur adſcenſus. Falces verò acutiſſimæ axibus eiuſdem currus aptantur, in lateribus ſuis anſulas habentes, quibus*

quibus innexi funes, pro arbitrio duorum equitum laxati quidem explicant, repreſſi autem erigunt falces. qualia verò huiuſmodi machinæ funera hoſtibus immittant, vel quàs turbatis ordinibus ſtrages efficiant, dicent ii & iis qui vſu bella cognoſcunt.

Curro-Drepanus ſingularis.

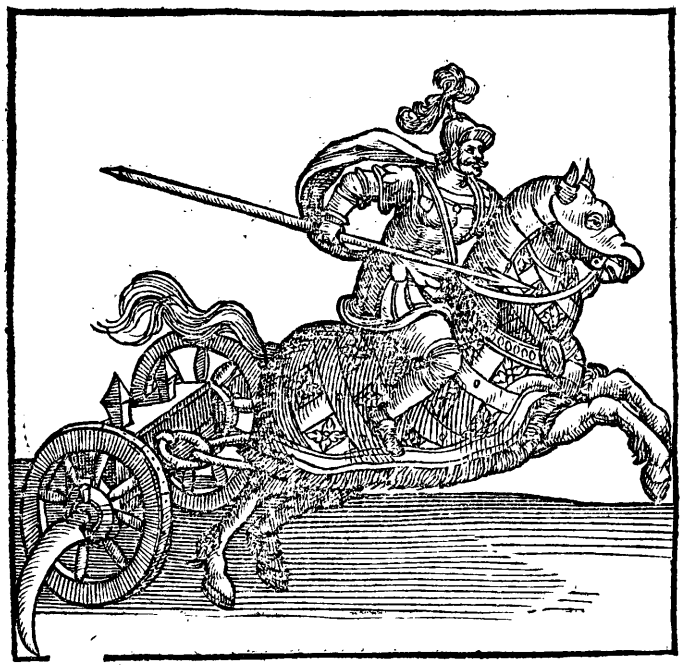

Curro-

Curro-Drepanus clypeatus.

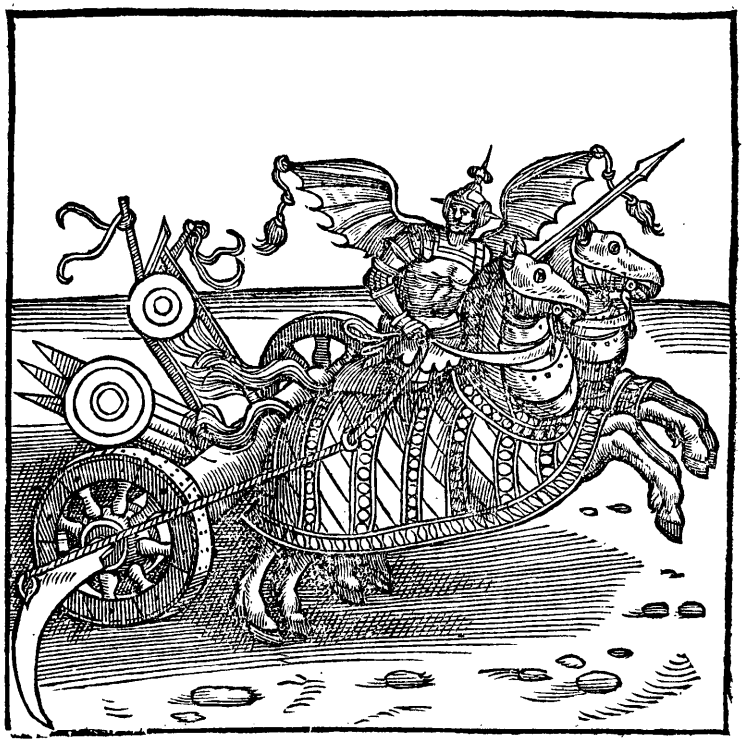

Expoſitio curro-Drepani clypeati.

Machinæ (inquit) *huius admiratio habet nouitatis aliquid. Eſt enim à ſuperioribus curribus quadam parte diſsimilis. hinc enim poſterior vehiculi pars verberibus ſpontaneis ad imitandos equos, & clypeis acuto ferro circumdatis, velut in propugnaculo poſitis communitur.* Non impertinens erit adſcribere quod de eſſedariis memoriæ prodidit Cæſar; qui eo genere pugnæ Britannos plerumque in prœliis vti conſueſſe, teſtatur quarto De bello Gallico: vbi etiam ad indicandum id genus pugnæ hæc ferè ſubdit: *Ge-*

Quid diſſert tertius hic curſus à præcedentibus.

Eſſedariorum qualis fuerit pugna:

nus hoc eſt ex eſſedis pugnæ: Primò per omnes partes perequitant, & tela coniiciunt. atque ipſo terrore equorum & ſtrepitu rotarum ordines plerumque perturbant. & cùm ſe inter equitum turmas inſinuauêre, & ex eſſedis deſiliunt, & pedites prœliantur. Auriga interim paullum è prœlio excedunt, atque ita ſe collocant, vt ſi illi à multitudine hoſtium premantur, expeditum ad ſuos regreſſum habeant. Ita mobilitatem equitum, ſtabilitatem peditum in prœlio præſtant, ac tantum vſu quotidiano, & exercitatione efficiunt, vt in declini ac præcipiti loco incitatos equos ſuſtinere, & breui moderari ac flectere, & per temonem percurrere, & in iugo inſiſtere, & inde ſe in currus citiſſimè recipere conſueuerint.

Auriga eorum vbi locus, dum pugnatur.

Antiochus, & Mithridates curribus falcatis vſi.

Rex Antiochus & Mithridates habuerunt.] *Methridates* in M. appellatur. Scio eſſe qui *Mithradatem* vocandum putent. ſed eorum opinionem nuper diluit ſuis in Iuſtinum hiſtoriographum Notis, eruditiſſimus Chilo Bongarſius; quem licet inuiſum, amare cœpi.

Vnóque affliĉto, aut vulnerato equo decipitur.] Codex H. *vnóque adflictu, aut vulnere à tergo decipitur.*

Tribuli ſparſi contra quadrigas falcatas: Sparſi & contra camelorum impoſitionem.

Tribulos abiecerunt.] Hos Romani non ſolùm contra quadrigas falcatas, ſed etiam contra camelos ſparſerunt. teſtabitur Herodianus libro quarto extremo: *Romani quotiens pedem conferebant, facilè ſcilicet aduerſarios ſuperabant, poſtea verò quàm ab equitatu & camelorum multitudine premebantur, fuga ſimulata tribulos, aliaq; machinamenta ferrea acuminata proiiciebant. quæ ſub arenis latentia, neque cuiquam conſpecta, perniciem equitibus & camelorum inſeſſoribus adferebant. quippe illis calcatis equi, potiſſimùm verò cameli (quoniam huic generi molliſſimæ ſunt vngulæ) ſuccidnè claudicabant, excuſſis tergo inſeſſoribus.* Memini in ſimili ſtrategemate apud Curtium libro quarto, & Valerium Maximum, hos tribulos Murices vocatos. Alius quoque in caſtris tribulorum vſus eſſe poteſt: ſi quando ſaxoſus locus ſit, vel qui fodi non poſſit, vel tempus fodiendi deſit, eundem in caſtris ponendis vſum tribuli aptè collocati adferunt, quem & ipſa foſſa præberet. teſtis Leo Imperator, capite vndecimo, numero vigeſimo ſeptimo. Fuêre quoque qui ferreos murices ſparſerunt, quò eruptionem oppidanorum impedirent. auctore Valer. Maximo libro tertio.

Camelis molliſſima vngulæ.

Murices iidem qui tribuli. Tribulorũ vſus in caſtris ponendis.

Eorundem vſus in prohibenda eruptione.

Quod quomodo abieceris, tribus radiis ſtat.] In M. *quod abiectis tribus radiis inſtat*. quam lectionẽ etiam H. membranæ partim iuuant.

Elephantes in prœliis.] Scribo cum VV. *elephanti*. Quibuſdam

buſdam in libris *elephantes* dicebantur: ſed ego illos non audio. Elephantus enim ſecunda inflexione, non elephas, vel elephans declinandum probauit Soſipater Chariſius. Sed nos iſta ſcholis relinquamus,& redeamus ad aciem. Auctor eſt Appianus, Hannibalem elephantos LXXX. ante aciem per interualla,terroris cauſa, conſtituiſſe: Scipionem verò equitarum Numidarum,quòd hi adſueti eſſent ferre odorem & adſpectum beſtiarum, in vtroque cornu locauiſſe. De elephantis in certamine publico adhibitis,plenæ Rom. hiſtoriæ:& videndus Plinius lib. 13. cap. 6. Illud certè ſilentio prætereundum non eſt,ſæpè communi partis vtriuſque periculo prõductos in campũ elephantos. teſtis mihi Hirtius De bello Africano,Plutarchus in Pyrrho, Q. Curtius lib. 8. eò quòd hæ beſtiæ in ſuos frequenter ſe conuerterent. teſtis Appianus De bellis Punicis. Luculentiſſimũ quoque eiuſdẽ teſtimoniũ laudandũ puto, ex lib. De bello Hiſpanienſi: *Vnus*, inquit, *Elephantorũ graui percuſſus ſaxo de muro caput, furere atq. effrenatè ferri cœpit: inq; amicos horrendo clamore furens ſe coniecit,quemuis obuium trudens ac proterens. ſimiliter & reliqui elephanti illius clamoribus exterriti fecerunt: quod quidem ſæpenumerò ſolent, cùm inſaniunt, quemuis vt inimicum accipientes. ob quam eorum perfidiam à quibuſdam communes hoſtes appellati.* Tractæ autem hæ belluæ ad bella à Perſarũ regibus, eò quòd ictibus nõ cederent,aduerſarios mole ſua terrerẽt, cutemq. haberent,quæ nulla vi trãſimitti,nullo ferri acumine penetrari poſſet:quod apud Caſſiodorum traditur libro decimo Variarũ cap. 30.

Elephantus diendum.

Elephanti communi vtriuſque partis periculo in aciem eductit

In ſuos frequenter ſe conuertunt:

Homines equóſque conturbant.]Elephanti non ſpecie ſolùm,ſed & odore,ſtridore criſtisque tam equos,quàm milites terrebant. Ammianus: *Oppoſitis elephantis,qui tardiùs gradientes,magnitudine corporum, criſtarumq; horrore panorem iumentis incutiebant*; lib. 25. Operæ precium eſt audire, quod huic rei remedium Cæſar inuenerit. Is namque Elephantos in Italiam tranſportari iuſſit,quò & miles Romanus ſpeciemque & virtutem beſtiæ cognoſceret, & cui parti corporis eius telum facilè adigi poſſet: ornatusque ac loricatus Elephantus cùm eſſet,quæ pars eius corporis nuda relinqueretur,vt eò tela coniicerentur. Prętereà vt iumenta,beſtiarum odorem, ſtridorem, ſpeciem, conſuetudine captarum non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat conſecutus: nam & milites beſtias manibus pertractabant, earumque

Elephanti etiam criſtati in pugna.

Cæſar elephantos in Italiam tranſportari quare curarit:

Quid ex eo commodi ſenſerit.

tarditatem cognoſcebant, equitesque in eos pila præpilata coniiciebant, atque in conſuetudinem equos patientia beſtiarum adduxerat. auctor eſt Hirtius De bello Aphricano. Ceterùm multo antè tempore M. Curius Dentatus fugato ex Italia Pyrrho quatuor dicitur in vrbem elephantos adduxiſſe. Illud certum eſt, Italiam elephantos primùm vidiſſe eius regis bello, & boues Lucas, in Lucanis viſos, appellaſſe. anno vrbis CCCCLXXII. Vidit eoſdem Roma in triumpho ſeptem annis ad ſuperiorem numerum additis. iterum plurimos anno LII. victoria L. Metelli Pontificis, in Sicilia de Pœnis captos. auctorem habeo Pliniũ lib. 8. cap. 2. & cap. 6. Illud maximè hîc quærendum videbatur, quo tempore ſcilicet has beſtias ipſi Romani in bellum primùm eduxerint. Id bello Philippico, P. Sulpitio Galbâ C. Aurelio Cottâ coſs. (id eſt anno vrbis DLIII.) factum, ex Liuio didici; is lib. 40. *Ante prima* (inquit) *ſigna locatis elephantis, quo auxilio tum primùm Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, vſi ſunt.* His beſtiis ſæpe ante aciem, vt primum impetum ſuſtinerent, interdum poſt exercitus terga ordo datus eſt: pugnaque incepta iiſdem illicò via per ordines patefacta, vt deſubitò viſu ſuo, & hoſtes & equos pariter perterrefacerent; Appiano teſte De bello Hiſpanienſi. Interdum ipſis equitum turmis immiſcebantur; Hirtius De bello Aphricano. Etiam in munere gladiatorio in Circũ productas Romæ has beſtias; per funes quoque inceſſiſſe, aliaque ludicra exercuiſſe, docet Plinius dicto lib. 8. cap. 2. cap. 3. cap. 6. cap. 7. & Dio in Pompeio.

Elephanti in Italia multis annis ante atatem Cæſaris.

Elephanti Roma in triumpho.

Elephãtis quando primùm Romani in bello vſi ſunt.

Elephantorum locus in acie.

Equis miſti.

Elephanti quoq. in ludis Circenſibus.

Primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit.] Teſtis eſt auctor De viris illuſtribus, Pyrrhũ Epirotarũ regem, Læuinum cõſulem apud Heracleam elephantorũ nouitate turbaſſe. nouũ quippe cõſuli erat, has beſtias videre in aciem produci. Teſtes eâdem de re laudare poſſum Plinium lib. 8. cap. 6, Iuſtinum lib. 18. Varronem lib. 6. De lingua Latina, Florum lib. 1. cap. 18, Solinũ cap. 28. Frontinũ lib. 2. Strateg. cap. 4, Cœlium Rhod. lib. 13. cap. 8. Elephantes autem quinquaginta in vſum biennij à Ptolemæo Macedonum rege, hoc bello mutuò eundem accepiſſe, eodem, quo ſuprà, loco Iuſtinus ſcribit. Fuit etiam hic Pyrrhus cautiſſimus, & in inuentione Strategematum valdè induſtrius, primusque, quemadmodum ea diſciplina per calculos in tabula

Elephantes primus contra Rom. in acie poſuit Pyrrhus.

Pyrrhus militaris diſciplinæ peritiſſimus.

tabula traderetur, ostendit. quod de eo refert Donatus in Eunuch. Terent. act. 4. scena 7. Imò rei militaris scientiam in hoc viro tantam fuisse proditum est, vt cum Lysimacho, Demetrio, Antigono, potentissimis regibus bella gerens, inuictus semper fuerit. Illyriorum quoque, Siculorum, Romanorumque & Carthaginensium bellis nunquam inferior, plerumq. etiã victor exstiterit: quæ encomia seu trophæa illi posuit Iustinus, libro vigesimo quinto extremo.

Idem præstantissimus imperator.

Rex Antiochus in Oriente.] Elephantorũ hunc operâ vti consuesse, testis Liuius lib. 46. Et Plinius lib. 8. cap. quinto; vbi Antipatri auctoritatem secutus, tradit duos Antiocho in bellicis vsibus fuisse, etiam celebres cognominibus, Aiacis alterum, alterum Patrocli. Elephantos antequam Macedones in Asiam transierunt, præter Indos & Aphros, populosque his vicinos, nemo prorsus viderat. quod ex Homero probare visus Pausanias lib. 1. Attic. Vbi inter Europæ reges Alexandrum, fracta iam Pori & Indorum potentia, elephantos primùm habuisse refert, & post mortem Alexandri tum alios reges, tum Antigonum plurimos. Pyrrhum quoque in pugna aduersus Demetrium commissa has belluas cepisse.

Elephanti duo Antiochi.

Celebres iidem cognominibus, Aiacis alter, alter Patrocli.

Elephantorum primus vsus apud Indos & Aphros.

Pyrrhus quando ceperit elephantos.

Aduersus quos diuersa excogitata sunt genera armorum.] Inserunt C. M. S. H. & quatuor Susij, *aduersus quos diuersa resistendi excogitata sunt genera armorum*; pro *armorum*, quod tamen in S. nullum est, M. & tres Susij *armatorum* legunt.

Nam & centurio in Lucania.] Membranæ & codex M. reiectis duabus prioribus vocibus, *Turio* scribunt. in duobus Susij *Curio* vocatur. quæ mihi adhuc ignota & Turionis & Curionis virtus: etsi simile scio apud Hirtiũ narrari, lib. de bello Africano; sed de milite veterano quintæ legionis: *Cùm*, inquit, *in sinistro cornu elephantus vulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam inermem impetum fecisset, eumq; sub pede subditum, deinde genu innixus pondere suo, proboscide erecta, vibrantiq; stridore maximè premeret atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin se armatum bestiæ offerret: quem postquam elephantus ad se telo infesto venire animaduertit, relicto cadauere, militem proboscide circumdat, atque in sublime extollit armatum; qui in eiusmodi periculo, cùm constanter agendum sibi videret, gladio proboscidem, quo erat circumdatus, cædere, quantum viribus poterat, non destitit. quo dolore adductus Ele-*

Militis veterani cum elephanto pugna.

phantus, milite abiecto, maximo cum stridore, cursuq; conuersus, ad reliquas bestias se recepit.

Bini cataphracti equi iungebantur ad currum, quibus insidentes clibanarij] Nomen habent in veteri Onomastico P. Danielis, *Clibanarij, quasi tunica ferrei.* Glossæ κλίβανος, *clibanus.* Hoc genus militum optimè describit Nazarius in Panegyrico Constantini: *Operimento ferri equi atque homines pariter obserti, clibanariis in exercitu nomen est, supernè omnibus tectis equorum pectoribus, demissa lorica & crurum tenui pendens, sine impedimento gressus à noxa vulneris vindicabat.*

Clibanariis vnde nomen.

Sariſſas, hoc est longissimos contos in elephantos dirigebant.] Sariſſam hastam prælongam ferro præfixo, eamque à Cleomene primùm Lacedæmoniis traditam, & vtrâque manu torqueri solitam, scribit Alexander lib. 6. cap. 22. At Q. Curtius lib. 9. *Macedo*, ait, *insta arma sumpserat, æreum clypeum, hastam, quam Sariſſam vocant, lænâ tenens.* Quæ Curtij verba dum Valturius lib. decimo De re mil. cap. 3. malè laudat, in eum errorem incidit, vt diceret Sariſſam, æreum clypeum esse, cùm tamen cap. proximo & pluribus, Liuij, Seruij, & ipsius Curtij aliis locis ostendat Sariſſam, vt reuerà fuit, hastam esse prælongam.

Sariſſa hasta.

Valturij lapsus.

Ne [manu sua] elephas bellatorem cõtra se venientem posset apprehendere.] Quæ inclusa vides, damnantur in N. S. H; & desiderantur quoque apud Modestum.

Manum Elephanti Vegetius appellauit: & ita Cicero secundo De natura deorum: Proboscidẽ Plinius & Promuscidem vocat. Etiam Aristoteli dicta προβοσκίς: & Cassiodoro in Variis Nasuta manus. De cetero, adeò vehementes in prœlio has bestias fuisse accepimus, vt manu sua vel proboscide arma virosque corripuerint & super se regentibus tradiderint. quod scribit Curtius lib. 8.

Manus Elephãti: Proboscis, & promuscis.

Nasuta manus.

Elephantorum virtus in acie.

Velites antiqui aduersum elephãtos ordinauerunt.] Appianus De bellis Punicis, cùm de equitatu Italico, id est Auxiliaribus Scipionis loquitur: *Singuli*, inquit, *horum adiunctum habebant velitem armatum multis telis, quibus arceret belluas.* Ibid. paulo pòst: *Scipio equites Italicos ex postrema acie inductos, & leuius armatos iussit ex equis territis desilire, & in Elephantos huc illuc ruentes, tela coniicere; primusq; ipse descendit, & Elephantum procurrentem sanciauit: hoc exemplo confirmatis aliis, & undique iam eos vulnerantibus, retrocedebant.*

Velites, contra Elephãtos emiſſi.

Alij, velitibus equis, cum bestijs congressi.

Hi equis

Hi equis prætercurrentibus ad latiores lanceas, vel maiora ſpicula belluas occidebant.] Modeſtus & S. legunt, *præcurrentibus*: M. & alter Suſij, *prætereuntibus*. ſed magis rem exprimit quod vulgatum eſt. Quod ad latiores illas lanceas, de his ſuprà, cùm de velitaribus haſtis agerem, me dicere memini, cap. 16. Sed dum in hoc certamen velites miſſi ſunt, latiori ferro haſtas geſtaſſe videntur, vt in magnis corporibus maiora forent vulnera. Illud inſuper Liuius lib. 37, Eutropius lib. 3, & poſt eos Iſidorus lib. 9. prodidit Elephantos retroactos, cùm regi à ſuis non poſſent, fabrili ſcalpro inter aures adacto necatos fuiſſe. Idque Aſdrubalem primum inſtituiſſe Liuius ſcribit. Quinimò & verutis coniectis Romani pedites Elephantos Hannibalis & auertêre, & inſecuti auerſos ſub caudis qua maximè molli cute vulnera accipiunt, fodiebant: teſte Liuio lib. 30. Ignibus etiam ex caſtris Romanorum exactos ab eodem Liuio traditur lib. 35. Item ſecures multi extulerunt, quibus pedes Elephantorum amputarent. Curtius lib. 8. Imò & gladios habebant leuiter curuatos, falcibus ſimiles, copidas vocabant, quibus belluarum manus appetebant; teſte eodem Curtio libro prædicto. Sudibus quoque in prima acie armati conſtitui ſolent ad terrendos prohibendosque Elephantos: quod ſuprà ex Appiano oſtendi. Memini & foſſas tectas fuiſſe, & in eas illectas has beſtias.

Haſtæ latiori ferro velitibus datæ, aduerſus Elephantos.

Elephanti ſi regi non poſſent, quo pacto à ſuis interfecti

Id Aſdrubal primus inſtituit.

Elephantos ſub cauda maxime petebant.

Diuerſa aduersus beſtias reſtiendi genera antiquitus excogitata.

Sed creſcente audacia poſteà collecti plures milites.] Eâdem de re Liuius teſtis luculentiſſimus: *Ne interpoſiti quidem Elephanti*, inquit, *Romanum militem deterrebant, adſuetum iam ab Aphricis bellis, & vitare impetum belluæ, & ex tranſuerſo aut pilis inceſſere, aut, ſi propiùs ſubire poſſet, gladio nernos incidere*, lib. 47.

Tandem ipſi milites cum Elephantis congredi aſſuenerunt.

Illos, per quos regebantur Elephanti.] Monui exemplaribus optimis placere, *Indos per quos reg. ele.* id fortè inde profectum, quòd natas maximè apud Indos & Aphros beſtias, ab iis magiſtris putârint commodiùs regi poſſe. Vtut ſit, maximos in Indiâ Elephantos, & Aphricanis animorum robore præſtantiores fuiſſe, didici ex Liuij lib. 46. & Plinij lib. 8. cap. 10.

Tentatus Vegetij locus.

In India elephanti præſtantiſſimi.

Elephanti cum ipſis turribus.] Aderant his belluis rectores in acie, qui pro numero beſtiarum, quibus præerant, varia nomina ſortiti. de quibus conſulendus Ælianus. Sed

Elephantorum rectores.

& turres dorſis eorum ſuperimponebantur, in quibus cum variis telis milites. Hirtius De bello Africano: *Scipio deſpecta patientia Cæſaris, exercituſq; eius vniverſis copiis productis, Elephantisq; turritis triginta ante aciem inſtructis, quàm latiſſimè patuit.* ibidem: *Statim ex itinere ante oppidum Thapſum conſtitit, elephantosq; LXIIII. ornatos armatosq; cum turribus ornamentisq; capit, captosq; ante oppidum inſtructos conſtituit.* Magis ad rem illuſtrandam Polybius, apud quem lib. 5. *Claſicum canentes, primùm cum elephantis ſe mutuò innadunt. panci ex iis, quos Ptolemæus habebat, in aduerſos feruntur. ex quibus optimam certè faciebant milites pugnam, iacientes haſtas, & ſe inuicem crebris vulneribus afficientes.* Nunc ad ornatum illum explicandum, de quo paullo antè Hirtius, non alius mihi adhibendus videtur præter Plutarchum. Is enim in Eumene notauit elephantis in prælium vadentibus pro ornatu iniectas veſtes purpureas. Prætereà vt Elephantis tractos Pompeium, & alios triumphantes, ſuprà oſtendi; itidem hoc loco dicendum erat captiuas has beſtias cum turribus in triumphum ductas fuiſſe. Meminit eius Florus libro primo cap. decimo octauo: *Sed nihil libentiùs populus Romanus adſpexit, quàm illas, quas timuerat cum ſuis turribus belluas. quæ, non ſine ſenſu captiuitatis, ſubmiſſis cernicibus, victores equos ſequebantur.*

Elephanti turres cum militibus vehebant.

Ex iiſdem turribus decertatum.

Elephanti veſte purpurea in prælio ornati.

Eodem ipſa beſtiæ ornatu in triumpho.

Elephanti

Elephanti turriti figura.

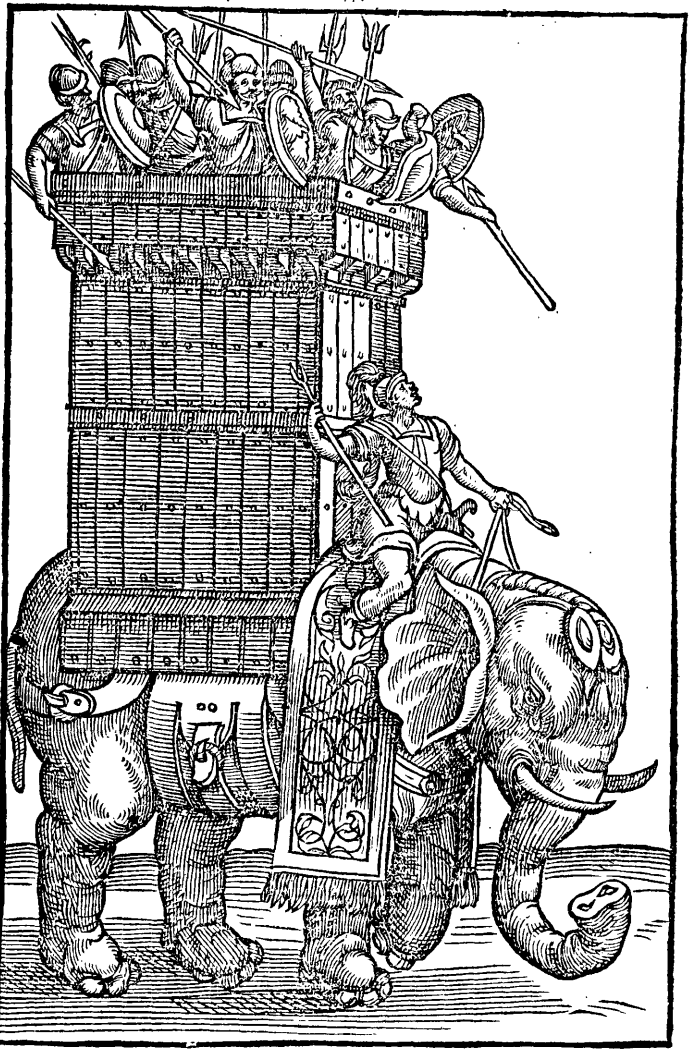

Mutatione vocis, sanatus Vegetius.

Præterea venientibus belluis, quà erupissent aciem, spacium milites dabant.] Exigua vnius vocabuli mutatione sanasse videor hoc loco Vegetium. Spatium non video cur dandum sit, cùm aliqua parte aciem belluæ iam irruperint. Scribo ex M. S. H. & Modesto, *quasi irrupissent aciem.* Ea lectio si non satis re ipsa tibi probetur, accipe simile strategema, quod contra cataphractos equites institutum est: Nazarius in Panegyrico Constant. Imp. *Opem*, inquit, *ex ingenio repperisti, tutissimum est eludere quod est difficillimum sustinere, diducta acie in vocabilem impetum hostes effundis, dein quod ludificandos receperas, reductis agminibus includis.*

Ratio excipiendi seu ludificandi cataphractos.

Carrobalistas aliquanto maiores superpositas curribus.] Carrobalistæ ceteris maiores sunt, & inde nomen fortitas appâret, quòd carro circumueherentur. Harum figuram puto reperisse me in Notitiâ imperij; quam ibidem videre potes.

Sciatur, quæ sint tam immanibus belluis opponenda.] In M. *quæ sit causa immanibus bel. op.* Fortean legendum, *quæ sit cautela immanibus bel. op.* Sed hoc, vt multa alia, in medio relinquo.

AD CAPVT XXV.

Colligere tempum Victoriam ducis sibi vindicant rebus diuersis: Etiam bello nauali.

Et (quod ipsi dicunt) colligat campum.] Obtinent hæc Vegetij præcepta non tantùm in acie campestri: namq. Philippus Macedonum rex in prœlio nauali, quod ad Chium fuit, victoriam sibi vendicabat duabus potissimùm rebus; primùm, quòd Attalum in terram fugere coëgisset, regiaque nauis in potestatem suam peruenisset; deinde, quòd stationem in loco, qui Argenon vocatur, habuisset, inter hostium naufragia. quin & postridie vt victorem maximè se gessit, collectis naufragij reliquiis. petenda Historia ex Polybij libro decimo sexto.

Reposita apud Vegetium gemina scriptura.

Quòd si aliquo casu omnis in acie fundatur exercitus, pernicioſæ cladis tamen multis fortuna reparationis non defuit.] Plures hic exercitus in acie ponebat M, legebatque, *omnes in acie fundantur exercitus*: quod non puto illi credendum. paulo pòst scribo & interstinguo, *pernicioſæ clades: tamen reparationis fortuna multis non defuit*: etsi H. malit, *reparationibus non defuit.* Rectè auctor noster præmisit, *In simili conditione fortior creditur, quem aduersa non frangunt.* De Vercingetorige, post expugnatum Auaricum, id refert Cæsar libro se-

Fortissimus ille, quem aduersa non frangunt.

bro ſeptimo belli Gallici, ipſum neque animo defeciſſe, tanto accepto incommodo, neque ſe in occultum abdidiſſe, neque conſpectum multitudinis fugiſſe: ideoque vt reliquorum Imperatorum res aduerſæ auctoritatem minuerint; ſic huius, ex contrario, dignitatem incommodo accepto in dies auctam. Idem & de ipſo Cæſare prædicat in ſecunda Oratione De rep. ordinanda Salluſtius: *In te præter cetera, vnam artem egregiè mirabilem comperi: ſemper tibi maiorem in aduerſis, quàm in ſecundis rebus animum fuiſſe.*

Poſt pugnam infelicem, duces ſe in occultum abdere non debent. Vercingetorigis res aduerſæ fortunâ auctæ.

Et medicina quærenda eſt.] Nihil hîc variant libri excepto M. & H. hic enim ſcriptum habet, *hæc medicina quærenda eſt.* Ille neſcio vnde adſuit hîc verba aliquanta, quibus tamen nondum vidi quid faciendum ſit, *Et medicina quærenda eſt tunc optima in illo vero.* Conſiderandum hoc viris doctis: nam codicem illum, qui eam lectionem ſuggerit, etſi impreſſum, dubium non eſt ex membranis ipſis expreſſum eſſe. quod non modò emendationibus multis, ſed orthographiæ quoque obſeruatione iamdudum mihi perſuaſit.

Locus Vegetij hiulcus.

Frequenter iam fuſa acies diſperſos ac paſsim ſequentes reparatis viribus interemit.] Oſculana pugna in prouerbium abiit, quo ſignificatur victos vincere: quia in ea pugna Valerius Leuinus Imperator Romanus à Pyrrho erat victus; & breui eundem regem denuò dedicit. videndus Feſtus in *Oſculana*. Memorabile ſtrategema Q. Fuluij Nobilioris, ducis Romani, Hiſtoriæ proponunt. qui à Caro Segedanorum duce ſuperatus eſt, ciuium Roman. ſex millibus cæſis. verùm cùm hoſtis victoria elatus, nimis cõfidenter ac temerè perſequeretur, equitatus Romanorũ, qui ad cuſtodiã impedimentorũ erat, in eum irruit, ipſúmque Carũ fortiter pugnantẽ occîdit, & circa ipſum nõ minùs quàm ſex millia militũ: nec prœlũ aliter, quàm noctis tenebris diremptũ eſt. quæ geſta ſunt eo die, quo Romani Vulcanalia celebrant. Appianus auctor De bello Hiſpan. Diſcant etiã hinc, quicumq. exercitus ducturi ſunt, victoriâ modeſtè vti, & illud ſemper præ oculis habeant, quod de Lacedæmoniis hiſtoriæ maiorũ referunt. Ipſos paulo antè potentes Græciæ dominos, & murorum vrbis Athenienſis euerſores, clade Leuctricâ acceptâ, deſertos fuiſſe ab omnibus, ad eoſdẽ Atheniẽſes cõfugere coactos, & nihilominùs beniuolè ab iiſdẽ acceptos. quod narrat Diodorus Siculus.

Oſculana pugna.

Victi interdum recuperant victoriam.

Vulcanaliorum die à Segedanis recuperata victoria.

Victoria modeſtè vtendum.

AD CAP.

AD CAPVT XXVI.

Alia Vegetii data lectio.

IN omnibus prœliis expeditionis conditio talis eſt.] Reperi in S.& H. *In omnibus prœliis, expeditionibus.* quod puto diſplicere nemini poſſe. Cenſuit rex Gothorum Theodericus animum illius in audaciam pronum eſſe non poſſe, qui diuersâ ſit curâ ſolicitus. *Hinc*, inquit, *meritò expeditionem nominauêre maiores, quia mens deuota prœliis non debet aliis cogitationibus occupari*: Caſſiodorus lib. 1. Variarum, cap. 17.

Expeditio quare ſit nomen adepta

Agraria iterum reſtituta Vegetio.

In bello, qui plus in angariis vigilauerit.] Diſertè eſt in impreſſo codice collegij trium Coronarum,& in mſ. Hittorpiano *agrariis*, quo modo legendũ, alibi iam probaui.

Latinum loquendi genus Vegetio redditum.

Nulla conſilia meliora ſunt, quàm illa.] Veram lectionem, ſi quid iudicio valeo, ſeruauit mſs. Suſij: in quo, *nulla conſilia meliora ſunt, niſi ea, quæ ignorauerit aduerſarius antequam facias.* Mutârunt vſitatum & elegans loquendi genus fungi illi, qui nihil non ſibi in hoc auctore licitum exiſtimârunt. Ciceroni, Terentio, Plauto, Varroni, ipſis Latij & fori Romani proceribus, vſitata phraſis; *Nullus, niſi*; *omnis, niſi*: pro quo vulgò nos, *nullus, quàm*; *omnis præter*, vel *præterquàm*. vt in Particulis meis, quas pueris tantùm, vt crepundia, dare volui, exemplis multis declaraui.

Nullus, niſi: omnis, niſi.

Liber de Partículis, Stevvechij.

Exſpargere.

Quàm latiùs militem ſpargere.] Accedo libris veteribus M. H. & duobus Suſianis; quibus placet, *exſpargere.*

Homines natura imbecilles, inſtitutio fortes facit.

Paucos viros fortes natura procreat.] Non agnoſcit M. τὸ *fortes*: legit autem ſic, *Paucos namque viros natura procreat, bona inſtitutione plures reddit induſtria.*

Qui frumentum neceſſariumque commeatum non præparat.] In M. & H. & tribus Suſij legitur, *qui frumenta neceſſariaq; non præparat.*

Belli pro prælio.

In vtroque cornu pariter prœlium debet incipere.] In veteribus aliquot, *bellum debet incipere.* atque ita id verbum vtitur hic ſcriptor locis plus centum. quanquam non ignorem differentiam, quam inter Bellum & Prœlium Feſtus & alij Grammatici conſtituunt.

Ferentariis ante mediam aciem conſtitutis.] Monui iam antè, τὸ *mediam* in omnibus libris ſcriptis & aliquot impreſſis abeſſe.

GODESCALCI STEWECHII

COMMENTARIVS AD LIBRVM QVARTVM FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI.

In Prologum.

COMMVNIONE brutorum animalium, vel ferarum, vrbium conſtitutio prima diſcreuit.] Ciceronis locus hic laudandus venit ex lib. De Inuentione, ad quem dubio procul noſter Flauius digitum intendit: inquit ille: *Fuit quoddam tempus, cùm in agris homines paſſim beſtiarum modo vagabantur, & ſibi victu ferino vitam propagabant, nec ratione animi quicquam, ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant. quo tempore quidam magnus videlicet vir & ſapiens, cognouit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & meliorem præcipiendo reddere. qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſilueſtribus abditos, ratione quadam vnum in locum compulit & congregauit, & eos in vnam quamque rem inducens vtilem atque honeſtam, primò propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem ſtudioſiùs audientes, ex feris & immanibus mites reddidit.* Idem quoque refert idem Cicero in eâ quam pro P. Sextio habuit; ibiq́ue tandem ſubiicit: *Tum res communem vtilitatem continentes, quas publicas appellamus; tum conuenticula hominum, quæ poſtea ciuitates nominatæ ſunt; tum domicilia coniuncta, quas vrbes dicimus,*

Ciceronis locum Vegetius voluit exprimere.

Homines ferino more olim viuentes.

dicimus, inuento & diuino iure & humano, mœnibus sepserunt. Horatius in Arte :

Siluestres homines sacer, interpresq; deorum
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus.

Inde ees auocauit Orpheus.

Iterum:

——— fuit hæc sapientia quondam,
Publica priuatis secernere, sacra prophanis;
Concubitu prohibere vago; dare iura maritis;
Oppida moliri, leges incidere ligno.

Vrbibus nomina à conditoribus indita.

Roma vnde dicta.

Cur non Romula vocata.

Aut ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre.] Vrbes à conditoribus nomina accepisse, testis Colonia Agrippina, testis caput orbis Roma, quam Romulus de suo nomine Romam, non Romulam appellauit, vt ampliore vocabuli significatu prosperiora patriæ suæ ominaretur; auctor in rutis cæsis Festi Paulus Diaconus. Itidem nomen vrbibus inditum, ab iis per quos amplificatæ sunt, Vegetius hoc capite; vel instauratæ, testis D. Hieronymus in principio sui Chronici, de Helenopoli. quanquã ea res latiùs paulo serpserit Principum Romanorum superbiâ: qui cùm titulis in operibus contenti non essent; ciuitates multas nominibus suis appellarunt: testis Spartianus in Hadriano: *Multas*, inquit, *ciuitates Adrianopolis appellauit, vt ipsam Carthaginem, Athenarũ partem, aquarum ductus etiam infinitos hoc nomine nuncupauit.* Imperator Commodus Antoninus eâ fuit dementiâ, vt vrbẽ Romam Coloniam Commodianam vocari voluerit, teste Lampridio. Alij rursum titulorum amatores summi reperti, qui aliorum impensis facta aut exornata opera publica, vt conditores, non vt veterum restauratores, nomine suo inscripserunt. quo vitio Traianum impensè laborasse perhibent: & inde eum herbam parietinam iocando cognominatam, adserit Ammianus lib. 27. & Sextus Aurelius Victor in Constantino. Videnda de his titulis l. 4. C. de priuilegiis domus Augustæ, lib. 11. Etiam mensis olim à prædictis principibus nomina accepisse non est incognitum. Quintilis in Iulium, in honorem D. Iulij; Sextilis in Augustum mutauit, vt notat Censorinus De die natali cap. 9. Imitatique horum exempla etiam posteriores, & nimis quàm ridiculè. Cõmodus certè pro mense Augusto, Cõmodum; pro Septembri, Herculem; pro Octobri, Inuictum; pro Nouembri

Nomina vrbibus data ab iis, qui amplificauit.

Etiam nomina ciuitatibus imposita ab Imperatoribus Rom. Item aquæductibus.

Alij Imperatores titulos magis in operibus amarunt.

Traianus, cur herba parietina vocatus.

Mensibus nomina ab Augustis imposita:

Ridiculus hac in re Cõmodus.

uembri, Exuperatorium; pro Decembri, Amazonium, in ſui honoré vocari paſſus eſt. quod in litteras retulit Ælius Lampridius. Obſeruatus etiam mos, & quidem peruetus, vt ex deuictis regnis prouinciiſq. nomina duces ſumerent. P. Cornelius Scipio primus à deuicta prouincia nomen retulit, & ab Aphrica Aphricanus dictus; Liuius lib. 30. Proinde & L. Scipio Aſiaticus, L. Æmilius Paulus Macedonicus; & Metellorum alter Macedonicus; alter Numidicus appellari meruerunt. Sed & eum honoré multo maiorem quoque ſibi fecêre prædicti Romani Principes, qui non ſolùm Germanici, Parthici, Dacici, &c. appellari gaudebant; ſed ipſas quoque prouincias ſubiugatas nomen ſuum ferre voluerunt. Et hoc eſt, cur in Notitiâ imperij, in Britanniâ quinque Prouincias conſtituerunt: *Britanniam primam, Britanniam ſecundam, Flauiam, Maximam, & quintò Valentinam*; quam Valentem dictam refert Ammianus lib. 28. emendo vtrobiq. *Valentinianam*. Audi quæſo quàm leui de cauſſa id huic prouinciæ nomen. Valentinus quidam in exilium miſſus, in Britannia ſeditionem excitauerat. eò miſſus ſtrenuiſſimus Valentiniani Imperatoris ductor Theodoſius, hominem oppreſſit, ſeditionem ſedauit; ſtatimque ex arbitrio Principis, nomen ea pars Britanniæ mutauit: teſte eodem Ammiano. Etiam oppida condita ad memoriam inſignis alicuius partæ victoriæ. Sic Traianus Imperator Nicopolin condidit, & indicem reliquit victoriæ contra Dacos; Ammiano teſte lib. 31. Item ab expugnatis oppidis cognomen Imperatores mutuati ſunt. Sic à captis Coriolis, Coriolanus; teſtis Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 6. Valerius Maximus lib. 4. cap. 3. Eò reſpexit Cicero in epiſtola ad M. Cœlium: *Oppugnaui, inquit, quinque & viginti diebus, aggeribus, vineis, turribus oppidum Pindeniſſum munitiſſimum, tantis operibus, vt mihi ad ſummam gloriam nihil deſit, niſi nomen oppidi.* Hoc amplius, P. Seruilius ab Iſauro arce Ciliciæ, quòd conſcius ſibi eſſet magni laboris, Iſaurici cognomen adamauit: Florus lib. 3. cap. 6. De nominum impoſitione & cauſis, qui volet, adeat Plinium lib. 18. cap. 3. Macrobium libro primo cap. 6; Plutarchum in Coriolano, & iterum in Mario.

Viciſſim cognomina ducibus parta ex prouinciis deuictis. Is honor primum Cor. Scipioni contigit.

Eum morem auxerunt Romani Cæſares. Et prouincias ſubiugatas ſe nomen tradiderunt.

Correctus Ammianus, & Notitia Imperij.

Etiam oppida nouæ condita ad memoriam inſignis victoriæ.

Cognomen ducibus conceſſum ab oppidis expugnatis.

Cicero illuſtratur.

Ducibus etiam ab arce ſola deuictis cognomen placuit.

Vt non tam humana manu conditæ, quàm diuino nutu videantur paratæ.] Quot capita, tot ſententiæ, habet prouerbium: & hoc loco quot fuerunt librarij, totidem

totidem nobis obtrusæ diuersæ scripturæ. M. *videantur hamatæ*: S & B, *renatæ*: H *ornatæ*; alter Sus. *ortæ*: tres alij eiusdem Susij, *enatæ*. quod pro sincero amplexus sum. Liuius lib. 9. *sed ita natus locus est.*

Examinata Vegetij scriptura.

Castimonia, indulgentiæ exemplo, studiorum amore præcellis.] Tres, quatuor veteres codices optant legi, *castimoniæ exemplis, indulgentia.* De cetero, vnus M, pro *studiorum amore*, (quod in omnibus libris, tanquã in fundi possessione reperitur) verbis disiunctis, & parùm immutato posteriore, legit, *studiorum armorum.* De quâ lectura vix audeo decernere: quòd non satis exploratum mihi sit, sub quo Valentiniano noster Vegetius vitam vixerit. Etsi illud mihi penè stet, sub primo non floruisse, quem tamen ab armorum nouorum inuentione, & aliis miræ industriæ exemplis laudant Ammianus libro trigesimo extremo, Paulus Diaconus, Orosius, Sextus Aurelius Victor, & alij.

Valentinianus primus, ab inuentione nouorum armorum celebris.

Studiorum amore præcellis.] Meritò restituo *præcedis*; iubentibus sex libris scriptis & duobus VV impressis. qui impressi me ferè semper iuuerunt ampliùs, quàm vlli manuscripti. Censorinus de die natali: *opes tibi quæ non modò bona generis humani præcedunt, sed quæ.* Pari phrasi (nisi egregiè fallor) dicitur hoc lib. cap. 29: *Balistæ & onagri, si à peritis diligentissimè temperentur, vniuersa præcedunt.* nam ita eum locum restituendum suadent exempla correctissima. Eadem phrasis apud hunc scriptorem est lib. 2. cap. 6.

Restituta genuina scriptura Vegetio.

Iterum correctus Vegetius.

Tantum vniuerso orbi præstitum gratulamur bonum.] Mss. H. *donum* malit: duo alij Susij *honorem.* hinc facile est odorari, glossemata esse hæc omnia, quod produnt quatuor apud me libri optimæ notæ; in quibus τὸ *bonum* pedem nunquam posuit, neque vllum de sequentibus. Atqui Sallustianus locus expendendus proferatur, ex oratione secunda de Rep. ordinanda: *Sed multo maximum bonum patriæ, ciuibus, tibi, liberis, postremò humanæ genti pepereris; si studium pecuniæ aut sustuleris, aut quoad res feret, minueris.*

Glossema remotum de scriptura Vegetij.

Quantum profecerit murorum elaborata constructio.] Alij, id est M. & vnus Susij, legebant, *quantum murorum profuerit labor & constructio*: quod sententiam habet idoneam & conuenientem, attamen alterum si tueamur, suspicari possumus eum respicere morem, quo receptũ erat, vt qui magnum hostium numerũ strauissent, muros vrbis

Romæ

Romæ ampliarent & extenderent: eius meminit Flauius Vopiscus in Aureliano, Capitolinus, Lampridius, & ceteri. Hoc ad eum fortè modum quo triumphus nemini concedebatur, nisi quinque hostium millia vnâ acie cecidisset: qua de re etiam lex fuit à L. Mario & M. Catone Tribunis plebis lata. consulendi Valerius Maximus, & Carolus Sigonius lib. 1. De iure ciuium Romanorum cap. vltimo.

Muros ciuitatis Romanæ augere, qua causſa Principibus permissum.

Triumphus Romæ qua lege concessus.

Roma documentum est.] Membranæ H. præferunt, *res ad documentum est.* Arbitror deprauasse librarium illud dicendi genus, quo respub. appellabatur *res Romana.* quo de suprà à me dictum meministi.

Tentatus Vegetius.

AD CAPVT I.

AVT natura muniatur, aut manu, aut vtroque.] Liuius libro 33. *Locus munimento quoque, non natura modò, tutus.*

Quotuplex loci munitio.

In illo naturali beneficio tutissimum eligentis consilium.] Apertissima Vegetij sententia & mens, in loco natura munito non tanta cum sollicitudine versari debere eum, qui vrbes aut castella condere volet, quanta opus illi, qui in plano fundaturus est. Nupera tamen editio præferebat, *In nullo naturali beneficio tutissimo eligentis consilio.* idque ita perscriptum in codice H. Sed nunquam tam blandè, tam benedicè ille dixit, vt in hoc ego illi fidem adhibiturus sim.

Vegetij scripturam vulgatam merito reiecit.

AD CAPVT II.

AMBITVM muri directum.] Varia apud antiquos sepiendarum seu muniendarum vrbium ratio. quidam muros ex solis trabibus construebant: quod testatur Æquilanum oppidum Lucanorum: cuius mœnia, quòd ex trabibus tantùm constabant, fascibus sarmentorum admotis, euersa sunt, & oppidum direptum; Appianus libro primo Bellorum ciuilium. Alij trabes paribus interuallis, binosque inter se pedes distantes, in solo collocârunt; eas extrorsus reuinciebant, & multo aggere vestiebant: ea autem, quæ diximus, interualla grandibus in fronte saxis efarciebant. Id ad vtilitatem & defensionē summam opportunitatem habet, quòd ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit, vt auctor Cæsar septimo belli Gallici. De materia murorum adeundus quoq. Vitruuius lib. 1. cap. 5.

Muri apud antiquos ex varia materie.

Æquilanorum murus qualis:

Aliud murorum genus.

Byzantij mœnia fortissima: & lib. 8. cap. 3. Byzantij mœnia munitissima, ex quadratis lapidibus, æreis inter se tabulis connexis, describit Dio in Seuero. quibus & turres adstructas fuisse tradit figurâ admirabili, & ad defensionem mirè accommodatas. Sagunti muris Liuius cæmenta tribuit, quæ calce durata erant, sed interlita luto, structuræ antiquæ genere. lib. 30. Dignum quod audiatur institutum Lacedæmoniorum, & de eodem diuersæ philosophorum sententiæ. Hi ciuitatem inhabitauêre nullo muro munitam, quòd ciuium armis ac virtuti, quàm mœnibus fiderent. memorat Plutarchus in Apophthegmatis, & Plato libro sexto de Rep. Ceterùm opinionem illam Lacedæmoniorum, atque vna Platonis hac de re sententiam, valdè improbat Aristoteles septimo lib. De optimâ reip. administrandæ formâ.

Sagunti qualia fuerint,

Lacedæmonij vt bene suam non munierunt:

Eorum opinio Aristotelis improbata.

Directum veteres duci noluerunt.] Placet veteribus aliquot exemplis *ducere*: Virg. 1. Æneid.

——— pars ducere muros,
Molirique arcem.

Murorum ciuitatis quæ figura optima sit.

De muro porrò directo præceptum Vitruuij tale est: *Collocanda oppida sunt non quadrata, nec procurrentibus angulis, sed circuitionibus, vti hostis ex pluribus locis conspiciatur: & excogitandum, vt portarum itinera non sint directa, sed σκολιὰ*; lib. 1. De Architectura, cap. 5. Rectum quidem consilium hoc, & ad tuitionem oppidorum valdè præstans: Ceterùm, vt nunc sunt mores, maximè memores nos esse oportet Plautinæ sententiæ Persâ. vbi virgo interrogata vt munitum muro sibi visum esset oppidum, respondit:

Portarum itinera directa esse non debent.

Oppidum quibus rebus bene sit munitum.

Si incolæ bene sunt morati, pulchrè munitum arbitror:
Perfidia & peculatus ex vrbe, & anaritia si exulant.
Quarta inuidia, quinta ambitio, sexta obtrectatio;
Septimum periurium. TO. *euge.* VIR. *octaua indiligentia;*
Nona iniuria; decimum quod pessimum aggressu scelus.
Hæc nisi vnde aberunt, centuplex murus rebus seruandis parũ est.

Crebrioresque turres.] Harum turrium collocandarum quis locus sit futurus oportunus, quantaque inter eas interualla esse debeant, accuratè quoque tradit Vitruuius dicto cap. 5. *Turres* (inquit) *sunt proiiciendæ in exteriorem partem, vti cùm ad murum hostis impetu velit appropinquare, à turribus dextra ac sinistra lateribus, apertis telis vulneretur.* ibidem paulo pòst: *Interualla autem turrium ita facienda, vt ne longiùs sit alia ab aliâ sagittæ emissione*

Turres in muris ciuitatum quomodo extruendæ.

Quæ debeant turrium esse interualla.

emissione; vti si qua oppugnetur, tum à turribus quæ erunt dextrâ & sinistrâ, scorpionibus reliquisque telorum missionibus hostes reiiciantur. Erant olim, præter turres, propugnacula prope portas, & in iis cataractæ, de quibus nos postea. Etiam minæ in propugnaculis & fenestræ in quibus defensores stabant cum variis telis, & quòd inde hostibus minarentur, dictæ minæ videntur. Meminit minarum Turnebus lib. 3. Aduers., cap. 14. cùm interpretatur illud Virg. ex quarto Æneid.

Propugnacula ante portas: Et in iis minæ.

—— *Iacent opera interrupta minæq;.*

Vel scalas, vel machinas voluerit admouere.] Hæc scalarum inuentio Capaneo tribuitur hoc eodem libro capite 21. Eas ita confici vult Polybius, vt si murus decem pedum altitudinem habeat, scalæ in duodecim pedum altitudinem largiter assurgant: idque voluisse video Vegetium hoc libro, cap. 30. Gradus autem scalarum medietatem scalæ ad commensurationem ascendentium requirunt, vt neque nimis distantes propter ascendentium multitudinem facilè frangantur; neque rursus plus æquo erecti, si admodùm applicentur, labiles iis, qui accedunt, existant: auctore Polybio. Noua sanè scalarum figura ab Appiano proponitur lib. De bello Hispanensi: *Nocte*, inquit, *intempesta, id spacij quod inter vrbem erat & munitiones prætergressus, secumq; scalam ex partibus, quæ committuntur, compactam ferens, de improuiso custodibus oppressis, ipse cum sociis intra munitiones prosiluerunt: ac cæsis circa se custodibus famulisque, in vrbem remissis equis, quos per scalas ad hoc factas duxerant, ad Arnaceorum vrbem contenderunt.* Variæ scalarum figuræ, quæ facilè circumferri, etiam dissolui ac componi denuò possunt, apud alios scriptores proponuntur, variis vt vides figuris.

Scalas oppugnatorias Capaneus excogitauit.

Noua scalarum forma.

Variarum ſcalarum figuræ.

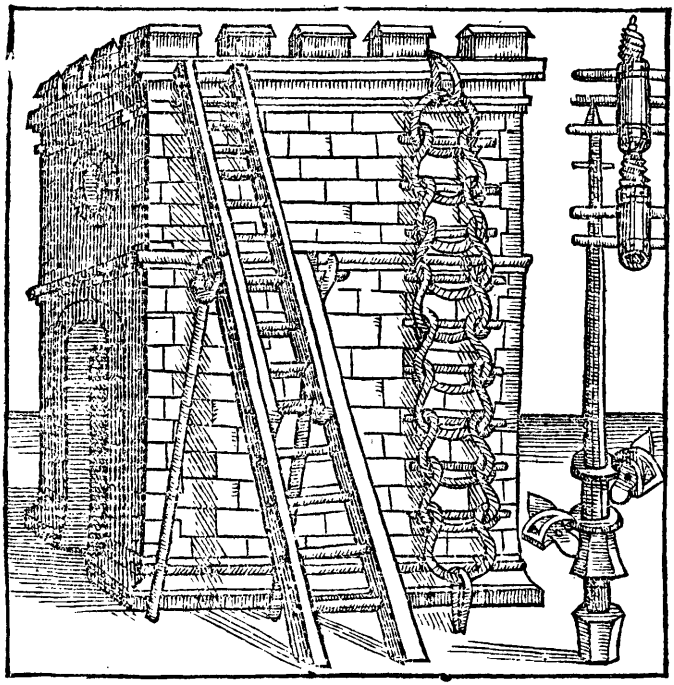

Alia

Aliæ Scalæ.

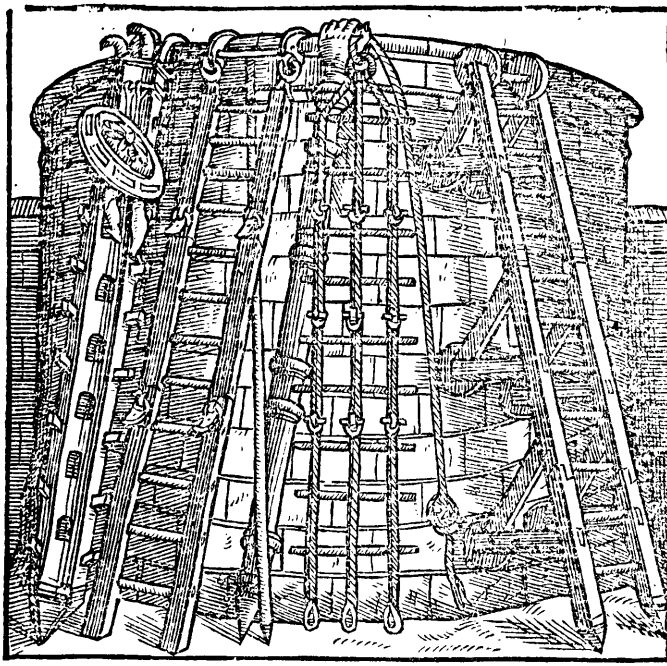

AD CAPVT III.

ITA vt à muro primus paries parum inferior.] Lego cum exemplari M.& S. *paries pro rata inferior.* & quod duo Sufiani ſcribant, *pro rata parte inferior*, mihi probare non poſſunt. Vlpianus : *Non id, quod ſua intereſt, conductor conſequitur, ſed mercedis exonerationem pro rata*, l. ex conducto, ff. locati conducti. Item Vlp. in l. ſi ſeruus. ff. ſi quis caut. Item l. in his verò, ff. de ſolutionibus. Capitolinus in M. Antonino: *Prætorianis militibus centena millia nummûm promiſerunt, ceteris pro ratâ.* *Correcta Vegetij lectura.* *Pro rata.*

Quaſi cliuo, molliusque ad propugnacula poſsit aſcendendi.] Nulla eorum verborum ſententia. quare meritò ſcribendum cenſui: *vt de plano ciuitatis ad ſimilitudinem* *Vegetio reddita nonen ſuum.*

Cliui loca ardua. *gradium, quasi cliuo molli, vsq. ad propugnacula possit adscendi.* Omnia difficilia cliua vocabant; & inde loca ardua etiam cliui: Festus in *Clinia.*

Ad inuicem. Ad muri vicem ingruentibus moles resistit.] In veteribus aliquot, *ad muri inuicem.* Neque solùm hoc capite id genus loquendi ita reperitur; sed, vt ego quidem sentio, corruptum. Suspicor primùm interpretamentum fuisse alteram harum præpositionum: inde vtramque in contextum receptam. sic suprà pro, *resoluuntur ad negligentiam,* aliquammulti libri præferebant *resoluuntur in negligentiam.*

AD CAPVT IIII.

Noceri passiuè. Ne exurantur ab ignibus.] Substituunt exemplaria M. S. & H. verbum, quod summopere vereor ne Grammatici explodant, *ne noceantur ab ignibus.*

In cuius ingressu ponitur cataracta.] Propugnaculum ante portas ciuitatis exstrui, & cataractam in eo suspendi, ipsa antiquitas inuênit. Vsum cataractæ, Romanorum perfugæ cùm Salapianos decipere conarentur, suo malo didicêre. Liuius: *Porta cataracta deiecta clausa erat, eam partim vectibus leuant, partim funibus subducunt in tantum altitudinis, vt subire recti possent. Vix dum satis patebat iter, cùm perfugæ certatim ruunt per portam, & cùm sexcenti fermè intrassent, remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu decidit.* Dictæ cataractæ à Græco κατάρρακτω siue κατάρρασσω, quod inter cetera significat *cum impetu decido.*

Cataracta in propugnaculis vrbium.

Cataractæ vnde nomen.

De superiore parte effusa aqua, subiectum restinguat incendium.] In veteri M. legitur: *De superiori loco effusa aqua subiectum extinguat incendium.*

AD CAPVT V.

Defossa vulgatus lectura. Fossæ autem ante vrbes latissimæ altissimæque faciendæ sunt.] Deest in libris M. H. & tribus Susianis illud *altissimæq;.* sed, si me audis, caue inducere. Latas enim fossas esse parum est; nisi simul & altæ, id est profundæ sint. Tum vtrumque requirit quod subditur: *Nam duplici modo opus subterraneum perägi, earum altitudine, & inundatione prohibetur.*

Fossa vrbium & latæ, & altæ requirantur.

Cùm aquis cœperint inundari.] Quinque apud me libris scribebatur, *redundare:* in duobus aliis *redundari.*

AD CAP.

AD CAPVT VI.

DEINDE propugnacula duplicia, ſaga ciliciaque tenduntur.] Fortean *per propugnacula* ſcribemus meliùs. defenſionis iſtiuſmodi exemplum, dum Ammiani hiſtorias legerem, me notare memini. cuius hæc verba: *Tum defenſores animo præſtantes & viribus, per propugnacula ciliciis undique laxiùs panſis, quæ telorum impetus cohiberent, obiectis ſentis vimine firmiſſimo textis, & crudorum tergorum denſitate veſtitis, validiſſimè reſiſtebant*, lib. 24. Idem quoque auctor lib. 20. ſcripſit, ciuitatis defenſores, ne conſpicerentur ab hoſtibus, intrinſecus latuiſſe ciliciis obtētis. Similiter Alexander Magnus, cùm milites ſui aggerem exſtruentes à Tyriis impunè infeſtarentur, munientibus coria velaque iuſſit obtendi, vt extra teli iactum eſſent: Curtius lib. 4. Fuit & aliud genus defenſionis, impediendis prohibendiſque telis apud veteres vſitatum: ſuſpenſæ nempe ſtoriæ. Harum conficiendarum rationem, vſum atque effectum diſce, ſi lubet, à Cæſare: *Storias*, inquit, *ex funibus anchorariis tres in longitudinem parietum turris, latas quatuor pedes fecerunt, eaſq; ex tribus partibus, quæ ad hoſtes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem, prapendentes religauerunt. quod vnum genus tegumenti aliis locis erant experti nullo telo neque tormento trahici poſſe*: libro ſecundo Belli ciuilis.

Dubitatum de ſinceritate ſcripturæ Vegetianæ.

Per propugnacula cur tenſa cilicia.

Coria velaq; obtenta munientibus.

Aliud genus pro defenſione telorum.

Storiarum conficiendarum ratio, & vſus.

Ciliciaque tenduntur.] Sunt, qui cilicia nomen adepta putant, quòd vſus eorum in Cilicia ortus ſit. vide l. 1. ff. De cenſibus. Texebantur autem è pilis in vſum caſtrorum, nautarumque; teſte Aſconio Pædiano, & l. fundi, ff. De action. empti. De his Virgilij verſus lib. 3. Georg. accipiendos, Seruius monuit:

Nec minùs interea barbas, incanaq; menta
Cinyphij tondent hirci, ſetaſq; comantis,
Vſum in caſtrorum, & miſeris velamina nautis.

Cilicia vnde nuncupata.

Ex qua materie facta.

In vſu fuere nautis & militibus.

Vt de ligno crates facerent, quas metellas vocauerunt.] Mirum eſſet, ni variarent libri in vocabulo incognito. Tres libri Suſij & H. *metellas*: M. *metilas*: S. *medullas* vocant. Vſum earum indicare mihi quoque viſus Tacitus 4. Annalium: *Miles contrà deturbare telis, pellere umbonibus muralia pila, congeſtas lapidum moles euoluere.*

Metella.

Earum vſus.

Super caput ſuum vergerent ſaxa.] Pleriſq. codicibus

probabatur, *ſupra caput* Vegetius hoc libro capite vigeſimo ſeptimo: *habeant quod ſupra caput hoſtium euoluant.*

AD CAPVT VII.

Obſidij ſpecies duæ.

OBSIDENDI duas eſſe ſpecies. vnam cùm aduerſarius oportunis locis præſidiis ordinatis [continuis inſultibus impugnat obſeſſos: alteram cùm] vel aqua prohibet incluſos, vel deditionem ſperat à fame.]

Dubia in Vegetio ſcriptura.

Quæ incluſa vides, adulterina eſſe, optimi libri clamitant; ſi fortè & ſententia. nulla ſunt in M. S. H. & quatuor Suſianis codicibus.

Poſſeſſiones, & poſſeſſores.

Poſſeſſores quamuis leui ſuſpicione pulſati.] Agros, fundos, poſſeſſiones non mali ſcriptores vocârunt, & inter eos Cicero non ſemel. Hinc poſſeſſores ſæpe pro agricolis & ruſticis vſurpati, in iure ſcripto plus millies. At duo hîc codices, vnus Suſij, alter H, lectioni vulgatæ refragantur,

Pulſandi verbū non vulgari notione acceptum.

dum legunt, *quamuis leuis ſuſpicio ſit pulſationis.* Sic *lacrymabili aditione pulſaſſe* rex Theodericus dixit eum, qui libellum ſupplicem porrexerat, apud Caſſiodorum lib. 4. Variarum capite 7. & cap. 43. Apud eundem *innocentia* dicitur *inimicâ deteſtabili pulſari.* & iterū *animus cura pulſatus*, lib. 5. Variar. ca. 16.

Tempore belli ex agris ad loca munita omnia transferenda.

Omnem alimoniam victus intra muros debent ſtudioſiſſimè conlocare.] Simul vt de hoſte, qui bellum inlaturus venit, fama increbuit, conſultiſſimum eſt, ante irruptionem, quicquid in pecore, fruge, vino, & aliis rebus vſui eſſe obſeſſis poſſit, ex agris ad caſtella aut munitiſſimas ciuitates conferre. Quæ res ne negligeretur, ſolent ſtatim Romani non modò edictis poſſeſſores admonere, verùm etiam per electos executores cogere, vt ſe ſuaque mœnibus conderent: teſte Vegetio lib. 3. cap. 3. Neque id eò

Id duplici de cauſſa factum:

ſolùm inſtitutum, vt neceſſaria obſeſſis ſuppeterent, ſed vt cibariorum inopia adacti obſidentes, vel iniquam prœliandi cogerentur ſubire conditionem, vel re infectâ domum regrederentur. Cæſar: *Vbiis imperat vt pecora deducant, ſuáque omnia ex agris in opida conferant; ſperans barbaros atque imperitos homines inopia cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem poſſe deduci*, ſexto belli Gallici. Item Liuius lib. 31. *Sed ne vnde raperet quidem quicquam reliqui erat; omni vndique frumento, poſtea quàm ager parum tutus erat, in vrbes munitas conuecto.* Certè

C. Marij in eo prouidentia.

C. Marium quidquid ad vſum, victum vſumque militarem

rem necessarium esset, diligentissimè comportasse, testis est Plutarchus; ne fortè istiusmodi rerum necessitas eum in aciem cogeret descendere.

Omne animalium genus, quod inclusum seruari non potest.] Sallustius tertio Historiarum: *Parte*, inquit, *consumtâ, reliqua cadauerum ad diuturnitatem vsus fallerent.*

Aues autem cohortales.] *In villa cohors est ex eo dicta, quòd circa eum locum pecus coarcetur.* auctor M. Varro. Inde aues dictæ cohortales, quæ intra cohortem villaticam cõtinentur, quales potissimùm sunt gallinæ, anates, anseres. Ouidius: *Cohors. Aues cohortales.*

Abstulerat multas illa cohortis aues.

Et quæ apportari nequiuerint, exurenda.] Ne miseris villas, horrea, segetem, & quicquid auferri tempore belli ex agris non possit, flammis consumi. nam & oppida, quæ teneri non posse videbantur, ab ipsis oppidanis sæpe incensa. Cæsar septimo belli Gallici de Nouioduno ciuitate Æduorum: *Oppidum quod ab se teneri non posse iudicabant, ne esset vsui Romanis, incenderunt. frumenti quod subitò potuerunt, nauibus auexerunt; reliquum flumine atque incendio corruperunt.* Similiter apud eundem libro quo suprà, Vercingetorix Biturigibus ceterisque eorum finitimis suadet, salutis causa rei familiaris commoda negligenda, vicos atq. ædificia incendi oportere; præterea oppida incendenda, quæ non munitione & loci natura ab omni sint periculo tuta; neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis proposita ad copiam commeatus, prædamque tollendam. Hęc si grauia aut acerba videantur, multò illa grauiùs æstimari debere, liberos, coniuges in seruitutem abstrahi, ipsos interfici: quæ sit necesse accidere victis. Omnium consensu hac sententia probata, vno die amplius viginti vrbes Biturigum incenduntur. Exemplum eiusdem rei apud Ammianum libro 18. Segetis quoque & tuguriorum in hostili agro exustorum exemplum apud eundem Ammianum lib. 24. De segete incensâ strategema Samsonis est in sacris Bibliis, Iudic. cap. 15. de quo Prudentius: *Exurendum, quicquid aduenientibus hostibus ex agris auferri non potest. Oppidum, quod teneri non posse videbatur, incensum. Eadem de causa Biturges amplius xx. vrbes vno die incenderunt. Etiam segetem exustam: Samsonis strategema.*

Ter centum vulpes Samson capit, ignibus armat,
Ponè faces caudis circumligat, in fata mittit.

Vini, aceti, ceterarumque frugum.] Rectè mones Vegeti antè vini, aceti, reliquarumq. frugum copiam congerendam, quàm ab hostibus obsideamur. Ceterùm si desit *Acetum, vinum, oleum, &c. condenda intra hostium aduentũ.*

Ratio conficiendi aceti tribus horis.

acetum, inuenta ratio quę ſuppediteť: Betæ radicem tuſam, in vinum inde; & poſt horas tres acetum erit, vt auctor eſt Conſtantinus libro octauo De Agricultura cap. 32. Porrò vt acetum etiam ſine vino confieri poſſit, docebit idē Conſtantinus dicto libro cap. 33. cum ſequentibus. De aceti confectione ſcripſit & Plinius lib. 14. & lib. 21.

Niſi ab exordio dimenſione ſalubri per idoneos procuratores erogatio temperetur.] Nulli ſunt iſti procuratores in exemplari M. S. membranis H. & tribus aliis Suſij. Arcadius Iureconſultus eos, qui vini, olei, frumenti, aliarumque ſpecierum curam in emendo ſuſcipiunt, curatores vocat, l. numerum, ff. de muneribus & honoribus: alij ΣΙΤΩΝΑΣ & ΕΔΑΙΩΝΑΣ appellarūnt: vnde & Sitomia nomen accepit. de qua in l. prima, C. vt nemini liceat, libro decimo. & l. 2. ff. de vacat. & excuſation. munerum. Accedit Iacobus Ræuardus, qui libro tertio Variorum, cap. 17. curatores vocat, qui frumento cōparando, non qui diſpenſando, erant præpoſiti. eoque refert illud Feſti, *Qui rei frumentariæ præpoſiti ſunt, curatores dicuntur.* De iiſdem etiam in inſcriptionibus antiquis mentionem video fieri:

Dubia fidei locus Vegetij.

Curatores frumenti.

Sitomia.

Curatores frumentum diſtribuiſſe, non comparaſſe.

DEFENSORI. REIP.
CVR. ANN.
POPVLO. PRÆBITÆ
COS CONIVS SECVNDINVS.

Præfectura annonaria prima origo:

Aliter tamen Iuſtus Lipſius ſentit; qui præfecturæ annonariæ primam originem oſtendit extraordinariam fuiſſe, in Cn. Pompeio, & L. Minutio: Poſt ordinariam factam ab Auguſto; & præfecti annonæ dignitatē inter primas fuiſſe. Curatores autē ille facit, qui frumento diſtribuendo fuêre præpoſiti, lib. 1. ſuorum Electorum, cap. 8. Vide Suetonium in Auguſto, cap. 37. & Caſſiodorum libro ſexto Variarum cap. 18. Eos, qui exigebant, quæ tributorum nomine inferenda erant, decaprotos ſcio vocatos ab Herennio Modeſtino, l. finali, ff. de muneribus & honoribus. Annona verò quæ in publicis horreis condita adſeruabatur, ad curam præfecti vrbis & præfecti annonæ pertinebat. In cuius erogatione præfectus vrbis ſuo arbitrio cuſtodem ac menſorem poterat adhibere, qui vel frumenta modio metiretur, vel iuſtis æſtimationibus colligeret, quanta haberentur in condito: l. prima, C. de conditis in publicis horreis. De cetero,

Eiuſdem dignitas.

Curatores frumentum diſtribuiſſe.

Decaprotoi qui.

Annona in publicis horreis ad cuius pertinuerit curam.

Menſor frumento metiendo à quo adhibitus. Et quamobrem.

tero,quod ad erogatorem militaris annonæ;eum procuratorem dici,non memini legere. Qui pecuniam & ſolatium militibus de manu in manum dant, Erogatores nuncupatos ſcio,in l.16.C. de erogatione mil. annonæ. Alij Suſceptores videntur appellaſſe. Optiones certè vocati in Nouella Iuſtiniani 129. non ſemel,& l.ſuper,C.de iure fiſci;& l.3,C.de apochis publicis,lib.10. Alij autem Opinatores fuerunt,milites ſcilicet, qui cum delegatoriis mittebantur in prouincias; non vt ipſi annonam militarem exigerent, verùm quò iudici eiuſque officiis inſtarent, vt intra anni metas acciperent quod debebatur; l.miſſi,C. de exactionibus tributorum. Dictos putat Iac. Cuiacius, quòd opinionem,id eſt cenſum agri exigant. Diuerſi videntur in veteri Onomaſtico,vbi: *Opinatores,exiſtimatores, vel arte militares.* iterum: *Militaris opinatus, id eſt vetus miles.* Quos procuratores apud Flauium noſtrum nuncupari vidimus, fortaſſean Prorogatores appellandi ſint. Caſſiodorus: *Arcarios, Prorogatores tritici,vini,& caſei,macellarios, & cellarios, qui ad vrbem Romanam, vel ad manſionem pertinent Rauennatem*, libro decimo Variarum cap. 28.

Erogatores,qui. *Suſceptores.* *Optiones fumenti.* *Opinatores qui.* *Vnde illis nomen.* *Opinatores alij.* *Prorogatores.*

Erogatio temperetur.] Temperanda equidē illa etiam dum copia eſt. frequenter enim neceſſitas geminatur,& obſidio ſæpe fit longior, quàm putâris. Sera procul dubio parcimonia eſſet tunc ſeruare,cùm defit: Veg. lib.3. cap.3. Tacitus: *Sed parùm prouiſum, vt copiæ in caſtra conuecherentur, vepi permiſere. Ita paucis diebus per licentiam abſumta ſunt, quæ aduerſus neceſſitates in longum ſuffeciſſent:* quarto Hiſtoriarum. Imò deficientibus copiis, nihilominus tolerantiam declarare ſtrenuiſſimi ſolent, & extrema tentare potiùs,quàm in manus hoſtium perueniant.

Sera parcimonia eſt,ſeruare velle, cùm defit. *Tolerantia bonorum militum.*

Propter neceſſitatem victus portis frequenter excluſa eſt.] Pro *portis*, ſubſtituunt C.H.& duo Suſiani,*foris*. At neutrum eorū agnoſcit M.vnde ſuſpicari potes vtrumque ab interpretatoribus adhibitum. Excluduntur feminæ,excluduntur quotquot per ætatem armis ferendis non ſunt idonei. Cæſar 7. belli Gal. *Sententiis dictis conſtituunt, vt qui valetudine aut ætate inutiles ſunt bello, oppido excedant.* Hirtius octauo belli Gallici: *Duces Bellonacorum veriti ſimilem obſidionem Alexiæ, noctu dimittunt eos, quos aut ætate, aut viribus inferiores, aut inermes habebant; vnaq; reliqua impedimenta.* Similiter etiam Calones

Gloſſema apud Vegetium indicatur. *Inutiles bello ciuitati ante obſidionem.*

lones ob annonæ penuriam è caſtris Cæſar dimiſit lib. 3. De bello ciuili. Illud admonitos velim omnes eos, qui ad eam vſque neceſſitatem adigentur, dum ſenes emittunt, circumſpiciant diligenter, ne quem excludant, cuius conſilio impensè iuuari poſſe in defenſione ciuitatis videantur; vt ſunt fabri quicumque, architecti, chirurgi, medici, pharmacopœi, tũ bellicæ diſciplinæ periti, aut rebus geſtis clari; tum homines eruditi, qui & multa hiſtoriarum lectione variis exemplis imbuti ſunt, quorumque conſilio plus interdum efficere occaſione captata poſſunt, quàm multitudine aut viribus. Nónne Periclis ſententia multorum calculis confirmata eſt? tutius eſſe, imò & præclarius ingenio hoſtem & ratione, quàm ferro vincere? An incognitũ eſt, Agamemnonem apud Poëtam ad rem Troianam euertendam decem potiùs Neſtores aut Vlyſſes conſiliarios, quàm totidem Aiaces aut Achilles bellatores habere maluiſſe? Interempto Achille de armis ipſius contendit Aiax Telamonius, contendit Vlyſſes Laërtius. orationes vtriuſq. apud Ouid. 13. Metamor. quibus orationibus non puto elegantius quicquã aut magis elaboratum ab eo poëtã vnquã ſcriptũ. Multa ille præclara manu geſſerat: tamẽ quòd conſilio huius bello Troiano penè effecta eſſent omnia,

In dimiſſione oppidanorum, qua adhibenda diligentia.

Qui ciues in vrbibus obſeſſis.

Præclarius eſt ingenio, quam ferro hoſtem vincere.

Quare Vlyſſi arma Achillis adiudicata.

——— *quid facundia poſſet,*
Re patuit, fortiq; viri tulit arma diſertus.

Deſcribendos cenſui ex eiuſdem oratione verſus, quòd facere ad ſententiam meam viderentur, quodque mirandum in modum placerent:

——— *Tibi dextera bello*
Vtilis; ingenium quod eget moderamine noſtro.
Tu vires ſine mente geris; mihi cura futuri eſt:
Tu pugnare potes; pugnandi tempora mecum
Eligit Atrides: tu tantùm corpore polles;
Nos animo: quantoq; ratem qui temperat, antcit
Remigis officium; quanto dux milite maior:
Tantum ego te ſupero. nec non in corpore noſtro
Pectora ſunt potiora manu; vigor omnis in illis.

Ne penuria opprimeret armatos.] Placet M. & alteri Suſiano codici, *perimeret*. Illud quidẽ ferri poſſit: quod autem paulo antè S. legit, *imbecillis ætas*, pro *imbellis ætas*; nõ æquè.

AD CAPVT VIII.

OLEVM quod incendiarium vocant.] Antè *bitumen, ſulphur, picem liquidam & oleum* hoc, præpoſita in libris editis vox, *exurimenta*. ſed eam ego in alias terras exulatum miſi: nec puto fore, vt de eâ reuocandâ ſanæ mentis homo vnquam referat. Nam extra vnam editionem Col. & Pariſien., in nullis apud me libris id verbi poſſeſſionem reperit. vide hoc lib. cap. 18. Sed ad oleum iſtud, *Quo De Agitur*, veniamus: puto illud nominare voluiſſe Vegetium, cuius confectioni adhibebatur naphthe ſeu naphtha. Eius vſum diſcemus ex Ammiani Marcellini lib. 23. *In hac regione oleum conficitur medicum, quo illitum telum, ſi emiſſum lentius laxiore arcu (nam ictu exſtinguitur rapido) hæſerit vſquam, æſtus excitat acriores incendiorum, nec remedio vllo, quàm iactu pulueris, conſopitur. paratur autem hoc modo: Oleum vſus communis herba quadam infectum condiunt harum rerum periti, ad diuturnitatem ſeruantes; & coaleſcens durant, ex materia venæ naturalis, ſimilis oleo craſſiori, quæ ſpecies gignitur apud Perſas; quam, vt diximus, naphtham vocabulo appellauêre gentili.* De naphtha conſulendus etiã Plinius lib. 2. Naturalis Hiſt. cap. 105. & lib. 35. cap. 15. & Dio Nicæus in Pompeio: iterum in Seuero. Meminit & Probus in Catholicis, *Naphthas, huius naphthæ genus olei*, inquit, *cedrino ſimilis: Salluſtius quarto Hiſtoriarum dixit*. Non minùs exhorrendum ignis genus, quod de limo flagrante tradidit Plinius; cui Maltha nomen: cuiusque vſum fuiſſe vtilem tradit in defenſionibus: *Sic*, inquit, *defendêre muros, oppugnante Lucullo; flagrabatq; miles armis ſuis*, lib. 2. Natur. Hiſtor. cap. 104.

Gloſſema è Vegetij ſcriptura reiectum.

Oleum incendiarium:

Eius olei vſus:

Eiuſdẽ olei confectio.

Naphtha apud Perſas gignitur.

Maltha, aliud ignis genus defenſioni paratũ.

Ad arma facienda ferrum vtriuſque temperaturæ.] Conſulendus Plinius lib. 34. Romani non tantùm ſeruando, in conditis publicis, ferro diligentes ſe præbuêre: verùm optimam quoque nauârunt operam, ne ad hoſtes ſuos arma cuicuimodi, aut ferrum per mercatores transferretur. quod docemur ex conſtitutione Imp. Martiani ad Aulum, vel, ſecundum membranas noſtras, ad Conſtantianũ præfectum prætorio. quæ ſic habet: *Nemo alienigenis barbaris cuiuſcumque gentis, ad hanc vrbem ſacratiſſimam, ſub legationis ſpecie, vel ſub quocumque alio colore venientibus, aut in diuerſis aliis ciuitatibus vel locis, loricas, ſcuta, & arcus, ſagittas, & ſpathas, & gladios, vel alterius cuiuſcumque generis arma audeat venundare: nulla prorſus iiſdem tela; nihil*

Ferrum Romani in conditis ſeruabant.

Etiam ne ad hoſtes perferretur aduigilabant.

Martiani ea de re conſtitutio.

Non permiſſum arma barbaris vendere.

nihil penitus ferri vel facti vel adhuc infecti ab aliquo distrahatur. Perniciosum namque Romano imperio, & proditioni proximum est, barbaros (quos indigere conuenit telis) eos, vt validiores reddantur, instruere. Si quis autem aliquod armorum genus quarumcumque nationum barbaris alienigenis, contra pietatis nostræ interdicta vbicumque vendiderit, bona eius vniuersa protinus fisco addici, ipsum quoque capitalem pœnam subire decernimus: l. vlt. C. quæ res exportari non debent.

Interpretata l. 2. C. de vectigalibus.

Ex qua constitutione lucem accipiet l. à legatis 8. C. de vectigalibus. Sæpe Romani transfugæ vsum armorum artemque fabricandi transtulerunt ad Barbaros, maximo cum rei Romanę detrimento. Exemplum est eâ de re apud Herodianum lib. 3. Plurimum ille mali Christianæ reip. intulit, qui ad Turcas bombardarum & tormentorum bellicorum vsum traduxit. Etiam qui naues conficere barbaros docuêre, capitali supplicio puniti; l. his qui, C. de pœnis. Quin & legibus etiam illud decisum est, vt cuiuscumque operâ dolo malo hostes nostri commeatu, armis, telis, equis, pecunia, aliáue qua re adiuti erûr, tanquam maiestatis reos puniendos esse: l. quarta, ff. ad legem Iuliam maiestatis. Item laridi speciem ad peregrina vllatenus mitti, edicto vetuit rex Theodericus apud Cassiodorum lib. 2. Variarum cap. 12. Hoc amplius, non puto fore præter propositum, si ostendamus à quo primùm arma ferrea inuenta sint. Cassiodorus lib. 1. cap. 30. *Inter ipsos*, inquit, *aduersarios, vt scitis, non erant priùs armata certamina: sed pugnis se, quamuis feruida, lacessebat intentio. Vnde & pugna nomen accepit. Posteà Belus ferreum gladium primus produxit; à quo & bellum placuit nominari.*

Armorum vsus ad Barbaros translatus magno rei Romanæ detrimento.

Bombardarum vsus ad Turcas translatus, magno Christianorum damno.

Nauium conficiendarum rationem barbaros docere non licuit.

Maiestatis rei, qui commeatu hostem aut telis, aut pecunia iuuant.

Ferreum gladiũ Belus primum inuenit.

Bellum à Belo nomen accepit.

Et carbones seruantur in conditis.] Obseruabam maximarum dignitatum culmina, & Palatinos in dignitate constitutos, immunes fuisse à sordidis muneribus, ex priuilegio ab imperatoribus concesso; non tamen à carbonis præbitione, quem moneta vel fabricatio secundum veterem morem poscebat armorum: l. maximarum, C. de excusatione munerum.

Carbones seruati in conditis.

A carbonis præbitione non immunes vel maximæ dignitates.

Minima fundis vel fustibalis vel manibus iacienda.] In lib. Paris. *Minima etiam fundis sine fustibalis.* sed ea scriptura operæ ne ipsum quidem limen attingere potuerunt. Sequor exemplar M. & H. in quibus vera & genuina Flauij nostri phrasis est: *Minima ad fundas, sine fustibalos, vel manibus iacienda.*

Sua Vegetio phrasis reddita.

Ad fundas iacere.

iaciendâ. Pari phrasi pro lanceis dixit, *ad latiores lanceas, vel maiora ſpicula belluas occidebant*: lib. 3. cap. vigesimo quarto. Eandem quoque phrasim per me redditam Vegetio videbis hoc eodem libro, cap. 18.

Maxima verò pondere, formaque volubili, in propugnaculis digeruntur.] Magna apud me auctoritas veteribus libris tribuitur: & quinque apud me sunt, tres Susij, M. & H. qui totum hoc membrum orationis inducunt, tamen eos hîc ego non sequor.

Ex validiſſimis arboribus cylindri (quas taleas vocant.)] Has taleas membranæ partim *galeas*, partim *coleas* vocant. sed ea vocabula ipsos librarios somniasse certum est. A Taleare, *tailler*, & à Talea, *taille* Gallis non incognita; quanquam eæ taleæ nomen habere videantur à furculis illis, qui in terram inseruntur, id est minoribus illis taleis, de quibus Plinius plurimis locis, Varrò, & alij rei rusticæ scriptores. Vsum cylindrorum indicat Ammianus Marcellinus: *Nonnulli ſcalas*, inquit, *vehendo, adſcenſuq; ex omni latere parantes, ſub oneribus ipſis obruebantur, contuſis per pronum ſaxis, & columnarum fragmentis, & cylindris.* Vide an de Rotis illis, quarum Veg. hoc capite meminit, accipiendum Salluſtij hoc fragmentum, ex tertio Historiarum: *Et axe, vinctæ trabes per pronum incitabantur, axibuſque eminebant in modum ericij militaris veruta binûm pedum.*

Taleare. Talea furcula.

Cylindri defenſioni murorum idonei.

Trabes quoque, & tabulata.] Hæc vult in oppidis esse in promptu ad defensionem. Trabium vsum in defendendis seu prohibendis arietibus fuisse, infrà ostendemus.

Trabibus arietes arcebant.

AD CAPVT IX.

NISI funibus neruinis intenta non prosunt.] Vnus ex Susianis *intendantur* legit. quod non magni est, & vix dignum quod moneatur. Sed quòd in eodem & H. legatur, *niſi funibus, nervis*; id à Vegetio nunquam scriptum fuisse, ex ipsius verbis diligens lector facilè diiudicabit. *Funes neruini*, ex neruis torti dicuntur. Vitruuius libro primo de Architectura: *E nerno torti funes, qui non præcluduntur nec præligantur, niſi ſonitus ad artificis aures certos & æquales fecerint*. Item lib. 10. cap. 15. *Per quæ tenduntur nervi torti, qui brachia continere catapultarum debent.* ibidem capite sequenti: *capillo maximè muliebri vel nerno funes.*

Funes neruini.

Indu-

Vegetiana lectura cur mutata.

Indubitatum verò est, crines fœminarum in eiusmodi tormentis non minorem habere virtutem, Romanæ scilicet necessitatis experimento.] Visum fuit totum hunc locum ita edendū iubere, ex vestigiis, quæ erant in libris veteribus. Antè vulgabatur: *Indubitanter verò & crines fœminarum in eiusmodi tormentis, non minorem habere virtutem Romanæ necessitatis experimento cognoscitur.* In M. C. M. & S. legebatur: *indubitatum verò est.* Inde τὸ *scilicet*, ex solo M erui; vbi impressum erat, *Romanæ sz.* quod valet *sed.* neque multum differt à *sz.* quod valet *scilicet.* Verbum illud, *cognoscitur*, nullum est in M. & S.

Crines fœminarum in funibus torquendis.

Crines fœminarum:] Solent veteres cùm funes & neruorum copia deesset, capillo muliebri vti in torquendis funibus. Præter Vegetium testes sunt Florus libro secundo cap. decimo quinto: Capitolinus in Maximinis: Vitruuius libro decimo de Architectura cap. 17. Dio in Seuero: Cæsar libro tertio Belli ciuilis: Appianus De bellis Punicis, & alij.

Veneris caluæ templum Rom. ex quo originem ceperit.

Matronæ abscissos crines viris suis obtulêre pugnantes.] Pro eo in Remp. beneficio id redditum fœminis, vt Romæ Veneri caluæ templum consecratum sit; teste Firmiano lib. 2. aduersus Gentes, & Iulio Capitolino in Maximinis.

Vel cruda coria proficit colligi ad cataphractas tegendas.] Vox *tegendas* abest à codice optimo collegij trium Coronarum: quod indicandum putaui.

AD CAPVT X.

Fontes perennes.

CVM perennes fontes murus includit.] Id nomen his fontibus datum, quòd in iis sit perennitas aquarum, vt loquitur Cassiodorus lib. 2. Variarum cap. 39, de Apono fonte.

Putei sæpè in exercitu fodiendi.

Cuiuslibet altitudinis effodiendi sunt putei.] Putei etiam fodiendi sæpe ipsis obsessoribus; etiam exercitui proficiscenti. Appianus De bello Hispan. de Scipione loquens: *Exercitum*, inquit, *per aliam longiorem, sed ab insidiis tutam, viam circumduxit, noctu iter faciens; & propter sitim multos puteos fodi iubens; in quorum bona parte aqua salsa reperiebatur.* Dicendum porrò in puteorum fossionibus non esse contemnendam rationem, sed acuminibus solertiâque magnâ naturales rerum ratio-

Naturalis quædam ratio in puteis fodiendis sequenda.

nes

nes considerandas, quòd habet multa variaque terra in se genera. Vitruuius lib.8. de Architectura cap.7. Signa, vnde discas, quibus terrarum generibus aquæ subsint; varia peti possunt ab eodem Vitruuio lib.8.cap.1; Plinio, lib.31. cap.3. lib.26. cap.6; Palladio, lib.9. De re rustica, cap.8.& cap.9; Valturio De re militari lib.4.cap.2. Pleraque etiam tradita ab Imperatore Constantino lib.2. de Agricultura, cap.4.& 5. Hac de re apud Cassiodorum elegans epistola lib.3. Variarum: *Signis*, inquit, *virentium herbarum & proceritate arborum vicinitatem colligit diligenter. terris enim quibus dulcis humor non longè subest, vbertas quorundam germinum semper arridet, vt est iuncus aquatilis, canna leuis, vimen latum, validus rubus, salix lenta, populus virens, & reliqua arborum genera, quæ per terrenam humiditatem felici prosperitate luxuriant. Sunt & alia huius artis indicia, cùm nocte veniente lana sicca in terram ponitur iam prouisam, & rudi cacabo tecta relinquitur. Hinc si aquæ proximitas arriserit, manè humida reperitur. Sole etiam declarato, intuentur magistri loca solliciti, & vbi supra terram volitare spissitudinem minutissimarum conspexerint omnino muscarum, tunc promittitur, quod quæritur, facilè inueniri. Addunt etiam in columnæ speciem conspici quendam tenuissimum fumum; qui quantâ fuerit altitudine porrectus ad summum, tantum in imum latices latère cognoscunt.*

Varia signa aquæ reperiendæ:

De iisdem signis ex Cassiodoro epistola proposita.

Castellum paruulum, quem burgum vocant.] Castella in limitibus prouinciarum quàm magna essent, & à quibus fierent, alibi dixi. Meminit & Iustinianus: *Si aliquas ciuitates, seu castella per limites constituta, tua magnitudo prouiderit nimiæ esse magnitudinis, & propter hoc non posse bene custodiri; ad talem modum ea constrvi disponat, vt possint per paucos bene seruari*: l.2.C. de præfecto prætor. Africæ. Ab castellis his nomen habent Castellani; quibus per principem, castellorum detentio concessa est: l quicumque, C. de fundis limitotrophis.

Castella à castris diminuto vocabulo: vt alibi Veg.

Castellani.

Quem burgum vocant.] Imperatores Arcadius & Honorius AA, Vincentio P. P. Galliarum: *Eum qui collegio, vel curiæ, vel burgis, ceterisq; corporibus, per triginta annos, sine interpellatione seruierit*: l.6. C. de fundis rei priuatæ. Item Iustinianus Belisario magistro militum per Orientem: *Vbi ante inuasionem Wandalorum & Maurorum Respublica Romana fines habuerat, & vbi custodes antiqui seruabant, sicut ex clausuris & burgis ostenditur*: l.2.C. de præfecto prætor. Africæ. Burgum vicinitate litterarum à πύργος dictũ, notauit clarissimus Hadr. Iunius

Burgi qui.

Burgis vnde nomen.

Gloſſæ veteres emendatæ.

noſter lib. 5. Animad. cap. 6. Iuuant eum Gloſſæ veteres, è quibus tamen littera excidit, πύργος, *turris*, *bugus*: ſcribe *burgus*. Ita etiam turris nomen vſurpatum obſeruaui ab Ammiano lib. 28. *Rhenum omnem à Rhetiarum exordio aduſque fretalem Oceanum magnis molibus communiebat, caſtra extollens altius,* & *caſtella turréſque aſſiduas, per habiles locos* & *opportunos, quà Galliarum extenditur longitudo.* A burgis illis Burgundiones nomen accepiſſe, hiſtoriæ loquuntur: imprimis Pauli Diaconi lib. 2. *Burgundiones nouorum hoſtium cœpit nomen nouum, qui pluſquàm* LXXX. *millia, vt fertur, armatorum ripæ Rheni fluminis inſederunt. Hos quondam ſubacta Germania interiore, à Druſo* & *Tiberio adoptiuis filiis Cæſaris per caſtra diſpoſitos, in magnam coaluiſſe gentem, atque ita etiam nomen ex opere præſumpſiſſe, quia crebra per limitem habitacula conſtituta, burgos vulgò vocant.* Idem video tradidiſſe Iſidorum in ſuis Originibus: qui addidit, *Burgarij à burgis dicti, quia crebra per limites habitacula conſtituta burgos vocant.* De iiſdem Burgariis etiam rubrica eſt in Cod. Theodoſiano, libro ſeptimo. Inde nomen oppidanis apud Germanos noſtros natum, quo eos appellamus *Burgers*; & *Burgimagiſtri* dicti. Multos ex iis burgis in ciuitates poſtea muratos, nomina ipſa indicãt: *Wirtzburg, Marienburg, Auſpurg, Friburg*, &c. Manet nihilominùs Burgi nomen in multis caſtellis, etiam in hodiernum vſque diem. ſic caſtellum in celeberrima Academia Louanienſi vulgus appellat ſuo idiomate, *de burght*: etiam caſtellum oppido Heuſdenſi, meo patrio ſolo appoſitum, vetuſtate inſigne, (etſi à Danis & Normannis partim dirutum) ciues noſtri nuncupant *de burght*; locumque ibidem muro vndique clauſum, vbi iuuentus ludendi exercendique cauſa conuenire ſolet, *de burght-plaetſe*; eiuſdem arcis pomœrium *de burght-boomgaert*; atque ipſum caſtri præfectum, *de Caſtelleyn*. aliis dicitur *Burch-graef*. Inde etiam nomen eccleſiæ parochiali Antuerpiæ, *de burght-kercke*.

Turres, pro caſtellis.

Burgundiones a burgis illis nominati.

Burgariis, à quo nomen.

Burgi in ciuitates commutati.

Burgorum nomen in caſtellis antiquiſſimis etiamnum hodie permanet.

Burgus Louanienſis:

Burgus Heuſdenſis.

Inter fontem & ciuitatem conuenit fabricari.] Suppeditat exemplum Hirtius 8. belli Gallici in obſidione Vxelloduni.

Ciſternæ ſunt diligentiſſimè ſubſtruendæ, vt receptacula.] Libri quidam *ſubtrahendæ*, alij *ſubſtituendæ* legunt: ſed retineo lectionem editam. Hîc aquam pluuialem ex tectis colligi videmus. Aliud etiam excogitauêre Septentriona-

Aquæ pluuiæ excipiendæ modus.

trionales populi remediũ:qui extẽſis multis circumquaque velis,inferiori autem parte coëuntibus,& anguſtiùs multo quàm ſuperiùs panſis,miſſas cœlitus aquas,& puriores, & maiore cũ induſtria excipiunt. Vide Hiſtoriã Olaî Magni.

Difficilè enim vincit ſitis eos.] Obſeſſos aquæ penuria laborantes,aqua ad potum tantùm vti, eamque viritim certo menſuræ modo diſtribui, peritiſſimi rei bellicæ & callidiſſimi hominis Ioſephi induſtriâ excogitatum eſt, lib.3.De bello Iudaico,cap.8. Plinius lib.6.Natur.Hiſtor. cap.30. populos eſſe dixit, ab ea parte Nili,qua ſupra Syrtes maiores Oceanumque Meridianum protenditur, qui non aliâ quàm pluuiâ aquâ vtantur.

Qui ſola aqua pluuia vtantur.

AD CAPVT XI.

Si maritima ſit ciuitas,& ſal defuerit.] De ſalis neceſſitate declinandâ, monuit auctor noſter libro tertio cap.3. Auctor eſt Appianus De bel. Hiſp. Romanos milites in obſidione Enderacienſi magno numero eſſe exſtinctos, quòd multa ceruina & leporina carne ſine ſale elixa veſcerentur. vnde ventris profluuio laborabant. Idẽ hiſtoriographus lib. De bellis Illyricis prodidit, Salaſſos vnâ ſalis inopiâ ductos,Romanis ſe dedidiſſe.Mirum eſt quod Pauſanias primo Atticæ notauit, Epeirotas etiam poſt Ilion euerſum,neque nauigationis vſum, neque ſalis nouiſſe. cui etiam Homeri verſus in Odyſſ. adſtipulatur:

Salis inopia in morbos incidunt Rom.

Salaſſi vnæ ſalis inopia ſe dedi-derunt.

Epeirotæ quàm diu ſalem non nôrint: Et nauigandi vſum.

Qui freta non nôrunt, qui nec ſale ſumere mixtas
Conſueuêre dapes. ——

Aliter Romani: qui ſalis vſum perquàm neceſſarium perſpicientes, grauiſſimam pœnam interminati ſunt his, qui hoſtibus eum venderent. Hinc eſt apud Paulum iuriſconſultum libro quinto Sententiarum: *Cotem ferro ſubigendo neceſſariam, hoſtibus quoque venundari vt ferrum, & frumentum, & ſales, non ſine periculo capitis licet:* l.cotem, ff. de publicanis. Illud ſilentio minimè prætereundum, in libro collegij trium coronarum ter hoc capite legi *ſales*, pro *ſalem*: cui etiam alterum de Suſij codicibus video accedere. Et proinde locutus iuriſconſultus in præcedenti lege: & eandem phraſim obſeruabam in l.ſi quis 11.C.de vectigalibus; vbi legitur, *ſales emerit*: & paullò inferiùs, *ſales ipſi, vnà cum eorum precio, mancipibus addicantur*. Etiam Ammianus ita eam vocem vſus: Dia-

Salem hoſtibus vendere capitale eſt: Similiter cotem, Et ferrum, Et frumentum.

Sales plurale à ſale.

cira, inquit, *inuaditur ciuitas, habitatoribus vacua, frumento & salibus nitidis plena*, lib. 24. Sed his reclament Grammatici, per me ipsis licitum est; & inter ipsos Sosipater Charisius; qui sales plurali numero facetias tantùm significare contendunt.

Dulci aqua eluunt.] Cur mare amaras aquas habeat, eleganter disputat Isidorus lib. 4. & Plinius lib. 2. cap. 100. Idem quoque libro decimo sexto Natur. Histor., cap. 2. de salis natura, varietate, & conficiendi ratione non vulgaria tradidit.

AD CAPVT XII.

IN spem deditionis formidinem geminant.] Liber S. & alter Susij, *sine spe deditionis*, legũt: sed perineptè, & cõtra mentem auctoris. in M impressum erat, *spe deditionis formidinem geminant*. quod idem valet edito. Illud, ad militarem disciplinam antiquorum pernoscendam, non est impertinens scire, quâ verborum formulâ, dedentes sese, Romani accipere solent. ea apud Liuium est, libro primo ab vrbe condita: vbi rex Rom. Tarquinius legatos Sabinorum ad se missos interrogauit, *Estísne vos legati, oratóresque missi à populo Collatino, vt vos populúmque Collatinum dederetis? Sumus. Est'ne populus Collatinus in sua potestate? Deditísne vos, populumq; Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuina humanaq; omnia in meam populiq; Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio.* Qui deditum veniebant, veste sordida ferè induebantur. Hirtius de ciuibus Alexandrinis: *Omnis multitudo oppidanorum, armis proiectis, munitionibusq; suis relictis, veste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueuerunt, sacriq; omnibus prolatis, quorum religione precari offensis, iratosq; animos regum erant soliti, aduenienti Cæsari occurrerunt, seq; ei dediderunt*. Cui integrum est, videat quoque Andream Alciatum libro primo Parerg., capite decimo quarto.

Deditionis formula.

Dedentes se, sordidati prodibãt.

Etiam sacra sua quidam proferre solent.

[Dum] admotis scalis inuaditur ciuitas, [resistere debent omni virtute.] Quæ incluſa vides, nescio Romæ'ne in editione huius auctoris nostri, an Parisiis demum ab ineptis correctoribus adhibita, contra auctoritatem librorum veterum, contra ipsius Vegetij sententiam. Desunt in quatuor manu descriptis Susij, & membranis Hittorpij. præterea nullum eorum vestigium in tribus libris veteribus cusis, C. M. & S. & meritò abesse, attentum lectorem

Magna menda sublata e Vegetio.

ctorem ſcio non facilè fugerit: cui Vegetij locum hunc perpendendum relinquo.

AD CAPVT XIV.

Teſtudines in exercitu variæ.

DE materiis ac tabulatis teſtudo contexitur.] Varias teſtudines Vitruuius deſcripſit libro decimo, capite vigeſimo & ſequenti. easq. vſui fuiſſe oſtendit vel ad congeſtionem foſſarum tantùm, vel etiam ad muros, vt accederent; & ariete, qui inhærebat, facerent impetum. Illum auctorem (quia vulgò in manibus eſt) adeundum ſuadeo: adhibendumque Turnebi caput trigeſimum tertium, libri vigeſimi tertij ſuorum Aduerſariorum; vbi Athenæi locum (à quo ſcriptore Vitruuius ſua deſumpſit) comparatum videbis. Interim figura teſtudinis proponenda fuit; qualem ferè Vegetius noſter deſcripſit.

Teſtudinis figura.

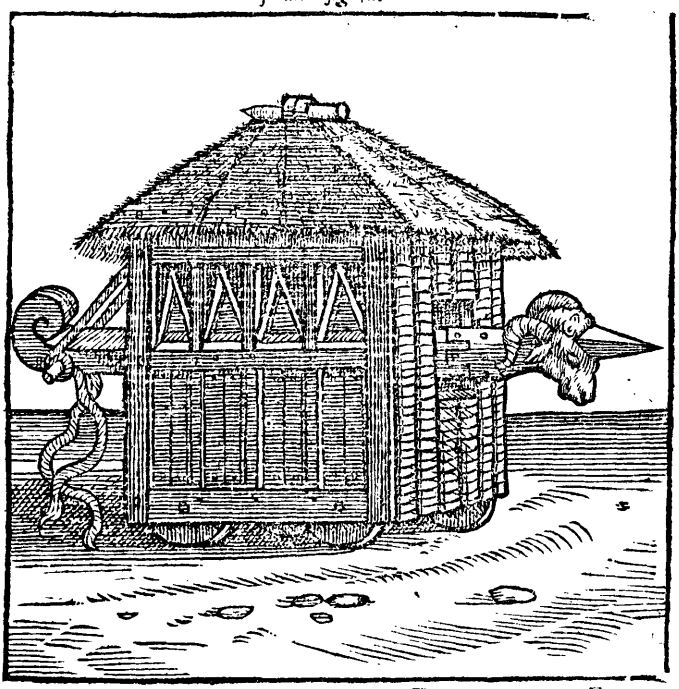

Et appellatur aries.] In hac machinarum bellicarum explicatione illud præfandum duco: si cui in hac parte non videbimur satisfacere; is cogitabit descriptiones illas, vt mechanicas, magnam per se obscuritatem habere. quæ alia sæpe difficultate grauatur, corruptorum scilicet librorum, ex quibus eas vel petere, vel exponere conati sumus. De Arietis inuentione & constructione non vulgaria vidi in lucem protulisse Vitruuium libro decimo, cap. 19. cuius verba non potui, quin interpretando Flauio adhiberem: *Carthaginienses*, inquit, *ad Gades oppugnandas castra posuerunt: cùm autem castellum antè cepissent, id demoliri sunt conati. posteaquàm non habuerunt ad demolitionem ferramenta, sumpserunt tignum; idq; manibus sustinentes, capitéque eius summum murum continenter pulsantes, summos lapidum ordines deiiciebant, & ita gradatim ex ordine totam communitionem dissipauerunt. postea quidam faber Tyrius nomine Pephasmenos, hac ratione & inuentione inductus, mâlo statuto, ex eo alterum transuersum vti trutinam suspendit, & reducendo & impellendo vehementibus plagis deiecit Gaditanorum murum. Cetras autem Chalcedonius de materia primùm basim subiectis rotis fecit, supráque compegit arrectariis, & ingis varas, & in his suspendit arietem, coriisq; bubulis texit, vti tutiores essent qui in ea machinatione ad pulsandum murum essent conlocati. Id autem quòd tardos conatus haberet, testudinem arietariam appellare cœpit.* Hactenus Vitruuius: quo cum sentire vidi etiam Tertullianum, in lib. De pallio, dum Arietis inuentionem Carthaginiensibus idem vendicat, reclamante nihilominus Plinio, qui libro septimo, capite quinquagesimo sexto, Arietis inuentionem Epeiò adscribit, ad Troiam. Græcorum porrò κριὸς eleganter Vitruuius in superiori descriptione *arrectaria* vertit, quæ tanquam crura sursum eriguntur. item κριόδοντα interpretatur *varas*: quod notat Turnebus dicto capite trigesimo tertio, libro vigesimo tertio. Ad figuram & impetum huius machinæ intelligendam, aduocandus quoque Iosephus qui libro tertio De bello Iudaïco, *Immensa*, ait, *est materia malo nauis adsimilis, cuius summum graui ferro solidatum est, arietis effigie fabricatum, vnde nomen accepit. Dependet autem funibus medius ex alia, velut ex trutina, palis vndiq; fulta. Retrorsum autem magna viorum multitudine repulsus, in fronte prominente ferro, mœnia percutit.* Refert Appianus lib. De bellis Punicis, in Carthaginiensi obsidio, duos admotos vastos arietes, alterum penè incredi-

Machinarum explicatio valdè difficilis.

Carthaginienses primi inuentores Arietis.

Mutata seu emendata arietis figura.

Perfectissima arietis constructio.

Testudo arietaria.

Plinius à Tertulliano & Vitruuio dissentit.

Arietis descriptio ex Iosepho.

incredibili numero peditum, tribunis hortantibus, impellendum: à remigibus alterum, triremium præfectis vrgentibus. Si cui lubitum erit plura de Ariete legere, videbit Ammianum Marcellinum lib. Historiarum vigesimo tertio, Iosephum De bello Iudaïco libro tertio, capite nono; Isidorum libro decimo octauo, & Hadrianum Turnebum libro vigesimo tertio Aduersar. cap. vigesimo primo: quo loco Vitruuij arietem comparatum reperies ad eam descriptionem, quam ex antiquioribus scriptoribus tradidit Athenæus. Itidem non inelegantia, de hoc machinamento, me legere memini apud Egesippum, libro tertio De bello Iudaïco, capite vndecimo. Addo prætereà ex Ammiani libro vigesimo etiam dissolui arietes, & ita in expeditionibus circumferri solere, ad eum ferè modum, quem in nauibus fluuiatilibus fuisse, iam antè à nobis indicatum est. Pro arietum machinamentis crebritate iam despectis, condita machina scriptoribus historicis nota, quam Helepolim Græci cognominabant: cuius opera Demetrius Antigoni filius Rhodo aliisque vrbibus oppugnatis, Poliorcetes est appellatus; teste Ammiano libro vigesimo tertio, vnde etiam descriptionem eius machinæ adscribimus: *Testudo compaginatur immanis, axibus roborata longissimis, ferreisq; clauis aptata, & contegitur coriis bubulis, virgarumque recenti textura, atque limo asperguntur eius suprema, vt flammeos detractet, & missiles casus. Conferuntur autem eius frontalibus trisulcæ cuspides, præacutæ, ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores ostendunt fulmina, vel fictores, vt quicquid petierit aculeis exsertis abrumpat. Hanc ita validam molem, palis & funibus regens numerosus intrinsecus miles languidiori murorum parti viribus admouet concitis, & nisi desuper propugnantium valuerint vires, collisis parietibus aditus patefacit ingentes.*

Arietes dissolui, & ita in legionibus circumferri solere.

Helepolis, machina arietis loco adificari cæpta.

Helepolis descriptio.

Nomen Helepolis adepta παρὰ τὸ ἑλεῖν τὰς πόλεις. excogitata quidem à Demetrio Poliorcete, fabricata tamen à Dioclide Abderita, cuius in ea machina singularis industria fuisse prædicatur, vt ex Moschione refert Athenæus libro quinto. Meminit huius machinæ Vitruuius libro decimo, capite vigesimo secundo. Diodorus Siculus libro vigesimo, Heliodorus libro nono. Meminit & Plutarchus in Demetrio. Et quia idem scriptor ad figuram machinæ intelligendam (peculiari nomine Poliorcen vocari voluit Petrus Crinitus libro decimonono De honesta disciplina,

Helepolis vnde nuncupata: A quo excogitata: A quo primùm fabricata.

Poliorcē.

capite ſecundo) adhibendus videbatur; locum eiuſdem ſubiiciendum putauimus: *Eodem etiam bello*, inquit, *in quo Rhodij ſimul erant cum Ptolemæo ſocietate coniuncti, machinam quandam, quam vrbium expugnatorem appellant, eorum mœnibus admoniſſe Demetrium aiunt; tali quidem figura atque ſpecie fabricatam. Habebat imprimis quadratam ſedem, cuius vnumquodque latus inter ſe æquale, in latitudinem cubito & quadraginta; in altitudinem ſex & ſexaginta cubitorum extendebatur, atque à poſtrema baſi vſque ad verticem adeò gradatim extennari videbatur, vt cùm infima ſedes longè latior ſupremo culmine eſſet, egregia quædam figura ex omni proportione ſeruata reſultare videretur. Intùs præterea erant latebræ cauernæq; complures, ad ſuſcipiendos milites accommodatæ. Quà verò hoſtes ſpectabat, frontem patefactam habebat, atque vndique feneſtellas tectas, quibus varia tela poterant aduerſus hoſtes ſine vllo periculo iaci. Erat præterea ſecundum vnamquamque ſpeciem pugnæ, bellicoſiſſimis viris referta: &, quod ſupra omnia ſpectantibus admirationem præbebat, tanta felicitate agebatur, vt cùm ſtrepitum maximum ederet, in vtram partem inclinaretur, conſpici minimè poſſet: ſed æquali vtrinque pondere inconcuſſa rectáque moueretur.* Sed ipſius Arietis figuras ſubiicere tempus; ac primùm, qualis à Carthaginienſibus repertus fuit.

Helepolis altera deſcriptio.

Aries

Aries Carthaginienſium.

Aries fabri Tyrij.

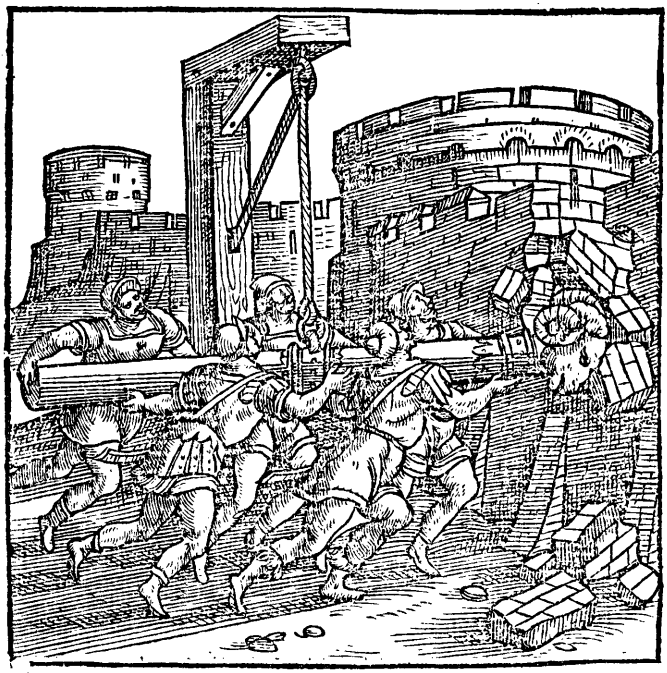

Aries

Aries Cetræ Chalcedonij.

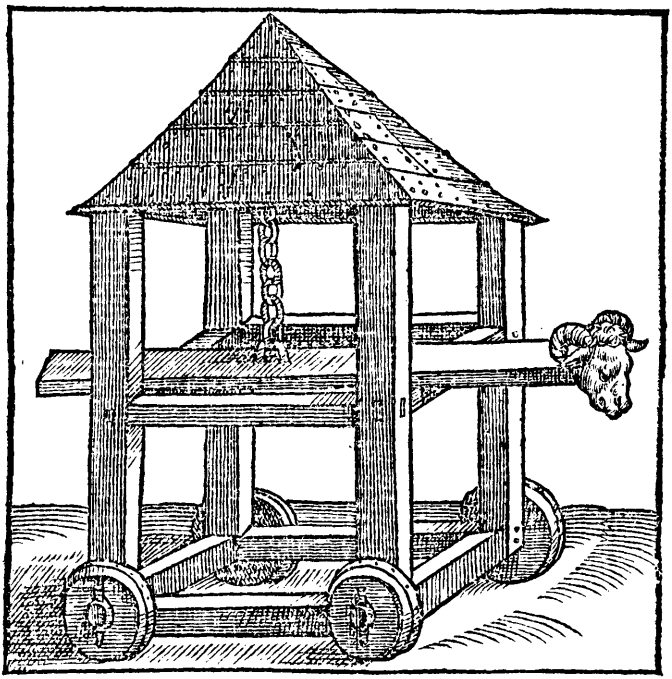

Vel quòd habeat duriſſimam frontem, quæ ſubruat murum.] In membranis H. perfectè ſcriptum vidi, *qui ſubruat murum*. quod genus locutionis neque inelegans, neque inſuetum eſt bonis ſcriptoribus; neque neſciuiſſe videtur, qui in iiſdem membranis illud *qui* mutare conatus eſt in *qua*. Comicis tamen magis vſitatum: Plautus Rudente, ſcena 2. *In dubium vocata vulgatis Vegetij ſcriptura. Quæ, ſexto caſu antiquis vſitatiſſimum.*

Quin tu in paludem is, exicaſq; arundines,
Qui pertegamus villam, dum ſudum eſt.

Iterum ibidem ſcena Seriò. Itidem apud Terentium Hecyra actu quarto, ſcena prima:

Neque ei detractum tum quidquam eſt,

Qui

Qui post posſit noſci, qui ſiet.

Item Phorm. act. 4. ſcen. 3.

Aliquantulum quæ adferret, qui diſſoluerem quæ debeo.

Tentatus Vegetius de coniectu-ra.

Atqui aliam huic loco ſcripturam (ſi minùs placita eſt illa ſuperior interpretatio) de coniecturâ video adhiberi poſſe: ea eſt, vt legamus, *vel quod habeat duriſſimum frontem, qui ſubruat murum.* & ſuſpicari poſſis ex aliquo antiquo auctore hæc Vegetium mutuatum, vt ex Catone, quem *frontem* maſculino genere vſurpaſſe, oſtendi exemplis, libro tertio, capitis vigeſimi principio.

Front maſculinum erat veteribus.

AD CAPVT XV.

Plureorum vinearumq; vſus.

VINEAS dixerunt veteres.] Obiectu vinearum pluteorumque tecti milites machinas componere, iter ad fundamenta murorum ſubuertenda quærere ſolent: teſtes hiſtoriæ paſſim & Ammianus libro vigeſimo. Plutei, vt quidam volunt, erant ſimiles iis appendicibus quas ædificiis applicamus; & tectum in vnam partem deuexum habebant: vt & Plutei, in quibus ſcribimus. Vineæ in vtramque partem deuexitatem tecti habebant: tradit Turnebus libro vndecimo Aduerſariorum, cap. 24.

Plureorum qua forma.

Qua forma Vinearum.

Quas nunc militari barbaricoq. vſu cauſias vocant.] Hîc idem vſu venit quod alibi in vocabulis rei militaris, vt quilibet librariorũ varietate ſcripturæ ad palmam contendiſſe videatur. pro *cauſias*, alij habent *cauias*, alij *caucias*, alij *cautibus*, alij *cantibus*. ora Pariſienſis editionis vocauit *cartos*. Vox cauſia etiam veteribus non fuit incognita, qui eâ vſi pro velamento capitis ad arcendum ſolem & æſtum, vt obſeruauit in Lexico verborum Plautinorum Alciatus: eâdem vſus & Plutarchus in Demetrio, Plautus Persâ, ſcenâ *Omnem rem:*

Obſcurus Vegetij locus.

Cauſia, capitis tegumentum.

Tunicam, atque zonam, & chlamydem adferto, & cauſiam.

Idem Milite, ſcena *Sequimini:*

Cauſiam habeas ferrugineam, culcitam ob oculos laneam.

Commeminit autem Comicus ea ſcena, vt in allegoria ſibi perfamiliari, quàm plurima ſumta de re militari nomina: quæ res facit, vt ſanum ibidem non putem verſum ſequentem:

Plauti verſus tentatus.

PA. *Quod apud nos fallaciarum eſt, eſſe excitum certò ſcio,*
Oppidum quoduis videtur poſſe expugnari dolis.

Legi

Lægi enim mauelim, *exercitum*. Eum locum diligens lector cõsidera: & similem ἀκκηφελαν vide apud eundem Plautum Bacchidibus, scena *Hunc hominem*. & Amphitr. scena *Qui me alter*. Item Pseudolo, scena *Prob Iuppiter*. in qua ad superiorem emendationem lumen prætulit hic versus:

Pòst ad oppidũ hoc vetus continuò mecũ exercitũ protinus obducam.

Alta pedibus octo, lata pedibus septem, longa pedibus sex.] Præter nuperam editionem, omnes aliæ, itémque membranæ omnes legebant, *sexdecim*. neque per sententiam est, vt aliter à Vegetio scriptum suspicemur. legunt præterea M. & S, & ipse etiam Calepinus, in Vineæ : *lata pedibus octo, alta pedibus septem*. *Correcta scriptura Vegetij.*

Crudis ac recentibus coriis, vel centonibus operitur.] Auctor est Vitruuius libro decimo, capite 21. in machinis muniendis tegendisque tabulas & coria cruda in vsu fuisse. *Corium crudum sordiscum appellatur*, in veteri Onomastico, & inter rei militaris vocabula recensetur. Imò & humectatum illud corium, quò minùs flammæ foret obnoxium; Ammiano teste libro vigesimo. Etiam argillam cum capillo subactam ad eam crassitudinem induxerũt, vt ignis omnino non posset nocere, teste Vitruuio, dicto cap. Memorat quoque idem scriptor Epimachum Athenienſem architectum Helepolim constructisse, & eum in modum ciliciis & coriis crudis illam confirmasse, vt posset pati plagam lapidis balistâ immissi CCCLX. pondo. In madefactione corij, & aliorum stratorum aceto potiùs, quàm aqua vtebantur. Vitruuius dicto lib. cap. 20. *Circùm tabulata*, inquit, *collocentur crates, ex tenuibus virgis creberrimè textis: maximeq; recentibus percrudis coriis duplicibus consutis, fartis alga aut paleis in aceto maceratis, circà tegatur machina tota*. Sisenna tertio Historiarum : *Aceto madefactis centonibus integuntur*. Aliud etiam industria hominum excogitauit: materies quippe machinarum alumine diligenter vnxerunt. quâ re effectum, vt ignis per eas innoxius laberetur : Ammiano teste libro vigesimo. Turris materiem alumine oblitam ab Archelao, L. Sulla non quiuit iucendere: notat Agellius libro 15. cap. 1. ex Quadrigarij vndeuigesimo Annalium. *Corio crudo tecta machinæ : Corium illud, Sordiscũ quidam nuncupárunt: Corium in eum vsum humectatum. Argilla quoque, cum capillo subacta in ea re vsui. Aceto potiùs, quàm aqua, materies machinis tegendis madefacta. Alumine oblitũ lignum non suscipit ignem.*

Vel centonibus operitur.] Cæsar in descriptione Musculi: *Coria autem ne rursus igne ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur*, libro secundo De bello ciuili. Iterum Cæsar: *Centonibus machina contecta.*

Centones

Centonéſque iniecerunt, ne ant tela tormentis miſſa tabulationem perfringerent, aut ſaxa ex catapultis lateritium diſcuterent. Cato: *Culcitas octo, inſtragula octo, puluinos ſexdecim, operimenta decem, mappas tres: centones puerís ſex*; De re ruſtica, capite decimo & vndecimo. Ab iiſdem & *centunculus* diminuto vocabulo deriuatus eſt. Liuius libro ſeptimo: *Mulis ſtrata detrahi iubet, binis tantùm centunculis relictis.* Seneca in epiſtolis: *Diurnum accipit, in centunculo dormit.* Plautus Epidico: *Quin tu*, inquit, *alium quæras cui centones farcias.*

Centunculus.

C. MVTRIO. C. F. PAL.
QVINTO. SEVERO. Q. II.
VIR. Q. ALIMENTOR
CVRATORI. CALENDAR
PECVNIAE. VALENTINI
N. HS. DC. PATRONO. VI.
VIR. AVGVST. ET. COL-
LEGA. FABR. CENTONA-
RVM. NAVICVLARVM.
DECVRIONES. ET. PLEBS
VRBANA. EX. DIVI. NERVAE
EPVLARVM. OB. MERITA
L. D. D. D.

Iſtæ cùm plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem.] In vnis membranis Suſij repertum eſt, *cogebantur in vnum*: quod meâ ſententiâ in contextum recipi poſſit; tanquam vſurpatum eâ notione vocabulum. quanquam alterum tamen, vt cenſor, tribu mouere nolim.

Vineæ plures fiebant & in vnum cogebantur.

Sub quibus ſubſidentes tuti.] Si ſeptem aut octo pedum altitudinem habuerint vineæ, non incommodè ſtare inibi milites potuerunt. Neque neceſſe fuit ſubſidere. Deinde in exemplaribus M. Pariſ. editione, H. & quatuor mſ. Suſianis ſcriptum erat, *ſub quibus obſidentes tuti*. Iterum Vegetius hoc eodem capite de Pluteis: *Quos obſidentes applicant muris, eorumq; munitione protecti.* Verùm controuerſiam & iſtîc illi ſcripturæ motam vidi à S. qui pro *obſidentes*, volebat legi *ſubſidentes*; & illi accedit alter Suſianorum, in quo *ſubſiſtentes* ſcriptum fuit.

Vegetij ſcripturam libri mutant.

Plutei

Plutei dicuntur, qui ad ſimilitudinem abſidis contexuntur è vimine & ciliciis.] Pro *abſidis*, M. duo Suſiani, & ora Pariſienſis editionis ſubſtituunt, *caſidis*. De cetero materiem Pluteorum vimina fuiſſe, Vegetius noſter ſcribit: neq. ab eo vllos vidi diſſentire codices, extra vnum M, qui hîc legebat *& vimine vel ciliciis ſeu coriis proteguntur*. Vitruuius: *Supra caput eorum qui continebant arietem, collocatum erat pluteum, turriculæ ſimilitudine ornatum, vti ſine periculo duo milites tutò ſtantes proſpicere poſſent, & renunciare quas res aduerſarij conarentur*, libro decimo De Architectura cap. 21. Feſtus, ſeu compilator illius Paulus Diaconus, *Plutei*, inquit, *crates corio crudo intentæ, quæ ſolebant opponi militibus opus facientibus; & appellabantur militares. nunc etiam tabulæ quibus quid præſepitur, eodem nomine dicuntur*. Vide Cæſarem, ſi vacat, in obſidione Alexiæ. Pluteorum hunc fuiſſe vſum Vegetius docet, vt ternis rotulis, quarum vna in medio, duæ in capitibus appoſitæ erant, more carpenti mouerentur, & eorum munitione protecti bellatores, ſagittis, fundis ſiue miſſilibus defenſores vrbium de propugnaculis exturbarent: vineis autem ad ſubruenda murorum fundamenta penetrarent; hoc eodem capite. Addo, poſtquàm vinearum adminiculo ad muros peruentum eſſet, dolabris vſos in ſubruendis muris: Liuius lib. 30. *Cùm muros defenſoribus nudaſſet, tum Annibal occaſionem ratus, quingentos fermè Afros cum dolabris ad ſubruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quòd cæmenta non calce durata erant, ſed interlita luto, ſtructuræ antiquæ genere. itaque anìe quàm cæderetur, ruebat: perq; patentia ruinis, agmina armatorum in vrbem vadebant*. Meminit huius & Appianus, & Ammianus libro vigeſimo primo, & alij. Pertinere huc video quod de terebra ex Diade tradidit Vitruuius libro decimo, capite vltimo, vnde hæc deſcribere conſultum putaui: *De terebra*, inquit, *has explicuit ſcriptis Diades rationes. ipſam machinam, vti teſtudinem, in medio habentem collocatum in orthoſtatis canalem faciebat (quemadmodum in catapultis aut baliſtis fieri ſolet) longitudine cubitorum L, altitudine cubiti, in quo conſtituebatur tranſuerſa ſucula. in capite autem dexterà ac ſiniſtrà trochleæ duæ, per quas mouebatur, quod inerat in eo canali, capite ferrato tignum, ſub eo autem ipſo canali incluſi, tuti, crebriter celeriores & vehementiores efficiebant eius motus. Supra autem id tignum, quod inibi erat, arcus agebantur ad tegendum canalem, vti ſuſtinerent corium crudum, quo ea machina erat inuoluta*.

Pluteorum materies vimina fuerunt.

Plutei militares.

Plutei votis mouebantur.

Diuerſus pluteorum & vinearum vſus.

Dolabris ſubruebant muros.

Terebra etiam inter machinas.

Terebræ figura.

Inuentio

Diades inuentor variarum machinarum.

Inuentio terebræ & machinæ aſcenſoriæ (ἐπίβαθρα Græcis) & Corui demolitoris Diadi tributa, dicto lib. cap. 19.

Numantia aggere clauſa, quamquam pugnam non detrectaret.

Agger autem ex terra ligniſque extollitur contra murum.] Auctor eſt Appianus De bello Hiſpanico, Scipionem, ſua opinione, primum eſſe qui Numantiam vrbem obſeſſam aggere ceu muro præcingeret, quæ quidem pugnam non detrectaret.

AD CAPVT XVI.

Muſculus vnde nuncupatus.

MVSCVLOS dicunt minores machinas.] Iſidorus libro duodeuigeſimo Etymologiarum, capite De Ariete: *Muſculus*, inquit, *cuniculo ſimilis ſit, quo murus perfoditur: ex quo & appellatur, quaſi muruſculus.* Quæ ipſa ab alio aliquo vetere ſcriptore Iſidorum mutuò ſumpſiſſe, vt pleraque omnia ſua, mihi omnino veroſimile fit. ideoque figuram muſculi, quam inde confeciſſe video Rob. Valturium, ſubiiciendam putaui. etſi neſcius non ſim alium planè muſculi vſum à Vegetio noſtro declarari.

Muſculi figura.

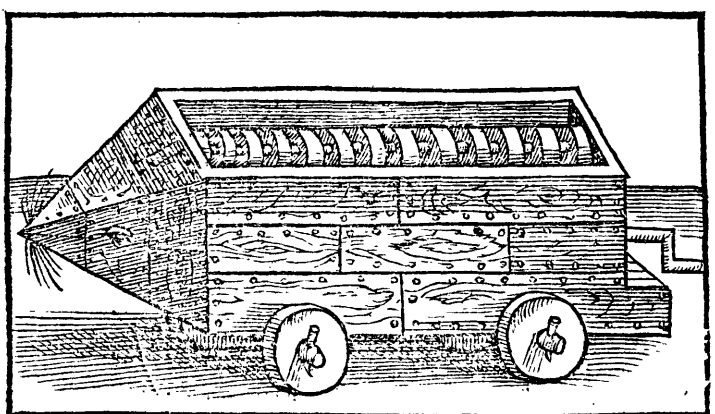

Machinis aliquot bellicis nomen ab animalibus tribuerunt.

Solent milites in machinis bellicis multa ab animalibus nomina ſumere: hinc Aries, Ericius militaris, Scorpio, Cuniculus, Teſtudo, alia. teſtis Seruius libro vndecimo Æneidos, Iſidorus dicto libro, capite De clypeis. Figura autem

autem muſculi apud Cæſarem deſcribitur; quæ potiùs ad genus aliquod teſtudinis accedere videtur, quas varias deſcribit Vitruuius libro decimo. Sed Cæſarem audiamus, qui libro ſecundo De bello ciuili hoc modo: *Duæ primùm trabes in ſolo æquè longè diſtantes inter ſe pedes quatuor, conlocantur: in q̃s iis columnellæ pedum in altitudinem quinque defiguntur: has inter ſe capreolis molli faſtigio coniungunt, vbi tigna, quæ muſculi tegendi cauſa ponunt, conlocentur. Ea ſuper tigna bipedalia iniiciunt, eáque laminis clauiſq; religant. Ad extremum muſculi tectum trabeſq; extremas, quadratas regulas, quatuor patentes digitos defigunt; quæ lateres, qui ſuper muſculos ſtruuntur, contineant. Ita faſtigiato atque ordinatim ſtructo, vt trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus lutoq; muſculus, vt abigne, qui ex muro iaceretur, tutus eſſet, contegitur. Supra lateres coria inducuntur, ne canalibus aqua immiſſa lapides diluere poſſet. Coria autem ne rurſus igne ac lapidibus corrumpantur, centonibus contegunturque.* Hactenus Cæſar. cuius ſcripta ſi inſpexeris, facilè diſces quantum hæc machina, licet minor, in deuaſtatione muri potuerit. Quòd muſculum hunc teſtudinis genus eſſe dixi, in eo adſtipulatur mihi Turnebus libro vndecimo Aduerſariorum, capite vigeſimo quarto: diſtinguitque ſola paruitate muſculum, à teſtudine: ab animalium ſcilicet ſimilitudine has machinas nomen accepiſſe; minores muſculos, maiores teſtudines vocatas.

Muſculi alia deſcriptio.

Is muſculus ad murum diruendum adhibitus.

Si lutum obfuerit, aut ciuitatis foſſatum, etiam apportatis lapidibus, lignis ac terra, non ſolùm cõplent, ſed etiam ſolidant.] Particulæ diſiunctiuæ *aut* nullus locus in melioribus libris ſex, ſeptem; ideoque eam expuli: & iiſdem libris auctoribus τὸ *etiam*, quod ſubſequitur, in contextum recepi. nec puto in eo vllam Vegetiõ factam iniuriam. Verba illa, *ſi lutum obfuerit*, diu admodum me torſerunt. in cauſa fuit veterum librorum ſcriptura. Suſpicabar primùm legi poſſe: *Si aplictum obfuerit.* De quo ita Leo Imperator capite vndecimo: *Aplicta igitur ſiue foſſata (nam aplictum propriè foſſatum totius exercitus eſt) validè quantum potes munies.* ſed id nunc minùs placet. nec video cõiecturam illam libris multùm iuuari. In exemplari M. & membranis Hittorpij, ſine vllâ liturâ, ſcribitur: *quibus protecti bellatores ſudatum auferunt, ciuitatis foſſatum etiam adportatis lapidibus ac lignis, non ſolùm complent*, &c. Quam ſcripturam Modij quoque liber vnus confirmare videtur; in quo, *ſudatim auferunt.* Interpretabar

Scaber admodũ Vegetij locus.

Apliũm quid.

Tentatus prædictus Vegetij locus.

terpretabar *ſudatum*, vallos aut ſepes è ſudibus, quæ ipſis foſſis præſtruebantur. at Ianus Palmerius noſter ſuſpicabatur priorem litteram in *ſudatum* à fine præcedentis vocis *bellatores* auulſam eſſe; ideoque ſcribendum, *vdatum auferunt*: quaſi protecti muſculis bellatores, viam turribus ambulatoriis præparantes, vda omnia ſuſtulerint, loca ſolidârint & complanârint.

Iterum tentatus.

Ciuitatis foſſatum etiam adportatis lapidibus.] Foſſatum non tam ineptum vocabulum, vt cenſuit ille cenſor, qui illud expellendum vrbe Quiritium, & deturbandum ex Pandectis noſtris putauit. Modeſtinus libro tertio De re militari: *Qui à foſſato recedit, capite puniendus eſt.* Gloſſarium vetus: Τάφρος, *foſſa, ſepes, foſſatum.* Sudas, Σιδήρου τὸ φοσσάτου; Harmenop. libro ſexto titulo quinto: Τὰς δὲ τῶν φοσσατῶν πλέπτρους εἰ μὲν ὅπλα, σφοδρῶς ὡς ληϊσάμενον τύπτεσθαι. Libellus De militibus; *Foſſatum decijum paſſuum in fine, pro termino.* Plinius: *Foſſatum purgari, & extendi*, libro decimo ſeptimo, capite vigeſimo primo. frequens etiam ea vox apud Leonem Imperatorem De bellico apparatu. Idem ille cenſor non minùs hallucinatus in Papiniani reſponſo, l. quòd ſi, De captiuis & poſtlim. reuerſis: *Exinde ſui iuris videtur fuiſſe, ex quo pater hoſtium potitus eſt.* emendabat ille, *pater hoſtium poteſtati ſubditus eſt*, quaſi παρηλλαγμένως dici Latinè non poſſet, *hoſtium potitus.* & in ea pugna auxiliarem ſibi adſciſcit Accurſium. Ego illis primùm oppono Tryphoninum, l. in bello, eodem titulo: *Cetera quæ in iure ſunt, poſteà quàm poſtliminio redit, pro eo habentur, ac ſi nunquam iſte hoſtium potitus fuiſſet.* Inde oppono Iulianum l. bona eorum, titulo eodem. & l. facere, ff. De teſtamento militis. Triarij munus facilè mihi ſuſtinebit Plautus Epidico, ſcena *Si quid eſt:*

Lapſus magni viri, quem non nomino.
Foſſatum non ineptum vocabulum.
Def. uſa ſcriptura vulgata in l. 3. ff. de re mil.
Defenſa item Papiniani verba l. quod ſi. ff. De capti. & poſtli. reuer.
Potitus hoſtium paßiue dictum.

—— *Gnata mea hoſtium eſt potita.* Ibidem
—— *Eductam perdidi,*
Hoſtium eſt potita.

Eâdem ille phraſi vſus Captiuis ſcena prima & ſecunda. Neque hæc eò à me dicta, quaſi detrahere laudibus magni illius viri quicquam velim, cuius eruditioni & ſummis in iuris ſtudioſos beneficiis leuia hæc facilè cõdonanda ſunt: ſed, vt viciſſim alij, ſicubi & nos in tantis antiquitatum tenebris incurriſſe videbimur, de verbis ſe præbeant modeſtiores. Sed & alterum audi cenſorem: Iulius Capitolinus in Gor-

in Gordianis ſcripſerat: *Caſtra omnia foſſato circuibat.* ibi Ioan. Baptiſta Egnatius exclamabat, *ineptum ſcriptorem!* *Capitolini ſcripturam tuetur.*

Vocantur autem à marinis belluis Muſculi. nam quemadmodum illi, cùm minores ſint, tamen balænis auxilium, adminiculumque iugiter exhibent.] Feſtus: *Balænam belluam marinam, ipſam dicunt eſſe piſtricem, ipſam eſſe cetum.* Muſculus genus piſcis, qui moderamine paruæ caudæ ſuæ, iter balænæ regit, necubi impingat. & quia hæc luſciosa eſt, præuio illo piſciculo deducitur ac reducitur. Claudianus libro ſecundo: *Balæna bellua marina.* *Muſculus genus piſcis, quale.*

Sic ruit in rupes amiſto piſce ſodali
Bellua, ſulcandas qui prænius edocet vndas,
Immenſumq; pecus paruæ moderamine caudæ
Temperat, & tanto coniungit fœdera monſtro.

Plinius libro nono capite quinquageſimo ſecundo: *Balænæ muſculus, quandoque prægraui ſuperciliorum pondere obrutis eius oculis, infeſtantia magnitudinem vada prænatans demonſtrat, oculorúmque vice fungitur.* Iuuenalis Satyra decima: *Balæna quare muſculi opera indigeat.*

Quantò delphinis balæna Britannica maior. *Balæna maior delphinis.*

AD CAPVT XVII.

TVRRES autem dicuntur machinamenta.] Turres has ambulatorias nuncupârunt: nam rotis ſubditis promoueri atque reduci ſolent. Hirtius: *Prætereà ambulatorias totidem tabulatorum confinxerant, ſubiectiſq; eis rotis, funibus inmentiſq; obiectis, directis pluteis, in quamcunque viſum erat partem mouebant*; De bello Alexandrino. Has Diades ſcriptis ſuis oſtendit à ſe inuentas: quas etiam diſſolutas in exercitu circumferre ſolebat. minorem ait oportere fieri altam cubitorum ſexaginta, latam ſeptemdecim, tabulatorum decem, ſingulis partibus in eâ feneſtratis: maiorem verò altam cubitorum centum viginti, latam cubitorum viginti trium s. In qua tabulata conſtituebat viginti, & habebant ſingula tabulata circuitionem cubitorum ternûm, vt memoriæ prodidit Vitruuius libro decimo De Architectura, capite vndeuigeſimo. Harum turrium hanc poſſumus fingere figuram fuiſſe. A. *Turres, vnde ambulatoriæ vocentur.* *Turres diſſoluta in exercitu circumlatæ.* *Turris minor alta cubitorum* LX *Turris maior alta cubitorum* CXX.

Turris à Dijde excogitata: A.

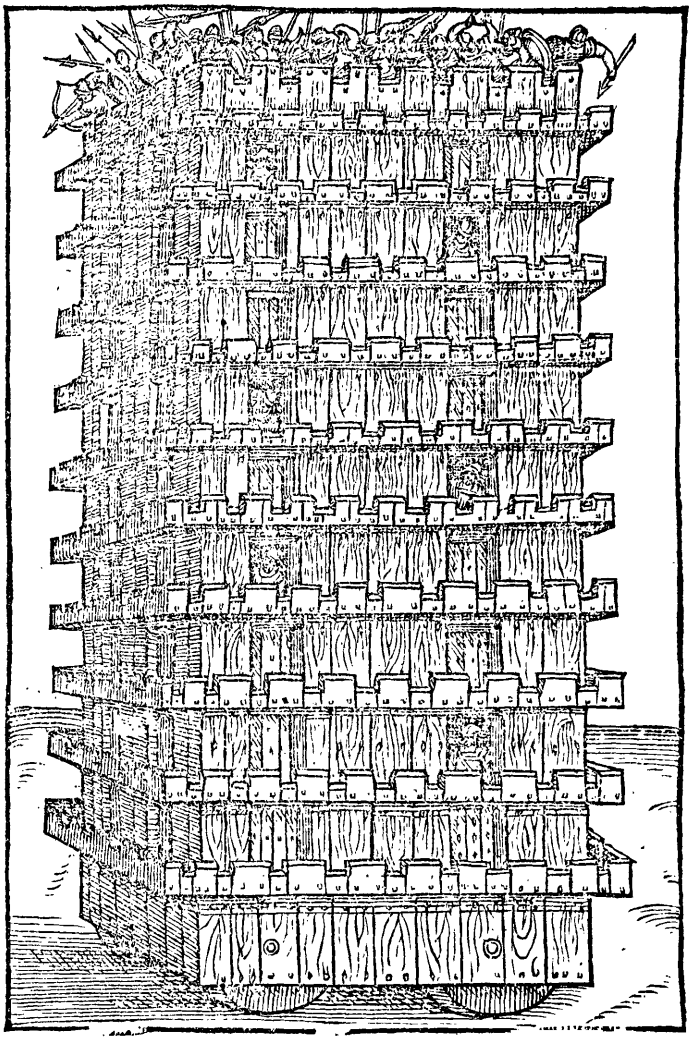

Turris

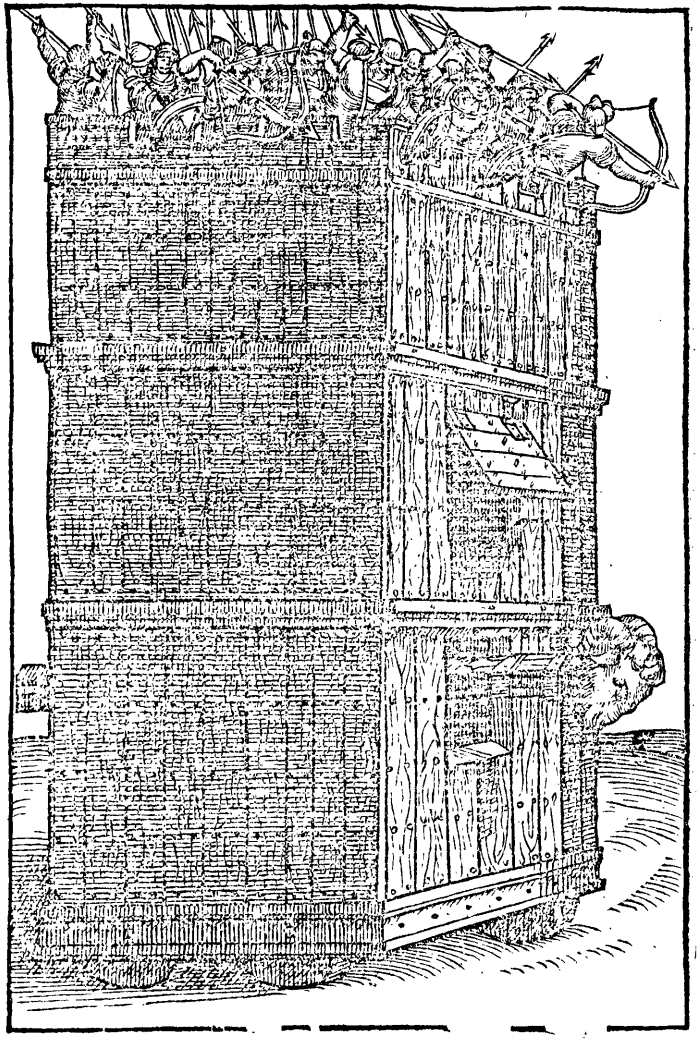

Turres aliæ, quas Vegetius describit.

Aliæ dubio procul turres ambulatoriæ, nec ita speciosæ, quas Vegetius nobis describit; eâ proceritate, vt tàm turres ciuitatis lapideas, quàm muros ipsos superârint. his ille in inferiori parte tribuit arietem, circa medium verò pontem (exostram posteà vocabit) quem subitò milites proferebant, & per eum egredientes de machina in ciuitatem transibant. In superioribus autem turris partibus contatos & sagittarios collocat, qui defensores ab vrbis mœnibus proturbent. Cuius turris hanc fingimus figuram B.

Pons protrusus ex medio turris: C.

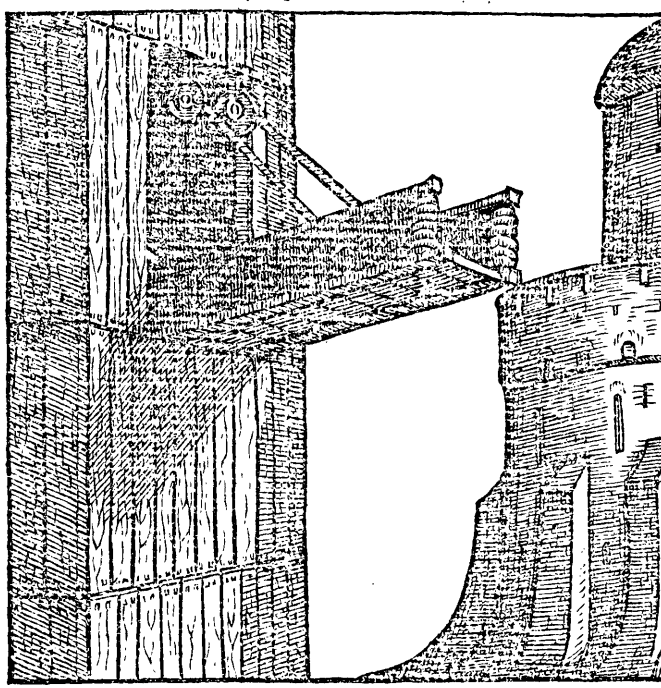

Pontem Vegetius tradit in turri fuisse, factum de duabus trabibus, septem de vimine; quem subitò prolatum, inter turrem murumque constituebant ad egrediendum in muros

muros hoc eodem capite. Eundem pontem hoc libro, capite vigesimo primo, legimus de turri in murum repentè protrusum fuisse. Quod ego suspicor eâ ratione, quam suprà posuimus satis commodè potuisse fieri; notâ C.

Supereſt nunc, vt cognoſcamus quis harum turrium effectus fuerit, & quantus ex illis hoſtibus iniectus fuerit sæpè metus. Galli vt in caſtris Cæſaris turrim procul conſtitui primùm viderunt, irridere ex muro atque increpitare vocibus: vbi verò moueri atque appropinquare mœnibus viderunt; noua atque inuſitata ſpecie commoti, legatos ad Cæſarem de pace miſerunt; libro ſecundo De bello Gallico. Pari modo & Perſæ ad preces conuerſi, ſimul vt vidêre Helepolim muris appropinquare, teſte Ammiano libro vigeſimo quarto. Vſi etiam turribus Romani bellis naualibus. qua de re infrà locus agendi dabitur hoc libro capite vigeſimo quarto. Præter magnum armatorum numerum, quos ex turribus pugnaſſe certum eſt, etiam machinæ bellicæ in iiſdem per tabulata diſponebantur. Liuius libro 31. *Ipſe Annibal, qua turris mobilis omnia munimenta vrbis ſuperans agebatur, hortator aderat. qua cùm admota, catapultis baliſtiſq; per omnia tabulata diſpoſitis muros defenſoribus nudabat*, &c. Meminit quoque Ammianus libro vigeſimo.

Turrium ambulatoriarum effectus.

Turrium metus Galli ſe dedunt:

Etiam Perſæ eodem exemplo.

Turres etiam in nauibus.

In turribus multi armati: Item & machinæ in iis per tabulata diſpoſita.

Diligentiſſimè ex crudis coriis, vel cētonibus communita.] VV. aliquot præferunt, *diligentiſſimeq; crudis coriis & centonibus communitur*. Etiam fronte ferreâ turres quandoque exſtructas legimus, ne flammam iectam recipérent, apud Ammianum dicto lib. 19.

Turres fronte ferrea.

AD CAPVT XVIII.

HINC tam manifeſto diſcrimini multis reſiſtitur modis.] Enumerat Vegetius hoc capite & cap. ſubſequenti varia remedia vel prohibendæ vel incendendæ turris ambulatoriæ. vnum addam, quod ab ipſo video non animaduerſum: videlicet exſtructam quoque & ab ipſis oppidanis ſubinde aliam turrim ſimilem, ex qua omni genere telorum murus defenſus, & aduerſariorum turris facibus iniectis conflagrauit. exemplum ſi deſideras, adeundus erit Liuius libro 32. in obſidione Cumarum.

Turres, etiam ipſi obſeſſi in mœnibus ſuis extruxerunt.

Eruptione facta globus egreditur armatorum.] Confidentiam hanc erumpendi, in Memnone fuiſſe intel-

Memnonis nocturna eruptio.

leximus. qui cùm in ciuitate Halicarnaſſo obſideretur, noctu cum manu militum eruptione facta machinas oppugnatorias, licet iam amotas, incenſum venit; Diodorus Siculus libro 17. Similiter & Veij à Romanis intentè obſeſſi, cùm noctu opera negligentiùs cuſtodiri animaduerterunt, patefacta repentè porta cum facibus ardentibus egreſſi; horaéque momento aggerem, vineas longi temporis opus incendio perdiderunt: Liuius libro quinto. Perſas etiam à Romanis obſeſſos eruptionem feciſſe, ponè ſequentibus qui flammas ferrent ad machinas incendendas, videbis apud Ammianum libro 20.

Veierum eruptio

Perſarum eruptio.

Machinamentum illud ingens direptis coriis de lignis exurit.] Edendum curaui præeuntibus libris: *direptis coriis, ignis exurit.* Quanquam putem tutius fore membranas H. ſequi, in quibus abiectis cæteris legebam: *direptis coriis, exurit.* Et meo iudicio exurendi verbum non ignem reſpicit, ſed illud quod paullo antè præceſſit, *globus egreditur armatorum.*

Vegetij locus correctus.

Quòd ſi oppidani exire non audent, maiores baliſtas, malleolos, vel phalaricas cum incēdio deſtinant.] Reſtituo ope librorum S. H. & quattuor Suſianorum, *ad maiores baliſtas.* Neque enim baliſtæ ipſæ emittebantur; ſed illis malleoli, phalaricæ deſtinabantur. id puer intelligat qui Vegetium attentè legat. Eandem phraſim Vegetio etiam ſuprà reſtitui, vbi in eam rem plura à me dicta ſunt.

Iterum ditatus propria phraſi Vegetius.

Malleoli velut ſagittæ ſunt.] Nimis frigida & ſupina malleolorum deſcriptio apud Vegetium. quare hoc nobis relinquitur, alios adhibere qui rem explicent. Nonius Marcellus: *Malleoli*, inquit, *ſunt manipuli ſpartei pice contecti, qui incenſi, aut in muros, aut in teſtudines iaciuntur.* Feſtus: *Malleoli vocantur non ſolùm parui mallei, ſed etiam ij qui ad incendium faciendum aptantur; videlicet ad ſimilitudinem priorum dicti.* Gloſſarium verus Πυρόλα vocat malleolos. Sed nihilo hæc, aut paulo perfectiora ſunt verbis Vegetij: quapropter adhibendus ille, cui propter conſeruatos pleroſque bellicæ diſciplinæ ritus, ac propter machinarum explicationem, omnis poſteritas debet ac perpetuùm debebit, Ammianus Marcellinus: Is libro Hiſtoriarum vigeſimo tertio ſic definit: *Malleoli autem teli genus figurantur hac ſpecie. Sagitta eſt cannea, inter ſpiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, quæ in muliebris*

Malleoli quid ſint.

Malleolorum elegans deſcriptio.

muliebris coli formam, quo nentur lintea ſtamina, concauatur, ventre ſubtiliter & plurifariam patens, atque in alueo ipſo ignem cum aliquo ſuſcipit alimento. & ſic emiſſa lentius arcu inualido (ictu enim rapidiore extinguitur) ſi hæſerit vſquam, tenaciter eremat: aquisq; conſperſa acriores excitat æſtus incendiorum, nec remedio vllo quàm ſupraiacto pulnere conſopitur. *Quomodo emittebantur:* *Quomodo extinguerentur.*

Quia ardentes ſunt.] Libri melioris notæ M.H.& tres Suſiani legunt: *ardentes veniunt*. Sic apud Maronem

——— *contorta phalarica venit.*

Phalarica ad modum haſtæ valido præfigitur ferro.] Etiam huius teli deſcriptio non ſatis perfecta apud Vegetium: ideò & alij quoque auctores de eo conſulendi ſunt; imprimis Iſidorus: *Phalarica*, inquit, *eſt telum ingens, torno factum, habens ferrum cubitale, & rotunditatem de plumbo in modum ſphæræ in ipſa ſummitate. dicitur etiam & ignem habere adfixum. hoc telo pugnatur è turribus, quas phalas dici manifeſtum eſt. Iuuenalis: Conſulis ante phalas. Dictum autem hoc genus teli à phalis, id eſt turribus ligneis.* Monuit etiam Nonius Marcellus in *phalarica*. Item Feſtus libro ſexto: *Falæ*, inquit, *dictæ ab altitudine, à falando, quod apud Etruſcos ſignificat cœlum. Falarica, genus teli miſſile, quo vtuntur ex falis, id eſt locis exſtructis dimicantes.* Vnus Liuius ad teli figuram & impetum intelligendum ſuffecerit. Is libro trigeſimo: *Falarica*, inquit, *erat Saguntinis miſſile telum, haſtili oblongo, & cetera tereti, præterquàm ad extremum, vnde ferrum exſtabat, id ſicut in pilo quadratum, ſtuppa circumligabant, linebantq; pice. ferrum autem tres in longum pedes habebat, vt cum armis transfigere corpus poſſet. ſed id maximè etiam ſi hæſiſſet in ſcuto, & non penetraſſet, pauorem faciebat; quòd cùm medium accenſum mitteretur, conceptúmque ipſo motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudúmque militem ad inſequentes ictus præbebat.* Auctor noſter, baliſtæ impetu falaricam deſtinari docet: idemque innuit Lucanus; *Phalarica dicta a phalis Quid Fala.* *Falare vox Etruſca.* *Phalarica, ſeu Valarica deſcriptio multo pecfectior.* *Falarica baliſta mittebatur:*

——— *vibrata phalarica nerui.*

Virgilius verò, manu quoque phalaricam Turnum iecisſe teſtatur nono Æneidos: *Etiam manu.*

Sed magnum ſtridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo; quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquama lorica fidelis, & auro
Suſtinuit, conlapſa ruunt immania membra.

Virgilius hunc Ennij verſum imitatus eſt, *Virgilius Ennij verſum imitatus.*

Quæ valido vênit contorta phalarica miſſu.

Gloſſæ veteres, *Falarica*, ἀεροβαλίς.

Turres variis modis incenſæ.

Turritamque machinam frequenter incendit.] Præter ea, quæ Flauius noſter ad machinas incendendas adcommodauit, vſui quoque fuerunt proiectæ ardentes faces, & ardentes quali, pice & ſulphure illiti; auctore Ammiano libro vigeſimo. Veruntamen ne ratione vllâ flammam conciperent machinamenta, ſæpe cauiſſe ſcio obſidentes, ordinatis ſcilicet ac paratis qui tela, ſi quæ turribus adhæſiſſent ignifera, exſtinguerent. quod etiam ex Ammiano didicimus eodem libro vigeſimo.

Hominum extinguendo incendio in turribus deſtinati.

Depoſiti quoque homines funibus cùm hoſtes dormiunt, in laternis portant lucernas.] Simili ſtrategemate Carthaginienſes vſi contra Scipionem. Hic cùm portum Carthaginienſium aggere aliisque machinis obſtruxiſſet: illi noctu eruptione facta, non per terram, non enim erat tranſitus; nec nauibus, erat enim ibi vadoſum mare; ſed nudi, non accenſis facibus, ne è longinquo eſſent conſpicui, partim natando, partim mare vadando, ad aggerem machinasque peruenerunt, & ibidem accenſo igne machinas incenderunt; poſtque natatu domum reuerſi ſunt. teſtem habeo Appianum De bellis Punicis.

Carthaginienſium audax noctuma eruptio.

AD CAPVT XIX.

EXSTRVENDO faciunt altiorem.] Ideò fit, ne turris muro altior occaſionem præſtet inuadendæ ciuitatis. Sin autem murus arietibus ſæpe cæſus corruerit; perque patentia ruinis armatorum agmina vrbem ingrediantur, alio remedio opus eſſe vides. Bene mehercules cum oppidanis actum erit, ſi in tempore nouum murum intrinſecus imminuta partim ciuitate duxerint. id quod noſtro ſæculo in vſu eſſe videmus, percuſſa ſcilicet foſſa, & nouo aggere perducto ab ea parte mœnium, vbi murus integer eſt, ad eam vſque partem, quam calamitas non attigit: ita vt per modum ſemilunæ quidquid ruinoſum eſt excludant, hoſtibusque relinquant. Capta autem iam ciuitate non erit conſultum de hoc remedio cogitare: tametſi Saguntinos id feciſſe Liuius teſtatur; apud quem libro trigeſimo hæc verba: *Et Saguntini murum interiorem ab nondum captâ vrbis parte ducunt,*

Ante quàm muri deciuitatur, nouus intrinſecus ducendus.

Qua ratione id hodie fiat à noſtratibus.

Saguntini capta ciuitate hoſtibus diu reſtiterunt.

ducunt, vtrimque summa vi & muniunt & pugnant. sed interiora tuendo minorem indies vrbem Saguntini faciunt.

Ne defensores mœnium, desuper vrbi ventura, possit opprimere.] Codex M præ se ferebat *vbi ventura*: alter Susianorum, *turris ventura*. sed illis ego nunquam hodie credam. nam Virgilij versum denuò imitatus noster Vegetius ex lib. 2. Æneidos:

Iterũ Virgilium imitatus Vegetius.

Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturaq; desuper vrbi.

Constat autem inefficax machinamentum reddi, si inueniatur inferius.] In M & H longè alia lectio est: *constat autem efficax machinamentum reddi, si inueniantur inferiores.* Vt neutri illorum consentiam, facit me verbum *reddi*: cui melius quadrat, quod editum est.

Subitò funibus trochleisque de medio turricula illa producitur.] In maiori turri, ad decipiendos oppidanos, minorem clàm paratam indicat Vegetius ex tabulis (ita lego pro *tabulatis*) & appropinquante ad vrbem machinamento ambulatorio, tum demum illam turriculam funibus trochleisque productam. Pro *trochleis* in M. codice, *troceis*, expressum erat: in S. *crodeis*; quæ instrumenta an fabri nôrint mihi incertum est. Trochleæ (trochalia quidam appellari putant) instrumenta cum orbiculis, ad subleuanda & demittenda onera; vel rotulæ striatæ è ligno vel ære. Lucretius:

Minor turris ex maiori eucta in fraudem oppidanorum.

Trochleæ, qualia instrumenta.

Multáque per trochleas & tympana pondere magno
Commouet, atque leui sustollit machina nisu.

Quanquam alia quoque ratio esse potuerit, vt expeditis machinationibus & perpaucorum hominum viribus turricula illa in altum educeretur, & occulto quodammodo artificio in sublime sensim crescceret. quod indicabit figura, quam ob oculos ponendam curauimus.

Turricula artificio intrinſecus euecta.

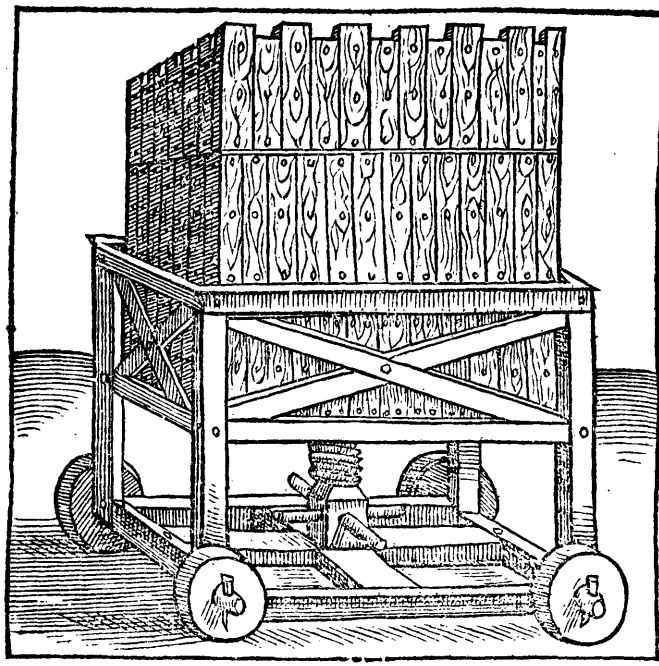

AD CAPVT XX.

SED cùm Rhodiorum ciuitas oppugnaretur ab hoſtibus, & turris ambulatoria murorũ altitudinem ac turrium omnium ſuperaret.] In editione C. P. M. & S. legebam, *turris ambulatoria ſupra murorum altitudinem ac turrium omnium pararetur*. quod non minùs aptam effecerit ſententiam,& meliorem, meâ opinione,quàm quæ edita eſt. ſequitur enim paullò inferiùs: *Et illum locum, ad quem die poſtero turris fuerat promouenda.*

Mutata lectura Vegetij, vt arbitror, recte.

Mechanici ingenio inuentum eſt tale remedium.] In M.expreſſum erat *mechanico ingenio repertum eſt tale remedium*. & illud, *mechanico*, confirmant membranæ H. & tres Suſianæ. Primùm rem ipſam, id eſt facti huius narrationem

nem à me accipito: inde optionem facito de lectionibus. Vitru.lib.10.cap.vlt.duo elegantissima strategemata in obsidione Rhodiorum edita commemorat: primum, quòd architectus quidam ab Arcado nomine Callias, Rhodum cùm venisset, acroasin fecit, exemplumque protulit muri, & supra id machinam in carchesio versatili constituit, qua Helepolim ad mœnia accedentem corripuit, & transtulit intra murum. Alterum, quod Diognetus, cùm simili strategemate vtendum non putaret, eoque aliam Helepolim altiorem, latiorem, & ob hoc maioris ponderis confectam ab hostibus audiret; murum ciuitatis Rhodiæ, eâ regione, quâ machina accessura erat, pertudit: & iussit omnes publicè & priuatim, quod quisque habuisset aquæ, stercoris, luti, per eam fenestram, per canales effundere, ante murum. Cumque ibi magna vis aquæ, stercoris, luti, nocte perfusa fuisset; postridie Helepolis accedens, antequàm appropinquaret ad murum, in humida voragine acta consedit. Nec progredi, nec regredi postea potuit. Ad hunc Vitruuij locum; ad factum certè huius Diogneti, auctorem nostrum hoc cap. respexisse, non puto cuiquam fore dubium.

Strategemata duo in obsidione Rhodiorũ edita.

Machina, qua Helepolis intra murum pertracta est. Diogneti strategema contra Helepolim admouendam:

Id Diogneti strategema hic pra oculis habuisse Vegetiũ.

Tanto ponderi solo cedente subsedit, vt nec iungi muris, aut moueri vlteriùs potuerit.] Eam lectionem in Parisiensi editione primùm suppositam animaduerti, reclamantibus aliis libris veteribus cusis, scriptis M. S. H. & tribus Susij. Quisquis autem ille fuerit qui eam finxerit, illum ego Latinæ linguæ non satis magnam habuisse rationem pronuntio. Particula illa, *tantò*, absolutè & sine sequela alterius posita à Vegetio. ideoque edendum curaui: *Tanto ponderi solo cedente subsedit, nec iungi muris, aut moueri vlteriùs potuit:* idque iubentibus prædictis omnibus exemplaribus, non pro meo arbitrio factum est.

Mendum in Vegetio.

Tantus absolutè positum. Sublatum è Vegetio mendum.

AD CAPVT XXI.

EXEMPLO Capanei, à quo primùm hæc scalarum oppugnatio perhibetur inuenta.] Capaneus Hipponi filius, nobilis Argiuus, maritus Euadnes, qui cum Polynice ad bellum Thebanum profectus est. hic cùm scalas muris admouere vellet, à Thebanis lapidibus obrutus est. Hinc factus locus fabulæ, Capaneum, quòd Deorum contemtor esset, à Ioue fulmine percussum. Adeunda Pausaniæ

Capaneus scalarum inuentor; & quis fuerit: Hic scalas muris Thebanis admouit. Capaneus fulmine tactus perhibetur.

niæ Bœot. lib. 9. Ouidius 4. Triſtium, Plinius, Statius 10. Thebaid. Item Diodorus Siculus lib. 5. Rem ipſam ſiue fabulam potiùs, vt eleganter Græcè deſcripſerat Euripides Phœniſ., ſic non minùs accuratè, non minùs feliciter Latinè reddidit amiciſſimus mihi Ianus Gulielmius:

Capaneus furorem immanè quantum inſaniit!
Nam ſcalam habens altùm eminentem, ad mœnia
Subibat, his nequicquam territans minis:
Nec me ſacrum impedibit fulmen Veiouis
Quò fundo ab imo diruam hanc vrbem minùs.
Hæc dum profatur, imbre ſaxeo obrutus
Repit ſinum ſub clupeum, & corpus occulens
Pertendit ad nos ire per ſcalam tamen.
Iámque alta murorum tenentem culmina
Petit igne Iuppiter ſuo. tum terræ ſola
Mugire; omnes ſtupeſcere, vt ſcalis procul
Heic diſſipata, & illic membra cernere eſt.
Comæ volant per altum, diffluit cruor.
Manus pedesq; Ixionis velut rotæ
Rotantur, ipſe ſemis ambuſtus decidit.

Correctus Vegetius. Sambuca dicitur à ſimilitudine citharæ.] Exemplária optimæ notæ ſi voles ſequi, leges *ad ſimilitudinem citharæ:* Similem locutionem ſæpiùs ſcio me Vegetio noſtro reſtituiſſe lib. 3.

Nam quemadmodum in cithara chordæ ſunt, ita in trabe, quæ iuxta turrim ponitur, funes ſunt, qui pontem de ſuperiore parte trochleis laxant, vt aſcendat ad murum.] Si quid ego machinam hanc eiusque operationem intelligo, magnum ille ſcelus commiſit, qui hîc edidit, *aſcendat ad murum*: nam quod ex parte ſuperiori trochleis funibusq. laxatur, qua ratione quæſo illud dicemus aſcendere? Certè in caſtigatiſſimis editionibus & membranis reperi, *deſcendat ad murum*. Feſtus: *Sambuca organi genus, à quo Sambuciſtræ dicuntur; machina quoque qua vrbs expugnatur, ſimiliter vocatur: nam vt in organo chordæ, ſic in machina intenduntur funes.* Meminit hac de machina Athenæus lib. 14. Figuram autem imaginari poſſumus eam fuiſſe, qualem ob oculos ponendam curauimus. Aliter ſcio apud alios Sambucam depingi; ſed (quæ mea ſententia eſt) hæc magis ad Vegetij deſcriptionẽ & vſum accõmodata. Sed eâ de re aliorũ eſto iudicium.

Iterum emaculatus.

Sambucæ

Sambucæ figura.

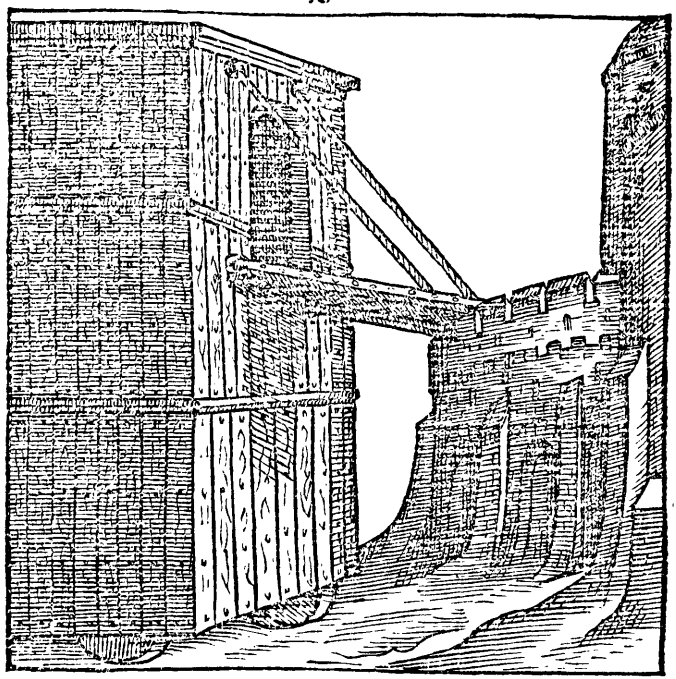

Non poſſum quin ex Polybio adferam deſcriptionem Sambucæ, quali ipſe in nauibus vſos commemorat, lib. 8. his verbis: *Octo quinqueremes habebat, quibus remigij ſeries inerat, tam à dextris quàm ſiniſtris; atque illas inter ſe cum duobus lenibus parietibus coniunctis ad murum per remigationem, quæ erat extra parietes, addixerunt: & has vocant Sambucas. Genus autem ſtructuræ dictorum inſtrumentorum tale eſt: Scalam parârunt latitudine quatuor pedum, ſic vt dum ex nani deſcenditur, muro adæquetur. Huius vtrumque latus cancellis munierunt, & deſuper tegulis defenſoriis armarunt, & obliquam parietibus impoſuerunt, quibus coniunctæ naues conſtringebantur: ſic vt plurimùm embolis præemineret. Deinde & ad malos nauium rotulæ erant deſuper cum funibus deſilientes. Vbi neceſſitas ingruebat, funibus in vertice*

Sambucæ nauis deſcriptio.

vertice scalæ religatis, per rotulas in puppi stantes trahunt. Et alij consimiliter in prora structuram eius machinamenti repagulis firmant, ac deinde per remigationem, quæ ab vtraque illa externi remigij serie fiebat, telluri nauibus appropinquantes, dictum instrumentum muro applicant. In summitate autem scalæ tignum est, quod scutis Persicis trinam superficiem communiit, quò quatuor milites adscendentes, aduersum eos decertant, qui inde à propugnaculis applicationē Sambucæ impedire conantur. Vbi applicata scala murum occupauerint, ipsi scutorū latera vtrimque soluentes propugnacula, vel turres conscendunt: reliqui per Sambucam ipsos cautè sequuntur, scala per malos in vtramque partem demissa. Structura autem ista non immeritò hanc appellationem sortita: quando enim perficitur & erigitur, redditur figura nauis huius, & scala in vnum reducta, Sambucæ conformis. Hactenus Polybius.

Exostra in turri ambulatoria:

Exostra autem dicitur pons.] Pontem hunc paullò superiùs descripsit Vegetius; & qua ratione idē ex turri subitò potuerit protrudi adminiculo trochlearum, proposità ibidem figurâ à nobis demonstratū est. Fuit etiam exostra machina lignea, qua, quæ intùs gerebātur, versatione rotarū spectatoribus exhibebātur, Græcis ἐγκύκλημα dicta; cuius machinæ nomē Ciceroni in Oratione De prouinciis cōsularibus restituit Turnebus lib. vigesimo Aduers. cap. nono.

Alia species exostræ.

De turri in murum repentè protenditur.] Dixi ex officinis illā scripturā prodiisse: in VV. tā editis quàm scriptis legitur *protruditur*. Scio elegans & probū verbū esse *protendere*, ceterùm huic loco non tā conueniens quàm protrudere Pontem eundem dixit proferri hoc lib. cap. 17.

Emendatus Vegetius.

Tollenon dicitur, quotiens vna trabes in terrā prælatè defigitur.] Hoc machinamentū in M *tollenone*, in membranis H *tellemnon* appellabatur. Glossariū verus *Tolleno, vel Ciconia*, κηλώνειον. Telonē Isidorus vocat, additque Ciconiam appellari ad similitudinē auis rostro clangentis. Quòd verò hîc legatur *vna trabes* singulari numero, id optimis libris ita placuit: & retinere idem lubitum mihi, quòd Catonis aut veteris alicuius lucernam redolere videretur, ex quibus multa hic noster descripsit. Dici autem solitum apud veteres *trabes, canes, duces* in singulari, pro eo quod est *trabs, canis, dux*, quod & Varro lib. 6. & lib. 9. De sermone Latino, & post illum P. Crinitus monuit, lib. 15. De honesta disciplina cap. 6. Quin imò & ipse Crinitus in descriptione Tollenonis prædictam lectionem retinuit libro vndeuigesimo, cap. 2.

Tollenon, malus: Ciconiam alij vocant.

Trabes singulari numero.

Itidem canes, duces, singulariter antiqui dixêre.

Dissentio à Crinito.

cap. 2. Vbi malè tamen legitur, *tellenon*, non vnâ vice.

Tunc per funes vno attracto depreſſóque, alio capite eleuati imponuntur in murum.] Deſidero τὸ *vno* in exemplaribus aliquammultis M. S. H. & quatuor Suſij: Suſpicor numero id nomen in membranis primùm ſcriptum fuiſſe, ac pòſt neglectum à librariis. Pro *imponuntur*, malebant M. & H. & aliquot Suſij *ponuntur*. Machinamenti operatio faciliùs intelligetur ex figurâ quam ſubiecimus.

Tollenonis figura.

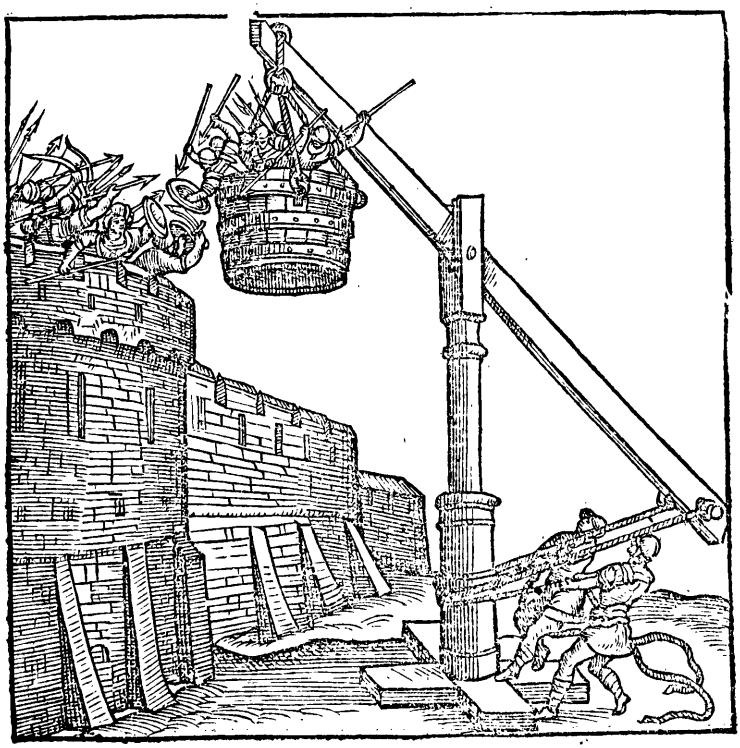

AD CAPVT XXII.

Additicia vox Vegetio ablata.

BALISTA funibus, neruis chordiſque tenditur.] Illud, *chordiſq;*, adulterinũ eſſe, & alibi quàm in Vegetij muſeo natum, clamant S. & H. & alter Suſij. Pro *neruis*, alij *& neruis* ſcribebant. ſed in optimæ notæ libris erat, *Baliſta funibus neruinis tenditur.* Vitruuius lib. 10. cap. 17: *E nerno*, inquit, *capilloq; tortis rudentibus.* Plura hac de re à me allata teſtimonia ad caput 9. huius libri. Neruos autem, non funes neruinos appellat noſter paullo pòſt in deſcriptione Onagri. De re ipſa Vitruuius cõſulendus; qui lib. 10. cap. 17. ita ſcribit: *Nulla baliſta perficitur, niſi ad propoſitam magnitudinem ponderis ſaxi, quod id organum mittere debet. igitur de ratione eorum non eſt omnibus expeditum, niſi qui arithmeticis rationibus numeros & multiplicationes habet notas. Namque fiunt in capitibus foramina, per quorum ſpatia contenduntur capillo maximè muliebri vel neruo funes, qui magnitudine ponderis lapidis, quem debet ea Baliſta mittere, ex ratione granitatis proportione ſumuntur; quemadmodũ catapultis de longitudinibus ſagittarum.* Baliſtam centenariam quidam vocant, quæ ſaxa centũ pondo; talentariam, quæ talenti pondo iaciebat. de proportione lapidũ mittendorũ ad baliſtę foramen, conſulendus idem Vitruuius lib. 10. cap. 17. & ibi interpres Daniel Barbarus. In idẽ caput adhibẽda, quæ doctiſſimus Adr. Turnebus eâ de re cõgeſſit lib. 2. Aduerſ. cap. 5. Adhibendus quoq; Ioannes Buteo, qui in ſua Logiſtica ſeu Arith. prædictũ caput Vitruuij perpurgauit, & acutiſſimè interpretatus eſt multis verbis; quæ mihi in aliud tẽpus reſeruo.

Baliſtarum & neruorum proportio quædam fuit.

Baliſtæ diuerſæ fuerunt:

Illud monendũ eſt, baliſtas diuerſas fuiſſe, quanquã vnius effectus cauſa cõparatas. aliæ enim vectibus & ſuculis, nonnullæ polyſpaſtis, aliæ ergatis, quædã etiam tympanorũ rationibus torquebantur; teſte eodẽ Vitruuio lib. 10. cap. 16.

Torta diuerſis rationibus.

Non poſſum quin iſtius baliſtæ deſcriptionem in medium adferam, quam nobis ſuppeditauit Amm. Marcell. lib. 23.

Baliſtæ deſcriptio:

Ferrum, inquit, *inter axiculos duos firmum compaginatur, & vaſtum, in modum regulæ maioris extentum: cuius ex volumine tereti, quod in medio ars polita componit, quadratus eminet ſtylus extenſius, erecto canalis anguſti meatu cauatus, & hac multiplici chorda nernorũ tortiliũ illigatus, eiq; cochleæ duæ ligneæ cõiunguntur aptiſſimè, quarũ prope vnam adſiſtit artifex contemplabilis, & ſubtiliter adponit in temonis canamine ſagittã ligneam ſpiculo maiore conglutinatam: hocq; facto, hinc inde validi*

lidi iuuenes verſant agiliter rotabilem flexum, cùm ad extremitatẽ nervorum acumen venerit ſummum, percita interno pulſu à baliſta ex oculis auolat, interdum nimio ardore ſcintillans: & euenit ſæpiùs, vt antequam telum cernatur, dolor letale vulnus agnoſcat. Huius machinaméti deſcriptionẽ reperi quoq. in Notitiâ Imperij: quare illius quoq. auctoris ſententiam de eo (baliſtam fulminalem ille vocat) primùm proponendã puto. inde, ordine hoc labore noſtro procedente, ad figuram illius peruenietur: *Huiuſmodi*, inquit, *baliſtæ genus naturali defenſioni neceſſarium, ſupra ceteras impetu & viribus præualere vſu compertum eſt. arcu etenim ferreo ſupra canalem, quo ſagitta exprimitur erecto validus nerui funis ferreo vnco tractus, eandem ſagittam magnis viribus in hoſtem dimiſſus impellit. Hunc tamen funem non manibus neq. viribus militum trahi fabricæ ipſius magnitudo permittit, ſed retrò duabus rotis viri ſinguli radiorum niſibus adnitentes, funem retrorſum tendunt, pro difficultate rei viribus machinis adquiſitis. Baliſtam tamẽ ipſam ad dirigenda ſeu altiùs ſen humiliùs tela, cochleæ machina, prout vocet vtilitas, nunc erigit, nunc deponit. Hoc tamen miræ virtutis argumentum, tot rerum diuerſitate connexum, vnius tantũ otioſi (vt ita dicam) hominis, ad offerendã tantummodo impulſioni ſagittã, opera guberuat. Videlicet ne ſi hominum turba huius miniſterio inſerniret, minueretur artis inuentio. Ex hac igitur baliſta tot & tantis ingeniũ artibus communita, expreſſum telum in tantum longius vadit, vt etiam Danubij famoſi præ magnitudine fluminis latitudinem valeat penetrare. Fulminalis etiam nuncupata, appellatione ſuâ virium teſtatur effectum.* Figuram baliſtæ in prædicto auctore reperi, quæ etſi talis appareret, quæ operationem debitam non ſatis ob oculos poneret; volui tamen eam proponere inſpiciendam, qualis qualis ſit. A

Altera baliſtæ deſcriptio.

Alia baliſta quam tractoriam ſeu catapultam Sebaſt. Munſterus vocauit; qua nõ mœnia, ſed domos & alia ædificia intra mœnia conſtituta quaſſare ſolent. eius enim fabricam mœnibus admouẽtes, per hypotenuſam grauiſſima ſaxa aut fœtida beſtiarum cadauera in altum proiiciebant. quæ conſummato curſu in hypotenuſæ tramite magno impetu, è ſublimi per cathetum ſeu præcipitium in ſubiecta cadebant loca, impetuque vel fœtore infeſtabant obſeſſos. Eâ machinâ ad deditionem coacti, qui munitiſſimam arcem in medio Rheni conlocatam, iuxta oppidum Rhein feldenſe tenuerunt. Vſus quoq. eâdem in ſubigendis Indis præfectus militum. B

Alia baliſta, quæ lapides iaculabantur.

Baliſta. A

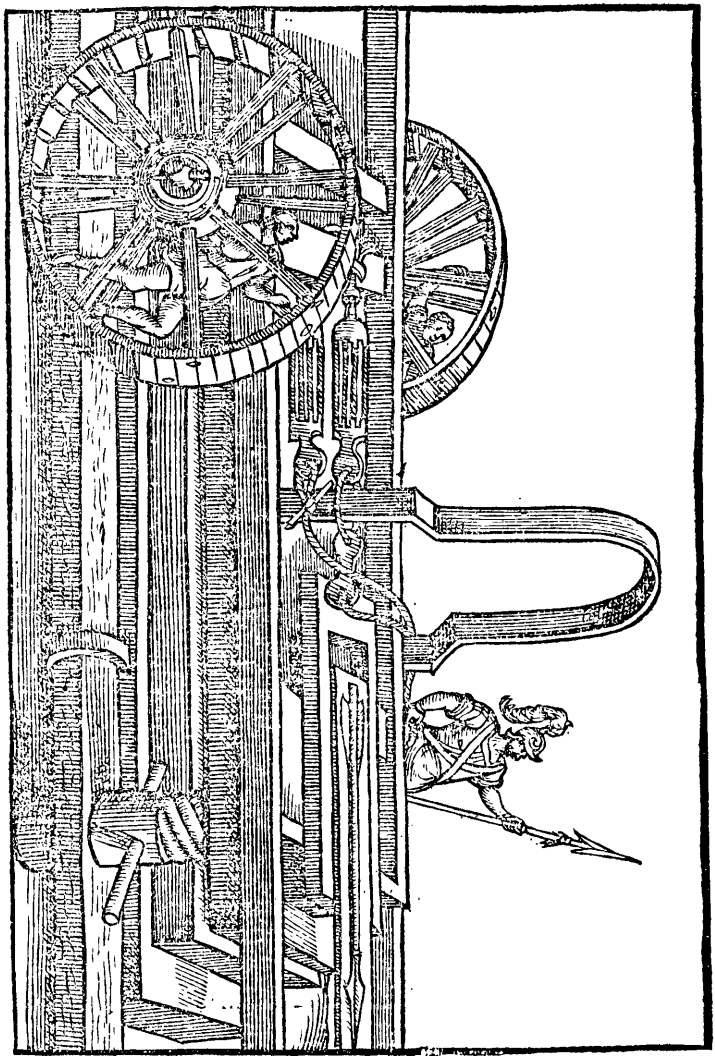

Baliſtæ

Baliſtæ maioris figura. B

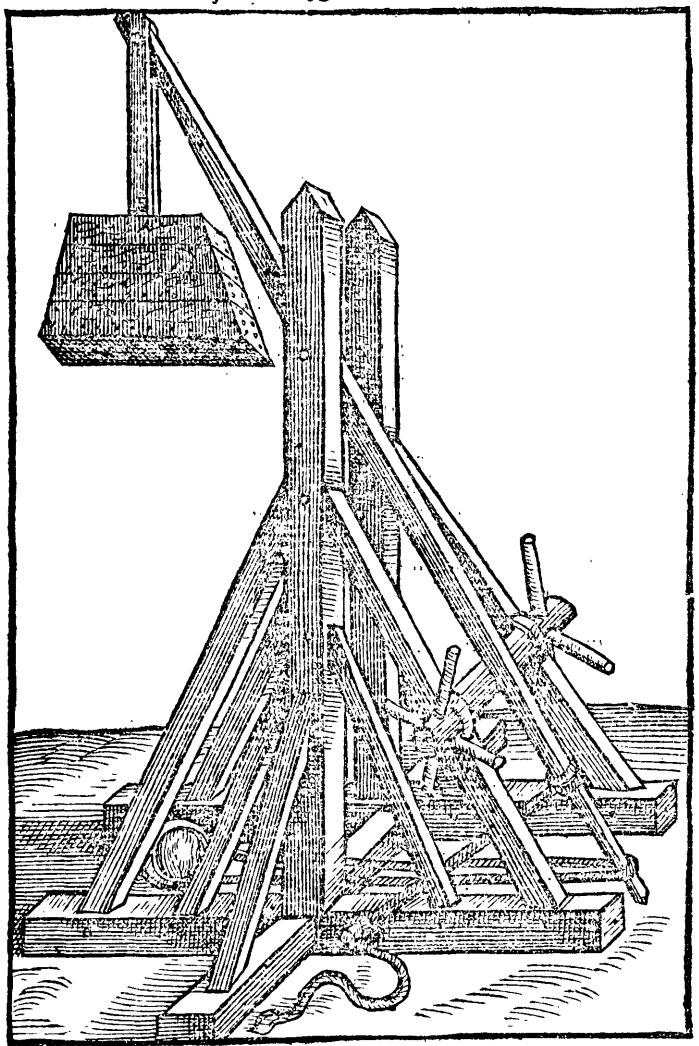

De baliſtis, catapultis & ſcorpionibus magna etiam apud veteres diſſenſio.

Illud prętereundũ non putaui, quod apud Vitruuiũ lib. 10. cap. 16. & ſeq. memorię proditũ eſt; catapultis & ſcorpionibus ſagittas emitti ſolere; baliſtis verò lapides. Cõtrà Vegetius baliſtis ſpicula emitti ait hoc eodẽ cap. Itidẽ Cæſar 1. De bel. ciuili, catapultis ſaxa eiecta teſtatur. Rurſum Val. Max. lib. 1., Cicero 2. Tuſc. Lucilius & Siſenna apud Non. Marcellũ, ſilices baliſtis tribuunt. Iterũ Ammianus lib. 20., Scorpionibus ſaxa, baliſtis verò tela eiecta teſtatur. In eâdẽ diſſenſione ſuffragiũ quoq. tulit Iſidor., qui baliſtã ab emittendo iaculo dictã cenſet. Idẽq. paullo pòſt baliſtã verbere neruorũ torqueri ait, & magna vi iácere aut haſtas aut ſaxa. Vides, beniuole Lector, quã diuerſæ etiã ipſorũ veterũ ſcriptorum opiniones, quàm diuerſæ fuerint de hiſce machinis ſententiæ: ideoq. admirari minùs debes, ſi nõ omnẽ hîc nebulã à nobis videas ſublatã. Amm. Marcell. homo militaris diſciplinæ pergnarus, quẽ & bellicis laboribus exercitũ, & in ciuitatibus obſidio clauſis nõ ſemel incluſum, ex lectione Hiſtoriarũ, quas idẽ reliquit, quilibet cognoſcere, qui vigilãs eaſdẽ legit, poteſt: idẽ, inquã, Ammianus etſi ipſo Vegetij æuo, id eſt ſub Valẽtin. Impp. vixerit, tamẽ in tantum diſſentit, vt Onagrum & Scorpionem eadem faciat lib. 23.

Ammianus pergnarus militaris diſciplina.

Ammianus ſub Valentiniano primo vixit.

Quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc eſt, quanto maior fuerit, tanto ſpicula longiùs emittit.] Aliam in catapultis rationem eſſe teſtatur Vitruuius: iſthîc nempe breuitatẽ brachiorũ miſſiones iaculationesq. vehementiores efficere; contrà longitudinẽ multã adferre ictui mollitiem atq. remiſſionẽ. Is lib. 10. cap. 15. *Brachij*, inquit, *breuitas plagã facit vehementiorem: brachia longiora faciliùs ducuntur. naq; quemadmodũ vectis, cùm eſt longitudine pedũ quatuor, quod onus quinq; hominibus extollitur, is ſi eſt pedum octo, à duobus eleuatur: eodem modo brachia, quò longiora ſunt, molliùs; quo breuiora, duriùs ducuntur.* Hæc ille in deſcribenda catapulta: cuius catapultæ nulla mentio (quod meritò mirere) apud Vegetiũ; niſi fortè alio nomine eandẽ appellârit. Et quanquã mihi, ſi de eâdẽ dicere ſuperſederẽ, nemo vitio vertere poſſe videatur; volui tamẽ eatenus gratũ facere ſtudioſis eiuſmodi antiquitatũ, vt mutuatã à Guil. de Choul catapultæ figurã depictã ex antiquo marmore, eiſdẽ hîc præberẽ inſpiciendã. Alias qui petet, videat eas apud Robert. Valturiũ De re militari, & Iucundũ Veronenſ. apud Vitruuiũ. quanquã ad elegantiã huius impetumq. nullatenus illæ accedant.

Alia brachiorũ ratio in baliſtis, atque in catapultis.

Brachij breuitas plagam vehementiorem facit: Eius rei data à Vitruuio ratio.

Catapultæ Vegetius non meminit.

Cata-

Catapultæ ſiragu.

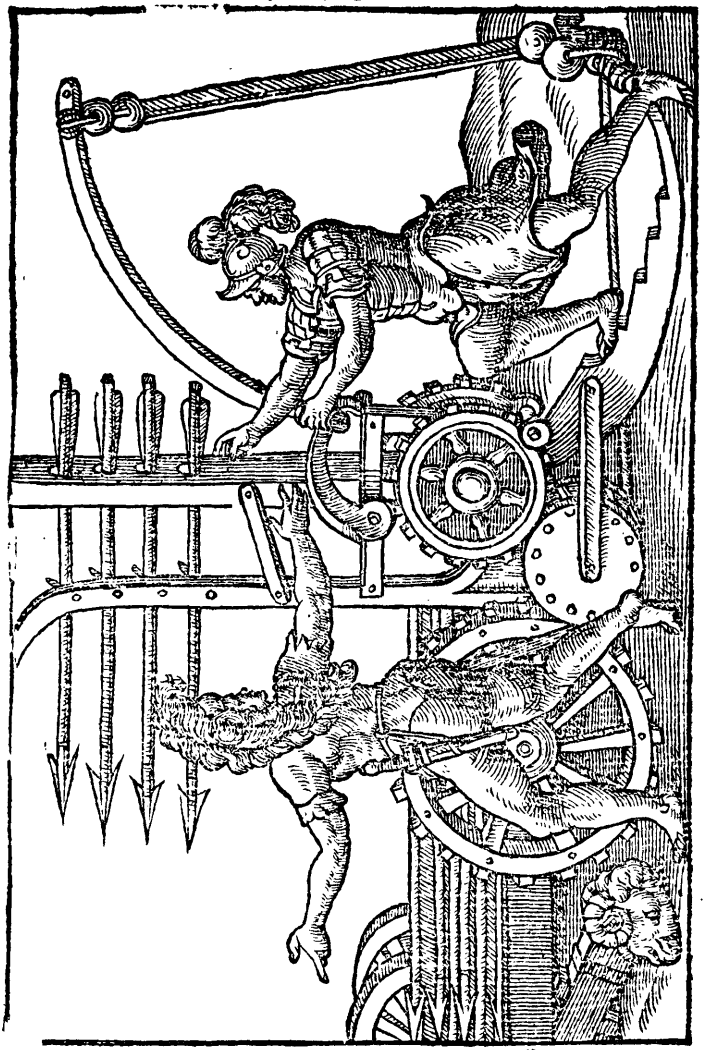

Onager dirigit lapides.] Onagrum, vt anteà monui, eundem facit cum Scorpione Ammianus Marcellinus libro 23. in quo etsi diuersum sentiat, atque hic noster Vegetius; visum nihilominus fuit, descriptionem istius machinæ, non facilè alibi obuiam, ab eodem huc transferre: *Scorpionis (quem appellant nunc Onagrum) huiusmodi forma est: Dolantur axes duo quernei vel ilicei, curnanturq; mediocriter, vt prominere videantur in gibbas, hiq; in modum ferratoriæ machinæ connectuntur, ex vtroque latere patentius perforati: quos inter, per cauernas, funes colligantur robusti, compagem (ne dissiliat) continentes: ab hac medietate restium ligneus stilus exurgens obliquus, in modum ingalis temonis erectus, ita neruorum modulis implicatur, vt altiùs tolli possit & inclinari: summitatiq; eius vnci ferrei copulantur, è quibus pendet stupea vel ferrea funda, cui ligno fulcimentum prosternitur ingens cilicium paleis consertum minutis, validis nexilus illigatum & locatum super congestos cespites, vel lateritios aggeres. nam muro saxeo huiusmodi moles imposita disiectat quidquid inuenerit super concussione violenta, non pondere. Cùm igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ imposito, quaterni altrinsecus iuuenes repagula (quibus incorporati sunt funes) explicantes retrorsus stilum penè uncinum inclinant. Itaque demum sublimis adstans magister, claustrum quod totius operis continet, vincula reserat, malleo forti percussum. Vnde absolutus ictu volucri stilus, & mollitudine offensus cilicij, saxum contorquet, quicquid incurrerit collisurum. Et tormentum quidem appellatur, quod ex eo omnis explicatio torquetur; Scorpio autem quoniam aculeum desuper habet erectum; cui etiam Onagri vocabulum indidit ætas nouella, eâ re, quòd asini feri cùm venatibus aguntur, ita eminùs lapides, post terga calcitrando, emittunt: vt perforent pectora sequentium: aut perfractis ossibus capita ipsa dissplodant.* Hæc Ammianus. Idem libro 19. de scorpionibus, quibus obsessi in Ardeâ ciuitate vsi sunt, inter quos & ipse Ammianus fuit: *Per scorpionum*, inquit, *ferreas fundas è propugnaculis subinde rotundi lapides acti, dissolutis turrium coagmentis, balistas earumq; tortores fudêre præcipites.* Idem libro 24. lapides scorpionibus euibratos scribit: *Post machinam scorpionis*, inquit, *architectus fortè adsistens, reuerberato lapide, quem artifex titubanter aptauerat fundæ, obliso pectore sanciatus perfudit animam, disiecta compage membrorum, adeò vt ne signa quidem totius corporis noscerentur.*

Onagrum cum Scorpione Ammianus confundit.

Scorpionis descriptio ex Ammiano.

Scorpioni vnde nomen.

Onager quare appelletur.

Omnis machina proportionem habere debet ex fine & effectu.

Sed pro neruorū crassitudine & magnitudine saxorum pondera iaculantur.] Omnis constructio & à fine

&

& ab effectu ordinari debet, & quia in magnis oneribus mouendis ipsa rerum natura nobis aduersa est, opus est magno artificio vt vires hominum exsuperare ipsamque naturam vincere queas. In quo aut machinis aut organis opus & variis inibi adiumentis partibusque, vt longiùs pondera emittantur, ictusque maiores fiant: quæ fieri non possunt absque clauiculis, trochleis, vectibus, suculis, neruis, & aliis huiusmodi, quibus vel innitantur, vel à quibus expellantur. Hinc rationes & proportiones quæruntur, vt omnia respõdeant, pondus, magnitudo, & vis quæ mouet. ideò ab ipsa ponderis natura & magnitudine proportio sumitur omnium partium instrumenti. Et quemadmodum hodie à pilæ seu globi pondere tormenta bellica (bombardas vulgus vocat) conficiuntur, & contrà: similiter & veteres in machinis suis, quæ tela vel sagittas emittebant, à longitudine sagittarum machinæ mensuram sumere debebant: in iis quæ lapides, saxa, aliáve corpora iaciebant, à pondere eius quod iaciendum erat. quippe necesse erat rationis comparationem quandam esse inter rem motam & vim mouentem. longiùs enim ferri nequeunt contorquendo, quæ nimis parua sunt, aut magnitudinis modum excedunt; vel quæ nimis leuia aut grauiora sunt quàm par est: iuxta disciplinam Aristotelicam in Mechanicis quæstione quarta & vigesima. Hinc non abs re de Onagro Vegetius inquit: *Nam quanto amplior fuerit, tanto maiora saxa fulminis more contorquet.*

Partes machinarum præcipuæ.

Ad pondus saxi vel teli magnitudo machinæ, & vis mouens respondere debet.

Scorpiones dicebant, quas nunc manubalistas vocant.] Scorpionem aliud machinamentum esse ab Onagro, præter auctorem hunc nostrum testabitur Vitruuius libro decimo De architectura, capite 1. Vbi de tractoriis machinis agens, *Sunt*, inquit, *ex his alia, quæ mechanicῶς, alia quæ organicῶς mouentur. inter machinas & organa id videtur esse discrimen, quòd machinæ pluribus operibus, aut vi maiore coguntur effectus habere; vti balistæ torcularium, præla: Organa autem vnius operæ prudenti tactu perficiunt, quod propositum est; vti scorpionis, seu anisocyclorum versationes.* Atque Isidorus scorpionem non pro tormento sed telo accipit, libro decimo octauo capite De sagittis: *Scorpio*, inquit, *est sagitta venenata arcu vel tormentis excussa, quæ dum ad hominem venerit, virus quà figit infundit, vnde & Scorpio nomen accepit.* Ea dũ scripsit Isidorus, visus respexisse ad illud

Scorpiones Vegetio manubalistæ.

Scorpio aliud ab onagro.

Machinæ, & organa quid differant.

Scorpio, etiam pro telo.

Scorpio vnde nominationem receperit.

ad illud Tertulliani Scorpiaco : *Bellicam,* (inquit) *machinam & retractu tela vegetantem de ſcorpio nominant, id ſpiculum & fiſtula eſt, paulla tenuitate in vulnus & virus, qua figit, effundit.* Superiorem Iſidori definitionem nemo admirabitur, qui ſciet ſcorpionem modò pro ipſo tormento, modò pro ſpiculo ſumi. Itidem & catapultam interim tormentum, interim telum, quod eâ machinâ emittitur, deſignare, teſtis mihi Turnebus lib. 15. Aduerſ. cap. 1.

Catapulta modò machinam, modò ipſum tormentum ſignificat.

Quod paruis ſubtilibúſque ſpiculis inferant mortem.] Ea ſpicula ſunt, quæ pennata vocat Plinius libro trigeſimo quarto, capite decimo quarto: *Vtimur & ferro ad bella, cædes, latrocinia,* inquit, *non cominus ſolùm, ſed etiam miſsili volucríque; nunc tormentis excuſſo, nunc lacertis, nunc verò pennato; quam ſceleratiſſimam humani ingenij fraudem arbitror. ſiquidem vt ocyùs mors perueniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennáſque ferro dedimus.*

Spicula pennata

AD CAPVT XXIII.

ADVERSVS arietes proſunt culcitræ, laquei.] Facere non poſſum quin moneam in M. S. H. tam hoc loco, quàm paulo pòſt ſcribi, *culcitæ culcitas.* quod probant quoque Gloſſæ veteres, in quibus *Culcita,* τύλη: & iterum Τύλη, *culcita.* Itidem in Pandectis textus Florentinus legit, in l. ſupellectili, de ſupellectile legata; & l. argumẽto, De auro, argento mundo. & alibi. *Culcita* item, non *culcitra,* legendum, lapides veteres indicio ſunt. Varro lib. 4. De lingua Latina: *Poſteaquam tranſierunt ad culcitas, quòd in eas ſagas, aut fomentum, aliúdve quid calcabant, ab inculcando culcita dicta. ac quicquid inſternebant, à ſternendo ſtragulum appellabant.*

Correctus Vegetius.

Culcita, non culcitra.

Culcita à quo dicta.

Aliquanti centones & culcitas.] Centones, culcitas arietum ictibus opponi ſolere, ſcribit quoque Leo Imperator De bellico apparatu, capite 15, numero 48. Meminit quoque Iſidorus lib. 18. capite De ariete: *Contra impulſum* (inquit) *arietis remedium eſt, ſaccus paleis plenus, & in eum locum demiſſus, quo aries percutit. laxo enim ſaccorum ſinu ictus arietis illius mollitur. Duriora enim mollioribus facilius cedunt.* Eodem ſtrategemate mœnia ſua tutati ciues ab imperatore Veſpaſiano obſeſſi, apud Ioſephum De bello Iudaico libro tertio capite 9. Sed hoſtes eorum animaduertentes ſaccorum mollitiæ machinæ vim eludi, perticis falcatis, lora vnde ſacci depen-

Arietis impetum ſaccopaleis refer to frangebant. Eo ſtrategemate vſi Iudæi:

dependebant, tandem inciderunt. Neque tamen illis aut consilium aut virtus postilla defuit, vt qui exinde machinamenta partim ignibus iactis exusserint, partim lapidibus confregerint: teste eodem Iosepho. Idemque legere memini apud Egesippum lib. 3. cap. 11. *Saccos illos faleribus alij decidêrunt.*

Culcitas fustibus calcant.] Locus deprauatissimus: &, me iudice, fustuarium meruerunt qui primi hîc pro *funibus* substituerunt *fustibus*. In omnibus libris præter Parisiensem & nuperam Colonien sem editionem, reperiebam *funibus*. De cetero, pro *calcant*, Veteres libri, partim *calant*, partim *casant*, alij *celant*. In vno Susij legebatur, *funibus colligant*. quod genuinum esse, cùm res ipsa, tum Iosephus exemplo superiore, Isidorus, & Egesippus iam persuaserant. non enim quomodo culcitæ farciêdæ, implêdæ erãt; sed quî ex muris suspenderentur, hîc laborabatur. Ideoque locum ita rectè constitutũ à me putabam, iam iam discessionẽ facturus in eam sententiam; ni interessisset Adrianus Turnebus: cui viro ad reconditissima eruenda, obscurissima illustranda, diuinum prope ingenium fuit. is clamabat emendandum *funibus chalant*: interpretabatur autem *chalare esse laxare, & demittere*. quo de infrà pluribus agemus ad caput vltimum. Iuuant Turnebum duo apud me libri, vnus H, alter Susij; in quibus est *calant*. Ad notam aspirationis non tam sollicitè attendebant olim librarij, qui *vmerus* pro *humerus*, & mille itidem alia scribebãt: vt etiam videmus in textu Florentino Digestorum, & aliis libris veteribus passim. E contrario eandem notam addebant vbi nihil opus erat, vt alibi moneo. quo vitio in hodiernum vsque diem Belgij quoque populus quidam laborat. *Locus Vegetij contaminatissimus.* *Quid Chalare.* *De nota aspirationis in libris veteribus modo addita, modo dempta.*

Alij laqueis captos arietes.] Operæ pretium videtur, quod alias soleo, etiam hîc Vegetium exemplo illustrare. Ammianus lib. 20. *Prominentem arietis ferream frontem, arte subtili inlaqueatam, altrinsecus laciniis retinuêre longis, ne retrogradiens resumeret vires, néve muros ferire posset.* Idem strategema Vticenses vsurpârunt contra falces, cùm à Scipione oppugnarentur, Appiano testante De bellis Punicis: *Hostis*, inquit, *subruebat aggerem, falces iniectis laqueis deflectebat, arietum impetum retundebat transuersis trabibus.* Cæsar lib. 7. De bello Gallico, solertiam industriamq. Gallorum prædicans; *Laqueis*, inquit, *falces auertebant, quas cùm destinauerant, tormẽtis introrsus reducebant, & aggerem* *Arietem laqueis quoque capiebant.* *Falces quoque murales laqueis iniectis deflectebant.* *Ariétibus & trabes transuersas opponere.*

Columnis quoque iactis arietes confregerunt:

& aggerem cuniculis ſubtrahebant. Vegetius noſter arietibus laqueos opponit, item lupos. Interdum baſes columnaſq. de muris iactatas ſcribit, vt vibrato impetu arietes confringerent. Addam ex Diodoro Siculo libro 17. ſuæ Bibliothecæ inſignia aliquot ſtrategemata quæ à Phœnicibus, Tyro ab Alexandro Imperatore obſeſsâ, excogitata ſunt. Illi aſſeribus, quibus falces adnexæ erant, arietum armamenta abſcindebant, ne deinceps validas in quatiendo vires haberent. Confecerant etiam tridentes maximos hamorum inſtar aduncos, quos in Macedones de turribus pugnantes iniiciebant. Cumque ſcutis infixi eſſent, funibus eoſdem quibus reuincti erant, ad ſe retrahebant. erat igitur neceſſe aut arma abiicere, atque ita apertos contra tela, quæ innumera mittebantur, ſe exhibere; aut retentis ob pudorem armis, tractos è turribus altis cadere & mori. Alij etiam piſcatoriis retibus hoſtes inuoluentes, cùm manus explicare non poſſent, adtrahebant atque in terram deiiciebant. Clypeos inſuper æreos & ferreos fabricârunt, hiſque arena repletis flammam continuam ſubiecerunt, donicum ignita & candens arena fieret, quam demum per machinam quandam in hoſtes audaciùs ceteris pugnantes effuderunt, atque ita extremo ſupplicio adfecerunt. illa enim intra thoraces & tunicas penetrans cutem grauiſſimè torquebat. Iidem in hoſtium frequentiam de machinis candentes magnas laminas ferreas iaculabantur, quæ in tanta turba ſemper aliquos attingebant. Coruis quoque & manibus ferreis ex propugnaculis hoſtes arripiebât. Conſuta etiam coria ad excipiendum miſſorum lapidum impetum muro prætendebant, vt nihil ictu ſuo offenderent.

Faſcibus etiam armamenta arietis abſciderunt.

Hamis clypeos aduerſariis deſtruxerunt:

Alij retibus illaqueatos ex turribus deiecerunt: Arenâ ignitam alij ſparſerunt.

Alij & laminas ferreas proiecerunt: Coruis quoque, & manibus ferreis arreptos, ex propugnaculis extrahebant.

Et cum ipſis teſtudinibus euertunt.] Diſce arietes etiam in ipſis teſtudinibus exſtructos fuiſſe. qua de re ſuprà egi, propoſita ibidem teſtudinis figurâ.

Arietes etiam in teſtudinibus.

Deſtructis domibus alius intrinſecus murus addatur.] Illo remedio Tyrij ab Alexandro obſeſſi ſe ſuaque tutari conabantur. mœnia vrbis duplicia fecêre, quòd non crederent quinque cubitorum murum ſuſtinendæ oppugnationi ſufficere. itaque murum altero tanto latiorem exſtruere cœperunt, inter quem & priorem, quod erat interualli, aggere & lapidibus compleuerunt.

Murum duplicem Tyrij duxerunt obſeſſi.

AD CAPVT XXIIII.

QVOD cuniculum vocant.] Festus: *Cuniculum, id est foramen sub terra occultum, aut ab animali, quod simile est lepori, appellatur, quod subterfossa terra latère est solitum: aut à cuneorum similitudine, qui omnem materiam intrant findentes.* Tutissimum hoc genus oppugnationis; quippe quod sine vllo periculo & sine suspicione hostium facere liceat, teste Hirtio libro octauo De bello Gallico. Quò tamen tutius id opus sit, fulturis suspendi debet, quod fieri solitum probauit Vitruuius lib. 10. cap. vlt. Nomen hoc genus operis inuenit à cauernis seu cuniculis leporum; Vegetius hoc cap. Hinc etiam illi qui hæc opera faciunt proinde cunicularij dicti Vegetio libro 2. cap. 11. Gallos cuniculorum agendorum peritissimos fuisse, & præsertim inter eos Aquitanos, propterea quòd multis locis apud eos æreariæ fecturæ sunt, Cæsar memoriæ prodidit lib. 3. De bello Gallico. Cùm Imperator Alexander Gazam obsideret, potiri antè eâ non potuit, quàm vbi vltima pestis cuniculus accessit, quo & subrutus murus, & per eius ruinas hostis intrauit: vt narrat Q. Curtius lib. 4. Itidem captæ Fidenæ, Liuio teste lib. 4. Itidem expugnati Veij, Liuius libro 5. Huic dolo etiam strategema opponi consuetum est; scilicet, vt eo tempore quo putas emersuros tuos cunicularios, ciuitatis muros vndique inuadas; vt dum propulsaturi pericula inuadentium defensores vltrò citroq. discurrunt, opprimantur nec opinantes. cuius exemplũ suppeditabit Ammianus lib. 24. Nunc illud quoque admonere mei officij putaui, quòd varia apud veteres subterraneo huic operi remedia fuerunt opposita. Galli apertos cuniculos præusta & præacuta materia & pice feruefacta, maximi ponderis saxis morati sunt, mœnibusq. appropinquare prohibuerunt: testis Cæsar lib. 7. De bello Gallico. Luculli exercitus Themiscyram oppugnans, cuniculos tam amplos fodiebat, vt in iis pugnæ committerentur subterraneæ. Hos oppidani supernè aperiebant, & per foramina demittebant in operarios vrsas, aliasque bestias, & apum examina: quod probat Appianus De bello Mithridatico. Illud equidem magni momẽti est, si oppidani cuniculos qui ab aduersariis fodiuntur reperire possint, quod neque tempus neq. certus locus sciri possit, quo

Cuniculus militaris vnde dictus.

Oppugnatio tutissima per cuniculos.

In cuniculis, opus fulturis suspendendum.

Cunicularij. Galli peritissimi agendorum cuniculorum.

Gaza cuniculis expugnata:

Proinde etiam captæ Fidenæ & Veij expugnati. Cuniculis aliud strategema ad hiberi solitum.

Remedia cuniculis opponi solita.

Galli saxis & pice feruefacta cuniculos morati sunt.

Cuniculi tam ampli, vt in iis pugnæ committi fixt.

Vrsa & apum examina in cuniculis immissa.

Modi, quibus aduersarij cuniculos reperierint

quo emerſuri ſint hoſtes. Elegans ſanè ſtrategema hac de re apud Vitruuium lib. 10. cap. vlt. quod hoc loco ſubiicere volui: Trypho Alexandrinus dum Apollonia obſideretur, intra murum plures ſpecus deſignauit, & fodiendo terram progrediebatur extra murum, dumtaxat citra ſagittæ emiſſionem, & in omnibus vaſa ænea ſuſpendit. Ex his in vna foſſura, quæ contra hoſtiũ ſpecus fuerat, vaſa pendentia ad plagas ferramentorum ſonare cœperunt. Ita ex eo intellectum eſt qua regione aduerſarij ſpecus agentes, intrà penetrare cogitabant. Sic limitatione cognita, temperauit ahena aquæ feruentis deſuper nè contra capita hoſtium & ſtercoris humani & arenæ coctæ candẽtis. Dein noctu pertudit crebra foramina, & per ea repentè perfundendo, qui in eo opere fuerunt hoſtes omnes necauit. Aliud audi uentum fabri ærarij, qui cùm Perſæ Barcam obſiderẽt, clypeum æreum intra muros circumferens, & pauimento admouens, tãdem ex ſono edito locũ qui ſuffodiebatur comprehẽdit: teſtatur Herod. in Melpomene. Noſtro verò hoc ſæculo pelues aut tympana militaria ponũt erecta, iiſq. piſa, fabas aut aleas imponũt quæ exultẽt ad ictus ſubterraneos.

Tryphonis hac in re ſtrategema.

Cuniculi obſidentium ab oppidanis perfoſſi.

Aliud ad cuniculum inuiendum ſtrategema.

Strategema, quod noſtrates ad reperiendos hoſtium cuniculos vſurpant.

Cuniculum vocant à leporibus, qui cauernas ſub terris.] Vidi qui rideret Vegetiũ, quòd his cuniculis, id eſt operibus ſubterraneis, nomen eſſe dixerit à leporibus potiùs; cùm à cuniculis dicere debuerit. At ille Varronem audiat De re ruſtica lib. 3. cap. 12. Vbi tria is ſcriptor leporum genera recenſet: Vnum Italicum, pedibus primis humilibus, poſterioribus altis, ſuperiore parte pullâ, ventre albo, auribus longis. Alterum, quod in Gallià naſcitur ad alpes, qui hoc ferè mutant, quòd toti candidi ſunt; qui rarò perferebantur Romam eo æuo. Tertij generis eſt quod in Hiſpania naſcitur, ſimile (inquit Varro) noſtro lepori ex quadam parte, ſed humile, quem cuniculum appellant.

Vegetius contra Zoilum defenſus.

Tria leporum genera: Vnũ Italicum:

Alterum Galliarum:

Tertium Hiſpanum ſeſcunicilum vocant.

Reſeratiſque portis ſuorum agmen ducunt.] Veteres nonnulli *introducunt*; plurimi ex iis *inducunt* præferebant. alterutrum in contextum recipiendum puer videat.

Emendatio Vegetius.

Tunc præparatis bellatoribus ſubter ignis immittitur.] In emendatiſſimo codice collegij trium Coronarum expreſſum eſt, *Præparatis bellatoribus in opera ignis immittitur.*

Muro ſubito corruente [irruptione] aditus reſeratur.] Aliæ editiones & mẽbranæ partim *irruptionis*, partim

irruptioni

irruptioni legebant. quod poſtremum ferri aliqua ſententia poſſit. Ego interim vnum M. libenter hîc audio, & illius fide vocem illam aliò ablêgo, cùm nulli aut perparuo vſui ſit: nam quid verius quàm muro corruente aditũ reſerari, neq. id adeò irruptione, ſed lapſu & euerſione ipſius muri? *A gloſſemate liberatus Vegetius.*

AD CAPVT XXV.

INNVMERABILIBVS declaratur exemplis, ſæpe cæſos ad internecionem hoſtes, qui inuaſerant ciuitatem.] Militibus inprimis ſeditioſis Romæ id vſui veniſſe, teſtatur Herodianus lib. 1. Ij cùm à ciuibus, qui domibus clauſis in tecta & culmina euaſerant, lapidibus teguliſque deſuper inceſſerentur, terga fugæ mandare coacti ſunt. Huic rei facile tamen remedium opponitur, vt videlicet ianuis, ac ligneis ædificiorum proiecturis, quales in vrbibus plurimæ viſuntur, ignem illicò admoueas. cuius rei exemplum luculentum apud eundem Herodianum lib. 7. extremo: Item apud Q. Curtium lib. 4. Hiſtoriarum. Itidem apud Liuium, in expugnatione Veiorum lib. 5. *Expugnata ciuitate, ſæpe ad internecionem victores cæſi. Oppidani ex tectis pugnant.* *Remedium illi rei, vt domos incendas.*

Vt reſiſtere deſinant fugiendi poteſtate conceſſa.] De hoſte emittendo; ne, dum clauſus eſt, audaciam illi animoſque faciat neceſſitas; ſuprà à nobis dictum eſt. qui volet, videat eâdem de re Frontinum lib. 2. ſtrateg. cap. 6. Eoq. pertinet quod Curtius ſcribit lib. 9. *Deſperatio magnum eſt ad honeſtè moriendum incitamentum.* Idemque voluit Vegetius, cuius hæc ſententia: *Neceſſitas enim eſt quædam virtutis deſperatio.* pro quo Modius in membranis reperit, *Neceſſitatis enim quædam virtus eſt deſperatio.* *Deſperatio magnum ad honeſtè moriendum incitamentum.*

In hoc caſu vnum oppidanis auxilium eſt.] Vnus Suſianus codex referebat, *vnum oppidanis conſilium eſt, vt muros turreſq; teneant.* Muros teneri, loca altiora conſcendi vult Vegetius; inde hoſtes obrui. Amplius quid, & dubio procul vtilius, noſtra ætas excogitauit; tenſis quippe per ſingulas plateas catenis id cauent, ne liber ſit hoſtium copiis, equitatui præſertim, diſcurſus. *Loca altiora retinenda dum inuaditur ciuitas. Noſtri hodie ferreas catenas plateatim tendunt.*

AD CAPVT XXVI.

FREQVENTER dolum excogitant obſidentes, ac ſimulata deſperatione longiùs abeunt.] Eo dolo concidit Ilion, & ingens gloria Dardanidûm. qua de re Virgilius 2. Æneidos: *Simulatus diſceſſus ab obſidentibus.*

—— *fracti*

——— fracti bello, fatisq; repulsi
Ductores Danaûm, tot iam labentibus annis,
Instar montis equum diuina Palladis arte
Ædificant, sectaq; intexunt abiete costas,
Votum pro reditu simulant, ea fama vagatur.

Profuit quoque simulasse obsidionem duraturam.

Alia huius simulationis strategemata peti possunt à Frontino lib. 3. cap. 6. & cap. 10. & cap. 11. Profuit etiam persuasisse obsessis, obsidionem duraturam: Front. lib. 3. cap. 5.

Canes auscultes, Rom. vigilarum causa alerunt.

Vt acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nutriant, qui aduentum hostium odore præsentiant, latratuque testentur.] Cicero pro Sexto Roscio Amerino: *Anseribus cibaria publicè locantur, & canes aluntur in Capitolio, vt significent, si fures venerint.* Idem refert Arnobius lib. 6 aduersus gentes. Liuius: *Canes sollicitum quidem animal ad nocturnos strepitus*, lib. 5. ab vrbe condita.

Romanis profuit in maxima inopia ab anseribus Iunoni sacris abstinuisse.

Flori locus tentatus.

Clamore anseris excitatus Manlius.] Variant hîc libri perinde vt in Historia variant scriptores. Tres inpræsentiarum apud me codices, qui illud *anseris* tuentur: quatuor item alij, qui *anserum* plurali numero malunt. Primo loco Liuiũ ponamus, cuius magna hac in re auctoritas esse debet: *Anseres* (inquit lib. 5.) *non sefellêre, quibus sacris Iunoni in summâ inopiâ cibi, tamen abstinebatur. quæ res saluti fuit. namque clangore eorum, alarumq; crepitu excitus* M. *Manlius.* E contrario Florus lib. 1. cap. 13. *clangore anseris excitatus.* Malim eo loco, & apud Vegetium quoque pro *excitatus*, *excitus* legi: nam eo rei Romanæ statu vigiles, qui in Capitolio à Gallis obsidebantur, vsque adeò negligentes, socordes, somnolentósve fuisse, vt excitandi fuerint, vix credibile. Auctor De viris illustribus: *Clangore anseris excitus Gallos adscendentes deiecit.* Item Plinius lib. 10. cap. 22. *Est & anseris vigil cura Capitolio testata defenso, per id tempus canum silentia proditis rebus.* Plutarchus *ἐν ταῖς ἀιτίοις* auctor est, alimenta anserum publicè à censoribus fuisse locata, ob diligentiorem, quàm canum, custodiam. Lucretius quoque testis citandus est:

——— Humanum longè præsentit odorem
Romulidarum arcis seruator candidus anser.

Ambrosius contra Symmachum: *nisi eos panido anser strepitu prodidisset.* Sed quorsum hîc tãdiu hæremus in re nõ ita magni momẽti, & in qua Arabiæ opes non versantur? in eâ si quis cõtra tẽdere vellet, hoc reapse foret caprinũ prœlium.

AD CAP.

AD CAPVT XXVII.

ASTV ſe prælio ſubtrahunt, vt aduerſariorum negligentiæ licentiam tribuant.] Optimæ notæ & plurimæ numero editiones & membranæ legebant: *aſtu ſe à prælio ſubtrahunt*. hac de re exemplum apud Hirtium. Præmittebatur autem hoc capite, *cùm vtriuſque partis milites ad requiem aut curanda corpora diſpergantur*. In exemplo M. & H. particula illa temporis nulla appâret; eâque ſublatâ, vera & genuina (prout mea opinio eſt) emerget huius loci ſententia. *Obſeſſorum negligentiæ licentia tribuitur, vt poſt opprimantur.*

AD CAPVT XXVIII.

CVM negligentia interuenerit, paribus inſidiis ſubiacent obſidentes.] Ferendum erit, non culpandum, quòd auctoris noſtri opinionem Claudiani verſibus confirmo. Is lib. 4. ita cecinit: *Obſidentibus quoque ſua negligentia nocuit.*

——*Si longa moretur*
Obſidio, tuim vota cane ſecurà remittat,
Incluſumq́; putes. multis damnoſa fuêre
Gaudia, diſperſi pereunt ſomnoq́; ſoluti.
Sæpiùs incautæ nocuit victoria turbæ.

Eodem aſtu Apollinates à Philippo Macedonũ rege obſeſſi, noctu, non ſentientibus hoſtibus, præſidium Romanum intromiſerunt. totum dein diem inſequentem quieſcentes, cauſam aduerſariis ſuis ſocordiæ negligentiæque dederunt. Nihilominus noctis ſilentio ab vrbe ſine tumultu egreſſi, caſtra occupauerunt; aliquot millia militum interemerunt, plura ceperunt, rege ipſo prope ſeminudo fuga elapſo: narratur à Liuio lib. 33. *Apollinates obſeſſi quo ſtratagemate Philippum deceperint.*

Omniaque in perniciem ſuam fabricata opera ſubuertunt.] Alij edebant, *ad perniciem*, M. *ad interniciem*. *Interniciem.*

Propter quod obſidentes vltra iactum teli foſſam faciunt.] In quibuſdam libris; *propter hoc*. inde pro *iactu*, ſubſtituunt quatuor manuſcripti *ictum*. Itidem lib. 2. cap. 15. omnes membranæ & veteres aliquot impreſſi legebant: *ad cuius ictum præcipuè exercebantur milites*; vulgò *ad cuius iactum*. *Ictus, pro iactu.*

Foſſam faciunt, eamque non ſolùm vallo & ſudibus ſed etiam turriculis inſtruunt.] Exemplar collegij trium Coronarum referebat, *foſſam iaciunt*. in quo an fides illi

adhibenda ſit, aliis conſiderandum relinquo. Vallos & ſudes pro iiſdem eſſe, alibi docui ex Seruio; addam nunc & Iſidori teſtimonium: *Vallum*, inquit, *eſt quod mole terræ erigitur, vt cuſtodia prætendatur. dictum antè vallum à vallis. nam valli fuſtes ſunt quibus vallum munitur. Et valli dicti, quòd figantur & euellantur. interualla, ſpacia ſunt inter capita vallorum, id eſt ſtipitum, quibus vallum fit.* lib. 15. cap. De munitionibus.

Vallum quid ſit.

Valli vnde dicti.

Quid interualla.

Loricula vrbẽ eſſe circumdatam.] In membranis Hittorpianis, *lorica* vocabatur. Ammianus: *Terras præſtringens, muros aliùs erigebat: hac lorica, diligentia celeri conſummata, in tuto locandam ſecuritatem ſuam exiſtimans*: lib. 31. Etiam ad cœli ambitum omnia ſuo amplexu concludentem id tranſtulit Lucretius:

Lorica vrbes circumdatas.

Denique qua circum cœli lorica cœrcet.

Dicebatur autem illa lorica Latinè ea notione, qua Græcè θωρήκιον, pro quo Vitruuius ferè reddidit *pluteum*. Loricam autem hoc opus ab aliis quoque Hiſtoriographis vocatam obſeruaui, non Loriculam, niſi in munitionibus leuiuſculis & minoribus. Cæſar lib. 7. belli Gallici. *Poſt eas aggerem & vallum XII. pedum extruxit, huic loricam pinnaſq; adiecit.* Iterum lib. 5. *Turres cõtabulantur, pinnæ, loricæq; ex cratibus attexuntur.* Hirtius octauo belli Gallici: *Turres crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum, pontibus tranſiectis conſtratiſq; coniungi: quorum frontes viminea loricula munirentur.* Tacitus 4. Annal. *Obſidium cœpit per præſidia, quæ oportunè iam muniebat. dein foſſam loricamq; contexens, quattuor millia paſſuum ambitu complexus eſt.* Florus lib. 3. cap. 10. *Caſtellis ingenti quaſi lorica circundatam primùm fame domuit.*

Lorica illa vnde dicta.

AD CAPVT XXIX.

Sed ex alto deſtinata miſſilia, ſiue plumbatæ, ſiue lanceæ, veruta, vel ſpicula.] Cogit me hic Vegetij locus diſſentire à doctiſſimo viro Adriano Turnebo, quod illius manes mihi cupio ignoſcere. Is lib. 24. Aduerſ. c. 12. plumbatas interpretatus glandes plumbeas, quas martiobarbuli gerebant, vt à me relatũ eſt ſuprà lib. 1. cap. 17. fortè inductus in eam opinionẽ, quòd eaſdem putaret eſſe plumbatas, quibus animaduertebatur olim in ſontes: qua de re ego memini ſuprà libro ſecundo. Et penè in eundem me errorem vir ille pertraxerat; niſi reprehendiſſet Vegetius, quem

Diſſentio à Turnebo.

quem vides has plumbatas inter miſſilia enumerare. Iacula autem has plumbatas, non glandes fuiſſe, probabo ex incerto auctore De rebus bellicis, cuius ego antè mentionem ſæpiùs feci. Is bifarias plumbatas proponit hac figura:

Plumbatæ miſſilia, non glandes:

Plumbata bifaria.

Plumbata Tribolata.

Plumbata Mamillata.

Alteram plumbatam Tribolatam appellat, alteram Mamillatam. Expoſitionem autem Tribolatæ talem adhibet: *Hoc, inquit, iaculi genus quod in modum ſagittæ pennis videtur inſtructum, non arcus neque baliſtæ pulſu conſuevit emitti, ſed manus impetu & viribus eliſum in hoſtem cominus vadit, quod excipienti gemina ratione videtur afferre perniciem. Aut enim perimit infixum, aut ſine vulnere dilapſum, & in terram poſitum, plantæ calcantis inſigitur, eò quòd in partem quamlibet ſi fuerit conuerſum ex latere, aculeo ex ſe eminente inferat vulnus. Fit autem ex ligno in modum ſagittæ facto, cui ferrum ſubtiliter in formam venabuli aptatum inſigitur, fiſtula eiuſdem ferri parumper extenſa, ſupra quam modico interiecto ſpatio, plumbo adhærentes iaculi velut tribuli emergunt. In ſumma autem parte eiuſdem iaculi affiguntur pennæ celeritatis cauſa, tanto videlicet ſuper eaſdem pennas relicto ſpatio, quantum digiti potuerint tenentis amplecti.* Plumbatæ Mamillatæ expoſitionem talem habet idem auctor: *Bene extenſa* (inquit) *& directa virga, accipiet in extremitate ſui rotundum & in acumen deductum ferrum ſimilibus locis in tribulata plumbo, & pennis adhærentibus, vt plumbi pondere, & pennarum celeritate adiuta rotunditas teli, facilè clypeos adnerſarij, & ſimiliter obſtantia valeat penetrare.*

Plumbatæ tribolatæ deſcriptio.

Plumbatæ mamillatæ expoſitio.

Baliſtæ verò & Onagri, ſi à peritis diligentiſſimè

Præcedendi verbum Vegetio iam ſæpius reſtitutum.

temperentur vniuerſa præcidunt.] Exemplaribus veteribus M. H. & duobus Suſij probabatur *præcedunt*: quaſi hæc duo machinamenta reliquorum impetum antecellerent & ſuperarent. De quo loquendi genere dixi in Prologo huius libri, vbi *præcedis* reſtituebam, loco *præcellis*.

AD CAPVT XXX.

De altitudine murorum extrinſecus colligenda.

MENSVRA autem colligîtur duplici modo.] Duplicem rationem Vegetius proponit colligendæ altitudinis. Atqui aliud medium Polyb. lib. 9. eſſe dicit, ſi per aliquem ex cõiuratis altitudo muri ſignificata fuerit. tunc enim in promptu cognoſci poſſe, quæ debeat ſcalarum eſſe commenſuratio. Si verò fieri nequeat, vt menſura capiatur, vel ad murum quis appropinquet, ex interſtitio totius altitudinis magnitũdo eorum quæ erecta ſubiectæ planitiei imminent, capiatur: qui comprehenſionis modus poſſibilis, imò facilis eſt illis, qui præceptis mathematicorum imbuti ſunt. De quibus longum ſit hîc differere. Quare ad Sebaſtianum Munſterum, & alios mathematicos ſcriptores lectorem remitto.

Vel quæ recentior neceſsitatum vſus inuenit.] Varietatem lectionum ponam, etſi à vulgata non recedam. In M. *vel quæ Cretenſium ciuitatum vſus*. H. *vel quæ rentium neceſſitatum vſus*: duo Suſij *vel quæ recentiorum neceſsitatum vſus*.

Expenſus Vegetij locus.

Pro publica (vt arbitror) vtilitate digeſsi.] Solus codex H. ſcriptum habet, *pro duplici, vt arbitror, vtilitate digeſsi*. Videndum certè, ne hoc de obſeſſorum & obſidentium vtilitate Flauius acceperit. quem non ſolùm ad oppugnandas atque expugnandas; ſed ad defendendas quoque vrbes præcepta collegiſſe, capitibus aliquot ſuperioribus liquet.

Emendatus Vegetius.

Ideoque intra muros tanto plura condenda ſunt, quanto ſcitur clauſuræ tempus in obſidentium poteſtate conſiſtere.] Duo libri veteres reponebant *conſideranda* pro *condenda*. eos qui volet ſequatur, me tamen comitem non habiturus. Ceterùm pro *quanto*, legerim lubenter *quando*, vt in vno Suſij exemplo ſcripto repperi. & iam antè de coniectura mihi probabatur. Nam particula *tanto* comparationis alterum membrum non videtur hîc admiſſura, eamq. ita abſolutè vſurpari nemini incognitum eſt. *Quando* interpretor *quandoquidem, quoniam*. qua notione iſta vox in

Quando, pro quandoquidem.

Pandectis

Pandectis noſtris frequens. Paulus: *Nec factum ſerui domino obeſſe debere, niſi hactenus, vt ipſo careat, quando ipſe nihil deliquit.* Non auſculto aliis, qui iſthîc ſupponebant *quoniam*, pro *quando*. Terentius Adelphis: *Quando hoc bene ſucceſſit, hilarem hunc ſumamus diem.* de qua phraſi, in gratiam iuuentutis plura exempla congeſſi in Particulis. Eâdem phraſi cap. 34. huius libri Flauium noſtrum vſum fuiſſe, magnum pignus dederim. vbi adiuuantibus partim libris veteribus ita ſcribo: *Sed cùm in domibus ſubſtruendis arenæ, vel lapidum qualitas requiratur, quanto magis in fabricandis nauibus diligenter cuncta quærenda ſunt, quando maius periculum eſt nauem eſſe vitioſam, quàm domum?* Et quod libri M. & H. duoque Suſij ibidem legant: *quia maius*: S. *quod maius*; tantum abeſt vt mè ab hac coniecturâ recedere iubeant, vt magis etiam confirment.

Iterum leuiter emendatus Vegetius.

Quando ſcitur clauſuræ tempus in obſidentium poteſtate conſiſtere.] Qui enim obſeſſuri veniunt, ferè pro oculis habent illud Appij Claudij: *perſeuerantiam in omni quidem genere militiæ neceſſariam eſſe, maximè tamen in obſidendis vrbibus*, apud Liuium lib. 5.

In obſidione maxime opus perſeuerantia.

AD CAPVT XXXI.

PRÆCEPTA belli naualis.] Notaui ſuperioribus libris vnico quaſi filo in manuſcriptis & vetuſtiſſimis editionibus multa Vegetij capita decurrere nullo nouo titulo adhibito aut incerto. At hoc loco monendũ eſt, in vno exemplari Suſiano nouum hoc loco Vegetij librum auſpicatos librarios; qui verba huius capitis prima vſque ad eam periodum, *Romanus autem populus*, prologi vicem eſſe voluerunt libri quinti De re militari.

Semper habuit præparatam.] Ego quidem, Vegeti, id pernego, videlicet Romanos claſſem ſemper habuiſſe inſtructam & præparatam; præſertim dum viribus antiquis viriſque Romana res ſtetit. C. Duilius primo Punico bello dux contra Carthaginienſes miſſus, cùm videret eos multum mari poſſe, claſſem magis validam quàm decôram fabrefecit: teſtis auctor De viris illuſtribus cap. 38. Imò ſcribit Florus, & accedit Seneca, intra ſexageſimum diem ſiluam cæſam, & CLX. (vel ſecundum Oroſium, & Eutropium CXXX.) nauium claſſem factam, tam celeriter, vt velocitas, victoriæ auſpicium oſtenderet: cùm non arte factæ,

Romani liberæ rep. non ſemper habuere paratam claſſem. C. Duilius primam Rom. claſſem videtur paraſſe: Is claſſem intra ſexageſimũ diem confecit.

Miſenenſi & Rauennenſi, earumque præfectis, variæ apud me inſcriptiones, quas breuitatis cauſa prætereo. vnius tantùm partem huc pertinentem ſubiungo:

IIS. QVI. MILITAVERVNT. IN. CLASSE. MISENENSI. QVÆ. EST. SVB. IVLIO. FRONTONE. &c.

Quãdo primùm apud Miſenum & Rauennam ſtare cœperint Romanæ claſſes.

Quòd verò apud Miſenum & Rauennam legiones Romanorum cum claſſibus ſtationes habuiſſe Vegetius ſcribit, id Octauij tempore primùm introductũ ſuſpicor. cuius opinionis mihi auctor eſt Suetonius in Octauio cap. 49. *Ex militaribus* (inquit) *copiis legiones & auxilia prouinciatim diſtribuit. claſſem Miſeni, & alteram Rauennæ ad tutelam Superi & Inferi maris conlocauit.* Auctor quoque Cornelius Tacitus 4. Annalium: *Italiam* (inquit) *vtroque mari duæ claſſes Miſenum, atque Rauennam, proximumq; Galliæ littus noſtratia naues præſidebant. quas Actiaca victoria captas, Auguſtus in oppidum Foroiulienſe miſerat, valido cum remige.* Hinc in expeditione belli naualis, cõuentus nauium ad Rauennatium vrbem edicebatur, apud Caſſiodorum libro quinto Variarum cap. 17. & nautarum conuentio, dicto lib. cap. 18. & ſeq.

Ibi expeditionis naualis ad prædicta promontoria nauium conuentio edicta eſt: Itidem & nautarum.

In rebus bellicis celeritas amplius ſolet prodeſſe, quàm virtus.] Aurea illa, & digna quam bellici Imperatores præ oculis ſeruent, ſententia. C. Cæſaris eam vbique fuiſſe induſtriam atq. conatum animaduertimus, vt quicquid præſtituiſſet, vt plurimùm celeritate effectum daret.

Celeritas in bello ſæpè amplius valet, quam virtus.

AD CAPVT XXXII.

LIBVRNIS autem, quæ in Campaniâ ſtabant.] Appianus libro De bellis Illyricis: Ἐθνῶν δὲ Λιβύρνοι γένος ἐπέχον Ἰλλυριῶν, οἳ τὸ Ἰόνιον τὰς νήσους ἐλῄζοντο ναυσὶν ὠκείαις τε καὶ κύφαις. ὅθεν ἐπὶ τοῖς Ῥωμαίοις τὰ κοῖλα καὶ ὀξέα δίκροτα, Λιβυρνίδες ὠνόμασται μετὰ δόξης. Hoc eſt, *Fuerunt Liburni alterum Illyriorum genus, qui Ionium mare, & quæ in eo ſunt, inſulas prædabantur celeribus & leuibus nauigiis. Vnde etiam nunc leues & celeres biremes Romanis Liburnicæ vocantur.* Eâdem imitatione Carpaſiæ naues à Carpado inſula; ab Alexandria Alexandrinæ; itidem Achaïcæ, Smyrneæ, Sidoniæ, Rhodiæq. naues appellationẽ ſortitæ; Iſidoro teſte lib. 19. Luciano, Herodoto Polhymnia: & Liuio libro 47: Cæſare 3. Belli ciuilis, & aliis. Rhodij vt rei nauticæ peritiſſimi etiam celebrati ab Hirtio lib.

Liburnicæ naues ex quo nomen adeptæ ſunt.

Carpaſia Alexandrina, Rhodia naues, &c. nomen habent à prouinciis.

Rhodij periti rei nauticæ.

Nominata quo que naues à ministerio, vel statione.

De bello Alexandrino. Nomina itidem nauibus aliunde indita, ab officio scilicet aut ministerio quod præstant; itidem à cursu ipso vel statione; quemadmodum obseruauit vir eruditissimus Lazarus Bayfius in explicatione capitis secundi ff. De captiuis & postliminiò reuersis. Nomina itidem nauibus à formâ: vndè rostratæ, longæ constratæ, seu tectæ, & apertæ in historiis passim. Longas naues dicuntur habuisse veteres diuersas: alias maiores, potentiores, rostratas, ac tectas, de quibus posteà agemus; alias minores, quas biremes, celeres, leues atque liburnicas antiqui nuncupârunt, quæ remorum singulos ordines habebant; Vegetius hoc libro cap. 37. Et hac forma fuisse creditur, quam in nummis Imperatoris L. Aurelij Veri, & alibi videmus.

Naues etiam à forma cognominata.

Liburnica antiquis cum singulis remorum ordinibus.

Liburnica, leuis, celeris, vnius ordinis.

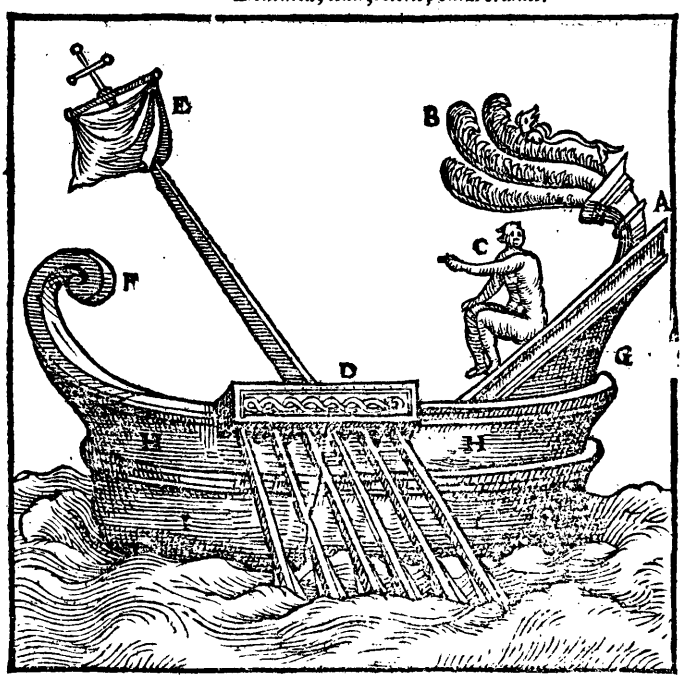

Eæ verò

Eæ verò, quæ Ionio in mari locatæ fuerant, ad præfectum classis Rauennatium pertinebant.] Monendum video (etsi perinuitus illa varietate lectionum chartã impleo) in optimæ notæ libris referri: *Eas verò quæ Ionio in mari locatæ fuerant, præfectus classis Rauennantium retinebat.* Et quòd paullo pòst dicantur deni tribuni per cohortes singulas in classe constituti; id videntur inficiaturæ membranæ H, in quibus vox *deni*, nulla est. Et absit sanè. nam in singulis cohortibus fuisse denos, si quis adfirmet, mentiatur. Veruntamen cùm sub præfectis singulis singulæ legiones militauerint, & inibi decem semper fuerint cohortes, facile est colligere quot istîc tribuni fuerint. *Tentatus item Vegetius.*

AD CAPVT XXXIII.

Sed Augusto dimicante Actiaco prœlio.] Eo prœlio Augustus Antonium superauit, & ab illâ victoriâ rerum summa apud eundem fuit. atque ex eo anni principatus eius numerati. Prœlium autem confectum ad IV. nonas Septembris. cuius apparatum & successum pete, si lubet, ex Dionis Augusto, Plutarchi Antonio, L. Flori libro quarto cap. 9. *Actiaca victoria: Exinde anni principatus numerari cœperunt.*

Ergo similitudine, & nomine vsurpato, ad eundem instar classem Romani principes texuerunt.] Aliquot libri habebant, *Ergo nomen & similitudinem vsurpati.* Vegetius Liburnicas naues à Romanis primùm vsurpatas, ait, post Augusti ad Actium victoriam. Dissentit ab eo Eutropius, qui in classe Duiliana (de qua ad caput 31. diximus) naues rostratas, quas Liburnas vocant, fuisse auctor est. Itidem naues Actiaco prœlio captas, rostratas vocat Cornelius Tacitus quarto Annalium; cuius verba modò proposuimus. Illud certum est, M. Attilium Regulũ cos. primum Romanorum ducum in Aphricam classem traiecisse; eaque quassata, de Hamileare naues longas tres & sexaginta accepisse, testatur auctor De viris illustribus cap. 40. Eutropius, Florus, Orosius lib. 4. Nauium longarum inuentio Iasoni tribuitur à Philostephano apud Plinium libro septimo cap. 56. Neque admodùm ab eo discedit Diodorus Siculus, qui libro quinto scriptum reliquit, primùm circa Pelium nauem ædificatam, magnitudine & reliquo apparatu consuetum tunc temporis morem excedentem: *Eutropius, & alij à Vegetio dissentiunt.* *M. Attilius Regulus primus in Aphricam traiecit.* *Nauium longarum inuentio Iasoni tributa.*

Argô nauis tecta Pelium adiecta. dentem: vocatam autem Argô nauem. de quo nomine varia poëtæ, & Cicero prima Tuscul. Hæ naues Liburnicæ præterquàm quòd expeditiores essent, etiam specie barbaris erant inusitatiores, & ob hoc magno vsui in prœliis: testis Cæsar lib. 4. vbi & ipse Cæsar, & proinde Liuius, lib. 37. & Tacitus 4. Annal. principio indicant, remis incitari solere. Plutarch. tamen ipsas Liburnicas videtur referre inter naues speculatorias, & quæ ad conflictum non essent idoneæ; vt obseruauit quoq. Bayfius. Illud memoria dignum, quòd omnium primi Lydi nauem fabricasse, & incerta pelagi petentes, peruium humanis vsibus mare fecisse perhibentur, vt scribit Isidorus lib. 19. cap. 1.

Liburnæ quare in prœliis vtilissimæ: Eadem remis acta.

Nauem Lydi omnium primi fabricarunt.

Liburnia namque Dalmatiæ pars est, Iadertinæ subiacens ciuitati.] Membranæ ciuitatem illam partim *diadicinam*, partim *diadertinam*, aut *diaterdinam* nuncupant: quas ego ciuitates nondum extructas scio. Emendo de coniecturâ, *Iaderinæ*; nisi malis *Iaderæ*. Iadera colonia est in Liburnia, apud Ptolemæum lib. 2. cap. 17. Pomponium Melam lib. 2. Plinium lib. 3. cap. 2. Ptolemæo additur, *Biarám siue Zaram*, vulgo hoc oppidum nominari. quod etiam in Itinerario Antonini me legere memini. Velim & in Æthici Cosmographia, & in prædicto Itinerario scribi *Iadera*; vbi malè hactenus *Iader* legitur. Nam Iader Dalmatiæ fluuius est, in Adriaticũ mare defluẽs, iuxta quẽ sitũ hoc oppidum: vnde & nomen illi inditum nemini dubium erit. Lucanus:

Emaculata Vegetij lectura. Iadera ciuitas.

Itinerarium & Æthicus leuiter corrigi. Iader Dalmatiæ ciuitas.

Et tepidum in molles zephyros excurrit Iader.

AD CAPVT XXXIIII.

Crux Christi ex tribus diuersis lignorum speciebus.

Ex cypresso ergo.] De cupresso consulendus Plinius lib. 16. cap. 33. Memini quoque à probatis auctoribus scriptum, crucem illam ex qua Saluator noster pependit, quò à Diaboli tyrannide nos liberaret, ex cupresso, pino & cedro fuisse compactam. quod præter alios memoriæ prodidit Ioannes Cantacuzenus, rex Constantinopolitanus.

Et pinu domestica.] Vide Plinii lib. 16. cap. 39. Theophrastum lib. 5. cap. 2.

Laricis arboris ligna non ducunt rimas, neq. tumbaruntur.

Larice & abiete.] Quòd *laricem* hinc amouent S & alter Susij, id me faciunt inuito, atque adeò reclamantibus reliquis exemplaribus. Plinius de larice: *Inuentum est*, inquit, *pictorum tabellis immortale, nullisq; fissile rimis hoc lignum*: lib. 16. cap. 36.

cap. 36. Idem eodem illo capite: *Larici, & magis abieti,* inquit, *succisis humor diu defluit. hæ arborum omnium altissimæ ac rectissimæ. nauium malis antennisq; propter lenitatem præfertur abies.* Videndus Theophrastus lib. 3. cap. 10. Mantuanus:

Larix & abies aptissimæ nauium malis.

Et robusta larix igni impenetrabile lignum.

De materiis perpetuis, & quæ cariem vel rimam non sentiant, multa præclara collegit Plinius lib. *16.* cap. 40. vbi abietem tanquã admirationis præcipuæ in naui commendat. Consulendus itidem hac de re Vitruuius lib. 2. cap. 9. Nunc etiam illud examinandum relinquitur, an ad classem instruendam arbores vndecumque conuehere principibus liceat, non numerato possessoribus pretio. qua de re constitutiones sunt regis Theoderici apud Cassiodorum lib. 5. Variarum capite 16. 17. 18. & 20.

Arbores in vsum classis cædere an Principi liceat, non numerato pretio.

Vtilius æreis clauis quàm ferreis cõfigenda.] Membranæ H. suadent legendum, *compingenda.* De æreis clauis & materia ærea in construendis nauibus, locum aliquando notaui apud Cæsarem, quarto belli Gallici: *Quæ grauissimæ erant naues, earum materia atque ære ad reliquas reficiendas vtebatur.* Porrò & illud satis constat, præterquam quòd vtilitas esset in clauis æreis; etiam facilius fuisse antiquis ex ære, quàm ex ferro quid conficere: *Quòd prius æris erat quàm ferri cognitus vsus,* vt alibi docui. In qua opinione testem quoque habemus Plinium lib. 34. cap. primo & sequentibus, & Isidorum lib. *16.* Quin & arma, pectoralia, ocreas, galeas, ex ære antiquis factas, innuit locis infinitis Virgilius, Seruius Grammaticus, & ipse Plinius libro trigesimo quarto capite 7. Polybius in Castrametatione, Liuius, & alij mille locis. Cetera quin ferri inuentores primi fuerint si quæras, præsto est Ammianus; qui lib. 22. ita scribit: *Dahæ,* inquit, *& Chalybes, per quos erutum & domitum primitùs est ferrum.*

AErei olim claui in nauibus.

AEs valde in vsu antiquis.

AEs cognitum ante ferrum.

Arma, ocreæ, galeæ ex ære apud antiquos.

Ferri inuentores primi.

Ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo consumit.] Eos qui à rubigine defendere volet, sequatur consilium Plinij ex lib. 34. cap. 15. & videat eâdem de re consilium Isidori lib. 16. Originum, seu Etymol.

Ferrum à rubigine qui conseruetur.

Ærei autem etiam in fluctibus propriam substantiam seruant.] Claui ærei, & quicquid ex ære est, cum substantia etiam nitorem facilè retinet, etsi neglegatur: contrà si tergas, nisi oleo perungatur, statim æruginem trahet; vt auctor est Plinius lib. 34. cap. 9.

AEs quando æruginem contrahat.

AD CAPVT XXXV.

VT à quintadecima luna vsque ad vigesimam tertiam arbores præcidantur.] Melioris notæ libri S. H.& tres Susij referebant *ad vigesimam secundam*,& aliquanti ex iisdem paullo pòst ex octiduo septiduum faciebant.

Menses triplices. Sed ad locum interpretandũ eamus. Menses triplices quidam dixêre. Nam ab eo spatio,quod sol in signo peragendo consumit,Solares vocârunt: Lunares verò de recessione Lunæ à Sole,& reditu ad eundem: Vsuales seu communes à spatio in Kalendariis nostris præscripto. De arboribus porrò ad Lunæ decursum cædendis, audiemus Plinij opinionem ex libro 16.Naturalis hist.cap.39. *Infinitum*,inquit, *refert lunaris ratio,nec nisi à vicesima in tricesimam cædi volunt. Inter omnes conuenit vtilissimè in coitu eius sterni; quem diem alij interlunium,alij silentis lunæ appellant.* Cato De re rustica: *Vlmeam, pineam,nunceam, hanc atque aliam materiam omnem cùm effodies, luna decrescente eximito post meridiem,sine vento Austro,caueto; per rorem trahas,aut doles*, cap.31. Idem paullo pòst: *Nisi intermestri luna atque dimidiata,ne tangas materiem,tunc ne effodias, aut præcidas abs terra. Diebus quatuor proximis quibus luna plena fuerit,optimè eximitur.* Vide eundẽ scriptorem De re rustica, cap. 37: & apud Plinium illius verba laudata,lib.16. cap.39.si componas, facilè videas alterum medicâ manu indigere. Auctor item Plinius dicto cap. 39,Tiberium & in capillo tondendo interlunia seruasse. Adeundus Vitruuius lib.2. cap.9. & ibidem latissimè Guil. Philander;& Petrus Crinitus lib.4. De honesta disciplina capite sexto. Cicero: *Ostreis & conchyliis omnibus contingere,vt cũ Lunâ crescant pariter,pariterq; decrescant,arboresq;,vt hyemali tẽpore,cum Luna simul senescentes, quia tum exsiccata sint,tempestiuè cædi putentur*: lib.2. De diuinatione. Vide, si vacat,& Agellium lib.20.cap.7.

Quæ luna arbores cædenda.

Comparanda Plinij & Catonis verba.

Interlunia in capillo tondendo seruauit Tiberius.

Conchylia omnia cum luna crescunt & decrescunt.

Quod ars ipsa,& omnium architectorum quotidianus vsus edocuit.] Ita eum locum vulgandum curaui, præeuntibus in eo omnibus libris, extra editionem nuperam & H,quibus placebat legi; *quod præter omnium architectorum doctrinam,quotidianus vsus edocuit.*

Et contemplatione ipsius religionis agnoscimus, quam pro æternitate his tantùm diebus placuit celebrari.] In M. & vno Susij inseritur,*placuit pascha celebrari*.id

Obscurus Vegetius locus, illustratus.

glosse-

gloſſema eſt,ſed valdè aptum ad rem illuſtrandam. Iſidorus lib. 6. Etym. cap. de cyclo paſchali: *Paſcha* (inquit) *à* XIIII. *luna vſque ad vigeſimamprimam extenderunt.* Alij à XV. luna cœpiſſe volunt. vt videre eſt apud Ioannẽ Lucidũ, in ſuo Chronico: qui varias de eâ re Patrũ opiniones recenſet.

AD CAPVT XXXVI.

ID eſt vſque ad Kalendas Ianuarias.] Inducunt omnes Suſiani illud interpretamenti præambulum, *id eſt*: & in quibuſdam legebatur, *vſque ad tertium Kalendas Ianuarias.* ſed in eo fruſtrà ſunt, qui id ità expreſſerunt. membranæ H. referunt *vſque in Kalendas Ianuarias.* Decepti librarij,qui particulam *in* putârunt ſignificare numerum ternum, vnde illi poſteà effecêre tertium.

Illud etiam cauendum,ne continuò,vt deiectæ fuerint trabes.] Peritiſſimus huius rei ſcriptor Vitruuius adhibendus,qui libro 2. cap. 9. de iis diſſerens, de quibus hoc capite noſter Vegetius: *Cædi*,inquit, *ita oportet, vt incidatur arboris craſſitudo ad mediam medullam, & relinquatur, vti per eam exſiccęſcat ſtillando ſiccus. ita qui ineſt in his inutilis liquor, effluens per torulum,non patietur emori in eo ſaniem, nec corrumpi materiæ qualitatem. Tum autem, cùm ſicca & ſine ſtillis erit arbor, deiiciatur; & ita erit optima in vſu.* Idem quoque monet Plinius libro decimo nono capite trigeſimo nono, & Palladius libro ſecundo De re ruſtica cap. 15.

Trabes non ſimul vt deiectæ, adhibendæ ad conſtructionem nauium:

Vitruuij hæc de re conſilium.

Duplices ad maiorem ſiccitatem mereantur inducias.] A Cæſare effectas armatasque naues ſcribitur, diebus triginta,à quâ die materia cæſa erat; primo Belli ciuilis. Mirum apud antiquos,primo Punico bello, claſſem Duillij imperatoris ab arbore exciſa LX. die nauigaſſe. Cõtra Hieronem regem ducentas viginti naues effectas diebus XLV, tradit Liuius Piſo. Secundo quoque Punico bello Scipionis claſſis quadrageſima die à ſecuri nauigauit,vt adnotatum reliquit Plinius lib. 16. cap. 39.

Trigeſimo die poſt cæſas arbores naues nauigârunt:

Iterum à die quadrageſima.

Et rimas faciunt latiores.] Ex viridi aut humida materia compactæ naues,non eundem habent quem aliæ celeritatis vſum; teſtante Cæſare primo Belli ciuilis; tantum abeſt,vt à rimis modò periculum ſit.

Recens lignum & tardam nauẽ efficit, & periculoſam.

Quo nihil eſt periculoſius nauigantibus.] Perfecta huius loci,& abſoluta ſuis numeris Vegetij oratio: auſi tamen

men librarij aſſuere aliquot pannos, quos vel puer videat aptari nō poſſe. ſunt autē tales: *quo nihil eſt periculoſius nauigantibus, quàm hiare tabulata; quàm viridia tabulata: quàm hiatus tabulatorum.* Sed quid optemus his tam ineptis hominibus? non aliud, meo iudicio, quàm ſaniorem mentem.

Ridiculus aliquot gloſſemata addita huic ſcriptori.

AD CAPVT XXXVII.

Naues alia plures habebant remorum ordines.

MINIMÆ Liburnæ remorum habent ſingulos ordines.] Iſtiuſmodi nauem paullo antè depictam vidiſti; quæ paullo maiores erant, in iis binos, ternos; in maioribus quaternos, interdum quinos remigū ordines fuiſſe, Flauius ſcribit. Sed illi ordines non in altitudinem, ſed in latitudinem conſiderandi ſunt, vt in naui longa, roſtrata triremi, quam mox exhibituri ſumus, videre erit. ab hiſce ordinibus, ſi bini erāt, ipſæ naues biremes; ſi terni, triremes, & ſic deinceps nomen ſortitæ ſunt. In biremi latus vtrumque binis ordinibus poſitis inibi ſedilibus, vbi remiges ſedebant, diſtinctum erat; in triremi tribus, in quinqueremi quinis, & ſic deinceps. In triremi quam exhibebimus, tres remigum ordines appārent, & quia in ſingulis ordinibus remi ſeptem, ad eam nauem agendam remigibus opus fuit quadraginta duobus, qui ſinguli ſua ſedilia occupabant, & remos ſingulos. Si quinqueremis agenda erat, in cuius ſingulis lateribus ordines requirebantur quinque, pro numero ſediliū, quę in ſingulis ordinibus erāt, remiges adhibendi erant. Plinius in quinqueremi Caij remiges fuiſſe ſcribit quadringētos: quos ſi rectè partiaris, reperies in ſingulis ordinibus iſtius nauis ſedilia, remos, & remiges quadraginta.

Ordines remorum in latitudinem conſiderandi.

Ordines illi ſedilibus diſtincti.

Interdum quinos ſortiuntur remigum gradus.] Polybius libro primo Hiſtoriarum auctor eſt, Romanos centum viginti nauium claſſe contra Carthaginienſes ædificata, mare in eum vſque diem intentatum ingreſſos eſſe, L. Valerio, T. Octacilio coss. Sed in illius claſſis apparatu perquàm difficile fuiſſe quinqueremium ædificationem. ipſos tamen Romanos, qua erant animi magnitudine & excellentia, centum quinqueremes in prædicta claſſe quoquo modo ædificaſſe. Cumque paullo pòſt vna Carthaginienſium quinqueremis in poteſtatem Romanorum caſu peruenisſet, eam exemplar eius generis præbuiſſe, eiusque inſtar omnem claſſem ſuam Romanos inſtituiſſe.

Romani mare primùm ingreſſi L. Valerio, T. Octacilio coss.

Quinqueremiū conſtructio difficilis Rom.

Cùm

Cùm in Actiaco prœlio longè maiora referantur concurriſſe nauigia.] Maiora certè iſtîc nauigia, quàm quinque ordinum fuiſſe, docent nos hiſtoriæ. Vnum Dionem teſtẽ citaſſe ſuffecerit: eius verba ex Auguſto de hac pugna iſta ſunt: Τὰ μὲν σκάφη τῷ Αντωνίῳ πολὺ τῶν ἐναντίων ὑπερέχοντα ἦν, τριήρεις μὲν γὰρ ὀλίγας, πεντήρεις τε, καὶ δεκήρεις. καὶ τὰ λοιπὰ τὰ δὲ μέσα πάντα ἐξεποίησε. καὶ ἐπ' αὐτὰ πύργους τε ὑψηλοὺς ἐπῳκοδόμησε, ἓ πολλῶν ἀνθρώπων ἐπαναβῆναι. καὶ δὴ τοῦτο καὶ ὁ ἀγὼν ἐχ ὁμοίου τοῖς αὐτοῖς ἐγίνετο. Id eſt, *naues Antonij erant nauibus hoſtium longè maiores; in quibus triremes paucæ, quinqueremes & deciremes complures. reliquæ erant inter has mediæ; in his altiſſimas turres ædificari, atque magnum numerum hominum imponi in turribus inſſerat, ex quo efficiebatur vt pugna diſſimilis eſſet.* At maiora nauigia Alexandri Magni fuêre, quem naues ad duodecim ordines inſtituiſſe ſcripſit Plinius. Longè maiora fuêre Philadelphi. Is enim (vt auctor eſt Athenæus lib. 5.) naues triginta ordinum habuit duas; vnam, viginti; tredecim ordinum, quatuor; duodecim, duas; vndecim ordinum, quatuordecim; nouem ordinum triginta; hepteres, triginta ſeptem, hexeres quinque; quinqueremes decem & ſeptem. Longè maximũ nauigium Ptolemæus Philopator dictus, fieri iuſſit. cumque nemo reperiretur, qui ante id tempus quindecimremem, aut ſexdecim ordinum nauem noſſet, vnam conſtruendam curauit quadraginta ordinum, in longitudinem quidem productam ad cubitos ducentos octoginta: altitudinem autem ad ſummitatem vſq. nauis duodequinquaginta cubitorum. Inſtructa autem erat nautis quadringentis, præter remiges, qui quater mille numero erant. quibus accedebant armati milites paulò minùs ter millenis. teſtis Plutarchus in Demetrio, & Athenæus libro quinto, qui idem huic nauigio roſtra tribuit ſeptem, gubernacula quatuor, & complura alia in nauibus noua, rara, imò nunquam audita. Illud in genere admonendum eſt, in bello nauali claſſem expeditam, leuem, promptam vtiliorem eſſe, quàm quæ armis, comeatu, exercitu, propugnaculiſue nimis onuſta eſt. Declarant exempla in hiſtoriis veterum. apud Florum lib. 2. cap. 2. apud Plutarchum in Antonio: iterum apud Florum libro quarto capite nono. Declarauit quoque euentus prœliorum in Hollandia, annis ſuperioribus commiſſorum.

Maiores, quàm quinqueremes in pugna Actiaca:

Maiora tamen nauigia Alexandri Magni:

Longe maiora Philadelphi:

Longè maximũ nauigium quod Philopator ædificandum curauit;

In ea nauí milites quater mille;

Item roſtra ſeptem, gubernacula quatuor.

Claſſis expedita leuis magis commoda bello.

Scaphæ

Scaphæ tamen maioribus Liburnis exploratoriæ ſociantur.] Cæſar quarto belli Gallici: *Plures paucos circumſiſtebant, alij ab latere aperto in vniuerſos tela coniiciebant. quod cùm animadvertiſſet Cæſar, ſcaphas longarum nauium, item ſpeculatoria nauigia militibus compleri iuſſit, & quos laborantes conſpexerat, iis ſubſidia ſubmittebat.*

Scapha ſpeculatoria.

Quas Britanni pictas vocant.] In tribus membranis Suſij hæ ſcaphæ exploratoriæ nomen habebant *picatos*. In M & H *picato*. Piraticas appellare quis poſſit: quarum meminit Salluſt. 2. Hiſtor. Nonius Marcellus: *Piratica naucula celeres; quòd citò agi poſſint*. etiam *picatas* dictas ſuſpicari licet. mihi tamen verius videtur *pincas* appellatas. Idenim naucularum genus etiam hodie Britannia & Batauia agnoſcit. vocant autem vulgò, *een pincke*. Ab antiquo porrò verbo *ſpecio*, ſpeculator Varroni deriuatus; quem mittimus antè, vt reſpiciat quæ volumus, lib. 5. De lingua Latina. Itidem hæ naues exploratoriæ, ab explorando; à ſpeculando, ſpeculatoriæ dictæ. Liuius lib. 45. *Ipſe Philopœmenes in leui ſpeculatoria naui fuit, nec ante fugæ finem quam Patras ventum ſit, fecit.*

Quæſtum de nomine nauis.

Piratica naues.

Coniectura in Vegetium.

Speculator vnde dictus.

Speculatoria ſcaphula.

Ne tamen exploratoriæ naues.] Verba hæc cum ſequentibus omnibus vſque ad initium capitis ſubſequentis abſunt à duobus libris Suſij M. H. Veruntamen, quia ad ſtrategemata inſtruenda pertinent, vela nauium tingi, nimis temerarium foret hæc Vegetij verba inducere. Vela tingi ſolita auctor quoque eſt Plinius lib. 35. cap. vndecimo & lib. 19. cap. 1. Vbi is ſcriptor: *Tentatum eſt*, inquit, *tingi linum quoque & veſtimenta inſaniam accipere in Alexandri Magni primùm claſſibus, Indo amne nauigantis, cùm duces eius ac præfecti in certamine quodam variaſſent inſignia nauium, ſtupueruntq; littora, flatu verſicoloria implente. Velo purpureo ad Actium cum M. Antonio Cleopatra venit, eodemq; effugit; hoc fuit Imperatoriæ nauis inſigne.* hactenus Plinius. Vela nauibus primùm adhibuiſſe fertur Icarus, Plinio ſcriptore lib. 7. cap. 56. Alij Iſidem primùm rati vela ſuſpendiſſe volunt. inter hos Caſſiodorus libro quinto Variarum capite decimo ſeptimo.

Vela nauium tingui ſolita: Id inuentū primùm in claſſe Alexandri Magni.

Vela quis primùm naui appoſuerit.

Cera etiam, qua vngere ſolent naues, inficitur.] Denuò ad locum hunc illuſtrandum appellandus Plinius: *In encauſtice pingendi duo fuiſſe antiquitus genera conſtat, cera, & in ebore cestro, id eſt, viriculo, donec claſſes pingi cœpêre. Hoc tertium acceſſit, reſolutis igni ceris penicillo vtendi, quæ pictura in nauibus nec ſolè*

Naues cerâ vngi.

sale ventiq; corrumpitur, lib. 35. Naturalis historiæ, capite vndecimo.

AD CAPVT XXXVIII.

TVRBINVM signa debet antè prænoscere.] Multa in hanc sententiam ex ipsis antiquorum monumentis eruta à nobis reperies, ad Caput quadragesimum primum eiusdem huius libri.

Igitur ventorum numerum, atque vocabula ars nauigandi primùm debet inspicere.] De ventorum natura variaque diuisione, ac ratione nominum singulorum, consulendi sunt Plinius libro secundo cap. 46. cum seq., Aristoteles lib. 3. Meteor. & lib. De mundo, Seneca lib. 3. Naturalium quæstionum, Vitruuius libro primo cap. 6. Strabo lib. 1. Geographiæ, Agellius lib. 2. cap. 22; Isidorus lib. 4. cap. De nominibus ventorum, & lib. 13. cap. vndecimo; Constantinus lib. primo De agricultura, cap. vndecimo. *De numero & nominibus ventorum.*

Sed experimento posterior ætas duodecim comprehendit.] Membranæ partim referunt, *sed per experimentum posterior ætas*: aliæ, *sed experimentum posterioris ætatis duodecim inuenit*. Imò plures multò nostra ætas numerat; nec puto facilè reperiri nationes, quæ Batauos in ventis enumerandis, distinguendis atque dinoscendis superare possint. *Venti veteribus duodecim. Hodie multò plures.*

A verno itaque solstitio.] Aliter visum libris M. & duobus Susij, in quibus legebatur, *Hiberno itaque solstitio*. porrò vnum tantùm esse solstitium (Lucretio, Virgilio, Varrone, Ciceronè, & Plinio testibus.) contendit P. Victorius suis in Varronem De re rustica Notis. Columellam & Seruium reprehendit, qui solstitium æstiuum, & solstitia numero plurali dixerunt; cùm illi solstitium τροπὰς θερινὰς solùm vocent; τροπὰς autem χειμερινὰς, brumam. *Solstitium tantum vnum.*

Veteres autem iuxta positionem cardinum tantùm quatuor ventos principales à singulis cæli partibus flare credebant.] Manuscriptus H. præpositionem hinc eiicit. De re ipsa Ouidij versus sunt primo Tristiũ, Elegia 2. *Venti principales quatuor.*

Nam modò purpureo vires capit Eurus ab ortu,
Nunc Zephyrus sero vespere missus adest.
Nunc gelidus ficca Boreas bacchatur ab Arcto,
Nunc Notus aduersa prœlia fronte gerit.

Item Manilius:

Aſper ab axe ruit Boreas, fugit Eurus ab ortu,
Auſter amat medium cœlum, Zephyrusq́ profundum.

Ventus oritur ἀπηλιώτης, id eſt, ſubſolanus.] Adeundus Plinius lib. 18. cap. 34.

Huic à dextra iungitur Καικίας.] Vanus promiſſor fuit Vegetius ſi libros editos ſequimur. Is enim ad dubitationem quæ in ventorum diſtributione erat, ſubmouendam, nomina eorum non ſolùm Græca, ſed etiam Latina ſe protuliſſe dixit. Cæciam ventum Helleſpontium quidam vocârunt: vide Eraſmi Chiliades. Supplere autem hunc locum conantur duo libri M. & alter Suſij: *iungitur καικίας, ſeu erobinus.*

Suppletus auctoris noſtri locus.

Εὖρος, ſiue Vulturnus.] Iſidorus, & eum ſecuti alij, Cæciam, Vulturnum eſſe volunt. Reclamat Vegetius & alij. Columella lib. ſexto: *Cùm plerumque ſideris caniculæ tempore, quædam partes eius regionis ſic infeſtantur euro, quem incolæ vulturnum vocant, vt &c.*

Eurus ventus idem qui Vulturnus.

Occidentalem verò cardinem retinet ζέφυρος.] Et hoc loco Latinum nomen deſideratur apud Vegetium: ex codice M. & altero Suſij ſuppletur, *ζέφυρος, id eſt, ſubueſpertinus.* Eum ventum Fauonium alij ſæpè appellant.

Iterum ſupplementum Vegetio factum.

Tempeſtatibus magnis plures ſimul venti ſpirant.

Hi ſæpè ſinguli, interdum duo; magnis autem tempeſtatibus etiam tres pariter flare conſueuerunt.] Virgilius 1. Æneidos:

Incubuêre mari, totumq́ à ſedibus imis
Vnà Eurusq́, Notusq́ ruunt, creberq́ procellis
Africus, & vaſtos volunt ad littora fluctus.

Horatius lib. 1. Od. 3.

—— Nec timuit præcipitem Africum
Decertantem Aquilonibus,
Nec triſtes hyadas, nec rabiem Noti.

Itidem Lucanus lib. 5. & alij in deſcriptionibus tempeſtatum.

Horum impetu maria, quæ ſuaſponte tranquilla ſunt & quieta, vndis æſtuantibus ſæuiunt.] In M. erat, *extumantibus*, ſed hoc argumentum eſt, expreſſum illũ ex membranis. ibi enim ſæpe X. pro S. ſcriptũ reperimus. in S. erat *exæſtuantibus.* Cicero in eâ quam pro Cluentio habuit: *Mare quod ſua natura tranquillum ſit, ventorum vi agitari atque turbari.*

Sæpe apud veteres X. pro S. ſcriptum.

Nam ſecundo ſpiramine optatos claſſis inuenit portus.] Codex M. legit *inſpiramine.*

Ad

AD CAPVT XXXIX.

NEQVE enim integro anno vis atque acerbitas maris patitur nauigantes.] Magna olim Romanorum temeritas, præsertim cùm primùm nauigare inciperent, fuit. vt qui nulla habita temporis ratione, quicquid semel decreuissent, omnino perfici necessarium ducerent. quod exemplo confirmare libet. Polybius libro 1. testis est, tantam iacturam vno tempore Romanos mari passos fuisse, quantam nemo ante eam ætatem meminerit; idque non tam fortunæ culpa, quàm consulum temeritate. Nautis enim sæpe monentibus vitandum esse extremum Siciliæ latus, quòd importuosum atque infestum esset, & ægrè traiici posset, præsertim eo anni tempore, quo inter Orionis & Canis signa nauigabant; illi spretis nautarum monitis, superioris victoriæ fiducia elati, classem mari committunt, & ex trecentis sexaginta quatuor nauibus, vix octuaginta incolumes ad littus perducunt. Huc etiam spectat illud Didonis apud Virgil.

Romani valdè in nauigando primùm temerarij.

Ea causa maximum accepisse detrimentum.

Quin etiam hiberno moliris sidere classem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum.

Inter Orionis & Canis signa periculosè nauigatum.

Idem 2. Æneidos:

——— Sæpe illos aspera ponti
Interclusit hiems, & terruit Auster euntes.

Videndus Horatius libro primo, Ode quarta & quinta; & ibidem interpretes; & doctissimus iurisconsultus Barnabas Brissonius in l. quoties, C. de naufragiis; & in lege ciuiles, C. de officio rectoris prouinciæ.

Vis atque acerbitas maris patitur nauigantes.] In vno Susij erat, *vim atque acerbitatem patiuntur nauigantes.*

Phanitæ decursu, id est post ortum Pleadum.] Mirum ni diuersum sonarent libri in re aut nomine incognito. In M. *flagrante decursu*. membranæ H. nihil hîc iuuant. nam in iis totum hoc caput desideratur. Sus. partim *flagrante decursu*, partim *pagnitæ*. At Adrianus Turnebus testatum reliquit in suis Aduersariis, se in suo exemplari reperisse *phagnite decursu*: & ita ego expressum vidi in S. Inde idem Turnebus faciendum censuit, *pharmuti decursu*. nam mensis Ægyptij nomenclaturam esse arbitratur. de quo in epigrammate Græco;

Restitutus à Turnebo Vegetij locus.

Εὐαερίων φάρμυθι ἑῴων πρωτάγγελός ἐστι.

Secura nauigatio creditur.] Prædictus Turnebus lib. 24. Aduerſ. cap. 34. legit, *ſecunda nauigatio*. verùm an libris præeuntibus, an de ſua coniectura, non indicat. Illud teſtari debeo, libros me non vidiſſe qui ab edita lectione deflecterent vel hilum, niſi quod ſimilitudinis particulam quidam inſerunt; hoc modo: *vt ſecura nauigatio creditur, quia æſtatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur; ita poſt hoc tempus*, &c. quæ lectio meis auribus viſa non intolerabilis. Illud non iniuriâ ab auctore noſtro dictum eſt, certis diebus nauigationem ſecuram credi; & quidem creditur. nam ventorum inuaſione maria, quæ ſua ſponte tranquilla ſunt, deſubitò turbantur, & ſecundum illud Propertij,

Nauigatio certis diebus ſecura creditur: Reuera autem non eſt ſecura.

Ventorum eſt quodcunq; paras; haud vlla carina
Conſenuit, fallit portus & ipſe fides.

Nec minùs verum & Senecæ illud eſſe, probat experientia: *Noli* (inquit) *huic tranquillitati confidere; momento mare vertitur. eodem die vbi luſerunt nauigia, ſorbentur.* Imò quiſquis nauigat, tantum diſtat à morte, quanta eſt nauis craſſitudo. ad quod Anacharſis Apophthegma alluſit Iuuenalis;

I nunc, & ventis animam committe, dolato
Confiſus ligno, digitis à morte remotus
Quattuor. ——— Satyr. 12.

Eôdem quoque digitum intendit & Seneca Medea:

Audax nimium, qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit:
Terrasq; ſua poſſt tergа videns,
Animam leuibus credidit auris;
Dubiasq; ſecans æquora curſu,
Potuit tenero fidere ligno,
Nimium gracili limite ductо.

Nauta contemptus fluctuum. N. infidelius mari.

An'ne Carſilidis reſponſiones tam ſunt veræ, quàm Apollinis oracula? qui interrogatus quid eſſet nauta, eum fluctuum comitem reſpondit. Idémque terram fidelem, nil infidelius mari cenſuit. quod vnico epitheto poëta expreſſit 1. Georgic.

——— *infidum remis impellere marmor.*

Poſt idus Septembris oritur Arcturus vehementiſſimum ſidus.] Plinius: *Sidus Arcturi*, inquit, *exoritur vndecim dielus ante æquinoctium autummale*; lib. 2. cap. 47.

Cre-

Crebris tempestatibus nauigia conturbat Vergiliarum hiemalis occasus.] Vnus Susianus hæc effert παθηπικῶς, *nauigia conturbantur Vergiliarum hiemali occasu.*

Ex die igitur tertio Iduum Nouembris vsque in diem sextum Iduum Martiarum maria clauduntur.] Cicero Q. Fratri: *Atque adhuc clausum mare scio fuisse.* Item Cassiodorus: *Cùm ventis sæuientibus mare fuerit clausum, via vobis panditur per amœnissima fluuiorum*; lib. 12. cap. 24. Cæsar libro quinto: *Quas naues, cùm aliquamdiu frustrà exspectasset, ne anni tempore nauigatione excluderetur, quod æquinoctium suberat, necessariò angustiùs milites conlocauit.* Ex hoc loco lux adhibenda Suetonio, in Claudio cap. 18. & constitutioni Imperatoriæ, quæ est in l. ciuitas, C. de officio rectoris prouinciæ. Meminit huius rei diligentissimus obseruator & lector adsiduus Plinius libro 2. Naturalis historiæ cap. 47. *Post id*, inquit, *æquinoctium diebus ferè quatuor & quadraginta Vergiliarum occasus hiemem inchoat. quod tempus in tertio Idus Nouembris incidere consuevit; hoc est Aquilonis hiberni. multumq; æstino illi dissimilis, cuius ex aduerso est Africus. Ante brumam autem septem diebus, totidemq; postea sternitur mare halcionum fœturæ, & inde nomen ij dies traxêre: reliquum tempus hiemat, nec tamen sæuitia tempestatum concludit mare. Piratæ primùm coëgere mortis periculo in mortem ruere, & hiberna experiri maria: nunc idem auaritia cogit.* hæc Plinius.

Maria quàmdiu dicebantur clausa.

Post natalem verò (vt ita dicam) nauigationis.] Eum diem incidisse VI. Iduum Martiarum, testis hoc cap. Vegetius. De eâdam re Plinius testis laudandus est: *Ver aperit nauigantibus maria, cuius in principio fauonij hibernum molliunt cœlum, sole Aquarij* XXV. *obtinente partem*; prædicto cap. 47. Attigit & Virgilius primo Georg.

Dies natalis nauigationis. Ver aperit mare.

——— *& cùm*
Eurique, Zephyrique tonat domus, omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis nauita ponto
Humida vela legit. ———

Eôdem respexit quoque Poëta Lyricus, primo, Odâ 4.

Soluitur acris hiems gratâ vice veris & fauoni:
Trahuntq; siccas machinæ carinas.

Apuleius de Asino aureo: *Diem*, inquit, *qui dies ex ista nascetur, æterna mihi nuncupauit religio. quo sedatis hibernis tempestatibus, & lenitis maris procellosis fluctibus, nauigabili iam pelago, rudem dedicantes carinam, primitias commeatus mei libant sacerdotes.* Isidis ista

apud Apuleium verba ſunt, cui propter nauigationem apertam ſolemnia iſtîc ſacrificia fieri videbis. Et præfecta certè Iſis tempeſtatibus ac nauigantibus fuit: vt teſtatur Lucianus in Dialogo Zephyri & Noti. De tempore quo maria aperiebantur, ex epigrammatis Græcis à Turnebo propoſitos videbis lib. 24. cap. 33. verſus ſequentes:

Iſis tempeſtatibus ac nauigationibus præpoſita.

Οἴγεται ἄρτι θάλασσα, ἰὴ στολίζοισθε νῆες,
Ὥριον ἀκλύστων ἐκτὸς ἄγει λιμένων.

Iterum:

Ἤδη γὰρ πλώουσιν ἐπ' εὐρέα κύματα ναῦται
Πνοιῇ ἀπημάντῳ ζεφύρου λίνα κολπώσαντες.

Qui ſolemni certamine publicoq. ſpectaculo multarum gentium celebratur.] Romani Conſum deum coluerunt, cui nomen ab eo, quòd ſalutaria & fida conſilia ſuggereret. Arnobius lib. 3. Dicta autem ab eo Conſualia, quòd tum feriæ publicæ ei deo; & in circo ad aram eius ab ſacerdotibus fierent ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ. teſtis mihi Varro lib. 5. De lingua Latina, & Feſtus. Gloſſarium; Conſo, τῷ ὑπὸ τῆς Ἰσιδος. Plutarch. problem. quæſt. XLVIII. *Cur*, inquit, *Conſualibus feriis equos aſinoſq; coronant, & ociari ſinunt? an quia feriæ iſtæ Conſo, qui equeſter Neptunus eſt, aguntur? aſinus autem equo conſors, ac pari vacatione fruitur: an quia nauigandi facultas aperta eſt, inmentis qualiſcumque quies præbetur?* Porrò ludos illos in menſem Martium, & diem natalem nauigationis incidiſſe teſtatur Kalendarium vetus Romanum, & Ouid. 3. Faſtorum:

Conſus Deus.

Conſualia, Indi die natali nauigationis celebrati.

Feſta para Conſo, Conſus tibi cætera dicet.

Cùm priuatorum mercium feſtinat audacia.] In M. & altero Suſij eſt, *priuatorum mentium*. præmiſit tamen Vegetius, *non quòd negotiatorum ceſſet induſtria*. & illi ſunt, qui *per mare pauperiem fugiunt, per ſaxa, per ignes.* Piratas primùm maria hieme tentaſſe, pòſt auaritiam mercatorum, ſuprà ex Plinio didicimus. *Equidem magna pars hominum* (vt aiebat Seneca) *vbi nauigatura eſt, de tempeſtate non cogitat.*

Hieme primùm nauigârunt piratæ: Poſteà mercatores, vt idem facerent, auaritia coëgit.

AD CAPVT XL.

Tempeſtates ex ortu, & occaſu ſiderum.

PRÆTEREA aliquorum ortus occaſuſque ſiderum tempeſtates vehementiſſimas commouent.] Innuit Poëta Virgil. 3. Æneidos:

Haud ſegnis ſtrato ſurgit Palinurus, & omnes

Exploras

Explorat ventos, atque auribus aëra captat.
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluuiasq́ Hyadas, geminosq́ Triones,
Armatumq́ auro circumspicit Orionа.

Tamen quia diuersis casibus aliquando mutantur.] Duabus membranis Susij, quibus consonant quoque H, refertur *aliquanta mutantur*: quâ voce numerum â Vegetio sæpe expressum obseruare potuisti. suprà, *Aliquanti centones, & culcitas funibus chalant.* Itidẽ capite ab hoc primo, *Aliquanta ab animbus, aliquãta à piscibus significãtur.* Vsus quoque Spartianus in Hadriano: *Ad honores*, inquit, *explendos, non modò amicis, sed passim aliquantis multa largitus est.* Variant item libri in iis quæ apud auctorem nostrum præmittuntur, *licet certi dies auctorum attestatione signentur.* in H reperias, *siguanturi* in S *firmentur*: in M *testentur.* Id an ex repetitis per incuriam, ex præcedenti voce *attestatione*, aliquot litteris, enatum sit; an verò patiendi notione hîc positum, viderint docti. etsi illud non ignoro, multa deponentia verba contra præcepta Grammaticorum passiuè vsurpari. Sic in Codice Iustiniani, *tueri*, pro *defendi*, frequens est, & multa alia: sic παρηκόως *virtutem adipisci*, Plautinus ille dicebat.

Vox aliquantis Vegetio vindicata.

Multa deponentia verba passiuè vsurpata.

Et, quod confitendum est, cælestes causas humana conditio ad plenum nosse prohibetur.] Tres Susij malunt, *& quia confitendum*. Digna homine Christianissimo hæc Vegetij sententia, & similis quam in Pythiis Pindarus posuit: *Deum scilicet pro sua libidine omnem exitum perficere.* Consilia deorum secreta esse, testatus quoque aphophthegmate Cato Vticensis. Cùm enim Pompeio res infeliciter cederet, & ad Cæsarem inclinaret victoria; dicebat hic in rebus diuinis multũ esse caliginis, quòd præter ius agenti fuissent prospera omnia; at causam reip. tuenti nihil succederet.

Christianus & sapiens homine digna sententia.

Deus pro sua libidine omnia perficit.

Catonis apophthegma.

Vnde præcedentes προοιμιασμον.] Adhibendum in hunc locum cap. 25. lib. 18. Plinij Naturalis historiæ. Item Festus adeundus in *Præsiderare*; & in eum locum Notæ viri à maiorum stemmate & litterarum ornamentis nobilissimi, Iosephi Scaligeri.

Cum præscripto cursu dierum arbitrio creatoris suscipiunt signa ac deserunt] Veteres aliquot legebant *suspiciunt signa.* Et quidam ex iis habebant, *cum præscripto cursu diei.* quidam *cursu diei, ex arbitrio creatoris.* Solus M disertim

Tentatus Vegetius.

expreſſum habet, *cum præſcripto curſu dei creatoris arbitrio ſuſcipiunt ſigna.* Adeundi hac de re Aſtrologi, & Caſſiodorus libro vndecimo Variarum cap. 36.

AD CAPVT XLI.

MVLTIS quoque ſignis & de tranquillo procellæ, & de tempeſtatibus ſerena produntur.] Primùm quæ in orbe lunæ ſigna & prognoſtica ſunt, Flauius noſter indicat: poſt monet ab auibus, & à piſcibus poſſe obſeruari. De iis qui volet legere, adeat Iſidorũ lib. 3. Etymologiarum cap. De ſignis tempeſtatum & ſerenitatum. Item Virgil. qui permulta adnotauit, primo Georgic. his verſibus:

De ſignis tempeſtatum & ſerenitatum.

Atque hæc vt certo poſſimus diſcere ſigno,
Æſtusq́, pluuiasq́, &c.

Conſulendus quoque Plinius lib. 18. cap. vltimo. Conſtantinus libro primo De Agricultura cap. 2. & cap. 3. Caſſiodorus lib. 3. Variarum cap. 48. De prognoſticis his adeunda etiam Antonij Mizaldi Phænomena: item libellus eiuſdem, cui titulus Ephemerides aëris perpetuæ. De iiſdem prognoſticis Ciceronis verſus aduocare placuit:

De prognoſticis iis, M. Tullij verſus.

Atque etiam ventos præmonſtrat ſæpè futuros
Inflatum mare, cùm ſubito penituſq́, tumeſcit.
Saxaq́, cana ſalis niueo ſpumata liquore
Triſtificas certant Neptuno reddere voces.
Aut denſus ſtridor cùm celſo è vertice montis
Ortus, adaugeſcit ſcopulorum ſæpe repulſu.
Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti
Nuntiat, horribiles clamans inſtare procellas;
Haud modicos tremulo ſundens è gutture cantus.
Sæpe etiam pertriſte canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus inſtat,
Vocibus inſtat & aduſquaciacit ore querelas.
Fuſcaq́, nonnunquam curſans per littora cornix,
Demerſit caput, & fluctum ceruice recepit.
Vos quoque ſigna videtis aquaï dulcis alumnæ,
Cùm clamore paratis inanes fundere voces,
Abſurdoq́, ſono fontes & ſtagna cietis.
Mollipedéque boues ſpectantes lumina cœli,
Naribus humiferum duxêre ex aëre ſuccum, &c.

Alij Lucani verſus de iiſdem prognoſticis.

De iiſdem elegantes verſus Lucani libro quinto:

Sed

Sed mihi nec motus nemorum, nec littoris ictus,
Nec placet incertus, qui prouocat æquora Delphin,
Aut ſiccum quod mergus amat: quodq́; auſa volare
Ardea ſublimis, pennæ confuſa natanti:
Quodq́; caput ſpargens vndis, velut occupat imbrem:
Inſtabili greſſu meritur littora cornix.

Quæ velut in ſpeculo orbis Lunæ oſtendit.] De naturâ Lunæ, vide Vitruuium lib. 9. cap. 4. Plinium libro ſecundo cap. 9, & cap. 18. Varronem libro primo De re ruſtica cap. 37. Omnium elegantiſſimè Virgilius libro primo Georgicorum: *Prognoſtica quæ ex luna colligun tur.*

Luna reuertentes cùm primùm colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aëre cornu,
Maximus agricolis pelagoq́; parabitur imber.
At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit, vento ſemper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namque is certiſſimus auctor)
Pura, nec obtuſis per cœlum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo,
Exactum ad menſem, pluuiâ ventiſq́; carebunt.

Eâdem de re Lucanus libro quinto:

Lunaq́; non gracili ſurrexit lucida cornu,
Haud orbis medij puros exeſa receſſus;
Nec duxit recto tenuata cacumina cornu,
Ventorumq́; notâ rubuit: tum liuida pallens
Ora tulit, vultu ſub nubem triſtis iturо.

Hic etiam verſiculus vulgò celebratur:

Pallida luna pluit, rubicunda flat, alba ſerenat.

Si quarto ortu neque obtuſis cornibus rutila] In libris quibuſdam, *ſi liquato cornu:* & paulo pòſt, *obtenſis*, vel *obtunſis*. Sed editam lectionem vtrobique vt conſeruemus, iubent Virgilij verſus iam recitati. *Vegetius imitatus iterum Virgilium.*

Neque infuſo fuerit humore fuſcata.] M. & Suſianorum vnus malebant *fucata*. Iuſtinus lib. 12. *Verens, ne hæc opinio etiam in Macedoniam diuulgaretur, & ne victoriæ gloria, ſanitiæ maculâ infuſcaretur.*

Sol quoque exoriens, vel diem condens.] Virgilius eodem lib. Georgic. *Prognoſtica quæ de ſole colligun tur.*

Sol quoque & exoriens, & cùm ſe condet in vndas,
Signa dabit, ſolem certiſſima ſigna ſequentur.

Ille vbi naſcentem maculis variauerit ortum,
Conditus in nubem, medioq́ refugerit orbe,
Suſpecti tibi ſint imbres. —— &c.
Cæruleus pluuiam denuntiat, igneus Euros:
Sin maculæ incipient rutilo immiſcerier igni,
Omnia tunc pariter vento nimbisq́ videbis
Féruere. —— &c.
At ſi cùm referetq́ diem, condetq́ relatum,
Lucidus orbis erit, fruſtrà terrebere nimbis.

Iterum Virgilium imitatus Vegetius.

Eum Virgilij verſum auctor noſter exprimere voluit: quare ne auſcultes iis libris, qui hîc legunt, *diem fundens*; vel, *ſol quoque exoriens, candens*, apud Vegetium.

Defenſa Vegetij vulgaris ſcriptura.

Vtrum ſolido ſplendore fulgidus.] Quatuor, quinque exemplaribus quà ſcriptis, quà impreſſis, legebatur *ſolito*. Non probo. Ammianus Marcellinus libro quarto decimo: *Luna etiam tunc cornuta, ideoq́ ſolido ſplendore fulgens.*

Scabroſus hoc in loco Vegetius.

Hæc gubernatores ſe ſcire profitentur.] In vno exercitu vix tam varia tela reperias, vt hîc variantes librorum veterum ſcripturas. Primùm in editione Pariſ. eſt, *gubernatores ſeſe ſcire profitentur.* in lib. M. H. & tribus Suſij eſt, *Hæc gubernatores ſi ſe ſcire profitentur.* quæ videntur lubenter admittere, quod ſequitur in membranis Colonien. *peritiam magis vſus inſtituit, quàm altior doctrina firmauit.* Particulam *magis*, quæ videtur in Bonnenſi codice defuiſſe, ſi quis putet inducendam, non inelegans erit, nec inſolens loquendi genus. Certè verbum *inſtituit*, pro *inſtruit*, liber M. H. S. & quatuor Suſij tuentur. Porrò pro *quàm altior*, M. C. P. & S. legebant: *non altior doctrina firmauit.*

Potiùs, magis, & ſimiles particulas boni ſcriptores frequenter ſupprimunt.

AD CAPVT XLII.

Elementa quatuor.

ELEMENTVM pelagi, tertia pars mundi eſt.] Ouidius:

Ignea conuexi vis, & ſine pondere cœli
Emicuit, ſummâq́ locum ſibi legit in arce.
Proximus eſt aër illi leuitate locoque.
Denſior his tellus, elementaq́ grandia traxit,
Et preſſa eſt grauitate ſui. Circumfluus humor
Vacua poſſedit, ſolidumq́ coërcuit orbem.

Aëtius mavis, reuma vocatus.

Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus, æſtu quodam (quod reuma vocant.)] Varro lib. 8. De lingua Latina: *At in mari, credo, motus non habent diſſimilitudines geminas,*

qui

qui XXIIII. *horis lunaribus, quotidie quater se mutant. At cùm sex horis æstus creuerunt, totidem decreuerunt rursum.* Videndus Isidorus lib. 13. Etymol. cap. 18, & lib. 4. cap. de Oceani æstu; Pomponius Mela lib. 3. cap. 1; Plinius lib. 2. cap. 97. cum aliquot seqq. Causſam huius æstus Strabo Geographiæ suæ lib. 1. (secutus in eo Platonicorum sententiam) talem esse putat: mare animantibus simile esse coniectat. quemadmodum enim animantes spiritum assiduè admittunt & remittunt: sic mare semper in se & ex se recurrens, agitatione quadam moueri. Alij æstus marinos à Lunâ pendêre censent. qua de re infrà.

Æstus maris sex horis crescit, ac totidem decrescit.

Platonicorum sententia de maris æstu.

Hæc reciprocantis meatus ambiguitas, cursum nauium secunda adiuuat, retardat aduersa.] Romani cùm æstum nauibus suis aduersum adeò vehemêter experirentur, vt nulla remorum vi, aut multitudine progredi possent, naturalis huius mysterij ignari, diuinitùs id fieri & prodigiosè existimabant. Iisdem Carthaginem obsidentibus, ad id, quod sua sponte in mare æstu trahebatur aqua, acer etiam Septemtrio ortus inclinatum stagnum eodem quò æstus ferebat. Hoc cura & ratione cõpertum, in prodigium ac deos vertens Scipio, Neptunum iubebat ducem itineris sequi, & medio stagno vrbis Carthaginiensis mœnia inuadi. scribit Liuius lib. 35. Haud secus Macedonum militum animos perculit lunæ defectio: & quanquam in exercitu essent, quibus probè eius rei ratio constaret, maluêre tamen multitudinem commento eludere, & superstitione captam tenere: Q. Curtius lib. 4. Solis quoque eclipsim in castris formidabilem, naturalem esse primus docuit Palamedes. Interest certè non parùm (vt ad Flauium nostrum redeamus,) non ignarum esse marini æstus eum, qui aut nauibus congressurus, aut classi præficiendus est. Testimonio erit Cæsar lib. 3. De bello Gallico in oppugnatione Venetûm, & lib. 4. in inuasione Britãniæ. Itidem ignota vulgò freti natura in varia discrimina Alexandri Magni exercitum deduxit: testis Curtius libro 9.

Æstus secundus nauigantibus adiumento est; aduersus vel impedit: Id Romanis olim incognitum.

Æstum maris pro miraculo Scipio accepit.

Itidem lunæ defectio ignorata militum animos perculit: Etiam solis eclipsis primùm formidabilis in castris.

Æstus marinus imperitus esse non debet qui classi præficitur.

Et quoniam in diuersis regionibus, diuerso lunæ crescẽtis minuentisq. statu, certis horis ista variantur.] Pomponius Mela de causſis æstus marini hunc in modum disserit, lib. 3. cap. 1. *Neque adhuc satis cognitum est, anhelitúne suo id mundus efficiat, retractamq; cum spiritu regerat undam undique: si*

Causſa marini æstus.

(vt do-

(vt doctioribus placet) vinum animal est, an sint depressi aliqui specus, quò reciproca maria residant, atque inde se rursus exuberantia attollant. An luna caussas tantis meatibus præbeat ad ortus certè eius occasusq; variantur, neque eodem assiduè tempore, sed vt illa surgit ac demergitur; ita recedere atque adsentare comperimus: Cicero De diuinatione. *Quid de fretis, aut de marinis æstibus plura dicam? quorum accessus & recessus, lunæ motu gubernantur.* lib. 2. de Diuinat. Plinius dicto capite 97. auctor est, æstum maris pluribus quidem modis accidere; verùm caussam in sole lunaque ponit. Idemque paulo pòst subdit: *Nec vnquam eodem tempore, quo pridie restitit, vt ancillante sidere trahente q; secum auido haustu maria, & assiduè aliunde, quàm pridie exoriente: paribus tamen internallis reciproci, seniq; semper horis, non cuiusque diei, aut noctis, aut loci, sed æquinoctialibus:* &c. Addam quod & Annalibus suis inseruit Cornelius Tacitus; *sidere æquinoctij Oceanum maximè tumescere.*

Mare nunquam eodem tempore quo pridie restitit.

Mare æquinoctiale sidere maximè tumet.

Hac de re videnda disputatio Possidonij, quæ est apud Strabonem libro tertio: & libellus De Lunæ & Oceani cõcordia, quem Antonius Mizaldus se daturum promisit.

AD CAPVT XLIII.

NAVTICORVM gubernatorumque solertia est.] *Nauta*, & per Epenthesin *Nauita*, vocabula notissima sunt; quibus generaliter eum significamus, qui nauem exercet, l. prima, ff. Nauta, caupo, stabularius. *Nauicularium* vocabant iurisconsulti in l. 9. ff. De decurionibus, & l. 5. ff. De muneribus & honoribus. *Nauticum* Vegetius nuncupauit. quod tamen non admissum à librariis quibusdam verbũ: qui pro eo suppositum fuêre, *nautarum gubernatorumq; solertia:* sed errârunt. Nauticos agnoscit l. prima, C. De canone frumentario vrbis Romæ: & ibi eam vocem tuetur Codex Theodosianus. Apuleius libro vndecimo: *Principi magno senatuiq; & equiti, toto Romano populo, nauticis, nauibus, quæq; sub imperio mundi nostratis reguntur, renuntiat.* Ammianus libro decimo quarto: *Lunæ etiam tum cornua, ideoq; nondum solido splendore fulgente, nauticos obseruabant.* Idem libro vigesimo quinto: *Nauticos*, inquit, *iustius idem accusabit.* Nauticorum vocabulo vsos scio præterea Curtium libro nono, & Isidorum libro decimono. *Nauarchos*, nauium principes, id est, qui in naui nautis imperant, vocamus: meminit & auctor noster hoc eodem capite. Inde & nauis triremis principem

Nauticus vocabulum probum.

Nauarchi qui sint.

trierar-

trierarchum appellauit Seneca ſeptimo De beneficiis,& Tacitus 2. Hiſtoriarum. *Nauicularij*, illi ſunt, qui naues habent proprias, vel conductas, quarum obuentiones, & reditus omnes accipiunt; C. De nauicularijs,libro 11. Nauiculariam eiuſmodi exercentes, vocat Iuriſconſultus Exercitores, in l. 1. ff. De exercitoria actione. *Trierarchi vnde nuncupati.*

In gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur.] Maſſilienſes gubernatorum ſcientiâ, remigumque virtute confidentes, cum Romanis congreſſi ſunt: quos dum aliquamdiu eluſiſſent,impetuſque eorum excepiſſent; tandem Romani, cùm occaſio cominùs pugnandi data eſt, iniectis manibus ferreis,in hoſtium naues tranſcenderunt, eoſque ſuperârunt. teſtis Cæſar. Gubernatorum munus, quo de hîc agitur,elegantibus verſibus Manilium expreſſiſſe audies: *Virtute remigũ, & gubernatorũ peritia, hoſtes ſæpe eluduntur.* *Gubernatorum quod ſit munus.*

——— *nouerit orbem*
Fluminaque, & portus mundi, ventoſq; neceſſe eſt;
Iámque huc atque illuc caligine vertere clauum,
Et frenare ratem, fluctuſq; effindere rectos.

Incredibilis atque ſummis præconiis extollenda veterum Romanorum in rebus bellicis induſtria, diligentiaque in imitandis iis,quæ ab aliis viderant aut inuẽta,aut factitata. Hi cùm nauigandi prorſus eſſent imperiti, dum primæ naues ædificarentur,ad remigium ſuos exercuêre per hunc modum: Subſelliis in arena per ordines diſpoſitis, remiges inſidẽtes, ad vocem præcipientis,qui in medio eorum erat, omnes vna protendere brachia ac reducere, remoſque per arenam mouere docebantur. ad illius vocem ſimul omnes incipiebant,ſimul deſinebant. Inde perfectis iam nauibus, verum in vndis periculum fecêre. narrat Polybius libro 1. Hiſtoriarum. Prima autem remorum inuentio Copis tributa, apud Plinium in Hiſtoria naturali. *Induſtria ac diligentia Rom. in arte bellica addiſcenda.* *Romani remiges ſuos in arena primùm remigare docuerunt.*

Liburnarumque moles non ventorum flatibus, ſed ventorum pulſu percutit roſtris.] Docui aliquando *non flatibus*, pro *non ſolùm flatibus*, Latinos & claſſicos auctores dicere ſolitos, ſuppreſſis particulis *ſolùm*, *modò*, *tantùm*,&c. Iſti phraſi, ſi locus hîc faciendus ſit, alij viderint: nam Liburnicas, præterquàm quòd remis, etiam velis armatas videmus paſſim in nummis. *Non.pro non ſolùm.* *Liburnica & remis & velis armata.*

Ex num-

Ex nummis M. Antonij. *Nummus Hadriani Augusti.*

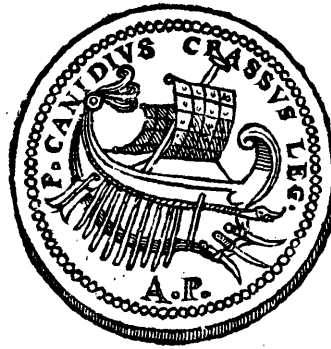

Admirabile,& nouum planè nauigij ſeu Liburnæ genus, quod miro artis effectu rotarum radiis, remorum loco adhibitis, mouetur. Huius figuram ab incerto auctore De rebus bellicis mutuati ſumus; eamque ob oculos inſpiciendam proponere libuit: ac primùm eiuſdem ſcriptoris de illâ naui ſententiam ad verbum ſumus expreſſuri.

Liburnæ nouum genus.

Expoſitio eiuſdem Liburnæ, ex auctore libri De rebus bellicis.

Liburnam naualibus idoneam bellis, quam pro magnitudine ſui virorum exerceri manibus quodammodo imbecillitas humana prohibebat, quocumque vtilitas vocet, ad facilitatem curſus, ingenij ope ſubnixa animalium virtus impellit. In cuius alueo vel capacitate bini boues machinis adiuncti, adhærentes rotas nauis lateribus voluunt: quarum ſupra ambitum vel rotunditatem extantes radij, currentibus hiſdem rotis, in modum remorum aquam conatibus elidentes, miro quodam artis effectu operantur, impetu parturiente diſcurſum. Hæc eadem tamen Liburna pro mole ſui, próque machinis in ſemet operantibus, tanto virium fremitu pugnam capeſſit, vt omnes aduerſarias Liburnas, cominus venientes facili attritu comminuat.

Liburna

Liburnæ rotatæ figura.

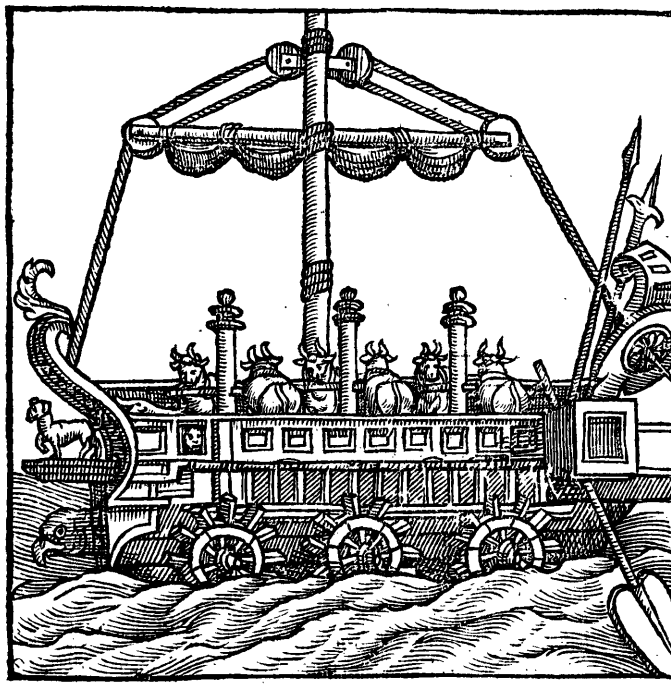

Aduerſarios percutit roſtris.] Roſtra nauibus adhibita in fronte nemo neſcit. Forma, materia eorum non perinde quibuſuis perſpecta eſt. Illa non vnius, ſed plurium ſæpè dentium fuiſſe primùm docebo ex Virgilij quinto Æneidos:

Roſtra nauium in fronte:

Illa ſæpè plurium dentium.

Connulſum remis, roſtríſque tridentibus æquor.

Et ea figura in nummis ferè vbique. Proræ autem totius roſtratæ hanc figuram depictam, vel potiùs inſculptam, vidiſſe ſe in antiquis Rom. monumentis teſtatur Carolus Stephanus.

Prora

Prora roſtrata.

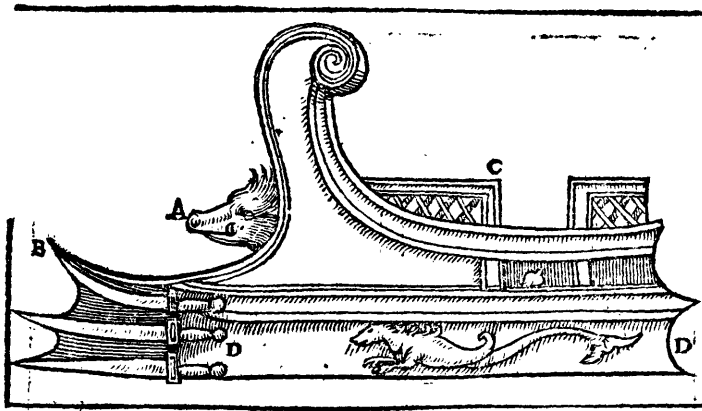

Roſtra illa ex ære.

Quòd autem ex ære hæc roſtra fierent, ipſæ naues æratæ dictæ fuerunt, teſte Plinio libro trigeſimo ſecundo Naturalis hiſtoriæ capite primo. Cæſar ſecundo belli ciuilis: *Cum claſſe nauium ſexdecim, in quibus paucæ erant æratæ.* Virgilius decimo Æneidos:

Hinc naues æratæ.

Reddunt ſe totidem facies, pontoq; feruntur,
Quot prius æratæ ſteterant ad littora puppes.

Iterum primo Æneidos:

—— & ſpumas ſalis ære ruebant.

Roſtrorum inuentor Piſeus.

Horum roſtrorum inuentor fuiſſe ſcribitur Piſeus; ſcribente id Plinio libro ſeptimo capite 56. Nunc quæ iſtiuſmodi roſtris præmunitæ erant naues, roſtratas nuncupari placuit. Adhibita autem roſtra, vt conſtratis ſeu tectis nauibus itidem & apertis: Liuius lib. 48. *Quæ aut apertæ roſtratæ, aut ſine roſtris erant ſpeculatoriæ.* Impoſita quoque hæc roſtra non ſolùm maioribus nauigiis, vt antea monuimus hoc lib. 10 cap. 33. ſed & minoribus. Hirtius De bello Alexandrino: *Nauibus actuariis, quarum numerus erat ſatis magnus, magnitudine quanquam non ſatis iuſta ad prœliandum, roſtra impoſuit. Has adiunctas nauibus longis,* &c. Ceterùm, vt ad Vegetium redeamus, naues, quæcumq. ventorum vi & remorum impulſu agebantur, tanto cum impetu percutiebant, vt roſtra non modò perforarẽt aduerſis, verùm etiam ita inter ſe adhæreſcerent, vt diſſolui vix vlla ratione poſſent. teſtantur

Roſtra quibus nauibus adhibita: Etiam minoribus nauigiis impoſita.

Quis impetus fuerit nauium roſtratarum.

Polybij

Polybij fragmenta libri ſexti decimi ſuarum Hiſtoriarum. Et non raro perforata nauigia mergebantur: teſtis Hirtius De bello Alexandrino in congreſſione Octauiani & Vatinij; Liuius,& alij paſſim.

In quo opere lacerti remigum.] Alij *latera remigum* præferebãt. Sincerè S.& more ſibi ſolemni *lacerti remigium*. quomodo *iudicium* pro *indicum* ſuprà membranæ legendum perſuaſerunt. Virtutem remigium,& firma in ipſis latera, non vnus Flauius noſter deſiderauit: nam apud Caſſiodorum lib.4. Variarum hæc ſcribuntur: *Remigum labor operoſus, valentes animo & viribus quærit, vt confidentia mentis procellis obuiare poſſit vndoſis.*

Remigium,pro remigum.

Remiges quales probati.

Et ars clauum regentis magiſtri victoriam præſtat.] De cognitione partium mundi, ventorum, portuum, quæ quidem in omni nauigatione, ac toto bello in gubernatoribus meritò deſiderantur, verſus Manilij iam antè recitauimus. eoque pertinent illa Vegetij noſtri præcepta: *Loca in quibus nauigantur, portusq; cognoſcere, vt infeſta prominentibus, vel latentibus ſcopulis, vadoſa ac ſicca vitentur.* At hîc de alia magiſtri peritia agitur, quæ adiumento ſit ad conſequendam victoriam. Apud Hirtium De bello Alexandrino hoc obſeruabam; gubernatoris officium in eo maximè conſiſtere, vt nauis ſua nunquam tranſuerſa hoſti obiiciatur, ſed venientibus ſemper aduerſam præbeat.tum etiam id illi magna cautela agendum eſſe, ne remi ſui à latere detergantur aut defricentur. Remis enim præternauigando deterſis, præterquam quòd inhabiles redduntur naues, cùm ad fugiendum, tùm ad perſequendum; etiam aditum faciunt (quod omnium periculoſiſſimum eſt)ad apertam & lateralem inuaſionem. Eius rei teſtimonia apud Polybium lib. 16: & in Biblioth.. Diodori Siculi lib.20: & Liuium lib.46.

Quid potiſſimũ in gubernatore deſiderandum ad cõſequendam victoriam.

Nauem ſemper aduerſam hoſtibus obiicere debet:

Tum diligenter cauere ne remi ſui deficientur.

AD CAPVT XLIIII.

PRÆCIPVA ergo eſſe debet tegminum cura.] Codex M. & vnus Suſianorum referebant *regiminum*. ſed hoc ab ineptis librariis factum erat ex *tegiminum*. Veteribus enim in vſu fuerunt, *Tegmen, tegimen & tegmentum*. Caſſiodorus lib.2. Variarum cap. 27: *Tegimen tantùm vetuſtis parietibus ſuperimponere*. Ita eo loco ſcribo; etſi vulgò legatur, *Tegumen tantum*. Iuuenalis Satyra ſexta:

Tegimen pro tegmen Vegetio redditum. Emendatus Caſſiodorus.

Iuuenalis leui ter correctus.

Baltheus, & manicæ, & cristæ, cruriſq; ſiniſtri
Dimidium tegimen. ——

Ita enim & iſtîc ſcribo, auctoritate duûm veterum manuſcriptorum. Vulgati libri habent: *Dimidium tegmen.*

De onere namque armorum nemo poteſt cõqueri.] Auctiùs in duobus codicibus prædictis, *nemo debet, vel poteſt conqueri.*

Scuta quoque validiora, propter ictus lapidum, & ampliora ſumuntur, propter falces.] Falcis huius deſcriptio apud auctorem noſtrum eſt, hoc libro capite vltimo; & meminit libro 2. capite vltimo. Vſum illius didici quoque à Cæſare libro tertio belli Gallici: *Vna erat*, inquit, *magno vſui res præparata à noſtris, falces præacutæ inſertæ affixæq; longuriis, non abſimili formâ muralium falcium. His cùm funes, qui antennas ad mâlos deſtinabant, comprehenſi adducti; erant; nauigio remis incitato prærumpebantur: quibus abſciſſis, antennæ neceſſario concidebant.*

Falcis vſus in nauali prælio.

Harpagones, aliaque naualia genera telorum.] Præter harpagones, & manus ferreæ in nauibus habebantur in promptu ad comprehendendas retinendaſque aduerſariorum naues. Sed tamen Liuius libro 26. & 37. manus ferreas & harpagones confundit: *Cùm belli*, inquit, *apparatu ſtrepunt, ferreæ quoque manus (harpagones vocant) quas operibus hoſtium iniicerent, præparabantur.* Iterum libro trigeſimo: *Poſtremò aſſeres ferreo vnco præfixi (harpagones milites vocant) ex Punicis nauibus iniici in Romanas cœpti.* Diuerſa hæc facit Cæſar, & pro meâ opinione, non immeritò. qui primo De bello ciuili ita ſcribit: *Ij manus ferreas, atque harpagones parauerant.* Huic accedit Plinius, qui Anacharſim harpagonas, manus autem Periclem Athenienſem inuenisse memoriæ prodidit, libro ſeptimo Naturalis hiſtoriæ capite 56. etſi Appianus quinto Bellorum ciuilium, ἅρπαγα ab Agrippâ excogitatum ſcribit. Si Dioni credimus, Harpagones celeriter emitti ac retrahi ſolent; manus ferrea cum pondere decidebat, retinebatque quodcumque amplexa erat. Præterea, quòd ſcuta bello nauali ampliora ſumi velit noſter Vegetius, propter falces & harpagones, ſubindicat eorundem telorum vſum. De coruis non minor diſſenſio eſt auctorum, quà de nomine, quà de inuentore: coruum enim, & manum ferream plerique confundunt: imprimis auctor De

Harpagones & manus ferreæ à Liuio confunduntur.

Reclamat Cæſar, Plinius & alij.

De inuentoribus prædictarũ magna diſſenſio.

De coruis non minor pugna auctorum.

viris

viris illuſtribus capite trigeſimo octauo. Vbi idem ſcriptor, & cum illo Frontinus 2. Strategematωn capite tertio, C. Duilium ferreæ manus inuentorem faciunt. At ab eodem illo Duilio coruus ſeu κόραξ repertus dicitur apud Polybium libro primo Hiſtoriarum. apud quem ex omnibus exemplaribus Vaticanis hæc tranſlata huius machinæ deſcriptio: *Lignea columna proris inerat longitudinis quatuor vlnarum, latitudinis palmorum trium: in eius apice rotam conſtituerant; huic prætereà tabulæ inhærentes ſcalas conficiebant, quarum latitudo erat pedes quatuor, longitudo ſex vlnæ. foramen autem tabulati erat oblongum, & circumambibat columnam poſt primas ſtatim ſcalæ duas vlnas. Habebat autem veluti ſepem, ad vtrumque oblongum latus, genu tenus altam. In ligni extremo ferrũ erat, inſtar mallei peracutũ; prætereà annulus funè alligatus, ita vt hæc machina machinis frumentariis ſimillima videretur. Igitur ſimul ac nauis hoſtium aduentabat, laxato funè ſcalæ demittebantur; ferrum pondere ac vi ligni ſuper hoſtium nauim lapſum figebatur, ſi aduerſa prora erat, bini milites per ſcalas deſcendebant; duo primi præferentes ſcuta, reliqui latera ſcutis protecti: ſin verò obliqua erat hoſtium nauis, in eam ex tota pariter nauì deſiliebatur.* Ex quo loco ſuſpicari poſſumus coruos eoſdem cum ferreis manibus fuiſſe; ſic, vt harpagones, lupos vocatos indicauit Vegetius libro ſecundo capite vltimo. Et proinde Iſidorus lupum harpagonem vocat, quo aqua ex puteo extrahitur: Gloſſæ: *arpago* ἁρπάγη. Iterum: ἁρπάγη, *exemplum, arpago.* Aliud à prædictâ machinâ genus manus ferreæ, quod Archimedes Syracuſanus excogitauit. cùm enim Marcellus Syracuſas cum claſſe oppugnatum veniret; aduerſus nauales apparatum Archimedes varia & quidem permagna in muris tormenta diſpoſuit; quibus in eas, quæ procul erant naues, ſaxa ingenti pondere emittebat: propiores verò leuibus eoque magis crebris petebat telis. ſi quæ verò ita propinquârant, vt ſub muris quaſi laterent, ferream manum firmæ catenæ illigauit, quæ cùm proræ iniecta eſſet, grauique libramento plumbi recelleret ad ſolum, ſuſpenſa prora nauim in puppim ſtatuebat. dein remiſſa ſubitò, nauim quaſſabat, magna cum trepidatione nautarum. auctor Liuius libro trigeſimo tertio. Naues autem hoc pacto ſæpe ſurſum tractæ, vel frangebantur, vel mergebantur: quod in pugna ad Cyzicum commiſsâ contigiſſe auctores referunt.

Coruum Duilius inuenit:

Eius machinæ deſcriptio.

Harpagones lupos vocabant.

Alia manus ferrea, quam Archimedes Syracuſanus excogitauit.

Eam manu naues ille totas quaſſauit, elanauit.

Turres in nauibus. *Etiam propugnacula.*

In maioribus Liburnis etiam propugnacula, turréſque conſtituunt.] At dixerit aliquis, quî potuere turres, & præſertim propugnacula in nauibus conſtitui? & cui rei? audi quæſo Cæſarem: *Alias deinceps pari magnitudine rates iungebat: has terra atque aggere contegebat, ne aditus atque curſus ad defendendum impediretur; à fronte atque ab utroque latere cratibus ac pluteis protegebat. in quarta quaque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quò commodiùs ab impetu nauium, incendiiſque defenderet. Contra hæc Pompeius naues magnas onerarias, quas in portu Brundiſino deprehenderat, adornabat. ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, eáſque multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad opera Cæſaris adpellebat.* Hactenus Cæſar in primo De bello ciuili. & meminit eiuſdem libro tertio De bello ciuili. Et ipſe Virgilius octauo Æneidos:

——— pelago credas innare reuulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant,
Stupea flamma manu, telíſque volatile ferrum
Spargitur. ———

Item Lucanus lib. 4.

——cunctas ſuper ardua turris
Eminet, & tremulis tabulata minantia pinnis.

Turres & in prora, & in puppi.

Conſtitui autem hæ turres æquè in prora atque in puppi ſolebant. Appianus, De bello ciuili: Πύργους ἐπὶ τῶν νεῶν εἶχον κατά τε πρῴρεων, καὶ πρύμναν. De nauibus porrò in vſum propugnaculorum coniunctis, itemque turritis, ſcribit Liuius in oppugnatione Syracuſarum: ſcribit & Tacitus Annalium quintodecimo; & Plinius libro trigeſimo ſecundo, capite primo; Dio in enarratione Actiaci prœlij; Appianus De bellis Punicis, in oppugnatione Vticæ. Coniungebantur autem modò binæ, modò ternæ, interdum plures: ſed remis príùs iis lateribus, quibus connectendæ erant, ademptis. Vnum Ammiani locum, quòd impensè placuiſſet, facere non potui quin in medium adferrem. Is autem libro vigeſimo primo Hiſtoriarum talis eſt: *Conſtructas veloci ſtudio ligneas turres, propugnaculis hoſtium celſiores, impoſuêre trigeminis nauibus valdè ſibi connexis; quibus inſiſtentes armati uno parique ardore prohibitores diſpellere, collatis ex propinquo viribus, nitebantur; ſubterq; expediti velites è turrium cauernis egreſſi, iniectis ponticulis, quos antè compaginârant, tranſgreſſi.*

Vt coniuncta naues, ad vſum propugnaculorum.

Nauale

Nauale propugnaculum cum turri.

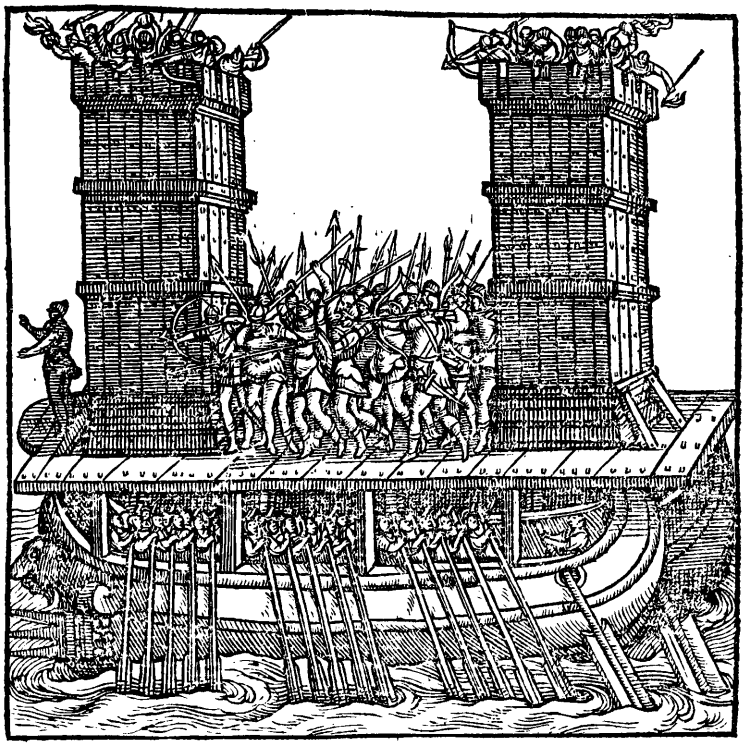

Obuolutæ & ardentes ſagittæ per baliſtas in hoſticarum nauium alueos infiguntur.] Cùm milites Cæſariani ab Antonianis, qui in nauibus multò excelſioribus atque turritis conſtituti erant, contis, ſecuribus, atque omni telorum genere conciderentur; Cæſar ignem petiit, quo neceſſariò ſibi vtendum videbat. ibi illius milites vndecumque appropinquantes, tela ignita in hoſtes coniiciebant, faceſque ardentes emittebant. etiam ollas carbone piceque refertas eminùs machinis iniecêre, qua re (cauentibus interim ſibi, ſatiſque remotis Cæſarianis) id effectum eſt, vt

Qua tela ex nauibus veteres iecerint.

Nauale præly elegans exemplum.

quod antè viribus non quiuerant, ſolo igne victoriam facerent ſuam. Nihil autem ad reſtinguendum incendium aquæ infuſio profecit: maxima pars nautarum priùs quàm flamma circumuenirentur, fumo ſuffocati; alij in ipſa flamma media tanquam in fornace comburebantur; alij priùs quàm id paterentur, ſemiuſti ferro cadebant hoſtium; alij in mare ſe præcipitantes ſubmergebantur; alij ab hoſtibus oppreſſi pelago immergebantur; rurſum alij ab ipſis marinis beluis deuorabantur: prout eleganter hæc omnia expreſſit Dio in pugna illa Actiaca. Ad quam ipſam pugnam Vegetium noſtrũ reſpexiſſe facilè intelliges, ſi verba huius capitis extrema attentè legeris. Aliam nihilominùs incendendæ claſſis rationem alij ſecuti ſunt. Carthaginienſes obſeſſi, vento qui in Romanos ferret exſpectato, ſcaphas ſarmentis ſtuppaque repleuerant: exinde perfuſas pice ac ſulphure, & obpanſis vento velis, incenderunt; eâque viâ totam penè Romanorum claſſem cõcremârunt: teſte Appiano de bellis Punicis. Itidem præparatas ad incendium onerarias naues quadraginta Caſſius in aduerſarios immiſit: notat Cæſar libro tertio De bello ciuili. Olim in pugnâ nauali ex turribus grauiores maſſas, lapides grauiores in naues hoſtium, muriceſque ſeu tribulos iniiciebant. Etiam calcem in oculos eorum qui in partibus inferioribus ſunt, hodie noſtrates effundunt: aliaq. ad necãdos vel ad impediendos nauibus decertantes hoſtes, humana ſeu induſtria, ſeu peruerſa natura in dies comminiſcitur atq. excogitat.

Alia ratio ad incendendam aduerſariorum claſſem vſurpata.

Quàm varia ex turribus in naues hoſtium proiici ſolita.

Strategema noſtratium.

AD CAPVT XLV.

Bello nauali ad inſtar terreſtris prœlij multa fieri ſolita.

AD inſtar autem terreſtris prœlij ſuperuẽtus fiunt.] Bello nauali non modò ſuperuentus, & inſidiæ; ſed infinita alia adinſtar belli terreſtris prœliique, à bonis claſſium præfectis obſeruari debẽt. Nam & hîc tyrones omni exercitio vſuque armorum ac telorum naualium imbuendi ſunt; proluſiones inſtituendæ; naueſque omni armorum machinarũmque genere, remigibus militibuſque inſtructæ committẽdæ ſunt: vt diſcant quomodo inuadere debeant, quomodo recedere; vt in naui gladiis, haſtis, ſcutiſq. vtendis aſſueſcant; ſigna quæ iſtîc ſequenda ſunt obſeruare incipiant. Debet autem in naui prætoriâ, quæ claſſis vniuerſæ caput eſt, flameolum, aut ſimile ſignum mutum loco

Hic & præluſio vſui.

Etiam flameoli. aut aliud ſignũ

celſo

celso extendi, quo præfectus classis in confusione certaminis (cùm buccinæ, tubæ, exaudiri non possunt.) significare suis possit. quid facere debeant: vtrúmne incitare cursum, an tardare; in prœlium venire, an recedere; naues contrahere, an in hostium circuitionem exspargere debeant. Signum hoc aut directum stare, vel ad dextram, vel læuam inclinari, aut perpetuò agitari; eleuari, aut deprimi; aut omnino detrahi, aut denique immutari figuris vel coloribus potest. itaque tuis nullo negotio indicâris, quid facto opus sit; & quidē hostibus rem totam non intelligentibus. Vexillo, aut alio signo prætoriam nauem insignem fuisse, non modò cùm pugnandum erat, verùm etiam aliâs semper, vt eam reliquæ, quocumque eundum esset, sequerentur, mihi dubium non est. Video à me stare Cornelium Tacitum quinto Annalium: *Dux semisomnis ac propè intectus errore hostium seruatur. namque prætoriam nauem vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt; Cerialis alibi noctem egerat.* Plinius libro vndeuigesimo, capite primo: *Velo purpureo ad Actium cum M. Antonio Cleopatra venit, eodemq; effugit. hoc fuit imperatoriæ nauis insigne.* Noctu quidem λαμπτῆρες (vulgò *phano* vocant) nauim prætoriam ad puppim habuisse, vt ad conspectum luminis cursum reliquæ dirigerent ac sequerētur, probatur ex Xenophonte. Ex eâdem tamen prætoriâ naui vexillum, indicium pugnæ, sublatum, non sum nescius. Hirtius de bello Alexandrino: *Quod vbi conspexit, celeriter vela sul duci, demittiq; antennas iubet, & milites armari, & vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quæ primæ naues subsequebantur, idem vt facerent significabat.* Eâ de re Leo capite decimo nono, De bellico apparatu: *Nam belli,* inquit, *tempore confligendi signum habebant, quod φοινικίδα appellabant: erat autem camelaucion, hasta longiore elenatum, rubro colore.*

in naui prætoria requiritur: Id cui vsui:

Illud signum varie mouendum.

Prætoria nauis vexillo aliquo semper insignis:

Id confirmatum testimonio Taciti.

Velum purpureū insigne nauis imperatoriæ ad Actium.

Etiam noctu nauis prætoria lumine insignis.

Ex prætoria naui elatum quoq; signū, indicium pugnæ.

Tunc Liburnarum instruendæ sunt acies, non directæ, vt in campo, sed incuruæ ad similitudinem lunæ.] Aciei nauali instructæ elegans exemplum est apud Hirtium De bello Alexandrino: vbi ad imitationē aciei campestris, & cornua in lateribus, & post aciem principalem subsidia, relicto tamen explicationi interuallo, distributa animaduertes. Classis item in modum lunæ dispositæ, si lubet, exemplum pete ab Appiano De bello ciuili. sed occurrunt in historiis passim. Tum dici certò non po-

Acies bello nauali ad similitudinem Lunæ instructa: Exemplū illius aciei nitū inclegans.

De acie nauali instruenda quæ præcepta difficulter dari possint.

teſt, quæ inſtruendæ hîc aciei forma optima futura ſit; cùm ſæpe locus, ſæpe hoſtium multitudo, ſæpe venti alium inſtructionis modum præcipiant. Lunata forma ad concludendos hoſtes potiſſimùm valet: in qua illud ferè præcipitur, vt nauis prætoria, quaſi caput, in ipſius ſemicirculi ambitu ſtatuatur: vt exinde perluſtrari omnia, adminiſtrari, atque gubernari poſſint; & præſidia, ſicubi opus eſſe videantur, in tempore ſubmitti.

In forma lunata prætoria nauis medium locum tenere debet.

AD CAPVT XLVI.

QVOD contis longioribus inditum, collatorios funes quibus antenna ſuſpenditur, repentè præcîdit.] Falcem Vegetius deſcribit, quo opiferi funes præcidebantur. Eos funes *chalatorios* Turnebus appellandos cenſuit lib. 24. Aduerſar., cap. 25. vbi *chalare verbum à Græco χαλᾶν* deducit. Idem nautis hodie familiare; qui dicunt chalare velum, quòd chalare, ſit laxare & demittere. vnde & chalatorij funes, quibus antenna & attollitur & demittitur. quam emendationem ille acceptam fert doctiſſimo huius ætatis viro Guilielmo Pelliſſerio montis Peſſuli epiſcopo. Subdidit nihilominùs, ne quid diſſimularet Turnebus, non diſplicere ſibi *colatorios*; quòd funibus illis colari ſurſum deorſumque antenna videatur: eamque ſcripturam ſe in veteribus codicibus reperiſſe indicat. Iſidorus libro vndeuigeſimo Etymologiarum: *Opifera*, inquit, *funis, quo cornibus antennæ dextra ſiniſtraq; tenduntur retrouerſo.* Cæſar: *Funes*, inquit, *quibus antennas ad mâlos deſtinabant.* Operæ pretium facturus videbar, ſi nauem longam maiorem, potentiorem ac tectam, quæque velis & remis agi poterat, cum ſuis armamentis hîc depingendam curarem.

Chalatorij funes.

Chalare vnde dictum.

Nauis

Nauis longa roſtrata.

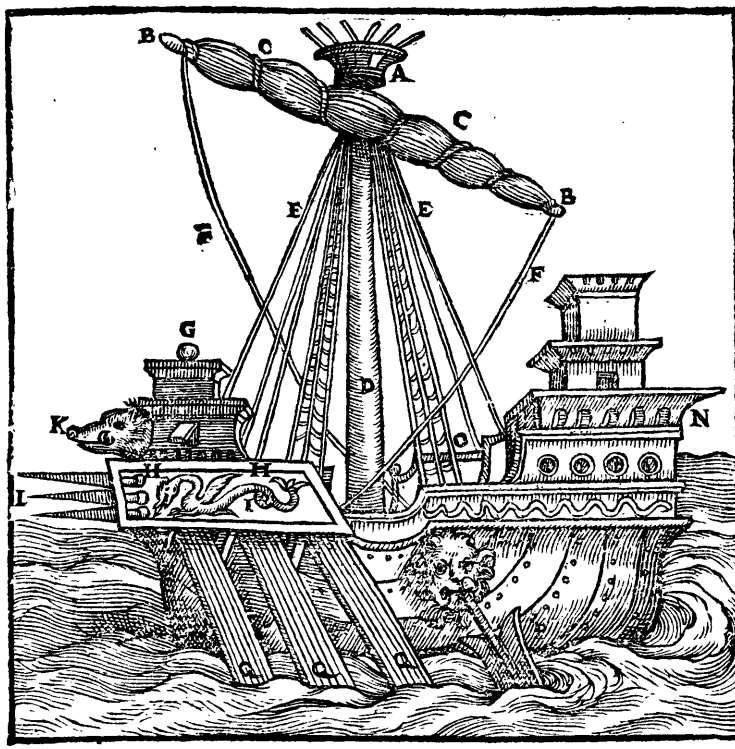

Nautæ vel milites, cum minoribus ſcaphulis, ſecretò incîdunt funes.] In M.S.& H.deſiderabam totum illud inciſum, *cum minoribus ſcaphulis*. ſed ad rem ipſam. Narrat Vegetius quomodo in ipſo pugnandi ardore ſoleant peritiſſimi milites vel nautæ in id tantùm incumbere, vt bipennibus (in quibus vtrimque latiſſimum & acutiſſimum ferrum) funes, quibus aduerſariorum gubernacula ligata erant, inciderent. Id quia ſecretò fieri vult Vegetius, *Abſterſa magna macula Vegetii.*

arbitror ab vrinatoribus factum fuisse : & consequenter, inculcata illa verba, *cum minoribus scaphulis.* Varro: *Vrnæ dictæ, quòd vrinant in aqua hauriendâ, vt vrinator. Vrinare, est mergi in aquam.* quarto De lingua Latina. Vrinatores Iurisconsulto appellabantur, qui in mare mergebantur ad eruendas merces, nauis seruandæ causa in tempestate iectas.

Vrnis vnde nomen: Item Vrinator à quo appellatus.

Addam aliud strategema editum ab iisdem vrinatoribus. Byzantini, cùm à cunctis ferè totius orbis exercitibus triennium obsiderentur, vt varia passi, proinde & diuersa edidêre strategemata. Inter cetera hostium triremes in statione conlocatas per submissos vrinatores aggressi, & ancoris clam præcisis, easdem nauibus suis per funiculos alligatas, ita postmodum ad se traxerunt, nullis remigibus, nulloque vento incitatas, vt sponte sua ad ipsos cursum instituere ac tenere viderentur. quod commemorat Dio in Seuero.

Elegans strategema ab vrinatoribus Byzantinis editum.

De lusoriis, quèis in Danubio quotidianis vtuntur excubiis, reticendum puto.] Nomen harum nauium nimis quàm apertum & clarum est. Ammianus libro duodeuigesimo: *Quos lusoriæ naues quadraginta, quæ tum aderant, solæ exceperunt.* Seneca septimo De beneficiis, cap. vigesimo: *Cui triremes & aratas non mitterem, lusorias & cubiculatas & alia ludibria regum in mari lasciuientium.* Iterum eodem cap. *Vbi naues luserunt, hauriuntur.* Vt naues lusoriæ, similiter & fulmina lusoria, armaque lusoria, Seneca nuncupabat, decretoriis opposita; quo modo & sagittas lusorias noster appellauit, quibus in prælusione ad palum vtebantur, libro primo, capite quintodecimo.

Lusoria naues.

Arma lusoria.

Lusoria sagitta.

FINIS.

Nobiliſſi-

Nobiliſs. ac Generoſiſſimis,

BERNHARDO VANDEN BONGAERT,
Filio Domini de Nyenroyde, &c.

REYNHARDO AB ÆSWIIN,
Filio Domini de Braeckel,
Sterckenborch, &c.

GODESCALCVS STEWECHIVS
S. P. D.

QVI *periculo alieno ſapientiores euadunt, eos tanquam felices prædicare ſolẽt omnes: qui verò imitatione bonorum ad virtutem incitantur, ij mea opinione laudem promerentur longè maximam, quòd illi quaſi coacti; hi verò ſponte ſuum officium facere videantur. Quod ad vos, adoleſcentes Nobiliſſimi; ego de vtroque veſtrûm, ſimiliter & parentes veſtri ſpem illam concepimus, vos nomẽ familiæ veſtræ, etſi natalibus per ſe & rebus geſtis ſat nobile, magis tamẽ illuſtraturos. Futuros deniq. dignos, non modò qui hereditatem tam lautam cernatis, verùm etiam qui in honoribus, ac dignitatibus publicis, patribus, auis, & maioribus veſtris aliquando ſuccedatis. Quæ domi exempla propoſita habeatis, pariter vobiſcũ ſcio. ſi qua foris petenda erunt, illa mei officij erit vobis proponere. In præſentiâ non aliud, quàm Imperatorum Valentinianorum ſtemma exhibebo, cuius initium quàm leue, quàm exiguum fuerit, diligenter & cum iudicio conſiderabitis. Cogitabitis porrò præſens hoc munuſculum meum minimam eſſe ſignificationem meæ erga vos beniuolentiæ. quam ego, Dis & Muſis volentibus, prolixiùs aliquando vobis, veſtrúq; declaraturum me ſpondeo ac promitto. Valete & me redamate. Anno* M. D. LXXXIV.

STEM-

STEMMA VALENTINIANORVM.

GRATIANVS, Mediocri ſtirpe ortus apud Cibalas, Funarius appellatus, eo quòd venalitium funem portanti quinque milites nequirent extorquere. Is ſolùm ad præfecturæ prætorianæ dignitatẽ conſcendit. Ammianus Marcellinus lib. xxx. Sextus Aurelius Victor, & Paulus Diaconus lib. XII.

VALENTINIANVS primus, A. duxit

SEVERAM.

GRATIANVS primus, A. duxit CREVSAM; ſed filio nullo herede relicto deceſſit, cùm antè in imperium ab eo adſcitus eſſet

THEODOSIVS primus, A. duxit

IVSTINAM.

VALENTINIANVS ſecundus, A.

VALENS A. duxit

DOMINICAM.

IVSTA. GRATA.

Hæ in virginitate vitam duxerunt. Socrat. lib. 4. cap. 26. Diaconus lib. 12.

GALLIA nubſit THEODOSIO primo A.

Galates, qui vino parte exſtinctus. Sozomenus libro VI. cap. XVI.

PLACILLAM.

ARCADIVS A.

PVLCHERIA. ARCADIA nubſit MARTIANO A. apud quem caſtitatem ſemper ſeruauit. Euagrius lib. 2. cap. 1. Diaconus lib. 14. extremo. qui Martianus in Orientis imperio ſucceſſor fuit THEODOSIO ſecundo A. Euagrius lib. ſecundo, Diaconus, alij.

HONORIVS A.

THEODOSIVS MARINA. ſecundus A. duxit EVDOXIAM.

EVDOXIA, quæ nubſit VALENTINIANO tertio A.

GALLAM.

GALLA PLACIDIA nubſit CONSTANTIO A.

Sozomenus lib. 9. cap. 16.

HONORIVS.

VALENTINIANVS tertius A. duxit EVDOXIAM. Hæc interfecto Valentiniano, nubere coacta Maximo tyranno; quapropter Genzericum ex Africa ad Romam deuaſtandam euocauit.

EVDOXIA.

Hęc, Româ à Genzerico captâ, coacta nubere illius filio Honoricho. auctor Euagrius lib. 2. ca. 7.

PLACIDIA.

Hanc Genzericus cũ matre Eudoxia in Orientem ad MARTIANVM A. remiſit; vbi Olybrio viro cõſulari nubſit. Euagr. eod. cap. 7.

VALENTINIANVS PRIMVS A. genere Pannonius, è ciuitate Cibale ortus. *Socrates libro 4. capite 1.* Ab Imperatore Iuliano relegatus, quòd se Christianum esse palàm ostenderet: *Theodoritus libro 3. capite 15: Sozomenus libro sexto capite sexto*; *Diaconus, alij.* A militibus quinto Kalend. Martij apud Nicæam Imperator declaratus: *Socrates libro quarto cap. 11. Sozomenus libro 6. cap. 6. Ammianus libro 30. Victor, Diaconus libro 11. Historiarum.* Hic rem militarem tractare aggressus facilè peritissimum se in eâ ostendit. *Socrates libro quarto cap. primo.* Idem nouorum armorum inuentor: *Victor, Diaconus libro 12. Ammianus lib. 30.* Idem fratrem suum Valentem imperij consortem adsumsit Constantinopoli, trigesimo die post suam creationem: *Socrates libro 4. cap. 1. Theodoritus lib. 4. capite 5. Sozomenus libro 6. cap. 6. Diaconus libro 12. Ammianus libro 30.* Hic Valentinianus in Occidente; Valens in Oriente imperauit. *Socrates libro 4. cap. 2. Sozomenus libro 6. cap. 6. & cap. 21. Theodoritus libro 4. cap. 5.* Valentinianus visis Sauromatum legatis sordidioribus, iracundiâ inflammatus, neruos tantopere vociferando distendit, vt venas aperiret, omnesque arterias disrumperet. *Socrates libro 4. cap. 26. Sozomenus libro 6. cap. 36. Victor, Diaconus lib. 12.* Atque ita mortuus, Gratiano tertium & Equitio cos. quinto decimo Kalend. Decembris. *Socrates, Diaconus, alij.* Vixit annis quinquaginta quatuor, regnauit tredecim. *Socrates eodem cap. 26. Sozomenus eodem cap. 36. Sed hìc Victor & Diaconus dissentiunt.* Hic Valentinianus Iustinam Iusti filiam Seueræ superinduxit vxorem; legemque tulit, vt cuique volenti liceret duas habere vxores legitimas. *Socrates eodem cap. 26. Diaconus libro 12. Theodoritus lib. 5. cap. 13. Sozomenus lib. 7. cap. 13.*

VALENS A. Hic vxoris fallaciis Arianus factus, crudelis, in omnes Christianos maximoperè sæuiit. *Theodoritus libro 4. capite 11. Eusebius, Socrates, Sozomenus, Ammianus, Diaconus, alij.* Idem cum Gothis confligens prope Adrianopolim vrbem Thraciæ, occubuit v. Idus, vt Diaconus; vt alij, tertio idus Augusti: se sextùm & Valentiniano secundùm cos. Qua verò ratione ibi interierit, incertum. *Socrates lib. 5. cap. 1.* Alij igne ambustum periisse scribunt. *Socrates libro 4. cap. 31. Diaconus libro 12. Sozomenus libro sexto capite vltimo, Theodoritus libro quarto cap. trigesimo primo, Victor.* Alij Imperatorio habitu mutato se in medium suorum peditum iniecisse; ibique fortiter

fortiter pugnantem cecidiſſe,& iacuiſſe incognitum. *Socrates libro quarto capite vltimo.* Obiit anno ætatis L. Cum fratre regnauit annos tredecim; poſt mortem fratris, tres. *Socrates, Sozomenus, Nicephorus: à quibus diſcrepant Diaconus, Victor.*

GRATIANVS A. Sirmij genitus, antè quàm pater Imperator eſſet. *Socrates libro quarto capite nono, Sozomenus libro 6. capite* 10. *Diaconus, Victor, alij.* Imperator à patre creatus, cùm necdum plenè pubes eſſet; nono Kalend. Septembris, Lucino & Iouiano coſs. *Victor, Diaconus libro duodecimo, Ammianus trigeſimo, Socrates lib. quarto cap. decimo & vigeſimo ſexto.* Vxorem duxit Creuſam; ex qua filio imperij herede nullo relicto deceſſit, adſcito imperij conſorte THEODOSIO primo A. *Diaconus libro* 12. *Theodoritus libro* 5. *capite* 12. Hic cùm paucos Alanos ingenti auro ad ſe tranſtuliſſet, præ his omnes milites Romanos neglexit, contempſit. *Victor, Diaconus.* Idem Valente mortuo, Chriſtianos qui ab auunculo relegati fuerant, reuocauit. *Socrates, Sozomenus, & Theodoritus.* Idem dolo & inſidiis Maximi tyranni ab Andragathio tyranni duce, in Gallia interfectus, Merobaude & Saturnino coſs., cùm annos regnaſſet XV. vixiſſet XXIIII. *Socrates libro 5. capite* 11. *Sozomenus libro 7. cap.* 13.

VALENTINIANVS SECVNDVS, A. Hic D. Gratiani frater, ſed ex matre Iuſtina natus, verſus Occidentem imperante iam patre, paullo poſt menſem Maium, Gratiano & Dagalepho coſs. *Socrates libro quarto, capite 9. Sozomenus libro ſexto capite decimo.* Idem ſexto die poſt obitum patris à militibus in Italia Imperator creatus, adhuc quadriennis. *Socrates libro quarto capite vigeſimo ſexto: Sozomenus libro ſexto, capite* 36. *Victor, Diaconus libro duodecimo.* Et pro eo Probus cum Iuſtina imperatrice Occidentem rexerunt. *Diaconus, alij.* Idem fratre Gratiano interempto, Maximum ad imperij ſocietatẽ admittere coactus eſt. *Socrates libro quinto capite vndecimo.* Occidenti autem præfuiſſe hunc Valentinianum, liquet *ex Socratis libro 5. capite* 11. *& capite* 18. *& Theodorici libro 5. capite 6.* Iſte dolo & inſidiis tyranni Eugenij apud Viennam dormiens à domeſticis ſtrangulatus. *Socrates libro 5. capite* 24. *Sozomenus libro 7. cap.* 22. *Victor, Diaconus* 13.

THEODOSIVS PRIMVS A. Ortus ex patritiis Hiſpanis, genus trahens à Traiano principe; patre Theodoſio, matre Thermantia genitus; vir admodum religioſus, à

GRA-

GRATIANO primo A. Imperator declaratus Sirmij, Ausonio & Olybrio cos. XVII. Kalend. Februar. *Socrates libro quinto, capite secundo; Theodoritus libro 5. capite 5. & capite 6. Sozomenus libro 7. capite 2. Diaconus libro 12.* Hic Maximum tyrannũ superauit; quem milites metu aduentantis Theodosij vinctum dediderunt: idemque Maximus occisus, Theodosio secundùm, & Cynegio primùm cos., sexto Kalend. Septemb. Andragathius verò Gratiani percussor, se in flumen præcipitauit. *Socrates libro 5. capite 14. Sozomenus libro 7. capite 14. Theodoritus libro 5. capite 15. Diaconus lib. 13.* Idem tyrannum Eugenium, cuius insidiis Valentinianus secundus interemptus erat, ad Frigidum flumen superauit, & interfecit octauo Id. Septemb. Arcadio tertiùm, Honorio secundùm cos. *Socrates libro 5. capite 24. Nicephorus libro 12. Claudianus in Panegyr. Theodoritus libro 5. cap. 24. Sozomenus libro septimo cap. 24. Diaconus libro 13.* Idem post victoriam illam ab Eugenio partam, Mediolani in morbum incidit; ibique filio Honorio præsente decessit, Olybrio & Probino cos. XVI. Kalend. Februar. *Socrates libro quinto, capite vltimo, Victor, Theodoritus libro 5. cap. 25. Diaconus lib. 13. Sozomenus lib. 7. cap. vlt.* Vixit annos sexaginta, regnauit sexdecim. *Socrates dicto capite vlt. Sozomenus lib. 8. cap. 1.*

ARCADIVS PRIMVS, A. THEODOSII primi A. filius, ex Placilla: à patre Augustus declaratus Constantinopoli, Merobaude & Saturnino primùm cos. XIIII. Kalend. Februa. *Socrates lib. 5. cap. 10. Diaconus lib. 12.* Idem patre mortuo Orientis gubernacula susceptit. *Socrates lib. 6. cap. 1. Theodoritus lib. 5. cap. 25. 26. 27. Sozomenus lib. 8. cap. 1. Diaconus lib. 13.* Obiit Basso & Philippo cos., Kalendis Maij, filio Theodosio annorum octo relicto. *Socrates lib. 6. cap. 21. Diaconus lib. 13.* Regnauit annos XXVII., vixit XLIIII. *Socrates lib. 6. cap. 21. Diaconus lib. 13.*

HONORIVS PRIMVS A. Genitus patre THEODOSIO primo A, matre Placilla, Rhycomeliano & Clearcho cos. 5. Id. Septemb. *Socrates lib. 5. cap. 12. Sozomenus lib. 7. cap. 14.* A patre Imperator declaratus Cõstantinopoli, Theodosio tertiùm & Abundantio primùm cos., IIII. Id. Ianuarij. *Socrates lib. 5. cap. 24. Sozomenus lib. 7. cap. 24.* Idem patre mortuo, Occidenti præfuit. *Socrates lib. 6. cap. 1. Theodoritus lib. 5. cap. 25. Sozomenus lib. 8. cap. 1. Diaconus lib. 13. Socrates lib. 7.*

lib.7.cap.1. Hic, vt cum patre annos duos, tredecim cum fratre imperaſſet, Romæ obiit ſine ſobole. Nam etſi duas Stiliconis filias, Mariam & Thermantiam vxores habuerit, vnam poſt alteram; tamen vtraque ſine prole præmaturè mortuæ ſunt. *Diaconus lib.14.* Mortuus verò Aſclepiodoto & Mariano coſs., ad decimũ octauũ Kalend. Septemb. *Socrates lib.7. cap.23.*

THEODOSIVS SECVNDVS A. ARCADII primi A. filius, à patre Imperator creatus, cùm eſſet annorum octo. *Diaconus lib.13.* Hic Orientem rexit per ſororem Pulcheriam. *Sozomenus lib.9. cap.1. Euagrius lib.1. cap.20.* vel, vt, alij volunt, per præfectũ Anthemium. *Socrates lib.7.cap.1.* Idem oppreſſo per Aſparem Ioanne, Occidentis imperium adfectante, VALENTINIANVM tertium A. conſobrinum ſuum Occidenti præfecit. *Socrates libro ſeptimo cap.24.* Deceſſit hic Theodoſius apud Conſtantinopolim, poſtquam imperauit annos XXXVIII. *Euagrius libro 1.cap. vltimo, Diaconus lib.14.*

VALENTINIANVS TERTIVS A. Patre CONSTANTIO A. matre Galla Placidia genitus. cuius pater ab Honorio Imperator declaratus apud Rauennam. *Socrates lib.7. cap.24. Sozomenus lib.9. cap.15. Diaconus lib.14.* Hic THEODOSII ſecundi A. filiam Eudoxiam vxorem duxit, Iſidoro & Sinatore coſs. *Socrates lib.7. cap.43. Euagrius lib.1.cap.20. & lib.2.cap.7. Diaconus lib.14.* Idem in Occidente regnauit. *Socrates lib.7. cap.24. & cap.43. Euagrius lib.2. cap.1. & 7. Diaconus lib.14.* Idem Romæ in campo Martio interfectus ab Ætij militibus, inſidiis Maximi tyranni, cuius vxorem compreſſerat. *Euagrius libro 2. cap.7.* Eudoxia verò marito interfecto Genzericum ex Libya ad Romam diripiendam, deuaſtandam euocauit. *Euagrius libro 2.cap.7. Diaconus libro 15. Pomponius Lætus, & l.2.C. de officio præf. prætorio Africæ.*

GODES-

GODESCALCI STEWECHII

CONIECTANEA

AD

SEXTI IVLII FRONTINI

LIBROS STRATEGEMATON.

tantùm, verùm etiam excellere fueritis conati. Ea in re quibus adminiculis opus ſit, non ignoro. tũ & illud probè ſcio, neque prudentiam vobis, neq. ſcientiam defuturam, quibus cùm rebus veſtris aliquando ſupereſſe, tum præeſſe ſubditis queatis. In excolendo ingenio, moribusq. veſtris formandis (dico audacter) ſtrenuam operam nauaui, & ab ea hora, qua meæ fidei commiſſi eſtis, nihil mihi antiquius fuit, quàm de vobis, & per vos de rep. ipſa bene mereri. Dum artibus liberalibus vos imbui, dum in hiſtoriarum lectione præiui, iuris elementa edocui, numquam in vobis diſcendi ſtudiũ, obſequendi officium numquam requiſiui. Nunc porrò ſi lectio iuris moleſtior, ſi faſtidioſa videbitur; at Hiſtoriam è manibus non deponite. Hæc tamquam certiſſima ac promptiſſima rerum magiſtra, virtutum vitiorumque exempla quibus vita inſtituenda ſit, non ſecus atq. in ampliſſimo totius orbis theatro, ſpectanda proponit. hæc & ſecundam & aduerſam fortunam ferre docet: res gerere; prouincias, regna adminiſtrare volentibus eadem non minùs neceſſaria, quàm in naui gubernator, in puppe clauus. Venio tandem ad hæc noſtra Coniectanea, quæ domi & nulla veterum codicum ope nata, ſub veſtro nomine publicare viſum eſt: vt aliquod ſaltem à me accipiatis μνημόσυνον. Atqui magnum facinus etiam temerarium haberi dictitant, maiorum ſcripta veteribus libris nullis adhibitis emendare velle. & eſt ſanè periculoſum. Ceterùm an non malo nodo, malus quærendus eſt cuneus? an ne ipſius ſcriptoris æuum, ſtilus, inſtitutum quoque in hoc iudicium venire debent? quæ omnia temeritatis culpam illam, ſi non prorſus tollere, at certè eleuare ex parte videtur. Aliud diui Iuſtiniani, poſt editos à ſe libros iuris, placitum fuiſſe nemo neſcit: ſed nos illum iudicem nolumus, & hanc partem leges illius migramus. neque enim capital cenſendum eſt ingenij neruos

uos in proletariis (vt ſic dicam) ſcriptoribus emaculandis experiri, qui vel eadem cum aliis memoriæ prodiderunt; vel qui omnia de ſuperioribus mutuati, ſuo illa arbitrio in certos locos redigere, ac velut centones cõtexere voluerunt. Inter quos ſi quis mihi Sex. Iulium Frontinum ponendum negabit, eum vel ſcriptorẽ ipſum ignorare, vel gnauiter impudentem eſſe exiſtimabo. Quanta huius viri in ſtrategematis cõradendis diligentia; in componendis, digerendis prudentia fuerit, non meum iudicium eſt. illud tamen ingenuè fatendum, vnà cum reliquis militaris diſciplinæ ſcriptoribus in patrũ auorumq. manu crebrum fuiſſe; ideoque miris modis multatum; ab iis imprimis, qui libris deſcribendis deſtinati fuêre. At qui tandem illi homines? præſtantes fuiſſe confitebimini, ſi cogitabitis tot antiquorũ labores, tot omnis generis ſcripta, vna iſtorum opera vindicata ab interitu, & nobis quaſi per manus tradita. Veruntamen frequenter eoſdem peccaſſe noſtri clamitant. id pariter cum iis confiteor, & factum nollem. denique cùm barbariem, tum audaciam quoque cauſſæ fuiſſe nõ ſum neſcius: interim dandum aliquid iſti ſeculo, etiam oneribus illorum hominum priuatis nonnihil condonandum arbitror. quod reliquum eſt, optandum, vt quæcumque iſtorum negligentia contaminauit, audacia peruertit, doctiorum huius æui diligentiâ purgentur; corrigantur induſtriâ. Habetis meum qualecumque iudicium (ſiue opinio eſt) de libris veterum: de Coniectaneis hiſce noſtris veſtrum itidem exſpectabo. in quibus etſi leuiora quoque adſperſerim, ſeu potiùs indigna de quibus verba fierent; attamen (niſi ego vehementer erro) nihil leue putandum, quo vel litteræ, vel ſcriptores ipſi iuuentur. In quo ſi vos eiuſdem ſententiæ eſſe intellexero, mihi ſuſque deque erit, quid ſint probaturi, quid improbaturi ceteri. Valete.

GODESCALCI STEWECHII CONIECTANEA AD SEX. IVLII FRONTINI LIBROS STRATEGEMATVM.

In librum primum.

CAP. II. Exemplo vlt. HASDRVBAL frater Hannibalis tunc Liuij & Neronis exercitū intellexit.] Pro tunc Liuij, *ſcribendum erit*, iunctum Liuij. *aut poſthac manus abſtinenda à libris. quorſum enim illa quæ ſequuntur*, quanquam hoc illi non duplicatis caſtris diſſimularent? *Imò ne vallum quidem aliquâ parte hi coſſ. auxerant, quò facilius imponerent hoſti. teſtis Liuius libro* XXVII. *Eum adi; & videbis coniecturā illam meam non vanā. adhibe quoque Frontinum, hoc eodem lib. cap.* I. *exemplo* IX., *Polybium lib.* XI., *Florū lib.* II.

CAP. XIII. exemplo 3. Et ipſe cum cetera manu, quà non exſpectabatur aditus, intrauit.] *Legerim*, quà non exſpectabatur intrauit, *niſi hoc magis placuerit*, quà non ſperabatur aditus, intrauit. *Itidem l.* XXV. *Codice Theodoſiano, De petitionibus:* Cùm per Illyrici partes barbaricus ſperaretur incurſus. *Sperare, pro timere. Sic Vegetius noſter lib.* III. *cap.* XX. Non ſperante eo ambas alas tuas incitare te conuenit. *Virgilius:*

——— tantum ſperare dolorem.

CAP. V. exemplo 3. Vnam ſpem ſalutis haberet, ſi flumen liberaſſet.] *Agitur toto hoc capite de euadendo ex difficilibus locis.* Flumen liberare *quid ſit, fateor me neſcire. neque video quid huius loco ſubſtitui commodè poſſit; niſi fortè legamus*, ſi flumen ſuperaſſet. *Frontinus eodem hoc capite, exemplo præcedenti*, dumque ignibus ſubmouerentur hoſtes, ipſe flumen ſuperauit. *Idem libro* IIII. *cap.* VII. *exemplo* XXVIII. flumen, in quo tumultuarium fecerat pontem, liberaſſet: *& hic malim* ſuperaſſet. Q. *Curtius lib.* III. Motis caſtris ſuperat Pinarum amnem. *Iterum lib.* VIII. quia plura flumina ſuperanda erant.

Foſſam

Fossam transuersam inter montes presſit.] *Magnum pignus dederim, in hunc modum ea scripta fuisse à Frontino*, fossam transuersam inter mõtes percussit. *Premere fossam quid sit, nondũ didici: at percutere, id est ducere, fodere fossam, scio esse genus loquendi bonis scriptoribus vsitatum. ostendo in Commentario ad Flauium Vegetium. ceterùm ne molectum sit eò remitti, eundem hunc Frontinum appello. Is libro III. cap. XVII. exemplo quinto:* Fossa (*inquit*) in fronte percussa, quietum in vallo militem tenuit. Exemplo 8.

Vniuersi à milite obstiterunt.] *Scribo*, à limite obstiterunt. *De limitibus prouinciarum agitur, in quibus clausuras, Burgos antiqui habebant, & inibi præsidium militare*; *l. 11. C. de officio præfecti prætorio Africæ.* Exemplo 10.

Primò intenti hostes, ne lacesserentur, stationem obiecerunt: de industriâ Numidæ ad augendum sui contemptum, labi equis.] *Si me audies, leges* dein de industria. *Natum mendum ex consuetudine librariorum, qui malè compendiosi sunt.* Exemplo 16.

Idem cum in Vesuuio obsessus.] *Montem hunc Campaniæ & Vesuuium, & Veseuum, etiam Vesuuium scio appellari solitum. quare offendere non debent ea, quæ in libris aliis reperta sunt*, in Vesbio obsessus, *siue* in Besbio obsessus. *nam tantundem illa valere, pueri sciunt.* Exemplo 20.

Ex quo vnus ad opprimendũ ipsos descensus erat.] *Adstipulante sententiâ reponimus*, ad opprimendum ipsum. *eu, quod præcesſit*, exploraſſet autem ab hoste proximum teneri collem. Exemplo 22.

Qui deducti frequentiori mugitu speciem remanentium præbebant hostium.] *Restituo, vt multis videbitur, audacter; vt mihi, verisimè*, qui edito frequentiori mugitu. *Solens mos quondam librariis, qui de suo ad ineptiam vsque prodigi erant, consonantes non suo loco bonis scriptoribus largiri. declarani apud Vegetium propositis exemplis. quin & in lapidibus veterilus reperias passim* iuncxit, vicxit, nuncquam, *& infinita alia. Pari scriptione & in antiquis codicibus manuscriptis obseruabam* condictio *pro* conditio: extincxi, coniuncxi, *& similia sexcenta. Ad eum modum olim operæ hic scripserant*: edicto frequentiori mugitu. *inde ineptiores & malè feriati homines paullo pòst fecère* deducti; *& quidem nulla sententia. mentio enim de relictis babalis ad arbores alligatis, qui recedentibus dominis, frequenti mugitu edito Romanis persuadèrent, castra Ligures non mouisse.* Exemplo 24.

CAP. 6. exemplo 3. Cùm propter conditionem locorum longum deduceret agmen.] *Fortè quis malit*, educeret. *mihi tamen perplacet*, duceret.

Exemplo vlt. Delituerant deinde ad extremas ipſi, vbi ingreſſo ſiluam hoſte proximas vlteriores impulerunt.] *Corrigo quà ab interpunctione, quà de ſcriptura, hoc modo:* delituerant deinde ad extremas ipſi Boij. ingreſſo ſiluam hoſte, proximis vlteriores impulerunt. *Si vacat, locum conſidera; ac diiudica, recténe fecerim, qui veritate hiſtoriæ à vulgatâ Frontini ſcripturâ diſceſſerim. Strategemate iſto Poſthumium conſulem, & cum eo millia* XXV. *deleta; memoriæ prodidit Liuius; ex cuius lib.* XXIII. *verba rei illuſtrandæ, & confirmandis coniecturis huc arceſſere viſum fuit:* Galli (*inquit*) oras extremæ ſiluæ cùm circumſediſſent, vbi intrauit agmen ſaltum, tum extremas arborum ſucciſarum impellunt. quæ alia in aliam inſtabilem per ſe ac malè inhærentem incidentes, ancipiti ſtrage arma, viros, equos obruerunt. *Boios verò iſtos quibus Frontinus id ſtrategema tribuit, Galliæ Lugdunenſis populos fuiſſe ſi quis neſcit, cōſulat Plinii lib.* III. *cap.* VII. *& lib.* IIII. *cap.* XVIII. *Item de migratione eorundē in Germaniam, inter ceteros Wolfgangū Lazium lib.* VII. *& Straboně lib.* VII. *Liuius lib.* XXXIV. L. Valerius Flaccus in Galliâ cum Boiorum manu propter Litaniam ſiluam ſecundo prœlio conflixit.

CAP. 8. exemplo 5. At illi ne ſuſpicione prœlij diducerent vires.] *Repono,* At illi ne ſuſpectione prœlij diducerent vires; *viam facientibus aliis editionibus. De verbo Suſpectio, vide quæ dixi ad Vegetium, ſi modò operæ videatur. nam eam vocem Tacito, Terentio, aliis Romanis ſcriptoribus iam olim poſtliminij iure redditam, non potes ignorare.*

Exemplo 7. Legati Romanorū, cùm miſiſſent ad Antiochum.] *Inſani ſimus, ni ſincerum eſſe videamus,* cùm miſſi eſſent. *quod & ſententia, & rei veritas ita emendandum flagitant.*

CAP. 9. exemplo 1. A. Manlius conſul.] *Hoc ſtrategema non Manlio, ſed C. Martio Rutilo, qui poſteà Cenſorinus vocatus fuit, à Liuio adſcribitur lib.* VII. *ab Vrbe condita. Sed idem ille in primo conſulatu ſuo collegam habuit quendam* CN. *Manlium Capitolinum imperioſum, anno ab V. C. trecenteſimo nonageſimo ſexto. teſtantur Faſti.*

CAP. 11. exemplo 3. Vt decimam, tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cogeret.] *Scribe meo periculo,* vt decumani tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cogerētur. *ita primùm eum locum conſtitueram, poſt vidi ipſum Frontinum lib.* IIII. *cap.* V. (*vbi idem exemplum in medium attulit*) *legere,* teſtimonio concitarentur.

tur. *Itidem alia ſtrategemata bis apud hunc ſcriptorem poſita animadverti: inprimis lib. I. cap. I. exemp. II. & lib. I. cap. V. exem. XIII. Item lib. I. cap. V. exem. XII. & lib. IV. cap. V. exem. VIII. Item lib. I. cap. X. exem. I. & lib. IV. cap. VII. exem. VI. Item lib. I. cap. IX. exem. vlt. & lib. IV. cap. V. exem. II. Item lib. I. cap. XI. exem. III. & lib. IV. cap. V. exem. XI.*

Hoc genere ſtrategematicõn, non ea tantùm parte vtendum eſt, qua imperitos exiſtimabimus eſſe, apud quos his vtemur: ſed multò magis ea quæ talia erunt, excogitabuntur; vt ab his monſtrata credantur.] *Nunquam mihi perſuadere potui (quod pace eruditiorum dixerim) à Frontino ſcripta verba iam recitata. Nam vt primùm ſcriptorem hunc attentiùs legere cœpi, ſtatim ſuſpicatus ſum ludimagiſtri alicuius commentum eſſe, ad ea præcedentis exempli, cùm barbaro & indocili milite vteretur. Si erro, ignoſces, beniuole lector: ſi enim contrà tendere velis, nihil ſupereſt, quo defendam, aut latus tegam, cùm deſint mihi veteres libri.* Exemplo 14.

Et ludite, inquit, milites, Aphricam oppreſſi.] *Reſtituebat ingenioſiſſimus & amiciſſimus mihi Ianus Gulielmius,* & pludite. *mihi non diſpliceret legi,* eia pludite. Pludo, *pro* plaudo: cludo, *pro* claudo; *ſimilia ſexcenta obuiam in libris antiquioribus paſſim. hinc illud* ludite *ab indoctis librorum deſcriptoribus ſuppoſitum eſſe, liquidò appâret. Plautus Caſi. Sc. vlt.* CAP. XII. exemp. I.

Verùm qui non manibus, quantum poterit, pluſerit.

IN LIBRVM II.

DEPOSCENTES pugnam, humeroſque exercentes, & lanceas vibrantes.] *Saniorem, imò genuinam Frontini ſcripturam fore arbitror, ſi ſecundam illam conſonantem abiiciamus, & ſcribamus* exerentes. *quippe id verbi elegans, & meo iudicio magis ſignificans, quod geſtum & calorem exprimat eorum, qui prælium inire geſtiunt.* Ouidius: CAP. I. exemp. 3.

Exerit hic humerum, veſtes trahit ille per altas.

Idem I. Faſtorum:

Credibile eſt illos pariter vitiiſque iociſque
Altiùs humanis exeruiſſe caput.

Et dictatores Carthaginienſium quotidie ante ipſa munimenta Romanorum dirigerent aciem.] *Itáne boni correctores impunè vobis licet Principes Aphricæ viros Carthaginienſes vilipendere, & in repub. ſeu caſtris eorum Dictatores, & quidem plures conſtituere, nulla ſenatus auctoritate, nullo populi conſenſu adhibito?* Exemp. 4.

Apage nobis iſtos dictatores: Frontinus noſter ducatores *appellauerat; ea vox incognita vobis cauſam dedit loci depranandi. Vt* duces, *item* ductores, *&* ducatores; ductus *&* ducatus *olim vſitata nomina fuiſſe, ad Vegetium docemus. Coniecturam hanc, vt alias pleraſque meas in hunc ſcriptorem, cum Iano Mellero Palmerio amico communicabam, viro & ab eruditione, & ab ingenio nunquam ſatis laudato. qui eandem hanc emendationem ſibi quoque in mentem veniſſe adſeuerabat; paratum oſtendere, niſi exemplar Bonnæ fuiſſet. quinimò ſimiles emendationes in Frontinum plurimas mihi ſuppeditatarum, ſimul vt reuerteretur ex Superiori Germania. Ceterum id illius beneficium nõ me tantum, ſed remp. potiùs ipſam percipere non potuiſſe, meritò doleo. paucis namque poſt diebus quàm à nobis ille diſceſſerat, Argentinæ peſtilentiâ (proh dolor!) exſtinctus eſt: non ſine magno amicorum dolore, non ſine maximo rei litterariæ damno.*

Exemplo II. Interfectis omnibus impedimentis.] *Vidi, qui legendum cenſerent,* interceptis omnibus impedimentis. *fortè quòd iis non placeret impedimenta dici interfecta. Sed eos ego ad Vegetij caput ſextum libri tertij remitto. Vtcunque pronuntio, hiſtoriæ fidem* tò interceptis *non admißuram. neque enim hic Cæſarianorum, ſed ipſorummet Afranianorum agitur factum, qui tantum abeſt, vt impedimenta ſua à Cæſarianis intercipi permiſerint; vt ipſimet illa interfecerint. teſtem do Cæſarem ipſum lib. I. De bello ciuili:* Illi (*inquit*) & inopia pabuli adducti, & quò eſſent ad id expeditiores, omnia ſarcinaria iumenta interfici iubent. *quo loco ſuſpicor* ſagmaria iumenta *à Cæſare nuncupata fuiſſe. de quibus nos alibi.*

CAP. II. exemp. 4. Equitatum eorum à latere inuaſit, auerſumque, & eorundem partem peditum perturbantem inſecutus.] *De hoc loco Palmerium quoq. conſului, videretúrne commodius legi* & eorundem pariter peditem perturbantem. *ille quanquam coniecturam meam non improbaret; malebat tamen ſcribi* & eorundē in arcto peditem perturbantem. *Verum voles, elegito; adhibetóque Appianum de bello Mithridatico, & Plutarchū in Lucullo: vbi traditur, Lucullum Thraces Galloſq; equites in Tigranis cataphractos extranſuerſo immiſiſſe; illos, non exſpectato Romanorum impetu, ſeſe grauiſſimoſq; armis equos inter ſuorum peditum agmina præcipitaſſe: eaq; re impeditum vniuerſum exercitum, non tam inſequendum, quàm cædendum fuiſſe. Victoriam illam adeptus Lucullus pridie nonas Octob., die alioquin nefaſto, quòd eodem Scipio cum Cimbris congreſſus exercitum Romanum perdidiſſet.*

CAP. III. exemp. 3. Ipſe optima parte virium ſuarū dextro cornu totam circuiuit

circuiuit aciem hostium.] *Suspicor locum à glossis contaminatum, & abiicienda illa* dextro cornu. *dixit enim paullo antè* omnemque equitatum & fortissimum quemque peditum in dextro cornu posuit.

Equites à sinistro cornu præter ora phalangis iussit transcurrere, citatis equis rectos, vt obiectis armis ipso impetu perfringerent hostium spicula: quo genere telorum exarmati Macedones soluerunt aciem, & terga verterunt.] *Locus, meâ quidem sententiâ, non sanus; & cùm libri antiqui desint, ex ingenio, si non persanari queat, saltim tentandus linquitur. in præsentiâ non aliud mihi occurrit, nisi reponi posse* citatis equis vectos. *nam quod Parisiensis editio præ se fert,* citatis equis rectis; *mihi numquam probabit. De conflictu hoc* P. *Æmilij & Persei, consulendus Liuius lib.* XLIV. Exemplo 20.

Cn. Pompeius aduersus C. Cæsarem palustri prœlio Pharsaliæ triplicē instruxit aciem.] *Reperierat in libris Franciscus Modius:* palestrialis, *in aliis,* palæpharsali. *quæ ipse ænigmata mera fatetur; ideoq; scribendum videri,* illustri prœlio. *Atqui mea opinio alia est: nam illud* palustri, *vt reiicere vix ausim, facit ipse Frontinus verbis subsequentibus,* Sinistrum latus, ne circuiri posset, admouit paludibus. *Præterea, illud* palæpharsali, *dictum vt multa alia more Græcorum.* Q. *Curtius lib.* 4. Legati respōdent esse templum Herculis extra vrbē, in ea sede, quam Palætyron vocant. *Idem lib. eodem,* Magna vis saxorū ad manum erat Tyro vetere præbente. *Sic Palæopolis, vrbs antiqua: sic Palæpaphus, in qua antiquum Veneris Paphiæ tēplum. Sic Scepsis & Palæscepsis apud Stephanū, apud Strabonem lib.* 3. *lib.* 13. *lib.* 14. *apud Ptolemæum lib.* 5. *cap.* 14. *& lib.* 3. *cap.* 13. *& aliis locis frequentis. Quin, omissis superioribus, vnus Orosius poterat satisfacere; qui lib.* 6. *ca.* 15. Hic (inquit) exitus pugnæ ad Palæopharsalum fuit. *De qua pugna Lucanus lib.* 6. *Dio lib.* 42. *Velleius lib.* 2. *Appianus lib.* 2. *& ipse Cæsar libro* 3. Exemplo 21.

Sed deinde cohortes in subsidio retinuit ad res subitas; sed dextro latere conuersas in obliquum.] *Adsentior iis, qui pro* sed *vtrobique substituendum putant* sex. *Id vt faciam, primùm mihi auctor Plutarchus in Pompeio; vbi de Cæsare acies instruente loquens,* Sex cohortes, *ait,* è legionibus eductas legioni decimæ à tergo locauit; iussitque eas quietem agere. *Iterum in Cæsare:* Ex posteriori acie sex clanculum venire cohortes iussit; quas post dextrum dispositas cornu, quid opus esset facto, præmonuit. *Meminit quoque Appianus, & alij.* Exemplo eodem.

Inopinato

Exemplo eodem. Inopinato ſubinde lati excurſu.] *Scribo*, ſubinde elati. *Vocalem ſecundam bis ſcribere librarij noluerunt. quod genus hominum nimiſquàm negligentiſſimum, iſtiuſmodi compendiis ſcripturæ maximas turbas dedit: ſciunt, qui membranas volutârunt.*

Exemplo 23. Catij equeſtre prœlium.] *Equidem parùm cati illi, quicunq; iſtos Catios, nouum genus hominum, & orbi Romano, ne dicam Soli, incognitum, primi producere conati ſunt. Nec eſt quod de Catheis ſomnientur, quorum meminêre Oroſius lib. III. cap. XIX. Ptolemæus lib. VII. alij. Hi enim Indiæ populi, quos Alexander Magnus adiit, dum Porum ſuperauit, teſte Strabone lib. XV. Nos Cæſari Germanico laudem ſuam eripi non patiamur, populoq; huic nomen reddimus, ſcribendo,* Catti equeſtre prœlium. *ſecuti in eo Dionem, Strabonem, Oroſium, Florum, Tacitum, & Martialem; apud quem lib. II. epigram. II. pro* Dacis *reponendum* Cattis, *olim monuit in ſuis Epiſtolicis I. Lipſius.*

Exemplo eodem. Prœlium in ſiluas refugiendo diducerent.] *Profectò id nunc primum eſt, cùm apud Romanum ſcriptorem lego*, diducere prœlium. *neque ſatis capio quid hoc ſibi velit: corrigendum ſuadeo* prœlium in ſiluas refugiendo ducerent. *Enim* prœlium ducere *eleganter dicimus; quomodo Cæſar & alij, plus centies dixêre,* bellum ducere, *id eſt protelare, protrahere, procraſtinare. Pari phraſi quoque Cic.* rem ducere, *hoc eſt rem proferre.*

Exemplo eodem. Ne quis non locus eius victoriam miraretur.] *Non incommoda illorum verborum ſententia; attamen præ illâ mihi placet quod dicam,* ne quis locus eius victoriam moraretur. *Victoriam enim ad multos dies remorati videbantur Catti, cùm ad ſiluas & loca ardua impedita ſæpiùs ſeſe reciperent. Sic Curtius lib. IV.* Vnam eſſe vrbem, quæ curſum victoris morari auſa eſſet.

CAP. IV. exemp. 4. Deiectis iugis Callidromi montis Ætolis, qui præſidio tenebantur.] *Scio Ætolos in Callidromo præſidere ſolitos; teſtante idipſum præter alios Liuio lib. XXVII.* Igitur Philippus *(inquit)* deiecto præſidio, fuſis Ætolis, qui ſaltum Thermopylarũ inſidebant. *Nihilo ſeciùs ſuſpecta mihi illa,* qui præſidio tenebantur. *Deinde, quod alij in libris reperiſſe ſe aiunt,* Callidromiacolis; *id puto olim fuiſſe* Callidromi colis. *& vtrumque illud* collis *&* montis *pro gloſſemate induco; ſcribóque,* deiectis iugis Callidromi Ætolis. *Liuius libro XXXVI.* Extremos ad orientem montes, OEtam vocant; quorum quod altiſſimum eſt, Callidromum appellatur. *Adeundus & Strabo lib. 9. Appianus De bellis Syriacis; item Plutarchus in Catone.*

Exemp. eodẽ. Niſi circummiſſus ab eo M. Porcius Cato, &c. ſuper

per eminentem caſtris regiis collem, à tergo ſubitus apparuiſſet.] *Neceſſariò emendandum, ſuper imminentem caſtris. Audi Liuium:* Ni M. Porcius Cato *(inquit)* ab iugo Callidromi, deiectis inde Ætolis, & magna ex parte cæſis (incautos enim & pleroſque ſopitos oppreſſerat) ſuper imminentem caſtris collem apparuiſſet. *Prœlium hoc, quo de agitur, Attilij Glabrionis & regis Antiochi, commiſſum anno Vrbis* DXLV., *M. Claudio Marcello, T. Quinctio Criſpino* COSS.

Vehiculaque tædæ & ſepi, & ſulphuris plena.] *Eò quòd in ſimilibus ſtrategematis oleum incendiarium, ſulphur, & pix vſui eſſe ſolent, mutare fortè quis poſſit illud* ſepi *in* picis. *at eum puto contra mentem factorum noſtri auctoris.* Sepum, ſebum, *&* ſeuum *promiſcuè vſurpabant veteres, pro pinguedine ex omento animalium, ex quo candelæ noſtræ conſiunt. Inuenias quoque* ſeuo, ſeuas, ſeuare; *pro quo &* ſebare *indifferenter ſcribebant. obuia voces apud Plinium, Catonem, Columellam non vno loco.* Exemp. 17.

Compluribus ſuorum in habitu ſacerdotum ſubornatis.] *Præpoſitionem* in, *tanquam non magni vſus, tollere ſuaſerim. natam autumo ex geminatione præcedentis liquidæ.* Exem. penul.

Ob eius ingentem exercitum 130. elephantos intentior.] *Ruit ſententia, nî reponas,* ob eius ingentem exercium, & 130. elephantos. CAP. V. exemp. 4.

Certior factus hoſtem inopem cõmercio laborare.] *Palmerio viſum legendum eſſe,* commeatu laborare. Exemplo 14.

Molitus imbelles ſuorum.] *Neque mentem Frontini intelligo, nec quis ſtrategematis iſtius vſus ſit, video; ni emẽdemus,* amolitus imbelles ſuorum. *Remouiſſe enim Harridas videtur omnes, qui per ætatem arma ferre non poſſent; reliquis inſidias & ſubſeſſas inſtituiſſe.* Exemplo 19.

Cùm Lacedæmonij Athmon vallo ducto Peloponeſon tuerentur.] *Verba hæc ſcriptoris mendoſa eſſe, manifeſtiſſimum. Palmerio noſtro propoſui eâ horâ, quæ mihi vltimum cum eo viro conloquium præbuit. ille, quâ erat ingenij ſagacitate, emaculanda vidit hoc modo:* cùm Lacedæmonij ad Iſthmon vallo ducto Peloponeſon tuerentur. *in quo diuinam illius coniecturam non potui non approbare; & probabis, ſcio, quiſquis Plutarchum in Theſeo, in M. Craſſo, & in Arato, Strabonem libro* VIII. *Ptolemæum libro* III. *cap.* XVI. *Pauſaniam, Plinium, alios conſulueris.* Exemplo 26

Ac deinde prima luce vocatis ſuis.] *Scribe meo conſilio,* prima luce euocatis ſuis. *Ex iis quæ anteà diximus, iã aperta, ſcio, mendi origo: geminãda enim vocalis, quæ in fine præcedentis nominis delituit.* Exemplo eodem.

Pagos

Exemplo 28. Pagos quoque sub specie deditionis obtulerunt.] *Amicus meus emendari volebat* spathas quoque; *vel hoc modo*, sparos quoque. *Sed hic, quod manes illius condonent, ab eo non steti. videbar enim proximè ductum litterarum commodius ita restituere*, paganos quoque. *Semper belli militibus oppositi fuêre pagani, non in iure tantùm, sed etiam apud Suetonium, Vegetium*; *vbi me de iis dicere memini. Hoc amplius*; *non spathæ, non sparæ, tela quæ scimus illa*; *sed qui Romanos à tergo nihil tale suspectantes, adorirentur inimici, in quæstionem hic veniunt.*

Exemplo 30. Et fide pacta hosti, facinus perpetraret.] *Coniecturam nostram ille admisit, qui mihi instar erat multorum. admitti et, scio, quotquot animo attento Frontinum legerint. Emendo sic*: & fide facta hosti. *In recipiendo transfugâ pactione opus non est. ceterùm vt Adathantes hic (Plutarchus in Lucullo Olthacum vocat.) ingens illud atque strenuum facinus interimendi Luculli perpetraret, necesse fuit, sic vitam instituere, eos mores fingere, qui illum & castris Luculli, & familiaritate tanti viri non indignum præstarent. & hoc illud est, quod paulo pòst Frontinus noster innuit his verbis*, cùm deinde frequentibus excursionibus promptam & enixam operam exhiberet, fide acquisita tempus elegit. *Fidem ergo acquisiuit rebus gestis*; *in transfugiendo pactus non est.*

Exemplo eodem. Tempus elegit, quò missa principia quietem omnibus castrensibus dabant.] *Amicus noster scribendum censebat* remissa principia. *quod expendendum relinquo his, qui scriptos Frontini codices habent, aut. postideà nanciscentur. mihi certè id pro genuino est. de principiis, id est, principibus seu principalibus militibus negligentiùs agentibus id accipiendum liquet. Vide Commentarium nostrum ad Vegetium.*

Exemp. 31. Cùm deinde Pompeiani securi seruatique pabulo de reditu cogitarent.] *Quot capita, tot sententiæ: aliis placet* securi saturiq. pabulo; *aliis* securi oneratique pabulo: *rursum aliis*, securi serenatique cum pabulo. *de quibus omnibus eruditiorum esto iudicium. Interim paulo pòst pro eo quod vulgatur*, persecuti cæduntur; *vide reponendum ne sit* persecuti cædunt.

Exemp. 32. Et in fronte, & vtriusque lateribus.] *Negligentia operarum error natus. scribendum*, & vtrisque lateribus. *Simile & illud eodem hoc capite, exemplo* XXXVIII. tamquam Ilerdam repetiturum, *pro* repetiturus. *Item exemplo eodem*: inordinatos est adortus: *pro quo illi edidêre* inordinatus. *Non absimile suspicor illud, quod sequitur eiusdem huius capitis exemplo* XLII. à tergo ingressus

greſſus itinere, oppreſſit fuditque : *pro quo ſubſtituere poſſis*, à tergo aggreſſus, in itinere oppreſſit fuditque. *Imò & in vltimo huius capitis ſtrategemate, quòd minùs ſincera exiſtimem auctoris noſtri verba, ſic legerim*, varioque flexu eluderent hoſtem. deinde vt primùm ſenſit minùs agiliter aduerſam partem moueri, progreſſus, prælaſſatos facilè ſuperauit. *Item lib.* II. *cap.* VI. *exemplo* V. *repone*, inſecutus, *pro* inſecutos. *& lib.* III. *cap.* X. *exemp.* I. eruptione, *pro* irruptione.

M. Craſſus bello fugitiuorum apud Cathenam bina caſtra cominus cum hoſtium caſtris vallauit. nocte deinde commutatis copiis, manente prætorio in maioribus caſtris, vt fallerentur hoſtes, ipſe omnes copias eduxit.] *Ita poſtrema Colonienſis editio, vt primâ fronte videtur, omnino abſque ſuſpicione mendi. nihilominus tamen, vt locum diligentiùs examinarem, militaris diſciplina in cauſſa fuit.* M. *Craſſus à Romano populo imperator miſſus contra Spartacum, legatum habuit* L. *Quintium: illum maioribus caſtris in quibus prætorium erat, inſediſſe certum eſt, minoribus verò legatum. nunc vt de nocte copias illi commutarint, relicto, vt ait, in caſtris maioribus prætorio; habuerit hoc ſpeciem aliquam & occaſionem fallendi hoſtis, vt qui maiores copias illi vallo oppoſuerit, vnde maiorem hoſtium impetum metuebat. Sed quid nunc illo faciamus, quòd ipſum* Craſſum *omnes copias eduxiſſe ſubdit? an hoc ex diuerſis caſtris fieri potuit? nunquam hodie credam. Etenim commutatas copias fuiſſe falſum eſſe indicat editio Pariſienſis, in qua non* commutaris copiis, *verùm* cõmunitis copiis *legitur. Immuto leuiter & corrigo* cõminatis copiis. *Valet autem* cõminare, *idem quod* cogere, in vna caſtra colligere. *Feſtus*: Agaſones equos agẽtes, id eſt, minãtes. *Idẽ*, Agere modò ſignificat ante ſe pellere, id eſt minare, modò ſignificat iurgari. *Apul.* 9. *Mileſiarũ*: Nam ſenex claudus, cui noſtra tutela permiſſa fuerat, vniuerſa nos iumẽta, id horâ iã poſtulante, ad lacũ proximũ bibendi cauſſa gregatim prominabat. *Idem lib.* 7. Illi (*inquit*) vinarios vtres ferẽtes & gregatim pecua cõminantes. *Hæc illa ſunt quibus coniecturã noſtram ſtabiliendam ratus ſum: nam quòd à Liuio huius belli ſcriptore, aut à Plutarcho in* M. *Craſſo opẽ exſpectabam, fruſtrà erat.* exemp. 34.

Triginta quinque millia armatorum eo prœlio interfecta cum ipſis ducibus, Liuius tradidit.] *Non licuit nobis eſſe tam beatis, vt à Liuio ſcriptam hanc hiſtoriam legeremus; quippe cum multis aliis illius auctoris ſcriptis, hæc quoque iniuriâ temporum interiit. Igitur Epitomen illius libri* XCVII. *audiamus:* Exemplo eodem.

M. Craſſus

M. Craſſus (*inquit*) prætor primum cum parte fugitiuorum, quæ ex Gallis Germaniſque conſtabat, feliciter pugnauit, cæſis inimicorum xxxv. millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco deinde bellauit, cæſis cum ipſo millibus XL. *Locu expendant quibus plus otij eſt, diſſentiunt enim hi ſcriptores de caſorũ numero. Neq. ea tantùm varietas hoc loco cõſideranda; ſed & quæ de nominibus ducum eſt, ſeu præfectorum militarium. Frontinus noſter lib. II. cap. IV. exemplo VII. Ganimocum appellauit; vel, vt in aliis eſt, Tanonicum, quem hoc capite Gaunicum nominat. eundem alij Cannitium vocandum cenſent; idq; ex Plutarchi Craſſo: in quo non leuiter errant. Plutarchus enim Cannitium iſtum, Craſſi, nõ Gallorum aut Spartaci partes ſecutum indicat. De bello hoc Spartacio, conſuleudi præter Plutarchum & Liuium, Appianus, Eutropius, Florus libro III. cap. XX. Oroſius lib. V. cap. XXIV.*

CAP. VI. exemp. 4. Cùm ad Thraſymenum incluſi Germani acerrimè pugnarent.] *Abſit vt Germanos ad Thraſymenũ cum Hannibale congreſſos librarij nobis perſuadeant. neque enim ij ſunt Germani, vt contractam temeritate C. Flaminij* COS. *ignominiam, tam facilè patiantur in ſe derivari. Emendo,* incluſi Romani. *ita iubent Liuius lib. XXII. Oroſius lib. 4. Florus lib. II. Valerius lib. I. Silius lib. V. Plutarchus in Hannibale, & in Fabio: item Frontinus noſter lib. 4. cap. 7. exem. 25.*

CAP. II. exemp. 5. Aurum quod parentes eius redempturi captiuam domum Scipioni attulerant.] *Exiguum eſt quòd monebo; tamen facere non potui, quin monerem: ſcribendum videlicet,* domo Scipioni attulerant. *Vide Val. Maximum libro IV. cap. III. Liuium lib. XXVI. Gellium lib. VI. cap. VIII.*

CAP. XIII. exemp. 5. Deiecit ſe in alueum, eumq. in armis & vulneribus oneratus tranauit.] *Fuit qui hæc ita mutaret,* eumq. & armis & vulneribus oneratus. *quod ferrem facilè, ni Pariſienſis editionis lectionem peſſimam eſſe pronuntiaſſet; quam ego & genuinam & optimam eſſe probabo. ea talis eſt:* eumque non armis ſed vulneribus oneratus tranauit. *Dictum illud* non armis, *quaſi* non ſolùm, non tantùm armis. *de quo Græciſmo dixi in libello De particulis linguæ Latinæ; eumq; magnos viros & in Ciceronis lectione imitationeq; aſſiduos præteriiſſe oſtendi; & parùm abfuiſſe, quin illorum temeritate Cicero in Verrinis vulnus acceperit. Vnum Ciceronis teſtimonium adhibere viſum eſt ex ea pro Sextio:* Eaq. non ſilentio conſulum diſſimularentur; ſed & voce, & ſententia comprobarentur. *Similia qui volet, in Pandectis iuris obſervata; petat ex Antonij Auguſtini lib. II. Emendationum, cap. I.*

IN LIB.

IN LIBRVM III.

TVM illos victoriam adeptos, cùm quadridui iter biduo arripuerunt.] *De perrependo vel erependo non ſimit nos hoc loco cogitare eorum verborum ſignificatio; vt quæ tarditatis ſint, & teſtudineo gradui conuenientes voces. Caninam illam litteram malè geminatam arbitror: ſcriptum quippe à Frontino fuiſſe*, aripuerunt: *quod valet*, abripuerunt. CAP. I. exemp. I.

Fiducia conditi commeatus proprio tritico abuſos, initio ætatis aggreſſus, inopia cõpulit ad deditionem.] *De hoc loco ſententiam dico, at ſuſpenſa manu; ſcribendum videri*, propere tritico abuſos. *quanquam non immeritò, triticum proprium, & hoc frumentum quod ex fœdere acceptum condiderant, oppoſita dicere quis poſſit. Illud minimè prætereundum,* τὸ abuſos, *non eam hîc notionem habere, quam vulgus putat, ſed proinde eſſe, ac ſi dixeris Conſumpſiſſe. Plautus Aſinaria, Scena Vbi ſunt:* Vbi ſunt quæ dedit? abuſa ſunt. *Idem Bacchidibus, Scena* In Præeo. *Similiter interpretatus doctiſſimus Adrianus Turnebus illud Terentij,* CAP. IV. Exem. VII.

Nam in prologis ſcribundis operam abutitur.

Eandem vocem ex optimis membranis noſtris repoſuiſſem in conſtitutione Imp. Iuſtiniani, ni præueniſſet Ludo. Ruſſardus, l. vbi adhuc, 29. C. de iure dotium: Ita tamẽ, vt eadem mulier nullam habeat licentiam eas res alienandi viuente marito, & matrimonio inter eos conſtituto: ſed fructibus earum ad ſuſtentationem tam ſui, quàm mariti, filiorumque, ſi quos habet, abutatur. *In vulgatis libris eſt* vratur.

Index huius capitis procul dubio depranatus. quod enim vulgo editur, CAP. VII. De fluminum deriuatione, & vitatione aquarum; *id neque idonea ſententia ſit, neque mentem auctoris exprimit. Corrigo igitur*, & vitiatione aquarum. *neque enim de vitandâ; ſed de corrumpendâ, inficiendâ aquâ hîc agebatur. quod & res ipſa, & quod ſubditur Cliſthenis ſtrategema clamitat; his verbis:* mox afflictis ſiti reſtituit aquam elleboro corruptam.

Caduceorum ciuitatem amne cinctam.] *Nullâ in re magis ineptiunt librorum deſcriptores, quàm in populorum nominibus; quos illi ſæpe nouos dant; interdum non ſecùs atque Peliam recoquunt. Emendandum ex hiſtoriis eius æui,* Cadurcorũ ciuitatem. *Hi Cadurcenſes quoque poſt appellati, vt videre eſt in Itinerario. Cæſar* VII. *belli Gallici:* Senones, Pariſios, Pictones, Cadurcos. *Ibidem,* Lucterium Cadurcum ſummæ hominem audaciæ. *Iterum libro* exemp. 2.

eodem, Rutenos, Caduꝛcoſque ad fines Volgarum depopulandos mittit. *Hinc videre eſt, non temerè nos in reſtitutione huius loci verſatos. qui volet, adiungat Ptolemæum lib.* II. *cap.* VII. *Plinium lib.* IV. *cap* XIX. *Strabonem lib.* IV. *Meminit horum Mantuanus quoque:*

Aluerni, Meldiqúe ſimul, forteſque Cadurci.

Narbonenſis prouinciæ Galliæ, & Aquitaniæ populi, & ciuitas Epiſcopalis in prouincia Bituricenſi Caors.

Exemplo 4. Foſſam pariter & aggerem inſtituit, vt in vſum eius exiſtimarent homines egeri terram.] *In Pariſienſi editione erat*, aggeri terram, *quod aliis non placuit. Veruntamen, quamquam ferri hoc poterat (vſitata enim ſcimus Planto, aliis Rom. ſcriptoribus* aggerere bona, aggerere aquam, aggerere herbas;) *nobis tamen libet verum eſſe*, aggerari terram. *Ex multis teſtimoniis quæ ſuppetunt, pauca tantummodò dabimus.* Q. *Curtius lib.* IV. Profundum mare quod vix diuina ope poſſet impleri: quæ ſaxa tam vaſta, quas tam proceras arbores poſſe reperiri: exhauriendas eſſe regiones, vt illud ſpacium aggeraretur. *Arnobius primo libro Aduerſus gentes:* Quæ gentes famem ſenſerint horridam, & aggerata interierint vaſtitate. *Apuleius ſecundo de Aſino:* Ac ſic aggeratis in cumulum ſtragulis & effultis incubitum.

CAP. VIII. exemp. 1. Philippus cùm Trinaſſum caſtellum nuda vi capere poſſet.] *Vidi editiones, quæ* Teenaſſum *appellarent. alij* Trineſſum *& gentiles eius* Trineſcos *vocaſſe videntur. Adi Stephanum & alios. & pro* nuda vi, *ſubſtitue*, nulla vi. *operarum nempe culpâ mendum illud enatum eſt.*

CAP. IX. exemp. 2. Aquarum ſono, qui operis ſtrepitum obſcurabat.] *Longiùs videbatur petitus hic tropus: quare locum ſuſpectabam: ac primùm*, obturabat *reponi poſſe credebam. ceterùm in eo nondum mihi potui ſatisfacere.*

Exemp. 3. Eripi poſſe caſtellum.] *Parùm abeſt quin legendum cenſeam*, erepi poſſe in caſtellum. *De eo quod ſubſequitur, liberiùs pronuntiabo:* vt proſpectus viſuſque per ſaxa facilior foret. *nimis hoc ineptum, nimis, inquam, abſurdum. quapropter reſcribe*, proſpectus niſuſque. *Hanc emendationem Criſpo Salluſtio debemus; qui in Iugurthâ, dum præſens enarrat ſtrategema*, modò eminentibus (*inquit*) ſaxis niſus Ligus. *item paulo pòſt*, capite atque pedibus nudis, vti proſpectus niſuſq. per ſaxa facilior foret. *Iterum ibidem:* quæ dubia niſui videbantur potiſſimùm tentare. *quinimò Frontini noſtri verba ſubſequentia hanc emendationẽ planè confirmant:*

ait enim,

dit enim, quibus in aſcenſu nitebatur. *Curtius lib.* VII. Nihil tam altè natura conſtituit, quò virtus non poſſit eniti. *Idem*: Per has difficultates enituntur in verticem montis.

Opperirenturq. tempus, quo ipſe noctu appelleret.] *Si retinemus τὸ* noctu, *nullus haud dubiè uſus erit iſtius doli. neque enim is oppidanorum mos eſt, portis patefactis hoſti aduentanti de nocte occurrere. quæ res facit, vt libentiùs legerim*, interdiu appelleret. *Nihilominùs vt cetera omnia, itidem hoc indicio doctiorũ lubens meritò relinquo: & videant iidẽ illi ſitne paulò inferiùs reponendum*, impetum fecerunt, *pro eo quod vulgò circumfertur*, impetũ facerent. Exemplo 4.

Cùm conſtituerent.] *Mirum nî Frontinus ſcripſerit*, quò cùm confluerent. *vel ſic*, cumque eò confluerent. Exemplo 6.

Aliqui & iumentum in aduerſam partem infulſerunt.] *Facile ſit adferre verbum rei ſignificandæ conueniens: ſed impudens planè ſit à libris diſcedere, ſi ſententia conſtitui poßit ex iis, quæ iſthinc ſuppeditantur. Ora Pariſienſis editionis habebat*, auerſam partem inflixerunt. *miror inde non potuiſſe emendari ab amico noſtro, qui fatetur ſibi* N. L. *poterat enim ſic*, aliqui & iumento in auerſam partem inflixerunt. *vel hoc modo*, aliqui & iumento auerſam partem inflixerunt. *coniuncta nimirũ cum verbo veteri* Fligo, *præpoſitione, quæ tamen caſum præcedentem regat. Eadem hallucinatio & in Curtij lib.* VII. Idem Aſiam, & Europam finis interfluit. *De Tanai fluuio illa dicuntur. Veram & genuinam ſcripturam eſſe præſtabo, quam in membranis repererant alij, quamq; malè illi repudiârunt. hanc ſcilicet:* Idẽ Aſiæ & Europæ fines interfluit. *Certè vſitata, imò & Curtiana phraſis; libro* III. Pinarum (*inquit*) amnem, qui duo agmina interfluebat. *Idem lib.* VII. Viginti millia latronum erant, fundis ſagittiſq. pugnam inuadunt. *Idem lib.* IX. Ne infregeritis manibus meis palmã, qua Herculem, Liberumque patrem, ſi inuidia afuerit, æquabo. *Iterum libro eodem*: quàm procul abeſſent mari. *Pari phraſi ab illo ſcriptore dictum illud lib.* V. Perſequi idipſum iter, quo pridie pulſi fuerant, ne dubitaret. *quo loco quàm varient codices, quàm æſtuent correctores, non eſt nunc pretium operæ referre. Redeo vnde diſceſſeram. Iumento in partem auerſam litteras quandoque inflixiſſe, id eſt per poſticum commiſiſſe, ait noſter Frontinus, donec tranſiſſent ſtationes hoſtium. idem innuit, quod proximè præmiſſum eſt*, pecoribus quidam inſuerunt litteras. CAP. XIII. exemp. 4.

Vt cruribus velut gubernaculis dimiſſis.] *Scribe* demiſſis. Exemp. 5.

CAP. XIIII. exemp. I. Vigiles quoſdam excitauit.] *Legendum meo quidem iudicio* exciuit. *non hoc primùm eſt, cùm hæc verba* excitare *&* excire *in mutuum locum immigrârunt. Deinde quis hoc toleret, cui vel mica ſalis inſit; à tribuni cornicularijs, vel à circatoribus vigiliarum vigiles excitari? Apuleius* VIII. *De Aſino, extremo:* Tinnitu cymbalorum & ſonitu tympanorum, cantuſque Phrygij mulcentibus modulis exercitus, procurrit obuiam. *non eſt per ſententiam, vt aliter iſte auctor ſcripſerit, quàm* modulis excitus. *Cic* III. *Officiorum:* Súntne igitur inſidiæ, tendere plagas, etiamſi excitaturus non ſis, nec agitaturus? *malim,* exciturus. *Idem verbi videbis reſtitutum auctori De viris illuſtribus à doctiſſimo adoleſcente Andrea Scotto. Lubet ad alios quoque ſcriptores excurrere; & Q. Curtio Rufo duo vulnera obligare: imprimis lib.* VIII. Itaque protinus iniicit fratri manum, & in regiam peruenit: excitiſque cuſtodibus corporis ad ſalutem regis pertinere, quæ adferret, adfirmat. *Iterum libro eodem, paucis admodùm interpoſitis.* Ptolemaum ac Leonatum excubantes ad cubiculi limen exciuerunt. *vbi vulgò legas,* excitatiſque excitauerunt.

CAP. XV. exemp. 4. Quia frumento defici videbantur, horrea tota nocte circumduxerunt: captiuos deinde præciſis manibus dimiſerunt.] *A'nne mirum eſt depranatiſſimam illam interpunctionẽ adhuc non mutatam? repono* horrea tota nocte circumduxerunt captiuos: deinde, *&c. phraſim, ſcio, animaduertis; de qua nos paulo antè egimus.*

CAP. XVI. exemp. 2. Etiam ex conſuetudine vt ſocij exciperentur.] *Diſtractione prioris vocis ſententiam iuuo,* Et iam ex conſuetudine.

Exemp. 3. Per tempus idoneum datis pollicitis.] *Iam dia illa* pollicita data *erant: boni correctores, cùm figuratam verbi* ducere *ſignificationem non caperent, aliò, neſcio quò, nos abducere conati ſunt. eos ſequatur qui volet: ego hîc conſiſto; & reperi qui ad meas partes accederent; ſcriptum videlicet à Frontino fuiſſe,* ductis pollicitis. *Vt liquidiùs de re indicare poſſis, en in promptu teſtimonia. Cæſar:* ducere diem ex die Hædui. *Cicero:* ſuadere inſtitui, vt bellum ducerent. *Par phraſis illa Curtij:* Trahendi belli vix vllam eſſe rationem.

Exemp. vlt. Qua ſpe ſimulatos Thracas emiſit.] *Vide recténe cõſtituta ſit ſententia adiectione vnius litteræ,* ſpe ſtimulatos. *Curtius lib.* IV. ſatiſque omnibus ſtimulatis opus orſus. *quo loco legendum aliquando putaui,* ſatiſque. *ceterùm non id iam agitur. Iterum Curtius lib.* VII. tandemque eodem metu ſtimulante. *Denique nemo*

non

non dixit, ſpe, metu, pollicitis, præmiis ſtimulari, incitari, *&c.*

Cùm exemplum hoc ſuſpectum mihi eſſet de mendo, idq; de diſciplina militari cognitum haberem, pluribus copiis minora interdum caſtra fieri ſolere, quò hoſtes lateret militum numerus; eò coniectura ductus ſum, vt emaculandum putarem hac ratione, in caſtris, quæ arctiora ſolito induſtria fecerat; *pro,* ampliora ſolitò. *pòſt vidi & hiſtoriâ ipsâ caſtramentationem illam, quam ſuſpicatus fueram, comprobatum iri. Cæſar* V. *belli Gallici*: Conſedit *(inquit) &* quàm æquiſſimo loco poteſt caſtra communit. atque hæc etſi erant exigua, per ſe vix hominum millium ſeptem præſertim nullis cum impedimentis; tamen anguſtiis viarum quàm maximè poteſt contrahit; eo conſilio, vt in ſummam contemptionem hoſtibus veniat. CAP. XVII. Exemplo 6.

Quare prœlio aptatos.] *Dicam quod ſuſpicor, legendum videri,* qua re prœlio captato. *interim auditurus quid ſint dicturi alij.* Exemplo eodem.

Continendo militem iuxta munimenta.] *Error, ni fallor, ex notis, quibus olim vtebantur librarij. corrigendum iudico,* intra munimenta. *Neq; illò ſola coniectura me duxit, ſed auctoritas ipſius Cæſaris, à quo didici, Q. Titurium hunc Sabinum legatum ſuum, etſi idoneo omnibus rebus loco, tamen caſtris ſeſe tenuiſſe: eaq; re non ſolùm hoſtibus Gallis in contemptum veniſſe; verùm etiam Romanorum militum vocibus nonnihil carptum. Cæſar libro* III. *belli Gallici.* Exemplo 7.

IN LIBRVM IV.

Qvo facto, quos tum habebat.] *Locus dubio procul non integer: quem vide, ſi de coniectura rectè emendârim,* quos ſecum habebat. CAP. I. exemplo 8.

Magnum de hoc exemplo certamen, & in quo perpurgando duos ſcio amicos meos operam poſuiſſe. in libris vulgatis ita editur, M. Cato memoriæ tradidit in furto comprehẽſis, inter cõmilitones dextras eſſe præciſas; aut ſi lentiùs animaduertere voluiſſent in principes, ſanguinem miſſum. *Fuit qui abiectis primùm verbis illis,* inter cõmilitones, *reliqua ſic legeret & interſtingueret:* aut ſi leniùs animaduertere voluiſſent, in principiis ſanguinem miſſum: *quòd præter alias notiones, principia locum in caſtris denotent, vbi & aperta vena hanc animaduerſionem in milites exercuerint. eam opinionem alter quoque approbauit. Attamen alia mihi ſtat ſententia, & quod liberum ſemper fuit, ab amicis hîc diſſentio. nam ab eo quod editiones vulgatæ expreſſum habent, nihil abiicio: & quod amplius eſt, nihil immuto; niſi forte legi mauis,* at ſi lentiùs animaduer- Exemplo 17.

tere voluiſſent in principes. *Sic enim exemplum totum accipio, vt principes ſeu principales milites, qui priuilegiis muniuntur, opponantur gregariis, contubernalibus, quos hîc à Catone Commilitones appellatos reor. Præterea acerbior pœna, ac ſubita magis, præciſio dextræ: lentior, vel (ſi aliam lectionem hactenus amplecteris) lenior animaduerſio, quæ ſanguinis miſſione infertur. de qua pœna nos ad Vegetium, & multis vir clariſſimus Antonius Muretus in ſuis Variis.*

Exemplo 21. Qui exercitum deſeruerant damnati.] *Perlibenter nomen* exercitum *abiecerim, quòd ſciam apud antiquos ferè abſolutè* deſerendi *verbum, itidem* deſertorum *vſurpari. teſtes mihi Iureconſulti noſtri plus mille locis. eam phraſim ope veterum codicum, & apud Vegetium repoſui, & in quadam conſtitutione Codicis Iuſtinianæi. Cæterùm ne longius abeamus, ipſum potiùs Frontinum in cauſa propria aduocandum puto, hoc eodem capite, exemplo* XVIII. certum *(inquit)* ſi deſeruiſſent, manere ſupplicium.

Exemp. 27. *Exemplum iſtud aliis perſanandum relinquo. Verba illa,* ne auxilia ei ſubmittantur: *S. littera geminata ſic repono,* ne auxilia eis ſubmittantur. *è reliquis vix ipſe Frontinus, ſi proponantur vt nunc ſunt, ſe expedierit. Conſuleudi Hiſtoriographi, & ipſe Frontinus libro eodem, capite eodem, exemplo tertio à fine. Item Linius & Valerius Maximus lib.* II. *cap.* VII.

exemplo 29. Quorum ſtationem hoſtis perruperat, galeatos & diſcinctos perſtare in principiis iuſſit.] *Aliud profectò latet in his verbis,* galeatos & diſcinctos, *quàm arbitrere. A nne galeam Frontinus illi reliquerit, qui iam antè militari cingulo à Sylla priuatus eſt? nunquam inducar, vt credam. mutanda fortè vulgata lectio,* diſcalceatos & diſcinctos perſtare in principiis iuſſit. *Frontinus exemplo ſuperiori:* cincto togæ præciſo, ſoluta tunica, nudis pedibus, in principiis quotidie ſtare, dum vigiles venirent, iuſſit. *Paribus ferè verbis Valerius Maximus lib.* II. *cap.* VII. Iuſſit eum toga laciniis abſciſſis amictum, decinctaque tunica, nudis pedibus à manè in noctem vſque ad principia, per omne tempus militiæ adeſſe. *Suetonius Nerone:* prodierit in publicum, ſine cinctu, & diſcalceatus.

Exem. vlt. Stipendium ei annuum non daretur, æraq. reſcinderentur.] *Ora libri Pariſienſis habebat,* numeroque reſcinderentur. *Id ſi recipiamus, de vi Frontinus agere poſſit. qui enim numero reſcindebantur, milites innumeri è matriculâ ſublati dicebantur & milites eſſe deſinebant. at de his nihil minùs quàm ſomniauit hoc loco Frontinus: agit enim de iis, quos alij Æredirnos vocârunt. de quibus nos in*

Commen-

Commentario ad Vegetium. Tum pro vulgata ſcriptura teſtimonium, præter alios dicet Valerius Maximus dicto cap. VII. neq. ſtipendium anni procedere, neque æra dari voluit.

Rutilianum quendā minorem.] *Res periculoſa eſt, fateor, abſque veterum codicum adiumento in emendatione ſcriptorum verſari: pergam tamen vt cœpi, quod felix faustumq; ſit; reponamq; quanquam minorem. Cui optio dabatur duorum exercituum, enim elegit, quem diſciplinâ prænalere intellexit, etſi numero inferiorem.* CAP. II. exemp. 2.

C. Cæſar ſeditione in tumultu ciuilium armorum.] *An retinendum ſit, τὸ ſeditione, aliis conſiderandum relinquo.* CAP. V. exemp. 2.

Inde optima ſpolia retulit.] *Dij vobis malefaciant audaciſſimi nebulones, qui bonis ſcriptoribus corrūpendis ita ſedulam nauatis operam. Emendo,* opima ſpolia: *quorſum enim illa præcedentia,* ducem quoque eorum trucidauit? *Ea ſpolia opima quæ dux duci detrahebat. teſtes mihi Liuius, Plutarchus, Feſtus, alij, inter quos Varro: qui tamen illius vocis ſignificationem amplianit. Non abſimile mendum in* II. *Apuleij de Aſino.* mittit mihi Byrrhena xeniola, porcum optimum, & quinque gallinulas. *ſcribo,* porcum opimum. *Apud eundem Apuleium paulo pòſt,* non paruas ſtipes, imò verò mercedes optimas iam conſecutus. *iterum legerim* opimas. Exemp. 4.

Vt centum denariis murem veniſſe proditum ſit.] *Ampliant & addunt ad eam ſummam alterum tantum Plinius lib.* 8. *Naturalis Hiſtoriæ cap.* LVII. *& Valerius Maximus lib.* VIII. *capite* VI. *Verum enimuero an is accedendum ſit, reſtituendumq; ducentis denariis, ipſi viderint.* Exemplo 20.

Æginenſes, cùm à Viatotis liberi & coniuges cæderentur.] *Qui illi Viatoti, ſine vt in Pariſienſi editione erat,* Viathoti *eſſent, ignorabam fateor: quare ſuper eo nomine Ianū Palmerium noſtrum quoque conſului, qui verbis ſcriptoris huius lectis ac relectis, reſpondit legendum videri,* cùm à Bœotiis liberi. *neque Apollinis magis verum atque hoc reſponſum fuit.* De Bœotiis *Strabo lib.* IX. *Ptolemæus lib.* III. *Pauſanias, alij. Sunt etiam qui Æginenſes illos, Æginenſes potiùs nuncupandos arbitrantur, ab Ægio oppido Peloponenſi.* Exemp. VII.

Quarum iactus & pondere foret noxius, vt diffundendo quæ cōtinuerant alimentum præſtarent incendio.] *Germana Frontino ſcriptura, atque diſtinctio reddenda,* & pondere foret noxius, & diffundendo quæ continuerant, alimento incendio. CAP. VII. exemplo 9.

Tigracus cùm edixiſſet futurū, vt ex Volonum numero.] *En quàm portentoſa nomina innexerint inepti illi, monſtrorum* Exemplo 24.

potiùs, quàm hominum digni nomine. Voces quæ coaluerunt ex notis, ita distrahamus Ti. Gracchus. *illis verò librariis non fortunam casumq; seditiosorum Gracchorum; sed mentem meliorem optemus. Nihil erat hac emendatione facilius: quare miror tot correctores hoc mendum non animaduertisse.*

Exemplo eodem. Totum sibi exercitum Volonum vicisse videri, quòd hostes fugissent, & sic eos, & sua fide, & ipsorum metu exsolutos recepit.] *Ad oram libri Parisiensis pro* fugissent, *adscribi* fuissent *non sum nescius. at non video quâ sententiâ id recipi possit. Legerim potiùs,* fecisse videri. *vel hoc modo,* misit qui eis dicerent, id totum exercitũ Volonum fecisse videri, quod hostes fugissent. *Liuium consule libro* XXIV. & *videbis non vsquequaque cum Frontino illi conuenire.*

Exemp. 29. Vt delectos ex toto exercitu.] *Mirum, vt procul in suas terras hinc ableganda particula* vt: *ac paulo pòst legendum* iubere, *pro,* iuberent. *quem ad modum reliqua verba infinitè pronuntur subsequentia,* armare incipere.

Exemplo eodem. Qui velocissimi videbantur, & mediocris staturæ erant, parmulis non amplis.] *Pro* parmulis *scribi voluêre Parisienses, spathulis. sed crassus ille error est. Audi quæ postea his velitibus arma auctor noster tribuit,* galericulis, gladiisque ac septenis singulos hastis quaternorum circiter pedum armare. *Parmulam, id est, minorem clypeum, tripedalem scilicet, & breuiorem, quàm erat equitum, velites gestasse, ad Vegetium doceo ex Liuio, Valerio Maximo, Orosio,* Eutropio.

Exemplo 32. Ora oculosque eorum gladiis peti iussit; & sic aduersam faciem cædere coëgit.] *Caueris credas Frontini hanc scriptionem esse. quid enim dicent illa,* ora oculosque petere, *ab his,* aduersam faciem cædere? *vide quantas turbas det vnius vocula immutatio, vel adiectio litteræ. corrigo,* & sic auersâ facie cedere coëgit: *volentibus historiographis, & sententia idipsum flagitante. Tria enim hominum millia à Cæsare ad hoc dilecta atque instituta memoriæ proditum est, vt longioribus telis, nobilium Rom. qui à Pompeio stabant, non crura, aut femina; verùm oculos & vultus obnixè peterent ac ferirent. Inde vt inuenes illi coma, & ætatis flore decòri ferrum ante oculos versari viderunt, statim abiectis animis, faciem auerterunt, ac fugientes cæsi sunt. auctor* Plutarchus *in* Pompeio; *iterum in Cæsare. Appianus* II. *De bello ciuili; item alij.*

FINIS.

LOCA

LOCA ALIQVOT
A
FRANCISCO MODIO BRVGENSI
IN
SEXTO IVLIO FRONTINO
OBITER NOTATA.

Libro primo.

NEMINI volebat commiſſum.] *Ita emendandi, cùm anteà paſſim legeretur*, quia hoc nemini volebat innoteſcere cõmiſſum, nihil nuntio reſpondit qui ad eũ à cõſilio erat miſſus, tamen *&c. Primum enim illud* innoteſcere, *in quodam impreſſo (mſſ. enim huius auctoris libris deficimur) nõ erat: & illud* à filio, *verũ eſſe, teſtãtur omnes Rom. rerũ ſcriptores, & in iis Liuius lib. 1. Decad. 1.* CAP. I. Exemplo 4.

Natione Cyrreſtem.] *Alij:* Tyrieſtem. *ſed fruſtrà ſunt. Cyrreſtes dictus à Cyrro, vrbe Syriæ: de qua re vide Stephanũ De vrbibus, & Ioſ. Scaligeri diuinas ad M. Varronis cap. v. lib. III. de re Ruſt. annotationes; ſeu oracula ſunt.* Exemplo 6.

ſub quibus.] *Non placet hoc, nec habeo quod dicam aliud, ſed tamen non placet. vtique, cùm præcedentia alij ſic legant:* profectionis ſuæ ſenſus obtexuit Galliarum. Exemplo 8.

vereris ne tubam.] *Rom. editio*: vereri ſe ne tuba id audiat: *ora libri Wecheliani*, vereris ne tuba id audiat. *illud tolerabile, hoc minimè.* Exemplo vlt.

intellexit quod.] *Deeſt* coniunctũ, vnitum, *aut ſimile quid.* CAP. II. Exemplo vlt.

neque obſidioni.] *Toleranda ſcilicet. Aliàs legitur* ſubſidioni; *& mox* amandandi, *pro* emittendi. CAP. III. Exemplo 6.

aſſecutus eſt vt Poro.] *Ita procul dubio ſcribendum; & nugas agunt, qui legunt*, & vbi eo more exercitationis aſſuetus eſt, quia Porus aduerſa ripa caueret. CAP. IIII. Exemplo 8.

Monœcium traiecit.] *Quî potuit? Monœcus Liguriæ portus cùm ſit, teſte Plin. lib. III. cap. v. ſiue, ſi Lucretio credimus, ſtatio potiùs, nominis ratione ab Hercule ſortita, qui prope eũ locũ habebat ædẽ, in qua ſolus colebatur? omnino eſt reſtituendũ* Monychium, *ſiue* Munychiũ, *aut certè* Munychiæ: *eſt enim Munychia tumultus oris anguſti, à quo protendebatur murus 40. ſtadiorũ longitudine, Athenas cum Pyræeo* CAP. V. Exemplo 7.

duobusq; aliis portubus connectens. vide Plutarchum in Phocione. Dicta & Diana Munychia, quæ apud Pygellam colebatur. Strab. lib. XIV.

Exemplo 11. similibus foſſis c.o.t.d.t.caſtra confodit.] *Aliæ editiones:* ſublimibus foſſis c.o.t.d.caſtra confudit. *non placet.*

Exemplo 12. locóque iniquo circumuentus.] *Benè quòd idem hoc exemplum lib. IV. cap. V. iiſdem verbis repetitur. hic enim vocibus aliquot, quas nos inde ſuppleuimus, truncatum, abſque vlla idonea ſententia ita legebatur:* prædatum profectus ad Haſdrubalem, & ad primos tantùm *&c.*

illas quoque anguſtias.] Ille *vulgato in* illas *commutato, & reliquis ita conſtitutis, vt editiones vett. legebant, locum emendani. qui anteà in impreſſis omnibus (& iam de iis loquor, qui proximis quinquaginta, ſexaginta annis, prodierunt) malè ita circumferebatur:* Ille per anguſtias, noctu eruptione facta cùm eluctatus eſſet, Decius incolumis cum militibus conſuli acceſſit.

Exemplo 15. Qu. Cœditium.] *Vide Agellij, ſiue A. Gellij, Noctes Atticas lib. III. cap. VII.*

Calpurnium Flammam.] *Pro cognomine huius Calpurnij irrepſerat in libros vox* fama: *ſed peſſimè. vide Florum cap. 2. lib. 2. & Plinium lib. XXII. cap. VI.*

Exemplo 16. Caudinæ cladis.] *Aliæ editiones;* Claudianæ c. *Sed fugit eos ratio; digniores q; ſunt ad furcas Caudinas qui ablegẽtur, quàm qui in officinis typographicis præſint; qui nobis ita contactu ſuo omnia fœdant.*

Exemplo 17. ad exercitum hoſtium.] *Fortè an leg.* ab exercitu h.

Exemplo 20. in Veſuuio obſeſſus.] *Hæc proculdubio vera lectio eſt; quidquid illi inſaniant, qui modò* Lesbio, *modò* Besbio, *modò denique* Veſpio *portenta mera; non montium nomina hîc ſomniant. vt enim Plutarch. (in M. Craſſo) nomen ipſum montis non ponat, coniiciendum tamen relinquit, ex deſcriptione eius, non alium ſe quàm Veſuuium (qui Campaniæ non Liguriæ, vt Seruio placet, mons eſt) ſen Veſeuum, (vtroque enim nomine cenſetur) dicere; atque eum Veſuium, de quo Plin. cap. 5. lib. 3. quem vide.*

Clodium ita terruit.] *Habẽt plerq; editiones,* gladio ita terruit: *quam lectionẽ cùm meras nugas viderẽ, conſiderani diligentiùs; & ni fallor, non id quod pueri dicunt, ſed germanã Frontini ſcripturã, quæ eſt ea quam expreſi. Clodius enim Glaber prætor is fuit, cuius à Spartaco ex Veſuuio erũpente, & copiæ profligatæ, & caſtra capta ſunt. Plutarchus in M. Craſſo, & Florus lib. 3. ca. 20. cuius verba adſcribã, quòd ea & huic & ſuperiori proximæ emendationi ita cõfirmandæ ſint, vt ſperẽ nullũ deinceps ſcrupulũ in animis hominum de his quidẽ relictũ iri. Sic igitur Lucius:*

cius: Prima velut ara viris mons Veſuuius placuit: ibi cùm etiã obſiderẽtur à Clodio Glabro per fauces caui mõtis &c.

L. Varino.] *Variè huius viri prænomen, ſicut & nomen traditur: dum aliis hoc modo noſtro ſcribitur, cum quibus Plutarchus facit; niſi quòd* Publij *non* Lucij *eidem prænomen eſſe vult: aliis magis placet* Q. Varium *vocare: à quibus ſtat epitome Liuiana: nonnullis etiam* L. Varinium *appellare, potiùs ſedet.*

crura veſte contegere.] *Melius hoc quàm Pariſien.* C. V. Exemplo 25. contingere.

certa Fabio.] cuncta Fabio renuntiaſſent, *alij. & audebo dicere, rectè: quid enim certis renuntiatis, & quod res erat, inſidias metueret Fabius?* Exemplo vlt.

ſuffugere & iter.] *Alij,* fugere. *quidã etiam,* ſufferre. *ſed rectè nos.* ſuffugere *hîc eſt, non re verâ fugere, ſed fugæ ſpeciem præbere.* CAP. VI. exemplo 2.

rates conſternerentur.] *Peßimè quidam,* r. continerentur. CAP. VII. Exemplo 2.

vtilior e. t. q. ſ. c. potuiſſet.] *Aliâs,* vtiliore e. t. q. ſ. c. voluiſſet. *minùs eleganter. Vide Curtiũ lib. 7. longè aliter hæc narrantem.* Exemplo vlt.

ad Sitium mouerent.] *Quidam* à Samnium; *ſed parũ bene & hi, & illi. aut enim Liuij monimenta auctoritate primendum eſt; aut legendũ,* copias ad Cluſium mouerent. *Sic enim ille lib.* x. *Dec.* 1. (*Fabius puta & Decius*) Fuluio vt ex Faliſco, Poſthumio vt ex Vaticano exercitum ad Cluſiũ admoueant, ſummaq. vi fines hoſtiũ depopulentur, ſcribũt. Huius populationis fama Hetruſcos ex agro Sentinate ad ſuos fines tuendos mouit. *Neque Liuius tantùm, ſed & res ipſa ita ſcribendũ clamat. enim* Sitium *vrbem arbitror te, niſi in Vtopia, nuſquã terrarũ poſſe inuenire. &* Samnium *legi non debere, ex eo palã eſt, quòd tum Samnites ad ſua tuenda dilapſuri fuerint, non Hetruſci, quorũ finibus exercitus Samnio (quæ regio Italiæ, inter Picenum, Campaniam, & Apuliam eſt) admotus, damno eſſe nequiret. quæ ratio in Cluſio Thuſciæ, ſiue Hetruriæ oppido, cõtraria eſt. Erat autem & in Vmbria antiquitus Cluſiolum oppidum; cuius meminit Plinius lib.* III. *cap.* XIV. *quem etiam conſulendum cenſeo cap.* v. *eiuſdem libri de Cluſinis nouis, & veteribus Hetruriæ populis.* CAP. VIII. exemplo 3.

& ſonum iuſſit continuare.] *Inuẽni ad marginem Colon. edit.* & ſonum iuſſit, cõtinuere ſe & arbitrarij *&c. omiſſis illis,* quos rerentos volebat. *quæ & ego ſemper vt à mala manu profecta ſuſpectani; ideoq; legendum conieci,* agi mulos cum fremitu & ſono iuſſit, & continuere ſe illi arbitrati caſtra Cæſarem mouere. *neque me adhuc coniecturæ huius pœnitet.* Exemplo 9.

aduocato in Cariam.] *Leg.* auocato in C. Exemplo vlt.

nocenti-

CAP. IX. Exemplo 3. nocentibus attenderunt.] acceſſerunt, *alij. malè : & malim ego* intenderunt.

CAP. X. Exemplo 1. naturam Romanarum.] *Vocem* naturam *in recentioribus omnibus ſine incuria, ſine iudicio alicuius ſine indicio correctoris, omiſſam, ex Rom. antiq. Imp. lib. in locum ſuum repoſui. ſine qua totum hoc ineptè ita legebatur:* Iam, inquit Sertorius, Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum oſtendi, milites: *&c. caſſa nux.*

CAP. XI. Exemplo 3. vt decimam t.p. f. t. cogeret & cæteros puderet.] *Ad oram libri mei erat*, vt decimani t.p. f. t. cogerentur & cæteri pudore ne *&c. ſequor te, quicunque es. Porrò vide hac de re Cæſarem ipſum, lib. 1. de bello Gall.*

Exemplo 6. in ſeruitutem adductis.] *Legerim lubens*, in ſ. abductis.

Exemplo 10. Lucum ex quo.] *Liquet mihi ita legendum : apage igitur illud* locum, *quod vulgò hunc locum occupauit.*

Exemplo 12. ex Scythia.] ex Syria *alij. quod vt hoc tempore in medio relinquo (etſi, cur relinquā, cùm ex Plutarcho in Mario cōſtet, mulierem hanc & natione Syrā, & nomine Marthā fuiſſe) ita malè quoſdam* magam *pro* ſagam *hîc repoſuiſſe aio. Magi enim qui ſint, ſcio; magas neſcio.*

CAP. XII. Exemplo 1. ludite, inquit, milites.] *Alij* audite inquit m. *mihi neutrum ſatis placet.*

Exemplo 3. adhortatusque deuicit.] *Fortè:* adortusque d.

Exemplo vlt. ineunda pugna eſt.] *Quidam:* iucunda p.e.

LIBRO SECVNDO.

Ex Præfatione. Et eorum.] *Mutani diſtinctionē, cùm legerent omnes,* & deinde ea quæ poſt prœlium & eorū quæ ad prœliū *&c. malè. Neque enim dicturus eſt de ſpeciebus eorum, quæ ad prœlium pertinent, vbi de iis egerit, quæ poſt prœlium agi ſolent, cùm id nec rectè nec ordine fieri poſſit: ſed poſtquam de quibus acturus eſt indicauit, quæ ſint ea ipſa, quæ in prœlio, aut poſt prœliū facienda ſunt, tum ſubiungit*, & eorum quæ ad prœlium pertinent ſpecies ſunt; *quæ ſequuntur: ſcilicet tempus & locum pugnæ eligere, aciem peritè inſtruere, inſidiis hoſtem circumuenire, aliaq; de quibus hoc libro acturus eſt.*

CAP. I. Exemplo vlt. apud Ægoſpotamum.] *Alij* Ægeopatamon, *quidā* Egeopotaneos, *nonnulli* Ægeopotamos. *ego ſecutus ſum Stephanū, cui* αἰγὸς ποταμὸν (*ſonat Latinis* capræ flumen) *oppidum ad Helleſpontum eſt, à vicino, vt puto, flumine nomen habens, qui* Ægos *vocatur: Plin. cap. 58. lib. 2. & cap. 2. lib. 4. & ad cuius oſtia ſcimus claſſem Athenienſium à Lyſandro captam fuiſſe. vide Plutarchum in Lyſandro.*

CAP. II. Exemplo 4. auerſumque & eorundem partem perturbantem.] *Sic videor partim ex libris, partim de coniecturâ rectè emendaſſe, cùm legeretur*

garetur peßimè, aduerſumq. & eorundē partem peditū turbatā inſequutus. *peßimè inquā. quod ego correxi, cùm* perturbantem *in quadā editione inueniſſem, litera vna ex voce* adüerſumq. *abiecta.*

cornibus confligatis.] *Puto leg.* c. profligatis. *Nihil tamen volui contra omnium librorum conſenſum loco monere.* CAP. III. Exemplo 5.

Baleares Maurósque.] *Plurimi*, barbaros Mauroſq.; *quaſi non omnes ſint æquè barbari. Liuius:* Hānibal ad terrorē primùm elephantos (LXXX. autē erāt, q. n. v. i. a. a. h.) inſtruxit, deinde auxilia Ligurū Gallorumq., Balearibus Mauriſq. admiſtis. Exemplo 16.

retrò vel in latera.] *Alij:* rectà vel in latera concederent. *quòd manauit à Liuio: in quo eſt*, vt ad impetum elephantorum aut poſt rectos refugerent ordines, aut in dextram læuamque diſcurſu *&c.*

quorum pernicitati.] Q. peruicaciæ, *alij. & rectè: deſperatione enim veniæ, veriſimile eſt tales Italicos fuiſſe.* Exemplo 17.

tum proſignanis.] Tum poſtſignanis, *quidam. & ita videtur legendum planè. Vegetius lib.* II. *cap.* VI. in ſecunda acie poſt aquilam & imagines cohors ſexta *&c.*

paluſtri prœlio Pharſaliæ.] *Hoc mihi merum ænigma eſt. videant & cōſiderent ampliùs, ſi quibus Hortenſii ſphynx domi eſt. à libris enim hactenus adiuuamur, vt alij etiā*, paleſtrialis, *alij* palepharſali *referant. quæ talia ſunt, vt etiā magis mihi aqua hæreat: ſuſpicabar igitur legendum* illuſtri prœlio. *ſed ſomnium hoc merum.* Exemplo 22.

ſed deinde c. i. ſ. r. ad res ſubitas.] Ad res futuras, *alij. inficetè. legerim etiam lubenter & hìc & in ſeqq.* ſed dextro latere *&c. &* ſex *vtrobique pro* ſed, *quod minùs conuenire videtur. Qua de re conſulatur ipſe Cæſar* III. *de bello Ciuili.*

refugiendo diducerent.] *Optimè ita. malè igitur alij*; refugiendo reducerent. *ſententia enim poſtulat verbum quod ſparſum equitem ſignificet*; diducendi *autem huic rei vnicū. Sic Cæſar lib.* VI. Bel. Gal. Dimittendæ plures manus, diducendiq́ue erant milites. *Porrò putem etiam in fine omiſſo τῷ* non, *legi poſſe*, ne quis locus eius victoriam moraretur: *pro* ne quis non locus eius victoriam miraretur. *etſi melius hoc eſt.* Exemplo 23.

Romani fiducia concitati.] *Alij:* Romanis f. concitatis. *ſed quò tum verbum* propulêre? CAP. IIII. Exemplo 1.

Ætolis qui præſidio.] *Intricata lectio; nec in libris auxiliū. nam quod quidam pro* Ætolis, Calliodromiacolis *habebant; id etiam à portento (niſi fortè* Callidromiacolis *ex eo faciendum eſt) propiùs abeſt. Legerim tamen ego ex Plutarcho (qui ſexcentos* Ætolos *cacuminibus* Exemplo 4.

nibus Callidromi montis ab Antiocho præſidio impoſitos, à Catone proſligatos ſcribit) deiectis iugis Callidromi montis Ætolis, quorum præſidio tenebantur: *aut certè*, qui ea præſidio tenebant. *Mallimq; etiam poſteà* ſuper imminentem regiis caſtris collem, *quàm*, ſupereminentem. *Conſiderent docti.*

Exemplo 7. apud Calamarcum.] *Alij*, apud Calamatiũ. *de quibus nihil ſcio, niſi neſcio. Plutarchus ſanè horũ non meminit: ſed hoc dicit tantùm, quæ hîc narrat Frontinus, non procul à ſtagno Lucano accidiſſe.*

Caſtum & Canimocũ.] *Alij*, Caſtrũ & Tanonicũ. *Sed videtur ex Plutarcho legendũ*, Caſtũ & Canicium. *Vide Craſſi vitam.*

Exemplo 10. clarè prædicauit.] *Quidam*: clamare cœpit.

Exemplo 16. interceptus eſt.] *Aliàs* interemptus eſt. *minùs benè.*

CAP. V. Exemplo 8. ſimulata fuga regredi.] *Alij* ſ. f. receſſit. *nonnulli* ſ. f. recedi. *hinc facile eſt videre, verum eſſe noſtrum.*

Exemplo 31. palantes effunduntur & conuulnerant.] *Prius ab editione Rom. eſt; poſterius à coniectura. referebãt enim omnes*, in planis effunduntur & cũ vulnerant *&c.* Nõ placet etiã illud *quod præceſſit*, ſecuri ſeruatiq́ue pabulo, *pro*, ſ. oneratiq́ue p. *Videant eruditi.*

Exemplo 34. apud Cathenam.] Apud Cantennam *alij. fortè*, apud Catanam. *Plutarchus videtur dicere in Rhegij peninſulà factum.*

Caſti & Gannici.] *Repone ex Plutarcho*, Caſti & Cannicij.

Exemplo 40. in Aphrica, bello ciuili.] *Ita ſcribo de certiſſima coniectura, contra omnes libros; in quibus aut* in Aphrico bello, *aut* Aphricæ bello *legitur.*

Exemplo 44. auerſumq́ue deinde.] *Et hoc à coniecturâ eſt, cùm libri* aduerſumq́ue *haberent.*

CAP. VII. Exemplo 4. dimiſit ire legatos.] *Ad oram libri notatum inueniebam*: aliàs, dimiſit per relegatos. *Hinc non dubito, quin faciendum ſit*; dimiſit properè legatos. *& vide, quiſquis es: mecum facies.*

Exemplo 13. reliquis Pompeianarum.] *Lego* reliquiis P.

CAP. XI. Exemplo 2. haberet Catinenſes.] *Pleræque editiones*, h. Cauſenſes. *nugæ. vide Plinium cap.* VI. *lib.* IV. *& cap.* XXXIV. *lib.* VI.

Exemplo 5. nomine Luceio.] *Alij* n. Alicio. *Sequutus ſum, quod Plutarchum in Scipione ſequi video.*

pro nuptiali munere.] *Reliqui*, pro nuptiali gratia reſtituit.

Exemplo vlt. in finibus Vbiorum.] *Hoc feci de coniecturâ, ex voce Cubiorum, quæ quorundam librorum margines occupauerat. nam aliorum*, in finibus Galliarum, *minùs quàm nihil eſt. quid enim Galliæ ad Germanicum? Flori certè ſunt ea verba quæ ſequuntur*: per Rheni quidem

dem ripam quinquaginta ampliùs caſtella extruxit, Bonnam & Geſoniam cum pontibus iunxit *&c. Hinc coniiciat qui volet reliqua; & Vbij quanto interuallo Bonnâ diſtent, conſideret.*

ſi acie fuſi eſſent.] *Malui hoc quàm aliorum,* ſi acie fugiſſent: *& lego* ſpargeretur, *pro,* parceretur. *Conſideret qui volet.* CAP. XIII. Exemplo 1.

eaque ſectantes.] *Alij,* eumque ſectantes: *quidam etiam,* eique inſectandæ Antiochi *&c. quæ quid ſibi velint, niſi fortè ſcribi debet,* eique inſectandæ Antiochi equites moratos, effugit. *quod parum abeſt, quin verum ſuſpicer.* Exemplo 2.

in armis & vulneribus.] *Sic Colonienſis editio: Pariſ. enim peßimè habebat,* eumq. nō armis ſed vulneribus oneratus tranauit. *Malim autem ego,* eumque & armis & vulneribus *&c.* Exemplo 5.

reliquo die.] alto die, *aliàs.* Exemplo 7.

hærētesq. imitati.] *In margine erat,* à ventisq. nutari *gerra.* Exemplo 10.

LIBRO TERTIO.

expreſſit vt.] *Ita omnino legendum; non,* oppreſſit. *nec rectè. pro* Luca *eſt in aliis,* Lueria. *Vide Plinium, Stephanum de vrbibus; alios.* CAP. II. Exemplo 1.

feciſſe dicitur.] *Sequitur in omnibus:* Quintus Curtius, *tanquam eo ſtratagemate ille vſus ſit, in quo riſi ſuauiter, tam multos correctores, non hoc ſaltem vidiſſe, ea verba ab aliquo primùm in margine adſcripta, qui monere vellet, exemplum ſequens à Curtio eſſe, poſteà temerè in contextum eſſe recepta.* CAP. VIII. Exemplo 4.

Delminium.] *Variè hoc legitur, aliis* Delminum, *aliis* Deluinum *ſcribentibus: quos fruſtrà eſſe, cap.* XII. *lib.* IV. *Florus, & cap. vltimo lib.* II. *teſtatur.* CAP. VI. Exemplo 2.

& vitatione aquarum.] *Lege meo periculo,* & vitiatione a. *quod probat & confirmat extremum huius capitis exemplum.* CAP. VII. *Ex inſcriptione.*

egeri terram.] *Ita ſcribo de coniectura, cùm libri* aggeri *habeant. ſuſpicor etiam tertio exemplo vitium ſubeſſe.* Exemplo 4.

velut conſulto præcipiti.] *Probani hoc, præ illo,* cū ſaltu p. CAP. IX. Exemplo 3.

quà nō obſiſtebatur.] *Lectū hoc: & falluntur qui legendum ſtatuunt,* quà non obſidebantur. *quod tamē plures libros occupauit.* Exemplo 6.

ignem aceruis.] *Quid hac emendatione facilius? cùm in aliis libris,* ignem acerbum; *in aliis,* ignem aceruis *inueniretur? & tamen nemo hactenus hoc aut vidit, aut certè videre curauit.* CAP. X. Exemplo 5.

Segobrigenſium.] *Reſtitui his populis ſuum hoc loco nomen, ex exemplo* IV. *cap. ſeq. hîc enim habebant libri omnes aut* Socobrigentium, *aut,* Etobrigenſium, *quæ nihili voces ſunt. etſi, ne exemplo quidem* IV. *quo dixi, rectè legitur in quibuſdam, imò omnibus recentibus libris,* Segobrienſes, *pro* Segobrigēſes. *Segobrigenſes populi Hiſpa-* Exemplo 6.

niæ

niæ Plinio cap. III. lib. III. & Segobrica vrbs eidem eiuſdem Hiſpaniæ cap. XXII. lib. XXXVI. quam opinor eandem eſſe cum ea, quæ Straboni lib. III. Σεγόβριξα vocatur.

CAP. XIII. Exemplo 4. & iumentum in aduerſam partem.] *De hoc loco mihi non liquere fateor. tantùm pono aliàs hîc legi,* auerſam partem inflixerunt. *de qua re cogitabo per otium diligentiùs; interea videant etiam alij, quid ſpei putent.*

Exemplo 6. L. Lucullus Cyzicenos.] *Nota res omnibus: & tamen hoc* Cyzicenos *ita turpiter corruptum in libris pleriſque eſt, vt pigeat pudeatq; ineptiſſimarum ineptiarum.*

Exemplo 7. Scultellam amnẽ.] *Alij* Scultenã. *neutri rectè. tu lege* Scultennam amnem. *& conſule Plinium lib. 3. cap. 16. & Philip. Cic. v.*

CAP. XIIII. Exemplo 1. Ategua vrbs.] Aregua *quidam, peſſimè. Hirtius, ſeu quis alius eſt de bello Hiſpan.* Cæſar munitionibus Ateguam oppugnare *&c. item:* ita firmiſſimum eius (*Cæſaris puta*) præſidium Ateguam proficiſcitur. *& ſexcentis aliis locis.*

Exemplo 2. Vulturni fluminis.] *Hoc repoſui ex Liuio, Plinio, aliis. Vulturius enim fluuius, Caſilinum neque interfluit, neque præterfluit: dubitandumq; adeò relinquitur, ſit'ne aliquis tali nomine fluuius.*

LIBRO QVARTO.

CAP. I. Exemplo 1. Semper nequam eris.] *Aliàs:* ſemper neceſſarius nequaquam eris. *ego quomodo hinc me expediam, neſcio.*

Exemplo 15. Statuentum.] *Ita plerique: quidam,* fatuentum. *ſed puto vtroſque falli; reponendumq; circa* vrbem Beneuentum. *vide Plutarchum in Pyrrho.*

Exemplo vlt. æraque reſcinderentur.] *Rectè, & hi ære diruti vocabantur auctore Varrone. negantur igitur, qui pro his* numeroque reſcinderetur *reponi poſtulant.*

CAP. II. Exemplo 2. arbitrabatur, præoptauit.] *Alij,* a. punctauit. *quod ſi Latinum eſt, caſtrenſe & militare eſt. natum à punctis ſiue puncturis, de quibus Vegetius cap. VIII. lib. I. & cap. V. lib. II.*

CAP. III. Exemplo 6. ad cœnam vacabat.] *Alij,* ad c. vocabant. *Fungi, non homines, qui non videant dictum à Frontino,* vacare ad cœnam, *pro,* vacare cœnæ.

Exemplo 7. ſagulo tectus.] *Plures,* ſacculo tectus. *ſed neſciunt illi iſta Liuij:* multi ſæpe militari ſagulo opertũ (*Hannibalẽ ſcilicet*) humi iacentẽ inter cuſtodias ſtationesq. militum conſpexerunt.

CAP. VI. Exemplo vlt. deductum ad longiorem.] *Alij,* edoctum ad l. o. reiecisſet. *Verùm quid igitur ſequitur,* exauctorauit?

FINIS.

FIGVRA CASTRAMETATIONIS EX POLYBIO.

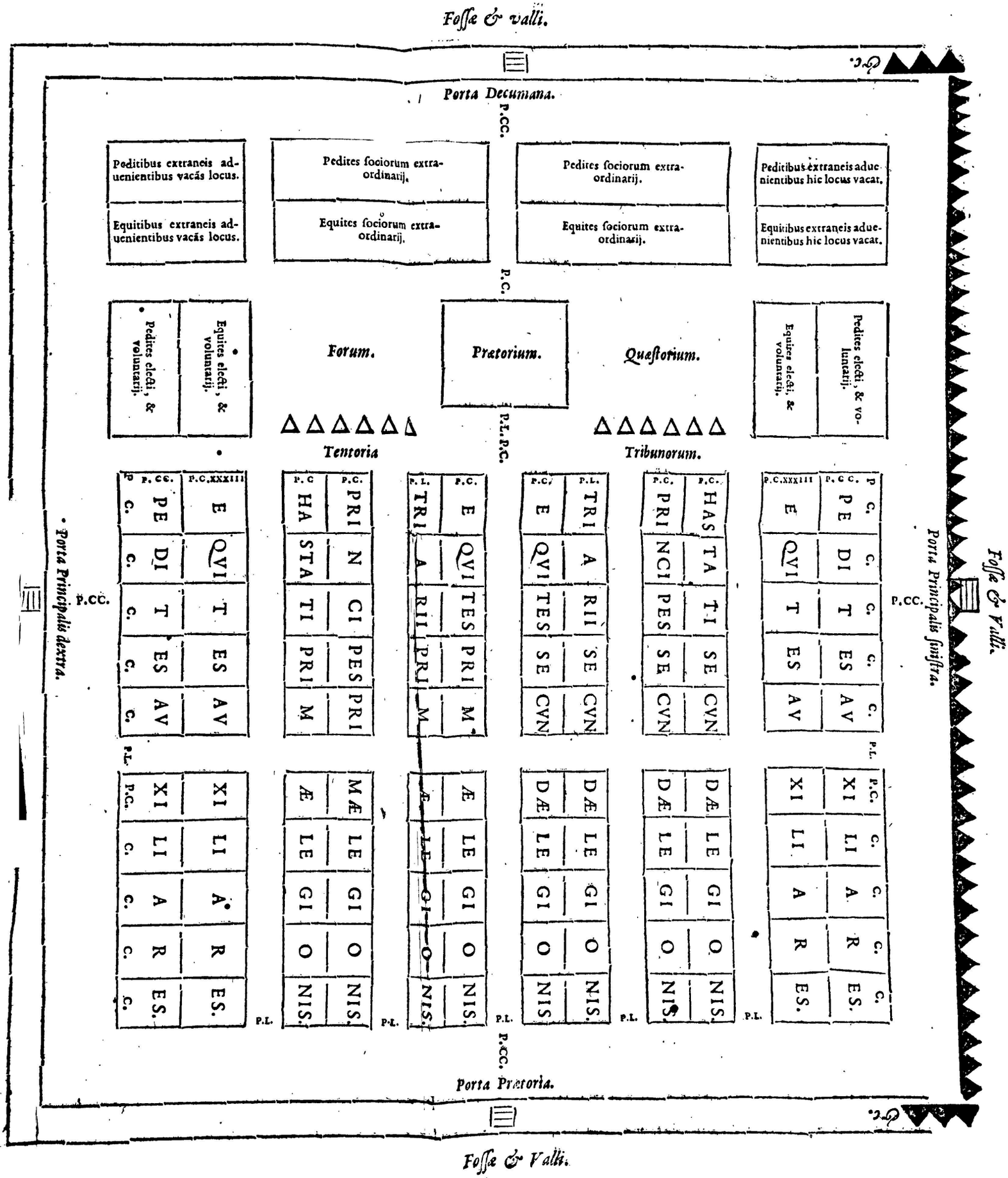

INDEX RERVM ET VERBORVM, IN COMMENTARIVM STEWECHII AD VEGETIVM.

A.

ABLATIVVS pro Datiuo veteribus placuit 33 & contra, ibid.
Accenſi, Ferentarij, id eſt, leuis armaturæ 176
Accenſi milites vnde nomen habeant 176
Acerbitas in militibus puniendis vitanda 277
Acetum, vinum, oleum, &c. condenda ante hoſtium aduentum 345
Acetitribus horis conficiendi ratio 346
Aceto potiùs quàm aqua materies machinis tegendis madefacta 365
Achillis arma cur Vlyſſi adiudicata 348
Acies vnde dicta 306
Acies bene inſtructa multis victoriam tradidit 290
Acies bello nauali ad ſimilitudinem lunæ inſtructæ 439 exemplum illius aciei non inelegans ibid. de acie nauali inſtruenda quare præcepta difficulter dari poſſint 440
Acies dū inſtruitur quæ cauenda ſint 289
Aciei parti illi, quæ flumine, ciuitate munita non eſt, equitatum & ferentarios omnes adhibere oportet 307
Aciei pars ſiniſtra quaſi manca 305
Aciem dum ordinas, cautè prouidendum ne cubi ſinum habeat, aut curuaturam. 304
Acta Romæ conſcribebantur 170
etiam in caſtris 170
Actuarij qui acta ſcribebant 170
Actuariis exercitus pecuniam quaſi mutuam dare militibus permiſſum 170 quo fœnore 170 lis inter eum & militem emergens vbi deciſa 170
Actarios quidam nuncupant 170
Actiaca victoria 409 exinde anni principatus numerari cœperunt 409
Ad fundas iacere 350
Ad inuicem 342
Admonitores in conſtitutionibus principum qui 218
Adoleſcentes Rom. parendo imperare diſcebant 14. 15 etiam in pace belli incommoda ferebant 15
Adoreum militibus datum 123
Ad plenum 273
Adſentientium militum, ſignum erat manus extollere 271 item clamorem tollere 272
Adſcripti, & vacantes 27
Aegyptiorum notæ Hieroglyphicæ 104
Aelianus de inſtruendis aciebus 31
Aeneatores 234
Aequalanorum murus qualis 337
Aeredirutus quis 173
Aerei olim claui in nauibus 411
Aes valdè in vſu antiquis 411 cognitum ante ferrum 411 quando æruginem contrahat 411 militi reſignatum 174 militibus ad trutinam datum 174
Aeſtiua 10
Aeſtus maris ſex horis creſcit ac totidem decreſcit 427
Aeſtus marini cauſſæ 427
Aeſtus marini imperitus eſſe non debet qui claſſi præficitur 427
Aeſtus ſecundus nauigantibus adimento eſt; aduerſus valdè impedit 427 id Rom. olim incognitum 427
Aeſtum maris pro miraculo Scipio accepit 427
Aetate media mulier 15
Ageſilaus in exercitatione militum etiam

præmia proposuit 40
Agmen quid sit 310
Agmen à tergo quomodo carpatur 242
Agrariæ quid sint 11
Agrarias facere quid sit 266
Agrariæ restitutæ apud Vegetium 266 267.332
Agri militibus dati 124 agri illi ad hæredes suos transmitti qui militarent 124.
Alacritatem militū augere potius quàm reprimere Imperatores debent 189
Alares equites auxiliariorum fuerunt. 78 iidem fortè cum Vexillationibus 79
Album quid 73
Alæ exercitus quid 306
Alexander Magnus militibus vxores etiam in castris permisit 12 quod successiones probarunt 12
Alexandri Magni nauigia magna 415
Alexandri tabernaculum in castris etiam post mortem ereptum 105
Alexander Imp. qua causa Severus dictus 277
Alexander Severus quales tempore belli in consilium adhiberit 269
Alexandri Severi in cognoscendis militibus diligentia 276
Alexandrini milites 198
Alexandrini milites à Caracalla instituti 46
Aliquanti vox Vegetio vindicata 423
Allocutio exercitus quomodo in castris Rom. instituta 270
Altitudo exacta ad perpendiculum 70
Alumine oblitum lignum non suscipit ignem 365
Ambidextra femina non fit 305
Ambrones populi Veget. redditi 285
Ambrones qui 285
Ammianus Marcellinus 241 pergnarus militaris disciplinæ 390 quo ævo vixerit 390
Anguli ad normam 70
Animadversiones in milites aliæ leniores, aliæ acerbiores 225
Anni in XII. vncias distributio 16
Annona in publicis horreis ad cuius pertinuerit curam 346
Annonam dierum XVII. milites ferunt. 49
Annonæ quinque militibus tandem datæ 129 etiam ampliores ibid.
Annonæ necessitate ingruente, calones, pueri mandandi è castris 221,222 alterum item remedium 222
Annonariæ præfecturæ prima origo 346 eiusdem dignitas 346
Annonariæ aliquot species militum 114
Annonariæ species locis munitissimis deponendæ 215
Annonariæ species à Prouincialibus illatæ in horreis publicis custodiebantur 214
Annulis ferreis vtebantur gregarij milites 111
Annulos passim aureos Seuerus permisit 111
Annulos pro expeditionum numero Carthaginienses ad ærnarunt 111
Anseres Rom. vigiliarum causa alebant. 400 ab anseribus Iunoni sacris in maxima inopia abstinuisse profuit 400
Antecessores 105 eorum munus 105
Antepilani qui 58
Antiochus curribus falcatis vsus 322
Antonini Imperat. in laboribus tolerantia 261
Aphri dolosi 5
Aplictum quid 369
Apollinates obsessi quo stratagemate Philippum deceperint 401
Appio Claudio Caudici prima traiecti maris gloria apud Rom. debetur 406
Aqua turbida aut palustris quomodo purgetur 210
Aqua vitiatur ex sordibus castrorum. 212
Aquæ pluuiæ excipiendæ modus 354 qui sola aqua pluuia vtantur 355
Aquæ reperiendæ varia signa 353 de iisdem signis ex Cassiodoro epistola proposita 353
Aquæ stagnâtes Romanos castra mutare coëgerunt. 212
Aquæ infectæ quibus hostibus necessariò erat vtendum 212
Aquarij, in manibus nomen Imperatoris imprenum gestabant 98
Aquæductus nomina ab Imperat. acceperunt 334
Aquila præcipuum signum 102
Aquilæ & signa in hostes proiecta vt pugna magis accenderetur 102
Aquila vna tantùm in singulis legionibus 102 Aquila quanta & ex qua materia 102 eius sacella 102
Aquila signum Iup. iter inuenit 103 à Troianis ad Romanos mauauit 103
Arbores cæsas facilè renasci, non homines 274
Arbores in vsum classis cædere an Principi liceat non numerato pretio 411
Arbores quæ luna cædendæ 412
Arcuarij 141
Arcæ & simulacra de manubiis conferi solita 127 Aræ & signa de extraneis hostibus tantùm consecrata 128
Arena nigritam sparserunt 396
Argentum Romæ nondum signatum 173
Argilla cum capillo subacta ad tegendas machinas 365
Argo nauis circa Pelium ædificata 410

Argyraſpides 46
Arietis deſcriptio ex Ioſepho 357
Arietes diſſolui & ita in legionibus circumferri ſolere 358
Arietis inuentores primi Carthaginienſes 358 Arietis figura mutata ſeu emendata 358 Arietis conſtructio perfectiſſima 357 Arietis Carthaginienſium figura 361
Aries Fabri Tyrij 362
Aries Cretæ Chalcedonij 363
Arietes etiam in teſtudinibus 396
Arietes columnis iactis confregerunt 396
Arietis impetum ſacco paleis referto frangebant 394 quos alij falcibus decidebant 395
Arietem laqueis quoque captabant 395
Arietibus & trabes tranſuerſas oppoſuere 395
Arma Barbaris vendere non permiſſum, 349
Armorum vſus ad Barbaros tranſlatus magno rei Romanæ detrimento. ibid.
Arma ex fabricis per angarias vecta ad exercitum 145 Arma non alibi quàm in publicis fabricis fieri debebant ibid. qualia priuatim fabricari liceret, & vendere ibid.
Arma in prælufione grauiora quàm in publico prælio 37.38
Arma exarmamentarijs diſtributa 51
Arma muerſa in funere militum 272
Arma leuiora numquam depoſita 155
Arma luſoria 442
Arma militum ſeptimo die inſpecta 146
Arma, ocreæ, galea ex ære apud antiquos 411 Arma Rom. plerunque ex ære 51
Armorum alienatio defertioni exæquatur 152 intereſt, quæ arma miles alienarit 152
Armorum amiſſorum aut alienatorum pœna capitalis 152
Armorum ſurreptorum pœna 152
Armorum amiſſorum diuerſa pœna fuit, 155
Armorum abiectio ignominioſiſſima 155
Armorum fabricæ 144 eas opidatim Mithridates inſtituit 144
Armorum cuſtodes in Rom. exercitu 153
Armare verbi noua ſignificatio 199
Armamentaria vti arma deponantur 153
Armarium & armamentarium quid differant 153
Armatura genus exercitij 38.162
Armaturæ ſunt milites iuniores 39
Armaturæ militeſerant 187
Armaturæ inter leues armaturam 161
Armaturæ illæ pluribus à me locis huic auctori redditæ 162
Armaturæ geſtus & numeri 38
Armaturarum rectores & ſcholæ 39
Armidoctores 38
Armillæ ciuibus datæ, at nullæ auxiliaribus 93
Armillæ militibus datæ 123
Artus pro *artus* 306
Aſcogefri figura 250
Aſia Gallorum auxiliis ſæpe vſa 85
Aſpirationis nota ſæpe à librarijs ineptè addita, dempta 220.395
A teneris perfectius omnia imbibuntur 14
Athenienſes armaturam quando mutârint 292
Athletas quis primus Romæ dederit 194
Athletæ à matrimonio etiam à Venere prohibiti 12
Athletarum cibus, potus 40
Athletæ, venatores, aurigæ priùs in gymnaſiis exerciti 197 poſteà publicè producti 197
Athletis magnum præmium apud Græcos propoſitum 193
M. Attilius Regulus in Africam primus traiecit 409
Auctores criminum 231
Auctores legum 231
Auctoritas ſeueritate paranda in exercitu 93
Aucupes bello inidonei 22
Aues cohortales 345
Auguſtus Dominum ſe appellari non eſt paſſus 77
Auguſti diſciplina 30
Auguſti in perpetuum faciendi ſebantur. 136 decimo quoque anno imperium ſibi prorogari curabant ibid. vnde illemos ibid.
Auguſtani milites 112
Auitus Imperator agitator fuit 196
Aurelianus Cæſar quàm arctè ſuos milites habuerit 260
Aurigatio Circenſis 194
Aurigatio expreſſa verſibus Virgilianis. 195
Aurigæ quale acceperint præmium 196
Aurum illatum; rotyronibus 28
Auru pro annonis & angariis tributũ 28
Auxiliã à ſoctis ac Barbaris 83
Auxilia vnde hic appellata 86
Auxilia non tantum Romani ſcomparari ſolita 85
Auxilij quo anno Rom. in Hiſp. vſi 85
Auxiliares in exercitu plures ne ſint quàm legionarij 266 aliud tamen Romæ interdum euenit 207 ſed ſuo magno malo 207
Auxiliares opera facere detrectabant 93
Auxiliares quoque puniebant 69
Auxiliares torquibus donati aureis, ciues non niſi argenteis 93
Auxiliariorum præmia cur maturiora dici videantur 93
Auxiliariorum locus in acie non ſemper idem 85

B

BAIVLI qui 48
Baleares tribus fundis ad prælium exiſſe 43
Balæna bellua marina 371
Balæna quare muſculi operâ indigeat 371
Balæna maior Delphinis 371
Baliſtarum & neruorum proportio quædam fuit 386
Baliſtæ diuerſæ fuerunt 386
tortæ diuerſis rationibus 386
Baliſtæ deſcriptio duplex 386.387
Baliſtæ figura 388
Baliſta alta, qua lapides iaciebantur 387
eius figura 389
de Baliſtis, catapultis & ſcorpionibus magna etiã apud veteres diſſenſio 390
Balnea natationi idonea Romani habuerunt 192
Balneæ & *balnea* dicunt 8
Baltheus quid 89
Balthei bullis ornati, diſtincti 89
Barbari qui dicantur 82
Barbari etiam voluntarij in caſtris Rom. 208 de eorum auxiliis Probi Imp. ſententia 208
Barbi & Barbuli piſces 45
Barritus clamor militaris in pugna 300 is clamor paulatim vehementior fiebat 300
Bataui teſtudinem exſtruere à Romanis didicerunt 158
Bebræ ignota tela 62
Bellum à Belo nomen accepit 350
Bello alios aliis aptiores eſſe 6
Bellum pro prælio 146.332
Bello ciuili Mariano quomodo milites ſcripti 24
Bellum committere 147
Bellum à quo dictum 202 non eſt temerè ſuſcipiendum ibid. idem permiſſum neceſſitate ita poſtulante 203 in pace de bello cogitandum 203
Belli lex, Non licere bis delinquere 41
Bellum Romæ vbi indici cœperit 20
Belli indicendi vetus mos 20 vnde Romam tranſlatus 20
Bello inutile plurium imperium 135
Belli tempore ex agris ad loca munita omnia transferenda 344 id duplici de cauſſa factum 344
Belli ſcientes etiam aliis in rebus conſulendi ſunt 269
Bellica laus partim ducibus detrahitur, & cum militibus communicatur 310
Beneficiarij, tribuni beneficio promoti. 115
Beneficiarij vacantes 116
Beſſi, populi Thraciæ 145
Bigas Phryges primùm iunxerunt 195
Bina eádem nocte caſtra expugnata 258
Bituriges quamobrem amplius xx. vrbes vno die incenderint 345
Bombardarum vſus ad Turcas tranſlatus magno Chriſtianorum damno 350
Bona dea Rom. 23 eius ſolemnia quomodo celebrata 23
Boues, muli, aſini quoque in curſu publico 199
Bouis optimi ſigna 21
Brachij breuitas plagam vehementiorem facit 390
Brachiorum alia ratio in baliſtis atque in catapultis 390
Breues quid ſint 171
Breuiarium 171
Britanni glaſto ſe inficiebant 96
Buccinatores 234
Buccula pars caſſidis 149
Bucculati fortaſſe an centuriones 149
Burgi qui 353 vnde iis nomen 353
Burgi in ciuitates commutati 354
Burgariis à quo nomen 354
Burgorum nomen in caſtellis antiquiſſimis etiamnum hodie permanet 354
Burgus Louanienſis 354
Burgus Heuſdenſis 354
Burgundiones à Burgis illis nominati. 354
Byzantij mœnia fortiſſima 338

C

C, & G olim promiſcuè ſcribebantur. 279
Caculæ qui 35
Cœnatica quomodo ſublata 118
Cæſar in inſidiis cautiſſimus fuit 242
Cæſar elephantos in Italiam tranſportari quare curârit 323 quid ex eo commodi ſenſerit 323
Cæſar exactor grauiſſimus, cùm hoſtes in proximo erant 243
Cæſaris milites arma auro & argento polita geſtabant 152
quare id permiſerit Cæſar 152
Cæſaris natandi peritia 248
Cæſaris ſtratagema 308
Cæſarum nemo Deus appellatus ante obitum 77
Cæſorum ſepeliendorum cauſſa inducíæ factæ 179
Calatores qui ſint 35
Caligæ militum 89
Calones, vnde dicti 35
Calonibus & pueris data vexilla 244
Camelis cataphractarij inſidebant 312
caſtrabantur feminæ in vſum belli 312
Camelis molliſſimæ vngulæ 322
Camelorum vſus olim & in curſu publico 312
Camelos qui produxerint in aciem 311
Camelus ſitim tolerat in quatriduum, 312 aqua obturbata gaudet 312

Campiductores 38.245.258
Campigeni 115
Campus Martius Tyberi vicinus 35
Campus ſubitò inundatus valdè incommodat 256
Candidati etiam in bello 128
Canes anſeresque Rom. vigiliarum cauſſa aluerunt 400
Canes in aciem educti 21
Canes ſingulari numero 384
Canum ſigna 21
Canis ſignum, & Orion, periculoſa nauigantibus 419
Capaneus ſcalarum inuentor, & quis fuerit 381 fulmine tactus perhibetur 381
Capita contuberniorum, decani 132
Capita ſcholarum, præfecti aut tribuni. 132
Capite cenſi quando militârunt 267
Caput porcinum quid ſit 303
Carbones feruati in conditis 350
à carbonis præbitione non immunes vel maximæ ciuitates 350
Cares in Græcia ſæpe militârunt 85
Cares galeæ criſtas primi adhibuerunt 61 item ſimulacra in ſcutis 61
Carpaſiæ, Alexandrinæ naues, &c. nomen habent à prouinciis 407
Carpentarij 143
Carri in orbem conſtituti pro munitione ſunt 282
Carthaginienſium audax nocturna eruptio 378
Caſæ 9
Caſtella in limitibus 267
quantum ſpatium diſtarẽt inter ſe 267
Caſtella limitanei ſuo tenebantur ſumptu extruere 267
Caſtellani 353
Caſtella à caſtris diminuto vocabulo 353
Caſtoris & Pollucis opem ſenſerunt Romani 125
templum iis diis conſecratum ibid.
Caſtra vnde nomen habeant 11
Caſtra cur remouenda ab vrbibus 11
Caſtra iuxta paludes non ponenda 209
Caſtra munire quis primus excogitârit 65
Caſtra triplicia 63
Caſtrorum diſciplina à principibus Rom. immutata 112
Caſtrorum forma pro oſtentatione copiarum accommodanda 63
Caſtrorum formam neceſſitas ſæpe mutauit 65
Caſtrorum frequens mutatio ſalubris. 212 idem remedium contra otium caſtrenſe 212
Caſtrorum portæ quatuor 67
Leo plures agnoſcit 67
Caſtrorum locus quomodo à ſerpentibus purgatus 210
Caſtris ponendis tutiſſimus locus quis 63
Caſtris poſitis primo loco ſigna figuntur 65
Caſtrorum triplex forma 63
quarto loco rotunda acceſſit 63
Caſtrametatio Galbæ deputata 64
Caſtrenſis imperij ordo 135
Caſſius quo pacto Buculos deleuerit, quibus antea Rom. reſiſtere non poterant 281
Cataphracta quid 50
Cataphracti, & cataphractarij 313
eorum munus in acie 313
omni ſpecie ferrei 313 itidem eorundem equi 313 vtrorumque armatura deſcripta 313
Cataphracti equites cur dicantur defenſores 309
Cataphractis plus imminebat periculi à peditibus 316
Cataphractos excipiendi ſeu ludificandi ratio 330
Cataphracti pedites & equites 50
vnde dicti 50
Catapulta modò machinam, modò ipſum tormentum ſignificat 394
Catapultæ Vegetius non meminit 390
Catapultæ figura 391
Cataracta in propugnaculis vrbium 342
Cataractis vnde nomen 342
Cato qua in re prouidiſſimus fuerit 274
Catonis libri De re militari 29
ex iis fragmentum 30
Catonis ſententia falſa 30
Catonis libri multi deſiderati 30
Catonis apophthegma 423
Caudex quid ſonaret veteribus 406
Cauſia capitis tegumentum 364
Celeritas in bello ſæpe amplius valet quàm virtus 407
Centeſimatio 229
Centonibus machinæ contectæ 365
Centunculus 366
Centurio qualis eſſe debeat 151 qualem Hadrianus Cæſar elegerit 151
Centurionis inſigne, vitis 111
Centurionum commoda ex vacationibus militum 181
Centuriones militibus opera facientibus præpoſiti 181
Centuriones in vna legione ſexaginta. 133
Centuriones ſignum habuerunt in galea. 148
Centuriones vigilias circumibant 265
Ceſpitis in caſtris muniendis menſura 69
Chalare quid 395
Chalare vnde dictum 440
Chalatorij funes 440
Charondæ Athenienſis de ſignis ordinibuſve deſtitutis lex 188
Chriſti nomen in labaro 166

Christi nomen in scutis militum Constantini — 166
Christi nomen cur sic Xps scribatur 166
Christiano & sapienti homini digna sententia 423
Chrysaspides 46
Cibus, victus, quid differant 8
Cibus castrensis 8
Ciceronis locum Vegetius voluit exprimere 333
Ciceronis locus à Vegetio descriptus 232
Ciceronis de prognosticis tempestatum versus 424
Ciceronis de bello suscipiendo consilium 203
Ciconia, machina 384
Cilicia vnde nuncupata 343
ex qua materie facta 343
in vsu fuere nautis & militibus 343
Cilicia per propugnacula tensa 343
Cimbricum bellum 284
quot duces Rom. in eo infelices 285
Cimbrorum ducis contra Romanos stratagema 292
Cincij libri De re militari 31
Cingulo donari honorificum erat 88
Cingulo priuari ignominiosum 85
Cingulum hoc è corio 89
Circatores 265
Circare 265
Circitores vrbani 265
Circumitores à Tribunis militum lecti. 165
Ciues in vrbibus obsessis vtiles qui 348
Ciuitate ab hostibus capta, loca altiora tenenda 399 nostri aliud remedium inuenerunt 399
Clamoris militaris causa 301
ex eo clamore notior virtus militum. 301
Clamore à tergo sublato egregia eduntur stratagemata 301
quando clamor ille attollendus 301
Classicum ante animaduersionem in castris canebat 69 etiam in vrbe idem mos 69
Classicum cecinit in animaduersionibus militum 184 item cecinit ad epulas Imperatoris 185
Classicitibaria significatio 183
Classicis vnde nomen 183
Classici tertia significatio 183
Classicum canebat ante ostium scelerosi cuius 184
Classem quis primus apud Rom. parauit 405
Classis expedita, leuis magis commoda bello 415
Classis incendendæ ratio 438
C. Claudius Pulcher Istris egregiè superuenit 279
Clani & rostra nauium ærea 51
Clerici omnes militiæ adscripti 96
Clepsydræ vnde dictæ 263
Clibanarij qui 313 eorum armatura 313
Clibanariorum classis qualis 314
Clibanariis vnde nomen 326
Clini, loca ardua 342
Clupellarij 314
Clypei amissi grauior pœna apud Græcos quàm gladij aut hastæ 155
Clypei hastis percussi iræ indicium 272 qui ritus ab Aegyptiis manauit ibid.
Clypeocentra, varia depicta 163. 164. 165
Codri stratagema 281
Cohors 345
Cohors vnde nominatur 101
Cohors peditum 101
Cohors prima seu millenaria habebat equites CXXXII. 108
Cohortium reliquarum explicatio 108
Cohors secunda & reliquæ ad decimam vsque, quinque centuriones habuerunt singulæ 133
Cohortes in legione decem 101
Colligere campum 330
Coloniæ deductæ 124
Columbæ nuntij vicem fungentes 238
Comes in exercitu quis 211
Comites, tribuni vacantes 211
Comitiati 110
Commanipulares 133
Commeatus sitteræ sunt dimissoriæ 171 epistolas quidam vocarunt 172 vnde dicatur 172 eius formula 172 à quibus detur 172
Commeatus tempore expeditionis quot militibus caperetur 172
Commilitium etiam caritatem gignit inter milites 151
Committere prælium 116
Committere legiones 116
Commodus Imp. ridiculus 334
Comparare pro committere 117
Concæ les 310
Concorporales 133
Concorporales iidem qui contubernales 151
Conchylia omnia cum luna crescunt & decrescunt 412
Conditum, pro loco vbi frumentum condebatur 214
Coniuratio qualis 17
Conquisitores militum 17
Consilio parta non minùs clara victoria, quàm quæ gladio paratur 269
Consonantes apud Veteres non geminatæ 143. 220
Constantinus labarum in effigiem crucis mutauit 298
Constantinus Christianæ religionis deuotissimus cultor 166 hic crucem pro signo militari præferendam curauit 166

uit 166 tabernaculum pro oratorio habuit 166
Conſuetudo quid poſſit 186
Conſules honorarij 26
Conſules alternis diebus in exercitu imperabant 135
Conſules vterque rarò ad bellum vrbe egreſſi 204 inter ſe ſortiebantur vter egrederetur 204 interdum auctoritate ſenatus alter vrbi præſidio relinquebatur 205 ſi pluribus reſitendum foret, prouincias inter ſe ſorti bantur. 205 duas legiones ſinguli ducebant. 205
Conſus deus 422
Conſualia, ludi die natali nauigationis celebrati 422
Continuare quid 34 item continuari 35
Continuare verbi nouæ notio 279
Contubernium ſignum non habuit 150
Contubernales qui 133
Conuentio vocabulum Latinum 222
Conuentiones prouincialium hibernales ad iudicia ordinaria 222
Coria velaq; obtenta munitionibus 343
Corio crudo tecta machinæ 365
Cornelius Celſus 241
Cornelij Celſi ſcripta 30
Corniculi inter dona militaria 123
Cornua vnde dicta 234
Cornua exercitus quid 306
Cornua in ſe reflexa 116
Cornuarij 234
Cornus, tonitrus pro *cornu, tonitru* 306
Coronæ ciuibus datæ ex auro 93
Coronæ militibus datæ 120
Coronæ variæ depictæ 121.122
Coronæ exploratoriæ 122
Coronam quis primus militibus dedit. 122.123
Corui inuentores ambigui 434
eius deſcriptio 435
Coruis & manibus ferreis arreptos ex propugnaculis extrahebant 396
Cotem, ferrum hoſtibus vendere capitale 355
Crebreſcendi verbum Vegetio redditum 3
Cretenſium Legiſlatores de bello ſatis ſolliciti 202
Crines feminarum in funibus torquendis 352
Crux Chriſti ex tribus diuerſis lignorum ſpeciebus 410
Cryptæ quid 215
Cuicui pro cuicunque 94
Culcita non *culcitra* ſcribendum 394
Culcita à quo dicta 394
Cuneus quid 303
Cuneo facto per medios hoſtes perrumpitur 303
Cuneus vocabulo caſtrenſi appellatur Caput porcinum 303
Cuniculus militaris vnde dictus 397
per cuniculos oppugnatio tutiſſima. 397 in cuniculis opus fulturis ſuſpendendum 397
Cuniculi tam ampli vt in iis pugnæ commiſſæ ſint 397 ad inueniendum cuniculum aliud ſtratagema 398
noſtratium hac in re ſtratagema 398.
Cuniculis captæ Fidenæ, & Veij expugnati 397
Cuniculis aliud ſtratagema adhiberi ſolitum 397
Cuniculis remedia opponi ſolita 397
quomodo Galli cuniculos morari ſint 397 in cuniculos vrſæ & apum examina immiſſa 397 quomodo aduerſariorum cuniculi reperiantur 397
Cuniculi obſidentium ab oppidanis perfoſſi 398
Cunicularij 397
Curatores frumentum diſtribuiſſe, non comparaſſe 346
Currus repanus depictus 319
alia figura 320
Currus repanus clypeatus 321
Currus in curſu publico, antiquis vſui 10
Curruum certamen quando in ludos Olympicos Inuectum 195 quantum auctum apud Rom. 195 quis primus inuenerit 195
Curſus armatorum 33
Curſus publicus Rom. 10 & Perſarum 10
Curſum publicum apud Rom. quis inuenerit 10
Curſus publicus ex priuato fiſcalis factus 199.
Cylindri defenſioni murorum idonei 351
Cyri exercitus graue damnum paſſus ex ignorantia natandi 192

D

DARII quantus exercitus 204
Datames pancioribus militibus quare victoriam ſemper adſecutus ſit 274
vicit viceſima parte militum ſuperiores 274
Decani qui fuerint 151
Decani in ſingulis centuriis decem 108
Decanus vndecimus erat & caput contubernij 108
Decaproti qui 346
Decempeda quid ſit 259
Decempedator 259
Decimatio à quo primùm inuenta 229
ſorte fiebat 228 cur inſtituta 129
Declinatio ſeu immutatio in haſtam dextrorſum fiebat, in ſcutum, ſiniſtrorſum 302
Decuriones qui 112
Decurſio militum 185

Decurſio armata in funere magnorum virorum 185
Decurſio in anniuer ſariis iterata 185
currus in ea circumacti ibid.
Dedentes ſe ſordidati prodibant 356
etiam ſacra ſua quidam proferre ſolent ibidem.
Deditio cum armis turpiſſima fuit 155
Deditionis formula 356
Deditionis ſignum apud Græcos ſi corpora ſuorum ad ſepulturam depoſcebant 179
Defundere pro *arcere* Latiniſſimè dicitur. 309
Defuncti militibus ſucceſſerunt ferentarij 177
Delitiæ milites frangunt 8
Deni aſſes ſtipendium diurnum 175
Deponentia verba paſſiuè vſurpata 423
Deſertor quis 100 qui pro deſertoribus habiti 101
Deſertores diſtincti 101 quæ ratio eos puniendi 101
Deſertoribus dum abſunt ſtipendia non currunt 101 etiam donatiua perdunt 101 recipiunt, ſi princeps in reſtitutione ſpecialiter hoc indulſit 101
Deſertorum commoda ſi moriantur, fiſco cedunt 101
De ſertores à Spartanis contumelioſè puniti 101
Deſperatio militum virtutem ſæpe excitauit 307
Deſperatio magnum ad honeſtè moriendum incitamen 399
Diſtimandi verbum varij vſus apud noſtrum ſcriptorem 311
Deſultores qui fuerint 48
Deuitare 306
Deus proſua libidine omnia perficit 423
Dextræ parti motus habilior 305
Diades inuentor variarum machinarum. 368
Dicta ducum 233.
Dictatoris poteſtas 13 à quo dicebatur 13 quas ob cauſſas dicebatur 13 quis primus dictator fuerit 13
Dictatores vt magiſtros equitum ita legatos ſibi dicebant 135
Dictaturæ tempus 13
Dicere verbum non vulgatam notionem habet 233
Dies religioſi Romanis 278
Digitos ſibi amputabant Rom. detrectantes militiam 21
Dij ante expugnationem ex ciuitatibus euocati 127 formula certa illi rei fuit 127
Dij quibus prædæ pars conſecrabatur 125
Dilectus non deſectus militum 3
Dilectus ratio neceſſitate mutata 18
Dilectus ſine vacationibus 18
Dilectus ſortitione inſtitutus 19
Diligens verbi non vulgaris interpretatio 167
Diligenter fit, quod fit cum dilectu 168
Diocletianus Maximianum Imperij conſortē adſumit 46 Iouius vocabatur 46
Diogneti ſtratagema contra Helepolim admouendam 381 id ſtratagema præ oculis habuit Vegetius 381
Diſceſſus ab obſidentibus ſimulatur 399
Diſciplina militaris ſtrictè olim obſeruata 276.277 parentibus Rom. diſciplina caſtrenſis antiquior fuit quàm vita liberorum 277
Diſciplina optimè exercitus munitur 277
Diſciplina militari neglecta, res aduerſariorum augentur 284
Diſcordia vna labes reperta opulentis ciuitatibus & magnis imperiis 282
Diſcordiarum cauſſæ inter hoſtes ſerendæ 281
Diſpartiendi verbū Vegetio redditum 266
Diſſidentibus ciuibus ciuitas aut regnum facilè inuaditur 281
Diuerſi ſcriptores De diſciplina militari. 31
Diui qui dicantur 77
Diuus nemo tactus qui priuatus obiiſſet, excepto vno Diocletiano 77
Dolabris ſubruebant muros 367
Domeſtica victoria triſtitia operiebatur. 128
Domeſtico potiùs quàm mercenario militē vtendum 207
Domini nomen Dei cognomen eſt 77
Dona militibus quomodo diſtributa 120
Dona militaria in monumentis enumerata 123
Dona militaria in funere Imp. in rogum conceſſa 125
Dona ſeu donatiua vnde præſtentur 125
Donatiuum quid fuerit 177
Donatiua annuè quoque data 178 ea cauſſa conuocati milites vnum in locum 178 ſtatus illi rei dies kalend. Ianuarij 178
Donatiui apud ſigna deponendi mos quando cœperit 178
Draconis origo in ſignis 65
Draconis deſcriptio 65
Draconis ſignum purpureum 65
Draconis ſignū in ſingulis cohortib. 113
Dracones in vna legione decem 147
Draconarij qui 65
Duumi quid 295.
Drungi, & Drungiſti, & drungarij vocabula militaria 293
Drungi apud Veget. poſſeſſionem recuperarunt 295.302
Ducatus pro dignitate præfecturæ 39 pro regione 39
Ducatores 39.

Duces, ductores 38
Duces singulari numero 384
Ducem de suo capite maximè debere esse solicitum 275
Duces ante egressionem Martis templum ingrediebantur 20
Duces ante egressionē venatus dabant 19
Duces & Comites nostri vnde originem ducant 39
Duces post pugnam infelicem, se in occultum abdere non debent 331
Ducem remissum & clementiorem res militaris non patitur 277
Ducibus cognomina ex deuictis prouinciis parta 335 is honos primùm Cor. Scipioni contigit 335 eum morem auxerunt Cæsares 335
Ducibus cognomen ab opidis expugnatis concessum 335 etiam ab arce sola deuicta 335
Duces consilia sua celare debent, etiam suos milites 240
Ducum peculiaris vestis tempore prælij 237
Duci exemplis 282
Ductores viarū custodiæ mancipandi 240
Ductus & ducatus 38
C. Duilius primam Rom. classem videtur parasse 405
Dulce bellum inexpertis 287
Dulciarius Tribuno militū concessus 22
Duo pro *duos* 108. 294
Duplares & duplarij 117
Duplares militares 128
Durare in pace 273
Durare corpus, membra ad laborem 273
Durare in ædibus 273
Durabit vinum 273
Dux duci quantum præstet 277
Dux & Tribunus nomina militum scire debent 276
Dux etiam de singulis militibus è prælio reducendis debet esse solicitus 275

E

Ebrii milites delinquentes non excusantur 231
Ecclesia multis vocabulis vtitur sumptis à re militari 11
Edicere pro palam eloqui 293
Edicebantur multa in exercitu 233
Edictum expeditionis ante duos menses suspensum 19
Edicti ittius formula 19
Egnatij error 180
Elementa quatuor 426
Elephantus dicendum 323
Elephanti communi vtriusque partis periculo in aciem educti 323 ob id communes hostes appellati 323
Elephanti à quibus in prælium tracti. 323
Elephanti duo Antiochi 325 celebres iidem cognominibus Aiacis alter, alter Patrocli 325
Elephantorum primus vsus apud Indos & Aphros 325
Elephanti cristati in pugna 323
Elephanti in circo pugnarunt 187
Elephanti in Italia multis annis ante ætatem Cæsaris 324
Elephanti Romæ in triumpho 324
Elephantis quando primùm Romani in bello vsi 324 eorum in acie locus 324
Elephanti equis misti 324
Elephanti quoque in ludis Circensibus. 324
Elephantos primus contra Rom. posuit Pyrrhus 324
Elephanti manus 326 nasuta manus 326
Elephantorum virtus in acie 326 velites contra eos emissi 326
Elephantis quid opponendum 288
Elephanti si regi non possent, quo pacto à suis interfeci 327 id Asdrubal primus instituit 327
Elephantos sub cauda maximè petebant. 327 diuersa aduersus eos resistendi genera antiquitus excogitata 327 tandem ipsi milites cum iis congredi assueuerunt 327
Elephanti in India præstantissimi 327 eorum rectores 327 turres cum militibus vehebant 328 ex iis turribus decertarum 328
Elephanti veste purpurea in prælio ornati 328 item in triumpho 328
Elephanti turriti figura 329
Emansor quis 100
Emeritæ militiæ anni varij 86 quot anni Tiberij æuo 86
Emeritæ militiæ commodum 178
Emeriti stipendia 87
Emeriti milites 87
Emeritum aliud à præmio 178
Enasci 306
Enuij versum Virgilius imitatus 377
Ensis Rom. qualis olim fuerit 56
Epaminundæ dictum 11
Epeirotæ quàm diu salem non nôrint 355
Epeirotæ sub Pyrrho floruere 75
Epirus prouincia duplex 75
Epitome feminino genere dicendum 33
Epitomen tantùm Vegetius scripsit 2
Equi generosi signa 20. 21
Equi genua flectere edocti 158
Equo quis vehi primus instituerit 195
Equi possessionibus indicti 28
Equorum probatores in prouincias missi. 28
Equitatus sæpe nostris vsui esse potuit. 269
Equites aureus annulus à plebe distinxit. 111

Equites alares, & legionarij 78
Equites defensores 156
Equites frenos detrahere coacti 269
Equites ex equis desilierunt contra elephantos pugnaturi 326
Equites pedestrem pugnam subierunt. 269
Equites obesi equo priuati 22
Equites primò inermes, pòst armati exercebantur 48
Equites vigilias circumibant 264
Equitibus exercendis hieme porticus, peditibus basilicæ extructæ 212
Equitibus non eodē tempore stipendium de publico datum quo peditibus. 173
Equitibus quando primum constitutum stipendium 173
Erogatores qui 347
Erogatores militaris annonæ quale iusiurandum præstiterint 221 quomodo annonam distribuerint 221
Escendere pro *ascendere* 48
Essedariorum pugna 322 aurigis eorum vbi locus dum pugnarent 322
Et pro *id est* 275
Exemire verbum vetus Veget. redditum. 273. 297
Eumenes equitatu valens aduersarium equitibus pugnare coëgit 269
Euocati milites qui 87
Euocatio qualis 17
Eurus ventus idem qui Vulturnus 418
Eutropius & alij à Veg. dissentiunt 409
Exædificare 306
Exauctoratio quid distaret à missione 69
Exauctoratio detractis insignibus 88
Excubabant Romani extra castra in cataellis 265
Exculcatores Vegetio fortè restituti 156
Exculcatores vnde dicti 156
Excursatores & procursatores in exercitu qui fuerint 156 iidem cursores ab aliis vocati 156
Exduce, exrege 137
Executores tributorum variis nominibus nuncupati 219
Executorum pœna si amplius à prouincialibus exegissent 219
Exemplum dignum quod duces exercitus sequantur 276
Exercentibus se militibus si quis læderetur, impunè erat 190 distinctionem tamen ille casus recipit 190
Exercitio verbale ab exerceo 45
Exercitatio ad vectim quæ 224
Exercitatio intermissa debilitat corpora & animos 41 sine ea nihil perfici tur 42
Exercitati milites ante publicum certamen minoribus præliis imbuendi 273 vbi etiam maxima cautela adhibenda. 274
Exercitio & *exercitatio* Latinè dicimus 139
Exercitus & exercitatus 139
Exercitus vnde dictus 80
Exercitus ex diuersis nationibus difficulter regitur 223
Exercitus quatuor horis conscriptus & eductus 18
Exercitum mixtum obsequentem habuit Alexander 223
Exercitus mixti seditio non facilè sedatur 223
Exercitum per prouincias prohibentem alendi modus 118
Exercitui transeunti quidquid impendebatur reputatum in collationes publicas 118 si prouincialis præ ceteris grauatus fuerat, id illi resp. satisfiebat 118 vel princeps 118 eadem de causa remissum tributum 118
Exostra in turri ambulatoria 384
Exostræ aliæ species 384
Expeditio quare id nomen adepta 332
Expeditionis dies edicto indicatus 19
Expensæ præparandæ antequam de bello cogitetur 213
Exploratores & eorum pœna 234
Exploratores Hannibalis quapropter à Scipione dimissi 234
Expugnata ciuitate sæpe ad internecionem victores cæsi 399 remedium illi rei quale 399
Expurgere 332
Expurgatus verbum reuocatum multis locis apud Veget. 393. 308
Extremum quidquid aduenientibus hostibus ex agris auferri non potest 345

F

Fabius rem Romanam cunctando restituit 269
Fabricæ armorum 144
Fabricæ Orientis quinque 144 Ponticæ tres 144 Asiana vna 145 Thraciæ duæ 145 Illyrici quatuor 145
Fabricæ Occidentis multæ 145
Fabricenses 145 publico sumptu alebantur 145
Fabricenses stigmatis notati 96
Factiones in certamine Circensi quatuor 195 eæ coloribus distinctæ 195
Falæ quid 377
Falare vox etrusca 377
Falaricæ descriptio perfecta 377
Falarica balista mittebatur 377 etiam manu 377
Falces murales laqueis iniectis deflectebant 395
Falcis vsus in nauali prælio 434
Falcibus etiam armamenta arietis abscinderunt 396

Falsi reus, qui nomen militis postibus inscriptum delebat 117
Falces hominum traijciendorum gratia. 247
Falces post victoriam lauro coronabant 184 post triumphum in Capitolio deponebant 184
Februarius mensis cauus & ceteris infaustior 259
Ferentarij vnde nuncupati 177
Ferrarij 144
Ferri quæ dicuntur 48
Ferrum Romani in conditis seruant 349 etiam ne ad hostes perferretur aduigilarunt 349
Ferri inuentores primi 411
Ferrum à rubigine qui conseruetur 411
Ferrum differens pro terra & plaga cælij 7
Ferreum gladium Belus primum inuenit 370
Fessi labore it neris, prœlium non debent inire 287
Firmare locum præsidiis 219
Flammeola à flammeis 79
Flammeum duplex 79 quid sit 79
Flammearij qui 79
Flammeolum in naui prætoria requiritur 438.439 illud signum cur variè mouendum 439
C. Flaminius aciei maximè ordinatione vicit 290
Florus ab Appiano dissentit, stat à Vegetio 284
Flori locum expressit Vegetius 284
Flumen dum transis quopacto efficiatur ne miles vadaque abripiatur 246
Fluminum trai iciendorum rationes alias necessitas, alias diuersorum populorum vsus inuenit 247 quomodo milites arma per fluuios traxerint 247
Flumina subitò exundantia exercitui incommodare 34
Flumen si nimis vehemens sit quomodo spargendum 246
Fodiendi morem mutatum pro re nata. 261
Follis idem quod saccus aut pera 178
Fontes perennes 352
Foro & Quæstorio loca in castris diuersa statuta 65
Fortes dum moriendum sibi vident, operam dant ne occumbant inulti 307
Fortissimus ille quem aduersa non frangunt 330
Fortuna in re militari plurimum potest. 310
Fortuna maximam partem bellicæ laudis sibi vindicat 310
Fossa, aggere non securus exercitus, nisi accedant vigiliæ 258
Fossa legitima tumultuariæ opposita 69
Fossæ vrbium & latæ & altæ requiruntur 342
Fossarum non eadem semper mensura. 140
Fossæ ducendæ modus 140
Fossæ æstimationem quis dederit 140
Fossatum non ineptum vocabulum 370
Fraudes 268
Frons masculinum erat veteribus 364
Frontini prænomen 30
Frumenti curatores 346
Frumentum hostibus vendere capitale. 355
Frumentantibus superueniendum 280
Fulgura & imbres in prœlio aduersa incommodant 289
Fulmen in scutis depictum 165
Funda vnde dicta 291
Funda semel tantùm circa caput rotabatur 292
Fundæ descriptio 43 inuentores 43
Fundibali vnde dicti 291
Funditor Balearis depictus 44
Funditores à funda 43.291
Funes neruini 351
Fuste extraneus miles punitus 72
Futibulatores à futibalis 291

G

GALEAM qui inuenerint 61 qui crista primi adhibuerint 61
Galeas ornandi mos deriuatus ab Aegyptiis 61
Galeæ ornatus familiarum insignia distinguit 61 vnde ritus ille 61
Galeis arimalia hiantia addita 60
Galeæ hirsutis pellibus tectæ 161
Galeæ ex variis olim pellibus 161 duplici de causa pelles in galea 161
Galeæ pellibus indutæ 60
Galeis multa adhibita horroris causa 60
Galearij qui 35
Gallia olim equitatu potens 4
Gallia fertilissima 4
Galli, Hispani, alij, cur Barbari dicti Romanis 82
Galli proceri 4
Galli magnos exercitus ducebant 4
Galli Italiam inuadunt 4
Galli quoque prædæ partem diis conseerabant 126
Galli milites diligenter cauebant ne modum zonæ præscriptum excederent 22
Gallorum mos in conuocando milite 18
Gallorum magnum olim nomen à virtute bellica 85
Gallorum gladij quales olim 37
Gallogræci Græciam vastant 7
Gaza cuniculis expugnata 397
Gelus pro *gelu* 12.306
Geographicæ tabulæ hodie perfectiores 239
Germani sanguine abundant 4 corpore procero sunt 4 vnde dicti 4

Germanis auſpicatiſſimum rebus gerendis initium, Luna noua aut impleta. 278
Germanorum turmæ ex conſanguineis. 84
Gerundiorum vſus apud veteres 199
Gladius tribunorum inſigne 110
Gladios qua parte milites geſſerint 55
Gladiis longioribus Rom. vti incipiunt, 291 ad ſiniſtrum latus transferunt 292
Gladiatores quis primus Romæ dederit 194
Gladiatores ad militiam vocati 25
Gothici regis ſententia 74
C. Gracchi lex 13
C. Gracchi lex de ſtipendio ſublata 175
Græci eminentiſſimum quemque tollentes perdiderunt totam Græciam 282
Græci itidem tropæa fixerunt 126
Græcorum ædificia in duas partes diſtincta 23 quæ pars viris relicta quæ feminis 23
Græcorum feminæ intimum locũ ædium tenebant 23
Græcorum phalanges multum potuerunt 81
Græcum locutionis genus 76
Grandis vox Vegetio reſtituta 245 de ea voce Donati opinio 245
Grandæuitas, granditas & grandire verbum 245
Gratianus Valentiniani filius 2
Gratianus Rom. milites neglexit 50 Alanos ſuſcepit 50 à ſuis interfectus 50
Grauis armatura in acie pro muro 57
Groma quid 295
Grumus quid 295
Gubernatorum peritia & virtute remigum hoſtes ſæpe eluduntur 429
Gubernatorum munus 429 quid in eo potiſſimum deſideretur 433
Gynæciarij 23
Gynæcia dea Græcorum 23

H

HADRIANVS Cæſar conſeruator diſciplinæ militaris 31
Hadrianus Cæſar militaris rei reſtaurator 110 quales ipſe tribunos legerit 110
Hadrianus Imp. anno xv. militiam iniit. 26
Hadrianus de ſingulis militibus de moribus & ſtationibus diligenter inquiſiuit 276
Hamis clypeos aduerſariorum detraxerunt 396
Hannibalis ſtratagema 298
Hannibalem ſola virtute ducis Rom. ſuperârunt 81
Harpagones lupos vocant 435
Harpagones & manus ferreæ à Liuio confunduntur 434 reclamat Cæſar, Plinius & alij 434
Harum machinarum inuentores ibid.
Haſta ſanguinolenta bello indicendo 20
Haſtam ſanguinolentam & Perſæ iecerunt 20
Haſtæ datæ militibus 123
Haſtatis & principibus diuerſis temporibus diuerſus locus in acie 58
Haſtatos antiqui ſcriptores in prima acie ponunt 292
Helepolis machina arietis loco ædificari cœpta 359 eius deſcriptio 359 vnde nuncupata 359 à quo excogitata, & à quo primùm fabricata 359
Helepolis altera deſcriptio 360
Hiberna 10
Hibernacula 9
Hieme primùm nauigârunt piratæ 322 poſtea mercatores vt idem facerent auaritia coëgit 322
Hiſpania olim peditatu valebat 4
Hiſpani punctim magis quàm cæſim adſuecti petere 37
Hiſpanis quale vectigal impoſitum 217
Homines ferino more olim viuentes 333
Honorificum de arte militari ſcribere 94
Horæ annis trecentis Romę ignoratæ 211
Horæ & horaria quamdiu Romæ ignorata 263
Horologia ſeu horaria ex aqua miraculi loco fuerunt 263
Hordeum profrumento tyronibus quandodatum 40
Hordeum militibus pro pæna datum 40
Hordearij 40
Horrea publica deponendis ſpeciebus. 220
Horrea iſtiuſmodi & Romana ciuitas & Conſtantinopolitana habuit 220 etiam prouinciarum ciuitates & manſiones 220 quis ea curârit 220 cuſtodes illis præpoſiti 221
Horrea publica in quibus pretioſiſſima quæque deponebant 221
Hoſti fugienti non nimis pertinaciter inſtandum 308
Hoſtibus in flumine impeditis ſuperuentus commodè infertur 255

I

IACOBITAE quiin Orientefronti characterem crucis imprimunt candenti ferro 97
Iadera ciuitas 410
Iader fluuius Dalmatiæ 410
Iapodes arboribus præciſis Cæſarem ad ſe venientem defenderunt 311
Ictus proiactu 401

Ignaui quandoque præſtantiſſimos ſuperârunt 310
Ignis in caſtris quandoque vetitus ſtrui. 238 ex igne caſtrorum amplitudo collecta 239
Ignominioſè miſſa legio nonnunquam reſtituta 90
Ignominioſi in ludis qui 196
Illuſtris 1
Imagines diuerſa ſigna ab aquilis 107
Imagines ducum in pompa publica circumuectæ 106
Imagines in atriis domorum 106 eædem quomodo cultæ 106 in funere elatæ 106
Imagines defunctorum in ſignis 105 quas ſimulacra deûm videtur appellaſſe Tacitus 105
Imagines Imperatorum in ſignis 104 imagines iſtæ auulſæ in defectionibus. 104
Imagines Imperatorum in nauibus 106
Imagines bonis ducibus etiam in vrbe erectæ 106
Imagines quare videantur geſtatæ 105
Imagines deorum in gymnaſiis 105 ibidem & philoſophorum 105
Impar numerus plenus & magis fauſtus. 259
Impar numerus magis fauſtus 70 idem aptiſſimus religioni 70
Impar pedum numerus in foſſis caſtrorum obſeruatus 259
Impar ſemper numerus in fodienda foſſa 70
Impedimentis qſis locus eſſe debet in agmine 242
Imperator quomodo colendus 100
Imperator duabus rebus præcipuè excellere debet 270
Imperatores olim acclamatione exercitus fiebant 100 id nomen Cæſar in ſummam potentiam vertit 100 eum ſecuti in eo & reliqui principes 100
Imperatores militum conclamatione facti 136 hi numero ſimul plures 136
Imperatores exercitus conclamatione facti quoque ſub Auguſto 137
Imperatores titulos in magnis operibus amârunt 334
Imperatoriæ dignitatis varia nomenclatura 78
Imperatoriæ dignitatis duo præcipua ſigna in exercitu, claſſicum & prætorium 184
Imperatoriæ dignitatis tertium inſigne. 184
Impuberes tribuni militum 26 idque Imperatorum libidine introductum 26
Incômoda exercitus vt vulnera tegenda. 308
Indicia & proba oblata in petitione annonæ 221 vnde data illa proba 221
Induſtria ac diligentia Rom. in arte bellica addiſcenda 41.42.429
Ingenui non omnes ad militiâ admiſſi 24
Innumeri milites qui 299
In plenum 273
In procinctu qui ſteterint, dum fierent opera 71
Inſcriptio horum librorum 1.2
Inſequi inconſultè periculoſiſſimum eſt. 308
Inſpectores poſſeſſionum 218
Inſtitutio homines natura imbecillos, fortes reddit 332
In ſtudiis timor magis quàm fiducia decet 77
Interlunia in capillo tondendo ſeruauit Tiberius 412
Internicies 401
Interpretamentum 246
Interualla quid 402
Inutiles bello emittendi ante obſidionem 347 in eâ emiſſione quæ adhibenda diligentia 348
Iouis Iouianum format 46
Iouiani & Herculiani milites 46
Iphicratenſes milites 46
Iræ indicium 272
Iſis tempeſtatibus ac nauigationibus præpoſita 422
Itineraria veterum 239
Iudæi ſabbatho defendere ſe nolebant 278
Iudæorum ſtratagema 394
Iudicium pro *iudicum* 176
Iugare verbum Vegetio puto dandum 86
Iugum quid ſit & quî fieret 42
Iulius Cæſar natandi peritiſſimus 192
Iumenta bellico vſui neceſſaria prouinciales ſuppeditaſſe 199 ſed alere non tenebantur 199
Iuno ex Veiorum opido euocata 127
Iuramenti formula 98 quando ea ceperit initium 98 alia formula ſub principibus 99 alia iterum ſub Principibus Chriſtianis 99 vbi præſtitum 99
Iuramento alio ſe mutuò obſtrinxiſſe interdum in prœlium euntes 99 ad iuramenta iſtiuſmodi etiam inuitos coëgerunt 99
Iureconſultorum opera De re militari 31
Iuſiurandum ſanctiſſimum 99 formula & ritus in eo obſeruati 100
Iuſtiniani de militum tranſitu conſtitutio 118.119
Iuuenes bello apti, at conſiliis ſeniorum regendi 287
Iuuenes ad venationem aſſuefacti, exercitationis bellicæ gratia 23
Iuuenes primùm in curſu publico, non equi aut currus 10

L

LABARVM signum militare 297 idē summo honore, & adoratum à militibus 297 eius forma in nummo expressa 298 quo tempore primùm in vsu fuerit 297 In effigiem crucis à Constantino mutatum est 298
Labarorum præpositi quinquaginta 298
Labarum ad partem exercitus declinantem statim delatum 298 diuersa acceptatio de nomine huius signi 299 laborum quidam vocant 299
Lacedæmonij quatenus hostem sequerentur 33
Lacedæmonij omnem ferè disciplinam militarem ab Aegyptijs acceperunt. 104
Lacedæmonij vrbem suam non munierunt 338 eorum opinio ab Aristotele improbata 338
Lacedæmonij galeam inuenerunt 61
Lacedæmonij cur læti imminente bello. 38
Lacedæmoniorum pueri ab anno septimo ad disciplinam præparabantur militarem 201 litteras tantùm ad necessitatem discebant 201
Lacedæmonij musices & scientiæ militaris peritissimi 201 etiam virgines & fœminæ eorum labore firmabantur. 202
Lacedæmoniorum & Mysiorum ritus ante prœlium 19
Lactes 268
Læua manus oneri ferendo accommodatior 305
Laminas candentes proiecerunt è muro obsessi 396
Lapis è castro Batauico erutus 154
Lapsus magni viri quem non nomino 370
Laquei apud Veget. quales 315
Laqueatores in Ludis 315 in exercitu 315
Laricis arboris ligna non ducunt rimas, neque comburuntur 410
Larix & abies aptissimæ naulum malis. 411
Latinæ linguæ ditas ex Pandectis recuperari potest 232
Latinum loquendi genus Vegetio redditum 332
Lauri vis 211
Legati in exercitu munus 134
Legatus vnus pluribus legionibus præpositus 134
Legati munus obibant ante præturam. 134
Legatos qui facerent & quales dati 135 plures vni Imperatori dati 135
Legati dictatorij, consulares, & Imperatorij 137 item prætorij 137
Legati exercitus quoque duxerunt 204
Legatus iudicium exercuit & panas 139
Legati Reip. 135 ibant redibant inuiolati 135
Legati cum liberis mandatis 135 sine liberis mandatis 136
Legati ab hostibus Romam missi non recipiebantur intra muros 136
Legatus cum ignominia missus 88
Legio quanta Vegetij tempore 83
Legio tota auocari militia solet 89, etiam cum ignominia mitti 90
Legio pedites habet sex millia centum: equites DCCXXVI. 108
Legiones etiam sine impedimentis ductæ. 242
Legionibus nomen à numero 57
Legio fulminatrix 166
Legionem sex millium Marius primus conscripsit 82
Legioni vnde nomen 81
Legionibus nomen ex variis cassis datum 57
Legiones nomen dearum quoque habuerunt 58
Legiorum nomina ex lapide veteri 58
Legio linteata Samnitum 198
Legionis numerus sæpe mutatus 82
Legiones Rom. habuerunt XXIII. 205 item sub imperio Augusti XLIV. 205
Legiones venationibus exercitatæ 24
Legionarij omnes ciues Romani 83
Legionarij ipsi animadvertebant 68
Legionarij thoracomachoindutidelineatio 53
Legionarius miles depictus ex tabula marmorea Magontinensi 54 alius è prouincia Narbonensi 55
Legionariorum & auxiliariorum arma diuersa 93
Legitima fossa 69
Leporum tria genera 398
Leuis armatura tota quomodo pugnaret. 60
Lex xij. tab. super mortuorum reliquiis 179
Libella fabrilis 305
Libertini quando primùm militare cœperint 25
Libertini quo loco fuerint in exercitu Octauij 25
Librarij 116
Librarij in exercitu 179
Libratores 116
Libratores in exercitu qui fuerint 190
Librorum magna dissensio super numero legionis 134
Liburnæ quare in prœliis vtilissimæ 410 eædem remis actæ 410
Liburnicæ antiquitus cum singulis remorum ordinibus 408
Liburnicæ figura 408

Liburnicis unde nomen 407
Liburnicæ & remis & velis armatæ 429
Liburnicæ nouum genus 430
Liburnicæ rotatæ figura 431
Lignorum copia obſeſſis maximè neceſſaria 222
Lignum recens & tardam nauem efficit & periculoſam 413
Limitanei milites 232
Limitantes 232
Limitanei milites Imperij limites tutabantur 145
Limitaneis agri conceſſi immunes à tributo 126
Linea quid 70
Linea lorica 198
Linearij quid differnt à linteonibus 22
Litterati ſeruiquare vocati 96
Literatores qui 119
Litigioſi, vel publico iudicio damnàti ad militiam non admiſſi 25
Lixæ quiſint 35 vnde dicti 35
Lixæ & calones clamare iuſſi quò maior videretur exercitus 301
Loca inſidioſa cum exercitu non ingredienda niſi ánte perluſtrata 241
Loca ſeu horti ſagittariis noſtris deſtinati in vrbibus 190 quo fine ea conceſſa 190
Loci altioris occupandi cauſſa ſæpe publicum prælium commiſſum 257
Locus altior commodior caſtris & pugnæ 257
Locus ſuperior quam ob rem occupandus 289
Loci ſalubritatem quomodo Romani explorarint antequam vrbes aut caſtra ponerent 209
Loci ſalubritas quî exploretur 63
Loci munitio quotuplex 337
Locutionis rarum genus 36
Longitudo rei exacta ad lineam 70
Lorica coriacea 198 ferrea 198
Loricæ antiquis variæ 198
Lorica vrbes circundatæ 402
Lorica illa vnde dicta 402
Luculli audax & memorabile ſtratagema 247
Lucullus qua perfidia Luſitanos deleuerit 278
Lucullus qua parte peccarit 277
Ludi ob populi voluptatem inſtituti 193
Lunæ defectio ignorata militum animos percutit 427
Lupi, minotauri, equi, apri inter ſigna militaria 103
Luſitani ad exercitum non ibant ſine veribus 248
Luſoriæ naues 442
Luſoriæ ſagittæ 442

M

Macedones etiam Macetes dicti 312
Macedonum turmæ olim ex conſanguineis 84
Macedones toto menſe Iunio non pugnabant 278
Machinæ & organa quid differant 393
Machina qua Helepolis intra murum pertracta eſt 381
Machina omnis proportionem habere debet ex fine & effectu 392. 393
Machinarum partes præcipuæ 393
Machinæ magnitudo ad pondus ſaxi vel teli reſpondere debet 393
Machinæ variâ materie contectæ 365
Machinarum explicatio valdè difficilis. 358
Machinis aliquot bellicis nomen ab animalibus tribuerunt 368
Macrinus Imper. arma prætorianorum mutauit 56
Mæcenas notarum inuentor 170
Magister equitum à quo dicebatur 13
Magiſtri qui primas literas docent 119
Magiſtri militum in locum legatorũ 138
Magiſtri militum quando eſſe cœperint ambiguum eſt 138 reperti ſub Conſtantino 138 ſub Diocletiano, & Probo 138
Magna inter veteres libros pugna 148
Maieſtatis rei qui commeatu hoſtem aut telis aut pecunia iuuant 350
Maiores dignitates & Magiſtratus ab Imp. proſtituti 26
Maiſon vox Gallica vnde dicatur 302
Malleoli quid ſint 376
Malleolorum elegans deſcriptio 376 quomodo emitterentur 377 quomodo extingverentur 377
Malo more 231. 232
Maltha ignis genus defenſioni paratum. 349
Manipulus ſignum militare 150 qualis & vnde confectus 150
Manipulus vnde dictus 149
Manipuli maiores antiquitus quàm Vegetij æuo 149 quot milites in manipulo 150
Manlius Torquati nomen meruit 120
Manſiones quid fuerint 302
Manſionibus exſtruendis, reficiendis certi olim curatores 302
Manſiones a prouincialibus inſtructæ 302
Manſiones a manendo 302
Manubalistæ 393
Manubiæ quid 125
Manus ferrea quam Archimedes excogitauit 435 ea manu naues ille totas quaſſauit, eleuauit 435
Marcellus 275
Mare Aequinoctiali ſidere maximè tumet 428

Mare numquam eodem tempore quo pridie refluit 428
Mari nihil infidelius 420
Maria quamdiu dicebantur clausa 421
Marius seruis in bello vsus 83
Marium serui secundò sequi nolunt 83
Marius communem cum gregariis laborem subiit 261
Marij prouidentia 344
Marius bello Cymbrico cur in castris se diutiùs continuerit 288
Mars deus belli 125
Martis patria 75
Mars Deus Thracum 75 vbi maximè cultus 75
Marti captiuorum hostiis Thraces litarunt 75
Martiani de ferro constitutio 349
Martiobarbuli vnde dicti 45
Martianopolis Mœsiæ ciuitas 75
Matres fam. Rom. primum locum ædium tenebant 23
Matricula quid & vnde dicta 73
Maximè timidis in prælio maximum semper imminet periculum 308
Maximianus Herculius vocitatus 46
Maximinus tyronibus præfectus in exercitu Alexandri Cæsaris 146 quàm egregiè illo munere functus sit 146
Medi suum imperium annos CCCL. tuiti sunt 75
Medici à quo primùm Immunitatem acceperint 119
Medici in singulis legionibus 141
Medidies pro *meridies* 263
Meditari pro *exercere* 56
Meille pro *mille* cur veteres scripserint 3
Memnonis nocturna eruptio 375
Mendicitas militaris quæ damna det 210
Menses triplices 412
Mensibus nomina ab Augustis imposita. 334
Mensores 115
Mensor frumento metiendo à quo adhibitus 346
Mensores quomodo hospitia adsignabant 117
Mereri stipendia 87
Meridiem antiquissimi ignorârunt 266
Metatores 115
Metellæ quæ, & earum vsus 343
Metelli qui 35
Metelli apophthegma 240
Milites labore promoti non ambitione. 132 idque post longam probatamq. militiam 132
Miles otiosus promtus ad seditiones 41
Miles tertiam domus partè habebat 117
Miles ab hospite nihil poterat petere 117 non oleum, culcitas aut lignum 117
Milites sine intermissione exercendi 12
Milites à tribunis exercitati pòst sub oculis ipsius Imp. exerceri debent 273
Milites tam hieme quàm æstate exercendi 41
Milites in sedibus quoque exercendi 41 etiam in pace 42
Militem bene vestire oportet 210
Milite morlente debitum heredi persoluendum 221
Militis veterani cum elephanto pugna. 325
Milites potiùs exercendi quàm athletæ. 197
Militis nomen in scuto scriptum 167 vnà cum centurionis nomine 167
Milites sæpe arma & annonam portare coacti 49 iidem & vallum tulerunt 49
Milites pro humatione suorum quàm olim soliciti 179 sæpe pactum iniecrunt de se eliendis cæsis 179
Milites splendentibus armis incedere præpositis honori dabatur 146
Milites lecti XVX. diebus se parabant 18 datæ tamen in eo excusationes 18
Milites exercitatilibenter pugnant 6
Milites indocti periculis magis obnoxii 6
Milites & athletæ hieme sub tectis exercitati 191
Miles sine gladio è vallo progressus capitè plectebatur 155
Milites alij aliis vestibus distincti 236
Milites quinto quoque die decurrere iussi 146
Militibus puncta in manu 96
Militum pæna qui se patiuntur detineri. 176
Militum pœnæ leniores XVI. 225. 226 grauiores XXIIII. 227
Milites optimi ex temperatioribus plagis 6
Milites strenui pro concione laudati 120
Milites non minùs laudibus quàm præmiis mouentur 120
Milites suo stipendio contenti esse debent 118
Milites donis ornati in triumphum veniebant 124
Milites Romani sumtu priuato militarunt 173 quando stipendium de publico acceperint 173
Milites positis castris statim suum quisq. locum agnoscebant 140
Milites de Repub. tuenda solùm oportet esse solicitos 175
Miles ieiunus disciplinam seruare non potest 213
Militibus pugnare non licet sine permissu ducis 98
Milites ad hostem transeuntes plus nocent quàm qui fugiunt 57
Milites gladio cincti fodiebant 259
Militum pœnæ & supplicia 69. 225. 226 227. 228

Milites ſtigmatis ſeu punctis ſignati 96
Militibus in Circo pugnantibus nomina fingebant, ad imaginem bellicam 187
Miles inexercitatus fœmina 186
Militum noſtrorum inſigne ex coloribus veſtimentorum 236
Milites fide & viribus commẽ dantur 270
Milites obeſi multati 21
Milites negotiari non debent 176
Miles in zonula ſemper aliquid habere debet 210
Milites opera olim fecerunt 15
Milites in ſuburbanis hibernârunt 119
Militibus de ducis voluntate conſtare in confuſione prœlij intereſt 308
Milites armati etiam cum farcinis decurrebant 192
Militibus qualia diſtributa dona 120
Milites omnes olim ingenui 24
Milites obiurgati ſi arma rubigine obducta eſſent 152 puniti ſi vendiderant aut amiſerant 152
Miles debitum ſibi poſcere tenebatur intra annum 221
Milites ad matrimonia non admiſſi 12
Militi iniurato non permiſſum pugnare cũ hoſte 97 alioqui cædis reus erat 98
Milites inobedientes ſeueriſſimè caſtigandi 7
Milites arctiſſimè habendi ſunt 7
Milites per ſe diſciplinæ negligentiſſimi 7
Militem modeſtia commendat 7
Milites quàm diligenter olim adſcripti 25
Militibus hoſpitia in magnis ciuitatibus tributa 119 ab eo hoſpitio quidam immunes 119
Militem ſortitione lectum quis primus eduxerit 19
Militum valetudo curanda 212
Militaria delicta quibus rebus aucta 231 quibus rebus minuta 231
Militares ſumtus leuandi ratio 129
Militares in bello maximè promouendi 143
Militaris diſciplina mutata 132
Militiæ tria genera 17
Militia legitima quæ 17
Militiæ initium anno XVII. 13 finis anno XLVI. 13 vel, vt aliis placet L. 13 ad militiam euntes primum annum ſub cuſtodibus agebant 278
Millenariæ cohortis explicatio 107. 108 in ea centum decani 107 in eius numero diſſenſio librorum 108
Minæ in propugnaculis 339
Minotauri effigies inter ſigna 241
Miſenum promontorium vnde nuncupatum 406 quando ibi & Rauennæ ſtare cœperint Romanæ claſſes 407
Miſſionum tria genera 87
Miſſio ignominioſa à quo fieret 88 quis ritus in ea miſſione 88 formula eius 88 qui mitterentur 88
Miſſionis quartum genus 89
Miſſio gratioſa etiam quinto loco numerata 89
Mithridates armorum fabricas opidatim inſtituit 145
Mithridates inuictum ſuum exercitum quî fecerit 191
Mithridates curribus falcatis vſus 322
Modij & ſextarij in ciuitatibus publicè adſeruati 217
Mollities noſtrorum militum 49
Monachi militare coacti 96
Monoxylus quid ſit 251
Monoxylis Cæſar vſus in Britannia primùm 251
Monoxylos Romani carpentis vbique circumuehere ſolent 251
More maiorum formula vſitata 231
Mulcare quid 228
Multa nomina poſteriori ætate terminationem mutârunt 246
Munifex & *munificus* diuerſa ſunt 130
Munifices milites 129
Munifices valdè grauati aggerundis lignis 70
Munimina, munimenta 314
Municipes vnde vocati 129
Municipibus non licuit ſuos muros reficere abſque conſenſu principis aut præſidis 220
Munus tribus modis dicitur 130
Murices 312
Murus vnde dictus 57
Murus ſi decutiatur, nouus intrinſecus ducendus 378 qua ratione id hodie fiat à noſtratibus 378
Murus in exercitu armatura grauis 162
Murum duplicem Turri duxerunt obſeſſi 398
Muri apud antiquos ex variâ materie 337
Muri & machinamenta ante metum hoſtium reponenda 219
Muros ciuitatis Romanæ augere qua cauſſa Principibus permiſſum 337
Murorum altitudo extrinſecus qua ratione colligatur 404
Murorum ciuitatis quæ figura optima 338
Muſculus vnde nuncupatus 368 eius figura 368 alia deſcriptio 369 eius vſus 369
Muſculus genus piſcis quale 371

N

Q. Naevius centurio primus velites excogitauit 296
Nam pro *Sed* vſurpatum, & contrà 160
Naphtha apud Perſas gignitur 349
Natando etiam domi milites exercitati in gymnaſiis 192 illi reiloca publica deſtinata 192

Natando ſæpe milites exercitati 192
Natatur in mari facilius quàm alibi 192
Nauali bello adinſtar terreſtris prœlij multa fieri ſolita 438
hîc & præluſio vſui 438
Nauale propugnaculum cum turri 437
Naualis prœlij elegans exemplum 437
Nauali prœlio Rom. vexillum efferebant 237
Nauarchi qui ſint 428
Narem Lydi omnium primi fabricârunt 410
Naues æratæ 432
Naues aliæ plures habebant remorum ordines 414
Naues à miniſterio & ſtatione nominatæ 408 etiam à forma 408
Naues cera vnctæ 416
Naues è viuiue pellibus contextæ primùm excogitatæ à Cæſare 254
Naues fluuiales quæ vtrinque gubernaculum habeant 255
Naues quæ compingi & rurſum diſſolui poſſunt 253 earum figura 254
Naues qua ratione coniungerentur ad vſum propugnaculorum 436
Naues luſoriæ 82
Naues tranſmiſſo exercitu incenſæ, vel ren iſſæ vt ſpes omnis fugiendi adimeretur 255
Naues, trigeſimo die poſt cæſas arbores, nauigârunt 413 iterum à die quadrageſima 413
Nauibus nomina à prouinciis 407
Nauigandi vſus quamdiu Epeirotis incognitus 355
Nauigatio certis diebus ſecura creditur 420 reuerà autem non eſt ſecura 420
Nauigationis dies natalis 421
Nauigium longè maximum 415
Nauis cuiuſdam nomen quæſitum 416
Nauis longæ roſtratæ figura 441
Nauis prætoria noctu lumine inſignis 439 ex ea naui elatum ſignum, indicium pugnæ 439
Nauis prætoria vexillo aliquo ſemper inſignis 439 id confirmatum teſtimonio Taciti 439
Nauis prætoriæ in acie locus 440
Nauis quadraginta ordinum 415
Nauis ſemper aduerſa obijci debet 433
Nauium conficiendarum rationem barbaros docere non licuit 350
Nauium conuentio ad Miſenum & Rauennam edicta 407
Nauium longarum inuentio Iaſoni tributa 409
Nauium roſtratarum impetus 432
Nauta comes fluctuum 420
Nauticus vocabulum probum 428
Neceſſitas legem non habet 210
Neceſſitas multa offert quæ duces præuidere non poſſunt 210
Nihil in bello contemnendum 274
Nini copiæ quantæ fuerint 203
Niſi pro *Sed* 264
Noceri paſſiuè 342
Noctu explorare vtiliſſimum 242
Noctu Lunæ rationem habere cur oporteat 289
Noctu oportuna ſuperueniendi occaſio 256
Nodus quid 303
Nomina in *oſus* abundantiam deſignât 47
Non pro *Non ſolum* 429
Notæ Thraciæ ſeu Threciæ vnde 96
Nota quæ militem ſuperſtitem indicabat 170 alia quæ indicabat mortuum 170
Notarum periti milites requiſiti 169
Notarum peritia vbi militibus vſui 169
Notarij dicti à notis 169
Notarum inuentio Mæcenati tributa 170
Nullus niſi 332
Numantia aggere clauſa quamquam pugnam non detrectaret 368
Numantia menſibus quindecim obſeſſa 283
Numantini belli origo & fons 283 ſex conſules prætor ignominiam à Numantinis nihil retulerunt 283
Numantini belli tempus variè ſcriptoribus traditum 283
Numantini ciuitatem ſuam flamma, ſe ferro ac veneno conſumunt 284
Numeri quid ſint 84 diſtincti à limitaneis 84
Numerorum militarium nomen generale 78
Nummus Conſtantini 105
Nummus Galbæ 271
Nummus Hadriani 271. 436
Nummus Magnentij 166
Nummus M. Antonij 106. 298. 430
Nummus Traiani 123
Nuntius quomodo emittendus & recipiendus 238

O

Obſeſſi aliquoties laceſſiti erumpere debent, cùm minimè exſpectantur 286
Obſeſſorum negligentiæ licentia tribuitur vt poſt opprimantur 401
Obſidentibus maximè opus perſeuerantia 405
Obſidentibus quoque ſua negligentia nocuit 401
Obſidij ſpecies duæ 344
Obſidionem duraturam ſimulaſſe profuit 400
Obſidium qua cauſſa inſtituatur 218
Occulta quadam ratione alios contrà alios meliùs dimicare 6
Ocreis milites donati 123

Octauius Augustus parcissimè commeatum dabat 172
Octauius 3
Octauianus dictus ex adoptione 3
Olei ad incendium vsus 349
eiusdem olei confectio 349
Oleum incendiarium 349
Omnis nisi 332
Omnis pro *omnes* veteres scribebant 268
Onagrum cum Scorpione Ammianus confundit 392
Opera etiam ipsi Imperatores circumibant 260
Opera dum fierent, alij in procinctu stabant 260
Opidani ex tectis pugnant 399
Opida noua condita ad memoriam insignis victoriæ 335
Opidū quibus rebus bene sit munitū 338
Opidum quod teneri non posse videbatur incensum 345
Opifices & sellulari militiæ adscripti 18
Opinatores qui 347 vnde illis nomen 347
Opinatores alij 347
Opsonium pro stipendio 174
Optiones frumenti 347
Optiones supplendis legionibus 113
Optio dicebatur antea accensus 113
Optionis alia significatio 113
iterum alia 118
Oratoribus Romæ tempus clepsydris præscriptum 264
Orbe facto pauci multos sustinent 73
Orbibus instruendis editiora loca quærenda 73
Ordinantem aduersarium inuadere consultissimum 301
Ordines non seruare in acie capitale 72
Ordines quàm arctè Rom seruandi 188
qui non seruârunt securi percussi 188
Ordinum seruandorum necessitas quandoque damnosa Rom. 72
Orion nauigantibus infaustus 419
Orpheus homines à ferino viuendi more auocauit 334
Ortu & occasu dies tantū distinctus 266
Osculana pugna 331
Otho qua ratione ad imperij culmen peruenerit 276

P

PABVLARI, frumentari, copiari verba castrensia 212
Paces 268
Pagani militibus oppositi 123
qui sint 193
Pala instrumentum rusticum 260
Palaria quæ 35
Palariorum exercitium 188
in Palatio Cæsarum nemo promotus, nisi veræ ac catholicæ religionis esset 174
idem obseruatum in militia armata 174
Palmaria Stewechij emendatio 186
Palorum vsus & militibus & gladiatoribus vtilis 36
Palos milites fudibus cominùs petebant: eminùs verò missilibus 188
Paludes cur vitandæ in munitionibus. 211
Pandectæ Florentinæ quomodo & quibus characteribus scriptæ 95
Pandectas iuris ad recuperandam Latinæ linguæ dignitatem idoneas 232
Papiliones vnde dicantur 9 quid sint 9
quomodo fiant 9
Parma velitum tripedalis 296
Particulatim 309
Paruissimus Latinum verbum 29
Pastores armati 25
Paterni Iureconsulti nomen 30
eius fragmenta ex Pandectis 30
Paternus quando vixerit 30
præfectura Prætorij functus 30
Paternus interemptus 30
Paulus Diaconus 284
Patroni horreorum publicorum custodes 220.221
Paulus Diaconus Festum mutilauit magno rei literariæ damno 241
Pauli Iurisconsulti fragmenta, De pœnis militum 225
Pecunia adtributa quid 216
Pecuniæ pupillares in ærarium depositæ 216
Pedatura quid sit 259
Pedis vna diuisio in XVI. digitos 16
altera diuisio in XII. vncias 16
Peditum exercitatio 48
Pelles pro tentoriis 9
Pelopidas 275
Peltastis nomen vnde 292
Peltati, cetrati, scutati &c. vnde dicti 57
Pensatores stipendiorum 174
Percutere fossam, id est, facere vel ducere fossam 258
Perfindere aciem 294
Persæ mercenario milite non vsi 85
Persæ testudine vsi 158
Persæ vexillum flammeum ante cœlium exspectabant 237
Persarum nocturna cruptio 376
Petoritum vox gladiatoria 36
Petitiones 36
Phalangis instructio 81
Phalaricæ descriptio 377
Phalarica dicta à phalis 377
Phaleræ militibus datæ 123
Phaniæ præfecti Aphrorum stratagema. 281
Phari in locis maritimis 263
vnde dicti 263
Philadelphi naues ingentes 415
Philopatri nauigium 415 in ea nauimilites quater mille 415 item rostra
septe-

septem, gubernacula quatuor 415
Philosophorum imagines in gymnasiis 105
Phrasis antiqua 212
Pila eadem quæ spicula 62
Pilæ seu globuli siue circuli in signis etiã liberã rep. 107
Pila inter signa militaria 107
Pilani triarij dicti 58
Pilatis militibus vnde nomen 57
Pilei elegans descriptio 61
Pilei Pannonici 53
Pinnæ murorum vnde dictæ 236
Pinnæ in galeis militum 236
cur adhibitæ 236
Piraticæ naues 416
Piscatores bello inidonei 22
Piscator militum tribuno concessus 22
Pittacium quid 73
Placentarius quis 22
Plaga grauior cum saltu cursuque infertur 189
Plinius à Tertulliano & Vitruuio dissentit 358
Plumbatæ iacula non glandes 155
Plumbatæ in castigationibus olim quoque vsurpatæ 190. 191
Plumbatæ missilia non glandes 403
Plumbatæ bifariæ 403
Plumbata tribolata 403
Plumbata mamillata 403 vtriusque descriptio 403
Plumæ in galeis 60
Plus audire quàm loqui debet homo militaris 151
Plutarchus reprehensus 82
Pluteorum vinearumque vsus 364
Pluteorum forma 364
Pluteorum materies vimina fuerunt 367
Plutei militares 367
Plutei rotis mouebantur 367
Pluteorum & vinearum diuersus vsus 367
Podismus quid 117. 257
Pœna eorum qui priuatis vsibus militem destinant 176
Pœnæ militares 225
Poliorcæ 359
Pompeij peruersa opinio 189
Pompeius contra Sertorium missus 34
Pomponius Lætus aliquot capita à Vegetio mutuatus est 144
Pons cuppis colligatis quomodo fiat 247
Pons ex tabulatis 251 eius figura, 251 alius pons 253
Pons ex vtribus confectus 250 eius pontis descriptio 249
Pons protrusus ex medio turris 374
Pons, transmisso exercitu, dissoluendus est 255 si rediturus sumus, præsidiis muniendus 255 idem faciendum in ponte per quem commeatu inuamur 255 castella etiam iis imposita 255
Pons sæpe incensus vt spes omnis fugiendi adimeretur ignauis 256
Populi à Cæsaribus cognominati 47
Porcus quinto loco inter signa 103
Portæ ciuitatum à Cæsarious cognominatæ 47
Portæ Decumanæ locus 67 vnde ea dicta 67
Portæ in castris quatuor 67
Portari quæ dicuntur 48
Portarum itinera directa esse non debent 338
Positæ & repositæ fabulæ 197
Positiuus pro Comparatiuo tam in nominibus quàm in aduerbiis 315
Possessiones & possessores 344
Postæ nostrates 10
Potentia in iunioribus, insenioribus prudentia 287
Potestates dicti, & qui in dignitate constituti erant 275
Potitus hostium passiuè dictum 370
Potius, *Magis* & similes particulas boni scriptores frequenter supprimunt 426
Potus gratia milites exire sæpe coacti 281
Præcedendi verbũ Vegetio redditum 404
Præclarius est ingenio quàm ferro hostem vincere 348
Prædæ militibus concessæ duplex ratio fuit 127
Præda omnis *in* publicum sæpe relata, 127
Prædam nonnunquam vendere milites coacti 127
Præda tota quæstoribus permissa distrahenda, pecunia militibus diuisa 127 si plures de præda diuidunda contenderent, sorte res decidebatur 127
Prædæ pars cremata in honorem deorum 125
Præfacere pro *præficere* 244
Præfecti castrorum authoritate, fontes damnabantur 68
Præfecti prætorio exercitus duxerunt. 204
Præfecti prætorio sub principibus vt magistri militum sub dictatoribus 182 illi plures fuerunt 182
Præfectus castrorum legati authoritatem exercuit præter morem 139
Præpositiones geminatæ à veteribus 69
Præsidium vnde dicatur 224
Præstasse pro Præstitisse 5
Prætentæ & Prætenturæ quid sint 5
Prætenturarum etymon 11
Prætores etiam exercitus duxerunt 204
Prætores honorarij 28
Prætoria castra 262
Prætoria cohors quæ 84
Prætoriam cohortem apud Thebanos Gorgydas primùm constituit 84 ea sacra dicta 84 publico sumptu alta

alta 84 conſtabat ex conſanguinei 84
Prætoriani & pedites & equites fuerunt 84
Prætorianis ſua ſigna priuata 84
Prætorianorum munus 84 ſtipendium ſeſquiplex 84
Prætorij locus in caſtris 67
Prætorij qui 24
Prætorium vnde dictum 261
Prætoria opidatim in prouinciis conſtituta prætidibus 261
Prætorium certa pars villæ 262
Prætor olim quicunque exercitui præerat 84
Primicerius quis 181
Primiceri in omnib. ferè officiis 181. 182
Primipili centurio aquilæ præfuit 131 reliquis centurionibus imperabat 131 primum à tribuno locum tenebat 131 tribunum interfecit 131
Primipili commoda 180
Primipili maxima dignitas in prima legione 131
Primiſcrinij etiam primicerij nuncupati 181
Primus haſtatus quid 131
Primus haſtatus quot milites duxerit 131
Primus pilus quid 130 quomodo ad primum pilum centuriones aſcenderunt 130 ea de re locus Vegetij aliàs ſubobſcurus 131
Primus princeps 131
Principes arma diſtribuenda curaſſe &c. 51
Principes in deos referendi ritus 77
Principes leuiores pœnas inferebant 68
Principes poſteriores ambitioſiſſimos titulos adamarunt 77 domini generis humani libenter audiebant 77 item mundi domini 77
Principes Rom. in re forenſi multa immutarunt 112
Principes vel Auguſti & Imperatores exercitus quid differant 136
Principia pro principibus 60. 109 pro ordine principum 60 locus in caſtris 60
Principum effigies in numiſmis aureis, argenteiſque tantum ad honorem, non ad vſum publicum 174
Poſt principia quis locus ſit 59
Priſcianus ad confirmationem ſuæ opinionis Vegetij teſtimonium produxit 62.
Probatoriæ in Palatina militia vſui 172 itidem in caſtrenſi 173
Probatoriæ militum principis manu ſubſignatæ 173
Probatoriarum exemplum in ſcriniis ſeruatum 173
Probatoriæ, literæ ſeu inſtrumenta 172
Probaſcis, & promuſcis 326
Probri metu emendati milites 188
Proceſſio, ambulatio exercitus 185
Proconſule, prorege 137
Procubitores quales 266
Procuratio, apparitio pro *procuratore, apparitore* 112
Prælij ineundi varia ſigna proponebantur 237
Prœliorum res optimè diſponitur quando in pace tractatur 219
Prœmia victis quoque propoſita 40
Prœmium in reitrita ſignificatione 178
Profeſſio apud Magiſtratum quî fieret. 219
Profiſcente exercitu, ſi ſuperueniat hoſtis, difficulter conſiſtunt qui abſunt à periculo 245
Prognoſtica quæ ex luna colliguntur 425 quæ ex ſole 425
Programma in pariete fixum 235
Proletarij quando milites ſcripti 267
Promiſcuè & diligenter opponita 168
Propagare verbi vſus apud Latinos 218
Propugnacula ante portas 339
Propugnacula in nauibus 436
Pro rata 341
Prorogatores 347
Proſecutores auri publici 219
Prouido duci id ſemper cauendum ne à tergo hoſtem relinquat 267
Prouinciæ Principibus Roman. nomina dederunt; & viciſſim ab iis acceperunt nomina 334. 335
Prouinciæ non omnes eadem tributo coactæ 217
Prouinciis multa eaque diuerſis titulis Rom. imperabant 217
Prouinciis imperatum tributum, milites, equi, naues &c. 216
Prouinciales iure tributorum quaſuis annonarias ſpecies inferebant 213 eaſdem ad limites & manſiones conferebant 213 itidem munera præſtabant, angarias, parangarias, plauſtra &c. 213
Prouinciales longiùs non debebant euocari ad conferendas ſpecies 215 præmoneri ſolent vt indictionē præparent 215 id duabus de cauſis factum 215
Prouinciales tributa non ſoluentes quomodo coacti 217 fundi ſub haſta diſtracti 217 etiam ſuppliciis ad perſoluendum cogebantur 218
Prouincialis perſoluta ſua capitatione non poterat cogi ad præbenda iumenta, ſeruos 214
Prudentes qui penum condunt antequam bello laceſſantur 215
Pueri in caſtris educati 12
Pugnæ & naumachiæ in Circo Rom. exhibitæ 187
Pugnandum ſæpè non quia tu velis, ſed quia hoſtes iubent 244

Pugnandi genus optimum 73
Pulſandi verbum non vulgari notione acceptum 344
Puluis exoriens ſignum aduentantis hoſtis 238
Putei ſæpe in exercitu fodiendi 352 vbi naturalis quædam ratio ſequenda 352
Pyrrichiarij 49
Pyrrichiarij motus in decurſione adhibiti 185
Pyrrhus militaris diſciplinæ peritiſſimus 324 idem præſtantiſſimus imperat. 324
Pyrrhus quando ceperit Elephantos 325

Q

QVADRIGÆ vnde dictæ 316
Quadrigis falcatis Perſæ ferè vſi 316 earum quadrigarum deſcriptio 316
Quadrigæ falcatæ depictæ 317
Quadrigas falcatas excipiendi ratio 318 aliæ rationes 318
Quadrigas primùm iunxit Erichthonius 195
Qualis qualis, qualiter qualiter pro *qualiſcunque, qualitercunque* 95
Quando pro *quandoquidem* 404
Quatinus quatenus quid differant 149.
Quantus pro *quot* 232
Quingentaria cohors vnde dicta 109
Quinqueremium conſtructio difficilis Romanis 414 maiores quàm quinqueremes in pugna Actiaca 415
Quintius ex agro ad Dictaturã vocatus 13
Qui rem difficilem militibus promittunt viam oſtendere debent, qua ad id perueniendum putant 288
Quirites appellabant quibus militiæ ius ademtum volebant 90
Qui ſexto caſu antiquiſſimum 363

R

RADICIVM, *cernicum* & ſimilia 176
Ratio, non alea, ſequenda in ſubeundo publico conflictu 269
Receptui canere 183 Receptus quid 183
Refacere 5
Refundere eſt reddere, reſtituere 51
Regimentum 247
Regradatio militum qualis fuerit 180
Reipub. conſeruandæ duo maximè neceſſaria 215
Rei militaris ſcriptores, Græci, Latini, Italici, Gallici, Germanici 31. 32
Remiges in arena primùm remigare docti 429
Remiges quales probati 433
Remigium pro *remigum* 433
Remi ne defricentur in pugna nauali cauendum eſt 433
Remorum ordines in latitudinem conſiderandi 414
Repero, equipero olim efferebant 74
Res ad triarios rediit 293
Res Romana pro *Repub.* 80
Retibus illaqueatos hoſtes ex turribus deiecerunt 396
Reuma quid 426
Rhodij periti rei nauticæ 407
Rigor ſalutaris vincere debet inanem ſpeciem clementiæ 277
Robor pro *robur* 12
Rogum ter armati circabant 185 in rogum ſpolia iniecta 185 etiam dona militaria 185
Roma direpta 2
Roma vnde dicta 334 cur non Romula vocata 334
Romana acies phalange Græcorum præſtantior 81
Romani arma mutârunt tempore Gratiani 50
Romani à diuerſis ſubiugati 42
Romani diſciplinam militarem à Græcis acceperunt 104
Romani etiam certis diebus non pugnabant 278
Rom. ipſi barbari à Græcis nuncupati 82
Romani in dilectu non reſpondentes puniri vt proditores 18 ſed poſteà mutata eſt illa pœna 18
Romani in Hiſpania multa geſſerunt ſine auxiliis 85
Rom. non magnos ducebãt exercitus 204
Romani multa à Græcis in diſciplina belli ſumpſerunt: illi ab Aegyptiis 61
Romani poſſeſſionibus ſuorum multa indixerunt 28
Romani poſt annum ſextum reliquias ſuorum condiderunt 179
Romani pro lorica thoracomachum induebant 52
Romani quando primùm hiemem in caſtris continuarint 9
Rom. quando primùm mare ingreſſi 414
Romani qua ratione alias nationes ſubegerint 5 id pietate & religione factum Cicero putauit 5
Romanis etiam à barbaris ſuppeditãta auxilia 208
Romani ſtatura breui 4
Romani valdè in nauigando primùm temerarij 419 ea cauſſa maximum accepiſſe damnum 419
Romuli legio quanta 82
Rorarij qui 59 quomodo pugnarent 59
Roſtra nauium in fronte 431 illa ſæpe plurium dentium 431
Roſtra illa ex ære 432.
Roſtra quibus nauibus adhibita 432 etiam minoribus nauigiis impoſita 432
Roſtrorum figura 432
Roſtrorum inuentor 432
Rudibus gladiatores pugnare diſcebãt 37
Rudibus quoque milites exercitati 189

Rudibus totæ legiones inter se digladiatæ 189
Rumores falsi sparsi vt parati esse ad pugnam adsciscant 243
Rustici meliores milites quàm vrbani 7
Rutrum vnde dictum 200

S

Sacerdotes quando tributum Romæ primùm dederint 216
Sacra ante egressionem facta 19
etiam ante prœlium 19
Sacramenti nomen à disciplina bellica ad Ecclesiam tractum 100
Sacramentum militare quomodo antiquitùs præstitum 98
Sagittarij 141
Sagittarij qui sagittas edolant 241
Sagittariorum collegiis privilegia, & fundi dati 190
Sagma quid 142 Sagmarij 141
Sagmarij iterum Veget. restituti 242.254
Sagmatarij equi singuli in contuberniis singulis 142
Saguntì mœnia qualia fuerint 338
Saguntini capta ciuitate hostibus diu restiterunt 378
Salassi vna salis inopiâ se dediderunt 355
Salem hostibus vendere capitale est 355
Sales plurale à *sale* 355
Salis inopiâ in morbos incidunt Rom. 355
Salis vsus quâ diu Epeirotis ignotus 355
Salpicta pro tubicine 234
Saltatio armata 49
Sambucæ figura 383
Sambucæ naualis descriptio 383
Samiare vocabulum militare 152
idem Vegetio restitutum 152
Samiatores in exercitu qui fuerint 152
Samnitum tota legio cristata 148
Samsonis stratagema 345
Sanguine abundantes in vulnera præcipites 6
Sanguinis indigentes vulnera metuunt 6
Sarilla hasta 326
Sarraca 282
Scalarum noua forma 339
Scalarum variæ figuræ 340.341
Scalas oppugnatorias Capaneus excogitauit 339
Scaphæ speculatoriæ 416
Scaphulas ex arundinibus Semiramis fecit 254
Scelerati quoque ad stipendia admissi, & captiui 26
Scenici non laudem, sed præmia spectabant 197
Scenicas donationes M. Antonius quatenus temperârit 197
Scenici infames erant 197 quando primùm Romam inuecti 198
Schemata aciei vnde nomen sumserint 366
Scindulæ à quo nominatæ 191
Scindulis Roma cõtecta annis CCCCLXX. 191
Scipionis callidum consilium 278
Scipionis cautio contra superuentus dum frumentaretur 280
Scipio disciplinam militarem restaurauit 283 quibus id rationibus effecerit 283
Scipio singulis cohortibus sagittarios miscuit 42 idem disciplinam castrensem emendauit 42
Scorpionis descriptio ex Ammiano 392
Scorpioni vnde nomen 392 cur onager appellatur 392
Scorpiones Vegetio manubaliſtæ 393
Scorpio aliud ab onagro 393
Scorpio etiam pro telo 393
Scorpio vnde nominationem acceperit. 393
Scorpionibus epistolæ missæ 238
Scribendo & res gerendo clari simus 94
Scrinia diuersa 172
Scrinia principum diuersa fuerunt 169
Scultatores qui fuerint 156
Scuta genibus illidere signum prosperitatis 272
Scuta militum pariter & centurionum nominibus inscripta 167
Scuti perelegans descriptio 198
Scutis milites innixi transnabant flumen 249
Scutorum & clypeorum discrimen 156
Scutorum longitudo, latitudo 59
Scutum amisisse præcipuum flagitiũ Lacedæmoniis itidem & Germanis 155
Scutum quatere ac rotare pertinuit ad numeros armaturæ 151
idem vsui in ludo trochi 151
Scutum tyronis primo anno candidũ 167
Scuta militum regmentis induta ad custodiam 167
Secundicerij 182
Secũdus hastatus quot milites duxerit 131
Securi percussi in mediis castris 69
Sedes militares vnde dicantur & statiua 224
Seditio animos imbelles detegit 223
Seditiosi potius carptim mittendi 90
Sed particula rationaliter posita 186
Sed vsurpatum pro *nam* 108 id magni quidam viri non animaduerterunt 168
Seges belli tempore exusta 345
Semiramis 253.254
Senatores ab equitibus tunica discreuit 111
Senatusconsultum in necessitate reip. formula 206 vni quoque consuli commissa 206
Senes nomina militiæ dare coacti 18
Senes plus consilio præstant quàm adolescentes manibus 287
Separati exercitus facilius superãtur 278
Sequi exemplo 282

Sera parcimonia est, seruare velle cùm desit 347
M. Sergius ferrea manu pugnauit 305
Sertorius exiguo militum numero Rom. sæpe superauit 275
Sertorius paruo exercitu plurimis restitit 34 diuersos duces superauit 34
Serui ad stipendia vocati 25 priùs tamen libertate donati 25
Serui à militia prohibiti 24
Serui in exercitu armis ferendis 142
Serui in tyrociniis inuenti, puniti 138
Serui notati in fronte 97 postea ad interdictum 97
Seruij Tullij lex 13
Sesquiplares 128
Sesquipedem ex 128
Seuerus disciplinam maiorũ corrupit 111
Seuerus domi vxores militibus permisit 12
Seuerus Imperat. cur filios abduxerit ex vrbe 11
Sexti Iulij Frontini æuum 94 scripta 94
Siglis veteres multa scribebant 133
Signa amittere valdè dedecorosum erat 102
Signa castris positis primo loco figuntur 65 ab iis sine commeatu non discedendum 72
Signa cohortium qualia 107
Signa deseruisse capitale 188 hac de re Charondæ lex 188
Signa & literæ in vexillis Rom. 104
Signa legionariorum, auxiliariorum & Prætorianorum diuersa 83
Signa legionum ex nummis M. Antonij 66
Signa militaria quando ornata 106
Signa militaria tempore pacis vbi & à quibus custodita 18
Signa quorum imagines gesserunt 104 etiam defunctorum 105
Signarius 130
Signa tempestatum & serenitatum 424
Significare 5
Signiferi tardiores à ducibus interfecti 102
Signiferi quamobrem literati esse debuerint 179
Signifex 130
Signis in magna militum multitudine voluntas ducis ostendenda 238
Signis militaribus multum religionis deferebant 104
Signis post terga illatis sæpe hostes fugati 305
Signorum bellicorum inuentores 103
Signorum figura 66 figebantur in terram 66
Signum diurnum etiam panno rubro datum 238
Signum nocturnum flammæ, diurnum fumus 238
Simulacra etiam vncta 107
Sine more 232
Sitonia 346
Sociis naualibus Romani vsi 406 quales hi socij 406 quando primùm priuata impensa parati 406
Solarium quis primus in foro collocauit 263
Solida virtus 119
Solis eclipsis primùm formidabilis in castris 417
Solis quanta vis in corpora terrestria 7
Solo mutato fruges degenerant 7 itidem homines 7
Solstitium tantùm vnum 417
Sontes gladiis suis concidebant 68 priscus ille mos 68
Sontes porta decumana ad supplicium educti 67
Sordiscum quid 365
Spectacula priuatorum quoque sumptu edita 193
Spectacula varias ob causas Romæ exhibita 193
Spectacula & ludos placamina deorum putabant 193
Specula q' id sit 262
Speculæ in locis mediterraneis vsui 263
Speculatores cur sic vocati 114
Speculatores suppliciis sumendis deputati 68
Speculatores non spiculatores hi vocandi 68
Speculatores qui 233
Speculatores vnde dicti 263
Speculatoriæ scaphulæ 416
Speculator vnde dictus 416
Sperare pro timere 306
Spes numero plurali 268
Spicula minora dextro pede in ante posito eiiciebantur, maiora præposito sinistro 62
Spicula pennata 394
Spolia quoque domum relata 127 ea fixa in postibus ædium 127 quæ ne venditis quidem ædibus refigi potuerunt 128
Spolia opima Ioui Ferctrio fixa 126 ea spolia ter solum Romani fixerunt 126
Spoliis hostium & templa & forum Rom. ornatum 126
Spolia ad ornatum quoque coloniarum dispartita 126
Spoliarium & armamentarium vbi in vrbe fuerint 154 etiam in exercitu 154 quæ arma inibi adseruata 155
Statiua vnde dicantur 224
Statuæ strenuis militibus decretæ 124 etiam auxiliari militi 124
Statura breuis quæ 16
Statura media militaris & commoda 15
Statura procera, eminens, prolixa 15

Statura Romana 15
Stellaturæ 180
Stellaturarum acceptarum pœna 69
Stellaturarú commodũ quale fuerit 180
Stevvechij palmaria emendatio 186
Stipendia prima annorum XXI. 86
in classe Misenensi XXVI. annorũ erant 86
Stipendiorum vox annos significat 27
Stipendiosi qui 47
Stipendium amplissimum tempore Domitiani 175
Stipendium diurnum quantum 174
valde exiguum libera Rep. 174
auctum tempore Cæsaris 175
iterum auctum sub Octauio 175
Stipendium pro ipso ære 27
Stipendium vnde dictum 27
Stipendium vnde nomen acceperit 173
Storearũ conficiendarũ ratio & vsus 343
Strabo non malè belli Numantini computum iniuit 283
Strata equorum 280
Stratagema elegans ab vrinatoribus Byzantinis editum 442
Stratagema nostratium 438
Stratagemata duo in obsidione Rhodiorum edita 381
Stratores & munus eorum 280
Stratores qui 28
Stratorum præmium 28
Striga castrense vocabulum 279
Structores 143
Stylus pro columna 246
Subita omnia probantur incauta 219
Subitariæ legiones, & subitarij milites. 267
Subsessa quid sit 239
Subsessores alieni matrimonij 239
Subsidendi ratio cùm testudinem Rom. facerent 157
Subsidium vnde dictum 224
Subsignani 79
Subsignani apud signa detenti post exauctorationem 89
Substantiua quartæ declinationis pro verbalibus 286
Sudibus etiam in prœlio vsi 189
Suffecti 110
Sumptus pro *sumptio* 285
Superlatiuus pro comparatiuo 62
Supernumerarij tàm inter equites, quàm inter pedites 177
Supernumerarij centeni aut quinquageni extra eos qui matriculis inscripti erant 177
Supernumerarij milites alij titulo tenus 177
Superueniendi occasio quando commoda 277
Superueniendum lætis & securis 309
Superuentus occasiones 278
Superuentus quid 239
Susceptores 347
Susceptores tributorum 217
eorum emolumenta 217
duo in singulis prouinciis 217
Suspectio pro *suspicio* vox è medio Latio 241
Syri quid 215

T

TABERNACVLA 9
Tabernaculum ducis quare appellatum prætorium 184
Tabulamentum 246
Taciti testimonium 83
Taleare 351
Taleæ furculi 351
Tamburlianus Scytharum Imperat. 237
Tantus absolutè positum 381
Tantus, quantus pro *tot, quot* Græca phrasi dicuntur 232
Tarquinius Superbus vite puniendi genus inuenit 72
Tegimen pro *tegmen* Vegetio redditum 433
Tela ex alto faciliùs, sed certiùs sursum mittuntur 257
Tela ex nauibus qualia veteres iecerint. 437
Tela quoque ducum nominibus inscripta 167
Temeritas in re militari ante omnia vitanda 274
Temonarij qui 28
Tempestatum & serenitatum signa 424
de iis Ciceronis versus 424 item Lucani 424.425
Templa de manubiis exstructa 127
Tempora antiqui per horas non distinguebant 211
Tentamenti vocabulum Vegetio redditum 169
Tentamentum 246
Tentoria 9
Terebra etiam inter machinas 367
eius figura 367
Tessera vocale signum 113
Tessera per taleolam data 113
Tesseræ frumentariæ 113 illæ ex ligno, plumbo 114 etiam ex ære 114
Tesserarij 114
Tessera profectionis 114 prœlij, prandij, euocationis 114
Tesseræ Pharsalicæ pugnæ 114
Tessera vigiliarũ à præfecto legionis data 114 data ab Imperat. & ducibus 114
Tesseram tribuni distribuebant 115
Tesseram quis primus in bello dederit 115
Tessera, Militemus 93
Tessera à quo daretur, à quo distribueretur 233
Tessera sæpe vno verbo data 233
non raro pluribus 233 interdum sententia pro tessera fuit 233 interdum versus 233

Teſtimoniales honeſtè miſſis dabantur 87
Teſtudo quid ſit 157 origo eius 157
Teſtudinem in Circo qualem exhibere ſolent 157 ad imitationem teſtudinis illius duplicem Romani in exercitu excogitauerunt 158 qualem in campis patentibus exſtruxerint 158 inde vt rediuiui redintegrabant prœlium 158 equites & impedimenta in medium recipiebantur 158
Teſtudinis aliud genus in oppugnationibus 158
Teſtudo in pugna nauali 158 qua ratione ibi compoſita 159
Teſtudinem illam vſui quoque fuiſſe in in tranſmittendis impedimentis 159
Teſtudines in exercitu variæ 357
Teſtudinis figura 357
Teſtudo arietaria 358
Thebani ſub Epaminunda floruerunt 75.
Thoraces ſquamati cum magnis ſcutis à Macrino ablati 56
Thoracomachus qualis fuerit vnde dictus 52 eius abuſus 53
Thraces bellicæ diſciplinæ Rom. magni imitatores 75
Thraſybulus qua cauſſa in tabernaculo ſuo interfectus 258
Tiberij nimia crudelitas 179
Tiberius Domitij nomen recuſauit 77
Tignarij 143
Timidum videri præſtat quàm parum prudentem 77
Timor promtos facit ad conſultandũ 274
Tituli varij vſus apud antiquos 148
Titulum geſtarunt fontes 148
Titulus adfixus in ludis 148 item vendundis ædibus 148
Titulum & fiſcus adfigebat 148
Tituli in triumphis 148 amphoris adhibiti 148 victimis alligati 149
Titus xv. Imp. in exercitu 136
Titus Cæſar ipſe vigilias circumiuit 265
Tolerantia 8
Tolerantia bonorum militum 347
Tollenon, machina 384 eius figura 385
Torquati nomen T. Manlius meruit 120 Item C. Nonius Aſprenas 120
Torques inter dona 122
Torulus in galea 148
Trabes ſingulari numero 384
Trabibus arietes arcebant 351
Tractoriæ in curſu publico 10
Tradere verbi elegans ſignificatio 140
Traianus in puniendis militibus temperantiſſimus 277
Tranſitus militum pecunia hodie redimitur 118 idem quoque apud Roman. factitatum 118
Triarij cæteris vſu & ætate præſtabant. 130
Triarij conſurgentes ad pugnam, antepilanos omnes intra ſuos ordines recipiebant 59
Triarij genu dextro innixi ſignum pugnæ exſpectabant 157
Triarij qui 293
Triarij ſolifodiunt 261
Triari, veterani & ſpectatæ virtutis 147
Triariis locus poſtremus adtributus 59
Tribuli ſparſi contra quadrigas falcatas 322
Tribulorum vſus in caſtris ponendis 322 & in prohibenda eruptione 322
Tribunal ceſpititium 271
Tribuni ablegare à ſignis milites ſua cauſſa non debent 176
Tribuni ærarij 216
Tribunian vicarios habuerint 112
Tribuni à tribu 109
Tribuni commeatum dare multis ſine conſenſu Conſulis non debebant 172
Tribuni creati à principibus 110
Tribuni etiam imagines & titulos in prouinciis meruerunt 106
Tribuni ipſi animaduerterunt 68
Tribuni militaris officia 260
Tribuni militum comitiis fieri deſierunt 110 lecti ſuffragiis ad legiones 110
Tribuni militum Conſulari poteſtate 109 partim ex plebe, partim ex patribus 109 tres numero 109 ſex numero 110
Tribuni conſulari poteſtate viginti 110
Tribuni militum aureis annulis vſi 111
Tribuni militum viciſſim imperabant 135
Tribunis interdictum ne milites expilarent 180
Tribunis non ſemper datum fuit optiones facere 113
Tribunorum commoda 180
Tribunorum creandorum ritus 110
Tribunorum inſigne gladius 110 item annuli 111
Tribunus fontes ad pœnam deputabat 68 fuſtuarium inflgebat 63
Tribus Rom. tres 150
Tributa non conferentes admoniti cogebantur 214
Tributa vel poſſeſſores vel conductores prædiorum conferebant 217
Tributi alia ratio inferendi 216
Tributi inferendi ratio Romæ mutata 216
Tributum duplex Romæ imperatum 216
Tributum tumultuarium 216 in tabulas ærarij referebatur 216
Tributum ex quo appellatum 215
Tributum quot vicibus inferebatur 213
Trierarchi vnde nuncupati 429
Trochleæ qualia inſtrumenta 379
Troia ludus equeſtris 196 à quo inuentus 196
Tropæa poſt victoriam fixa 126
Tropæa ſolt duces erexerunt 126
Tropæa vnde dicta 126

Tropæum apud Rom. qui primum conſtituerint 126
Triumphus belli pretium maximum 128
Triumphus quando conceſſus 128
quando negatus 128
Triumphus Romæ qua lege conceſſus 337
Tryphonis ſtratagema 398
Tuba directa 116
Tuba directa erat 234
Tubarij 141
Tubarij qui 234
Tubicines 234
Tumultuaria caſtella 267
Tumultuaria certamina 267
Tumultuarij milites 267
Tumultus quid 17
Turma equitum 101
Turma erat equitum XXXII. 108
Turma vnde appellata 150
Turres in muris ciuitatum quomodo exſtruendæ 338
Turres vnde ambulatoriæ vocentur 371
Turres diſſolutæ in exercitu circumlatæ 371
Turris minor alta cubitorum ſexaginta. 371
Turris maior alta cubitorum CCXX 371
Turris à Diade excogitatæ figura 372
Turres aliæ quas Vegetius deſcribit 373. 374
Turris Vegetij 373
Turrium ambulatoriarum effectus 375
Turrium metu Galli ſe dedunt 375
etiam Perſæ 375
Turres etiam in nauibus 375 in turribus multi armati 375 item & machinæ in iis per tabulata diſpoſitæ 375
Turres fronte ferrea 375
Turres etiam ipſi obſeſſi in mœnibus ſuis exſtruxerunt 375
Turres variis modis incenſæ 378
ei incendio exſtinguendo homines deſtinati 378
Turris minor ex maiori euecta in fraudem opidanorum 374 eius figura 380
Tyrocinium anno XVII. cœpit 278
Tyrones ad militiam adſcripti non iuſta ætate 26
Tyrones à poſſeſſoribus præbiti 27. 28
Tyrones & opidanos ad concurſum armorum adfaciendi modus 243
Tyrones in gymnaſiis laminis ferendis exercebantur 48
Tyrones non ſimul vt inſcripti ſunt, in legionum numerum relati 97
Tyrones qui dicantur 97
quomodo æſtimarentur 97
Tyrones pingues non legendi 21
Tyrones quando primùm cœpti inſtitui à magiſtris 40
Tyrones ab equitibus, etiam à ſenatoribus eruditi 40
Tyronibus non permiſſum teſtari 97
Tyronum productio perſonalis 27
Tyronũ præbitio patrimoniale munus 27
Tyronum exercitatio pacis tempore non negligenda 74
Tyronum numero cenſentur qui diu pugnare deſierunt 186 itidem illi qui nunquam viderunt vulnerari 186
Tyronum examen 24
Tyronum probatores diligenter requiſiti 28

V

VACATIONES militum quomodo redimerentur pecunia 181
Vacationes ſublatæ ab Othone Cæſare, & perſolutæ centurionibus è fiſco 181
quod reliqui principes ſecuti ſunt 181
Valens ſuis negleciis Gothos amplectitur 50 à Gothis aliquoties ſuperatus 50 ab iiſdem combuſtus 50
Valens Valentiniani frater occumbit 2
Valentiniani tertij pater, mater 2
eiuſdem vxor 2
Valentiniani tres, omneſque Occidenti præfuerunt 2
Valentinianus primus ab inuentione nouorum armorum celebris 336
Valentinianus primus 2
Valentinianus ſecundus 2
Valentinianus tertius 2
Valli ſudes ſunt 257
Valli vnde dicti 402
Vallum quid ſit 402
Vegetij locus ex Catone deſcriptus 304
Vegetij prænomen 1
Vegetius Comes 1
Vegetius epitomen confecit 32
Veget. Florus, alij à Plinio diſſentiunt 43
Vegetius fuit Chriſtianus 2
quo Imperatore vixerit 2
Vegetius imitatus Virgilium 425
Vegetius in legione centuriones tantùm LV. agnoſcit 134
Vegetius libros ſuos in capita diſtinxit 3
Vegetius plures auctores inſpexit quàm quos nominat 31
Velorum nocturna eruptio 376
Vela nauium tingi ſolita 416 id inuentum primùm in claſſe Alexandri Magni 416
Vela quis primus nauiappoſuerit 416
Velitatio publicæ pugnæ opponitur 274
Velitationibus periculum facere oportet de ſuis militibus 274
Velites contra elephantos miſſi 326 haſtis latiori ferro contra eos vſi 327
Velites & triarij omnes immunes ab excubiis 261
Velites vt & equites deſcripti 296
Velitum arma 296 hi equites & pedites pugnabant 296

Velitum parma,& gladius 296
Velitum vſus quando primũ repertus 296
Velum purpureum inſigne imperatoris e nauis ad Actium 439
Venandi conſuetudo quantum Sertorio profuerit 23
Venatio Circenſis 194 ſæpe edita à principibus 194 etiam per aliquot dies continuos 194
Venationes noctibus etiam exhibitæ 194
Venatio ſumptuoſiſſima ab Imp. Probo edita 194
Venatio triplex 24
Veneris Caluæ templum Rom. ex quo originem ceperit 352
Venti plures tempeſtatibus magnis ſimul ſpirant 418
Venti principales quatuor 417
Ventorum numerus & nomina 417.418
Vento ſecundo miſſa tela vlteriùs & maiori impetu feruntur 289
Ver aperit mare 421
Verba actiua ſæpe paſſiuam ſignificationem habent 71
Vercingetorigis res aduerſa fortuna auctæ 331
Veredi 10
Verguere, tinguere & multa alia ſin illiter olim ſcribebant 300
Veſtes militibus datæ 123
Veſtimenta & calcei militum ſeptimo die inſpiciebantur 146
Veteris militis è publico Vegetij æuo non data 175 data olim, ſed pretium eius à ſtipendio detrahebatur 175 id abrogatum lege C. Gracchi 175
Veteranus ſemel in die exercendus 186
Veterum librorũ ſcriptura examinanda 290
Vexilla in ſingulis centuriis vel manipulis 295 in iis ſcriptum quota eſſet centuria & ex qua cohorte 235
Vexilla noſtratium hodie maiora 235
Vexillarij 79
Vexillationes equites 79
Vexillationes vnde nomen habeant 78
Vexillationes diuerſæ à legionibus 78
Vexillis milites donati 123
Vexillorum ſigna 147
Vexillum apud Rom. purpureum, indicium pugnæ 237
Vexillum olim plures quàm centum milites continebat 147
Vexillum hominum CLXXXIV. 147
Victi interdum recuperant victoriam 331
Victoriæ magna pars inſtructioni aciei tributa 81
Victoriam duces ſibi vindicant rebus diuerſis 330 etiam bello nauali 330
Victoria modeſtè vtendum 331
Victoriam reportaſſe exercitui incruento, maxima ducum laus eſt 268
Vigeſimatio 229
Vigiliæ in quatuor partes diſtributæ 264 interdum totam noctem ſimul omnes vigilabant 264
Vigilias milites agebant ordine ſuæ matriculæ 262
Vigilum pro *vigilum* 176
Vine corporis an magis animi viribus res militaris procedat 17
Virgilium imitatus Vegetius 379
Virgilius Ennij verſum imitatus 377
Vineæ plures nebant & in vnum cogebantur 366
Vinearum vſus & forma 364
Vinum inter dona militaria 123
Vite Rom. puniebantur 72
Vites & ſata abeſſe debẽt à paludibus 209
Vlyſſis facundia 348
Vmbri qui 285
Vncia vnde dicta 16
Volatus auium, ſignum hoſtis aduentantis vel latitantis 238
Voluptas vrbes perdit 8
Votæ ſuſceptæ pro exeuntibus militatum 20 quando perſoluta 20
Vrbibus nomina ab Imperat. Romanis impoſita 334
Vrbibus nomina à cõditoribus indita 334 item ab iis qui amplificarint 334
Vri vbi gignantur 235 eorũ cornua 235
Vri à bubalis differunt 235
Vri vox Gallica 235
Vrinator à quo appelletur 442
Vrnis vnde nomen 442
Vrnliani quomodo vocandi quæſitum 312
Vſu & exercitio ſeruandum id quod diſcimus 41
Vtres depicti 248
Vtribus veſtimenta quoque iniecta, & iis crates ſuperimpoſitæ ad tranſmittendum flumen 248
Vtribus vtebantur Rom. in tranſeundis fluminibus 247
Vulcanaliorum die à Segedanis recuperata victoria 331

X

Xpro S apud Veteres ſæpè vſitatũ 418
Xantippus Lacedæmonius dux Carthaginienſibus datus 202 Carthaginienſium res vna aciei inſtructione reſtituit 202
Xerxis exercitus flumina epotauit 203 quantus fuerit 203

FINIS.

INDEX EXPLICATIONVM VEL EMENDATIONVM, QVÆ COMMENTARIO STEWECHII ad VEGETIVM continentur.

ÆLIANI *locus fortè ſanatus* 290
Alciati emendatio reiecta 95
ab Alciato diſſenſio 218
Alexandrini Neapolitani error 34
Ammiani locus tentatus 28
Ammiani locus mihi ſuſpectus 46
Ammianus correctus 280. 315
Apuleius emendatus 88. 130. 280. 286. 293
Auctor de viris illuſtribus fortè an mendoſus 102
CAESAR *de mendo ſuſpectus* 259
Cæſar illuſtratus 264 *idem emendatus* 264
Capitolini ſcripturam tueor 371
Caſſiodori locus in dubium vocatus, fortè emendatus 80
Caſſiodoro lux adhibita 214
Caſſiodorus correctus 41. 433
Cenſorinus leuiter correctus 206
Ciceronis lectio confirmata 168
Cicero illuſtratus 335
Ciceronis locus de coniectura leuiter emendatus 285
EGNATII *error* 180
FESTVS *emendatus* 279
Feſti locus mihi ſuſpectus 279
Feſti locus tentatus 300 *iterum* 301
Flauius Vopiſcus emendatus 260
iterum 260
Flori locus tentatus 400
Frontini locus ſanatus 258
GLOSSAE *veteres emendatæ* 354
ISIDORVS *correctus* 97. 133
Itinerarium & Æthicus leuiter correctus 410
Iuuenalis leuiter correctus 434
LAMBINVS *à me notatus* 168
Lampridij lectio reſtituta 142
Lampridius leuiter emendatus 27
Laurentij Vallæ opinio reiecta 232

LEGES variæ emendatæ, vel explicatæ.

In Codice.

Explicata l. prima C. de veteranis; & l. iubemus, C. de erogatione militaris annonæ 109
Emend. & l. 1 C. de famoſis libellis 293
Emendata l. 2 C. de Apoſtoli 29
Lux data l. 2 C. de exactoribus trikutorum. 191
Emendata l. 2. C. de Præfecto Prat. Africæ 232
Emaculata l. 3 C. de offic. Præf. vrbi. 276
Emendata l. 4. C. quibus ex cauſſis ſeruis pro præmio 91
Interpretata l. 7 C. de donationibus 168
l. 7. C. de excuſatione munerum, recte à Cuiacio emendata 22
Interpretata l. 8. C. de vectigalibus 350
Tentatæ aliquot leges C. de vſuris 50
Emendata l. neque furti, C. quibus ex cau. infam. irrogetur 208

In Digeſt.

Defenſa l. 1. ff. de iuſtitia & iure 80
Defenſa paſſim lectio in l. 2. ff. de origine iuris 110
Defenſa ſcriptura vulgata in l. 3. ff. de re militari 370 *item in l. quod ſi ff. de capt. & poſtlim. reuerſis* 370
Interpretata l. 4. ff de legationibus 135
Interpretata l. penult. ff. ex quibus cauſſis maiores. 188
l. vlt. ff. de iure immunitatis, rectè à Turnebo emendata 149
Tentata l. vlt ff de iure immunitatis 191
Emendata l. vlt. ff. de iure immunitatis 235
Interpretata l. filiusfamilias, ff. de procuratoribus 85

Emendata

Emendata l. deferri, ff. de iure fisci 87
Interpretata l. qui cum uno ff. de re militari 21
Emendata l. munus, ff. de verborum sig 130

In Institutionibus.

Adhibita lux §. directo, Inst. De codicillis 169 *Item §. Emancipati. Inst. De hereditat. quæ ab intestato* 169
Emendatus §. Illis autem, Inst. De milit. testam. 224
Institutionum Iustiniani locus defensus 29
Institutionum locus restitutus 29

In Pandectis.

Tentatus locus ex Pandectis 29
LIVIVS *correctus* 218
Liuij lectio confirmata 189
Liuij duo loca expendenda 82
Lud. Russardus reprehensus 208
MODESTVS *mendosus* 133
Modij in Vegetium correctio approbata 310. 313
NONII *locus tentatus* 96
Notitia Imperij correcta 335
PLAVTI *versus tentatus* 364
Plinij Panegyr. leuiter emendatus 270
Pliny locus suspectus mihi de glossemate 251
Plinius illustratus 131
Pomponius Latus emendatus 144
Prudentius illustratus 236
SALLVSTIVS *correctus* 14
Spartiani locus suspectus mihi 109
TACITI *lectio confirmata* 105
Tertulliano lux adhibita 181
Tertulliani locus in dubium vocatus 192
Trebellij locus tentatus 51
Turnebi lapsus 402
Turnebi in Veget. correctio approbata 419
VALERII *lapsus* 326
Varronis lectio vulgaris suspecta 47
Vegetius emendatus 6. 11. 14. 15. 37. 45. 47. 48 62. 63. 69. 73. 74. 90 97 133. 137. 138. 139. 140. 141. 143. 146. 161. 162. 168. 169. 171. 172. 182. 183 184. 188. 190. 191. 199. 200. 205. 208. 210. 213. 218. 219. 225. 232, 239. 240. 241. 242. 245. 246. 250. 256. 257. 258. 265. 266. 279. 280. 281. 282. 284. 285. 286. 287. 293. 294. 295. 297. 300. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 309. 310. 313. 330. 331. 332. 336. 337. 341. 365. 380. 381. 382. 384. 394. 398. 404. 405. 410. 419. 423. 433. 441.
glossemate liberatus 27. 168. 183. 186. 204. 225. 242. 256. 268. 347. 349. 297. 336 350, 352. 414.
de glossemate suspectus 47, 49
defensa & confirmata eius lectio 16. 46. 139 149. 237. 246. 285. 342. 406. 426
contra Zoilum defensus 398
suppletus 37. 150 270. 291. 376. 418
eius lectio suspecta 52. 279
audaciter tentatus seu potius emendatus 79
à magno mendo purgatus 71. 75. 96. 97
tentata in eo lectio 147. 161. 196. 208 233. 236. 240. 245. 275. 327. 337. 369. 409. 423
mutata lectio 206. 209. 243, 244. 262 269
in dubium vocatus 211. 266. 343. 344. 345. 346. 363. 364
expensus & examinatus 151. 224. 268. 270. 306. 336
locus in eo hiulcus 331 *scabrosus locus* 426 *desperatus locus* 314
scriptura varia 366 369
sententia reddita 341
vox ablata 386
verbo auctus 137
illustratus 131. 412
in eum coniectura 416 *& pariter alibi*
interpunctio mutata 182 273
Recte à Cuiacio emaculatus Vegetius 210
Cur ab aliis depravatus 187
Romana phrasis ei reddita 80
numerorum nomen ei restitutum 84
Iugare verbum, puto illi dandum 86
verbum Samiare ei redditum 153
tentamenti vocabulum ei redditum 169
trepidanti verbum ei redditum 189
rutrum ei restitutum 200
propugnatores ei reddita 244
Vertranij lapsus 222
Virgilius illustratus 25
Virgilius interpretatus 189
Vitruuius à Turnebo emendatus 191
Vopiscus emaculatus 142

TYPOGRAPHVS LECTORI S.

BENIVOLE *Lector, Abſolueramus iam propemodum ſecundam hanc Stevvechiani Vegetij editionem, cùm neſcio quo caſu in epiſtolam quampiam ipſius Stevvechij, quam ille ad amicum aliquem ſuum ſcripſerat, incidimus. In quâ hæc reperi, quæ te non ignorare tuâ intereſſe ſum arbitratus: ac in primis illud, quòd Prafatio ad Guilielmum de Spangen, & Walrandum de Haeften &c. bis in hoc opere poſita ſit; ſemel ante Modeſtum, iterum ante Coniectanea in Frontinum. Cui errori hoc remedium adhiberi volebat auctor, vt prior illa prafatio, Modeſto prafixa, abijceretur; & poſtrema hæc quæ eſt ante Coniectanea in Frontinum, ſeruaretur. Alterum quod monitum te volebat, eſt quòd interpretationes adiungendæ fuerint illis figuris quæ ſunt paginis* 163. 164. 165. *& ſimul characteribus qui inſerti ſunt figuris paginarum* 408. 432. *&* 441. *Nam prioribus illis figuris pag.* 163. 164. 165. *adiungenda erant nomina militum, quorum ibi ſcuta depicta: & pag.* 408. 432. *&* 441. *deſiderantur aliquæ figurarum per ſe obſcurarum explanationes. Quas etſi ſedulò à nobis conquiſitas, nanciſci tamen non potuimus. Quod ideò tantùm monitum te volui, ne fortè exiſtimes planè otioſas eſſe litteras figuris illis inſertas. Reſtant nunc adhuc paucula quædam errata, non magni momenti, partim à Stevvechio ipſo, in eâdem illâ epiſtolâ adnotata; partim à nobis hac editione animaduerſa. ſunt autem hæc:*

Pagina 30. *linea* 21. Pandectis Piſartris: *lege* Pand. Piſanis. 87. *in margine* Emeriti ſtipendia *lege* Emerita ſtipendia. 133. 5. multæ particulæ *lege* multas particulas. 259. *in margine* Pepatura quid ſit *lege* Pedatura quid ſit. 295. 24. ſed nulli illi *lege* ſed nullus illi. 330. 36. pernicioſæ cladcs *lege* pernicioſa clades. 356. 28. offenſis, iratoſque *lege* offenſos iratoſque. 363. 5. ſcriptoribus, neque neſciuiſſe *dele* neque *&* *lege* ſcriptoribus. neſciuiſſe. 417. 1. *initio* ſale ventiſque *lege, duobus vocibus præpoſitis,* ſole nec ſale ventiſque.

Multa priori editione propter auctoris abſentiam malè lecta, mendosè excuſa erant. Ea nos vt emendatiùs nunc prodirent, curauimus. quod facilè apparebit ei cui hanc editionem cum illâ conferre placuerit. Vale, & boni conſule.